

**ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ
ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ,
ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ**

Φλώρος Φ. Κωνσταντίνου

**Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗ
ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΡΙΜΑΪΚΟ ΜΕΧΡΙ
ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ
(ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ)**

Θεσσαλονίκη 2013

ΦΛΩΡΟΣ Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

**Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΑΠΟ
ΤΟΝ ΚΡΙΜΑΪΚΟ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ**

(ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ)

Υποβλήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Τομέας: Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, Λαογραφίας και Κοινωνικής
Ανθρωπολογίας

Ημερομηνία προφορικής εξέτασης: 6 Ιουνίου 2013

Εξεταστική Επιτροπή:

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

Βασίλης Κ. Γούναρης, επιβλέπων
Σπυρίδων Σφέτας
Αθανάσιος Κ. Καραθανάσης

Μέλη ΔΕΠ, εξεταστές:

Δάγκας Αλέξανδρος, εξεταστής
Δορδανάς Στράτος, εξεταστής
Σταματόπουλος Δημήτριος, εξεταστής
Σφήκα-Θεοδοσίου Αγγελική, εξεταστής

Φλώρος Φ. Κωνσταντίνου

Η οικονομική παρουσία των Ελλήνων στη Ρουμανία από τον Κριμαϊκό μέχρι τον
Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο

Α.Π. Θ

«Η έγκριση της παρούσας Διδακτορικής Διατριβής από το Τμήμα Ιστορίας και
Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης δεν υποδηλώνει
αποδοχή των γνώμων του συγγραφέως», (Ν. 5343/1932, άρθρο 202, παρ. 2).

Στη γυναίκα μου Ουρανία.

Στο γιο μου Στέργιο-Γαβριήλ.

Πρόλογος

Η ολοκλήρωση της παρούσης διατριβής δε θα ήταν δυνατή χωρίς τη συμπαράσταση πολλών προσώπων και ιδρυμάτων στην Ελλάδα και στη Ρουμανία, προς τα οποία εκφράζω τις θερμές ευχαριστίες μου.

Εντελώς ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον Καθηγητή μου κ. Βασίλη Κ. Γούναρη, που υπήρξε καθημερινός συμπαροστάτης στην έρευνα και στην ανάπτυξη του θέματος, ενώ με τις εύστοχες παρατηρήσεις και υποδείξεις του διεύρυνε τις απόψεις μου για την ελληνική διασπορά.

Θερμά ευχαριστώ, επίσης, τα άλλα δύο μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής, τον Καθηγητή κ. Σπυρίδωνα Σφέτα για τις υποδείξεις και παρατηρήσεις του και τον Καθηγητή κ. Αθανάσιο Ε. Καραθανάση για τη συμβολή του στην ολοκλήρωση της παρούσας διατριβής.

Ευχαριστίες οφείλω στον Καθηγητή κ. Ιωάννη Αλεξανδρόπουλο, καθώς και στον ιστορικό δρ. Δημήτριο Μ. Κοντογεώργη για τις παρατηρήσεις του, ιδιαίτερα για θέματα της ελληνικής διασποράς στη Βραΐλα.

Ευχαριστίες οφείλω στις ιστορικούς Olga Cîncânci και Georgeta Penelea-Filitti, που με γόνιμες συζητήσεις με προσανατόλισαν στη ρουμανική ιστοριογραφία, καθώς και στις ιστορικούς Venera Achim του Ινστιτούτου Nicolae Iorga στο Βουκουρέστι, Oana Barbălată στα Κρατικά Αρχεία Βουκουρεστίου και Paula Scalcău, για τη βοήθεια που με προθυμία μου προσέφεραν.

Θερμά ευχαριστώ για τη βοήθειά τους, επίσης, την Πρεσβεία της Ελλάδας στο Βουκουρέστι, την Εκκλησία της Ελλάδας και την Ένωση των Ελλήνων Ρουμανίας.

Θα ήταν παράλειψη να μην ευχαριστήσω για τη βοήθειά του το πάντοτε πρόθυμο προσωπικό στη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, στη Γεννάδιο Βιβλιοθήκη, στο Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας, στο Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου (ΙΜΧΑ), στα Κρατικά Αρχεία Βουκουρεστίου, στη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, στη Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας της Ρουμανίας καθώς και του Μουσείου της Βραΐλας, κατά την αναζήτηση αρχειακού υλικού σχετικά με το θέμα της διατριβής.

Τέλος ευχαριστώ εξ ίσου όσους με βοήθησαν σε πρακτικά και πολύ σημαντικά προβλήματα για την ολοκλήρωση της παρούσας διατριβής και ιδιαίτερα τους κυρίους Αθανάσιο Γ. Αδαμόπουλο και Δημήτριο Ι. Μακράκη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σ. 10-41
----------------	----------

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1853-1881

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΡΙΜΑΪΚΟ ΠΟΛΕΜΟ ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ

1.1 Τα Οθωμανικά Βαλκάνια και οι Μεγάλες Δυνάμεις το 1853	σ. 44
1.2 Ο Δούναβης και η σημασία του για τις εξελίξεις στη Μολδοβλαχία	σ. 46
1.3 Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και η Συνθήκη των Παρισίων (1856)	σ. 48
1.4 Αλέξανδρος Κούζα (1859-1866) και Κάρολος Α΄ (1866-1881)	σ. 51

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. Η ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΡΟΥΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ (1856-1881)

2.1 Πολιτικοί σχηματισμοί στο νέο κράτος	σ. 58
2.2 Οι ξένοι υπήκοοι	σ. 61
2.3 Η εντοπιότητα	σ. 65
2.4 Ο αντί-Φαναριωτισμός	σ. 67
2.5 Η αφομοιωμένη ελληνική διασπορά	σ. 71
2.6 Ο Δούναβης και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δουνάβεως (Ε.Ε.Δ)	σ. 76

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ (1856-1881)

- 3.1 Αλ. Κούζα (1859-1866), Κάρολος Α΄ (1866-1881) και η διασπορά.....σ. 81
- 3.2 Η εμφάνιση του Κουτσοβλαχικού ζητήματος .....σ. 90
- 3.3 Η δήμευση των μοναστηριακών περιουσιών.....σ. 94
- 3.4 Πληθυσμιακή εξέλιξη και οικονομική πολιτική της Ρουμανίας .....σ. 98

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4. Η ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1856-1881

- 4.1 Η οικονομική παρουσία της διασποράς .....σ. 106
- 4.2 Ο τομέας της ναυτιλίας.....σ. 109
- 4.3 Ο τομέας του εμπορίου .....σ. 115
- 4.4 Ο τομέας της βιομηχανίας .....σ. 120
- 4.5 Άλλοι τομείς οικονομικής δραστηριότητας.....σ. 122
- 4.6 Η παρουσία του επίσημου ελληνικού κράτους στη Ρουμανία .....σ. 127
- 4.7 Έναρξη ίδρυσης ελληνικών κοινοτήτων .....σ. 130

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

5. ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1856-1881

- 5.1 Πληθυσμός της ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία .....σ. 138
- 5.2 Η διασπορά στο Βουκουρέστι .....σ. 144
- 5.3 Η διασπορά στο Γαλάτσι .....σ. 150
- 5.4 Η διασπορά στη Βραΐλα .....σ. 160
- 5.5 Η διασπορά στο Γιούργεβο.....σ. 168
- 5.6 Η διασπορά στην Κωνσταντσα και στη Νότια Δοβρουτσά.....σ. 170
- 5.7 Η διασπορά στην Τούλτσα και στο Σουλινά .....σ. 174
- 5.8 Η διασπορά σε άλλες πόλεις της Ρουμανίας.....σ. 177

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1881-1914

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

6. ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ

- 6.1** Η Οθωμανική Αυτοκρατορία στην περίοδο 1881-1914.....σ. 188
- 6.2** Οι Μεγάλες Δυνάμεις στα Βαλκάνια.....σ. 191
- 6.3** Οι οικονομικές εξελίξεις στα Βαλκανικά κράτη .....σ. 195

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

7. Η ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1881-1914

- 7.1** Οι πολιτικές εξελίξεις στη Ρουμανία στην περίοδο 1881-1914 .....σ. 203
- 7.2** Η τροποποίηση του άρθρου 7 του Συντάγματος του 1866.....σ. 207
- 7.3** Οι οικονομικές εξελίξεις στη Ρουμανία.....σ. 210
- 7.4** Ο Δούναβης και η Ε. Ε. Δ. μετά το 1881 .....σ. 218
- 7.5** Το Κουτσοβλαχικό ζήτημα.....σ. 223

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

8. ΟΙ ΕΛΛΗΝΟ-ΡΟΥΜΑΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1881-1914

- 8.1** Οι δημευθείσες μοναστηριακές περιουσίες επί Αλ. Κούζα.....σ. 228
- 8.2** Οι σχέσεις Ελλάδας-Ρουμανίας στο διάστημα 1881-1912.....σ. 229
- 8.3** Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) και Συνθήκη του Βουκουρεστίου.....σ. 242

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

9. Η ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1881-1914

9.1 Οικονομικές δραστηριότητες της διασποράς	σ. 246
9.2 Ο τομέας της ναυτιλίας.....	σ. 247
9.3 Ο τομέας του εμπορίου	σ. 258
9.4 Ο τομέας της βιομηχανίας	σ. 262
9.5 Ο τομέας των τραπεζών.....	σ. 266
9.6 Ο τομέας της αλευροβιομηχανίας.....	σ. 268
9.7 Άλλοι τομείς οικονομικής δραστηριότητας.....	σ. 273
9.8 Πρόσθετες επισημάνσεις για τη διασπορά στη Ρουμανία.....	σ. 279
9.9 Κοινωνική διαστρωμάτωση και αφομοίωση της διασποράς.....	σ. 282

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

10. ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1881-1914

10.1 Πληθυσμός της ελληνικής διασποράς	σ. 289
10.2 Η ελληνική διασπορά στο Βουκουρέστι.....	σ. 295
10.3 Η διασπορά στην Κωνσταντία και στη νότια Δοβρουτσά.....	σ. 299
10.4 Η διασπορά στην Τούλτσα και στο Σουλινά	σ. 311
10.5 Η διασπορά στο Γαλάτσι	σ. 318
10.6 Η διασπορά στη Βραΐλα.....	σ. 327
10.7 Η διασπορά σε Καλαράσι και Ολτένιτσα	σ. 335
10.8 Η διασπορά στο Γιούργεβο.....	σ. 339
10.9 Η διασπορά στο Τούρνου Σεβερίν.....	σ. 341
10.10 Η διασπορά σε άλλες πόλεις της Ρουμανίας.....	σ. 343
10.11 Ιδιαιτερότητες της διασποράς σε διάφορα σημεία της Ρουμανίας.....	σ. 355
Συμπεράσματα.....	σ. 362
Βιβλιογραφία.....	σ. 372
Επίμετρο της ελληνικής διασποράς.....	σ. 399
Χάρτες.....	σ. 409

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρισκόταν σε παρατεταμένη οικονομική κρίση σε όλη τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα και μαζί της ο ενιαίος οικονομικός βαλκανικός χώρος που είχε δημιουργήσει η οθωμανική κατάκτηση. Η ηγεσία των Οθωμανών συνέχιζε να κυβερνά με τον παραδοσιακό τρόπο, ενώ η τεράστια Αυτοκρατορία είχε ανάγκη νέων προσανατολισμών και ριζικών μεταρρυθμίσεων. Η αδυναμία προσαρμογής στις ανάγκες της εποχής ήταν ορατή σε όλους τους τομείς της κοινωνικής οργάνωσης, με αποτέλεσμα η Υψηλή Πύλη να γίνεται ευπρόσβλητη, κυρίως, από τη Ρωσία και την Αυστρία¹. Στο πλαίσιο αυτό, κυρίως, δόθηκε η ευκαιρία στους εμπόρους της Βαλκανικής να διασπαρθούν εκτός των ορίων της οθωμανικής επικράτειας και να συσσωρεύσουν κεφάλαια μέσω του εμπορίου².

Σε αντίθεση με την Υψηλή Πύλη, η όμορη Αυτοκρατορία των Αψβούργων παραχώρησε προνόμια στους ορθόδοξους Έλληνες, Βλάχους, Αλβανούς και Σέρβους εμπόρους από τον 18^ο αιώνα³, με στόχο την ενίσχυση των εξαγωγών, ακολουθώντας εμποροκρατική πολιτική⁴. Τα πρώτα καθοριστικά βήματα της νέας μορφής οργάνωσης του εμπορίου και της προώθησης των νέων προϊόντων της Δύσης έγιναν βόρεια του Δούναβη μέχρι την Τεργέστη και τη Βενετία από τους εμπόρους των Βαλκανίων⁵, που πρώτοι αντελήφθησαν το νέο προσανατολισμό της κοινωνίας και διδάχθηκαν από τις ανάγκες της. Υπό μία έννοια ο κατακτητής ορθόδοξος βαλκάνιος έμπορος⁶ αποτέλεσε την απάντηση της εποχής στον Οθωμανό κατακτητή του παρελθόντος και προσδιόρισε σε μεγάλο βαθμό τις μελλοντικές εξελίξεις στην βαλκανική χερσόνησο. Καθοριστική συνεισφορά στην ανάπτυξη του εμπορίου προς την Αυστρία, όπως και των εισαγωγών προς τις περιοχές της Πύλης, είχαν οι ελληνόφωνοι και οι βλαχόφωνοι έμποροι της Ηπείρου, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, κ.ά., που κυριάρχησαν εμπορικά στις παραπάνω περιοχές⁷.

Το δίκτυο χερσαίων διαδρομών τους ξεκινούσε από τη Μακεδονία, την Ήπειρο και τη Θεσσαλία, με κατεύθυνση τη βόρεια Βαλκανική. Οι βλαχόφωνοι και ελληνόφωνοι έμποροι καθιερώθηκαν ως οι κατεξοχήν έμποροι των Βαλκανίων με τα караβάνια μεταφοράς προϊόντων από τη σημερινή βόρεια Ελλάδα προς τις περιοχές βόρεια του Δούναβη⁸. «Τα караβάνια σε ολόκληρη τη Βαλκανική ήταν στα χέρια

---

¹ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά*, μετάφραση Ελένη Δεληβάνη, Ιστορική επιμέλεια Βασίλης Κ. Γούναρης, Θεσσαλονίκη, 2007, σ. 253-424.

² Ιωάννης Χασιώτης, *Οι Έλληνες στη Διασπορά 15^{ος}-21^{ος} αιώνας*, Αθήνα, 2006, σ. 21.

³ Olga Cicanici, "Le statut juridique et le régime de fonctionnement de la Compagnie de commerce de Braşov", *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 2 (1979), Bucureşti, σ. 241-255.

⁴ Amelie Lanier, http://bfl.archivortal.hu/id-824-amelie_lanier.html, όπου η εμπορική συμφωνία, προσάρτημα της συμφωνίας του Πασσάροβιτς (1718), αποτέλεσε τη νομική βάση των σχέσεων των δύο κρατών για ενάμιση αιώνα και καθόρισε τον εμπορικό δασμό στο 3%... «αν εξαιρέσει κανείς το δασμό και την απαίτηση των Οθωμανών να έχουν αντιπροσώπους στο έδαφος της Αυστρίας, όλα τα άλλα αποβλέπουν στην εξυπηρέτηση και την προστασία των πολιτών της Αυστρίας...».

⁵ Μαρτινιανός Ιωακείμ, *Η Μοσχόπολις 1330-1930*, Θεσσαλονίκη, 1957, σ. 109-113 και 132-149.

⁶ Traian Stoianovich, «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», στο, *Η Οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών 15^{ος}- 19^{ος} αιώνας*, Θεσσαλονίκη, 1979, σ. 289-345.

⁷ *Ibidem*, σ. 301-303.

⁸ *Ibidem*, σ. 305, «...οι Έλληνες, οι Μακεδονο-Βλάχοι και οι Σέρβοι έμποροι, μαζί με τους Εβραίους και τους Αρμένιους, κατάφεραν να ελέγχουν όχι μόνο το εμπόριο της Βλαχίας και της Μολδαβίας,

των Ελλήνων και ιδίως των Ζαγοριτών και Μετσοβιτών της Ηπείρου, καθώς και των Κοζανιτών και Σιατιστινών της Μακεδονίας...»⁹. Η διατήρηση σε λειτουργία και η ασφάλεια αυτών των οδών, συντέλεσε σημαντικά στην έκταση και τη μαζικότητα της διασποράς κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, που βελτιώθηκε ακόμη περισσότερο με το τέλος των Αύστρο-τουρκικών (Συνθήκη του Σιστόφ το 1791)¹⁰ και Ρώσο-τουρκικών πολέμων (Συνθήκη του Ιασίου το 1792)¹¹. Το νέο δασμολόγιο της Βλαχίας από την Αυστρία περιλάμβανε πολλά προϊόντα¹², με κύρια κέντρα εμπορίου το Μπρασόβ, το Σιμπίου και, δυτικότερα, Τεμεσβάρ, Βελιγράδι, Τεργέστη, Βενετία, κ.ά. Από το 1792 πλήθος αναγκαίων αγαθών διασφαλιζόνταν με εισαγωγές από τις οθωμανικές περιοχές νότια του Δούναβη, με κύρια κέντρα την Κωνσταντινούπολη, Σέρρες, Θεσσαλονίκη, Ιωάννινα, κ.ά.¹³, ώστε στα χάνια του Βουκουρεστίου να βρίσκονται «... κάθε είδους προϊόντων από όλες τις εμπορικές χώρες του κόσμου»¹⁴.

Διαφορετικές ήταν οι ευκαιρίες που προσέφερε ο ενιαίος οικονομικός οθωμανικός χώρος στους εμπόρους της Νότιας Ελλάδας, των νησιών του Αιγαίου και του Ιονίου πελάγους. Γι' αυτούς, κύριος χώρος δραστηριοποίησής τους υπήρξαν οι θαλάσσιοι εμπορικοί δρόμοι της Μεσογείου και η αξιοποίηση των ναυτικών τους γνώσεων. Οι караβοκύρηδες των νησιών είχαν οικονομικές επιτυχίες στην Τεργέστη, Βενετία, Μασσαλία, Λιβόρνο και άλλες πόλεις, εμπορευόμενοι μάλλινα νήματα και υφάσματα, δημητριακά, λάδι, μαλλί, κ.ά, κυρίως με τη Σμύρνη¹⁵. Τα συσσωρευμένα κεφάλαιά τους στο 18^ο αιώνα, τους επέτρεψαν να δημιουργήσουν εμπορικούς οίκους σε συγκοινωνιακούς κόμβους της Μεσογείου, που λειτούργησαν ως ενδιάμεσος κρίκος μεταξύ Δυτικής Ευρώπης και Ανατολής. Στη συνέχεια επέκτειναν τη δραστηριότητά τους στη Μαύρη Θάλασσα όπου, μετά τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, προώθησαν τα προϊόντα της βιοτεχνίας και βιομηχανίας των δυτικών χωρών σε νέες αγορές. Για τους Έλληνες από την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, τη Χίο και τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου, στη δυνατότητα συσσώρευσης πλούτου

αλλά και της Ουγγαρίας, της Βοϊβοντίας, της Κροατίας-Σλαβονίας, καθώς και ένα μέρος του εμπορίου της Τρανσυλβανίας και της Μοραβίας...».

⁹ Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Θεσσαλονίκη, 1992, σ. 353-354.

¹⁰ D.A.Sturdza - C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, București, 1900, tom. I, σ. 219.

¹¹ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π., σ. 529, όπου η ρύθμιση υπέρ των ραγιαδών Ελλήνων ναυτικών να ταξιδεύουν υψώνοντας στα πλοία τους τη ρωσική σημαία.

¹² Nicolae Iorga, *Points de vue sur l'histoire du commerce de l'orient à l'époque modern*, Paris, 1925, σ. 114. Μεταξύ αυτών, άμαξες, δρεπάνια, τσόχες, δέρματα, υφάσματα του Μπρασόβ, σχοινιά, κρόκος Βιέννης, γιαλί και τσόχα Πολωνίας, τσόχες Γαλλίας από Παρίσι, τσόχες Αγγλίας και Ολλανδίας, τσόχες Βενετίας, σκουφιά Γαλλίας, ζάχαρη Βενετίας, τσάι Λειψίας, γούνες Ρωσίας, κ.ά.

¹³ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc*, București, 1929, vol. II, σ.101-103, μεταξύ αυτών δίχρωμες βαμβακερές κάπες, φόδρες και κασσίτερος, γούνες άσπρες λεπτές και μαύρες, βαμβάκι, καπνός τουμπεκί από τα Ιωάννινα, παστοურμάς, καφές, λεμόνια, φιστίκια, ελιές, πιπέρι, αμύγδαλα Χίου, σταφίδες Ικονίου, σύκα από το Μοριά, χαλβάς, μακαρόνια Αδριανούπολης, ψάρια, μαλλί, μετάξι, υφάσματα, μαντίλια Κωνσταντινούπολης, φέσια, σάλια, παπλώματα Σμύρνης, ελεφαντόδοντο, κρόκος Ρούμελης, ζάχαρη και χουρμάδες Αιγύπτου, τσάι, κ.ά.

¹⁴ Panait I. Panait, *Aspecte din lupta populației Bucureștene împotriva regimului Turco-Fanariot (1716-1821)*, București, χ.χ., σ. 9.

¹⁵ Elena Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century*, Αθήνα, 1992, σ. 103-114.

μέσω της εμπορίας προϊόντων¹⁶, προστέθηκαν κατά το 18^ο αιώνα οι δυνατότητες συσσώρευσης πλούτου μέσω των υψηλών διοικητικών θέσεων της Υψηλής Πύλης¹⁷.

Το 1803 η Πύλη παραχώρησε νέο δασμολόγιο για τα προϊόντα των υπηκόων της Ρωσίας και της Αυστρίας. Όσοι πλήρωναν μία φορά δασμούς στην οθωμανική επικράτεια, είτε κατά την είσοδό τους είτε στον τόπο αγοράς τους, έπαιρναν μια απόδειξη πληρωμής και, βάσει αυτής, δεν είχαν καμιά άλλη επιβάρυνση¹⁸. Με δασμούς 3% επί του όγκου των εισαγωγών, έφταναν προϊόντα από την Αγγλία¹⁹, από την Αυστρία και τη Γερμανία²⁰, ενώ οι εισαγωγές από τη νότια Βαλκανική την ίδια περίοδο αφορούσαν κυρίως φρούτα, σύκα, καπνά, λάδι, καφέ, αλλά κυριότατα βαμβάκι από τις Σέρρες και λιγότερο από τη Σμύρνη, με κύρια κατεύθυνση τις βιοτεχνίες της Αυστρίας²¹. Οι χονδρέμποροι και οι εισαγωγείς έβλεπαν τις προϋποθέσεις εμπορίας να βελτιώνονται²².

Με τον όρο ελληνική διασπορά κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα μέχρι την επανάσταση του 1821, εννοούμε όσους προερχόμενους από τον σημερινό ελληνικό χώρο εκπατρίστηκαν για οικονομικούς ή άλλους λόγους εντός ή εκτός της Οθωμανικής επικράτειας, μόνιμα ή προσωρινά, αλλά που διατήρησαν ισχυρούς δεσμούς με τη γενέθλια γη. Αιτίες αυτών των μετακινήσεων αποτελούσαν οι αποκλίνουσες σχέσεις τους με την οθωμανική διοίκηση, οι διώξεις κάθε μορφής, οι επιδημίες, οι πολεμικές αναστατώσεις και τα συναφή επαναστατικά κινήματα. Οφείλονταν, όμως, και στην αναζήτηση καλύτερων προϋποθέσεων οικονομικής δραστηριοποίησης, δηλαδή ενός συνολικά καταλληλότερου περιβάλλοντος με ευκαιρίες οικονομικής επιτυχίας, όπου το προσέφεραν οι διεθνείς συγκυρίες²³.

Καθοριστικό ρόλο στην επιλογή του τόπου εγκατάστασης της διασποράς διαδραμάτισε η δυνατότητα πρόσβασης στους νέους τόπους (μεσόγειοι δρόμοι κατ' αρχήν και θαλάσσιοι μέσω του Βοσπόρου στη συνέχεια), ο τόπος καταγωγής τους καθώς και οι συγγενικές σχέσεις με τους ήδη εκεί εγκαταστημένους εποίκους, εφόσον προϋπήρχαν τέτοιοι. Γενική και προφανής διαπίστωση, όπως ήδη παρατηρήθηκε, είναι ότι οι τόποι προορισμού των Ελλήνων από τη νότια Ελλάδα, τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου Πελάγους ήταν διαφορετικοί από αυτούς των κατοίκων της Ηπείρου, Μακεδονίας, Θράκης, Θεσσαλίας και των όμορων περιοχών.

2. Οι Ηγεμονίες της Μολδαβίας και της Βλαχίας ήταν για την Υψηλή Πύλη η επικράτεια που έπρεπε να της αποδίδει τους ετήσιους φόρους, να διασφαλίζει

¹⁶ Eurydice Siphneou, "Echanges et interdependance entre le viles de l'est de la mer Egée et le littoral Asiatique aux XIXe et XXe siècles", *La Revue Historique*, V (2008), σ. 203.

¹⁷ Traian Stoianovich, "Ο κατακτητής ορθόδοξος βαλκάνιος έμπορος...", *ό.π.*, σ. 318-320.

¹⁸ Andrei Oțetea, *Patrundera comerțului Românesc în circuitul internațional*, București, 1977, σ. 26.

¹⁹ Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale Româno-Engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Cluj-Napoca, 1986, σ. 39, όπου τα προϊόντα ζάχαρη, δοχεία, πιστόλια, όπλα και καραμπίνες, χρυσά ρολόγια, τσόχες Λονδίνου, κάλτσες από μαλλί και από μετάξι, χαρτί, εγγλέζικα καπέλα, επεξεργασμένο βαμβάκι, μετάξι, κ.ά.

²⁰ D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române în sec. XVII-XIX*, tomul I, II, București, 1957, όπου τα προϊόντα καφές, ζάχαρη, λουλάκι, καπνιστά και παστά ψάρια, σίδηρος, κασσίτερος, δρεπάνια, άμαξες, γυαλί, πορσελάνη, θερμάστρες, μεταξωτά είδη, υφάσματα διαφόρων ειδών, βιβλία, χρυσός, ακόμη και διαμάντια.

²¹ *Ibidem*, tomul I, II.

²² Nicolae Iorga, *Points de vue sur l'histoire du commerce de l'Orient...*, *ό.π.*, σ. 112-113.

²³ Ιωάννης Κ. Χασιώτης, *Οι Έλληνες στη Διασπορά...*, *ό.π.*, σ. 20-21.

προϊόντα κατανάλωσης και να προσφέρει, ταυτόχρονα, ένα βαθμό ασφάλειας έναντι του ρωσικού ή του αυστριακού κινδύνου. Για το λόγο αυτό κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, εμπεδώθηκε στις Ηγεμονίες ένα πλέγμα οθωμανικής διοίκησης με Φαναριώτες Ηγεμόνες, ορθόδοξης θρησκείας, ελληνικής παιδείας και οικονομίας με φεουδαρχικές δομές²⁴. Η υιοθέτηση της ελληνικής κουλτούρας στις Ηγεμονίες από τον Κωνσταντίνο Μπραγκοβεάνου, ήδη από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα²⁵, δεν ενόχλησε το Σουλτάνο. Εξ' άλλου η θανάτωση και αντικατάστασή του από Φαναριώτες, προήλθε από το φόβο της Υψηλής Πύλης για τη συνεργασία του με τους Ρώσους. Οι εντόπιοι ηγεμόνες προφανώς ήταν επικίνδυνοι.

Την πολιτική εξουσία στη Μολδοβλαχία ασκούσε μέχρι το 1828 Φαναριώτης Ηγεμόνας ή Βοεβόδας, που ήταν υπεύθυνος έναντι της Υψηλής Πύλης τόσο για τη συλλογή του φόρου υποτέλειας (μπιρ)²⁶, όσο και για την προμήθεια συγκεκριμένων ποσοτήτων προϊόντων κατανάλωσης (σιτάρι, πρόβατα, τυριά, μέλι, ξυλεία, κ.ά) της Κωνσταντινούπολης²⁷. Τον Ηγεμόνα πλαισίωνε στη λειτουργία του το Ηγεμονικό Συμβούλιο (Ντιβάν Ντομνέσκ)²⁸. Η εκκλησία και οι γαιοκτήμονες δεν πλήρωναν φόρους (ασιντότσι), ενώ συγκεκριμένες κατηγορίες κατοίκων που διέθεταν Ηγεμονικό χρυσόβουλο (χρισοβουλίτσι), πλήρωναν μειωμένο φόρο (ρουπτάσι). Τα μοναστήρια διέθεταν τεράστια περιουσία από δωρεές²⁹ και ήταν χωρισμένα σε αυτά που ανήκαν στα Πατριαρχεία (αφιερωμένα) και σε αυτά που ανήκαν στην εντόπια εκκλησία. Τα αφιερωμένα αποτέλεσαν αιτία προστριβών και σύγκρουσης μετά το 1822 μεταξύ των εντόπιων, πλέον, Ηγεμόνων και του Οικουμενικού Πατριαρχείου, δημιουργώντας το Μοναστηριακό ζήτημα. Οι γαιοκτήμονες (μοσιέρι) αποτελούσαν μια κληρονομική και ολιγομελή τάξη ιδιοκτητών τεραστίων εκτάσεων γης (μοσιέ)³⁰, ενώ ήταν στην ευχέρεια του Ηγεμόνα να χρήσει Βογιάρο (ανάληψη κυβερνητικής θέσης) όποιον αυτός έκρινε από τους γαιοκτήμονες. Για την καλλιέργεια της γης τους διέθεταν έναν αριθμό Σκουτέλικων, ανάλογα με την τάξη τους³¹. Οι αγρότες που

²⁴ Constantin Căzănișteanu, "Urmările războaielor Ruso-Austro-Turce din secolul al XVIII-lea asupra Țărilor Române", *Revista de Istorie*, 2 (1981), București, σ. 261-262.

²⁵ Αθανάσιος Καραθανάσης, *Οι Έλληνες Λόγιοι στη Βλαχία 1670-1714*, Θεσσαλονίκη, 1982, σ. 69-81.

²⁶ Ioan C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834*, București, 1934, σ. 145.

²⁷ Διονύσιος Φωτεινός, *Ιστορία της πάλαι ποτέ Δακίας τα νυν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας και Μολδαβίας*, τόμος Γ', Βιέννη, 1819, σ. 378-404.

²⁸ Ibidem, σ. 413, ομοίως, Ioan Bitoleanu, *Introducere la istoria dreptului*, București, 2006, σ. 146, «... το Divan ή Sfatul Domnesc... μέχρι τους Οργανικούς Κανονισμούς αποτελείτο αποκλειστικά από αξιωματούχους μεγάλους Βογιάρους, Ντιβανιστές, κατά τρόπο παραδοσιακό 12 σε αριθμό, που διορίζονταν από τον Ηγεμόνα... μετά τους Οργανικούς Κανονισμούς στο Ηγεμονικό Συμβούλιο παρέμειναν μόνο δικαστικές αρμοδιότητες...».

²⁹ Ariadna Camariano-Cioran, "Aides pecuniaires fournies par les pays roumains aux écoles grecques", *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, XVII (1979), σ. 124, «...οι Ρουμάνοι της εποχής του Matei Basarab και Vasile Lupu, δώρισαν περισσότερα στα ελληνικά μοναστήρια, απ' ότι όλοι μαζί οι Φαναριώτες Ηγεμόνες...».

³⁰ Ibidem, σ. 139, όπου οι Βογιάροι όλων των βαθμίδων το 1806 στη Βλαχία ανέρχονταν σε 593 άτομα, που διέθεταν πλήρη κυριότητα στη γη.

³¹ Ioana Constantinescu, *Arendășia în agricultura Țării Românești și a Moldovei până la Regulamentul Organic*, București, 1985, σ. 135, «... ταυτόχρονα με την ενοικίαση του αγροκτήματος, ο ιδιοκτήτης παραχωρούσε στον ενοικιαστή και μερικά πλεονεκτήματα του βαθμού του... από άτομα απαλλαγμένα, πλήρως ή τμηματικά, χρηματικών υποχρεώσεων ή δημόσιων εργασιών, που ονομάζονταν Scutelnici... σε αριθμό το ανώτερο 80... όπου, συχνά, προστίθενταν (έως 100) Scutelnici με Ηγεμονικό Χρυσόβουλο... ένας επιπλέον αριθμός ατόμων προστίθενταν στο βωμό του

κατοικούσαν σε χωριά που βρίσκονταν μέσα στα αγροκτήματα των Βογιάρων, ήταν υποχρεωμένοι να τους παρέχουν αγγαρεία αγροτικής εργασίας συγκεκριμένων ημερών το χρόνο (κλάκα), καθώς και το δέκατο της παραγωγής τους (δεκάτη, ντίζμα ή ζετσουιάλα)³², με αντάλλαγμα να χρησιμοποιούν μέρος της έκτασης του αγροκτήματος για τις δικές τους ανάγκες. Αυτοί οι αγρότες (κλακάσι) δεν μπορούσαν να μεταβιβαστούν ή να κληρονομηθούν παρά μόνο μαζί με το αγρόκτημα. Η αύξηση των ημερών αγγαρείας, που σήμαινε κέρδη για τους Βογιάρους, αποτέλεσε σημείο συνεχών συγκρούσεων. Η νομοθεσία που ρύθμιζε ιδιωτικές υποθέσεις, αποτελούνταν από τον Κώδικα του Αλέξανδρου Υψηλάντη (*privilnicească codică*-1780), που αναθεωρήθηκε εκ βάθρων με τη Νομοθεσία (Κώδικας) Καλλιμάχη στη Μολδαβία (1817) και τη Νομοθεσία Καρατζά στη Βλαχία (1818). Οι επαγγελματίες και οι έμποροι ήταν οργανωμένοι σε συντεχνίες (μπρέσλα) από τον 17^ο αιώνα³³. Κάθε συντεχνία διοικούνταν από Επιτροπή (*epitropi*), με Πρόεδρο (στάροστε) και φύλακα (τσαούς). Ο Πρόεδρος είχε μισθό, φορολογική απαλλαγή και δικαστικές αρμοδιότητες εντός της συντεχνίας. Ο διορισμός του, οι αρμοδιότητες της Επιτροπής και τα δικαιώματα των μελών της συντεχνίας καθορίζονταν με ειδικά Χρυσόβουλα των Ηγεμόνων, ώστε να διασφαλίζεται η εύρυθμη κυκλοφορία των προϊόντων στην εσωτερική αγορά, ενώ τα μέλη της συντεχνίας πλήρωναν μειωμένο φόρο (ρουπάσι)³⁴. Αυτή η οργάνωσή τους καταργήθηκε με τους Οργανικούς Κανονισμούς (1831), δίνοντας τη θέση των μελών της συντεχνίας (μπρεσλάσι) στους κατόχους πατέντας (πατεντάρι). Κάθε ένας που ήθελε, δηλαδή, μετά το 1831, να ασκεί ένα επάγγελμα, έπρεπε να προμηθευτεί μία ειδική πατέντα (έγγραφο από την Ηγεμονία), καταβάλλοντας ένα ποσό, σε τρεις κατηγορίες δικαιούχων. Εξαίρεση από την υποχρέωση προμήθειας πατέντας είχαν οι χονδρέμποροι (τοπταντζί)³⁵.

Μέσα σε αυτό το φιλικό και αποδοτικό περιβάλλον για τη διασπορά, πολλοί ελληνόφωνοι και βλαχόφωνοι έμποροι απλώθηκαν στη Μολδοβλαχία³⁶. Εκεί είχαν περισσότερες πιθανότητες οικονομικής επιτυχίας, παρά εάν παρέμεναν στη γενέθλια γη. Συνέχιζαν, φυσικά, να βρίσκονται στην οθωμανική επικράτεια, όμως ήταν υπαρκτός ένας βαθμός αυτονομίας, ενώ οι γειτονικές Αυστρία και Ρωσία με πολυπληθή διασπορά, μπορούσαν να λειτουργήσουν ως καταφύγιο σε περίπτωση ανυπέβλητων δυσκολιών. Τέλος, η αυθαιρεσία των ενόπλων, η μάστιγα της εποχής, ήταν μικρότερη, αφού ο οθωμανικός στρατός βρισκόταν συγκεντρωμένος μόνο σε τρεις περιοχές (ραγιά) των Ηγεμονιών³⁷.

φεουδαρχικού δικαιώματος ιδιοκτησίας επί των κατοικημένων γαιών, που ονομάζονταν *Poslusnici* στη Βλαχία και *Breslași* ή *Șlugi* στη Μολδαβία...».

³² Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al 19- lea*, București, 1969, σ. 26-35, όπου η αγγαρεία (*clacă*) αποτελούσε το τίμημα του αγρότη προς τον κτηματία, για τη διαμονή του στο αγρόκτημα.

³³ Vladimir Diculescu, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830-1848)*, București, 1973, σ. 83.

³⁴ Jean C Filitti, *Les Principales Roumains sous l'occupation Russe (1828-1934)*, Bucarest, 1904, σ. 166, με καταβολή φόρου 15 γρόσια και επιπλέον 15-25 γρόσια για το κατάστημά του.

³⁵ *Ibidem*, σ. 178.

³⁶ Traian Stoianovich, «Ο κατακτητής Ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος...», *ό.π.*, σ. 305.

³⁷ Οι περιοχές αυτές ήταν η Βραΐλα, το Ρουστσιούκ (Γιούργεβο) και το Τούρνου Μαγκουρέλε.

Οι κάτοικοι της Βλαχίας και της Μολδαβίας, αγρότες-δουλοπάροικοι στη συντριπτική τους πλειοψηφία, αντιμετώπιζαν θετικά τους χριστιανούς Έλληνες. Το εμπόριο απέδιδε κέρδη, ο ελληνισμός στην Τρανσυλβανία ήταν πολυπληθής³⁸, οι ελληνικές κομπανίες στην Τρανσυλβανία ανθούσαν και πλήθος ιδιωτών εμπόρων στο Μπρασόβ, Σιμπίου, Πέστη, Βιέννη, κ.ά., εμπορεύονταν συστηματικά με τη Μολδοβλαχία³⁹. Η εκκλησία, τα μοναστήρια, τα τυπογραφεία, οι εκδόσεις, η παιδεία και η γλώσσα, έκαναν ελκυστική την αναζήτηση της επιτυχίας εκεί. Οι εντόπιοι Βογιάροι υιοθέτησαν ελληνικές συνήθειες και παντρεύονταν με Ελληνίδες⁴⁰. Οι Ηγεμόνες πολλές φορές ήταν φιλορώσοι, παρ' όλο που ήταν στην υπηρεσία των Οθωμανών. Η ομόδοξη και γειτονική Ρωσία παρείχε βεβαιότητα αλληλεγγύης σε ενδεχόμενη αναμέτρηση με τους Οθωμανούς, ενώ οι Αψβούργοι από την άλλη πλευρά εφάρμοζαν πολιτική ανεξιθρησκείας. Η πρόσβαση στις Ηγεμονίες μέσω των караβανιών από την Ήπειρο, το Μοναστήρι, τη Θεσσαλονίκη ή τις Σέρρες, ήταν διασφαλισμένη με τη λειτουργία των εμπορικών δρόμων⁴¹. Τέλος, ηχούσαν ελκυστικά στις προσδοκίες τους τα παραδείγματα επιτυχιών των συντοπιτών τους. Ο Ηπειρώτης Κώστας Πέτρου⁴², ο Ιωάννης Χατζή Μόσχου από τη Θεσσαλονίκη⁴³, ο Γεώργιος Μανικάτης Σαφράνου από το Μελένοικο⁴⁴, ο Ιωάννης Μάρκου από τη Μακεδονία⁴⁵, ο Νικόλαος Πατσιούρας από την Καστοριά⁴⁶, ο Μιχαήλ Τσούμπρος από τη Σιάτιστα⁴⁷, ο Παναγιώτης Σπαχής από το Καλοχώρι⁴⁸, ήταν λίγα μόνον παραδείγματα ανθρώπων που απέκτησαν τεράστιες περιουσίες, με μοναδικό προσόν την εργατικότητα τους. Η φιλόξενη γη της Μολδοβλαχίας, λοιπόν, παρείχε σημαντικές προϋποθέσεις επιτυχίας για τον Έλληνα που αναζητούσε ένα καλύτερο μέλλον, ώστε «...η ελληνική επιρροή αυξανόταν όλο και περισσότερο και κατέληξε

³⁸ Traian Stoianovich, «Ο κατακτητής Ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος...», *ό.π.*, σ. 305 «... το Αυστριακό Εμπορικό Συμβούλιο υπολόγισε κατά τη δεκαετία του 1760, ότι στις χωροδεσποτίες της Ουγγαρίας υπήρχαν 2.000 Οθωμανοί έμποροι και σε ολόκληρη την Ουγγαρία 17 με 18 χιλιάδες μόνιμα εγκαταστημένες Οθωμανικές οικογένειες...».

³⁹ Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Ο Ελληνισμός της Τρανσυλβανίας*, Θεσσαλονίκη, 2003, ομοίως, Nestor Camariano, «L'organisation et l'activité culturelle de la compagnie des marchands grecs de Sibiu»; *Balkanica*, București, 4 (1943), σ. 201-241, ομοίως, Δέσποινα-Ειρήνη Τσούρκα-Παπαστάθη, *Η Ελληνική εμπορική κομπανία του Σιμπίου Τρανσυλβανίας (1636-1848)*, Θεσσαλονίκη, 1994, ομοίως, Olga Cicanci, «Le statut juridique et le régime de fonctionnement de la compagnie de commerce de Brasov», *Révue des Etudes Sud-est Européennes*, 2 (1979), București, σ. 241-255.

⁴⁰ Alexandre A. C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza 1834-1849*, Paris, 1907, σ. 43.

⁴¹ Arno Mehlman, «Οι εμπορικοί δρόμοι στα Βαλκάνια κατά την Τουρκοκρατία», στο *Η Οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών...*, *ό.π.*, σ. 369-407.

⁴² Nestor Camariano, «Quelques renseignements sur la vie et l'activité commerciale de l'Épirote Consta Petru en Oltenie (Valachie)», *Balkan Studies* 2 (1978), Thessaloniki, σ. 313-326.

⁴³ Dumitru Limona-Elena Moisuc, «Casa comerciala Ioan Hagi Moscu și Stefan Hagi Moscu din București», *I, Revista Arhivelor*, 3 (1975), București, σ. 256-271.

⁴⁴ Dumitru Limona, «Un catastih al unui companist Sibian din veacul al 18-lea», *Arhivele Statului* (1957), București, Extras, σ. 407-415.

⁴⁵ E. și D. Limona, «Catastihele casei comerciale Ioan Marcu din Sibiu», *Revista Arhivelor*, 2 (1959), București, σ. 225-243.

⁴⁶ E. și D. Limona, «Casa de comerț Nicolae D. Paciura din Sibiu», *Revista Arhivelor*, 1 (1965), București, σ. 265-285.

⁴⁷ E. și D. Limona, «Aspecte ale comerțului brașovean în veacul al XVIII-lea. Negustorul aromân Mihail Țumbru», *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, IV (1960), București, σ. 525-564.

⁴⁸ ANIC, *Arhive personale și familiale*, Inventar nr 1708, Panaiot Spahi.

με την απόλυτη κυριαρχία σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής των Ρουμανικών χωρών...»⁴⁹.

Σημειώνεται ιδιαίτερα ότι η οικονομική παρουσία της διασποράς στις Ηγεμονίες διευκολύνθηκε σε μεγάλο βαθμό από την οικονομική παρουσία Ελλήνων τα προηγούμενα χρόνια στην Τρανσυλβανία και άλλες περιοχές της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων και όπου το μεταναστευτικό ρεύμα από τη Μακεδονία, Θεσσαλία και Ήπειρο προς την Κεντρική Ευρώπη συνδέθηκε σαφώς με την προσπάθεια των αυτοκρατόρων της Αυστρίας να εκμεταλλευτούν το εμπόριο με την Ανατολή⁵⁰. Κατά το παραπάνω διάστημα διαπιστώνουμε την ύπαρξη πολλών ελληνικών κοινοτήτων στην Τρανσυλβανία, όμως όλως ιδιαίτερη θέση κατέχουν οι ελληνικές κομπανίες του Σιμπίου (Hermanstadt ή Σιμπίνι για τους Έλληνες) και του Μπρασόβ (Kronstadt ή Στεφανούπολις), με μέλη ελληνόφωνους, βλαχόφωνους, σλαβόφωνους διαφόρων προελεύσεων, καθώς και άλλους εμπόρους⁵¹. Τόποι καταγωγής των μελών της κοινότητας του Σιμπίου ήταν κυρίως το Αρβανιτοχώρι, η Φιλιππούπολη, το Μελένικο, οι Σέρρες, η Κοζάνη, το Μοναστήρι, η Μοσχόπολη, τα Ιωάννινα, αλλά και η Κωνσταντινούπολη, η Θεσσαλονίκη, η Θεσσαλία, ο Πόντος, και η Μικρά Ασία⁵². Η διασπορά των παραπάνω περιοχών ηγεμόνευσε στους κυριότερους τομείς του διαμετακομιστικού εμπορίου της Βαλκανικής, εμπορευόμενη βαμβάκι, σιτάρι, μαλλί, δέρματα, φλοκάτες, καπνό και εισάγοντας στην Οθωμανική επικράτεια λινά υφάσματα, υαλικά, εργαλεία, είδη οικιακής χρήσης και βιομηχανικά προϊόντα.

Στα αρχεία του εμπόρου Νικόλαου Δ. Πατσιούρα στο Σιμπίου, καταγράφεται η εμπορική συνεργασία της εταιρείας του στο διάστημα 1813-1820 με τουλάχιστον 15 εμπόρους της διασποράς στην Κραϊόβα⁵³, τρεις (3) εμπόρους στο Πιτέστι⁵⁴, 52 εμπόρους στη Βιέννη⁵⁵, 13 εμπόρους στην Πέστη⁵⁶, τέσσερις (4) εμπόρους στην

⁴⁹ Alexandru A. C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza...*, ό.π., σ. 3.

⁵⁰ Αγγελική Ιγγλέση, *Βορειοελλαδίτες έμποροι στο τέλος της Τουρκοκρατίας – Ο Σταύρος Ιωάννου*, Αθήνα, 2004, σ. 5-7.

⁵¹ Οι συντεχνίες αυτές είχαν συνεργασία με τη διασπορά στο Fagaras, Vasarheai, Cluj, Hateg, Zlatna, Orastie, Almas, Pitris, στο Μπανάτο της Τεμεσβάρ στη Dobra, Blaj, Rasinari, Lugoj και είχαν στενές οικονομικές σχέσεις με τη Μολδοβλαχία.

⁵² Δέσποινα-Ειρήνη Τσούρκα- Παπαστάθη, *Η ελληνική εμπορική κομπανία...*, ό.π., σ. 39-55.

⁵³ D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare...*, II, ό.π., σ. 13-392. Οι έμποροι αυτοί ήταν οι, (vol. I) Δημήτριος Αμάν, (vol II) Γεώργιος Χατζή Λέκκας, Κυριάκος Προκόπη, Νικόλαος Ι. Δούμπας, Γεώργιος Οικονόμου, Αθανάσιος Χατζή Π. Λαδόπουλος, Δημήτριος Ιωάννη Μαυρουδής, Κωνσταντίνος Ισαΐλοφ, Χατζή Γιανούσης Κώστα Πέτρου & αδελφοί, Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος, Κωνσταντίνος Δημητρίου & Νικόλαος Ράντοβιτς, Μανουήλ και Γκόγκας, Νικόλαος Εμμανουήλ, Γεώργιος Φωτάκη και Αναστάσιος Καλαϊτζής.

⁵⁴ Ibidem, όπου οι έμποροι Γεώργιος Στεργιόπουλος, Τριαντάφυλλος Πορφυρίου και Αναστασίου ποστέλνικος.

⁵⁵ Ibidem, vol. I, (σ. 477-517) και vol. II, (σ. 13-392), όπου οι οίκοι της διασποράς στη Βιέννη, (vol. I) Νίκα Βασιλείου, Μαργαρίτης Αναστασίου, Κυριάκος Μπάρμπα, Κωνσταντίνος Γ. Μάρκου, Δημ. Χατζή Ανδρέου και αδελφοί, (vol. II) αδελφοί Μερτσεανλή, Ιωάννης Φωτάκης, Βικέντιος Βεντίτης, Β. Ποντίκης, Ιωάννης Τριανταφύλλου, Γ. Παπιάς-Δ. Δούκας, Μιχαήλ Δ. Κούρτης, Γεώργιος Πετσάνης, Πέτρος Ν. Βασιλείου, Τριαντάφυλλος Χατζή Στέργιου, αδελφοί Αποστολάκη (Ποστολάκα), Αναγνώστης Παπαθεοδώρου, Πέτρος Ν. Δάρβαρις, Φίλιππος Παπασακελάριος, Δημήτριος Ροδοκανάκης, Κωνσταντίνος Μπέλλου, Κωνσταντίνος Χρισσοκολέος, Μιχαήλ Δ. Κούρτης, Χρίστος Μάνου, Αναστάσιος Μαργαρίτης, Π. Ρογκότης & Μπαλάνος, Μιχάλης Δημητρίου, Α. και Χρ. Μαρτυρίτης, Πάικος & Ρογκότης, Δρόσος Χατζή Ζαμφειρίδης, Ζαχαρίας Χαριζάνης, Γεώργιος Πόποβιτς, Ιωάννης Νικολάου, Αναστάσιος Γ. Αδάμ, Δημήτριος Μ. Μπετλής, Δημήτριος Κικατιάδης,

Όρσοβα⁵⁷, καθώς και με εμπόρους στο Μπρασόβ, Τιμισοάρα, Τεργέστη, Άλμπα Ιούλια και διάφορες άλλες πόλεις. Σημειώνουμε ιδιαίτερα τη συνεργασία του σε αυτό το διάστημα με, τουλάχιστον, 50 εμπορικούς οίκους της διασποράς στο Βουκουρέστι⁵⁸, ενώ άλλοι έμποροι της διασποράς από το Βουκουρέστι καταγράφονται να συνεργάζονται με εμπόρους της διασποράς στο Μπρασόβ⁵⁹. Τα ελληνικά αρχεία στο Σιμπίου και στο Μπρασόβ αποδεικνύουν τον καθοριστικό ρόλο της διασποράς, βλαχόφωνης και ελληνόφωνης, στη διείσδυση των προϊόντων του ανερχόμενου καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στη Μολδοβλαχία. Ταυτόχρονα ανθούσε το εμπόριο αυτών των περιοχών με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ιδίως με την Κωνσταντινούπολη⁶⁰, τις Σέρρες⁶¹ και τη Θεσσαλονίκη⁶².

Σημαντική συμβολή στην οικονομική εξέλιξη των Ηγεμονιών είχαν οι ξένοι υπήκοοι, που η ύπαρξή τους χρονολογείται μετά τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), όταν η Υψηλή Πύλη αποδέχθηκε την ίδρυση προξενείων στις

Δ. Στ. Μεταξάς, Μανικάτης Σαφράνου αδελφοί και ανεπιός, Γεώργιος Σαμαράς, αδελφοί Νικ. Χατζή Τριανταφύλλου, αδελφοί Τσιτίρη, Δημήτριος Γεωργιάδης, Ιωάννης Περδικούσης, αδελφοί Ρίζου, Κυριάκος Φάραγκας, Λάσκαρης Λάμπρου, Π. Σπαχής - Παντράβ, Δημήτριος Μπέλλου, αδελφοί Ράλλη, Κωνσταντίνος Κοκκινάκης, Παπαθέου-Σκαρδής και αδελφοί Δούμπα.

⁵⁶ Ibidem, vol II, (σ. 13-392), όπου οι έμποροι της διασποράς στην Πέστη, Ζαφειρης Αθανασίου, Ρίζος Ντορμούσης και υιοί, Δημ. Αγγελάκης, Γεώργιος Μάτσιος, Νικόλαος Κωνσταντίνου, Νικόλαος Μπεκέλας, Πασχάλης Αναστασίου Τσάπρας, Ιωάννης Παπακώστα Οικονόμου, Μ. Σκαρλάτος-Θ. Φόρου, Θεόδωρος Μπεκέλας, Μάτσιου και Φαρδής, Αδάμ Γκίρα.

⁵⁷ Ibidem, όπου οι έμποροι της διασποράς (vol I) Ζαφειρης Αθανασίου, Αβραάμ Πέτροβιτς, (vol II) Θεόδωρος Θεοδοσίου και Τ.Δ. Τίρκα.

⁵⁸ Ibidem, vol I (σ. 477-517) και vol II (σ. 13-392), όπου οι οίκοι της διασποράς στο Βουκουρέστι ήτοι, (vol I) Θεόδωρος Δημητρίου, Ανδρέας Ν. Παπάζογλου, Κυριάκος Χριστοδούλου, Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος, Πέτρος Αποστόλου, Μανωλάκης Φούρκας, Σταυράκης Κυριατζής & Γεώργιος Ασεδίρογλου, Πολυζάκης Δημητρίου & Θεοδόσιος Θωμά, Δημήτριος Δούκα, Μιχάλης Παπαντωνάτος, Ασρινός Κώστα Πέτρου (Χατζή Γιανούσης), Γεώργιος Ι. Ζουπανιώτης, Αλέξανδρος Μαρτυρίτης, Ιωάννης Γ. Νικολόπουλος, Χριστόδουλος Τριανταφύλλου, (vol II) Ανδρέας Ηλιάδης & Γεώργιος Μιχαήλ, Κωνσταντίνος Θ. Λαδός, Νικηφόρος Μουστάκωφ, Μανώλης Φουρκιάδης, Κωνσταντίνος Φόρου, Παναγιώτης Σπαχής και Παντράβ, Γεώργιος Παπαδημητρίου Δούκας, Κωνσταντίνος Ζουπανιώτης, Πέτρος Αποστόλη, Κωνσταντίνος Πηγάς, Ζήσος Καραπάνου, Κωνσταντίνος Σακελάρης, Αντωνάκης Χατζή Θεοχάρη, Στέφανος Μειντάνης, Ιωάννης Δημητρίου, Απόστολος Μπακάλογλου, Βασ. Βασιλόπουλος, Αναστάσιος Κοτοπούλης, Κωνσταντίνος Αλμανής, Κωνσταντίνος Μπίκου, Ιωάννης Χατζή Μόσχου, Νικόλαος Τριανταφύλλου, Στέφανος Μπέλλου, Γεώργιος Δήμας, Μιχαήλ Κωτάκης, Κ. Πηγάς & Ιωάννης Ελευθέριος, Δημ. Ι. Γκάνης, Ιωάννης Μπακάλογλου, Θεόδωρος Μπακάλογλου και Μ. & Ν. Βαλτορίδης.

⁵⁹ E. și D. Limona, *Catalogul documentelor grecești din arhivele...*, ό.π, vol I, σ. 635-662, όπου μερικοί από τους εμπόρους της διασποράς στο Μπρασόβ (1813-1820), Κων. Ι. Παλαιολόγος, Φώτιος Χατζή Μπάρμπου, Γεώργιος Κάλφοβιτς, Θεόδωρος Δημητρίου - Αλέξης Ιωάννου και Ιωάννης Ζήππα, Θεόδωρος Π. Τζεανλής, Δημήτριος Ζαΐμης, Χρίστος Ποπ, Ιωάννης Ποπ, Χατζή Δημήτριου Μήτρου, Παν. Κυρίτσης, Ιωάννης Δημητρίου Νιανίκας (ανεπιός του Κ. Φλέβα), Αθαν. Παπαδόπουλος, Δημητράκης Λέκκα, Ναούμ Κ. Δόσιος, Λάμπρος Γ. Μερτζεάνογλου, Γεώργιος Νίκα, Χρίστος Παπαχρίστου, Δημ. Δήμου, Ιωάννης Ι. Χρήστου, Δ. Τσερνοβόνταλης, Στέφ. Ογκραντιανός, κ.ά.

⁶⁰ Ibidem, (vol. II), όπου οι μεγαλέμποροι της Κωνσταντινούπολης Απόστολος Παπάς & υιοί, Απόστολος Κ. Παπανικόγλου, Ιωάννης Νικολάου Μιμής, Φραγκούλης, Δημ. Καλαμένης.

⁶¹ Ibidem, (vol II), όπου οι έμποροι βαμβακιού Αθανάσιος και Ναούμ Χ. Λαζάρου, Γιάνκος Καρέσιος, Μιχάλης Θωμά, Μιχάλης και Θωμάς Τραπαντζής, Κωνσταντίνος και Μάρκος Γκουδελάς, καθώς και οι Βασίλειος Γκόγκας και αδελφοί Γ. Ερμενλή, Σάββας, Γεράκης και Αδάμ.

⁶² Ibidem, (vol II), όπου οι έμποροι Χατζή Κωνσταντίνου & Χατζή Ζαμφειρίδης, καθώς και Ρογκότης & Μπαλάνος.

Ηγεμονίες⁶³. Πολλά μέλη της διασποράς στις Ηγεμονίες προτιμούσαν την ξένη υπηκοότητα, διότι απολάμβαναν την ασφάλεια του προστατευόμενου μιας ξένης δύναμης⁶⁴. Οι έμποροι ξένοι υπήκοοι πλήρωναν τους δασμούς των ξένων⁶⁵, καθώς και 0,5% επί της αξίας των εισαγομένων προϊόντων⁶⁶ και τους επιτρεπόταν να ασκούν μόνο το χονδρεμπόριο, που βρισκόταν «... κυρίως στα χέρια των ξένων, πρωτίστως Ελλήνων... (ενώ) αυτοί που ασχολούνταν με το εμπόριο κατόρθωσαν να περιλάβουν, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, όλους τους κλάδους του εμπορίου με τις βαλκανικές χώρες...»⁶⁷. Η οικονομική παρουσία των ξένων υπηκόων στις Ηγεμονίες ήταν πολύ ουσιαστικότερη της αριθμητικής τους παρουσίας και συνέχισαν να έχουν ουσιαστική οικονομική παρουσία και στα επόμενα χρόνια, σύμφωνα με ειδική έκθεση του Γενικού Πρόξενου της Γαλλικής Κυβέρνησης το 1835 για τις Ηγεμονίες, τόσο για το Βουκουρέστι⁶⁸, όσο και για τη Βραϊλα και το Γαλάτσι⁶⁹.

3. Μία γενική εικόνα της οικονομικής παρουσίας της διασποράς στη Μολδοβλαχία γύρω στο 1820, μπορούμε να σχηματίσουμε από την παρουσία της σε διάφορους τομείς της οικονομίας. Σημειώνεται ότι ο πληθυσμός της Βλαχίας γύρω στο 1820 ανερχόταν σε 1,2 εκατ. κατοίκους⁷⁰, του Βουκουρεστίου σε 50-60 χιλιάδες, περίπου⁷¹, από τους οποίους οι ξένοι υπήκοοι ήταν 2.540 άτομα. Ο πληθυσμός της Μολδαβίας ήταν 1,2 εκατ. κάτοικοι το 1831, το Ιάσιο είχε πληθυσμό 40 χιλιάδες κατοίκους και οι ξένοι υπήκοοι ανέρχονταν σε 25 χιλιάδες άτομα⁷².

Το εμπόριο αποτέλεσε το πρώτο βήμα οικονομικής παρουσίας της διασποράς βόρεια του Δούναβη. Στο Βουκουρέστι και σε όλη τη Μολδοβλαχία καταγράφεται πλήθος εμπόρων της ελληνόφωνης και βλαχόφωνης διασποράς, που βρίσκονταν σε στενή, καθημερινή συνεργασία με εμπόρους της διασποράς της Τρανσυλβανίας, Κωνσταντινούπολης, Θεσσαλονίκης, Σερρών, Βιέννης, Τεργέστης, Βενετίας, κ.ά.⁷³. Ίδρυναν εταιρεία με έναν Οθωμανό πολίτη για αποφυγή φορολόγησης⁷⁴ και είχαν μόνιμη συνεργασία σε κάθε πόλη με έμπιστους ανθρώπους τους, με συνεχή αλληλογραφία και μεταφορά διαφόρων εντολών, παραγγελιών, παρατηρήσεων, πληροφοριών, κ.ά. Ιδιαίτερη ήταν η φροντίδα τους για την είσοδο ή έξοδο των

⁶³ D.A.Sturdza- C.Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la renascerei...*, vol. I, ό.π, σ. 136-137, «... η Υψηλή Πύλη αποδέχεται, επίσης, να εγκατασταθούν Πρόξενοι και υποπρόξενοι σε όλους τους τόπους όπου η Αυλή της Ρωσίας κρίνει κατάλληλο να εγκατασταθούν, που θα αντιμετωπιστούν με πλήρη ισότητα με τους ομοίους τους των άλλων δυνάμεων...».

⁶⁴ C. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor...*, ό.π, σ. 203-216.

⁶⁵ Κουριέρουλ Ρουμανέσκ, φύλλο 2 Απριλίου 1831, δηλαδή το βιναρίτ (φόρος επί του κρασιού) και το πογκοναρίτ (φόρος επί των αμπελιών).

⁶⁶ Jean C. Filitti, *Les Principautés Roumaines sous l'occupation Russe...*, ό.π, σ. 166.

⁶⁷ Andrei Oțetea, *Patrundera comerțului românesc...*, ό.π, σ. 105.

⁶⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII..., ό.π, σ. 506-534, όπου οι κύριοι εξαγωγικοί οίκοι της διασποράς ήταν των Στέφανου Χατζή Μόσχου, Σακελάριου, Χατζή Μπακάλογλου, Σόφης Χριστοδούλου, Καλενδέρογλου και Χαλέπογλου.

⁶⁹ *Ibidem*, σ. 515 και 522.

⁷⁰ *Ibidem*, σ. 1079.

⁷¹ Panait I. Panait, *Aspecte din lupta populației Bucureștene împotriva regimului Turco-fanariot 1716 - 1821*, București, γ.χ, σ. 11.

⁷² Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII..., ό.π, σ. 359-361.

⁷³ Dumitru Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața...*, ό.π, τόμοι I, II, ομοίως, E. și D. Limona, *Catalogul documentelor grecești...*, ό.π, τόμοι I, II.

⁷⁴ E. și D. Limona, "Negustori bucureșteni la sfârșitul veacului al XVIII-lea...", ό.π, σ. 109.

εμπορευμάτων τους από συγκεκριμένα τελωνεία ή λοιμοκαθαρτήρια όταν υπήρχαν προβλήματα επιδημιών, για την αποστολή κερμάτων (σε περίπτωση τήξης τους) σε συγκεκριμένους συνεργάτες τους, για τη συνεργασία με συγκεκριμένους μεταφορείς, καθώς και άλλες ενέργειες βοηθητικές για τη μεγιστοποίηση του κέρδους τους. Μέσα από την αλληλογραφία αυτών των οίκων διαπιστώνουμε ότι ορισμένοι απέκτησαν απίστευτα μεγάλη περιουσία, όπως για παράδειγμα οι Κωνσταντίνος Χατζή Ποπ, Γεώργιος Μανικάτης Σαφράνου, Παναγιώτης Χατζή Νίκου, Ιωάννης Χατζή Μόσχου, Αδελφοί Κώνστα Πέτρου (Χατζή Γιανούσης), Στέφανος Μείντάνης, Αδελφοί Αδαμάκη, Ανδρέας Παύλου, κ.ά. Τα είδη που εμπορεύονταν κάλυπταν κάθε ανάγκη της εποχής, όπως χρυσός και διαμάντια, βιβλία, εφημερίδες, αποικιακά προϊόντα, αγροτικά εργαλεία, φέσια, τσόχες, δέρματα, μουσελίνες, καπνός, ελιές, κρόκος, μαχαιροπίρουνα, νομίσματα διαφόρων ειδών για τήξη, φάρμακα, λίπος, κοσμήματα, άμαξες, κ.ά, αλλά και είδη αναγκαία για τις βιοτεχνίες της Αυστρίας, ιδιαίτερα δε βαμβάκι από τις Σέρρες και τη Σμύρνη.

Σημαντικό κρίκο στην εμπορική δραστηριότητα των αρχών του 19^{ου} αιώνα αποτελούσαν τα χάνια, πολλά από τα οποία αποτελούσαν ιδιοκτησία της διασποράς⁷⁵. Η οικονομική τους σημασία, κυρίως των μεγάλων, έγκειτο στο ότι διέθεταν πολλά καταστήματα που τα ενοικίαζαν, ενώ στα δωμάτιά τους διέμεναν εποχικά ή μόνιμα, ξένοι και εντόπιοι έμποροι. Σε αυτά κατέληγε το κοπιώδες ταξίδι των караβανιών από τη βόρεια Ελλάδα, ενώ στις ευρύχωρες και προστατευόμενες αποθήκες τους διασφαλιζόνταν τα εμπορεύματα των χονδρεμπόρων που τα μεταπουλούσαν στους τοπικούς εμπόρους. Το 1822 στο Βουκουρέστι υπήρχαν 7 (επτά) μεγάλα κεντρικά χάνια, καθώς και 28-30 περιφερικά με μικρότερη οικονομική σημασία⁷⁶. Ιδιοκτήτες χανιών στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ήταν τόσο οι ιδιώτες⁷⁷, όσο και η Εκκλησία ή τα μοναστήρια, πληρώνοντας ετήσιο φόρο στην Υψηλή Πύλη⁷⁸. Το χάνι των Ελλήνων (Hanul Greci) στο κέντρο του Βουκουρεστίου για παράδειγμα, είχε 13 ενοικιαζόμενα καταστήματα, ενώ στις αίθουσές του λειτουργούσε καζίνο, που ξαναλειτούργησε στον ίδιο χώρο και αργότερα⁷⁹. Ιδιοκτησία της εκκλησίας ήταν και άλλα χάνια στο Βουκουρέστι και αλλού, μικρά και μεγάλα⁸⁰.

Αυτή την περίοδο ανθούσε, επίσης, σε όλη την επικράτεια της βόρειας Βαλκανικής και της Τρανσυλβανίας, το εμπόριο νομισμάτων (κερμάτων). Πολλά μέλη της διασποράς, έχοντας διαπιστώσει τις διαφορετικές περιεκτικότητες σε χρυσό και άργυρο των Οθωμανικών και των νομισμάτων των άλλων χωρών, συγκέντρωναν μεγάλες ποσότητες και με τη τήξη τους, είχαν επιπλέον κέρδος πουλώντας τον

⁷⁵ Paula Scalcău, *Elenismul în România*, București, 2006, σ. 127-128, 130-131.

⁷⁶ George Potra, *Istoricul Hanurilor Bucureștene*, București, 1985, σ. 34.

⁷⁷ Ibidem, σ. 116-117.

⁷⁸ Ariadna Camariano-Cioran, *L'Épire et les pays Roumains...*, ό.π, σ. 91-92.

⁷⁹ George Potra, *Isroricul Hanurilor Bucureștene...*, ό.π, σ. 87-92.

⁸⁰ Ibidem, όπου τα χάνια Φιλαρέτ (Επισκοπής Μπουζέου), Γκολκότα (Αγίου Όρους), Σαριντάρ, Αγίας Αικατερίνης, Αγίου Σπυρίδωνος (Αντιοχείας), Ζλατάρι (Αλεξανδρείας), Σταυρουπόλεως, κ.ά.

καθαρό, πλέον, χρυσό και άργυρο⁸¹. Η εργασία αυτή γινόταν ακόμη πιο κερδοφόρα, εξ' αιτίας της συνεχούς υποτίμησης του Οθωμανικού γροσιού⁸².

Σημαντικά κέρδη απέφερε, επίσης, το επάγγελμα του σαράφη, διότι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία των αρχών του 19^{ου} αιώνα ήταν άγνωστη ακόμη η παροχή τραπεζικών υπηρεσιών κατά τρόπο αντίστοιχο με αυτόν της Δυτικής Ευρώπης. Σχεδόν όλοι οι χονδρέμποροι ήταν σαράφηδες, αφού κυκλοφορούσε πλήθος διαφορετικών νομισμάτων και έπρεπε να πωλούν τα προϊόντα τους σε όλες τις ισοτιμίες⁸³. Στο Βουκουρέστι και στο Ιάσιο δεν υπήρχαν οργανωμένες τράπεζες⁸⁴, παρόλο που εκτελούνταν ποικίλες χρηματοπιστωτικές εργασίες⁸⁵. Οι τραπεζικές εργασίες, ακόμη και στην Κωνσταντινούπολη, εξαντλούνταν σε απλές τραπεζικές πράξεις⁸⁶. Παράλληλα, το ύψος του τόκου ορίστηκε από το Ηγεμονικό Συμβούλιο της Μολδαβίας σε 12% το 1809, αλλά στην αγορά η τοκογλυφία ανερχόταν σε 15%, 18%, 24% ή ακόμη και 36%⁸⁷. Παρ' όλο που ιδρύθηκε το 1816 η Εθνική Τράπεζα της Αυστρίας, χρειάστηκαν περίπου 20 χρόνια για να μπει τάξη στην κυκλοφορία του νομίσματος στην επικράτεια των Αψβούργων⁸⁸. Μας είναι γνωστοί σαράφηδες της διασποράς στο Βουκουρέστι⁸⁹, ενώ τραπεζίτης στο Βουκουρέστι στην περίοδο 1817-1837 ήταν και ο Βαρόνος Σίνας από τη Βιέννη⁹⁰, ο Παναγιώτης Σπαχής⁹¹, κ.ά. Σαράφηδες της διασποράς καταγράφονται στο Γαλάτσι και στο Μπαρλάτ⁹², ενώ στο Ιάσιο τραπεζίτης ήταν ο Ανδρέας Παύλου, που χρηματοδοτούνταν από τον οίκο της διασποράς Γεωργίου Μπετλή στη Βιέννη από το 1806⁹³ και δάνειζε το 1814 με 1% το

⁸¹ E. și D. Limona, "Negustori bucureșteni la sfârșitul veacului la XVIII-lea;...", *ό.π.*, σ. 118-120.

⁸² Ioan C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la...*, *ό.π.*, σ. 346, όπου «... η λίρα (οθωμανική) ανέβηκε από 7,5 γρόσια το 1802, στα 15 πριν το 1821, στα 25 το 1825 και στα 31,5 με τον Οργανικό Κανονισμό...».

⁸³ E. și D. Limona, *Catalogul documentelor grecești...*, *ό.π.*, σ. 142, όπου ο Ν. Πατσιούρας στο Μπρασόβ αγόρασε μια θερμάστρα για τον Κυριάκο Χριστοδούλου και υιοί στο Βουκουρέστι, «...ο Κυριάκος Χριστοδούλου χρωστά 136,33 φλορίνια για τη θερμάστρα, που κοστίζει 128 φλ. (ο Πατσιούρας) πλήρωσε 1,48 φλ. τελωνείο, 30 κρεϊτσάρι (=νόμισμα Αυστρίας) συσκευασία και 1,45 φλ. επιστολές. Η προμήθεια είναι 2% και ο τόκος 2,15 φλ. Να πληρώσει, λοιπόν, ο Χριστοδούλου στον Πατσιούρα 136,33 φλ. σε 19 λίρες, 8 γρόσια και 45 άσπρα, αφού κάθε λίρα (Οθωμανική) υπολογίστηκε με 7 φλορίνια (Αυστρίας)...».

⁸⁴ Casia Silvia Filip, "Contribuția Evreilor la dezvoltarea sistemului Bancar în România", *București, Studia Ebraica*, 2/2002, όπου η έναρξη ίδρυσης σύγχρονων Τραπεζών στη Ρουμανία έγινε το 1865.

⁸⁵ Andrei Oțetea, *Patrundera comerțului Românesc în circuitul internațional*, București, 1977, σ. 138-139, όπως και οι συναλλαγματικές (πόλιτσα), με τις οποίες οι Ηγεμόνες πλήρωναν τον κεφαλικό φόρο στην Κωνσταντινούπολη μέσω κάποιου συνεργαζόμενου τραπεζίτη, (C. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor...*, *ό.π.*, σ. 118-127, ομοίως, Ν. Iorga, *Studii și Documente*, XI, București, 1906, σ. 21, όπου ο Χατζή Μόσχου κατέβαλε 200.000 γρόσια στον Καπού Κεχαγιά Αριστάρχη το 1835 με συναλλαγματική).

⁸⁶ Ανδρέας Συγγρός, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, 1908, τόμος II, σ. 16-18.

⁸⁷ C. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor...*, *ό.π.*, σ. 188-191.

⁸⁸ Αγγελική Ιγγλέση, *Βορειοελλαδίτες έμποροι στο τέλος...*, *ό.π.*, σ. 39.

⁸⁹ http://ro.wikisource.org/wiki/Autor:Dimitrie_Papazoglu *Istoria fondărei orașului București*, 1891, σ. 59, όπου οι Ανέστης, Σκαρλάτος Σκαναβής, Ψαλίδας, Ποντίκης, Χατζή Γιαννούσης, Θέμελης, Γκούντιος, Βελισάριος Παυλίδης και Ευστάθιος Ι. Μπαλταρετζής.

⁹⁰ ANIC, mss 808-817 για την περίοδο 1817-1837, ms 816 για τα έτη 1835-1836.

⁹¹ ANIC, București, *Arhive personale și familiale*, αριθμός καταλόγου 1708, Panaiot Spahi.

⁹² Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, *ό.π.*, σ. 133, όπου οι Παναγιώτης Μουμτζής, Αλέκος Αφεντούλης, Γρηγόριος Καρασάββας και Κωστάκης Πλαγινός, ενώ στην πόλη Μπαρλάτ ο Ζανής.

⁹³ *Ibidem*, σ. 93.

μήνα⁹⁴. Μας είναι γνωστή από τις συναλλαγματικές η παρουσία του τραπεζίτη της Βιέννης Δούμπα στο Ιάσιο το 1842⁹⁵, καθώς και των τραπεζιτών της Οδησού Ευγενίδη το 1835 και Γρηγορίου Μαρασλή το 1840 και 1841⁹⁶.

Στον κατάλογο των Γάλλων και Γάλλων υπηκόων του Βουκουρεστίου το 1831 υπάρχουν τρεις σαράφηδες της διασποράς, μεταξύ των οποίων ο Δημήτριος Οικονομίδης που αγόρασε, αργότερα, το περίφημο χάνι του Μανούκ Μπέη⁹⁷. Στο διάστημα αυτό προκάλεσαν μεγάλη οικονομική αναστάτωση στο Βουκουρέστι οι περιπτώσεις οικονομικής χρεοκοπίας τριών μεγάλων τραπεζιτών της διασποράς της εποχής. Η πρώτη αφορούσε τον Κυριάκο Πολύζου, που πτώχευσε το 1826 αφήνοντας ένα παθητικό 1,5 εκατ. γρόσια, ποσό τεράστιο για εκείνη την εποχή⁹⁸. Η δεύτερη αφορούσε τον ενοικιαστή των αλυκών Βαρόνο Στέφανο Μείντάνη το 1833-1834, που άφησε χρέος 10 εκατομμυρίων γροσιών περίπου, ποσό που όμως καλυπτόταν από ποσά που του οφείλονταν⁹⁹. Η τρίτη αφορούσε «... το μεγαλύτερο κεφαλαιούχο της Βλαχίας» Στέφανο Χατζή Μόσχου που πτώχευσε το 1837, είχε οικονομική συνεργασία με τους τραπεζίτες Ζαχαρία Ζαχάρωφ και Δημ. Ζαφειρόπουλο από την Κωνσταντινούπολη¹⁰⁰ και βρισκόταν σε αλληλογραφία με τον Αποστόλη Αρσάκη¹⁰¹. Σε παρόμοια δύσκολη οικονομικά θέση βρέθηκε και ο τραπεζίτης Βαρόνος Χριστόφορος Σακελάριος¹⁰², ώστε αναγκάστηκε να πουλήσει όλη την περιουσία του έναντι 62,5 χιλ. λιρών στον Μίλος Ομπρένοβιτς της Σερβίας¹⁰³.

Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα διαπιστώνουμε την ανάληψη πρωτοβουλιών βιοτεχνικών και χειροτεχνικών επενδύσεων, που οφειλόταν στην, έστω δειλή, συσσώρευση κεφαλαίου το προηγούμενο διάστημα. Στα παραπάνω πλαίσια διαπιστώνουμε την ύπαρξη επενδυτών από τη διασπορά, σε ένα περιορισμένο, φυσικά, αντικείμενο δραστηριοτήτων, τόσο στις Ηγεμονίες, όσο και στην Τρανσυλβανία, με προσανατολισμό την κάλυψη αναγκών των Ηγεμονιών¹⁰⁴. Ανάμεσά τους σημειώνουμε τον Ηγεμόνα Αλέξανδρο Υψηλάντη που ίδρυσε μία μονάδα χαρτιού στην Πράχοβα (Πλοιέστι)¹⁰⁵ και μία μονάδα τσόχας στο

⁹⁴ C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor...*, ό.π, σ. 189.

⁹⁵ Ibidem, σ. 130.

⁹⁶ Ibidem, σ. 130-132, όπου ο Γρηγόριος Μαρασλής είχε οικονομικές σχέσεις με τους έμπορους του Ιασίου Αδελφοί Αδαμάκη, ενώ εκπρόσωπός του ήταν ο Δ. Θεοδωρίδης.

⁹⁷ ANIC, București, *Administrative Vechi*, dos 277/1830, όπου οι Στέφανος Μαυρόπουλος, Δημήτριος Θ. Οικονομίδης και Θεοδώρου Δημήτριος.

⁹⁸ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, ό.π, σ. 82.

⁹⁹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII..., ό.π, σ. 42-43, όπου ο Στέφανος Μείντάνης από την Αδριανούπολη ήταν τραπεζίτης (1823-1828) του Ηγεμόνα της Βλαχίας Γρηγόριου Γκίκα (1822-1828), δανείζοντας με τόκο 18 έως 26% το χρόνο. Ο ίδιος είχε μεγάλο εμπορικό οίκο και συνεργαζόταν με τον μεγαλέμπορο Νικόλαο Μιμμή από την Κωνσταντινούπολη (E. Limona, *Catalogul documentelor...*, ό.π, σ. 666).

¹⁰⁰ C. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor...*, ό.π, σ. 128, σημ. 54.

¹⁰¹ ANIC, *Arhive personale și familiale*, αρ 2178, Apostol Arsache, φάκελος 325/1837, κ.ε.

¹⁰² Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Convergences culturelles...*, ό.π., σ. 240. Ο Χριστόφορος ήταν αδελφός του Γεώργιου Σακελάριου, Πρόξενου της Πρωσίας και Ελλάδας σε Βλαχία και Μολδαβία.

¹⁰³ ANIC, *Documente Istorice*, CCCCXLIII/169.

¹⁰⁴ D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică...*, ό.π, τόμος I, σ. 257, όπου οι Πολυζάκης Δημητρίου και Θεοδόσιος Θωμά ίδρυσαν ναυτιλιακή εταιρεία στο Δούναβη.

¹⁰⁵ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, ό.π, σ. 111.

Βουκουρέστι¹⁰⁶, τη δημιουργία υποκαταστήματος στη Βλαχία του εργοστασίου μουσελίνας της Βιέννης από τον Πολυζώη Κοντό μαζί με εντόπιους Βογιάρους¹⁰⁷, τη μονάδα επεξεργασίας βαμβακιού του Ιωάννη Πολύζου¹⁰⁸, καθώς και το εργοστάσιο μακαρονιών στο Γαλάτσι του Γιώργου Αλεξίου¹⁰⁹. Ο γιος του Θόδωρου του Κωνσταντινοπουλίτη συνέχισε τη μονάδα του πατέρα του μετά το 1808, παράγοντας μαντήλια, σάλια, κουβέρτες, μαξιλάρια και παπλώματα, ενώ τη συνέχεια της λειτουργίας της ίδιας μονάδας μετά το 1817 ανέλαβε ο Σταν Αγγελής έχοντας συνεταίρους τους Ζυγούρη και Μανώλη Κούλογλου¹¹⁰. Το 1806-1807 ο Ιωάννης Κυρίκας με τον Αλεξανδρίδη είχαν ναυπηγείο στο Γαλάτσι, ενώ στο Ιάσιο ο Δ. Δοξάκης είχε μονάδα με επτά κάλφες¹¹¹. Το 1816 ο Κωνσταντίνος Καλούδας στην Κραϊόβα πούλησε το σφαγείο που κατείχε¹¹². Το 1813, μία ομάδα επιχειρηματιών της διασποράς από τη Βιέννη, μεταξύ των οποίων ο Παύλος Βασιλείου, αδελφοί Οικονόμου, Λάσκαρης Λάμπρου και Αναστάσιος Μαργαρίτης, αποφάσισαν να δημιουργήσουν εργοστάσια τσόχας, χαρτιού και τυπογραφείο στη Μολδαβία και συνεργάστηκαν με τη φέρμα Σβάρτς¹¹³. Το 1816 ο Ηγεμόνας Ιωάννης Καρατζάς εξέδωσε Χρυσόβουλο για την ίδρυση στο Βουκουρέστι μονάδας μακαρονιών από τον Νικηφόρο Χατζή Γιάννη Μουστάκωφ από την Αδριανούπολη, με ειδικευμένο προσωπικό από την ίδια πόλη¹¹⁴, ενώ το 1817 οι Δημήτριος Τζιτζίνης και Νικόλαος Μαυρογιάννης νοίκιασαν για τρία χρόνια τον αποστακτήρα ρακής στο Χάνι Ζλατάρι στο Βουκουρέστι¹¹⁵. Το 1820 ο Ρήγας Ζήσου είχε μονάδα παρασκευής κεριών από λίπος στο Βουκουρέστι¹¹⁶ και το 1823 ο Στέργιος Κωνσταντίνου ίδρυσε μονάδα μαντηλιών στο Βουκουρέστι¹¹⁷.

Σημαντική δυνατότητα οικονομικής παρουσίας της διασποράς αυτή την περίοδο προσέφερε η ενοικίαση των προσόδων του κράτους, η ενοικίαση δηλαδή δραστηριοτήτων που ο Ηγεμόνας παραχωρούσε είτε έναντι τιμήματος, είτε γινόταν με δημοπρασία. Μας είναι γνωστές ενοικιάσεις των εσόδων των αλατωρυχείων της Βλαχίας και της Μολδαβίας, των ταχυδρομείων, των αποστακτήρων ρακής της Μικρής Βλαχίας (Ολτένια), των φόρων στα μικρά και μεγάλα ζώα (ογιερίτ, κορναρίτ,

¹⁰⁶ Andrei Oțetea, *Patrunderea comerțului românesc în circuitul...*, ό.π, σ. 10.

¹⁰⁷ Ibidem, σ.10.

¹⁰⁸ Ibidem, σ. 10, ομοίως, Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Gr. Cantacuzino*, București, 1919, σ. 286.

¹⁰⁹ Ibidem, σ. 10.

¹¹⁰ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, ό.π, σ. 112.

¹¹¹ Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei în secolul al XIX-lea", in, *Interferențe Româno-Elene*, Iași, 2003, σ. 61-86.

¹¹² Arhivele Statului, *Meșteșugari și neguțători din trecutul Craiovei...*, ό.π, σ. 9.

¹¹³ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, ό.π, σ. 94.

¹¹⁴ Dumitru Z. Furnica, *Din Istoria comerțului la Români*, București, 1905, σ. 287-291.

¹¹⁵ ANIC, București, *Arhive personale și familiale*, Inventar 2178, Apostol Arsache, dos 80/1817.

¹¹⁶ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, ό.π, σ. 112.

¹¹⁷ I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești*, vol. I, București, σ. 305, αντιγράφουμε από το πρωτότυπο: «Περί του κύρ Στερίου Κωνσταντίνου μαρτυρούμεν εμείς οι κάτωθεν, ότι είναι εμπειρότατος τεχνίτης εις όλα τα της τέχνης του, λοιπόν τούτο ηξέυρωμεν και μαρτυρούμεν αληθώς ενώπιον πάντων, δηλαδή ότι είναι τέλειος τεχνίτης δια την φάβρικαν των τεστεμελιών, τη 25 Νοεμβρίου 1823, Βουκουρέστι, Πέτρος Μόσχου ο γράψας και μαρτυρώ, Αγγελής Κωνσταντίνου μαρτυρώ, Στόϊκος Θεοδώρου μαρτυρώ, Κωνσταντίνος Ράδου μαρτυρώ, Γεώργιος Ράδου μαρτυρώ, Αθανάσιος Σερδάρης, Κ. Ζγουρής».

κ.ά), των καταστημάτων (φουμαρίτ), κ.ά. Στο Πιτέστι και στο Καϊένι, το τελωνείο νοίκιαζε ο μεγαλέμπορος από την Κραϊόβα Δημήτριος Αμάν, που νοίκιαζε επίσης το φόρο επί των προβάτων της Μικρής Βλαχίας, το φόρο επί των αμπελιών των μοναστηριών του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης και της Θεσσαλίας και τις αλυκές της Βλαχίας¹¹⁸. Ο Ιωάννης Χατζή Μόσχου από τη Θεσσαλονίκη νοίκιαζε τα τελωνεία της Βλαχίας το 1808¹¹⁹, ο Πολυζάκης Δημητρίου το 1814 νοίκιαζε τα τελωνεία της Μικρής Βλαχίας, στη συνέχεια το φόρο επί του κρασιού (βιναρίτ), επί των προβάτων (ογιερίτ) και των αλυκών το 1819¹²⁰, ενώ ο μεγαλέμπορος Κωνσταντίνος Θ. Λαδάς στο Βουκουρέστι, νοίκιαζε πριν το 1821 τα αλατωρυχεία και τα ταχυδρομεία¹²¹.

Ενοικίαση με ιδιαίτερα υψηλά κέρδη, λόγω της μεγάλης σημασίας του προϊόντος αυτήν την περίοδο, ήταν η εξόρυξη και η εμπορία του αλατιού της Μολδαβίας και της Βλαχίας. Στο διάστημα 1830-1834 ο Βαρόνος Στέφανος Μείντάνης νοίκιαζε τα αλατωρυχεία της Βλαχίας, αλλά ο αιφνίδιος θάνατός του το χειμώνα του 1833-1834, οδήγησε σε χρεοκοπία την επιχείρηση¹²², ενώ ο Αποστόλης Αρσάκης σχημάτισε μεγάλο μέρος της περιουσίας του από την ενοικίαση των αλατωρυχείων της Μολδαβίας και της Βλαχίας στη δεκαετία 1840-1850¹²³, σε συνεργασία με τον Ηπειρώτη Αλέξανδρο Βηλαρά και τους αδελφούς Γερμάνη, Ιωάννη Οτετελεσάνου, Γεώργιο Γκίκα και Κωνσταντίνο Καντακουζηνό¹²⁴. Στο Ιάσιο τα αδέρφια Δημήτριος και Χριστόδουλος Σαϊτζής από την Ήπειρο σχημάτισαν τεράστια περιουσία από την ενοικίαση φόρων, ενώ αργότερα της ίδιας οικογένειας ήταν ο Νικόλαος και ο γιος του Κωστάκης στο Βουκουρέστι¹²⁵. Κρατικές προσόδους ενοικίαζαν, επίσης, οι Βαρόνος Χριστόφορος Σακελάριος, Στέφανος Μείντάνης, Νικόλαος Μαύρος, Χοτόνογλου, Θανάσης ο Σαράφης¹²⁶, Γεώργιος Στεργιόπουλος στο Πιτέστι¹²⁷, κ.ά.

Ο δανεισμός χρημάτων στο κρατικό ταμείο των Ηγεμονιών που παρουσίαζε συχνά προβλήματα ρευστότητας, αποτελούσε έναν άλλο, ασφαλέστερο τρόπο προσπορισμού εισοδημάτων. Δανειστές αυτού του είδους ήταν οι Χριστόφορος Σακελάριος, Στέφανος Μείντάνης, Στέφανος Ιωάννη Χατζή Μόσχου, Χατζή Γιαννούσης, Αλέξανδρος Βηλαράς¹²⁸. Το 1832 οι δανειστές του θησαυροφυλακίου της Βλαχίας απολάμβαναν 10% ετήσιο τόκο, χαμηλότερο μεν της αγοράς, χωρίς να διατρέχουν όμως κανενός είδους κίνδυνο¹²⁹. Στη δραστηριότητα αυτή μπορούσαν να

¹¹⁸ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 150-151.

¹¹⁹ Ioan C Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, σ. 280.

¹²⁰ A. Oțetea, *Patrunderea comerțului românesc...*, ό.π, σ. 113.

¹²¹ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, ό.π, σ. 127.

¹²² C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor...*, ό.π, σ. 186.

¹²³ ANIC, *Arhive personale și familiale*, Inventar 2178, Apostol Arsache, dos. 352/1840.

¹²⁴ Ibidem, dos. 361/1840.

¹²⁵ Ariadna Camariano-Cioran, *L' Epire et les pays Roumains*, Ιωάννινα, 1984, σ. 110-112.

¹²⁶ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 150.

¹²⁷ I.C. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul...*, ό.π, σ. 89.

¹²⁸ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 151.

¹²⁹ Nestor Camariano, *Athanasios Christopoulos...*, ό.π, σ. 48, όπου οι ετήσιες αμοιβές του Αθ. Χριστόπουλου ως Λογοθέτη των ξένων υπηκόων το 1817 ήταν 80 χιλ. γρόσια, εκτός των επιπλέον συμπληρωματικών εισοδημάτων, (ό.π, σ. 31, σημ. 60).

συμμετέχουν και οι βαθμοφόροι της Ηγεμονικής Αυλής (π.χ. ο Μέγας Βόρνικος, ο Μέγας Λογοθέτης και οι λοιποί Άρχοντες), των οποίων οι ετήσιες αμοιβές και μόνο ήταν υψηλές¹³⁰.

Μέλη της διασποράς ήταν, επίσης, ενοικιαστές βοσκοτόπων, για την προμήθεια της Πύλης με τα προτιμώμενα ζωικά προϊόντα. Έλληνες ήταν, κυρίως, οι προμηθευτές της Πύλης σε πρόβατα από τη Βλαχία, ενώ οι Αρμένιοι προμήθευαν με βοοειδή από τη Μολδαβία¹³¹. Ανάμεσα στους προμηθευτές της διασποράς από τη Βλαχία ξεχωρίζει ο Αλέξιος Χατζή Μάνθος, πατέρας του σεργάρη Πολυχρόνη που ήταν συνεργάτης του Χατζή Γιανούση στην Κραϊόβα¹³². Στη Μολδαβία, ο Σταυράκης προσέφερε παστό κρέας στο Γαλλικό στρατό¹³³.

Στη Μολδαβία ιδιοκτήτες αγροκτημάτων ήταν οι Αθανάσιος Γκάνης και Απόστολος Ιωάννη Πετρινός¹³⁴, καθώς και οι αδελφοί Ιωάννης και Χριστόδουλος Αδαμάκης¹³⁵. Το 1824-1825, από τους 135 ενοικιαστές αγροκτημάτων που ήταν ξένοι υπήκοοι, οι 22 (16,3%) ήταν μέλη της διασποράς, παρ' όλο που στη Μολδαβία η παρουσία της σ' αυτόν τον οικονομικό τομέα ήταν πιο αδύναμη απ' ότι στη Βλαχία¹³⁶. Το 1833 οι ενοικιαστές αγροκτημάτων ξένοι υπήκοοι ανέρχονταν σε 263 και εκμεταλλεύονταν 247 αγροκτήματα, πληρώνοντας συνολικά 4,3 εκατ. γρόσια ενοίκια ετησίως¹³⁷. Μεταξύ των 53 ενοικιαστών Βρετανών υπηκόων, σημειώνουμε τον Κωνσταντίνο Γεωργίου, ενώ μεταξύ των 135 υπηκόων Αυστρίας τον Ιωάννη Χρήστου¹³⁸. Το 1831 ο Ν. Αντωνίου αγόρασε ένα αγρόκτημα αξίας 165 χιλ. γροσιών, το 1836 ο Σπύρος Ανδρέα Παύλου αναγκάστηκε να πουλήσει πέντε αγροκτήματα έναντι 4,5 χιλ. λιρών στον Ηγεμόνα της Μολδαβίας, ο Κωστάκης Πλαγινός αποκαλείτο ο «Κροίσος της Μολδαβίας» με ιδιοκτησίες σε πολλά αγροκτήματα, υπολειπόμενος σε πλούτο μόνον του Ηγεμόνα Στούρτζα, ενώ πάμπλουτος κτηματίας ήταν και ο Πετράκης Μαυρογένης¹³⁹. Σημειώνουμε, επίσης, ότι στις αρχές του 19^{ου} αιώνα «οι περισσότεροι ενοικιαστές ήταν Έλληνες»¹⁴⁰ και ότι πάνω από 28 αγροκτήματα της διασποράς στη Μολδαβία κατασχέθηκαν το 1823, με αιτιολογικό τη συμμετοχή των μελών της διασποράς στην επανάσταση του 1821¹⁴¹. Στη Μικρή Βλαχία (Κραϊόβα)¹⁴², οι γνωστότεροι ενοικιαστές και ιδιοκτήτες αγροκτημάτων ήταν οι αδελφοί Χατζή Γιανούση (Κώστα Πέτρου)¹⁴³, Σεργάρης Πολυχρόνης Χατζή

¹³⁰ Διονύσιος Φωτεινός, *Ιστορία της πάλαι Δακίας...*, ό.π, τόμος III, σ. 447-543.

¹³¹ Ioana Constantinescu, *Arendășia în agricultura Țării Românești și a Moldovei până la Regulamentul Organic*, București, 1985, σ. 26.

¹³² Ibidem, σ. 26, σημ. 44.

¹³³ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului Românesc...*, ό.π, σ. 119.

¹³⁴ Ibidem, σ. 124.

¹³⁵ Ioana Constantinescu, *Arendășia în agricultura Țării Românești...*, ό.π, σ. 97.

¹³⁶ Ibidem, σ. 108.

¹³⁷ C. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor...*, ό.π, σ. 161.

¹³⁸ Ibidem, σ. 162-163.

¹³⁹ Ibidem, σ. 176-180.

¹⁴⁰ Ioana Constantinescu, *Arendășia în agricultura Țării Românești...*, ό.π, σ. 104.

¹⁴¹ Ibidem, σ. 86, 96, 168.

¹⁴² Ibidem, σ. 93-94, σημ 74, όπου οι αδελφοί Χατζή Γιανούση και ο Σεργάρης Πολυχρόνης ήταν και ιδιοκτήτες αγροκτημάτων.

¹⁴³ Nestor Camariano, "Quelques renseignements sur la vie et l'activité commerciale de l'Épirote Consta Petru en Oltenie (Valachie)", *Balkan Studies*, 19 (1978), Thessaloniki, σ. 313-326.

Μάνθου, Χριστόδουλος Λάπατης, καθώς και οι οπλαρχηγοί της επανάστασης του 1821 Αναστάσιος Μηγάλογλου και Γιωργάκης Ολύμπιος¹⁴⁴. Στη Βλαχία, από τις αρχές του αιώνα συναντούμε πολλά μέλη της διασποράς να είναι ιδιοκτήτες αγροκτημάτων, όπως ο Σωτήριος Μπουλούκμπασης, ενώ οι αδελφοί Κωνσταντίνος, Χριστόδουλος και Νικόλαος Σαϊτζής, αναγκάστηκαν να υποθηκεύσουν τα αγροκτήματά τους στο διάστημα 1817-1832 στον Κωνσταντίνο Μπούρη. Το 1829 περισσότεροι από 60 ιδιοκτήτες αγροκτημάτων μέλη της διασποράς είχαν ενταχθεί στο Αρχοντολόγιο¹⁴⁵, ενώ πολλούς συναντούμε, επίσης, στις οικονομικές συναλλαγές των εμποροδικείων αυτής της περιόδου¹⁴⁶.

Η ενασχόληση με τα γράμματα και την επιστήμη στις Ηγεμονίες προσέφερε δυνατότητες επαγγελματικής σταδιοδρομίας¹⁴⁷. Ο θέση του καθηγητή στις Ακαδημίες του Βουκουρεστίου και του Ιασίου, ιδίως η θέση του Διευθυντή, παρείχε σημαντικά εισοδήματα, αλλά και δυνατότητα απασχόλησης και σε άλλα ιδρύματα της διασποράς στην Οδησό, Κωνσταντινούπολη, Μικρά Ασία, νησιά του Αιγαίου, κ.ά.¹⁴⁸. Δάσκαλοι παρέδιδαν, επίσης, μαθήματα κατ' οίκον, ενώ υπήρχαν σχολεία και στα διάφορα μοναστήρια, με έξοδα των μοναστηριών.

Στο Βουκουρέστι και με διευθυντή το Λάμπρο Φωτιάδη (1752-1805), η Ακαδημία Βουκουρεστίου είχε καθολική πνευματική αποδοχή, ενώ στην αναδιοργάνωσή της προχώρησε ο Μητροπολίτης Ιγνάτιος (1810-1812), που ίδρυσε και την *Ελληνο-Δακική Εταιρεία*, όταν οι Ηγεμονίες βρίσκονταν υπό Ρωσική κατοχή (1806-1812). Το 1811 η Ακαδημία είχε 11 δασκάλους και 224 μαθητές, με διευθυντή (1805-1815) τον Κωνσταντίνο Βαρδαλάχο από τα Κύθηρα¹⁴⁹. Το Δεκέμβριο του 1812, οι αμοιβές των δασκάλων ήταν για τον διευθυντή Βαρδαλάχο 250 γρόσια το μήνα, για τον Κυριακό Παπαϊωάννου 125 γρόσια, ενώ τους παραχωρούνταν και 300 γρόσια ως έξοδα συντήρησης¹⁵⁰. Γνωρίζουμε λεπτομερώς τη τελετή αποφοίτησης των μαθητών της Ακαδημίας κατά το 1811 και τις συμβολικές ανταμοιβές στους δασκάλους και στους μαθητές¹⁵¹. Στη θεσμική κατοχύρωση της λειτουργίας της Ακαδημίας προχώρησε ο Ηγεμόνας Ιωάννης Καρατζάς (1812-1818), με

¹⁴⁴ Ioana Constantinescu, *Arendășia în agricultura Țării Românești...*, ό.π, σ. 94, 95.

¹⁴⁵ Ioan C. Filitti, "Catagrafie oficială de toți Boierii Țării Românești la 1829", *Revista Arhivelor*, 4-5 (1927-1929), București, σ. 290-359, όπου οι Μιχαήλ Μάνου, Μανωλάκης Αργυρόπουλος, Στέφανος Μπέλλου, Γρηγόριος Ράλλης, Αθανάσιος Χριστόπουλος, Νικόλαος Σούτσος, Κωστάκης Ζεφκάρης, Κυριάκος Χριστόπουλος, Αλέκος Κωνσταντινίδης, Μιχαλάκης Βλαστός, Πολυζάκης Δημητρίου Πολύζου, Δημ. Πολύζου, Γ. Αρίων, Κ. Κοζώνης, Αδρονάκης Θεοχάρης, Ι. Δημητρίου, Χριστόδουλος Αργυρίτης, Ιωάννης Περδικάρης, Πολυχρόνης Κ. Ναν, Νικόλαος Βασιλέσκου, Νικόλαος Κανδιανός, Γεώργιος Αναγνώστη, Νικόλαος Σερεσλής, Εμμανουήλ Χίος, Θωμάς Αποστολιάδης, Σπύρος Οικονομίδης, Μιχαήλ Ν. Παλαιολόγου, Χρίστος του Κωνσταντίνου, Κ. Αλτζής, κ.ά.

¹⁴⁶ C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor...*, ό.π, σ. 170-174, όπου οι Ιωάννης Χατζή Μόσχου, Αλέξανδρος Βηλαράς, Χριστόφορος Σακελάρης τραπεζίτης υπήκοος Αυστρίας, Δημήτριος Ιωαννίδης, αδελφοί Νικόλαος, Ιωάννης και Γεώργιος Γερμάνη, Κωνσταντίνος Καρακάσης γιατρός, Σκαρλάτος Γιανόγλου και Νικόλαος Χιώτου, Ι. Ηλιάδης, Δημ. Βαρτιάδης γιατρός, Μιχαήλ Ξανθός.

¹⁴⁷ Ariadna Camariano-Cioran, *Les Académies Princieres...*, ό.π, σ. 675.

¹⁴⁸ *Ibidem*, σ. 134-135, ενώ χαρακτηριστικές και όχι μοναδικές είναι οι περιπτώσεις των καθηγητών Σεβαστός Κυμνίτης, Νέοφυτος Κανσοκαλυβίτης, Βενιαμίν ο Λέσβιος, Γεώργιος Θεραπιανός, Στέφανος Δούγκας, Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος, κ.ά.

¹⁴⁹ Paula Scalcau, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 229-231.

¹⁵⁰ Ariadna Camariano-Cioran, *Les Académies Princieres...*, ό.π, σ. 60-63.

¹⁵¹ Nestor Camariano, "Sur l'activité de la société littéraire...", ό.π, σ. 39-54.

αναδιοργάνωσή της κατά το 1813-1814, με διπλασιασμό του προϋπολογισμού της και αύξηση του αριθμού των μαθητών. Οι αμοιβές των δασκάλων καθορίστηκαν: Διευθυντής (1815-1818) Νεόφυτος Δούκας 4.000 τάλιρα, Στέφανος Κομμητάς φιλοσοφία 4.000 τάλιρα, ένας άλλος στη φιλοσοφία 4.000, ο δεύτερος δάσκαλος Χριστοδώρου 2.500, Γεώργιος Γεννάδιος 2.000, δάσκαλος Βασίλης 2.000, δάσκαλος γραμματικής 1.500, δάσκαλος Γαλλικών 2.400, δάσκαλος Λατινικών και δικαίου 2.400. Επίσης 7.200 γρόσια σε 20 υποτρόφους και, τέλος, 2.500 που προορίζονταν σε διακρινόμενους μαθητές¹⁵².

Στη Μολδαβία ο Ηγεμόνας Αλέξανδρος Μουρούζης (1802-1806) καθόρισε δαπάνες 3.500 γρόσια για 40 υποτρόφους της Ακαδημίας, ενώ οι μηνιαίες αποδοχές των δασκάλων ήταν 600 γρόσια το 1806. Οι διευθυντές της Ακαδημίας Δημήτριος Γοβδελάς από τη Θεσσαλία (1808-1811), Στέφανος Ντούγκας (1813-1816) και εκ νέου ο Δημήτριος Γοβδελάς (1816-1821), αναδιοργάνωσαν την Ακαδημία σε αντικείμενα και μεθόδους διδασκαλίας (αλληλοδιδασκτική)¹⁵³. Στις εξετάσεις του 1818, από τους 39 μαθητές του Γοβδελά, οι δέκα ήταν Μολδαβοί και οι άλλοι Έλληνες από την Κωνσταντινούπολη, Ιωάννινα, Σμύρνη, Ζαγορά, Πελοπόννησο, Άγραφα, κ.ά.¹⁵⁴. Από τους 520 μαθητές, Έλληνες, Βλάχους και Μολδαβούς που καταγράφηκαν στις δύο Ακαδημίες¹⁵⁵, περισσότεροι από 50 είναι μέλη της διασποράς από τη Μολδαβία και τη Βλαχία, γεγονός που δείχνει την ανθηρή οικονομική κατάσταση της διασποράς στις Ηγεμονίες.

Στους καθηγητές των Ακαδημιών δινόταν η δυνατότητα, επίσης, να γίνουν ιδιώτες δάσκαλοι των παιδιών των Ηγεμόνων ή πλούσιων Βογιάρων, εντόπιων και της διασποράς, αποκομίζοντας σημαντικά εισοδήματα. Ο Λάμπρος Φωτιάδης ήταν δάσκαλος των Στεφάν Μπαλατσεάνου, Νέστορα Κραγιοβέσκου, Κοσμά Κρετσουλέσκου, Δημήτριου Σχοινά, Παναγιώτη Στατήρα, Ζαφειράκη Χατζή Ποπ, κ.ά. Ο Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος ήταν δάσκαλος στους Ν. Μαύρο, Κωνσταντίνο Νικολόπουλο από τη Σμύρνη, Παντελή Ιωάννη, Μιχαήλ Σχοινά, Βασίλε Στίρμπεη, καθώς και στα παιδιά του Ηγεμόνα Καρατζά στο μάθημα της Φιλοσοφίας, ενώ τη γενικότερη εποπτεία εκπαίδευσής τους είχε ο Γεώργιος Γεννάδιος¹⁵⁶. Ο Νεόφυτος Δούκας ήταν δάσκαλος των Γκεόργκε και Νικόλα Φιλipέσκου, Κωνσταντίν Μορόγιου, Κωνσταντίνου Μάνου, κ.ά. Ο Ναθαναήλ Καλλονάρης στο Ιάσιο ήταν δάσκαλος των παιδιών του Ηγεμόνα Μιχαήλ Ρακοβίτσα¹⁵⁷, ο Δανιήλ Φιλιππίδης δάσκαλος των παιδιών του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Μουρούζη, ενώ ο Σερρούϊος των παιδιών του Ηγεμόνα της Βλαχίας Αλέξανδρου Σούτσου.

---

¹⁵² Ariadna Camariano-Cioran, *Les Académies Princieres...*, ό.π, σ. 64-66. Το πρώτο εξάμηνο του 1816 οι μαθητές ήταν 150, αλλά δεν άργησαν να ανέλθουν σε 250, πράγμα που οδήγησε σε νέα αναδιάρθρωση της Ακαδημίας και αύξηση του προϋπολογισμού της σε 50.000 γρόσια.

¹⁵³ Ibidem, σ. 112-121. Ιδιαίτερη ώθηση στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο στη Μολδαβία έδωσε ο Γεώργιος Κλεόβουλος από τη Φιλιππούπολη, σε συνεργασία με το Βογιάρο Ν. Rosetti. Πρώτοι μαθητές τον Ιούλιο του 1820 ήταν οι Θεοδωρίδης, Μελισσινός, Βάος, Χριστοδούλου και Δημήτριος.

¹⁵⁴ Ibidem, σ. 104-107.

¹⁵⁵ Ibidem, σ. 289-306.

¹⁵⁶ Ibidem, σ. 134.

¹⁵⁷ Ibidem, σ. 134.

Πολλοί βιοπορίζονταν ως δάσκαλοι της ελληνικής γλώσσας σε ιδιωτικά σχολεία και οικοτροφεία. Στο Βουκουρέστι το 1838 υπήρχαν 11 ελληνικά ιδιωτικά σχολεία με 304 μαθητές, στη Βραΐλα 4 σχολεία την ίδια χρονιά, στην Κραϊόβα, κ.ά.¹⁵⁸, όπως και στη Μολδαβία και ιδιαίτερα στο Ιάσιο¹⁵⁹. Η ιδιότητα, ωστόσο, του καθηγητή σε μια Ακαδημία, δεν ήταν υποχρεωτική για την ανάληψη μιας θέσης παιδαγωγού¹⁶⁰. Ο αριθμός των δασκάλων που βιοπορίζονταν προσφέροντας εκπαίδευση κατ' οίκον ήταν μεγάλος, ενώ η προσφορά τους δεν πρέπει να υποεκτιμηθεί, αφού δεν υπολείπονταν καθόλου σε γνώσεις από τους δασκάλους των Ακαδημιών¹⁶¹. Οι Αντώνιος Σταματόπουλος και Κωνσταντίνος Κλωνάρης αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιου είδους. Ο πρώτος, πριν εγκατασταθεί οριστικά στο Σιμπίου παραδίδοντας Ελληνικά, Γαλλικά, Ιταλικά και Γερμανικά (περίπου το 1830), είχε μια πλούσια ανάλογη δραστηριότητα στη Βλαχία παραδίδοντας μαθήματα στην οικογένεια Μπιμπέσκου¹⁶², ενώ ο δεύτερος ήταν δάσκαλος του Νικολάκη, του γιού του μεγαλέμπορου Χατζή Γιανούση στην Κραϊόβα¹⁶³. «Διάσημος Δάσκαλος» ήταν το 1832 ο Ιωάννης Παλαιοπάτρας¹⁶⁴, δάσκαλος των ελληνικών στον μετέπειτα Πρωθυπουργό Κογκαλιτσεάνου ήταν ο Γιωργάκης, των παιδιών του Γκεόργκε Σιόν ο Δημητράκης Λογάδης από την Κωνσταντινούπολη γύρω στο 1830, ενώ ο Κωνσταντίνος Αριστίας ήταν δάσκαλος των παιδιών του Νικολάε Γκίκα και καθηγητής στον Άγιο Σάββα το 1830¹⁶⁵, κ.ά.

Η Ιατρική ήταν ένας χώρος στον οποίο είχε πρωτοποριακή παρουσία η ελληνική διασπορά, πριν ακόμη τον ορισμό Φαναριωτών Ηγεμόνων. Ο αριθμός τους, όμως, αυξήθηκε θεαματικά σε όλη τη Μολδοβλαχία, σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα¹⁶⁶. Ένας έμπορος από το Μπρασόβ διατυπώνει τη γνώμη που επικρατούσε το 1820 στις Ηγεμονίες για την Ιατρική, παρακαλώντας τον γιατρό της διασποράς Ράλλη στο Βουκουρέστι να τον βοηθήσει για το παιδί του, που γνώριζε ελληνικά και γερμανικά, να σπουδάσει γιατρός, όπως βοήθησε και άλλα παιδιά, «...γιατί το εμπόριο δεν είναι καθόλου βέβαιο στη ζωή, όπως είναι η Ιατρική...»¹⁶⁷. Στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα στο Βουκουρέστι, οι γιατροί της διασποράς¹⁶⁸ κυριαρχούσαν στα θέματα υγείας. Οι Κωνσταντίνος Καρακάσης, Κωνσταντίνος Δάρβαρις και Σίλβεστρος Φιλίτης, μαζί με τον Επίσκοπο Μπουζέου (1793-1819)

¹⁵⁸ Paula Scalcău, *Relațiile Româno-Elene*, București, 2003, σ. 180-181.

¹⁵⁹ Cornelia Papacostea-Danielopolu, "Les cours de grec dans les écoles roumaines après 1821 (1821-1866)", *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 1 (1971), București, σ. 87-88.

¹⁶⁰ Nestor Camariano, *Athanasios Christopoulos...*, ό.π, σ. 22-23 Ο Αθανάσιος Χριστόπουλος, παιδαγωγός των παιδιών του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Μουρούζη το 1804, δεν ήταν καθηγητής σε Ακαδημία, όπως και ο Νικηφόρος Θεοτόκης, παιδαγωγός των παιδιών του Alexandru S. Sturdza στην Κωνσταντινούπολη.

¹⁶¹ Ariadna Camariano-Cioran, *Les Académies Princieres...*, ό.π, σ. 139.

¹⁶² Cornelia Papacostea-Danielopolu, "Les cours de grec dans les écoles roumaines après 1821 (1821-1866)", *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 1 (1971), București, σ. 75.

¹⁶³ Αριάδνη Καμαριανού - Τσιοράν, *Η Ήπειρος και οι Ρουμανικές χώρες*, Ιωάννινα, 1984, σ. 200-201.

¹⁶⁴ Gh. Pârnuța, "Figuri de dăscăli revoluționari la anul 1848", *Revista Arhivelor*, 2 (1960), σ. 165, București.

¹⁶⁵ Cornelia Papacostea-Danielopolu, "Les cours de grec dans les écoles roumaines...", ό.π, σ. 71-90.

¹⁶⁶ Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία*, Αθήνα, 1940.

¹⁶⁷ D. Limona și E. Limona, *Catalogul documentelor grecești...*, ό.π, σ. 659-660.

¹⁶⁸ Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία...*, ό.π, σ. 1-47.

Κωνσταντίο Φιλίτη, ήταν οι συνιδρυτές του νοσοκομείου *Φιλανθρωπία* του Βουκουρεστίου¹⁶⁹. Γιατροί ήταν μερικά από τα ιδρυτικά μέλη της ελληνο-δακικής εταιρείας το 1810 στο Βουκουρέστι¹⁷⁰. Το 1817 ο γιατρός Κωνσταντίνος Καρακάσης ίδρυσε τυπογραφείο, ενώ πολλοί δημιούργησαν μεγάλες περιουσίες, απέκτησαν αγροκτήματα και εντάχθηκαν στο Αρχοντολόγιο¹⁷¹. Το 1828 γιατρός στο Βουκουρέστι ήταν ο Χατζή Δημήτρης¹⁷², ενώ στην πανώλη που έπληξε την πόλη το 1828, από τους 29 γιατρούς της πόλης επέζησαν μόνον οι τέσσερις. Ανάμεσα σ' αυτούς που χάθηκαν ήταν και οι Κωνσταντίνος Καρακάσης και Ιωάννης Νικολίδης (1737-1828)¹⁷³. Γιατροί της διασποράς υπήρχαν, επίσης, στο Ιάσιο, ενώ πολλοί ακόμη καταγράφονται και σε άλλες πόλεις της Ρουμανίας¹⁷⁴.

Η οικονομική παρουσία της διασποράς αποτυπώνεται παραστατικότερα εάν σημειώσουμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των εμπορικών καταστημάτων της Βλαχίας αυτή την περίοδο ήταν συγκεντρωμένα στο Βουκουρέστι, πλειοψηφία που άλλοι ειδικοί ανεβάζουν στο 75% του συνόλου της Βλαχίας¹⁷⁵ και άλλοι στο 86%¹⁷⁶. Σε έναν πληθυσμό του Βουκουρεστίου περίπου στις 50 χιλ. κατοίκους το 1820, ο αριθμός των υπέρ των 70 εμπορικών οίκων της διασποράς στην πόλη αυτή την περίοδο όπως σημειώσαμε¹⁷⁷, αποδεικνύει τον καθοριστική οικονομική παρουσία της στη Βλαχία, παρουσία που γίνεται ακόμη πιο σημαντική εάν στην παραπάνω εμπορική δραστηριότητα προσθέσουμε και άλλες οικονομικές δράσεις (σαράφηδες, γαιοκτήμονες, γιατροί, δάσκαλοι, ιδιοκτήτες ή ενοικιαστές χανιών, κ.ά, όπως σημειώθηκε προηγουμένως). Σύμφωνα με μυστική έκθεση του Ρώσου Γενικού

¹⁶⁹ Σεζάρ Κυπριανός-Σπυρίδων, *Οι Έλληνες αρχιερείς των Μητροπόλεων Ουγγροβλαχίας και Μολδαβίας από του ΙΔ' έως του ΙΘ' αιώνας*, Θεσσαλονίκη, 1998, σ. 143.

¹⁷⁰ Nestor Camariano, "Sur l' activité de la Societ  litteraire...", * .π.* σ. 39-54,  που οι Γεώργιος Σχοινάς, Κωνσταντίνος Δάρβαρις, Σίλβεστρος Φιλίτης, Κωνσταντίνος Καρακάσης, Δημήτριος Μάρκος και Μιχαήλ Χρισταρής.

¹⁷¹ Ioan C. Filitti, "Catagrafie oficială de toți Boierii Țării Românești la 1829...", * .π.* σ. 290-359,  που συνολικά  που τους 646 Βογιάρους της Βλαχίας το 1829, οι 62  ταν μέλη της διασποράς.

¹⁷² George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, București, 1975, σ. 318.

¹⁷³  κτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία...*, * .π.* σ. 4.

¹⁷⁴ Ibidem,  που οι Δημήτριος Σακελάριος  πο την Κοζάνη, Αντώνιος Φωτεινός χειρ ργος, Δημήτριος Σαμουρκάσης αρχίατρος της Μολδαβίας, Μιχαήλ Παναγιώτου, Αντώνιος Τέσσας οφθαλμίατρος, Ιωάννης Βασιλείου, Σοφιανόπουλος, Νεστοράς, Φωτάκης, κ.ά (Ιάσιο), και σε άλλες πόλεις,  που καταγράφονται περίπου 300 γιατροί της διασποράς στη Ρουμανία.

¹⁷⁵ George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului...*, * .π.* σ. 7-8.

¹⁷⁶ Panait I. Panait, *Aspecte din lupta populației Bucureștene împotriva...*, * .π.* σ. 10-11.

¹⁷⁷ E. și D. Limona, *Catalogul documentelor grecești...*, * .π.* I, σ. 626-664,  που στους 52  ίκους που εμπορεύονταν με το Σμπίου πρέπει να προσθέσουμε τους  ίκους που εμπορεύονταν με το Μπρασόβ,  πως οι Γεώργιος Φιλίππου Ηπειρώτης υπήκοος Αυστρίας, Κωστάκης Σαϊτζής, Αλέξανδρος Οικονόμου υπήκοος Αυστρίας, Ιωάννης Αρίων, Χρίστος Θέμελης, Κωνσταντίνος Παναγιώτη καθώς και οι (E. și D. Limona, "Negustori Bucureșteni la șfirșitul veacului al XVIII-lea, relațiile lor cu Brașovul și cu Sibiu", *Studii revista de Istorie*, 4-6 (1960), București), Αδελφοί Φωτάκης και Γρηγόριος Χατζή Γεωργίου, Γιαννάκης Γ. Σκουφάς, Δημητράκης Θεοχάρης, αδελφοί Θεόδωρος (υπήκοος Αυστρίας) και Γιαννάκης Τσίγκου, Αθανάσιος Ιωάννη, Στάθης Πέτρου Πένκοβιτς υπήκοος Αυστρίας, Ιωάννης Στέργιου Κώστα, Μαργαρίτης Ιοβίτσας  πο το Μελένικο, Ιωάννης Ρακτιβάν, Δημήτριος Χατζή Κωσταντά Βάρναλης, καθώς (Nestor Camariano, *Athanasios Christopoulos...*, * .π.* σ. 42,76) και οι αδελφοί Θεόδωρος και Ιωάννης Βρανάς, Κυριάκος Χριστόπουλος, Αθανάσιος Ξενοκράτης, κ.ά.

Πρόξενου στο Βουκουρέστι Πίνι¹⁷⁸, η εξέλιξη αυτή οφειλόταν στο ότι οι εντόπιοι ιδιοκτήτες αγροκτημάτων προτιμούσαν να πλουτίζουν όχι μέσω της αύξησης των αγαθών της γης τους αλλά καταλαμβάνοντας διάφορες θέσεις στη Διοίκηση, με αποτέλεσμα «σχεδόν όλοι οι Βογιάροι, επιβαρυνόμενοι από τεράστια χρέη, θα υποχρεωθούν να πουλήσουν τα αγροκτήματα στους πιστωτές τους, που στο μεγαλύτερο ποσοστό τους είναι ξένοι...»¹⁷⁹. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι τα μέλη της διασποράς μέχρι το 1821 κατείχαν ηγετική θέση στην οικονομική δραστηριότητα στις Ηγεμονίες, είτε ως οθωμανοί πολίτες (ραγιά), είτε ως ξένοι υπήκοοι. Χωρίς να έχουν κάποια ευνοϊκή μεταχείριση από τους Φαναριώτες Ηγεμόνες, κατόρθωσαν να διακριθούν σε πολλούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας.

4. Η οικονομική άνθιση της διασποράς στη Μολδοβλαχία μέχρι το 1822 περίπου, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αξιοποίηση υπάρχοντων συγγενικών δεσμών ή κοινής τοπικής καταγωγής των μελών της με τα ήδη εγκατεστημένα εκεί μέλη της διασποράς. Πολλές φορές αυτά τα μέλη της διασποράς σχημάτιζαν δίκτυα συνεργασίας μεταξύ τους. Ένα δίκτυο αλληλέγγυων ανθρώπων σε αυτά τα μακρινά μέρη θα πρέπει να το αντιληφθούμε ως μία άτυπη οργάνωση, που στην κορυφή της υπήρχε ένας οικονομικά ισχυρός και κοινωνικά αποδεκτός συντοπίτης ή συγγενής, με δυνατότητα να βοηθήσει τον ικανό νέο, τουλάχιστον στο πρώτο αποφασιστικό διάστημα εγκατάστασής του στα νέα μέρη. Ο νέος συντοπίτης ή συγγενής, πριν αποκτήσει δικαιώματα εισοδημάτων, εργαζόταν ως μαθητευόμενος (τσιράκ ή ουτσένικ) για ένα διάστημα, αποκτώντας και τις αναγκαίες γνώσεις εμπορίας¹⁸⁰. Έχουν καταγραφεί πολλές οικονομικές διαφορές τέτοιας μορφής, που επιλύονταν από το δικαστήριο της ελληνικής κομπανίας στο Σιμπίου¹⁸¹. Ταυτόχρονα, η οικονομική επιτυχία ενός μέλους της διασποράς στη Μολδοβλαχία λειτουργούσε ως μαγνήτης για πολλούς συντοπίτες του, που μετανάστευαν κοντά στον ήδη πετυχημένο συντοπίτη ή συγγενή. Πολλές φορές η κοινή καταγωγή του νεοελθόντος μετατρέποταν σε συγγενικό δεσμό με ένα μέλος μιας οικογένειας του δικτύου, ενώ οι οικονομικές συνεργασίες συντοπιτών και συγγενών από διάφορες πόλεις ήταν συνήθης και αποδοτική πρακτική.

Μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα καταγράφονται μέλη της διασποράς από το Μελένικο της Μακεδονίας, που συνεργάζονταν με τον μεγαλύτερο, πιθανόν, έμπορο των Βαλκανίων των αρχών του 19^{ου} αιώνα μεταξύ Βλαχίας και Τρανσυλβανίας, τον Γεώργιο Μανικάτη Σαφράνου, που διατέλεσε και Πρόεδρος της ελληνικής κομπανίας του Σιμπίου¹⁸². Ο Σαφράνου ήταν η κεφαλή ενός τεράστιου εμπορικού δικτύου σε Κωνσταντινούπολη, διάφορες πόλεις της Βλαχίας, της Τρανσυλβανίας και της

---

¹⁷⁸ Ο Ρώσος Γενικός Πρόξενος στο Βουκουρέστι και υπέρμαχος της ελληνικής επανάστασης Pini, αποτραβήχτηκε μαζί με πολλούς Έλληνες και Βλάχους φυγάδες στο Μπρασόβ μετά την ελληνική επανάσταση. Νέος Ρώσος Γενικός Πρόξενος ορίστηκε το 1823 ο Minciaki, όμως οι διπλωματικές σχέσεις Ρωσίας-Πύλης αποκαταστάθηκαν στις αρχές του 1824, (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI..., ό.π, σ. 1090, 1129-1130).

¹⁷⁹ Andrei Oțetea, *Patrunderea comerțului românesc...*, ό.π, σ. 82-83.

¹⁸⁰ Ruxandra Moașă, "Instrucția negustorilor din Brașov la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea", *Revista Erasmus*, 6 (1996), σ. 16-28.

¹⁸¹ D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică...*, ό.π, II, σ. 198-201.

¹⁸² *Ibidem*, σ. 197, κ.ε.

Αυστρίας. Στις δραστηριότητες του οίκου του περιλαμβάνονταν οτιδήποτε μπορούσε να είναι αντικείμενο εμπορίας. Στην εταιρεία του ήταν οι τέσσερις γιοί του¹⁸³, ενώ είχε συνεργασία και συγγενικές σχέσεις με τον συντοπίτη του γιατρό Μανασή Ηλιάδη και πολλά άλλα μέλη της διασποράς¹⁸⁴.

Δίκτυο συνεργασίας που περιλάμβανε αρκετούς εμπόρους από τη Σιάτιστα, στην πλειοψηφία τους βλαχόφωνους και με συγγενική σχέση μεταξύ τους, λειτουργούσε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα σε διάφορες πόλεις της Μολδοβλαχίας και της Αυστρίας, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην οικονομική τους εξέλιξη. Στην κεφαλή του δικτύου ήταν ο μεγαλέμπορος στο Μπρασόβ Μιχαήλ Ιωάννη Τσούμπρος από τη Σιάτιστα και συνεργάτες οι δύο γαμπροί του Κωνσταντίνος Τσιντσιμπίρης και Ιωάννης Δημητρίου¹⁸⁵, καθώς και άλλοι συγγενείς και συντοπίτες του σε διάφορες πόλεις της Τρανσυλβανίας και της Βλαχίας¹⁸⁶.

Ένα παράδειγμα δικτύου με εμπόρους που κατάγονταν από την περιοχή του Χοτάκοβο και της Πρεμετής της Ηπείρου στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, φωτίζει διάφορες πλευρές μιας μεγάλης προσωπικότητας της διασποράς στη Μολδοβλαχία. Πρόκειται για την οικογένεια του Αποστόλη Αρσάκη του οποίου ο πατέρας Κυριάκης Αρσάκης μετανάστευσε στη Βλαχία στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, όπου ήταν εγκαταστημένα τα αδέρφια του πατέρα του¹⁸⁷. Ένας αδελφός του πατέρα του ήταν β΄ βιστιέρης του Ηγεμόνα, ενώ η αδελφή του Δέσποινα ήλθε στο Βουκουρέστι, όπου παντρεύτηκε τον Παναγιώτη Σπαχή το 1803 περίπου¹⁸⁸, που εξελίχθηκε σε μεγαλέμπορο και σαράφη μέχρι το 1840. Από τη δεκαετία του 1820 ο Αποστόλης Αρσάκης έγινε το σημείο αναφοράς των συντοπιτών του και ένας σημαντικός λόγος της τεράστιας επιτυχίας του στη Μολδοβλαχία, τουλάχιστον στο ξεκίνημα της πορείας του, αποτέλεσε η αλληλεγγύη των συντοπιτών και των συγγενών στο πρόσωπό του¹⁸⁹.

Ανάλογη λειτουργία δικτύου οικονομικής συνεργασίας συναντούμε στο διάστημα 1830-1860 στο Βουκουρέστι, μεταξύ των συγγενών του Νικόλαου Αλέξη (μετά το 1830 καταγράφεται ως Nicolae Alexandrescu)¹⁹⁰, Αδάμ Γερμάνη και Ναούμ

---

¹⁸³ Ibidem, σ. 219, δηλαδή οι Γεώργιος, Κωνσταντίνος, Μανώλης και Ιωσήφ, με το Μανώλη να εκπροσωπεί την εταιρεία στο Βουκουρέστι.

¹⁸⁴ Ibidem, σ. 225-400, όπου οι Πολυζάκης Δημητρίου, Χατζή Κωνσταντίνος Ποπ, Ιωάννης Π. Στεργίου, Κ. Λίτσος, Γεώργιος Καστρισιού, Ιωάννης Χατζή Μόσχου, κ.ά.

¹⁸⁵ E. și D. Limona, *Catalogul documentelor grecești din arhivele...*, ό.π, σ. 630. Ο Ιωάννης Δημητρίου ήταν σύζυγος της Αγνής, αδελφής του Τσούμπρου που διέμενε στη Σιάτιστα (σ. 688).

¹⁸⁶ D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața...*, ό.π, vol. II, σ. 172, όπου οι Νικόλαος Ι. Ρήγας συγγενής του Τσούμπρου, Νίκος Δημ. Τούνας, Κώστας Ι. Μπούσας, Χατζή Τριαντάφυλλος Δόσιος, Μιχάλης Γεωργίου Σιλαπέντης, Δημήτριος Χατζόπουλος, Παύλος Οικονόμου (Βιέννη), Παύλος Γεωργίου Λιάτος (Γαλάτσι), Γεώργιος Τουρουτζής (Βιέννη), Κωνσταντίνος Εμμανουήλ εξάδελφος του Τσούμπρου, καθώς και D. și E. Limona, *Catalogul documentelor grecești din arhivele...*, ό.π, σ. VII.

¹⁸⁷ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Αρσάκης, Η σκέψη και η πολιτική του δράση*, Αθήνα, 2005, σ. 57.

¹⁸⁸ ANIC, *Arhive personale și familiale*, Inventar nr 1708, Panaiot Spahi.

¹⁸⁹ ANIC, *Arhive personale și familiale*, Inventar nr 1708, Panaiot Spahi, dos. 48/1830, όπου στη διαθήκη τους στη Φωξάνη το 1830, ο Παναγιώτης Σπαχής και η γυναίκα του Δέσποινα, καθιστούσαν κληρονόμους τους τον γιο του Αποστόλη, το Γεώργιο Αρσάκη.

¹⁹⁰ ANIC, *Arhive personale și familiale*, Inventar nr 1065, Nicolae Alexandrescu, dos 54/1830 και 62/1830.

Δόσσιου, εμπόρου στο Μπρασόβ με περιουσία στο Μπακάου¹⁹¹. Η οικονομική τους επιτυχία υπήρξε τεράστια, με αγροκτήματα, ακίνητα στο Βουκουρέστι και στο Παρίσι, εμπόριο άλατος (αδελφοί Γερμάνη), κ.ά.

Η ανάπτυξη τέτοιων άτυπων δικτύων και συνεργασιών, έγινε, κατ' αρχάς στην Τρανσυλβανία, όπου υπήρχαν τα μέτρα υπέρ των ελληνόφωνων και βλαχόφωνων εμπόρων από τους Αυτοκράτορες των Αψβούργων¹⁹². Την ανάπτυξη του εμπορίου στα σύνορα με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ακολούθησε η διάχυσή της στη Μολδοβλαχία στις αρχές του 19ου αιώνα, όπως μαρτυρούν το πλήθος των εταιρειών (οίκοι) της Βλαχίας και της Μολδαβίας που συνεργάζονταν με εταιρείες της Τρανσυλβανίας. Οι επιπτώσεις τους ήταν θετικές για στην ελληνική διασπορά, αλλά, επίσης, «... αυτό που είναι νέο και πραγματικά επαναστατικό για τις επιπτώσεις που είχε στη ρουμανική κοινωνία, είναι η εγκατάσταση των εμπόρων υπηκόων Αυστρίας στη Βλαχία, το «τράβηγμα» της Βλαχίας στο διεθνή κύκλο εμπορίου, η επιρροή που άσκησαν αυτοί οι έμποροι στην φεουδαρχική τάξη και το ξύπνημα του ενδιαφέροντός της για το εμπόριο...»¹⁹³. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα τα δίκτυα της διασποράς, ως τμήμα και κρίκος της διασποράς μεταξύ Μολδοβλαχίας και Τρανσυλβανίας, αποτέλεσαν τον πρωτεργάτη της μετάβασης σε νέες μορφές εμπορικής λειτουργίας της οικονομίας βόρεια του Δούναβη και είχαν ουσιαστική συμβολή στον ρόλο του εμπορίου για τη συσσώρευση πλούτου, που οδήγησε και στην ανάπτυξη της περιοχής.

5. Η ριζική αλλαγή πολιτικής της Πύλης για τη Μολδοβλαχία ανακοινώθηκε την 1^η Ιουλίου 1822, με το διορισμό των εντόπιων Ηγεμόνων Γρηγόριου Γκίκα στη Βλαχία και Ιωάννη Α. Στούρτζα στη Μολδαβία (1822-1828)¹⁹⁴. Οι νέοι Ηγεμόνες ακολούθησαν κατά γράμμα τις εντολές της Πύλης δημιουργώντας ένα εντελώς νέο καθεστώς, με αποκλειστικούς στόχους τη διάλυση της εξουσίας των Φαναριωτών και τη σταθεροποίηση στην εξουσία τόσο της δικής τους όσο και της Πύλης¹⁹⁵. Με πρόσχημα τη διάλυση των «εταιριστών» και στήριγμα τον οθωμανικό στρατό στις Ηγεμονίες από τις 15 Μαΐου 1821, ξεκίνησε μία απηνής δίωξη όχι μόνο των Φαναριωτών αλλά και της διασποράς, με βάση τα Σουλτανικά φερμάνια του 1822¹⁹⁶. Μερικές από αυτές καταγράφει ο πρόξενος της Γαλλίας στο Βουκουρέστι Ουγκώ¹⁹⁷,

¹⁹¹ Ibidem, dos .526/1876.

¹⁹² E. și D. Limona, *Catalogul documentelor grecești din arhivele...*, ό.π, σ. VIII, σημ. 3.

¹⁹³ E. și D. Limona, "Negustori bucureșteni la șfirșitul veacului..." , ό.π, σ. 108.

¹⁹⁴ Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la Istoria Românilor...*, tom. II, ό.π, σ. 640-663.

¹⁹⁵ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI..., ό.π, σ. 1061, «... ο ρεΐζ-εφέντη έκανε σαφές στον νέο Πρίγκιπα της Βλαχίας, αμέσως μετά το διορισμό του, ότι η επιθυμία του Μεγάλου Κυρίου ήταν, ότι με την άφιξή του στην έδρα του, να καθαιρέσει και να εκδιώξει, εκτός των ορίων της Βλαχίας, όλους τους Έλληνες που ήταν Βογιάροι, αντικαθιστώντας τους στα δημόσια λειτουργήματα...».

¹⁹⁶ D.A. Sturdza - C.Colescu- Vartic, *Acte și documente relative la renascerei României, vol. I, Bucuresci*, 1900, σ. 302-308.

¹⁹⁷ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI..., ό.π, σ. 1108-1109, «...τις τρεις τελευταίες μέρες (19 Ιουλίου 1823), επαναλήφθηκε η δραστηριότητα για παρακολούθηση και συλλήψεις εταιριστών... οι συλλήψεις γίνονται νύχτα... ο αριθμός των συλληφθέντων μόνο στην πόλη (Βουκουρέστι) τις τρεις τελευταίες νύχτες, ανέρχεται σε εξήντα... το ίδιο μέτρο εφαρμόζεται στους νομούς (της Βλαχίας), στο Ιάσιο και σε όλη τη Μολδαβία και οδηγούν τα θύματα στη Σιλίστρια, όπου σήμερα, με βεβαιότητα, θανατώθηκαν δώδεκα... οι συλλήψεις των εταιριστών συνεχίστηκαν (26 Ιουλίου 1823)... είναι αδύνατο να γίνει γνωστός ο αριθμός των συλληφθέντων... μερικοί εκτιμούν τον αριθμό των

όπως και για δημεύσεις περιουσιών των επαναστατών στη Μολδαβία¹⁹⁸, από τις οποίες επωφελήθηκαν πολλοί Βογιάροι¹⁹⁹. Οι διώξεις εναντίον της διασποράς έλαβαν διάφορες μορφές²⁰⁰. Αδιάκριτα και σκόπιμα, το «εταιριστής» περιέλαβε όλους τους Έλληνες των Ηγεμονιών, παρ' όλο που πολλά μέλη της διασποράς στη Μολδοβλαχία δεν συμμετείχαν, ούτε συμφωνούσαν με την επανάσταση²⁰¹. Τα μέλη της διασποράς εξοβελίστηκαν από όλες τις δημόσιες θέσεις²⁰², ενώ οι διώξεις περιέλαβαν και τους μοναχούς των μοναστηριών²⁰³. Οι νέοι εντόπιοι Ηγεμόνες έκαναν κάθε δυνατή προσπάθεια να διορίσουν δικούς τους ιερωμένους²⁰⁴, ενώ πολλές μοναστηριακές περιουσίες δημεύθηκαν, ηγούμενοι εκδιώχθηκαν, οικονομικά συμφέροντα των Ηγεμόνων²⁰⁵ και πολλών Βογιάρων ικανοποιήθηκαν σε βάρος των εισοδημάτων των

συλληφθέντων στο Βουκουρέστι σε 200... όσο γι' αυτούς που συλλαμβάνονται στους νομούς, αποστέλλονται στην Τουρκία... ο τρόπος εκτέλεσής τους είναι ο αποκεφαλισμός και τα πτώματα πετιούνται στο Δούναβη...».

¹⁹⁸ Ioana Constantinescu, *Arendășia în agricultura Țării Românești...*, ό.π, σ. 95, όπου «... στη Μολδαβία, αμέσως μετά το 1821, όταν τα αγροκτήματα των αφιερωμένων μοναστηριών και των Ελλήνων εταιριστών δημεύτηκαν..., ένας αριθμός εμπόρων, σαράφηδων και άλλοι..., ενοίκιασαν ένα μεγάλο αριθμό αυτών των αγροκτημάτων...»... τα δημευθέντα αγροκτήματα, 28 τον αριθμό, βρίσκονταν και στους 16 νομούς της Μολδαβίας.

¹⁹⁹ *Ibidem*, σ. 95 και 108. Ομοίως, Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI..., ό.π, σ. 1174, όπου «... ο Ηγεμόνας (της Μολδαβίας), νοίκιασε μέσα στο Συμβούλιο με δημοπρασία για ένα χρόνο, τα κτήματα μερικών ελληνικών μοναστηριών της Μολδαβίας (και με αυτό τον τρόπο η Υψηλότητά του προμηθεύτηκε 806.000 γρόσια. Οι ενοικιαστές είναι Βογιάροι και Αρμένιοι έμποροι...».

²⁰⁰ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI..., ό.π, σ. 1147, «... είναι αυστηρά απαγορευμένο στους Έλληνες ραγιάδες που βρίσκονται στη Βλαχία και στη Μολδαβία, να πάνε στους δικούς τους στην Τουρκία. Πολλοί που παρουσιάστηκαν την τελευταία εβδομάδα στον Πασά του Rusciuk... ο Πασάς τους έστειλε πίσω στη Βλαχία και τους απείλησε να τους τιμωρήσει με παραδειγματικό τρόπο, εάν τολμούσαν να ξαναπεράσουν το Δούναβη... (18-5-1824)».

²⁰¹ Κωστή Παπαγιώργη, *Εμμανουήλ Ξάνθος ο Φιλικός*, Αθήνα, 2005, σ. 87, ενώ στη σ. 113 σημειώνει ότι «... όλες οι κεφαλές της εποχής - Κοραΐς, Καρατζάς, Μαυροκορδάτος, Ιγνάτιος, Πολυχρονιάδης, Γαζής, Καποδίστριας - απέβλεπαν σε μια επιμόρφωση των (ελληνικών) πληθυσμών... θεωρώντας την επανάσταση απώτερη προοπτική...».

²⁰² D. A. Sturdza- C.Colescu- Vartic, *Acte și documente relative...*, ό.π, vol. I, σ. 305, «... και στις υποθέσεις της χώρας, μικρές και μεγάλες, με την εκλογή (νέων) Ηγεμόνων, να τοποθετούνται άνθρωποι εντόπιοι, δοκιμασμένοι και έντιμοι και έμπιστοι που να υπηρετούν σε πόστα, αλλά από τους Έλληνες και τις άλλες ράτσες (neamuri) δεν επιτρέπεται να βρίσκονται σε πόστα. Υπερσπιζόμενοι την σωστή Διοίκηση για τη διαφύλαξη και παρηγοριά των κατοίκων της χώρας, να προωθηθούν από τους παλαιούς Βογιάρους...».

²⁰³ *Ibidem*, σ. 305, «... οι Έλληνες παπάδες που μέχρι τώρα διέμεναν στα εντόπια μοναστήρια, όπου απεργάζονταν κάθε είδους κακό, όλοι να απομακρυνθούν και να εκδιωχθούν και εάν από τα εμβατήκια (= μακροχρόνια εκμίσθωση)... κάποια έμειναν απλήρωτα, να μη στείλει ο Πατριάρχης από την Κωνσταντινούπολη κάποιον παπά να τα πάρει, αλλά με αναφορά να παρακαλέσει την Πύλη και από εκεί, ζητώντας το από τον Καπού Κεχαγιά με αυτή την αίτηση, να γίνεται το ζητούμενο εμβατήκιο...».

²⁰⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI..., ό.π, σ. 1090, «... εδώ και αρκετές βδομάδες, ο Ηγεμόνας (της Βλαχίας) έκανε μάταιες προσπάθειες στο εδώ Συμβούλιο για την έκπτωση του Μητροπολίτη Βλαχίας... ο Μητροπολίτης βρήκε φλογερούς υποστηρικτές... αλλά ο Ηγεμόνας πέρασε τη θέση του προχθές (21-1-1823)...». Ομοίως «... οι Έλληνες Ηγούμενοι και μοναχοί της Βλαχίας αντικαταστάθηκαν, πριν μερικούς μήνες, από Βλάχους μοναχούς, που πλήρωσαν πολύ σημαντικά ποσά για την τοποθέτησή τους... Ο Μητροπολίτης, που εκλέχθηκε πριν μερικούς μήνες..., κάλεσε τους παλαιούς μοναχούς... και τους κοινοποίησε την διαταγή να εγκαταλείψουν τη Χώρα..., αυτοί οι δυστυχείς...», ό.π, σ. 1109.

²⁰⁵ *Ibidem*, σ. 1152, 1159, «... φαίνεται βέβαιο ότι ο Πρίγκιπας (της Βλαχίας), δέχτηκε τελευταία (6 Ιουλίου 1824) από την Υψηλή Πύλη έντονες κατηγορίες, ότι άρπαξε τα εισοδήματα και τις πιστώσεις των μοναστηριών και των Ελλήνων μοναχών, όπως και τις ιδιοκτησίες διαφόρων ιδιωτών αυτής της εθνότητας που απουσιάζουν, για να τα οδηγήσει στο θησαυροφυλάκιο της Ηγεμονίας, όπου τα έκανε δικά του, με τη δικαιολογία να πληρώσει προηγούμενα χρέη, που κανείς δε γνωρίζει το ύψος τους, που

μοναστηριών²⁰⁶. Παρόμοια ήταν η πίεση που ασκήθηκε στην επαγγελματική δραστηριότητα των μελών της διασποράς, πίεση που ανάγκασε πολλούς να εγκαταλείψουν την ξένη υπηκοότητα²⁰⁷. Οι ενέργειες αυτές είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομική παρουσία της διασποράς, με αποτέλεσμα «... οι έμποροι της χώρας (Βλαχίας), που συνήθως πηγαίνουν κάθε χρόνο στην αγορά της Λειψίας για προμήθειες και των οποίων τα καταστήματα είναι άδεια εδώ και πολύ καιρό, δεν είναι διατεθειμένοι πλέον να πάνε αυτή τη χρονιά (1823)...»²⁰⁸. Τέλος, το Αυτοκρατορικό φερμάνι εναντίον της διασποράς στις Ηγεμονίες περιλάμβανε και τη διαταγή κατάργησης ακόμη και των σχολείων, δηλαδή των Ηγεμονικών Ακαδημιών Βουκουρεστίου και Ιασίου, καθώς και των σχολείων των μοναστηριών²⁰⁹.

6. Η περίοδος αυτή έλαβε εν μέρει τέλος με τη Συνθήκη του Άκερμαν στις 25 Οκτωβρίου 1826²¹⁰, όπως την επέβαλε ο νέος Τσάρος Νικόλαος Α΄ (1825-1855), ενώ καθοριστικής σημασίας για τις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις στις Ηγεμονίες υπήρξε ο πόλεμος της Ρωσίας με την Πύλη το 1827-1828, που κατέληξε στην υπογραφή της Συνθήκης της Αδριανούπολης στις 2/14 Σεπτεμβρίου 1829²¹¹. Οι όροι που επέβαλλε αυτή η Συνθήκη σηματοδότησαν την έναρξη μιας νέας εποχής για τις Ηγεμονίες, τη Βαλκανική, αλλά και για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Με τη συνθήκη της Αδριανούπολης η Μολδαβία και η Βλαχία παρέμειναν οθωμανικό έδαφος αλλά υπό τη ρωσική προστασία, καταργήθηκε το οθωμανικό μονοπώλιο εμπορίου, αποχώρησε ο οθωμανικός στρατός από τις περιοχές βόρεια του Δούναβη, επιβλήθηκε ελεύθερη ναυσιπλοΐα στα Στενά και στη Μαύρη Θάλασσα και παραχωρήθηκε στη Ρωσία ο έλεγχος του δέλτα του Δούναβη²¹². Οι Ηγεμονίες θα απολάμβαναν στο εξής «... την ελεύθερη άσκηση της θρησκείας τους, πλήρη

υποτίθεται ότι είναι μεγάλο...», ομοίως, «... μπορούμε σήμερα (Αύγουστος 1824) να πούμε, χωρίς δισταγμό, ότι τα προσωπικά εισοδήματα του Ηγεμόνα Ghica, ανήλθαν σε 16 με 18 εκατομμύρια... και επιπλέον δίνει ετήσια σύνταξη 12 χιλιάδες γρόσια σε κάθε ένα από τα οκτώ παιδιά του...».

²⁰⁶ Ibidem, σ. 1100, «... ο Ηγεμόνας της Βλαχίας, άνθρωπος της τελευταίας μηδαμινότητας, εξεζητημένα απαίδευτος, άτομο αδύναμο, είναι μια αδίστακτη λέρα (avarice sordite)...», ομοίως, «... τρεις συνεχόμενες συνεδριάσεις του Συμβουλίου των μεγάλων Βογιάρων συνήλθαν τις τελευταίες ημέρες στη Μητρόπολη (Ιάσιο), για να αποφασίσουν τους τρόπους ικανοποίησης των ερωτημάτων της Πύλης, η οποία απαιτεί να της δοθεί λογαριασμός χρήσης των εισοδημάτων που προήλθαν από τα ελληνικά μοναστήρια. Όλα έγιναν αντικείμενο κραιπάλης και κατάχρησης από την Κυβέρνηση και τους επιμελητές της...», Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII..., *ό.π.*, σ. 9.

²⁰⁷ Nicolae Iorga, *Acte și fragmente...*, *ό.π.*, σ. 654, «... οι υποδείξεις που έγιναν από την Οθωμανική Κυβέρνηση, με νότα στις 28 Ιουλίου 1822, ότι οι ξένοι υπήκοοι (sudiți) είναι πάρα πολλοί στα Πριγκιπάτα και ότι είναι ανεπιθύμητη η ενασχόληση των Ελλήνων ως μεταφραστές και Πρόξενοι, δεν μπορεί να εφαρμοστεί στους Πρώσους ξένους υπηκόους (sudiți)...».

²⁰⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVI..., *ό.π.*, σ. 1093.

²⁰⁹ D. A. Sturdza-C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative...*, *ό.π.*, vol. I, σ. 305, «... και για να εκλείψουν εκ θεμελίων οι αχρειότητες, να μην παραληφθεί να καταργηθούν τα ελληνικά σχολεία, που οι Έλληνες Ηγεμόνες εφεύραν για μελέτη όλων των κακών...».

²¹⁰ Ibidem, σ. 316, όπου συνομολογήθηκε ότι «... οι διαρπαγές κτημάτων που έγιναν στην επικράτεια της Βλαχίας κοντά στη Βραΐλα, Γιούργεβο, στο Κουλέ και πέραν του ποταμού Ολτ, θα επιστραφούν στους ιδιοκτήτες τους... όσοι από τους Μολδαβούς Βογιάρους, συνεπεία των τελευταίων ταραχών, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους, μπορούν να επιστρέψουν ελεύθερα... και θα τους επιστραφούν οι ιδιοκτησίες τους, όπως παλαιά...», κ.ά.

²¹¹ D.A. Sturdza – C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative...*, *ό.π.*, vol. I, σ. 318-331.

²¹² Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale Româno-Engleze...*, *ό.π.*, σ. 49.

ασφάλεια, ανεξάρτητη εθνική διοίκηση και ελεύθερη άσκηση του εμπορίου»²¹³. Ταυτόχρονα συμφωνήθηκε ο διά βίου διορισμός Ηγεμόνων (αργότερα μεταβλήθηκε σε επταετή θητεία) και η εφαρμογή νέων συνταγματικών κειμένων, που εκπονήθηκαν στη συνέχεια για κάθε Ηγεμονία και είναι γνωστά ως Οργανικοί Κανονισμοί (Regulamente Organice). Ο αντίκτυπος της Συνθήκης σε βάθος χρόνου υπήρξε ουσιωδέστερος και ευεργετικότερος για τις Ηγεμονίες, πάντοτε στα πλαίσια των στρατηγικών συμφερόντων της Ρωσίας.

7. Η δραστήρια, πλούσια και πρωτοποριακή οικονομική παρουσία της διασποράς στη Μολδοβλαχία, αντιμετώπισε στο διάστημα 1822-1828 τον κίνδυνο της βίαιης εξαφάνισης και, πάντως, πλήρη οικονομική υποχώρηση. Η διακυβέρνηση των Ηγεμονιών από εντόπιους Ηγεμόνες, η γενικότερη αλλαγή της πολιτικής της Πύλης έναντι των Ελλήνων και η νέα στρατηγική της Ρωσίας στη Βαλκανική, δημιούργησαν νέα δεδομένα. Η νέα ελληνική διασπορά που ξεκίνησε μετά τη Συνθήκη της Αδριανούπολης κινήθηκε μέσα σε εντελώς νέα πλαίσια συσχετισμών και με εντελώς διαφορετικές προοπτικές σε σχέση με την προ του 1829 ελληνική διασπορά. Για την οικονομική της επιτυχία όχι μόνο δεν μπορούσε να προσδοκά βοήθεια από την παλαιότερη ελληνική διασπορά βόρεια του Δούναβη, αλλά έπρεπε να ξεπεράσει τα προβλήματα που είχαν δημιουργηθεί στο παρελθόν. Παράλληλα, η οικονομική της παρουσία εξαρτιόταν από τη δυνατότητά της να σταθεί στον ανταγωνισμό με τις δυτικές εταιρείες που εισέρχονταν στην περιοχή. Παρ' όλα αυτά η οικονομική επιτυχία της νέας ελληνικής διασποράς στη Μολδοβλαχία στην περίοδο 1829-1853 υπήρξε εντυπωσιακή ως προς την δημιουργικότητα και μαζική ως προς τον πληθυσμό της.

Οι ρυθμίσεις της Συνθήκης της Αδριανούπολης (2/14 Σεπτεμβρίου 1829)²¹⁴ άλλαξε εντελώς τον προσανατολισμό των Ηγεμονιών με την κατάργηση του Οθωμανικού μονοπωλίου στο εμπόριο των Ηγεμονιών, κ.ά.²¹⁵, ενώ αποτέλεσε ταυτόχρονα το έναυσμα για εγκατάσταση νέας ελληνικής διασποράς στις Ηγεμονίες. Άλλωστε οι αιτίες που δημιούργησαν τα κύματα αποδημίας των Ελλήνων στις προηγούμενες δεκαετίες δεν εξέλειψαν, ιδίως για τη συντριπτική πλειοψηφία της που κατοικούσε εντός της Οθωμανικής επικράτειας. Παράλληλα έδωσε πρωτόγνωρες δυνατότητες οικονομικών πρωτοβουλιών στο εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο καθώς και στην αξιοποίηση της ναυτικής εμπειρίας των νησιωτών πλοιοκτητών, ιδιαίτερα των ναυτικών από τη Χίο και τα νησιά του Ιονίου Πελάγους²¹⁶. Η αναδιοργάνωση των Ηγεμονιών από τους Ρώσους (1828-1834)²¹⁷, λειτούργησε και υπέρ της οικονομικής παρουσίας της διασποράς και έδωσε τη δυνατότητα σε πολλά

²¹³ D.A. Sturdza - C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative...*, ό.π., vol. I, σ. 321, άρθρο 5.

²¹⁴ Nicolae Ciachir, "The Adrianople Treaty and its European Implications", *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 4 (1979), București, σ. 695-713.

²¹⁵ *Ibidem*, σ. 706-708.

²¹⁶ Constantin Ardeleanu, "Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic al Grecilor cu protecție Britanică din portul Galați în primii ani după războiul Crimeii", in, *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, București, 2010, σ. 27-38.

²¹⁷ C.C. Giurescu, "Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei Române până la 1848", București, 1972, σ. 90-91.

μέλη της να καταλάβουν σημαντικές πολιτικές θέσεις (Νικ. Μαύρος, Νικ. Αλ. Σούτσος, Κ. Σούτσος, Αποστόλης Αρσάκης, Μαν. Αργυρόπουλος, κ.ά)²¹⁸.

Κατά τη διάρκεια της ρωσικής κατοχής στη Μολδοβλαχία (1828-1834), συντάχθηκαν και τέθηκαν σε εφαρμογή το 1831 οι Οργανικοί Κανονισμοί (Regulamente Organice), υπό τη Διοίκηση του Ρώσου διοικητή Πάβελ Κισελέφ²¹⁹. Η Ρωσία, προσπαθούσε να θέσει σύγχρονους κανόνες λειτουργίας σε όλους τους τομείς της κοινωνικής οργάνωσης στις Ηγεμονίες, επιδιώκοντας την παράταση της παραμονής της εκεί²²⁰. Η οικονομική κυριαρχία των γαιοκτημόνων ενδυναμώθηκε με τις νέες ρυθμίσεις των Οργανικών Κανονισμών²²¹, ενώ οι ρυθμίσεις για τους δουλοπάροικους αγρότες (κλακάσι) έγιναν δυσμενέστερες σε σχέση με τις ρυθμίσεις επί Φαναριωτών Ηγεμόνων του 1805²²². Ταυτόχρονα ενισχύθηκε η συστηματική εκμετάλλευση των αγροκτημάτων από τους ενοικιαστές (αρεντάσι), που απολάμβαναν σημαντικό ποσοστό της συντελούμενης συσσώρευσης στη Βλαχία²²³ και στη Μολδαβία²²⁴. Τα αποτελέσματα υπήρξαν άμεσα και θεαματικά. Η παραγωγή δημητριακών το 1831-1833 διπλασιάστηκε σε σχέση με το 1829, ενώ το 1840 καλλιεργούνταν διπλάσιες εκτάσεις σταριού σε σύγκριση με το 1830²²⁵. Αντίστοιχη ήταν η εξέλιξη στο εμπόριο αγροτικών προϊόντων, στις εισαγωγές καταναλωτικών αγαθών από τη Δύση, στην αξία της γης και στην αύξηση των εξαγωγών²²⁶. Με τις ρυθμίσεις των Οργανικών Κανονισμών γίνονταν γρήγορα βήματα ένταξης όλης της λεκάνης του Δούναβη στο ευρωπαϊκό σύστημα εμπορίου λόγω των αναγκών των Δυτικών χωρών σε δημητριακά, δεδομένου ότι δεν είχε αρχίσει ακόμη η εισαγωγή τους από την Αμερική. Όπως σωστά έχει τονιστεί, τα δημητριακά αυτήν την περίοδο είχαν την αξία του μαύρου χρυσού της σημερινής εποχής και η σημασία τους αυξήθηκε ακόμη περισσότερο μετά το 1846, όταν καταργήθηκαν οι δασμοί εισαγωγής τους στη Βρετανία²²⁷.

Με την αποχώρηση των Ρώσων από τις Ηγεμονίες (11 Απριλίου 1834)²²⁸, νέοι Ηγεμόνες διορίστηκαν από την Πύλη στις 22 Μαρτίου 1834 στη μεν Βλαχία ο Αλέξανδρος Γκίκα (1834-1842), στη δε Μολδαβία ο Μιχαήλ Στούρτζα (1834-1849), σε συμφωνία με τη Ρωσία. Η άνοδος των εντόπιων κοινωνικών δυνάμεων είχαν φιλοδυτική και αντιρωσική κατεύθυνση στις Ηγεμονίες μετά το 1828²²⁹ και στρεφόταν εναντίον της πολιτικής της Ρωσίας στη Μολδοβλαχία. Παράλληλα η

²¹⁸ Hurmuzaki, *Documente...*, ό.π, vol. XVII, σ. 397-398.

²¹⁹ Ioan C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834*, București, 1934, σ. 20-49.

²²⁰ Ibidem, σ. 98-100.

²²¹ Apostol Stan, "Arendășia în Țara Românească în epoca regulamentară (1831-1848). Aspecte social-economice", *Studii Revista de Istorie*, 6 (1967), București, σ. 1177-1197.

²²² Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1969, σ. 77-83.

²²³ Apostol Stan, "Arendășia în Țara Românească în epoca ...", ό.π, σ. 1177, σημ. 2.

²²⁴ Ioana Constantinescu, "Arendășia moșiiilor in Moldova până la Regulamentul Organic", *Studii și Materiale de Istorie Medie*, VI (1973), 259-268, București.

²²⁵ Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați...*, ό.π, σ. 21.

²²⁶ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, București, 1913, σ. 338-344 και 506-524 (Memoriul Cochelet).

²²⁷ Μ.Θ. Λάσκαρις, *Το Ανατολικό Ζήτημα 1800-1923...*, ό.π, σ. 138-142.

²²⁸ Alexandru A. C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza*, Paris, 1907.

²²⁹ I.C. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul...*, ό.π, σ. 9, 49, 113.

Βραΐλα (1836) και το Γαλάτσι (1837) ανακηρύχθηκαν ελεύθερα λιμάνια, συμβάλλοντας στην επιτάχυνση συσσώρευσης πλούτου από εντόπιους Βογιάρους, στην έναρξη εισόδου εμπορικών κεφαλαίων από τη Δύση, στην ανάπτυξη του ενδιαφέροντος των Δυτικών χωρών για την περιοχή του Δούναβη και στη σημαντική βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των Ηγεμονιών. Πολιτικά, σημαντικός αριθμός νέων Βογιάρων σπούδαζε, πλέον, στο Παρίσι, όπου ενστερνιζόταν τις ιδέες του Φιλελευθερισμού²³⁰.

Η Γαλλική Επανάσταση του 1848 οδήγησε σε εξεγέρσεις αμφισβήτησης της ρωσικής επικυριαρχίας στις Ηγεμονίες. Ο Ηγεμόνας της Μολδαβίας Μιχαήλ Στούρτζα αντιμετώπισε έγκαιρα την προσπάθεια εξέγερσης στο Ιάσιο, αλλά στη Βλαχία οι επαναστάτες είχαν προσωρινή επιτυχία. Τον Ιούνιο του 1848 επέτυχαν την παραίτηση του Ηγεμόνα Γκεόργκε Μπιμπέσκου (1842-1848)²³¹, τη δημόσια καύση του Οργανικού Κανονισμού (πράξη που στρεφόταν ευθέως εναντίον της Ρωσίας) και την εγκαθίδρυση επαναστατικής κυβέρνησης. Το επαναστατικό της πρόγραμμα στο Islaz, όμως, δεν είχε καμιά τύχη, γιατί η εισβολή στρατιωτικών δυνάμεων της Πύλης και της Ρωσίας έδωσε προσωρινό τέλος στο εγχείρημα το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου. Πάνω από 200 επαναστάτες διέφυγαν στο εξωτερικό, ενώ δημιουργήθηκε ειδικό δικαστήριο για την δίκη των εμπλεκόμενων στην εξέγερση²³². Παράλληλα η Πύλη και η Ρωσία συμφώνησαν με τη Συνθήκη στο Μπαλτά-Λιμάν το 1849 ότι, εάν συνέβαιναν εκ νέου παρόμοια γεγονότα με αυτά του 1848 στις Ηγεμονίες σε διάστημα επτά ετών, οι δύο χώρες θα ελάμβαναν τα κατάλληλα μέτρα για την επιβολή της τάξης²³³.

Στην ιδιαίτερα ταραγμένη περίοδο 1848-1856 κυβέρνησαν οι Μπάρμπου Στίρμπεη στη Βλαχία²³⁴ και Γρηγόριος Α. Γκίκα στη Μολδαβία²³⁵. Παρ' όλο που ακολούθησαν προσεκτική πολιτική εξ' αιτίας των διεθνών συσχετισμών, απομακρύνθηκαν από την εξουσία με την νέα εισβολή Ρωσικών στρατευμάτων στη Μολδοβλαχία το 1853 και επανήλθαν το 1854 με την κατάληψη των Ηγεμονιών από την Αυστρία. Η απομάκρυνση και η επαναφορά τους στην ηγεσία των Πριγκιπάτων έγινε εν μέσω των γεγονότων που οδήγησαν, τελικά, στον Κριμαϊκό πόλεμο.

Στο διάστημα των Οργανικών Κανονισμών (1831-1856), η ανάπτυξη των θεσμών διακυβέρνησης των Ηγεμονιών υπήρξε σημαντική²³⁶ και το ενδιαφέρον των Δυτικών Δυνάμεων για την περιοχή γινόταν καθημερινά μεγαλύτερο. Είναι ενδεικτικό το ότι η Βρετανία εγκατέστησε ταχύτατα διπλωματικούς και εμπορικούς αντιπροσώπους σε όλα τα λιμάνια του Κάτω Δούναβη (Γαλάτσι 1835, Βραΐλα 1835,

²³⁰ Nicolae Isar, "Românii la studii în Franța în anii 1800-1834", *Analele Universității București*, XXVIII (1979), σ. 41-59.

²³¹ Ioan C. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul Organic...*, ό.π, σ. 9.

²³² Cornelia C. Bodea, "Figuri puțin cunoscute din revoluția de la 1848", *Studii revista de Istorie*, 2 (1960), București, σ.131-163.

²³³ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiana...*, ό.π, σ. 486.

²³⁴ Barbu Stirbei, Ηγεμόνας της Βλαχίας 1849-1856, αδελφός του Gheorghe Bibescu.

²³⁵ Grigorie Alexandru Ghica, Ηγεμόνας Μολδαβίας 1849-1856.

²³⁶ Ioan C. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul Organic...*, ό.π, σ. 1-37, ομοίως, P. Cernovodeanu - B. Marinescu - I. Gavrilă, "Comerțul Britanic prin Galați și Brăila între 1837-1852", *Revista de Istorie*, 4 (1978), București, σ. 629-650.

Τούλτσα 1848, Γιούργεβο 1849, Ισμαήλιο 1851)²³⁷. Η Γαλλία κατέγραφε συστηματικά τις οικονομικές δυνατότητες των Ηγεμονιών²³⁸ και η Ρωσία, κατά τρόπο αντιφατικό προς την ακολουθούμενη κοινωνική πολιτική στα εσωτερικά της προβλήματα, έδωσε τη δυνατότητα στις Ηγεμονίες με τους Οργανικούς Κανονισμούς να αντιμετωπίσουν συντεταγμένα τα διοικητικά και θεσμικά τους προβλήματα και την ένταξή στη χορεία των ευρωπαϊκών χωρών. Φυσικά, αυτό έγινε στο πλαίσιο της προσπάθειάς της να παρατείνει την παραμονή της στη Μολδοβλαχία, παρά την έντονη αμφισβήτηση των Οργανικών Κανονισμών²³⁹.

Παρ' όλο που η Ρωσία έλεγχε την είσοδο στο Δέλτα του Δούναβη και απουσίαζαν έργα υποδομής, η ανάπτυξη του Κάτω Δούναβη (Σουλινάς - Γαλάτσι) υπήρξε θεαματική²⁴⁰, ιδίως στα λιμάνια της Βραΐλας και του Γαλατσίου που κηρύχθηκαν ελεύθερα το 1836-1837²⁴¹. Η εξαγωγή σιταριού από το Γαλάτσι για παράδειγμα, από 69.177 κιλά²⁴² αξίας 3.458.850 γροσιών το 1837, αυξήθηκε σε 134.211 κιλά αξίας 6.710.550 γροσιών το 1840 και η ετήσια αξία των εξαγωγών δημητριακών από το λιμάνι του Γαλατσίου ανερχόταν σε 28,4 εκατ. γρόσια (1 γρόσι = 1/3 του γαλλικού φράγκου) στο διάστημα 1838-1847²⁴³. Το 1851 η αξία των εξαγωγών δημητριακών από το Γαλάτσι ανήλθε σε 33.820.578 γρόσια, με κύριους εισαγωγείς τη Γερμανία, Βρετανία, Κωνσταντινούπολη και Γαλλία²⁴⁴. Το εμπόριο δημητριακών με τη Βρετανία γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη μετά την κατάργηση της απαγόρευσης εισαγωγών δημητριακών στη Βρετανία στις 6 Ιουνίου 1846 (Corn Laws) και ο όγκος των εισαγόμενων δημητριακών από τις Ηγεμονίες έφτασε στο 9,19% του συνόλου, από 2,45%²⁴⁵. Ραγδαία εξελισσόταν, επίσης, το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο με τη Γαλλία, με εισαγωγές βιομηχανικών και καταναλωτικών προϊόντων, όπου η διασπορά είχε πρωτεύοντα ρόλο²⁴⁶.

Μέσα σε αυτά τα νέα δεδομένα στις Ηγεμονίες, τα ιστιοφόρα με ελληνική σημαία αποτελούσαν την πλειοψηφία των πλοίων στα λιμάνια του Δούναβη, με λιμάνια προορισμού των προϊόντων την Ιταλία, Γαλλία, Βρετανία και Γερμανία²⁴⁷, ενώ μεγάλο ποσοστό των ιστιοφόρων που διενεργούσαν το εμπόριο για τη Βρετανία ήταν υπό τη σημαία των Ιόνιων νησιών, στοιχείο που αποτέλεσε την κύρια αιτία

²³⁷ Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale Româno-Engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Cluj-Napoca, 1986, σ. 52.

²³⁸ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XVII, ό.π., σ. 328-403, (Mémoire Bois -le-Comte).

²³⁹ Ioan C. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul Organic 1834-1848...*, ό.π., σ. 38-64.

²⁴⁰ Constantin Bușe, "Consecințele imediate ale înființării porto-franco la Galați (1837-1841)", *Revista Arhivelor*, 1 (1970), București, σ. 87-109.

²⁴¹ Paul Cernovodeanu -B. Marinescu -I. Gavrilă, "Comerțul exterior britanic prin Galați și Brăila între 1837-1852...", ό.π., σ. 629-650, όπου η Βραΐλα ανακηρύχθηκε σε ελεύθερο λιμάνι στις 2 Μαρτίου 1836 και το Γαλάτσι στις 17 Μαρτίου 1837.

²⁴² Ένα κιλό Μολδαβίας = 411 οκάδες, ένα κιλό Βλαχίας = 260 οκάδες.

²⁴³ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc*, București, 1929, σ.160.

²⁴⁴ Niculae Suțu, *Notice statistice asupra Moldovei*, Iași, 1852, σ. 182.

²⁴⁵ P. Cernovodeanu, B. Marinescu, I. Gavrilă, "Comerțul exterior britanic prin Galați...", ό.π., σ. 631.

²⁴⁶ Traian Ionescu, "L'échange maritime de marchandises entre les Principautés danubiennes et la France durant la periode 1829-1848", *Revue Roumaine d'Histoire*, București, 2 (1974), σ. 279-281.

²⁴⁷ Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei în secolul al XIX-lea", in *Interferențe Româno-Elene*, Iași, 2003, σ. 61-86.

οικονομικής ανάπτυξης των πλοιοκτητών και εμπόρων από τα Ιόνια νησιά²⁴⁸. Αντιστοίχως αυξανόταν συνεχώς και οι εισαγωγές μεταποιημένων προϊόντων από τις δυτικές χώρες μέσω των λιμανιών του Κάτω Δούναβη, ιδίως σε σίδηρο, ζάχαρη, κάρβουνο, μεταποιημένα προϊόντα, υφάσματα, καφέ, κ.ά.²⁴⁹. Σημαντικοί εμπορικοί οίκοι της διασποράς καθιερώθηκαν αυτή την περίοδο σε Γαλάτσι²⁵⁰, Τούλτσα²⁵¹ και Βραΐλα²⁵². Στη Βραΐλα η καθιέρωση της οικονομικής παρουσίας της διασποράς ήταν άμεση, Πρόεδρος των ξένων της Κοινότητας (Magistratura) Βραΐλας το 1831-1834 ήταν ο Π. Ρουμπίνης και ήδη δημιουργούνταν ισχυροί εμπορικοί οίκοι²⁵³. Η διασπορά στη Βραΐλα αριθμούσε 2.345 άτομα σε σύνολο 8.695 κατοίκων το 1838²⁵⁴, ενώ στο Γαλάτσι το 1855 η διασπορά αριθμούσε 3.433 κατοίκους²⁵⁵.

Μετά την επανάσταση του 1848 η παρουσία βρετανικών πλοίων στα λιμάνια του Κάτω Δούναβη γνώρισε σημαντική ανάπτυξη και από 129 πλοία το 1849 έφτασαν στα 339 πλοία το 1852 (τα πλοία με σημαία του Ιονίων νησιών το 1852 ήταν 54), όπως και οι εισαγωγές βιομηχανικών προϊόντων από τη Βρετανία²⁵⁶. Τα πλοία με ελληνική σημαία ήταν αυτά που ανταγωνίζονταν από θέση υπεροχής τα βρετανικά αυτό το διάστημα και ο όγκος των εξαγόμενων προϊόντων από το Γαλάτσι και τη Βραΐλα το 1851 ανερχόταν σε 78.148 τόνους για τα πλοία με την ελληνική σημαία, έναντι 53.324 για τη Βρετανική, 47.559 για την οθωμανική, 21.071 για την αυστριακή, 8.536 για τα Ιόνια νησιά²⁵⁷. Η αξία των συνολικών εισαγωγών από τη Δύση από το λιμάνι της Βραΐλας το 1851 ανήλθε σε 33,8 εκατ. γρόσια (επιπλέον 22 εκατ. γρόσια εισαγωγές από την Αυστρία στο Γιούργεβο) και οι εξαγωγές σε 50,7 εκατ. γρόσια, ενώ από το λιμάνι του Γαλατσίου ανέρχονταν σε 10,9 εκατ. γρόσια εισαγωγές και 10,8 εκατ. γρόσια εξαγωγές²⁵⁸. Εκφρασμένα σε όγκο οι παραπάνω εξαγωγές δημητριακών το 1851 κατανέμονταν σε εξαγωγές από τη Βραΐλα 713.556 κιλών Βραΐλας (212.858 σιτάρι, 435.343 καλαμπόκι, 5.149 κριθάρι, 60.206 ρύζι) και

²⁴⁸ Paul Cernovodeanu, "L'activité des maisons de commerce et des negociants Ioniens du Bas-Danube durant l' intervalle 1829-1853", Centre de Recherches Néo Helleniques, I, Athenes, 1985, σ. 98.

²⁴⁹ D. Bodin, *Documente privitoare la legăturile economice dintre Principatele Române și Regatul Sardiniei*, București, 1941, σ. 221.

²⁵⁰ P. Cernovodeanu, "L'activité des maisons de commerce...", *ό.π.*, σ. 91-105, όπου οι Γ. Κατακαζής, Κ. Βεντούρας, Παντιάς Αργέντης, Φ. Σεκιάρης, Επαμεινώντας Πανάς, Α.Κ. Ιωαννίδης, κ.ά.

²⁵¹ Ibidem, σ. 102, όπου οι Γ. Καραβιάς, Ν. Γριμάνης, Π. Πετρικής, Μ. Διαμαντόπουλος, Γ. Μουσούρης, Σπύρος Πεταλάς, Β. Κάσιαλος, Σπύρος Δενδρινός.

²⁵² Ibidem, σ. 101, όπου οι Γ. Καστρινός, Ι. Λυκιαρδόπουλος, Χριστόφορος Πεταλάς, Γ. Καραπάνος, κ.ά.

²⁵³ ANIC, *MAI, Administrative*, 1/1835, όπου οι έμποροι της διασποράς Αν. Ξανθός, Α. Παυλίδης, Ιωάννης Λυκιαρδόπουλος, Ν. Βλασόπουλος, Βαλσαμάκης, Ι. Ματαράγκας, Γεώργιος Οικονόμου, κ.ά.

²⁵⁴ C.C. Giurescu, *Istoricul oraşului Brăila*, București, 1968, σ. 157-161, όπου «οι Έλληνες ασχολούνταν ειδικά με το εμπόριο», ενώ αναφέρονται οι Αν. Ξανθός, Δ. Δενδρινός, Βιολάτος και Λυκιαρδόπουλος.

²⁵⁵ Cornelia Papacostea-Danielopolu, "La vie culturelle des communautés grecques de Roumanie dans la seconde moitié du XIXe siècle", II, *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 3 (1969), σ. 479.

²⁵⁶ Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale Româno-Engleze în contextul...*, *ό.π.*, σ. 146-148

²⁵⁷ D. Bodin, *Documente privitoare la legăturile economice dintre Principatele...*, *ό.π.*, σ. 267

²⁵⁸ Ibidem, σ. 265, πίνακες 1-5.

399.788 κιλών Μολδαβίας εξαγωγές από το Γαλάτσι (98.076 κιλά σιτάρι, 250.082 κιλά καλαμπόκι και 51.627 κιλά κριθάρι)²⁵⁹.

Η περίοδος 1829-1853 χαρακτηρίζεται ως η περίοδος καθιέρωσης της νέας ελληνικής διασποράς στο Δούναβη και στη Μολδοβλαχία. Ενδεικτικά σημειώνουμε ότι το 1852 στη Βραΐλα υπήρχαν 48 εμπορικοί οίκοι από τους οποίους οι 32 (ποσοστό 66,7%) ανήκαν στην ελληνική διασπορά²⁶⁰. Το 1852, επίσης, 97 ξύλινα σλέπια της διασποράς (80 με ελληνική σημαία και 17 με σημαία των Ιόνιων νησιών), μετάφεραν δημητριακά από τη βόρεια Βουλγαρία στη Βραΐλα για εξαγωγές²⁶¹, ενώ πολλά μέλη της διασποράς ύψωναν στα πλοία τους τη σημαία της Βλαχίας²⁶². Στην ίδια έκθεση σημειώνεται ότι το προσωπικό των 3.520 ναυτών στα παραπάνω σλέπια στο Δούναβη ήταν «Βλάχοι, Μολδαβοί, Έλληνες και Βούλγαροι»²⁶³. Ανάλογη εξέλιξη υπήρξε και στη Μολδαβία (Γαλάτσι), όπου 353 πλοία με ελληνική σημαία το 1840 (ποσοστό 54,7% του συνόλου) μετέφεραν για εξαγωγές προϊόντα αξίας 38,1 εκατ. γροσιών, το 1847 με 205 πλοία (ποσοστό 31%) μετέφεραν για εξαγωγές προϊόντα αξίας 57,6 εκατ. γροσιών και το 1851 μετέφεραν για εξαγωγές 170.796 τόνους εμπορεύματα με 1.018 πλοία (ποσοστό 47,3%)²⁶⁴. Μέχρι το 1850 η ναυτιλία της διασποράς είχε κυρίαρχο λόγο στα λιμάνια του Δούναβη, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

Πίνακας 1

Η εμπορική ναυτιλία στον Κάτω Δούναβη

Σημαία	1837	1840	1845	1848	1850
Ελλάδας	272	477	587	432	319
Υψ. Πύλης	282	412	317	247	177
Αυστρίας	84	92	71	99	93
Βρετανίας	15	8	19	132	106
Σαρδηνίας	104	136	97	66	34
Ρωσίας	53	103	94	56	53
Βλαχίας	17	15	25	24	47
Σάμου	7	15	16	5	8
Ιόνιων Ν.	38	36	41	28	23

Πηγή: Κ. Βακαλόπουλος, “Données statistiques sur la prédominance du potentiel Hellénique dans la navigation et le commerce au Bas-Danube 1837-1858”, Thessaloniki, 1980.

²⁵⁹ Niculae Suțu, *Notice statistice asupra Moldovei*, Iași, 1852, σ. 183.

²⁶⁰ D. Bodin, *Documente privitoare la legăturile economice dintre Principatele...*, ό.π, σ. 254, όπου οι 32 οίκοι της διασποράς: Καράλης, Αβασιώτης, Πετροκόκκινος, Μαστραπάς, Λεβίδης, Λεμονής, Κάλφογλου, Κάνοβιτς, Χριστόδουλος, Φάραγκας, Μητρέλης, Πάνου, Μαλκότσης, Καραγιάννης, Δασκάλωφ, Ξανθός, Τσάτσος, Αρκουδάρης, Στέργιου, Καρζίας, Ράλλης, Παμπούκης (Έλληνες υπήκοοι), Καββαδίας, Καρούζος, Διαμαντίδης (Βρετανοί υπήκοοι), Αργέντης, Σεκιάρης (Ρώσοι υπήκοοι), Αρμελίνος, Γεωργίου, Ιωάννου (Υπήκοοι Αυστρίας), Μαρκόπουλος (Γάλλος υπήκοος), και Πολυχρονιάδης (Βλάχος υπήκοος).

²⁶¹ Ibidem, σ. 252.

²⁶² Ibidem, σ. 251.

²⁶³ Ibidem, σ. 252.

²⁶⁴ Ștefan Stanciu, “Transporturi de marfuri efectuate de flota Elenă pe Dunărea maritimă în perioadă 1847-1861”, *Danubius*, XXIII (2005), Galați, σ. 95-106.

Πρωταγωνιστικός ήταν ο ρόλος της διασποράς αυτή την περίοδο και στο εμπόριο, τόσο στις εισαγωγές δυτικών βιομηχανικών προϊόντων (κυρίως βρετανικών και Γαλλικών), όσο και στις εξαγωγές αγροτικών, κυρίως, προϊόντων, προς την Κωνσταντινούπολη, Λιβόρνο, Μασσαλία, Λονδίνο, κ.ά. Πολλοί έμποροι της διασποράς είχαν ξένη υπηκοότητα²⁶⁵, ενώ πολλά ιστιοφόρα της διασποράς εισέρχονταν στα λιμάνια του Δούναβη υπό ξένη, επίσης, σημαία²⁶⁶.

Πίνακας 2

Μέση αξία εισαγωγών στη Μολδοβλαχία 1847-1851

Χώρα προέλευσης	Αξία (εκατ. φράγκα)
Βρετανία	14.397.500
Υψηλή Πύλη	3.465.600
Γαλλία	3.351.090
Ελλάδα	781.112
Αυστρία	468.500
Ρωσία	424.560
Σαρδηνία	43.700
Μάλτα και Σικελία	61.000
Λιβόρνο	27.400
Σύνολο	23.052.500

Πηγή: D. Bodin, *Documente privitoare la legaturile...*, ό.π, σ.221.

Καθοριστική αποδεικνυόταν η οικονομική παρουσία της διασποράς και στο Βουκουρέστι. Ο Γάλλος πρόξενος ενημέρωνε την Κυβέρνησή του το 1835, ότι το εισαγωγικό εμπόριο των αγγλικών, γαλλικών και αυστριακών προϊόντων, ύψους πέντε εκατομμυρίων φράγκων περίπου, γινόταν από 25-30 χονδρέμπορους, Έλληνες, Αρμένιους και Εβραίους, ενώ μεταξύ των 16 κύριων εξαγωγικών οίκων του Βουκουρεστίου περιλάμβανε τα μέλη της διασποράς Στέφανο Χατζή Μόσχου, Χατζή Μπακάλογλου, Σόφη Χριστοδούλου, Καλενδέρογλου, Χαλέπογλου και Σακελάριο²⁶⁷. Την ίδια χρονιά κατέγραφε, επίσης, ότι οι σπουδαιότεροι νέοι εξαγωγικοί οίκοι στο Γαλάτσι και στη Βραΐλα ανέρχονταν σε 30 περίπου, από τους οποίους 18 κατείχαν μέλη της ελληνικής διασποράς (21 στο Γαλάτσι και 9 στη Βραΐλα)²⁶⁸. Στη Βραΐλα το 1837 που απογράφτηκαν οι ξένοι υπήκοοι που έφτασαν στην πόλη, επί 424 οικογενειών συνολικά οι 360 ήταν ελληνικές²⁶⁹. Το εξαγωγικό εμπόριο από το

²⁶⁵ Traian Ionescu, "L'échange maritime de marchandises entre les Principautés Danubiennes et la France la periode 1829-1848", *Revue Roumaine d'Histoire*, 2 (1974), σ. 277.

²⁶⁶ *Ibidem*, σ. 274.

²⁶⁷ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, ό.π, σ. 514-515.

²⁶⁸ *Ibidem*, σ. 522, όπου καταγράφονται οι Γ. Κατακαζής, Παναγιώτης Παύλου, Παντιάς Αργέντης & Φ. Σεκιάρης, Γ. Ιγγλέσης, Επαμεινώντας Πανάς, Ζαννής Συνετός, Μ. Μιχαλόπουλος, Δ. Δημόπουλος, Φ. Μακρυδάκης, Ι. Μακρόπουλος, Κωνσταντίνος Ευγενίδης και Δημ. Νιώτης στο Γαλάτσι, ενώ στη Βραΐλα σημείωνε τους Π. Ρουμπίνης, Γ. Καστρινός, Ι. Λυκιαρδόπουλος, Α. Πεταλάς και Γ. Καραπάνος.

²⁶⁹ Ion Vîrtosu, "Trei catagrafii pentru Brăila anului 1837", *Analele Brăilei*, 2-3 (1939), σ. 17-56, και οι υπόλοιπες 18 εβραϊκές, 13 ρωσικές, 6 ιταλικές, 6 αυστριακές, 5 βουλγαρικές, 2 πολωνικές, 1 σερβική και 3 από τη Βεσσαραβία.

Δούναβη στο διάστημα 1843-1848 αυξήθηκε από το λιμάνι της Βραΐλας κατά 180% και από το λιμάνι του Γαλατσίου κατά 110%, με πρώτη το 1848 την ελληνική σημαία (432 ιστιοφόρα επί 1.125 συνολικά, ποσοστό 38,4%), δεύτερη την οθωμανική (247 ιστιοφόρα, ποσοστό 22%) και τρίτη τη βρετανική (132 ιστιοφόρα, ποσοστό 11,7%)²⁷⁰. Η αξία των εξαχθέντων προϊόντων από τα δύο παραπάνω λιμάνια το 1848 εκτιμάτο σε 606.694 βρετανικές λίρες, ενώ η αξία των εισαχθέντων προϊόντων το 1849 ανερχόταν σε 799.244 βρετανικές λίρες²⁷¹.

Εντυπωσιακή υπήρξε η παρουσία της διασποράς, επίσης, στους τομείς της ενοικίασης αγροκτημάτων και παραγωγής αγροτικών προϊόντων²⁷², στην εμπορία και εξαγωγή δημητριακών προς τις Δυτικές χώρες και στην Κωνσταντινούπολη²⁷³, στις εισαγωγές αποικιακών και βιομηχανικών προϊόντων, στον δανεισμό κεφαλαίων και ίδρυση τραπεζών²⁷⁴, ασφαλιστικών εταιρειών, στη δραστηριότητα ελεύθερων επαγγελματιών (γιατρών, δασκάλων, δικηγόρων, κ.ά), κ.ά. Εντελώς ιδιαίτερη για τη ναυσιπλοΐα της διασποράς στο διάστημα 1830-1860 υπήρξε η συμβολή του δικτύου των εμπόρων και πλοιοκτητών από τη Χίο, που αποτελείτο από 60, περίπου οικογένειες, δίκτυο που στο Δούναβη αυτή την περίοδο άρχισε να αντικαθιστά το Ιόνιο δίκτυο εμπόρων και πλοιοκτητών²⁷⁵.

Ταυτόχρονα αυτή την περίοδο οι δυτικές χώρες και ιδιαίτερα η Βρετανία, άρχισε να αντιμετωπίζει την αξιοποίηση της λεκάνης του Δούναβη κατά ενιαίο τρόπο, παράλληλα με τη στρατηγική σημασία της περιοχής. Ο Δούναβης και συγκεκριμένα οι εκβολές της τεράστιας και φθηνής οικονομικής αρτηρίας που ήταν υπό τον έλεγχο της Ρωσίας, είχε ανάγκη από κατάλληλα έργα ώστε να αξιοποιηθεί παραγωγικά μια περιοχή «με 10 εκατ. κατοίκους... σε έκταση 60 χιλ. τετραγωνικά μίλια... (διότι) η Βλαχία, η Μολδαβία και η Βουλγαρία παράγουν το καλύτερο και φθηνότερο σιτάρι στη Μαύρη Θάλασσα... εξάγεται ένα (1) εκατ. καντάρια, από τα οποία τα 450 χιλ. απ' ευθείας και 250 χιλ εμμέσως στη Βρετανία...»²⁷⁶.

Τα στρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα των ισχυρών της Δύσης είχαν δημιουργήσει στη δεκαετία του 1850 προϋποθέσεις οικονομικής αξιοποίησης της κοιλάδας του Δούναβη και της ένταξής της στον ευρωπαϊκό σύστημα εμπορίου. Η άρνηση ή η αδυναμία της Ρωσίας να το αντιληφθεί οδηγούσε σε επικίνδυνη ένταση και πιθανή σύγκρουση, ενώ παράλληλα, στα στρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα των ισχυρών της Ευρώπης προστέθηκε και ο αγώνας των Ρουμάνων πατριωτών για ίδρυση ανεξάρτητου κράτους. Η αφορμή για τη νέα ευρωπαϊκή σύρραξη δόθηκε με την κρίση στους Αγίους τόπους μεταξύ Γαλλίας και Ρωσίας το 1853, που οδήγησε στον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856).

²⁷⁰ Hunt's Merchants' Magazine, 27 (1852), New York, σ. 292-294.

²⁷¹ Ibidem, σ. 297-301.

²⁷² C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei Române până la 1848*, București, 1972, σ. 156-168.

²⁷³ Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei...", *ό.π.*, σ. 68.

²⁷⁴ C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor...*, *ό.π.*, σ. 168-188.

²⁷⁵ Constantin Ardeleanu, "Aspecte calitative și cantitative privind rolul...", *ό.π.*, σ. 27-38.

²⁷⁶ Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale Româno-Engleze...*, *ό.π.*, σ. 139-140, σημείωση 414.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ
ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1856-1881

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΡΙΜΑΪΚΟ ΠΟΛΕΜΟ ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ

- 1.1** Τα Οθωμανικά Βαλκάνια και οι Μεγάλες Δυνάμεις το 1853 .....σ. 44
- 1.2** Ο Δούναβης και η σημασία του στις εξελίξεις στη Μολδοβλαχία.....σ. 46
- 1.3** Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και η Συνθήκη των Παρισίων (1856) .....σ. 48
- 1.4** Αλέξανδρος Κούζα (1859-1866) και Κάρολος Α΄ (1866-1881) .....σ. 51

1.1 Τα Οθωμανικά Βαλκάνια και οι Μεγάλες Δυνάμεις το 1853

Από τη Συνθήκη της Αδριανούπολης (1829) μέχρι τη Συνθήκη των Παρισίων (1856), η ευρωπαϊκή ήπειρος έζησε μια περίοδο αυξανόμενης οικονομικής ανάπτυξης. Στο διάστημα αυτό οι Μεγάλες Δυνάμεις δημιούργησαν προϋποθέσεις προώθησης των στρατηγικών τους συμφερόντων στη Βαλκανική με ταυτόχρονη εντατικοποίηση του ελεύθερου εμπορίου και του οικονομικού ανταγωνισμού, ενώ αναζήτησαν νέες περιοχές προώθησης των μεταποιημένων προϊόντων τους και συνέχισαν την αναζήτηση εισαγωγής φθηνών πρώτων υλών και αγροτικών προϊόντων.

Ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ (1808-1839), γνωρίζοντας την αναγκαιότητα εσωτερικής αναδιοργάνωσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έλαβε σωρεία μέτρων ανασυγκρότησης και αλλαγής προτεραιοτήτων παρ' όλο που συνάντησε τεράστιες εσωτερικές αντιδράσεις²⁷⁷. Προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και ο διάδοχός του Αμπντούλ Μετζίτ (1839-1861) εκδίδοντας το γνωστό διάταγμα του Γκιούλχανέ (1839) και, αργότερα, το Χατ-ι-Χουμαγιούν (1856), προωθώντας τη μεταρρύθμιση, το περίφημο Τανζιμάτ. Η παρακμή της οθωμανικής διοίκησης παρατάθηκε και ο εθνικισμός και η ρευστότητα κυριαρχούσε στις βαλκανικές κτήσεις της Πύλης²⁷⁸. Οι λαοί της χερσονήσου επεδίωκαν να επωφεληθούν σε βάρος της άλλοτε κραταιάς Υψηλής Πύλης, κατά το παράδειγμα της ανεξαρτησίας της Ελλάδας και με τη θέληση των Μεγάλων Δυνάμεων. Οι ιδέες της Γαλλικής επανάστασης του 1848 αποτελούσαν κινητήριο μοχλό των εθνικών τους οραμάτων, ενώ τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων και οι εσωτερικές αμφισβητήσεις της Υψηλής Πύλης μπορούσαν να συμβάλλουν στην εκπλήρωση των επιδιώξεών τους. Η οθωμανική παρακμή στη Βαλκανική εντεινόταν και οι μόνες ασφαλείς κτήσεις ήταν πλέον οι περιοχές που βρίσκονταν κοντά στην Κωνσταντινούπολη ή όπου υπήρχαν συμπαγείς μουσουλμανικοί πληθυσμοί (Κοσσυφοπέδιο, Αλβανία). Ευλόγως οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής και τα ανατέλλοντα βαλκανικά κράτη εποφθαλμιούσαν όλες τις υπόλοιπες²⁷⁹.

Η αποφασιστικότητα της Ρωσίας στη Βαλκανική έγινε φανερή με τις Συνθήκες του Άκερμαν (1826) και της Αδριανούπολης (2/14 Σεπτεμβρίου 1829)²⁸⁰, ενώ ταυτόχρονα επεδίωκε τη διατήρηση της συμμαχίας του 1815 μεταξύ Βρετανίας, Ρωσίας, Αυστρίας και Πρωσίας. Η επέκτασή της προς τη Βαλκανική και τη Μεσόγειο αποτελούσε στρατηγική επιλογή της, που την οδηγούσε άλλοτε σε ρήξη και άλλοτε σε συμμαχία με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Όμως η πολιτική της Βρετανίας από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα είχε, πλέον, οριστικά μεταβληθεί υπέρ της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εξ αιτίας των μεγάλων οικονομικών και στρατηγικών της συμφερόντων²⁸¹. Ο Τσάρος Νικόλαος Α΄ (1825-1855) επισκέφτηκε το 1844 το Λονδίνο και υπέγραψε μνημόνιο που προέβλεπε τη διατήρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και διαβουλεύσεις μεταξύ των δύο κρατών σε περίπτωση διάσπασής

²⁷⁷ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά*, Θεσσαλονίκη, μετάφραση Ελένη Δεληβάνη, Ιστορική επιμέλεια Βασίλης Κ. Γούναρης, 2007, σ. 435-443.

²⁷⁸ Ibidem, σ. 727-748.

²⁷⁹ Ibidem, σ. 583-616.

²⁸⁰ Nicolae Ciachir, "The Adrianople Treaty (1829)...", *ό.π.*, σ. 695-713.

²⁸¹ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, *ό.π.*, σ. 445-446.

της. Όμως οι επαναστάσεις του 1848 δημιούργησαν νέα δεδομένα σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο και πρωτίστως έντονα αντιρωσικό κλίμα στην Βρετανία²⁸².

Για τη Βρετανία, που το διαρκές μέλημά της ήταν η ασφάλεια του δρόμου προς τις Ινδίες, το δόγμα της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος της πολιτικής της. Ταυτόχρονα οι εξαγωγές της προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία ξεπέρασαν τα 7,6 εκατ. το 1845, ενώ το 1850 ήταν ο καλύτερος πελάτης της από κάθε δυτική χώρα²⁸³. Το 1849 ο Πάλμερστον δήλωνε στη Βουλή των Κοινοτήτων ότι «... αν από πολιτική άποψη η ανεξαρτησία της Τουρκίας είναι εξαιρετικά σημαντική, από εμπορική άποψη δεν έχει μικρότερη σημασία»²⁸⁴. Η Γαλλία αναζητούσε την εκ νέου ηγετική συμμετοχή της στις ευρωπαϊκές εξελίξεις και ήταν προς το συμφέρον της μια ισχυρή Υψηλή Πύλη στα νότια της Αυστρίας. Η επανάσταση του 1848 της προσέφερε τεράστια ευκαιρία απήχησης στις επιθυμίες των λαών της Ευρώπης και ο Ναπολέων Γ΄ την εκμεταλλεύτηκε για να ανακηρυχθεί Αυτοκράτορας το 1852. Τα οικονομικά της συμφέροντα στη Βαλκανική ήταν πολύ μεγάλα και το εμπόριό της παραδοσιακά ισχυρό²⁸⁵. Για την Αυστρία, τα Βαλκάνια αποτελούσαν χώρο προνομιακής επιρροής της και θεωρούσε άμεσο κίνδυνο για τα συμφέροντά της κάθε επέκταση της Ρωσίας προς νότο, καθώς αισθανόταν ανασφάλεια λόγω των πολυπληθών σλάβων υπηκόων της. Επομένως το Ανατολικό Ζήτημα αυτήν την περίοδο μετατράπηκε σε πρόβλημα ανταγωνισμού της Ρωσίας και των δυτικών δυνάμεων για την κατοχή και την επιρροή τους στη Βαλκανική χερσόνησο²⁸⁶.

Τα αυξημένα οικονομικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων μετά τη Συνθήκη της Αδριανούπολης έλαβαν μορφή οικονομικής διείσδυσης. Το εμπόριο των τριών χωρών, Βρετανίας, Γαλλίας και Αυστρίας, με την Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1852 είχε ξεπεράσει το 1,5 δισεκατομμύριο γαλλικά φράγκα²⁸⁷. Μόνο στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, που ήταν το μεγαλύτερο λιμάνι της Αυτοκρατορίας μετά από αυτό της Πόλης, οι ευρωπαϊκές εισαγωγές το 1857 ανέρχονταν σε 28 εκατομμύρια και εξαγωγές σε 23 εκατομμύρια φράγκα²⁸⁸. Η ιστορία των λαών της Βαλκανικής τον 19^ο αιώνα «... καθορίστηκε όχι μόνο από τη συνεχιζόμενη οθωμανική παρακμή και την άνθιση του εθνικισμού αλλά και από την αυξανόμενη παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων...», στις οποίες προστέθηκε και η Πρωσία²⁸⁹. Οι παρεμβάσεις τους έγιναν ευκολότερες, εξ αιτίας του διαφορετικού επιπέδου ανάπτυξης των λαών της Βαλκανικής και της ανυπαρξίας διάθεσης συνεργασίας. Για το λόγο αυτό οι

²⁸² Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π., σ. 623-625.

²⁸³ Ibidem, σ. 446.

²⁸⁴ Ibidem, σ. 621.

²⁸⁵ Simeon Damianof, "French Commerce with the Bulgarian Territories from the Eighteenth Century to 1914", in *Southeast European Maritime Commerce and naval Policies*, vol. XXIII, Thessaloniki, 1988, σ. 13-33.

²⁸⁶ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Iași, 1892, (University of Bucharest, 2005), vol VI, σ. 474.

²⁸⁷ Ibidem, σ. 480-481.

²⁸⁸ C.A. Vacalopoulos, "Commercial Development and Economic Importance of the Port of Thessaloniki from the Late Eighteenth century to 1856", in *Southeast European Maritime...*, ό.π., σ. 305.

²⁸⁹ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π., σ. 443.

παρεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων αυξανόταν όσο η εσωτερική κρίση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία εντεινόταν. Υπό αυτή την έννοια η ελληνική επανάσταση του 1821, ο πόλεμος της Ρωσίας με την Πύλη που κατέληξε στη Συνθήκη της Αδριανούπολης (1829), η εξέγερση του Μεχμέτ Αλή στην Αίγυπτο (δεκαετία 1830) και ο Κριμαϊκός Πόλεμος (1853-1856), αποτέλεσαν, σε γενικές γραμμές, τις διαφορετικές όψεις του ίδιου νομίσματος: ένταση της εσωτερικής κρίσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, διαίρεση των βαλκανικών λαών και αύξηση των δυνατοτήτων παρέμβασης των Μεγάλων Δυνάμεων στη Βαλκανική.

Εργαλεία που χρησιμοποίησαν οι Μεγάλες Δυνάμεις για την επίτευξη των στόχων τους, ήταν τα στοιχεία του εθνικισμού, δηλαδή «... το πολιτικό και εδαφικό αφενός και το εθνοτικό και οργανικό αφετέρου...», αφού «... ο εθνικισμός είναι το πιο επίμονο από τα πνευματικά τέκνα της Γαλλικής Επανάστασης...»²⁹⁰. Στο ίδιο πλαίσιο, η αμφισβήτηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, δεν αποτελεί προσπάθεια «αφύπνισης» των πολλών βαλκανικών λαών, ούτε ένδειξη σεβασμού των δικαιωμάτων των εθνοτήτων στην περιοχή. Αποτελεί, περισσότερο, προσπάθεια προσεταιρισμού λαών της Βαλκανικής από κάποια Μεγάλη Δύναμη της εποχής.

1.2 Ο Δούναβης και η σημασία του για τις εξελίξεις στη Μολδοβλαχία

Από τη Συνθήκη της Βιέννης το 1815, όπου καθιερώθηκαν οι κανόνες της διεθνούς ναυσιπλοΐας επί των ποταμών, μέχρι τον Κριμαϊκό Πόλεμο και τη Συνθήκη των Παρισίων το 1856, η διεθνοποίηση του *Βασιλιά των Ποταμών Δούναβη*²⁹¹ αποτέλεσε μέρος του Ανατολικού Ζητήματος. Η Υψηλή Πύλη και, πρωτίστως, η Ρωσία αρνούσαν να εντάξουν αυτή την τεράστια οικονομική αρτηρία στην υπηρεσία του διεθνούς εμπορίου, ενώ η Βιέννη τη θεωρούσε τμήμα της πολιτικής της στη Βαλκανική²⁹².

Με τη Συνθήκη της Αδριανούπολης η Ρωσία επέτυχε να ενσωματώσει τη Μολδοβλαχία στη δική της σφαίρα επιρροής και προσπάθησε να παρατείνει εσαεί την εκεί παρουσία της. Οι επιδιώξεις της έγιναν ορατές τόσο από τις ρυθμίσεις που επέβαλλε στην Πύλη, όσο και από το θεσμικό εξοπλισμό των Ηγεμονιών, την καθιέρωση των οιονεί Συνταγμάτων, δηλαδή των Οργανικών Κανονισμών. Παράλληλα, όμως, απέφευγε συστηματικά την καθιέρωση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας στο Δούναβη, παρ' όλες τις διεθνείς δεσμεύσεις που ανάλαβε έναντι της Αυστρίας και της Βρετανίας²⁹³. Η στάση αυτή της Ρωσίας οδήγησε τη Βρετανία και την Αυστρία να μελετούν τη δημιουργία διώρυγας μεταξύ Δούναβη και Μαύρης Θάλασσας, στην τοποθεσία Τσερναβόντα - Κωνσταντσα²⁹⁴.

²⁹⁰ Θάνος Βερέμης, *Βαλκάνια, από το 19^ο ως τον 21^ο αιώνα, Δόμηση και αποδόμηση κρατών*, Αθήνα, 2004, σ. 17, ομοίως, Επιστημονικό Συμπόσιο, *Έθνος – Κράτος – Εθνικισμός*, Επιμέλεια Θάνος Βερέμης, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα, 1994.

²⁹¹ Richard Charles Frucht, "War, Peace and Internationality: The Danube, 1789-1916", *Southeast European Maritime Commerce and naval Policies*, Thessaloniki, 1985, σ. 80.

²⁹² Eugeniu P. Botez, "Dunărea și comisiile ei", *Institutul Social Român*, București, 1924, σ. 197.

²⁹³ Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale Româno-Engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii*, Cluj-Napoca, 1986, σ. 100 (Συνθήκη με Αυστρία 1840) και 104 (Συνθήκη με Βρετανία 1843).

²⁹⁴ Eugeniu P. Botez, "Dunărea și comisiile ei...", *ό.π.*, σ. 197.

Η σπουδαιότητα της μεταφοράς προϊόντων μέσω του Δούναβη αυτή την περίοδο έγκειτο τόσο στη μεγαλύτερη ασφάλεια που αυτός προσέφερε σε σχέση με τις χερσαίες μεταφορές, όσο και στην χρονική καθυστέρηση και οικονομική επιβάρυνση των μεταφερόμενων δια ξηράς προϊόντων. Με ένα συνολικό μήκος 2.900 χιλιομέτρων, ο Δούναβης εξυπηρετούσε μία παραγωγική λεκάνη έκτασης 817.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων, που περιλάμβανε τη Μολδοβλαχία, τη βόρεια Βουλγαρία, μεγάλο τμήμα της Αυστρίας και τη Σερβία, ενώ έφερνε σε επαφή την κεντρική Ευρώπη (πρωτίστως Γερμανία – Αυστρία) με τη Μαύρη Θάλασσα²⁹⁵. Τα 1.000, περίπου, χιλιόμετρα πλοηγήσιμης διαδρομής του Δούναβη βρισκόταν στη Μολδοβλαχία, καθώς και το 36% της εύφορης έκτασης της κοιλάδας του Δούναβη²⁹⁶. Στην τεράστια αυτή λεκάνη παράγονταν άριστα και φθηνά αγροτικά προϊόντα, πρωτίστως δημητριακά, που η σπουδαιότητά τους για τις δυτικές αγορές ήταν αντίστοιχη με τη σημερινή αξία του πετρελαίου. Όμως στην εύφορη αυτή λεκάνη κυριαρχούσαν καθυστερημένοι οθωμανικοί κανόνες παραγωγής και εμπορίου και κυκλοφορούσαν όλα τα ευρωπαϊκά νομίσματα²⁹⁷. Μέσω της αρτηρίας του Δούναβη, «... η μεταφορά ενός προϊόντος με πλοίο από τη Βραΐλα στο Μάνχαϊμ (μέσω Ρότερνταμ), είναι – σ’ αυτήν την κατά 3,5 φορές μακρύτερη απόσταση – κατά 40% φθηνότερη μέσω θαλάσσης»²⁹⁸. Το 1860, «το μεταφορικό κόστος Βουκουρέστι-Φωξάνη, ήταν διπλάσιο από το (θαλάσσιο) κόστος Βουκουρέστι-Παρίσι... (ενώ) το 1863 ο Γάλλος Πρόξενος στο Ιάσιο εκτιμούσε ότι το (θαλάσσιο) μεταφορικό κόστος από τη Μασσαλία στο Γαλάτσι ήταν πιο φθινό από ότι το μεταφορικό κόστος Γαλάτσι-Ιάσιο... (και ότι) το κόστος της ξυλείας ανέβαινε 12 με 14 φορές από το δάσος (της Μολδαβίας) μέχρι το Ιάσιο...»²⁹⁹. Επιβαλλόταν, λοιπόν, να γίνουν έργα εκβάθυνσης του Κάτω Δούναβη μήκους 211 χιλιομέτρων, καθώς και έργα εξάλειψης των φυσικών εμποδίων στον Άνω Δούναβη (τμήμα Βραΐλα – Σιδηρές Πύλες) μήκους 761 χιλιομέτρων, ώστε ο Δούναβης να έμπαινε στην υπηρεσία του καπιταλισμού κατά τρόπο δυναμικό³⁰⁰. Το 1853 το βάθος του Δούναβη στον πλοηγήσιμο βραχίονα Τούλτσα – Σουλινά ήταν μόνο 2,18 μέτρα, βάθος απαγορευτικό για την είσοδο μεγάλων εμπορικών πλοίων³⁰¹, ενώ στις Σιδηρές Πύλες το βάθος του ήταν μόνο 1,60 μέτρα³⁰². Η Βρετανία με τη Γαλλία ήταν αποφασισμένες να επιβάλλουν το Δίκαιο των Ποταμών, όπως το είχε διακηρύξει το Συνέδριο της Βιέννης από το 1815³⁰³.

Το αυξημένο ενδιαφέρον της Βρετανίας για την κοιλάδα του Δούναβη σχετιζόταν τόσο με τα στρατηγικά της συμφέροντα, όσο και με τα παραγόμενα φθηνά αγροτικά προϊόντα και πρώτες ύλες, καθώς και τις ανάγκες των κατοίκων της

²⁹⁵ Grigore Antipa, “Chestiunea Dunării”, *Institutul Social Român*, București, 1924, σ. 127-163.

²⁹⁶ *Ibidem*, σ. 135.

²⁹⁷ Dan Berindei, “Industria în perioada 1859-1864: Muntenia”, I, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, VII (1983), București, σ. 115-145.

²⁹⁸ Grigore Antipa, “Chestiunea Dunărei...”, *ό.π.*, σ. 136.

²⁹⁹ Dan Berindei, “Industria în perioada 1859-1864...”, *ό.π.*, σ. 123.

³⁰⁰ Richard Charles Frucht, “War, Peace and Internationality: The Danube...”, *ό.π.*, σ. 79-97.

³⁰¹ Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port- franc (1837-1883)*, București, 1976, σ. 88.

³⁰² Grigore Antipa, “Chestiunea Dunării...”, *ό.π.*, σ. 144

³⁰³ Richard Charles Frucht, “War, Peace and Internationality: The Danube...”, *ό.π.*, σ. 79-97.

περιοχής για τα προϊόντα της βιομηχανίας της³⁰⁴. Η Γαλλία βρισκόταν σε υποδεέστερη θέση μετά το 1815, παρά την τεράστια σημασία του λιμανιού της Μασσαλίας, ενώ η Αυστρία δεν έπαυε να έχει ως στόχο της προς Ανατολάς πολιτικής της τις εκβολές του Δούναβη στη Μαύρη Θάλασσα³⁰⁵. Όμως, παρ' όλο που η ελεύθερη, ανεμπόδιστη και χωρίς δασμούς εμπορία των προϊόντων των Ηγεμονιών ήταν κατοχυρωμένη ακόμη και με άρθρα των Οργανικών Κανονισμών³⁰⁶, εν τούτοις η οικονομική εκμετάλλευση των δυνατοτήτων που προσέφερε ο Δούναβης παρουσίαζε αναποτελεσματικότητα. Η εξήγηση βρισκόταν στο ότι λόγω του μικρού βάρους του Δούναβη και της έλλειψης έργων εξάλειψης των φυσικών εμποδίων, μόνο μικρά πλοία μπορούσαν να εισπλεύσουν από τη Μαύρη Θάλασσα στο Γαλάτσι και τη Βραΐλα. Τα πλοία μεγάλης χωρητικότητας παρέμεναν στο Σουλινά, όπου ξεφόρτωναν σε ξύλινα ποταμόπλοια (προσαρμοσμένα στις απαιτήσεις του ποταμού) τα προϊόντα εισαγωγής και φόρτωναν πάλι από ποταμόπλοια που μετέφερναν τα προϊόντα της Μολδοβλαχίας από το Γαλάτσι ή τη Βραΐλα για εξαγωγή. Η δεύτερη, επίσης αντιπαραγωγική μέθοδος εμπορίας, ήταν η από ξηράς έλξη των σκαφών, εργασία που δε διευκόλυνε τις εξαγωγικές και εισαγωγικές απαιτήσεις της εποχής³⁰⁷.

Η κοιλάδα του Δούναβη θα μπορούσε να προσφέρει τεράστιες ποσότητες αγροτικών προϊόντων στο ευρωπαϊκό εμπόριο και να απορροφήσει βιομηχανικά προϊόντα από τη Δύση, εάν ενσωματωνόταν στο Ευρωπαϊκό σύστημα εμπορίου. Παράλληλα θα βελτιωνόταν η θέση των κατοίκων της Μολδοβλαχίας, που δεν έπαυαν να μάχονται για την ίδρυση ρουμανικού κράτους, ενώ θα μπορούσε να προστατευθεί και η Πύλη από τη ρωσική απειλή που εκδηλωνόταν συχνά επί σειρά δεκαετιών. Η καθυστέρηση της εκβάθυνσης των δέλτα εισόδου στο Δούναβη και η μη καθιέρωση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας, αποδείκνυε ότι η Ρωσία δεν αντιλήφθηκε πλήρως την οικονομική σημασία, πέραν της στρατηγικής, που είχε ο Δούναβης για τη Δύση. Παρ' όλο που δεσμεύτηκε με διεθνείς συνθήκες για ελεύθερη ναυσιπλοΐα (Αυστρία 1840 και Βρετανία 1843), εν τούτοις το 1849 επέβαλε υγειονομικούς περιορισμούς, ενώ το 1850 επέβαλε αυξημένη φορολογία στην εισαγόμενη βρετανική ζάχαρη³⁰⁸.

1.3 Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και η Συνθήκη των Παρισίων (1856)

Το 1853 δόθηκε η ευκαιρία παραγωγικότερης αξιοποίησης της κοιλάδας του Δούναβη και αμφισβήτησης της Ρωσικής παρουσίας στα Βαλκάνια με αφορμή τις διεκδικήσεις του Αυτοκράτορα Ναπολέοντα Γ' της Γαλλίας (1848-1870) στην Ιερουσαλήμ σε βάρος των Ορθοδόξων, διεκδικήσεις που ικανοποίησε η Πύλη. Η Ρωσία, που θεώρησε ότι έπρεπε να εμφανίζεται ως εκφραστής των Ορθοδόξων Χριστιανών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, απέστειλε το 1853 τον Πρίγκιπα

³⁰⁴ P. Cernovodeanu- B. Marinescu- I. Gavrilă, "Comerțul britanic prin Galați și Brăila între 1837-1852...", *ό.π.*, σ. 632-633, ομοίως, Hunt's Merchants' Magazine and Commercial Review, "Commerce of the Danube", New York, 1852, σ. 289-309, ομοίως, C. Ardeleanu, "Geneza contradicțiilor anglo-ruse în privința navigației la gurile Dunării", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XX (2007), București, σ. 87-116.

³⁰⁵ Eugeniu P. Botez, "Dunărea și comisiile ei..." *ό.π.*, σ. 196-197.

³⁰⁶ Regulamentul Organic, 1847, Bucuresci, Κεφάλαιο 5, άρθρα 154-165.

³⁰⁷ Αντιγόνη Σ. Φωκά, *Τα παιδικά μου χρόνια στην Βραΐλα τα Ρουμανίας*, Αθήνα, 2005, σ. 197.

³⁰⁸ Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale Româno-Engleze în contextul...*, *ό.π.*, σ. 143

Μέντσικοφ για απευθείας διαπραγματεύσεις στην Κωνσταντινούπολη και, μετά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων, εισέβαλε εκ νέου στη Μολδοβλαχία το καλοκαίρι του 1853³⁰⁹, αμφισβητώντας την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά και τα οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα των Δυτικών χωρών στην κοιλάδα του Δούναβη. Η Βρετανία διέταξε το στόλο της να πλεύσει στην Κωνσταντινούπολη και την ακολούθησε η Γαλλία, ενώ η Αυστρία συνήψε χωριστή συνθήκη με την Πύλη για τις Ηγεμονίες³¹⁰. Παρά τις διαπραγματεύσεις στη Βιέννη και τις προτάσεις επίλυσης του θέματος, η πρώτη ένοπλη συμπλοκή ξέσπασε στις 23 Οκτωβρίου 1853, όταν στρατεύματα του Σουλτάνου Αμπντούλ Μετζίτ εισέβαλαν στη Μολδοβλαχία, ενώ στις 30 Νοεμβρίου οι Ρώσοι κατάστρεψαν τον Οθωμανικό στόλο στη Σινώπη³¹¹. Με τον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1855)³¹² και τη Συνθήκη των Παρισίων που ακολούθησε (30 Μαρτίου 1856), οι νικήτριες Δυτικές δυνάμεις φρόντισαν να επιβάλλουν στην ηττημένη Ρωσία, αλλά και στην Πύλη, σαφείς διατάξεις που αφορούσαν τόσο την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στο Δούναβη, όσο και την ελευθερία του εμπορίου στη Μαύρη Θάλασσα³¹³ και τα Στενά³¹⁴. Ο Κριμαϊκός Πόλεμος αποτέλεσε, ταυτόχρονα, σημείο καμπής για το μέλλον της Βλαχίας και της Μολδαβίας, γιατί «... χωρίς αυτόν οι Ρουμάνοι πιθανόν δε θα έβλεπαν ποτέ να εκπληρώνεται ούτε ένα μέρος των πιο γλυκών ονείρων τους»³¹⁵.

Οι Ηγεμονίες αποτέλεσαν το πρώτο θύμα αυτού του πολέμου, αφού βρέθηκαν υπό ρωσική κατοχή από το καλοκαίρι του 1853 έως τον Αύγουστο του 1854³¹⁶. Στη συνέχεια και μέχρι το τέλος του Κριμαϊκού πολέμου γνώρισαν την κατοχή της Αυστρίας και των Οθωμανών, που επανέφεραν τους Ηγεμόνες Γρηγόριο Αλεξάνδρου Γκίκα (1849-1856) στη Μολδαβία και Μπάρμπου Στίρμπου (1849-1856) στη Βλαχία³¹⁷. Οι πολεμικές επιχειρήσεις των Συμμάχων στην Κριμαία (Βρετανία, Γαλλία, Οθωμανοί και Βασίλειο της Σαρδηνίας) διήρκεσαν δύο χρόνια (1854-1855), κατέληξαν στην ήττα της Ρωσίας και οδήγησαν στην οικοδόμηση μιας νέας αρχιτεκτονικής για την Ευρώπη με τη Συνθήκη των Παρισίων στις 30 Μαρτίου 1856³¹⁸. Η ηττημένη Ρωσία υπό τον νέο Τσάρο Αλέξανδρο Β' (1855-1881)³¹⁹,

³⁰⁹ Marian Stroia, "Rusia și România de la războiul Crimeii la unirea Principatelor. Sinteza unei atitudini", *Revista Istorică*, 1-2 (2005), București, σ. 70.

³¹⁰ *Ibidem*, σ. 70-71.

³¹¹ Η Ρωσία διέκοψε τις σχέσεις της με τη Βρετανία και τη Γαλλία στις 6-2-1854 και οι δύο χώρες κήρυξαν τον πόλεμο στις 28-3-1854. Η Ρωσία έμεινε ουδέτερη, η Αυστρία πέτυχε να αυξήσει την επιρροή της στη Βαλκανική χωρίς να συμμετέχει ενεργά, ενώ στο πλευρό των Συμμάχων προστέθηκε και το Βασίλειο της Σαρδηνίας (αρχές 1855).

³¹² Maria N. Todorova, "The Greek Volunteers in the Crimean War", *Balkan Studies*, 2 (1984), Thessaloniki.

³¹³ *Congres de Paris, Imprimerie Imperiale, Paris, 1856*, άρθρα 10, 12 και 15.

³¹⁴ C. Diamanty, "Problema Strâmtorilor", *Institutul Social Român*, 1924, București, σ. 205 – 222.

³¹⁵ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană...*, ό.π, σ. 447.

³¹⁶ Marian Stroia, "Rusia și România de la războiul...", ό.π, σ. 70, ενώ σημειώνουμε, επίσης, τη συμμετοχή στον πόλεμο της ελληνικής διασποράς από τη Μολδοβλαχία και τη Νότια Ρωσία. Το 1854 το Ελληνικό Σώμα που βοήθησε τους Ρώσους είχε συνολικό αριθμό 1.097 μάχιμων στρατιωτών. Στη δημιουργία του Σώματος των Ελλήνων εθελοντών στην Κριμαία, σημαντικό ρόλο έπαιξε ο Πρίγκιπας Παναγιώτης Μουρούζης.

³¹⁷ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană...*, ό.π, σ. 419-447.

³¹⁸ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 647-651, οι όροι και οι επιπτώσεις των όρων της Συνθήκης των Παρισίων.

υποχρεώθηκε να παραχωρήσει τη νότια Βεσσαραβία στη Μολδαβία, να ανοίξει το Δούναβη στη διεθνή ναυσιπλοΐα με τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δουνάβεως (Ε.Ε.Δ), να παραιτηθεί του δικαιώματος αποκλειστικής προστασίας των Ηγεμονιών και να αποδεχθεί την ουδετερότητα της Μαύρης Θάλασσας³²⁰. Το τεράστιο κέρδος των Ηγεμονιών από αυτήν τη Συνθήκη ήταν, κυρίως, ότι με το άρθρο 22 ετίθεντο υπό την συλλογική εγγύηση των Μεγάλων Δυνάμεων, ενώ με το άρθρο 23 προβλεπόταν μια ανεξάρτητη και εθνική διοίκηση με πλήρη ελευθερία και αναθεώρηση του καταστατικού τους χάρτη, που θα γινόταν σε συμφωνία με μια Διεθνή Επιτροπή των Εγγυητριών Δυνάμεων.

Με τη λήξη του Κριμαϊκού Πολέμου οι δύο Ηγεμονίες είδαν να σχηματίζονται δύο συμμαχίες των Μεγάλων Δυνάμεων σχετικά με το μέλλον τους, όπως το ζήτησαν οι Ειδικές Λαϊκές Συνελεύσεις (*Adunari ad hoc*)³²¹ της Μολδαβίας στις 22 Σεπτεμβρίου 1857 και της Βλαχίας στις 30 του ίδιου μήνα³²². Η πρώτη, που τάχθηκε ανοιχτά υπέρ της Ένωσης των Ηγεμονιών, αποτελούνταν πρωτίστως από τις Γαλλία, Ρωσία, Σαρδηνία και Πρωσία³²³. Η δεύτερη, που τασσόταν κατά της Ένωσης, περιλάμβανε την Υψηλή Πύλη και την Αυστρία. Η Βρετανία φαινόταν να τάσσεται κατά της Ένωσης, στηρίζοντας την ενότητα του οθωμανικού κράτους, όμως άλλες φορές πήρε θέση υπέρ της Ένωσης³²⁴. Ο αγώνας υπέρ της Ένωσης των Ηγεμονιών για την οποία μαχόταν η μεγάλη πλειοψηφία του λαού και των εξόριστων επαναστατών του 1848, ήταν στην ημερήσια διάταξη³²⁵, ενώ δεν έλειψαν προβλήματα αμφισβήτησης και προσπάθειες ακύρωσης της πορείας ενοποίησης, ιδιαίτερα στη Μολδαβία υπό τον αναπληρωτή Ηγεμόνα Νικόλαο Βογορίδη³²⁶.

Με την Ένωση των Ηγεμονιών οι Δυτικές Δυνάμεις βελτίωσαν τη θέση τους στο Ανατολικό Ζήτημα έναντι της Ρωσίας και της Πύλης. Για τη Γαλλία η ύπαρξη ενός κράτους μεταξύ Οθωμανών και Ρωσίας ήταν προς συμφέρον της και αύξανε το κύρος και τη δυνατότητα των επιρροών της. Για τη Ρωσία το νέο κράτος αδυνατίζε την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ για τη Σαρδηνία (Ιταλία) και την Πρωσία αποτελούσε προηγούμενο ενοποίησης, που αντανακλούσε θετικά και στις δικές τους προσδοκίες ενοποίησης. Η Υψηλή Πύλη αντιδρούσε γιατί έχανε δικά της εδάφη και άνοιγε, πιθανόν, το δρόμο για χειραφέτηση των περιοχών από την επικυριαρχία της, ενώ η Αυστρία εναντιωνόταν τόσο σε ενδεχόμενο εμπόδιο δικής της εξάπλωσης στη Βαλκανική, όσο και στη συσπείρωση των Ρουμάνων υπηκόων της στο νέο ρουμανικό

³¹⁹ Κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, νέος Τσάρος της Ρωσίας ανέλαβε ο Αλέξανδρος Β΄.

³²⁰ *Congres de Paris*, Paris, Avril 1856.

³²¹ *Anunțatorul Român*, nr 52/1857, όπου το σύνθημα των Ενωτικών ήταν «Εγγυημένη Αυτονομία, Ένωση, Ξένος Ηγεμόνας και Αντιπροσωπευτική Συνταγματική Κυβέρνηση».

³²² Gh.Petrescu- D.A.Sturdza- D.I.Sturdza, *Acte și Documente relative la istoria renascerei României*, București, 1892, vol.VII, σ.306-314.Οι Λαϊκές Συνελεύσεις Μολδαβίας και Βλαχίας εξέφρασαν τη θέλησή τους για Ένωση υπό Συνταγματικό ξένο Ηγεμόνα και απέστειλαν Μνημόνιο στην Επιτροπή των Εγγυητριών Δυνάμεων.

³²³ Traian Ionescu, "Atitudinea diplomației Franceze în problema Mării Negre și a Dunării de jos de la Congresul de la Paris până la Congresul de la Berlin", *Revista de Istorie*, 11(1980), București, σ. 2125-2143.

³²⁴ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană...*, vol. VI, ό.π, σ. 529.

³²⁵ *Anunțatorul Român*, nr 52, 27 Iuliu 1857, όπου μερικά από τα μέλη της ελληνικής διασποράς που συνέβαλαν στον αγώνα της Ένωσης των Ηγεμονιών.

³²⁶ Marian Stroia, "Rusia și România de la războiul Crimeii...", ό.π, σ. 74-75.

κράτος. Τέλος, μαζί με τα στρατηγικά συμφέροντα της Βρετανίας και της Γαλλίας, σημαντικό ρόλο έπαιξαν τα οικονομικά συμφέροντα των εμπόρων, τραπεζιτών, εξαγωγέων, βιομηχάνων, κ.ά. επιχειρηματιών της Δύσης. Οι εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων όπως και οι εισαγωγές φθηνών προϊόντων διατροφής, αποτέλεσαν σημείο-κλειδί για τις επιλογές στη Συνθήκη των Παρισίων. Παρ' όλα αυτά η Ένωση των Ηγεμονιών δε θα ήταν δυνατή χωρίς την αμέριστη συνδρομή της Γαλλίας, όπου ο Αυτοκράτορας Ναπολέον Γ' ήταν ο Βασιλιάς των Εθνοτήτων, ο Υπουργός Εξωτερικών Βαλέβσκι θερμός μαχητής αυτής της πολιτικής³²⁷, ο Πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη Τουβενέλ σταθερά υπέρ των Πριγκιπάτων και ο Πρόξενος στο Ιάσιο Βίκτωρ Πλας καθημερινός συνεργάτης των αγωνιστών της Ένωσης³²⁸. Όμως και η επικράτηση της Γαλλίας δε θα είχε επιτευχθεί χωρίς την ιδιαίτερη συνάντηση του Αυτοκράτορα Ναπολέοντα Γ' με τη Βασίλισσα της Αγγλίας Βικτωρία στο Όσμπορν, τον Αύγουστο του 1857³²⁹. Έτσι έλαβε τέλος η περίοδος που οι Ηγεμονίες βρίσκονταν υπό τη ρωσική σφαίρα επιρροής (1828-1856).

1.4 Οι Ηγεμόνες Αλέξανδρος Κούζα (1859-1866) και Κάρολος Α' (1866-1881)

Στο διάστημα 1856-1858 οι Ηγεμονίες κυβερνώνταν από Τοποτηρητές (Καϊμακάμ)³³⁰, υπό την προστασία των εγγυητριών δυνάμεων³³¹. Οι αντιπρόσωποι της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, αποφάσισαν στις 19 Αυγούστου 1858 τον τρόπο που θα οργανώνονταν οι *Ηνωμένες Ηγεμονίες Μολδαβίας και Βλαχίας*, με επικεφαλείς διαφορετικούς εντόπιους Ηγεμόνες για κάθε χώρα³³². Όμως, κάτω από την έντονη παρασκηνιακή πίεση της Γαλλίας και ιδιαίτερα του Προξένου της στο Ιάσιο Βίκτωρ Πλας (1855-1863)³³³, στις 5 Ιανουαρίου 1859 στο Ιάσιο και στις 24 του ίδιου μήνα στο Βουκουρέστι, κοινός Ηγεμόνας εξελέγη ο Αλέξανδρος Ι. Κούζα, γιος της ελληνίδας Σουλτάνας Κοζαντίνη από την Κωνσταντινούπολη³³⁴.

Ο νέος Ηγεμόνας, γόνος Βογιάρων με σπουδές στο Παρίσι ήταν φλογερός αγωνιστής του 1848, όμως η διεθνής αναγνώριση της διπλής εκλογής του έγινε με το

---

³²⁷ Marcel Emmerit, *Victor Place et la politique française en Roumanie a l'époque de l'union*, București, 1931, σ. 27-29.

³²⁸ Ibidem, σ. 29-44.

³²⁹ Victor Slăvescu, *Domnitorul Cuza și Victor Place*, București, 1942, σ.14.

³³⁰ Στη Μολδαβία, όπου έγινε σκληρός αγώνας στη μάχη της Ένωσης των Ηγεμονιών, Τοποτηρητές ήταν οι Teodor Bals (1856-1857), Νικόλαος Στέφανου Βογορίδης-Κονακί (1857-1858) και η Τριάδα (Vasile Sturdza, Anastasie Panu, Stefan Catargiu-Οκτώβριος 1858-Ιανουάριος 1859). Στη Βλαχία Τοποτηρητής ήταν ο Alexandru Ghica, πρώην Ηγεμόνας.

³³¹ Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din Sud-Estul...*, ό.π, σ. 155.

³³² Ghenadie Petrescu- D.A. Sturdza- D.C. Srurdza, *Acte și documente relative la istorie renascerei României, Bucuresci, 1892*, σ. 266-316, όπου κάθε Πριγκιπάτο θα διέθετε το δικό του Ηγεμόνα, Κυβέρνηση και Νομοθετική Συνέλευση. Η Κεντρική Επιτροπή της Φωξάνης αποτελούμενη από 16 μέλη (οκτώ για κάθε Ηγεμονία), θα ετοίμαζε τους νόμους κοινού ενδιαφέροντος των δύο Ηγεμονιών.

³³³ Victor Slăvescu, *Domnitorul Cuza și Victor...*, ό.π, ομοίως, Marcel Emmerit, *Victor Place et la politique française en Roumanie a l'époque...*, ό.π, ομοίως, Luisa-Georgiana Bârceanu, "La société roumaine à la lumière des rapports du consul Victor Place pendant les années antérieures à l'union des principautés (1856-1859)", *Universitatea Suceava*, 1 (2011), σ. 62-69.

³³⁴ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Voda...*, ό.π, σ. 18.

Πρωτόκολλο του Παρισιού στις 6 Σεπτεμβρίου 1859³³⁵, ενώ η αναγνώριση της διπλής εκλογής από την Πύλη στις 22 Νοεμβρίου/4 Δεκεμβρίου 1861 ως προσωρινή, για το διάστημα δηλαδή της επταετούς Ηγεμονίας του Αλέξανδρου Ι. Κούζα³³⁶. Στις 11/23 Δεκεμβρίου 1861 ο Ηγεμόνας διακήρυξε την Ένωση των Ηγεμονιών και στις 24 Ιανουαρίου 1862 συγκλήθηκαν από κοινού οι Λαϊκές Συνελεύσεις (Βουλές) των δύο Ηγεμονιών στην κοινή Πρωτεύουσα Βουκουρέστι και πρώτος Πρωθυπουργός της ενιαίας Ρουμανίας ορίστηκε ο Μπάρμπου Καταρτζίου³³⁷. Τη de facto ανακήρυξη του ενιαίου κράτους των Ηνωμένων Ηγεμονιών Μολδαβίας και Βλαχίας, ακολούθησε στις 16/28 Ιουνίου 1864 η de jure αναγνώριση, που έγινε με το συμπληρωματικό Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης³³⁸.

Ο Ηγεμόνας Αλέξανδρος Κούζα παρουσίασε τις προγραμματικές του θέσεις για τις Ηνωμένες Ηγεμονίες στις 6 Δεκεμβρίου 1859. Η ανάλυση που παρουσίασε δικαιολογούσε την ανάγκη δανεισμού για δημιουργία υποδομών, πλήρη ελευθερία εμπορίου και ξένων επενδύσεων για την ανάπτυξη της οικονομίας, μέτρα διοικητικού και εκπαιδευτικού εκσυγχρονισμού, αλλά και προειδοποιήσεις προς τους αγρότες για σκληρή αντιμετώπισή τους εάν βιαστούν, διότι το αγροτικό θέμα «... που βρίσκεται τώρα σε μελέτη, θα οδηγηθεί στην εκπλήρωση όλων των νόμιμων επιθυμιών»³³⁹. Στην ίδια ομιλία του κατόπιν σαφές ότι «... η καθαρά πολιτική περίοδος τελείωσε... (και άρχισε) η περίοδος της ελευθερίας των ανταλλαγών»³⁴⁰, ενώ οι πολιτικές του επιλογές ταυτίστηκαν με το εθνικιστικό ρεύμα της περιόδου³⁴¹. Η λειτουργία του κράτους, όμως, είχε σχεδόν παραλύσει εξ' αιτίας της οικονομικής αναποτελεσματικότητας, παρ' όλο που οι εναλλασσόμενες Κυβερνήσεις της Μολδαβίας και της Βλαχίας λάμβαναν διάφορα μέτρα³⁴². Αναποτελεσματική ήταν, επίσης, και η Κεντρική Επιτροπή στη Φωξάνη. Η συνέχιση της οικονομικής δυσπραγίας οδήγησε τον Ηγεμόνα να αναζητήσει δάνεια από το Παρίσι, ενώ ο Βίκτωρ Πλας, ο Γάλλος πρόξενος στο Ιάσιο, του υπέβαλε υπομνήματα για τον τρόπο αναδιοργάνωσης των Ηγεμονιών³⁴³.

Το αγροτικό πρόβλημα και η νομοθετική ρύθμισή του οδήγησε στην δολοφονία του Πρωθυπουργού Μπάρμπου Καταρτζίου έξω από τη Βουλή στις 8 Ιουνίου 1862, ενώ οι υποψίες έφταναν μέχρι τον εθνικιστή αντίπαλό του Μιχαήλ Κογκαλιτσεάνου και στον ίδιο τον Ηγεμόνα³⁴⁴. Πρωθυπουργός το καλοκαίρι του 1862 έγινε για διάστημα ενός μήνα ο Υπουργός Εξωτερικών Απόστολος Αρσάκης.

³³⁵ Victor Slăvescu, *Domnitorul Cuza și Victor Place...*, ό.π., σ. 46, ομοίως, G.G. Florescu, "Aspecte privind dezvoltarea relațiilor internaționale ale Principatelor Unite (1959-1866)", *Studii, revista de Istorie*, 1 (1964), București, σ. 67-85.

³³⁶ C.C. Giurescu (Συντονιστής), *Isroria României în date*, București, 1971, σ. 219.

³³⁷ Marcel Emmerit, *Victor Place et la politique française en Roumanie...*, ό.π., σ. 151.

³³⁸ C.C. Giurescu, *Istoria României în date...*, ό.π., σ. 215..

³³⁹ *Anunțatorul Român*, nr 99, 100, 101/Decembrie 1859, ομοίως, G. Zane, "Les problèmes économiques de l'union à la lumière du message du 6 Decembre 1859 d'Alexandru Ioan Cuza", *Revue Roumaine d'Histoire*, 1 (1966), București, σ. 35-46.

³⁴⁰ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, ό.π., σ. 172.

³⁴¹ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Voda...*, ό.π., σ. 38.

³⁴² Victor Slăvescu, *Domnitorul Cuza și Victor Place...*, ό.π., σ. 47-49.

³⁴³ *Ibidem*, σ. 53-77.

³⁴⁴ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Voda...*, ό.π., σ. 242.

Ο Ηγεμόνας Αλέξανδρος Κούζα προώθησε σημαντικά μέτρα εκσυγχρονισμού και διοικητικής ενοποίησης της ενιαίας Ρουμανίας³⁴⁵, τη διεθνή αναγνώριση του νέου κράτους, σύμβαση κατασκευής σιδηρόδρομου, προσπάθειες δημιουργίας εθνικού νομίσματος, κ.ά, με αποκορύφωμα τη διανομή γης στους αγρότες³⁴⁶. Το κύριο πρόβλημα ήταν η χρηματοδότηση των μεγάλων αλλαγών, αλλά η κακή οικονομική κατάσταση επέβαλλε την συνεχή αναβολή. Παρά τις έκτακτες εισφορές, το κρατικό ταμείο συνέχισε να είναι ελλειμματικό³⁴⁷, ενώ ο δανεισμός από το εξωτερικό γινόταν με ιδιαίτερα επαχθείς όρους³⁴⁸. Η δεύτερη περίοδος της Ηγεμονίας Κούζα (1863-1866), συμπίπτει με την προσπάθεια υλοποίησης των αλλαγών που είχε επαγγελθεί ενώ συντελέστηκε και αθρόα εισροή ξένου κεφαλαίου στη Ρουμανία. Στην περίοδο αυτή έκαναν την εμφάνισή τους στη Ρουμανία η Οθωμανική Αυτοκρατορική Τράπεζα (βρετανο - γαλλικά κεφάλαια που ίδρυσαν και την Τράπεζα Ρουμανίας), η Οθωμανική Τράπεζα Χρηματοδότησης (βρετανική από την Κωνσταντινούπολη-1864), η Τράπεζα Ζαρίφης και Βλαστός, ο Οίκος Ροδοκανάκη από το Λονδίνο (The Credit Foncier and Mobilier του Λονδίνου-1864), μια ομάδα Τραπεζών από Λονδίνο, Βιέννη, Παρίσι και Βερολίνο (1864), κ.ά. Με Πρωθυπουργό για δεύτερη φορά τον ομοϊδεάτη του Μιχαήλ Κογκαλνιτσεάνου από τις 12 Οκτωβρίου 1863³⁴⁹ προχώρησε το Δεκέμβριο στην κρατικοποίηση των μοναστηριακών κτημάτων³⁵⁰ και το Μάρτιο του 1864 ξεκίνησε η συζήτηση για τον αγροτικό νόμο, δηλαδή για την παραχώρηση γης στους αγρότες και την κατάργηση της αγγαρείας³⁵¹. Η άρνηση της Βουλής, όμως, να ψηφίσει το νόμο, οδήγησε τον Ηγεμόνα σε Συνταγματικό πραξικόπημα στις 2 Μαΐου 1864³⁵², που εγκρίθηκε από την Πύλη κατά την επίσκεψη του Ηγεμόνα στη Κωνσταντινούπολη το Μάιο, ενώ παράλληλα αυξήθηκαν οι αρμοδιότητές του³⁵³. Μετά την ολοκλήρωση της διοικητικής ενοποίησης «... έγινε περισσότερο αισθητή η τάση της Ηγεμονίας να καταφεύγει σε αυταρχικά μέτρα... ο Ηγεμόνας Κούζα ασκούσε την εξουσία όλο και πιο αυταρχικά, σε μερικά θέματα ακόμη και καταχρηστικά, προς δυσaréσκεια της πλειοψηφίας της ηγετικής πολιτικής τάξης...»³⁵⁴. Ο νέος αγροτικός νόμος ανακοινώθηκε με απόφασή του στις 14

---

³⁴⁵ Valeriu Stan, “Desăvîrșirea Unirii Principatelor Române pe plan administrativ (1859-1864)”, Studii și Materiale de Istorie Modernă, VII (1983), București, σ. 7-60, και, Anicuța Popescu, “Unificarea și modernizarea legislației în timpul domniei lui Alexandru I. Cuza”, Studii și Materiale de Istorie Modernă, VII (1983), București, σ. 61-114.

³⁴⁶ Dan Berindei, “Aspecte ale problemei agrare în Țara Românească la începutul domniei lui Cuza Voda”, Studii și Materiale de Istorie Modernă, I (1957), București, σ. 167-245.

³⁴⁷ Gheorghe Zane, “Politica economică în epoca Unirii și capitalul străin”, Studii, revista de istorie, 1-3 (1959), București, σ. 223-261.

³⁴⁸ Ibidem, σ. 34, σημ. 2, δάνειο “Stern” με τόκο 11,33% και δάνειο “Oppenheim” με τόκο 17,38%.

³⁴⁹ Ibidem, σ. 285-286.

³⁵⁰ C.C. Giurescu “Suprafața moșiilor mănăstirești secularizate la 1863”, Revista Arhivelor, 2 (1959), București, σ. 149-157.

³⁵¹ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Voda...*, ό.π, σ. 383-388.

³⁵² Ibidem, σ. 389-406.

³⁵³ Grigore Chirița, “From Native Princes to the Dynasty of the Hohenzollerns (1859-1866)”, II, Revista Istorică, 1-2 (1995), București, σ. 92.

³⁵⁴ Ibidem, σ. 93.

Αυγούστου 1864³⁵⁵ και άρχισε να εφαρμόζεται από τις 23 Απριλίου/5 Μαΐου 1865³⁵⁶, ενώ η συμπεριφορά του οδήγησε στην «τερατώδη συμμαχία» εναντίον του από Συντηρητικούς και Εθνικό-Φιλελεύθερους και, τελικά, στην έξωσή του στις 11/23 Φεβρουαρίου 1866. Με την παραίτηση και τη φυγή του Αλέξανδρου Κούζα, τη χώρα κυβέρνησε προσωρινή τριανδρία αντικατάστασης αποτελούμενη από τους Ν. Γκολέσκου, Λ. Καταρτζή και Ν. Χαραλαμπί και Πρωθυπουργό τον Ίωνα Γκίκα³⁵⁷.

Νέος Ηγεμόνας της Ρουμανίας εκλέχθηκε με δημοψήφισμα μεταξύ 2 έως 8 Απριλίου 1866³⁵⁸ και ομόφωνα από τη Βουλή ο Κάρολος Α΄ Χοετζόλερν (1866-1881). Η Συνδιάσκεψη της Κωνσταντινούπολης στις 2 Μαΐου 1866, που συγκλήθηκε ειδικά για το θέμα αυτό, έκρινε άκυρη την εκλογή, όμως ήταν αρκετή η θετική στάση της Γαλλίας και της Γερμανίας για να επιβληθούν στις υπόλοιπες πέντε εγγυήτριες δυνάμεις, ώστε να φτάσει στο Βουκουρέστι στις 10/22 Μαΐου ο νέος Ηγεμόνας, ενώ η έγκρισή του από την Πύλη έγινε με φερμάνι της 23 Οκτωβρίου 1866³⁵⁹.

Το Σύνταγμα του 1866 ψηφίστηκε αμέσως μετά την έλευση του Καρόλου Α΄³⁶⁰ και αποκλήθηκε «Κυβερνητικό καθεστώς υπό κοινοβουλευτικό μανδύα». Αιτία αποτέλεσε η αποδοχή της υπεροχής της εκτελεστικής έναντι της νομοθετικής εξουσίας, ιδιαίτερα λόγω του απόλυτου απαγορεύω (veto) που διέθετε ο Κάρολος Α΄, δίνοντάς του τη δυνατότητα να είναι επιδιαιτητής στην κοινοβουλευτική διαμάχη³⁶¹. Οι ρυθμίσεις των άρθρων 7,8 και 9, σε βάρος όλων των ξένων, μεταξύ των οποίων πολυπληθέστερη ήταν η εβραϊκή διασπορά, οδήγησαν σε προβλήματα στο εσωτερικό της χώρας αλλά και στις διεθνείς της σχέσεις. Ο Κάρολος Α΄ Χοετζόλερν δεν έτρεφε καμιά συμπάθεια για τους Έλληνες³⁶² και πίστευε ότι «... το Βερολίνο παραμένει ψυχρό: εκεί ξέχασαν εντελώς ότι ο Δούναβης είναι ένας γερμανικός ποταμός που πρέπει να τον προστατεύει ένας Γερμανός Πρίγκιπας»³⁶³.

Στο διάστημα 1866-1871 που οι εναλλαγές κυβερνήσεων ήταν συνεχείς³⁶⁴, ένα από τα βασικά προβλήματα ήταν η οικονομική δραστηριότητα των ξένων, αλλά ο λόγος γινόταν κυρίως για τους πολυπληθείς Εβραίους που διέθεταν δυνατότητες διεθνών πίεςεων³⁶⁵. Στις 28 Ιουνίου 1867 «... οι πολιτικοί ηγέτες αποφάσισαν να εξομοιωθούν με τους εντόπιους οι έμποροι που είχαν ξένη υπηκοότητα... και να εξαλειφθούν τα προνόμια που είχαν οι ξένοι υπήκοοι...»³⁶⁶. Καθ' όλη την περίοδο των δύο Ηγεμόνων, ο ρουμανικός εθνικισμός χαρακτηρίστηκε «... από την

³⁵⁵ N. Adaniloaie, "Atitudinea moșierilor și arendașilor față de reforma agrară din 1864", Studii revista de Istorie, 3 (1964), București, σ. 552.

³⁵⁶ C.C. Giurescu (Συντονιστής), *Istoria României în date...*, ό.π., σ. 215.

³⁵⁷ Ibidem, σ. 219.

³⁵⁸ Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, București, 1994, σ. 14, όπου το αποτέλεσμα ήταν 685.969 ψήφοι υπέρ και 224 κατά του Καρόλου Α΄.

³⁵⁹ Ibidem, σ. 14-15 και 48.

³⁶⁰ *Monitor Oficial*, 1 Iulie 1866, București.

³⁶¹ Silvia Marton, *La construction politique de la nation...*, ό.π., σ. 45-61.

³⁶² Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondența privată...*, ό.π., σ. 201, 206, 362, 364, 366.

³⁶³ Ibidem, σ. 49.

³⁶⁴ Titu Maiorescu, *Istoria politică a României...*, ό.π., σ. 19.

³⁶⁵ Apostol Stan - Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România de la origini până la 1918*, București, 1996, σ. 129-133.

³⁶⁶ Ibidem, σ. 133.

επίσπευση της κίνησης για την εθνική αναγέννηση... η διαφοροποίηση αυτόχθονες-αλλοδαποί, σε μια κοινωνία στην οποία τα πολιτικά δικαιώματα ήταν άνισα κατανομημένα μεταξύ των ομάδων όπως στην περίπτωση της ρουμανικής κοινωνίας, νομιμοποιούνταν στο όνομα της εθνικής συνείδησης και ενθαρρύνονταν από την ύπαρξη της επίσημης συμπεριφοράς του περιορισμού των δικαιωμάτων των ξένων. Έτσι, υπό την επιρροή αυτού του μαχητικού και πολεμικού εθνικισμού, η προβληματικότητα των σχέσεων με τον άλλον, τον ξένο από το εσωτερικό ή το εξωτερικό, ενισχύθηκε»³⁶⁷. Ιδιαίτερα το κόμμα “*Fracțiunea Liberă și Independentă*” του Ιονέσκου «... διατήρησε την εφήμερη ύπαρξή του από το μίσος του εναντίον των ξένων»³⁶⁸.

Στη διετία 1869-1871 αναπτύχθηκε ένα κλίμα εναντίον του Ηγεμόνα, που έφτασε μέχρι τη δημιουργία επεισοδίων σε διάφορες περιοχές της Βλαχίας, κλίμα που οφειλόταν στο Εθνικό Φιλελεύθερο κόμμα. Είναι χαρακτηριστική η διαπίστωση του Ηγεμόνα σε επιστολή του για την πολιτική τάξη της Ρουμανίας, όπου υπογραμμίζει για την πολιτική κατάσταση ότι «... δεν φταίω εγώ, ούτε ο λαός στο σύνολό του, αλλά αυτοί που σφετερίστηκαν το δικαίωμα του να καθοδηγούν τη χώρα που γεννήθηκαν... αυτοί οι άνθρωποι που έκαναν τις σπουδές τους... στο εξωτερικό, ξεχνώντας τελείως τις συγκυρίες της πατρίδας τους, δεν ψάχνουν παρά να εφαρμόσουν εδώ τις απόψεις που ενστερνίστηκαν εκεί...», άποψη που αύξησε την κριτική του τύπου εναντίον του και που τον οδήγησε στα πρόθυρα της παραίτησης³⁶⁹. Την αντιπαράθεση ενθάρρυνε, επίσης, ο αναπτυσσόμενος γάλλο-γερμανικός οικονομικός και στρατηγικός ανταγωνισμός στη βαλκανική και ιδιαίτερα στη Ρουμανία. Ο ανταγωνισμός αυτός εκδηλώθηκε με οξύτητα και λίγο αργότερα, με την υπογραφή της Εμπορικής και Ναυτιλιακής Συμφωνίας με την Αυστροουγγαρία στις 22 Ιουνίου 1875, σύμβαση που οδηγούσε σε οικονομική κυριαρχία της Αυστροουγγαρίας επί του νεαρού ρουμανικού κράτους³⁷⁰. Ωστόσο ο Ηγεμόνας Κάρολος Α΄ άφηνε τα πράγματα να εξελίσσονται σύμφωνα με τις επιθυμίες των Κυβερνήσεών του, ενώ ο ίδιος πίστευε ότι έπρεπε να εντάξει τη Ρουμανία στη σφαίρα της Γερμανικής επιρροής, όπως πράγματι έκανε³⁷¹.

Καθοριστική για την ανεξαρτησία της Ρουμανίας υπήρξε η νέα κρίση του Ανατολικού Ζητήματος (γεγονότα στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Σερβία και Βουλγαρία), που οδήγησε στο Ρώσο-τουρκικό πόλεμο του 1877-1878 και για την οποία ο Ρώσος Πρεσβευτής στην Πύλη Ιγνάτιεφ και ο Πρόξενός της στο Βουκουρέστι Ζηνόβιεφ, ενημέρωσαν από το 1876 στην πολιτική ηγεσία της Ρουμανίας³⁷². Ο Πρωθυπουργός Ι. Κ. Μπρατιάνου (1876-1888) και ο Υπουργός Εξωτερικών Μιχαήλ

³⁶⁷ Dinu Balan, “Integration or Assimilation: Ethno-Cultural Frontiers and Deconstruction of Jewish Identity during the 19th Century in the Romanian lands”, *Borders and Frontiers or State and Power*, University of Suceava, www.cliohtres.net/books2/5/11_Balan.

³⁶⁸ Titu Maiorescu, *Istoria politică a României...*, ό.π., σ. 19.

³⁶⁹ Ibidem, σ. 23-25.

³⁷⁰ Gheorhe Bărbăntan, “Unele aspecte privind relațiile Româno-Austro-Ungare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea”, *Anuarul Institutului G. Barițiu*, tomul XLII (2010), Cluj-Napoca, σ. 299-308.

³⁷¹ Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondența privată...*, ό.π., σ. 33, 48-49, 57, 76-77, 83, κ.ά.

³⁷² Titu Maiorescu, *Istoria politică a României...*, ό.π., σ. 56-58.

Κογκαλνιτσεάνου υπέγραψαν Συνθήκη συνεργασίας με τη Ρωσία στις 4/16 Απριλίου 1877, έχοντας διακηρυγμένο στόχο την ανεξαρτησία της χώρας³⁷³. Ο νέος Σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ (1876-1909), με ιραδέ αφήρεσε από τον Κάρολο Α΄ στις 7 Μαΐου 1877 τον τίτλο του Ηγεμόνα (Μπέη) της Ρουμανίας, εξ΄ αιτίας της βοήθειάς του προς το ρωσικό στρατό³⁷⁴. Στις 9/21 Μαΐου 1877 η Βουλή της Ρουμανίας διακήρυξε την ανεξαρτησία της Ρουμανίας και κήρυξε τον πόλεμο κατά των Οθωμανών³⁷⁵ και στις 9 Σεπτεμβρίου 1878 ανακήρυξε Βασιλιά τον μέχρι τότε Ηγεμόνα Κάρολο Α΄³⁷⁶. Με τη Συνθήκη του Βερολίνου η Ρουμανία απέκτησε την Ανεξαρτησία της, επέστρεψε τη νότια Βεσσαραβία στη Ρωσία και προσάρτησε τη Δοβρουτσά, αποκτώντας διέξοδο στη Μαύρη Θάλασσα³⁷⁷. Ένα αποφασιστικό βήμα ολοκλήρωσης του ρουμανικού κράτους έγινε με την ομόφωνη ανακήρυξη του Βασίλειου της Ρουμανίας από τη Βουλή στις 14/26 Μαρτίου 1881 και τη στέψη του Καρόλου Α΄ ως Βασιλιά της Ρουμανίας στις 10/22 Μαΐου 1881³⁷⁸.

---

³⁷³ Ibidem, σ. 80-81.

³⁷⁴ Δελτίον Συλλόγων, Γαλάτσι, αρ.314/1877.

³⁷⁵ C.C. Giurescu (Συντονιστής), *Istoria României în date...*, ό.π, σ.238.

³⁷⁶ Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondența privată...*, ό.π, σ. 58.

³⁷⁷ Ibidem, σ. 51.

³⁷⁸ C.C. Giurescu (Συντονιστής), *Istoria României în date...*, ό.π, σ. 245.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. Η ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΡΟΥΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ (1856-1881)

- 2.1 Πολιτικοί σχηματισμοί στο νέο κράτος.....σ. 58
- 2.2 Οι ξένοι υπήκοοι.....σ. 61
- 2.3 Η εντοπιότητα.....σ. 65
- 2.4 Ο αντί-Φαναριωτισμός .....σ. 67
- 2.5 Η αφομοιωμένη ελληνική διασπορά.....σ. 71
- 2.6 Ο Δούναβης και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Ε.Ε.Δ) .....σ. 76

2.1 Πολιτικοί σχηματισμοί στο νέο ρουμανικό κράτος

Ο πρώτος στόχος των Ρουμάνων πατριωτών μετά την νίκη των Συμμάχων στον Κριμαϊκό Πόλεμο ήταν η δημιουργία προϋποθέσεων, ώστε οι Μεγάλες Δυνάμεις να συνηγορήσουν υπέρ της ένωσης των Ηγεμονιών υπό ξένο Ηγεμόνα. Η επιλογή αυτή υπήρξε κοινή επιδίωξη τόσο των εξορισμένων επαναστατών του 1848 που επέστρεψαν στο διάστημα 1856-1857, όσο και πολλών πατριωτών που παρέμειναν στις Ηγεμονίες. Η υπογραφή των Πρωτοκόλλων των Παρισίων στις 19 Αυγούστου 1858, που καθόριζαν τον νέο τρόπο οργάνωσης των Ηγεμονιών, ήταν νίκη όλων των Ρουμάνων³⁷⁹, όπως και η απρόσμενη εκλογή εντόπιου Ηγεμόνα. Η διπλή εκλογή του Αλέξανδρου Κούζα τον Ιανουάριο του 1859, ωστόσο, δε σήμανε και την ταυτόχρονη αποσαφήνιση των πολιτικών και κοινωνικών απόψεων διαφόρων προσώπων και ομάδων για το μέλλον των Ηγεμονιών.

Τα στελέχη που είχαν εξοριστεί ή διαφύγει το 1848, σπουδαγμένοι στη Γαλλία³⁸⁰ και εμποτισμένοι από τις αρχές της Γαλλικής επανάστασης του 1848, αποτέλεσαν την πρώτη ριζοσπαστική Φιλελεύθερη πολιτική ομάδα, που μετά την Συνθήκη των Παρισίων δραστηριοποιήθηκε στις Ηγεμονίες αποτελώντας σημαντικό μοχλό πίεσης για την εκλογή του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Κούζα. Πολλά από αυτά τα στελέχη έγιναν μέλη των κυβερνήσεων του νέου Ηγεμόνα³⁸¹. Σύμφωνα με τις αποφάσεις της Συνδιάσκεψης των Παρισίων το 1858, δυνατότητα συμμετοχής στο πολιτικό σύστημα της Ρουμανίας είχαν μόνον όσοι διέθεταν καταγωγή Βογιάρου και σημαντικότερη ακίνητη περιουσία. Για να έχει δικαίωμα να ψηφίσει ένας πολίτης απευθείας για εκλογή αντιπροσώπου στις Συνελεύσεις (*adunare ad hoc*) του Δεκεμβρίου του 1858 (αυτές που εξέλεξαν τον Ιανουάριο του 1859 Ηγεμόνα τον Αλέξανδρο Κούζα), έπρεπε να αποδείξει ότι είχε περιουσία 6.000 λίρες Αυστρίας σε ακίνητα και να είχε πολιτογραφηθεί Βλάχος ή Μολδαβός³⁸². Τη δυνατότητα αυτή διέθεταν λίγοι, κυρίως Βογιάροι και, δευτερευόντως έμποροι και επαγγελματίες, που αποτέλεσαν τη βάση των πολιτικών εξελίξεων. Έτσι στη Μολδαβία ψήφισαν απευθείας για την εκλογή αντιπροσώπων στη Συνέλευση της Μολδαβίας 1.724 και στη Βλαχία 2.072 εκλογείς αντίστοιχα, «... (και έτσι) στη Συνέλευση δεν υπάρχουν αντιπρόσωποι παρά μιας μόνον τάξης...»³⁸³. Στο νομό Ιλφόβ (Βουκουρέστι) για παράδειγμα, δικαίωμα να εκλεγούν είχαν συνολικά 62 πολίτες, από τους οποίους εξελέγησαν τέσσερις³⁸⁴. Τη βάση των κοινωνικών δυνάμεων του νέου κράτους, λοιπόν, αποτέλεσαν οι γόνοι των Βογιάρων των μεγάλων οικογενειών που είχαν

³⁷⁹ Gh. Petrescu – D. A. Sturdza - D. C. Sturdza, *Acte și documente relative la Istoria renascerei României*, București, Vol. VII, 1892, σ. 266-316.

³⁸⁰ Nicolae Isar, “România la studii în Franța în anii 1800-1834”, *Analele Universității București*, XXVIII (1979), extras, București.

³⁸¹ Dan Berindei, “Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866), liste de Miniștri”, *Revista Arhivelor*, I (1959), București, σ. 147-163.

³⁸² Dimitrie A. Sturdza - J.J. Skupiewski, *Acte și documente relative la Istoria renascerei României*, București, Vol. VIII, 1900, σ. 49-86.

³⁸³ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Voda...*, ό.π., σ. 87.

³⁸⁴ Οι Ειδικές Λαϊκές Συνελεύσεις (*adunari ad hoc*) αποτελούνταν από 103 μέλη για τη Βλαχία (63 των γαιοκτημόνων και της εκκλησίας και 40 από τους νομούς) και 90 για τη Μολδαβία (55 και 35 αντίστοιχα), βλ. Vasile Boerescu, *Le Firman Turc pour la convocation des divans ad hoc*, Paris, 1857.

δυνατότητες μόρφωσης στο εξωτερικό και διέθεταν σημαντική οικονομική ευχέρεια³⁸⁵. Οι ίδιοι αποτέλεσαν και την πολιτική ελίτ της Ρουμανίας επί σειρά δεκαετιών. Δίπλα σε αυτούς δραστηριοποιήθηκαν Βογιάροι δεύτερης και τρίτης τάξης³⁸⁶, καθώς και «νέοι» Βογιάροι, δηλαδή όσοι απέκτησαν τον τίτλο του Βογιάρου στην περίοδο 1831-1856 και επί τη βάση των ρυθμίσεων των Οργανικών Κανονισμών. Σημειώνουμε ότι η ρύθμιση του Οργανικών Κανονισμών παρείχε στους υπαλλήλους του κράτους τη δυνατότητα απόκτησης του τίτλου του Βογιάρου, μετά από απόφαση του Ηγεμόνα³⁸⁷ και αναφέρονται στη σχετική βιβλιογραφία ως «νέοι άνθρωποι».

Στη δεκαετία 1860-1870 τέθηκαν οι βάσεις για την οργανωμένη έκφραση των κοινωνικών και πολιτικών απόψεων με τη δημιουργία πολιτικών κομμάτων, οχήματα συμβολής στη δημιουργία του σύγχρονου ανεξάρτητου κράτους. Ως κύριες ομάδες ή ρεύματα απόψεων καταγράφονται οι Εθνικό-Φιλελεύθεροι (Liberali), οι Συντηρητικοί (Conservatori) και το Κίνημα της Νεολαίας (Junimea). Ταυτόχρονα η δομή του πολιτικού συστήματος ήταν τέτοια, που επέτρεπε την ανάληψη της ηγεσίας της Κυβέρνησης από διαφορετικά πρόσωπα του ίδιου πολιτικού χώρου. Έτσι χρειάστηκε χρόνος προσαρμογής για τη μορφοποίηση πολιτικών ομάδων και τη δημιουργία κομμάτων, καθώς και για την ανάδειξη ηγετικών προσωπικοτήτων.

Οι Εθνικό-Φιλελεύθεροι (Liberali), αποκαλούμενοι και «οι Κόκκινοι», αποτέλεσαν την πρώτη οργανωμένη πολιτική ομάδα των Ηγεμονιών με ιδέες από τη Γαλλική επανάσταση³⁸⁸, ενώ ήταν ορατές τρεις κύριες τάσεις τους. Η Μετριοπαθής ομάδα (Moderati), με επικεφαλής τον Ίωνα Γκίκα αλλά και τον πρώην Πρωθυπουργό της Μολδαβίας Μιχαήλ Κογκαλνιτσεάνου, η Ριζοσπαστική ομάδα (Radicali), με επικεφαλής τους Ι. Κ. Μπρατιάνου και Κ. Α. Ρωσέττη και η Φραξιονιστική ομάδα (Fractiunea Liberă și Independentă), με επικεφαλής τον Νικολάε Ιονέσκου. Η Φραξιονιστική Ομάδα του Ιονέσκου έτρεφε «μίσος εναντίον των ξένων...» και η συμπεριφορά των στελεχών της ήταν απερίγραπτη³⁸⁹. Οι Εθνικό-Φιλελεύθεροι πρέσβευαν τη συγκεντρωτική οργάνωση του κράτους, την εφαρμογή της πλήρους ελευθερίας του εμπορίου στην οικονομία και το δυτικό προσανατολισμό της χώρας (Γαλλία), ενώ η ελευθερία από τον εξωτερικό παράγοντα αποτελούσε «προϋπόθεση των όποιων ενεργειών εκσυγχρονισμού, ιδιαιτερότητα που επηρέασε όλη την

³⁸⁵ *Anunțatorul Român*, 13 και 18 Decembrie 1858.

³⁸⁶ Apostol Stan-Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România...*, ό.π, σ. 74.

³⁸⁷ Regulamentul Organic, Bucuresti, 1847, άρθρο 350, «... Ο Ηγεμόνας θα μπορεί να παρέχει, για σημαντική προσφορά υπηρεσιών στο κράτος, τίτλους ευγένειας... σύμφωνα με την αρχαιότητα στο δημόσιο λειτουργήμα και σύμφωνα με το βαθμό του καθένα...», άρθρο 351, «... κάθε Ρουμάνος που δεν κατέχει βαθμό αριστοκρατίας, για να προσφέρει δημόσια υπηρεσία, ο Ηγεμόνας θα γνωστοποιεί στη Λαϊκή Συνέλευση ότι του παρέχει τίτλο αριστοκρατίας... σύμφωνα με το βαθμό των υπηρεσιών που προσφέρει...».

³⁸⁸ Angela-Ramona Dumitru, "Relațiile româno - franceze. Istoria unei prietenii", *Revista de științe politice*, 9-10 (2006), București, σ. 62, όπου το γράμμα των I.C. Brătianu - C.A. Rosetti προς τον Edgar Quinet, «... κάθε Ρουμάνος έχει δύο πατρίδες: πρώτα το χόμα που γεννήθηκε και, μετά, τη Γαλλία... η Γαλλία μας ανάθρεψε, μας έδωσε βιβλία. Τη σπίθα που ζεσταίνει την πατρίδα μας την πήραμε από το καμίνι της Γαλλίας. Να θυμάται η Γαλλία ότι είμαστε δικά της παιδιά, ότι παλέψαμε γι' αυτήν στα οδοφράγματα. Πρόσθεσε ακόμη πως ότι κάναμε, το κάναμε με το δικό της παράδειγμα...».

³⁸⁹ Titu Maiorescu, *Istoria politică a României...*, ό.π, σ. 35.

κατοπινή εξέλιξη του φιλελεύθερου ρεύματος»³⁹⁰. Στην περίοδο που εξετάζουμε οι Εθνικό-Φιλελεύθεροι αρκούσαν στη «δημιουργία μιας πατρίδας», ενώ «το πρόβλημα της μεταρρύθμισης της κοινωνίας, με την έννοια της αλλαγής των σχέσεων των κοινωνικών τάξεων»³⁹¹, αποτέλεσε θέμα του τέθηκε στη συνέχεια, προς το τέλος της περιόδου που εξετάζεται. Σε όλη τη διάρκεια της Ηγεμονίας του Αλέξανδρου Κούζα ήταν η μοναδική δρώσα πολιτική ομάδα, «με κεντρικά γραφεία στο Βουκουρέστι, ομάδες στις κύριες πόλεις της Βλαχίας... και την εφημερίδα *Ο Ρουμάνος*»³⁹². Σημαντικές προσωπικότητες του χώρου ήταν, επίσης, οι Νικολάε Κρετσουλέσκου, Βασίλε Μπογιερέσκου, Δ. Α. Στούρτζα, Δημήτριος Μπρατιάνου, Βασίλειος Α. Ουρέκια, Γρηγόριος Αργυρόπουλος, Μιχαήλ Φερεκύδης, κ.ά. Στις τάξεις τους περιλαμβάνεται, επίσης, ο Ηγεμόνας Αλέξανδρος Κούζα, καθώς και οι στενοί συνεργάτες του³⁹³. Οι Εθνικό-Φιλελεύθεροι σχημάτισαν Κυβερνήσεις πολλές φορές, έχοντας ως Πρωθυπουργούς διάφορες προσωπικότητες του χώρου τους, ενώ η ίδρυση του κόμματος με την επωνυμία *Εθνικό Φιλελεύθερο Κόμμα* έγινε το Μάιο-Ιούνιο 1875³⁹⁴. Μεταξύ των εφημερίδων τους σημειώνουμε τις *Românul, Alegătorul Liber, Naționalul, Steaua Dunării, Dâmbovița, Pressa*, κ.ά.

Οι Συντηρητικοί (Conservatori), αποκαλούμενοι και «οι Λευκοί», εκπροσωπούσαν τους γαιοκτήμονες και την παράδοση, ήταν λιγότερο συγκεντρωτικοί και περισσότερο ανοικτοί στις συνεργασίες με το ξένο κεφάλαιο. Σε επίπεδο πολιτικό ταυτίστηκαν με τη συντήρηση, και «το αντιδραστικό πνεύμα ... (που) συμπυκνώθηκε αυτή την περίοδο στην υπεράσπιση των πολιτικών και οικονομικών προνομίων των μεγάλων Βογιάρων...»³⁹⁵. Θεωρούσαν την κοινωνική μεταβολή «αναγκαίο κακό» και είχαν αρνητική παράδοση στις κοινωνικές εξελίξεις πριν την εκλογή του Κούζα³⁹⁶. Μετά το 1864, ωστόσο, προσαρμόστηκαν στη νέα κοινωνική κατάσταση, υιοθετώντας τον «εξελικτικό συντηρητισμό», σύμφωνα με τον οποίο οι ριζοσπάστες δεν ήταν πραγματικοί Φιλελεύθεροι, διότι δε σέβονταν τους υπάρχοντες θεσμούς³⁹⁷. Ο ρουμανικός συντηρητισμός υπήρξε ένα μετριοπαθές βήμα για τη σύγχρονη μεταρρύθμιση της ρουμανικής κοινωνίας, χωρίς, όμως, πολλές φορές να έχει ξεκάθαρες προτάσεις³⁹⁸. Σημαντικές προσωπικότητες του χώρου υπήρξαν οι Μπάρμπου Καταρτζή, Μ. Κ. Επουρεάνου, Λάσκαρης Καταρτζή, Ιωάννης Καντακουζηνός, Γεώργιος Γρ. Καντακουζηνός, Δημ. Γκίκα, Αποστόλης Αρσάκης,

³⁹⁰ Norocica-Maria Cojescu, "Liberalismul european și liberalismul românesc în secolul al XIX-lea", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XIX (2006), București, σ. 7-40.

³⁹¹ *Ibidem*, σ. 9.

³⁹² Apostol Stan-Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România de la origini până la 1918*, București, 1996, σ. 87.

³⁹³ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Voda...*, ό.π., σ. 100, όπου οι Κωστάκης Π. Νέγρης, Βασίλης Αλεξανδρή, Α. Παπαδόπουλος- Καλλιμάχης, και «...ο Α. Παπαδόπουλος-Καλλιμάχης (ήταν) άνθρωπος μνημένος στα μυστικά της εξωτερικής πολιτικής του Ηγεμόνα...».

³⁹⁴ Apostol Stan-Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România de la...*, ό.π., σ. 167.

³⁹⁵ Alexandru Mamina, "Conservatorismul românesc în secolul al XIX-lea. Intre paseism și evolutionism", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XV (2002), București, σ. 149-167.

³⁹⁶ *Ibidem*, σ. 159.

³⁹⁷ *Ibidem*, σ. 160.

³⁹⁸ Ion Bulei, "Conservatorism", *Analele Universitatii București*, XLV (1996), Extras, σ. 99-108.

κ.ά.³⁹⁹. Η ίδρυση του Συντηρητικού Κόμματος έγινε το 1880, κυβέρνησε πολλές φορές και ιδιαίτερα στην περίοδο 1871-1876 με τη στήριξη του Ηγεμόνα Κάρολου Α΄. Μεταξύ των εφημερίδων τους σημειώνουμε τις *Ordinea, Tribuna, Timpul, Epoca, Terra, Convențiunea, Conservatorul*, κ.ά. Ιδιαίτερα σημειώνουμε την εφημερίδα *Συντηρητική Πρόοδος*, που εκδόθηκε στο διάστημα 1859-1861 από τον Ηγέτη των Συντηρητικών Μπάρμπου Καταρτζή, όπου αρθρογραφούσε ο Αποστόλης Αρσάκης.

Σε αυτό το χρονικό διάστημα εμφανίστηκε στο Ιάσιο το *Κίνημα της Νεολαίας (Ζουνιμίστι)*, τη βάση της οποίας αποτέλεσε, πρωτίστως, η προσωπικότητα του Τίτου Μαγιορέσκου, καθώς και οι Πέτρε Π. Καρπ, Ιάκωβος Νεγκρούτσι, Θεόδωρος Ρωσέττη, κ.ά. Τα ενδιαφέροντά τους εκτεινόταν σε όλα τα προβλήματα που απασχολούσαν το νέο κράτος (ιστορία, γλώσσα, εκπαίδευση, λογοτεχνία, τέχνη, κ.ά), καθιέρωσαν διαλέξεις και διέθεταν τυπογραφείο, βιβλιοπωλείο και περιοδικό (*Λογοτεχνικοί Διάλογοι*-1867). Υποστήριζαν, όπως όλη σχεδόν η ελίτ της Ρουμανίας, τη διακοπή κάθε επιρροής από την Ανατολή, τη σημασία της παράδοσης και της περίσκεψης κατά την οικοδόμηση του νέου Ρουμανικού κράτους και ότι «ο πρώτος λαός που συμπεριφέρθηκε αισχρά απέναντι στην ρουμανική ελίτ ήταν ο ελληνικός, από τα σπλάχνα του οποίου προήλθαν οι Φαναριώτες...»⁴⁰⁰. Οι *Ζουνιμίστι* θεωρούσαν εκτός πραγματικότητας τη γενιά των Φιλελεύθερων επαναστατών του 1848, ήταν σταθεροί υποστηρικτές του Καρόλου Α΄ και έκαναν την πετυχημένη εμφάνισή τους στην πολιτική στις εκλογές του 1871⁴⁰¹. Από τις τάξεις της ξεπήδησαν σημαντικοί πολιτικοί, ιστορικοί και λογοτέχνες, όπως οι Τίτου Μαγιορέσκου, Πέτρε Π. Καρπ, Α. Δ. Ξενοπόλ, Θ. Ρωσσέτης, Μ. Εμινέσκου, Κ. Σούτσος, κ.ά.⁴⁰². Σημειώνουμε, επίσης, ότι στη δεκαετία του 1870 έκανε την παρουσία της μία κίνηση που διατεινόταν ότι προωθούσε τα δικαιώματα των «Ρωμούνων πέραν του Δούναβη», με το *Σύλλογο Μακεδονορωμούνων* και με Πρόεδρο τον καθηγητή Πανεπιστημίου, βουλευτή και Υπουργό από το κόμμα των Εθνικό-Φιλελεύθερων, Βασίλειο Α. Ουρέκια⁴⁰³. Αντιπρόεδρος διετέλεσε και ο Δήμαρχος της Κραϊόβα, βουλευτής και υπουργός Παιδείας, Γεώργιος Κίτσος⁴⁰⁴.

2.2 Οι ξένοι υπήκοοι (suditi)

Το κοινωνικό στρώμα των οι ξένων υπηκόων (suditi), που αποτέλεσε ιδιαίτερα ισχυρή οικονομική και κοινωνική δύναμη στις Ηγεμονίες, άρχισε να σχηματίζεται μετά από τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή το 1774 και περιλάμβανε κατοίκους σε διάφορα σημεία της Μολδοβλαχίας. Αιτία της δημιουργίας του αποτέλεσε η αποδοχή από την Πύλη ίδρυσης προξενείων των ξένων δυνάμεων στη Μολδαβία και

³⁹⁹ Ibidem, σ. 107, όπου οι Κ. Ραντουλέσκου, Ν. Φιλιπέσκου, Αλ. Μαργκιλομάν, Αλ. Λαχωβάρης, Α.Δ. Ξενοπόλ, κ.ά.

⁴⁰⁰ Leonidas Rados, “Societatea Junimea și interesul pentru studiile Bizantine”, *Anuarul Institutului A.D. Xenopol*, XLI (2004), Iași, σ. 513-528.

⁴⁰¹ Titu Maiorescu, *Istoria politică a României...*, ό.π, σ. 33-34.

⁴⁰² Leonidas Rados, “Societatea Junimea și interesul...”, ό.π, σ. 243-300, όπου οι Μιχαήλ Εμινέσκου, Ι. Α. Καρατζάλε, Βασίλειος Αλεξανδρής, Ι. Κρεάνκα, Βασίλειος Κόντα, Αλ. Λαμπριόρ, Π. Βερούτσι, Ιωάννης Καραγιάννης, Αλ. Ι. Φιλιππίδης, ομοίως, Titu Maiorescu, *Istoria politică a României...*, ό.π, σ. 32-36.

⁴⁰³ Dan Berindei, “Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza ...”, ό.π, σ. 147-163.

⁴⁰⁴ *Σύλλογοι*, αρ.1185/1880.

στη Βλαχία. Η πραγματική αιτία, ωστόσο, ήταν η αυξανόμενη οικονομική και στρατηγική σημασία των δύο Ηγεμονιών⁴⁰⁵, γεγονός που οδήγησε στην ίδρυση Προξενείων από όλες τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, με πρώτη τη Ρωσία⁴⁰⁶.

Οι υπήκοοι των ξένων κρατών απολάμβαναν ειδικές εμπορικές ατέλειες και δικαστικές διευκολύνσεις, ενώ στην περίπτωση των πολιτικών δραστηριοτήτων τους διέθεταν και πολιτική κάλυψη, εάν το επιθυμούσε το Προξενείο. Επρόκειτο για τα προνόμια που απολάμβαναν οι υπήκοοι των Μεγάλων Δυνάμεων στο Οθωμανικό έδαφος (*capitulations*), η ύπαρξη των οποίων πιστοποιούσε, επίσης, την οθωμανική κυριαρχία στο έδαφος των Ηγεμονιών. Στην Αυλή του Ηγεμόνα υπήρχε ειδική υπηρεσία για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των ξένων υπηκόων (*Ispravnica tură sudităilor*), ενώ δεν μπορούσε να ασκηθεί δίωξη εναντίον τους χωρίς γνώση και παρέμβαση του οικείου Προξενείου. Απόρροια της ξένης υπηκοότητας ήταν η απαγόρευση να καταλαμβάνουν οι ξένοι πολιτικές θέσεις, να παντρεύονται με εντόπιες γυναίκες (εάν δεν ήταν Χριστιανοί Ορθόδοξοι), να κατέχουν αγροκτήματα, να είναι κηδεμόνες και να παρίστανται στα δικαστήρια ως μάρτυρες σε προφορική διαθήκη⁴⁰⁷. Η επίλυση των διαφορών των ξένων υπηκόων με εντόπιους ήταν στην αποκλειστική αρμοδιότητα του οικείου Προξενείου του ξένου υπηκόου, όπως καθοριζόταν και από τους Κώδικες Καλιμάχη για τη Μολδαβία (1817) και Καρατζά για τη Βλαχία (1818)⁴⁰⁸. Ειδική υπηρεσία του Ηγεμόνα, με επικεφαλής Βογιάρο, εκδίκαζε τις υποθέσεις των ξένων υπηκόων⁴⁰⁹.

Τα πλεονεκτήματα που απολάμβανε ο ξένος υπήκοος οδήγησαν ώστε σύντομα να επιζητείται η ξένη υπηκοότητα ακόμη και από τους εντόπιους Βλάχους και Μολδαβούς, ενώ ορισμένες φορές οι κατέχοντες την ξένη υπηκοότητα δεν απέρριπταν και την υπηκοότητα του Οθωμανού πολίτη που κατείχαν⁴¹⁰. Μας είναι γνωστές εταιρείες (οίκοι) του 19^{ου} αιώνα στη Μολδοβλαχία, όπου οι συνεταιρείοι συνδύαζαν μεταξύ τους την επιλογή υπηκοότητας, ώστε να απολαμβάνουν τα μέγιστα οικονομικά οφέλη⁴¹¹. Μάλιστα, η εμποροκρατική πολιτική των Αψβούργων και η, αντίστοιχη, αδιαφορία της Πύλης, οδήγησε στην οικονομική επέκταση της Αυστρίας και στην εμπορική κυριαρχία της στις αρχές του 19^{ου} αιώνα στις Ηγεμονίες μέσω των ξένων υπηκόων, κυρίως μέσω της ελληνόφωνης και βλαχόφωνης διασποράς⁴¹², καθώς και των Εβραίων, ιδιαίτερα στη Μολδαβία.

Με τη λειτουργία των Οργανικών Κανονισμών (1831-1856), καταργήθηκε η ειδική υπηρεσία για τους ξένους υπηκόους στην Ηγεμονική Αυλή και οι αρμοδιότητές της μεταφέρθηκαν στα αντίστοιχα δικαστήρια, ενώ δημιουργήθηκαν

---

⁴⁰⁵ Andrei Oțetea, *Patrunderea comerțului românesc în circuitul internațional*, București, 1977, σ. 31

⁴⁰⁶ Ibidem, σ.31, όπου η ίδρυση Ρωσικού Προξενείου (1782), Αυστριακού (1783), Γαλλικού (1796), Βρετανικού (1803), κ.ά.

⁴⁰⁷ Dariescu Cosmin, “Norme de drept internațional privat în Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea”, *Analele Universității Al. Cuza*, (2008), Iași, σ. 61- 62.

⁴⁰⁸ Ibidem, σ. 66.

⁴⁰⁹ Nestor Camariano, *Athanasios Christopoulos*, Thessaloniki, 1981, σ. 32-33.

⁴¹⁰ Andrei Oțetea, *Patrunderea comerțului Românesc...*, ό.π, σ. 31-32.

⁴¹¹ Dumitru Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române*, București, 1966.

⁴¹² Ibidem, vol. I, II.

και εμποροδικεία για τις οικονομικές διαφορές των ξένων υπηκόων. Ωστόσο παρέμεινε σε ισχύ η αρμοδιότητα των προξενείων να διευκολύνουν και να παρεμβαίνουν υπέρ των υπηκόων τους στις διαφορές τους με εντόπιους πολίτες⁴¹³. Το 1837 με παρέμβαση του Νικόλαου Αριστάρχη, εκπροσώπου του Ηγεμόνα της Βλαχίας στην Κωνσταντινούπολη (καπού - κεχαγιά), στάλθηκαν δύο φερμάνια της Υψηλής Πύλης (ένα σε κάθε Ηγεμονία), με τα οποία καθοριζόταν η δικαιοδοσία των προξενείων, ακυρώθηκαν οι πατέντες (άδεια άσκησης εργασίας με πληρωμή συγκεκριμένου ποσού) που παραχωρήθηκαν στους εντόπιους από τα προξενεία και απαγορεύθηκε στους ξένους υπηκόους η αγορά ακινήτων και το λιανεμπόριο⁴¹⁴. Επρόκειτο στην ουσία για προσπάθεια της Πύλης να περιορίσει τις αυθαιρεσίες των προξενείων, με περιορισμένα, όμως, αποτελέσματα. Το κύριο πρόβλημα που λάνθανε ήταν αυτό που είχε διαπιστωθεί από παλαιά, δηλαδή η γαιοκτησία.

Καταστατικό Χάρτη λειτουργίας των Ηνωμένων Ηγεμονιών, και στη συνέχεια της Ρουμανίας, αποτέλεσε το πρωτόκολλο των Παρισίων των εγγυητριών δυνάμεων της 19^{ης} Αυγούστου 1858. Ωστόσο, σε κανένα από τα 50 άρθρα του πρωτόκολλου οργάνωσης των Ηγεμονιών, ούτε στις συζητήσεις της Επιτροπής των εγγυητριών δυνάμεων, δε φαίνεται κάποιο ενδιαφέρον για το πρόβλημα των ξένων υπηκόων στις Ηγεμονίες, ενώ οι Ρωσία, Γαλλία και Βρετανία, προέβλεπαν αναλυτικά τα συμφέροντά τους στις συνεδριάσεις της Επιτροπής⁴¹⁵. Ο Πρόξενος της Γαλλίας στο Ιάσιο Βίκτωρ Πλας, στενός συνεργάτης του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Κούζα, ζητούσε το 1859 τον αυστηρό σεβασμό των δικαιωμάτων των ξένων υπηκόων (αλλοδαπών) από τις αρχές των Ηγεμονιών, σύμφωνα με το Πρωτόκολλο των Παρισίων του 1858 και προσδιόριζε σε δώδεκα τα πλεονεκτήματά τους⁴¹⁶. Το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου όλοι οι ξένοι που εργάζονταν στα ταχυδρομεία και στον τηλεγραφο, υποχρεώθηκαν να επιλέξουν, ή την εργασία τους ή την ρουμανική υπηκοότητα⁴¹⁷. Το εύρος της αρμοδιότητας των προξενείων απεδείχθη σημαντική παράμετρος για την προστασία των ξένων υπηκόων, αμέσως μετά την Ένωση των Ηγεμονιών. Οι διαμαρτυρίες του Βρετανού Προξένου για το μη σεβασμό της δικαιοδοσίας των προξενείων από τις αρχές ήταν συνεχής, ενώ ο Υπουργός Εξωτερικών Απόστολος Αρσάκης διαμαρτυρήθηκε έντονα το 1861 στον Βρετανό Πρέσβη για το χαρακτηρισμό των Ηνωμένων Ηγεμονιών ως «επαρχιών» της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας⁴¹⁸. Ο

⁴¹³ Dariescu Cosmin, "Norme de drept internațional privat...", *ό.π.*, σ. 67.

⁴¹⁴ C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării...*, *ό.π.*, σ. 206.

⁴¹⁵ Gh. Petrescu-D. A. Sturdza- D.C. Sturdza, *Acte și documente relative la...*, *ό.π.*, vol. VII, σ. 266-316.

⁴¹⁶ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Voda...*, *ό.π.*, σ. 125-126, δηλαδή, απαραβίαστο κατοικίας χωρίς προξενική παρουσία, απαραβίαστο του προσώπου χωρίς καταφανές αδίκημα, αναρμοδιότητα της τοπικής εξουσίας στην κινητή και ακίνητη περιουσία του αλλοδαπού, αναρμοδιότητά της για την πτώχευση του αλλοδαπού, αναρμοδιότητά της επί των ανήλικων παιδιών του νεκρού αλλοδαπού, αναρμοδιότητά της στις διαθήκες και διαδοχές, δικαίωμα του αλλοδαπού να μην υπόκειται στον προσωπικό φόρο (καπιτάτσια), η κλήση του αλλοδαπού γίνεται μέσω του προξένου, οι δικαστικές έρευνες γίνονται παρουσία των προξενικών αρχών, το προξενείο παρίσταται στις δικαστικές αποφάσεις που αφορούν ξένους υπηκόους, τα προξενεία δικάζουν τους υπηκόους τους για τα αδικήματά τους και, τέλος, οι τοπικές αρχές είναι αναρμόδιες να παρακρατούν τα διαβατήρια των αλλοδαπών.

⁴¹⁷ *Ibidem*, σ. 127.

⁴¹⁸ Dan Beridei-Ioan Vlasiu, "Documente privind politica externă a Principatelor 1859-1861", *Studii revista de Istorie*, 1-3 (1959), București, σ. 279.

χαρακτηρισμός αυτός δεν ήταν δευτερεύουσας σημασίας, διότι εάν οι Ηγεμονίες ήταν «επαρχίες» της Πύλης, τότε θα ίσχυαν και στις Ηγεμονίες οι διομολογήσεις (capitulations) υπέρ των Δυτικών χωρών που ίσχυαν από παλαιά στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, με τις αντίστοιχες αρμοδιότητες των προξενείων επί των ξένων υπηκόων⁴¹⁹. Σημειώνεται ότι για τους Έλληνες υπηκόους στη Μολδοβλαχία ίσχυαν από το 1855 τα πλεονεκτήματα των διομολογήσεων, μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Κάλνιτζας μεταξύ Ελλάδας και Υψηλής Πύλης⁴²⁰.

Το 1863 περιορίστηκε η δικαστική δικαιοδοσία των προξενείων και εξομοιώθηκαν οι ξένοι με τους εντόπιους εμπόρους ως προς τις φορολογικές τους υποχρεώσεις (νόμος περί φόρου επιτηδεύματος)⁴²¹ και τον Αύγουστο του 1864 ο Ηγεμόνας Αλέξανδρος Κούζα εξέδωσε το νόμο «Περί του δικαιώματος αγοράς κτημάτων των εγκαταστημένων αλλοδαπών στη χώρα»⁴²². Με το νόμο αυτό ο Ηγεμόνας αφ' ενός συνέχισε την διαφοροποίηση των δικαιωμάτων χριστιανών και ετεροδόξων απαγορεύοντας την αγορά γης στους ετερόδοξους και αφ' ετέρου η δυνατότητα αγοράς γης από τους αλλοδαπούς χριστιανούς παρείχετο στη βάση της αμοιβαιότητας⁴²³. Παράλληλα με δύο σημαντικά νομοθετικά κείμενα, τον Αστικό Κώδικα του 1865 (άρθρο 11 με εξαιρέσεις) και τα άρθρα 7, 8 και 9 του Συντάγματος του 1866, έγινε προσπάθεια να παγιωθεί η κατάσταση που διαμορφώθηκε με το νόμο του 1864⁴²⁴.

Η παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων κατά το Συνέδριο του Βερολίνου (1878), ιδιαίτερα της Γερμανίας του Βίσμαρκ, αλλά και η αλληλεγγύη των Εβραϊκών Οργανώσεων προς τους Εβραίους της Ρουμανίας, οδήγησαν στην αναγνώριση της Ανεξαρτησίας της Ρουμανίας από τις Μεγάλες Δυνάμεις, υπό την προϋπόθεση εφαρμογής των άρθρων 43, 44 και 45 της Συνθήκης του Βερολίνου. Σύμφωνα με το άρθρο 44, «...στη Ρουμανία, η διάκριση των θρησκευτικών πεποιθήσεων και μαρτυριών δε θα μπορούν να αποτελούν για κανένα λόγο δικαιολογία αποκλεισμού ή αδυναμίας απόλαυσης αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων, εισόδου σε θέσεις κρατικών υπαλλήλων, λειτουργιών ή τιμών ή της άσκησης διαφόρων επαγγελματιών ή βιομηχάνων, σε οποιαδήποτε τοποθεσία. Η ελευθερία και η δημόσια ενάσκηση όλων των θρησκειών θα είναι διασφαλισμένη σε όλες τις κρατικές ρουμανικές εκδηλώσεις όπως και στους αλλοδαπούς και δε θα προβάλλεται κανένα εμπόδιο είτε στην οργάνωση των ατόμων της ίδιας πίστης, είτε στις σχέσεις τους με τους πνευματικούς τους ηγέτες. Οι υπήκοοι όλων των Δυνάμεων, έμποροι και άλλοι, θα αντιμετωπίζονται στη Ρουμανία χωρίς διάκριση θρησκείας, στη βάση μιας πλήρους ισότητας»⁴²⁵. Παράλληλα, με το άρθρο 49 της Συνθήκης του Βερολίνου προβλεπόταν ότι «η Ρουμανία θα είναι σε θέση να υπογράψει συμφωνίες για να ρυθμίζει τα προνόμια και τις αρμοδιότητες των θεμάτων των προξένων, των αναφορικών με την

⁴¹⁹ Mircea Malița, "A Century of Political and Diplomatic Action for the Abolition of the Consular Jurisdiction in Romania", *Revue Roumaine d'Histoire*, VI (1967), București, σ. 587-604.

⁴²⁰ Μ.Θ. Λάσκαρις, *Το Ανατολικόν ζήτημα...*, ό.π., σ. 118.

⁴²¹ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π., σ. 98-102.

⁴²² Νόμος 1051/1864, *Monitor Oficial* 185/20 August 1864.

⁴²³ Διονύσιος Π. Στεφάνου, *Περί της αστικής ικανότητας των αλλοδαπών εν Ρουμανία...*, ό.π., σ. 7-8.

⁴²⁴ Διονύσιος Π. Στεφάνου, *Περί της αστικής ικανότητας των αλλοδαπών εν Ρουμανία...*, ό.π., σ. 9-12.

⁴²⁵ Το άρθρο 45 υποχρέωνε τη Ρουμανία να επιστρέψει τη Βεσσαραβία στη Ρωσία.

προστασία υπηκόων στις Ηγεμονίες. Τα δικαιώματα προστασίας θα παραμείνουν σε ισχύ για όσο διάστημα δεν τροποποιηθούν με κοινή συμφωνία μεταξύ του Πριγκιπάτου και της ενδιαφερόμενης χώρας».

Παρ' όλα αυτά η Συντακτική Συνέλευση της Ρουμανίας που κλήθηκε το 1879 να τροποποιήσει τα άρθρα 7, 8 και 9 του Συντάγματος του 1866 σύμφωνα προς το άρθρο 44 της Συνθήκης του Βερολίνου, ψήφισε ότι «... μόνον οι Ρωμούνιοι ή οι πολιτογραφηθέντες Ρωμούνιοι μπορούν να αποκτήσουν ακίνητα αγροτικά κτήματα στη Ρουμανία». Με τη ρύθμιση αυτή παρασχέθηκε μεν ισότητα σε όλους τους Ρουμάνους πολίτες, απαγορεύθηκε όμως η αγορά γης σε όλους τους μη ρουμάνους πολίτες. Από εδώ και στο εξής, απαγορευόταν σε όλους τους αλλοδαπούς η αγορά γης, εκτός εάν γινόταν ρουμάνιοι πολίτες⁴²⁶. Κατ' αυτόν τον τρόπο και με την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Ρουμανίας «... το δικαίωμα των προξένων να ασκούν την προστασία επί των ξένων υπηκόων που απέρρευε από τις διομολογήσεις (capitulations), έπαψε να αναγνωρίζεται»⁴²⁷.

2.3 Η Εντοπιότητα (*împământenire* ή *naturalizare*)

Μέχρι το 1831 δεν υπήρχε υπηκοότητα Βλάχου και Μολδαβού πολίτη, αφού όλοι οι κάτοικοι των Ηγεμονιών ήταν Οθωμανοί πολίτες (ραγιά). Αυτό που υπήρχε, όμως, ήταν το Αρχοντολόγιο, όπου καταγράφονταν οι Άρχοντες (Βογιάροι), διότι έτσι ήταν γνωστοί ποιοί δεν πλήρωναν τον κεφαλικό φόρο (μπιρ) στην Υψηλή Πύλη. Οι ξένοι γίνονταν εντόπιοι «κατά το έθιμο», που συνίστατο στο γάμο με εντόπια γυναίκα⁴²⁸ και με αυτό τον τρόπο μπορούσαν να αποκτήσουν ακίνητη περιουσία. Τέτοιου είδους ήταν και η περίπτωση του Νικολάου Α. Σούτσου (1798-1871), όταν μετά το 1831 τον «κατηγορούσαν» ως ξένο, Έλληνα ή Φαναριώτη, για να τον εκτοπίσουν από διάφορες πολιτικές θέσεις⁴²⁹. Το καθεστώς απόκτησης της υπηκοότητας διέπονταν από τους κανόνες που έθεσαν οι νομοθεσίες των αρχών του 19^{ου} αιώνα, δηλαδή ο «Κώδικας Καρατζά» του 1818 για τη Βλαχία και η «Νομοθεσία Καλλιμάχη» του 1817 για τη Μολδαβία⁴³⁰. Και στις δύο Ηγεμονίες για να θεωρηθεί εντόπιος ένας αλλοδαπός, έπρεπε να παντρευτεί με εντόπια γυναίκα και να διαθέτει δική του γη. Οι νομοθεσίες της Μολδαβίας και της Βλαχίας, δηλαδή, έδωσαν ισχύ νόμου σε αυτό που ίσχυε ως εθιμικό δίκαιο στις Ηγεμονίες⁴³¹. Η προϋπόθεση που έθεταν οι παραπάνω νομοθεσίες αφορούσε τη θρησκευτική πίστη του αλλοδαπού, αποκλείοντας τους μη Ορθόδοξους Χριστιανούς από τη δυνατότητα να θεωρηθούν εντόπιοι, δηλαδή οι μη Ορθόδοξοι Χριστιανοί αδυνατούσαν να παντρευτούν με εντόπια γυναίκα και να γίνουν γαιοκτήμονες⁴³².

Κατά την περίοδο 1831-1856, όταν δηλαδή Καταστατικός Χάρτης των Ηγεμονιών ήταν οι Οργανικοί Κανονισμοί, για την απόκτηση της ιδιότητας του

⁴²⁶ Διονύσιος Π. Στεφάνου, *Περί της αστικής ικανότητας των αλλοδαπών εν Ρουμανία...*, ό.π., σ. 16.

⁴²⁷ Mircea Malița, "A Century of Political and Diplomatic Action for Abolition..." ό.π., σ. 601.

⁴²⁸ Georgeta Penelea-Filitti, *Memoriile Principeului Nicolae Suțu*, București, 1977, σ. 129.

⁴²⁹ Ibidem, σ. 20.

⁴³⁰ Dariescu Cosmin, "Norme de drept internațional privat în Moldova...", ό.π., σ. 55-69.

⁴³¹ Οι Κώδικες Καρατζά και Καλλιμάχη για τις υπόλοιπες ρυθμίσεις τους, έμειναν σε ισχύ, οπότε και αντικαταστάθηκαν από τον Αστικό Κώδικα του 1865, ό.π., σ. 55.

⁴³² Ibidem, σ. 59-60.

εντόπιου (*împărmântenire* ή *naturalizare*), έκανε την εμφάνισή της η ρύθμιση της Μικρής ή μερικής και της Μεγάλης ή πλήρους πολιτογράφησης. Μικρή ήταν η πολιτογράφηση που έδινε τη δυνατότητα στους αλλοδαπούς να εγκαθίστανται στις Ηγεμονίες, να ασκούν το επάγγελμά τους και να έχουν ίδια δικαιώματα με τους εντόπιους, υπό την προϋπόθεση να είναι εγγεγραμμένοι στα οικεία σωματεία⁴³³. Μεγάλη πολιτογράφηση παραχωρούνταν μόνο στους αλλοδαπούς Ορθόδοξους Χριστιανούς που γίνονταν εντόπιοι, έχοντας πλέον τη δυνατότητα να ασκούν τα πολιτικά τους δικαιώματα.

Η απόκτηση της εντοπιότητας γινόταν με αίτηση του Ορθόδοξου αλλοδαπού προς τη Διοίκηση, όπου πληροφορούσε για το κεφάλαιό του, την περιουσία του, καθώς και το επάγγελμά του βάσει του οποίου ήταν χρήσιμος στη χώρα. Βάσει αυτής ο Ηγεμόνας ζητούσε τη γνώμη της Συνέλευσης, η θετική γνώμη της οποίας σήμαινε την απόκτηση της μικρής πολιτογράφησης, ενώ η μεγάλη υπηκοότητα παραχωρούνταν μετά παρέλευση δεκαετίας. Οι παραπάνω ρυθμίσεις ίσχυσαν από το 1835 και μετά⁴³⁴.

Όπως ήδη σημειώσαμε, η προ του 1822 ελληνική διασπορά ενσωματώθηκε μαζικά στις τοπικές κοινωνίες, ιδιαίτερα αυτή που θέλησε να συνεχίσει να έχει σημαντικό πολιτικό και οικονομικό ρόλο, πρωτίστως δηλαδή οι Βογιάροι. Το ίδιο έπραξε και ένα τμήμα των εμπόρων και επαγγελματιών, στους οποίους οι Οργανικοί Κανονισμοί έδιναν τη δυνατότητα να πάρουν την τοπική υπηκοότητα και να γίνουν Βογιάροι, με απόφαση του Ηγεμόνα⁴³⁵, ώστε στις αρχές του 1850 μεγάλο μέρος της παλαιάς διασποράς να έχει ενσωματωθεί στις κοινωνίες των δύο Ηγεμονιών⁴³⁶. Ιδιαίτερη αναφορά επιβάλλεται για τη διασπορά στο Βουκουρέστι, όπου «... η διαδικασία απόκτησης εντοπιότητας των Ελλήνων ήταν πιο έντονη από ότι σε άλλες περιοχές. Μεγάλος αριθμός Ελλήνων που μέχρι την Ένωση των Ηγεμονιών διατήρησαν την ελληνική υπηκοότητα, μετά από αυτή την ημερομηνία... επέτειναν την προσπάθεια να γίνουν Ρουμάνοι πολίτες...»⁴³⁷.

Μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο οι πολιτικές ηγεσίες της Ρουμανίας, αρχής γενομένης από τον Ηγεμόνα Αλέξανδρο Κούζα, έλαβαν σειρά μέτρων πίεσης για ενσωμάτωση και αφομοίωση της ελληνικής διασποράς, ενώ αργότερα η πίεση έγινε εντονότερη. Αιτίες ή αφορμές στάθηκαν η φιλορωσική στάση μέρους της διασποράς κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, το θέμα των Κουτσόβλαχων, η αναζήτηση ευθυνών για τον «αιώνα των Φαναριωτών» και των «κακών» που επισώρευσε στον τόπο⁴³⁸, οι μοναστηριακές περιουσίες, κ. ά. Όλα αυτά πρέπει να ενταχθούν στο εθνικιστικό κλίμα των φιλελεύθερων απόψεων⁴³⁹, που επηρέασαν σημαντικά τη βάση δημιουργίας των σύγχρονων κρατικών θεσμών στη Ρουμανία, όπου «το νεοσύστατο

⁴³³ Διονύσιος Π. Στεφάνου, *Περί της αστικής ικανότητας των αλλοδαπών εν Ρουμανία...*, ό.π, σ. 7.

⁴³⁴ Dariescu Cosmin, "Norme de drept internațional...", ό.π, σ. 62.

⁴³⁵ Regulamentul Organic, București, 1847, άρθρα 349-357, σ. 325-328.

⁴³⁶ Nicolae Suțu, *Notice statistice asupra Moldovei*, Iași, 1852, σ. 50.

⁴³⁷ Cornelia Papacostea-Danielopolu, "La vie culturelle de la communaute Greque...", ό.π, σ. 316.

⁴³⁸ N. Balcescu, "Romanii și fanarioții", *Opere*, I, București, 1974, σ. 105-108.

⁴³⁹ Vasile Maciu, "Un centre revolutoinnaire Roumain dans les annees 1845-1848: La société des étudiants Roumains de Paris", *Nouvelles études D'Histoire*, București, 1965, σ. 243-270, ομοίως, Vasile Maciu, "Le nationalism Roumain pendant la periode 1831-1866...", ό.π, σ. 157-166.

κράτος «περιφρουρείται» και αποκλείει από την ιθαγένεια τους αλλοδαπούς, ακόμα και εκείνους που είχαν γεννηθεί εντός της επικρατείας του»⁴⁴⁰. Είναι χαρακτηριστικό το παρακάτω παράδειγμα, που αποδεικνύει περίτρανα το βαθμό πίεσης προς την διασπορά. Ο Αλέξανδρος Κ. Μουρούζης (1804-1873), εγγονός του Ηγεμόνα της Μολδαβίας, εκλέχθηκε βουλευτής το 1861. Ο Μιχαήλ Κογκαλνιτσεάνου, εκ των ηγετών των Εθνικό-Φιλελευθέρων, ζήτησε από το βήμα της Βουλής την ακύρωση της εκλογής του, διότι δεν ήταν Ρουμάνος πολίτης και «μάλλον δεν αισθανόταν Ρουμάνος», ενώ ο Αλ. Κ. Μουρούζης ασκούσε κανονικά τα πολιτικά του καθήκοντα σε όλο το προηγούμενο διάστημα⁴⁴¹. Παρόμοιες ήταν οι περιπτώσεις του Νικόλαου Α. Σούτσου (1789-1871), Απόστολου Αρσάκη, Τρ. Πατσιούρα, κ.ά.⁴⁴².

Πρόκειται για την υιοθέτηση της θεωρίας για το «δικαίωμα του αίματος» (*jus sanguinis*), που αποδεχόταν μόνο την «...υποτιθέμενη βιολογική συγγένεια του έθνους με όσους ομοεθνείς ζούσαν (ακόμη και) εκτός των ορίων του έθνους-κράτους», σε αντίθεση με άποψη για το «δικαίωμα του εδάφους» (*jus soli*), σύμφωνα με την οποία όλοι όσοι είχαν γεννηθεί και ζούσαν «... εντός των ορίων του κράτους, (έπρεπε) να θεωρούνται πολίτες της χώρας»⁴⁴³. Υιοθετώντας στην πράξη την πρώτη άποψη ως επίσημη πολιτική της χώρας, στη δεκαετία του 1880 υπήρξε αθρόα παροχή Ρουμανικής υπηκοότητας σε Ρουμάνους της Τρανσυλβανίας αλλά και σε Κουτσόβλαχους από την οθωμανική Μακεδονία για τον εποικισμό της Δοβρουτσάς. Φαίνεται, επίσης, να υπήρξαν λαθεμένοι χειρισμοί από ελληνικής πλευράς αυτή την περίοδο από το υπουργείο εξωτερικών⁴⁴⁴.

Όστόσο η άποψη για το «δικαίωμα αίματος», δεν κυριάρχησε μόνο στη Ρουμανία αυτήν την περίοδο. Μόλις προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο Νικολάε Γιόργκα έδωσε τη νέα, μεστή διάσταση στην έννοια του έθνους και τη συμβολή της ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία⁴⁴⁵.

2.4 Ο αντί-Φαναριωτισμός

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από το αντι-Φαναριωτικό κλίμα που αναπτύχθηκε από μερίδα της πολιτικής ηγεσίας που διαμορφωνόταν στη χώρα, τη διανόηση και τον Τύπο και είχε σχέση με την οικοδόμηση του κράτους. Είναι φανερό ότι το «Φαναριώτες» εύκολα μπορούσε να μετατραπεί σε «Έλληνες»⁴⁴⁶ και οι «κατηγορίες» εναντίον των Φαναριωτών να συμπεριλάβουν και τμήμα της διασποράς.

Πρωτεργάτες της νέας κατεύθυνσης ήταν ένας σημαντικός αριθμός νέων Βλάχων και Μολδαβών, γόννοι των πλούσιων γαιοκτημόνων που σπούδαζαν στο Παρίσι κατά τη διάρκεια της Γαλλικής επανάστασης του 1848 και ενστερνίστηκαν τις ιδέες της⁴⁴⁷. Οι επαναστάτες στο Παρίσι συνέστησαν την οργάνωση «Σύνδεσμος των

⁴⁴⁰ Στεφάν Πετρέσκου, «Η Ρουμανική ιθαγένεια και οι Έλληνες της Ρουμανίας 1859-1879», Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, Γ' Συνέδριο, 2006, Βουκουρέστι, σ. 3.

⁴⁴¹ Dan Berindei, «Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza...», *ό.π.* σ. 153.

⁴⁴² Στεφάν Πετρέσκου, «Η Ρουμανική ιθαγένεια και οι Έλληνες...», *ό.π.* σ. 4-5

⁴⁴³ *Ibidem*, σ. 5

⁴⁴⁴ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αθήνα, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, φάκελος 14, υποφάκελος 14.2.

⁴⁴⁵ Ștefan Petrescu, «Η Ρουμανική Ιθαγένεια και οι Έλληνες...», *ό.π.* σ. 5-6.

⁴⁴⁶ A.G. Golesco, *L'Abolition du servage dans les Principautés Danubiennes*, Paris, 1856.

⁴⁴⁷ Vasile Maciu, «Un centre revolutionnaire Roumain dans les années...», *ό.π.* σ. 243-270.

Ρουμάνων φοιτητών» με Πρόεδρο τον Ίωνα Γκίκα, γραμματέα τον Κ.Α. Ρωσέττη και μέλη τους Α.Γ. Γκολέσκου, Α.Κ. Γκολέσκου, Δημήτριο Μπρατιάνου, Ι.Κ. Μπρατιάνου, κ.ά, που είχαν σχέσεις με σημαντικές προσωπικότητες της Γαλλικής διανοήσης, όπως ο Edgar Quinet και Jules Michelet. Μάλιστα ο Edgar Quinet, του οποίου η σύζυγος ήταν από τη Μολδαβία, υπήρξε εκ των πρωταγωνιστών στη Γαλλική επανάσταση το Φεβρουάριο του 1848, ενώ μεταξύ των επισκεπτών στην οργάνωση στο Παρίσι ήταν και οι Νικολάε Μπαλτσέσκου, Κωστάκης Νέγρης⁴⁴⁸, κ.ά.

Οι επαναστάτες του 1848 και η γενιά τους είναι γνωστοί στη ρουμανική βιβλιογραφία ως πασοπτίστι⁴⁴⁹ και επανέλαβαν την Άνοιξη του 1848 στη Μολδαβία και στη Βλαχία το επαναστατικό εγχείρημα της Γαλλίας. Η επανάσταση είχε πλήρη αποτυχία στη Μολδαβία και προσωρινή επιτυχία στη Βλαχία, ενώ πολλοί επαναστάτες αναγκάστηκαν σε εθελοντική εξορία⁴⁵⁰. Ωστόσο, αυτή η γενιά των επαναστατών αποτέλεσε τον κινητήριο μοχλό στα επόμενα χρόνια για την επιτυχία των Φιλελεύθερων ιδεών της Γαλλικής επανάστασης στη Μολδοβλαχία, την Ένωση των δύο Ηγεμονιών⁴⁵¹ και τη συγκρότηση σύγχρονου ρουμανικού κράτους.

Οι επαναστάτες του 1848, μαζί με άλλους πατριώτες στη Μολδοβλαχία, αποτέλεσαν τον κορμό του «εθνικού κόμματος», που έκανε πράξη την Ένωση των Ηγεμονιών λίγα χρόνια αργότερα. Ωστόσο, το «εθνικό κόμμα» δημιουργήθηκε σε αντίθεση με το «Φαναριωτικό κόμμα» που δεν υπήρχε στην πράξη αλλά που αποτελούσε το φόβο των επαναστατών για επάνοδο σε αυτό που βολικά ονόμαζαν «παλαιό καθεστώς», κατά την ανάλογη έκφραση στη Γαλλία. Αυτό το «παλαιό καθεστώς» το αποτελούσαν «οι Βογιάροι, που διαφθαρέντες από τους Έλληνες, έχασαν την αγάπη για την πατρίδα και την ανεξαρτησία, σκεπτόμενοι μόνον την καλοπέραση και τον εαυτό τους (τύχη τους) και τα προσωπικά τους συμφέροντα»⁴⁵². Οι απόψεις αυτού του είδους, απόψεις απόλυτου μηδενισμού και καταδίκης του «παλαιού καθεστώτος» των Φαναριωτών στις Ηγεμονίες, εκδηλώθηκαν έντονα μετά την επανάσταση του 1848 και αποτέλεσαν την κυρίαρχη πολιτική άποψη. Το βάρος και οι κατηγορίες για τα δεινά της χώρας δεν κατευθύνονταν στον Οθωμανό κατακτητή, αλλά πρωτίστως στους εκπροσώπους τους Φαναριώτες.

Μεταξύ των επαναστατών του 1848 ιδιαίτερη θέση κατέχει ο Νικολάε Μπαλτσέσκου (1819-1852)⁴⁵³, που εξέφρασε σε μεγάλο βαθμό την άποψη των επαναστατών του 1848 για τους Φαναριώτες και τα μοναστηριακά κτήματα⁴⁵⁴, αλλά συμπεριέλαβε, επίσης, μεγάλο μέρος της διασποράς στο «παλαιό καθεστώς». Ο Μπαλτσέσκου υποστήριζε ότι υπήρχε «Φαναριωτικό κόμμα» στις Ηγεμονίες και το χαρακτήριζε αντιδραστικό και φιλορωσικό. Καταδίκαιζε όλους τους Φαναριώτες Ηγεμόνες και μάλιστα τους απέδιδε «την κλοπή και την υποταγή της χώρας, την

⁴⁴⁸ Ibidem, σ. 246.

⁴⁴⁹ Από την απόδοση στα ρουμανικά των δύο τελευταίων ψηφίων του αριθμού 1848.

⁴⁵⁰ Cornelia C. Bodea, “Din activitatea revoluționară a Junimii Române de la Paris între 1851-1853”, Studii revista de Istorie, 5 (1961), București, σ. 1169-1185.

⁴⁵¹ Valeriu Stan, “Aspecte ale luptei revoluționarilor pașoptiști exilați pentru Unirea Principatelor (1853-1857)”, Revista Istorică, 1-2 (1995), București, σ. 107-124.

⁴⁵² Leonidas Rados, *Sub semnul acvilei*, București, 2005, σ. 148.

⁴⁵³ Dan Berindei, *Balcescu*, București, 1969.

⁴⁵⁴ G. Zane-Elena G. Zane, *N. Balcescu, Opere, II*, București, 1982, σ. 96-99.

καταπίεση του λαού και τη διάλυση του εθνικού στρατού». Σύμφωνα με αυτή την ανάλυση, ο πρώτος ακόμη Φαναριώτης Ηγεμόνας Νικόλαος Μαυροκορδάτος (1716-1730) διέλυσε βάσει σχεδίου τον «εθνικό στρατό» των Ηγεμονιών, «προετοιμάζοντας για το λαό του (δηλ. τους Έλληνες) μια μακρά κυριαρχία» στη Βλαχία, ενώ ο διάδοχός του Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος υπήρξε «ο πλέον επιζήμιος μεταρρυθμιστής για τη χώρα»⁴⁵⁵. Σε άρθρο του το 1845 με τίτλο «Οι Ρουμάνοι και οι Φαναριώτες» υποστήριζε ότι «ακόμη επί των ημερών του Ηγεμόνα Μιχαήλ του Γενναίου, οι Έλληνες από την Κωνσταντινούπολη και τη Ρούμελη που ήλθαν στη χώρα έγιναν ανυπόφοροι για τους εντόπιους» και αυτό αποτέλεσε την αιτία ώστε να συσπειρωθούν οι εντόπιοι και να εκδιώξουν πολλούς Έλληνες από τη χώρα, παρά τη θέληση ορισμένων Ηγεμόνων. Τέλος, τους Φαναριώτες έδιωξε από τη Βλαχία ο Τουντόρ Βλαδιμηρέσκου με την εξέγερση του 1821, ώστε «να ξεφορτωθούμε τους Φαναριώτες και η χώρα να αποκτήσει και πάλι τα παλαιά της δικαιώματα»⁴⁵⁶. Ως απόδειξη της ορθότητας των επιχειρημάτων του μάλιστα, επικαλείται τα γραπτά του Μάρκου Φ. Ζαλλώνη εναντίον των Φαναριωτών⁴⁵⁷. Η ανάλυση του Νικολάε Μπαλτσέσκου είχε πολιτική σκοπιμότητα που έγινε ορατή σε επόμενο άρθρο του όπου υποστήριζε ότι «σήμερα... οι Φαναριώτες στρατολογούν από τη διοίκηση μια Βογιάρικη αγροτική ελίτ τεμπέληδων, διεφθαρμένων, συνωμοτών, βαπτισμένων όχι από το αίμα στα πεδία των αγώνων αλλά από την περιφρόνηση του λαού, με το όνομα νεόπλουτοι (τσιοκοί). Φαναριώτες και νεόπλουτοι γδέρνουν σιγά-σιγά τη χώρα...»⁴⁵⁸. Ταυτόχρονα και εξ αιτίας των γάμων των Φαναριωτών με εντόπιες γυναίκες που τους έδινε τη δυνατότητα να γίνονται εντόπιοι πολίτες, «αυτή η ξένη πλουτοκρατία... θέτει στόχο την κατεδάφιση της εντόπιας αριστοκρατίας...»⁴⁵⁹. Οι απόψεις του Νικολάε Μπαλτσέσκου δεν ήταν αποκομμένες από τον εθνικισμό που αναπτύχθηκε αυτή την περίοδο σε μερίδα της πολιτικής τάξης και στη διανόηση της Ρουμανίας και που οδήγησε στην «...έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στους ξένους, εντός και εκτός συνόρων»⁴⁶⁰. Σύμφωνα με αυτή την ανάλυση ο εθνικισμός στη Ρουμανία «αφομοίωσε τις αξίες του φιλελευθερισμού», εξελίχθηκε παράλληλα με συμπεριφορές διακρίσεων των αλλοδαπών απορρίπτοντας τη διαφορετικότητα, ενώ «... η θετική εξέλιξη του ρουμανικού έθνους και του εθνικισμού, συνέβη ταυτόχρονα με τον σχηματισμό του ρουμανικού κράτους... η πολιτική δομή δημιουργήθηκε όχι τόσο σε σχέση με τις ιδέες της Γαλλικής επανάστασης, αλλά με την επίκληση της εθνότητας και της ιστορίας... η γενιά του 1848... υπέταξε τα κοινωνικά προβλήματα στα εθνικά»⁴⁶¹.

Ο αντι-Φαναριωτισμός μέρους της νέας πολιτικής και κοινωνικής ηγεσίας, διευκολύνθηκε από την ελληνική επανάσταση του 1821 στις Ηγεμονίες και βρήκε θερμούς υποστηρικτές που υποδαύλιζαν την εθνικιστική έξαρση πολλών Εθνικό-

⁴⁵⁵ Leonidas Rados, *Sub semnul acvilei...*, ό.π, σ. 151-152.

⁴⁵⁶ G. Zane-Elena G. Zane, *N. Balcescu, Opere, I*, Bucuresti, 1974, σ. 105-108.

⁴⁵⁷ Μάρκος Φ. Ζαλλώνης, *Σύγγραμμα περί Φαναριωτών*, Παρίσι, 1831.

⁴⁵⁸ G. Zane-Elena G. Zane, *N. Balcescu, Opere..., II, ό.π*, σ. 56-57.

⁴⁵⁹ Leonidas Rados, *Sub semnul acvilei...*, ό.π, σ. 155.

⁴⁶⁰ Dinu Balan, "Le nationalism Roumain pendant la periode 1831-1866. Quelques précisions generales", *Codrul Cosminului*, nr 13 (2007), București, σ. 158.

⁴⁶¹ *Ibidem*, σ. 159-160.

Φιλελεύθερων της εποχής⁴⁶². Η περίοδος της Ηγεμονίας του Αλέξανδρου Κούζα «... δεν αντιπροσωπεύει το καταληκτικό χρονικό σημείο αυτού του είδους των βίαιων συζητήσεων (με την ευκαιρία της εκστρατείας διά του τύπου των μέτρων δήμευσης της παρουσίας των μοναστηριών)..., αντίθετα, μόλις προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα... η έρευνα της φαναριωτικής εποχής και της ελληνικής επιρροής, αποκτά μεγαλύτερη αντικειμενικότητα... χωρίς να εξαλείψει πλήρως τις υπερβολές...»⁴⁶³. Παραβλέποντας τη μακροχρόνια φεουδαρχική δομή των Ηγεμονιών, αναζητούνταν «εθνική» συνείδηση στις Ηγεμονίες στο απώτερο παρελθόν, στιγματίζοντας, μειώνοντας ή και μηδενίζοντας κάθε τι που είχε αναφορά στο άμεσο παρελθόν⁴⁶⁴. Οι Φαναριώτες έπαιξαν το ρόλο της *Θυσίας του Αβραάμ* (*ţapulul isprăşitor*) και έγιναν θύματα «... γιατί ήταν διαφορετικοί και φορείς του διαφορετικού... η αντιφαναριωτική επιθετικότητα θα επιτρέψει τις εντόπιες ελίτ να αυτοκαθαρθούν με τη συκοφαντία..., οι Βαλκανικοί εθνικισμοί του 1840 θα μετατραπούν το 1848 από εθνικισμό της διανόησης σε λαϊκιστικό, προωθώντας την αγάπη του να ζει κάποιος με μίσος για τους άλλους»⁴⁶⁵.

Η μη ψήφιση Συντάγματος στην περίοδο της Ηγεμονίας του Αλέξανδρου Κούζα⁴⁶⁶, καθιστούσε τη νέα μεταβατική περίοδο νομικά ασταθή λόγω της κατάργησης των Οργανικών Κανονισμών. Σύμφωνα με τη θεωρία περί Έθνους της σχολής της Τρανσυλβανίας, οι Ρουμάνοι έπρεπε να απαλλαγούν από την κληρονομιά των «ξένων» και «καταπιεστών» Φαναριωτών, ενώ, με κύριους εκφραστές τους Εθνικό-Φιλελεύθερους, τέθηκε εκποδών η κληρονομιά της Φαναριωτικής εποχής, που συμβόλιζε τη διαφθορά και την παρακμή⁴⁶⁷. Ο Βογιάρος και μετέπειτα πολλές φορές Πρωθυπουργός Ι.Κ. Μπρατιάνου (1821-1891), υποστήριζε το 1859 ότι «... οι Ρουμάνοι Βογιάροι αντικαταστάθηκαν από ένα συνονθύλευμα Φαναριωτών και εγχώριων αρνητών, οι οποίοι, ως όργανα και δημιουργήματα των κυβερνήσεων που μας έστελναν οι Σουλτάνοι από την Κωνσταντινούπολη, καταπίεζαν, λεηλατούσαν και ταπείνωναν τις Ρουμανικές χώρες, για περισσότερο από έναν αιώνα...»⁴⁶⁸. Ο Γκεόργκε Μπαριτσιόου, ένας από τους εκπροσώπους αυτών των απόψεων, κατέτασσε το 1868 τους «σύγχρονους Φαναριώτες» σε... «τρία στρώματα: το πολιτικό, το οικονομικό-διοικητικό και το εκκλησιαστικό..., που είχαν στόχο την απελευθέρωση του έθνους των... (ενώ) έβλεπαν τις Ηγεμονίες μόνο ως το μέσον με το οποίο θα μπορούσαν να φτάσουν στην ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας...»⁴⁶⁹. Αυτό το Βυζαντινό στρώμα ήταν «... μπάσταρδο, τιποτένιο, διεφθαρμένο,... για το

⁴⁶² Leonidas Rados, "Influența greacă în disputele istoriografice din spațiul românesc în a două jumătăți a secolului al XIX", Anuarul Institutului de Istorie "G. Barițiu", XLVII (2008), Cluj-Napoca, σ. 123-142.

⁴⁶³ Ibidem, σ. 125.

⁴⁶⁴ Ibidem, σ. 124.

⁴⁶⁵ Mihai Chioveanu, "Discursul antifanariot ca strategie a alterității: Structurarea identității naționale la România Moldo-Valahi în secolul al XIX-lea", Revista Erasmus, nr 8 (1997), București, σ. 27-33

⁴⁶⁶ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Voda...*, ό.π, σ. 141.

⁴⁶⁷ Ștefan Petrescu, «Η Ρουμανική Ιθαγένεια και οι Έλληνες της Ρουμανίας», Γ' Συνέδριο, Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, Βουκουρέστι, 2006.

⁴⁶⁸ G. Marinescu-C. Grecescu, *Ion C. Brătianu, Acte și Cuvantări*, partea I, București, 1938, σ. 420.

⁴⁶⁹ Leonidas Rados, "Influența greacă în disputele istoriografice...", ό.π, σ. 137.

οποίο μιλούν με απαξίωση και οργή πολλοί Ευρωπαίοι ιστορικοί...»⁴⁷⁰. Αντίστοιχες απόψεις, χωρίς να ταυτίζει τους Φαναριώτες με τον ελληνισμό, εξέφραζε ο Γ. Σιόν, τονίζοντας ότι στην περίοδο των Φαναριωτών οι Ρουμάνοι «... έχασαν τον πολιτική τους τιμή και την εθνική τους συνείδηση, καταντώντας ένας πληθυσμός άθλιος υπό τη διαιτητική εκμετάλλευση των ξένων... η ηθική κατάπτωση ήταν τέτοια... ώστε τα ελληνικά σχολεία, παρ' όλο που λειτουργούσαν με χρήματα των Ρουμάνων, δεν είχαν ως σκοπό τη διάδοση των φώτων, αλλά τη δόξα του Πανελληνίου και την απελευθέρωση της Ελλάδας...»⁴⁷¹.

Η πολυπληθής και ισχυρή παρουσία αλλοδαπών στον οικονομικό τομέα ενίσχυε τον εθνικισμό που ταυτιζόταν με τα συμφέροντα της ανερχόμενης τάξης των αστών και γινόταν εύκολα αποδεκτός από τη διανόηση⁴⁷². Μία από τις διαφορές Φιλελεύθερων-Συντηρητικών ήταν ότι ο Φιλελευθερισμός επεδίωκε «... μιαν αυθεντική διάπλαση της κατεύθυνσης ολόκληρης της κοινωνίας, ιδιαίτερα δε των λαϊκών στρωμάτων των πόλεων και των χωριών»⁴⁷³. Παρ' όλο που η προοδευτική γενιά του 1848 «προώθησε έναν γενικό δημιουργικό εθνικισμό, υποστηρίζοντας το εθνικό ιδεώδες και την εθνική ταυτότητα», η προαγωγή εθνικιστικών απόψεων και η εφαρμογή μέτρων κατά των αλλοδαπών έγινε από στελέχη του Εθνικού-Φιλελεύθερου χώρου. Πολλοί Φιλελεύθεροι ήταν οι εθνικιστές της Ρουμανίας τον 19^ο αιώνα. Ο αντί-Φαναριωτισμός αποτέλεσε χρονικά το σημείο καμπής για τη διασπορά στη Ρουμανία, ενώ υπήρξε πολιτικά το ιδεολόγημα που συσπείρωσε δημιουργικά μεγάλο μέρος της πολιτικής και οικονομικής τάξης, των διανοουμένων και του Τύπου. Η σχηματιζόμενη ρουμανική πολιτική αλλά και οικονομική τάξη έστειλε ένα σαφές μήνυμα, ότι τίποτε δεν ήταν όπως πριν στη Ρουμανία για τη διασπορά και γενικά για τους αλλοδαπούς. Τους κανόνες εξέλιξης της χώρας θα τους έθετε, πλέον, η ανερχόμενη ρουμανική αστική τάξη σύμφωνα με τις δικές της δοξασίες. Οι ενέργειες που θα υλοποιούσαν τις παραπάνω απόψεις θα εκδηλωνόταν σιγά-σιγά καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου μετά το 1860.

2.5 Η αφομοιωμένη ελληνική διασπορά στη Μολδοβλαχία

Κατά τη διάρκεια των διεργασιών που οδήγησαν στην ανάληψη της εξουσίας από τον Ηγεμόνα Αλέξανδρο Κούζα (1856-1859), ένα τμήμα της ελληνικής διασποράς της προηγούμενης περιόδου είχε ήδη ενσωματωθεί και εν πολλοίς αφομοιωθεί στις τοπικές κοινωνίες. Η εξέλιξη αυτή μπορεί να θεωρηθεί φυσιολογική, γιατί τα οικονομικά ή άλλα συμφέροντά της βρίσκονταν εκεί, ενώ πολλά μέλη της διασποράς είχαν γεννηθεί ή μεγαλώσει στο περιβάλλον των Ηγεμονιών. Αυτή η επιλογή αφορούσε, ιδιαίτερα, το τμήμα της διασποράς που ήταν οικονομικά ισχυρό (γαιοκτήμονες ή έμποροι για παράδειγμα) και ήθελε να συνεχίσει την παρουσία της στις κοινωνικές εξελίξεις των χωρών, ορισμένους που εντάχθηκαν στη δημόσια διοίκηση που διαμορφωνόταν καθώς και βλαχόφωνους που επέλεξαν ως οριστική πατρίδα τους τις Ηγεμονίες. Άλλωστε, όπως αποδεικνύεται από την αίτηση του

⁴⁷⁰ Ibidem, σ. 137, σημ. 69.

⁴⁷¹ Ibidem, σ. 135.

⁴⁷² Apostol Stan-Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România...*, ό.π, σ. 75.

⁴⁷³ Ibidem, σ. 76.

Κεφαλλήνιου Μαρίνου Φωκά στη Βλαχία⁴⁷⁴, καθώς και από αντίστοιχες στη Μολδαβία⁴⁷⁵, η απόκτηση της υπηκοότητας του Βλάχου ή του Μολδαβού πολίτη, ακόμη και η ένταξη στην κατηγορία των Βογιάρων, αποτελούσε εύκολη λύση.

Η εξέλιξη αυτή, οδηγεί πολλές φορές σε συγχύσεις σχετικά με την υπηκοότητα πολλών μελών της διασποράς, ακόμη και σε περιπτώσεις μελών της που ήταν εγκαταστημένα στις Ηγεμονίες και πριν το 1829. Σύμφωνα με την καταγραφή στο Αρχοντολόγιο του 1829, επί 223 Βογιάρων του Βουκουρεστίου, τουλάχιστον οι 64 ήταν ελληνικής καταγωγής⁴⁷⁶. Την ενσωμάτωση των οικονομικά ισχυρών μελών της διασποράς στη Μολδαβία βεβαίωνε ο κατ' εξοχήν αρμόδιος Νικόλαος Α. Σούτσος το 1852, σημειώνοντας ότι «... η ταυτότητα της θρησκείας και, εν μέρει, των εθίμων που οι Μολδαβοί υιοθέτησαν από τους Έλληνες του Βυζάντιου και τους Φαναριώτες... εξομοίωσαν περισσότερο από κάθε άλλο έθνος τους Έλληνες με τους γηγενείς, ώστε το μεγαλύτερο μέρος των ελληνικών οικογενειών που από παλαιά εγκαταστάθηκαν στη χώρα, ενσωματώθηκαν και χρησιμοποιούν πλήρως τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα»⁴⁷⁷. Ανεξάρτητα πάντως από τους λόγους που ώθησαν τμήμα της ελληνικής διασποράς σε αυτήν την επιλογή, σημαντικός αριθμός των οικονομικά ισχυρών της διασποράς αποτελούσε κοινωνική συνιστώσα του νέου κράτους με δυνατότητες επιρροής στις αποφάσεις που λαμβάνονταν αυτή την περίοδο. Στην Κεντρική Επιτροπή της Φωξάνης που αποτελούνταν από 16 βουλευτές για παράδειγμα, συμμετείχαν οι Γρηγόριος Αργυρόπουλος, Αποστόλης Αρσάκης, Μουρούζης και Σούτσος⁴⁷⁸.

Σημειώνουμε, λοιπόν, μόνο μερικές από τις οικογένειες αυτές⁴⁷⁹, που τις συναντούμε στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα στην οικονομία, στην πολιτική και αλλού⁴⁸⁰, πολλές από τις οποίες δημιούργησαν συγγενικές σχέσεις μεταξύ τους και είχαν προσβάσεις στην νέα πολιτική εξουσία. Έτσι η Ελένη, κόρη του γιατρού Νικόλαου Γ. Μαύρου (1782-1868) παντρεύτηκε με τον Ίωνα Γκίκα (1816-1897), υπουργό και Πρωθυπουργό (1870-1871)⁴⁸¹, ενώ η αδελφή της Μαρία παντρεύτηκε με τον Κ. Καντακουζηνό και την συναντούμε να κατέχει βιομηχανίες στο Πλοιέστι⁴⁸². Ο Nicolae Iorga αναφέρει⁴⁸³ τους Νικόλαος και Κωστάκης Χιώτου, Θεοδόσιος Βρανάς, Σακελάρης, Πολυζάκης, δάσκαλος Νικολάκης, Μανωλάκης Χρυσοσκολέου, Ζεφκάρης, κ.ά. Ο Κωνσταντίνος Ερμιπιτσέανου (1838-1913) παντρεύτηκε την Αγλαή

⁴⁷⁴ ANIC, MAI, *Administrative*, dos. 1/1835, f. 82.

⁴⁷⁵ C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării...*, ό.π., σ. 178

⁴⁷⁶ Ioan C. Filitti, “Catagrafie oficială de toți boieri Țării Românești...”, ό.π., σ. 290-359.

⁴⁷⁷ Nicolae Suțu, *Notice statistice asupra Moldovei*, Iasi, 1852, σ. 50.

⁴⁷⁸ D.C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, vol.II, București, 1907, σ. 234.

⁴⁷⁹ Constantin Laurentiu Erbiceanu și Filipe Lucian Iorga, “Buiucii, Bâznoșeni și Erbiceni, de la succesul economic la dinastia culturală”, όπου οι οικογένειες Μουρούζη, Μαυρογένη, Καντακουζηνού, Ζάππα, Πολύζου, Ξενοκράτη, Κλήμη, Περδικίδη, Ζαφειρόπουλου, Κάλφογλου, Μπαστάκη, Μεσινέζη, Ευσταυρινού, Χαροκόπου, Χρυσοβελώνη, Αδαμάκη”, www.fundatia-erbiceanu.ro/.../, σ. 1-12.

⁴⁸⁰ Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Gr. Cantacuzino*, Bucuresti, 1919, σ. 271.

⁴⁸¹ Ion Veverca, *Ion Ghica scrieri economice*, București, 1937, σ. XVIII-XX.

⁴⁸² A. Mihai, “O statistică a industriei Prahovene din 1858”, *Revista Arhivelor*, 2 (1960), București, σ. 145-149.

⁴⁸³ Nicolae Iorga, “Un Boier de provincie în timpul Eteriei și Regulamentului Organic”, *Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice*, tom. IX, București, 1929, σ. 239-253.

Νεγκρέσκου, απόγονο του ευεργέτη Ζάππα και έτσι συγγένεψε με τις οικογένειες Ζάππα, Κατακαζή, Περδικίδη, Μαλαζά, Πολύζου, κ.ά.⁴⁸⁴. Η Ελένη, κόρη του Αποστόλη Αρσάκη παντρεύτηκε τον Δημήτριο Φιλίτη-Μανέσκου της διασποράς από μεγάλη οικογένεια Βογιάρων και σε δεύτερο γάμο τον επίσης Βογιάρο και πολιτικό Γρηγόριο Καντακουζηνό, ενώ η δεύτερη κόρη του, η Ολυμπία, παντρεύτηκε τον Βογιάρο ελληνικής καταγωγής Εμμανουήλ Λαχωβάρη⁴⁸⁵. Ο Αλέξανδρος Δάρβαρης παντρεύτηκε την Μαρί-Νικόλ Μπιμπέσκου⁴⁸⁶, ο Αλέξανδρος Πλαγινός παντρεύτηκε την κόρη του Ηγεμόνα Μπάρμπου Στίρμπεη⁴⁸⁷, ο μετέπειτα Πρωθυπουργός Δημήτριος Α. Στούρτζα παντρεύτηκε τη Ζωή, κόρη του Γρηγορίου Καντακουζηνού, ο Πέτρε Π. Καρπ παντρεύτηκε τη Μαρία (Σμαράγδα) κόρη επίσης του Γρηγορίου Καντακουζηνού, κ.ά. Πολλές από τις πλούσιες Φαναριωτικές οικογένειες της διασποράς ή των γαιοκτημόνων και εμπόρων αφομοιώθηκαν αυτήν την περίοδο⁴⁸⁸. Ταυτόχρονα εξελίχθηκε και η αφομοίωση πολλών βλαχόφωνων οικογενειών από την Οθωμανική Μακεδονία, όπως ο Αναστάσιος Πάνου⁴⁸⁹, αδελφοί Κάψα⁴⁹⁰, Γ. Ασάν, Εμμανουήλ Γκώτζιος δικηγόρος, Φερεκύδης (ο Σκαρλάτος Φερεκύδης παντρεύτηκε την Ελένη Μαργκιλομάν)⁴⁹¹, Δάρβαρης⁴⁹², Αντώνιος Πανταλέων⁴⁹³, Νικόλαος Αλέξη (Niculae Alexandrescu)⁴⁹⁴, κ.ά.

Δεύτερη κατηγορία της διασποράς που, επίσης, ενσωματώθηκε στην τοπική κοινωνία, αποτέλεσαν πολλοί «νέοι άνθρωποι», δηλαδή όσοι έγιναν δημόσιοι λειτουργοί στην περίοδο 1831-1856, που όπως σημειώθηκε, γίνονταν Βογιάροι σύμφωνα με τους Οργανικούς Κανονισμούς⁴⁹⁵. Η εργασία σε δημόσια υπηρεσία ήταν συμφέρουσα για τα μέλη της διασποράς, διότι «οι μισθοί και οι υλικές απολαβές ήταν κατά πολύ ποιο ικανοποιητικά απ' ότι στην Ελλάδα, ενώ το πελατειακό σύστημα και οι οικογενειακές σχέσεις (συμπεριλαμβανομένων των μικτών γάμων, όλο και περισσότερων) εξασφάλιζε την κοινωνική άνοδο, μέχρι και σε θέσεις πολύ

⁴⁸⁴ Constantin Laurentiu Erbicéanu, și Filipe Lucian Iorga, “Buiucii, Bâznoșeni și Erbiceni...”, *ό.π.*

⁴⁸⁵ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Αρσάκης, η σκέψη και η πολιτική του δράση*, Αθήνα, 2005, σ. 120.

⁴⁸⁶ Constantin Argetoianu, *Memorii...*, *ό.π.*, σ. 115.

⁴⁸⁷ Georgeta Penelea-Filitti, “O prosopografie munteană de la sfîrșitul epocii Regulamentare”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, IX (1995), București, σ. 166.

⁴⁸⁸ *Ibidem*, σ. 151-170, Βεντούρας, Μπέλλου, αδελφοί Γερμάνη, Φιλίτης, Χρυσοσκολέου, Λαμπρινός, Μάνου, Μαυροκορδάτος, Γρηγόριος Καντακουζηνός, Μαυρογένης, Μεϊντάνης, Μόσχου, Νοταράς, Οικονόμου, Ράλλης, Σαμουρκάσης, Νικ. Σούτσος, Βλαστός, Αργυρόπουλοι, Παλαιολόγου, Αλέξ. Πλαγινός, Ρητορίδης (Octav-George Lecca, *Familiile Boierești Române*, București, 2000, σ. 613-663), Γρηγοριάδης (ANIC, Arhive personale și familiale, Inventar nr 1653, Familial Romalo), Λάζαρος Καλενδέρογλου (Constantin Argetoianu, *Memorii...*, *ό.π.*, σ. 88-89), ομοίως, Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX-lea*, București, 1996, σ. 21), κ.ά.

⁴⁸⁹ Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Η Ρουμανική προπαγάνδα...*, *ό.π.*, σ. 70.

⁴⁹⁰ Maria-Magdalena Ionița, *Casa și Familia Capsa în România modernă 1852-1950*, București, 2010, σ. 66.

⁴⁹¹ Constantin Argetoianu, *Memorii...*, *ό.π.*, σ. 112. Μιχαήλ Φερεκύδης (1842-1926), Πρόεδρος της Ρουμανικής Βουλής, Εθνικό-Φιλελεύθερος πολιτικός και πολλές φορές υπουργός (Grigore Ghica-Mihai Sorin Radulescu, “Mihail G. Orleanu”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, IX (1995), București, σ. 125.

⁴⁹² *Ibidem*, σ. 115-116.

⁴⁹³ Ovidiu Papadima, *Anton Pann cântecule de lume și folclorul Bucureștilor*, București, 2009.

⁴⁹⁴ ANIC, *Arhive personale și familiale*, Inventar 1065 Niculae Alexandrescu, dos 55/1830.

⁴⁹⁵ *Regulamentul Organic...*, *ό.π.*, άρθρα 350 και 351.

υψηλές»⁴⁹⁶. Οι άνθρωποι αυτοί αποτέλεσαν σημαντική συνιστώσα των κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων στη Μολδοβλαχία μετέχοντας στα κοινά και στην οικονομία και συνέβαλλαν στην εξέλιξη των Ηγεμονιών κυρίως λόγω των σπουδών τους. Σύμφωνα με τον μετέπειτα καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Γρηγόριο Γ. Παπαδόπουλο⁴⁹⁷, που διατέλεσε προηγουμένως καθηγητής στο Βουκουρέστι, κατά την περίοδο αυτή «... εν τη προ τινων ετών εκδιδόμενη επισήμω επετηρίδι, εν ή περιέχονται τα ονόματα των δημοσίων υπαλλήλων... μεταξύ χιλίων διακοσίων περίπου ονομάτων, αφαιρουμένων των ιερατικών... λείπονται περί τα χίλια ονόματα, εξ ων τα τριακόσια και εν, ήτοι το τρίτον περίπου, ανήκουσιν εις οικογενείας αδιστάκτως, καθόλου ή εν μέρει ελληνικάς, ως ευκόλως δύναται μέχρι βεβαιότητος να πεισθή ο βουλόμενος, αν διεξέλθῃ τον κατάλογον αυτών... όθεν ο ελληνισμός εκ τούτου των Βλάχων είναι και μείζων ή ότι φαίνεται, μάλιστα δε εν ταις πόλεσιν...»⁴⁹⁸. Κατά τη διάρκεια μόνο του 1845, έγιναν Βογιάροι εννέα υπάλληλοι της διασποράς στη Βλαχία⁴⁹⁹. Είναι ενδεικτική η επίσημη κατάσταση με τους γιατρούς της Βλαχίας το 1845, όπου επί 44 ιατρών σε όλη τη χώρα, τουλάχιστον οι 17 ήταν μέλη της διασποράς, στην τριμελή επιτροπή εξέτασης των τίτλων που παρουσίαζαν οι γιατροί συμμετείχε ο γιατρός της διασποράς Κωνσταντίνος Επίτης⁵⁰⁰, ενώ σημειώνουμε ιδιαίτερα το Δημήτριο Λαμπέρη, προσωπικό γιατρό του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Κούζα μέχρι το 1866⁵⁰¹. Ανάλογη ήταν η κατάσταση με τους γιατρούς και σε άλλες πόλεις της Ρουμανίας⁵⁰². Προϋπόθεση ένταξή τους στις τοπικές κοινωνίες αποτελούσε το να γίνουν εντόπιοι και πολλοί από αυτούς ως Βογιάροι, πλέον, εντάσσονταν στο Αρχοντολόγιο. Ο πληθυσμός της ενσωματωμένης διασποράς ήταν τόσο μεγάλος, ώστε, σύμφωνα με την εφημερίδα *Θεατής*, «... πολλοί των ενδημούντων αλλοδαπών, βλέποντες ιδρυομένην την συνταγματικήν πολιτείαν και ορμώμενοι από την προς Ρωμουνίαν αγάπην, παραιτούνται της φυσικής αυτών

---

⁴⁹⁶ Paula Scalcău, *Relațiile Româno-Elene*, București, 2003, σ. 180.

⁴⁹⁷ Καθηγητής στον Άγιο Σάββα στο Βουκουρέστι, υπέρμαχος της συνεργασίας Ελλήνων και Ρουμάνων, το 1854 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα ως καθηγητής στο Πανεπιστήμιο (Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Convergences culturelles Greco-Roumaines (1774-1859)*, Θεσσαλονίκη, 1998, σ.262-263) Στα 1830-1831 ασκούσε εμπόριο με τον Γ. Αποστολιάδη στο Σιμπίου, (ANIC, *Documente Istorice*, DCCCXXVII/25, DCCCXXVII/27, DCCCXXVII/34).

⁴⁹⁸ Γ.Γ. Παπαδόπουλου, *Έκθεσις περί του ελληνικού εκπαιδευτηρίου 1858-1859*, Αθήναι, 1859, σ. 26-27, όπου παρατίθενται πολλά ονόματα υπαλλήλων της Βλαχίας της ελληνικής διασποράς το 1842.

⁴⁹⁹ *Buletin gazeta oficială*, 43/24 Aprilie 1845, 93/2 Octombrie 1845, όπου οι Κωνσταντίνος Φόρου (Κοσταφόρου), Σκαρλάτος Παπαδόπουλος, Ιωάννης Χριστόπουλος, Γρηγόριος Μόσχου, Μιχαήλ Ρίζος, Γεώργιος Καμάρας, Ιωάννης Βαλιάδης, Ευστάθιος Ιωάννης και Σκαρλάτος Τουρναβίτης.

⁵⁰⁰ *Buletin gazeta oficială*, nr 15/1845, όπου οι γιατροί : Κωνσταντίνος Αλεξανδρίδης, Α. Αρσάκης, Ιωάννης Ραστής, Αναστάσιος Καραζήσου, Ν. Γούσης, Δ. Σακελάρης, Γεώργιος Πάπας, Δημήτριος Πατσιούρας, Βασίλειος Φορμίων, Χριστόδουλος Νικολαΐδης, Επαμεινώντας Γεωργαντόπουλος, Γεώργιος Μπακάλογλου, Δημήτριος Βαρτιάδης, Κωνσταντίνος Μιμής, Ιωάννης Μιχαηλίδης, Στέφανος Μαρτίνης και Αναστάσιος Λάσκαρης.

⁵⁰¹ *Ibidem*, σ. 30-32.

⁵⁰² Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία*, Αθήνα, 1940, σ. 26-29, όπου οι Α. Θεοδωρής (Αρχίατρος Μολδαβίας), Αθανάσιος Ι. Λάσκαρης (Φωξάνη), Δημήτριος Ζήσης (Αρχίατρος Μολδαβίας το 1862), Κωστής Λάμπρου (Καλαράσι), Γεώργιος Χριστοδούλου (Ιάσιο), Αριστείδης Σερφιώτης (Γαλάτσι), Εμμανουήλ Τριανταφυλλίδης, Στέφανος Κάψας, Εμμανουήλ Βλαστός, Κωνσταντίνος Εξάρχου, Γεώργιος Κυριαζής (1828-1893), Γ.Α. Πολύζος (Βουκουρέστι), κ.ά.

εθνικότητας και προστασίας και ζητούν την πολιτογράφισίν των ως εντοπίων...»⁵⁰³. Ήταν η εποχή που ο Νικολάε Γιόργκα τη χαρακτήρισε ως εποχή της «οικονομικής δημιουργίας»⁵⁰⁴.

Ανάλογη διαπίστωση έχουμε και για τη δεκαετία του 1860-1870, όπου «... ιδιαίτερα στη Μολδαβία, η μεσαία τάξη που προήλθε από το εμπόριο και τη μικρή βιομηχανία, αποτελείτο κατά μεγάλη πλειοψηφία από Εβραίους, Έλληνες και Αρμένιους, πράγμα που οδήγησε σε μία αντίδραση των Κυβερνήσεων...»⁵⁰⁵. Διαπιστώνουμε, επίσης, ότι στις εκλογές του 1858 αποκλείστηκαν από τους καταλόγους πολλοί που δεν αποδείκνυαν την αναγκαία περιουσία, καθώς και πολλοί που δεν πολιτογραφήθηκαν εντόπιοι στις δύο χώρες⁵⁰⁶. Στο διάστημα 1843-1861, από τους εκατό δικηγόρους στο Ιάσιο οι οκτώ ήταν μέλη της ελληνικής διασποράς⁵⁰⁷ και από τους 27 δικηγόρους του νομού Ίλφοβ (Βουκουρέστι) το 1865, τουλάχιστον οι δέκα αποτελούσαν μέλη της διασποράς, ενώ ακόμη περισσότεροι ήταν αυτοί που έκαναν την πρακτική τους άσκηση⁵⁰⁸. Σημαντική ήταν, επίσης, η συνεισφορά της διασποράς στον αγώνα της Ένωσης των Ηγεμονιών. Πολλά μέλη της διασποράς συμμετείχαν στον αγώνα της Ένωσης υπογράφοντας τη διακήρυξη των Ενωτικών, που υιοθέτησαν για τις Ηγεμονίες το σύνθημα «Εγγύηση αυτονομίας, Ένωση, Ξένος Ηγεμόνας και Συνταγματική-Αντιπροσωπευτική Κυβέρνηση»⁵⁰⁹.

Ιδιαίτερη σημασία για την εξέλιξη της διασποράς αυτήν την περίοδο έχει, παράλληλα, ο τρόπος με τον οποίο οι εντόπιοι Βογιάροι αντιμετώπιζαν τους Βογιάρους ελληνικής καταγωγής, που τους είχαν κατατάξει στο «ελληνο - ρωσικό» κόμμα⁵¹⁰. Σε μια «προσωπογραφία» 116 Βογιάρων της Βλαχίας, (πρόκειται για

⁵⁰³ Θεατής, αρ. 12/9 Μαΐου 1860, «... μάλιστα ότε ο (βουλευτής και) εισηγητής Κωνσταντίνος Βλαδογιάνος αγορεύων υπέρ της πολιτογραφίσεως των ξένων, προσέθηκεν ότι, άπασα η Ρουμανική φυλή είναι ελληνικής καταγωγής...».

⁵⁰⁴ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, ό.π., σ.145-172.

⁵⁰⁵ C. Botoran, “Participarea populației evreiești la viața economică a României până la cel al doilea război mondial”, *Revista Istorică*, 3-4 (1992), București, σ. 345-356.

⁵⁰⁶ D. A. Sturdza – J. J. Skupiewski, *Istoria Renascerei României...*, ό. π, vol. VIII, σ. 49-85, όπου οι Παχάρνικος Γιαννάκης Γερμάνης, Σερδάρης Ν. Γερμάνης, Πιτάρης Γ. Γερμάνης, Δ. Χρισένης, Έλλην υπήκοος, Χρίστος Νικολάου, Έλλην υπήκοος, Γεώργιος Κυριανόφσκι, Έλλην υπήκοος, κ.ά.

⁵⁰⁷ *Monitorulu Oficialu* nr 264, 1 Decembrie 1861, όπου οι δικηγόροι Ιασίου Παπαδόπουλος Καλλιμάχης, Παναής Ιωάννης, Δημήτριος Λέκκας, Αναστάσιος Πάνου, Νικόλαος Κ Πανταζόγλου, Παπαδόπουλος Πέτρος και Εμμανουήλ Χρυσοβέργης.

⁵⁰⁸ *Monitorul Oficial* 65/23 Martie-4 Aprilie 1865, από όπου σημειώνουμε τους Γ.Π. Μπακάλογλου, Γ. Κώστα Φόρου, Στ. Φερεκύδης, Γ. Δανηλόπουλος, Γρ. Λαχοβάρης, Γ. Οικονόμου, Γ. Καντήλης, Γ. Φιλίτης, Γ. Μειντάνης, Π. Ρίζος, Γ.Γρ. Καντακουζηνός και Αρ. Μανέσκου. Την πρακτική τους άσκηση έκαναν οι Δημήτριος Βορέας, Ν. Ασπρέας, Δ. Δενδρινός, Β. Βασιλειάδης, Κ. Καρατζαλής, Γ. Στρατηλάτης, Π. Μπαλασιδής, Τρ. Καλιάρχης, Δ. Οικονόμου, Γ. Νικολαΐδης, Π. Σακελάρης και Σ. Παπαδόπουλος.

⁵⁰⁹ *Anunțatorul Român*, nr 52/27 Iuliu 1857, București, όπου οι Α. Ζαχαριάδης, Ι. Ζαχαριάδης, Σ. Αλεξιάδης, Ι. Νικολαΐδης, Ν. Παλαιολόγου, Κ. Παπαδόπουλος, Ζαφείρης Νικολάου, Γρηγόριος Αργυρόπουλος, Γρ. Χρυσοσκολέου, Ιωάννης Παλαιολόγου, Αναστάσιος Ιωάννου, Σταμάτης Νικολάου, κ.ά. Επίσης οι έμποροι, Ράλλης Κασασιδής, Χρίστος Πολυχρονιάδης, Γεώργιος Μπακάλογλου, Ιωάννης Ιωαννίδης, Πέτρος Δημητρίου, Αντώνιος Στοιάνοβιτς, Αθανάσιος Συμεών (Πρόεδρος της συντεχνίας βαμβακάδων), Ιωάννης Γεωργίου, Γρηγόριος Ηλία, Προκόπιος Δημητρίου (Πρόεδρος της συντεχνίας εμπόρων ζώων), Θεόδωρος Ηλία, Κωνσταντίνος Χ. Γεωργίου, Ιωάννης Στεφάνου, Θεόδωρος Γεωργίου, Αθανάσιος Αντωνίου, Κ. Κατινάς, κ.ά.

⁵¹⁰ Georgeta Penelea-Filitti, “Ο prosopografie Munteană de la sfîrșitul epocii Regulamentare”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, vol. IX (1995), București, σ. 151-170.

λεπτομερή παρακολούθηση), οι 22 Βογιάροι της διασποράς κατατάσσονταν στη ρωσική πλευρά⁵¹¹, με αρχηγούς τους Απ. Αρσάκη, Ν. Μαύρο, Κ. Σούτσο, Κ. Καντακουζηνό και Γεώργιο Μάνο και χαρακτηρίζονταν ως «εχθροί της πατρίδας, όπως όλοι οι Έλληνες»⁵¹². Ανάλογη ήταν η κατάσταση και στη Μολδαβία. Τα στοιχεία προέρχονται από την επίσημη μυστική αστυνομία της Βιέννης, που παρακολουθούσε όλες τις εξελίξεις κατά τη διάρκεια της κατοχής της Αυστρίας στη Μολδαβία (1854-1857). Οι Αυστριακοί γνώριζαν ακόμη και τις συζητήσεις που γίνονταν μεταξύ τους και κατέγραφαν τον πολιτικό ρόλο των Ηγουμενων στα διάφορα μοναστήρια⁵¹³.

2.6 Ο Δούναβης και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δουνάβεως (Ε.Ε.Δ)

Σημαντική παράμετρο για την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής του Δούναβη και της Δοβρουτσάς, καθώς και για τη δημιουργία του ρουμανικού κράτους αποτέλεσε η Συνθήκη των Παρισίων (1856), όπου, εκτός των άλλων, επιβλήθηκε η συστηματική οικονομική εκμετάλλευση των δυνατοτήτων που παρείχε η κοιλάδα του Δούναβη. Η αγροτική παραγωγή, τα δάση, το υπέδαφος, οι καταναλωτικές ανάγκες των κατοίκων αυτών των περιοχών μαζί με την στρατηγική της σημασία, αποτέλεσαν το έπαθλο για τους νικητές του Κριμαϊκού Πολέμου. Ταυτόχρονα κατασκευάστηκε η σιδηροδρομική γραμμή Τσερναβόντα-Κωνσταντσα στη Δοβρουτσά και έγιναν έργα αναβάθμισης του λιμανιού της Κωνσταντσας. Η Δύση επέβαλλε την ελευθερία του εμπορίου και αντιμετώπιζε την αξιοποίηση της κοιλάδας του Δούναβη και των εκβολών του ως ένα ενιαίο οικονομικό σύνολο, ενώ, με στόχο την τήρηση ισορροπίας μεταξύ των ισχυρών κρατών, για πρώτη φορά στην γινόταν δεκτή η Υψηλή Πύλη στο νέο ευρωπαϊκό οικοδόμημα και της παρεχόταν εγγυήσεις για την ακεραιότητά της⁵¹⁴.

Με τη Συνθήκη των Παρισίων η Μαύρη Θάλασσα κηρύχθηκε ουδέτερη και ανοιχτή για τα εμπορικά πλοία όλων των κρατών (άρθρο 11), ενώ απαγορεύτηκε η παρουσία πολεμικών σκαφών, ακόμη και των παρόχθιων χωρών. Το εμπόριο σε όλα τα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας κηρυσσόταν ελεύθερο, ενώ η Ρωσία και η Υψηλή Πύλη υποχρεώνονταν να δεχθούν Προξένους σε όλα τα λιμάνια τους και να μη διατηρούν ναύσταθμους και φρούρια σε αυτά τα λιμάνια⁵¹⁵. Απαγορευόταν η παρεμπόδιση ή η φορολόγηση της ναυσιπλοΐας στο Δούναβη με οποιαδήποτε δικαιολογία, όπως και ο έλεγχος των σκαφών, με την εξαίρεση των απαγορευμένων

---

⁵¹¹ Ibidem, σ. 151-170, δηλαδή τους Αργυρόπουλος, Αρσάκης, Δημήτριος Μπέλλου, Αλέξανδρος Μπέλλου, Στέφανος Μπέλλου (πρωτότοκος γιος του προηγούμενου), Μπάρμπου Μπέλλου (δευτερότοκος γιος), Κάρολος Χρυσοσκολέου, Γρηγόριος Χρυσοσκολέου (αδελφός του προηγούμενου), Μάνος Γεώργιος, Νικόλαος Μαύρος, Αλέξανδρος Πλαγινός, Κωνσταντίνος Σούτσος, Γρηγόριος Σούτσος (γιος), Ιωάννης Σούτσος, Νικόλαος Ιωάννη Σούτσος, Νικόλαος Αλ. Σούτσος, Αλέξανδρος Σούτσος (Σουτσάκη-σύγαμπρος του Νικ. Μαύρου), καθώς και οι Κωνσταντίνος Καντακουζηνός, Ιωάννης Καντακουζηνός (γαμπρός του Νικόλαου Μαύρου), Γρηγόριος Καντακουζηνός, Ιωάννης Καμαριανός και Γρηγόριος Καμαριανός.

⁵¹² Ibidem, σ. 164.

⁵¹³ M. Popescu, "Starea politică internă a Moldovei între anii 1854-1857", Arhiva Romanească, IV (1940), 1-30, București, (Extras).

⁵¹⁴ Congres de Paris, Paris, 1856, Άρθρο 11 της Συνθήκης των Παρισίων.

⁵¹⁵ Ibidem, άρθρα 12 και 13 της Συνθήκης.

φορτίων⁵¹⁶. Εγγύηση σεβασμού των άρθρων της Συνθήκης των Παρισίων αποτελούσαν, εκτός της υπογραφής όλων των κρατών που συμφώνησαν στο Παρίσι, τα δύο ελαφρά πολεμικά πλοία κάθε χώρας, που θα στάθμευαν μόνιμα στις εκβολές του Δούναβη⁵¹⁷. Ταυτόχρονα διασφαλίστηκε η ελευθερία κίνησης των εμπορικών πλοίων από τα Δαρδανέλια και το Βόσπορο προς τη Μαύρη Θάλασσα, με την υπογραφή της «Συμφωνίας των Στενών» στις 30 Μαρτίου 1856⁵¹⁸. Όμως η ελευθερία της ναυσιπλοΐας στο Δούναβη και η οικονομική εκμετάλλευση της κοιλάδας θα ήταν κενό γράμμα εάν δεν συνοδευόταν από εργασίες που θα έδιναν τη δυνατότητα αξιοποίησής της, ώστε τα πλοία να μπορούν να εισέρχονται και να εξέρχονται με το φορτίο τους στον ποταμό Δούναβη, αφού μέχρι το 1856 οι συνθήκες εισόδου των ιστιοφόρων στο Δούναβη από το δέλτα του Σουλινά ήταν, τουλάχιστον, αντιοικονομικές⁵¹⁹.

Με τα άρθρα 12-18 της Συνθήκης, για την προώθηση της ελεύθερης εμπορίας και ναυσιπλοΐας στο Δούναβη, δημιουργήθηκαν δύο Επιτροπές υλοποίησης των αποφάσεών της. Η πρώτη Επιτροπή (άρθρο 16), που τελικά αποτέλεσε την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δουνάβεως (Ε.Ε.Δ), είχε αρμοδιότητα τη διευκόλυνση της ναυσιπλοΐας στο τμήμα του Δούναβη από το Γαλάτσι έως τη Μαύρη Θάλασσα (Κάτω Δουνάβης) και αποτελείτο από αντιπροσώπους των επτά εγγυητριών Δυνάμεων, με διάρκεια λειτουργίας δύο χρόνια⁵²⁰. Η δεύτερη Επιτροπή (άρθρο 17) αποτελείτο από αντιπροσώπους των παρόχθιων χωρών (Πύλη, Αυστρία, Βαυαρία, Βυρτεμβέργη, καθώς και Σερβία, Βλαχία και Μολδαβία), με αρμοδιότητες τεχνικού χαρακτήρα και με τελικό στόχο να ρυθμίζει την ναυσιπλοΐα στο Δούναβη, όταν θα καταργείτο η πρώτη Επιτροπή⁵²¹. Η έκδηλη επιθυμία της Αυστρίας, ωστόσο, να ελέγξει την εμπορική κυκλοφορία σε όλο το μήκος του Δούναβη, οδήγησε στη μη λειτουργία της Επιτροπής των παρόχθιων χωρών και στη μονιμότητα της Επιτροπής των εγγυητριών Δυνάμεων, η οποία είχε Γάλλο κομισάριο μέχρι το 1879.

Η Ε.Ε.Δ. είχε έδρα το Γαλάτσι και ήταν υπηρεσία ανεξάρτητη από το ρουμανικό κράτος, ασκούσε αστυνομικές αρμοδιότητες στο Δούναβη, καθόριζε κανόνες ναυσιπλοΐας, επέβαλε φόρους, διέθετε ποσά για εκτέλεση έργων και διέθετε εκτελεστική γραμματεία. Ξεκίνησε τη λειτουργία της στις 4 Νοεμβρίου του 1856 ορίζοντας υπεύθυνο ελέγχου για την είσοδο-έξοδο των πλοίων στο Δούναβη (στόμιο

⁵¹⁶ Ibidem, άρθρο 15 της Συνθήκης.

⁵¹⁷ Ibidem, άρθρο 19 της Συνθήκης.

⁵¹⁸ Traian Ionescu, "Atitudinea diplomației franceze în problema Mării Negre și a Dunării de Jos, de la Congresul de la Paris (1856) până la Congresul de la Berlin (1878)", *Revista de Istorie*, 11 (1980), București. Σύμφωνα με τη Σύμβαση αυτή οι συμβαλλόμενοι Υψηλή Πύλη, Γαλλία, Αγγλία, Πρωσία, Αυστρία, Σαρδηνία και Ρωσία, δεσμεύονταν στην απαγόρευση εισόδου όλων των πολεμικών πλοίων στα Στενά, όσο διάστημα η Πύλη βρισκόταν σε ειρήνη. Η Σύμβαση αποτέλεσε μέρος της Συνθήκης των Παρισίων και παρέμεινε σε ισχύ μέχρι το 1870.

⁵¹⁹ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του κάτω Δουνάβεως*, Θεσσαλονίκη, 1975, σ. 87-90.

⁵²⁰ Ibidem, αρμοδιότητα της πρώτης Επιτροπής ήταν η επιβολή λογικών δασμών επί των εισερχόμενων πλοίων, τα έσοδα των οποίων θα αξιοποιούσε για την ανεμπόδιστη ναυσιπλοΐα στο παραπάνω τμήμα του Δούναβη.

⁵²¹ Ibidem, αρμοδιότητα της δεύτερης ήταν η δημιουργία Κανονισμού ναυσιπλοΐας, η απομάκρυνση εμποδίων στο ρου του Δούναβη, αστυνόμευση επί του Δούναβη και, εν τέλει, η ανάληψη όλης της ευθύνης κυκλοφορίας των πλοίων επί του Δούναβη μετά από δύο χρόνια.

του Σουλινά), οργάνωσε ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη στο Σουλινά και στην Τούλτσα, όρισε δασμούς για την πλοήγηση των πλοίων, κ.ά.⁵²². Από το 1861 δημιούργησε στο Γαλάτσι τη Γενική Διεύθυνση Ναυσιπλοΐας και καθιέρωσε νέο νομικό καθεστώς ναυσιπλοΐας⁵²³. Προσέλαβε το Βρετανό μηχανικό Τσαρλς Χάρτλεη ως υπεύθυνο των τεχνικών εργασιών⁵²⁴ και προχώρησε σε έργα εκβάθυνσης του στομίου του Σουλινά μέχρι τα 9 από τα 2,74 μέτρα, για να μπορούν να εισπλεύσουν μεγαλύτερα πλοία στο Δούναβη⁵²⁵. Τα έξοδα πλοήγησης ενός πλοίου 200 τόνων στο στόμιο του Δούναβη που πριν το 1858 ανέρχονταν συνολικά σε 1.237 φράγκα, με το καθεστώς της Ε.Ε.Δ το 1860 περιορίστηκαν στα 510 φράγκα⁵²⁶, ενώ τα έσοδα από τη ναυσιπλοΐα αποτέλεσαν τον προϋπολογισμό δαπανών της Ε.Ε.Δ. Παράλληλα, σύμφωνα με τη Συνθήκη των Παρισίων, η Ρωσία επέστρεψε στη Μολδαβία τη νότια Βεσσαραβία και έπαψε να έχει σύνορα με τον ποταμό, ενώ η περιοχή νοτίως των εκβολών του Δούναβη (Νότια Δοβρουτσά), συνέχισε να αποτελεί τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η Ρουμανία είχε διέξοδο στη Μαύρη Θάλασσα και στο διεθνές εμπόριο μόνο μέσω ενός τμήματος βορείως των εκβολών του Δούναβη (νότια Βεσσαραβία). Το τμήμα του Δούναβη από το Γαλάτσι μέχρι τις εκβολές στο Σουλινά έγινε ένα τεράστιο εργοτάξιο από την Ε.Ε.Δ (φράγματα, οικοδομές, ναυτικά εργαστήρια, εξηλεκτρισμός, φάρoi, πάρκα, μηχανήματα μετακίνησης χωμάτων και βράχων, κ.ά), ενώ μεγάλος αριθμός της διασποράς απορροφήθηκε σ' αυτές τις εργασίες. Τα μεγάλα εμπορικά πλοία με προϊόντα έφταναν μέχρι το Γαλάτσι και τη Βραΐλα⁵²⁷, ενώ ξύλινα ποταμόπλοια με μικρότερο βύθισμα μετέφεραν προϊόντα από άλλα παραδουνάβια λιμάνια (Άνω Δούναβης) με μικρό βάθος του ποταμού, για μεταφόρτωση και εξαγωγή. Η τελετή ολοκλήρωσης των εργασιών εκβάθυνσης στο στόμιο του Σουλινά έγινε στις 3 Σεπτεμβρίου 1861, παρόντος του Υπουργού Εξωτερικών των Ηνωμένων Πριγκιπάτων Απόστολου Αρσάκη, ενώ στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου (1871) η Ε.Ε.Δ έλαβε δωδεκαετή παράταση της λειτουργίας της μέχρι το 1883⁵²⁸.

Το θέμα της ναυσιπλοΐας στο Δούναβη επανήλθε στο Συνέδριο του Βερολίνου (1878), το δε τελικό κείμενο αφιέρωσε έξι άρθρα για το πρόβλημα αυτό (άρθρα 52-57). Επρόκειτο για την καθιέρωση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας επί του Δούναβη στο τμήμα Σιδηρές Πύλες - Γαλάτσι (Άνω Δούναβης), διαδρομή ζωτικού ενδιαφέροντος για την Αυτοκρατορία των Αψβούργων. Οι επιτυχείς χειρισμοί του Προεδρεύοντος Βίσμαρκ οδήγησαν σε βελτίωση των θέσεων των Παρόχθιων χωρών, ιδίως της Αυστρίας, δόθηκε παράταση των εργασιών της Ε.Ε.Δ και αποδέχθηκε ως μέλος της

⁵²² Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin portul Galați sub regimul de port franc...*, ό.π, σ. 89.

⁵²³ Emil Palotás, "The Problems of International Navigation on Danube in Austro-Hungarian Politics during the second half of Nineteenth Century", in *Southeast European Maritime commerce and naval policies*, Thessaloniki, 1985, σ. 103.

⁵²⁴ Ștefan Stanciu, "Comisia Europeană a Dunării și Româniile în prima sa perioadă de activitate (1856-1861), Studii și Materiale de Istorie Modernă, XV (2002), București, σ. 5-30.

⁵²⁵ Gr. Antipa, "Chestiunea Dunărei...", ό.π, σ. 139.

⁵²⁶ Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul...*, ό.π, σ. 89.

⁵²⁷ Σε περίπτωση που το εισερχόμενο σκάφος είχε βύθισμα μεγαλύτερο από το βάθος του ποταμού, γινόταν μερική μεταφόρτωση σε μικρά σκάφη στο Σουλινά (λίμπο).

⁵²⁸ Ștefan Stanciu, "Comisia Europeană a Dunării și Româniile în prima...", ό.π, σ. 28-29.

τη Ρουμανία⁵²⁹. Το σημαντικότερο, ωστόσο, ήταν η σιωπηλή συμφωνία των ισχυρών, που χώριζε το Δούναβη σε τρία τμήματα. Το πρώτο τμήμα έφτανε μέχρι τις Σιδηρές Πύλες (Γερμανία - Αυστρία), το δεύτερο ήταν το τμήμα Γαλάτσι-Μαύρη Θάλασσα (Ε.Ε.Δ) και το τρίτο τμήμα περιλάμβανε το τμήμα του Δούναβη από Σιδηρές Πύλες έως το Γαλάτσι, αποκαλούμενο «ο μέσος Δούναβης». Το παράδοξο, πλέον, ήταν ότι «... κάθε ένα από τα τρία τμήματα είχε δικό του καθεστώς, πράγμα αντίθετο στο Διεθνές Δίκαιο... η κατάσταση ήταν μοναδική...»⁵³⁰.

Για την αντιμετώπιση της εκμετάλλευσης του ποταμού στην απόσταση Σιδηρές Πύλες - Γαλάτσι, το 1879 προστέθηκαν νέα άρθρα στη Συνθήκη. Το 1880 δημιουργήθηκε μια Μικτή Επιτροπή, που φαινόταν να οδηγεί στον περιορισμό της ελευθερίας της ναυσιπλοΐας στο τμήμα Σιδηρές Πύλες - Γαλάτσι, προς όφελος της Αυστρίας. Η ελεύθερη ναυσιπλοΐα στο Δούναβη αντιμετωπιζόταν βήμα προς βήμα από τις Μεγάλες Δυνάμεις και η Αυστρο-Ουγγαρία έδινε σκληρή μάχη για την οικονομική κυριαρχία της στο Δούναβη και στη Βαλκανική⁵³¹. Ούτε, όμως, η Ρωσία παραιτείτο από τη στρατηγική της στα Βαλκάνια, αφού η Συνθήκη του Βερολίνου της παραχώρησε ένα τμήμα της νότιας Βεσσαραβίας, ώστε να ελέγχει το βόρειο δέλτα του Δούναβη (Κίλια) και να είναι παρούσα στις εξελίξεις. Στη νέα Συνδιάσκεψη του Λονδίνου (Φεβρουάριος 1883), ο Κάτω Δούναβης επεκτάθηκε μέχρι τη Βραΐλα, το τμήμα του ποταμού Βραΐλα-Σιδηρές Πύλες αποτέλεσε ομόφωνα δικαιοδοσία της Αυστρίας και η Ε.Ε.Δ πήρε παράταση λειτουργίας για ακόμη 21 χρόνια, καθεστώς που έμεινε αμετάβλητο μέχρι το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου⁵³².

Οι εξελίξεις στη διεθνή ναυσιπλοΐα του Δούναβη και τη συστηματική εκμετάλλευση των δυνατοτήτων που παρείχε η κοιλάδα του Δούναβη, αποτέλεσαν σημαντικό βήμα στην κατεύθυνση δημιουργίας του ρουμανικού κράτους, στα πλαίσια των διεθνών συσχετισμών στη Βαλκανική και των αγώνων των Ρουμάνων πατριωτών. Ο αγώνας αυτός πέρασε από διάφορα στάδια και θα ήταν δυσκολότερος εάν δεν υπήρχαν τα οικονομικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, συμφέροντα που οι Ρουμάνοι αξιοποίησαν κατάλληλα και οδήγησαν στη δημιουργία του ρουμανικού κράτους.

Παράλληλα, τα αποτελέσματα των Συνθηκών λειτούργησαν θετικά και για την ελληνική διασπορά. Οι Συνθήκες των Παρισίων και του Βερολίνου ενίσχυναν την ελευθερία ναυσιπλοΐας και εμπορίου, τομείς όπου η διασπορά είχε παραδοσιακά σημαντική παρουσία και δημιουργούνταν προϋποθέσεις ακόμη καλύτερης ανάπτυξής της. Σημαντικοί εμπορικοί και ναυτιλιακοί οίκοι της διασποράς είχαν ήδη δημιουργηθεί και καθιερωθεί σε όλο το μήκος του Δούναβη και ιδιαίτερα στον Κάτω Δούναβη και μπορούσαν να προσδοκούν ακόμη καλύτερη εξέλιξη.

---

⁵²⁹ Emil Palotàs, "The problems of International Navigation on the Danube...", *ό.π.*, σ. 109.

⁵³⁰ Daniela Buşa, "Internaționalizarea Dunării, rolul C.E.D și drepturile...", *ό.π.*, σ. 17.

⁵³¹ Emil Palotàs, "The Problems of International Navigation on the Danube...", *ό.π.*, σ. 109.

⁵³² Ibidem, σ. 110-111.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ (1859-1881)

- 3.1** Αλ. Κούζα (1859-1866), Κάρολος Α΄ (1866-1881) και η διασπορά.....σ. 81
- 3.2** Η εμφάνιση του Κουτσοβλαχικού ζητήματος .....σ. 90
- 3.3** Η δήμευση των μοναστηριακών περιουσιών.....σ. 94
- 3.4** Πληθυσμιακή εξέλιξη και οικονομική πολιτική της Ρουμανίας .....σ. 98

3.1 Αλ. Κούζα (1859-1866), Κάρολος Α΄ (1866-1881) και η διασπορά

Το χρονικό διάστημα 1856-1881 αποτελεί την περίοδο κατά την οποία η κοιλάδα του Δούναβη ενσωματώθηκε οριστικά στο ευρωπαϊκό σύστημα εμπορίου με βάση το δόγμα των ελεύθερων ανταλλαγών, ενώ ταυτόχρονα δημιουργήθηκαν οι περισσότεροι θεσμοί που ενέταξαν το νέο ρουμανικό κράτος στη δυτική οικογένεια, παρ' όλο που μέχρι τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878) είχε τυπικούς δεσμούς υποτέλειας στην Υψηλή Πύλη. Προσωπικότητες της πολιτικής που καθόρισαν με τις αποφάσεις τους την κατεύθυνση και τον τρόπο οργάνωσης του νέου κράτους υπήρξαν, πρωτίστως, οι Ηγεμόνες Αλέξανδρος Κούζα και Κάρολος Α΄, όπως επίσης οι Πρωθυπουργοί και Κυβερνήσεις τους⁵³³, στις οποίες συμμετείχε μεγάλος αριθμός των επαναστατών του 1848.

Την κατεύθυνση για τη νέα πορεία της χώρας την παρουσίασε ο νέος Ηγεμόνας Αλέξανδρος Κούζα στις 6 Δεκεμβρίου 1859, μετά δηλαδή την αναγνώριση της διπλής εκλογής του από τις Μεγάλες Δυνάμεις⁵³⁴, με ομιλία του στη Βουλή, όπου και αφιέρωσε λίγα λόγια για τους αλλοδαπούς που βρίσκονταν στη Μολδοβλαχία⁵³⁵.

...Μεγάλος αριθμός ξένων εγκαταστάθηκε από πολλά χρόνια στη γη μας και η παρουσία τους έδωσε ευκαιρία να δημιουργηθούν πολλές δυσκολίες, όμως αυτές προήλθαν περισσότερο από τη μη εφαρμογή των κανόνων που πρέπει να ακολουθούνται σε σχέση με αυτούς (σ. τους ξένους). Λοιπόν, να μην επιρρίπτουμε σε άλλους τα αμαρτήματα που εμείς δεν θα δεχόμασταν και να (μην) τους αποδίδουμε κακή πρόθεση εκ συστήματος.

Πόσες συνθήκες υπάρχουν στ' αλήθεια, όμως μόνον η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνώρισε τις ανωμαλίες τους σε μια χριστιανική χώρα, και έχουμε βάσιμες ελπίδες ότι οι Δυνάμεις έχουν πρόθεση να ακολουθήσουν μαζί με εμάς την αναθεώρησή τους.

Να κρατήσουμε ενεργά τα δικαιώματά μας, αλλά να μην επιτρέψουμε να μας παρασύρουν οι πατριωτικές υπερβολές που θα μας οδηγούσαν σε ενέργειες εκτός χρόνου. Η παλαιά ρουμανική φιλοξενία είναι ένα θείο δώρο από τους προγόνους, να την κρατήσουμε ως ένα χαρακτηριστικό κόσμημα του Έθνους και ποτέ να μη λυπηθεί ο ξένος για το ότι ήλθε και εγκαταστάθηκε σε εμάς.

Να συμπληρώσουμε την οργάνωσή μας, να υπάρξουν δίκαιες επιβαρύνσεις, αμερόληπτη δικαιοσύνη, άγρυπνη διοίκηση και σύντομα ο ξένος δε θα αναζητεί ξένη προστασία στη χώρα μας, αλλά αυτήν των νόμων μας...

Το αυτούσιο κείμενο της ομιλίας του Ηγεμόνα σε σχέση με τους αλλοδαπούς που παρατίθεται δεν περιέχει τίποτε το ιδιαίτερο. Ωστόσο έγινε δεκτό με εκτίμηση στη Δύση επειδή καθιέρωνε την ελευθερία του εμπορίου στις Ηγεμονίες, που κυριάρχησε ως οικονομική πολιτική των Ηγεμονιών μέχρι το διάστημα 1880-1885⁵³⁶.

⁵³³ Η Ρουμανία και η ελληνική διασπορά είχαν την ατυχία να στερηθούν των υπηρεσιών δύο μεγάλων προσωπικοτήτων: του Νικόλαου Σούτσου και του Απόστολου Αρσάκη (μετά το 1864).

⁵³⁴ Η αναγνώριση της διπλής εκλογής του Αλέξανδρου Κούζα έγινε με το Πρωτόκολλο της Κωνσταντινούπολης, στις 24 Σεπτεμβρίου 1859.

⁵³⁵ *Anunțatorul Român*, nr. 99, 100, 101/ Decembrie 1859, București.

⁵³⁶ G. Zane, "Les problemes économiques de l'Union a la lumiere du message du 6 Décembre 1859 d'Alexandre Ioan Cuza", *Revue Roumaine d'Histoire*, 1-3 (1966), București, σ. 38-39.

Ως σημαντικότερες επιλογές του Ηγεμόνα που δημιούργησαν αρνητικό κλίμα, τουλάχιστον για ένα τμήμα της διασποράς, θεωρούμε το θέμα των Κουτσόβλαχων και, στη συνέχεια, το 1863, τη δήμευση της περιουσίας της εκκλησίας και των αφιερωμένων μοναστηριών. Παράλληλα, όμως, ιδιαίτερα με Πρωθυπουργό τον Μιχαήλ Κογκαλιτσεάνου, έλαβε σειρά αρνητικών μέτρων για τη διασπορά, μεταξύ των οποίων σημειώνουμε τα παρακάτω.

1) Η Συνθήκη των Παρισίων με το άρθρο 9 έδινε τη δυνατότητα αντιπροσώπευσης κάθε μιας από τις δύο Ηγεμονίες στην Κωνσταντινούπολη, όπου θα είχαν συνεργασία με τους αντιπροσώπους των εγγυητριών δυνάμεων. Στο πλαίσιο αυτό ο Ηγεμόνας Αλέξανδρος Κούζα, αμέσως μετά την εκλογή του το 1859, έπαυσε τους Προξένους (καπού κεχαγιά) της Βλαχίας και της Μολδαβίας στην Κωνσταντινούπολη, τους Μιλτιάδη Αριστάρχη και Ι. Φωτιάδη αντίστοιχα⁵³⁷, ενώ η έξαρση της περιόδου οδήγησε στην απόλυση ακόμη και των επί χρόνια εργαζομένων υπαλλήλων στα Προξενεία, με επικεφαλής τον Κ. Ν. Λογάδη⁵³⁸.

2) Νόμος για τις πατέντες (πρώτη φορά το 1860 και δεύτερη στις 26 Ιανουαρίου 1863), με τον οποίο εξισώνονταν οι αλλοδαποί και εντόπιοι πολίτες στην οικονομική επιβάρυνση για την απόκτηση πατέντας (άδεια άσκησης επαγγέλματος) εμπόρου. Η ρύθμιση έπληττε ιδιαίτερα τη διασπορά, Έλληνες και Βρετανούς υπηκόους, που διαμαρτυρήθηκαν και τελικά η κυβέρνηση εξείρεσε τους χονδρέμπορους και τους τραπεζίτες από την πληρωμή. Ωστόσο επιβλήθηκε και σε αυτούς αργότερα, λόγω αναγκών ρευστότητας του δημόσιου ταμείου⁵³⁹.

3) Με το Νόμο 272/1863⁵⁴⁰ απαγορεύτηκε η τέλεση της δοξολογίας στην ελληνική γλώσσα σε όλα τα μοναστήρια και τις εκκλησίες από τις 18 Μαρτίου 1863, δινόταν εντολή στον αρμόδιο Υπουργό να παρακολουθήσει την εκτέλεση του νόμου, ενώ καθαιρέθηκε ο Ηγούμενος στο Νομό Πούτνα, για μη συμμόρφωσή του στην παραπάνω απόφαση.

4) Από την Άνοιξη μέχρι το Φθινόπωρο του 1863 καθαιρέθηκαν οι Έλληνες Ηγούμενοι των μοναστηριών Vacaresti, Mihai Voda, Floresti, Margineni, Casin, Tazlau, Frumusica, Soveja, Sfintul Sava, Galata, Barnovski, Nicorita, Cetatuiia, Barnova, Proboti, Popauti, Sf Ioan Gura de Aur, Bistrita, Rachitoasa, Fistici, Golia, Trei-Ierarhi, Barboiu, Frumuasa⁵⁴¹.

5) Νόμος 1251/1863 κρατικοποίησης της μοναστηριακής περιουσίας⁵⁴². Ο νόμος αποτελείται από εννέα άρθρα, με τα οποία κρατικοποιήθηκε η περιουσία της εκκλησίας και των μοναστηριών και εγγράφηκαν όλα τα εισοδήματά τους στον κρατικό προϋπολογισμό. Αναφέρει ότι θα προχωρήσει σε αποζημίωση προς τους

⁵³⁷ G.C. Florescu, "Aspecte privind dezvoltarea relațiilor internaționale ale Principatelor Unite (1859-1866)", *Studii Revista de Istorie*, 1 (1964), București, σ. 67-85.

⁵³⁸ ANIC, *Arhive personale și familiale*, inventar Apostol Arsache, nr 2178, όπου ο εκδιωχθείς από τη Μολδαβική Πρεσβεία Κωνσταντινούπολης Κ. Ν. Λογάδης, αρχιγραμματέας, υπάλληλος του Μολδαβικού Προξενείου από το 1837 και διευθυντής του από το 1840, ζητά την προστασία του Υπουργού Εξωτερικών της Ρουμανίας Αποστόλη Αρσάκη.

⁵³⁹ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π., σ. 98-102.

⁵⁴⁰ *Monitorul Oficial*, 59/21 Μαρτίου 1863, București.

⁵⁴¹ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Voda...*, ό.π., σ. 328-329.

⁵⁴² *Monitorul Oficial*, 251/17 Δεκεμβρίου 1863, București.

ιδιοκτήτες, αλλά οι ηγεσίες των μοναστηριών πρέπει να δώσουν λογαριασμό για τη χρήση των κεφαλαίων. Τέλος ορίζει ότι θα διαθέσει 10 εκατ. λεί για τη δημιουργία στην Κωνσταντινούπολη ενός νοσοκομείου και ενός σχολείου για όλους τους Χριστιανούς, υπό τη διοίκηση της διπλωματικής αντιπροσωπείας της Ρουμανίας. (Πρωθυπουργός Μιχαήλ Κογκαλνιτσεάνου).

6) Νόμος 1348/31 Δεκεμβρίου 1863⁵⁴³, με τον οποίο καταργήθηκαν οι Επιτροπές Εμπόρων στις πόλεις Βραΐλα και Γαλάτσι που είχαν δημιουργηθεί το 1836 και 1838 αντίστοιχα, τα έσοδα και αρμοδιότητές των οποίων περιήλθαν στους Δήμους, ενώ οι Δήμαρχοι διορίζονταν από τον Ηγεμόνα. Μάλιστα ως αιτίες κατάργησης των Επιτροπών αναφέρονται ότι «... έχοντας υπ' όψη ότι οι Επιτροπές ασχολούνταν με εργασίες που από τη φύση τους και από το νόμο είναι αρμοδιότητας των Δήμων... (και ότι) αμφοτέρως οι Επιτροπές απαρτίζονται από ξένους οι οποίοι συνεχώς βρίσκονται σε ασυμφωνία με τη διοίκηση των Δήμων...». (Πρωθυπουργός Μιχαήλ Κογκαλνιτσεάνου).

7) Νόμος 1051/1864⁵⁴⁴. Με το νόμο αυτό οι ξένοι οποιασδήποτε χριστιανικής πίστης που κατοικούσαν στη Ρουμανία μπορούσαν να αποκτήσουν ακίνητα στη Ρουμανία υπό δύο προϋποθέσεις. Πρώτον να υπόκεινται στο ίδιο καθεστώς με τους εντόπιους κατοίκους και δεύτερον να υπάρχει αμοιβαιότητα, δηλαδή να απολαμβάνουν και οι Ρουμάνοι τα ίδια δικαιώματα στη χώρα όπου ήταν πολίτες οι αλλοδαποί που αποκτούσαν ακίνητα στη Ρουμανία. Ταυτόχρονα ο νόμος εξαιρούσε από το παραπάνω καθεστώς τα ήδη κατασχεμένα κτήματα της εκκλησίας και ακύρωνε κάθε αντίθετη διάταξη του παρελθόντος. Είναι φανερό ότι η ρύθμιση αυτή έβλαπτε ιδιαίτερα τη διασπορά, αφού πολλά μέλη της κατάγονταν από περιοχές που βρίσκονταν στην οθωμανική επικράτεια και όπου δεν μπορούσε να ισχύσει το καθεστώς της αμοιβαιότητας. (Πρωθυπουργός Μιχαήλ Κογκαλνιτσεάνου).

8) Νόμος για τη δημιουργία κρατικού μονοπωλίου καπνού, 10 Δεκεμβρίου 1864⁵⁴⁵. Ο νόμος αποτελείτο από πενήντα άρθρα και καθόριζε τον κρατικό έλεγχο επί της παραγωγής, επεξεργασίας, εμπορίας, κ.ά, των προϊόντων καπνού. Η διαχείριση του μονοπωλίου γινόταν από ειδική διεύθυνση του Υπουργείου Οικονομικών και έβγαινε σε πλειστηριασμό ανά πενταετία. Ο νόμος επανήλθε βελτιωμένος το Φεβρουάριο του 1872. Στον πλειστηριασμό για την πρώτη πενταετία το Δημόσιο είχε έσοδα 8,5 εκατ. γρόσια, στη δεύτερη πενταετία 9,5 εκατ. και στην τρίτη 11,5 εκατ., έναντι συνολικού στόχου 5 εκατ. γροσίων⁵⁴⁶. Τα μέλη της ελληνικής διασποράς δεν μπορούσαν να ασκήσουν ελεύθερα εμπορία επί των προϊόντων καπνού.

9) Δυσκολίες δημιουργούνταν, επίσης, στην άσκηση της εμπορίας ειδών διατροφής, όπου η ελληνική διασπορά είχε σημαντική παρουσία, αφού «... οι πλείστοι των εισαγωγών αποικιακών αποτελούντο εξ Ελλήνων, με έδρα το λιμένα του Γαλασίου...»⁵⁴⁷. Οι δυσκολίες στην εμπορία αποικιακών υπήρχαν διότι η

⁵⁴³ *Monitorul Oficial*, 2/3 Ιανουαρίου 1864, București.

⁵⁴⁴ *Monitorul Oficial*, 185/20 Αυγούστου 1864, București.

⁵⁴⁵ Vasile Boerescu, *Codicele Române*, București, 1865, σ. 240-246, *Monitorul Oficial* 149/3 Ιουλίου 1865.

⁵⁴⁶ Stelian Neagoe, *Memoriile Regelui Carol I al României*, Vol. II, București, 1993, σ. 233.

⁵⁴⁷ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπολιαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 112.

εκμίσθωση των εισπραττομένων δικαιωμάτων εμπορίας γινόταν από εργολάβους, μετά από πλειστηριασμό. Οι έμποροι της διασποράς δεν μπορούσαν να βρουν λύση στα προσκόμματα που συνεχώς προέβαλλαν οι εργολάβοι, ούτε τα αρμόδια Υπουργεία Εμπορίου και Εσωτερικών όπου προσέφευγαν έδιναν λύση⁵⁴⁸.

Τα μέτρα που σημειώσαμε παραπάνω επί Ηγεμονίας Αλέξανδρου Κούζα αλλά και αργότερα, αποδεικνύουν ότι την απόφαση της ρουμανικής πολιτικής ηγεσίας για ίδρυση σύγχρονου ρουμανικού κράτους, μία μερίδα την υλοποίησε αδιαφορώντας για τις αρχές επάνω στις οποίες θα έπρεπε να οικοδομηθεί το νέο κράτος. Υπήρξαν μέτρα που ζημίωσαν απλά μέλη της διασποράς, ενώ το αντιεκκλησιαστικό πνεύμα των Εθνικό-Φιλελεύθερων της εποχής συνδύαστηκε με την ανάγκη αποκατάστασης των ακτημόνων αγροτών και εκδηλώθηκε με αυταρχικό τρόπο, χωρίς την τήρηση αρχών. Η πρακτική αυτή πολλών Εθνικό-Φιλελεύθερων λειτούργησε αρνητικά και για την ίδια τη ρουμανική κοινωνία, διότι της στέρησε από στελέχη και ιδέες, μεταξύ των οποίων και της διασποράς, που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην συνεκτικότερη και ταχύτερη εξέλιξη του νέου κράτους. Η άποψή μας για τον τρόπο και τις αρχές συγκρότησης του σύγχρονου ρουμανικού κράτους συμπίπτει με τη θέση που ανέπτυξε ο Νικολάε Γιόργκα σε ειδική μελέτη του. Ιδού τι λέει ο διαπρεπής ιστορικός και πολιτικός για τα στελέχη αυτά, που αποτέλεσαν τον κορμό του Εθνικού Φιλελεύθερου Κόμματος.

... το 1840, και σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό μετά τον συνταγματικό εκσυγχρονισμό της χώρας και την Ένωση, είχαμε ένα κράτος που θεμελιώθηκε από τη μορφωμένη τάξη μας, από τους Βογιάρους της πρώτης τάξης, με τη συμβολή και με το παράδειγμα ενός τμήματος των παλαιότερων Βογιάρων, με τη συνδρομή της κοινής γνώμης της Δύσης, με τη διπλωματική και στρατιωτική βοήθεια της Δύσης. Έτσι θεμελιώθηκε το σύγχρονο κράτος μας. Το παλαιό κράτος μας είχε θεμέλια πολύ ποιο βαθιά και πολύ ποιο στέρεα... το σύγχρονο κράτος θεμελιώθηκε από ιδεαλιστές, από κάποιους ιδεολόγους που μεγάλωσαν αλλού, χωρίς πλήρη επίγνωση του έθνους των... Γεννημένοι στη Βλαχία από Ρουμάνους γονείς, μεγάλωσαν στο σπίτι με ξένους, σπουδάζοντας κατά ξένο τρόπο, σε ξένα μέρη, τρεφόμενοι στη συνέχεια από τις ξενικές βιβλιοθήκες τους, κατοικώντας σε πόλεις που δεν είχαν προ πολλού ρουμανικό χαρακτήρα, διστάζοντας να περάσουν το κεφαλόσκαλο ενός χωριάτικου ρουμάνικου σπιτιού. Έτσι το Κράτος δημιουργήθηκε στη βάση κάποιων πολύ όμορφων αφηρημένων εννοιών, στη βάση ικανών θεωρητικών απόψεων που αξίζουν επαίνων, στη βάση δυτικών φιλελεύθερων θεωριών από τη μεγάλη Επανάσταση (σ. της Γαλλίας) και που είχαν το νόημα να διαρκέσουν σε χώρες όπου η μεγάλη Επανάσταση ήταν ένας αποφασιστικός παράγοντας... όμως εμείς δεν είχαμε μεγάλη Επανάσταση...⁵⁴⁹.

Η ερμηνεία που διατυπώνει ο μεγάλος ιστορικός της Ρουμανίας για την ίδρυση του νέου κράτους, δεν περιορίζεται μόνο στην κοινωνική τάξη που το δημιούργησε και στους θεσμούς με τους οποίους το εξόπλισε. Αφορά, εξ ίσου, τις αρχές με τις οποίες διαποτίστηκε η λειτουργία των θεσμικών του οργάνων και των προσώπων που το υπηρέτησαν. Η δημιουργία του νέου κράτους έγινε «από τα

⁵⁴⁸ Σύλλογοι, αρ 1208/1880, 1209/1880, 1219/1880, 1220/1880, 1221/1880.

⁵⁴⁹ Nicolae Iorga, “Doctrina Nationalistă”, Extras din *Doctrinile Partidelor Politice*, București, 1924.

επάνω», από τους σπουδαγμένους στο εξωτερικό Βογιάρους, που ήταν οι πρώτοι που επωφελήθηκαν, αλλά αρνήθηκαν ή φοβήθηκαν τη συμβολή άλλων δυνάμεων⁵⁵⁰.

Ιδιαίτερα κρίσιμη για τη σύγχρονη Ρουμανία υπήρξε η πρώτη περίοδος της ολοκλήρωσης της ενοποίησης των δύο Ηγεμονιών Βλαχίας και Μολδαβίας (1859-1866). Παρ' όλη την προσπάθεια και το σημαντικότατο έργο που επιτελέστηκε, με τη στήριξη της Γαλλίας και την αντίθεση της Πύλης και της Αυστρίας⁵⁵¹, εν τούτοις αυτό υλοποιήθηκε «... υπό τη σημαία ενός συγκεντρωτισμού, πολλές φορές υπερβολικού, και η πορεία ενοποίησης... γνώρισε μερικές αρνητικές συνέπειες»⁵⁵². Στην κατεύθυνση αυτή βασικοί υποστηρικτές της πολιτικής του Ηγεμόνα υπήρξαν οι επαναστάτες του 1848 που πλαισιώναν το Εθνικό Φιλελεύθερο κόμμα. Πρόκειται για αυτούς που ο Νικολάε Γιόργκα, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, σημείωνε. «... Πώς θέλετε να γνώριζαν από το δωμάτιό τους οι (Ρουμάνοι) φοιτητές στο Παρίσι τις ανάγκες του ρουμανικού λαού; Πώς θέλετε να γνώριζαν από τις ομιλίες των αγορητών του φιλελεύθερου κόμματος της Γαλλίας τις ανάγκες που συντάρασαν τις διάφορες κατηγορίες της ρουμανικής κοινωνίας του 1840; Πώς θέλετε ... (να γνώριζαν) τί επιθυμούσε η ψυχή μας;...»⁵⁵³.

Ο Αλέξανδρος Κούζα ανετράπη στις 11 Φεβρουαρίου 1866 και, τελικά, Ηγεμόνας ανέλαβε ο Κάρολος Α΄ Χοετζόλλερν στις 10 Μαΐου 1866⁵⁵⁴. Στις 29 Ιουνίου 1866 ψηφίστηκε το πρώτο Σύνταγμα της χώρας, με τις ρυθμίσεις του οποίου ο Κάρολος Α΄ πέτυχε να διαθέτει μεγάλη εξουσία μέσω της καθιέρωσης του απαγορεύω (veto) και να εγγυάται την κυβερνητική σταθερότητα⁵⁵⁵. Οι απόψεις του πλησίαζαν περισσότερο προς το φιλελευθερισμό και από όλους τους πολιτικούς είχε ιδιαίτερη εμπιστοσύνη στους Ι.Κ. Μπρατιάνου και Δ.Α. Στούρτζα⁵⁵⁶. Όμως προκαλεί εντύπωση ότι δεν τον ανησύχησε η ψήφιση των άρθρων 7,8 και 9 του Συντάγματος, παρ' όλο που ήταν σαφές ότι ο στόχος αυτών των άρθρων ήταν οι μη Χριστιανοί υπήκοοί του⁵⁵⁷. Συγκεκριμένα προβλεπόταν στο άρθρο 7 ότι, «Η ιδιότητα του Ρουμάνου αποκτάται, διατηρείται και χάνεται σύμφωνα με τους κανόνες που καθιερώνονται από τους νόμους. Μόνον οι αλλοδαποί Χριστιανοί μπορούν να αποκτήσουν εντοπιότητα». Άρθρο 8, «Η εντοπιότητα παραχωρείται από τη Νομοθετική εξουσία. Μόνον η εντοπιότητα εξισώνει τον ξένο με το Ρουμάνο για την εξάσκηση των πολιτικών του δικαιωμάτων». Άρθρο 9, «Ο Ρουμάνος από οποιοδήποτε κράτος, ασχέτως του τόπου γέννησής του, αποδεικνύοντας την αποβολή της ξένης υπηκοότητάς του, μπορεί να αποκτά αυτόματα το δικαίωμα εκτέλεσης των πολιτικών του δικαιωμάτων με έγκριση των Νομοθετικών Σωμάτων».

⁵⁵⁰ Apostol Stan-Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România...*, ό.π, σ. 74-76.

⁵⁵¹ Valeriu Stan, "Desăvîrșirea Unirii Principatelor Române pe plan administrativ", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, VII (1983), București, σ. 11.

⁵⁵² *Ibidem*, σ. 48.

⁵⁵³ Nicolae Iorga, "Doctrina nationalistă", Extras, din *Doctrinile partidelor Politice*, ό.π, όπου εξαιρεί το Mihail Kogălniceanu.

⁵⁵⁴ Grigore Chirița, "De la Domnia pamânteana la dinastia Hohenzollern (1859-1866). Prerogativele și însemnătatea domniei în edificarea statului Român modern", I, *Revista Istorică*, 1-2 (1995), București, σ. 89-106.

⁵⁵⁵ *Ibidem*, σ. 102-104.

⁵⁵⁶ Sorin Cristescu, *Carol I Corespondența privată...*, ό.π, σ. 25.

⁵⁵⁷ *Monitorul-Jurnal Oficial al României*, nr 142/1-13 Iunie 1866, București.

Τον Απρίλιο του 1867 ψηφίστηκε ο νόμος «Για τη φορολογία επί των οινοπνευματωδών ποτών» και τον Ιούνιο εκδόθηκε ο κανονισμός εφαρμογής του⁵⁵⁸. Ο νόμος αυτός έγινε αιτία να οδηγούνται πολλοί αλλοδαποί, μεταξύ των οποίων και μέλη της διασποράς, να αναζητήσουν τη ρουμανική υπηκοότητα. Συγκεκριμένα για τα σημεία πώλησης οινοπνευματωδών (καπηλειά), «... υπάρχει μία ρύθμιση σε εμάς, διά της οποίας απαγορεύεται σε κάποιον να γίνει ιδιοκτήτης καπηλειού εάν δεν έχει εγγύηση που να βεβαιώνει ότι αυτός που θέλει να γίνει ιδιοκτήτης καπηλειού είναι άνθρωπος που έχει κοινωνική καταξίωση. Φυσιολογικά, τέτοιες εγγυήσεις δίνονται από τους χωρικούς. Και όμως, οι Νομάρχες παρενέβαιναν στα χωριά, υποχρεώνοντας τους χωρικούς να αποσύρουν τις εγγυήσεις τους...»⁵⁵⁹. Ο υψηλός φόρος επί των οινοπνευματωδών αποτέλεσε αιτία προστριβών μεταξύ της ελληνικής διασποράς και των ρουμανικών αρχών. Το 1874 ο Πρόξενος Κλέων Ραγκαβής μαζί με τους Πρόξενους των άλλων κρατών, προέβησαν «... εις αυστηρωτάτην διακοίνωσιν, ώστε η ρουμανική κυβέρνηση έπαυσε τας υπεκφυγάς... και διέταξε τηλεγραφικώς καθ' όλον το κράτος να ανοιχθώσι τα καπηλιά τα υπό των Ελλήνων διατηρούμενα, οίτινες δεν ήρκει ότι επλήρωναν τον επαχθέστατον περί οινοπνευματωδών δασμόν, αλλά τοις απήτουν να αλλάξωσι και υπηκοότητα...»⁵⁶⁰. Ο φόρος επιτηδεύματος επί των οινοπνευματωδών ποτών αφορούσε όσους είχαν σημεία πώλησης ποτών που παρήγαν σε δικά τους κτήματα και είχε ως αποτέλεσμα να χάσουν την αξία τους τα κτήματα στα οποία οι ιδιοκτήτες παρήγαν οινοπνευματώδη ποτά και τα διέθεταν μέσω δικών τους σημείων πώλησης⁵⁶¹. Τέλος, παρά την εκτίμηση ότι στόχος των Κυβέρνησης ήταν ο αποκλεισμός της εβραϊκής διασποράς από την κερδοφόρα αυτή δραστηριότητα, από τα χίλια μέλη της ελληνικής διασποράς που εμπορεύονταν οινοπνευματώδη, οι 500 περίπου είχαν λάβει ήδη τη Ρουμανική υπηκοότητα⁵⁶².

Το Φεβρουάριο του 1872 ψηφίστηκε ο νέος νόμος «Για το μονοπώλιο καπνού» και τον Ιούνιο εκδόθηκε ο κανονισμός εφαρμογής του. Πέραν των αυστηρών και ελεγχόμενων ρυθμίσεων στην παραγωγή, επεξεργασία, εμπορία, κ.ά. του καπνού, στο άρθρο 15 του νόμου, όπως και στο άρθρο 78 του εφαρμοστικού κανονισμού του, οριζόταν ότι «... οι απασχολούμενοι στις επιχειρήσεις, καθώς και όλοι οι λιανοπωλητές καπνών πρέπει να είναι Ρουμάνοι, που βεβαιώνονται από τον Υπουργό Οικονομικών. Η βεβαίωση δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης».

Τον Αύγουστο του 1874 ο μεγαλέμπορος και τραπεζίτης Αχιλλέας Ζερλέντης διορίστηκε Δήμαρχος της Βραΐλας και ο τύπος τον υποδέχθηκε με πολλές ελπίδες δημιουργίας των αναγκαίων έργων υποδομής που έλλειπαν από το μεγάλο αυτό λιμάνι⁵⁶³. Τον επόμενο χρόνο, ωστόσο, έγινε ένσταση εναντίον του από τους Εθνικό-Φιλελεύθερους ότι δεν ήταν Ρουμάνος, ένσταση που θα εκδικαζόταν τον Ιανουάριο

⁵⁵⁸ Vasilie Boerescu, *Codicele Române*, Bucuresti, 1865, σ. 113-142.

⁵⁵⁹ Duță Mercel, *Petre P. Carp, Discursuri Parlamentare*, București, 2000, partea I, σ. 9.

⁵⁶⁰ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 14 Ιουνίου 1874.

⁵⁶¹ *Γνώμη Βουκουρεστίου*, 2 Μαΐου 1875.

⁵⁶² Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές των ελληνο-ρουμανικών σχέσεων κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Ιωάννινα, 2008, (Διδακτορική διατριβή), σ. 177.

⁵⁶³ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 1 Αυγούστου 1874.

του 1876 και «... η απόφασις του υπερτάτου δικαστηρίου αναμένεται μεθ' ανυπομονησίας... υπό των Φιλελευθέρων, οίτινες εκίνησαν την κατά του κ. Ζερλέντη αγωγήν...»⁵⁶⁴. Στις 10 Ιανουαρίου 1876 ο Αχιλλέας Ζερλέντης παραιτήθηκε από Δήμαρχος⁵⁶⁵, η δίκη για την ιθαγένειά του αναβλήθηκε για την 1^η Φεβρουαρίου 1876 ενώ ο Ζερλέντης παραιτήθηκε και από Βουλευτής⁵⁶⁶.

Ο Ηγεμόνας Κάρολος Α΄ δεν απέτρεψε τις παρεμβάσεις που γινόταν σε βάρος των ελληνικών κληροδοτημάτων. Ο ελληνικός τύπος του Βουκουρεστίου καυτηριάζει ιδιαίτερα την περίπτωση της κληρονομιάς της Λούλας Θεμιστοκλέους, το γένος Φουρναράκη από τη Χίο, στην πόλη Μπακάου. Η Λούλα Θεμιστοκλέους άφησε 400 χιλιάδες φράγκα στο (τότε Οθωνικό) Πανεπιστήμιο της Αθήνας, αλλά οι ανεψιοί της, Ρουμάνοι υπήκοοι, προσέφυγαν στη δικαιοσύνη και κέρδισαν τη δίκη και το ποσό του κληροδοτήματος, «...διότι εις την Ρωμανίαν ουδεμία ιδιότης αναγνωρίζεται εις ξένα ιδρύματα...»⁵⁶⁷.

Στο διάστημα 1868-1877 το ζήτημα των Κουτσόβλαχων προσέλαβε μεγάλη έκταση και οξύτητα, ενώ διατίθενταν σημαντικά ποσά από τη Ρουμανία ως ενισχύσεις κάθε μορφής προς τους Κουτσόβλαχους στην Οθωμανική Μακεδονία.⁵⁶⁸ Το 1877 η Υψηλή Πύλη κατάργησε αυτά τα Σχολεία⁵⁶⁹, όμως ακόμη χειρότερα αποτελέσματα για τη διασπορά είχε το «Υπόμνημα Μισαήλ», που υπέβαλε ο Βουλευτής και μέλος του «Μακεδονορωμουνικού Συλλόγου» Γκεόργκε Μισαήλ, το 1880. Τα αποτελέσματά του θα σημειωθούν στην περίοδο μετά το 1881.

Το Φεβρουάριο του 1880 αντικαταστάθηκε από Δήμαρχος Γαλατσίου το μέλος της διασποράς Γεώργιος Μάνθου από τον Υπουργό Εσωτερικών Μιχαήλ Κογκαλιτσεάνου. Ο Υπουργός, παρ' όλο που ομολογεί το ήθος του Δήμαρχου, τον αντικατέστησε, διότι διαφωνούσε με τους δημοτικούς του συμβούλους. Η αλήθεια, όμως, είναι ότι αντικαταστάθηκε διότι «... ημείς απ' εναντίας πληροφορούμεθα ότι... ως Βουλευτής ο κ. Μάνθου είναι χαρακτήρος ανεξαρτήτου...»⁵⁷⁰, ενώ καταδικάστηκε ο αντίπαλός του που διορίστηκε νέος Δήμαρχος⁵⁷¹.

Συμπεραίνουμε ότι ο Κάρολος Α΄ επέλεξε ως προτεραιότητες της πολιτικής του τον έλεγχο των πολιτικών πραγμάτων σε επιλεγμένα ζητήματα, κυρίως τη βαθμιαία ένταξη της Ρουμανίας στην γερμανική σφαίρα επιρροής, κ.ά, ενώ τα θέματα «ήσσοнос» πολιτικής σημασίας τα άφησε να τα αντιμετωπίζουν οι εκάστοτε κυβερνήσεις, τις οποίες άλλωστε διόριζε κατά την κρίση του ο ίδιος. Μεταξύ των επιλογών που οδήγησαν τη Ρουμανία στη γερμανική σφαίρα επιρροής περιλαμβάνεται η είσοδος γερμανικού κεφαλαίου για την κατασκευή σιδηροδρόμων

⁵⁶⁴ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 5 Ιανουαρίου 1876.

⁵⁶⁵ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 12 Ιανουαρίου 1876.

⁵⁶⁶ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 1 Φεβρουαρίου 1876.

⁵⁶⁷ *Σύλλογοι*, αρ. 1313/1880, Βουκουρέστι.

⁵⁶⁸ Alin Ciupală, "Începuturile școlii românești în Macedonia, Epir și Thesalia (1864-1877)", *Revista Erasmus, București*, 6 (1996), σ. 35-36, table A-C, όπου τα διατεθέντα ποσά για εννέα δασκάλους, μαθητές και βιβλία.

⁵⁶⁹ *Ibidem*.

⁵⁷⁰ *Σύλλογοι*, αρ. 1207/1880, Βουκουρέστι.

⁵⁷¹ *Σύλλογοι*, αρ. 1336/1880.

στη Ρουμανία⁵⁷², η δεκαετής Εμπορική Σύμβαση Αυστρίας-Ρουμανίας του 1875 που δεν υπήρξε επωφελής για το νεαρό ρουμανικό κράτος, κ.ά, ενώ το 1878 δήλωνε για το ρόλο του ως Ηγεμόνας ότι «... μόνο το Βερολίνο παραμένει ψυχρό. Εκεί ξέχασαν εντελώς ότι ο Δούναβης είναι ένας γερμανικός ποταμός που πρέπει να τον υπερασπίζεται ένας Γερμανός Πρίγκιπας»⁵⁷³. Σημειώνεται ότι κατά τη δεκαετή διάρκεια της Εμπορικής Σύμβασης Αυστρίας-Ρουμανίας, το πλεονασματικό εμπορικό ισοζύγιο της Ρουμανίας έγινε ελλειμματικό, οι εισαγωγές της Ρουμανίας από την Αυστροουγγαρία αυξήθηκαν από 40 εκατ. το 1875 σε 130 εκατ. το 1885⁵⁷⁴, ο στόλος της Αυστρίας κυριαρχούσε με ποσοστό 65% στην κυκλοφορία στη δυτική πλευρά του Δούναβη (Άνω Δούναβης)⁵⁷⁵, ενώ παράλληλα ο Υπουργός Εξωτερικών Αντράσσυ επέβαλε ώστε οι Εβραίοι υπήκοοι Αυστρίας στη Ρουμανία να μπορούν να έχουν γαιοκτησίες⁵⁷⁶. Όπως υπογραμμίζει ο μεγάλος ιστορικός της Ρουμανίας Νικολάε Γιόργκα «... πριν, όπως και μετά τον δασμολογικό πόλεμο, στην πράξη ήμασταν ένα αυστριακό εμπορικό τμήμα στην μεγάλη παγκόσμια εμπορική κίνηση...»⁵⁷⁷. Ιδιαίτερα αρνητική υπήρξε αυτή η Σύμβαση για τις επενδύσεις της διασποράς στις αλευροβιομηχανίες στο ρουμανικό έδαφος πολλές από τις οποίες έκλεισαν, ενώ φαίνεται ότι αυτή ήταν η αιτία της πτώχευσης του Επαμεινώντα Λαμπρινίδη το 1888, που διέθετε στο Γαλάτσι το μεγαλύτερο αλευρόμυλο της Ρουμανίας⁵⁷⁸. Πολλοί υποστηρίζουν σήμερα ότι η Σύμβαση αυτή ήταν ένα λάθος, που οδήγησε ώστε τα άλευρα της Αυστρίας, χωρίς δασμούς πλέον, να είναι φθηνότερα από αυτά που παράγονταν στη Ρουμανία από εντόπια δημητριακά. Ωστόσο, υποστηρίζουν, η πολιτική της σημασία ήταν τεράστια για τη Ρουμανία, γιατί συνήψε Διεθνή Συμφωνία χωρίς την ανάμειξη της Υψηλής Πύλης, βασισμένη στις αρχές της ισότητας και της αμοιβαιότητας⁵⁷⁹.

Αποδεχόμενοι ως ορθή αυτή την προσέγγιση από πολιτική σκοπιά, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η «Εμπορική Σύμβαση της 6 (18) Απριλίου 1878» μεταξύ Ελλάδας και Ρουμανίας, που εγκρίθηκε από τη Βουλή της Ρουμανίας στις 4 Μαρτίου 1880 και δημοσιεύτηκε στην επίσημη εφημερίδα της χώρας στις 15/27 Απριλίου 1880⁵⁸⁰, ήταν απλά μία προσπάθεια διεθνούς παρουσίας και εσωτερικής επιβεβαίωσης της πολιτικής τάξης της Ρουμανίας. Ήταν η εποχή που η Ρουμανία επιζητούσε να αποδείξει, πρωτίστως, ότι είχε τη δυνατότητα σύναψης Διεθνών Συμβάσεων χωρίς την έγκριση ή την ανάμειξη της Υψηλής Πύλης, ότι ήταν μία χώρα που κατακτούσε βήμα προς βήμα την εθνική της ανεξαρτησία και οι Συμβάσεις

⁵⁷² Πρόκειται για την κατασκευή των βασικών σιδηροδρόμων της Χώρας από την γερμανική εταιρεία Strousberg, την οποία εξαγόρασε, τελικά, το ρουμανικό δημόσιο το 1880.

⁵⁷³ Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondența privată*, București, 2005, σ. 48-49.

⁵⁷⁴ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, ό.π, σ. 178.

⁵⁷⁵ Gheorghe Bărbăntan, “Unele aspecte privind relațiile comerciale Romano-Austro-Ungare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea”, *Anuarul Institutului de Istorie “G. Baritiu”*, XLIX (2010), Cluj-Napoca, σ. 299-308.

⁵⁷⁶ *Ibidem*, σ. 301.

⁵⁷⁷ Nicolae Iorga, *Istoria Comerțului Românesc*, București, 1929, σ. 178.

⁵⁷⁸ Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați...*, ό.π, σ. 163-164.

⁵⁷⁹ Gheorhe Cristea, “Ancepedente și consecințe ale războiului vama cu Austroungaria”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, VI (1979), București, σ. 91-137.

⁵⁸⁰ ΦΕΚ αρ. 59/27 Μαΐου 1880 και Monitorul Oficial nr 88, 15/27 Aprilie 1880, București.

αυτού του είδους αποτελούσαν κεντρικές επιλογές της ηγεσίας της, θέλοντας να καταργηθούν στην πράξη οι διομολογήσεις⁵⁸¹. Παρ' όλες τις προσπάθειες, λοιπόν, του Γενικού Προξένου Κλέωνα Ραγκαβή για την υπογραφή της εν λόγω Σύμβασης Ελλάδας-Ρουμανίας⁵⁸², οι οικονομικές επιπτώσεις της ήταν ανύπαρκτες για την Ελλάδα, ενώ παράλληλα δεν υπήρχε καμία πρόνοια για την ελληνική διασπορά.

Ένα από τα προβλήματα που παρέλαβε ο Ηγεμόνας Κάρολος Α΄, ήταν αυτό των μοναστηριακών περιουσιών, για το οποίο υπήρχε αλληλογραφία μεταξύ του Ηγεμόνα της Ρουμανίας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου⁵⁸³. Σύντομα όμως η πολιτική αυτή άλλαξε και ο Υπουργός εξωτερικών Β. Μπογιερέσκου δήλωσε πως δεν αναγνωρίζει καμία αρμοδιότητα επί του θέματος στους αποσταλμένους του Οικουμενικού Πατριαρχείου Μητροπολίτες Νικομήδειας και Φιλαδέλφειας⁵⁸⁴. Παρ' όλο που το Συνέδριο του Βερολίνου συνέστησε στη Ρουμανία να αντιμετωπίσει το θέμα, εν τούτοις το μοναστηριακό ζήτημα δεν επανήλθε στην ημερήσια διάταξη ως Διεθνές, αλλά ως διμερής διαφορά ή ως εσωτερικό θέμα της Ρουμανίας⁵⁸⁵.

Η έναρξη διπλωματικών σχέσεων με την Ελλάδα αποτέλεσε άμεση προτεραιότητα για τη Ρουμανική πολιτική ηγεσία μετά τη Συνθήκη του Βερολίνου, και στις 28 Δεκεμβρίου 1879 ανακοινώθηκε η τοποθέτηση του γιατρού ελληνικής καταγωγής Κωνσταντίνου Εξάρχου ως διπλωματικού εκπροσώπου της Ρουμανίας, που εγκαταστάθηκε στην Αθήνα στις 21 Φεβρουαρίου/4 Μαρτίου 1880⁵⁸⁶, ενώ η Ελλάδα αναγνώρισε το νέο διεθνές καθεστώς λίγες ημέρες πρωύτερα, στις 11/23 Φεβρουαρίου 1880⁵⁸⁷. Η άμεση και φιλική ανταπόκριση της Ελλάδας στην αναγνώριση της Ρουμανίας και στην τοποθέτηση του Κωνσταντίνου Εξάρχου, εξηγεί πιθανότατα την ταχύτατη έγκριση της πρώτης Εμπορικής Σύμβασης Ελλάδας-Ρουμανίας από τη Βουλή της Ρουμανίας (Απρίλιος 1880).

Η επιλογή του Ηγεμόνα Κάρολου Α΄ να εντάξει τη Ρουμανία στη σφαίρα επιρροής της Γερμανίας είχε αρνητικές επιπτώσεις στις σχέσεις Ελλάδας-Ρουμανίας, αλλά και στη γενικότερη συνεργασία στα Βαλκάνια εναντίον του κοινού εχθρού, δηλαδή των Οθωμανών. Ο Βασιλιάς Γεώργιος Α΄ της Ελλάδας (1864-1913) έστειλε τον Πρίγκιπα Γρηγόριο Υψηλάντη στο Βουκουρέστι⁵⁸⁸, στοχεύοντας στη συνεργασία των δύο χωρών με αφορμή την Κρητική Επανάσταση του 1866⁵⁸⁹. Το 1869, μετά την αποτυχία της Συνδιάσκεψης των Παρισίων για το Κρητικό Ζήτημα (οι Μεγάλες Δυνάμεις έμειναν αμετακίνητες στο δόγμα περί ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας), ο Βασιλιάς Γεώργιος Α΄ έστειλε και πάλι στο Βουκουρέστι το Γρηγόριο Υψηλάντη, με προτάσεις και σχέδιο συμμαχίας. Στην τρίτη επίσκεψη του

⁵⁸¹ Mircea Malița, "A Century of Political and Diplomatic Action for the...", *ό.π.*, σ. 587-604.

⁵⁸² *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 21 Φεβρουαρίου 1874.

⁵⁸³ *Σύλλογοι*, αρ. 1241/1880.

⁵⁸⁴ *Σύλλογοι*, αρ. 1294/1880.

⁵⁸⁵ *Σύλλογοι*, αρ. 1341/1880.

⁵⁸⁶ Beatrice Marinescu, "Les événements des Balcans après le Congtes de Berlin"..., *ό.π.*, σ. 290.

⁵⁸⁷ C.C. Giurescu, *Istoria României în date...*, *ό.π.*, σ. 243.

⁵⁸⁸ Σπυρίδων Σφέτας, «Το ιστορικό πλαίσιο των Έλληνο-Ρουμανικών σχέσεων (1866-1913)», *Μακεδονικά*, 23 (2001-2002), Θεσσαλονίκη, σ. 27-28.

⁵⁸⁹ Constantin N. Velichi, "Les relations roumano-greques durant la période 1866-1879", *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 3 (1970), București, σ. 525-548.

Υψηλάντη τον Δεκέμβριο του 1869, ο Ηγεμόνας Κάρολος Α΄ τον παρέπεμψε στον αρμόδιο Υπουργό του Α. Γ. Γκολέσκου, αποφεύγοντας κάθε δέσμευση για μία ενδοβαλκανική συνεννόηση⁵⁹⁰. Παρόμοια ανεπιτυχείς ή διστακτικές ήταν οι προσπάθειες συνεργασίας των δύο χωρών στη δεκαετία του 1870, παρ' όλο που συνέβησαν σημαντικά γεγονότα στη Βαλκανική (εξεγέρσεις του 1875-1876 στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και στη Βουλγαρία), με κορυφαίο τον πόλεμο της Ρωσίας με την Υψηλή Πύλη του 1877-1878⁵⁹¹.

3.2 Η εμφάνιση του Κουτσοβλαχικού ζητήματος

Η Επανάσταση του 1848 στη Βλαχία αποτέλεσε την απαρχή του Κουτσοβλαχικού ζητήματος⁵⁹², που έμελε να έχει σημαντικές επιπτώσεις στις σχέσεις των δύο χωρών ιδιαίτερα μετά το 1885. Το θέμα αυτό άρχισε να μετατρέπεται σε πρόβλημα από το 1854, μετά από ένα ταξίδι στην οθωμανική Μακεδονία, από τη Θεσσαλονίκη μέχρι το Μοναστήρι, του Βλάχου Δημήτριου Μπολιντινεάνου⁵⁹³, μετέπειτα Υπουργού του Ηγεμόνα Κούζα. Στις εντυπώσεις του που εξέδωσε στο Βουκουρέστι⁵⁹⁴, υιοθετεί εκτιμήσεις τρίτων για τον πληθυσμό των «Ρουμάνων» της Μακεδονίας⁵⁹⁵, κ.ά.

Ωστόσο, το θέμα άρχισε να αποκτά ρίζες επί Ηγεμονίας Αλέξανδρου Κούζα το 1859, όταν ο ιερομόναχος στο Άγιο Όρος Αβέρκιος «αποστάτησε», και, ξεκινώντας από τη Βλαχία μαζί με τον Βλάχο Ιωάννη Καραγιάννη από την Αβδέλλα, οργάνωσε φιλορουμανική προπαγάνδα στα βλαχοχώρια της Μακεδονίας, στέλνοντας επτά παιδιά Βλάχων για σπουδές στο Βουκουρέστι. Παρά τις αντιδράσεις της Ορθόδοξης εκκλησίας, ο Αβέρκιος συναντήθηκε επανειλημμένα με τον Ηγεμόνα Κούζα⁵⁹⁶, το 1859 ιδρύθηκε η πρώτη «Επιτροπή Μακεδονορωμούνων» και το 1860 ο Κωστάκης Νέγρης υπέβαλε υπόμνημα στην Υψηλή Πύλη για το θέμα⁵⁹⁷. Το 1863 ιδρύθηκε δεύτερη «Επιτροπή Μακεδονορωμούνων» που έστειλε υπόμνημα στον Αυτοκράτορα της Γαλλίας Ναπολέοντα Γ΄, εκ μέρους των 4 (τεσσάρων) εκατ. «Μακεδονορωμούνων»⁵⁹⁸. Τα παιδιά των Βλάχων της Πίνδου που ο Αβέρκιος μετέφερε στο Βουκουρέστι και μορφώνονταν σε ειδικό οικοτροφείο, επέστρεψαν στην Πίνδο δημιουργώντας σχολεία⁵⁹⁹. Ανάλογη ήταν και η χρηματοδότηση του

⁵⁹⁰ Σπυρίδων Σφέτας, «Το ιστορικό πλαίσιο των Έλληνο-Ρουμανικών...», *ό.π.*, σ. 28.

⁵⁹¹ Constantin N. Velichi, «Les relations roumano-greques durant...», *ό.π.*, σ. 536-537.

⁵⁹² Ștefan Petrescu, «Η ρουμανική ιθαγένεια και οι Έλληνες της Ρουμανίας», Γ΄ Συνέδριο Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, (αδημοσίευτη μελέτη), Βουκουρέστι, 2006.

⁵⁹³ Ο ποιητής Dimitrie Bolintineanu (1819-1872), από Βλάχους γονείς (το πατρικό του επώνυμο ήταν Cosmad), Εθνικό-Φιλελεύθερος, ήταν διευθυντής από το 1858 στην εφημερίδα Dâmbovița στο Βουκουρέστι, όπου δημοσιεύονταν διάφορα άρθρα και στοιχεία για τους Κουτσόβλαχους.

⁵⁹⁴ Dimitrie Bolintineanu, *Calatorii la Români din Macedonia*, Revista Pindului, Macedoniei și Timocului, București, 1929.

⁵⁹⁵ Για την καταγωγή των Βλάχων, βλ. Χρυσόχοος Μιχαήλ, *Βλάχοι και Κουτσόβλαχοι*, Αθήνα, 1909, Καζάζης Νεοκλής, «Η Μακεδονία και οι Ρωμούνου», *Ελληνισμός* 10 (1907), Κεραμόπουλος Δ. Αντώνιος, *Τί είναι οι Κουτσόβλαχοι*, Αθήνα, 1939, Έξαρχος Γιώργης, *Οι Ελληνόβλαχοι*, Αθήνα, 2001, τόμος Α΄, Thede Kahl, *Για την ταυτότητα των Βλάχων*, Αθήνα, 2009.

⁵⁹⁶ Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Η Ρουμανική προπαγάνδα στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων και στα βλαχοφώνια χωριά της Πίνδου*, Ιωάννινα, 1995, τόμος Α΄, σ. 76.

⁵⁹⁷ Gh. Zbucnea, *Români și Balcanii în epoca modernă*, Craiova, 2003, σ. 119.

⁵⁹⁸ Sever-Mircea Catalan, «Politica bisericească a domnitorului Alexandru Cuza (1859-1866)», *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XV (2002), București, σ. 91-110.

⁵⁹⁹ Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Η Ρουμανική προπαγάνδα...*, *ό.π.*, σ. 77-79.

ρουμανικού κράτους, όπου «... η Κυβέρνηση, δε ξέρουμε γιατί, έβαλε στον προϋπολογισμό ένα μεγάλο αριθμό υποτροφιών για κάποιους μαθητές που θα έρχονταν να παρακολουθήσουν στις σχολές, αφού άκουσε τον ικανό διευθυντή της δημόσιας εκπαίδευσης Δ. Αλεξανδρέσκου, λεγόμενο Ουρέκια»⁶⁰⁰. Το πρώτο ρουμανικό σχολείο ιδρύθηκε το 1864 κοντά στο Μοναστήρι, ενώ τα πρώτα διδακτικά βιβλία στη βλάχικη γλώσσα με λατινική γραφή, έγραψαν από το 1864 οι Δ. Ατανεσέσκου, Τ. Ιλιέσκου, Α. Μπακάβ, Σ. Τσινέσκου⁶⁰¹.

Το 1870 ιδρύθηκε ο *Μακεδονορωμουνικός Σύλλογος*, με πρόεδρο τον Υπουργό Β. Α. Ουρέκια που το 1880 προχώρησε στην έκδοση της δίγλωσσης εφημερίδας *Frațilia intru Dreptate* (Αδελφότης με Δικαιοσύνη). Ο Σύλλογος αυτός έμελε να παίζει σημαντικό ρόλο στα επόμενα χρόνια στις σχέσεις Ελλάδας-Ρουμανίας, οξύνοντας την ένταση των σχέσεων με πρόσχημα τους Κουτσόβλαχους, διότι πολλά πολιτικά πρόσωπα που είχαν ελληνόφωνη ή βλαχόφωνη καταγωγή και πολιτογραφήθηκαν Ρουμάνοι είχαν πολύ πιο ακραίες απόψεις για τις σχέσεις των δύο κρατών από ότι οι εντόπιοι Ρουμάνοι πολιτικοί. Δεν αναφερόμαστε εδώ στους Ρουμάνους της Τρανσυλβανίας και του Μπανάτου (Τιμισοάρα) που ανήκε στην Αυστρία και ήταν ζήτημα με εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά.

Η συνεχής ανακίνηση του θέματος σε σημαντική μερίδα του τύπου της εποχής δημιουργούσε ένα κλίμα σύγκρουσης και διαίρεσης, ενώ ο εθνικισμός της περιόδου προσέθετε και ταύτιζε, κατά το δοκούν, την ελληνική διασπορά και τον ελληνισμό με την περίοδο των Φαναριωτών⁶⁰². Η οξύτητα έγινε ακόμη μεγαλύτερη εξ αιτίας της «στατιστικής» για την πλήρη δήθεν ανυπαρξία Ελλήνων στη Θεσσαλονίκη που «κατέγραψε» το 1880 ο Πρόξενος της Ρουμανίας Λενς στη Θεσσαλονίκη⁶⁰³, στατιστική που δημιούργησε δημόσιες αντιπαραθέσεις και ανάγκασε τον πρόξενο της Ρουμανίας να ανασκευάσει. Το 1880 η εφημερίδα *Οι Σύλλογοι* παρουσίασε το Υπόμνημα Μισαήλ⁶⁰⁴, με το οποίο ζητούνταν από τη ρουμανική Κυβέρνηση να αναζητηθεί η εκτέλεση των κληρονομιών των Δοσιθέου Φιλίττη, Μουζίκου από τη Βλάστη, Τέγα, Νικ. Μιχαήλ από Μεγάροβο, Καζάκοβιτς από το Μέτσοβο, Ελισάβετ Καστρισιού από την Ήπειρο, Καμπάνη ιερ. Ιεραπόλεως και άλλων, για τις διαθήκες των οποίων ζητούσαν «την δικαίαν και νόμιμον εφαρμογήν... αλλά και ένθα πέμπονται τα χρήματα... (τα οποία) εισίν προορισμένα προς φωτισμόν των υπερδουναβίων Ρωμούνων»⁶⁰⁵. Το κλίμα μεταξύ της ελληνικής διασποράς και της ρουμανικής υπερβολής έγινε εκρηκτικό, εξ αιτίας της εμφανισθείσης ως «απόπειρα δολοφονίας» του Απόστολου Μαργαρίτη στο Μοναστήρι το 1880, που δημιούργησε ακόμη μεγαλύτερη ένταση στις σχέσεις της ελληνικής διασποράς με τις ρουμανικές αρχές⁶⁰⁶. Η μεγάλη δύναμη στη Βαλκανική, η Αυστρία, αναλογιζόμενη το πρόβλημα των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας, τηρούσε φιλορουμανική στάση στο θέμα αυτό,

⁶⁰⁰ Dimitrie Bolintineanu, *Viata lui Cuza-Voda...*, ό.π, σ. 44.

⁶⁰¹ Gh. Zbughea, *Românii și Balcanii...*, ό.π, σ. 121.

⁶⁰² Συνεχή άρθρα στους *Συλλόγους* και *Pressa, Românul, Telegraful*, κ.ά.

⁶⁰³ *Οι Σύλλογοι*, αρ 1174/1880, 1187/1880, 1192/1880, 1193/1880, 1198/1880, 1199/1880, κ.ά.

⁶⁰⁴ *Οι Σύλλογοι*, αριθ. 1251-1255, της 9, 10, 11, 13 και 14 Απριλίου 1880.

⁶⁰⁵ *Οι Σύλλογοι*, 2/14 Απριλίου 1880.

⁶⁰⁶ *Οι Σύλλογοι*, αρ.1179/1880, 1183/1880, 1191/1880, 1202/1880, 1214/1880, 1218/1880, κ.ά.

ενώ η Ρωσία ενίσχυε τη σύμπραξη των Βλαχόφωνων με τους Βούλγαρους. Το 1880 προστέθηκε και η Υψηλή Πύλη, που ήθελε να αποφύγει την εφαρμογή της Συνθήκης του Βερολίνου και να μην αποδώσει στην Ελλάδα τη Θεσσαλία και την Ήπειρο⁶⁰⁷.

Η προσπάθεια διπλωματικής προσέγγισης Ελλάδας-Ρουμανίας, που κατέληξε σε επιτυχή υπογραφή Εμπορικής και Ναυτιλιακής Συνθήκης την Άνοιξη του 1880 όπως σημειώθηκε, δε συνέβαλε καθόλου στη δημιουργία κλίματος συνεργασίας. Μερίδα του Τύπου συνέχισε με σφοδρότητα τις επιθέσεις εναντίον της Ελλάδας για το θέμα των Κουτσόβλαχων, με την Υψηλή Πύλη άλλοτε να αδυνατεί να επιβάλλει την τάξη και άλλοτε να βλέπει μόνο αυτά που εντάσσονταν στην πολιτική της⁶⁰⁸. Ταυτόχρονα η εφημερίδα των «Μακεδονορωμούνων» *Frațilia intru Dreptate*, δημοσίευε εμπρηστικά άρθρα⁶⁰⁹, στα οποία *Οι Σύλλογοι* δια του Τιμολέοντα Ρουμπίνη ανταπαντούσε σταθερά και σε ανάλογο τόνο⁶¹⁰.

Το τέλος αυτής της περιόδου στο 1881, συμπίπτει με την υλοποίηση από πλευράς Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μετά από πολλές υπεκφυγές, της υποχρέωσης παραχώρησης της Θεσσαλίας και της Ηπείρου στην Ελλάδα (20 Ιουνίου-2 Ιουλίου), βάσει των ρυθμίσεων της Συνθήκης του Βερολίνου. Η ιδιομορφία αυτής της παραχώρησης δεν έγκειται τόσο στην έκταση και στον πλούτο αυτών των περιοχών για τη Ελλάδα, όσο στο ότι εκεί κατοικούσαν συμπαγείς πληθυσμοί Βλαχόφωνων, από τους οποίους οι ρουμανική ιθύνουσα τάξη ανέμενε ανταπόκριση στην προπαγάνδα δεκαετιών. Αυτή ήταν και η αιτία της υπερκινητικότητας των Μαργαρίτη-Καραγιάννη στην Πίνδο, η συλλογή υπογραφών, οι δημοσιεύσεις στον Τύπο, κ.ά⁶¹¹. Αυτή ήταν και η αιτία για την οποία από καιρό ο Τύπος στη Ρουμανία προπαγάνδιζε ότι «... μοναδικό νόμιμο μέσο επίλυσης του θέματος αποτελεί η γνωμοδότηση μέσω δημοψηφίσματος του λαού που ζει στις εν λόγω περιοχές και η διευθέτηση των συνόρων σύμφωνα με την πλειοψηφία που θα προέκυπτε, διότι μόνο με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσαμε να ελπίζουμε στη δημιουργία μιας ειρηνικής κατάστασης με διάρκεια...»⁶¹².

Το αποτέλεσμα ήταν τραγικό για ένα τμήμα της ρουμανικής πολιτικής τάξης. Η προσάρτηση των περιοχών στην Ελλάδα έγινε τον Ιούλιο-Οκτώβριο 1881 και οι Κουτσόβλαχοι της Πίνδου όχι μόνο δεν αντέδρασαν στην προσάρτησή τους στην Ελλάδα, αλλά «... υποδέχονταν με ενθουσιασμό τον ελληνικό στρατό και τις αρχές και, βέβαια, πουθενά δεν παρατηρήθηκε ίχνος αντίδρασης...»⁶¹³. Στο Βουκουρέστι, αντίθετα, ξέσπασαν επικρίσεις εναντίον των «ετεροχθόνων» βλαχόφωνων πολιτικών Φερεκύδη, Ρωσσέτη, Ζιανή, Καραδά, Σερούριου, κ.ά, χαρακτηρίζοντάς τους

⁶⁰⁷ Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Η ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι των Ιωαννίνων...*, ό.π, σ. 110-115.

⁶⁰⁸ *Σύλλογοι*, αρ. 1274/1880.

⁶⁰⁹ *Σύλλογοι*, αρ. 1274/1880, (αναδημοσίευση από τη *Frațilia...*) «... αλλ' ο καιρός καθ' όν οι εν Μακεδονία, Ηπείρω, Θεσσαλία και αλλαχού Ρωμοῦνοι εγένοντο όργανα υμών παρήλθεν πλέον, και εις το εξής οι Ρωμοῦνοι θέλουσι έχει εστραμμένα τα βλέμματά των προς το Βουκουρέστιον και ουχί προς τας Αθήνας... ως εκ των πραγμάτων πλέον αποδεικνύεται, εχθρός των Ρωμοῦνων και των λοιπών λαών της Ανατολής είναι ουχί ο Τούρκος, αλλ' ο Έλλην...».

⁶¹⁰ *Σύλλογοι*, αρ. 1274/1880, Βουκουρέστι.

⁶¹¹ Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Η Ρουμανική προπαγάνδα...*, ό.π, σ. 120-135.

⁶¹² Beatrice Marinescu, "Les événements des Balkans après le Congrès de Berlin reflétés dans la presse de Roumanie (1878-1886)", *Revue Roumaine d'Histoire*, 2 (1981), Bucuresți, σ. 287-308.

⁶¹³ Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Η Ρουμανική προπαγάνδα...*, ό.π, σ. 128.

«εξαμβλώματα», άτομα χωρίς πατρίδα και εθνικότητα, που ένιωθαν μίσος για τους «αυτόχθονες Ρουμάνους» και από τους οποίους έπρεπε να αφαιρεθεί κάθε εξουσία⁶¹⁴.

Το Κουτσοβλαχικό πρόβλημα κατά τη γνώμη μας, ουσιαστικά έληξε το 1881. Θα συναντήσουμε, βεβαίως, βίαιες εξάρσεις του κατά τα επόμενα χρόνια, που θα φτάσουν μέχρι τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων Ελλάδας-Ρουμανίας, απελάσεις μελών της ελληνικής διασποράς από τη Ρουμανία, κ.ά. Παρ' όλα αυτά η πλειοψηφία της ρουμανικής ελίτ αντιλαμβανόταν ότι δεν μπορούσε να προσδοκά, πλέον, τίποτε περισσότερο και τίποτε καλύτερο από ό, τι μέχρι το 1881.

Η παραπάνω εκτίμηση, όμως, πρέπει να απαντήσει στο λογικό ερώτημα. Εάν πράγματι το θέμα «έληξε» το 1881, τότε γιατί η ρουμανική ιθύνουσα τάξη το κράτησε τόσο ψηλά στην ατζέντα της εξωτερικής της πολιτικής το επόμενο χρονικό διάστημα; Γιατί συνέχισε με την ίδια και μεγαλύτερη ένταση να το προπαγανδίζει, να δαπανά τεράστια ποσά και να δημιουργεί προβλήματα στις σχέσεις της;

Η απάντηση στο ερώτημα βρίσκεται σε τρεις αιτίες.

Η πρώτη αιτία σχετίζεται με τη γενικότερη αναταραχή στη Βαλκανική, όπου μετά τη Συνθήκη του Βερολίνου οι κτήσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας περιορίστηκαν δραστικά, χωρίς να επέλθει η πολυπόθητη ηρεμία. Η Ρουμανία προσάρτησε με αυτήν τη Συνθήκη την περιοχή της Δοβρουτσάς, παρ' όλο που πολλοί πολιτικοί της Ρουμανίας αντέδρασαν σ' αυτήν την προσάρτηση και θα προτιμούσαν να τους αποδοθεί η Βεσσαραβία⁶¹⁵. Η αναταραχή στη Βαλκανική κρατούσε ανοιχτό το θέμα της ενδεχόμενης αναδιάταξης των συνόρων των Βαλκανικών κρατών. Το θέμα των Κουτσόβλαχων αποτελούσε ένα μέσο πίεσης προς την Υψηλή Πύλη, ένα διαπραγματευτικό πλεονέκτημα για τη ρουμανική πολιτική τάξη, για παραχωρήσεις σε άλλα επίπεδα. Αλλά ακόμη και αυτό να μη συνέβαινε, όσοι «Ρωμούνοι πέραν του Δούναβη» ήθελαν, θα μπορούσαν να αποικίσουν την περιοχή της Δοβρουτσάς⁶¹⁶.

Η δεύτερη αιτία βρισκόταν στην όμορη Μοναρχία των Αψβούργων. Η κραταιά αυτή Αυτοκρατορία περιλάμβανε στα όριά της την Τρανσυλβανία και το Μπανάτο (Τιμισοάρα), όπου οι Ρουμάνοι αποτελούσαν σημαντικό ποσοστό κατοίκων και βρίσκονταν σε καθημερινές οικονομικές και άλλες συναλλαγές με τους συμπατριώτες τους στη Ρουμανία. Η Αυστρία είχε κάθε λόγο να προσπαθεί να στρέψει τον αλυτρωτισμό της ρουμανικής πολιτικής προς άλλη κατεύθυνση, δηλαδή προς τους «Ρωμούνους πέραν του Δούναβη»⁶¹⁷. Αυτή ήταν και η κύρια αιτία που η Αυστρία υποστήριζε τη ρουμανική πολιτική στο θέμα των Κουτσόβλαχων.

Η σημαντικότερη, όμως, αιτία της συνέχισης της ίδιας πολιτικής για αυτό το θέμα από μερίδα της πολιτικής τάξης και του Τύπου της Ρουμανίας αποτέλεσε το ότι μέσω του θέματος των Κουτσόβλαχων, ο ανερχόμενος εθνικισμός μερίδας των Ρουμάνων φιλελεύθερων απόψεων, απαντούσε εν μέρει στο ερώτημα της ιστορικής συνέχειας των Ρουμάνων για ένα διάστημα δύο περίπου αιώνων. Όπως σημειώθηκε, το 18^ο αιώνα οι Βλαχόφωνοι, μαζί με τους Ηπειρώτες και τους Δυτικομακεδόνες, ήταν οι εμπορικοί κατακτητές της Βαλκανικής και είχαν πρωτοποριακή πνευματική

⁶¹⁴ Ibidem, σ. 129.

⁶¹⁵ Titu Maiorescu, *Ministeriul Brătianu-Kogălniceanu și Tratatul de la Berlin*, București, 1878.

⁶¹⁶ Σπυρίδων Σφέτας, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνο-ρουμανικών σχέσεων...», *ό.π.*, σ. 29.

⁶¹⁷ S. Țovaru, *Problema scoalei Românești din Balcani*, București, 1934, σ. 37.

συμβολή στην ανάπτυξη της ελληνικής γραμματείας⁶¹⁸. Προβάλλοντας τους Κουτσόβλαχους ως «Ρωμούνους», εμμέσως υποστήριζαν ότι οι Κουτσόβλαχοι του 18^{ου} αιώνα που κατέκτησαν εμπορικά τη Βαλκανική, την Τρανσυλβανία, τη Σερβία, τις όχθες του Δούναβη, κ.ά, ήταν οι Ρουμάνοι με άλλο όνομα. Ότι οι Ρουμάνοι, δηλαδή οι Κουτσόβλαχοι κατά την παραπάνω θεωρία, ήταν αυτοί που αποτέλεσαν τον ουσιαστικό οικονομικό κινητήριο μοχλό, την ανερχόμενη αστική τάξη της Βαλκανικής, επί σειρά δεκαετιών. Ότι, τέλος, οι «Ρουμάνοι πέραν του Δούναβη» τώρα γνώριζαν την πραγματική τους «εθνότητα» και θα μεγαλουργούσαν και πάλι, στα πλαίσια της ενωμένης ρουμανικής εθνότητας που εγγυούνται το νέο ρουμανικό κράτος. Σημαντικότερη απόρροια του προηγούμενου ήταν ότι όσα δημιούργησαν οι Κουτσόβλαχοι στη Ρουμανία, οικονομικά και πνευματικά, ήταν δημιούργημα Ρουμάνων και ανήκαν στο ρουμανικό κράτος. Ότι το σύγχρονο ρουμανικό κράτος μπορούσε να αναζητήσει και να διεκδικήσει αυτές τις οικονομικές επιτυχίες, προς όφελος του ρουμανικού έθνους. Οι κληρονομίες, τα κληροδοτήματα και γενικά οι περιουσίες των Κουτσόβλαχων, ήταν, πλέον, «διεκδικήσιμα».

3.3 Η δήμευση των μοναστηριακών περιουσιών

Στο 13^ο Πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των Εγγυητριών Δυνάμεων στο Παρίσι για τον τρόπο οργάνωσης των Ηγεμονιών (Συνεδρίαση της 30 Ιουλίου 1858), καθορίστηκε ότι «... οι Κυβερνήσεις των Πριγκιπάτων θα κληθούν να καταβάλλουν κάθε προσπάθεια για την υλοποίηση των υποδειχθέντων από την Επιτροπή μεταρρυθμίσεων και που δε συμπεριλήφθησαν στη Συνθήκη (των Παρισίων)...». Την ίδια στιγμή ο αντιπρόσωπος της Ρωσίας έθεσε το θέμα της υπάρχουσας σύγκρουσης για τα αφιερωμένα μοναστήρια και αποφασίστηκε, «... για να δοθεί μια δίκαιη λύση... μεταξύ των κυβερνήσεων των Πριγκιπάτων και του ελληνικού κλήρου, οι δύο ενδιαφερόμενες πλευρές θα κληθούν σε μια μεταξύ τους κατανόηση μέσω ενός συμβιβασμού. Σε περίπτωση που αυτές δε θα μπορέσουν να καταλήξουν σε διάστημα ενός χρόνου, θα ρυθμιστεί μέσω διαιτησίας. Σε περίπτωση που η διαιτησία δεν καταλήξει σε συνεννόηση, θα οδηγηθούν σε υπέρ-διαιτησία. Εάν βρεθούν και πάλι σε αδυναμία συνεννόησης, η Υψηλή Πύλη θα διαβουλευτεί με τις εγγυήτριες δυνάμεις για να την καθορίσει»⁶¹⁹. Με βάση αυτήν την απόφαση, όπου τα γεγονότα 1822-1853 χαρακτηρίστηκαν ως διαφορά «μεταξύ των Πριγκιπάτων και του ελληνικού κλήρου», η κατάληξη δεν μπορούσε να είναι διαφορετική από αυτήν που υπήρξε το 1863, διότι το Πρωτόκολλο δεν εφαρμόστηκε.

Οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Κούζα και των Εθνικό-Φιλελεύθερων οδήγησε σε αλλαγές και στις εκκλησιαστικές υποθέσεις, αλλά πρέπει να τονιστεί ότι «τα αναγκαία θετικά μέτρα μπλέχθηκαν με την ανάμιξη, ορισμένες φορές βάνουση, στη ζωή της εκκλησίας, γεγονός που δυσαρέστησε τον κλήρο...»⁶²⁰. Στο πλαίσιο αυτό, πέραν της απομάκρυνσης πολλών Ελλήνων Ηγουμένων από μοναστήρια της Μολδοβλαχίας το 1859 με κατάσχεση των

⁶¹⁸ Traian Stoianovich, «Ο Κατακτητής Ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», στο, *Η Οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών...*, ό.π, σ. 289-345.

⁶¹⁹ Gh. Petrescu - D.A.Sturdza- D.C.Sturdza, *Acte și documente relative la ...*, ό.π, σ. 288.

⁶²⁰ Sever-Mircea Catalan, «Politica bisericească a domnitotului Alexandru Cuza...», ό.π, σ. 91-110.

τυπογραφείων τους⁶²¹, το 1860 απομακρύνθηκε ακόμη και ο Μητροπολίτης Μολδαβίας Σωφρόνιος Μικλέσκου, γενναίος μαχητής υπέρ της Ένωσης των Ηγεμονιών⁶²².

Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Ηνωμένων Ηγεμονιών και Οικουμενικού Πατριαρχείου συμφωνήθηκε να γίνουν στο Βουκουρέστι το 1860, με αντιπροσώπους που ορίστηκαν από τα δύο μέρη⁶²³. Όταν όμως έφτασαν το καλοκαίρι οι αντιπρόσωποι των Πατριαρχείων, οι αντιπρόσωποι των Ηνωμένων Ηγεμονιών απουσίαζαν και σε λίγο καιρό παραιτήθηκαν, ώστε στις 12 Οκτωβρίου 1860 εξέπνευσε ο χρόνος μέσα στον οποίο έπρεπε να επιτευχθεί ο συμβιβασμός των δύο μερών. Οι εκπρόσωποι των Αγίων Τόπων κατέθεσαν υπόμνημα προς τον αρμόδιο Υπουργό και προς τους γενικούς προξένους των εγγυητριών δυνάμεων⁶²⁴.

Στο διαρρεύσαν διάστημα, ωστόσο, οι Κυβερνήσεις των Ηνωμένων Ηγεμονιών ελάμβαναν μέτρα σε βάρος των μοναστηριών, με αποκορύφωμα το νόμο της 3^{ης} Σεπτεμβρίου, που επέβαλε επιπλέον 10% φορολογία⁶²⁵. Ταυτόχρονα ο Κωστάκης Νέγρης, αντιπρόσωπος του Ηγεμόνα στην Κωνσταντινούπολη, τηρούσε ίδια στάση για το θέμα των μοναστηριακών κτημάτων έναντι των πρεσβευτών των Μεγάλων Δυνάμεων. Οι Μεγάλες Δυνάμεις επέτρεψαν στον Ηγεμόνα Αλέξανδρο Κούζα να ορίσει ως χρόνο ολοκλήρωσης της διαιτησίας τη 18^η Απριλίου 1862, ενώ οι αντιπρόσωποι της Ρουμανίας δεν είχαν ακόμη οριστεί μέχρι τα τέλη Μαρτίου⁶²⁶. Την ίδια χρονιά εγγράφηκαν στον Προϋπολογισμό της χώρας 20 εκατ. γρόσια, που προέρχονταν από την ενοικίαση των αγροκτημάτων των αφιερωμένων μοναστηριών⁶²⁷. Ήταν φανερή η παρελκυστική τακτική, αλλά το Οικουμενικό Πατριαρχείο προτίμησε να σιωπήσει, με στόχο την επιτυχή κατάληξη της διαιτησίας. Η Υψηλή Πύλη κάλεσε τον Ηγεμόνα Αλέξανδρο Κούζα τον Μάιο να συγκροτήσει την επιτροπή διαιτησίας σύμφωνα με το Πρωτόκολλο των Παρισίων και δύο εκπρόσωποι των Μοναστηριών έφτασαν στο Βουκουρέστι τον Ιούνιο του 1862. Η Επιτροπή Διαιτησίας, όμως, δεν συνεστήθη⁶²⁸.

Ταυτόχρονα σ' αυτό το διάστημα «... η Κυβέρνηση της Ρουμανίας απάντησε με ροπαλιές που τραυμάτισαν το κεφάλι των Ελλήνων...»⁶²⁹, δηλαδή μέτρα που περιλάμβαναν διώξεις Ηγουμένων, κατάσχεση συμβολαίων, απαγόρευση εκμετάλλευσης δασών, υποχρεωτική συγκέντρωση στον κρατικό προϋπολογισμό των χρημάτων από την ενοικίαση των κτημάτων, κ.ά. Στις 17 Μαρτίου 1863

⁶²¹ Ibidem, σ. 92-93, όπου τα μοναστήρια Neamț, Secu, Agapia, Varatesc, Adam και Vorona, ενώ κατασχέθηκαν τα τυπογραφεία του Neamț και της Μητρόπολης.

⁶²² Ibidem, σ. 92.

⁶²³ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Voda...*, ό.π, σ. 317-318. Αντιπρόσωποι των Ηνωμένων Ηγεμονιών ήταν οι Lascar Roseti, Alexandru Goleescu και Constantin Bezoianu και τέσσερις ιερωμένοι, αντιπρόσωποι των Μοναστηριών.

⁶²⁴ *Συλλογή των διαφόρων διπλωματικών επισήμων εγγράφων αφορώντων το των Γραικικών Μοναστηριακών Ζήτημα εν ταις Ηγεμονίαις*, Κωνσταντινούπολις, χ.χ.

⁶²⁵ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Voda...*, ό.π, σ. 317.

⁶²⁶ Ibidem, σ. 323.

⁶²⁷ Sever-Mircea Catalan, "Politica bisericească a domnitorului Alexandru Cuza...", ό.π, σ. 94.

⁶²⁸ Σπυρίδων Αντίοχος, *Υπόμνημα περί των εν Ρουμανία μοναστηριακών κτημάτων*, Αθήνα, 1901, σ. 19-21.

⁶²⁹ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Voda...*, ό.π, σ. 327.

απαγορεύτηκε, όπως σημειώθηκε προηγουμένως, η τέλεση της θείας λειτουργίας στην ελληνική γλώσσα⁶³⁰ και στις 17 Απριλίου 1863 απαγορεύτηκε η υπεράσπιση των αφιερωμένων μοναστηριών στα δικαστήρια από τους δικηγόρους τους, χωρίς τη μεσολάβηση Ρουμάνων δικηγόρων⁶³¹.

Στις 10/22 Αυγούστου 1863, ο Ηγεμόνας προχώρησε σε πρόταση αποζημίωσης προς τα Πατριαρχεία για την απαλλοτρίωση των κτημάτων τους στη Ρουμανία⁶³². Ο Μέγας Βεζίρης Ααλή Πασά κοινοποίησε στις Εγγυήτριες Δυνάμεις στις 10/23 Δεκεμβρίου 1863 την πρόταση του Ηγεμόνα της Ρουμανίας, καλώντας τις σε συνεδρίαση που μπορεί να οδηγήσει σε επίλυση του προβλήματος. Η ενέργεια αυτή του Μεγάλου Βεζίρη επέσπευσε τις εξελίξεις και την επομένη 11/24 Δεκεμβρίου 1863, ο Ηγεμόνας Κούζα έστειλε στη Βουλή το σχέδιο κρατικοποίησης της μοναστηριακής περιουσίας, τόσο των αφιερωμένων όσο και της τοπικής εκκλησίας, που ψηφίστηκε με ενθουσιασμό, από 97 από τους 100 παριστάμενους βουλευτές⁶³³. Ο Ηγεμόνας έλυσε μονομερώς το πρόβλημα κατάσχοντας την μοναστηριακή περιουσία, με τη «σωτήρια στήριξη του Ναπολέοντα» και της Ιταλίας, ενώ την απόφαση αποδέχθηκαν οι Εγγυήτριες Δυνάμεις με το Πρωτόκολλο της 16/28 Μαΐου 1864 που προέβλεπε αποζημίωση των κατασχεθέντων⁶³⁴. Η Συνδιάσκεψη των Πρεσβευτών των εγγυητριών δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη στις 19/25 Μαρτίου 1865 προσδιόρισε τη συνολική αποζημίωση σε 200 εκατ. γρόσια, αλλά τελικά το Ρουμανικό κράτος δεν πλήρωσε τίποτε⁶³⁵.

Ένα από τα ερωτήματα που απασχόλησαν τις Μεγάλες Δυνάμεις, τις Ηγεμονίες αλλά και την κοινή γνώμη, ήταν τα εισοδήματα και η έκταση των κατασχεθέντων κτημάτων που κατείχε η εκκλησία και αφορούσε τόσο τις Ανατολικές Εκκλησίες όσο και τις Εκκλησίες της Βλαχίας και της Μολδαβίας. Θα φανεί παράδοξο, όμως τα στοιχεία που εμφανίζονται από διάφορες πηγές για το θέμα αυτό παρουσιάζουν τεράστιες αποκλίσεις, ενώ ο Κωστάκης Νέγρης στα υπομνήματά του προς τις Εγγυήτριες Δυνάμεις στην Κωνσταντινούπολη, παρ' όλη την προσπάθεια αναλυτικής παρουσίασης του θέματος, παραλείπει εντελώς την περίοδο 1822-1828, περίοδο κατά την οποία λεηλατήθηκε συστηματικά μεγάλο ποσοστό των κτημάτων και της περιουσίας των αφιερωμένων μοναστηριών⁶³⁶. Βέβαια είναι τα στοιχεία που μας δίνει ο Νικόλαος Α. Σούτσος για τη Μολδαβία το 1851 και όπου τα εισοδήματα των αφιερωμένων μοναστηριών ανέρχονταν συνολικά σε 92.505 λίρες και των εντόπιων σε 960.402 λεί⁶³⁷.

⁶³⁰ *Monitor Oficial*, αρ. 59/ 21 Martie 1863, Νόμος 272, București.

⁶³¹ A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Voda...*, ό.π, σ. 283.

⁶³² C.C. Giurescu, "Suprafata moșiilor mănăstirești secularizate la 1863", *Revista Arhivelor*, 2 (1959), București, σ. 149-157, όπου η πρόταση προς τον Μέγα Βεζίρη Aali Pasa προέβλεπε αποζημίωση 80 εκατομμυρίων γροσιών.

⁶³³ *Ibidem*, σ. 150.

⁶³⁴ Sever-Mircea Catalan, "Politica bisericească a domnitorului Alexandru Cuza...", ό.π, σ. 96.

⁶³⁵ G. Zane, "Politica economică în epoca Unirii și capitalul străin", *Studii revista de Istorie*, 1-3 (1959), București, σ. 232, σημ. 1.

⁶³⁶ C. Negri, *Mémoire avec pièces justificatives présenté a la Commission international pour les Couvents dédiés, Constantinople, 1er Juin, 1865*, ομοίως, *Supplément au mémoire présenté le 1er Juin 1865*, Constantinople, 1865.

⁶³⁷ Nicolae Suțu, *Notice statistice asupra Moldovei*, Iași, 1852, σ. 147.

Για τα αγροκτήματα των αφιερωμένων μοναστηριών ο ιστορικός Κ.Κ. Γκιουρέσκου σημειώνει ότι «... ο Κωστάκης Νέγρης τα υπολογίζει, σε ένα γράμμα του στις 18 Απριλίου 1863 στον Ιωάννη Αλεξανδρή, ότι καταλαμβάνουν το 1/5 του εδάφους της χώρας. Ο αρμόδιος... Αχμέτ Βεφίκ, τα εκτιμά στο 1/6 της ίδιας έκτασης. Οι κομισάριοι της Αγγλίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Αυστρίας και Ιταλίας της Επιτροπής του 1857, υπολογίζουν ότι αντιπροσωπεύουν περίπου το 1/8 της έκτασης της Μολδοβλαχίας. Ο εκπρόσωπος των Ελλήνων μοναχών πιστεύει ότι αφορούν το 1/9 της έκτασης των Ρουμανικών χωρών. Τέλος, ο κομισάριος της Ρωσίας στην ίδια Επιτροπή του 1857 τα εκτιμά στο 1/15 ή 1/14 της έκτασης... σύμφωνα με μια τυπωμένη στατιστική (που βρέθηκε) στα χαρτιά του Ηγεμόνα Κούζα... στη Βλαχία υπήρχαν 558 αγροκτήματα των αφιερωμένων και 1191 των εντόπιων μοναστηριών. Δηλαδή συνολικά 1749 αγροκτήματα... ωστόσο... μια τυπωμένη στατιστική του Σεπτεμβρίου του 1864, δείχνει ότι τα αφιερωμένα μοναστήρια κατείχαν... 610 αγροκτήματα, από τα οποία 388 στη Βλαχία και 222 στη Μολδαβία...»⁶³⁸. Είναι ακριβές, επίσης, ότι τόσο τα αφιερωμένα όσο και τα εντόπια μοναστήρια, κατείχαν μεγάλο αριθμό αλευρόμυλων, χανιών, καταστημάτων, όπως και δάση, αμπέλια, κήπους, χορτολιβαδικές εκτάσεις, κ.ά, που απέδιδαν μεγάλα εισοδήματα, τόσο στη Βλαχία όσο και στη Μολδαβία⁶³⁹.

Στο σημείο αυτό πρέπει να συνδέσουμε το νόμο 1251/1863 (κρατικοποίηση της μοναστηριακής περιουσίας - 17/29 Δεκεμβρίου 1863), με το νομοσχέδιο για απόδοση γης στους αγρότες του Μαρτίου 1864 (Διάταγμα του Ηγεμόνα τον Αύγουστο του 1864), που εφαρμόστηκε τελικά από 23 Απριλίου/5 Μαΐου 1865. Το νομοσχέδιο παραχώρησης γης στους αγρότες περιλάμβανε 54 άρθρα και παραχωρούσε κρατική γη, όπως αυτή των μοναστηριών που κρατικοποιήθηκε, σε μέγιστη έκταση 12 πογόνια⁶⁴⁰ ανά οικογένεια, σε τιμή πέντε (5) λίρες το πογόνι, με προκαταβολή μιας (1) λίρας ανά πογόνι και εξόφληση σε δέκα πέντε χρόνια, σε τρεις κατηγορίες αγροτών. Σημειώνουμε ότι, σύμφωνα με αυτό το νομοσχέδιο προβλεπόταν αποζημίωση στους ιδιοκτήτες, που δόθηκε μόνο στους ιδιώτες γαιοκτήμονες που η γη τους παραχωρήθηκε στους αγρότες και όχι στην εκκλησία⁶⁴¹.

Στη Μολδαβία τα μοναστηριακά κτήματα που κρατικοποιήθηκαν ανέρχονταν σε 207.580 πογόνια καλλιεργήσιμης έκτασης και στη Βλαχία σε 1.536.893 πογόνια, όπου αποκαταστάθηκαν συνολικά 251.962 οικογένειες αγροτών⁶⁴². Με αυτό τον τρόπο αποκατάσταση των αγροτών το Ρουμανικό κράτος όχι μόνο δεν είχε καμιά οικονομική επιβάρυνση, αλλά είχε σημαντικά επιπλέον έσοδα.

Η ιστορική παράθεση των γεγονότων πείθει, λοιπόν, ότι ο Ηγεμόνας Αλέξανδρος Κούζα προγραμματίζε την αποκατάσταση ακτημόνων αγροτών στα αγροκτήματα της εκκλησίας από την αρχή της ανόδου του στην εξουσία, ακολούθησε

⁶³⁸ C.C. Giurescu, "Suprafața moșiilor mănăstirești secularizate ...", *ό.π.*, σ. 149-156.

⁶³⁹ Ibidem, σ. 154-156.

⁶⁴⁰ Πογόνι, μονάδα μέτρησης έκτασης, 1 πογόνι= 1 φάλστι= 0,5 εκτάριο= 5 στρέμματα περίπου.

⁶⁴¹ D. Berindei, "Problema reformei agrare în Principate. Legea rurală din 1864", *Studii revista de Istorie*, nr 3 (1964), București, σ. 167-245.

⁶⁴² Victor Slăvescu, *Viața și opera economistului Alexandru D. Moruzi*, București, 1941, σ. 328-329, καθώς και 108 χιλ. πογόνια δασικής έκτασης στη Μολδαβία και 235 χιλ. πογόνια στη Βλαχία.

τακτική προετοιμασίας ώστε να δημιουργηθούν κατάλληλες διεθνείς και εσωτερικές συνθήκες, αποκατέστησε ένα πολύ μεγάλο αριθμό αγροτών χωρίς οικονομική επιβάρυνση για τους Προϋπολογισμό της Ρουμανίας, ενώ «... τα υπόλοιπα αγαθά των κρατικοποιήσεων, αποτέλεσαν κρατικά αγροκτήματα υπό ειδική διοίκηση»⁶⁴³. Στη δεκαετία του 1860, δηλαδή, συνέβη στη Ρουμανία ό,τι περίπου και στη δεκαετία του 1820, σε σχέση με τις περιουσίες των μοναστηριών. Η διαφορά, όμως, είναι τεράστια: Στη δεκαετία του 1820 τα αγαθά των μοναστηριών (και των Ελλήνων επαναστατών του 1821), έγιναν αντικείμενο διαρπαγής από συγκεκριμένη μερίδα Βογιάρων⁶⁴⁴, ενώ στη δεκαετία του 1860 ωφελήθηκαν, κυρίως, οι φτωχοί αγρότες που απελευθερώθηκαν ταυτόχρονα από την αγγαρεία (clacă)⁶⁴⁵. Ένα σημαντικό βήμα εκσυγχρονισμού της ρουμανικής γεωργίας και ανάπτυξης της χώρας, χωρίς κανένα οικονομικό κόστος, έγινε χάριν της περιουσίας της εκκλησίας, ενώ παρέμειναν εκτάσεις γης και άλλα αγαθά στην ιδιοκτησία του Ρουμανικού κράτους.

Συμπεραίνουμε ότι ο Ηγεμόνας Αλέξανδρος Κούζα, παρ' όλη την αναλυτική του επιστολή προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη Σωφρόνιο⁶⁴⁶, επέτυχε το στόχο αποκατάστασης των φτωχών αγροτών σε εκτάσεις που καρπωνόταν επί δεκαετίες η τοπική εκκλησία και τα Πατριαρχεία, όμως αφ' ενός ακολούθησε παρελκυστική και ανειλικρινή τακτική για να επιτύχει το σκοπό του και αφ' ετέρου συνέβαλλε στο να καθιερωθεί, σύμφωνα με τις δοξασίες του φιλελευθερισμού της εποχής, ένα πνεύμα εναντίον της εκκλησίας και των ξένων⁶⁴⁷.

3.4 Πληθυσμιακή εξέλιξη και οικονομική πολιτική της Ρουμανίας

Σημαντική παράμετρο στην ανάπτυξη της Ρουμανίας αυτή την περίοδο αποτέλεσε η πληθυσμιακή της εξέλιξη. Ιδιαίτερα, «μετά τη Συνθήκη της Αδριανούπολης και την έγκριση των Οργανικών Κανονισμών, υπήρξε μία πληθυσμιακή έκρηξη του πληθυσμού των Ηγεμονιών»⁶⁴⁸, που καταγράφηκε στην απογραφή του 1859-1860, όπου ο συνολικός πληθυσμός τους ανήλθε σε 3.864.668 κατοίκους⁶⁴⁹. Το αρνητικό στοιχείο της απογραφής, ωστόσο, υπήρξε η διενέργειά της κατά μη ενιαίο τρόπο στις δύο Ηγεμονίες, ενώ τα διάφορα σφάλματα που σημειώνουν οι ειδικοί πρέπει να θεωρηθούν μικρότερης σημασίας.

---

⁶⁴³ Ibidem, σ. 156.

⁶⁴⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII..., ό.π., σ. 3.

⁶⁴⁵ N. Adaniloaie, "La paysannerie et le Prince Cuza", *Revue Roumaine d'Histoire*, 1-3 (1966), București, σ. 55-63.

⁶⁴⁶ *Εκκλησιαστική Μέριμνα υπέρ των Αγίων Εκκλησιών Βλαχίας και Μολδαβίας*, Κωνσταντινούπολις, 1866, σ. 66. Η επιστολή του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Κούζα προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη γράφηκε από τον Baligot de Beyne (Sever-Mircea Catalan, "Politica bisericască a domnitorului Alexandru Cuza...", ό.π., σ. 107-109.

⁶⁴⁷ Alexandru Jinga, "L'Ideologie nationale et la nécessité de l'autolegitimation. Messages officiels de la hierarchie Orthodoxe (1874-1886)", *Revista Erasmus*, 9-10 (1999), București, σ. 108-117.

⁶⁴⁸ Gheorghe Bărbăntan, "Aspecte privind dezvoltarea navigației dunărene în spațiul românesc (1829-1878)", *Banatică*, 19 (2009), σ. 194.

⁶⁴⁹ Grigore Ghirița, "Populația Principatelor Unite Române în 1859", *Revista de Istorie*, 1 (1989), București, σ. 45-57.

Η Μολδαβία είχε συνολικό πληθυσμό 1.463.927 κατοίκους (πληθυσμός που αμφισβητήθηκε από εκείνη την εποχή ως μη πραγματικός⁶⁵⁰), από 1.192.340 κατοίκους που εκτιμήθηκε ως πληθυσμός της το 1832, παρουσιάζοντας το 1860 μια φυσική αύξηση του πληθυσμού κατά 1,17%⁶⁵¹. Οι 1.120.958 κάτοικοι (76%) κατοικούσαν σε αγροτικές περιοχές και οι 342.969 κατοικούσαν σε 90 πόλεις και κάστρα (târguri), ωστόσο οι 47 από τις 90 πόλεις και κάστρα είχαν πληθυσμό μικρότερο των 100 κατοίκων. Μεταξύ 1803 και 1859 η αύξηση του πληθυσμού της Μολδαβίας ήταν της τάξης του 150,1%⁶⁵² και οι ξένοι υπήκοοι ανέρχονταν σε 21.519 άτομα, «χωρίς να περιλαμβάνονται εθνικές μειονότητες». Τέλος, η αστικοποίηση του πληθυσμού ήταν ταχύτατη, ενώ ο πληθυσμός ορισμένων πόλεων ήταν, Ιάσιο 65.745 κάτοικοι, Μποτοσάνι 27.147, Γαλάτσι 26.050, Μπαρλάντ 13.165, Χούσι 12.764, Πιάτρα Νεάμτς 11.756, Ρομάν 10.818, Φωζάνη 9.752, κ.ά.⁶⁵³. Σημειώνουμε ότι στο Γαλάτσι ο πληθυσμός τριπλασιάστηκε (από 8.060 το 1832, σε 26.050 το 1860), ενώ το 50% των επαγγελματιών και εμπόρων που εγκαταστάθηκαν ήλθαν από το εξωτερικό, (16,3% στο Ιάσιο, 16,4% στο Μπακάου, κ.ά.)⁶⁵⁴.

Η Βλαχία είχε συνολικό πληθυσμό 2.400.741 κατοίκους (από τους οποίους 814.325 κάτοικοι στην Ολτένια), με πληθυσμό στο νομό Ιλφόβ (Βουκουρέστι) 277.407 κατοίκους, Ντολζ (Κραϊόβα) 212.718, Πράχοβα (Πλοϊέστι) 199.314, Μεχεντίντσι (Τούρνου Σεβερίν) 185.631, κ.ά.⁶⁵⁵. Οι 2.080.881 κάτοικοι (86,7%) κατοικούσαν σε αγροτικές περιοχές και οι 320.224 (13,3%) σε πόλεις και κάστρα, ενώ δεν υπήρχε καταγραφή για την εθνικότητα των απογραφομένων⁶⁵⁶. Τέλος ο πληθυσμός ορισμένων πόλεων της Βλαχίας είχε σχεδόν διπλασιαστεί, με το Βουκουρέστι να έχει πληθυσμό 121.521 κατοίκους, Πλοϊέστι 26.468 κατοίκους, Κραϊόβα 21.521, Βραΐλα 15.767, Γιούργεβο 10.577, Μπακάου 9.027, Αλεξάνδρεια 8.596 κατοίκους, κ.ά. Από τους 15.757 κατοίκους της Βραΐλας, οι 6.865 ήταν έμποροι (ποσοστό 43,6%) και οι 3.750 ήταν επαγγελματίες (στους οποίους περιλαμβάνονταν και οι βιομήχανοι), δηλαδή οι 10.815 κάτοικοι του συνολικού πληθυσμού της Βραΐλας το 1860 (68,7%), ήταν έμποροι και επαγγελματίες (και βιομήχανοι)⁶⁵⁷, στοιχείο που αποδεικνύει τη μεγάλη αναπτυξιακή δυναμική της.

Η πληθυσμιακή σύνθεση του πληθυσμού της Ρουμανίας καθώς και η ακολουθούμενη οικονομική πολιτική, είχαν ιδιαίτερη σημασία για την οικονομική εξέλιξη της διασποράς. Οι δύο αυτοί παράγοντες ήταν μεταξύ αυτών που μπορούσαν να επηρεάσουν σε σημαντικό βαθμό τόσο την επιτυχή εξέλιξη της όσο και την κατεύθυνση ανάπτυξής της. Πράγματι η πληθυσμιακή αύξηση των Ηγεμονιών ήταν

⁶⁵⁰ Ecaterina Negruți, “Situația demografică a Moldovei în secolul al XIX-lea”, Revista de Istorie, 2 (1981), București, σ. 244, όπου δίνει πληθυσμό Μολδαβίας 1.327.000 κατοίκους το 1859.

⁶⁵¹ Grigore Chirița, “Populația Principatelor Unite...”, *ό.π.*, σ. 46-48.

⁶⁵² Ecaterina Negruți, “Situația demografică a Moldovei...”, *ό.π.*, σ. 245.

⁶⁵³ E. Negruți, “Clasificarea localităților urbane din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Considerații demografice”, Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol, XII (1975), Iași, Anexa 1.

⁶⁵⁴ E. Negruți, “Noi contribuții la cunoașterea situației demografice a orașelor din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea”, Revista de Istorie, 10 (1977), București, σ. 1825-1838.

⁶⁵⁵ Grigore Chirița, “Populația Principatelor Unite...” *ό.π.*, σ. 50.

⁶⁵⁶ Ibidem, σ. 51.

⁶⁵⁷ N. Mocioiu, “Dezvoltarea economică și socială a portului și orașului Brăila...”, *ό.π.*, σ. 352.

εντυπωσιακή και θα εξελισσόταν ακόμη ποιο εντυπωσιακά στην επόμενη περίοδο, ενώ η σύνθεση του πληθυσμού φανέρωνε τη συμμετοχή στην οικονομική δραστηριότητα της χώρας μεγάλου αριθμού μη Ρουμάνων, ιδιαίτερα στις παραγωγικές κατηγορίες των εμπορών, επαγγελματιών (και βιομηχάνων)⁶⁵⁸. Τα λίγα στατιστικά στοιχεία που διαθέτουμε γι' αυτές τις κατηγορίες, πείθουν έμμεσα για τον σημαντικό πληθυσμό της διασποράς στις παραπάνω οικονομικές δραστηριότητες.

Συγκεκριμένα στη Βλαχία των 2.400.921 κατοίκων, το ποσοστό των επαγγελματιών και εργατών ανερχόταν στο 9%, οι έμποροι ανέρχονταν συνολικά σε 85.378 και οι επαγγελματίες (μαζί με τις οικογένειες των βιομηχάνων) σε 96.907 άτομα. Ιδιαίτερα στην πόλη του Βουκουρεστίου απογράφηκαν 20.757 επαγγελματίες, 9.860 έμποροι και 546 «βιομήχανοι», συνολικά δηλαδή οι έμποροι και επαγγελματίες (μαζί με τους βιομήχανους) αριθμούσαν 31.163 άτομα σε συνολικό πληθυσμό 121.734 κατοίκους (25,6%). Στο Πλοιέστι, στην κατηγορία έμποροι, επαγγελματίες (και βιομήχανοι) καταγράφηκαν 7.795 κάτοικοι (30,1%), στην Κραϊόβα το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 21%, στην Αλεξάνδρεια ανέρχονταν σε 46,6%, ενώ στο ακριτικό Τσερνέτσι (Μεχεντίντσι) οι επαγγελματίες (και βιομήχανοι) ανέρχονταν σε 1.014 άτομα σε συνολικό πληθυσμό των 2.946 κατοίκων (34,4%)⁶⁵⁹.

Για την περίοδο μέχρι το 1881 που εξετάζεται, περίοδο μορφοποίησης των πολιτικών απόψεων και δημιουργίας κυβερνητικών οικονομικών προτάσεων των κομμάτων, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι σε γενικές γραμμές, η διασπορά είχε μια σημαντική και επιτυχή οικονομική παρουσία, έχοντας την ελληνική ή άλλες υπηκοότητες. Στο Γαλάτσι των 26.050 κατοίκων το 1860 για παράδειγμα, οι 5.294 κάτοικοι είχαν ξένη υπηκοότητα⁶⁶⁰. Η πολιτική της ελευθερίας στην εμπορία εισαγωγών και εξαγωγών με την εγγυημένη διεθνή ναυσιπλοΐα μέσω της Ε.Ε.Δ στο Δούναβη, δημιούργησε προϋποθέσεις ανάπτυξης της, ενώ, όπως διαπιστώνεται με τη βιομηχανική απογραφή του 1865, η συσσώρευση που επέτυχε στο προηγούμενο διάστημα, την οδήγησε σε σημαντικές βιομηχανικές επενδύσεις. Παράλληλες αιτίες αυτών των δυνατοτήτων της αποτελούσαν η γνώση και εμπειρία στους τομείς της ναυσιπλοΐας και του εμπορίου, οι ανάγκες της Δύσης για αγροτικά προϊόντα και πρώτες ύλες με ταυτόχρονη ανάγκη εισαγωγών των βιομηχανικών προϊόντων της Δύσης στην περιοχή του Δούναβη, αλλά και η μαζική παρουσία ελληνικής διασποράς στη Μολδοβλαχία, σημαντικό τμήμα της οποίας εργαζόταν στους παραπάνω τομείς. Η οικονομική της παρουσία στην περίοδο αυτή υπήρξε εντυπωσιακή και ουσιαστική παρ' όλο τον ανταγωνισμό που αναπτύχθηκε ή άλλα προβλήματα που παρουσιάστηκαν, όπως σημειώνεται στο επόμενο κεφάλαιο.

Στην περίοδο που εξετάζεται, ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια της, οι αντιλήψεις για την οικονομική ανάπτυξη της Ρουμανίας βρίσκονταν σε στάδιο μορφοποίησης, πολύ περισσότερο διότι τίποτε ακόμη δεν είχε κριθεί οριστικά και τα βήματα των «Ηνωμένων Ηγεμονιών Βλαχίας και Μολδαβίας» έπρεπε να είναι πολύ προσεκτικά. Επιπλέον τα δημόσια οικονομικά των Ηνωμένων Ηγεμονιών ήταν σε άσχημη

⁶⁵⁸ Constantin Bușe și Georgeta Penelea, "Structure demographique, sociale et économique des ports Danubiens de Braila et Galati...", *ό.π.*, σ. 94-95.

⁶⁵⁹ Dan Berindei, "Industria în perioada 1859-1864...", *ό.π.*, σ. 116-117.

⁶⁶⁰ Ibidem, σ. 95.

κατάσταση, το 1858 «το θησαυροφυλάκιο ήταν σχεδόν άδειο και... (έγινε) δάνειο 2,5 εκατ. λεί»⁶⁶¹. Το 1860 περίπου, τα συνολικά χρέη των Ηνωμένων Ηγεμονιών ανέρχονταν σε 33 εκατ. και το 1862 σε 55 εκατ. λεί. Η τοκογλυφία «αποτελούσε την πλέον αποδοτική οικονομική απασχόληση» και η μόνη λύση για τις κρατικές ανάγκες ήταν η προσφυγή σε νέο κρατικό δανεισμό⁶⁶². Την κατάσταση έσπευσαν να εκμεταλλευτούν διεθνείς επενδυτικοί και πιστωτικοί όμιλοι, τράπεζες από τις δυτικές χώρες αλλά και την Κωνσταντινούπολη. Οι επενδύσεις, ωστόσο, για τις οποίες δεσμεύτηκαν τραπεζικοί όμιλοι όχι μόνο δεν υλοποιήθηκαν, αλλά δημιούργησαν πρόσθετα προβλήματα (διάλυση της Εθνικής Τράπεζας Μολδαβίας για παράδειγμα, αμέσως μετά την ίδρυσή της από Γερμανούς επενδυτές)⁶⁶³. Η έλλειψη εθνικού νομίσματος και ενός ενιαίου νομισματικού συστήματος, ήταν ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια στην ανάπτυξη της χώρας⁶⁶⁴.

Το δόγμα στην οικονομική πολιτική, απόρροια των Φιλελεύθερων ιδεών από τη Γαλλία που έγινε και οικονομική πολιτική των Ηγεμονιών μετά το 1859, ήταν η άποψη των Εθνικό-Φιλελεύθερων, δηλαδή αυτή της πλήρους ελευθερίας του εμπορίου και της μείωσης των εισαγωγικών και εξαγωγικών δασμών⁶⁶⁵. Το διάγγελμα του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Κούζα στις 9 Δεκεμβρίου 1859, δεν άφησε καμία αμφιβολία για την οικονομική πολιτική των Ηγεμονιών: «... η σημαντικότερη υπηρεσία μας (σ. για την ανάπτυξη της χώρας) είναι το να τη θέσουμε στο καθεστώς της απόλυτης ελευθερίας... η κυβέρνηση θα παρεμβαίνει το λιγότερο δυνατό στις ιδιωτικές συναλλαγές... δε θα αποδεχθούμε καμία μορφή προστατευτισμού...»⁶⁶⁶. Η άποψη αυτή ταυτιζόταν τόσο με τα συμφέροντα των εντόπιων Βογιάρων και εμπόρων για ελεύθερες εξαγωγές αγροτικών προϊόντων, όσο και με τις ανάγκες των δυτικών χωρών για ελεύθερη εμπορία των βιομηχανικών τους προϊόντων και αγοράς πρώτων υλών, ενώ αντιτίθονταν στα συμφέροντα του κρατικών εσόδων, ώστε το εμπορικό έλλειμμα στη δεκαετία 1850-1860 υπολογίστηκε σε 415,2 εκατ. λεί⁶⁶⁷. Η αντίληψη αυτή κυριάρχησε στην περίοδο του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Κούζα⁶⁶⁸, αλλά και σε σημαντικό διάστημα της περιόδου του Κάρολου Α΄. Έτσι, για την αύξηση των κρατικών εσόδων ψηφίστηκε ο «Νόμος για τις πατέντες» (κρατική άδεια άσκησης επαγγέλματος) τον Οκτώβριο του 1860 που αύξησε τις εισφορές των επαγγελματιών και εμπόρων για την άσκηση του επαγγέλματός τους, στα τέλη του 1861 καταργήθηκαν οι δασμοί εξαγωγών για τα προϊόντα των Ηνωμένων Ηγεμονιών, ενώ από την 1^η Ιανουαρίου 1862 λειτούργησε το κρατικό μονοπώλιο άλατος⁶⁶⁹. Παρομοιώδης αλλά και ενδεικτική των απόψεων που επικρατούσαν ήταν η ρύθμιση

⁶⁶¹ Gheorghe Zane, "Politica economică în epoca Unirii și capitalul strain", Studii revista de Istorie, 1-3 (1959), București, σ. 236.

⁶⁶² Ibidem, σ. 236-240.

⁶⁶³ Ibidem, σ. 252.

⁶⁶⁴ Dan Berindei, "Industria în perioada 1859-1864: Muntenia", I, Studii și Materiale de Istorie Modernă, VII (1983), București, σ. 115-145.

⁶⁶⁵ Ibidem, σ. 124

⁶⁶⁶ Victor Jinga, "Le concept de liberte dans l' idéologie du commerce extérieur...", *ό.π.*, σ. 427.

⁶⁶⁷ G. Zane, "Politica economică în epoca Unirii...", *ό.π.*, σ. 225, σημ 1.

⁶⁶⁸ Radu-Vlad Dan, "Opinii privind dezvoltarea industriei naționale în anii 1859-1866", Revista Istorică, 1 (1989), București, σ. 61-62.

⁶⁶⁹ C.C. Giurescu, *Istoria României în date...*, *ό.π.*, σ. 208, 210, 211.

του 1875 στην Εμπορική Συμφωνία Αυστρίας-Ρουμανίας (1875-1885) με τη μείωση των δασμών στις εισαγωγές αλεύρων από την Αυστρία. Πλήθος ακριβών βιομηχανικών προϊόντων της Αυστρίας εισέρχονταν χωρίς δασμούς στη Ρουμανία, έχοντας ως πρώτη ύλη φθηνά ρουμανικά προϊόντα, ενώ ο αρμόδιος Υπουργός τόνιζε την επιτυχία «πουλάμε ακριβά δημητριακά και αγοράζουμε φθηνά άλευρα»⁶⁷⁰.

Η άποψη αυτή ήταν εύκολο εν πολλοίς να αποδοθεί στην πραγματικότητα, διότι στη Βλαχία το 1859-1860, επί ενός συνολικού πληθυσμού 2.400.921 κατοίκων, οι 2.218.638 κάτοικοι ήταν αγρότες και μάλιστα δουλοπάροικοι των Βογιάρων, με μικρή παραγωγική δυνατότητα. Στο Βουκουρέστι και επί 546 συνολικά βιομηχάνων, οι τέσσερις (4) είχαν επενδύσει κεφάλαιο μεγαλύτερο από 10 χιλ. λίρες, οι 22 κεφάλαιο μεταξύ 5 έως 10 χιλ. λίρες, οι 87 μεταξύ 2,5 και 5 χιλ. λίρες και οι 433 κεφάλαιο μέχρι 2,5 χιλ. λίρες⁶⁷¹. Κυρίαρχος από κάθε άποψη αυτή την περίοδο ήταν ο καθυστερημένος αγροτικός τομέας, τα προϊόντα του οποίου αποτελούσαν την κύρια πηγή εισοδημάτων και εξαγωγών. Υπήρχαν παράλληλα, ωστόσο, απόψεις για την ανάγκη προώθησης της βιομηχανικής ανάπτυξης, αλλά αυτές ήταν απόψεις μεμονωμένων ειδικών και πολιτικών⁶⁷², ενώ αυτή την περίοδο ξεκίνησε η εισαγωγή μηχανημάτων αναγκαίων για την ανάπτυξη της βιομηχανίας⁶⁷³. Ο οικονομολόγος Ίων Γκίκα, μετέπειτα Πρωθυπουργός του Εθνικού Φιλελεύθερου κόμματος, υποστήριζε το 1875 ότι δεν χρειάζεται πάντοτε η κρατική ενίσχυση στη βιομηχανία διότι, «υπάρχουν βιομηχανίες που χωρίς καμιά προστασία μπορούν να ανθίσουν στη χώρα μας και αυτές είναι, ιδιαίτερα, όσες μπορούν να έχουν τις πρώτες ύλες από τη χώρα μας»⁶⁷⁴. Μοναδική φωνή προστατευτισμού της βιομηχανίας ήταν αυτή του Διονύσιου Μαρτσιάν, με άρθρα και ανακοινώσεις⁶⁷⁵.

Όπως όμως σημειώθηκε, πολλά στελέχη φιλελεύθερων απόψεων ίδρυσαν το 1875 το Εθνικό Φιλελεύθερο κόμμα. Από τις πολλές προσωπικότητες του νέου κόμματος ο Ι. Κ. Μπρατιάνου διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην περίοδο που εξετάζεται, ενώ μετά το 1881 η συμβολή του στην ανάπτυξη της Ρουμανίας υπήρξε πολύ μεγαλύτερη. Το πολιτικό του σύνθημα, που θα είχε απήχηση στη δεκαετία του 1880, ήταν «Με τις δικές μας δυνάμεις», χωρίς όμως να μπορέσει να έχει τη δημιουργική απήχηση που προσδοκούσε⁶⁷⁶. Εν τούτοις, έγιναν προσπάθειες εφαρμογής των Φιλελεύθερων απόψεων αυτή την περίοδο, χωρίς φυσικά επιτυχία. Το 1860 με υπουργό Οικονομικών τον Ι.Κ. Μπρατιάνου, έγινε προσπάθεια ίδρυσης μιας τράπεζας με δικαίωμα έκδοσης νομίσματος, ενέργεια που επαναλήφθηκε το 1876 και πάλι χωρίς επιτυχία, παρ' όλο που οι ανάγκες χρηματοδότησης του εμπορίου, κ.ά, ήταν τεράστιες⁶⁷⁷. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να κατατάξουμε και την προσπάθεια του

⁶⁷⁰ Gheorghe Cristea, "Ancepedente și consecințe ale războiului vama cu Austroungaria", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, VI (1979), București, σ. 92-95.

⁶⁷¹ Dan Berindei, "Industria în perioada 1859-1864: Muntenia...", *ό.π.*, σ. 116-117.

⁶⁷² Victor Jinga, "Le concept de liberté dans l' idéologie du commerce extérieur...", *ό.π.*, σ. 420-428.

⁶⁷³ Dan Berindei, "Industria în perioada 1859-1864: Muntenia...", *ό.π.*, σ. 125.

⁶⁷⁴ *Ibidem*, σ. 126.

⁶⁷⁵ Radu-Dan Vlad, "Opinii privind dezvoltarea industriei...", *ό.π.*, σ. 61.

⁶⁷⁶ Mircea Iosa, "Aspecte ale politicii economice liberale după cucerirea independenței", *Revista de Istorie*, 1 (1986), București, σ. 31-43.

⁶⁷⁷ *Ibidem*, σ. 35.

Ηγεμόνα Αλ. Κούζα για τη δημιουργία και έκδοση εθνικού νομίματος, που όμως και αυτές οι προσπάθειες δεν είχαν θετική κατάληξη⁶⁷⁸. Επιτυχία του Εθνικού Φιλελεύθερου κόμματος αποτέλεσε η ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας της Ρουμανίας το Φεβρουάριο του 1880, ίδρυμα που οδήγησε αμέσως σε πτώση των επιτοκίων δανεισμού και ενίσχυση της βιομηχανίας. Την ίδια θετική επίπτωση είχε και η δημιουργία τον Ιούνιο του 1881 των Οίκων αγροτικών πιστώσεων σε κάθε νομό, με κυβέρνηση, επίσης, του Εθνικού Φιλελεύθερου κόμματος⁶⁷⁹. Το σύνθημα «Με τις δικές μας δυνάμεις» και το Εθνικό Φιλελεύθερο κόμμα, ήταν «πολύ ποιο κοντά στις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας και, επομένως, είχε ένα σημαντικό, καθοριστικό ρόλο στον καθορισμό της στρατηγικής ανάπτυξης της χώρας»⁶⁸⁰.

Προς το τέλος αυτής της περιόδου άρχισε να κερδίζει έδαφος η άποψη του προστατευτισμού για την εκβιομηχάνιση της χώρας, με κύριους εκφραστές τους Δ. Π. Μαρτσιάν, Μπ. Π. Χασντέου, Α.Δ. Ξενόπολ, Π.Σ. Αουρελιάν, κ.ά, τις αρχές και αξίες των οποίων ενστερνίστηκε το Εθνικό Φιλελεύθερο κόμμα και αποτέλεσαν την κατεύθυνση δράσης του. Οι απόψεις τους, που θεωρήθηκαν και ως «εθνικισμός των αστών», εφαρμόστηκαν στην οικονομική πολιτική της χώρας, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό για τη Ρουμανία και την ελληνική διασπορά.

Οι απόψεις του Συντηρητικού κόμματος και του κινήματος της Νεολαίας για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας επηρεαζόταν από την ανάγκη στήριξης των ίδιων των γαιοκτημόνων, που ήταν οι κύριοι στυλοβάτες του Συντηρητικού κόμματος. Πολλές φορές τα πολιτικά πρόσωπα που προέρχονταν από το Συντηρητικό κόμμα ήταν και οι ίδιοι γαιοκτήμονες τεραστίων εκτάσεων, όπως άλλωστε και πολλοί του Φιλελεύθερου κόμματος ήταν κάτοχοι βιομηχανιών (Κογκαλιτσεάνου, Μποερέσκου, κ.ά), ιδιοκτήτες μεγάλων εκτάσεων, κ.ά. Είναι, ακριβές ότι μετά την απόδοση γης στους αγρότες από τον Ηγεμόνα Αλ. Κούζα το 1865 και μέχρι το 1889, δεν έγινε καμία νομοθετική ρύθμιση αποκατάστασης ακτημόνων αγροτών, παρ' όλο που υπήρχαν τουλάχιστον 200 χιλ. αγροτικές οικογένειες χωρίς καθόλου αγροτικό κλήρο⁶⁸¹. Είναι, επίσης, ακριβές ότι καθοριστικό ρόλο στο είδος των πολιτικών θέσεων που εξέφραζε το Συντηρητικό κόμμα και το κίνημα της Νεολαίας είχαν οι κατά περίοδο αρχηγοί του⁶⁸². Αρνητική, επίσης, πλευρά της οικονομικής πολιτικής του Συντηρητικού κόμματος υπήρξε η Εμπορική Σύμβαση με την Αύστρο – Ουγγαρία (1875), που κατέστησε τη Ρουμανία καταναλωτή των φθηνών βιομηχανικών της Αυστρίας, ρύθμιση που, επίσης, συνέβαλλε στη δημιουργία ενός κλίματος οικονομικού προστατευτισμού⁶⁸³.

Στο στόχαστρο των Εθνικό-Φιλελεύθερων ήταν, ιδιαίτερα, ο οικονομολόγος των Συντηρητικών πρώην Πρωθυπουργός της Μολδαβίας Αλέξανδρος Δ. Μουρούζης, που αντί της βιομηχανικής ανάπτυξης που προέβαλλε το Εθνικό

⁶⁷⁸ G. Zane, "Les problèmes économiques de l'Union à la lumière du message du 6 Decembre 1859 d'Alexandre Ioan Cuza", *Revue Roumaine d'Histoire*, 1 (1966), București, σ. 35-46.

⁶⁷⁹ Ibidem, σ. 37.

⁶⁸⁰ Elena-Ingrid Bahamat, "Liberalismul și liberali Gălățeni la sfârșitul secolului al XIX-lea", *Danubius*, XXIV (2006), Galați, σ. 115.

⁶⁸¹ Vasile Rusu, "Contribuții la cunoașterea problemei agrare...", *ό.π.*, σ. 275.

⁶⁸² Apostol Stan, "Petre P. Carp (1837-1918)"..., *ό.π.*, σ. 876-877.

⁶⁸³ G. Zane, "Les problèmes économiques de l'Union, à la lumière...", *ό.π.*, σ. 36.

Φιλελεύθερο κόμμα για τη χώρα, πρότεινε «μια εκτεταμένη εμπορική αποθήκη, ανοιχτή στα προϊόντα όλου του κόσμου»⁶⁸⁴. Με την ίδια ζέση οι υπέρμαχοι της «εκβιομηχάνισης» της Ρουμανίας επιτίθονταν και εναντίον του οικονομολόγου υπουργού οικονομικών των Συντηρητικών Πέτρου Μαυρογένη, διότι «εκχωρούσε τα πιστωτικά ιδρύματα στους ξένους κεφαλαιούχους, ενδιαφερόμενος για τη συνέχιση των παλαιών καταστάσεων...»⁶⁸⁵. Ωστόσο τα κείμενα του υπουργού οικονομικών της Ρουμανίας Αλ. Μουρούζη δε συμφωνούν με τα λεγόμενα των αντιπάλων του, διότι τασσόταν υπέρ των τελωνειακών δασμών για την προστασία της εγχώριας βιομηχανίας, υπέρ της φορολογικής συμβολής των οικονομικά ισχυρών στα δημόσια οικονομικά, υπέρ της ελευθερίας του εμπορίου, επιζητώντας παράλληλα τις ξένες επενδύσεις στη Ρουμανία, κ.ά.⁶⁸⁶. Διαπιστώνουμε, επίσης, ότι τασσόταν ανοιχτά υπέρ ενός ενιαίου νομισματικού συστήματος Ηνωμένες Ηγεμονίες⁶⁸⁷, καθώς και υπέρ της δημιουργίας Εθνικής Τράπεζας των Ηνωμένων Πριγκιπάτων⁶⁸⁸, απόψεις που δεν απείχαν από τις θέσεις του Εθνικού Φιλελεύθερου κόμματος. Σε ότι αφορά τις επιθέσεις αργότερα εναντίον του Πέτρου Μαυρογένη, διαπιστώνουμε ότι ως υπουργός Οικονομικών της Συντηρητικής Κυβέρνησης Λάσκαρ Καταρτζίου, ήταν αυτός που επέβαλε το δημοσιονομικό νοικοκύρεμα της Ρουμανίας, κατέθεσε στη Βουλή το Μάρτιο του 1867 το πρώτο νόμο για τη δημιουργία εθνικού νομίσματος⁶⁸⁹ και ήταν ο πρωτεργάτης, επίσης, για την ίδρυση της Τράπεζας Έγγειων Πιστώσεων (6/18 Απριλίου 1872), όπου μεταξύ των κυρίων μετόχων της ήταν οι Ι.Κ. Μπρατιάνου, Β. Μποερέσκου, κ.ά, δηλαδή οι κύριοι εκφραστές των Εθνικό-Φιλελεύθερων απόψεων στη Ρουμανία.⁶⁹⁰

Τα παραπάνω στοιχεία φανερώνουν το οξύτατο κλίμα που υπήρχε στην πολιτική αντιπαράθεση της εποχής, αν και πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι το Συντηρητικό κόμμα ήταν σε γενικές γραμμές περισσότερο ανοικτό σε συνεργασίες με τους ξένους κεφαλαιούχους και λιγότερο συγκεντρωτικό σε σχέση με τους αντιπάλους του στην οικοδόμηση του νέου κράτους. Παράλληλα όμως, δείχνει ότι οι κατηγορίες εναντίον του Συντηρητικού κόμματος, όπως και το αντίθετο, είχαν περισσότερο ως αφετηρία το αγροτικό πρόβλημα, στον συγκεντρωτισμό που εκδηλωνόταν από τους Εθνικό-Φιλελεύθερους κατά την οικοδόμηση του κράτους, καθώς και τη ριζική διαφωνία τους στον προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής της χώρας.

---

⁶⁸⁴ Dan Berindei, “Industria în perioada 1859-1864...”, *ό.π.*, σ. 124.

⁶⁸⁵ Mircea Iosa, “Aspecte ale politicii economice liberale...”, *ό.π.*, σ. 32.

⁶⁸⁶ Victor Slăvescu, *Viața și opera economistului Alexandru D. Moruzi (1815-1878)*, București, 1941, σ. 172-176.

⁶⁸⁷ Ibidem, σ. 194-195.

⁶⁸⁸ Ibidem, σ. 210-212.

⁶⁸⁹ Victor Slăvescu, “Viața și opera lui Petre Mavrogheni”, *Memoriile Secțiunii Istorice*, XXI (1939), București, σ. 569-652.

⁶⁹⁰ Ibidem, σ. 620-626, όπου, επίσης, οι Λάζαρος Καλενδέρογλου, Ι. Καντακουζηνός, Γ. Βερνέσκου, Ίων Γκίκας, Δημ. Γρ. Γκίκας, Γ. Καντακουζηνός, κ.ά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4. Η ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1856-1881

- 4.1** Η οικονομική παρουσία της διασποράς.....σ. 106
- 4.2** Ο τομέας της ναυτιλίας.....σ. 109
- 4.3** Ο τομέας του εμπορίου.....σ. 115
- 4.4** Ο τομέας της βιομηχανίας .....σ. 120
- 4.5** Άλλοι τομείς οικονομικής δραστηριότητας.....σ. 122
- 4.6** Η παρουσία του επίσημου ελληνικού κράτους στη Ρουμανία .....σ. 127
- 4.7** Έναρξη ίδρυσης ελληνικών Κοινοτήτων.....σ. 130

4.1 Η οικονομική παρουσία της ελληνικής διασποράς

Η Συνθήκη της Αδριανούπολης (1829) αποτέλεσε την έναρξη μιας νέας περιόδου ριζικών αλλαγών στο πολιτικό και οικονομικό σύστημα της Μολδοβλαχίας. Ταυτόχρονα, η αναπτυξιακή υστέρηση του νέου ελληνικού κράτους και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποτέλεσαν τις κύριες αιτίες της νέας ελληνικής διασποράς σε όλο το μήκος του ποταμού Δούναβη καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, επιλογή που επέτεινε το νέο νομικό καθεστώς των χωρών και της ναυσιπλοΐας στο Δούναβη με τη Συνθήκη των Παρισίων (1856).

Η νέα ελληνική διασπορά απλώθηκε πρωτίστως στα μικρά και μεγάλα λιμάνια του Δούναβη, καθώς και στη Δοβρουτσά που ήταν ακόμη υπό Οθωμανική εξουσία. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι, μετά το 1829 υπήρξε μια βαθμιαία μετατόπιση του κύριου όγκου της ελληνικής διασποράς της Μολδοβλαχίας κατά μήκος του Δούναβη και προς τη Μαύρη Θάλασσα, στις πόλεις και στα λιμάνια όπου υπήρχαν δυνατότητες και ανάγκες εμπορίου. Μετά το 1829 και ιδίως μετά το 1856, η νέα ελληνική διασπορά στη Μολδοβλαχία δήλωσε επιγραμματικά με τον τόπο εγκατάστασής της ότι το κύριο αντικείμενο της οικονομικής της δραστηριότητας θα ήταν το εμπόριο και η ναυτιλία και «... έθεσε τις βάσεις του εμπορικού δικτύου της ναυσιπλοΐας...»⁶⁹¹ μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα στη Ρουμανία, ταυτίζοντας την εξέλιξή της με την ανάπτυξη αυτών των περιοχών.

Από το νέο ελληνικό κράτος αυτή την περίοδο μετανάστευαν προς την Ρουμανία επιστήμονες, ώστε «... η ελευθέρα Ελλάς αντί να στρέψει προς εαυτήν το εκ των άλλων ελληνικών χωρών ρεύμα του αποικισμού, ενισχύει και αυξάνει αυτό, υφισταμένη αφαιμάξιν ολεθριωτάτην»⁶⁹². Πολυπληθής ήταν, επίσης, η ελληνική διασπορά προς τη Βεσσαραβία, όπου το Ισμαήλ ήταν το 1873 ελεύθερο λιμάνι⁶⁹³, όπως και προς τη Δοβρουτσά, όπως σημειώθηκε. Τόποι προέλευσης της ελληνικής διασποράς ήταν τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου Πελάγους (ιδιαίτερα η Κεφαλονιά και Ιθάκη), η Ήπειρος και η Μακεδονία⁶⁹⁴, η Θεσσαλία, η Πελοπόννησος, η Αγχίαλος και η Μεσημβρία στη Θράκη⁶⁹⁵, αλλά και η Κωνσταντινούπολη⁶⁹⁶. Στη Δοβρουτσά, που άρχισε να αναπτύσσεται μετά το 1858, συγκεντρωνόταν διασπορά από τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας⁶⁹⁷. Οι δεσμοί με τη γενέθλια γη παρέμειναν ισχυροί, όπως αποδεικνύουν οι δωρεές, κληροδοτήματα, αλλά και οικονομικές ενισχύσεις προς το ελληνικό κράτος, στην Εθνική Τράπεζα, στον ελληνικό στρατό, καθώς και μετάβαση εθελοντών σε κάθε δύσκολη περίπτωση στην Ελλάδα⁶⁹⁸.

Ο Έλληνας που αναζητούσε την τύχη του στη Βλαχία ή τη Νότια Ρωσία,

⁶⁹¹ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π., σ. 117.

⁶⁹² Ibidem, σ. 17.

⁶⁹³ Olga Cicanci, "Două condici provenite de la viceconsulatele grecești din Ismail și Chișinău", *Hrisovul*, VIII (2002), București, σ. 348-351.

⁶⁹⁴ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX-lea*, București, 1996, σ. 64.

⁶⁹⁵ Ibidem, σ. 64.

⁶⁹⁶ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π., σ. 117.

⁶⁹⁷ Σταύρος Μάνεσις, *Η ελληνική Κοινότης της Κωνσταντζής Ρουμανίας*, Αθήναι, 1952.

⁶⁹⁸ Στην Κρητική επανάσταση 1866-1869 υπήρξαν εθελοντές από τη Ρουμανία, ενώ στάλθηκαν και τρόφιμα, κ.ά.

... θεωρεί πάντα Έλληνα εξ ουιουδήποτε τμήματος της πατρίδος του πατριώτην... προσφεύγων αδιαστάτως εις έναν τοιούτον, ζητεί εργασίαν και μετ' ολίγας ημέρας ο άσημος τούτος τυχοδιώκτης... επιχειρεί εφ' εαυτού την πρώτην μεταβολήν... αποβάλλων την κάπαν και τα τσαρούχια, τον νησιωτικόν σκούφον... έν μόνον τον στενοχωρεί επί του παρόντος, της γλώσσης των ιθαγενών η άγνοια... πριν ή παρέλθωσιν έξ μήνες ... κατορθοί άριστα να συνεννοήται... καταβάλλεται υπό του πόθου να ανοίξη δικήν του εργασίαν... εγκαθίσταται προχείρως εις την προστυχούσαν γωνίαν και άρχεται του ανεξαρτήτου αυτού βίου μετά πολλών ελπίδων... ουχί σπανίως... καταλείπει την πόλιν προσφεύγων εις γειτονικόν χωρίον... αν επιτύχει, μετά δύο έτη βλέπετε τον Έλληνα περιστοιχούμενον υπό των αδελφών του ή των πρωτεξαδέλφων του, ους αυτός προσεκάλεσε ή αυτόκλητοι προσήλθον μαθόντες την πρώτην αποστολήν χρημάτων εις την πατρίδα... και μετά πέντε έτη την ελληνικήν παροικίαν εσηματισμένην...⁶⁹⁹. Μελετώντας την ελληνική διασπορά στο Δούναβη, όντας ο ίδιος από τη Βραΐλα, ο Σπύρος Γ. Φωκάς μας ενημερώνει ότι «... οι πλείστοι των ελθόντων μετά το 1856 εις Ρουμανίαν Ελλήνων, ήσαν μετρίας κοινωνικής και οικονομικής συγκροτήσεως, διά να μη είπωμεν ότι ήλθον προς την αναζήτησιν τύχης... οι Έλληνες ήρχοντο προς ανεύρεσιν καλύτερας έστω διαβιώσεως, αν μη και πλουτισμού και ουχί προς επένδυσιν ανυπάρκτων κεφαλαίων, αλλά προς δημιουργίαν αυτών... ένεκα των οικονομικών στερήσεών των, της επιμόνου εργασίας των, της ευφυΐας και του θάρρους των... κατόρθωσαν να εκμεταλλευτούν τους εμφανισθέντας ευνοϊκούς συνδυασμούς...»⁷⁰⁰.

Διαπιστώνεται με τα δύο αποσπάσματα που παρατίθενται, ότι η ελληνική διασπορά που συνέχισε να καταφτάνει στις Ηγεμονίες και μετά το 1856, είχε ως πρώτιστο στόχο το βιοπορισμό. Απευθυνόταν σε κάθε συγγενή ή συμπατριώτη που ήταν ήδη εγκατεστημένος εκεί, διότι πρωτίστως η συγγένεια, αλλά και κοινή τοπική και εθνική καταγωγή, ήταν τα στοιχεία που μπορούσαν να της δώσουν την ευκαιρία εγκατάστασης για ένα μικρό, αλλά κρίσιμο πρώτο διάστημα σε άγνωστο περιβάλλον. Από εκεί και πέρα μπορούσε να ελπίζει μόνο στις ικανότητές της, στις γνώσεις της και στις όποιες ευκαιρίες της παρουσιαζόταν. Μεγάλο μέρος της διασποράς έδινε τον καθημερινό αγώνα της επιβίωσης σε επαγγέλματα που είχαν σχέση με τις ανάγκες των πλοίων και των πληρωμάτων τους στα παραδουνάβια λιμάνια, ή σε επαγγέλματα εμπορίας στο εσωτερικό της χώρας. Ιδιαίτερα, η εργασία ως ναύτης σε ποταμόπλοια, ρυμουλκά, κ.ά, του Δούναβη, απαιτούσε ξεχωριστές δεξιότητες, πρακτικές γνώσεις και τόλμη. Αυτό αποτέλεσε την κύρια αιτία που οι νησιώτες της ελληνικής διασποράς (ιδιαίτερα ιθακήσιοι και κεφαλλονίτες) είχαν σημαντική παρουσία σε όλο το μήκος του Δούναβη και του Προύθου, όπως και οι κυβερνήτες των σκαφών στις επικίνδυνες διαδρομές από τη Βραΐλα προς το Τούρνου Σεβερίν⁷⁰¹.

Το εύρος των οικονομικών δραστηριοτήτων της ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία περιλάμβανε οποιαδήποτε οικονομική ενέργεια θα μπορούσε να αποφέρει τα προς το ζην. Είναι ενδεικτική η επαγγελματική απασχόληση της διασποράς στη

⁶⁹⁹ Ιωάννης Λαμπρίδης, *Αι Ελληνικαί αποικίαι...*, ό.π, σ. 24-26.

⁷⁰⁰ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 118-119.

⁷⁰¹ *Ibidem*, σ. 113-114.

Βραΐλα και στο Γαλάτσι, όπου οι Έλληνες ήταν «... χονδρέμποροι, μεσίτες, μπακάληδες, κουρείς, ναύτες, πανδοχείς, μεταφραστές, εστιατορες, ξενοδόχοι, παραγωγείς, ακόμη και βοσκοί... γαιοκτήμονες, δικηγόροι, κτίστες, ξυλουργοί, ράφτες, κ.ά»⁷⁰². Σύμφωνα με άλλη μαρτυρία «... το 80% των εστιατορίων, παντοπωλείων, κουρείων, καφενείων και άλλων μικροεπιχειρήσεων τροφοδοσίας των ρουμανικών λιμένων, ήσαν ιδιοκτησίες των Ελλήνων. Ούτοι επίσης είχαν εις τας χείρας των τας περισσότερας ανθρακαποθήκας διά τον ανεφοδιασμόν των σκαφών, τας αποθήκας ξυλείας, ως και τα μικρά και μεγάλα εργοτάξια...»⁷⁰³. Σημαντικός ήταν, επίσης, ο αριθμός των μελών της διασποράς που βιοπορίζονταν ως δάσκαλοι (ιδιωτικά σχολεία και σχολεία κοινοτήτων), γιατροί, φαρμακοποιοί, τυπογράφοι, δημοσιογράφοι, εκδότες εφημερίδων, κ.ά.⁷⁰⁴.

Ωστόσο, οι τομείς στους οποίους διακρίθηκε ιδιαίτερα η ελληνική διασπορά, ορισμένα μάλιστα διαστήματα κυριάρχησε στο Δούναβη, ήταν η ναυτιλία και το εμπόριο. Η ανάπτυξη αυτών των τομέων υπήρξε ταχύτατη μετά το 1829, ιδιαίτερα για τους πλοιοκτήτες και εμπόρους από τα Ιόνια νησιά που είχαν τη δυνατότητα λειτουργίας τους ως Βρετανοί υπήκοοι⁷⁰⁵. Επιπλέον, η έκρηξη του Κριμαϊκού Πολέμου προσέφερε νέες ευκαιρίες οικονομικής επιτυχίας στους εμπόρους, πλοιοκτήτες, σαράφηδες, ενοικιαστές αγροκτημάτων, κ.ά, της διασποράς στη Μολδοβλαχία. Αυτές οφείλονταν, κατ' αρχάς, στις ανάγκες κάθε είδους των 200 χιλιάδων, περίπου, στρατιωτών των συμμαχικών εκστρατευτικών δυνάμεων στην Κριμαία, που είχαν ως κέντρο επιχειρήσεων την Κωνσταντινούπολη⁷⁰⁶. Ταυτόχρονα η Ρωσία απαγόρευσε τις εξαγωγές δημητριακών από τη νότια Ρωσία, εκτινάσσοντας στα ύψη τις τιμές τους, ενώ διπλασιάστηκαν ή και τριπλασιάστηκαν οι τιμές των ναύλων. Η Σύρος αποτέλεσε λιμάνι μεταφόρτωσης ρωσικών σιτηρών, που τα επέστρεφαν στην Κωνσταντινούπολη σε διπλάσιες και πλέον τιμές, ενώ τα δημητριακά της Μολδοβλαχίας παρείχαν ευκαιρίες εύκολου και γρήγορου κέρδους, λειτουργώντας σχεδόν μονοπωλιακά. Όλα αυτά εκτυλίσσονταν μέσα σε ένα νομισματικό περιβάλλον πλήρους αστάθειας, όπου κυκλοφορούσαν όλα, σχεδόν, τα ευρωπαϊκά νομίσματα, με πολλά οθωμανικά υποτιμημένα κατά 30 έως 50%⁷⁰⁷.

Μετά το 1861 και τις κοινωνικές αλλαγές στη Ρωσία με την κατάργηση της δουλοπαροικίας, το κόστος των ρωσικών δημητριακών αυξήθηκε, πολλοί Έλληνες στη νότια Ρωσία αναγκάστηκαν να δραστηριοποιηθούν στην περιοχή του Αζόφ και αυξήθηκε ακόμη περισσότερο η σημασία των δημητριακών του Δούναβη καθώς και

---

⁷⁰² Constantin Buşe – Georgeta Penelea, “Structure démographique, sociale et économique des ports Danubiens de Braila et Galatzi au milieu du XIXe siècle”, *Analele Universitatii Bucuresti*, 1980, σ. 91-97.

⁷⁰³ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 89.

⁷⁰⁴ Cornelia Papacostea-Danielopolu, “La vie culturelle de la communauté grecque de la Bucarest dans la seconde moitié du XIXe siècle”, *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 1 (1969), Bucaresti, σ. 475- 493.

⁷⁰⁵ Constantin Ardeleanu, “Aspecte calitative și cantitativă privind rolul economic al Grecilor cu protecție Britanică din portul Galați în primii ani după războiul Crimeii”, in, *Minoritățile Etmice în România...* ό.π, σ. 27-38.

⁷⁰⁶ Ανδρέας Συγγρός, *Απομνημονεύματα*, τόμος πρώτος, Αθήνα, 1908, σ. 246-255.

⁷⁰⁷ *Ibidem*, σ. 247.

οι δυνατότητες των εμπόρων, πλοιοκτητών, κ.ά, της διασποράς⁷⁰⁸. Οι Έλληνες Βρετανοί υπήκοοι των Ιόνιων νησιών βρέθηκαν σε πλεονεκτική θέση, αφού είχαν επιπλέον τη βοήθεια των συντοπιτών τους στα πλαίσια του Ιονίου δικτύου, που έθεσε στέρεες βάσεις λειτουργίας του πριν, ακόμη, από το 1856. Ο Ρώσο-τουρκικός πόλεμος του 1877-1878 δημιούργησε τη «χρυσή εποχή» για το εμπόριο και τη ναυτιλία, με αποτέλεσμα πολλές παλαιότερες εταιρείες να ενδυναμωθούν και να δημιουργηθούν επιπλέον νέες. Ταυτόχρονα, οι ανάγκες μεταφοράς προϊόντων προς τα λιμάνια εξαγωγής στο Δούναβη, κυρίως Βραΐλα, Γαλάτσι, Τούλτσα και Σουλινά, δημιούργησε ένα στρώμα ιδιοκτητών ποτάμιας ναυτιλίας (ποταμόπλοια, φορτωτές, κ.ά), όπου η διασπορά είχε λαμπρή εξέλιξη μέχρι το μεσοπόλεμο περίπου.

Πέραν, όμως, της ναυτιλίας και του εμπορίου, η ελληνική διασπορά διέπρεψε και στον τομέα της βιομηχανίας, όπου οι επενδύσεις Ελλήνων υπηκόων ήταν οι περισσότερες από όλων των άλλων ξένων υπηκόων στη Ρουμανία, στον τομέα της ενοικίασης αγροκτημάτων, στον τομέα της επεξεργασίας δημητριακών (αλευροποιία) όπου η ελληνική διασπορά κρατούσε τα πρωτεία επί σειρά δεκαετιών, κ.ά.

4.2 Ο τομέας της ναυτιλίας

Η νέα ελληνική διασπορά στη Ρουμανία μετά το 1829 στον τομέα της ναυτιλίας προερχόταν πρώτα από τη Χίο και στη συνέχεια από τα νησιά του Ιονίου Πελάγους. Μάλιστα η διασπορά από τα Ιόνια νησιά είχε το προνόμιο να διαθέτει τη Βρετανική υπηκοότητα (1815-1864). Πρώτοι οι ναυτικοί από τη Χίο επιδόθηκαν στο εμπόριο δημητριακών της περιοχής του Δούναβη και στο διάστημα 1830-1860 με ένα δίκτυο 60, περίπου οικογενειών⁷⁰⁹, κατέκτησαν αγορές στα μεγάλα εισαγωγικά κέντρα της Μεσογείου, στην Κωνσταντινούπολη, Λιβόρνο, Μασσαλία, Λονδίνο, κ.ά, έχοντας εμπορικές βάσεις στο Λονδίνο. Το συγκριτικό πλεονέκτημα της γνώσης, της σωστής οικονομικής διαχείρισης⁷¹⁰, αλλά και της οικονομικής ενδυνάμωσης στα προηγούμενα χρόνια, εξηγεί την επέκταση πολλών οίκων της διασποράς στη ναυτιλία και στο εμπόριο. Γνωρίζουμε για παράδειγμα ότι ο Παντιάς Αργέντης, υπήκοος Γαλλίας με έδρα το Γαλάτσι, ήταν ταυτόχρονα πλοιοκτήτης και μεγαλέμπορος, με αντιπροσώπους στην Οδησό, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Μασσαλία και, στο τέλος, στο Λονδίνο. Ο ίδιος οίκος εισήγαγε το 1837 σχεδόν όλη τη ζάχαρη στα Πριγκιπάτα, αξίας 900 χιλ. γροσιών⁷¹¹. Στη δεκαετία του 1850 υπό την επωνυμία Αργέντης & Σκυλίτζης, ήταν «... από τις πλουσιότερες στην Ανατολή», με υποκαταστήματα στο Γαλάτσι, Βραΐλα, Βουκουρέστι και Ιάσιο», όπου έφταναν «... ό,τι εισαγόταν από τα βρετανικά εργοστάσια»⁷¹². Ανάλογη έκταση εμπορικών δραστηριοτήτων παρουσίαζε η εταιρεία του Επαμεινώντα Πανά που ήταν η ισχυρότερη στο Γαλάτσι, η εταιρεία Φ. Σεκιάρης, ο εξαγωγικός οίκος Α.Κ. Ιωαννίδης

⁷⁰⁸ Τζελίνα Χαρλαύτη, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, λήμμα Ελληνική εμπορική δραστηριότητα και ναυτιλία στα βόρεια παράλια του Εύξεινου Πόντου, 30/4/2008.

⁷⁰⁹ C. Ardeleanu, "Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic...", *ό.π.*, σ. 29, όπου οι οικογένειες Ράλλη, Σκυλίτζη, Αργέντη, Ροδοκανάκη, Παπαγιάννη, Τίμπα, κ.ά

⁷¹⁰ D. Bodin, *Documente privitoare la legăturile economice dintre Principatele Române și Regatul Sardiniei*, București, 1941, σ. 274-275.

⁷¹¹ Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul...*, *ό.π.*, σ. 72.

⁷¹² *Ibidem*, σ. 86.

με υποκατάστημα στο Λονδίνο, καθώς και οι Κωνσταντίνος Βεντούρας, Α. Νεγρεπόντης, κ.ά.⁷¹³. Το 1849 ο κύριος προορισμός των πλοίων που αναχωρούσαν φορτωμένα από το Γαλάτσι και τη Βραΐλα ήταν η Κωνσταντινούπολη και η Βρετανία, ενώ τα λιμάνια Τεργέστη, Λιβόρνο, Μασσαλία, Γένουα, κ.ά, φαίνεται να είχαν ξεπεραστεί οριστικά από την εξέλιξη της τεχνολογίας⁷¹⁴. Το 1850 η κίνηση των πλοίων στη Βραΐλα και στο Γαλάτσι, παρουσίαζε την παρακάτω εικόνα.

Πίνακας 3

Σύνολο φορτωμένων πλοίων που αναχώρησαν από Βραΐλα και Γαλάτσι (1850)

Σημεία	Αριθ. πλοίων	Αριθ. πληρώματος	Φορτίο (καντάρια)
Ελλάδας	319	3.264	58.132
Υψ. Πύλης	175	1.666	29.738
Βρετανίας	106	893	20.179
Αυστρίας	93	972	18.629
Βλαχίας	38	343	5.793
Ρωσίας	53	391	7.321
Ιόνιων Νησιών	23	191	3.489
Σαρδηνίας	34	319	5.126
Σάμου	10	89	1.366
Πρωσίας	11	94	1.922
Άλλες	...	...	...
Σύνολο	896	8.536	157.806

Πηγή: “Hunt’s Merchants’ Magazine...”, *ό.π.*, σ. 307-308.

Οι κύριοι ναυτιλιακοί και εξαγωγικοί οίκοι της διασποράς μέχρι τον Κριμαϊκό Πόλεμο στον Κάτω Δούναβη ήταν οι Αργέντης, Χρυσοβελώνης, Νικολόπουλος, Νεγρεπόντης, Ράλλης, Σεκιάρης, Βούρος, Πανάς, Ξένος, κ.ά.⁷¹⁵. Ωστόσο, μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, ένα νέο δίκτυο εμπόρων από τα Ιόνια νησιά αντικατέστησε το δίκτυο των εμπόρων από τη Χίο στη Ρουμανία, επενδύοντας κεφάλαια που απέκτησε στο προηγούμενο διάστημα και «ειδικευόμενο» στην εμπορία δημητριακών και κάρβουνου με συγκεκριμένα λιμάνια προορισμού⁷¹⁶.

Η πλοιοκτησία στο Δούναβη περιλάμβανε στην αρχή τη θαλάσσια ναυτιλία, αλλά σύντομα η διασπορά επεκτάθηκε και στην ποταμοπλοΐα στο Δούναβη και στον Προύθο. Πολλά μέλη της ελληνικής διασποράς αυτήν την περίοδο έγιναν πλοιοκτήτες με τη μέθοδο της συνιδιοκτησίας. Η μέθοδος αυτή συνίστατο στη συνεταιρική ενοικίαση από 3-4 ναύτες ενός παλαιού πλοίου, που το επισκεύαζαν για εργασίες εμπορίας⁷¹⁷. Πολλοί πλοιοκτήτες ήταν πρώην καπετάνιοι, πετυχημένοι έμποροι, κ.ά, ενώ, όπως καταγράφει ο Ανδρέας Συγγρός για τον εαυτό του, ήταν

⁷¹³ Ibidem, σ. 73.

⁷¹⁴ Hunt’s Merchants Magazine, 27, 1852, New York, σ. 299, 302.

⁷¹⁵ C. Ardeleanu, “Aspecte calitative și cantitative privind rolul Grecilor...”, *ό.π.*, σ. 30.

⁷¹⁶ Ibidem, σ. 30-31, όπου οι κύριοι εκπρόσωποι του Ιόνιου δικτύου, αδελφοί Σταθάτου, αδελφοί Θεοφιλάτου, αδελφοί Χρυσοβελώνη, Κουκλέλης & Μιχαηλίδης, Α.Π. Μαρούλης, Α. Εμπειρικός, κ.ά.

⁷¹⁷ Αντιγόνη Φωκά, *Τα παιδικά μου χρόνια στη Βραΐλα...*, *ό.π.*, σ. 120.

αρκετό ένα και μόνο επιτυχές δρομολόγιο εμπορίας δημητριακών, για να γίνει κάποιος πετυχημένος έμπορος με σημαντικά κεφάλαια⁷¹⁸. Ο αριθμός των πλοίων με ελληνική σημαία και με σημαία Ιονίων νήσων, καθώς και το μεταφερόμενο φορτίο που δείχνει ο παρακάτω πίνακας, αποδεικνύει ότι η διασπορά επέτυχε να καθιερωθεί οικονομικά στις Ηγεμονίες σε διάστημα μικρότερο από τριάντα χρόνια, μέσα σε ένα περιβάλλον άγνωστων δυσκολιών και αντιφατικών συμφερόντων.

Πίνακας 4

Εξαγωγές από τα λιμάνια Βραΐλας και Γαλατσίου το 1852

Σημαία	Γαλάτσι		Βραΐλα		Σύνολο	
	Πλοία	Φορτίο	Πλοία	Φορτίο	Πλοία	Φορτίο
Σαρδηνίας	42	6.817	49	8.037	91	14.854
Αυστρίας	43	10.348	57	10.723	100	21.071
Γαλλίας	3	504	10	1.325	13	1.829
Βρετανίας	180	30.284	122	23.040	302	53.324
Ιόνιων Ν.	14	2.008	35	6.528	49	8.536
Πρωσίας	6	1.131	17	4.970	23	6.101
Ρωσίας	31	8.116	29	6.802	60	14.918
Ελλάδας	139	24.423	355	53.725	494	78.148
Υψ. Πύλης	103	11.208	225	36.351	328	47.559
Μολδαβίας	6	925	2	294	8	1.219
Βλαχίας	14	1.832	44	9.296	58	11.128
Ιερουσαλήμ	2	375	5	999	7	1.374
Σικελίας	3	534	1	172	4	706
Σουηδίας- Νορβηγίας	13	1.891	7	973	20	2.864
Άλλες	24	4.665	17	2.474	41	7.139
Σύνολα	623	105.061	975	165.709	1.598	270.770

Πηγή: D. Bodin, *Documente privitoare la legăturile...*, ό.π, σ. 267.

Ο Κριμαϊκός Πόλεμος οδήγησε στην απαγόρευση εμπορίας δημητριακών από τη νότια Ρωσία και οι εξαγωγές από τα λιμάνια της Ρωσίας μειώθηκαν από 4.843.506 καντάρια το 1853, σε 655.854 καντάρια το 1854 και σε 89.813 το 1855, ενώ μόλις το 1866 έφτασαν και πάλι τον όγκο εξαγωγών του 1853⁷¹⁹. Το κενό που δημιουργήθηκε έσπευσαν να καλύψουν οι Έλληνες πλοιοκτήτες και έμποροι στο Δούναβη και η ελληνική σημαία (μαζί με τη σημαία των Ιονίων Νήσων και της Σάμου), από 51,1% του συνόλου του μεταφερθέντος φορτίου το 1853, ανήλθε σε 80,2% το 1854, σε 74,4% το 1855 και σε 50,5% το 1856⁷²⁰. Σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1850 η παρουσία των πλοίων με ελληνική σημαία παρέμεινε κυρίαρχη στον Κάτω Δούναβη, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

⁷¹⁸ Ανδρέας Συγγρός, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, 1908, τόμος πρώτος, σ. 215-221.

⁷¹⁹ Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης Ναυτιλίας*, Αθήνα, 2001, σ. 100-101.

⁷²⁰ Ștefan Stanciu, "Comisia Europeană a Dunării și români...", ό.π, σ. 18-19, σημ. 61.

Πίνακας 5

Εμπορική ναυτιλία στον Κάτω Δούναβη

Σημαία	1856		1858		1860	
	Αριθμός πλοίων	Φορτίο	Αριθμός πλοίων	Φορτίο	Αριθμός πλοίων	Φορτίο
Ελλάδας	962	202.020	803	131.806	1.192	188.998
Βρετανίας	161	32.046	244	43.823	374	96.737
Αυστρίας	239	56.163	116	25.632	186	56.727
Υψ. Πύλης	125	17.077	302	38.534	703	87.682
Σαρδηνίας	75	10.342	142	24.903	222	41.679
Ιόνιων Ν.	34	4.927	93	12.112	162	23.134

Πηγές: C. Ardeleanu, “Aspecte calitative și cantitative...”, *ό.π.*, σ. 33, και, D. Bodin, *Documente privitoare la legaturile...*, *ό.π.*, σ. 267.

Όμως οι συνθήκες και οι όροι εμπορίου στο Δούναβη διαφοροποιήθηκαν ριζικά μετά τη Συνθήκη των Παρισίων και την ανάπτυξη του διεθνούς ανταγωνισμού. Βρετανοί, Γάλλοι, Αυστριακοί, Ιταλοί, κ.ά, επιχειρηματίες άρχισαν να πραγματοποιούν συστηματικές επενδύσεις σε όλους τους τομείς, πρωτίστως στην εμπορία αγροτικών προϊόντων, αναγκάζοντας την διασπορά να καταβάλλει ιδιαίτερη προσπάθεια να σταθεί στο νέο, σκληρότερο ανταγωνισμό. Η εν λόγω περιοχή για την ελληνική διασπορά είχε μόνον οικονομικό ενδιαφέρον, ενώ για τους Βρετανούς, Αυστριακούς, Γάλλους, κ.ά, είχαν και στρατηγική σημασία, γι' αυτό υπήρχε, επιπλέον, μέριμνα των Κυβερνήσεων τους. Ωστόσο, στη δεκαετία του 1870 συναντούμε νέες εταιρείες της διασποράς, όπως τις Κ.Γ. Βαλσαμάκης, Διονύσιος Βρυώνης, Φώσκολος, κ.ά, καθώς και τη ραγδαία ανάπτυξη των πλοιοκτητών ποτάμιας ναυσιπλοΐας (σλέπια, ρυμουλκά, κ.ά), κ.ά. Παράλληλα αυξήθηκε και ο όγκος των εισαγόμενων προϊόντων, που από 74,1 εκατ. λεί κατ' έτος στο διάστημα 1862-1868, αυξήθηκαν σε 102,7 εκατ. κατ' έτος στο διάστημα 1871-1875⁷²¹.

Η ιδιότητα του εμπόρου ή εξαγωγέα δε συνέπιπτε αναγκαστικά με αυτήν του πλοιοκτήτη, ενώ υπήρχαν περιπτώσεις όπου οι δύο παραπάνω λειτουργίες εκτελούνταν από τους ίδιους οίκους. Ήταν σύνηθες, επίσης, ο ιδιοκτήτης ή ενοικιαστής αγροκτημάτων να έχει δικά του ποταμόπλοια, όπως για παράδειγμα οι αδελφοί Πουλόπουλοι, Μ. Ζ. Χρυσοβελώνης, Οδυσσέας Νεγρεπόντης, Απόστολος και Αριστείδης Μελισσαράτος, Δ. και Χ. Καββαδίας στη Βραΐλα, κ.ά, ο αλευροβιομήχανος να διαθέτει δικά του σλέπια για την εκτέλεση των δικών του εργασιών (Π. Βαλεριάνος), ο έμπορος δημητριακών και ο βιομήχανος να εξυπηρετείται με δικά του μέσα (Μ. και Α. Εμπειρικός στη Βραΐλα, Θ. και Σπύρος Λυκιαρδόπουλος, Γ. και Π. Κ. Δρακούλης στο Σουλινά, Π. και Γ. Σ. Αντύπας στο Γαλάτσι, κ.ά)⁷²².

⁷²¹ Ibidem, σ. 149.

⁷²² Ibidem, σ. 120-121.

Σημαντική εξέλιξη για τους πλοιοκτήτες και εμπόρους της διασποράς υπήρξε η ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα το 1864 που στέρησε από τους επτανήσιους τη Βρετανική υπηκοότητα, καθώς και η υιοθέτηση των ατμόπλοιων αντί των ιστιοφόρων πλοίων. Τα υπό ελληνική σημαία πλοία έχασαν την πρωτοκαθεδρία και από το 30% των συνολικών μεταφορών το 1867, υποχώρησαν στο 24% το 1880. Αντίθετα η βρετανική σημαία από 25% το 1867, έφτασε στο 50% το 1880⁷²³. Στο διάστημα 1881-1885 τα ιστιοφόρα πλοία αντιπροσώπευαν, πλέον, μόνο το 12% της χωρητικότητας των πλοίων στο Δούναβη, έναντι 88% των ατμόπλοιων⁷²⁴. Οι πλοιοκτήτες της ελληνικής διασποράς προχώρησαν με καθυστέρηση σε ανανέωση του στόλου τους και στην κατασκευή ατμόπλοιων⁷²⁵.

Μετά το 1873 περίπου, παρ' όλο που τα ελληνικά πλοία ήταν πρώτα σε αριθμό στα λιμάνια του Κάτω Δούναβη⁷²⁶, τα βρετανικά ατμόπλοια κυριαρχούσαν, πλέον, στις εισαγωγές και εξαγωγές, βάσει του όγκου των προϊόντων που μετέφεραν, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

Πίνακας 6

Παρουσία βρετανικών πλοίων στον Κάτω Δούναβη

Έτος	Σύνολο πλοίων	Βρετανικά	%	Φορτίο Σύνολο	Φορτίο Βρετανίας	%
1866	2.321	241	10,4	349.993	82.697	23,6
1868	3.937	435	11,0	626.289	162.585	26,0
1870	2.501	366	14,6	593.788	136.472	23,0
1872	2.218	293	13,2	498.290	148.079	29,7
1874	1.692	342	20,2	514.519	216.845	42,1
1876	1.943	547	28,2	748.363	452.414	60,5
1878	1.862	507	27,2	700.163	417.796	59,7

Πηγή: Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale Româno-Engleze...*, ό.π, σ. 275.

Σημαντική παράμετρο στην ανάπτυξη της ναυτιλίας της διασποράς στη Ρουμανία αποτέλεσε το Ιόνιο δίκτυο όπως σημειώθηκε⁷²⁷, για την καθιέρωση του οποίου ο Δούναβης και οι συνθήκες εμπορίου αυτής της περιόδου έπαιξαν καθοριστικό ρόλο. Το Ιόνιο δίκτυο εφοπλιστών και εμπόρων επέτυχε συσσώρευση τέτοιου βαθμού στο Δούναβη κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, που το κατέστησε ιδιαίτερα ισχυρό στην Ευρωπαϊκή ναυσιπλοΐα μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Πρόκειται για 140, περίπου, οικογένειες από τα Ιόνια νησιά, οι μισοί από τους οποίους κατάγονταν από την Κεφαλονιά και την Ιθάκη, που κατόρθωσαν να μονοπωλήσουν το εμπόριο των δημητριακών στο Δούναβη πετυχαίνοντας την προώθηση των ρουμανικών δημητριακών στην ευρωπαϊκή αγορά⁷²⁸. Η κυριαρχία του

⁷²³ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν...*, ό.π, σ. 92.

⁷²⁴ Ibidem, σ. 90.

⁷²⁵ Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați...*, ό.π, σ. 177.

⁷²⁶ Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale Româno-Engleze...*, ό.π, σ. 274-275.

⁷²⁷ Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας...*, ό.π, σ. 173-208.

⁷²⁸ Constantin Ardeleanu, "Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic...", ό.π, σ. 30-31.

Ιόνιου δικτύου ήταν σχεδόν μονοπωλιακή στην ποταμοπολοία του Κάτω Δούναβη, όπου έλεγχε τα πλοία που «διασφάλιζαν τη μεταφορά δημητριακών από τα λιμάνια Βραΐλας και Γαλατσίου προς τα μεγάλα ατμόπλοια που παρέμεναν για φόρτωση στο Σουλινά»⁷²⁹. Παράλληλα συναντούμε πολλά πλοία του Ιόνιου δικτύου να μην είναι νηολογημένα σε λιμάνια του Δούναβη αλλά σε λιμάνια της Ελλάδας ή της Δύσης. Μετά το 1870 το Ιόνιο δίκτυο στο Δούναβη αναπτύχθηκε κυρίως στα λιμάνια Βραΐλα, Γαλάτσι και Σουλινά, όπου συστήθηκαν τουλάχιστον εβδομήντα πέντε ναυτιλιακές και εμπορικές επιχειρήσεις⁷³⁰. Μερικά από τα μέλη του δικτύου διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στο Δούναβη, όπως οι Λαμπρινίδης, Θεοφιλάτος, Σταθάτος, κ.ά.⁷³¹, ενώ στο δίκτυο των Χίων εφοπλιστών συναντούμε τους Αργέντης, Χρυσοβελώνης, Νεγρεπόντης, Ράλλης, κ.ά.⁷³². Οι συγγένειες που αναπτύχθηκαν μεταξύ των παραπάνω οικογενειών αποτέλεσαν σημαντικό παράγοντα βελτίωσης της οικονομικής τους θέσης⁷³³ και συνέβαλαν στη δυνατότητα ανταγωνισμού τους με τις δυτικές επιχειρήσεις που εγκαθίσταντο στη Ρουμανία⁷³⁴. Ένα από τα αποτελέσματα της οργάνωσης αυτού του είδους ήταν ο εκσυγχρονισμός του ελληνόκτητου εμπορικού στόλου, έτσι ώστε η μετάβαση από τα ιστιοφόρα στην ατμοκίνητη ναυτιλία «... ξεκίνησε και σε μεγάλο βαθμό ολοκληρώθηκε έξω από τα σύνορα του ελληνικού κράτους... στη Μαύρη Θάλασσα, και ειδικότερα στη Νότια Ρωσία και στο Δέλτα του Δούναβη»⁷³⁵.

Μετά το 1856, άρχισαν να αναπτύσσονται νέοι κλάδοι της ναυτιλίας στο Δούναβη που σχετίζονταν με τη μορφολογία του εδάφους (αβαθή του Δούναβη) και έδωσαν τη δυνατότητα στην ελληνική διασπορά να επεκταθεί σε τομείς ναύλωσης και εκμετάλλευσης των ποτάμιων σκαφών (ξύλινα σλέπια στην αρχή, σιδερένια και ρυμουλκά στη συνέχεια). Με τις ποτάμιες μεταφορές των προϊόντων μετέφεραν από την ενδοχώρα τα αγροτικά προϊόντα στα μεγάλα λιμάνια Βραΐλα, Γαλάτσι, Σουλινά, κ.ά. για μεταφόρτωση και εξαγωγές. Από τα 116 μικρά, ξύλινα σλέπια στην αρχή της περιόδου που αναφερόμαστε, τα 53 ήταν ιδιοκτησίας της διασποράς, ενώ σύντομα κατασκευάστηκαν μεγαλύτερα από σίδηρο, χωρητικότητας μέχρι 2.500 τόνους⁷³⁶. Πλοιοκτήτες της διασποράς αυτού του είδους πλοίων συναντούμε σε όλο το μήκος του Δούναβη, με ονομασίες των σκαφών τους που ανατρέχουν στην ελληνική ιστορία ή στον τόπο καταγωγής των ιδιοκτητών τους.

Τα Ατμοπλοϊκά Πρακτορεία, επίσης, ήταν το αποτέλεσμα της ανάπτυξης της διεθνούς ποταμοπολοίας στο Δούναβη και της ανάγκης ολοκλήρωσης εμπορικών ενεργειών, καθώς και ανεφοδιασμού των σκαφών. Έχοντας ως βάση αυτών των

⁷²⁹ Ibidem, σ. 31.

⁷³⁰ Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας...*, ό.π, σ. 174.

⁷³¹ Αδελφοί Μαρίνος (1808-1896), Παναγής (1814-1902) και Ανδρέας Βαλλιάνος (1827-1887), η μεγαλύτερη επιχείρηση του Ιόνιου δικτύου, που γιγαντώθηκε κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, καθώς και οι Λαμπρινίδης, Θεοφιλάτος, Θεοφιλάτος και Σταθάτος, αδελφοί Πεταλά, κ.ά. (Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας...*, ό.π, σ. 242-243).

⁷³² Constantin Ardeleanu, "Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic...", ό.π, σ. 27-38.

⁷³³ Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας*, ό.π, σ. 146-148.

⁷³⁴ C. Ardeleanu, "Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic...", ό.π, σ. 27-38.

⁷³⁵ Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας...*, ό.π, σ. 238.

⁷³⁶ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπολοϊαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 80-81.

ενεργειών το Σουλινά, μετά το 1880 λειτούργησαν τα Πρακτορεία των Σπ. Δρακούλη, αδελφών Δρακούλη, Ιγκλέση, Σταθάτου, Ζαμάνη, Μπαρμπάτη, Ν.Γ. Κυριακίδη, Θεοφιλάτου, Αδελφών Τρωιάνου, Γ. Εμπειρικού, Αναστάσιου Μαράτου, Σπύρου Καρβούνη και Θεολόγου⁷³⁷.

4.3 Ο τομέας του εμπορίου

Το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο στη Μολδοβλαχία συνέχισε να αναπτύσσεται δυναμικά στη δεκαετία του 1850, με κυριότερα προϊόντα εισαγωγής τα βιομηχανικά, επεξεργασμένο βαμβάκι, ζάχαρη, καφές, πιπέρι, λάδι, σαπούνι, φρέσκα φρούτα, ρούμι, ελιές, σίδηρος, ψευδάργυρος, κάρβουνο, κ.ά.⁷³⁸. Οι Δυτικές χώρες, κυρίως η Βρετανία και η Γαλλία, ήταν οι κύριες πηγές εφοδιασμού βιομηχανικών και άλλων προϊόντων στις Ηγεμονίες, ενώ η ελληνική διασπορά πλοιοκτητών και εμπόρων είχε πρωταγωνιστικό ρόλο, εκμεταλλευόμενη την παρουσία και την εμπειρία που απέκτησε κατά τη διάρκεια των προηγούμενων δύο δεκαετιών. Τα πλοία υπό ελληνική σημαία στα λιμάνια του Κάτω Δούναβη είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο στη μεταφορά των προϊόντων από και προς την Κωνσταντινούπολη και τα λιμάνια της Δύσης, δίνοντας τη δυνατότητα στους Έλληνες πλοιοκτήτες και στους εμπορικούς οίκους να πετύχουν σημαντική συσσώρευση πλούτου και να καθιερωθούν στις ευρωπαϊκές συναλλαγές, όπως σημειώθηκε προηγουμένως⁷³⁹.

Οι εξαγωγές από τις Ηγεμονίες αυτή την περίοδο περιορίζονταν σε αγροτικά προϊόντα, κυρίως σιτάρι, καλαμπόκι, σίκαλη, ρύζι, κρέας, φασόλια, τυρί, κρασί, κατασκευαστική ξυλεία, μέλι, κερί, δέρματα ζώων, μαλλί και αλάτι, που πραγματοποιούνταν από τα δύο κύρια λιμάνια των Ηγεμονιών Βραΐλα και Γαλάτσι και κατευθύνονταν, πρωτίστως, προς την Κωνσταντινούπολη, Βρετανία, Γαλλία, Αυστρία (εκτός των από ξηράς εξαγωγών), Λιβόρνο, Μασσαλία, Σαρδηνία, Κέρκυρα και Ρωσία⁷⁴⁰. Ο συνολικός όγκος εξαγωγών αγροτικών προϊόντων αυξήθηκε από 230 χιλ. καντάρια το 1837, σε 1.837 χιλ. καντάρια το 1847, δηλαδή αυξήθηκε πάνω από οκτώ φορές σε διάστημα δέκα ετών⁷⁴¹.

Εντελώς ιδιαίτερη ήταν η δυναμική των βρετανικών εξαγωγών στη Μολδοβλαχία όπως και οι εισαγωγές της Βρετανίας από τις περιοχές του Δούναβη μετά το 1846 και την κατάργηση της νομοθεσίας για εισαγωγές δημητριακών⁷⁴², δυναμική που ταυτιζόταν σε μεγάλο βαθμό με τα συμφέροντα των εμπόρων και πλοιοκτητών της διασποράς στο Δούναβη. Οι εισαγωγές βιομηχανικών προϊόντων από τη Βρετανία γινόταν, κυρίως, από το λιμάνι του Γαλατσίου και αφορούσαν προϊόντα όπως ζάχαρη, σίδηρα και κάρβουνο, κ.ά. Τα βρετανικά βιομηχανικά

---

⁷³⁷ Ibidem, σ. 93-94.

⁷³⁸ D. Bodin, *Documente privitoare la legaturile economice dintre Principatele Române și Regatul Sardiniei*, București, 1941, σ. 220.

⁷³⁹ Paul Cernovodeanu, "L'activité des maisons de commerce et des négociants Ioniens du Bas-Danube durant l'intervalle 1829-1853", Colloque Internationale d'Histoire, Athènes, 1985, σ. 91-105.

⁷⁴⁰ D. Bodin, *Documente privitoare la legaturile economice dintre...*, ό.π., σ. 222.

⁷⁴¹ Paul Cernovodeanu, "An unpublished British Source Concerning the International Trade through Galatz and Braila between 1837 and 1848", *Revue Roumaine d'Histoire*, 3 (1977), București, σ. 521.

⁷⁴² P. Cernovodeanu, B. Marinescu, I. Gavrilă, "Comerțul Britanic prin Galați și Brăila între 1837-1852", *Revista de Istorie*, 4 (1978), București, σ. 631.

προϊόντα κέρδιζαν συνεχώς έδαφος στην αγορά της Μολδοβλαχίας, το 1847 αντιπροσώπευαν το 57,8% και το 1852 το 47,9% της αξίας των συνολικών βιομηχανικών εισαγωγών από το Γαλάτσι, ενώ στο λιμάνι της Βραΐλας στις ίδιες χρονιές αποτελούσαν το 60,2% και 58,3% αντίστοιχα. Τα σκάφη υπό βρετανική σημαία που μετάφεραν κυρίως δημητριακά στη Βρετανία, αποτελούσαν το 20,4% των ξένων σκαφών στο Γαλάτσι το 1847 και το 26,3% το 1852. Ταυτόχρονα τα σκάφη που νοικιάζονταν από Βρετανούς για μεταφορά δημητριακών από το λιμάνι του Γαλατσίου, αποτελούσαν το 31,1% του συνόλου το 1847 και το 49,5% το 1852, ενώ στη Βραΐλα αποτελούσαν το 16,7% το 1847 και το 30,5% το 1851⁷⁴³.

Οι νέες συνθήκες εμπορίου των δημητριακών κατά τη δεκαετία του 1850 στην Ευρώπη, οδήγησαν στην καθιέρωση λειτουργίας του Βαλτικού Κέντρου (Baltic Exchange) στο Λονδίνο, που αφορούσε την παγκόσμια αγοραπωλησία φορτίων δημητριακών και στόχευε να προστατεύσει τα τριακόσια σωστά μέλη του από κερδοσκόπους του είδους⁷⁴⁴. Το 1854 ο έμπορος από τη Βραΐλα Παντιάς Ράλλης ήταν μέλος του εικοσιτετραμελούς Συμβουλίου του, ενώ, μετά το 1856 και την αναδιοργάνωση του Κέντρου, δύο από τους διευθυντές του, οι Μ.Ε. Ροδοκανάκης και Αντώνιος Ράλλης, όπως και τριάντα επτά από τους μετόχους του, ήταν Έλληνες⁷⁴⁵.

Την ίδια περίοδο μέλη της διασποράς με διάφορες ξένες υπηκοότητες ήταν πολλοί μεγαλέμποροι στις Ηγεμονίες⁷⁴⁶ και η συμμετοχή τους στη διακίνηση προϊόντων στον Κάτω Δούναβη ήταν καθοριστική, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 7

Εμπορία προϊόντων στον Κάτω Δούναβη

Έτος	Σύνολο πλοίων	Ελληνικά πλοία	Σύνολο εξαγωγών	Έλληνες Εξαγωγείς	% Έλληνες
1848	1331	569	229.244	95.987	41,9%
1849	1676	880	310.413	165.845	53,4%
1850	1489	898	272.335	159.983	58,7%
1851	2154	1018	370.945	170.796	46%
1852	2476		440.400		41,3%
1853	2490		413.000	211.011	51,1%
1854		530	137.723	110.443	80,2%
1855	2928	2152	607.279	451.815	74,8%
1856	2211		412.424	208.484	50,6%

Πηγή: Ștefan Stanciu, “Transporturi de marfuri...”, *ό.π.*, σ. 95-106.

⁷⁴³ Ibidem, σ. 632-633.

⁷⁴⁴ D. Bodin, *Documente privitoare la legăturile economice dintre...*, *ό.π.*, σ. 153-158.

⁷⁴⁵ Ibidem, σ. 158.

⁷⁴⁶ Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați...*, *ό.π.*, σ. 85, όπου οι Α. και Λ. Αργέντης, Ζ. Βλαστός, Ε. Πανάς, Αλ. Πετροκόκκινος, Π.Χ. Γεωργίου, Πηγάς, Π. Μαρασής, Σ. Τοπάλης, Σ. Ροΐδης, Π. Κλήμης, ενώ νεότεροι εξαγωγείς ήταν οι Ζ. Γρηγοριάδης (Ρομάλο), Οδ. Νεγρεπόντης, κ.ά.

Μεγάλο ποσοστό της εμπορίας προϊόντων που γινόταν από Έλληνες εμπόρους και πλοιοκτήτες αυτή την περίοδο, γινόταν με πλοία που έφεραν ξένες σημαίες πέραν της ελληνικής, όπως μας δείχνει ο πίνακας των ιστιοφόρων στο λιμάνι του Γαλατσίου το Φεβρουάριο του 1860. Σε ένα σύνολο 60 εισελθόντων και 49 εξελθόντων πλοίων τον παραπάνω μήνα, η ελληνική παρουσία ήταν η ακόλουθη.

Πίνακας 8

Εισελθόντα και εξελθόντα ελληνικά πλοία (Γαλάτσι, Φεβρουάριος 1860)

Εισελθόντα πλοία			Εξελθόντα πλοία		
Σημαία	Καπετάνιος	Όνομα-φορτίο ιστιοφόρου	Σημαία	Καπετάνιος	Όνομα-φορτίο ιστιοφόρου
Ελληνική	Δ. Πατρινός	Ευαγγελίστρια, 176	Οθωμαν.	Φιλίτης	Ευαγγελίστρια 100
Υ.Πύλης	Γ. Στάθης	Άγ. Νικόλαος, 112	Αγγλική	Ν. Νικόλας	Ηρακλής, 69
Ελληνική	Χρ. Στάθης	Παναγίτσα, 20	Ελλην.	Ι. Ράφτης	Άγ. Νικόλ, 164
Ελληνική	Ν. Νικολάου	Ηρακλής, 69	Ιερους	Κοτζαμάση	Άγ. Αντ, 350
Υ. Πύλης	Γ. Νικόλα	Άγ. Νικόλαος, 110	Οθωμαν.	Γ. Μιχαήλ	100
Βλάχικη	Γ. Πισάνος,	Σοφία, 118	Οθωμαν.	Παντελή	100
Ελληνική	Γ.Π. Στάθης	Άγ. Νικόλαος, 164	Ελλην.	Μερκούρης	Άγ. Θεοφάνεια, 19
Βλάχικη	Μαγκριώτης	Ελπίς, 173	Ελλην.	Σκούρτης	Παναγίτσα, 20
Ελληνική	Μ. Σαλατάς	Ένωσις, 79	Ελλην.	Πατρινός	Ευαγγελ, 176
Ιερουσαλ	Κοτζαμάσης	Άγ. Αντώνιος, 350	Ελλην.	Ι. Τίκης	Παναγία Δεξιά, 28
Υ.Πύλης	Γ. Δημάκης	Ελπίς, 40	Βλάχικη	Μαγκριώτη	Ελπίς, 173
Υ.Πύλης	Γ. Βεργής	Παναγία Καλή, 200	Οθωμαν.	Πεφτίνης	Άγ. Νικόλαος, 75
Ελληνική	Μερκούρης	Άγ. Θεοφάνεια, 19	Οθωμαν.	Στάθης	Άγ. Νικόλαος, 112
Υ.Πύλης	Παναγιώτη	Άγ. Νικόλαος, 180	Βλάχικη	Πισάνος	Σοφία, 118
Ελληνική	Ι. Τίκης	Παναγία Δεξιά, 28	Ελλην.	Α. Ανδρέα	Αχιλλεύς, 207
Ιόνια Νησιά	Ι. Αρσένης	Άγ. Νικόλαος, 85	Οθωμαν.	Βεργής	Παναγίτσα, 200
Μολδαβ.	Π. Κουταλάς	Ευαγγελίστρια, 264	Οθωμαν.	Ι. Νικόλα	Άγ. Νικόλαος, 110
Υψηλής Πύλης	Ν. Πεφτίνης	Άγ. Νικόλαος, 75	Μολδαβ.	Π. Κουταλάς	Ευαγγελίστρια, 264
Βλάχικη	Θεόδωρος	Σοφία, 111	Ελλην.	Σαλατάς	Ένωσις, 79

Βλάχικη	Βασιλείου	Ομόνοια, 150	Βλάχικη	Θεόδωρος	Σοφία, 111
Υ.Πύλης	Δημητρίου	Μαρία, 250	Βλάχικη	Πεφτίνης	Αγ. Σοφία, 150
Υ.Πύλης	Παντελής	175	Ιόνια	Αρσένης	Αγ. Νικόλ, 85
Ελληνική	Ανδρούλης	216	Οθωμαν.	Δ. Μπαλής	Αγ. Νικόλ, 205
Ελληνική	Πουργιώτης	Κρήτη, 430	Οθωμαν.	Παναγιώτης	Αγ. Νικόλ, 180
Μολδαβ.	Μαρούλης	Μαριγώ, 97	Ελλην.	Ανδρέου	Νέλσον, 216
			Βλάχικη	Βασιλείου	Ομόνοια, 150

Πηγή: ANIC, *Direcția generală a statisticii 1844-1901*, dos. 290.

Η συμμετοχή της διασποράς στην εμπορία των προϊόντων στο Δούναβη μειώθηκε αισθητά μετά τη λήξη του Κριμαϊκού Πολέμου, όπου σημαντικό μερίδιο αναλογούσε, πλέον, σε Ιταλούς, Αυστριακούς, Βρετανούς, κ.ά εμπόρους και πλοιοκτήτες. Οι δυνατότητες ναυπήγησης ατμόπλοιων, ιδιαίτερα από τους Βρετανούς πλοιοκτήτες και η γρήγορη προσαρμογή τους στις απαιτήσεις της εποχής, οδήγησε στη μείωση της παρουσίας της διασποράς στην εμπορία προϊόντων από τον Κάτω Δούναβη σε όλη την περίοδο μέχρι το 1881 και η συμμετοχή της διαμορφώθηκε όπως στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 9

Συνολικός όγκος εξαγωγών από το Δούναβη (σε κκχ)

Έτος	Σύνολο εξαγωγών	Έλληνες πλοιοκτήτες	Έλληνες %
1857	272.063	106.763	39,2
1859	369.039	118.969	32,2
1865	442.229	202.772	45,8
1873	533.659	135.264	25,3
1879	797.554	231.256	29,0
1880	658.063	194.828	29,5

Πηγή: Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνοκτητης ναυτιλίας...*, ό.π, επεξεργασία πίνακα, σ. 180.

Οι βρετανικές εξαγωγές στη Ρουμανία στο λιμάνι του Γαλατσίου ανέρχονταν σε 1,5 εκατ. βρετανικές λίρες ετήσια στη δεκαετία του 1870, ενώ οι συνολικές εισαγωγές της Ρουμανίας σε 30 εκατ. λίρες την ίδια περίοδο⁷⁴⁷.

Η εμπορία δημητριακών ήταν ένας τομέας με έντονη την παρουσία της διασποράς σε όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου, με κέντρα αναφοράς τα λιμάνια της Βραΐλας, του Γαλατσίου και του Σουλινά. Το εμπόριο δημητριακών περιλάμβανε ένα σύνολο παραγωγών σε ιδιόκτητα ή ενοικιαζόμενα αγροκτήματα, ιδιοκτητών ποταμόπλοιων, μεσιτών στο χρηματιστήριο ή απ' ευθείας πωλήσεων στους εξαγωγείς, ενώ υπήρχε συνεχής και δημόσια ενημέρωση για τον όγκο συναλλαγών,

⁷⁴⁷ Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale Româno-Engleze...*, ό.π, σ. 276-282, όπου μεταξύ των βρετανικών εξαγωγών περιλαμβάνονταν αποικιακά, ποτά, φάρμακα, καπνός, σπόροι σποράς, βαμβάκι, μεταξωτά, υφαντά, πολυτελή μέταλλα, αγροτικά μηχανήματα, όπλα, έπιπλα, κ.ά.

τις τιμές και τους συμβαλλόμενους στις αγοραπωλησίες (πωλητές και αγοραστές)⁷⁴⁸. Σύμφωνα με τα δημοσιευμένα στον τύπο στοιχεία των συναλλασσομένων, τα μέλη της διασποράς είχαν πρωταρχικό ρόλο στις αγοραπωλησίες δημητριακών αυτή την περίοδο, όπου φαίνεται ότι ο ανταγωνισμός της εβραϊκής διασποράς και των Ρουμάνων εμπόρων δεν απειλούσε, ακόμη, την πρωτοκαθεδρία της ελληνικής διασποράς όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

Πίνακας 10

Αγοραπωλησίες δημητριακών στη Βραΐλα το 1880 (κιά Βραΐλας)

Πωλητής	Ποσότητα	%	Αγοραστής	Ποσότητα	%
Εμπειρικός	10.368	10,60	Σεκιάρης	7.760	8,00
Ζαβός	6.920	7,00	Χρυσοβελώνης	6.465	6,60
Βαμβούρης	5.325	5,50	Νικολόπουλος	3.450	3,50
Βασματζίδης	4.790	5,00	Βελισάριος	2.940	3,00
Χρυσοβελώνης	4.225	4,30	Ιγγλέσης	2.345	2,40
Τοπάλης	3.530	3,60	Νικολαΐδης	2.143	2,20
Καραντινός	2.930	3,00	15 άλλοι Έλληνες	9.445	9,70
Πολίτης	2.850	2,90	Wender	5.990	6,15
Γριμάνης	2.700	2,80	Mendl	5.430	5,60
Βασσαλόπουλος	2.280	2,30	Peirano	4.200	4,30
άλλοι 35 Έλληνες		23,50	Schmirerer et Cie	3.540	3,60
Georgiev	4.915	5,00	Block	3.000	3,10
Grozowitz	3.350	3,50	Pauly	2.290	2,35
Panaitescu	2.500	2,60	Άλλοι 5 Εβραίοι	4.495	4,60
Braunstein	1.950	2,00	26 Οθωμανοί	8.985	9,20
Άλλοι 22, κυρίως Βούλγαροι, Ρουμάνοι και Εβραίοι	15.985	16,40	Άλλοι 22, κυρίως Βούλγαροι, Ρουμάνοι και Εβραίοι	24.870	25,50
Σύνολο	28.700	100		97.348	100

Πηγή: Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά...*, ό.π, σ. 405-406, (σημ. το κιλό Κωνσταντινούπολης = 440 οκάδες, το κιλό Γαλατίου = 411 οκάδες, το κιλό Βραΐλας = 260 οκάδες).

⁷⁴⁸ *Σύλλογοι*, 5/17, 8/20, 13/25, 17/29 Μαρτίου 1880, 21/2, 25/6, 28/9, 6/18, 11/23 Απριλίου, 28/10 Μαΐου 1880, κ.α, όπου μερικοί από τους εμπόρους δημητριακών της διασποράς στη Βραΐλα ήταν οι Κούπας, Γκιώνης, Γαλιατσάτος, Ζαβός, Πολίτης, Φάραγκας, Εμπειρικός, Καγγελάρης, Ευλόγιος Γεωργίου, Σταματόπουλος, Βάρναλης, Δημητριάδης, Βαμβούρης, Σίμος, Διβάνης, Γριμάνης, Βασματζίδης, Μαρκέτος, Σεκιάρης, Βασσαλόπουλος, Καρνούζος, Κουκουλάς, Αντύπας, Ιγγλέσης, Τοπάλης, Χαροκόπος, Παναγιωτίδης, Τετενές, Λομβάρδος, Αβασιώτης, Ισίδωρος, Σπεκολάντης, κ.ά.

4.4 Ο τομέας της βιομηχανίας

Οι επενδύσεις της διασποράς σε βιομηχανικές μονάδες υπήρξε επιλογή που επέβαλαν οι καταναλωτικές ανάγκες αυτή την περίοδο. Στην ελληνική διασπορά ανήκει η τιμή ότι πρωτοστάτησε στην εισαγωγή στη Ρουμανία ατμοκίνητου μύλου αλέσματος δημητριακών από τη δεκαετία του 1850. Ο έμπορος Πέτρος Αποστόλου στην Κραϊόβα εισήγαγε έναν ατμοκίνητο μύλο μεγάλης παραγωγικότητας το 1851 από τη Μασσαλία, ο Γεώργιος Ασσάν, που έγινε αργότερα Ρουμάνος πολίτης, εγκατέστησε στο Βουκουρέστι το 1853 σύγχρονο αλευρόμυλο που εισήγαγε από τη Βιέννη, ενώ το 1859 παρόμοιος αλευρόμυλος λειτουργούσε στο αγρόκτημα του Νικόλαου Βογορίδη-Κονάκη στη Μολδαβία⁷⁴⁹. Αντίθετα, την έγκριση του Ηγεμόνα Μολδαβίας Γρηγόριου Α. Γκίκα το 1852 για ίδρυση μηχανοκίνητου αλευρόμυλου με προνόμιο εικοσαετούς μονοπωλίου μηχανικού αλέσματος, ο ιδιοκτήτης Παναγής Φραγκόπουλος την παραχώρησε στο Γάλλο επιχειρηματία Ντουράν⁷⁵⁰. Το ίδιο πρωτοπόρος ήταν και ο Κοεμτζόπουλος, που ίδρυσε «με καλά αποτελέσματα» φυτεία με ζαχαροκάλαμο στην περίοδο του Αλέξανδρου Κούζα⁷⁵¹.

Ενδιαφέροντα είναι τα στοιχεία που καταγράφηκαν για τη βιομηχανία σε έναν από τους νομούς της Βλαχίας. Σύμφωνα με αυτά, στο νομό Πράχοβα (Πλοϊέστι) το 1858 υπήρχαν 23 βιομηχανικές μονάδες, από τις οποίες οι επτά ανήκαν σε μέλη της διασποράς. Συγκεκριμένα, δύο ανήκαν στον Αποστόλη Αρσάκη (ένα εκκοκκιστήριο και μία μονάδα τσιγάρων), ένα εκκοκκιστήριο στον Κ. Καντακουζηνό γαμπρό του γιατρού Νικόλαου Μαύρου και μία μονάδα παραγωγής οινοπνεύματος στο όνομα της γυναίκας του Μαρίτσας Καντακουζηνού-Μαύρου, δύο μονάδες παραγωγής οινοπνεύματος ανήκαν στους Χρ. Δημητριάδη και Φίλωνα Δημητριάδη και μία μονάδα, επίσης παραγωγής οινοπνεύματος, στον Παναή Φιλίττη⁷⁵². Στον ίδιο νομό αυτή την περίοδο ο Κωνσταντίνος Καντακουζηνός διέθετε σφαγείο μεγάλης δυναμικότητας⁷⁵³, συνεταιίροι, μεταξύ των άλλων, στην εταιρεία μεταξιού στο Βουκουρέστι, ήταν οι Κοεμτζόπουλος και Γεώργιος Καντακουζηνός⁷⁵⁴, ενώ ο Γ. Νικολαΐδης από το Πλοϊέστι συμμετείχε το 1867 σε εταιρεία εξόρυξης πετρελαίου⁷⁵⁵. Το 1860 ο Στ. Πετρινός κατείχε βιομηχανία μύρας στο Γαλάτσι, το 1864 ο Παναγής Ζαμφειράτος ήταν ιδιοκτήτης βιομηχανίας μακαρονιών στην ίδια πόλη, ενώ το 1868 ο Γρηγόριος Κάψας, που ενσωματώθηκε πλήρως στην τοπική κοινωνία, κατείχε επιχείρηση γλυκισμάτων στο Βουκουρέστι.

Η προσοχή και ο προσανατολισμός της διασποράς στον τομέα της βιομηχανίας ήταν τόσο μεγάλος, ώστε στην απογραφή του 1865 τα μέλη της διασποράς Έλληνες υπήκοοι καταγράφηκαν να έχουν πραγματοποιήσει στη

⁷⁴⁹ I. Cojocaru, "Cum s-a introdus forță aburului în industria morăritului din Moldova și Țara Românească", *Revista Arhivelor*, 1 (1969), București, σ. 91-94.

⁷⁵⁰ Paula Scalcău, *Elenismul în România*, București, 2006, σ. 133.

⁷⁵¹ Dan Berindei, "Industria în perioada 1859-1864: Țara Românească", II, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XVI (2003), București, σ. 69-110.

⁷⁵² A. Mihai, "O statistică a industriei Prahovene din 1858", *Revista Arhivelor*, 2 (1960), București, σ. 145-149.

⁷⁵³ Dan Berindei, "Industria în perioada 1859-1864...", *ό.π.*, σ. 79.

⁷⁵⁴ *Ibidem*, σ. 88.

⁷⁵⁵ *Ibidem*, σ. 97.

Ρουμανία τις περισσότερες επενδύσεις σε σύγκριση με οποιουδήποτε άλλους ξένους υπηκόους στη χώρα⁷⁵⁶. Συγκεκριμένα οι Έλληνες υπήκοοι της διασποράς το 1865 κατείχαν συνολικά 222 βιομηχανικές μονάδες (με την έννοια του όρου εκείνης της εποχής), όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

Πίνακας 11

Επενδύσεις της διασποράς στη βιομηχανία της Ρουμανίας (1865)

Είδος	Σύνολο	Ρουμ.	Γάλλοι	Ρώσοι	Αυστρ.	Οθωμ.	Έλληνες
Μύλοι	9771	9491	6	7	67	21	92
Πλίνθοι	622	616	1	2	1		2
Εκκοκ. Βάμβακος	417	412			1	1	3
Οινόπν.	1687	1634	1	3	23		20
Αρτοπ.	378	292	6	3	13	2	42
Αέριο	58	45		1	6		2
Κεριά- Σαπούνια	145	129		1	8	2	4
Κεραμοπ.	226	200		1	10	2	3
Τυριά	220	182		1	27	1	9
Λιθοπ.	23	20					3
Κουλ.	212	166			2	15	20
Αποστακ.	100	33				39	6
Σφαγεία	78	75					2
Διάφορα	509	494		1	10		1
Άλλα	...	...	...	...	...	...	...
Σύνολο	12.867	12.171	17	91	208	95	222

Πηγή: L. Colescu, *Ancheta industrială 1901-1902...*, ό.π, σ. XLVI.

Διαπιστώνουμε ότι τα μέλη της διασποράς κατείχαν 92 αλευρόμυλους, 2 πλινθοποιεία, 3 λαναριστήρια, 20 μονάδες παραγωγής οινοπνεύματος, 42 αρτοποιεία, 2 εργοστάσια λαδιού, 4 σαπωνοποιεία, 3 κεραμοποιεία, 9 τυροκομεία, 3 εργαστήρια πέτρας, 26 μονάδες παραγωγής κουλουριών, 6 αποστακτήρες, 2 σφαγεία και 1 μονάδα στην κατηγορία των διάφορων⁷⁵⁷. Οι επενδύσεις των Ελλήνων υπηκόων στη Ρουμανία το 1865 ήταν οι πολυπληθέστερες επενδύσεις ξένων επιχειρηματιών, (αυστριακές 208, οθωμανικές 95, ρωσικές 91, πρωσικές 33, βρετανικές 19, γαλλικές 17, κ.ά), στοιχείο που αποδεικνύει ότι η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία δεν ταυτιζόταν μόνο με το εμπόριο και τη ναυτιλία. Ταυτόχρονα, ο μεγάλος αριθμός επενδύσεων σε αλευρόμυλους αποδεικνύει ότι υπήρχαν βαθιές ρίζες με την παραγωγική διαδικασία της χώρας στον τομέα της επεξεργασίας των δημητριακών, που οδήγησαν στις επόμενες δεκαετίες στην καθιέρωση των αλευροβιομηχάνων της διασποράς ως τους μεγαλύτερους και ανταγωνιστικότερους στη Ρουμανία. Σύμφωνα

⁷⁵⁶ L. Colescu, *Ancheta industrială 1901-1902*, București, 1904, σ. XLVI.

⁷⁵⁷ L. Colescu, *Ancheta Industrială 1901-1902...*, ό.π, σ. XLVI.

με την ίδια απογραφή, στο διάστημα 1850-1865 ιδρύθηκαν 7.849 νέες μονάδες, αλλά δεν υπάρχουν παραπάνω στοιχεία για το κόστος των επενδύσεων, αριθμό εργαζομένων, κ.ά. Ωστόσο και μόνον με αυτά τα στοιχεία αποδεικνύεται η μεγάλη συμβολή της διασποράς στις βιομηχανικές επενδύσεις της χώρας, ενώ σημειώνουμε ότι στις επόμενες απογραφές δεν καταγράφεται η υπηκοότητα των επενδυτών, με αποτέλεσμα να μη γνωρίζουμε ακριβώς τον αριθμό των επενδυτών της διασποράς, ούτε το ύψος και τον κλάδο των επενδύσεών τους.

4.5 Άλλοι τομείς οικονομικής δραστηριότητας

Ιδιαίτερη οικονομική δραστηριότητα για την ελληνική διασπορά αποτελούσε από παλαιά η ενοικίαση και εκμετάλλευση αγροκτημάτων (αρεντάσι), σε όλη την έκταση της Ρουμανίας. Σύμφωνα με τα στοιχεία μιας καταγραφής του Βουκουρεστίου το 1838, στο *Κίτρινο Διαμέρισμα* της πρωτεύουσας η πλειοψηφία των 38 ενοικιαστών αγροκτημάτων ήταν μέλη της διασποράς⁷⁵⁸. Ενοικιαστές αγροκτημάτων της διασποράς συναντούμε, επίσης, στη Σουτσάβα, στη Βασλούη και σε όλη τη Μολδαβία⁷⁵⁹, όπως και στη μεσημβρινή Βλαχία⁷⁶⁰. Πολλές φορές οι ενοικιαστές γης δεν είχαν σταθερή έδρα διαμονής και νοίκιαζαν κτήματα σε διάφορα σημεία της χώρας⁷⁶¹. Πολλά μέλη της διασποράς που ασκούσαν αυτή τη δραστηριότητα δε διέθεταν τα αναγκαία κεφάλαια και, παρ' όλο που μερικοί επέτυχαν να συγκεντρώσουν σημαντικό πλούτο, πολλοί οδηγήθηκαν στην καταστροφή⁷⁶². Η ενοικίαση και η εκμετάλλευση μοναστηριακών αγροκτημάτων αποτελούσε μία σημαντική πλευρά της παραπάνω δραστηριότητας ορισμένων μελών της διασποράς και συνδεόταν με την εξαγωγή δημητριακών, είτε από τους ίδιους τους ενοικιαστές είτε από άλλους εμπόρους⁷⁶³. Η συμπεριφορά μερίδας των ενοικιαστών, ωστόσο, σε βάρος των χωρικών σε συνεργασία με εντόπιους Βογιάρους, αποτέλεσε σημαντική αιτία της κακής εικόνας των ενοικιαστών αγροκτημάτων, δημιουργώντας ένα αρνητικό κλίμα σε βάρος της διασποράς γενικότερα⁷⁶⁴. Μερικοί από τους ιδιοκτήτες ή ενοικιαστές αγροκτημάτων ήταν δραστήρια μέλη των εμπορικών δραστηριοτήτων στο λιμάνι της Βραΐλας⁷⁶⁵.

⁷⁵⁸ Georgeta Filitti, "Observații pe marginea catagrafiei din 1838 (Vopseaua galbenă, București)", II, *Revista Arhivelor*, 1-2 (2004), σ. 216-233.

⁷⁵⁹ Gheorghe Platon, "Din lupta maselor țărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848", *Studii și articole de Istorie*, VII (1965), București, σ. 209-242.

⁷⁶⁰ Dan Berindei, "Aspecte ale problemei agrare în Țara Românească la începutul Domniei lui Cuza Voda", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, I (1957), București, σ. 167-245.

⁷⁶¹ Ευαγγελία Ν. Γεωργιτογιάννη, *Παναγής Χαροκόπος (1835-1911)*, Αθήνα, 2000, σ. 47.

⁷⁶² *Γνώμη Βουκουρεστίου* 2 Μαΐου 1875, με ειδική ανάλυση «Η αληθής αιτία της καταπτώσεως των γαιοκατόχων (arendășilor) εν Δακία».

⁷⁶³ Γ.Γ. Παπαδόπουλος, *Λόγος περί του εν Βλάχοις Ελληνισμού*, Αθήνα, 1959, σ. 32-34.

⁷⁶⁴ *Ibidem*, σ.34, όπου ο Γ.Γ. Παπαδόπουλος που γνώριζε άριστα την κατάσταση της ελληνικής διασποράς αυτής της περιόδου στις Ηγεμονίες, περιλαμβάνει στις μισητές τάξεις της ελληνικής διασποράς τα λείψανα της παλαιάς ελληνοκρατίας, ένα τμήμα των κληρικών και ένα τμήμα των ενοικιαστών γης.

⁷⁶⁵ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπολιάν...*, ό.π, σ. 111-112, σημ. 63, όπου οι Χρυσοβελώνης, Καββαδίας, Ρώμας, Σουλιώτης, Φωτεινός, Φάραγκας, Ράλλης, Πανάς, Απόστολος Α. Μελισσαράτος, Αποστόλης, Κωνσταντίνος και Αθανάσιος Ζάππας, κ.ά.

Εκτός από τις ιδιωτικές εκτάσεις των Βογιάρων, τα αγροκτήματα της εκκλησίας και των νοσοκομείων νοικιάζονταν με ανοιχτές δημοπρασίες και τα αποτελέσματά τους δημοσιοποιούνταν. Με βάση αυτές τις δημοσιεύσεις⁷⁶⁶ διαπιστώνεται η ύπαρξη ενός σημαντικού κοινωνικού στρώματος ενοικιαστών γης της διασποράς, που συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη της Ρουμανίας και το οποίο επαυξήθηκε αριθμητικά και παραγωγικά μετά το 1881.

Στην περίοδο αυτή η διασπορά προσπάθησε να επιδοθεί σε ασφαλιστικές και τραπεζικές δραστηριότητες, χωρίς όμως επιτυχία, όπως καταγράφεται στο επόμενο κεφάλαιο. Μετά το 1856 έγινε υποχρεωτική η ασφάλιση των σκαφών και των μεταφορών, που ήταν προαιρετική μετά το 1829, ώστε αρκετοί Έλληνες εφοπλιστές και έμποροι προχώρησαν το 1857 στη Βραΐλα στην ίδρυση της ασφαλιστικής εταιρείας *Ομόνοια*, κ.ά, όπως σημειώνεται παρακάτω. Το κεφάλαιο της εταιρείας ήταν 60 χιλιάδες λίρες, διαιρεμένο σε 300 μετοχές, αξίας 200 λιρών η κάθε μία, με ανώτατο όριο αγοράς 10 μετοχών από ένα μέτοχο και κατώτατο όριο 2 (δύο) μετοχές. Πλοιοκτήτες και έμποροι της διασποράς 134 τον αριθμό, αγόρασαν το 45% του κεφαλαίου. Μεταξύ τους σημειώνουμε τους Ι.Α. Ψαλλίδης (10 μετοχές), Τ.Α. Πάνου (10), Β. Μιχαηλίδης (10), Γ. Ράλλης (2), Αδελφοί Καραβία (5), Γεράσιμος Αλεξανδράτος (2), Γ. Καραπάνος (3), Μάνος Θεοχαρίδης (2), Ιωάννης Φάραγγας (5), Σ. Καββαδίας (2), κ.ά, που είχαν να αντιμετωπίσουν τον έντονο ανταγωνισμό των Αυστριακών, των Εβραίων και, αργότερα, των Ρουμάνων⁷⁶⁷.

Το 1881 ιδρύθηκε η *Εθνική*, Γενική εταιρεία ασφαλειών, με μετοχικό κεφάλαιο 3 (τρία) εκατ. γαλλικά φράγκα, διαιρημένο σε 15.000 μετοχές, αξίας 200 φράγκων η κάθε μία. Μεταξύ των μετόχων της, παράλληλα με τα πολιτικά και επιχειρηματικά πρόσωπα της εποχής, διαπιστώνουμε την οικονομική ευρωστία μελών της ελληνικής διασποράς, όπως οι Αχιλλέας Λ. Ζερλέντης, Κ. Ζάππας, Μενέλαος Γερμάνης, Ν. Ι. Χρυσοβελώνης, Νικόλαος Ιωαννίδης και Α. Ζαχαριάδης, Μ. Δούμπας⁷⁶⁸.

Στα τέλη αυτής της περιόδου και συγκεκριμένα το 1881, ιδρύθηκε στο Βουκουρέστι η *Τράπεζα Χρυσοβελώνης & Υιοί*, που είχε θεαματική ανάπτυξη και το 1920 ενδυναμώθηκε ακόμη περισσότερο με κεφάλαια από τη Γαλλία⁷⁶⁹, ώστε να είναι μία από τις μεγαλύτερες τράπεζες της Ρουμανίας. Το ξεκίνημα της τράπεζας έγινε το 1848 στο Γαλάτσι από το Ζανή Εμμανουήλ Χρυσοβελώνη και το 1881 συνενώθηκε με τη *Τράπεζα Α. Καλέργη*⁷⁷⁰. Η *Τράπεζα Χρυσοβελώνη* ήταν ιδιοκτήτης ακινήτων μεγάλης αξίας, τη μεγαλύτερη μεταξύ των τραπεζών της

⁷⁶⁶ *Monitor Oficial*, nr. 271, 16 Noiembrie 1860 și nr. 280, 23 Noiembrie 1860, όπου οι ενοικιαστές αγροκτημάτων Γ. Κωνσταντίνου, Χρίστος Καντίλης, Κ. Μιμής, Αναστασία Μόσχου, Δ. Κωστόπουλος, Ιωάννης Στάμου, Δ. Λάσκαρης, Ζωσιμάς, Π. Φιλίττης, η σύζυγος του γιατρού Αλεξανδρίδη, Ν. Φραγκόπουλος, κ.ά.

⁷⁶⁷ *Ibidem*, σ. 96-102.

⁷⁶⁸ Adrian Majuru, Societatea Generala «Nationala», www.capital.ro/.../societatea-general

⁷⁶⁹ Victor Slăvescu, *Organizatia de credit a României*, București, 1922, σ. 16, 23.

⁷⁷⁰ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 166.

Ρουμανίας⁷⁷¹, ενώ με τη συμμετοχή της σε διάφορες επιχειρήσεις συνέβαλλε σημαντικά στην αναπτυξιακή προσπάθεια της χώρας⁷⁷².

Το 1861 ιδρύθηκε η *Εθνική Εταιρεία Ρωμουνικών ιπποσιδηροδρόμων*, με αρχικό κεφάλαιο 150 χιλιάδες λίρες, διαιρημένα σε 3.000 μετοχές, αξίας 50 λιρών η κάθε μία. Στη διοίκησή της συμμετείχαν οι Πρίγκιπας Στήρμπεη, Οτετελεσάνου, Φιλισιάνου, Αλ. Πλαγινός, Ι. Στάμου, Μ. Βλαστός και Λ. Ζερλέντης, οι δύο διευθυντές της ήταν οι Ι.Α. Κιούν και Κ. Φωστηρόπουλος, ενώ μέτοχοι ήταν τα μέλη της ελληνικής διασποράς Κ. Τόσκανος, Ι. Στεφανόπουλος, Αχιλλέας Ζερλέντης, Ι. Ηλιάδης, κ.ά.⁷⁷³.

Αρκετά μέλη της ελληνικής διασποράς βιοπορίζονταν ως τυπογράφοι-δημοσιογράφοι-εκδότες, εργασία που έβρισκε αυτήν την περίοδο το βηματισμό της σύγχρονης εποχής. Στο τυπογραφείο του γιατρού Κωνσταντίνου Καρακάση στο Βουκουρέστι, από το 1836 ήταν συνιδιοκτήτες οι αδελφοί Μιχαήλ και Συμεών Χρηστίδης. Το 1848 υπήρχε στη Βραΐλα και το Γαλάτσι το τυπογραφείο του Μομφεράτου και το 1858 στη Βραΐλα αυτό του Περικλή Πεστελμετζιόγλου, υπό την επωνυμία *Τρίγωνο*. Το 1867 υπήρχε στη Φωξάνη το τυπογραφείο του Δ. Σαμολαδά, ενώ στην Κωνσταντσα υπήρχαν δύο, το ένα του Χ. Βουρλή *Ο Οβίδιος* και το άλλο του Δ. Λιακάτου⁷⁷⁴. Το 1861 ο Αντώνιος Ταμπακόπουλος ίδρυσε νέο τυπογραφείο στο Βουκουρέστι⁷⁷⁵ και στο διάστημα 1862-1863 λειτούργησε το τυπογραφείο του Γ. Δανιηλόπουλου⁷⁷⁶. Η πρώτη ελληνική εφημερίδα στη Μολδοβλαχία που εκδόθηκε στο Βουκουρέστι στο διάστημα Αύγουστος 1841-Μάρτιος 1842, ήταν *Ο Ζέφυρος του Τστρον* του Δημ. Αργυριάδη από τη Σιάτιστα⁷⁷⁷. Ακολούθησαν πάνω από 40 ελληνικές εφημερίδες σε διάφορες πόλεις σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, από τις οποίες μακροβιότερες υπήρξαν οι *Η Ίρις*, *Πατρίς* και *Σύλλογοι*, που συνέχισαν την έκδοσή τους για δεκαετίες⁷⁷⁸. Πολλές από αυτές, πέραν της ενημέρωσης από την Ελλάδα, είχαν οικονομικές ειδήσεις (εμπορική κίνηση, ισοτιμίες νομισμάτων, κ.ά.)⁷⁷⁹. Μεταξύ των δημοσιογράφων αυτής της περιόδου σημειώνουμε τους Ηπειρώτες Πασχίδης Θωμάς (1836-1890), Σαρδέλλης Ζαχαρίας⁷⁸⁰ και Μιχαήλ Χρηστίδης. Επίσης τους Σπύρος Σίμος, Αντώνιος Ταμπακόπουλος, Τιμολέων Ρουμπίνης, Ανδρέας Ν. Πεταλάς, Νικόλαος Γ. Δόσιος, Θ. Μοσχόπουλος, Διονύσιος Μ. Λασκαράτος, κ.ά. Η εφημερίδα *Πατρίς* του Βουκουρεστίου με Διευθυντή τον Ηπειρώτη Σπύρο Σίμο, είχε μια ιδιαίτερη ιστορία διωγμών από το ρουμανικό κράτος

⁷⁷¹ Ibidem, σ. 67.

⁷⁷² Ibidem, σ. 100.

⁷⁷³ *Ο Θεατής*, αρ 40/1861.

⁷⁷⁴ Ελένη Ν. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ. 38.

⁷⁷⁵ *Ο Θεατής*, αρ. 41/1861, όπου η ιδρυθείσα εταιρεία και τα μέλη της, Κ. Π. Στριμφομπώλας, Στέφανος Παυλίδης, Ι. Μεσσηνέζης, Γ. Κανενίδης, Ν.Θ. Φλέβας, Τ. Τζαβίδης, Ι.Γ. Φιλίττης, Α. Μελάς, Άγγελος Βαλαβάνος, κ.ά.

⁷⁷⁶ Dan Berindei, "Industria în perioada 1859-1864...", *ό.π.*, σ. 69-110.

⁷⁷⁷ Nestor Camariano, "Le premier journal Grec de Bucarest", *Balcania, București*, VIII (1955), σ. 221-227.

⁷⁷⁸ Ștefan Petrescu, «Ελληνες δημοσιογράφοι στη Ρουμανία τον 19^ο αιώνα»,

⁷⁷⁹ Olga Cicanci, *Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea*, București, 1995, σ. 33-35.

⁷⁸⁰ Άλκης Μυρσίνης-Μάνθου, «Ηπειρώται δημοσιογράφοι στη Ρουμανία», Ιωάννινα, 1972.

και η συνέχεια της έκδοσής της για πολλά χρόνια ήταν στην Αθήνα με μεγάλη επιτυχία.

Πολυπληθής ήταν η παρουσία των δασκάλων, είτε ως ιδιωτών-επιχειρηματιών είτε ως εργαζομένων στα σχολεία των ελληνικών κοινοτήτων που άρχισαν να ιδρύονται αυτή την περίοδο⁷⁸¹. Ονομαστοί δάσκαλοι της περιόδου υπήρξαν οι Γ. Ιωαννίδης, Γρ. Γ. Παπαδόπουλος, Ιωάννης Κολωκοτίδης, Επαμεινώντας Φραγκούδης, Θωμάς Πασχίδης, Κωνσταντίνος Δασίδης από την Ήπειρο⁷⁸², ενώ ο βλαχόφωνος Γεώργιος Ι. Ιωαννίδης (1818-1906) ήταν ο πρώτος σύγχρονος βιβλιοπώλης και εκδότης βιβλίων στο Βουκουρέστι από το 1838⁷⁸³.

Εντελώς ιδιαίτερη και πολυπληθής υπήρξε η παρουσία μαρμαρογλυπτών από την Τήνο και τα νησιά των Κυκλάδων με δικά τους εργαστήρια. Ο αδελφός του Γιαννούλη Χαλεπά ήταν μια σεβαστή προσωπικότητα στο Βουκουρέστι και έργα του κοσμούν το κέντρο της πρωτεύουσας⁷⁸⁴. Έργα των μαρμαρογλυπτών της διασποράς κοσμούν, επίσης, διάφορα σημεία της Ρουμανίας, με γνωστότερους χώρους δημιουργίας το *κοιμητήριο Μπέλλου* στο Βουκουρέστι και το *Αιωνιότητα* στο Γαλάτσι. Γνωστότεροι μαρμαρογλύπτες στη Ρουμανία υπήρξαν οι Ιωάννης Γ. Χαλεπάς, Μάρκος και Δημήτριος Ν. Λαμπαδίτης,⁷⁸⁵ Άγγελος και Ιωάννης Ν. Ρενιέρης⁷⁸⁶, κ.ά. Με το δημιουργικό και πρωτοπόρο έργο τους τιμούν τη Ρουμανία και την Ελλάδα, ενώ τους διαδέχθηκαν εξ ίσου δημιουργικοί γλύπτες, με ισχυρή συντεχνία και παραγωγική συνέχεια μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Με Διάταγμα της 7^{ης} Ιουλίου 1871 του Ηγεμόνα Κάρολου Α΄, δημιουργήθηκε η *Γενική Εταιρεία Φωτισμού και Θέρμανσης από Φυσικό Αέριο της Ρουμανίας*, με μετόχους τους Γ. Ζαρίφη και Γ. Δ. Ζαφειρόπουλο από την Κωνσταντινούπολη, τον Οδ. Ι. Νεγρεπόντη από το Γαλάτσι και τους Τ. Ι. Νεγρεπόντη και Τ. Μεντιτεάνου από το Βουκουρέστι. Το μετοχικό κεφάλαιο της Εταιρείας ανερχόταν σε πέντε (5) εκατ. γαλλικά φράγκα και τους παραχωρήθηκε το δικαίωμα εκμετάλλευσης της εταιρείας για το Βουκουρέστι μέχρι το 1908. Σημειώνεται ότι την προηγούμενη εταιρεία του Βουκουρεστίου κατείχαν το 1870 οι τραπεζίτες του Βουκουρεστίου Τ. Ι. Νεγρεπόντης και Τ. Μεντιτεάνου⁷⁸⁷.

Το 1871 ο επιχειρηματίας Καίσαρ Φωκάς που διέμενε στη Βραΐλα, υπέβαλε στη Ρουμανική κυβέρνηση ένα μεγάλο αναπτυξιακό πρόγραμμα. Επρόκειτο για την πλοηγησιμότητα του ποταμού Ζιουλ στην Ολτένια (Κραϊόβα) και την εκμετάλλευση μεταφοράς στο Δούναβη του πλούτου της πεδιάδας για 40 χρόνια. Η Ρουμανική Κυβέρνηση συμφώνησε με το πρόγραμμα και υπογράφηκε Σύμβαση τον Απρίλιο

⁷⁸¹ Cornelia Papacostea Danielopolu, "Les curs grec dans les ecoles roumaines...", *ό.π.*, σ. 85.

⁷⁸² Ibidem, σ. 43-54.

⁷⁸³ George Potra, «Gheorghe Ioanid – librar și editor de la mijlocul secolului trecut», Institutul Național de Informare și Documentare (INID), București, 1977, σ. 105-126.

⁷⁸⁴ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, *ό.π.*, σ. 173.

⁷⁸⁵ Evangelia N. Georgitsoyanni, "Sculpteurs de marbre Grecs en Roumanie (XIXe siècle – première moitié du XXe siècle): Le temoignage de leurs tombeaux", Université Harocopio, Athènes, egeorg@hua.gr, (8-9-2011).

⁷⁸⁶ Τηνιακά Σύμμεικτα, Αθήνα, 3 (2004), όπου οι Απόστολος Κολιός, Ζανής και Γεώργιος Ν. Μιχαήλ, Ιάκωβος Ρήγος, Ιωάννης Γ. Λαμπαδίτης, Γεώργιος Α. Λυρίτης, Λάζαρος Βιδάλης, Νικόλαος Π. Ρενιέρης, Νικόλαος Καραγεώργης, Αδελφοί Σκούταρη.

⁷⁸⁷ *Statutele societăți generale de iluminare și incaldiră prin gaz în România*, București, 1871.

του 1872⁷⁸⁸. Ο ποταμός Ζίουλ κατέστη πλοηγήσιμος στις αρχές του 1875 σε μήκος 150 χιλιομέτρων από το Δούναβη έως την Κραϊόβα. Ωστόσο δεν είναι σαφές εάν ο ποταμός έγινε πλοηγήσιμος, τελικά, από τις αναγκαίες επενδύσεις της εταιρείας που συνέστησε ο Φωκάς, στην οποία συμμετείχαν αρκετοί ξένοι, η Τράπεζα της Ρουμανίας και ο Ιταλός A. Borgheti, επιχειρηματίας από τη Βραΐλα⁷⁸⁹. Αντίθετα, ο ποταμός Προύθος κατέστη πλοηγήσιμος το 1861 από την εταιρεία των Ι. Πολυχροσιάδης και Μ. Καλόγνωμος⁷⁹⁰.

Υποτονική υπήρξε η πραγματοποίηση επενδύσεων στην Ελλάδα από την διασπορά της Ρουμανίας αυτή την περίοδο. Η πρώτη επενδυτική προσπάθεια μας είναι γνωστή το 1857, όταν ιδρύθηκε η *Ελληνική Ατμοπλοϊκή Εταιρεία* με έδρα την Ερμούπολη Σύρου. Επί 2.189 μετοχών οι 498 αγοράστηκαν από ομογενείς, ενώ οι 40 από αυτές αγοράστηκαν από μέλη της διασποράς από το Βουκουρέστι⁷⁹¹. Ο Κ. Ζάππας κατείχε 30 μετοχές της Εθνικής Τράπεζας και 1.403 μετοχές του σιδηρόδρομου Αθηνών-Πειραιώς-Πελοποννήσου το 1861⁷⁹², ενώ ο Απ. Αρσάκης είχε συνεχείς καταθέσεις και συναλλαγές με την Εθνική Τράπεζα για το *Αρσάκειο* και το Πανεπιστήμιο Αθηνών⁷⁹³. Μας είναι γνωστή, επίσης, η προσπάθεια εισόδου το 1871-1873 ομογενειακού κεφαλαίου στην Ελλάδα για ίδρυση Τραπεζών⁷⁹⁴. Τελικά, το 1872 συμμετείχαν στην ίδρυση της Γενικής Πιστωτικής Τράπεζας Αθηνών οι Οδυσσέας Ι. Νεγρεπόντης, έμπορος από το Γαλάτσι και ο Πέτρος Α. Μωραϊτίνης, εκπρόσωπος οικονομικών συμφερόντων από το Κισινέφ της Βεσσαραβίας⁷⁹⁵. Το 1874 ο Ιθακήσιος Ιωάννης Θεοφιλάτος, έμπορος και πλοιοκτήτης από τη Βραΐλα, αποφάσισε να εγκατασταθεί οριστικά στην Ελλάδα και αγόρασε ένα αγρόκτημα στην Αθήνα έναντι 250 χιλ. δραχμών και ένα δεύτερο στον Ωρωπό έναντι 750 χιλ. δραχμών⁷⁹⁶. Στη γενική συνέλευση της Γενικής Πιστωτικής Τράπεζας τον Οκτώβριο του 1880, νέα μέλη στη Διοίκηση ορίστηκαν οι Ι.Π. Νεγρεπόντης και Μ.Ι. Νεγρεπόντης της ισχυρής οικογένειας Νεγρεπόντη με διακλαδώσεις στη Ρουμανία⁷⁹⁷. Το 1880, επίσης, ο Δήμος του Πειραιά συνήψε δάνειο ενός εκατ. φράγκων και οι δανειστές του ήταν οι Παναγιώτης Βαλλιάνος και Μενέλαος Νεγρεπόντης⁷⁹⁸.

Κατά τη διάρκεια του Ρώσο-τουρκικού πολέμου 1877-1878, η ελληνική διασπορά γνώρισε οικονομικές απώλειες σε διάφορα σημεία του πολέμου. Τρία σλέπια και ένα ρυμουλκό του Νεγρεπόντη κλείστηκαν στον ποταμό Προύθο⁷⁹⁹,

⁷⁸⁸ B. Boerescu, *Codicele Române*, Bucuresti, 1873, σ. 413-414.

⁷⁸⁹ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 29 Μαΐου 1875.

⁷⁹⁰ Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei...", *ό.π.*, σ. 81.

⁷⁹¹ Βασίλης Α. Καρδάσης, *Σύρος το σταυροδρόμι της Ανατολικής Μεσογείου 1832-1857*, Αθήνα, 1987, σ.138-143. Ο Ευάγγελος Ζάππας, όμως, στη διαθήκη του λέγει ότι είχε τετρακόσιες μετοχές της ελληνικής ακτοπλοΐας (Αθανάσιος Παπαχριστόπουλος, *Κληροδοτήματα*, Αθήνα, 1914, σ. 155).

⁷⁹² Αθανάσιος Παπαχριστόπουλος, *Κληροδοτήματα...*, *ό.π.*, σ. 157.

⁷⁹³ ANIC, Inventar Apostol Arsache, nr. 2178, dos 696/1862 (25.000 δραχμές), 704/1863 (300 Τουρκικές λίρες), 737/1863 (3.600 Τουρκικές λίρες), για το Πανεπιστήμιο 682/1860, 685/1861, 687/1861 και για το Αρσάκειο 728/1865-1872, κ.ά.

⁷⁹⁴ Γ.Β. Δερτυλής, *Το ζήτημα των Τραπεζών (1871-1873)*, Αθήνα, 1989.

⁷⁹⁵ *Ibidem*, σ. 273-274.

⁷⁹⁶ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 25 Ιουλίου 1874.

⁷⁹⁷ *Σύλλογοι*, αρ.1427/1880.

⁷⁹⁸ *Σύλλογοι*, αρ.1487/1880.

⁷⁹⁹ *Δελτίον Συλλόγων*, Γαλάτσι, αρ.299/1877.

οθωμανική κανονιοφόρος συνέλαβε τέσσερα φορτωμένα πλοία υπό ελληνική σημαία κοντά στη Γιαλομίτσα στις 27 Απριλίου 1877⁸⁰⁰, ενώ στον Κάτω Δούναβη δύο πλοία, ένα του Δημοσθένη Τετενέ και ένα του Στ. Θάνου, βυθίστηκαν στις 3 Μαΐου 1877⁸⁰¹.

4.6 Η παρουσία του επίσημου ελληνικού κράτους στη Ρουμανία

Διπλωματικές σχέσεις, με αμοιβαία ανταλλαγή Πρέσβων, έγιναν δυνατές μεταξύ Ελλάδας και Ρουμανίας μετά τη Συνθήκη του Βερολίνου και την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Ρουμανίας, το 1880. Η Ελλάδα ήταν από τις πρώτες χώρες που αναγνώρισαν τη Ρουμανία στις 11/23 Φεβρουαρίου 1880⁸⁰². Η Ρουμανία προχώρησε αμέσως και κύρωσε στη Βουλή (18 Φεβρουαρίου 1880) και στη Γερουσία (4 Μαρτίου) την «Εμπορική και Ναυτιλιακή Σύμβαση μεταξύ Ελλάδος και Ρουμανίας»⁸⁰³, συμφωνία που είχε προετοιμαστεί από τις 6 Απριλίου 1878 από τον Γενικό Πρόξενο Κλέωνα Ραγκαβή (1873-1880) και τον Υπουργό Εξωτερικών της Ρουμανίας Μιχαήλ Κογκαλιτσεάνου, εξουσιοδοτημένους για το σκοπό αυτό⁸⁰⁴.

Η Σύμβαση αυτή δημιουργούσε μια πρώτη εντύπωση θετικής αντιμετώπισης της οικονομικής δραστηριότητας των Ελλήνων υπηκόων και της διασποράς, αφού συνεχώς αναφέρεται ότι τα ελληνικά «εμπορεύματα, προϊόντα γης και τέχνης» θα αντιμετωπίζονται στη Ρουμανία υπό συνθήκες του «μάλλον ευνοουμένου ξένου έθνους» (άρθρα 13, 14 και 16). Ιδιαίτερα θετικές εμφανίζονται οι ρυθμίσεις των άρθρων 16 και 17, που αναφέρονται στη ναυτική εμπορία επί του Δούναβη και στην ιδιοκτησία βιομηχανιών, όπου «... ούτε τα ελληνικά πλοία, ούτε τα επ' αυτών εμπορεύματα θέλουσιν υποβάλλεσθαι κατά τους λιμένας της Ρουμανικής όχθης του Δουνάβεως εις πληρωμήν ειδικού τινός φόρου... τα ελληνικά πλοία και τα εμπορεύματά τους θέλουσιν εξομοιούσθαι κατά τους Ρουμανικούς λιμένας προς τα πλοία και τα εμπορεύματα του μάλλον ευνοουμένου έθνους»⁸⁰⁵. Ωστόσο, στο άρθρο 18 της Σύμβασης ορίζεται ότι τα άρθρα 16 και 17 «... δεν εφαρμόζονται εν Ρουμανία εις τας χάριτας, αίτινες διά προσθέτων και ειδικών άρθρων παρέχονται εις όμορόν τι κράτος, ουδέ εις τας ελαττώσεις των δασμών ή ατελείας, ών η εφαρμογή περιορίζεται εις γεωγραφικά όρια ή εις κατοίκους επαρχιών τινων προς την διευκόλυνσιν της ομορίου εμπορίας». Με άλλα λόγια η Ρουμανία είτε δεν μπορούσε είτε δεν ήθελε να αποδώσει πλεονεκτήματα στους Έλληνες υπηκόους, πλεονεκτήματα που ήδη είχε παραχωρήσει στην Αυστροουγγαρία με την περίφημη Εμπορική Σύμβαση του 1875. Ωστόσο, για τη Ρουμανία η Σύμβαση αυτή αποτελούσε αναγνώριση βημάτων προς την εθνική της ανεξαρτησία και με αυτήν την έννοια υπήρξε θετική για τα συμφέροντά της, περισσότερο από ότι για την ελληνική διασπορά και την Ελλάδα. Σε ότι αφορά δε τα όποια προνόμια εμφανίστηκε ότι επιχειρήθηκε να δοθούν στους Έλληνες υπηκόους της Ρουμανίας, αυτά αναιρούνται με τη συνεχή υπαγωγή τους στο νομικό καθεστώς της χώρας, καθεστώς που ήταν ευμετάβολο (άρθρο 2). Η μόνη

⁸⁰⁰ *Δελτίον Συλλόγων*, Γαλάτσι, αρ.304/1877.

⁸⁰¹ *Δελτίον Συλλόγων*, Γαλάτσι, αρ.312/1877.

⁸⁰² C.C. Giurescu (Συντονιστής), *Istoria României în date...*, ό.π, σ. 243.

⁸⁰³ Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος (ΦΕΚ), αρ.59/27 Μαΐου 1880 και Monitorul Oficial al României, nr. 88/15(27) Aprilie 1880.

⁸⁰⁴ Προοίμιο της Σύμβασης.

⁸⁰⁵ Άρθρο 16 της Σύμβασης.

θητική αντιμετώπιση για τους Έλληνες υπηκόους καταγράφεται με την αμοιβαία απαλλαγή «... προσωπικής υπηρεσίας εν τε τω στρατώ και τω ναυτικώ ως και εν τη εθνοφυλακή ή εθνοφρουρά, παντός φόρου εις χρήματα ή εις είδη...», ενώ δεν απαλλάσσονταν από τα βάρη στις συναλλαγές στα ακίνητα (άρθρο 3). Η Σύμβαση αυτή ωφέλησε περισσότερο τη Ρουμανία παρά την Ελλάδα και ιδιαίτερα τη διασπορά.

Ο πρώτος Πρεσβευτής της Ρουμανίας στην Ελλάδα ήταν ο γιατρός Κωνσταντίνος Εξάρχου (1880-1882), που παρουσίασε τα διαπιστευτήριά του στον Πρωθυπουργό Κουμουνδούρο και τον Υπουργό Εξωτερικών Τρικούπη στις 21 Φεβρουαρίου/4 Μαρτίου 1880. Τον Γενικό Πρόξενο της Ελλάδας Κλέωνα Ραγκαβή (1873-1880), διαδέχθηκε στο Βουκουρέστι ο Μάρκος Δραγούμης που παρουσίασε τα διαπιστευτήριά του στον Ηγεμόνα Κάρολο Α΄ στις 21 Αυγούστου 1880⁸⁰⁶, που τον διαδέχθηκε ο Δημήτριος Ραζής στο τέλος του ίδιου χρόνου (29 Δεκεμβρίου 1880/10 Ιανουαρίου 1881)⁸⁰⁷. Η διπλωματική παρουσία της Ελλάδας στις Ηγεμονίες, ωστόσο, ξεκίνησε από το 1835, όταν διορίστηκε για πρώτη φορά Γενικός Πρόξενος στο Βουκουρέστι και στο Ιάσιο ο Κωνσταντίνος Σακελάριος, που ήταν ταυτόχρονα Πρόξενος της Πρωσίας και ο οποίος παρέμεινε σε αυτήν τη θέση έως το 1841. Την 1^η Σεπτεμβρίου 1841 τοποθετήθηκε ο Ι. Ρίζος⁸⁰⁸, το 1852 Γενικός Πρόξενος στο Βουκουρέστι ήταν ο Μιχαήλ Σχινάς, το 1859 ο Κωνσταντίνος Χαραλάμπης⁸⁰⁹ και το 1868 το Προξενείο στεγάστηκε σε ιδιόκτητο κτίριο του Πανεπιστημίου Αθηνών που αγοράστηκε με εισφορές της ελληνικής διασποράς του Βουκουρεστίου⁸¹⁰. Γενικοί Πρόξενοι από το 1835 κατά σειρά υπηρέτησαν οι Κωνσταντίνος Σακελάριος, Ι. Ρίζος, Μιχαήλ Σχινάς, Σπ. Σκούφος, Α. Αξελός, Κωνσταντίνος Σ. Χαραλάμπης, Αλ. Μάνος και Κλέων Ραγκαβής⁸¹¹.

Το προξενείο της Μολδαβίας στο Ιάσιο ιδρύθηκε το 1835, προήχθη σε Γενικό Προξενείο την 1^η Ιανουαρίου του 1854 και βρισκόταν υπό τον Γενικό Πρόξενο Βουκουρεστίου. Στο προξενείο της Μολδαβίας υπηρέτησαν οι Μιλτιάδης Μάνος, Γ. Βοϊνέσκος, Πολύαινος, Α. Λεβέντης⁸¹². Το 1850 Πρόξενος στη Μολδαβία ήταν ο Ιωάννης Σακελάριος και υποπρόξενος ο Α. Μουτανούδης⁸¹³. Παράλληλα το ελληνικό κράτος ίδρυσε υποπροξενεία και προξενικά πρακτορεία σε διάφορες πόλεις, αναλόγως του πληθυσμού της διασποράς και της οικονομικής της δραστηριότητας. Υποπροξενεία ιδρύθηκαν στο Γαλάτσι (Φεβρουάριος 1835 και Προξενείο από το 1851⁸¹⁴), όπου υπάγονταν τα υποπροξενεία Βραΐλας, Ισμαήλ, Τούλτσεα και τα

⁸⁰⁶ *Σύλλογοι*, αρ 1359/1880.

⁸⁰⁷ Beatrice Marinescu, “Les événements des Balkans après le Congrès de Berlin...”, *ό.π.*, σ. 287-308.

⁸⁰⁸ Georgeta Filitis, *Mereu împreună*, Brasov, 2010, σ. 9.

⁸⁰⁹ *Ibidem*, σ. 9.

⁸¹⁰ Ελένη Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ. 49-50.

⁸¹¹ *Ibidem*, σ. 49-50.

⁸¹² *Ibidem*, σ. 50-51.

⁸¹³ ANIC, *Documente Istorice*, DCCCXXVII/170, DCCCXXVII/172, DCCCXXVII/176, όπου ο Βογιάρος Θεοδορίτζας Βάλσας πλήρωνε στο Προξενείο τη συνδρομή του ως μέλος της Ελληνικής Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας.

⁸¹⁴ Ștefan Stanciu, “Transporturi de marfuri efectuate de flota Elenă...”, *ό.π.*, σ. 97, όπου ο πρώτος υποπρόξενος ήταν ο Ξεν. Πολίτης (1835-1851) και τον διαδέχθηκε ο έμπορος δημητριακών Παν. Γκιώνης με βαθμό προξένου (10 Σεπτεμβρίου 1851- 5 Δεκεμβρίου 1863).

πρακτορεία Ρένι, Σουλινά, Γιούργεβο και Τούρνου Σεβερίν, καθώς και δεύτερο στη Βραΐλα (Ιούλιος 1835), που λειτούργησε και ως λιμεναρχείο όπως και το προξενείο Γαλατσίου, σε Τούλτσα (1845) και Ισμαήλ (1857)⁸¹⁵. Προξενικά Πρακτορεία λειτούργησαν στις πόλεις Μπαρλάτ (1836), Φωξάνη (1836), Κραϊόβα (1837-1851), καθώς και το 1859⁸¹⁶, Γιούργεβο (1849), Πλοιέστι (1849), Μπακάου (1849), Ρομάν (1849), Μπουζέου και Μποτοσάνι (1865)⁸¹⁷.

Τα προξενεία και τα άλλα διπλωματικά γραφεία του ελληνικού κράτους στη Ρουμανία είχαν σημαντικά έσοδα. Το Γενικό Προξενείο Βουκουρεστίου το 1852 είχε έσοδα 24 χιλιάδες δραχμές, το προξενείο Ιασίου είχε ετήσια έσοδα 7-9 χιλιάδες, το υποπροξενείο Βραΐλας είχε έσοδα 45 χιλιάδες (1863), της Τούλτσα 12 χιλιάδες (1863), του Ισμαήλ 14 χιλιάδες (1863), κ.ά. Ένα μέρος αυτών των εσόδων προερχόταν από την αρμοδιότητα των διπλωματικών αρχών να «επιθεωρούν τα διαμονητήρια» των Ελλήνων υπηκόων στη Ρουμανία⁸¹⁸. Τα έσοδα αυτά ή μέρος τους, πιθανόν να αποτελούσαν την αιτία της προσπάθειας που κατέβαλλαν πολλοί Έλληνες να τοποθετηθούν στις θέσεις αυτές. Όπως καταγράφεται αυτή την περίοδο, «... ο διορισμός εμμίσθων προξένων, αδάπανος αποβαίνων ή μάλλον επικερδής ένεκα των πολλών εισπράξεων των προξενίων, όπου πολυάριθμοι οικούσιν Έλληνες... η εγκαθίδρυσις δε αμίσθων (σ. προξενικά γραφεία), εκεί ένθα αι εισπράξεις δεν ήσαν επαρκείς... υπέκρυπτε την πραγματικώτεραν φροντίδα της εξυπηρετήσεως του κόμματος... πώς να αποσιωπήσω την οδύνην, ήν είδον εξωγραφισμένην ιδίοις όμμασιν εις τα πρόσωπα των φιλοπάτριδων εν Ρουμανία Ελλήνων, όταν μοι επεδείκνουν τα άτομα των υποπροξένων τούτων, μετά στυγνής εκ πικρίας και θλίψιν αποσταζούσης περιφρονήσεως;...»⁸¹⁹.

Η διαπίστωση αυτή δεν αφορά, βεβαίως, όλους τους εκπροσώπους του ελληνικού κράτους στη Ρουμανία αυτήν την περίοδο. Υπήρξαν εξαιρέτοι και ευσυνείδητοι διπλωμάτες, όπως ο πρόξενος Παναγιώτης Γκιώνης (1851-1863) στο Γαλάτσι για παράδειγμα⁸²⁰, ο Γενικός πρόξενος Κλέων Ραγκαβής στο Βουκουρέστι (1873-1880), κ.ά. Όμως η παραπάνω διαπίστωση υπήρξε ο γενικός κανόνας, που αποδεικνύει ότι η Ελλάδα στερείτο πολιτικής για την ελληνική διασπορά, ότι η αυτενέργεια και ο βραχυπρόθεσμος σχεδιασμός κυριαρχούσαν στις πράξεις του εθνικού κέντρου και ότι απέναντι στις συγκροτημένες επιλογές επενδύσεων των ισχυρών κρατών, οι επιχειρηματίες της ελληνικής διασποράς έπρεπε να ανταπεξέλθουν μόνοι τους. Για την υπόλοιπη ελληνική διασπορά, δηλαδή τους εργαζόμενους, επαγγελματίες, υπάλληλους, ναύτες, ενοικιαστές γης, κ.ά, με την παντελή απουσία του ελληνικού κράτους, οι συνθήκες ήταν ακόμη ποιο αρνητικές.

⁸¹⁵ Ελένη Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ. 51-52, όπου και διάφοροι υπηρετήσαντες υποπρόξενοι.

⁸¹⁶ ANIC, *Administrative*, 1/1835, όπου υπογράφει ο Προξενικός υπάλληλος Λουλόπουλος.

⁸¹⁷ Ελένη Ν. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ. 52-54.

⁸¹⁸ ANIC, *Administrative*, 1/1835, όπου βεβαιώνεται ότι «... ο Έλλην υπήκοος Ιωακείμ Παπάζογλους έμπορος, παρέδωσε εις το Πρακτορείον προς επιθεώρησιν το διαμονητήριόν του, πληρώσας και τα τακτικά προξενικά δικαιώματα μέχρι τέλους του έτους 1858...».

⁸¹⁹ Ιωάννης Λαμπρίδης, *Αι Ελληνικαί Αποικίαι...*, *ό.π.*, σ. 78-79.

⁸²⁰ Έκθεσις περί του εν Γαλαζίω Ελληνικού Εκπαιδευτηρίου, 1861.

4.7 Έναρξη ίδρυσης ελληνικών κοινοτήτων

Η νικηφόρος κατάληξη του Κριμαϊκού Πολέμου και η Συνθήκη των Παρισίων⁸²¹, αποτέλεσε για τις χώρες των συμμαχικών δυνάμεων ευκαιρία αναζήτησης νέων επενδυτικών ευκαιριών. Ο ανταγωνισμός Βρετανίας, Αυστρίας, Γαλλίας, Ιταλίας καθώς και της ελληνικής διασποράς, άρχισε να παίρνει συστηματικότερο χαρακτήρα και να επεκτείνεται σε νέους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, ενώ η εγκατάσταση αθρόας διασποράς γύρω από το ρου του Δούναβη αποτέλεσε την πρώτη και τη βασική αιτία ίδρυσης των ελληνικών κοινοτήτων στη Ρουμανία το 19^ο αιώνα.

Ταυτόχρονα η Υψηλή Πύλη προχώρησε σε μέτρα εκσυγχρονισμού του οθωμανικού κράτους με το περίφημο Χατ-ι-Χουμανγιούν στις 18 Φεβρουαρίου 1856 και με σειρά μεταρρυθμίσεων στη διοίκηση, στην παιδεία, στη δικαιοσύνη και σε άλλους τομείς. Το ορθόδοξο μιλλέτ στην Πόλη προχώρησε στη σύνταξη των «Γενικών Κανονισμών» (1858-1860) για την εκκλησία, στη μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης⁸²², κ.ά. Με οδηγό την προώθηση της εκπαίδευσης άρχισαν να δημιουργούνται Σύλλογοι σε όλη την έκταση της Αυτοκρατορίας, βρίσκοντας πόρους για να εκπληρώσουν το έργο τους και ανοίγοντας σχολεία ιδίως στην Κωνσταντινούπολη αλλά και σε άλλες πόλεις, «ωσάν να επρόκειτο για έναν ανταγωνισμό προόδου και τιμής μεταξύ των διαφόρων διασκορπισμένων ελληνικών παροικιών σε όλη την έκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας». Σημαντικό ρόλο στην οργάνωση του ελληνισμού της διασποράς σε Συλλόγους αποτέλεσε η λειτουργία του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως (ΕΦΣΚ) από το 1861⁸²³, καθώς και η μεταγενέστερη επιλογή της ηγεσίας της Ελλάδας για ενίσχυσή τους, με σχετική εγκύκλιο του Υπουργείου Εξωτερικών το 1871⁸²⁴.

Η οργάνωση της διασποράς της Ρουμανίας σε Συλλόγους, ωστόσο, έγινε πριν ακόμη από την εγκύκλιο του Υπουργείου Εξωτερικών. Στην ίδρυση Κοινοτήτων και Συλλόγων στη Ρουμανία συνέβαλε καθοριστικά η απαγόρευση τέλεσης της θείας λειτουργίας στη ελληνική γλώσσα τον Απρίλιο του 1863 και η δήμευση των μοναστηριακών περιουσιών το Δεκέμβριο του ίδιου έτους από τον Ηγεμόνα Αλέξανδρο Κούζα⁸²⁵. Οι ενέργειες αυτές της Ηγεσίας της Ρουμανίας λειτούργησαν αμυντικά και τόνωσαν την ανάγκη συσπείρωσης της διασποράς, μέσω της καθιέρωσης συλλογικών δραστηριοτήτων. Προς αυτή την κατεύθυνση λειτούργησε αργότερα και η εφημερίδα *Οι Σύλλογοι*, που από την πρώτη στιγμή της έκδοσής της έθεσε ως στόχο την προαγωγή της διασποράς μέσω της δημιουργίας συλλόγων και της προώθησης συλλογικών δραστηριοτήτων⁸²⁶.

⁸²¹ *Congres de Paris*, Paris, 1856.

⁸²² Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, «Οι ελληνικοί σύλλογοι στη Ρουμανία κατά τον 19^ο αιώνα. Συμβολή στη μελέτη της ανάπτυξης του συλλογικού φαινομένου στον παροικιακό ελληνισμό», www.academia.edu/.../ 19.

⁸²³ *Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος, Εικοσιπενταετηρίς 1861-1886*, Κωνσταντινούπολις, 1888.

⁸²⁴ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, «Οι ελληνικοί Σύλλογοι στη Ρουμανία...», *ό.π.*, σ. 34, σημ 134.

⁸²⁵ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές των ελληνο-ρουμανικών...*, *ό.π.*, σ. 299, όπου η συμπεριφορά του Κούζα αποτέλεσε την αιτία ίδρυσης της εκκλησίας της Βραΐλας.

⁸²⁶ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 2 Φεβρουαρίου 1873.

Τα πρώτα βήματα οργανωμένης συμπεριφοράς της διασποράς στη Μολδοβλαχία εκδηλώθηκαν με την ίδρυση και λειτουργία σχολείων στο Γαλάτσι και στη Βραΐλα, καθώς και στα λιμάνια όπου υπήρξε θεαματική οικονομική βελτίωση και πληθυσμιακή αύξηση της διασποράς. Η μορφή του σχολείου, ωστόσο, ήταν εντελώς διαφορετική από αυτήν των Ακαδημιών του Ιασίου και του Βουκουρεστίου πριν το 1821 ή άλλων σχολείων που υπήρχαν πρωτίτερα⁸²⁷. Στο διάστημα 1829-1856 δημιουργήθηκαν σχολεία υπό μορφή οικοτροφείων, πρωτίστως για τον βιοπορισμό του ιδιοκτήτη τους και από τα 117 που λειτουργούσαν στις Ηγεμονίες το 1840, τα 28 ήταν ελληνικά⁸²⁸. Πρόκειται για ιδιωτικά σχολεία, όπου όμως για τους άπορους μαθητές σε πολλές περιπτώσεις, τα έξοδα ή μέρος τους καταβάλλονταν από πλούσιους ομογενείς. Αργότερα έλαβαν νέα μορφή, αυτήν των σχολείων υπό την εποπτεία και τη μερική ή πλήρη χρηματοδότηση των κοινοτήτων. Ιδιωτικά ελληνικά σχολεία στη Βραΐλα και στο Γαλάτσι γνωρίζουμε ότι λειτουργούσαν το 1845, μάλιστα στα δύο σχολεία της Βραΐλας φοιτούσαν 300 μαθητές, ενώ ελληνικό σχολείο που λειτουργούσε Γαλάτσι το 1845 παραδίδονταν μαθήματα στα ελληνικά και ιταλικά⁸²⁹. Το *Ελληνικόν Εκπαιδευτήριον* του Αν. Βενιέρη στο Γαλάτσι ιδρύθηκε το 1857, το *Ελληνικόν Λύκειον* του Χ. Μητρόπουλου το 1859⁸³⁰, ενώ άλλης μορφής Σύλλογοι είχαν δημιουργηθεί στη δεκαετία του 1850, κ.ά.⁸³¹.

Η ίδρυση των ελληνικών κοινοτήτων αποτέλεσε δεύτερο, αλλά ευρύτερου φάσματος βήμα οργάνωσης της διασποράς στη Ρουμανία και στηριζόταν σε τρεις σταθερές συντεταγμένες αρχές: Θρησκεία – Εθνικότητα – Κοινωνική προσφορά⁸³², επιδιώκοντας να συμπεριλάβουν στη δύναμή τους όλη την ελληνική διασπορά που κατοικούσε σε μία πόλη, ανεξάρτητα από την οικονομική δυνατότητα του καθενός. Η κοινότητα σχηματιζόταν γύρω από την εκκλησία που είχε Έλληνα ιερέα. Το κοινοτικό σχολείο ή σχολεία συντηρούνταν από τα δίδακτρα που κατέβαλαν οι εύποροι μαθητές (για τους φτωχές οικογένειες η φοίτηση ήταν δωρεάν ή καταβαλλόταν μικρή συμμετοχή) και από προσφορές των οικονομικά ισχυρών της κοινότητας. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στο Γιούργεβο, η κοινότητα συντηρούσε ιδιωτικά εκπαιδευτήρια, Αρρεναγωγείο (1860) και Παρθенаγωγείο (1867)⁸³³. Διάφορες κοινοτικές εκδηλώσεις αποτελούσαν ευκαιρίες συγκέντρωσης ποσών υπέρ των κοινοτικών αναγκών, ενώ για την ανέγερση εκκλησιών της διασποράς υπήρχε οικονομική συμβολή από μέλη της διασποράς που κατοικούσαν και εκτός της πόλης όπου αναγειρόταν η εκκλησία. Χρηματικά ποσά συγκεντρώνονταν, επίσης, με αφορμή διάφορες ανάγκες του Οικουμενικού Πατριαρχείου, της Ελλάδας, έκτακτα

⁸²⁷ Mihai Iacobescu, *Din Istoria Bucovinei*, vol. I, București, 1993, σ. 41, όπου ελληνικό Σχολείο στο Γαλάτσι λειτουργούσε από το 1765.

⁸²⁸ Ελένη Μπελιά, «Ο Ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ. 24.

⁸²⁹ Constantin Bușe-Georgeta Penelea, «Structure démographique, sociale...», *ό.π.*, σ. 97.

⁸³⁰ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού*, λήμμα, «Η ελληνική εκπαίδευση στα ρουμανικά παράλια του Ευξείνου Πόντου», (3/7/2008).

⁸³¹ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, «Οι ελληνικοί σύλλογοι στη Ρουμανία κατά...», *ό.π.*, σ. 1-2.

⁸³² Ștefan Petrescu, «Stat, religie și naționalitate în formarea și organizarea comunităților grecești din România (secolul al XIX-lea)», in *Minoritățile Etnice în România...*, *ό.π.*, σ. 109-121.

⁸³³ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές των ελληνο-ρουμανικών...*, *ό.π.*, σ. 323, όπου τα σχολεία της διασποράς ενίσχυσε και ο Απ. Αρσάκης.

γεγονότα (Κρητική επανάσταση, σεισμοί στη Ζάκυνθο, κ.ά), που επιβάρυναν πρωτίστως τους οικονομικά ισχυρούς, όπως και οι δαπάνες υπέρ κοινωνικών δραστηριοτήτων της κοινότητας. Η ίδρυση ελληνικών κοινοτήτων στη Μολδοβλαχία χρονολογείται από το 1863 στη Βραΐλα⁸³⁴, 1864 στο Γαλάτσι, 1870 στο Καλαφάτι, 1871 στην Τούλτσεα⁸³⁵ και στο Γιούργεβο, 1873 στο Μπιρλάτ, Τούρνου Σεβερίν, Τούρνου Μαγκουρέλε, 1874 στην Κωνσταντσα και στο Βουκουρέστι, ενώ Κοινότητες υπήρχαν, επίσης, στις πόλεις Ιάσιο, Ισμαήλ, Σουλινά και αλλού⁸³⁶.

Παράλληλη υπήρξε η κίνηση ίδρυσης εκκλησιών της ελληνικής διασποράς στη Μολδοβλαχία, στη Δοβρουτσά και κατά μήκος του ρου του Δούναβη, που ενδυνάμωνε και τη λειτουργία των ελληνικών κοινοτήτων. Στη δεκαετία 1860-1870 ξεκίνησαν και, σε ορισμένες κοινότητες, ολοκληρώθηκαν οι εργασίες ανέγερσης ελληνικών εκκλησιών, όπως στη Βραΐλα (1863), στο Γιούργεβο (1865), στην Κωνσταντσα και στο Σουλινά (1866), στο Καλαφάτι (1870), στο Γαλάτσι (1872), στο Ισμαήλ (1873), κ.ά.⁸³⁷. Η διαφορά τους ήταν ότι στη μεν Δοβρουτσά το φερμάνι έγκρισης για την ανέγερση της εκκλησίας εκδιδόταν από την Πύλη μέχρι το 1878, ενώ στη Μολδοβλαχία η άδεια εκδιδόταν από τον Ηγεμόνα. Άλλες ελληνικές εκκλησίες, ωστόσο, αποτελούσαν ιδιοκτησία της κοινότητας (όπως για παράδειγμα της Βραΐλας) και άλλες του ελληνικού κράτους (όπως στο Ισμαήλ, Βουκουρέστι, Γιούργεβο, κ.ά). Η ύπαρξη ελληνικής εκκλησίας ή σχολείου αποτελεί ασφαλές τεκμήριο ύπαρξης ελληνικής διασποράς, ακόμη και εάν δεν υπάρχει σχετική καταγραφή από κάποιο φορέα ή έκθεση κάποιας προξενικής αρχής.

Τις επιδιώξεις της διασποράς μέσω της λειτουργίας συλλογικών μορφών δραστηριότητας τις αποτυπώνει επιγραμματικά η εφημερίδα *Σύλλογοι* της Βραΐλας από τα πρώτα τεύχη της, το 1873⁸³⁸.

... Ήδη επανελθόντων των κ. κ. Μ. Στ. Ροδοκανάκη και Ι. Αντύπα, μελών της Επιτροπής της ενταύθα ελληνικής κοινότητος (σ. Βραΐλας), οι πάντες αποδεχόμεθα παρ' αυτής την συμπλήρωσιν πολλών υπολειπομένων ημίν να πράζωμεν επί της ξένης, εις δόξαν και τιμήν της πατρίδος.

Και πρώτον μεν καθ' ημάς ανάγκη να κοσμηθή ο Ιερός Ναός δι' εικόνων Ορθοδόξου Βυζαντινής καλλιτεχνίας...

Δεύτερον δε, ανάγκη κατεπείγουσα να συστηθεί Σχολή Ελληνική της Μέσης Εκπαιδεύσεως, εις ήν να εισάγωνται δωρεάν μεν οι από του Σχολείου του Φιλανθρωπικού Συλλόγου απολυόμενοι, οι δε λοιποί εύποροι να πληρώνωσι δέκα φράγκα δίδακτρα, πληρωτέα κατά μήνα. Η Σχολή αύτη σχηματιζομένη επί της βάσεως των εν Ελλάδι Δημοσίων Σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως θα χρησιμεύσει τα μέγιστα... οι δε εκτελεσταί της διαθήκης του μεγάλου της Κοινότητος ημών ευεργέτου, του αειμνήστου Δ. Οικονόμου... χορηγώσιν υπέρ της Σχολής το ετήσιον εισόδημα του κληροδοτήματος δι' ούπερ εκληροδότησεν ο αείμνηστος το τοιούτον εις τω εν Βραΐλα Ελληνικόν Σχολείον.

⁸³⁴ Ibidem, σ. 299-301, όπου η ίδρυση κοινότητας ξεκίνησε ταυτόχρονα με την ίδρυση εκκλησίας.

⁸³⁵ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 11 Απριλίου 1874.

⁸³⁶ Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ. 13-14.

⁸³⁷ Ibidem, σ. 15-16.

⁸³⁸ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 2 Μαρτίου 1873, κύριο άρθρο.

Τρίτον δε, δέον να ληφθή πρόνοια περί των ασθενούντων Ελλήνων, εφαρμοζόμενου του τρόπου της Αστυκλινικής, όν προέτεινεν ο ημέτερος συμπολίτης κ. Μ. Σβορώνος, ιατρός. Τον τρόπον τούτον νομίζωμεν τον μόνον δυνάμενον να εφαρμοστεί, τουλάχιστον επί του παρόντος...

Τέταρτον δε πρέπει να ενεργηθή ώστε να αποκτήσωμεν αγρόν τινα κεραμέως, εν ώ να καταχώνονται τα οστά ημών...

Πέμπτον δε και τελευταίον... η εκκλησία είναι τω εν τη ξένη παροικούντι Έλληνι μήτηρ, πατήρ και πατρίς. Υπέρ αυτής κήδεται ο Έλλην ως υπέρ γονέων και πατρίδος. Αλλ' η Εκκλησία πρέπει να είναι αυτό ευεργετική και πάροχος αγαθών, ως οι γονείς και η πατρίς υπάρχουν οι τέκνοις και τω πολίτη. Εν Βραΐλα το πλείστον μέρος των Ελλήνων ανήκουσιν εις την εργατικήν τάξιν, ούτοι δε οι πλείστοι εν ώρα χειμώνος πένονται... η Επιτροπή της Κοινότητος δύναται να ευεργετήσῃ τα μέγιστα τας εργατικάς και τας απόρους τάξεις, αποφασίζουσα και δημοσιεύουσα, ότι δέχεται εν τω ταμείω του Ιερού Ναού καταθέσεις Ελλήνων διαφόρους, από ενός φράγκου, μη πληρώνουσα δε τόκον, εάν το κεφάλαιον δεν είναι άνω των 100 φράγκων. Διά του μέτρου τούτου θα παραχθώσι δύο ωφελήματα. Πρώτον μεν ανεπαισθήτως πας άπορος γίνεται, λεληθότως πως κάτοχος μικρού τινός κεφαλαίου. Δεύτερον δε, ουδείς θα υπάρξῃ τοσούτον αγνώμων, ώστε όταν έλθῃ η ώρα, καθ' ήν θα λάβῃ όσα τω Ταμείω της Κοινότητος κατέθετο χρήματα, να μην προσφέρει τω ιερώ Ναώ... το μέγιστον είναι ότι οι πλείστοι δεν θα στερώνται εν ώρα χειμώνος και ασθeneίας....

Η πολυπληθέστερη ελληνική διασπορά στη Μολδοβλαχία καταγράφεται αυτήν την περίοδο στα λιμάνια Βραΐλα και Γαλάτσι, που αριθμητικά μπορεί να συγκριθεί μόνο με αυτήν του Βουκουρεστίου και, αργότερα, της Κωνσταντίας. Στη Βραΐλα, στο Γαλάτσι, και κατ' επέκταση και στα άλλα λιμάνια, η ελληνική διασπορά ήταν όμοιας κοινωνικής διαστρωμάτωσης και απασχόλησης. Ωστόσο, η αποφασιστικότητα συλλογικής δραστηριότητας της διασποράς ήταν διαφορετική από πόλη σε πόλη, ενώ, όπως σημειώνεται στο πέμπτο κεφάλαιο, οι κοινότητες γνώρισαν διάφορες εσωτερικές κρίσεις, που οι αιτίες τους μπορούν να αναχθούν σε κοινωνικές αιτίες (στη Βραΐλα για παράδειγμα), ή σε «εθνικές» διαφοροποιήσεις (Σουλινάς). Η διαφορά τους ήταν όχι κυρίως αριθμητική αλλά ποιοτική, με την έννοια ότι η διασπορά στο Βουκουρέστι για παράδειγμα, έτεινε να ενσωματωθεί στην τοπική κοινωνία, ενώ αυτή της Βραΐλας, Γαλατσίου και των άλλων λιμανιών, παρέμεναν κυρίως υπήκοοι της Ελλάδας ή κάποιας τρίτης χώρας. Εκεί οφείλεται και η καθυστέρηση οργανωμένης παρουσίας της διασποράς στο Βουκουρέστι, δηλαδή της ίδρυσης εκκλησίας, σχολείων, κ.ά.⁸³⁹. Πάντως σε μια πρώτη φάση ίδρυσης ελληνικών κοινοτήτων, σύμφωνα με την καταγραφή της εποχής,

... εν Γαλαζίω και Βραΐλα παροικούσι πλείονες Έλληνες ή εν τη άλλη Ρωμουνία. Πλην των μεγαλεμπόρων Ελλήνων, εν τοις άλλοις εμπόροις και τεχνίταις (ήτοι μεταπράταις, οσοπώλαις, παντοπώλαις, ξενοδόχοις, πλοιάρχοις, πρωρεύσι και λοιποίς), οι πλείστοι είναι Έλληνες, οι οποίοι εις μόνην την εαυτών ικανότητα οφείλουσι την θέσιν εις ήν ευρίσκονται... όλοι ούτοι οι Έλληνες είναι εκείνοι εις ους

⁸³⁹ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές...*, ό.π., σ. 320, σημ.1004.

οφείλει η Βραΐλα Ναόν μεγαλοπρεπή όν έχει, Σχολεία, Συλλόγους και Φιλοπτώχους αδελφότητας... Αλλ' ομολογήσωμεν ότι εν Γαλαζίω συμβαίνει, δυστυχώς, ό,τι δεν όφειλεν. Ενώ εν Βραΐλα, Γιουργέβω, Καλαφατίω, Ισμαηλίω και άλλοθι, υπάρχει κέντρον της ενεργείας των παροικούντων Ελλήνων, εν Γαλαζίω το κέντρον τούτον φαίνεται ελλείπον, διά τούτο δε ούτε Σχολεία όσα έχει η Βραΐλα, το Γιούργεβον, το Καλαφατί ευρίσκει, ούτε Συλλόγους. Και όμως εν Γαλαζίω υπάρχουν πλείστοι ή άλλοθι πάροικοι Έλληνες πλουσιώτατοι, εν οίς και πλείονες οι λόγιοι, οι πάντες δε έτοιμοι είναι να συνεισφέρωσιν υπέρ παντός ό,τι εθνικόν...⁸⁴⁰.

Το συμπέρασμα για την οργάνωση της ελληνικής διασποράς στη Μολδοβλαχία και τη Δοβρουτσά αυτήν την περίοδο είναι ότι αυτή φρόντιζε ιδιαίτερα για την ίδρυση και λειτουργία τριών βασικών θεσμικών οργάνων, που της προσέδιδαν διαφορετικότητα, αυθυπαρξία, κύρος και αλληλεγγύη. Αυτά τα θεσμικά όργανα, όχι κατ' ανάγκη με την ίδια σειρά δημιουργίας, ήταν το Σχολείο, η Εκκλησία και η Κοινότητα. Αναλόγως δε του πληθυσμού, των οικονομικών δυνατοτήτων και των ενδιαφερόντων της διασποράς, δημιουργούντο επιπλέον και διάφοροι Σύλλογοι ειδικών δραστηριοτήτων ή σκοπών (λέσχη, αναγνωστήριο, θέατρο, κ.ά), όπως στη Βραΐλα, στο Γαλάτσι, στην Κωνσταντσα και σε άλλες πόλεις. Δεν έλλειπαν, ωστόσο, οι διαφωνίες, ακόμη και συγκρούσεις μεταξύ των μελών της διασποράς εντός των κοινοτήτων, με κορυφαία την διαμάχη στη Βραΐλα στο διάστημα 1873-1875, διότι «... οι μεγάλοι έμποροι... παρ' όλο που εκτιμούσαν τη συμβολή των γιατρών, των ιερέων και των δασκάλων στη σωστή λειτουργία των κοινοτήτων, δεν ήταν έτοιμοι να τους δεχθούν ως ίσους στην άσκηση της εξουσίας...»⁸⁴¹. Τις διαμάχες αυτές επιχειρούσε να συμβιβάσει η ελληνική πολιτεία μέσω της Πρεσβείας ή των Προξενείων στη Ρουμανία, ενώ καταγράφεται η ιδιαίτερη προσπάθεια του Γενικού Προξένου Κλέωνα Ραγκαβή για τη συμφιλίωση των δύο «αντιπάλων» μερίδων στον Φιλόμουσο Σύλλογο της Βραΐλας, που οδήγησε μέχρι του σημείου αδυναμίας λειτουργίας την κοινότητα στην πόλη⁸⁴².

Με τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878), η Ρουμανία απέκτησε διέξοδο στη Μαύρη Θάλασσα προσαρτώντας την περιοχή της Δοβρουτσάς και απέκτησε ανεξαρτησία από την Υψηλή Πύλη. Η επέκταση, όμως, της Ρουμανίας στη Δοβρουτσά δημιούργησε προβλήματα στην ελληνική διασπορά στην περιοχή, διότι η Κυβέρνηση επεχείρησε να ιδιοποιηθεί τις ελληνικές εκκλησίες που είχαν κτιστεί το προηγούμενο διάστημα με άδεια της Πύλης, αφού η Δοβρουτσά ήταν Οθωμανικό έδαφος. Ωστόσο, η δόλια υφαρπαγή της ελληνικής εκκλησίας της Τσερναβόντα που είχε σημαντικές νομικές επιπλοκές⁸⁴³, δε μπόρεσε να επαναληφθεί στο Σουλινά όπου η άδεια ανέγερσης του ναού είχε παραχωρηθεί στην ελληνική κοινότητα⁸⁴⁴, ούτε

⁸⁴⁰ Οι Σύλλογοι της Βραΐλας, αρ.9/23 Μαρτίου 1873.

⁸⁴¹ Ștefan Petrescu, "Stat, religie și naționalitate în formarea...", ό.π, σ. 111-112.

⁸⁴² Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», ό.π, σ. 36.

⁸⁴³ Γαβριέλα Φλόρεα, Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές..., ό.π, σ. 339-342.

⁸⁴⁴ Σύλλογοι, αρ. 1185/1880, όπου διαβάζουμε «... οι εν Δοβρουτσά ρωμουνικά αρχαί, θεωρώσι ρωμουνικούς τους αυτόθι ελληνικούς ναούς, διότι τα έγγραφα της οικοδομής των (χοτζέτια) αναφέρουσι Ρουμ, δηλαδή Ρουμάνους... τον Ναό της Τσερναβόδα τον επείραν, διατεινόμενοι ότι Ρωμούνοι τον έκτισαν, ενώ υφ' Ελλήνων πλοιάρχων και ναυτών εκτίσθη και διατηρείτο, η δε Τσερναβόδα δεν κατωκείτο υπό Ρωμούνων... ήδη θέλωσι να βάλωσι χέρι και εις τον εν Σουλινά Ναόν.

έπεισε, φυσικά, το επιχείρημα που προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν οι αρχές ότι, δηλαδή, υπήρχε διαφορά μεταξύ Γραικών και Ελλήνων. Τελικά, μετά από έντονες διαμαρτυρίες, ματαιώθηκε η αρπαγή του ναού του Σουλινά και των άλλων της Δοβρουτσάς⁸⁴⁵.

Σημειώνεται, τέλος, ότι πέραν των οικονομικά ισχυρών μελών της διασποράς που οι οικονομικές τους ενισχύσεις συνέβαλαν καθοριστικά στη λειτουργία των συλλογικών δραστηριοτήτων και του κοινωνικού έργου της διασποράς, υπήρξε επίσης μία κατηγορία μελών της που με τις δωρεές ή τα κληροδοτήματά της συνέβαλε στην ενδυνάμωση των συλλογικών δραστηριοτήτων της διασποράς. Διευκρινίζεται ότι δεν αναφερόμαστε στους ευεργέτες⁸⁴⁶ προς το ελληνικό ή το ρουμανικό κράτος⁸⁴⁷, αλλά στους ευεργέτες προς τις κοινότητες διαφόρων πόλεων στη Ρουμανία, πολλοί από τους οποίους έμειναν άγνωστοι. Οι χρηματοδοτήσεις αυτές, δωρεές, κληροδοτήματα, έκτακτες ενισχύσεις, κ.ά, στόχευαν είτε στην αποτελεσματικότερη λειτουργία των κοινοτήτων και των σχολείων, είτε στη συμπληρωματική κοινωνική δραστηριότητα της διασποράς, είτε στην δημιουργία αναγνωστηρίων, κ.ά. Παραδείγματα κληροδοτημάτων, δωρεών, ευεργεσιών, κ.ά, υπάρχουν για όλες τις κοινότητες ή για τις άλλες συλλογικές δραστηριότητες της διασποράς στη Ρουμανία, όπως για τη Βραΐλα⁸⁴⁸, το Γαλάτσι⁸⁴⁹, το Βουκουρέστι⁸⁵⁰, το Γιούργεβο⁸⁵¹, την Κωνσταντσα με τη δωρεά του Πολυχρόνη Γεωργίου⁸⁵² και άλλων μελών της διασποράς⁸⁵³, το Τεκούτσι⁸⁵⁴, κ.ά. Σημαντικές ήταν οι

Ο αυτόθι αξιολόγος Πρόξενος κ. Νικολάου ελθών ενταύθα ενεργεί διά του Γενικού Προξένου κ. Κλ. Ραγκαβή όπως εννοήση η Ρωμουνική κυβέρνησις το άτοπον και την αυθαιρεσίαν εις ήν προβαίνει, τοσούτω μάλλον όσω οι εν Σουλινά Έλληνες ού μόνον πολλοί είναι αλλά και αποφασιστικοί... τη αληθεία απορώμεν τι να είπωμεν περί της αυθαιρεσίας των Ρωμουνικών αρχών...».

⁸⁴⁵ *Σύλλογοι*, αρ. 1190/1880.

⁸⁴⁶ ANIC, București, *Arhive personale și familiale*, Inventar nr. 1.708, Spahi Panaiot.

⁸⁴⁷ D. și E. Limona, *Catalogul documentelor grecești...*, ό.π, σ. 708-709, σ. 680, 683, 713, 717, Κ. Φλέβας από τη Νάουσα, σ. 686-687 Μητροπολίτης Δοσίθεος, σ. 658 Γεώργιος Γκούτας από το Μοναστήρι, σ. 658 Αν. Χατζή Βούλκου, σ. 662 Κων. Παναγιώτη, σ. 684-685 Μητροπολίτης Ιγνάτιος, σ. 725-726 Ναούμ Κ. Δόσσιος, όπως, επίσης, οι Αποστόλης Αρσάκης, Ευαγγέλης και αδελφοί Ζάππα, Παναγής Χαροκόπος, Γ. Κυριαζής, Αδελφοί Ξενοκράτη, Ε. Καστρισιού, κ.ά.

⁸⁴⁸ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 14 Δεκεμβρίου 1873, όπου η ασφαλιστική εταιρεία *Φοίνιξ*, που το 1873 δώρισε 100 φράγκα στο Φιλόμουσο Σύλλογο Βραΐλας υπέρ του Παρθενωγωγείου της πόλης, ο Χρ. Οικονόμου, ένα ευυπόληπτο μέλος της διασποράς, που κληροδότησε 20 χιλιάδες φράγκα στην ελληνική κοινότητα για ανέγερση δημοτικού εκπαιδευτηρίου (*Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 30 Νοεμβρίου 1873), κ.ά.

⁸⁴⁹ *Οι Λαοί της Ανατολής*, Γαλάτσι, αρ. 25, 26 Σεπτεμβρίου 1876, όπου η Ηπειρώτισσα Ελένη Μορτοπούλου, κληροδότησε ποσά υπέρ της Εκκλησίας και του Νοσοκομείου του Γαλατσίου, όπως και ο Αποστόλης Αρσάκης δώρισε, μεταξύ των άλλων, μια έκταση για να κτιστεί το Ορφανοτροφείο Γαλατσίου (ANIC, Apostol Arsache, Inventar nr. 2178, dos. 719/1865 και 677/1860).

⁸⁵⁰ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 6 Μαρτίου 1876, όπου το Συμβούλιο της ελληνικής κοινότητας του Βουκουρεστίου έδωσε το 1876 δέκα υποτροφίες σε άπορους μαθητές.

⁸⁵¹ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, «Σύσταση και οργάνωση ελληνικών κοινοτήτων...», ό.π, σ. 217, όπου ο Πρίγκιπας Γρηγόριος Υψηλάντης το 1873 δώρισε 500 χρυσές λίρες για την ανέγερση της ελληνικής εκκλησίας στο Γιούργεβο, κ.ά.

⁸⁵² Ο Γεωργίου Πολυχρόνης κληροδότησε πέντε εκατομμύρια λεί στην κοινότητα Κωνσταντσας.

⁸⁵³ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική Κοινότης Κωνσταντζής Ρουμανίας...*, ό.π, σ. 34-35, όπου οι Γιάγκος Λασκαριδής, Μαρία Σπ. Ρίζου, Αχιλλέας Δρίβας από την Κυνουρία, Σταύρος Δημητρίου από τη Βάρνα, Σπύρος Διαμαντόπουλος, Στυλιανός Ασημάκης και Κοκκώνα Ασημάκη, Γεώργιος Σταύρακας από τη Σάμο, Σμαράγδα Πολυχρόνη, Δημήτριος Μ. Κόκκινος, Δημ. και Άννα Μπαμπή, κ.ά.

⁸⁵⁴ Paula Scalcău, *Grecii din România*, București, 2005, σ. 176.

πρωτοβουλίες παροχής υποτροφιών για σπουδές σε νέους, συνήθως στο εξωτερικό, όπως του Επισκόπου Κωνσταντίου Φιλίττη⁸⁵⁵, ή του Χιώτη Φίλιππου Φουρναράκη από το Ιάσιο, κ.ά.⁸⁵⁶. Εκατοντάδες είναι οι ανάλογες περιπτώσεις μελών της διασποράς που καταγράφονται στον τύπο της εποχής να δωρίζουν χρήματα στις κοινότητες, για τη φροντίδα απόρων κοριτσιών και για άλλους κοινωνικούς σκοπούς⁸⁵⁷.

---

⁸⁵⁵ Αλκης Μάνθου, «Ηπειρώται εις την Ρουμανίαν», Αθήνα 1967, σ. 35.

⁸⁵⁶ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Convergences culturelles Gréco-Roumaines...*, ό.π, σ.250, όπου «... κατά το 1834 επέστρεψα πάλι στο Παρίσι διά να επιμεληθώ την ανατροφή των νέων Μολδαβών, του Βασίλη Αλεξανδρή, του Νικολάου Δούκα, του Αλεξάνδρου Κούζα, του Παναγιώτη Ράδουλ... και του Μ. Νεγουλίτση».

⁸⁵⁷ *Σύλλογοι*, αρ. 1184,1185/1880, ομοίως, Oana Barbălată, "L'activité de bienfaisance de certains Grecs dans la deuxième moitié du 19eme siècle...", ό.π, σ.1-6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

5. ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1856-1881

- 5.1 Πληθυσμός της ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία .....σ. 138
- 5.2 Η διασπορά στο Βουκουρέστι .....σ. 144
- 5.3 Η διασπορά στο Γαλάτσι .....σ. 150
- 5.4 Η διασπορά στη Βραΐλα.....σ. 160
- 5.5 Η διασπορά στο Γιούργεβο.....σ. 168
- 5.6 Η διασπορά στην Κωνσταντία.....σ. 170
- 5.7 Η διασπορά στην Τούλτσα και Σουλινά .....σ. 174
- 5.8 Η διασπορά σε άλλες πόλεις της Ρουμανίας.....σ. 177

5.1 Πληθυσμός της ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία

Οι πληθυσμιακές απογραφές των κατοίκων της Μολδοβλαχίας μέχρι την περίοδο του Αλέξανδρου Κούζα αποσκοπούσαν κυρίως στο να είναι γνωστός ο αριθμός των υπηκόων (ραγιά) των Ηγεμονιών που ήταν υπόχρεοι στην καταβολή κεφαλικού φόρου (μπίρνιτσι), ώστε να είναι βέβαιο το ποσόν που έπρεπε να καταβληθεί ετήσια από τον κάθε Ηγεμόνα στην Υψηλή Πύλη. Με αυτή την έννοια είχε σημασία η απόκτηση ξένης υπηκοότητας από μέλη της διασποράς, διότι, εκτός των άλλων, τα απάλλασσε από την υποχρέωση καταβολής κεφαλικού φόρου⁸⁵⁸.

Η πρώτη πληθυσμιακή προσέγγιση για την ελληνική διασπορά καταγράφεται σε προξενική έκθεση το 1852, όπου αναφέρεται ότι «... είκοσι περίπου χιλιάδες Γραικοί είναι διασπαρμένοι εις τας χώρας ταύτας, ... το ιατροσυνέδριον απαρτίζεται από Γραικούς, το Δημοτικόν Συμβούλιον από μέγα μέρος, οι πλείστοι των ιατρών και των δικηγόρων και πολλοί δικασταί, πλείστοι αξιωματικοί, μεγαλέμποροι και εν γένει κάπηλοι, όλοι σχεδόν οι εκμισθωταί των κτημάτων όλης της Βλαχίας και οι καλόγηροι οι διέποντες τα πλούσια μοναστηριακά κτήματα...»⁸⁵⁹. Στη Μολδαβία, τα εγγεγραμμένα στο Γενικό προξενείο Ιασίου μέλη της ελληνικής διασποράς το 1854 ανέρχονταν σε 1.000 άτομα, από 600 που ήταν το 1849⁸⁶⁰. Ωστόσο οι εκθέσεις αυτές είναι ελλιπείς, γενικές και συγκεκριμένες, διότι δεν πρόκειται για απογραφή αλλά για εκτιμήσεις και πληροφορίες. Αυτό που είναι ακριβές από τις εκθέσεις των προξενικών αρχών είναι ότι μεγάλο ποσοστό της προ του 1856 ελληνικής διασποράς, ήταν αστικός πληθυσμός (γιατροί, δικηγόροι, δάσκαλοι, έμποροι, πλοιοκτήτες, υπάλληλοι, γαιοκτήμονες και ενοικιαστές, κ.ά). Η ενημέρωση, όμως, είναι συγκεκριμένη, διότι πολλοί γαιοκτήμονες, δικαστές, αξιωματούχοι, κ.ά, που αναφέρονται, ήταν ήδη εντόπιοι πολίτες, ενώ δεν γίνεται καμία αναφορά στην πολυπληθή διασπορά που εγκαθίστατο σε όλα τα λιμάνια του Δούναβη και (λιγότερο) στη Δοβρουτσά. Παράλληλα η ένταξη στις τοπικές κοινωνίες αποτελούσε το γενικό κανόνα της προ του 1829 πλούσιας ελληνικής διασποράς και μόνο εξαιρέσεις μη εντόπιων υπηκόων μπορούσαν να εντοπιστούν.

Πληθυσμιακή απογραφή των Ελλήνων υπηκόων στη Μολδαβία έγινε το 1839 από το ελληνικό προξενείο και παρουσιάζει 670 οικογένειες (3.350 άτομα) Έλληνες υπηκόους, χωρίς να περιλαμβάνεται ο νομός Conurluiu (Γαλάτσι) όπου εγκαθίστατο περισσότερος πληθυσμός της νέας ελληνικής διασποράς⁸⁶¹. Από αυτές τις 670 οικογένειες, οι αρχές της Μολδαβίας αναγνώρισαν ως Έλληνες υπηκόους τις 242, διότι οι άλλοι «...είτε ήταν Μολδαβοί χωρίς δικαίωμα ξένης υπηκοότητας, είτε Έλληνες από παλαιά, με έναν από τους γονείς Μολδαβό, παντρεμένοι, με ιδιοκτησίες

⁸⁵⁸ Constantin Bușe et Georgeta Penelea, “Structure démographique, social et économique des ports Danubiens de Braila et Galatzi au milieu du XIXe siècle”, *Analele Universității București* (1980), București, σ. 95.

⁸⁵⁹ Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ. 16.

⁸⁶⁰ *Ibidem*, σ. 50.

⁸⁶¹ Ecaterina Negruți, “Grecii în viața economică a Moldovei în secolul al XIX-lea”, *Institutul de Istorie A.D. Xenopol*, Iași, 2003, σ. 61-86, όπου οι 670 οικογένειες των Ελλήνων υπηκόων που απογράφηκαν βρίσκονταν στο Ιάσιο (272), Μποτοσάνι (46), Ντοροχόι (9), Σουτσάβα (17), Νεάμτς (29), Ρομάν (15), Μπακάου (46), Πούτνα (103), Τεκούτσι (40), Τούτοβα (72), Βασλούι (17) και Φαλτσίου (14).

και μόνιμες εργασίες»⁸⁶². Παράλληλα, μόνο στο Γαλάτσι το 1859 υπήρχαν 626 Έλληνες υπήκοοι, ενώ από τους 237 Βρετανούς υπηκόους την ίδια χρονιά, οι 190 ήταν μέλη της διασποράς από τα Ιόνια νησιά⁸⁶³.

Στην επίσημη πληθυσμιακή απογραφή για τη Μολδαβία το 1859-1860 με συνολικό πληθυσμό 1.463.927 κατοίκων, οι Έλληνες υπήκοοι ανέρχονταν σε 6.658 κατοίκους (0,45% του συνόλου), ενώ Έλληνες ήταν, επίσης, οι 1.368 οικογένειες (= 6.840 άτομα) από τα 21.519 άτομα που ήταν ξένοι υπήκοοι στη χώρα⁸⁶⁴. Ο συνολικός αριθμός της ελληνικής διασποράς στη Μολδαβία, λοιπόν, ανερχόταν σε 13.498 άτομα. Ωστόσο, «... αυτοί οι αριθμοί (σ. των ξένων υπηκόων) φαίνονται να μην αντιστοιχούν στην πραγματικότητα διότι, από άλλες πηγές, είναι γνωστό ότι μόνον οι υπήκοοι Αυστρίας ήταν μερικές φορές περισσότεροι...»⁸⁶⁵. Σημειώνεται επιπλέον ότι, «... ο αριθμός των μεταναστών ήταν εντελώς ασήμαντος, ώστε μπορεί να αγνοηθεί χωρίς τον κίνδυνο να αλλοιωθεί ο συνολικός πίνακας», επισήμανση που, επίσης, δεν είναι ακριβής⁸⁶⁶.

Στην ίδια πληθυσμιακή απογραφή για τη Βλαχία και με συνολικό πληθυσμό 2.400.741 κατοίκων, «... τα στατιστικά στοιχεία δεν περιείχαν στήλη σχετικά με τη δομή του πληθυσμού σύμφωνα με την εθνικότητα, όπως έγινε στη Μολδαβία»⁸⁶⁷. Σε ότι αφορά τους ξένους υπηκόους, το στοιχείο που δίνεται για τους Έλληνες υπηκόους είναι ότι αυτοί ανέρχονταν σε 4.768 άτομα, από το σύνολο των 29.621 ξένων υπηκόων⁸⁶⁸. Η αναντιστοιχία με την πραγματικότητα των δεδομένων της απογραφής του 1859-1860 σχετικά με την ελληνική διασπορά στη Βλαχία καταδεικνύεται από το γεγονός της μη καταγραφής των κατοίκων σύμφωνα με την εθνικότητά τους, ενώ ο αριθμός των 4.768 κατοίκων Ελλήνων υπηκόων σε όλη τη Βλαχία ελέγχεται ως ανακριβής, αφού μόνο στη Βραΐλα το 1838 καταγράφηκαν 2.345 Έλληνες⁸⁶⁹. Η απογραφή, λοιπόν, του 1859-1860, δεν αποτυπώνει τον πληθυσμό της ελληνικής διασποράς, τόσο σε σχέση με τους Έλληνες υπηκόους, όσο και με όσα μέλη της διασποράς είχαν υπηκοότητα κάποιας τρίτης χώρας.

Η επόμενη πληθυσμιακή απογραφή στη Ρουμανία έγινε το 1899. Μέχρι τότε, ωστόσο, υπήρξαν διάφορες στατιστικές έρευνες, που αποτελούν ουσιαστικά εκτιμήσεις της πληθυσμιακής εξέλιξης στη Ρουμανία, όπως αυτή του 1865⁸⁷⁰. Σύμφωνα με αυτήν, λοιπόν, ως ελληνική διασπορά καταγράφονται οι Έλληνες υπήκοοι, καθώς και οι Έλληνες που είχαν υπηκοότητα μιας τρίτης χώρας. Ο πληθυσμός της διασποράς ανερχόταν σε 13.647 άτομα (24,5% των ξένων υπηκόων), από την οποία οι 9.545 ήταν Έλληνες υπήκοοι, 1.976 Βρετανοί, 1.315 Οθωμανοί και 811 Ρώσοι υπήκοοι, ενώ ο συνολικός πληθυσμός της Ρουμανίας ανερχόταν σε 4.424.988 άτομα. Σημειώνεται ότι στην απογραφή δεν περιλαμβανόταν η Δοβρουτσά

⁸⁶² Ibidem, σ. 63.

⁸⁶³ Constantin Ardeleanu, "Aspecte calitative și cantitative privind...", *ό.π.*, σ. 32-34.

⁸⁶⁴ Ibidem, σ. 46-49.

⁸⁶⁵ Ibidem, σ. 49.

⁸⁶⁶ Ibidem, σ. 48.

⁸⁶⁷ Grigore Ghirița, "Populația Principatelor Unite Române în 1859...", *ό.π.*, σ. 51-52.

⁸⁶⁸ Ibidem, σ. 52.

⁸⁶⁹ C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor...*, *ό.π.*, σ. 96.

⁸⁷⁰ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπολιάν του κάτω Δουνάβεως...*, *ό.π.*, σ. 54.

(Κωνσταντσα, Μαγγάλια, Τούλτσα, Σουλινά, κλπ), που ήταν ακόμη Οθωμανικό έδαφος, ενώ κανείς Έλληνας δεν εμφανίζεται να είχε την υπηκοότητα της Αυστρίας, Γαλλίας και Πρωσίας.

Τα στατιστικά στοιχεία του 1865 είναι επίσης ανακριβή για την ελληνική διασπορά, τουλάχιστον σε ότι αφορά τους Έλληνες υπηκόους τρίτων χωρών. Κατ' αρχάς διότι μερικοί Έλληνες όταν αντιμετώπιζαν «... δυσκολίας πολιτικής ή νομικής φύσεως, προ του 1856 και μετά τούτο εισέτι, προσέτρεχον εις την υπηκοότητα ή την σημαίαν άλλης τινός χώρας, με μεγαλυτέραν επιρροήν...»⁸⁷¹. Ωστόσο, στην εν λόγω στατιστική εμφανίζεται ότι κανείς Έλληνας δεν είχε τη γαλλική και την αυστριακή υπηκοότητα. Όμως το 1859-1860 μόνο στο Γαλάτσι που ο πληθυσμός με ελληνική υπηκοότητα ανερχόταν σε 3.150 άτομα (626 οικογένειες), ο Βρετανός πρόξενος στο Γαλάτσι σημείωνε: «... ο Έλληνας πρόξενος και οι Έλληνες υπήκοοι εδώ δεν έχουν καμιά συμπάθεια για τους Βρετανούς. Αντίθετα τους απεχθάνονται. Οι νησιώτες από το Ιόνιο Πέλαγος οδηγούν αυτή την περιφρόνηση μακρύτερα απ' ότι οι Έλληνες και όσο υπήρχε πιθανότητα να κερδίσουν οι Ρώσοι (σ. τον Κριμαϊκό Πόλεμο), κατηγορούσαν φωναχτά τους Βρετανούς... σχεδόν όλοι τους πήραν την ελληνική υπηκοότητα»⁸⁷². Σύμφωνα με άλλες πηγές, έμποροι της διασποράς στη Βραΐλα είχαν γαλλική, ρωσική και αυστριακή υπηκοότητα⁸⁷³. Είναι, λοιπόν, φανερό, ότι ούτε με την απογραφή του 1859-1860, ούτε με τη στατιστική του 1865 μπορούμε να έχουμε ακριβή στοιχεία για τον πληθυσμό της ελληνικής διασποράς και ότι τα υπάρχοντα στοιχεία βοηθούν μόνο στον κατά προσέγγιση υπολογισμό της.

Με έκτακτη έκδοσή της στις 28 Αυγούστου 1873, η εβδομαδιαία εφημερίδα *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας⁸⁷⁴, περιγράφει λεπτομερειακά τη διέλευση της Βασίλισσας Όλγας της Ελλάδας με τους γιους της Κωνσταντίνο και Γεώργιο από Τούρνου Σεβερίν, Τούρνου Μαγκουρέλε, Γιούργεβο, Βραΐλα, Γαλάτσι, Σουλινά και άλλες πόλεις επί του Δούναβη με ελληνική διασπορά, στο ταξίδι της από τη Βιέννη προς την Οδησό. Το ταξίδι αυτό αποτέλεσε αφορμή να καταγραφεί η υποδοχή της Βασίλισσας της Ελλάδας στα λιμάνια, το μεγάλο πλήθος της διασποράς επί του Δούναβη, καθώς και η ηγεσία της διασποράς στη Ρουμανία αυτή την περίοδο⁸⁷⁵.

Οι αφίξεις Ελλήνων από την Ελλάδα και «άλλα μέρη της Ανατολής» συνεχιζόταν με αμείωτους ρυθμούς στη δεκαετία του 1870, σε τέτοιο σημείο ώστε οι εφημερίδες *Η Ίρις* του Βουκουρεστίου και *Η Αλήθεια* της Βραΐλας, το Μάρτιο του 1874 αφιέρωναν ειδικά άρθρα που διεκτραγωδούσαν την κοινωνική κατάσταση σημαντικού τμήματος της ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία, αποθαρρύνοντας τη

⁸⁷¹ Ibidem, σ. 108.

⁸⁷² Constantin Ardeleanu, "Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic...", ό.π, σ. 32.

⁸⁷³ D. Bodin, *Documente privitoare la legăturile economice dintre...*, ό.π, σ. 254.

⁸⁷⁴ Συντάκτες της εφημερίδας ήταν οι Κλεάνθης Παπάζογλης, Πλάτων Κ. Βάμβας και Τιμολέων Ρουμπίνης, με ανταποκριτές σε πολλές πόλεις της Ρουμανίας, καθώς και σε Κωνσταντινούπολη, Αθήνα, Βιέννη, Τεργέστη, Λειψία και Σμύρνη, ενώ εκτυπωνόταν στο σύγχρονο τυπογραφείο του Πεστεματζιόγλου.

⁸⁷⁵ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 28 Αυγούστου και 3 Σεπτεμβρίου 1873. Σύμφωνα με την εφημερίδα ο πρωτότοκος Κωνσταντίνος και μετέπειτα Βασιλιάς, αισθάνθηκε αυτό που έζησε και ο Πρωθυπουργός Ελ. Βενιζέλος σαράντα, περίπου, χρόνια αργότερα. Με παιδική αφέλεια, βλέποντας παντού ελληνικές σημαίες και ακούγοντας την ελληνική γλώσσα, ρώτησε τη μητέρα του Όλγα «και εδώ Ελλάς είναι μητέρα;».

συνέχιση αφίξεων. Μέσω αυτών των άρθρων μας δίνεται η ευκαιρία να διαπιστώσουμε τις οικονομικές δυσκολίες και τις κοινωνικές διαφορές που υπήρχαν στο μέγιστο τμήμα της ελληνικής διασποράς αυτή την περίοδο, όπως τις σημειώνει σε κύριο άρθρο της η εφημερίδα *Η Αλήθεια*:

... αφορμήν λαμβάνοντες εκ του από 19 λήγοντος κυρίου άρθρου της Τριδος, του διαπραγματευομένου περί της καταστάσεως γενικώς των ημετέρων παροικιών, και ιδίως των και νυν εξακολουθούντων να προσορμώνται εις τα μέρη ταύτα προς εύρεσιν βιοποριστικού σταδίου ομογενών, χρέος ημών κρίνωμεν να προσθέσωμεν την ημετέραν φωνήν επιδοκιμάζοντες τα εν τω ρηθέντι άρθρω φρονίμως λεχθέντα και συντελέσωμεν και ημείς εις την εξάλειψιν της φήμης, ήτις παρά πολλοίς των εν Ελλάδι και λοιπή, ίσως, Ανατολή, έτι και σήμερον επικρατεί περί εργασίας και πόρων προσιτών εις τον εδώ προσορμιζόμενον. Η φήμη περί της ενημερίας, δήθεν, των ενταύθα ελληνικών παροικιών, αληθής μεν ίσως εις προγενεστέρας εποχάς, εσφαλμένη όμως ούσα σήμερον, ως συνέπειαν συνεπάγεται την ενταύθα προσέλευσιν πολλών ομογενών, οίτινες, ουχί πολύ μετά την ενταύθα άφιξίν των ευρίσκουσι εαυτούς ηπατημένους εις τας προσδοκίας αυτών περί ευρέσεως βιοποριστικού σταδίου. Εντεύθεν η πληθύς εις τα μέρη ταύτα πάσης τάξεως ομογενών, πολλάς και παντοίας υφισταμένων στερήσεις. Εντεύθεν η εξευτέλις και η απελπισία... η αιτία της δυσκολίας... είναι προφανής. Και πρώτον μεν αι ζημίαι τας οποίας το ελληνικόν εμπόριον διηνεκώς και προ πολλού υφίσταται..., προσθετέον δε εις ταύτα, η επιβολή διαφόρων φόρων και ιδίως του επί των καπνών και οينوπνευμάτων, ένεκα των οποίων εις πολλούς αδύνατον καταντά η συντήρις καπνοπωλείων και οينوπνευματοπωλείων, δι' ών πολλαί εκατοντάδες Ελλήνων τα προς το ζην επορίζοντο... Ταύτα πάντα γνωστά γινόμενα τοις εν τη Ανατολή ομογενέσιν ημών, δύνανται νομίζωμεν, να φέρωσιν αίσιον αποτέλεσμα...⁸⁷⁶.

Παρ' όλες τις συστάσεις και τα άρθρα των εφημερίδων, η προσέλευση της ελληνικής διασποράς συνεχιζόταν με αμείωτο ρυθμό, σε σημείο μάλιστα που σε μια προξενική έκθεση του 1877 να τονίζεται ότι από τις 15 χιλιάδες Έλληνες που εγκαταστάθηκαν στη Ρουμανία, «... μόνο οι 1.000 προήρχοντο από το ελεύθερο ελληνικό κράτος»⁸⁷⁷.

Το 1880 διατάχθηκε επιστράτευση στην Ελλάδα, εξ αιτίας της άρνησης εφαρμογής της Συνθήκης του Βερολίνου από πλευράς της Υψηλής Πύλης⁸⁷⁸. Η επιστράτευση έγινε αφορμή να καταγραφεί έμμεσα μεγάλο μέρος της ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία, αφού περισσότεροι από 700 νέοι από τις Κοινότητες Γαλάτσι, Βραΐλα, Γιούργεβο, Κωνσταντσα, Σουλινά, Τούλτσα, Μπουζέου, Μπαρλάτ, Ολτένιτσα, Καλαράσι, Τούρνου Μαγκουρέλε, Ρίμνικου Σαράτ, Ρένι, Τεκούτσι, κ.ά, κατατάχθηκαν εθελοντές και αναχώρησαν για την Ελλάδα, με έξοδα των Κοινοτήτων και ευπόρων Ελλήνων. Παράλληλα συγκεντρώθηκαν σημαντικά ποσά χρημάτων, προϊόντα και χρήσιμα υλικά για τον ελληνικό στρατό που στάλθηκαν στην Ελλάδα, ενώ στάλθηκε και οικονομική ενίσχυση σημαντικού ύψους από εμπόρους, κτηματίες

⁸⁷⁶ *Αλήθεια* της Βραΐλας, 27 Μαρτίου 1874.

⁸⁷⁷ Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», ό.π, σ. 19.

⁸⁷⁸ Στόχος ήταν η εφαρμογή της Συνθήκης του Βερολίνου και η απόδοση της Θεσσαλίας-Ηπείρου στην Ελλάδα.

και άλλα εύπορα μέλη της ελληνικής διασποράς⁸⁷⁹. Αυτός ο υψηλός αριθμός εθελοντών, ενισχύει έμμεσα την άποψή μας ότι ο πληθυσμός της διασποράς στη Ρουμανία αυτή την περίοδο ήταν μεγαλύτερος από αυτόν που παρουσιάζουν οι επίσημες καταγραφές.

Σημαντικός πληθυσμός της διασποράς δραστηριοποιούνταν στα εδάφη της νότιας Βεσσαραβίας και είχε επικοινωνία μέσω του βόρειου μπράτσου του δέλτα Δούναβη, όπως στις πόλεις Καχούλ, Μπόλγκραντ, Ρένι, Κίλια και ιδιαίτερα στο Ισμαήλ που είχε ελληνικό προξενείο (1863), ήταν ελεύθερο λιμάνι (1873) και είχε ελληνική εκκλησία⁸⁸⁰. Ενδεικτικό του σημαντικού αριθμού της διασποράς σε αυτά τα μέρη αποτελεί ο πληθυσμός στο Ισμαήλ, που στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ανερχόταν σε 4.000 κατοίκους, επί συνολικού πληθυσμού 30 χιλιάδων της πόλης⁸⁸¹. Η διασπορά σ' αυτή την περιοχή είχε οικονομικές συναλλαγές με τη διασπορά της Ρουμανίας, ενώ παράλληλα στο διάστημα 1856-1878 αποτελούσε τμήμα της Ρουμανικού κράτους.

Σημαντικό κριτήριο εκτίμησης του πληθυσμού της διασποράς αποτελούν, επίσης, οι ελληνικές εκκλησίες και τα σχολεία. Συνολικά στη Μολδοβλαχία και την Τρανσυλβανία υπήρχαν 17 ελληνικές εκκλησίες, από τις οποίες οι έξι στην Τρανσυλβανία (Άλμπα-Ιούλια, Κλουζ, Μπρασόβ, Οράντεα, Σιμπίου και Τιμισοάρα), δύο στη Μολδαβία (Ιάσιο και Γαλάτσι) και εννέα στη Βλαχία (Βουκουρέστι, Βραΐλα (1863-1872), Γιούργεβο (1862-1864), Καλαφάτ (1870-1874), Κωνσταντσα (1865-1868), Μαγγάλια, Σουλινάς (1866-1867), Τούλτσα και Τσερναβόντα)⁸⁸², ενώ ελληνική εκκλησία υπήρχε, επίσης, στο Ισμαήλ⁸⁸³. Σχολεία στη Ρουμανία, εκτός της Τρανσυλβανίας, λειτουργούσαν σε 17 πόλεις πριν το 1881, δηλαδή στις Βουκουρέστι, Βραΐλα, Γαλάτσι, Γιούργεβο, Καλαράσι, Κραϊόβα, Κωνσταντσα, Μαγγάλια, Μπουζέου, Μπιρλάτ, Ολτενίτσα, Πλοϊέστι, Σουλινάς, Τούλτσα, Τούρνου Μαγκουρέλε, Τούρνου Σεβερίν και Τσερναβόντα. Τέλος, σε ότι αφορά το συνολικό πληθυσμό της ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία, ο πρώτος Πρεσβευτής της Ρουμανίας στην Ελλάδα Κωνσταντίνος Εξάρχου το 1881, κατά την ανάληψη των καθηκόντων του, μπροστά στον Πρωθυπουργό Κουμουνδούρο και στον Υπουργό Εξωτερικών Τρικούπη, δεν αποδεχόταν την εκτίμηση για τους Έλληνες υπηκόους της διασποράς σε 30-35, αλλά σε 10 χιλιάδες στη Ρουμανία⁸⁸⁴.

Η δική μας εκτίμηση για το 1881, ωστόσο, που αναφέρεται στην ελληνική διασπορά στις δύο όχθες του ρου του Δούναβη όπως και στη Δοβρουτσά, ανεβάζει το συνολικό πληθυσμό της σε 70-80 χιλιάδες άτομα περίπου⁸⁸⁵. Υποστηρίζουμε ότι, σύμφωνα με όσα εκθέσαμε, δεν έχει εκτιμηθεί σωστά ο πληθυσμός της ελληνικής διασποράς στη Δοβρουτσά, ούτε έχει προσμετρηθεί ο πληθυσμός στη βόρεια πλευρά

⁸⁷⁹ *Σύλλογοι*, αρ.1441-1457,1468,1491/1880.

⁸⁸⁰ Olga Cicanci, "Două condici provenite de la viceconsulatele grecești...", *ό.π.*, σ. 348-351.

⁸⁸¹ Δ. Κοντογεώργης, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, λήμμα Ισμαήλ (14 Μαρτίου 2008).

⁸⁸² π. Βικέντιος Κουρελάρου, *Οι Εκκλησίες των ελληνικών Κοινοτήτων της Ρουμανίας τον ΙΘ' αιώνα*, Θεσσαλονίκη, 2008, σ. 405-407.

⁸⁸³ Ελένη Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ.14. Η πόλη του Ισμαήλ, στο βόρειο δέλτα του Δούναβη, παραχωρήθηκε στη Μολδαβία με τη Συνθήκη των Παρισίων (1856), μαζί με την βόρεια περιοχή του.

⁸⁸⁴ Beatrice Marinescu, "Les événements des Balkans après le Congrès de Berlin...", *ό.π.*, σ. 292.

⁸⁸⁵ Ștefan Petrescu, "Stat, religie și naționalitate...", *ό.π.*, σ. 109-110.

του Κάτω Δούναβη. Ταυτόχρονα σημαντικός πληθυσμός της διασποράς είχε ακόμη Οθωμανική υπηκοότητα, όπως στην Τούλτσα και στην Κωνσταντσα⁸⁸⁶, ενώ υπήρχαν πολλά μέλη της ελληνικής διασποράς που δεν ήταν σε πόλεις όπου υπήρχαν Κοινότητες, όπως και άλλοι μεμονωμένοι που δεν καταγράφονται⁸⁸⁷. Η εκτίμησή μας συμπίπτει, περίπου, με την εκτίμηση του π. Βικέντιου Κουρελάρου που σημειώνει ότι «μεταξύ 1860 και 1890, βρίσκονταν στη Ρουμανία ογδόντα πέντε με ενενήντα χιλιάδες Έλληνες...»⁸⁸⁸.

Σημειώνουμε ιδιαίτερα την πληθυσμιακή παρουσία της ελληνικής διασποράς στη Δοβρουτσά, που αποτελείτο από τους δύο νομούς Τούλτσα και Κωνσταντσα και που προσαρτήθηκε στη Ρουμανία με τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878). Σύμφωνα με στοιχεία του 1881, η ελληνική διασπορά στους δύο νομούς της Δοβρουτσάς ανερχόταν σε 6.288 άτομα, κατέχοντας την έκτη θέση πληθυσμιακά μεταξύ των δέκα εθνοτήτων που κατοικούσαν την περιοχή.

Πίνακας 12

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΟΒΡΟΥΤΣΑΣ ΤΟ 1881

Εθνότητες	Νομός Τούλτσα	Νομός Κωνσταντσα
Ρουμάνοι	34.840	14.884
Βούλγαροι	21.920	8.429
Ρώσοι	16.336	332
Τούρκοι	9.300	14.947
Τάταροι	8.530	22.584
Αρμένιοι	823	295
Έλληνες	3.681	2.607
Εβραίοι	2.405	468
Γερμανοί	2.310	116
Τσιγγάνοι	1.030	-
Διάφοροι	725	250
Σύνολα	101.900	64.912

Πηγή: I.A. Nazarettean, *Notice istorice și geografice asupra provinciei Dobrogea*, Tulcea, 1882, σ. 27.

Σε ένα συνολικό πληθυσμό 166.812 κατοίκων στη Δοβρουτσά το 1881, η ελληνική διασπορά ανερχόταν σε 6.288 κατοίκους και αποτελούσε το 4% περίπου των καταγεγραμμένων κατοίκων. Πρόκειται, όμως, για όσους κατοίκους ήταν Έλληνες υπήκοοι, διότι το παράδειγμα της Τούλτσα και της Κωνσταντσάς όπου οι συντριπτικά περισσότεροι Έλληνες ήταν Οθωμανοί υπήκοοι, μας πείθει ότι ο αριθμός της ελληνικής διασποράς ήταν κατά πολύ μεγαλύτερος από αυτόν που καταγράφηκε

⁸⁸⁶ Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ. 19, όπου το 1876-1877, από τους 5.000 Έλληνες στην Τούλτσα οι 350-400 ήταν Έλληνες υπήκοοι και στην Κωνσταντσα υπήρχαν 150 Έλληνες υπήκοοι και 3.000 Έλληνες με Οθωμανική υπηκοότητα.

⁸⁸⁷ Enrydiki Sifneos, "From the Aegean Sea to the Upper Danube: searching opportunities in the grain trade", in, *Greeks in Romania in the 19th century*, Alpha Bank Historical Archives, Bucharest, 2008, με αναφορά στους αδελφούς Κουμπά, αδελφούς Κουκλέλη, αδελφούς Σιμωνίδη και Χατζηβασιλείου, τις οικογένειες Πατσιούρα και Μιχαηλίδη, τους Βαμβούρη και Κατσάνη από τη Λέσβο, εμπόρους στην Κραϊόβα, Καλαφάτ, Tsetat, Resipitiu και Βραΐλα, ομοίως Έλληνες έμπορους στο Neamț, κ.ά.

⁸⁸⁸ π. Βικέντιος Κουρελάρου, *Οι Εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων...*, *ό.π.*, σ. 19.

το 1881. Ενισχυτικό του παραπάνω επιχειρήματος αποτελούν και τα στοιχεία για τους κατοίκους στην περιοχή μεταξύ του βόρειου (Κίλια) και του νότιου (Άγιος Γεώργιος) δέλτα του Δούναβη, όπου «... ο πληθυσμός μπορεί να εκτιμηθεί σε 11.000 ψυχές, που συντίθεται κυρίως από Ρώσους, Έλληνες και Ρουμάνους»⁸⁸⁹.

5.2 Η ελληνική διασπορά στο Βουκουρέστι

Το **Βουκουρέστι (București)**, η πρωτεύουσα της Βλαχίας και από τον Ιανουάριο του 1862 της ενιαίας Ρουμανίας, στις παραμονές του 1821 είχε πληθυσμό 50.000 περίπου⁸⁹⁰, το 1832 είχε 72.595 κατοίκους⁸⁹¹, που στην απογραφή του 1859-1860 ανήλθαν σε 121.734 άτομα⁸⁹². Η πρώτη εκτίμηση που έχουμε για τον πληθυσμό της ελληνικής διασποράς για την περιφέρεια της πρωτεύουσας είναι αυτή του 1876, όπου μία προξενική έκθεση τον εκτιμά σε 9.795 άτομα, χωρίς να αναφέρει υπηκοότητες και όπου στην πόλη του Βουκουρεστίου η ελληνική διασπορά ανερχόταν σε 6.500 άτομα (2.000 εγγεγραμμένοι στο προξενείο και 4.500 μη εγγεγραμμένοι)⁸⁹³.

Πολλά μέλη της παλαιότερης διασποράς στη Βλαχία συνέχισαν την επιτυχημένη οικονομική δραστηριότητα. Μεταξύ αυτών σημειώνουμε τους αδελφούς Αδάμ Γερμάνη που ξεκίνησαν από τη δεκαετία του 1840 και είχαν μία συνεχή και πετυχημένη εξέλιξη και στις επόμενες δεκαετίες. Στη δεκαετία του 1850 οι αδελφοί Γεώργιος, Νικόλαος και Ιωάννης Γερμάνη, διέθεταν μεγάλη περιουσία και το 1855 νοίκιασαν τις μεγάλες αλυκές της Βλαχίας για έξι χρόνια, μόνο για την εσωτερική αγορά, με 500 χιλιάδες γρόσια ετήσιο ενοίκιο⁸⁹⁴. Ο Γεώργιος Α. Γερμάνης νοίκιασε ένα από τα αγροκτήματά του το 1862 για πέντε χρόνια με ενοίκιο 1.800 λίρες και το 1865 ένα δεύτερο με 1.700 λίρες για πέντε, επίσης, χρόνια⁸⁹⁵. Οι αδελφοί Γερμάνη διέθεταν Τράπεζα στο κέντρο του Βουκουρεστίου⁸⁹⁶, ενώ επιστάτης στις εργασίες των αλυκών και σε διάφορα αγροκτήματα του Γεωργίου Α. Γερμάνη ήταν ο συγγενής του Λεωνίδα Γεωργίου Σακελάρης⁸⁹⁷. Από τη δεκαετία του 1840, επίσης, διαπιστώνουμε την οικονομική ευχέρεια του Μιχαήλ Κ. Νεγρεπόντη, ανεπιού από σύζυγο του Ιεραπόλεως Νεόφυτου Καμπάνη από την Άνδρο⁸⁹⁸. Ο Οδυσσέας Ι. Νεγρεπόντης, μεγαλέμπορος στο Γαλάτσι με καταγωγή από την Κωνσταντινούπολη, παντρεύτηκε στη δεκαετία του 1860 τη Σοφία, αδελφή του Γεωργίου Ζαρίφη από την Κωνσταντινούπολη⁸⁹⁹, ενώ ο αδελφός του Μιχαήλ Ι. Νεγρεπόντης, ήταν

⁸⁸⁹ I.A. Nazarettean, *Notice istorice și geografice asupra provinciei...*, ό.π, σ. 15.

⁸⁹⁰ Panait I. Panait, *Aspecte din lupta populației Bucureștene împotriva regimului Turco-Fanariot (1716-1821)*, București, χ.χ. σ. 11.

⁸⁹¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, ό.π, σ. 336-337, εκ των οποίων οι ξένοι υπήκοοι ανέρχονταν σε 1.795 (Αυστρίας 1.226, Ρωσίας 236, Πρωσίας 158, Βρετανίας 94 και Γαλλίας 80) και Εβραίοι 2.583.

⁸⁹² D. Berindei, "Industria în perioada 1859-1864: Muntenia...", ό.π, σ. 116.

⁸⁹³ Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», ό.π, σ. 18.

⁸⁹⁴ ANIC, *Arhive personale și familiale*, Inventar 1065, Nicolae Alexandrescu, dos. 376/1855.

⁸⁹⁵ *Ibidem*, dos. 463/1865.

⁸⁹⁶ *Ibidem*, dos. 525/1876.

⁸⁹⁷ *Ibidem*, dos. 436/1862.

⁸⁹⁸ ANIC, *Arhive personale si familiale*, Inventar nr 2178, Apostol Arsache, dos. 375/1841.

⁸⁹⁹ Γεώργιος Α. Ζαρίφης, *Οι αναμνήσεις μου*, Αθήνα, 2002, σ. 167.

μεγαλέμπορος στο Παρίσι στη δεκαετία του 1870⁹⁰⁰. Ανάλογη ήταν και η οικονομική πορεία των αδελφών Στέφανου, Κωνσταντίνου και Γεώργιου Παπαθεοδοσίου, που σχηματίζοντας ένα κοινό κεφάλαιο 406.261 γρόσια το 1844, ασχολήθηκαν για τρία χρόνια σε μια κοινή εμπορική επιχείρηση. Σημαντική ήταν η παρουσία της διασποράς, επίσης, στην αγορά αγροκτημάτων με το Μιχαήλ Ξανθό που αγόρασε το 1847 τρία αγροκτήματα έναντι 17.800 λιρών⁹⁰¹, τους ισχυρούς κεφαλαιούχους Ιωάννης Μόσχου, Στέφανος Μπέλλου, Χριστόφορος Σακελάριος, κ.ά.⁹⁰², τον έμπορο και τραπεζίτη Παναγιώτη Σπαχή⁹⁰³, κ.ά. Πετυχημένος οικονομικά το 1859 στο Βουκουρέστι ήταν ο γαιοκτήμονας και τραπεζίτης Μιχαήλ Ζερλέντης με το γιο του Αχιλλέα⁹⁰⁴, ενώ ανάλογη επιτυχημένη εξέλιξη είχε ο Νικόλαος Αλέξη-Αλεξανδρέσκου⁹⁰⁵. Εμπορικό κατάστημα στο Βουκουρέστι διέθετε και ο Ανδρέας Συγγρός από την Κωνσταντινούπολη, με διευθυντή και συνεταιίρο του τον Μιχαήλ Πάρεμπλη, με καταγωγή του ίδιου και της συζύγου του από τη Χίο⁹⁰⁶. Το 1857 ο Κ.Σ. Ζηνίδης πούλησε το αγρόκτημά του έναντι 17 χιλιάδων λιρών⁹⁰⁷, ενώ το 1862 ο Θεόδωρος Γολίτσης εργαζόταν ως επιστάτης αγροκτημάτων⁹⁰⁸. Πολλά ακίνητα (αγροκτήματα και αστικά στο Βουκουρέστι), καταγράφονται στο κληροδότημα της Σ. Καστρισιού από την Ήπειρο στις δεκαετίες 1860-1880⁹⁰⁹.

Εντελώς ιδιαίτερη οικονομική και πολιτική εξέλιξη είχε ο Αποστόλης Αρσάκης (1789-1874), του οποίου η προσφορά στη διασπορά και στη Ρουμανία ξεκινά από παλαιά. Στη δεκαετία του 1840 ήταν ήδη επιτυχημένος από κάθε άποψη, όπως διαπιστώνουμε από τις εκθέσεις του οικονομικού του διευθυντή Δημήτριου Ζήσου⁹¹⁰ και στη δεκαετία του 1850 διέθετε ήδη σημαντικά ποσά για το Πανεπιστήμιο Αθηνών και την ανέγερση του Αρσάκειου στην Αθήνα. Μεγάλη ήταν, επίσης, η οικονομική επιτυχία του γαιοκτήμονα Ευαγγέλη Ζάππα (1800-1865) και των εξαδέλφων του Κωνσταντίνου και Αθανάσιου Ζάππα από την Ήπειρο⁹¹¹. Ο Κωνσταντίνος Ζάππας διέθετε, εκτός των άλλων, σύγχρονο αλευρόμυλο και αποστακτήρια οινοπνεύματος στο Μπροστένι (νομός Γιαλομίτσα), ενώ για την προώθηση της παραγωγής του στο Βουκουρέστι συνεργαζόταν με τον τραπεζίτη Ζερλέντη⁹¹². Ο Ευαγγέλης Ζάππας ξεκίνησε τις οικονομικές του δραστηριότητες στη Βλαχία το 1831 ως ενοικιαστής αγροκτημάτων και σε σύντομο διάστημα απέκτησε τεράστια περιουσία και ιδιότητες εκτάσεις γης, ενώ το 1860 φιλοξένησε τον

⁹⁰⁰ Γ.Β. Δερτυλής, *Το ζήτημα των Τραπεζών (1871-1873)...*, ό.π, σ. 274.

⁹⁰¹ C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei...*, ό.π, σ. 174-175.

⁹⁰² Ibidem, σ. 170-172, όπου οι Αλέξανδρος Βηλαράς, Δημήτριος Ιωαννίδης, Σκαρλάτος Γκεάνογλου, Νικόλαος Χιώτης (Χιώτου), Μιχαήλ Κωνσταντίνος, Ηλιάδης Ιωάννης, Δημήτριος Βαρτιάδης γιατρός.

⁹⁰³ ANIC, Arhive personale și familiale, Inventar nr 1708, Panaiot Spahi.

⁹⁰⁴ Ανδρέας Συγγρός, *Απομνημονεύματα*, ό.π, σ. 290.

⁹⁰⁵ ANIC, Arhive personale și familiale, Inventar nr. 1065, N. Alexandrescu, dos. 55/1830, 58/1830.

⁹⁰⁶ Ανδρέας Συγγρός, *Απομνημονεύματα...*, ό.π, σ. 291.

⁹⁰⁷ ANIC, Arhive personale și familiale, Inventar 1065, Nicolae Alexandrescu, dos. 393/1857.

⁹⁰⁸ Ibidem, dos. 436/1862.

⁹⁰⁹ ANIC, Arhive personale și familiale, Inventar nr 609, Safta Căstrișoia, dos. 15 (1876).

⁹¹⁰ ANIC, Arhive personale și familiale, Inventar nr 2178, Apostol Arsache, ό.π, dos. 632/1854.

⁹¹¹ Ο Αθανάσιος Ζάππας πέθανε στο Βουκουρέστι το Σεπτέμβριο του 1880, *Σύλλογοι*, αρ. 1388, 1391/1880.

⁹¹² *Σύλλογοι*, αρ.1138/1880.

Ηγεμόνα Αλέξανδρο Κούζα και του προσέφερε τους αναγκαίους πόρους «για τη δημιουργία μιας πυροβολαρχίας με δέκα κανόνια»⁹¹³.

Σημαντική οικονομική παρουσία είχε ο Ηπειρώτης Ιωάννης Στάμος, που συνέχισε την πετυχημένη οικογενειακή επιχείρηση των προηγούμενων χρόνων, ενώ τον συναντούμε στις επόμενες δεκαετίες ως πετυχημένο ενοικιαστή αγροκτημάτων και έμπορο δημητριακών⁹¹⁴. Ο Ιωάννης Στάμος είχε την έδρα των οικονομικών του δραστηριοτήτων στο Βουκουρέστι, αλλά οι εμπορικές του δραστηριότητες εκτείνονταν και στη Μολδαβία και ιδιαίτερα στο λιμάνι του Γαλατσίου, από όπου πραγματοποιούσε εξαγωγές δημητριακών μέχρι το 1876⁹¹⁵. Αυτή την περίοδο ξεκίνησε την οικονομική του δραστηριότητα ο Παναγής Χαροκόπος από την Κεφαλονιά, ακολουθώντας το δρόμο των συγγενών του στη Βραίλα και καλώντας δίπλα του στη συνέχεια τα αδέρφια του. Η οικονομική εξέλιξη του Παναγής Χαροκόπου, οφείλεται, κυρίως, στην ενοικίαση και εκμετάλλευση αγροκτημάτων, καθώς και στην επιτυχή διαχείριση αγροκτημάτων τεραστίων εκτάσεων ιδιοκτησίας του Ηγεμόνα Κάρολου Α΄, με εισαγωγή σύγχρονων καλλιεργητικών μεθόδων και εντατικοποίησης της παραγωγής⁹¹⁶. Οι αδελφοί Παπάζογλου από τη Μακεδονία, Παναγιώτης Κρητικός από την Κρήτη, Αντώνιος Τσιρικλιάνος από τη Σύρο, Μ. Οικονόμου και Σία, Απόστολος Γρηγοριάδης από τις Σέρρες και οι Κ. Αντωνακάκης και Ι. Δαμβέργης από την Κρήτη διατηρούσαν επαγγελματικά καταστήματα στο κέντρο του Βουκουρεστίου, όπου βρίσκονταν, επίσης, το ξενοδοχείο του Κυριαζή και ο ξενώνας *Βικτόρια* του Α. Κουτσονίκα από το Σούλι. Πετυχημένοι δικηγόροι ήταν οι Μιλτιάδης Θεοδοσιάδης και Σ. Ρηγόπουλος⁹¹⁷. Στα αρχεία της πρεσβείας του Βουκουρεστίου καταγράφονται 48 έμποροι του Βουκουρεστίου το 1869, που είχαν το δικαίωμα να επιλύουν τις διαφορές των Ελλήνων υπηκόων μεταξύ τους στο Προξενείο. Μεταξύ αυτών βρίσκονται επιφανείς πολίτες της ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία, που τους συναντούμε στις επόμενες δεκαετίες και στις πολιτικές υποθέσεις της χώρας⁹¹⁸. Έμποροι δημητριακών ήταν οι Σ. Πουλόπουλος, Γ. Γεωργιάδης, Ι. Καμπουρόπουλος, Νικόλαος Δελαδέστιμα, καθώς και οι αδελφοί Χαραλάμπης και Βασίλειος Παλτατόροι⁹¹⁹.

Ιδιαίτερη σημασία για την άσκηση του εμπορίου είχαν αυτήν την περίοδο τα Χάνια, όπου η εκκλησία κατείχε ισότιμο, περίπου, ρόλο με τους ιδιώτες, ιδιοκτήτες και ενοικιαστές⁹²⁰. Στη φυλαγμένη περίμετρό τους υπήρχαν χώροι αποθήκευσης των εμπορευμάτων, δωμάτια άνετης διαμονής των ενοίκων, καθώς και χώροι εξυπηρέτησης των μεταφορικών μέσων και άσκησης εμπορίας. Χάνια της εκκλησίας ήταν το χάνι Γκολγκότα αφιερωμένο στο Άγιο Όρος, το χάνι των Ελλήνων της επισκοπής Πωγωνιανής Ηπείρου (*Hanul Greci*), το χάνι της Αγίας Αικατερίνης που ανακαινίστηκε από την Αικατερίνη σύζυγο του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Υψηλάντη, του

⁹¹³ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, ό.π, σ. 19.

⁹¹⁴ *Monitor Oficial* nr. 271, 16 Noiembrie 1860.

⁹¹⁵ Ecaterina Negruți, «Grecii în viața economică a Moldovei...», ό.π, σ. 70.

⁹¹⁶ Ευαγγελία Γεωργιτσωγιάννη, *Παναγής Χαροκόπος (1835-1911)*, Αθήνα, 2006.

⁹¹⁷ Θωμάς Α. Πασχίδης, *Ημερολόγιον 1887...*, ό.π, σ. 132.

⁹¹⁸ Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», ό.π, σ. 50.

⁹¹⁹ Θωμάς Α. Πασχίδης, *Ημερολόγιον 1887...*, ό.π, σ. 134.

⁹²⁰ George Potra, *Istoricul Hanurilor Bucureștene*, București, 1985, σ. 20-34.

Αγίου Σπυρίδωνος του Πατριαρχείου Αντιοχείας, το χάνι Σταυρουπόλεως μαζί με την εκκλησία στο κέντρο της πόλης, το χάνι Ζλατάρι του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας (εκεί είχαν την έδρα τους πριν το 1821 οι σαράφηδες Μεϊντάνης, Σακελάριος, Πολύζος, Απόστολος, Πολυζάκης), κ.ά. Ενδεικτικό του ρόλου των χανιών αποτελεί το χάνι των Ελλήνων, που το 1860 διέθετε 13 ενοικιαζόμενα καταστήματα σε τιμές από 910 έως 2.520 γρόσια ετήσια, ενώ στο ίδιο χάνι το 1858 λειτουργούσε καζίνο του Γεράσιμου Δελαδέσιμα με 43 μέλη⁹²¹. Ιδιωτικά χάνια ήταν το χάνι Δαμάρη, το χάνι Σούτσου που η σύζυγός του Ελισάβετ Δουδέσκου το πούλησε το 1839 στον γιο της Γρηγόριο Κ. Σούτσο, το χάνι του Ιωάννη Μπαλταρετζή (πήρε εντοπιότητα με το όνομα Μπαλταρέτσου), το χάνι του Γερμάνη, ενώ στο διάστημα 1854-1860 ο Γεώργιος Οικονομίδης αγόρασε το περίφημο χάνι του Μανούκ Μπέη που το κληρονόμησε στα παιδιά του Γεώργιο, Κωνσταντίνο και Χρυσάνθη Τιτεάνου⁹²².

Μερικοί από τους επιφανείς γιατρούς της διασποράς μετά το 1850 στο Βουκουρέστι ήταν οι Γ. Σακελάριος, Ζητσαίος από την Ήπειρο, Αναστάσιος Κολοβός, Ν. Κομπότης, Αριστείδης Βανδελλάς, Δημήτριος Νικαλαΐδης, Ι.Α. Θεοδωρής, Π. Ιατρόπουλος, Γεωργαντάς, Κ. Έξαρχος, Νικ. Καλενδέρος⁹²³, Γεώργιος Συγγρός⁹²⁴, Ιωάννης Μιχαηλίδης⁹²⁵, Γεώργιος Πολύζος αρχίατρος στο νοσοκομείο Φιλανθρωπία στο διάστημα 1852-1959⁹²⁶, καθώς και ο Στέφανος Γ. Σάρρος που ασκούσε την ιατρική στο κέντρο της πόλης⁹²⁷, κ.ά.

Ιδιωτικά σχολεία είχαν οι αδελφοί Χρηστίδη, Αντώνιος Σταματόπουλος, Ζαχαρίας Νένοβιτς, Μυτιληναίος, και «... στην περίοδο 1830-1870... ο αριθμός τους ήταν πολύ μεγάλος»⁹²⁸. Το 1878 το οικοτροφείο της Λουτσάτου μετακόμισε σε καταλληλότερο σημείο της πόλης, το οικοτροφείο της Μαρίας Ανδρονίκου αναδιοργανώθηκε και το Παρθεναγωγείο της Dodun de Perrieres παρέδιδε μαθήματα στα ελληνικά, ρουμανικά και γαλλικά⁹²⁹. Το 1879 ελληνικό σχολείο εγκαταστάθηκε στο σπίτι του γιατρού Αθανασίου με διευθυντή τον Νικόλαο Δημητριάδη⁹³⁰.

Το 1857 στο Βουκουρέστι υπήρχαν τα βιβλιοπωλεία του Γεώργιου Ιωαννίδη και του Αλ. Δανιηλόπουλου⁹³¹, το 1860 ο Επαμεινώντας Φραγκοϋδης ήταν δάσκαλος της ελληνικής φιλολογίας στο Ινστιτούτο ελληνικής και γαλλικής γλώσσας του Ανδρέα Αποστολάτου⁹³², ο Ιωάννης Κολωκοτίδης ήταν δάσκαλος της ελληνικής γλώσσας στον Άγιο Σάββα (η παλαιά Ηγεμονική Ακαδημία), ενώ σημαντική προσωπικότητα στον Τύπο ήταν ο Ηπειρώτης Θωμάς Α. Πασχίδης και θεατρικά έργα

⁹²¹ Ibidem, σ. 90, μεταξύ των οποίων οι Αλ. Ξανθός, Μ.Σ. Βλαστός, Λάζαρος Καλενδέρογλου, Γ. Στ. Κοεμτζόπουλος, Π. Σορδώνης, Χρήστος Πολυχρονιάδης, Αλ. Χατζή Παντελής, Α. Δημητριάδης, Α. Ψαλίδας, Ν. Γερμάνης, Σέργιος Μιχαηλίδης, Γ. Νικολαΐδης, κ.ά.

⁹²² Ibidem, σ. 159.

⁹²³ Βίκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες Ιατροί εν Ρουμανία...*, ό.π., σ. 32-36.

⁹²⁴ Ανδρέας Συγγρός, *Απομνημονεύματα...*, ό.π., τόμος Α', σ. 235-240.

⁹²⁵ ANIC, Inventar nr. 1065, Nicolae Alexandrescu, dos 367/1855.

⁹²⁶ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π., σ. 133.

⁹²⁷ *Γνώμη* Βουκουρεστίου, 31 Μαΐου 1875.

⁹²⁸ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile Grecești din România...*, ό.π., σ. 26.

⁹²⁹ Ibidem, σ. 26.

⁹³⁰ *Σύλλογοι*, αρ. 1202/1880.

⁹³¹ *Anunțătorul Român*, nr. 53,79/1857.

⁹³² Cornelia Papacostea-Danielopolu, "La vie culturelles de la comunaute grecque...», ό.π., σ. 326.

παρουσίαζε ο Κωνσταντίνος Αριστίας-Κυριακός, ο επαναστάτης του 1848⁹³³. Η εφημερίδα *Ο Θεατής* είχε διευθυντή τον Αντώνιο Ταμπακόπουλο το 1860-1862 και μας ενημερώνει για πολλά θέματα της ελληνικής διασποράς στο Βουκουρέστι. Ο Α. Ταμπακόπουλος είχε οικοτροφείο το 1853-1855 στη Βραΐλα, ενώ το 1860 παρέδιδε μαθήματα ελληνικής γλώσσας στο κολλέγιο του Αγίου Σάββα με μεγάλη συμμετοχή νέων του Βουκουρεστίου⁹³⁴. Το 1878 στην κηδεία του Δήμου Παπαθανασίου διευθυντού της εφημερίδας *Το Μέλλον*, τον επικήδειο εκφώνησε ο Νεοκλής Καζάζης⁹³⁵, στην Εμπορική Σχολή καθηγητής ήταν ο Γ. Αναγνωστάκης⁹³⁶, ενώ κατάσταση αποικιακών διατηρούσε ο Π. Κρητικός, εμπορομεσίτης ήταν ο Κ. Πολυχρονιάδης⁹³⁷ και στο κέντρο της πόλης ήταν το καφενείο του Ζαχαράτου.

Το 1866 δημιουργήθηκε στο Βουκουρέστι ο *Κεντρικός Φιλανθρωπικός Σύλλογος εν Δακία*, με στόχο τη συλλογή χρημάτων για την υποστήριξη του αγώνα των Κρητικών και σε συνεργασία με την *Φιλική Εταιρεία* στην Αθήνα, που είχε Πρόεδρο τον Κ. Σούτσο⁹³⁸.

Τραπεζίτες στο Βουκουρέστι αυτή την περίοδο ήταν τα μέλη της διασποράς αδελφοί Ν. Γερμάνη και υιοί, Στέφανος Ιωαννίδης, Καλέργης και Νικοκλής, Θ. Ι. Νεγρεπόντης, Σεκιάρης, καθώς και οι Ροδοκανάκης και Δερούσσης⁹³⁹. Τραπεζίτης στο Βουκουρέστι, επίσης, καταγραφόταν το 1873 ο Γεώργιος Βλαστός⁹⁴⁰, ενώ το 1875 κάποιος τραπεζίτης Χρήστος Νικολάου διέφυγε στο εξωτερικό, αφού καταγράστηκε τρία, περίπου, εκατομμύρια φράγκα⁹⁴¹. Η Τράπεζα Χριστοφή Λ. Ζερλέντη στο Βουκουρέστι προεξοφλούσε τα τοκομερίδια του ελληνικού δανείου του Φεβρουαρίου του 1880⁹⁴², ενώ για το δάνειο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας του Μαΐου του 1880 ύψους 72,7 εκατ. φράγκων, οι εγγραφές γινόταν στο Βουκουρέστι και στο Γαλάτσι από τους Οδυσσέα και Μ. Νεγρεπόντη⁹⁴³. Στη νεοϊδρυθείσα το 1880 Εθνική Τράπεζα Ρουμανίας ηγετικές θέσεις κατέλαβαν τα μέλη της διασποράς Στ. Ιωαννίδης και Μ. Γερμάνης⁹⁴⁴.

Πληροφορίες για την ευρωπαϊκή και ελληνική κατάσταση, όπως και για την ελληνική διασπορά στη Ρουμανία, μας δίνει και η εβδομαδιαία εφημερίδα *Γνώμη* του Βουκουρεστίου, που άρχισε να εκδίδεται τον Απρίλιο του 1875 με ιδιοκτήτες και συντάκτες τους Γ. Φώτιο και Μ.Α. Μακκά. Την ίδια χρονιά λειτουργούσε ήδη στο Βουκουρέστι η Ασφαλιστική Εταιρεία *Δακία* με κεφάλαια 20 εκατ. φράγκα, όπου

⁹³³ Ibidem, σ. 327-33.

⁹³⁴ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, ό.π, σ. 17-43.

⁹³⁵ *Η Ήρις*, αρ.411/15 Δεκεμβρίου 1878.

⁹³⁶ *Σύλλογοι*, αρ. 1362/1880.

⁹³⁷ Ibidem, αρ. 1278/1880.

⁹³⁸ Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», ό.π, σ. 33-34, όπου μέλη της Διοίκησης ήταν οι Γρηγόριος Υψηλάντης, Ι. Στάμμος, Χρ. Μπουντάτης, Μ. Ξανθός, Ι. Σκληβανίτης, Δ. Πολυμερίδης, Ι. Στεργίου, Θεόδ. Σιμωνίδης, Γ. Γατελούζος, Κ. Ζαμάνης, Α. Δημητριάδης, Νικ. Μιχαήλ και Ι. Χατζιάδης.

⁹³⁹ N. I. Angelescu, "Constantin D. Athanasiu 1828-1889", București, 1940, σ. 14.

⁹⁴⁰ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 4 Οκτωβρίου 1873.

⁹⁴¹ Ibidem, 9 Δεκεμβρίου 1875.

⁹⁴² *Σύλλογοι*, αρ. 1187/1880.

⁹⁴³ *Σύλλογοι*, αρ. 1296/1880.

⁹⁴⁴ *Σύλλογοι*, αρ. 1355/1880.

συναντούμε τα μέλη της διασποράς Κ. Δερούσης, Μενέλαος Γερμάνης, Στ. Ιωαννίδης, Θ. Νεγρεπόντης και Α.Τ. Ζήσσου κτηματίας⁹⁴⁵. Το 1875 λειτουργούσε, επίσης, το *Ξενοδοχείο των Αθηνών* ιδιοκτησίας του Ευαγγέλη Ζάππα, εκδιδόταν η εφημερίδα *Δεκεβάλος* και στη συνέχεια *Η Τρις* από τον Ηπειρώτη Ζαχαρία Σαρδέλη, που ήταν σε συνεχή αντιπαράθεση με την εφημερίδα *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, αλλά και με το ελληνικό προξενείο⁹⁴⁶. Το καλοκαίρι του 1875 ο Σαρδέλης απελάθηκε από τη Ρουμανία και *Η Τρις* εκδιδόταν από τον Β. Χριστοδουλίδη⁹⁴⁷.

Η έλλειψη ελληνικής κοινότητας στο Βουκουρέστι προκαλούσε δυσκολίες στη λειτουργία της διασποράς στην πόλη⁹⁴⁸. Πρώτη προσπάθεια ίδρυσης Κοινότητας έγινε το 1871 από τον πρόξενο Α. Μάνο⁹⁴⁹ και ακολούθησε το 1873, χωρίς επιτυχία επίσης, ο γιατρός Στέφανος Γ. Σάρρος⁹⁵⁰. Η ελληνική κοινότητα Βουκουρεστίου συνέδεσε τη δημιουργία της με τον γενικό πρόξενο της Ελλάδας στη Ρουμανία Κλέωνα Ραγκαβή (1873-1880) και η ίδρυσή της έγινε στις 21 Μαΐου 1874. Ο απολυθείς από την ελληνική κοινότητα Βραΐλας αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Γώγος διορίστηκε «προσωρινός Γραμματέας της αρτιπαγούς παροικίας» και κινήθηκε δραστήρια για τη συγκρότηση της ελληνικής κοινότητας Βουκουρεστίου⁹⁵¹. Ωστόσο τον Αύγουστο του 1874 δεν υπήρχαν ελληνική εκκλησία και σχολεία της κοινότητας, παρόλο που πλούσια μέλη της ελληνικής διασποράς στο Βουκουρέστι υποσχέθηκαν οικονομική ενίσχυση για την ίδρυσή τους⁹⁵².

Η πρώτη ανακοίνωση για τη λειτουργία ελληνικής κοινότητας στο Βουκουρέστι έγινε την 1^η Φεβρουαρίου 1876. Πρόεδρος ήταν ο γενικός πρόξενος Κλέων Ραγκαβής και μέλη οι Θ. Σιμωνίδης, Α.Σ. Τσιρικλιάνος και Σ. Παυλίδης, οι οποίοι ενέγραψαν 131 μέλη, διέθεταν ταμείο 1.995 φράγκα⁹⁵³ και αποφάσισαν να δώσουν δέκα υποτροφίες σε άπορους μαθητές της ελληνικής διασποράς να φοιτήσουν στο Βουκουρέστι στα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια του Φιάμπολη⁹⁵⁴. Η ελληνική κοινότητα Βουκουρεστίου ήταν μία από τις ελληνικές κοινότητες της Ρουμανίας που δεν ενδιαφέρθηκε για τη συμμετοχή της στην επιστράτευση της Ελλάδας του 1880 και οι ελληνικές κοινότητες της Ρουμανίας που αδιαφόρησαν γι' αυτό το θέμα ήταν ελάχιστες⁹⁵⁵.

⁹⁴⁵ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 22 Σεπτεμβρίου 1875.

⁹⁴⁶ *Ibidem*, 29 Μαΐου 1875.

⁹⁴⁷ *Ibidem*, 11 Ιουλίου 1875.

⁹⁴⁸ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 10 Μαΐου 1873, όπου τονίζεται «μετά λύπης βλέπομεν ότι οι εν Βουκουρεστίω Έλληνες ούτε σύλλογον, ούτε σχολείον ελληνικόν μέχρι σήμερον ηδυνήθησαν να συστήσωσιν, ενώ και μέσων δεν στερούνται και ανδρών λογίων ευημερούσιν».

⁹⁴⁹ Oana Barbălată, “Cadrul normativ privind organizarea grecilor din București în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Regulamentele Comunității grecești”,

www.arhivelenationale.ro/images/custom/.../18_barbalata_oana, όπου στη Διοίκηση συμμετείχαν οι Μιχαήλ Ξανθός, Επαμεινώντας Φραγκουδής και άλλα εννέα μέλη.

⁹⁵⁰ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 30 Νοεμβρίου 1873.

⁹⁵¹ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 5 και 14 Ιουνίου 1874.

⁹⁵² *Ibidem*, 15 Αυγούστου 1874, όπου ανάμεσα στους πρόθυμους δωρητές αναφέρονται οι Ζάππας, αδελφοί Παναγιώτου, Κ. Ξανθός, Κ. Δερούσης, κ.ά. της ελληνικής διασποράς στο Βουκουρέστι.

⁹⁵³ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 20 Φεβρουαρίου 1876.

⁹⁵⁴ *Ibidem*, 6 Μαρτίου 1876.

⁹⁵⁵ Μεταξύ των ελαχίστων που επισκέφθηκαν τον νέο Πρόξενο Δουρούτη ήταν οι εύποροι Σαντόρης, Καραμήτρος και Αλ. Λαζαρίδης, υπάλληλος στην Τράπεζα Ζερλέντη, *Σύλλογοι*, αρ. 1511/1880.

5.3 Η διασπορά στο Γαλάτσι

Το **Γαλάτσι (Galați)** αποτελούσε το λιμάνι της Μολδοβλαχίας από το 18^ο αιώνα, όμως η θεαματική ανάπτυξή του έγινε μετά το 1829 και τη Συνθήκη της Αδριανούπολης. Ο πληθυσμός της πόλης που το 1832 ανερχόταν σε 8.060 κατοίκους, το 1841 έφτασε στις 18.096⁹⁵⁶ και στην απογραφή του 1859-1860 σε 26.050 κατοίκους⁹⁵⁷. Το 1834 μόνο οι Βρετανοί υπήκοοι από τα Ιόνια νησιά μέλη της διασποράς ανέρχονταν σε 150 άτομα⁹⁵⁸, ενώ από τους 26.050 κατοίκους της πόλης το 1859-1860 τουλάχιστον οι 5.294 ήταν ξένοι υπήκοοι, κυρίως έμποροι και επαγγελματίες⁹⁵⁹. Το 1879 η διασπορά ανερχόταν σε 10.647 άτομα, ενώ σε προξενική έκθεση του 1876 η ελληνική διασπορά στο Γαλάτσι υπολογιζόταν σε 13 – 14 χιλιάδες άτομα, που δραστηριοποιείτο σε όλους τους τομείς της οικονομίας⁹⁶⁰.

Το λιμάνι του Γαλατσίου γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη μετά 1837 που λειτούργησε ως ελεύθερο λιμάνι⁹⁶¹. Η ελληνική σημαία αποτελούσε την πλειοψηφία των πλοίων μετά το 1840, τόσο στις αφίξεις όσο και στις αναχωρήσεις, ενώ οι δασμοί εισαγωγών και εξαγωγών ανέρχονταν στο 3% επί της αξίας των διακινούμενων εμπορευμάτων⁹⁶². Με την έναρξη του Κριμαϊκού Πολέμου τα πλοία υπό την σημαία των εμπόλεμων κρατών δεν είχαν καμία παρουσία στο Δούναβη. Οι έμποροι και πλοιοκτήτες της διασποράς εκμεταλλεύτηκαν την ευκαιρία και τα πλοία τους στο λιμάνι του Γαλατσίου από 400 το 1853 με 48.360 τόνους εμπορεύματα, αυξήθηκε σε 699 το 1855 με 158.155 τόνους. Τα κέρδη των εμπόρων, των πλοιοκτητών και των παραγωγών αγροτικών προϊόντων ήταν τεράστια, αφού το 1853/54 το εκατόλιτρο το σιτάρι πουλιόταν στο Γαλάτσι προς 33 γρόσια και το καλαμπόκι προς 22 γρόσια, ενώ το 1856 ήταν στα 58-74 γρόσια για το σιτάρι και 30-38 γρόσια για το καλαμπόκι⁹⁶³. Αντίστοιχα αυξήθηκαν και οι ναύλοι μεταφοράς από τους πλοιοκτήτες.

Παράλληλα το Γαλάτσι αποτελούσε το κύριο εισαγωγικό και εξαγωγικό λιμάνι και για τη Βεσσαραβία, αξιοποιώντας τη δυνατότητα που παρείχε ο πλωτός ποταμός Προύθος. Οι εισαγωγές από το Γαλάτσι που το 1853 ανέρχονταν σε 51,6 εκατ. γρόσια, αυξήθηκαν σε 81,7 εκατ. γρόσια το 1859, ενώ οι εξαγωγές τις ίδιες χρονιές από 50,1 εκατ. γρόσια έφτασαν στα 72,3 εκατ. γρόσια, που αντιπροσώπευαν το 75%, περίπου, των συνολικών εξαγωγών της Μολδαβίας⁹⁶⁴. Ο έμπορος Χατζή Αλέξης διέθετε οκτώ καταστήματα στην πόλη, ο Κωνσταντίνος Χατζή Φλώρος

⁹⁵⁶ Nicolae Suțu, *Notice statistice asupra Moldovei...*, ό.π., σ. 127.

⁹⁵⁷ Ecaterina Negruți, “Clasificarea localităților urbane din Moldova...”, ό.π, σ. 10.

⁹⁵⁸ Paul Cernovodeanu, “L’activité des maisons de commerce et des negociants Ioniens...”, ό.π, σ. 95-96, εκ των οποίων 40 από Κεφαλληνία, 21 από Κύθηρα, 11 από Ζάκυνθο και 11 από Ιθάκη, 8 από Κέρκυρα και 8 από Λευκάδα, 5 από Παξούς, μεταξύ των οποίων Μιχαήλ και Μάρκος Μιχαλόπουλος (Ιθάκη), Αθ. Πολυχρονιάδης (Κύθηρα), Παν. Κομποτέκλας και Ιωάννης Ιγγλέσης (Κεφαλληνία), Δ. Αποστολόπουλος (Ζάκυνθος), Γεράσιμος Δενδρινός, Κ. και Γερ. Σβορώνος (Κεφαλληνία), Παν. Μαλαξάς (Κέρκυρα), Μιχ. Καρούσος (Κεφαλληνία), Κ. Σαράντης (Λευκάδα), κ.ά.

⁹⁵⁹ Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port franc...*, ό.π, σ. 85.

⁹⁶⁰ Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», ό.π, σ. 18.

⁹⁶¹ Το καθεστώς του port-franco παραχωρήθηκε και στα λιμάνια Τούλτσα, Σουλινά και Κωστάντζα με νόμο του 1880, (Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați...*, ό.π, σ. 185).

⁹⁶² Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați...*, ό.π, σ. 44-47.

⁹⁶³ Ibidem, σ. 92.

⁹⁶⁴ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, ό.π, σ. 99-110.

επίσης οκτώ, ο Χριστόδωρος Δημόπουλος πέντε καταστήματα, ο Χριστόδωρος Χατζή Ιωάννης έκανε εισαγωγές, οι αδελφοί Χρ. και Ευλόγιος Γκεοργκίεφ ήταν έμποροι αποικιακών, ο Ιωάννης Σεβαστόπουλος έμπορος οινοπνευματωδών, κ. ά⁹⁶⁵. Το 1859 διέθεταν εμπορικά καταστήματα στην αποβάθρα οι Ιωάννης Γεωργίου, Στάθης Μουμτζής, Αθανάσιος Γεωργιάδης, ενώ τα καταστήματα των Ιωάννη Αδαμίδη, Πετράκη Χατζή Νικολάου, Μανωλάκη Χατζή Νικολάου, Μάνθου Ρούφου, κ.ά, βρίσκονταν στη Μεγάλη οδό της πόλης⁹⁶⁶. Η οικονομική επιτυχία του μεγαλέμπορου Ιωάννη Ιγγλέση τον οδήγησε να δημιουργήσει Χρηματιστήριο στο Γαλάτσι το 1846, με τη στήριξη των εμπόρων της πόλης, που λειτουργούσε μέχρι το 1859⁹⁶⁷, ενώ το 1850 ο Βαρόνος Σίνας από τη Βιέννη σχεδίαζε τη δημιουργία τραπεζικών υποκαταστημάτων στο Γαλάτσι και στη Βραΐλα⁹⁶⁸.

Στη δεκαετία του 1850 συνέχισαν την ανάπτυξή τους οι επιτυχημένοι εμπορικοί οίκοι της διασποράς της δεκαετίας του 1840, όπως οι Παντιάς Αργέντης & Φ. Σεκιάρης, Επαμεινώντας Πανάς, Ιωάννης Σεκιάρης & Σια, κ.ά⁹⁶⁹, ενώ προστέθηκαν οι μεγαλέμποροι Ζ. Βλαστός, Αλ. Πετροκόκκινος, κ.ά⁹⁷⁰, μαζί με τους εξαγωγείς δημητριακών Οδ. Νεγροπόντης, Ν. Νοταράς, Π. Εμμανουήλ, Ζ. Γεωργιάδης (Ρομάλο), κ.ά⁹⁷¹. Μεγαλέμποροι ήταν, επίσης, οι Νικόλαος Δούκας, Φατούρος, Γιάννης ο Έλληνας, Α. Κ. Ιωαννίδης, Μηλέσης, Βαλσαμάκης, Παντελής Ροδοκανάκης, Γ. Ζαφειρόπουλος⁹⁷². Το 1848 ο Ζαννής Εμμανουήλ Νεγρεπόντης ίδρυσε Τράπεζα παράλληλα με τον εμπορικό οίκο του, που γιγαντώθηκε το 1881 με τη συγχώνευσή του με την Τράπεζα Α. Καλέργη⁹⁷³, ενώ τράπεζα στο Γαλάτσι διέθετε στη δεκαετία του 1850 και ο Γεώργιος Βλαστός, υπήκοος Αυστρίας⁹⁷⁴. Ο οίκος Ι. Πολυχρονιάδης - Στέφανος Ροΐδης που ξεκίνησε τη δραστηριότητά του το 1845, νοίκιαζε αγροκτήματα στη Μολδαβία, μετέφερε δημητριακά, μαλλί, μέλι, κ.ά, για εξαγωγές στο Γαλάτσι μέσω του ποταμού Προύθου και στο διάστημα 1856-1862 ήταν μια μεγάλη εξαγωγική εταιρεία⁹⁷⁵. Παράλληλα έκανε εισαγωγές από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, το Λονδίνο και τη Βιέννη και διέθετε καταστήματα στο Ιάσιο από όπου τα πουλούσε χονδρικά στις πόλεις Μποτοσάνι, Μπακάου, Τίργκου Νεάμτς, Μοϊνέστι, Τίργκου Φρουμός, κ. ά⁹⁷⁶. Η επιχείρηση του Ι. Πολυχρονιάδη πτώχευσε το 1863 για 250 χιλ. γρόσια, εξ αιτίας των μεγάλων επενδύσεών της για την πλοηγησιμότητα του ποταμού Προύθου, παρ' όλο που χρηματοδοτήθηκε από την

⁹⁶⁵ Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei...", *ό.π.*, σ. 67.

⁹⁶⁶ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați, partea a II-a*, Galați, 1995, σ. 13-14.

⁹⁶⁷ Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port franc...*, *ό.π.*, σ. 84.

⁹⁶⁸ Ibidem, σ. 84.

⁹⁶⁹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, *ό.π.*, σ. 522, όπου οι Ιωάννης Ιγγλέσης, Ζαννής Συνετός, Μ. Μιχαλόπουλος, Κωνσταντίνος Ευγενίδης, Δ. Δημόπουλος, κ.ά.

⁹⁷⁰ Constantin Bușe, "Dezvoltarea orașului Galați (1848-1861)", *Studii revista de Istorie*, 6 (1973), București, σ. 1195-1217, όπου οι Π.Χ. Γεωργίου, Σ. Τοπάλης, Ι. Πολυχρονιάδης - Σ. Ροΐδης, Π. Κλήμης, Π. Μαρασής.

⁹⁷¹ Ibidem, σ. 1199.

⁹⁷² Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei..." , *ό.π.*, σ. 72-73.

⁹⁷³ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, *ό.π.*, σ. 166.

⁹⁷⁴ Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei..." , *ό.π.*, σ. 72.

⁹⁷⁵ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, *ό.π.*, σ. 18.

⁹⁷⁶ Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei..." , *ό.π.*, σ. 73.

Οθωμανική Τράπεζα και συνεργάστηκε σε αυτό το έργο με τον Μ. Καλόγνωμο⁹⁷⁷. Στη διασπορά ανήκει η τιμή, ωστόσο, το ότι κατάστησε πλοηγήσιμο το ποταμό Προύθο σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δουνάβειας, όμως την κρατική άδεια πλοήγησης στον ποταμό πήρε η εταιρεία των Δ. Κοζαντίνη (θείος του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Κούζα) και Οδυσσέα Νεγρεπόντη⁹⁷⁸. Το 1856 ιδρύθηκε η εταιρεία Γ. Ζαφειρόπουλος και Σια, που ήταν μεγαλύτερη από την προηγούμενη και ασχολείτο με εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο σε συνεργασία με την Κωνσταντινούπολη⁹⁷⁹. Έμποροι ξυλείας ήταν οι Κωνσταντίνος Φακαρός, Νικόλαος Σκουλής, Παναγιώτης Μαλαξάς⁹⁸⁰, κ.ά, ενώ εμπόριο ζώων πραγματοποιούσε ο Μεδρινός Στεφάνοβιτς⁹⁸¹. Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει στις εταιρείες εξαγωγών Σεκιάρης, Αργέντης και Σκυλίτζης, που από το 1851 υπολογιζόταν ως μία από τις πλουσιότερες στην Ανατολή με υποκαταστήματα στο Λονδίνο και Μάντσεστερ, ενώ στη Ρουμανία είχε καταστήματα στη Βραϊλα, Γαλάτσι, Βουκουρέστι και Ιάσιο. Στα καταστήματά της στις Ηγεμονίες έφταναν ό,τι εμπορεύματα εισαγόταν από τη Βρετανία και ζάχαρη από τη Γαλλία, ενώ εξήγε δημητριακά, λίπος και μαλλιά στη Μασσαλία. Μεγάλων δυνατοτήτων ήταν, επίσης, ο εμπορικός οίκος Επαμεινώντας Πανάς με υποκατάστημα στο Λονδίνο, ο οίκος Παρεμπλής και Κλήμης⁹⁸² με εισαγωγές στο Γαλάτσι ζάχαρης από τη Γαλλία είχε την έδρα του στην Κωνσταντινούπολη, ο οίκος Α.Κ. Ιωαννίδης με έδρα το Λονδίνο, ο οίκος Κ. Βεντούρα, κ.ά⁹⁸³.

Το Σεπτέμβριο του 1857 ο Αλέξανδρος Δ. Μουρούζης διορίστηκε έκτακτος αντιπρόσωπος του Ηγεμόνα της Μολδαβίας για την ανασυγκρότηση της πόλης του Γαλατσίου και του νομού. Πάνω από 170 επιχειρηματίες της πόλης διαφορετικής εθνικής καταγωγής και ο αναπληρωτής Ηγεμόνας της Μολδαβίας, τον ευχαρίστησαν εγγράφως για το έργο και την προσφορά του⁹⁸⁴. Το 1860 καταγράφονταν περισσότεροι από 60 «Έλληνο-Βούλγαροι» έμποροι⁹⁸⁵ και το 1861 μεγάλος έμπορος δημητριακών ήταν ο Ι. Γεωργιάδης⁹⁸⁶. Την περίοδο αυτή η διασπορά διέθετε τα χάνια του Κωστάκη Βεντούρα, του Παρασκευά και του Παγκράτη⁹⁸⁷.

Με την υπογραφή της Συνθήκης των Παρισίων και τα εσωτερικά πολιτικά γεγονότα συγκρότησης του ρουμανικού κράτους, η κίνηση στο λιμάνι του Γαλατσίου το 1858 καταγραφόταν κατά τον ακόλουθο τρόπο.

---

⁹⁷⁷ Ibidem, σ. 77.

⁹⁷⁸ Ibidem, σ. 82

⁹⁷⁹ Paul Păltănea, *Istoria oraşului Galaţi...*, ό.π, σ. 18-19.

⁹⁸⁰ Elena-Ingrid Bahamat, "Liberalism și liberali Gălăteni...", ό.π, σ. 118-119, όπου ο Κωνσταντίνος Μαλαξάς έγινε Δήμαρχος Γαλατσίου (1895-1896) και Βουλευτής του νομού (1883-1884), όπως και οι Απόστολος Παπαδόπουλος (1895) και Σεβαστιανός Μουρούζης.

⁹⁸¹ Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei...", ό.π, σ. 69, όπου οι Κωνσταντίνος Παπάζογλου, Λάμπρος Χρυσοφίδης, Κ. Σγκούτας, Ντίνος Περίδης, Αριστόδωρος Δημόπουλος,

⁹⁸² Constantin Buşe, "Dezvoltarea oraşului Galaţi (1848-1861)...", ό.π, σ. 1200.

⁹⁸³ Ibidem, σ. 1199-1200.

⁹⁸⁴ Victor Slăvescu, *Vieța și opera economistului A.D. Moruzi 1815-1878*, București, 1941, σ. 19-21.

⁹⁸⁵ Paul Păltănea, *Istoria oraşului Galaţi...*, ό.π, σ. 13-14.

⁹⁸⁶ Constantin Buşe, *Comerțul exterior prin Galaţi...*, ό.π, σ. 91.

⁹⁸⁷ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 166.

Πίνακας 13

Αφίξεις και αναχωρήσεις πλοίων στο λιμάνι του Γαλατσίου (1858)

Σημαία	Αφίξεις		Αναχωρήσεις	
	Αριθμός	Φορτίο	Αριθμός	Φορτίο
Ελλάδας	92	14.632	144	16.645
Πρωσίας	3	660	7	835
Ιόνιων Νησιών	23	2.928	18	2.428
Ρωσίας	5	748	4	404
Τοσκάνης	3	590	5	697
Δανίας	12	1.865	7	887
Βλαχίας	29	4.116	18	2.378
Σάμου	1	166	19	1.998
Όλντενμπουργκ	18	2.490	2	289
Μολδαβίας	8	1.298	9	1.253
Σαρδηνίας	38	6.049	36	2.685
Γαλλίας	55	8.678	21	4.426
Σουηδίας	4	890	6	730
ΗΠΑ			2	399
Ολλανδίας	42	7.024	28	3.565
Αυστρίας	65	14.163	22	4.784
Βρετανίας	92	16.128	59	9.298
Υψηλής Πύλης	66	13.456	28	2.460
Νορβηγίας	17	2.108	9	1.261
Βελγίου	1	184	1	166
Σερβίας	1	163	4	587
Αμβούργου	20	2.617	7	819
Διάφορες	11	...	...	...
Σύνολο	606	105.311	456	59.280

Πηγή: ANIC, *Administrative*, nr 186, Direcție generală a statisticii 1860..., *ό.π.*, (σε κιλά Μολδαβίας, 1 κιλό Μολδαβίας = 411 οκάδες).

Η αποτύπωση της κίνησης στο λιμάνι του Γαλατσίου το 1858 καταδεικνύει τη συνεχή αύξηση των βρετανικών ιστιοφόρων, ενώ ταυτόχρονα η ελληνική σημαία θα διατηρούσε για μεγάλο ακόμα διάστημα την πρώτη θέση σε αριθμό, χωρίς να υπολογίζουμε τη ισχύ της σημαίας της Σάμου και των νησιών του Ιονίου Πελάγους.

Ιδιαίτερα σημαντική, τόσο αριθμητικά όσο και επαγγελματικά, θεωρούμε την απογραφή του 1859 και την οικονομική κατάταξη των 190 Ελλήνων από τα Επτάνησα στο Γαλάτσι, Βρετανών υπηκόων, που έκανε ο Βρετανός υποπρόξενος Τσαρλς Κάννινγχαμ⁹⁸⁸. Σύμφωνα με αυτήν, από τους 190 Επτανήσιους Βρετανούς

⁹⁸⁸ Constantin Ardeleanu, "Aspecte cantitative și calitative privind rolul economic al Grecilor cu protecție Britanică din portul Galați în primii ani după războiul Crimeii", in, *Minoritățile entice în România în secolul al XIX-lea*, București, 2010, σ. 27-38.

υπηκόους, οι 133 ήταν Κεφαλλονίτες και οι 33 Ιθακήσιοι, που στην επαγγελματική τους δραστηριοποίηση κατατάσσονταν ως εξής:

- 68 ασχολούμενοι με το εμπόριο και οι οποίοι κατανέμονταν σε,
  - 29 έμποροι, μεταξύ των οποίων οι Επαμεινώντας Πανάς, Ιωάννης Ιγγλέσης, Ανδρέας Κουλουμπής, Επαμεινώντας Καραβιάς, Ζαχαρίας Μαυρομάτης και άλλοι, κάτοχοι σημαντικών κεφαλαίων και μεγαλέμποροι δημητριακών (15 από τους παραπάνω ήταν από την Κεφαλονιά),
  - 37 πωλητές, δηλαδή μικρότεροι έμποροι, μεταξύ των οποίων οι Διονύσιος και Αναστάσιος Δενδρινός, οι αδελφοί Παναγής, Γεώργιος, Γρηγόριος και Νικόλαος Ποταμιάνος, οι Αντώνιος, Ανδρέας και Γεράσιμος Βασιλάτος, οι Οδυσσέας, Γεράσιμος και Θεοχάρης Πεταλάς, καθώς και οι μεσίτες (brokers) αδελφοί Δημήτριος, Γεράσιμος και Κωνσταντίνος Λειβαδάς, (32 από τους παραπάνω ήταν από την Κεφαλονιά),
- 49 εργάτες, μεταξύ των οποίων εννέα (9) ιδιοκτήτες καφενείων και καπηλειών, επτά (7) αρτοποιοί, τέσσερις (4) εκδοροσφαγείς, τέσσερις (4) υποδηματοποιοί, ένας (1) ξυλουργός, ένας (1) δικηγόρος, δύο (2) καθηγητές,
- 42 «ασχολούμενοι με τη ναυτιλία», δηλαδή 13 οδηγοί πλοίων, πέντε (5) καπετάνιοι πλοίων, ένας (1) ειδικός ναυτικών προμηθειών και 23 ναύτες, και
- 28 άλλα πρόσωπα, Βρετανοί υπήκοοι από παλαιότερα, όπως ο βαθύπλουτος έμπορος Παναγιώτης Παύλου.

Στον τομέα της βιομηχανίας, αυτήν την περίοδο συνέχιζε τη λειτουργία της η βιοτεχνία του 1838 που παρασκεύαζε λουκούμια και την οποία κληρονόμησε ο Ν. Σ. Θεοχάρης, αντιστεκόμενος στον ανταγωνισμό της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης⁹⁸⁹. Το 1864 ο Α. Μανουηλίδης & υιοί δημιούργησαν μονάδα παρασκευής χαλβά και λουκουμιών⁹⁹⁰, το 1869 ο Στρατής Θωμαΐδης ίδρυσε μονάδα οινοπνευματωδών⁹⁹¹, ενώ παρόμοια μονάδα δημιούργησε το 1872 ο Απόστολος Π. Παπαδόπουλος, που διετέλεσε και βουλευτής της Ρουμανίας⁹⁹². Το 1868 ο Κ.Ι. Φωτιάδης ίδρυσε μονάδα παραγωγής σοκολάτας, καραμέλας, κ.ά.⁹⁹³, το 1869 ο Βασίλειος Μοσχόπουλος ίδρυσε μονάδα κεριών και σαπουνιών⁹⁹⁴, το 1872 οι Χ. Πολάκης και Π. Πολλάτος δημιούργησαν μονάδα παρασκευής χαλβά, καραμέλας, γλυκών, κ.ά, υπό την επωνυμία «Ιωάννης Δροσούλης & Πολάκης»⁹⁹⁵, ενώ εργοστάσιο μακαρονιών ίδρυσε το 1880 ο Ζαχαρίας Μπερνούδακης⁹⁹⁶. Το 1875 βόρεια του Γαλατσίου στο Σασκούτ (Sascut), κατασκευαζόταν εργοστάσιο ζάχαρης που θα λειτουργούσε από την επόμενη χρονιά και είχε Διευθυντή τον Βοργέτη από τη Βραΐλα, ιδιοκτησίας του Οδ. Νεγρεπόντη⁹⁹⁷. Διαπιστώνουμε, δηλαδή, στο Γαλάτσι, την ιδιαίτερα σημαντική παρουσία της διασποράς και στον τομέα της βιομηχανίας.

⁹⁸⁹ G. Codreanu, *Monografia fabricelor din Galați*, Galați, 1908, σ. 329.

⁹⁹⁰ Ibidem, σ. 300-304.

⁹⁹¹ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, ό.π, σ. 99.

⁹⁹² G. Codreanu, *Monografia fabricelor din Galati...*, ό.π, σ. 141.

⁹⁹³ Ibidem, σ. 123-128.

⁹⁹⁴ Paul Păltănea, *Istoria orasului Galati...*, ό.π., σ. 99.

⁹⁹⁵ G. Codreanu, *Monografia fabricelor din Galați...*, ό.π, σ. 173-174.

⁹⁹⁶ *Σύλλογοι*, αρ. 1365/1880.

⁹⁹⁷ *Σύλλογοι*, 29 Σεπτεμβρίου 1875.

Ο τομέας της ναυτιλίας συνέχισε να καταγράφει σημαντική ανάπτυξη στο Γαλάτσι επί πολλές δεκαετίες. Η διασπορά κρατούσε σταθερά τη δεύτερη θέση μετά το 1870, περίπου, στις εισαγωγές-εξαγωγές στο λιμάνι του Γαλατσίου⁹⁹⁸. Όμως η αδυναμία γρήγορου εκσυγχρονισμού του στόλου των Ελλήνων πλοιοκτητών, οδήγησε στη μείωση της μεταφορικού έργου, εξ αιτίας της μη έγκαιρης προσαρμογής και παραμονής των Ελλήνων πλοιοκτητών στα ιστιοφόρα πλοία, ενώ οι Βρετανοί είχαν ταχύτατα υιοθετήσει τα ατμόπλοια. Στην περίοδο 1849-1861 εισήλθαν στο λιμάνι 16.589 ιστιοφόρα πλοία, ενώ στην περίοδο 1862-1872 ανήλθαν σε 21.992, με τα ελληνικά ιστιοφόρα να έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο, την ώρα που «... η ναυσιπλοΐα με ατμόπλοια έλαβε τεράστια ανάπτυξη αυτά τα χρόνια»⁹⁹⁹. Σύμφωνα με μια άλλη στατιστική, στο διάστημα 1857-1866 εισήλθαν στο λιμάνι του Γαλατσίου 23.504 ιστιοφόρα πλοία, με μέσο ετήσιο φορτίο μεταφοράς 452,5 χιλ. τόνους. Από αυτά τα 9.501 έφεραν ελληνική σημαία (επιπλέον 1.072 με τη σημαία των νησιών του Ιονίου και 257 με τη σημαία της Σάμου), 4.201 έφεραν οθωμανική σημαία, ενώ τρίτη σε αριθμό ιστιοφόρων ήταν η βρετανική με 2.121 πλοία¹⁰⁰⁰. Αντίθετα η βρετανική σημαία είχε τη μεγαλύτερη παρουσία με 153 ατμόπλοια στην ίδια περίοδο, έναντι μόνο τεσσάρων (4) ατμόπλοιων με ελληνική σημαία και όπου το μέσο ετήσιο φορτίο μεταφερόμενων προϊόντων ήταν 24 χιλ. τόνοι. Σημειώνουμε ότι τα ατμόπλοια εισήλθαν στο Δούναβη για πρώτη φορά το 1863. Τέλος, το 1857 εισήλθαν και εξήλθαν από το λιμάνι του Γαλατσίου 628 πλοία με φορτίο 99.785 τόνους. Από αυτά υπό ελληνική σημαία ήταν τα 258 με φορτίο 41.986 τόνους, υπό βρετανική σημαία τα 58 με φορτίο 10.063 τόνους, υπό αυστριακή τα 51 με 10.543 τόνους, υπό οθωμανική τα 49 με 7.907 τόνους, υπό ιταλική (Σαρδηνίας) τα 42 με φορτίο 6.163 τόνους, υπό γαλλική τα 18 με 2.194 τόνους, κα¹⁰⁰¹.

Πίνακας 14

Πλοία που εξήλθαν από το λιμάνι του Γαλατσίου

Έτος	Εξεληθόντα	Φορτίο	Ελληνικά	Ιόνια Ν.	Σάμου
1856	1.463	222.376	516 (35,3%)	17	19
1857	1.156	186.735	438 (37,9%)	62	20
1858	1.065	160.815	236 (22,2%)	41	20
1859	914	141.760	343 (37,5%)	41	22
1860	1.160	186.814	386 (33,3%)	52	18
1861	1.147	176.968	382 (33,3%)	57	17

Πηγή: C. Bușe, “Comerțul exterior al Moldovei prin portul...”, *ό.π.*, σ. 318-319.

Το 1864 καταγράφηκαν 24 χονδρέμποροι-εξαγωγείς δημητριακών, από τους οποίους οι εννέα (9) ήταν μέλη της διασποράς και μεταξύ τους ο πρόξενος Παναγιώτης Γκιώνης¹⁰⁰². Στο διάστημα 1871-1873 Δήμαρχος Γαλατσίου διορίστηκε

⁹⁹⁸ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, *ό.π.*, σ. 115.

⁹⁹⁹ *Ibidem*, σ. 115.

¹⁰⁰⁰ Moise N.Pacu, *Cartea județului Covurluii...*, *ό.π.*, σ. 247.

¹⁰⁰¹ *Ibidem*, σ. 249-250.

¹⁰⁰² Ștefan Stanciu, “Transporturi de mărfuri...”, *ό.π.*, σ. 97, σημ. 12.

για δεύτερη φορά ο Πρίγκιπας Αλέξανδρος Δ. Μουρούζης, που «εργάστηκε με ζήλο και αυταπάρνηση, προσφέροντας μεγάλες υπηρεσίες στο μεγαλύτερο λιμάνι του Δούναβη με το παραχθέν έργο...». Οι ευχαριστίες που του απεύθυναν οι επιχειρηματίες της πόλης αποτελούν σημαντική πηγή γνώσης των επιχειρηματιών της ελληνικής διασποράς στο Γαλάτσι αυτήν την περίοδο, πολλούς από τους οποίους συναντούμε και τις επόμενες δεκαετίες¹⁰⁰³. Το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο βρισκόταν, σχεδόν αποκλειστικά στα χέρια των ξένων υπηκόων, μεταξύ των οποίων οι εισαγωγείς-εξαγωγείς της διασποράς όπως οι Ξενοφών Χατζή Θεολόγου (δημητριακά και βιομηχανικά προϊόντα), Ιωάννης Σεκιάρης (δημητριακά), Δ. Ροδοκανάκης (δημητριακά, αποικιακά, βιομηχανικά προϊόντα), Παναγιώτης Γκιώνης (δημητριακά), Ν. Κλεάνθης (δημητριακά), Φρ. Μομφεράτος (δημητριακά), Κωνσταντίνος Σκουλής (εξαγωγές ξυλείας), Αριστείδης Διαμαντόπουλος (εξαγωγές ξυλείας), ενώ ο Γεώργιος Βλαστός ήταν τραπεζίτης, όπως και οι Σεκιάρης-Ροδοκανάκης¹⁰⁰⁴. Μεγαλέμποροι ήταν, επίσης, ο Ι. Οικονόμου¹⁰⁰⁵, καθώς και οι Α.& Λ. Αργέντης, Ζ. Βλαστός, Ε. Πανάς, Αλ. Πετροκόκκινος, Π.Χ. Γεωργίου, Κ. Σακομάνος, Π. Μαρασής, Σ. Τοπάλης, Σ. Ροΐδης, Π. Κλήμης και εξαγωγείς δημητριακών και ξυλείας οι Ζ. Ρομάλο (Γεωργιάδης), Οδ. Νεγρεπόντης και Ν. Νοταράς, κ.ά¹⁰⁰⁶. Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1860 που ο πληθυσμός της πόλης ανερχόταν σε 26.050 άτομα, οι περισσότεροι από τους 5.294 ξένους υπηκόους της πόλης ήταν έμποροι¹⁰⁰⁷.

Η αλευροποιία ήταν ο τομέας της βιομηχανίας όπου η διασπορά παρουσίασε μεγάλο δυναμισμό και ανταγωνιστικότητα αυτή την περίοδο και όπου μεγαλύτερος βιομήχανος αυτήν την περίοδο αναδείχθηκε ο Επαμεινώντας Α. Λαμπρινίδης από την Ιθάκη, διαθέτοντας τη μεγαλύτερη μονάδα στην πόλη¹⁰⁰⁸, ενώ το 1878 ο Παναγής Ζαφειράτος ίδρυσε μονάδα ζυμαρικών, που είχε λαμπρή εξέλιξη¹⁰⁰⁹. Ο τομέας της αλευροποιίας στα τρία μεγάλα λιμάνια του Δούναβη, δηλαδή Γαλάτσι, Βραΐλα και Γιούργεβο (αργότερα και στην Κωνσταντίνα), ανέδειξε πολλούς βιομήχανους της διασποράς, παρ' όλα τα προβλήματα δασμών υπέρ της Αυστρίας που θέσπισε το Ρουμανικό κράτος με την εμπορική σύμβαση του 1875¹⁰¹⁰.

Μερικοί από τους επιφανείς γιατρούς της πόλης μετά το 1850 ήταν οι Αριστείδης Σερφιώτης διευθυντής του Νοσοκομείου *Άγιος Σπυρίδων*¹⁰¹¹, Ανδρέας Αναστασιάδης, Αθανάσιος Λύτζικας, Μαράτης, Σταυρίδης, Σπυρίδων Καραβίας,

---

¹⁰⁰³ Victor Slăvescu, *Vieața și opera economistului Alexandru D. Moruzi...*, ό.π, σ. 35-39, όπου οι Σεκιάρης & Ροδοκανάκης, Οδ. Μ. Νεγρεπόντης, Π. Νικοκλής, Χρυσοβελώνης & υιοί, Ε.Α. Λαμπρινός, Παρικλής Άκατος, Κ.Γ. Βαλσαμάκης, Π. Κουμπάρης, Π. Μακρής, Ι.Κ. Κουμπάρης, Ι.Α. Θεοδωρίδης, Γ. Χριστόπουλος, Σ.Γ. Μεταξάς, Γ. Αλεξιάκης, Δ.Γ. Θεοδοσιάδης, Π.Σ. Λεβίδης & σια, Σ. Πεταλάς, Α. Στρατουδάκης, Π. Καραγιανόπουλος, Μ. Βαλαώρης, Α. Οικονομάκης, κ.ά.

¹⁰⁰⁴ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, ό.π, σ. 115-117.

¹⁰⁰⁵ *Οι Σύλλογοι*, 15 Αυγούστου 1874.

¹⁰⁰⁶ Constantin Bușe, "Dezvoltarea orașului Galați ...", ό.π, σ. 1199.

¹⁰⁰⁷ Ibidem, σ. 1199.

¹⁰⁰⁸ Moise N. Pacu, *Cartea județului Corvurluiu...*, ό.π, σ. 260.

¹⁰⁰⁹ Ibidem, σ. 283-284.

¹⁰¹⁰ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, ό.π, σ. 165.

¹⁰¹¹ Moise N. Pacu, *Cartea județului Corvurluiu...*, ό.π, σ. 204-205.

Πετσάλης, ενώ ο Ν. Ανδρέου είχε το φαρμακείο *Ρουμανία*¹⁰¹², όπως φαρμακείο είχε και ο Ορέστης Πετσάλης. Μεταξύ των ιδρυτών του Νοσοκομείου *Βασίλισσα Ελισάβετ* περιλαμβάνονταν οι γιατροί Α. Σερφιώτης και Αλέξανδρος Κ. Υπίτης, καθώς και οι επιχειρηματίες Ε.Α. Λαμπρινίδης, Κ.Γ. Βαλσαμάκης, Κ. Παγώνης, Γ. Βεντούρας, κ.ά.¹⁰¹³. Οι ίδιοι γιατροί της ελληνικής διασποράς Α. Σερφιώτης και Α.Κ. Υπίτης ήταν οι πρωταγωνιστές δημιουργίας του στρατιωτικού Νοσοκομείου κατά τη διάρκεια του πολέμου 1877-1878 προσφέροντας δωρεάν τις υπηρεσίες τους, ενώ οι Αλέξανδρος Δ. Μουρούζης και Α. Σερφιώτης ήταν οι πρώτοι Πρόεδροι του Ερυθρού Σταυρού σ' αυτό το κρίσιμο διάστημα¹⁰¹⁴. Το 1874 συνέχιζε να παρέχει τις ιατρικές του υπηρεσίες ο Λύτσιας¹⁰¹⁵, ενώ ο γιατρός Γρηγόριος Ροδοκανάκης, όπως και ο νεαρός γιος του Αλέξανδρου Δ. Μουρούζη¹⁰¹⁶, ο Βασίλειος Μουρούζης, ήταν από τους εθελοντές στη Γαλλία στον Γάλλο-Πρωσικό πόλεμο του 1870¹⁰¹⁷. Ο γιατρός Σβορώνος πήρε απόφαση το 1874 να εγκατασταθεί οριστικά στην Πάτρα¹⁰¹⁸, ενώ ο Βλαχάκης διεύθυνε το ξενοδοχείο *Matache*¹⁰¹⁹. Γενικός διαχειριστής του υποκαταστήματος Γαλατσίου της Ναυτικής Τράπεζας *Ο Αρχάγγελος* με έδρα της Αθήνα ήταν ο Α. Μεταξάς, που καλούσε τους μετόχους να παραλάβουν το μέρος τους από 1^{ης} Μαρτίου 1876¹⁰²⁰.

Στην περίοδο 1867-1876 τα ιστιοφόρα που εξήλθαν από το λιμάνι του Γαλατσίου ανέρχονταν σε 17.648 πλοία, δυναμικότητας 3,3 εκατ. τόνων. Από αυτά 6.499 είχαν ελληνική σημαία (επιπλέον 72 υπό τη σημαία της Σάμου), 5.222 την οθωμανική και τρίτη σε αριθμό ήταν η βρετανική σημαία με 1.238 πλοία. Τα ατμόπλοια την ίδια περίοδο αυξήθηκαν σε 4.014, με φορτίο μεταφοράς 2,4 εκατ. τόνους, από τα οποία με βρετανική σημαία τα 2.586 και μόνο 44 με ελληνική σημαία. Διατυπώνοντας την εξέλιξη στις θαλάσσιες μεταφορές στη Ρουμανία με άλλο τρόπο, σημειώνουμε ότι το 1870 τα ιστιοφόρα μεταφέραν εξαπλάσια ποσότητα από αυτήν των ατμόπλοιων, το 1873 οι ποσότητες που μεταφέρονταν από ιστιοφόρα και ατμόπλοια ήταν περίπου ίσες, το 1874 και 1875 οι ποσότητες μεταφοράς των ατμόπλοιων ήταν διπλάσιες από αυτές των ιστιοφόρων και το 1876 τα ατμόπλοια μετέφεραν τέσσερις φορές περισσότερα προϊόντα από ότι τα ιστιοφόρα. Η βρετανική σημαία που το 1867 είχε 84 ατμόπλοια στο Δούναβη, το 1876 διέθετε 2.586, ενώ η ελληνική στο αντίστοιχο διάστημα από τέσσερα (4), αυξήθηκε σε 44 ατμόπλοια¹⁰²¹. Ανάλογη ήταν η εξέλιξη στις μεταφορές και τα επόμενα χρόνια, με μείωση της κίνησης των ιστιοφόρων σε αριθμό και φορτίο μεταφοράς και αντίστοιχη αύξηση των ατμόπλοιων.

¹⁰¹² *Δελτίον ημερήσιων ειδήσεων Συλλόγων*, 21 Απριλίου 1877.

¹⁰¹³ Moise N. Pacu, *Cartea județului Covurluiu...*, ό.π, σ. 205.

¹⁰¹⁴ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, ό.π, σ. 141-142.

¹⁰¹⁵ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 21 Φεβρουαρίου 1874.

¹⁰¹⁶ Δήμαρχος Γαλατσίου (1871-1874), Βουλευτής, Γερουσιαστής και πολλές φορές Υπουργός.

¹⁰¹⁷ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, ό.π, σ. 138.

¹⁰¹⁸ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 29 Ιουνίου 1874.

¹⁰¹⁹ *Ibidem*, 17 Ιουλίου 1874.

¹⁰²⁰ *Ibidem*, 7 Φεβρουαρίου 1876.

¹⁰²¹ Moise N. Pacu, *Cartea județului Covurluiu...*, ό.π, σ. 249-250.

Συνοπτικά η αξία εισαγωγών-εξαγωγών μέσω του λιμανιού του Γαλατσίου αυτήν την περίοδο, εμφανίζεται ως εξής.

Πίνακας 15

Η εμπορική κίνηση στο λιμάνι του Γαλατσίου (εκατ. γρόσια)

Έτος	Εισαγωγές	Εξαγωγές
1857	107,2	53,3
1860	98,1	107,8
1862 (νέα ισοτιμία)	36,1	24,9
1864	51,6	47,3
1870	50,6	34,9
1875	42,1	32,7
1876	38,1	31,1
1880	33,9	33,6
1881	32,7	23,7

Πηγή: Constantin Buşe, *Comerțul exterior prin Galați...*, ό.π, σ. 100-182.

Από τους σημαντικότερους πλοιοκτήτες της διασποράς στο Γαλάτσι αυτή την περίοδο ήταν ο Νεγρεπόντης, που διέθετε επίσης σλέπια και ρυμουλκά, καθώς και οι Π. Κατσίγερας, Θεοφιλάτος και Σταθάτος¹⁰²², Π. Ροδοκανάκης, Ν.Ι. Δομεστίνης από τα Ψαρά¹⁰²³, Κ. Πεταλάς¹⁰²⁴, κ.ά.

Η εξέλιξη της κοινότητας του Γαλατσίου αντιμετώπισε προβλήματα ενότητας και αμοιβαίων, που εκδηλώθηκαν με οξύτητα το 1873 και την παραίτηση μελών της διοίκησης. Με νέες αρχαιρεσίες τον Ιούνιο του 1873, τελικά, στη διοίκηση εκλέχθηκαν τα ισχυρά οικονομικά μέλη της διασποράς Μ. Νεγρεπόντης, Π. Μακρής, Μαστραπάς, Τσιρικλιάνος και Δ. Βρυώνης¹⁰²⁵, δηλαδή η εξέλιξη υπήρξε αντίστοιχη αυτής που καταγράφεται για την κοινότητα της Βραΐλας.

Η εκπαίδευση αποτέλεσε τομέα ιδιαίτερης κοινωνικής συσπείρωσης αλλά και χώρο επενδυτικών πρωτοβουλιών της ελληνικής διασποράς. Το Λύκειο του Κουμπάρη, το πρώτο ιδιωτικό λύκειο στο Γαλάτσι, ιδρύθηκε το 1847-1848¹⁰²⁶. Το 1858 ιδρύθηκε το πρώτο σύγχρονο εν Γαλαζίω Ελληνικόν Εκπαιδευτήριον, που λειτουργούσε με διευθυντή τον Δ. Παρρησιάδη, με καταβολή διδάκτρων για τα παιδιά των πλουσίων, αλλά δωρεάν για τα παιδιά των φτωχών και υπήρχαν 30 άποροι μαθητές¹⁰²⁷. Ο Πρόξενος στο Γαλάτσι Σταμάτης Γκιώνης υπήρξε ψυχή αυτής της προσπάθειας, ενώ έφοροι του σχολείου ήταν οι Α. Πανάς, Γ. Αβασιώτης, Δ.

¹⁰²² Κατά την έναρξη του Ρώσο-Τουρκικού πολέμου 1877-1878, δέκα σλέπια και ένα ρυμουλκό του Νεγροπόντη φορτωμένα με σιτηρά, όπως και του Π. Κατσίγερα και μερικά των Θεοφιλάτου και Σταθάτου, τα κατάσχεσε στο Ρουσκιούκ ο στρατός των Οθωμανών (*Δελτίον ημερησίων ειδήσεων Συλλόγων*, 21 Απριλίου 1877).

¹⁰²³ *Δελτίον ημερησίων ειδήσεων Συλλόγων*, 22 Απριλίου 1877.

¹⁰²⁴ *Δελτίον ημερησίων ειδήσεων Συλλόγων*, 29 Απριλίου 1877.

¹⁰²⁵ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 21 Ιουνίου 1873.

¹⁰²⁶ Cornelia Papacostea – Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, ό.π, σ. 85.

¹⁰²⁷ *Έκθεσις του εν Γαλαζίω Ελληνικού Εκπαιδευτηρίου επί των κατά το Γ' Σχολικόν έτος*, 1861.

Ροδοκανάκης, Δ. Κλήμης, Α. Ρωσσέτος και Ε. Γεωργαντόπουλος¹⁰²⁸. Το 1861 ιδρύθηκε η *Φιλανθρωπική Ελληνική Αδελφότης* (στην αρχή ονομαζόταν *Φιλόπατρις Εταιρεία*), με στόχο την παρακολούθηση των εθνικών ζητημάτων, όπως τονίζει ο Υποπρόξενος Στ. Γκιώνης¹⁰²⁹, ενώ μετά το εκπαιδευτήριο του καθηγητή Κουμπάρη, ακολούθησε το εκπαιδευτήριο του Χ. Π. Μητρόπουλου με την επωνυμία *Ελληνικόν Λύκειον*. Το εκπαιδευτήριο του Α. Βενιέρη με την επωνυμία *Ελληνικόν Εκπαιδευτήριον* ιδρύθηκε το 1857¹⁰³⁰ και είχε 400 μαθητές το 1874¹⁰³¹. Στα εκπαιδευτήρια Μητρόπουλου, από της ιδρύσεώς των μέχρι το 1874, είχαν εγγραφεί 1.150 μαθητές, αποφοίτησαν 954 που εργάστηκαν ως έμποροι και υπάλληλοι σε εμπορικά καταστήματα, ενώ το 1874 φοιτούσαν 196 μαθητές. Για τη σχολική χρονιά του 1874 το *Ελληνικόν Λύκειον* του Χ. Μητρόπουλου διέθετε τρία τμήματα, Αλληλοδιδασκτικό, Δημοτικό με τρεις τάξεις και Γυμνάσιο με τρεις, επίσης τάξεις, μαθήματα σύμφωνα με το πρόγραμμα των σχολείων της Ελλάδας και, επιπλέον, ξένες γλώσσες και εμπορικά μαθήματα, ενώ το διδακτικό του προσωπικό απαρτιζόταν από 14 συνολικά καθηγητές¹⁰³². Το 1880 το *Ελληνικόν Λύκειον* αναδιοργανώθηκε και ονομάστηκε *Ελληνογαλλικό*¹⁰³³, ενώ το εκπαιδευτήριο του Τέτση το έκλεισαν οι αρχές το 1885¹⁰³⁴.

Η ελληνική εκκλησία *Μεταμόρφωση του Σωτήρος* κτίστηκε με έξοδα της ελληνικής κοινότητας στο διάστημα 6 Αυγούστου 1866 - 6 Αυγούστου 1872, μετά από άδεια του Ηγεμόνα Αλ. Κούζα στις 26 Ιουνίου 1865¹⁰³⁵. Το αίτημα υπέβαλλε η διοίκηση της Κοινότητας υπό τους Ανδρέα Πανά, Δ.Ι. Ροδοκανάκη και Σ. Γ. Τοπάλη. Η διοίκηση της κοινότητας συντηρούσε τόσο την εκκλησία όσο και τα κοινοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων, που βρίσκονταν στον περίβολο της εκκλησίας¹⁰³⁶.

Το 1880 ιδρύθηκε το Ινστιτούτο Θηλέων με την επωνυμία *Εκπαιδευτήριο Κορασίδων* από την Αγλαΐα Λεβίδου¹⁰³⁷, που στον πρώτο βαθμό εκπαίδευσης είχε τέσσερις και στο δεύτερο τρεις τάξεις, με διδακτικό προσωπικό 12 δασκάλων, ενώ ένας αριθμός μαθητριών ήταν εσωτερικές. Στο διάστημα 1881-1890 παρακολούθησαν μαθήματα συνολικά 345 μαθήτριες, από τις οποίες 180 Ελληνίδες, 95 Ρουμάνες, 40 Εβραίες, 15 Γερμανίδες, 6 Ιταλίδες, 5 Γαλλίδες και 3 Αγγλίδες¹⁰³⁸. Στο κοινοτικό εκπαιδευτήριο κορασίδων φοιτούσαν κάθε χρόνο 100-120 μαθήτριες, ενώ πολλές μαθήτριες της διασποράς φοιτούσαν στο Notre Dame (48 το 1889)¹⁰³⁹.

¹⁰²⁸ Ibidem, όπου καταγράφονται οι 131 μαθητές (87 Έλληνες, 19 Ρουμάνοι, 16 Βούλγαροι, 4 Ισραηλίτες, 4 Γερμανοί και 1 Άγγλος) στις έξι τάξεις. Σχολάρχης ήταν ο Α. Βενιέρης και διδάσκοντες 15 δάσκαλοι.

¹⁰²⁹ Ελένη Ν. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα 1835-1878»..., ό.π, σ. 33.

¹⁰³⁰ Ibidem, σ. 183-184.

¹⁰³¹ *Οι Σύλλογοι Βραΐλας*, 21 Ιουνίου 1873 και 29 Ιουνίου 1874.

¹⁰³² *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 3 Σεπτεμβρίου 1873.

¹⁰³³ *Σύλλογοι*, αρ. 1209/1880.

¹⁰³⁴ Moise N. Pacu, *Cartea judefului Corvuluiu...*, ό.π, σ. 183, σημ. 2.

¹⁰³⁵ π. Βικέντιος Κουρελάρου, *Οι εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων...*, ό.π, σ. 369-402.

¹⁰³⁶ Moise N. Pacu, *Cartea judefului Corvuluiu...*, ό.π, σ. 132.

¹⁰³⁷ *Σύλλογοι*, αρ. 1230/1880.

¹⁰³⁸ Moise N. Pacu, *Cartea judefului Corvuluiu...*, ό.π, σ. 188.

¹⁰³⁹ Ibidem, σ. 187.

Η παιδεία και τα εφόδια που παρείχαν στους νέους τα ελληνικά εκπαιδευτήρια ήταν τόσο σημαντική, ώστε σε αυτά φοιτούσαν μαθητές και μαθήτριες «... από διάφορα μέρη της Ρουμανίας, Βεσσαραβίας και Βουλγαρίας»¹⁰⁴⁰. Στο *Ελληνικόν Εκπαιδευτήριον* του Βενιέρη κατά τον απολογισμό της 25ετούς λειτουργίας του το 1882 φοίτησαν συνολικά 4.385 μαθητές, από τους οποίους 2.734 ήταν Έλληνες, 693 Εβραίοι, 647 Ρουμάνοι, 96 Βούλγαροι, 44 Γερμανοί, 36 Γάλλοι, 25 Σέρβοι, 29 Αρμένιοι, 19 Ρώσοι, 14 Ούγγροι, 7 Ιταλοί, 4 από τη Βοημία και 2 Δανοί¹⁰⁴¹.

Μια μεγάλη ελληνική εφημερίδα εκδόθηκε στο Γαλάτσι το 1876 στην ελληνική γλώσσα και είχε τίτλο *Οι Λαοί της Ανατολής*, με Διευθυντή τον δικηγόρο Ανδρέα Ν. Πεταλά. Στο πρώτο της φύλλο τόνιζε ότι,

... η πόλις του Γαλαζίου, πρόθυμος πάντοτε ούσα εις παν ότι αφορά το κοινόν καλόν, δεν θέλει αρνηθεί μικράν συνδρομήν προς συντήρησιν κοινωφελούς έργου. Την αυτήν δε πεποίθησιν έχοντες δι' απάσας τας ελληνικάς αποικίας των Ηγεμονιών, πιστεύομεν ότι, συν Θεώ και χρόνω, θέλει υποστηριχθεί και προαχθεί η εφημερίς ημών, ης σκοπός και μέλημα... συζητεί, κρίνει και προστατεύει τα συμφέροντα του γένους, Έθνους, τόπου...¹⁰⁴².

5.4 Η διασπορά στη Βραΐλα

Η **Βραΐλα (Brăila)** αποτελούσε σημαντικό οθωμανικό λιμάνι, που αποδόθηκε στη Βλαχία το 1829 με τη Συνθήκη της Αδριανούπολης. Μετά τους Οργανικούς Κανονισμούς (1831) και ιδιαίτερα μετά την ανακήρυξή της σε ελεύθερο λιμάνι (1837), η ανάπτυξή της υπήρξε ραγδαία, όπως και η εγκατάσταση ελληνικής διασποράς. Το 1838 η διασπορά στη Βραΐλα αποτελούσε τη δεύτερη πληθυσμιακή ομάδα αριθμώντας 469 οικογένειες, δηλαδή 2.345 κατοίκους¹⁰⁴³. Το 1843 η Βραΐλα αριθμούσε 14.000 κατοίκους¹⁰⁴⁴, που στην απογραφή του 1859-60 έφτασαν στους 15.767, από τους οποίους 3.777 ήταν έμποροι και επαγγελματίες (και «βιομήχανοι»)¹⁰⁴⁵. Το 1874 η διασπορά υπολογιζόταν σε 7 (επτά) χιλιάδες άτομα¹⁰⁴⁶, ενώ στο λιμάνι της, πέραν των προϊόντων της Βλαχίας, έφταναν προϊόντα από την Αυστρία, Σερβία και βόρεια Βουλγαρία με ποταμόπλοια, για να φορτωθούν σε πλοία θαλάσσης για εξαγωγή¹⁰⁴⁷.

Με τη Συνθήκη της Αδριανούπολης το 1829 και τη νέα μαζική ελληνική διασπορά στις Ηγεμονίες, άρχισαν να καθιερώνονται οι διεθνείς εμπορικοί οίκοι στη Βραΐλα, στο Γαλάτσι και σε άλλες πόλεις, όπως ήδη σημειώθηκε¹⁰⁴⁸. Μέλη της διασποράς, κυρίως, ίδρυσαν στη Βραΐλα από το 1838 το *Σωματείο Εμπόρων* από 40

¹⁰⁴⁰ Ibidem, σ. 183-184.

¹⁰⁴¹ Ibidem, σ. 184.

¹⁰⁴² *Οι Λαοί της Ανατολής*, αρ.1/17 Ιουνίου 1876.

¹⁰⁴³ C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române...*, ό.π, σ. 96.

¹⁰⁴⁴ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, ό.π, σ. 148.

¹⁰⁴⁵ Dan Berindei, "Industria în perioada 1859-1864...", ό.π, σ. 116.

¹⁰⁴⁶ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 22 Αυγούστου 1874.

¹⁰⁴⁷ Gheorghe Iavorschi, "Brăila, de la regimul de porto-franco la cel de zonă liberă", *Revista Arhivelor*, 1-2 (1999), București, σ. 128-135.

¹⁰⁴⁸ Hurmuzaki, *Documente*, XVII..., ό.π, σ. 522.

έμπορους της πόλης¹⁰⁴⁹, καθώς και τη *Φιλεμπορική Τράπεζα* το 1845, με μετοχικό κεφάλαιο 10.000 λίρες Αυστρίας, διαιρημένο σε 200 μετοχές, αξίας 50 λιρών η κάθε μία¹⁰⁵⁰. Στη δεκαετία του 1840, ονομαστοί χονδρέμποροι της Βραΐλας ήταν οι Δημήτριος Ασπρέας, Κώστας Καροφλίδης, Μάρκος Τυπάλδος, Δανιέλης Φαραγκός, Ιωάννης Βασιλόπουλος, Νικόλαος και Αναστάσιος Αναστασιάδης, Ιωάννης Λυκιαρδόπουλος, Γεώργιος Ζαβέλης, Χαραλάμπιος και Παναγιώτης Πεταλάς, Σιδέρης Ηλιάδης, Νικόλαος Αργυρόπουλος, Νικόλαος Θεοχαρίδης, Εμμανουήλ Βαλδουρίδης, Ιωάννης Χατζή Προκοπίου, κ.ά¹⁰⁵¹.

Το 1852, οι οίκοι της ελληνικής διασποράς της Βραΐλας της προηγούμενης δεκαετίας όχι μόνο καθιερώθηκαν στον διεθνή ανταγωνισμό αλλά και αυξήθηκαν σημαντικά, όπως τις καταγράφουν οι Ιταλοί ανταγωνιστές τους. Σύμφωνα με τις ιταλικές καταγραφές του 1852, από τους 48 κύριους εμπορικούς οίκους της Βραΐλας οι 32 ανήκαν σε μέλη της ελληνικής διασποράς, και από αυτούς οι 22 είχαν την ελληνική υπηκοότητα, τρεις τη Βρετανική (Καβαδίας, Καρούσσοι, Διαμαντίδης), τρεις την Αυστριακή (Αρμελίνος, Γεωργίου και Ιωάννου), δύο τη Ρωσική (Αργέντης, Σεκιάρης), ένας τη Γαλλική (Μαρκόπουλος) και ένας τη Βλάχικη (Πολυχρονιάδης)¹⁰⁵². Το 1855, μεταξύ των εξαγωγέων της Βραΐλας περιλαμβάνονταν οι Γ. Αβασιώτης, Καζανόβας, Περδίκη, Ν. Σιγάλας, Μητρέλος, κ.ά¹⁰⁵³.

Στενή σχέση αναπτύχθηκε αυτή την περίοδο μεταξύ της πλοιοκτησίας, της κατοχής ή ενοικίασης αγροκτημάτων, της εμπορίας δημητριακών και της αλευροβιομηχανίας. Η εμπορική Σύμβαση Αυστρίας-Ρουμανίας του 1875, ωστόσο, λειτουργούσε αποτρεπτικά σε επενδύσεις σ' αυτό τον τομέα για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η πρώτη επένδυση της διασποράς σύγχρονης αλευροβιομηχανίας στην πόλη έγινε από τους Ι. Μήλλα & Παν. Λαζαρή που άρχισε να λειτουργεί το 1880, επένδυση που επεκτάθηκε στη συνέχεια στην πλοιοκτησία (ποταμόπλοια), κ.ά¹⁰⁵⁴. Οι μαζικές επενδύσεις της διασποράς στον συγκεκριμένο τομέα ξεκίνησαν τη δεκαετία του 1880, όπως και οι εξαγωγές αλεύρων που θωρακίστηκαν έναντι των ανταγωνιστών με υψηλούς εισαγωγικούς δασμούς.

Αυτή την περίοδο απέκτησαν ισχυρά οικονομικά θεμέλια και καθιερώθηκαν οι πλοιοκτήτες της Βραΐλας αδελφοί Σταθάτου, Χρυσοβελώνης, Όθων Σταθάτος, Ιωάννης Θεοφιλάτος, Αδελφοί Θεοφιλάτου, Αδελφοί Καλλινίκου¹⁰⁵⁵, κ.ά. Έμποροι

¹⁰⁴⁹ Το Σωματείο καταργήθηκε στις 31 Δεκέμβριου 1863 από τον Ηγεμόνα Αλέξανδρο Κούζα.

¹⁰⁵⁰ C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării...*, ό.π, σ. 188.

¹⁰⁵¹ Cristian Filipe, *Comunitatea greacă de la Brăila...*, ό.π, σ. 5.

¹⁰⁵² D. Bodin, *Documente privitoare la legaturile economice dintre Principatele Unite și Regatul Sardiniei*, București, 1941, σ. 254, όπου μέλη της διασποράς με ελληνική υπηκοότητα ήταν οι Καραλής, Αβασιώτης, Πετροκόκκινος, Μαστραπάς, Λεβίδης, Λεμονής, Κάλφογλου, Κάνοβιτς, Χριστόδουλος, Φάραγκας, Μητρέλης, Πάνου, Μαλκότσης, Καραγιάννης, Δασκάλωφ, Ξανθός, Κιάκιος, Αρκουδάρης, Στέργιου, Καργίας, Ράλλης και Παμπούκης.

¹⁰⁵³ Αναφορά του Προξενείου Βραΐλας, *Μακεδονία*, 13 Απριλίου 1996, όπου οι Β. Λεμονής, Κ. Μαστραπάς, Δ. Κουμπριώτης, Λ. Κωνσταντίνου, Γονής, Ν. Γιουβανάκης, Μαυρίτης, Γρ. Ράλλης, Γ. Λεβίδης, Ν. Κουτούλης, Α. Μελάς, Π. Αρκουδάρης, Ι. Βούρος, Παπάζογλου και Κ. Ηλιάδης.

¹⁰⁵⁴ Δ.Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Βραΐλα...*, ό.π, σ. 484.

¹⁰⁵⁵ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 119, σημ. 67, όπου οι Φ. Φραγκόπουλος, Α.Π. Μαρούλης, Γρηγόριος Καραβίας, Κουκλής, Διονύσιος και Παναγής Αντύπας, Γεράσιμος Άννινος, Ιωάννης Ματσούκης, Εμπειρικός, Βαλεριάνος, Αφοί Σπύρος και Θεόδωρος Λυκιαρδόπουλος, κ.ά.

δημητριακών ήταν οι Σεκιάρης, Τσούγλος και Λεκός, Σταύρος Καββαδίας, Καλαντζής, Αδελφοί Γαλιτσάτου, Οδυσσέας Νεγρεπόντης, Λεωνίδας Χρυσοβελώνης, Α. Εμπειρικός, Κων. Κώττης¹⁰⁵⁶, κ.ά, που διέθεταν δική τους αποβάθρα φορτοεκφόρτωσης¹⁰⁵⁷. Το 1860 εισήλθαν στο λιμάνι της Βραΐλας 2.162 πλοία με συνολικό φορτίο 348 χιλ. τόνους και αναχώρησαν φορτωμένα (κυρίως με δημητριακά) 1.660 πλοία, με προορισμούς Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία, Ελλάδα και Οθωμανική Αυτοκρατορία, μεταφέροντας 219,9 χιλ. κιλά Βραΐλας σιτάρι, 353,8 χιλ. κιλά καλαμπόκι, 331 χιλ. κιλά κριθάρι, 6 χιλ. κιλά μέλι, 3,6 εκατ. οκάδες φασόλια, 506 χιλ. οκάδες λίπος, 107 χιλ. οκάδες λινάρι, κ.ά, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

Πίνακας 16

Αφίξεις και αναχωρήσεις πλοίων στο λιμάνι της Βραΐλας το 1860

Σημαία	Αφίξεις		Αναχωρήσεις	
Ελλάδας	952	44,5%	695	41,8%
Υψηλής Πύλης	415	19,2%	326	19,6%
Βρετανίας	174	8,1%	151	9,1%
Σαρδηνίας	138	6,4%	128	7,7%
Βλαχίας	112	5,2%	69	4,1%
Αυστρίας	36	1,6%	77	4,6%
Ολλανδίας	19	0,9%	14	0,9%
Σύνολο	2.162	100	1.660	100

Πηγή: N. Mocioiu, “Din istoria economică, politică și socială...”, ό.π, σ. 468.

Διαπιστώνουμε ότι τα πλοία με ελληνική σημαία στο λιμάνι της Βραΐλας το 1860 αποτελούσαν το 44,5% των συνολικών αφίξεων και το 41,8% των αναχωρούντων με φορτία αγροτικών προϊόντων που σημειώθηκαν παραπάνω. Το 1860 ο Ράλλης, μεγαλέμπορος της Βραΐλας, πραγματοποίησε εξαγωγές δημητριακών στη Μασσαλία σε συνεργασία με τους Βλαστός, Νεγρεπόντης, Σκυλίτζης και Αργέντης, κ.ά, συνολικού βάρους 13.054 τόνων, με 55 πλοία¹⁰⁵⁸. Την ίδια χρονιά οι Έλληνες εξαγωγείς της Βραΐλας εξήγαν στη Μασσαλία το 60% των χύδην φορτίων της Βραΐλας, οι Έλληνες έμποροι του Γαλατσίου το 53% και οι συνάδελφοί τους του Ισμαήλ το 70%. Σημειώνουμε ότι μεγαλύτερες εξαγωγές από αυτές της Βραΐλας στη Μασσαλία πραγματοποιούνταν μόνο από τα λιμάνια της Αλεξάνδρειας και της Κωνσταντινούπολης¹⁰⁵⁹. Το 1870, τα ποσοστά των εξαγωγών της ελληνικής διασποράς στη Μασσαλία ήταν ακόμη ποιά εντυπωσιακά. Για τη Βραΐλα 82%, το Γαλάτσι 87% και το Ισμαήλ 100%, με αυξημένους όγκους εξαγωγών, ενώ το 1880 οι εντυπωσιακοί αριθμοί κρύβουν τη συνολική μείωση των εξαγωγών (49% στη Βραΐλα, 100% στο Γαλάτσι)¹⁰⁶⁰.

¹⁰⁵⁶ Ibidem, σ. 122.

¹⁰⁵⁷ N. Mocioiu, “Din istoria economică, politică și socială a orașului și județului Brăila în anii Unirii Principatelor”, Studii revista de Istorie, V (1963), σ. 469.

¹⁰⁵⁸ Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας...*, ό.π, σ. 471-472.

¹⁰⁵⁹ Ibidem, σ. 477.

¹⁰⁶⁰ Ibidem, σ. 478-479.

Στην περίοδο αυτή τα οικονομικά ισχυρά μέλη της διασποράς επεχείρησαν να επεκταθούν στον ασφαλιστικό και χρηματοοικονομικό τομέα, με τη συμμετοχή τους σε ασφαλιστικές και τραπεζικές επιχειρήσεις. Πάνω από 150 μέλη της διασποράς ήταν μέτοχοι στις ασφαλιστικές εταιρίες *Ομόνοια* (συμμετοχή διασποράς 53,6%), *Δούναβης* (συμμετοχή 73%), *Βραΐλα* (συμμετοχή 82,5%), ενώ 27 μέλη της διασποράς συμμετείχαν το 1873 στην ίδρυση της *Τράπεζας της Βραΐλας*, με μετοχικό κεφάλαιο 4 εκατ. φράγκα, διαιρημένο σε 20 χιλ. μετοχές και διάρκεια ζωής 30 χρόνια¹⁰⁶¹. Η πλειοψηφία των μετόχων ήταν μέλη της διασποράς, στη διοίκησή της συμμετείχαν οι Μ. Στ. Ροδοκανάκης, Λεωνίδας Εμπειρικός, Αχιλλέας Ζερλέντης, κ.ά., διευθυντής ήταν ο Ερρίκο Φερνάντες, αλλά η προσπάθεια δεν είχε επιτυχία¹⁰⁶². Το 1873 λειτουργούσε στη Βραΐλα η ασφαλιστική εταιρεία *Η Ένωσις* με διευθυντή τον Φ. Ζανέλ¹⁰⁶³, μέλη της διασποράς συμμετείχαν στην ασφαλιστική εταιρεία *Επτάνησος*¹⁰⁶⁴ και ο Ι. Ζαβός ήταν διευθυντής της ασφαλιστικής εταιρείας *Η Ρωμουνία*¹⁰⁶⁵. Το 1873, επίσης, ιδρύθηκε η *Τράπεζα Ευσταθιάδη-Καραλή* με κεφάλαιο ένα εκατομμύριο φράγκα.¹⁰⁶⁶, ενώ τραπεζικές εργασίες ασκούσε αυτή τη περίοδο στη Βραΐλα και ο Αργύριος Αγγέλου¹⁰⁶⁷.

Η ποτάμια πλοιοκτησία άρχισε να αναπτύσσεται δυναμικά στο Δούναβη μετά τη Συνθήκη των Παρισίων και αποτέλεσε τομέα στον οποίο η παρουσία της διασποράς ενδυναμωνόταν αυτή την περίοδο. Οι πλοιοκτήτες της διασποράς της Βραΐλας το 1862 κατείχαν 150, περίπου, ξύλινα ποταμόπλοια στον Κάτω Δούναβη, από τα οποία τα 50 ανήκαν σε ναυτικούς των Ιόνιων νησιών, ενώ το 1872 κατείχαν το μονοπώλιο στα ατμοκίνητα ρυμουλκά¹⁰⁶⁸. Ιδιοκτήτες ποταμόπλοιων με το μεγαλύτερο στόλο αναδείχθηκαν οι αδελφοί Σταθάτου με έξι σλέπια, Όθων Σταθάτος με πέντε, Φ. Φραγκόπουλος με πέντε, Νεγρεπόντης με τέσσερα, κ.ά., όπως φαίνεται στην πρώτη καταγραφή ποταμόπλοιων που έγινε το 1894-1895¹⁰⁶⁹. Παράλληλα, η κίνηση ποταμόπλοιων από τη Βραΐλα προς το Σουλινά το 1873 καταγραφόταν όπως παρακάτω.

¹⁰⁶¹ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 1 Ιουνίου 1873, για την Banque de Braila, ομοίως 2 Αυγούστου 1873, όπου στη Διοίκηση ήταν οι Μ.Σ. Ροδοκανάκης, Αχ. Ζερλέντης, Κ. Νικολαΐδης, Γ. Βουδέσκου, Μ. Κοέν και Λεωνίδας Εμπειρικός.

¹⁰⁶² Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 380-385, όπου οι μέτοχοι της Τράπεζας Α.Α. Ράλλης (Λονδίνο), Ν.Ι. Πασπάτης, Σ.Α. Γαλάτης, Ε.Α. Ράλλης, Μ.Κ. Ράλλης, Γ. Ψύχας (Λίβερπουλ), Αχ. Λ. Ζερλέντης, Λεων. Κ. Εμπειρικός, Κ. Νικολαΐδης (Βραΐλα), κ.ά., ομοίως, *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 2 Αυγούστου 1873.

¹⁰⁶³ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 9 Φεβρουαρίου 1873.

¹⁰⁶⁴ N. Mocioiu, "Dezvoltarea economică și socială a orașului și portului Brăila...", ό.π, σ. 352.

¹⁰⁶⁵ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 9 Φεβρουαρίου 1873.

¹⁰⁶⁶ *Ibidem*, 23 Μαρτίου 1873. Το κεφάλαιο ήταν διαιρημένο σε 1.000 μετοχές, των 100 φράγκων.

¹⁰⁶⁷ *Ibidem*, 13 Απριλίου 1873.

¹⁰⁶⁸ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 449.

¹⁰⁶⁹ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν...*, ό.π, σ. 126-127.

Πίνακας 17

Αναχωρήσεις ποταμόπλοιων από τη Βραΐλα κατά το 1873

Σημαία	Αριθμός
Ελλάδας	231
Βρετανίας	193
Ρωσίας	92
Ρουμανίας	21
Υψηλής Πύλης	20
Αυστρίας	1
Σύνολο	558

Πηγή: Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά...*, ό.π, σ. 449.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου η διασπορά κατευθύνθηκε σε επενδύσεις σε αυτό τον τομέα και αποκτούσε συνεχώς ισχυρότερες θέσεις. Τα ποταμόπλοια ιδιοκτησίας της διασποράς το 1871 ανέρχονταν σε 145 στη Βραΐλα και 61 στο Γαλάτσι¹⁰⁷⁰, ενώ με τις συστηματικές επενδύσεις της στον τομέα θα καταλάβει την πρώτη θέση στην καταγραφή της επόμενης περιόδου που έγινε το 1894-1895¹⁰⁷¹.

Ο Αχιλλέας Ζερλέντης, τραπεζίτης και έμπορος, ήταν Βουλευτής και Δήμαρχος της Βραΐλας το 1874¹⁰⁷², ενώ ο βαθύπλουτος έμπορος Δημ. Καρούσος εγκαταστάθηκε οριστικά στην Τεργέστη¹⁰⁷³. Οι αδελφοί Γιαννάκος και Γεώργιος Ράλλης διέθεταν μεγάλη ιδιόκτητη αίθουσα εκδηλώσεων τον Ιανουάριο του 1874¹⁰⁷⁴ και οι Π.Κ. Βάμβας & Χ. Τολμίδης ίδρυσαν νέο μεσιτικό γραφείο σιτηρών¹⁰⁷⁵. Από το 1860 οι Αναστάσιος Φώτης και Α. Μαναράς είχαν εργοστάσιο τόνων, μεταλλικών κατασκευών και επισκευών¹⁰⁷⁶, «εις ο επισκευάζονται και κατασκευάζονται εκ νέου παντοίαι μηχαναί» και λειτουργούσε το 1873¹⁰⁷⁷.

Από τη δεκαετία του 1840, ένας σημαντικός αριθμός της διασποράς στη Βραΐλα βιοπορίζονταν ως δάσκαλοι ιδιωτικών σχολείων, ενώ πολλά από αυτά λειτουργούσαν ως οικοτροφεία. Στη δεκαετία του 1840 λειτουργούσαν τα ιδιωτικά σχολεία των Ιωάννη Καμπούρη με 14 μαθητές, Στέφανου Νικολάου με 16 μαθητές, Αθανάσιου Μπάργκου με 35 μαθητές, Ιωάννη Γεωργιάδη με 30 μαθητές, Κωνσταντίνου Αβραμίδη με 39 μαθητές, Γεώργιου Νικολάου με 37 μαθητές, Μαρίας Μαρασχίδη (1846), η πανσιόν της Αικατερίνης Κοραή (1847), τα οικοτροφεία του

¹⁰⁷⁰ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 452.

¹⁰⁷¹ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοϊαν...*, ό.π, σ. 378-389.

¹⁰⁷² *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 1 Αυγούστου 1874. Ο Αχιλλέας Ζερλέντης παραιτήθηκε από Δήμαρχος Βραΐλας στα τέλη του 1875, διότι έκαναν προσφυγή εναντίον του ότι δεν ήταν Ρουμάνος πολίτης, ενώ ήταν Βουλευτής της Ρουμανίας, ενώ τον Ιανουάριο του 1876 παραιτήθηκε και από Βουλευτής. Μετά από αυτή την οξύτητα των πραγμάτων η Βουλή της Ρουμανίας παραχώρησε τη Ρουμανική υπηκοότητα στον Αχιλλέα και στον Χριστοφή Ζερλέντη, στους Αδελφούς Παναγιώτου και στους αδελφούς Δημητρίου (Γιούργεβο), *Οι Σύλλογοι*, 15/27 Φεβρουαρίου 1876.

¹⁰⁷³ *Ibidem*, 1 Αυγούστου 1874.

¹⁰⁷⁴ *Ibidem*, 5 Ιανουαρίου 1874.

¹⁰⁷⁵ *Ibidem*, 24 Ιουνίου 1874.

¹⁰⁷⁶ L. Colescu, *Ancheta Industrială 1901-1902*, Bucuresci, 1904.

¹⁰⁷⁷ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 9 Φεβρουαρίου 1873.

Ιωάννη Κολωκοτίδη (1847), Ιωάννη Ψαριανού (1848)¹⁰⁷⁸, ενώ οι ονομαστότεροι δάσκαλοι στην πόλη ήταν οι Κ. Γ. Σταυρίδης, Ιωάννης Κολωκοτίδης (ιδιοκτήτης σχολείου), Κ. Ζαμάνης, Δημήτριος Αλεξανδρίδης (Ελληνας από την Κωνσταντινούπολη), Ιωάννης Καραβιάς (Ελληνας από την Ιταλία), Ιωάννης Καμπούρης-Ψαριανός, Αντώνιος Ταμπακόπουλος (1853-1855), ενώ στους κατ' οίκον δασκάλους περιλαμβάνονταν οι Αβραμίδης, Βέλκος, Ζουλιάνος¹⁰⁷⁹. Το 1855 υπήρχαν στη Βραΐλα 15 ιδιωτικά σχολεία (τρία από αυτά ήταν οικοτροφεία) με 595 μαθητές, ενώ τα ρουμανικά είχαν 229 μαθητές και το 1861 λειτουργούσε το οικοτροφείο της Μαρίας Αθανασίου¹⁰⁸⁰. Ονομαστό έγινε το *Εμπορικό Λύκειο της Βραΐλας*, που ιδρύθηκε το 1863 από τον εκπαιδευτικό και δημοσιογράφο Κωνσταντίνο Γ. Σταυρίδη¹⁰⁸¹.

Μεταξύ των ιατρών της ελληνικής διασποράς στη Βραΐλα μετά το 1850 σημειώνουμε τους Κωνσταντίνος Ηπίτης ή Επίτης (οι τρεις γιοί του Αλέξανδρος, Γρηγόριος και Θωμάς ήταν επίσης ιατροί), Γεράσιμος Πανάς, Διονύσιος Ευσταθιάδης, Κωνσταντίνος Νίκας (εγγονός του Ηπειρώτη Χατζή Νίκου, του δωρητή του σχολείου στο Μπρασώφ), Καλούτσης, Αθανάσιος Δημοσθένης, Ιωάννης Διαμαντόπουλος, Γεράσιμος Κουντούρης, Χ. Καραβιάς, Επαμ. Γεωργαντόπουλος, Παναγιώτης Τέρπανδρος (ο πρώτος οφθαλμίατρος στην πόλη), κ.α¹⁰⁸².

Η ίδρυση ελληνικής κοινότητας στην πόλη ξεκίνησε με την πρωτοβουλία 315 μελών της διασποράς στις 18 Φεβρουαρίου 1863 για να ιδρύσουν ελληνική εκκλησία και εξέλεξαν Πρόεδρο το Γεώργιο Αβασιώτη. Το αίτημα εγκρίθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο της Ρουμανίας στις 13 Απριλίου 1863¹⁰⁸³ και η Ελληνική εκκλησία *Ευαγγελισμός της Θεοτόκου* αποπερατώθηκε το 1872 μετά από πολλές ενισχύσεις και συνδρομές, αλλά και χάριν ειδικού δανείου της κοινότητας ύψους 7.500 οθωμανικών λιρών¹⁰⁸⁴. Αρχιτέκτονας και επιβλέπων σ' αυτή την προσπάθεια ήταν ο Αβραάμ Ιωαννίδης. Η κοινότητα Βραΐλας το 1874 είχε 258 μέλη, ενώ παράλληλα λειτουργούσε ο Ελληνικός Φιλανθρωπικός Σύλλογος *Ο Ερμής* με 230 μέλη¹⁰⁸⁵, καθώς και ο *Ελληνικός Φιλόμουσος Σύλλογος*¹⁰⁸⁶. Το νομικό πρόσωπο, όμως, της κοινότητας δοκιμάστηκε νομικά από την προσφυγή εναντίον της από τους κληρονόμους του Χρ. Οικονόμου για το κληροδότημα ύψους 20 χιλ. φράγκων.

¹⁰⁷⁸ Cristian Filipe, *Comunitatea Greacă de la Brăila 1864-1900*, Brăila, 2004, σ. 72-73.

¹⁰⁷⁹ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile Grecești din România...*, ό.π, σ. 80.

¹⁰⁸⁰ Ibidem, σ.80-81.

¹⁰⁸¹ Cristian Filipe, *Comunitatea Greacă de la Brăila...*, ό.π, σ. 74.

¹⁰⁸² Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία*, ό.π, σ. 34-40.

¹⁰⁸³ π. Βικέντιος Κουρελάρου, *Οι εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων...*, ό.π, σ. 256-308.

¹⁰⁸⁴ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 21 Ιανουαρίου 1873, όπου το 1872 η κοινότητα δαπάνησε 381.394 γρόσια για την ανέγερση της εκκλησίας, ενώ είχε έλλειμμα 32.356 γρόσια για το 1873.

¹⁰⁸⁵ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 9 Φεβρουαρίου 1873, λογοδοσία για το 1872 του Προέδρου Γρηγόριου Σακελλαρίδη και εκλογή νέας Διοίκησης (Πρόεδρος Εμμανουήλ Παλαιολόγος, Αντιπρόεδροι Ευάγγελος Δευτερεύος, Ν. Γρηγοριάδης, Ταμίας Π. Γεωργιάδης, Μέλη Α. Καρούσος, Λ. Καραζούλιας, Διονύσιος Πεταλάς.

¹⁰⁸⁶ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 2 και 9 Φεβρουαρίου 1873 και 13 Οκτωβρίου 1875, όπου εκτός από τα μέλη υπήρχαν οι Μεγάλοι Ευεργέτες (ετήσια συνδρομή 120-200 φράγκα), οι Ευεργέτες (60-120 φράγκα) και οι Δωρητές (30-60 φράγκα).

Το 1872 εορτάστηκε στη Βραΐλα η Εθνική εορτή της 25^{ης} Μαρτίου, όπου ο Αρχιμανδρίτης της ελληνικής εκκλησίας Γρηγόριος Γώγος από τη Λέσβο μας ενημερώνει για τη λειτουργία από το 1870 του *Ελληνικού Φιλαρμονικού Συλλόγου*. Το 1873 υπήρχε Θέατρο (Αίθουσα Ράλλη) με πολλές δραστηριότητες και παραστάσεις τοπικών συγκροτημάτων και θεατρικών ομάδων από την Ελλάδα, ενώ επτά τυπογραφεία και εννέα εφημερίδες μέχρι το 1881, έδιναν τον τόνο της πνευματικής κίνησης της ελληνικής διασποράς στην πόλη¹⁰⁸⁷. Το 1872 λειτουργούσε ο *Ελληνικός Φιλόμουσος Σύλλογος* και στις 14 Ιανουαρίου 1873 ο αντιπρόεδρος του Μ. Ζάρπας παρουσίασε τα πεπραγμένα του 1872 στην ιδιόκτητη αίθουσα του Φιλανθρωπικού Συλλόγου *Ερμής*, ενώ νέος Πρόεδρος εκλέχθηκε ο γιατρός Επαμεινώνδας Γεωργαντόπουλος¹⁰⁸⁸. Το 1873 ιδρύθηκε η Ελληνική Φιλόπτωχος Αδελφότης *Η Πρόοδος* με 50 μέλη και Πρόεδρο τον Μ. Κουτζούδη¹⁰⁸⁹, καθώς και η Φιλόπτωχος Αδελφότης *Η Ένωσις*. Ο *Φιλόμουσος Σύλλογος* συντηρούσε Παρθεναγωγείο δωρεάν για τα αδύναμα οικονομικά μέλη της διασποράς, αλλά με συνδρομή για τις εύπορες οικογένειες, ενώ ο *Ερμής* συντηρούσε Σχολείο Αρρεναγωγείο. Το Μάιο του 1873 η Κοινότητα, ο *Φιλόμουσος Σύλλογος* και ο *Ερμής*, πήραν απόφαση ίδρυσης *Εμπορικού Σχολείου*, δηλαδή δευτεροβάθμιου εκπαιδευτικού ιδρύματος¹⁰⁹⁰. Στη λογοδοσία της Διοίκησης για το 1872 (Πρόεδρος ήταν ο Μ. Στ. Ροδοκανάκης και Αντιπρόεδρος ο Μ. Ζάρπας), οι δαπάνες του παρθεναγωγείου ανέρχονταν σε 8.288,2 φράγκα, ενώ 133 μέλη δεν πλήρωσαν συνδρομές και διαγράφηκαν. Φαίνεται ότι αυτή να υπήρξε η αφορμή της διένεξης, που οδήγησε σε διχασμό την ελληνική διασπορά Βραΐλας και στη διάσπαση του Ελληνικού Φιλόμουσου Συλλόγου το 1874¹⁰⁹¹. Ταυτόχρονα στη συνέλευση του 1873, εξελέγησαν χωριστές διοικήσεις της Κοινότητας και του Φιλόμουσου Συλλόγου¹⁰⁹². Τον Απρίλιο του 1874 η Διοίκηση της ελληνικής κοινότητας της Βραΐλας (Γερ. Χαρακόπος, Α. Καρανδινός, Μ. Ν. Ροδοκανάκης και Π. Μαρκέτος), οδήγησαν σε παραίτηση τον Αρχιμανδρίτη της ελληνικής εκκλησίας Γρηγόριο Γώγο. Με έκτακτο παράρτημα η εφημερίδα *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας διασώζουν τις αιτίες που οδήγησαν σε μεγάλη διαμάχη την ελληνική διασπορά, αλλά και τους υπογράψαντες υπέρ του ιεράρχη, που αποδεικνύει την πολυπληθή ελληνική παροικία στη Βραΐλα¹⁰⁹³. Οι διαμάχες, διασπάσεις, αποχωρήσεις, κ.ά, εντός της Κοινότητας, οδήγησαν τον νέο Γενικό Πρόξενο της Ελλάδας Κλ. Ραγκαβή να επισκεφθεί τη Βραΐλα αμέσως μετά την άφιξή του στη Ρουμανία το 1874, και να πείσει τα μέλη της για την αναγκαιότητα συνεργασίας και δημιουργίας νέου

¹⁰⁸⁷ Cristian Filip, *Comunitatea Greacă de la Brăila...*, ό.π, σ. 94-102, όπου τα τυπογραφεία Μομφεράτος, Η Ένωσις, Το Τρίγωνον (Πεστελμετζιόγλου), Διεθνές, Οι Σύλλογοι, Δ. Σαμολαδάς και Η Πρόοδος, καθώς και οι εφημερίδες Αποθήκη ποικίλων και ωφελίμων γνώσεων (1864), Είδησις (1864), Ο Ερμής (1831), Οι Σύλλογοι (1872), Η Ένωσις (1871), Λογοδοσία (1872), Κυκεών (1874 ή 1879), Ερμής (1880) και Ο Κόσμος (1880).

¹⁰⁸⁸ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 21 Ιανουαρίου 1873.

¹⁰⁸⁹ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 9 Μαρτίου 1873.

¹⁰⁹⁰ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 4 Μαΐου 1873.

¹⁰⁹¹ *Αλήθεια* της Βραΐλας, 27 Μαρτίου 1874, όπου ειδικό άρθρο κατά της διάσπασης.

¹⁰⁹² Ibidem, Πρόεδρος Επαμεινώνδας Γεωργαντόπουλος γιατρός, Αντιπρόεδρος Μ. Σβορώνος γιατρός, Σύμβουλοι Κων. Σιμωνίδης, Κων. Νικολαΐδης, Τιμολέων Ρουμπίνης, Ιωάννης Γρουμπός, Πλάτων Κ. Βάμβας, Ταμίας Σ. Ρ. Πετσάλης, Γραμματέας Κλ. Παπάζογλους.

¹⁰⁹³ Έκτακτο παράρτημα των *Συλλόγων* χωρίς ημερομηνία. Υπέρ του ιεράρχη υπέγραψαν 428 άτομα.

κανονισμού λειτουργίας της Κοινότητας. Ο νέος κανονισμός δημοσιεύτηκε στις 17 Μαΐου 1874¹⁰⁹⁴.

Το 1859 ιδρύθηκε το Λύκειο του Χ. Π. Μητρόπουλου, που το 1873 προσέθεσε στην εκπαιδευτική του δύναμη και τον καθηγητή Ι. Κουμπάρη, μέχρι τότε ιδιοκτήτη εκπαιδευτηρίου στη Βραΐλα¹⁰⁹⁵, ενώ λειτουργούσαν τα ιδιωτικά Εκπαιδευτήρια του Βενιέρη¹⁰⁹⁶ και του Ονούφριου Καββαδία¹⁰⁹⁷. Το 1880 ο Σ.Μ. Παπαδόπουλος μαζί με το γιο του ίδρυσε νέο *Εκπαιδευτήριο* και η σύζυγός του Παρθεναγωγείο¹⁰⁹⁸.

Στις 25 Οκτωβρίου 1873 ο Ηγεμόνας της Ρουμανίας Κάρολος Α΄ επισκέφτηκε τη Βραΐλα, προσευχήθηκε στην ελληνική εκκλησία, διέμεινε στο σπίτι του Γρηγόριου και Ειρήνης Σούτσου και συνάντησε τη διοίκηση των εμπορών της Βραΐλας και τους Προξένους. Ο Μ. Στ. Ροδοκανάκης ήταν Πρόξενος της Γαλλίας και ο Α. Μελάς της Ρωσίας, ενώ από καιρό δεν υπήρχε Πρόξενος της Ελλάδας¹⁰⁹⁹. Ο Χρ. Οικονόμου κληροδότησε στην Κοινότητα 20.000 φράγκα για ανέγερση δημοτικής σχολής¹¹⁰⁰, στα τέλη του 1873 η Φιλόπτωχος αδελφότης *Η Ένωσις* αποφάσισε την ίδρυση Νοσοκομείου¹¹⁰¹, ενώ αμέσως η Φιλόπτωχος αδελφότης *Η Πρόοδος* ανακοίνωσε τη λειτουργία αναρρωτηρίου υπέρ των φτωχών στην πόλη¹¹⁰². Το 1874 ιδρύθηκε το *Ελληνικό Αναγνωστήριο* με Πρόεδρο τον Π. Μακρή, στις αρχές του 1875 ιδρύθηκε το *Ελληνεμπορικό Διδασκαλείο* του Γεώργιου Κ. Δερβένη, με στόχο να πλησιάσει το υψηλό επίπεδο των διδασκαλείων του Γαλατσίου και στην *Ελληνική Φιλόπτωχο Αδελφότητα Βραΐλας* γράφτηκαν νέα μέλη¹¹⁰³.

Μετά τον πόλεμο Ρωσίας- Υψηλής Πύλης το 1877-1878, ο Ρ. Σ. Πετσάλης είχε φαρμακείο¹¹⁰⁴, όπως και οι Σταμάτης Βούκουρης και Σόλων Βλασσόπουλος το 1880¹¹⁰⁵, γιατρός ήταν ο Κατσουλίδης¹¹⁰⁶, όπως και ο Δ. Αλεξανδρίδης, που ξανάνοιξε το ιατρείο του το 1873 μετά από εκπαιδευτική άδεια στη Βιέννη¹¹⁰⁷. Ο Φ. Ζανέλης ήταν διευθυντής στην ασφαλιστική εταιρεία *Η Ένωσις*¹¹⁰⁸, ο Ευστάθιος Ζαβός ήταν γενικός διαχειριστής της ασφαλιστικής εταιρείας *Ρουμανία* στη θέση του

---

¹⁰⁹⁴ Ibidem, 17 Μαΐου 1874, με σκοπούς «άρθρον Γ', ... η συντήρισις και διοικήσις του Ναού Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, η σύστασις, συντήρησις και διοικήσις φιλανθρωπικών και εκπαιδευτικών καταστημάτων».

¹⁰⁹⁵ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 9 Αυγούστου 1873.

¹⁰⁹⁶ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 17 Μαΐου 1873.

¹⁰⁹⁷ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 15 Ιουνίου 1873, ενώ στις 21 Ιουνίου μας πληροφορεί ότι διδάσκοντες ήταν οι Καββαδίας και Αρβανιτάκης. Το 1874 έκλεισαν τα εκπαιδευτήρια Καββαδία.

¹⁰⁹⁸ *Σύλλογοι*, αρ. 1441/1880.

¹⁰⁹⁹ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 1^η Νοεμβρίου 1873. Οι εκπρόσωποι των εμπορών της Βραΐλας ήταν οι Μ. Στ. Ροδοκανάκης, Π. Μίνοβιτς, Μ. Κοέν, Α. Βοργέτης και Γ. Βουσέσκου.

¹¹⁰⁰ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 30 Νοεμβρίου 1873.

¹¹⁰¹ Ibidem, 21 Δεκεμβρίου 1873, με προσωρινή Διοίκηση τους Αρχιμανδρίτη Βραΐλας Γρηγόριο Γώγο, Γεώργιο Οικονόμου και Νικόλαο Παπαγιανόπουλο.

¹¹⁰² Ibidem, 30 Δεκεμβρίου 1873, στην παραχωρηθείσα οικία των αδελφών Καραντινού.

¹¹⁰³ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 15 Φεβρουαρίου 1875.

¹¹⁰⁴ Ibidem, 16 Μαΐου 1877.

¹¹⁰⁵ *Σύλλογοι*, αρ. 1225/1880.

¹¹⁰⁶ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 14 Δεκεμβρίου 1873.

¹¹⁰⁷ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 5 Απριλίου 1873.

¹¹⁰⁸ Ibidem, 9 Φεβρουαρίου 1873.

αποχωρήσαντος Λαμπρινίδη¹¹⁰⁹, ο Λαμπρινός Δ. Τζώρτζης εκπρόσωπος της ασφαλιστικής εταιρείας της Αθήνας Φοίνιξ¹¹¹⁰, ο Χρ. Σουλιώτης δικηγόρος¹¹¹¹, ο Αλέξανδρος Βράνης κτηματίας¹¹¹² και οι Αδελφοί Θεοφιλάτου ναυπήγησαν το 1876 νέο μεγάλο ατμόπλοιο στην Αγγλία¹¹¹³. Το 1880 οι αδελφοί Νεγρεπόντη διέθεσαν σημαντικά ποσά υπέρ του Οικουμενικού Πατριαρχείου, όπως και χωριστά οι Οδυσσέας Νεγρεπόντης¹¹¹⁴ και Ζανής Χρυσοβελώνης¹¹¹⁵. Το Μάιο 1880, επίσης, η Πηνελόπη Αναγνωστοπούλου, σύζυγος του εκλιπόντος Δημ. Αναγνωστόπουλου από τα Ιωάννινα, «απέτισε το υπέρ του ελληνικού αυτόθι ναού γενναίον κληροδότημα του μακαρίτου συζύγου της»¹¹¹⁶.

Στις 19 Ιανουαρίου 1880 έγιναν τα εγκαίνια του νέου ατμόμυλου των Λαζαρή & Μήλλα όπως σημειώθηκε, παρουσία του Πρόξενου Μ. Παρίση, καθώς και των Προξένων Σουηδίας και Νορβηγίας¹¹¹⁷, ενώ την ίδια χρονιά πάνω από 400 μέλη της ελληνικής διασποράς της πόλης προσέφεραν 14,4 χιλ. φράγκα περίπου υπέρ των αναγκών του στρατού στην επιστράτευση που έγινε στην Ελλάδα¹¹¹⁸. Το 1880 οι περισσότεροι έμποροι δημητριακών ήταν μέλη της ελληνικής διασποράς και οι περισσότερες πράξεις εμπορίας δημητριακών που γινόταν στο λιμάνι της Βραΐλας ήταν μεταξύ Ελλήνων εμπόρων και πλοιοκτητών¹¹¹⁹.

5.5 Η ελληνική διασπορά στο Γιούργεβο

Το **Γιούργεβο (Giurgiu)** ήταν πρωτεύουσα του νομού Βλάσκα, βρισκόταν στις όχθες του Δούναβη και αποτελούσε το επίνειο του Βουκουρεστίου. Πολλές φορές ανήκε διοικητικά στο νομό Ιλφόβ (Βουκουρέστι), ενώ η πόλη διέθετε σημαντικό πληθυσμό της διασποράς, ελληνόφωνης και βλαχόφωνης, που ήταν εγκαταστημένος και είχε οικονομική παρουσία πριν από τη Συνθήκη της Αδριανούπολης και της απόδοσης της περιοχής του Γιούργεβο στη Βλαχία. Οι Κ. Παπαλουκάς, Διαμαντής Γεωργίου κάπελας, Λουκάς Οικονόμου, Γιώργος ο Ψηλός, Χουρμούζης, κ.ά, ήταν μόνο μερικοί από τους επικεφαλείς της βλαχόφωνης διασποράς¹¹²⁰.

Οι νέες δυνατότητες ναυσιπλοΐας και εμπορίου στο Δούναβη οδήγησαν ώστε να εγκατασταθούν στο Γιούργεβο, περίπου στο 1840, οι έμποροι Γ. Ζάχαρης, Εμμανουήλ Λιγιαρόπουλος, Κυριάκος Ρήγας καπετάνιος, Δημήτριος Καραντινός, αδελφοί Παναγιώτης, Θωμάς, Γεώργιος, Αναστάσιος και Αντώνιος Δημητρίου, Κωνσταντίνος Κόκκινος, Νεγρεπόντης, Αναστάσιος Μπουγάς, Δημήτριος Πουλόπουλος, Ι.Δ. Μαλκότσης, Βάρναλης, Μαχερόπουλος, κ.ά, με πετυχημένη

¹¹⁰⁹ Ibidem, 12 Μαρτίου 1876.

¹¹¹⁰ Ibidem, 14 Δεκεμβρίου 1873.

¹¹¹¹ Ibidem, 21 Μαρτίου 1875.

¹¹¹² Ibidem, 5 Ιανουαρίου 1876.

¹¹¹³ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 28 Μαρτίου 1876.

¹¹¹⁴ Ο Οδυσσέας Χρυσοβελώνης παντρεύτηκε τη Σοφία, κόρη του Γεώργιου Ζαρίφη από την Πόλη.

¹¹¹⁵ *Σύλλογοι*, αρ. 1184/1880.

¹¹¹⁶ *Σύλλογοι*, αρ. 1316/1880.

¹¹¹⁷ *Σύλλογοι*, αρ. 1185/1880.

¹¹¹⁸ *Σύλλογοι*, αρ. 1482, 1491, 1506/1880.

¹¹¹⁹ *Σύλλογοι*, αρ. 1295, 1306/1880.

¹¹²⁰ Ion Boldescu, *Monografia oraşului Giurgiu, Giurgiu*, 1912, σ. 95-102.

οικονομική εξέλιξη¹¹²¹, ενώ Πρόεδρος (στάροστε) των Βρετανών υπηκόων στην πόλη το 1848 διορίστηκε ο Στέφανος Ιωαννίδης¹¹²².

Το 1859-60 ο πληθυσμός της πόλης ανερχόταν σε 10.577 κατοίκους¹¹²³, ο πληθυσμός της ελληνικής διασποράς το 1863-64 ανερχόταν σε 1.100 άτομα περίπου (220 οικογένειες), ενώ από τότε χρονολογείται η ίδρυση της ελληνικής Κοινότητας, η ανέγερση της ελληνικής εκκλησίας, η λειτουργία σχολείων και ο συνοπτικός και ουσιαστικός Κανονισμός του ελληνικού ναού¹¹²⁴. Συγκεκριμένα η κοινότητα ζήτησε άδεια ίδρυσης ελληνικής εκκλησίας, το χρυσόβουλο του Ηγεμόνα Αλεξάνδρου Κούζα γι' αυτό το σκοπό εκδόθηκε στις 15 Μαΐου 1863 και τα εγκαίνια λειτουργίας της έγιναν στις 12 Δεκεμβρίου 1864¹¹²⁵. Φαίνεται ότι ο Πρίγκιπας Γρηγόριος Υψηλάντης, που διέθετε μεγάλη ακίνητη περιουσία στο διπλανό νομό Τελέορμαν, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ταχεία αποπεράτωση αυτών των διεργασιών, που σε άλλες πόλεις κούρασαν την ελληνική διασπορά¹¹²⁶. Απόδειξη αποτελεί η συμμετοχή του με μεγάλο ποσό στην ανέγερση του ναού, καθώς και το ότι ήταν Επίτιμος Πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας¹¹²⁷. Η ίδρυση της εκκλησίας του *Ευαγγελισμού της Θεοτόκου* στο Γιούργεβο αποτέλεσε απάντηση στην κατάργηση της θείας λειτουργίας στην ελληνική γλώσσα και υλοποιήθηκε υπό την εποπτεία μιας επιτροπής που την αποτελούσαν οι Παναής Δημητρίου, Εμμανουήλ Λυκιαρδόπουλος, Δημήτριος Πανόπουλος (Πουλόπουλος), Δημήτριος Καραντινός, Ι.Δ. Μαλκότσης, Χρηστάκης Βάρναλης και Θωμάς Στεφάνου¹¹²⁸.

Από το 1849 υπήρχε στην πόλη προξενικό πρακτορείο, που αναβαθμίστηκε σε υποπροξενείο το 1868. Η ελληνική εκπαίδευση στο Γιούργεβο υπήρξε συνεχής και ο πρώτος δάσκαλος από το 1836 μέχρι το 1876 ήταν ο Δανιήλ¹¹²⁹. Από 1840 υπήρχαν δύο ιδιωτικά ελληνικά σχολεία, του Σταυρίδη και του Σπύρου, που καταργήθηκαν με την επανάσταση του 1848, αλλά στη θέση τους άνοιξε το ιδιωτικό σχολείο του Κόκκινου μέχρι το 1853, που παρέδιδε μαθήματα στα ελληνικά, γαλλικά και ρουμανικά. Δεύτερο ελληνικό σχολείο λειτουργούσε στο διάστημα 1850-1853 από το Δάσκαλο Κωνσταντίνο Πούλιο¹¹³⁰. Η ελληνική κοινότητα χρηματοδότησε, όπως σημειώθηκε, σχολείο αρρένων το 1860 με δάσκαλο τον Κύπριο Στέφανο Σολωμονίδη, που ξαναλειτούργησε μετά τον πόλεμο του 1877-1878 μέχρι, τουλάχιστον, το 1899. Παράλληλα το 1868 ιδρύθηκε Παρθεναγωγείο θηλέων από την

¹¹²¹ Ibidem, σ. 102.

¹¹²² Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale Româno-Engleze...*, ό.π, σ. 142.

¹¹²³ N. Adaniloaie – D. Berindei, “Industria în perioada 1859-1864: Muntenia...”, ό.π, σ. 116.

¹¹²⁴ Ion Boldescu, *Monografia orașului Giurgiu...*, ό.π, σ. 190-192.

¹¹²⁵ π. Βικέντιος Κουρελάρου, *Οι εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων...*, ό.π, σ. 347-348.

¹¹²⁶ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Σύσταση και Οργάνωση ελληνικών κοινοτήτων στη Ρουμανία. Η περίπτωση του Τζούρτζιου και της Τούλτσεας*, Ανάτυπο, Μνήμων, 28 (2006-2007), Αθήνα, σ. 217.

¹¹²⁷ π. Β. Κουρελάρου, *Οι Εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων...*, ό.π, σ. 347, όπου ο Γρηγόριος Υψηλάντης κατέβαλλε 500 χρυσά νομίσματα, ο Οδυσσέας Νεγρεπόντης 200 και από 50 έως 100 οι άλλοι εύποροι της πόλης.

¹¹²⁸ Ion Boldescu, *Monografia orașului Giurgiu...*, ό.π, σ. 191.

¹¹²⁹ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Σύσταση και Οργάνωση ελληνικών Κοινοτήτων...*, ό.π., σ. 213.

¹¹³⁰ Ion Boldescu, *Monografia orașului Giurgiu...*, ό.π, σ. 201-202.

Μοσχούλα Δούκα από την Κωνσταντινούπολη, με πάνω από 40 μαθήτριες πολλές από τις οποίες ήταν εσωτερικές, που έκλεισε το 1876¹¹³¹.

Σημαντικό ρόλο στην κοινωνία της διασποράς αλλά και της πόλης έπαιζαν οι Γρηγόριος Υψηλάντης, ο μεγαλέμπορος και πλοιοκτήτης Δημήτριος Πουλόπουλος, ο έμπορος Α. Μικραλόπουλος, ο αλευροβιομήχανος Κωνσταντάτος, οι έμποροι και πλοιοκτήτες σλεπιών Τσούγλος και Λεκκός, οι έμποροι δημητριακών αδελφοί Βάρναλη, κ.ά. Οι υποπρόξενοι Π.Θ. Πύργος (1872), Αλέξανδρος Λεονάρδος (1874) και ο Γενικός Πρόξενος Κλέων Ραγκαβής (1873-1880), προσπάθησαν να θέσουν την εκκλησία της πόλης «... υπό την σκέπη και κυριότητα της Ελληνικής Κυβερνήσεως», που έγινε δυνατό μετά από πολλά χρόνια¹¹³². Η εκκλησία διέθετε δύο ιδιοκτησίες, δύο σπίτια δωρεές του Εμμανουήλ Λυκιαρδόπουλου και δύο σπίτια με καταστήματα, δωρεές του χρυσοχόου Πέτρου Κύρου¹¹³³. Από τους γιατρούς της ελληνικής διασποράς που εργάστηκαν στο Γιούργεβο γνωρίζουμε τον Δ. Αυδή. Το Φεβρουάριο του 1880 η ελληνική Κοινότητα οργάνωσε χοροεσπερίδα υπέρ του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού¹¹³⁴, με πρωτοστάτες τους μεγαλέμπορους του Γιούργεβο αδελφούς Βάρναλη¹¹³⁵. Στην επιστράτευση του ελληνικού κράτους του 1880, η κοινότητα έστειλε εθελοντές και πάνω από 200 μέλη της ελληνικής διασποράς συγκέντρωσαν 11,2 χιλ. φράγκα για τον ελληνικό στρατό¹¹³⁶.

5.6 Η ελληνική διασπορά στην Κωνσταντία και στη νότια Δοβρουτσά

Σύμφωνα με το άρθρο 46 της Συνθήκης του Βερολίνου, όλη η περιοχή της Δοβρουτσάς ενώθηκε με τη Ρουμανία¹¹³⁷. Η παράδοση της Δοβρουτσάς στις ρουμανικές αρχές από το ρωσικό στρατό έγινε στα τέλη του 1878, χωρίς να επιλυθεί το συνοριακό θέμα¹¹³⁸. Η περιφέρεια της Δοβρουτσάς διέθετε μέχρι τότε τυπικές οθωμανικές δομές λειτουργίας, η οικονομία της ήταν καθυστερημένη και την κατοικούσαν πανσπερμία λαών (Οθωμανοί, Τάταροι, Λιποβένοι Ρώσοι, Βούλγαροι, Έλληνες, Ρουμάνοι, κ.ά), παρ' όλο που στη διετία 1858-1860 ακόμη υπό οθωμανική διοίκηση κατασκευάστηκε η σιδηροδρομική γραμμή Κωνσταντία – Τσερναβόντα. Η Δοβρουτσά γνώρισε επιπλέον οικονομικά προβλήματα κατά τη διάρκεια του πολέμου 1877-1878 μεταξύ Ρώσων και Πύλης και η παραγωγή περιοριζόταν στα αγροτικά προϊόντα στο νότιο τμήμα της, ενώ στη βόρεια πλευρά (Τούλτσεα-Σουλινάς), η ναυτιλία και η εμπορία δημητριακών αποτελούσε σημαντική πηγή απασχόλησης και εισοδημάτων.

Η **Κωνσταντία (Constanța-Κουσταντζιέ)** ήταν ένα ψαροχώρι, που κατά το 1873 αριθμούσε 3-4.000 κατοίκους, εκ των οποίων οι 1.000 ήταν Έλληνες¹¹³⁹. Ο

¹¹³¹ Ibidem, σ. 204.

¹¹³² *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 17 Ιουλίου 1874.

¹¹³³ Ion Boldescu, *Monografia orașului Giurgiu...*, ό.π, σ. 190-191.

¹¹³⁴ *Σύλλογοι*, αρ.1211/1880.

¹¹³⁵ *Σύλλογοι*, αρ.1426/1880.

¹¹³⁶ *Σύλλογοι*, αρ.1514,1516/1880.

¹¹³⁷ Συνθήκη του Βερολίνου, *Nouveau Recueil General de Traités*, Gottingue, 1878, άρθρο 46.

¹¹³⁸ Ion Bulei-Paul Dominte, “Efectele preluării Dobrogei sub administrația românească asupra vieții politice și cotidiene”, *Studii și articole de Istorie*, LXXIV (2009), București, σ. 210-231.

¹¹³⁹ Σταύρος Μάνεσης, «Η ελληνική Κοινότης Κωνσταντζής Ρουμανίας», Αθήναι, 1952, σ. 24.

πληθυσμός της διασποράς στο διάστημα 1856-1878 αυξήθηκε σημαντικά στη νότια Δοβρουτσά, διότι το 1878 στη Μαγγάλια, νότια της Κωνσταντίας, «η υποδοχή των ρουμανικών αρχών έγινε με υπερβολική ευχαρίστηση και ενθουσιασμό από το μουσουλμανικό και ελληνικό πληθυσμό...», ενώ στην Κωνσταντία έγιναν αιματηρά επεισόδια μεταξύ του ρωσικού στρατού και Ελλήνων, όπου συμμετείχαν «... οι αδελφοί του καπετάνιου Μακρή, ο κρεοπόλης Μιχαηλίδης, κ.ά»¹¹⁴⁰. Στο διάστημα αυτό εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντία ο Κεφαλονίτης γιατρός Θρασύβουλος Κεφαλός και ο εξάδελφός του Δημήτριος φαρμακοποιός (1865), το 1872 ο γιατρός Νικόλαος Τσιτσιλιανόπουλος μετά από σπουδές στην Αθήνα και την ίδια χρονιά ο γιατρός Ι. Βαληνδράς που είχε, επίσης, και φαρμακείο. Αργότερα άλλοι γιατροί ήταν οι Βαλλιάνος από την Κεφαλονιά (νομιάτρος το 1893), Νικόλαος Νικολετόπουλος (1896)¹¹⁴¹, Δημήτριος Γ. Παππάς, Γεώργιος Ρηγάνης και ο αδελφός του Νικόλαος Ρηγάνης φαρμακοποιός, Αχιλλέας Ζήσης από γονείς εμπόρους Ηπειρώτες, Ιωάννης Τολίκας, κ.ά.¹¹⁴².

Το 1881 ο πληθυσμός της Κωνσταντίας ανερχόταν σε 5.454 κατοίκους¹¹⁴³. Κατά την εκτίμηση των δημοτικών αρχών, ο πληθυσμός της πόλης το 1880 ανερχόταν σε 5.203 κατοίκους, με πολυπληθέστερους τους Τατάρους (1.804 κάτοικοι), Έλληνες (1.543), Τούρκους (410), Βούλγαρους (348), Ρουμάνους (279), Εβραίους (234), Αρμένιους (175), Αυστριακούς (37), Γερμανούς (29), άλλους (248)¹¹⁴⁴. Τόποι προέλευσης της διασποράς αποτελούσαν οι Σαράντα Εκκλησίες, Περίσταση, Βασιλικό και Γανόχωρα Θράκης, Κωνσταντινούπολη, Καλλίπολη, Αγχιάλος, Μεσημβρία, Πύργος, Βάρνα, Κεφαλονιά, Ήπειρος, Κυνουρία Αρκαδίας, κ.ά, ενώ επαγγελματικά ήταν «...κατά 40% έμποροι, κατ' ίσον ποσοστόν εργάται-τεχνίται και κατά μικρόν υπάλληλοι ιδιωτικοί και δημόσιοι...»¹¹⁴⁵. Μετά το 1878 στην Κωνσταντία και στη Δοβρουτσά συγκεντρώνονταν «Μαυροθαλασσίτες».

Ελληνική κοινότητα λειτουργούσε από το 1863 με Πρόεδρο το Δ. Μπέντερλη, με την επωνυμία *Ορθόδοξος Γραικική Κοινότης*¹¹⁴⁶. Το 1867 η κοινότητα δαπάνησε χρήματα για την πληρωμή των δασκάλων Παπά-Παντελή και Φ. Τζουλάτη του κοινοτικού σχολείου, φρόντισε για τη μεγέθυνση του σχολείου το 1868, ενώ παράλληλα δημιουργήθηκε σχολική επιτροπή αποτελούμενη από τους Κωνσταντίνο Παπασαούλ γιατρό, Μιχαήλ Ηλιάδη και Ν. Τσουκάτο¹¹⁴⁷. Ταυτόχρονα λειτουργούσαν ιδιωτικά σχολεία, όπως της Καλυψώς από την Τούλτσα, της συζύγου του Έλληνα διπλωματικού πράκτορα στην πόλη Στεκούλη, του Βρετανού Μπέκερ, του οποίου αργότερα γενικός διευθυντής στο διάστημα 1871-1877 ήταν ο Διονύσιος Κοντογεώργης, καθώς και του Πάνου Κοντογεώργη (πατέρας του Διονύσιου), που διατέλεσε καθηγητής στην Ιόνιο Ακαδημία¹¹⁴⁸.

¹¹⁴⁰ Ion Bulei-Paul Dominte, "Efectele preluării Dobrogei sub administrația...", *ό.π.*, σ. 220.

¹¹⁴¹ Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία...*, *ό.π.*, σ. 37, 39, 41, κ.ά.

¹¹⁴² Cornelia Papacostea – Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, *ό.π.*, σ. 70.

¹¹⁴³ I.A. Nazarettean, *Notice istorice și geografice asupra...*, *ό.π.*, σ. 39.

¹¹⁴⁴ Cojoc Marioara, *Constanța - Port internațional...*, *ό.π.*, σ. 49.

¹¹⁴⁵ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική Κοινότης της Κωνσταντίας Ρουμανίας*, Αθήναι, 1952, σ. 21.

¹¹⁴⁶ Ibidem, σ. 34.

¹¹⁴⁷ Cornelia Papacostea – Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, *ό.π.*, σ. 90.

¹¹⁴⁸ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική κοινότης Κωνσταντίας...*, *ό.π.*, σ. 18-19.

Στη θέση της παλαιάς ξύλινης εκκλησίας, δωρεάς ενός μέλους της οικογένειας των Οικονόμων από το 1860, κτίστηκε νέα εκκλησία που ήταν έτοιμη το 1868, με συνεχείς συνδρομές της ελληνικής διασποράς από την Κωνσταντσα, Κωνσταντινούπολη, Βουκουρέστι, Βραΐλα, Ισμαήλ, Σουλινά, Τούλτσα, Γιούργεβο, Λονδίνο, Τεργέστη, Βενετία, κ.ά.¹¹⁴⁹. Το Νοέμβριο του 1873 ιδρύθηκε η *Φιλόπτωχος Αδελφότης Κωνσταντσας* στα πλαίσια της κοινότητας με 45 μέλη κυρίως νέους, με πρόεδρο τον Α. Γ. Καμήνη¹¹⁵⁰ και το 1879 κτίστηκαν τα δύο Εκπαιδευτήρια της Κοινότητας¹¹⁵¹. Το 1875 ο Παναγιώτης Χρυσόπουλος ήταν ιδιοκτήτης των σύγχρονων ξενοδοχείων της πόλης *Βυζάντιο* και *Δούναβης*¹¹⁵², ενώ το υποπροξενείο της Τούλτσα ανέφερε στην κεντρική υπηρεσία το 1876 ότι στην Κωνσταντσα ήταν εγκατεστημένοι συνολικά 3.150 Έλληνες, από τους οποίους μόνον οι 150 ήταν Έλληνες, ενώ οι υπόλοιποι 3.000 ήταν Οθωμανοί υπήκοοι¹¹⁵³.

Κατά το 1878 και την προσάρτηση της Δοβρουτσάς στη Ρουμανία η διασπορά είχε έντονη παρουσία στην οικονομία της Κωνσταντσας, ενώ στην περιφέρειά της που αποτελούνταν από 72 χωριά, κυριαρχούσαν οι Γκαγκαούζοι¹¹⁵⁴. Σύμφωνα μάλιστα με ξένο παρατηρητή, η ενδοχώρα της Κωνσταντσας, δηλαδή η νότια Δοβρουτσά, κατοικείται σχεδόν αποκλειστικά από 60.000 Έλληνες¹¹⁵⁵. Ο Αντώνιος Α. Αλεξανδρίδης τοποθετήθηκε πρώτος Δήμαρχος της πόλης, από τις 12 Δεκεμβρίου 1878 μέχρι στις 8 Ιουλίου 1880 και για δεύτερη φορά στο διάστημα 1882-1883¹¹⁵⁶, ενώ ταμίας στο δημαρχείο ήταν ο Διονύσιος Κοντογεώργης και γραφέας ο Ευγένιος Κοσμάδης¹¹⁵⁷. Από την εφημερίδα *Σύλλογοι* πληροφορούμαστε ότι το Φεβρουάριο του 1880 χρέη Έλληνα Προξένου εκτελούσε ο Πρόξενος της Γαλλίας, λειτουργούσαν ελληνικά σχολεία και ότι στο Παρθεναγωγείο διευθύντρια ήταν η Μαρία Μιτσάτσου¹¹⁵⁸.

Το 1880 η ελληνική διασπορά διαμαρτυρόταν διά του τύπου¹¹⁵⁹, διότι 600, περίπου, Έλληνες της Κωνσταντσας υποχρεώθηκαν να πληρώσουν επιπλέον φόρο, επειδή οι αρχές επέβαλαν την προμήθεια νέων διαμονητήριων, χωρίς να τους υπερασπιστεί ο Γάλλος Πρόξενος που εκπροσωπούσε ταυτόχρονα και την Ελλάδα. Τον ίδιο χρόνο η ελληνική κοινότητα έστειλε με δικές της δαπάνες, τριάντα (30) περίπου εθελοντές στην επιστράτευση που αποφάσισε το ελληνικό κράτος, ενώ χρέη προξένου εκτελούσε πλέον ο έμπορος Σπ. Κεφαλάς¹¹⁶⁰. Με αφορμή την

¹¹⁴⁹ Ibidem, σ. 12-17.

¹¹⁵⁰ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 25 Οκτωβρίου 1873.

¹¹⁵¹ *Οι Σύλλογοι*, αρ. 1236/1880.

¹¹⁵² Ibidem, 9 Ιουνίου 1875.

¹¹⁵³ Ελένη Ν. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ. 18-19.

¹¹⁵⁴ Σταύρος Μάνεσης, «Η ελληνική Κοινότης της Κωνσταντζής...», *ό.π.*, σ. 24.

¹¹⁵⁵ Ibidem, σ. 25, σημειώνουμε τις πόλεις Κωνσταντσα, Μαγγάλια, Σιλίστρια, Καβάρνα, Balcik, Cernavoda, Tulcea και Medgidia.

¹¹⁵⁶ Ibidem, σ. 25, ενώ Δήμαρχοι της διασποράς στην πόλη διατέλεσαν επίσης οι Ε. Σχοινάς (1897-1899) και Δ. Μπεντερλής από τη Βάρνα (1904).

¹¹⁵⁷ Cojoc Marioara, *Constanța - Port international. Comerțul exterior al României prin portul Constanța 1878-1939* (Διδακτορική διατριβή), σ. 44.

¹¹⁵⁸ *Σύλλογοι*, αρ. 1198/1880, όπου επίτροποι της Κοινότητας ήταν οι Αρ. Μπεντερλής, Σπύρος Α. Κεφαλάς, Π. Γεωργάκης και Ιωάννης Αλεξανδρίδης.

¹¹⁵⁹ *Σύλλογοι*, αρ. 1286/1880.

¹¹⁶⁰ *Σύλλογοι*, αρ. 1440/1880.

επιστράτευση του 1880 στην Ελλάδα, πάνω από 80 κάτοικοι της πόλης συγκέντρωσαν 2.000 φράγκα για τις ανάγκες του ελληνικού στρατού¹¹⁶¹.

Στον τομέα της βιομηχανίας, το 1880 ιδρύθηκε αλευρόμυλος από τον Β.Π. Μουρέλλη και το 1881 ιδρύθηκε η εταιρεία επεξεργασίας δερμάτων από τους αδελφούς Τσιρικλιάνοι που απασχολούσε 100 εργαζόμενους και με ετήσια αξία παραγωγής 200 χιλιάδων λεί¹¹⁶². Ταυτόχρονα ενισχύθηκε ο ρόλος και οι δυνατότητες της κοινότητας με δωρεές των μεγάλων και μικρών ευεργετών της, μεταξύ των οποίων η Μαρία Σ. Ρίζου που δώρισε ένα σπίτι και 2 (δύο) εκατ. λεί, Αχιλλέας Δρίβας από την Κυνουρία επίσης ένα σπίτι, Αργύριος και Άννα Α. Μπαμπή δύο σπίτια, Σ. Λασκαρίδης 1 (ένα) εκατ. λεί, Δημήτριος Μ. Κόκκινος 300 χιλ. λεί, Σταύρος Δημητρίου από τη Βάρνα 100 χιλ. λεί, Γεώργιος Σταύρακας από τη Σάμο 80 χιλ. λεί, καθώς και οι Σπ. Διαμαντόπουλος, Στυλιανός Ασημάκης και Κοκκώνα Στ. Ασημάκη, Σμαράγδα Πολυχρόνη, Σταύρος Ιωαννίδης και Δημήτριος Γαννάκης¹¹⁶³.

Στην **Καβάρνα (Cavarna)**, λιμάνι νοτίως της Κωνσταντίας, από τους 1.800-2.000 κατοίκους «... οι Έλληνες έμποροι αποτελούν την πλειψηφία... και συσσωρεύουν εις μεγάλας ποσότητας δημητριακά προοριζόμενα δι' εξαγωγήν»¹¹⁶⁴. Ελληνικά σχολεία στην πόλη άνοιξαν το 1855-1856¹¹⁶⁵, ενώ μας είναι γνωστοί δύο γιατροί της ελληνικής διασποράς, οι Βασίλειος Αμηράς και Ι. Κουβαράς¹¹⁶⁶.

Στην πολίχνη **Μαγγάλια (Mangalia)**, τυπικό Οθωμανικό λιμάνι νότια της Κωνσταντίας, η ελληνική εκκλησία του *Αγίου Νικολάου* ιδρύθηκε το 1854 με πρωτεργάτες τους Ιωάννη Κομηνό και Κωνσταντίνο Σταματόπουλο, που συγκέντρωσαν με έρανο 150 χρυσές λίρες γι' αυτό το σκοπό και είχε πρώτο ιερέα τον Ιωαννίκιο από το Ναύπλιο¹¹⁶⁷. Η εκκλησία ανακαινίστηκε ριζικά το 1870 με άδεια της Πύλης. Η ελληνική διασπορά περιοριζόταν σε 30, περίπου, άτομα, που ασχολούνταν με το εμπόριο δημητριακών, ενώ ενδυναμώθηκε περισσότερο μετά το 1878 και την ενσωμάτωση της Δοβρουτσάς στη Ρουμανία¹¹⁶⁸. Τέλος στην **Τσερναβόντα (Cernavoda)**, λιμάνι στην όχθη του Δούναβη στη Δοβρουτσά, μέλη της διασποράς ασχολούνταν με το εμπόριο δημητριακών και αποικιακών προϊόντων, υπήρχε ο αλευρόμυλος του Παπαγιανόπουλου, ενώ το 1862 δόθηκε άδεια από την Πύλη για ανέγερση ελληνικής εκκλησίας¹¹⁶⁹. Το 1880 ο Ι. Γ. Κουτσοβέλης εκ μέρους της ελληνικής κοινότητας της πολίχνης, διαμαρτυρόταν για την μετάθεση του Γενικού Προξένου της Ελλάδας Κλέωνα Ραγκαβή¹¹⁷⁰.

¹¹⁶¹ Σύλλογοι, αρ. 1441/1880.

¹¹⁶² Cojoc Marioara, *Constanța – Port Internațional...*, ό.π, σ. 57.

¹¹⁶³ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική Κοινότητα Κωνσταντίας Ρουμανίας...*, ό.π, σ. 34.

¹¹⁶⁴ Petru Vulcan, *Almanahul Național al Dobrogei...*, ό.π, σ. 25.

¹¹⁶⁵ Doncheva Svetlana, *Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού*, λήμμα Κοινοτική Οργάνωση των Ελλήνων στα Οθωμανικά παράλια του Ευξείνου Πόντου (21/12/2007).

¹¹⁶⁶ Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία...*, ό.π, σ. 31.

¹¹⁶⁷ π. Βικέντιος Κουρελάρου, *Οι εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων...*, ό.π, σ. 123-124.

¹¹⁶⁸ Ibidem, 125.

¹¹⁶⁹ π. Βικέντιος Κουρελάρου, *Οι εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων...*, ό.π, σ. 117-118.

¹¹⁷⁰ Σύλλογοι, αρ. 1327/1880.

5.7 Η ελληνική διασπορά στην Τούλτσα και στο Σουλινά

Η **Τούλτσα (Tulcea)** στη Δοβρουτσά, λιμάνι στο μεσαίο βραχίονα του Δούναβη, απέκτησε μεγάλη σημασία μετά τη Συνθήκη της Αδριανούπολης και ακόμη περισσότερο μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο και τη λειτουργία της Ε.Ε.Δ, καθώς και με την αναδιοργάνωση της Οθωμανικής Δοβρουτσάς λόγω της στρατηγικής της θέσης, ενώ περιήλθε στη Ρουμανία μετά τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878), όπως και όλη η Δοβρουτσά. Ο πληθυσμός της ανερχόταν σε 6.000 κατοίκους το 1842, που αυξήθηκε σε 25.000 το 1859 και σε 39.000 το 1875¹¹⁷¹. Σύμφωνα με άλλη καταγραφή, το 1881 είχε πληθυσμό 25.000 κατοίκους¹¹⁷². Πολλά μέλη της διασποράς στην πόλη κατάγονταν από τα Ιόνια νησιά και με υπόμνημά τους το 1847 ζητούσαν να ιδρυθεί βρετανικό προξενείο. Μεταξύ αυτών καταγράφονταν οι έμποροι Γαβριήλ Καραβιάς, Νικ. Γριμάνης, Βασίλειος Κάσιαλος, Πάνος Πατρικής, Μιχ. Διαμαντόπουλος, Γ. Μουσουύρης, Σπ. Πεταλάς, Σπ. Δενδρινός και Αλέξ. Μαράττος, των οποίων η αξία της οικονομικής τους δραστηριότητας ξεπερνούσε το ένα εκατ. γρόσια¹¹⁷³.

Σημαντική παρουσία ελληνικής διασποράς καταγράφεται το 1848¹¹⁷⁴, ενώ το 1856, αμέσως μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, πληροφορούμαστε ότι «... ο πληθυσμός της (πόλης) είναι ένας από τους ποιο ανακατεμένους της Ανατολής... την εμπορική παροικία την αποτελούν Εβραίοι, Έλληνες και Αρμένιοι...». Το 1864 πληροφορούμαστε από Αυστριακό περιηγητή ότι «... εκτός της φρουράς, των υπαλλήλων, των προξενείων και των υπαλλήλων της Επιτροπής Δουνάβεως, έχει πληθυσμό 30.000... οι πολυπληθέστεροι είναι οι Έλληνες και μετά οι Βούλγαροι...»¹¹⁷⁵. Στο διάστημα 1848-1865 λειτουργούσε ναυπηγείο ιδιοκτησίας μελών της διασποράς που κατασκεύαζε μικρά εμπορικά πλοία μέχρι 300 τόνους¹¹⁷⁶. Το 1876 ο πληθυσμός της ελληνικής διασποράς στην πόλη ανερχόταν σε 5.000 άτομα, από τα οποία, όμως, μόνο τα 350-400 ήταν Έλληνες και οι υπόλοιποι Οθωμανοί υπήκοοι¹¹⁷⁷. Τόποι προέλευσης της ελληνικής διασποράς ήταν, κυρίως, τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου Πελάγους¹¹⁷⁸, ενώ παράλληλα με τους πλοιοκτήτες και εμπόρους, υπήρχαν πολλοί επαγγελματίες όπως καφετζήδες, ψαράδες, παντοπώλες, οδηγοί πλοίων (πιλότοι), κ.ά.¹¹⁷⁹.

Η σημασία της πόλης ήταν αυξημένη λόγω της διέλευσης των πλοίων που κατευθύνονταν από τη Μαύρη Θάλασσα προς Γαλάτσι και Βραΐλα. Τα μεγάλα πλοία που ερχόταν από τη Μαύρη Θάλασσα και αδυνατούσαν λόγω του μικρού βάθους του Δούναβη να προσορμιστούν στο Γαλάτσι και στη Βραΐλα, παρέμεναν στην Τούλτσα ή στο Σουλινά, ξεφορτώνοντας σε ποταμόπλοια (σλέπια) μέρος ή το σύνολο των

¹¹⁷¹ Δημήτριος Κοντογεώργης, *Σύσταση και Οργάνωση ελληνικών...*, ό.π., σ. 222.

¹¹⁷² I.A. Nazarettean, *Notice istorice și geografice asupra...*, ό.π., σ. 35.

¹¹⁷³ Paul Cernovodeanu, "L'activité des maisons de commerce et des negociants Ioniens du Bas Danube durant l'intervalle...", ό.π., σ. 102.

¹¹⁷⁴ Al. Ungureanu, "O misiune franceză în Țară Românească, Moldovă și Dobrogea în anul 1848", *Revista Arhivelor*, 1 (1969), București, σ. 85.

¹¹⁷⁵ Victor H. Baumann, *Prezența Elenilor la Tulcea*, București, 2005, σ. 22-24.

¹¹⁷⁶ <http://tulcea.uniunea-elena.ro/Articole/>.

¹¹⁷⁷ Ελένη Ν. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», ό.π., σ. 18-19.

¹¹⁷⁸ Ibidem, σ. 22.

¹¹⁷⁹ Victor H. Baumann, *Prezența Elenilor la Tulcea...*, ό.π., σ. 86-88.

φορτίων τους, ενώ ακολουθούσαν την αντίστροφη οδό για τη φόρτωσή τους. Τις εργασίες αυτές που ονομάζονταν λίμπο, το 1860 περίπου μονοπωλούσαν οι εταιρείες των Ποταμιάνου και Καλλιγά¹¹⁸⁰. Μέχρι την εκβάθυνση των εκβολών του Δούναβη από την Ε.Ε.Δ το 1862, ανθούσε, επίσης, το επάγγελμα της από ξηράς έλξης των σκαφών, όπου δραστηριοποιούνταν πολλά μέλη της διασποράς¹¹⁸¹. Η Τούλτσα ήταν η έδρα του Σαντζάκ (νομός) με Οθωμανό κυβερνήτη, όπου υπηρέτησε ο Ρεζίμ Πασά (1864-1867) με μητέρα ελληνίδα από την Αθήνα και ο Ισμαήλ Μπέη (1868-1871), βλαχόφωνος. Παράλληλα ήταν η έδρα του Μητροπολίτη Δρύστρας, που ιδρύθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο μετά την κατάργηση το 1829 της Μητρόπολης Προϊλαβίου (Βραΐλας), με πρώτο μητροπολίτη τον Πανάρετο και διάδοχό του τον Διονύσιο (1848-1854), που έκτισε την ελληνική εκκλησία¹¹⁸². Οι εργασίες οικοδόμησης της ελληνικής εκκλησίας *Ευαγγελισμός της Θεοτόκου* άρχισαν το 1848 μετά από άδεια της Πύλης και ολοκληρώθηκαν το 1854 με δωρεές, ενώ η εκκλησία ήταν ταυτόχρονα και έδρα του Μητροπολίτη Δρύστρας¹¹⁸³. Λόγω αντιθέσεων μεταξύ Ελλήνων, Μολδαβών, κ.ά, μετά το 1878 οι Έλληνες έκτισαν δική τους εκκλησία¹¹⁸⁴. Η διαμάχη των Εξαρχικών Βουλγάρων με το Οικουμενικό Πατριαρχείο ανάγκασε τον Επίσκοπο Δρύστρας να έχει ταυτόχρονα την έδρα του στην Τούλτσα και στη Σιλίστρια. Φαίνεται, όμως, ότι η στάση του Επισκόπου του Οικουμενικού Πατριαρχείου δεν ήταν η ενδεδειγμένη για τη συσπείρωση Ελλήνων και Ρουμάνων έναντι των Εξαρχικών και ένας αριθμός Ρουμάνων προσχώρησε στην Εξαρχία. Μετά το 1878 πολλά μέλη της διασποράς πήραν τη ρουμανική υπηκοότητα «αλλά διατηρούσαν αμείωτο το ελληνικό φρόνημα», ενώ ο Έλληνας υποπρόξενος υποστήριζε τη διάκριση μεταξύ σχολείων και εκκλησίας, με την τοπική εκκλησία να υπάγεται στην Ιερά Σύνοδο της Ελλάδας και όχι στο Οικουμενικό Πατριαρχείο¹¹⁸⁵. Η στάση αυτή περιέπλεξε ακόμη περισσότερο το θέμα της εκκλησίας στην πόλη.

Η ελληνική Κοινότητα ιδρύθηκε το 1871 και το 1874 αριθμούσε 160 μέλη, ενώ υποπρόξενος της Ελλάδας διορίστηκε ο Πηλίδης¹¹⁸⁶. Το 1874 ιδρύθηκε η *Ελληνική Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης* με δάσκαλο τον Κ. Μπιραλή, ενώ πρόεδρος ήταν ο Επίσκοπος Δρύστρας, αντιπρόεδρος ο Κίμων Ορλάνδος, Γραμματέας ο Σ.Γ. Λιβαθινός, και μέλη οι Ν. Ζαφείρης, Ν. Ασημακόπουλος, Κ. Λάσκαρης, Κ. Παλαμάρης και Αθανάσιος Βελασόγλους, όλοι πετυχημένοι έμποροι.

Από την Τούλτσα άρχισε τη θεαματική οικονομική του εξέλιξη ένας κλάδος της οικογένειας Λυκιαρδόπουλοι από την Κεφαλλονιά. Ο γενάρχης Παναγιώτης Λυκιαρδόπουλος με τους γιους του Διονύσιο, Νικόλαο και Ηλία, εγκαταστάθηκε στην Τούλτσα στη δεκαετία του 1830 και, στη συνέχεια, συγγένεψε με τον αλευροβιομήχανο Δημ. Ι. Μήλλα από τη Βραΐλα και τον εύπορο Μιχαήλ Παππαδάτο,

¹¹⁸⁰ C. Ardeleanu, “Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic al Grecilor...”, *ό.π.*, σ. 37.

¹¹⁸¹ Αντιγόνη Σ. Φοκά, *Τα παιδικά μου χρόνια στη Βραΐλα της Ρουμανίας*, Αθήνα, 2005, σ. 197-198.

¹¹⁸² <http://tulcea.uniunea-elena.ro/Articole/>

¹¹⁸³ π. Βικέντιος Κουρελάρου, *Οι εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων...*, *ό.π.*, σ. 60.

¹¹⁸⁴ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές...*, *ό.π.*, σ. 304.

¹¹⁸⁵ Ibidem, σ. 304-305.

¹¹⁸⁶ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 11 Απριλίου 1874.

Κεφαλλονίτη από την Τούλτσα¹¹⁸⁷. Πλέον πετυχημένος από τους τρεις γιους του Παναγιώτη ήταν ο έμπορος Ηλίας Π. Λυκιαρδόπουλος. Το αρχοντικό του δέσποζε στην πόλη και χτίστηκε στο διάστημα 1870-1875, ενώ οι απόγονοι συνέχισαν την πλούσια δραστηριότητά τους μέχρι το 1948¹¹⁸⁸. Ονομαστοί και πετυχημένοι έμποροι και πλοιοκτήτες της ελληνικής διασποράς στην Τούλτσα στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα υπήρξαν, επίσης, οι Στέλιος Βαλσαμινίδης, Γεώργιος Κουμπάς από τη Σκόπελο, Κωνσταντίνος Μοίραλης, Μελέτιος Σταματιάδης από την Κωνσταντινούπολη, Καλκαντής με απογόνους στον 20^ο αιώνα, Γεράσιμος Καλλιγιάς από την Κεφαλλονιά, Βασίλειος Μιχαλόπουλος από την Κέρκυρα, Γεώργιος Βέργος από το Βόλο που συγγένεψε με την οικογένεια Πεταλά, όπως επίσης οι Δενδρινός, Κουκούλης, Παπαδόπουλος, Παππαδάτος και πολλοί άλλοι¹¹⁸⁹.

Μεταξύ των γιατρών της ελληνικής διασποράς στην Τούλτσα σημειώνουμε τους Νικόλαος Κελαδηνός (νομιάτρος της Τούλτσα το 1878) και Ιωάννης Τολίκας από τα Σέρβια Κοζάνης¹¹⁹⁰.

Η πόλη του **Σουλινά (Sulina)** βρισκόταν επί των εκβολών του μεσαίου δέλτα του Δούναβη στη Μαύρη Θάλασσα. Οι περισσότεροι από τους 1.000 κατοίκους περίπου το 1853 ήταν Έλληνες από τα Ιόνια νησιά¹¹⁹¹, ενώ το 1864 η διασπορά αριθμούσε 2.500 από τους 6.000 κατοίκους της πόλης¹¹⁹². Το 1881 η πόλη αριθμούσε 4.500 μόνιμους κατοίκους¹¹⁹³ και οι Έλληνες αποτελούσαν «... τη σημαντικότερη εθνότητα στην πόλη»¹¹⁹⁴. Ο Σουλινάς ανακηρύχθηκε σε ελεύθερο λιμάνι το 1870 από τους Οθωμανούς, καθεστώς που διατήρησε και η Ρουμανία μετά τη Συνθήκη του Βερολίνου το 1878¹¹⁹⁵. Τα πρώτα ναυτιλιακά γραφεία στην πόλη ήταν αυτά των μελών της διασποράς, των Τρωιάνου, Λιβαδά, Δρακούλη και Δ. Βαλσαμάκη.

Η ελληνική εκκλησία του *Αγίου Νικολάου* θεμελιώθηκε στη θέση της παλιάς στις 14 Οκτωβρίου 1866 με άδεια της Πύλης και ολοκληρώθηκε το 1867, ενώ αποδείχθηκαν αναποτελεσματικές οι προσπάθειες υφαρπαγής του ναού από τις ρουμανικές αρχές το 1880¹¹⁹⁶. Σημαντικότεροι χρηματοδότες για την ανέγερσή της ήταν έμποροι της διασποράς, που θεωρούνταν και μεγάλοι ευεργέτες της κοινότητας του Σουλινά¹¹⁹⁷. Η ελληνική κοινότητα συνέστησε *Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα*, στα πλαίσια της οποίας οι έμποροι Φορέστης, Θεοφιλάτος, Σταθάτος, Μπάρλας, Γεωργιάδης, Βαρβάτης και Φαρδούλης ίδρυσαν Αρρεναγωγείο το 1874¹¹⁹⁸. Κατά τη

¹¹⁸⁷ Δημήτριος Κοντογεώργης, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, *λήμμα Οικογένεια Λυκιαρδοπούλου*, (21/4/2008).

¹¹⁸⁸ Δελής Απόστολος, *Οικογένεια Λυκιαρδοπούλου*, <http://blacksea.ehw.gr/Forms/>, (31/12/2008).

¹¹⁸⁹ Victor H. Baumann, *Prezența Elenilor la Tulcea...*, *ό.π.*, σ. 27-92.

¹¹⁹⁰ Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία...*, *ό.π.*, σ. 34, 41.

¹¹⁹¹ π. Βικέντιος Κουρελάρου, *Οι Εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων...*, *ό.π.*, σ. 83.

¹¹⁹² Cornelia Papacostea -Danielopolu, "La vie culturelle des communautés grecques... », *ό.π.*, σ. 478.

¹¹⁹³ I.A. Nazarettean, *Notice statistice și geografice asupra...*, *ό.π.*, σ. 37.

¹¹⁹⁴ Δ. Κοντογεώργης, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, *λήμμα Σουλινάς*.

¹¹⁹⁵ π. Βικέντιος Κουρελάρου, *Οι Εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων...*, *ό.π.*, σ. 84.

¹¹⁹⁶ *Σύλλογοι*, αρ. 1190/1880 και 1195/1880.

¹¹⁹⁷ π. Βικέντιος Κουρελάρου, *Οι Εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων...* *ό.π.*, σ. 85, όπου οι ευεργέτες I. Θεοφιλάτος, Δημ. Γρίλλος, Μ. Δ. Μύρας, Απ. Καλλιγιάς, Σπ. Β. Βλασσόπουλος, Β. Πιέβιτς (Ρώσος φιλέλληνας), Σπ. Α. Φραγκισκάτος και Ν. Δ. Καρυτινός.

¹¹⁹⁸ *Οι Σύλλογοι της Βραΐλας*, 1 Αυγούστου 1874.

διάρκεια του Ρώσο-τουρκικού πολέμου του 1877-1878 ο Σουλινάς απειλήθηκε με πλήρη καταστροφή, ώστε πολλά μέλη της ελληνικής διασποράς κατάφυγαν στην Ελλάδα. Η εταιρεία Σταθάτος & Θεοφιλάτος φόρτωσε είκοσι σλέπια της με κάρβουνο και εμπορεύματα και, χωρίς ναύλο για τους άπορους Έλληνες, τα έστειλε στην Ελλάδα¹¹⁹⁹. Ο επιχειρηματίας Γεράσιμος Π. Αυγερινός πραγματοποιούσε φορτοεκφορτώσεις σλεπιών και διέμενε επί 24 χρόνια στο Σουλινά, δίνοντας συμφέρουσες τιμές για τέτοιες εργασίες στους εμπόρους και ιδιοκτήτες πλοίων στο Δούναβη¹²⁰⁰. Στην πόλη προσέφεραν τις ιατρικές τους υπηρεσίες οι ιατροί της διασποράς Κοντομίχαλος και Βαλέριος Στάης¹²⁰¹.

Στην επιστράτευση της Ελλάδας του 1880, περισσότεροι από 100 νέοι του Σουλινά, στην πλειοψηφία τους καταγόμενοι από Κεφαλλονιά και Ιθάκη, κατατάχθηκαν εθελοντές στον ελληνικό στρατό, με πρωτοβουλία των εμπόρων και πλοιοκτητών Διονύσιου Σταθάτου, Μ. Μπίρα, Π. Ζαμάνη, Π. Μαρούλα και Λ. Φαρδούλη¹²⁰². Την ίδια χρονιά ιδρύθηκε Παρθεναγωγείο, ενώ εξ' αιτίας της μετάθεσης του υποπρόξενου Μ. Νικολάου, 56 κάτοικοι, κυρίως έμποροι, με υπόμνημά τους προς τον Πρωθυπουργό Χαρίλαο Τρικούπη, ζητούσαν την παραμονή του στο Σουλινά¹²⁰³ και, λίγο αργότερα, έμποροι ευχαριστούσαν τον μετατιθέμενο από το Βουκουρέστι Γενικό Πρόξενο Κλέωνα Ραγκαβή¹²⁰⁴. Νέος Πρόξενος στο Σουλινά διορίστηκε ο Αχιλλέας Τζιμπουράκης¹²⁰⁵.

5.8 Η ελληνική διασπορά σε άλλες πόλεις της Ρουμανίας

Η ελληνική διασπορά στη Μολδαβία παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά, διότι ο τόπος εγκατάστασής της συνέβαλε στην αδυναμία ανανέωσής της, αδυναμία που σε αυτή την περίοδο που εξετάζεται επιτάθηκε από τη μαζική εγκατάσταση εβραϊκής διασποράς. Η αδυναμία οικονομικής ανάπτυξης της διασποράς στη Μολδαβία οδήγησε, προς τα τέλη αυτής της περιόδου, στον οικονομικό μαρασμό, την εγκατάλειψη της γλώσσας και, τελικά, στην αφομοίωσή της, παρ' όλο που στην αρχή της περιόδου είχε σημαντική οικονομική παρουσία.

Το **Ιάσιο (Iasi)**, πρωτεύουσα της Μολδαβίας, στην απογραφή του 1859-60 είχε πληθυσμό 65.745 κατοίκους (48.314 το 1832)¹²⁰⁶ και η ελληνική διασπορά το 1849 αριθμούσε 600 άτομα εγγεγραμμένα στο μητρώο του προξενείου, που το 1854 αυξήθηκαν σε 1.000 κατοίκους¹²⁰⁷.

Μαζί με τους αδελφούς Χριστόδουλο και Ιωάννη Αδαμάκη, που ήταν ενοικιαστές των αγροκτημάτων των Πατριαρχείων το 1830 και μεγαλέμποροι στην

¹¹⁹⁹ *Δελτίον Συλλόγων*, Γαλάτσι, αρ. 370/1877.

¹²⁰⁰ *Σύλλογοι*, αρ. 1409/1880.

¹²⁰¹ Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία...*, ό.π., σ. 39.

¹²⁰² *Σύλλογοι*, αρ. 1433, 1450/1880.

¹²⁰³ *Σύλλογοι*, αρ. 1316/1880.

¹²⁰⁴ *Σύλλογοι*, αρ. 1327/1880, όπου οι Ι. Διαμαντόπουλος, Α. Θεοφιλάτος, Α. Φορέστης, Γ. Ιγγλέσης, Ν. Βαρβάτης, Μ. Μοϊράν, Σπ. Βλασσόπουλος, Κων. Μπάρλας, Αρ. Κοντογούρης, Σπ. Ραϊζης, Γ. Ζερβός, Πάνος Μαρούλης, Γ. Αυγερινός και Ν. Καμπούρης.

¹²⁰⁵ *Σύλλογοι*, αρ. 1450/1880.

¹²⁰⁶ Ecaterina Negruți, "Clasificarea localităților urbane din Moldova...", ό.π, Anexa 1.

¹²⁰⁷ Ελένη Ν. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», ό.π, σ. 50.

Κωνσταντινούπολη και Βεσσαραβία μέχρι το 1851¹²⁰⁸, υπήρχαν 263 ξένοι υπήκοοι Αυστρίας, Βρετανίας, Ρωσίας και Γαλλίας, που σε όλη την έκταση της Μολδαβίας νοίκιαζαν αγροκτήματα, συμβάλλοντας με σημαντικά ποσά στο κρατικό ταμείο¹²⁰⁹. Την ίδια περίοδο συναντούμε πλούσια μέλη της ελληνικής διασποράς να αγοράζουν αγροκτήματα σημαντικής αξίας, όπως τους Νικόλαος Χρυσοβέργης, Ν. Αντωνίου (1831), Σπυρίδων Ανδρέα Παύλου (1836), Πλαγινός ο «Κροίσος της Μολδαβίας» (1842), Πετράκης Μαυρογένης (1842), Παναγιώτης Μαλαξάς (1848), Αλέκος Αργυρόπουλος (1847)¹²¹⁰, Γεώργιος Γρηγοριάδης (Ρομάλο)¹²¹¹, κ.ά. Ο Φίλιππος Φουρναράκης από τη Χίο, πρόεδρος των Βρετανών υπηκόων της Μολδαβίας, είχε κτήματα στο Μπακάου κατά την Ηγεμονία του Μιχαήλ Στούρτζα και βρισκόταν σε στενή επαφή με τον Αδαμάντιο Κοραή στο Παρίσι¹²¹². Η οικονομική παρουσία της διασποράς στο Ιάσιο στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα ήταν ισχυρή και αποτελούσε το κυρίαρχο στοιχείο στο εμπόριο της περιοχής και στη γαιοκτησία, που όμως υποχώρησε σημαντικά εξ αιτίας της κρατικοποίησης της γης το 1864 από τον Ηγεμόνα Αλέξανδρο Κούζα¹²¹³.

Στα χειρόγραφα της ρουμανικής Ακαδημίας καταγράφονται στο διάστημα 1826-1851 πολλά μέλη της ελληνικής διασποράς στο Ιάσιο που συναλλάσσονταν με τον εμπορικό οίκο των αδελφών Αδαμάκη, καθώς και τις σχέσεις του οίκου με το Κισινέφ και την Οδησό¹²¹⁴. Μεταξύ των ιατρών της ελληνικής διασποράς στο Ιάσιο σημειώνουμε τους Δημήτριος Σακελάρης από την Κοζάνη, Σοφιανόπουλος, Νεστοράς, Ιωάννης Βασιλείου, Αλέξανδρος Τέσσας (οφθαλμίατρος-1840), Μιχαλάκης Αντωνίου, Γεώργιος Χριστοδούλου (1860), κ.ά.¹²¹⁵.

Στο Μποτοσάνι (Botosani), πρωτεύουσα του ομώνυμου νομού στη βόρεια Μολδαβία με πληθυσμό 27.147 κατοίκους το 1859-1860¹²¹⁶, η διασπορά ασχολείτο με το εμπόριο, είχε καταστήματα, αγροκτήματα, κ.ά.¹²¹⁷. Συναντούμε, επίσης, γιατρούς¹²¹⁸, τους κτηματίες αδελφούς Νικόλαο, Γεώργιο και Ιωάννη Μαυρομάτη¹²¹⁹, καθώς και βλαχόφωνους¹²²⁰, κ.ά. Ωστόσο η μικρή διασπορά στην πόλη ενσωματώθηκε στην τοπική κοινωνία κατά την περίοδο που εξετάζεται, όπως και στις περισσότερες πόλεις της Μολδαβίας.

¹²⁰⁸ ANIC, Documente Istorice, DCLV/88, DCLVI/170.

¹²⁰⁹ C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei...*, ό.π, σ. 162-163.

¹²¹⁰ Ibidem, σ. 176-184.

¹²¹¹ ANIC, Arhive personale și familiale, Inventar Romalo, nr 1653.

¹²¹² Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Convergences culturelles Gréco-Roumaines...*, ό.π, σ. 250.

¹²¹³ Cornelia Papacostea-Danielopolu, “La vie culturelle des communautés Grecques de Roumanie dans la seconde moitié du XIXe siècle”, *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 3 (1969), București, σ. 475-476.

¹²¹⁴ Academia Romana, mss 858 και 1061.

¹²¹⁵ Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία...*, ό.π, σ. 24, 25, 28.

¹²¹⁶ Ecaterina Negruți, “Clasificarea localităților urbane din Moldova...”, ό.π, Anexa 1.

¹²¹⁷ Artur Gorovei, *Monografia orașului Botosani*, Botosani, 1926, σ. 82-91.

¹²¹⁸ Ibidem, σ. 101, 119, 136, όπου οι Αντόνιος Καρούζος, Γεωργιάδης και Σαμουρκάσης.

¹²¹⁹ Ibidem, σ. 130.

¹²²⁰ Ibidem, σ. 82-91, όπου επίσης οι Έλληνες υπήκοοι Αυστρίας, Ι. Γεωργίου (φαρμακοποιός), Δ. Καρμάς, Κ. Ι. Καραγιάννης, Νικ. Διαμιάνοβιτς, Θεοδόσιος Δημητρίου, Ι. Σταματόπουλος από Τεργέστη, Νικόλαος Καμπάνης από την Πάρο, Νικ. και Κ. Πλακάς (Ibidem, σ. 301-306).

Στην πόλη **Μπαρλάτ (Bârlat)** της Μολδαβίας με πληθυσμό 13.165 κατοίκους το 1859-1860 (5.327 το 1832)¹²²¹, την ελληνική διασπορά επισκέφθηκαν το Νοέμβριο του 1873 δύο επόπτες, αποσταλμένοι της ελληνικής κυβέρνησης στη Ρουμανία, προς έλεγχο των προξενείων και των ελληνικών ιδρυμάτων. Σύμφωνα με ανταπόκριση της εφημερίδας *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, παράλληλος στόχος μέσω των ελεγκτών ήταν η παρότρυνση της ελληνικής διασποράς για οργάνωσή της σε κοινότητες, συλλόγους και φιλανθρωπικά σωματεία¹²²². Η ελληνική διασπορά στο Μπαρλάτ που ανερχόταν σε 200 άτομα περίπου, κυρίως έμποροι, ενοικιαστές αγροκτημάτων και βιοτέχνες, συνέστησε το Δεκέμβριο του 1873 την *Ελληνική Αγαθοεργό Αδελφότητα*, παρόντος του Ι. Μεσσηνέζη, υποπρόξενου στο Μπαρλάτ¹²²³. Το Σεπτέμβριο του 1874 συνεστήθη ο *Ελληνικός Φιλόμουσος Σύλλογος Μπαρλατίου*, με μέλη από την ελληνική διασπορά και των γειτονικών κωμοπόλεων **Φαλτσίου (Falcium)** και **Τεκούτσι (Tecuci)** (1859-1860 κάτοικοι 5.769). Η διοίκηση του Συλλόγου συγκροτήθηκε με τρόπο ώστε να συσπειρωθεί η ελληνική διασπορά αυτής της περιοχής της Μολδαβίας¹²²⁴, αφού το 1873 είχε ιδρυθεί ο *Ελληνικός Σύλλογος Φαλτσίου* (κάτοικοι 1.630) επί του ποταμού Προύθου, με Πρόεδρο τον έμπορο Κ. Τσαγκόπουλο¹²²⁵. Βορειότερα στο **Ρομάν (Roman)**, ο Διαμαντής διατηρούσε φαρμακείο από το 1840¹²²⁶ και ο Λεωνίδας Ηρακλείδης νοίκιασε την κατοικία του το 1855 που μετατράπηκε σε νοσοκομείο από τους Αυστριακούς¹²²⁷.

Το **Ισμαήλ (Ismail)**, πόλη επί του βόρειου βραχίονα του Δούναβη, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα είχε πληθυσμό 30.000 κατοίκων, από τους οποίους οι 4.000 ήταν μέλη της ελληνικής διασποράς¹²²⁸. Η ελληνική κοινότητα έθεσε το θεμέλιο λίθο για την ανέγερση της ελληνικής εκκλησίας στις 4 Μαρτίου 1873¹²²⁹, όπου καθοριστικό λόγο είχε ο Έλληνας υποπρόξενος Επ. Μαυρομάτης¹²³⁰, ενώ το οικόπεδο για την ανέγερση της εκκλησίας αγοράστηκε στο όνομα ενός μέλους της διασποράς και όχι της κοινότητας¹²³¹. Το 1873 λειτουργούσε, επίσης, ελληνικό σχολείο¹²³², ενώ το 1874 η ελληνική κοινότητα με Πρόεδρο τον υποπρόξενο Μαυρομάτη και ταμία τον Κούπα, έκανε έρανο για την ολοκλήρωση του ναού της Κοινότητας¹²³³. Το μέγιστο ποσοστό

¹²²¹ Ecaterina Negruți, “Clasificarea localităților urbane din Moldova...”, *ό.π.*, Anexa 1.

¹²²² Οι ελεγκτές ήταν οι Ι. Καλλέργης, Α΄ γραμματέας της πρεσβείας στην Πόλη και Σακκόπουλος, Πρόξενος στο Ρουχτσιούκ, *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 14 Δεκεμβρίου 1873, ενώ ο Ι. Καλλέργης είχε ιδιαίτερη συνάντηση με τον Ηγεμόνα Κούζα.

¹²²³ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 14 Δεκεμβρίου 1873. Πρόεδρος Αντώνιος Πουλούδης, Γραμματέας Σ. Κρητικός, Ταμίας Ιωάννης Ποταμιάνος.

¹²²⁴ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 26 Σεπτεμβρίου 1874. Στο Δ.Σ εξελέγησαν οι Κλεάνθης Δαβίρογλου γιατρός Πρόεδρος, Κ. Τσαγκόπουλος γιατρός Φαλτσίου, Αντιπρόεδρος (Πρόεδρος άλλοτε στο Φαλτσίου), Σ. Κρητικός Γραμματέας, Βαπτιστής Φωκάς Ταμίας, Ζήσος Στοϊδης μέλος, Λεωνίδας Μιχαλιτζιάνος μέλος. Ευεργέτης ανακηρύχθηκε το Νοέμβριο η Ζωή Βάρναλη, που δώρισε στο Σύλλογο 480 φράγκα.

¹²²⁵ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 16 Μαρτίου 1873.

¹²²⁶ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, *ό.π.*, σ. 128.

¹²²⁷ *Ibidem*, σ. 134.

¹²²⁸ Δ. Κοντογεώργης, *Ιδρυμα Μειζονος Ελληνισμού*, λήμμα Ισμαήλ (14/3/2008).

¹²²⁹ *Ibidem*.

¹²³⁰ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 15 Φεβρουαρίου 1873.

¹²³¹ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές πτυχές...*, *ό.π.*, σ. 301-302.

¹²³² *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 15 Φεβρουαρίου 1873.

¹²³³ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 11 Μαΐου 1874.

των χρημάτων, έξι χιλιάδες φράγκα, κατέβαλαν οι έμποροι Ζαχαριάδης, Κούπας, Σαπουνάς (στο όνομα του οποίου αγοράστηκε το οικόπεδο), Αντύπας και Φερεντίνος, ενώ παράλληλα κατέβαλαν τη συνδρομή τους και τα 99 μέλη της Κοινότητας¹²³⁴. Γνωρίζουμε, λοιπόν, για την παρουσία ισχυρών εμπόρων και πλοιοκτητών αυτή την περίοδο, αλλά δεν γνωρίζουμε για την παρουσία επαγγελματιών, ναυτών, κ.ά. Το 1875 ο υποπρόξενος Αλέξανδρος Λεονάρδος ενημέρωνε ότι λειτουργούσε στην πόλη Βιβλιοθήκη¹²³⁵, ιδιοκτήτης σύγχρονου ξενοδοχείου ήταν ο Λουκάς Τάφταλης¹²³⁶, ενώ γιατρός της διασποράς ήταν ο Κορυδαλής, που ήταν νομιάτρος Ισμαήλ το 1862¹²³⁷.

Στη Φωζάνη (Focsani), την πόλη που αποτελούσε το σύνορο μεταξύ Βλαχίας και Μολδαβίας, η παρουσία της ελληνικής διασποράς ήταν πολυπληθής πριν από την επανάσταση του 1821. Ο πληθυσμός της πόλης ανερχόταν σε 9.752 το 1859-1860 (4.795 κάτοικοι το 1832)¹²³⁸. Ο Παναγιώτης Κεφαλάς ήταν Πρόεδρος (στάροστε) των εμπόρων¹²³⁹, ενώ ο μεγαλύτεμος Παναγιώτης Σπαχής, γαμπρός του Αποστόλη Αρσάκη από την αδελφή του Δέσποινα, είχε αγροκτήματα και πανδοχείο στην πόλη μέχρι το 1840¹²⁴⁰.

Στο **Μπουζέου (Buzău)** στην ανατολική Βλαχία, ο Ονούφριος Καββαδίας άνοιξε νέα εκπαιδευτήρια το 1874, αφού έκλεισε τα εκπαιδευτήριά του στη Βραΐλα, προσκεκλημένος της εκεί ελληνικής διασποράς¹²⁴¹. Ιδρύθηκε Ελληνική Σχολή *Η Ένωσις*, που έκανε εγκαίνια λειτουργίας στις 12 Μαΐου 1874¹²⁴².

Στο **Καλαράσι (Calarași)** πρωτεύουσα του νομού Γιαλομίτσα στην ανατολική Βλαχία, το 1868 αναφέρονται σημαντικοί επιχειρηματίες μέλη της διασποράς με καταγωγή από την Κεφαλονιά, όπως οι Π. Κατζίγερας, Ι.Γ. Σβορώνος, Γ. Πατρίκιος, Ι. Λυκιαρδόπουλος, Μ.Δ. Αυγερινός, Π.Α. Χαροκόπος, που συνέβαλλαν οικονομικά «υπέρ της Κρήτης»¹²⁴³. Στην επιστράτευση στην Ελλάδα του 1880, περίπου 60 μέλη της ελληνικής διασποράς από το Καλαράσι συγκέντρωσαν 7,2 χιλ. φράγκα υπέρ του ελληνικού στρατού. Μεταξύ των δωρητών διακρίνονται οι εύποροι έμποροι και κτηματίες Π. Κατσίγερας, Π.Α. Χαροκόπος, Μ.Ι. Πολυχρονιάδης, Κ.Δ. Μαθιός, κ. ά, που τους συναντούμε να δραστηριοποιούνται και στα επόμενα χρόνια.¹²⁴⁴ Σχολείο της διασποράς λειτουργούσε από το 1875¹²⁴⁵, ενώ από το Καλαράσι καταγόταν η πρώτη γυναίκα γιατρός της Ρουμανίας Μαρία Κουτσαρίδου (1856-1916).

¹²³⁴ Ibidem, 99 μέλη με 20 φράγκα συμμετοχή για το μάθε μέλος.

¹²³⁵ Ελένη Ν. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ. 37.

¹²³⁶ Ibidem, 3 Νοεμβρίου 1875.

¹²³⁷ Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία...*, *ό.π.*, σ. 33.

¹²³⁸ Ecaterina Negruți, «Clasificarea localităților urbane din Moldova...», *ό.π.*, Anexa 1.

¹²³⁹ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, *ό.π.*, σ. 137, σημ. 3.

¹²⁴⁰ ANIC, Arhive personale și familiale, Inventar nr. 1708, Spahi Panaiot.

¹²⁴¹ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 13 Μαρτίου 1874.

¹²⁴² Ibidem, 11 Μαΐου 1874.

¹²⁴³ Ευαγγελία Γεωργιτωγιάννη, *Π.Α. Χαροκόπος (1835-1911)*, Αθήνα, 2000, σ. 217, σημ. 85-87.

¹²⁴⁴ *Σύλλογοι*, αρ.1454/1880, όπου οι Ι.Α. Χαροκόπος, Σπύρος Α. Χαροκόπος, Ν. Α. Χαροκόπος, Ι. Φωτιάδης, Γ.Δ. Αγγελόπουλος, Κ.Β. Πεταλάς, Φ. Γεωργιάδης, Κ. Βενέτης, Ι.Π. Θουαμπώλης, Ηλίας Νικολάου, κα.

¹²⁴⁵ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές...*, *ό.π.*, σ. 324.

Στην **Ολτένιτσα (Oltenița)**, πόλη του νομού Γιαλομίτσα, το 1876 ζούσαν 850 Έλληνες, από τους οποίους μόνον οι 250 ήταν εγγεγραμμένοι στα μητρώα του ελληνικού Προξενείου¹²⁴⁶. Το 1872 λειτουργούσε το ιδιωτικό Σχολείο του Αλέξανδρου Γεωργιάδη¹²⁴⁷, το 1873 υπήρχε η *Ελληνική Λέσχη*¹²⁴⁸, ενώ στα τέλη του 1874 συστάθηκε η *Φιλόπτωχος Αδελφότης* με σκοπούς την περίθαλψη των απόρων και την προαγωγή του Σχολείου. Στη διοίκησή της εξελέγησαν έμποροι και άτομα με δυνατότητα οικονομικής βοήθειας της ελληνικής διασποράς¹²⁴⁹. Το καλοκαίρι του 1875 ιδρύθηκε *Ελληνική Σχολή*, όπου παραδίδονταν μαθήματα επίσης στα Ρουμανικά και στα Γαλλικά. Διευθυντής ορίστηκε ο δάσκαλος Ν. Δημητριάδης¹²⁵⁰, ενώ στην επιστράτευση του 1880, η ελληνική κοινότητα Ολτένιτσας «απέστειλεν ετέρους δέκα σφριγώντες νέους, όπως καταταγώσιν εις τας τάξεις του ελληνικού στρατού»¹²⁵¹.

Στο **Καλαφάτι (Kalafat)**, λιμάνι επί του Δούναβη στο νομό Ντόλζ (Κραϊόβα), η ελληνική εκκλησία άρχισε να κτίζεται το 1864 και ολοκληρώθηκε το 1874, με κύριο χρηματοδότη τον Χατζή Παναγιώτη Θεοδώρου από το Πετρούλι των Αγράφων¹²⁵², ενώ το 1876 η ελληνική διασπορά στη πόλη ανερχόταν σε 250 οικογένειες, από τις οποίες οι ήταν 100 εγγεγραμμένες στα μητρώα του Προξενείου και 150 μη εγγεγραμμένες¹²⁵³.

Η ελληνική κοινότητα ίδρυσε δύο σχολεία, Αλληλοδιδασκτικό και Ελληνικό το 1870, με πόρους από το κληροδότημα του Χατζή Παναγιώτη Θεοδώρου, τα δίδακτρα των ευπόρων μαθητών, τις συνεισφορές της κοινότητας, αλλά και παρακράτηση «5 λεπτών κατά κοιλόν», από δημητριακά που εξάγονταν από Έλληνες εμπόρους της πόλης¹²⁵⁴. Διευθυντές στα σχολεία ήταν ο Γ.Π. Μάρκου στο Αλληλοδιδασκτικό και ο Ευθύμιος Γεράσης στο Ελληνικό, ενώ και στα δύο φοιτούσαν 65 μαθητές, Έλληνες, Ρουμάνοι, Βούλγαροι, Εβραίοι και Γερμανοί¹²⁵⁵.

Μεταξύ των οικονομικά ισχυρών μελών της ελληνικής διασποράς στην πόλη σημειώνονται οι Θεόδωρος Δ. Φαράγκος, Ματθαίος Ζ. Ιωαννίδης, Δημήτριος και Κωνσταντίνος Δ. Αρσένης, Στέφανος Αλ. Νικολαΐδης, Λάζαρος Δημητρίου, Ανδρέας Μικόπουλος, Αθανάσιος Νικολαΐδης, Ναούμ Δημητριάδης, Κωνσταντίνος Χριστοδούλου και Σταμάτης Πανταζής.

Η **Κραϊόβα (Craiova)**, το 1859-60 είχε πληθυσμό 21.521 κατοίκους (11.066 κάτοικοι το 1832)¹²⁵⁶, ενώ υπήρχε ελληνικό υποπροξενείο, όπου ο έμπορος Ιωακείμ Παπάζογλους πλήρωσε το διαμονητήριό του στον προξενικό υπάλληλο Φ.

¹²⁴⁶ Ελένη Ν. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ. 18, σημ. 38^α.

¹²⁴⁷ *Ibidem*, σ. 29.

¹²⁴⁸ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές...*, *ό.π.*, σ. 324.

¹²⁴⁹ *Οι Σύλλογοι* της Βραΐλας, 1 Ιανουαρίου 1875, όπου τα μέλη του Δ.Σ ήταν οι Πρόεδρος Ε. Πεταλάς, Ταμίας Ι. Βαρβέρης, Γραμματέας Α. Κατινός και έφοροι οι Κ.Ν. Χριστοδούλου, Γ. Κωνσταντινίδης και Π.Ι. Δρίβας.

¹²⁵⁰ *Ibidem*, 27 Οκτωβρίου 1875.

¹²⁵¹ *Σύλλογοι*, αρ.1454/1880.

¹²⁵² <http://www.calafat.go.ro>.

¹²⁵³ Ελένη Ν. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ. 18, σημ. 38^α.

¹²⁵⁴ *Ibidem*, σ. 29.

¹²⁵⁵ *Ibidem*, σ. 29.

¹²⁵⁶ Ion Cojocaru, «Țara Românească după statistica generală din 1832...» *ό.π.*, σ. 160.

Λουλόπουλο και είχε αύξοντα αριθμό 547¹²⁵⁷. Το 1872 λειτουργούσε ελληνικό σχολείο του Κωνσταντίνου Γλοβαρίδη¹²⁵⁸.

Η παλαιότερη σημαντική διασπορά χάθηκε με την επανάσταση του 1821. Βογιάροι, όπως οι οικογένειες Σαμουρκάση, Σκαναβή, κ.ά, έμποροι και ενοικιαστές αγροκτημάτων, όπως οι Ποπ, Πολυχρόνης Χατζή Μάνθου, αδελφοί Χατζή Γιανούση, κ.ά¹²⁵⁹, καθώς και οι Αναστάσιος Καλαϊτζής, Νικόλαος Μανουήλ, Νικόλαος Ι. Δούμπας, κ.ά¹²⁶⁰, ενσωματώθηκαν και αφομοιώθηκαν στην τοπική κοινωνία. Η ίδια εξέλιξη υπήρξε και για τα μέλη της «παλαιάς κομπανίας» που αριθμούσε 349 ονόματα, όπως οι Πάνος ο Έλληνας, Χρήστος ο Έλληνας, Πανάς του Έλληνα Ιωάννη, Σπύρος Παύλου, Δημήτριος Μπικηνιώτης, Γιαννάκης ο Γουναράς, κ.ά.¹²⁶¹. Αυτό μαρτυρούν, επίσης, δύο χειρόγραφα στα Κρατικά Αρχεία του Βουκουρεστίου¹²⁶², όπου στο ένα καταγράφεται η περιουσία των αδελφών Νάνου, ενώ στο δεύτερο οι δοσοληψίες ενός χονδρέμπορου της Κραϊόβας το 1841-1842 και όπου μεταξύ των συναλλασσομένων καταγράφονται τα μέλη της διασποράς Αναστάσιος Αρσένης, Χριστόδουλος Νικολάου, Ιωάννης Παναγιώτου, Παναγιώτης Μαργέτης, Γεώργιος Πέτροβιτς, κ.ά, καθώς και εμπορικές τους σχέσεις με τη Βραΐλα.

Ο γιατρός Παναγιώτης Νικολαΐδης από την Κραϊόβα εγκαταστάθηκε στο Βουκουρέστι¹²⁶³, ενώ, μετά το 1830, στον κατάλογο της Αρχοντολογίας της Ολτένια συναντούμε τους Αλέκος Αργυρόπουλος, Κωνσταντίνος Χαραλαμπής, Αλέκος Σαμουρκάσης, Ιωάννης Θεοχάρης, Κωνσταντίνος Παντιάς¹²⁶⁴, κ.ά. Γιατρούς, μέλη της ελληνικής διασποράς συναντούμε, επίσης, τους Χρησταρής¹²⁶⁵, Αντώνιος Τυπάλδος, Σέργιος ο Ιωαννίτης, Φ. Ευσταθίου¹²⁶⁶. Τα αδέρφια Ιωάννης και Νικόλαος ο Έλληνας από τη Σίφνο εγκαταστάθηκαν στην Κραϊόβα το 1823, όντας δάσκαλοι κατ' οίκον, «... είχαν σπίτι και ένα κατάστημα σε κεντρικό δρόμο... και από το 1833 δεν πλήρωναν φόρους»¹²⁶⁷.

Μετά το 1825 εγκαταστάθηκε στην Κραϊόβα ένας σημαντικός αριθμός Βλαχόφωνων, πολλοί από τους οποίους κατάγονταν από την Κλεισούρα της Ηπείρου. Μεταξύ αυτών σημειώνουμε τους Αλέξανδρος Γκούρας (Guran) γουναράς, Δημήτριος και Ιωάννης Στέφου, Stan Plesa, Theodor Coman, Gheorghe Coadă,

¹²⁵⁷ ANIC, *Administrative*, 1/1835.

¹²⁵⁸ Ελένη Ν. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», *ό.π.*, σ. 29.

¹²⁵⁹ Ioana Constantinescu, *Arendășia în agricultura Țării Românești...*, *ό.π.*, σ. 61,133,149-151, 161, 165, 169, 175, όπου επίσης οι Μαρίνογλου Χριστόδωρος, Νικολάου Χριστόδωρος, Λειβαδάς Κορνιόπουλος, Χριστόδουλος Λάπατης.

¹²⁶⁰ D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică...*, *ό.π.*, σ. 401-403, 440-453, όπου οι Αθανάσιος Χατζή Παναγιώτη Λαδόπουλος, Κυριάκος Αναστασίου, Χρίστος Κούρτης, Δημήτριος Ι. Μαυρουδής, Γεώργιος Χατζή Λέκκας, Γεώργιος Οικονόμου.

¹²⁶¹ C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române...*, *ό.π.*, σ. 146.

¹²⁶² ANIC, ms 521 (Registru pentru administrația averii casei fraților Nanu), ms 1847 (Catastif grec a unui neguțător din Craiova).

¹²⁶³ Arhivele Olteniei, 47-48 (1930), σ. 109.

¹²⁶⁴ Arhivele Olteniei, 43-44 (1929), σ. 267-275, όπου οι Γεώργιος Στενός, Δημήτριος Αμάν, Γρηγόριος Θεοχάρης, Δημητράκης Χαραλαμπής, Λάμπρος Βηλαράς.

¹²⁶⁵ Arhivele Olteniei, 49-50 (1930), σ. 203.

¹²⁶⁶ Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία...*, *ό.π.*, σ. 20, 34, 38.

¹²⁶⁷ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Convergences culturelles Gréco-Roumaines...*, *ό.π.*, σ. 244.

κ.ά.¹²⁶⁸. Ακολούθησαν και άλλες οικογένειες, όπως οι Κόττας, Γκόγκας, Σιμωνίδης, Κόκκος, Σαΐτας, Θεόδωρος και Νικόλαος Στέργιου, Πέτρος και Μάρκος Δημητρίου, Πάλης, Σίμου, Παπαχατζής, κ.ά., μέχρι το 1850 περίπου, από το Μοναστήρι, την Αβδέλλα και άλλα μέρη της Πίνδου και της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Πολλοί από τους παραπάνω Βλαχόφωνους είχαν λαμπρή οικονομική επιτυχία στην Ρουμανία, ενώ αρκετοί έπαιζαν σημαντικό ρόλο στο «Μακεδονορωμουνικό Σύλλογο» και είχαν σχέσεις με τον γνωστό Απόστολο Μαργαρίτη¹²⁶⁹. Αυτή την περίοδο εγκαταστάθηκε στην πόλη η οικογένεια του Θεόδωρου Δ. Θεοδοροπούλου (Theodorini)¹²⁷⁰.

Στο **Πιτέστι (Pitești)** πρωτεύουσα του νομού Άρτζες στην κεντρική Βλαχία όπου ήταν η έδρα της Επισκοπής Άρτζες, η παρουσία της ελληνικής διασποράς καταγράφεται πολύ πριν από την περίοδο που εξετάζουμε, ενώ η πόλη είχε πληθυσμό 7.000 περίπου το 1859-1860¹²⁷¹. Χονδρέμπορος στην περιοχή ήταν ο Γεώργιος Στεργιόπουλος, που συνεργαζόταν με εμπόρους του Σιμπίου και του Βουκουρεστίου¹²⁷². Το 1833 δάσκαλος στο Πιτέστι ήταν ο Νικόλαος Σιμωνίδης, το 1836 μεταξύ των είκοσι αντιπροσώπων της πόλης (Δημοτικοί Σύμβουλοι) ήταν οι Κωνσταντίνος Μωραΐτης, Κωνσταντίνος Λέκκας και Ευθύμιος Νικολάου, το 1838 ο εργολάβος του Βουκουρεστίου Δημήτριος Δήμας ανέλαβε να κτίσει τη γέφυρα στο ποτάμι που οδηγούσε στην πόλη, το 1856 στη δημοτική αρχή συμμετείχε ο Δ.Τ. Θεοδοσιάδης και το 1857 γιατρός της πόλης ήταν ο Γεώργιος Παπαδόπουλος-Κυριαζής¹²⁷³. Γιατροί στην πόλη διετέλεσαν επίσης οι Γεώργιος Καλλιέρης, Νικολέτος Μαύρογλους και Ιωάννης Μπέκης¹²⁷⁴.

Κατά την περίοδο της εκλογής του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Κούζα τα μέλη της διασποράς Στέφανος Μπέλλου, Κωστάκης Περδικάρης, Στέφανος Μπούρχης, Ιωάννης Νικολόπουλος, Κωνσταντίνος Μωραΐτης, Πέτρος Θεοδώρου και Γιαγκος Πασχάλης ήταν Βογιάροι με σημαντική ακίνητη περιουσία, που τους έδινε το δικαίωμα συμμετοχής και ψήφου στην εκλογή Ηγεμόνα. Το 1859 λειτουργούσε στην πόλη ελληνικό σχολείο¹²⁷⁵ και το 1865 Δήμαρχος της πόλης ήταν ο Γ. Παπαδόπουλος¹²⁷⁶. Το 1881 λειτουργούσε το οικοτροφείο του Θεοδοσιάδη με 28 μαθητές και το ιδιωτικό σχολείο του Μαυροδόγλου με 60 μαθητές¹²⁷⁷, στοιχείο που εμμέσως βεβαιώνει για την ύπαρξη διασποράς σε όλη αυτή την περίοδο.

Στο **Πλοϊέστι (Ploiești)**, από το 1832 ακόμη υπήρχε ένας σημαντικός αριθμός ξένων υπηκόων στο νομό 382 τον αριθμό που αποτελούσαν τμήμα «της μπουρζουαζίας της Βλαχίας»¹²⁷⁸, ενώ το 1837 καταγράφονται πολλοί έμποροι της

¹²⁶⁸ Gigi Orman, *Arhivele Olteniei*, 36 (1928), σ. 110-117.

¹²⁶⁹ Gigi Orman, *Arhivele Olteniei*, 37-38 (1928), σ. 216-230.

¹²⁷⁰ *Arhivele Olteniei*, 37-38 (1928), σ. 185-215.

¹²⁷¹ *Arhivele Statului, Pitești mărturii documentare 1388-1944*, București, 1988, σ. 176.

¹²⁷² D. Limona, *Catalogul documentelor referitoare...*, ό.π, II, σ. 215, 308, 330, 334, κ.ε.

¹²⁷³ *Arhivele Statului, Pitești mărturii documentare...*, ό.π, σ. 170.

¹²⁷⁴ Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία...*, ό.π, σ. 21, 26, 41.

¹²⁷⁵ *Arhivele Statului, Pitești mărturii documentare...*, ό.π, σ. 175-177.

¹²⁷⁶ *Ibidem*, σ. 187.

¹²⁷⁷ *Ibidem*, σ. 208.

¹²⁷⁸ C.C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor...*, ό.π, σ. 149.

διασποράς από την Αθήνα, Μεσολόγγι και Ιωάννινα ως ξένοι υπήκοοι¹²⁷⁹. Σύμφωνα με μία καταγραφή των βιομηχανικών μονάδων το 1858 στο νομό, από τις 23 μονάδες συνολικά, οι 8 (οκτώ) ανήκαν σε μέλη της διασποράς¹²⁸⁰.

Στο **Τούρνου Μαγκουρέλε (Turnu Magurele)** επί του Δούναβη, πρωτεύουσα του νομού Τελέορμαν, το 1876 υπήρχαν 350 περίπου και το 1870 τριακόσιοι Έλληνες κάτοικοι, που έλεγχαν πλήρως το εμπόριο δημητριακών συνολικού όγκου 128 χιλιάδων τόνων¹²⁸¹. Το 1877 καταγράφεται ο Σπύρος Α. Κανελλόπουλος, ενοικιαστής μεγάλου αγροκτήματος με ετήσιο ενοίκιο χίλια χρυσά ναπολεόνια¹²⁸², ενώ στην επιστράτευση της Ελλάδας του 1880, αναχώρησαν για να καταταγούν στον ελληνικό στρατό 21 νέοι της πόλης¹²⁸³.

Στο **Τούρνου Σεβερίν (Turnu Severin)**, που αποτέλεσε από το 1833 τη νέα πρωτεύουσα του νομού Μεχεντίντσι, αλλά και σε όλη την ακρότατη δυτική περιοχή της Βλαχίας, η ελληνική διασπορά χρονολογείται πριν ακόμη από το 19^ο αιώνα¹²⁸⁴. Η πόλη Τούρνου Σεβερίν άρχισε να κτίζεται το 1833 και το 1867 ο πληθυσμός της ανερχόταν σε 3.000 κατοίκους¹²⁸⁵. Η ελληνική διασπορά αποτελούσε το 4% του πληθυσμού της νέας πόλης το 1865 (Αυστριακοί 54,3%, Ρουμάνοι 27%, Εβραίοι 8,5%)¹²⁸⁶. Ωστόσο στη γύρω περιοχή, πριν ακόμη από το 1833, ήταν εγκαταστημένη πολυπληθής διασπορά, που είχε σημαντικό οικονομικό ρόλο κυρίως μέσω της παραγωγής γεωργικών προϊόντων από τους γαιοκτήμονες της διασποράς¹²⁸⁷.

Οι πρώτες εργασίες στην νέα πόλη με αγκυροβόλια στο Δούναβη για εμπορία προϊόντων, έγιναν από τους αδελφούς Χρυσοχοΐδη, Κωνσταντίνο Αναστασίου, Θωμά Μιχαήλ, Απόστολο Νικολάου, Αναστάσιο Φύρου, Βασιλάκη Γεωργίου, Νικόλαο Βασιλείου, Χατζή Ιωάννη Ζώη, αδελφοί Π. Βερόνη, Βασίλειο και Θεοχάρη Παπάζογλου, Χριστόφορο Μιχαήλ, Βασίλη Παπαδόπουλο, Γιάννη Πανταζόπουλο, Γιάννη Μπαμπαντάλα, κ.ά. Το 1842 καταγράφονται οι πρώτες αγορές κατοικιών από την ελληνική διασπορά, στο όνομα των Χριστόδωρος Δημητρίου, Δημήτριος Αποστόλου και Νικόλας του Θωμά του Έλληνα¹²⁸⁸. Το 1853 η παρουσία της διασποράς στην πόλη ήταν ισχυρή με μέλη τους Θωμάς Μιχαήλ, Αθανάσιος Γεωργίου, Χρίστος Πολυχρονίου (έμπορος), Γιαννάκης Σταύρου (έμπορος μεγάλων ζώων), Πολυχρόνης Φουρτούνας, Ιωάννης Πανταζόπουλος (ενοικιαστής του λιμανιού). Μεταξύ των ενοικιαστών των δασμών ήταν οι Κωνσταντίνος Αναστασίου, Απόστολος Νικολάου, Κωνσταντίνος Παναγιωτέσκου, Θωμάς Μιχαήλ, Αδελφοί

¹²⁷⁹ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 173.

¹²⁸⁰ A. Mihai, "O statistică a industriei Prahovene din 1858", *Revista Arhivelor*, 2 (1960), București, σ. 145-149.

¹²⁸¹ Ελένη Ν. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», ό.π, σ. 21.

¹²⁸² ANIC, Arhive personale și familiale, Inventar 1065, Niculae Alexandrescu, dos. 542/1877.

¹²⁸³ *Σύλλογοι*, αρ.1433/1880.

¹²⁸⁴ Paula Scalcău - Tudor Rățoi, *Prezența Elenă la Mehedinți*, Bucuresti, 2008, σ. 12-13.

¹²⁸⁵ C. Pajura - D.T. Giurescu, *Istoricul orașului Turnu Severin*, București, 1933, σ. 49-76.

¹²⁸⁶ Paula Scalcău – Tudor Rățoi, *Prezența Elenă la Mehedinți...*, ό.π, σ. 12.

¹²⁸⁷ *Ibidem*, σ. 34-37, μεταξύ των οποίων σημειώνουμε (1831) τους Σκαρλάτος Καραμπατάκης, Πολυχρόνης, Θεοχάρης, Σμαράγδα Σεφαντάκη (Τσερνέτσι), Πολύτιμος, Ζαφειράκης Καλούδας, Κ. Πολύζος (ενοικιαστής-1832), Πολυκράτης (1837-1838), Δημητράκης ο Έλληνας, κ.ά.

¹²⁸⁸ *Ibidem*, σ. 28.

Χρυσοχοΐδη, Γιάννης Πανταζόπουλος¹²⁸⁹. Το 1857 οι σημαντικότερες κατοικίες στην πόλη ήταν των εμπόρων της διασποράς Αποστόλου, Δημητρίου, Φουρτούνα, Γεωργίου, Μιχαήλ. Το 1865 ο Γιάννης Πανταζόπουλος νοίκιασε διάφορους φόρους έναντι 2.250 λιρών¹²⁹⁰ και ο αρτοποιός Μίχου Πολυχρόνης ζητούσε άδεια για την αύξηση της τιμής του ψωμιού¹²⁹¹.

Η παρουσία της διασποράς στην περιοχή γινόταν ακόμη πιο έντονη διότι τα μέλη της ήταν ιδιοκτήτες χανιών, όπως το Κόκκινο Χάνι, το Χάνι του Δημ. Αποστόλου και το Χάνι της «πόστας» του Χρ. Γεωργίου, ενώ το 1875 ο Δημήτριος Παναγιωτόπουλος νοίκιασε για πέντε χρόνια το ξενοδοχείο Γκράντ¹²⁹². Από τα 80 χάνια, καπηλιά και εστιατόρια στην πόλη το 1877, τα μέλη της διασποράς κατείχαν τα 14¹²⁹³, ενώ το 1878 ο δικηγόρος Καρδιανός-Ποπέσκου υπερασπίστηκε με επιτυχία τα συμφέροντα της πόλης. Το 1892 επιχειρηματίας στην πόλη ήταν ο Κωνσταντίνος Χριστοδώρου και το 1895 ο Ιωάννης Π. Χειρίδης, για να τους ακολουθήσουν οι Πανταζής Πανταζόπουλος (1904) και Θανάσης Αποστόλου (1909). Εμπορικές δραστηριότητες στα περίχωρα της πόλης ασκούσαν οι Γιαννάκης Παυλιάδης και Γεώργιος Δέλλας (1904), Κωνσταντίνος Ι. Δανάς (1910), Ευγενία Κ. Βασιλείου (1910), Ιωάννης Βασιλείου (1906) και Ιωάννης Μ. Νικολάου (1916)¹²⁹⁴. Σημαντική, τέλος, ήταν η συμβολή μέσω δωρεών της διασποράς της περιοχής στην ίδρυση ελληνικού σχολείου στο Βουκουρέστι, όπως και στις γενέτειρές τους¹²⁹⁵.

Η διπλανή πόλη **Τσερνέτσι (Cerneți)**, πρώην πρωτεύουσα της περιοχής Μεχεντίντσι, στην απογραφή του 1859-60 είχε πληθυσμό 2.946 κατοίκους. Στα μέλη της ελληνικής διασποράς ανήκαν το 1865 οκτώ αρτοποιεία, ενώ νωρίτερα ακόμη, είχαν εγκατασταθεί έμποροι, ενοικιαστές αγροκτημάτων, κ.ά.¹²⁹⁶.

Το πρώτο σχολείο που λειτούργησε στην πόλη το 1806 ήταν το ελληνικό¹²⁹⁷, ενώ τόποι καταγωγής της ελληνικής διασποράς σε όλη αυτή την ακρότατη περιοχή της Βλαχίας ήταν η Ήπειρος (κυρίως το Πάπιγκο), η Μακεδονία (κυρίως Βλάστη, αλλά και Τσοτύλι, Σιάτιστα, Αηδονοχώρι, Καστοριά, Σέρρες), τα νησιά Ιθάκη, Κέρκυρα, Πόρος, Μύκονος, Κεφαλονιά, καθώς και οι πόλεις Σμύρνη, Αϊβαλή, Αθήνα¹²⁹⁸. Σημαντικός ήταν ο αριθμός των βλαχόφωνων μελών της διασποράς στην περιοχή, που διέθεσαν χρήματα και άφησαν κληροδοτήματα υπέρ των φτωχών και των εκκλησιών του τόπου καταγωγής των, ενώ πολλοί έγιναν Ρουμάνοι υπήκοοι και είχαν λαμπρή προσφορά στη νέα τους πατρίδα. Μεταξύ αυτών σημειώνουμε τους Μπέλλου, Αδελφοί Δούμπα, Κων. Κ. Δόσσιος, Μενέλαος Γερμάνης, Νικόλαος Θέμελης, Κωνσταντίνος Δέλλας, Δημήτριος Μουζίκος, κ.ά.

¹²⁸⁹ Ibidem, σ. 13-15.

¹²⁹⁰ N. Chipurici - M. Maneanu, *Catalog de documente privitoare la Istoria municipiului Drobeta-Turnu Severin*, partea a IIa, Turnu Severin, 1972, σ. 56.

¹²⁹¹ Ibidem, σ. 57.

¹²⁹² Ibidem, σ. 69.

¹²⁹³ Paula Scalcău – Tudor Rățoi, *Prezența Elenă la Mehedinți...*, ό.π, σ. 28.

¹²⁹⁴ Ibidem, σ. 28-29.

¹²⁹⁵ Ibidem, σ. 154 και 84.

¹²⁹⁶ Ibidem, σ. 12 όπου οι Φουρτούνας, Δούμπα, Παπαδόπουλος, Αναστασίου, Τριανταφύλλου, Χριστόδωρος, Πολυκράτης, Ιωαννίδης, Χατζιάδης, Κικουλέσκου, κ.ά.

¹²⁹⁷ C. Pajura-D.T. Giurescu, *Istoricul orașului Turnu Severin...*, ό.π, σ. 102.

¹²⁹⁸ Paula Scalcău-Tudor Rățoi, *Prezența Elenă la Mehedinți...*, ό.π, σ. 63-81.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1881-1914

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

6. ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ

- 6.1** Η Οθωμανική Αυτοκρατορία στην περίοδο 1881-1914.....σ. 188
- 6.2** Οι Μεγάλες Δυνάμεις στα Βαλκάνια.....σ. 191
- 6.3** Οι οικονομικές εξελίξεις στα Βαλκανικά κράτη .....σ. 195

6.1 Η Οθωμανική Αυτοκρατορία στα Βαλκάνια στην περίοδο 1881-1914

Οι πολιτικές εξελίξεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο καθορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό από τις ρυθμίσεις της Συνθήκης του Βερολίνου της 13 Ιουλίου 1878. Αιτία της σύγκλισης του Συνεδρίου στο Βερολίνο αποτέλεσε η απόλυτη απόρριψη της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου της 3^{ης} Μαρτίου 1877 μεταξύ Ρωσίας και Πύλης¹²⁹⁹ από την πλευρά της Βρετανίας και της Αύστρο-Ουγγαρίας, που αρνούσαν την αποδοχή της ρωσικής κυριαρχίας στη Βαλκανική μέσω του νέου κράτους της Βουλγαρίας, όπως προέβλεπε η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου. Στην πράξη, η Συνθήκη του Βερολίνου επέβαλε την αναθεώρηση των επιλογών της Ρωσίας στη Βαλκανική, δηλαδή την αναθεώρηση του ρόλου της στην επίλυση του Ανατολικού ζητήματος¹³⁰⁰.

Με τις ρυθμίσεις της Συνθήκης του Βερολίνου η Υψηλή Πύλη διατηρούσε σημαντικές κτήσεις στα Βαλκάνια, δηλαδή τη σημερινή Αλβανία, την Ήπειρο, τη Μακεδονία (βιλαέτια Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου και Κοσσυφοπεδίου)¹³⁰¹ μαζί με το βιλαέτι της Αδριανούπολης, ενώ στην Ανατολική Ρωμυλία θα διορίζε Χριστιανό Κυβερνήτη. Η Σερβία και το Μαυροβούνιο γινόταν ανεξάρτητα κράτη όπως και η Ρουμανία, στην οποία αποδιδόταν η Δοβρουτσά με την υποχρέωση επιστροφής της νότιας Βεσσαραβίας στη Ρωσία, της οποίας τα σύνορα ορίζονταν πλέον στο βόρειο δέλτα του Δούναβη. Η Βουλγαρία περιοριζόταν στη βόρεια περιοχή του Αίμου, υποτελής στην Πύλη αλλά αυτόνομη και με δικό της εκλεγμένο Ηγεμόνα. Η Βοσνία και η Ερζεγοβίνη περιέρχονταν στην Αύστρο-Ουγγαρία, που δεν είχε όμως δικαίωμα να τις προσαρτήσει, όπως και η περιοχή του Νόβι Παζάρ. Τέλος, η Πύλη κλήθηκε να διακανονίσει τα σύνορά της με την Ελλάδα¹³⁰². Ο Σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ βασίλευε, πλέον, σε μια Αυτοκρατορία 32,3 εκατ. κατοίκων, από τους οποίους τα 6,3 εκατ. κατοικούσαν στην Ευρώπη.

Οι όροι που επέβαλλαν οι Μεγάλες Δυνάμεις στη Συνθήκη του Βερολίνου δεν εξάλειψαν, ωστόσο, την παρακμιακή κατάσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που συνεχίστηκε σε όλη τη διάρκεια της νέας περιόδου που Ηγεμόνας ήταν ο Σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ (1876-1909). Ο νέος Σουλτάνος, παρ' όλο που στην αρχή της ανόδου του στην εξουσία εμφάνισε διάθεση φιλελευθεροποίησης με την παραχώρηση Συντάγματος (1876), εν τούτοις μετά τη Συνθήκη του Βερολίνου επέβαλε μία προσωποπαγή και αυταρχική διακυβέρνηση σε βάρος των λαών της Αυτοκρατορίας, παρ' όλο που όφειλε να προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις υπέρ των μη Μουσουλμάνων υπηκόων του, σύμφωνα με το άρθρο 23 της Συνθήκης. Παράλληλα με τη στρατιωτική ήττα για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η διοικητική της παράλυση σε όλη αυτή την περίοδο, η απώλειες εδαφών, η οικονομική υστέρηση και οι συναφείς ανάγκες δανεισμού, κ.ά., την οδηγούσε ώστε να εμφανίζεται ως μία μισό-αποικία των Μεγάλων Δυνάμεων.

¹²⁹⁹ V. Cristian, "La Roumanie et les Traités de paix de San Stefano et Berlin", *Revue Roumaine d'Histoire*, 1 (1978), București, σ. 51-76.

¹³⁰⁰ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π., σ. 749-784.

¹³⁰¹ Βασίλης Κ. Γούναρης, «Η οικονομική ζωή στη Μακεδονία πριν την υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου», σ. 127-141, στο *Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, 1990.

¹³⁰² Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π., σ. 779-784.

Όμως η Συνθήκη του Βερολίνου και οι ρυθμίσεις ένταξης των νέων βαλκανικών κρατών στο ευρωπαϊκό σύστημα ειρήνης και ισορροπίας¹³⁰³, δεν εκτίμησε σωστά τη δυναμική του ανερχόμενου βαλκανικού εθνικισμού που εκδηλωνόταν βίαια με κάθε ευκαιρία, όπως με την ενσωμάτωση της Ανατολικής Ρωμυλίας από τους Βούλγαρους το 1885, τον ανταγωνισμό προσάρτησης της Μακεδονίας από όλα, σχεδόν, τα βαλκανικά κράτη, ενώ δεν έλειψαν ακόμη και πόλεμοι μεταξύ των Βαλκανικών κρατών, όπως η ήττα των Σέρβων από τους Βούλγαρους (1885) και των Ελλήνων από τους Οθωμανούς (1897). Όλα τα βαλκανικά κράτη προέβλεπαν τη δική τους «Μεγάλη Ιδέα», τη δημιουργία, δηλαδή, ενός μεγάλου «εθνικού» κράτους. Η διαφορά με τη συγκρότηση των κρατών στη Δύση, ωστόσο, ήταν τεράστια. Εκεί η διαδικασία ίδρυσης των κρατών διήρκεσε αιώνες, ενώ οι βαλκανικές πολιτικές τάξεις φιλοδοξούσαν να επιτύχουν τη δημιουργία σύγχρονων κρατών μέσα σε ελάχιστο χρόνο¹³⁰⁴. Ταυτόχρονα ο Σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ συσπείρωνε τους λαούς της Αυτοκρατορίας με τον «Πανισλαμισμό», που ο ίδιος εκπροσωπούσε και τον προέβλεπε πέραν των ορίων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας¹³⁰⁵. Για την εξάλειψη της ανασφάλειας και για τη διατήρηση του status quo στη βαλκανική χερσόνησο, η Αύστρο-Ουγγαρία και η Ρωσία υπέγραψαν στις 8 Μαΐου 1897 τη Συμφωνία Γκολουχόφσκι-Μουράβιεφ¹³⁰⁶.

Την εικόνα παράλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας συμπλήρωναν η διοικητική και οικονομική της υστέρηση. Ιδιαίτερα στον οικονομικό τομέα η λειτουργία του Οθωμανικού κράτους εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τη συνέχιση του δανεισμού από Βρετανικές, Γαλλικές και Αυστριακές τράπεζες, γιατί ήταν αναποτελεσματικό το απηρχαιωμένο φορολογικό σύστημα¹³⁰⁷. Τα αναπτυξιακά έργα όπως λιμάνια και σιδηρόδρομοι (το πρώτο τρένο Βιέννη – Κωνσταντινούπολη λειτούργησε το 1888, ενώ νωρίτερα το 1875 κατασκευάστηκαν οι γραμμές Θεσσαλονίκη – Σκόπια και Κωνσταντινούπολη – Αδριανούπολη) προϋπέθεταν δανεισμό, αφού δεν υπήρχαν πόροι για έργα υποδομών. Ο κρατικός δανεισμός αυξανόταν ακόμη περισσότερο, εξ αιτίας των προμηθειών πολεμικού υλικού, κ.ά.¹³⁰⁸.

Κορυφαία στιγμή αμφισβήτησης της Οθωμανικής κυριαρχίας στη Βαλκανική αποτέλεσε η εξέγερση στις 2 Αυγούστου 1903 στη Μακεδονία (Ιλιντεν) από την ΕΜΕΟ μέσα σε ένα κλίμα βίας και τρομοκρατίας¹³⁰⁹, που οδήγησε στην παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων. Όλες οι βαλκανικές χώρες εκδήλωναν το έντονο ενδιαφέρον τους για το μέλλον της Μακεδονίας, που το ταύτιζαν, σε κάποιο βαθμό, με το δικό τους μέλλον¹³¹⁰. Η Αυστρία και η Ρωσία με τη Συμφωνία στο Μύρτσστεργκ

¹³⁰³ Βασιλική Παπούλια, «Το Βαλκανικό Σύμφωνο», στο, *Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα...*, ό.π, σ. 13-17.

¹³⁰⁴ Βασίλης Κ. Γούναρης, *Το Μακεδονικό Ζήτημα από τον 19^ο έως τον 21^ο αιώνα*, Αθήνα, 2010, σ. 22.

¹³⁰⁵ Constantin Papoulidis, “La politique du Sultan Hamit II”, *Balkan Studies*, 2 (1994), Thessaloniki, σ. 317-336.

¹³⁰⁶ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 975.

¹³⁰⁷ Ανδρέας Συγγρός, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, 1908, τόμος Γ΄, σ. 16.

¹³⁰⁸ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 794.

¹³⁰⁹ Helen Gardikas Katsiadakis, *Greece and the Balkan Imbroglia, Greek Foreign Policy 1911-1913*, Athens, 1995, σ. 19-20.

¹³¹⁰ Βασίλης Κ. Γούναρης, *Το Μακεδονικό Ζήτημα από τον 19^ο έως...*, ό.π, σ. 11-24.

τον Οκτώβριο του 1903, κατάρτισαν πρόγραμμα που προέβλεπε διοικητική αναδιοργάνωση και παρουσία ξένων στελεχών δίπλα στον Οθωμανό Γενικό Διοικητή της Οθωμανικής διοίκησης στις επαρχίες της Μακεδονίας, χωρίς όμως πρακτικό αποτέλεσμα¹³¹¹. Ο αγώνας στις Οθωμανικές κτήσεις της Μακεδονίας και οι συγκρούσεις μεταξύ όλων γενικεύονταν.

Κάτω από τέτοιες συνθήκες στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και με την οικονομική κατάσταση σημαντικά διαφοροποιημένη στις Οθωμανικές κτήσεις στη Βαλκανική¹³¹², εμφανίστηκε στο προσκήνιο το κίνημα των Νεότουρκων εθνικιστών στο στρατό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το Μάρτιο του 1908¹³¹³. Η επανάσταση των Νεότουρκων αποτέλεσε την απαρχή σημαντικών ανακατατάξεων στη Βαλκανική και έδωσε την αφορμή τόσο για την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Βουλγαρικού κράτους στις 22 Σεπτεμβρίου του 1908 με την υποστήριξη των Αψβούργων, όσο και για την προσάρτηση της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης από την Αύστρο-Ουγγαρία δύο μέρες αργότερα, ενώ η Κρήτη διακήρυξε αμέσως την ένωσή της με την Ελλάδα¹³¹⁴. Ο Σουλτάνος θεώρησε ότι μπορούσε να επανέλθει στην προσωποπαγή διακυβέρνησή του επιχειρώντας απομάκρυνση των Νεότουρκων, που όμως επιβλήθηκαν αντιδρώντας δυναμικά και εδραιώθηκαν στην εξουσία το 1909 ανεβάζοντας στο θρόνο το Σουλτάνο Μωάμεθ Ε΄ (1909-1919)¹³¹⁵. Η αδυναμία των κυβερνήσεων στην Ελλάδα να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της Κρήτης οδήγησε στο στρατιωτικό κίνημα στου Γουδή το 1909, που έφερε στην εξουσία νέες κοινωνικές δυνάμεις με επικεφαλής τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ενώ το 1910-1911 οι εξεγέρσεις Αλβανών έφτασαν μέχρι του σημείου δημιουργίας προσωρινής κυβέρνησης της Αλβανίας¹³¹⁶. Η αναταραχή και η ανασφάλεια στη Βαλκανική οφείλονταν στην ανεδαφική απαίτηση των Νεότουρκων για αποδοχή από όλους τους Βαλκανικούς λαούς της Οθωμανικής κρατικής δομής και κυριαρχίας και της μετατροπής τους σε Οθωμανούς, «... ακριβώς όπως όλοι οι πολίτες της Γαλλίας ήταν Γάλλοι»¹³¹⁷. Αυτή η πολιτική του εκτουρκισμού που ακολούθησαν οι Νεότουρκοι, αποτέλεσε την πρώτη αιτία της νέας προσπάθειας συνεργασίας των Βαλκανικών κρατών το 1912.

Τη δεύτερη αιτία της προσπάθειας Βαλκανικής συνεργασίας αποτέλεσε η πίεση του Τσάρου της Ρωσίας προς τα βαλκανικά κράτη για σύναψη συμφωνίας συνεργασίας, ως αντίβαρο στην επέκταση της Αυστρίας στη Βαλκανική μετά την προσάρτηση της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης. Η νέα εστία αστάθειας με τον πόλεμο των Οθωμανών στη Τριπολίτιδα με τους Ιταλούς (1911), οδήγησε σε σύναψη συμφωνίας Σερβίας-Βουλγαρίας στις 13 Μαρτίου 1912, Ελλάδας-Βουλγαρίας στις 29 Μαΐου 1912 και Μαυροβουνίου με Σερβία και Βουλγαρία, το Σεπτέμβριο και Οκτώβριο 1912¹³¹⁸. Παρά την προσπάθεια της Ρωσίας και Αυστρίας να ανακόψουν τις εξελίξεις,

¹³¹¹ Ibidem, σ. 20.

¹³¹² Βασίλης Κ. Γούναρης, « Η οικονομική ζωή στη Μακεδονία πριν από την υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου», στο, *Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα...*, ό.π, σ. 127-141.

¹³¹³ Ουίλλιαμ Μίλλερ, *Η Τουρκία καταρρέουσα...*, ό.π, σ. 577-586.

¹³¹⁴ Ibidem, σ. 580-585.

¹³¹⁵ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 985-986.

¹³¹⁶ Ουίλλιαμ Μίλλερ, *Η Τουρκία καταρρέουσα...*, ό.π, σ. 601-602.

¹³¹⁷ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 984.

¹³¹⁸ Ibidem, σ. 994-995.

οι βαλκανικές ηγεσίες αυτονομήθηκαν και στις 13 Οκτωβρίου έστειλαν διάβημα στην Πύλη, που κήρυξε τον πόλεμο στις 17 του ίδιου μήνα¹³¹⁹. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913 υπήρξαν νικηφόροι, τελικά, για την Ελλάδα, Σερβία, Μαυροβούνιο και Ρουμανία και κατέληξαν στην υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου στις 10 Αυγούστου 1913¹³²⁰.

Πίνακας 18

Έκταση (σε μίλια) και πληθυσμός των Βαλκανικών κρατών πριν και μετά τους Βαλκανικούς πολέμους

Χώρα	Έκταση πριν	Έκταση μετά	Πληθυσμός πριν	Πληθυσμός μετά
Αλβανία	...	11.317	...	850.000
Βουλγαρία	33.647	43.310	4.337.516	4.467.006
Ελλάδα	25.014	41.933	2.666.000	4.363.000
Μαυροβούνιο	3.474	5.603	250.000	500.000
Ρουμανία	50.720	53.489	7.230.418	7.516.418
Σερβία	18.650	33.891	2.911.701	4.527.992
Ευρ. Οθ. Αυτ.	65.350	10.882	6.130.200	1.891.000

Πηγή: Λ. Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 1008.

Με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου τα νεαρά βαλκανικά κράτη απέβαλαν από τη Βαλκανική χερσόνησο την Υψηλή Πύλη. Οι Μεγάλες Δυνάμεις επενέβησαν ώστε να επέλθει ειρήνη αλλά και ισορροπία μεταξύ των κρατών της Βαλκανικής, χωρίς την παρουσία των Οθωμανών. Τα βαλκανικά κράτη, μετά τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου, ήταν περίπου εθνικά και περίπου ισοδύναμα πληθυσμιακά. Οι Μεγάλες Δυνάμεις μπορούσαν να προωθούν ευκολότερα, πλέον, τις στρατηγικές και οικονομικές τους επιλογές στη βαλκανική χερσόνησο, αν και, πριν καλά - καλά τελειώσουν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, η περιοχή των Βαλκανίων έγινε αφορμή για την έκρηξη του Α΄ Παγκόσμιου Πόλεμου¹³²¹.

6.2 Οι Μεγάλες Δυνάμεις στα Βαλκάνια (1881-1914)

Η Συνθήκη του Βερολίνου αποτέλεσε σημαντικό βήμα στη λύση του Ανατολικού Ζητήματος, καθόρισε μια νέα ισορροπία των Μεγάλων Δυνάμεων και επηρέασε σημαντικά την εξέλιξη των Βαλκανικών κρατών μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Όμως με το μοίρασμα σημαντικών Οθωμανικών εδαφών στη βαλκανική ο μεγάλος κερδισμένος ήταν πρωτίστως η Μοναρχία των Αψβούργων¹³²², με αποτέλεσμα να μείνουν δυσαρεστημένοι όλοι οι βαλκανικοί λαοί. Ταυτόχρονα η Οθωμανική Αυτοκρατορία διατηρούσε σημαντικές κτήσεις στη νότια Βαλκανική, περιοχές όπου ο εθνικισμός, η εθνοτική σύνθεση του πληθυσμού, οι πολιτικές των νεαρών βαλκανικών χωρών και τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων προδιέγραφαν, περίπου, τη μελλοντική εξέλιξη των γεγονότων.

¹³¹⁹ Helen Gardikas Katsiadakis, *Greece and the Balkan Imbroglia...*, ό.π, σ. 113-119.

¹³²⁰ ΙΜΧΑ, *Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα*, (Επετειακή έκδοση), Θεσσαλονίκη, 1990.

¹³²¹ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 1015-1059.

¹³²² Șerban Rădulescu-Zoner, "Poziția internațională a României după Congresul de la Berlin", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, VI (1979), București, σ. 39-65.

Σε επίπεδο στρατηγικής ήταν φανερή η προσπάθεια αύξησης της επιρροής των Μεγάλων Δυνάμεων και της δημιουργίας σφαιρών επιρροής στην περιοχή, στοιχείο που δικαιολογεί το χαρακτηρισμό της περιόδου 1878-1914 ως «εποχή του Ιμπεριαλισμού και του Καπιταλισμού» στη βαλκανική¹³²³. Ταυτόχρονα, η δυναμική που η ίδια η καπιταλιστική ανάπτυξη της Δύσης εξήγε προς τις βαλκανικές χώρες ήταν «πρωτόγνωρη από τη φύση της και επαναστατική στις συνέπειές της». Η αντικατάσταση της κλειστής οικονομίας από την οικονομία της αγοράς δημιουργούσε πρωτόγνωρους κραδασμούς προσαρμογής σε όλες τις βαλκανικές κοινωνίες.

Η στρατηγική και η οικονομική διείδυση των Μεγάλων Δυνάμεων στις βαλκανικές χώρες, ωστόσο, προϋπέθετε ανάλογη αποδοχή από το πολιτικό σύστημα κάθε βαλκανικής χώρας. Ο εθνικισμός, έκφραση του οποίου αποτέλεσαν αυτήν την περίοδο διάφορες εθνογενετικές θεωρίες¹³²⁴, προσέφεραν ισχυρή λαϊκή βάση για την αποδοχή της παρουσίας μιας Μεγάλης Δύναμης σε μια χώρα ή ακόμη και την ανάμειξή της στην εσωτερική της οργάνωση, όπως για παράδειγμα της Ρωσίας στη Βουλγαρία. Με οχήματα τέτοιου είδους ιδέες αναπτύχθηκε η διαπάλη για τη συγκρότηση των σύγχρονων βαλκανικών κρατών. Στη διαπάλη αυτή δεν έγινε σεβαστός ούτε ο ρόλος και η προσφορά αιώνων του Οικουμενικού Πατριαρχείου όταν στις 11 Μαρτίου του 1870, με φερμάνι του Σουλτάνου και υπό την παρότρυνση του Ρώσου Πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη Ιγνάτιεφ, καθιερώθηκε η βουλγαρική Εξαρχία. Ακόμη χειρότερα, στο φερμάνι υπήρχε το σπέρμα μιας ισχυρότερης μελλοντικής σύγκρουσης, καθώς ρύθμιζε ότι θα μπορούσαν μελλοντικά να προσαρτηθούν στην Εξαρχία νέες Επισκοπές, με την ψήφο των 2/3 των κατοίκων μιας περιφέρειας. Ο δρόμος της σύγκρουσης ήταν διάπλατα ανοιχτός¹³²⁵.

Η Αύστρο-Ουγγαρία κατείχε δεσπίζοντα ρόλο στις βαλκανικές εξελίξεις και η Σερβία βρισκόταν κάτω από τον απόλυτο οικονομικό και πολιτικό έλεγχο της μέχρι τη δολοφονία του Βασιλιά Αλέξανδρου Ομπρένοβιτς τον Ιούνιο του 1903, ενώ η μυστική στρατιωτική συμφωνία με τη Ρουμανία το 1883 της έλυσε τα χέρια στο πρόβλημα με τη μεγάλη ρουμανική μειονότητα στην Τρανσυλβανία. Δεν παρέλειψε να αναπτύξει τις σχέσεις της με την Ελλάδα, παρά τον αρνητικό της ρόλο στο θέμα των Κουτσόβλαχων¹³²⁶, καθώς και με τη Βουλγαρία. Το 1908 οι Αψβούργοι προσάρτησαν τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, πολέμησαν τη συνεργασία Σέρβων και Κροατών και συνέχισαν να κατέχουν σημαντική θέση στις Βαλκανικές εξελίξεις¹³²⁷.

Για τη Ρωσία ο κύριος βραχίονας της πολιτικής της στη Βαλκανική αυτή την περίοδο υπήρξε η Βουλγαρία, χάριν της οποίας έγινε η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου. Ο Τσάρος Αλέξανδρος Γ' (1884-1894) προσανατολίστηκε σε συνεργασία με τη Γαλλία και επέβαλε την απομάκρυνση του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Μπάττεμπεργκ της Βουλγαρίας το 1886. Ανέπτυξε φιλικές σχέσεις με το νέο Ηγεμόνα Φερδινάνδο

¹³²³ Λ. Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π., σ. 786.

¹³²⁴ Θάνος Βερέμης, *Βαλκάνια από το 19^ο ως τον 21^ο αιώνα, Δόμηση και αποδόμηση κρατών*, Αθήνα, 2004, σ. 21-22.

¹³²⁵ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π., σ. 716.

¹³²⁶ Κ. Ι. Αιλιανός, *Η Αυστρο-Ουγγαρία και η προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Ηπείρου, 1878-1881*, Θεσσαλονίκη, 1988.

¹³²⁷ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π., σ. 846-877.

Κόμπουργκ (1887-1919), ενώ ο Νικόλαος Β΄ (1894-1917) συνήψε μαζί του μυστική στρατιωτική συμφωνία το 1902 εναντίον της Αύστρο-Ουγγαρίας και του παρείχε τη στήριξη του σε ενδεχόμενη επίθεση από τη Ρουμανία¹³²⁸. Ταυτόχρονα ενίσχυσε τη συνεργασία με την Αύστρο-Ουγγαρία στη βαλκανική (Σύμφωνο Μύρτσστεγκ-1903), αλλά η υπερφίαλη στάση της Βουλγαρίας κατά το Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο το 1913 οδήγησε σε επιπλοκή τις σχέσεις των δύο χωρών, με αποτέλεσμα την εγκατάλειψή της από τη Ρωσία, στοιχείο που εξηγεί τη στάση της Βουλγαρίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η Βρετανία και η Γαλλία είχαν σημαντική επιρροή στην Ελλάδα, ιδιαίτερα μετά το 1880¹³²⁹. Η πολιτική κατάσταση στη χώρα σταθεροποιήθηκε με το Βασιλιά Γεώργιο Α΄ (1862-1913) και έγιναν βήματα ανάπτυξης με τον Χαρίλαο Τρικούπη, επτά φορές Πρωθυπουργό στο διάστημα 1880-1895. Η επιρροή των δύο χωρών καθιερώθηκε, ωστόσο, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με τον ηγέτη των Φιλελευθέρων Ελευθέριο Βενιζέλο¹³³⁰.

Η επιρροή της Γερμανίας, τέλος, περιοριζόταν κατ' αρχάς στη Ρουμανία με τον βασιλιά Κάρολο Α΄, ενώ στη χώρα αυτή υπήρχε πραγματική λαϊκή αποδοχή της «μεγάλης αδελφής» Γαλλίας, τον «πολιτισμό» της οποίας εκπροσωπούσε, κυρίως, το Εθνικό Φιλελεύθερο Κόμμα υπό τον Ι. Κ. Μπρατιάνου, Κ. Α. Ρωσσέτη, Δ.Α. Στούρτζα, κ.ά. Προς το τέλος του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η επιρροή της Γερμανίας αυξήθηκε στη Ρουμανία και Βουλγαρία¹³³¹, και ιδιαίτερα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία¹³³².

Οι επιρροές των Μεγάλων Δυνάμεων στα βαλκανικά κράτη δεν είχαν, ωστόσο, στατικό και αμετάβλητο χαρακτήρα. Κάθε Μεγάλη Δύναμη της εποχής προσπαθούσε να βελτιώσει τη θέση της σε βάρος κάποιας άλλης με διπλωματικά μέσα. Παράδειγμα αποτελεί η Ρωσία, η οποία εγκατέλειψε τη Σερβία στη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου υπέρ της Βουλγαρίας, παρά τη θεωρία του Πανσλαβισμού¹³³³. Κατά παρόμοιο τρόπο η Βρετανία και η Αυστρο-Ουγγαρία έγιναν υπέρμαχοι των «δικαίων» της Βουλγαρίας το 1886 κατά την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας, παρά τη διαφορετική τους στάση στη Συνθήκη του Βερολίνου, επειδή διαπίστωσαν τη χλιαρή θέση της Ρωσίας στο θέμα αυτό¹³³⁴. Το γενικό συμπέρασμα για τη συμπεριφορά των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στα βαλκανικά κράτη είναι ότι αυτή εξαρτιόταν από το προς επίλυση θέμα, ενώ μόνη αμετάβλητη θέση παρέμενε η αντίθεση Βρετανίας – Ρωσίας, απέναντι στην οποία ο Σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ επέλεγε τη Βρετανία. Όλες, ωστόσο, οι Μεγάλες Δυνάμεις, αναγκάστηκαν να λάβουν θέση για το Μακεδονικό πρόβλημα μετά το 1903, θέμα που καθόρισε εν πολλοίς και τη στάση των Βαλκανικών κρατών απέναντι στις δυνάμεις αυτές στον 20^ο αιώνα.

¹³²⁸ Ibidem, σ. 833.

¹³²⁹ Ch. de Wimpffen, *La rivalité Russo-autrichienne dans les Balkans*, Paris, 1913, σ. 34.

¹³³⁰ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 890-896.

¹³³¹ Ibidem, σ. 834.

¹³³² Daniela Buşa, “Germany’s Trade with Countries in Southeast Europe”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XVI (2003), București, σ. 111-128.

¹³³³ Ανδρέας Συγγρός, *Απομνημονεύματα...*, ό.π, τόμος III, σ. 259-304.

¹³³⁴ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 963.

Από οικονομική άποψη τα βαλκάνια αποτελούσαν έναν παρθένο οικονομικά χώρο για τις αναπτυγμένες χώρες της Δύσης, αναγκαίο στρατηγικά, όπως και για την ανάπτυξη τις βιομηχανίας τους, για την προμήθειά τους με φθηνά προϊόντα διατροφής αλλά και πρώτων υλών. Ταυτόχρονα, στις νεαρές βαλκανικές χώρες βρίσκονταν καίριες αρτηρίες προς τη Μεσόγειο και την Ασία: Δούναβης, Μαύρη Θάλασσα, Στενά Βοσπόρου και Ελλησπόντου, Αιγαίο Πέλαγος, Σουέζ. Η Οθωμανική κληρονομιά παρείχε τεράστιες δυνατότητες επενδύσεων και κερδών¹³³⁵. Όπως προσφυώς έχει υπογραμμιστεί, «τα χριστιανικά έθνη της Δύσης έβλεπαν με μεγάλη συμπάθεια τους πολέμους ανεξαρτησίας των βαλκανικών λαών... όμως η χρηματοδοτική στήριξη υπήρξε λιγότερο χριστιανική και η πρόσκαιρη χρηματική δυσκολία (των βαλκανικών χωρών) έγινε αντικείμενο εκμετάλλευσης κατά τρόπο συστηματικό από τους κεφαλαιουχικούς ομίλους...»¹³³⁶.

Το πρόβλημα της εξεύρεσης κεφαλαίων ήταν κοινό για όλες τις Βαλκανικές χώρες και ο δανεισμός από τη Δύση αποτελούσε τη μοναδική τους επιλογή. Όμως η συγκέντρωση των κεφαλαίων στις δυτικές χώρες καθιστούσε τους όρους δανεισμού ακόμη δυσκολότερους. Σε σύγκριση με τη Δυτική Ευρώπη όπου το επιτόκιο δανεισμού ανερχόταν σε 3-4%, για τις βαλκανικές χώρες ο κρατικός δανεισμός γινόταν με επιτόκιο πάνω από 7%, ενώ οι επενδύσεις στη βιομηχανία με 8-12%, στο οποίο προστίθενταν και άλλα πλεονεκτήματα¹³³⁷.

Οι επενδύσεις των Δυτικών χωρών στις βαλκανικές χώρες αυξήθηκαν θεαματικά αυτή την περίοδο, με τον κύριο όγκο των κεφαλαίων να προέρχονται από τις γαλλικές, βρετανικές και, στη συνέχεια, γερμανικές τράπεζες. Τα περισσότερα δυτικά κεφάλαια κατευθύνονταν στον κρατικό δανεισμό των νεαρών κρατών, ενώ ακολούθησε η ίδρυση τραπεζών, επενδύσεις σε επιλεγμένους τομείς της βιομηχανίας, καθώς και επενδύσεις σε έργα υποδομών (σιδηρόδρομοι, λιμάνια, γέφυρες, δρόμοι, κ.ά). Οι επενδύσεις της Βρετανίας το 1900 σε Ρουμανία, Βουλγαρία, Σερβία και Ελλάδα ανέρχονταν σε 400 εκατ. φράγκα, της Γερμανίας σε 1,2 δις φράγκα και της Γαλλίας το 1914 σε 3 (τρία) δις φράγκα, από τα οποία 800 εκατ. στη Σερβία, 780 εκατ. στη Ρουμανία, 700 εκατ. στην Ελλάδα και 512 εκατ. στη Βουλγαρία¹³³⁸. Στο διάστημα 1900-1910, οι ξένες επενδύσεις στη βαλκανική ανήλθαν σε 7 δις φράγκα, από τα οποία 4,2 δις γαλλικές επενδύσεις, 2,2 δις γερμανικές και 600 εκατ. βρετανικές¹³³⁹. Στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η Γερμανία είχε επενδύσεις ύψους 4,2 δις φράγκων στη Βαλκανική, από τα οποία το 2,16 δις ήταν επενδυμένες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και το 2,04 δις στις άλλες Βαλκανικές χώρες¹³⁴⁰. Στη Βαλκανική ήταν επενδυμένο το 14% των συνολικών επενδύσεων των

---

¹³³⁵ Victor Axenciuc, “Penetrația capitalului străin în România până la primul război mondial”, *Revista de Istorie*, 5 (1981), București, σ. 821-851.

¹³³⁶ *Ibidem*, σ. 827.

¹³³⁷ Daniela Bușa, “Finanța occidentală și investițiile în Sud-Estul Europei”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XIX (2006), București, σ. 165-182.

¹³³⁸ *Ibidem*, σ. 175-176.

¹³³⁹ *Ibidem*, σ. 175.

¹³⁴⁰ *Ibidem*, σ. 177.

Δυτικών χωρών, έναντι 36% στη Ρωσία και 23% στην Αυστρία¹³⁴¹. Το δημόσιο χρέος των κρατών της βαλκανικής, που το 1878 ήταν μικρό, λίγο πριν την έκρηξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου ανερχόταν σε 1,7 δις φράγκα για τη Ρουμανία, 1,25 δις για την Ελλάδα, 900 εκατ. για τη Σερβία, 800 εκατ. για τη Βουλγαρία και 3,9 δις φράγκα για την Οθωμανική Αυτοκρατορία¹³⁴². Ένας ασφαλής δείκτης που απεικονίζει το βαθμό εξάρτησης μιας χώρας από τους ξένους πιστωτές και τις ξένες επενδύσεις, αποτελεί ο όγκος του ξένου κεφαλαίου ανά κάτοικο (διείσδυση του ξένου κεφαλαίου). Στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο δείκτης αυτός ήταν 49 μάρκα για κάθε κάτοικο της δυτικής Ευρώπης, 92 μάρκα για κάθε κάτοικο της Ρωσίας, 206 μάρκα για κάθε κάτοικο της Αυστρο-Ουγγαρίας και 283 μάρκα για κάθε κάτοικο της βαλκανικής. Από τα 283 μάρκα που αναλογούσαν σε κάθε κάτοικο της βαλκανικής, τα 174 ήταν Γαλλικά, τα 87 Γερμανικά και τα 22 Βρετανικά¹³⁴³.

Τα μειωμένα βρετανικά κεφάλια στη βαλκανική οφείλονταν στον παγκόσμιο ρόλο της αυτήν την περίοδο, ενώ η αυξημένη οικονομική παρουσία της Γαλλίας κατευθυνόταν πρωτίστως σε κρατικούς δανεισμούς και λιγότερο σε παραγωγικές δραστηριότητες. Αντίθετα η Γερμανία, προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, είχε μία συνεχώς αυξανόμενη επενδυτική δραστηριότητα στη βαλκανική, συνδεδεμένη με την βιομηχανική της ανάπτυξη και την εξωτερική της πολιτική. Η βαλκανική και η Μέση Ανατολή ήταν στις άμεσες προτεραιότητές της και, γύρω στα 1910, το 1/5 των ευρωπαϊκών επενδύσεων της ήταν στις Βαλκανικές χώρες, σε τομείς όπως κρατικά δάνεια, τράπεζες, βιομηχανικοί κλάδοι, δημόσια έργα, υποδομές. Στα παραπάνω πρέπει να προσθέσουμε και τις επενδύσεις της Αυστρο-Ουγγαρίας, πολλές από τις οποίες προέρχονταν από τη Γερμανία¹³⁴⁴.

Ο οικονομικός ανταγωνισμός μεταξύ Γαλλίας, Γερμανίας και Βρετανίας στις βαλκανικές χώρες γινόταν στα πλαίσια της γενικότερης επιλογής εξαγωγής κεφαλαίων αυτών των χωρών ανά τον κόσμο, που, σύμφωνα με τον Ο.Η.Ε, διπλασιαζόταν κάθε 12-13 χρόνια και από 30 δις φράγκα το 1874, ανήλθαν σε 165 δις φράγκα το 1914. Σημειώνουμε ότι το 43% αυτών των κεφαλαίων ήταν βρετανικά, το 20,5% γαλλικά, το 13% γερμανικά και το 12,5% ολλανδικά, βελγικά και ελβετικά¹³⁴⁵. Ήταν περίοδος της Αποικιοκρατίας, κατά τη διάρκεια της οποίας οι ευρωπαϊκές χώρες εκμεταλλεύθηκαν τον πλούτο πολλών χωρών σε διάφορες ηπείρους, μεταξύ των οποίων και στις βαλκανικές χώρες¹³⁴⁶.

6.3 Οι οικονομικές εξελίξεις στα Βαλκανικά κράτη

Τα γεγονότα σε όλες τις βαλκανικές χώρες εξελίσσονταν με ταχύτητα. Η μία χώρα μετά την άλλη ανακηρυσσόταν σε Βασίλεια και προσπαθούσαν να δημιουργήσουν υποδομές σύγχρονου κράτους, άλλοτε με ξένους Βασιλείς όπως στην Ελλάδα, στη

¹³⁴¹ Daniela Buşa, “The French Finance in South-Eastern Europe (1900-1914)», *Revista Istorică*, 1-2 (1995), σ. 23-42 και 3-4 (1995), σ. 309-327, Bucureşti.

¹³⁴² Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 795-796.

¹³⁴³ Victor Axenciuc, “Penetrația capitalului stăin în România până la...”, ό.π, σ. 825.

¹³⁴⁴ Daniela Buşa, “Finanța occidentală și investițiile în Sud-Estul Europei...”, ό.π, σ. 178-180.

¹³⁴⁵ *Ibidem*, σ. 170.

¹³⁴⁶ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 790, ομοίως, Daniela Buşa, “Finanța occidentală și investițiile în Sud-Estul Europei...”, ό.π, σ. 170-171.

Ρουμανία και, αργότερα, στη Βουλγαρία και άλλοτε με εντόπιους, όπως στη Σερβία και στο Μαυροβούνιο¹³⁴⁷. Ήταν συνήθειες, ωστόσο, οι αναταράξεις στο εσωτερικό των χωρών με το θέμα των βασιλιάδων, αφού διορίζονταν ή απομακρύνονταν ανάλογα με τη θέληση μιας Μεγάλης Δύναμης, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τη Σερβία, τη Βουλγαρία και την Ελλάδα. Σε μεγάλο βαθμό ο διορισμός βασιλιά σε μια χώρα υποτασσόταν στη λογική της ισορροπίας και των επιρροών στη βαλκανική, που αντανάκλασε το συσχετισμό δυνάμεων και των συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων στα Βαλκάνια¹³⁴⁸. Στη θέση της συνεργασίας και ειρηνικής ανάπτυξης όλων των λαών της βαλκανικής κυριαρχούσε ο εθνικισμός, που μετά το 1848 είχε μετατραπεί από θεωρία της διάνοησης σε λαϊκή πίστη και «... προωθούσε την αγάπη για τη ζωή μέσω τους μίσους για τους άλλους»¹³⁴⁹. Όπως ανέλυε ένας «ένθερμος πατριώτης» το 1895, «... δια του μίσους... η εθνική ενέργεια θέλη καταστή μονιμωτέρα και δραστηριωτέρα, επιβάλλουσα εις ένα έκαστον εξ ημών την επιτέλεσιν των προς την πατρίδα καθηκόντων»¹³⁵⁰. Η συνεργασία αιώνων ανάμεσα στους βαλκανικούς λαούς, μετατράπηκαν σε αλληλοαμφισβήτηση και αλληλοϋπονόμευση μέσα σε λίγα χρόνια¹³⁵¹.

Οι βαλκανικές πολιτικές τάξεις οικοδομούσαν βιαστικά σύγχρονα κράτη. Θεαματικές ήταν, πρωτίστως, οι αλλαγές για τον μικρό αγρότη με μικρή ιδιόκτητη γη αντί του δουλοπάροικου, με την ανάπτυξη της εγχρήματης οικονομίας¹³⁵². Οι επικοινωνίες και οι όροι εμπορίου βελτιώνονταν, δημιουργούνταν μεγάλα αστικά κέντρα, η μόρφωση γινόταν κρατική υπόθεση, ο πληθυσμός αυξανόταν θεαματικά¹³⁵³. Όλες οι βαλκανικές χώρες υιοθέτησαν και προσπάθησαν να αντιγράψουν τους σύγχρονους δυτικούς θεσμούς¹³⁵⁴. Ωστόσο η οικονομία τους παρέμενε καθυστερημένη και οι εξαγωγές τους συνέχισαν να είναι παραδοσιακά οι ίδιες, με κάποια ποσοτική βελτίωση. Η βόρεια Βουλγαρία και η Ρουμανία εξήγαγαν δημητριακά, η Σερβία ζώντα ζώα και η Ελλάδα σταφίδα και καπνό. Είναι χαρακτηριστική, επίσης, η αδυναμία ανάπτυξης εμπορίου μεταξύ των βαλκανικών κρατών αυτή την περίοδο, με εξαίρεση την Οθωμανική Αυτοκρατορία¹³⁵⁵.

Οι επαφές για πιθανή συνεργασία των βαλκανικών κρατών μεταξύ τους ήταν αναποτελεσματικές, ενώ οι προσπάθειες συμμαχίας μεταξύ τους προσέκρουαν σε

---

¹³⁴⁷ Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din Sud-Estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*, București, 1987, σ. 274-278 για τη Βουλγαρία, σ. 283 για τη Σερβία.

¹³⁴⁸ Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondența privată*, București, 2005, σ. 225-232, όπου η παραίτηση του Ηγεμόνα της Βουλγαρίας Αλέξανδρου Μπάττεμπεργκ και η άνοδος το 1887 του Φερδινάνδου Κόμπουργκ, ενώ το 1889 παραιτήθηκε ο Βασιλιάς Μίλαν Ομπρένοβιτς της Σερβίας υπέρ του γιού του Αλέξανδρου. Την εξέγερση των αγροτών στη Ρουμανία το 1888, ο Βασιλιάς Κάρολος Α΄ την απέδιδε σε δάκτυλο της Ρωσίας και του Πανσλαβισμού (Ibidem, σ. 236-247).

¹³⁴⁹ Mihai Chioveanu, "Discursul antifanariot că strategii a alterității: Structurarea identității naționale la Români Moldo - Valahi în secolul al XIX-lea", *Revista Erasmus*, 8 (1997), București, σ. 30.

¹³⁵⁰ Βασίλης Κ. Γούναρης, *Τα Βαλκάνια των Ελλήνων*, Θεσσαλονίκη, 2007, σ. 189-190.

¹³⁵¹ Ibidem, σ. 174-182.

¹³⁵² Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π., σ. 796-798.

¹³⁵³ Ibidem, σ. 798-799.

¹³⁵⁴ Θάνος Βερέμης, *Βαλκάνια, από τον 19^ο ως τον 21^ο αιώνα...*, ό.π., σ. 21.

¹³⁵⁵ Daniela Bușa, "Spațiul Sud-Est European și relațiile lui economice (sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea)", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XV (2002), București, σ. 31-90.

σκοπιμότητες και τελούσαν υπό την αίρεση έγκρισης μιας Μεγάλης Δύναμης¹³⁵⁶. Ανάμεσα στο 1889 και 1891 οι Βούλγαροι διά του Σταμπούλωφ απέρριψαν τις προτάσεις των Σέρβων και των Ελλήνων για μια συμμαχία που θα οριοθετούσε τις διεκδικούμενες περιοχές, μετά από συνδυασμένη επίθεση εναντίον των Οθωμανών¹³⁵⁷. Ο βασιλιάς της Ρουμανίας Κάρολος Α΄ υπογράμμισε ότι η Βουλγαρία ήταν επισήμως αναγνωρισμένη ως σφαίρα επιρροής της Ρωσίας¹³⁵⁸, ενώ η προπαγάνδα του Πανσλαβισμού¹³⁵⁹ και, σε μικρότερο βαθμό, των «Ρουμάνων πέραν του Δούναβη», καθώς και η Μεγάλη Ιδέα, έπαιξαν σημαντικά αρνητικό ρόλο σε μια ενδεχόμενη συνεργασία. Οι απόψεις για μια ομοσπονδιακή οργάνωση των βαλκανικών λαών όπως τις ιχνηλάτησε ο Ρήγας, κατατροπώθηκαν από τον μεγαλοϊδεατισμό και τον εθνικισμό, που κυριαρχούσε σε όλες τις Βαλκανικές χώρες, ιδίως μετά τη Συνθήκη του Βερολίνου¹³⁶⁰. Παρά τη θεαματική αύξηση του πληθυσμού των Βαλκανικών χωρών αυτή την περίοδο, οι Βαλκανικές χώρες αρνούνταν να αντιληφθούν ότι αποτελούσαν το 1,45% του παγκόσμιου πληθυσμού, παρήγαν το 1,5% του παγκόσμιου πλούτου και το 54% έως το 72% του πλούτου που παρήγαν προερχόταν από τη γεωργία και την εξόρυξη¹³⁶¹.

Στο διάστημα των ετών 1878-1914 τα Βαλκανικά κράτη προχώρησαν σε έναν οξύ ανταγωνισμό εξοπλισμών και επέλεξαν να ικανοποιήσουν τα «απαράγραπτα δικά τους» με την προσφυγή τους σε μία από τις δύο μεγάλες Συμμαχίες ισορροπίας, δηλαδή την Αντάντ (Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία) και την Τριπλή Συμμαχία (Γερμανία, Αύστρο-Ουγγαρία, Ιταλία)¹³⁶². Ο Κάρολος Α΄ της Ρουμανίας το 1883¹³⁶³ και ο Μίλαν Ομπρένοβιτς της Σερβίας ενέταξαν μυστικά τις χώρες τους σε στρατιωτική συμμαχία με την Αυστρο-Ουγγαρία¹³⁶⁴. Οι επιλογές αυτές έδιναν τη δυνατότητα στις δυτικές χώρες αλλά και στην Υψηλή Πύλη, να είναι επιδιαιτητές στις διαφορές των μικρών βαλκανικών κρατών και να ικανοποιούν ή όχι τις επιδιώξεις τους ανάλογα με τα στρατηγικά τους συμφέροντα.

Η εξέλιξη του οικονομικού τομέα στη βαλκανική χερσόνησο διαφέρει ριζικά από την προηγούμενη περίοδο 1856-1881. Στην περίοδο 1881-1914 αφ' ενός σιγά-σιγά, γενικεύτηκε ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής με την κυριαρχία της οικονομίας της αγοράς και αφ' ετέρου μετά το 1881 η Δύση προσπάθησε να ελέγξει οικονομικά τις Βαλκανικές χώρες κατά τρόπο περισσότερο δυναμικό, με νέο χαρακτηριστικό την παρεμβολή της Γερμανίας στον ανταγωνισμό Γαλλίας και Βρετανίας¹³⁶⁵.

Ο κρατικός δανεισμός αποτέλεσε το πρώτο και ασφαλέστερο βήμα διεϊσδυσης του δυτικού κεφαλαίου στις βαλκανικές χώρες. Στη Σερβία, παρ' όλο που η χώρα

¹³⁵⁶ Βασιλική Παπούλια, «Το Βαλκανικό Σύμφωνο...», *ό.π.*, σ. 21.

¹³⁵⁷ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, *ό.π.*, σ. 974.

¹³⁵⁸ Sorin Cristescu, *Carol I, corespondența privată...*, *ό.π.*, σ. 193.

¹³⁵⁹ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, *ό.π.*, σ. 757-760.

¹³⁶⁰ Βασίλης Κ. Γούναρης, *Τα Βαλκάνια των Ελλήνων...*, *ό.π.*, σ. 182-202.

¹³⁶¹ Daniela Bușa, «Finanța occidentală și investițiile în Sud-Estul Europei...», *ό.π.*, σ. 174.

¹³⁶² Βασιλική Παπούλια, «Το Βαλκανικό Σύμφωνο...», *ό.π.*, σ. 17.

¹³⁶³ Documente diplomatice Române, 11 (1883), București, 2006, σ. XXXI.

¹³⁶⁴ C. Xenii, *Take Ionescu 1858-1922*, București, Ediția III, 1932, σ. 235.

¹³⁶⁵ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, *ό.π.*, σ. 787-788.

πολιτικά βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο της Αυστρο-Ουγγαρίας μέχρι το 1903, τον πρώτο ρόλο στον κρατικό δανεισμό μέχρι τις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου τον είχε η Γαλλία. Τα δάνεια του Σερβικού κράτους στις παραμονές του Πολέμου ανέρχονταν σε 1,14 δις φράγκα, από τα οποία τα 4/5 ανήκαν στη Γαλλία και το 1/5 στη Γερμανία¹³⁶⁶.

Στη Βουλγαρία μέχρι το 1896 ήταν ισχυρότερη η παρουσία των αυστριακών και των γερμανικών τραπεζών, ενώ στα επόμενα χρόνια η είσοδος των γαλλικών τραπεζών έγινε με τη βοήθεια του ρωσικού παράγοντα. Στο διάστημα 1902-1907, η Γαλλία δάνεισε 371 εκατ. φράγκα στη Βουλγαρία με επιτόκιο περίπου 6,5%. Ωστόσο μετά το 1908 και εξ αιτίας γενικότερων πολιτικών προτεραιοτήτων, προβάδισμα απέκτησαν και πάλι οι τράπεζες της Γερμανίας και της Αυστρίας. Κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων και ενώ κατ' αρχήν πέτυχε δανεισμό από τη Γαλλία, μετά το Β΄ Βαλκανικό πόλεμο προσανατολίστηκε οριστικά προς τις γερμανικές τράπεζες. Στο διάστημα 1889-1914 οι γαλλικές τράπεζες επένδυσαν στη Βουλγαρία 497,5 εκατ. φράγκα, από το συνολικό δανεισμό 1,2 δις φράγκων του βουλγαρικού κράτους¹³⁶⁷.

Στη Ρουμανία σημαντικός δανεισμός γαλλικών κεφαλαίων ύψους 175 εκατ. φράγκων με επιτόκιο 5% έγινε το 1899, ενώ μέχρι τότε είχαν προβάδισμα οι γερμανικές και αυστριακές τράπεζες Disconto Gessellschaft, S. Bleichroder Berlin και M.A. Rothschild & Sohne Frankfurt. Με την έλευση του νέου αιώνα υπήρχε συνεργασία γαλλικών και γερμανικών τραπεζών στον κρατικό δανεισμό, διότι οι γαλλικές τράπεζες έκριναν πολύ στενές της σχέσεις των κυβερνήσεων της Ρουμανίας με τη Γερμανία και την Αυστρία. Στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το δημόσιο χρέος της Ρουμανίας ανερχόταν σε 1,5 δις φράγκα, από τα οποία τα 903 εκατ. αναλογούσαν στη Γερμανία και τα 484 εκατ. στη Γαλλία¹³⁶⁸.

Στην Ελλάδα τα «Δάνεια της Ανεξαρτησίας» ρυθμίστηκε να αποπληρωθούν από το 1879-1880¹³⁶⁹ και, μαζί με τις άλλες προτεραιότητες, η ρευστότητα ήταν καθημερινή ανάγκη της χώρας. Η ήττα στον πόλεμο του 1897 οδήγησε σε πρόσθετο δανεισμό ύψους 170 εκατ. φράγκων σε ρήτρα χρυσού από τη Βρετανία, Γαλλία και Ρωσία, για πληρωμή αποζημιώσεων του πολέμου¹³⁷⁰. Επιπλέον, ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος έξι Ευρωπαϊκών δυνάμεων έλεγχε σημαντικούς πόρους του κράτους, ενώ με το παραπάνω δάνειο αυξήθηκε σημαντικά η συμμετοχή των Γαλλικών τραπεζών στο ελληνικό δημόσιο χρέος. Το 1911 ο κρατικός δανεισμός της Ελλάδας ανερχόταν σε 960 εκατ. χρυσά φράγκα, από τα οποία τα 600 εκατ. (62,5%) από τη Γαλλία, 250 εκατ. τη Βρετανία (26,1%) και 70 εκατ. (7,3%) από τη Ρωσία, αναλογία που παρέμεινε αμετάβλητη περίπου μέχρι τη δεκαετία του 1920¹³⁷¹.

Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, τέλος, ο δανεισμός αποτελούσε καθημερινή προτεραιότητα και για μεγάλο χρονικό διάστημα της περιόδου που εξετάζουμε η γαλλικές τράπεζες αποτελούσαν τον χρηματοδότη των αναγκών της Υψηλής Πύλης.

¹³⁶⁶ Daniela Buşa, "Finanța franceză în Sud-Estul Europei (1900-1914) ...", II, *ό.π.*, σ.312.

¹³⁶⁷ Daniela Buşa, "Finanța franceză în Sud-Estul Europei (1900-1914) ...", I, *ό.π.*, σ. 39.

¹³⁶⁸ Ibidem, σ. 29-34.

¹³⁶⁹ ΦΕΚ, αρ. 62/15 Ιουλίου 1881.

¹³⁷⁰ ΦΕΚ, αρ. 47/21 Μαρτίου 1898 και αρ. 121/ 8 Ιουλίου 1898.

¹³⁷¹ Κ. Κωστής – Β. Τσοκόπουλος, *Οι τράπεζες στην Ελλάδα...*, *ό.π.*, σ. 130.

Η παρεμβολή γερμανικών τραπεζών στον κρατικό δανεισμό της Πύλης εμφανίστηκε μετά το 1902 και ιδιαίτερα μετά την επανάσταση του 1908, που οδήγησε στην πρόσδεση της Αυτοκρατορίας στις Κεντρικές Δυνάμεις. Ο ανταγωνισμός Γαλλίας και Γερμανίας στον Οθωμανικό χώρο οδήγησε στην αποκοπή της Γαλλίας από όλη την οικονομία της περιοχής, παρ' όλο που οι συνολικές επενδύσεις της ανέρχονταν σε 3,2 δις φράγκα. Γενικά, στον τομέα του κρατικού δανεισμού, τον κύριο λόγο στις βαλκανικές χώρες αυτή την περίοδο είχε η Γαλλία με ποσοστά 79% στη Σερβία, 45% στη Βουλγαρία, 32% στη Ρουμανία και 28% στην Ελλάδα¹³⁷².

Παράλληλα με τον κρατικό δανεισμό, δυτικά κεφάλαια κατευθύνονταν σε τραπεζικές, βιομηχανικές και επενδύσεις υποδομών, χωρίς ωστόσο την ίδια τακτική από πλευράς όλων των Δυτικών κεφαλαιούχων. Στον τραπεζικό τομέα της Ρουμανίας για παράδειγμα, τα γαλλικά κεφάλαια, μέσω κυρίως των τραπεζών Banque de l' Union Parisienne και Banque de Paris et de Pays Bas, είχαν μικρότερη παρουσία απ' ότι τα γερμανικά και τα αυστριακά κεφάλαια. Αντίθετα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, Γάλλο-Βρετανικά κεφάλαια από το 1856 ίδρυσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορική Τράπεζα, που το 1913 διέθετε κεφάλαια 10 εκ. στερλινών και στη διοίκησή της συμμετείχαν Γάλλοι¹³⁷³. Η Οθωμανική Τράπεζα δημιούργησε αμέσως υποκαταστήματα σε Βουκουρέστι και Γαλάτσι¹³⁷⁴, ενώ τα ίδια κεφάλαια μετέτρεψαν το 1865 το υποκατάστημα του Βουκουρεστίου της παραπάνω τράπεζας σε Τράπεζα της Ρουμανίας (μέτοχοι επίσης οι τράπεζες London and County Bank και Credit Mobilier)¹³⁷⁵. Ο Γάλλο-Γερμανικός ανταγωνισμός στην Ελλάδα εκδηλώθηκε με την ίδρυση της Τράπεζας Αθηνών (Γαλλία) και της Τράπεζας της Ανατολής (Γερμανία)¹³⁷⁶. Η Γαλλία προχώρησε στη Γάλλο- Σερβική Τράπεζα, Τράπεζα Εξαγωγών, Εμπορική Τράπεζα Βελιγραδίου, Πιστωτική Τράπεζα, κ.ά. (Σερβία), τέσσερις τράπεζες στη Βουλγαρία, καθώς και στην ανάπτυξη της Marmorosch Blank & Co και στη Banca Comercială Româna (Ρουμανία). Η ενδυναμωμένη τράπεζα Marmorosch Blank & Co ανέπτυξε πλούσια δραστηριότητα στη δημιουργία υποδομών στη Ρουμανία, όπως σιδηρόδρομοι, βιομηχανία πετρελαίου, βιομηχανία διατροφών, αλλά και στη δημιουργία νέων τραπεζών (μεταξύ των οποίων και η Τράπεζα Θεσσαλονίκης)¹³⁷⁷.

Στον τομέα της βιομηχανίας, τα νεαρά βαλκανικά κράτη προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν την χρόνια οικονομική τους υστέρηση με αναπτυξιακά μέτρα μεγιστοποίησης των συγκριτικών τους πλεονεκτημάτων και με ταυτόχρονη προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Οι επενδύσεις δυτικών κεφαλαίων κατευθύνονταν στην εξόρυξη πετρελαίου, βιομηχανία διατροφών, τσιμέντα, προϊόντα ξύλου, σιδηρόδρομοι, λιμάνια, (Ρουμανία), άνθρακας, καπνά, σπίρτα, σιδηρόδρομοι, λιμάνια (Βουλγαρία), μεταλλεύματα στο Λαύριο, σιδηρόδρομοι, τραμ Αθηνών-Πειραιώς,

¹³⁷² Daniela Buşa, "Finanța franceză în Sud-Estul Europei...", I, *ό.π.*, σ. 42.

¹³⁷³ Daniela Buşa, "Finanța franceză în Sud-Estul Europei...", II, *ό.π.*, σ. 324-326.

¹³⁷⁴ G. Zane, "Politica economică a Principatelor în epoca Unirii și capitalul stăin", *Studii revista de Istorie*, 1-3 (1959), București, σ. 246-247.

¹³⁷⁵ *Ibidem*, σ. 247.

¹³⁷⁶ Κ. Κωστής – Β. Τσοκόπουλος, *Οι τράπεζες στην Ελλάδα...*, *ό.π.*, σ. 123-152.

¹³⁷⁷ Daniela Buşa, "Finanța franceză în Sud-Estul Europei...", II, *ό.π.*, σ. 314-319.

φωτισμός, αέριο, (Ελλάδα), ορυχεία, σιδηρόδρομοι (Σερβία), σιδηρόδρομοι, μεταλλεύματα, φωτισμός, καπνά, λιμάνια, κ.ά (Οθωμανική Αυτοκρατορία)¹³⁷⁸.

Σημαντική, τέλος, πλευρά της οικονομικής εξέλιξης της περιόδου αποτέλεσε η εμπορική πολιτική των βαλκανικών κρατών. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου η θεωρία του ελεύθερου εμπορίου παραχώρησε, σιγά-σιγά, τη θέση της στη θεωρία του προστατευτισμού της εγχώριας βιομηχανίας, που αποτυπώθηκε σε ρυθμίσεις των κοινοβουλίων των βαλκανικών κρατών. Η νέα θεωρία, ωστόσο, άρχισε να αποδίδει καρπούς μόνο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, κυρίως στη Ρουμανία και στη Βουλγαρία, όχι όμως στην Ελλάδα και τη Σερβία, ενώ ακόμη χειρότερη ήταν η κατάσταση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία¹³⁷⁹. Μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τα βαλκανικά κράτη σχεδίασαν τη βιομηχανική τους ανάπτυξη, αύξηση της αγροτικής παραγωγής, εκμετάλλευση του υπόγειου πλούτου, δημιουργία υποδομών, επικοινωνιών, αύξηση των εξαγωγών, κ.ά. Η υλοποίηση αυτών των στόχων γινόταν, ωστόσο, αναποτελεσματικά και με πολύ βραδείς ρυθμούς, με αποτέλεσμα η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού να ασχολείται με τη γεωργία κάτω από εντελώς αντίξοες συνθήκες και οι εξαγωγές να εξαντλούνται σε ορισμένα παραδοσιακά αγροτικά προϊόντα. Στις βαλκανικές χώρες παραγωγές δημητριακών η αύξηση της παραγωγής τους προήλθε από την επέκταση των καλλιεργειών, χωρίς αυτή να συνοδεύεται από τεχνολογικές και οργανωτικές καινοτομίες όπως στις ΗΠΑ¹³⁸⁰. Ωστόσο, οι αλλαγές στη γαιοκτησία που συνόδευαν την αποχώρηση των Οθωμανών, οδήγησαν, παράλληλα με την αύξηση του πληθυσμού, στην απελευθέρωση και στον εκχρηματισμό του εμπορίου¹³⁸¹. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα το 24% του εμπορίου της Υψηλής Πύλης καλυπτόταν από βρετανικά, έναντι 8% των Γαλλικών προϊόντων. Το 1891-1893 μόνον 1,3% των εξαγωγών της Γερμανίας κατευθυνόταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ποσοστό που ανήλθε στο 11% το 1911, ενώ «...στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η Γερμανία ήταν ο κύριος προμηθευτής όπλων και πυρομαχικών της Πύλης, τροχαίου υλικού για το σιδηρόδρομο προς τη Βαγδάτη, κ.ά»¹³⁸². Παρόμοια βελτίωση της εμπορικής θέσης της Γερμανίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα διαπιστώνεται στη Ρουμανία, θέτοντας εκτός μάχης τις Βρετανία, Γαλλία και Αύστρο-Ουγγαρία, καθώς και στη Βουλγαρία¹³⁸³. Αντίθετα, στη Σερβία μετά το 1906 το εμπόριο της Αυστρο-Ουγγαρίας υποκαταστάθηκε από τη Γαλλία, Βρετανία, Ιταλία, κ.ά, ενώ στην Ελλάδα, παρά τη βελτίωση της θέσης της Γερμανίας, η βρετανική και, ιδίως, η γαλλική παρουσία ήταν αναμφισβήτητη¹³⁸⁴.

Το συμπέρασμα που αβίαστα εξάγεται για την περίοδο αυτή είναι ότι τα νεαρά βαλκανικά κράτη αποτελούσαν ένα διαχειρίσιμο πρόβλημα για τις Μεγάλες Δυνάμεις από άποψη οικονομική. Οι οικονομικές ανάγκες τους εξυπηρετούνταν με

¹³⁷⁸ Ibidem, σ. 319-326.

¹³⁷⁹ Daniela Buşa, “Spațiul Sud-Est European și relațiile lui...”, *ό.π.*, σ. 33.

¹³⁸⁰ Ibidem, σ. 34-35.

¹³⁸¹ Γιώργος Ν. Μητροφάνης, *Η κίνηση των τιμών του σταριού στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1991, σ. 33-34.

¹³⁸² Daniela Buşa, “Germany’s Trade with Countries in Southeast Europe...”, *ό.π.*, σ. 126-128.

¹³⁸³ Ibidem, σ. 118-123.

¹³⁸⁴ Daniela Buşa, “Franța și comerțul cu statele din Sud-Estul Europei (1900-1914)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, IX (1995), București, σ. 82, ομοίως, Κ. Κωστής – Β. Τσοκόπουλος, *Οι τράπεζες στην Ελλάδα...*, *ό.π.*, σ. 128-130.

ευκολία από τη Γαλλία, Βρετανία και, αργότερα, Γερμανία, τόσο γιατί είχαν πλήρη έλλειψη κεφαλαίων, αλλά και διότι η πρώην κατακτήτριά τους Υψηλή Πύλη ήταν σε πλήρη παρακμή και είχε τις ίδιες και ακόμη μεγαλύτερες ανάγκες χρηματοδότησης που τις κάλυπταν, επίσης, δυτικά κεφάλαια.

Αντίθετα, η βαλκανική χερσόνησος μετατρέποταν σε «πυριτιδαποθήκη» από την ώρα που έπρεπε να ενταχθεί στο στρατηγικό σχεδιασμό κάθε δυτικής χώρας, στις οποίες προστίθενταν, και μάλιστα με «ιστορικά» συμφέροντα, η Ρωσία και η Αυστροουγγαρία. Το πρόβλημα γινόταν ακόμη πιο πολύπλοκο, διότι η κάθε Μεγάλη Δύναμη έπρεπε να συμπεριλάβει στο στρατηγικό της σχεδιασμό και την τήρηση μιας ισορροπίας δυνάμεων στη βαλκανική, έπρεπε δηλαδή να αναγνωρίσει ένα «συλλογικό» έλεγχο της πορείας των Βαλκανικών κρατών.

Τέλος, μεγαλύτερης βαρύτητας, τόσο από άποψη οικονομική όσο και από άποψη στρατηγική, ήταν το πρόβλημα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που δεν έπαυε να αποτελεί τη μεγάλη δύναμη μιας άλλης εποχής, ενώ η στρατηγική της θέση την καθιστούσε αναγκαία στη διασφάλιση των συμφερόντων της Βρετανίας, της μεγαλύτερης στρατηγικά και οικονομικά από τις Μεγάλες Δυνάμεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

7. Η ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1881-1914

- 7.1** Οι πολιτικές εξελίξεις στη Ρουμανία στην περίοδο 1881-1914 .....σ. 203
- 7.2** Η τροποποίηση του άρθρου 7 του Συντάγματος του 1866.....σ. 207
- 7.3** Οι οικονομικές εξελίξεις στη Ρουμανία.....σ. 210
- 7.4** Ο Δούναβης και η Ε. Ε. Δ. μετά το 1881 .....σ. 218
- 7.5** Το Κουτσοβλαχικό ζήτημα.....σ. 223

7.1 Οι πολιτικές εξελίξεις στη Ρουμανία στην περίοδο 1881-1914

Η Ρουμανία διακήρυξε την ανεξαρτησία της από την Πύλη στις 11 Μαΐου 1877, κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας των πολεμικών συγκρούσεων της Ρωσίας με τους Οθωμανούς στον πόλεμο του 1877-1878, όπως σημειώθηκε προηγουμένως¹³⁸⁵. Ο Πρωθυπουργός Ι. Κ. Μπρατιάνου¹³⁸⁶ και ο Υπουργός Εξωτερικών Μιχαήλ Κογκαλινιτσεάνου εκπροσώπησαν τη Ρουμανία στο Συνέδριο του Βερολίνου, όμως περιορίστηκαν αναγκαστικά σε έκθεση των αιτημάτων τους και σε υπομνήματα, όπως και άλλοι εκπρόσωποι των Βαλκανικών χωρών¹³⁸⁷.

Με τις ρυθμίσεις των άρθρων 44-46 της Συνθήκης του Βερολίνου η Ρουμανία καθίστατο ανεξάρτητο κράτος, της αφαιρέθηκε το τμήμα της νότιας Βεσσαραβίας του 1856 και της παραχωρήθηκε διέξοδος στη Μαύρη Θάλασσα με την προσάρτηση της Δοβρουτσάς¹³⁸⁸. Η έκταση της χώρας γινόταν 131.400 τετραγωνικά χιλιόμετρα, αυξημένη κατά 7.400 τετ. χιλιόμετρα, ενώ η προσαρτηθείσα Δοβρουτσά είχε έκταση 15.500 τετ. χιλιόμετρα ή 11,7% της συνολικής επιφάνειας της χώρας¹³⁸⁹. Η πληθυσμιακή αύξηση υπήρξε θεαματική και το 1895 οι γεννήσεις ήταν περισσότερες κατά 82.200 άτομα¹³⁹⁰. Ο πληθυσμός της Δοβρουτσάς που το 1880 ανερχόταν σε 107 χιλ. κατοίκους, το 1899 αυξήθηκε σε 267.800¹³⁹¹. Το 1899 ο πληθυσμός της Ρουμανίας ανερχόταν σε 5,86 εκατ. κατοίκους, αυξημένος κατά 1,53 εκατ. σε σύγκριση με το 1860, από τους οποίους 3,84 εκατ. η Βλαχία και 1,85 η Μολδαβία¹³⁹², ενώ συνεχιζόταν η μετανάστευση προς τη χώρα, που ανερχόταν σε 25-30 χιλ. άτομα ορισμένες χρονιές¹³⁹³.

Παράλληλα η αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Ρουμανίας με τις ρυθμίσεις της Συνθήκης, τελούσε υπό την αίρεση της αναθεώρησης του άρθρου 7 του Συντάγματος του 1866, δηλαδή της επιβαλλόταν η παραχώρηση ισονομίας και πολιτικών δικαιωμάτων σε όλους τους πολίτες της χώρας με αλλαγή των Συνταγματικών της διατάξεων¹³⁹⁴. Τόσο, όμως, η παραχώρηση της Βεσσαραβίας στη Ρωσία με την συνακόλουθη ενσωμάτωση της Δοβρουτσάς στη Ρουμανία, όσο και η επιβολή του όρου της αλλαγής του Συντάγματος με την υποχρέωση παροχής πολιτικών δικαιωμάτων στους αλλοδαπούς, δημιούργησαν σημαντική αναταραχή στη χώρα, παρ' όλο που ο Βασιλιάς Κάρολος Α΄ ήταν σύμφωνος με τις ρυθμίσεις αυτού του είδους¹³⁹⁵.

Το ανεξάρτητο Ρουμανικό κράτος, πέραν των εσωτερικών του προβλημάτων, έπρεπε να αντιμετωπίσει αφ' ενός την Αυστρο-Ουγγαρία που είχε βλέψεις επί του

¹³⁸⁵ R.W. Seton – Watson, *A History of the Roumanians from Roman Times to the Completion of Unity*, London, 1963, σ. 337.

¹³⁸⁶ Ibidem, σ. 334-335, Πρωθυπουργός από τον Αύγουστο του 1876 και για 12 συνεχή χρόνια.

¹³⁸⁷ Ibidem, σ. 341-345.

¹³⁸⁸ Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondența privată...*, ό.π, σ. 50-53.

¹³⁸⁹ Georges D. Cioriceanu, *La Roumanie économique*, Paris, 1928, σ. 175-176.

¹³⁹⁰ Ibidem, σ. 193-194.

¹³⁹¹ Ibidem, σ. 195.

¹³⁹² Ibidem, σ. 194-195.

¹³⁹³ Ibidem, σ. 194.

¹³⁹⁴ V. Cristian, “La Roumanie et les Traités de paix...”, ό.π, σ.73.

¹³⁹⁵ Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondența privată...*, ό.π, σ. 52.

Δούναβη αλλά και σε όλη τη Βαλκανική και αφ' ετέρου τη Ρωσία που, σύμφωνα με τις αποφάσεις του Συνεδρίου του Βερολίνου, τα σύνορά της έφταναν μέχρι την Κίλια και το Ισμαήλ, επί του βόρειου δέλτα του ποταμού Δούναβη, καθώς και την επιρροή της επί της νεαρής Ηγεμονίας της Βουλγαρίας¹³⁹⁶. Παράλληλα οι Μεγάλες Δυνάμεις Γερμανία, Γαλλία, Βρετανία και Ιταλία με πρωτεργάτη τη Γερμανία, εκφόβιζαν το νεαρό κράτος απαιτώντας την τροποποίηση του άρθρου 7 του Συντάγματος, σύμφωνα με τη Συνθήκη του Βερολίνου για παροχή ισονομίας σε όλους τους κατοίκους¹³⁹⁷.

Στην περίοδο μετά τη Συνθήκη του Βερολίνου και μέχρι το 1914, δύο από τα σημαντικότερα πολιτικά γεγονότα της χώρας που καθόρισαν την πορεία της για δεκαετίες, αποτέλεσαν οι επιλογές εξωτερικής πολιτικής. Η πρώτη αφορούσε την μυστική ένταξη της Ρουμανίας το 1883 στην Συμμαχία των «Τριών Αυτοκρατόρων» (Γερμανία, Αυστρο-Ουγγαρία και Ρωσία)¹³⁹⁸ και την οποία ο Βασιλιάς Κάρολος Α΄ ανανέωσε, επίσης μυστικά, στις 5 Φεβρουαρίου 1913¹³⁹⁹. Η δεύτερη αφορούσε τη διεθνοποίηση του Άνω Δούναβη (τμήμα του ποταμού από τις Σιδηρές Πύλες έως τη Βραΐλα), για την οποία έλαβε αποφάσεις, παρά τις αντιρρήσεις της Ρουμανίας, η Συνδιάσκεψη του Λονδίνου το 1883. Με τις αποφάσεις αυτές αυξανόταν ακόμη περισσότερο η οικονομική και στρατηγική ισχύς της Αύστρο-Ουγγαρίας στον Άνω Δούναβη.

Σε ότι αφορά τα εσωτερικά προβλήματα της Ρουμανίας, στην περίοδο αυτή επήλθαν θεαματικές βελτιώσεις στη θεσμική, οικονομική και πολιτική οργάνωση και λειτουργία του κράτους από τις κυβερνήσεις των κομμάτων της προηγούμενης περιόδου. Ωστόσο, υπήρξαν πολλές ρυθμίσεις που άφησαν αρνητικά σημάδια στους αλλοδαπούς στη Ρουμανία και ιδιαίτερος στην ελληνική διασπορά, διότι στο βωμό των εσωτερικών πολιτικών ισορροπιών και οικονομικών συμφερόντων, μερίδα της πολιτικής εξουσίας της χώρας υποβάθμισε και αμφισβήτησε την προσφορά του ελληνισμού και της διασποράς στην περιοχή. Επιπλέον, υπήρξαν χρονικά διαστήματα που η ελληνική διασπορά κυνηγήθηκε και διώχθηκε.

Στην περίοδο 1881-1914 η εξουσία ασκούνταν από τον Βασιλιά Κάρολο Α΄, που διέθετε ευρείες εξουσίες¹⁴⁰⁰, καθώς και τις πολιτικές δυνάμεις της προηγούμενης περιόδου, δηλαδή το Εθνικό Φιλελεύθερο Κόμμα, το Συντηρητικό κόμμα και το κίνημα της Νεολαίας. Ωστόσο το εκλογικό σύστημα μετά το 1884 ήταν πολύπλοκο με ψηφοφορίες μέσω εκλεκτόρων και αντιπροσώπων¹⁴⁰¹, ώστε να οδηγεί στην επικράτηση των παλαιών γαιοκτημόνων και μερίδας των ανερχόμενων αστικών δυνάμεων, ενώ είχε ιδιαίτερη σημασία ποιο κόμμα διόριζε ο Βασιλιάς στην κυβέρνηση για να διενεργήσει τις εκλογές. Παράλληλα οι κοινωνικές εξελίξεις οδήγησαν σε σημαντικές κοινωνικές διαφοροποιήσεις εντός των παλαιότερων

¹³⁹⁶ Ibidem, σ. 61.

¹³⁹⁷ Ibidem, σ. 57, όπου, όμως, η πραγματική αιτία των Γερμανικών πιέσεων προς την Κυβέρνηση της Ρουμανίας ήταν οι αποζημιώσεις στις δαπάνες γερμανικών εταιρειών για την κατασκευή σιδηροδρόμων, (σ. 70, 74).

¹³⁹⁸ Α.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 911.

¹³⁹⁹ C. Xenî, *Take Ionescu 1858-1933*, Ediția III, București, 1933, σ. 235.

¹⁴⁰⁰ Ουίλλιαμ Μίλλερ, *Η Τουρκία καταρρέουσα...*, ό.π, σ. 565-566.

¹⁴⁰¹ Academia de științe sociale și politice, *Istoria Parlamentului și a vieții...*, ό.π, σ. 430.

κομμάτων, ιδίως στελεχών στο Εθνικό Φιλελεύθερο Κόμμα και στη δημιουργία διάφορων νέων, μικρών πολιτικών ομάδων.

Στο διάστημα 1876-1888 που Πρωθυπουργός ήταν ο παλαιός Εθνικό-Φιλελεύθερος Ι.Κ. Μπρατιάνου¹⁴⁰², νέες κοινωνικές δυνάμεις διεκδίκησαν τη δυνατότητα παρουσίας και έκφρασής τους. Πολιτικές προσωπικότητες αυτής της περιόδου υπήρξαν για το κόμμα των Εθνικό- Φιλελεύθερων, μαζί με την παλαιότερη γενεά, οι Δημήτριος Μπρατιάνου, Δημήτριος Α. Στούρτζα (Πρωθυπουργός 1895-1896 και 1901-1904), Π.Σ. Αουρελιάν (Πρωθυπουργός 1896-1897), Ιονέλ Ι. Κ. Μπρατιάνου (Πρωθυπουργός 1908-1910, 1914-1919), Μιχαήλ Φερεκύδης, Γκεόργκε Πάνου¹⁴⁰³, κ.ά. Όμως ο Υπουργός Νικόλαος Φλέβας¹⁴⁰⁴ αποχώρησε από το Εθνικό Φιλελεύθερο κόμμα ιδρύοντας το *Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κόμμα* το 1896, ενώ οι φίλοι του Π.Σ. Αουρελιάν ίδρυσαν το 1897 την Ομάδα *Φιλελεύθερη Αριστερά* στα πλαίσια του Εθνικού Φιλελεύθερου Κόμματος, που ονομάστηκαν *Σημαιοφόροι* από την εφημερίδα που εξέδιδαν, κ.ά.¹⁴⁰⁵ Οι Φιλελεύθεροι επανήλθαν στην εξουσία (1895-1899), κ.ά, ενώ εφημερίδες του πολιτικού τους χώρου ήταν *Η Αλήθεια*, *Ο Σημαιοφόρος*, *Ο Ρουμάνος*, *Το Έθνος*, *Η Μάχη*, κ.ά.

Το αντίπαλο Συντηρητικό Κόμμα με επικεφαλής το Λάσκαρ Καταρτζή από το 1881 (Πρωθυπουργός 1871-1876 και 1891-1895)¹⁴⁰⁶, δημιούργησε από το 1885 και μετά την *Ενωμένη Αντιπολίτευση*, όπου ενέταξε ως συμμάχους του διάφορους αποχωρήσαντες από τους Φιλελεύθερους και το Μάρτιο του 1888 ανέτρεψε τον Ι.Κ. Μπρατιάνου με συνεχείς διαδηλώσεις¹⁴⁰⁷. Οι Συντηρητικοί κυβέρνησαν από το 1888 μέχρι το 1895 με Πρωθυπουργούς τους Θεόδωρο Ρωσέττη και Γεώργιο Μάνου, και το ιδιαίτερα πετυχημένο μέλος της διασποράς Μενέλαο Γερμάνη ως Υπουργό Οικονομικών¹⁴⁰⁸, ενώ επανήλθαν στην Κυβέρνηση με τους Γ. Γρ. Καντακουζηνό (1899-1900 και 1904-1907), κ.ά.¹⁴⁰⁹ Σημαντικές προσωπικότητες του Συντηρητικού χώρου υπήρξαν, επίσης, οι Θεόδωρος Ρωσέττη (Πρωθυπουργός 1888-1889), Τάκε Ιονέσκου, Ν. Φιλipέσκου, Αλ. Μαργκιλομάν, Πέτρος Μαυρογένης, Μενέλαος Γερμάνης, κ.ά. Εφημερίδες του χώρου ήταν *Η Ρουμανία*, *Η Εποχή*, κ.ά.

Στο Κίνημα της Νεολαίας της προηγούμενης περιόδου κυριαρχούσε η ηγετική προσωπικότητα του Τίτου Μαγιορέσκου (Πρωθυπουργός 1912-1914) καθώς και του Πέτρε Π. Καρπ (Υπουργός Εξωτερικών 1888-1889 και Πρωθυπουργός 1900-1901 και 1911-1912)¹⁴¹⁰ και το οποίο χαρακτηριζόταν ως υπέρμαχος των γερμανικών συμφερόντων στη Ρουμανία¹⁴¹¹. Το 1891 ίδρυσαν το Συνταγματικό κόμμα υπό τον Πέτρε Π. Καρπ, ενώ το 1908 ο Τάκε Ιονέσκου ίδρυσε το Συντηρητικό Δημοκρατικό

¹⁴⁰² Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondenta privată...*, ό.π, σ. 236-237.

¹⁴⁰³ P. Căncea, "Din Istoricul radicalismului liberal burghez: activitatea parlamentara a lui Gh. Panu (1888-1894)", *Studii revista de Istorie*, 1, 1967, București, σ. 81-98.

¹⁴⁰⁴ Radu-Dan Vlad, *Petre S. Aurelian...*, ό.π, σ. 187.

¹⁴⁰⁵ Ibidem, σ. 187, όπου μέλη των Σημαιοφόρων ήταν 22 Βουλευτές και 13 Γερουσιαστές.

¹⁴⁰⁶ Titu Maiorescu, *Istoria Politică a României sub domnia lui Carol I*, București, 1994, σ. 118.

¹⁴⁰⁷ P. Căncea, "Formarea opoziției Unite și acțiunile sale în Februarie-Martie 1888", *Studii și Materiale Istorie Modernă*, III (1963), București, σ. 315-349.

¹⁴⁰⁸ Titu Maiorescu, *Istoria politică a României...*, ό.π, σ. 196.

¹⁴⁰⁹ Ibidem, σ. 263-290.

¹⁴¹⁰ Apostol Stan, "Petre P. Carp (1837-1918)", *Revista Istorică*, 9-10 (1995), București, σ. 875-878.

¹⁴¹¹ C. Xeni, *Take Ionescu 1858-1922*, Ediția III-a, București, 1932.

κόμμα. Στην περίοδο αυτή, παράλληλα με τις διαφοροποιήσεις στελεχών και συνενώσεις σχηματισμών, σχηματίστηκαν οι παρακάτω κυβερνήσεις.

- 27 Απριλίου 1876, **Εθνικό-Φιλελεύθεροι**: Ι.Κ. Μπρατιάνου.
- 23 Μαρτίου 1888, **Συντηρητικοί**: Θ. Ρωσσέτη (29 Μαρτίου 1889 Λάσκαρ Καταρτζή, 5 Νοεμβρίου 1889-15 Φεβρουαρίου 1891 στρατηγός Γεώργιος Μάνου και Ε. Φλορέσκου, 27 Νοεμβρίου 1891-3 Οκτωβρίου 1895 Λάσκαρ Καταρτζή).
- 4 Οκτωβρίου 1895, **Εθνικό-Φιλελεύθεροι**: Δ.Α. Στούρτζα (21 Νοεμβρίου 1896-26 Μαρτίου 1897 Π.Σ. Αουρελιάν, 31 Μαρτίου 1897-30 Μαρτίου 1899 Δ.Α. Στούρτζα).
- 11 Απριλίου 1899, **Συντηρητικοί**: Γ.Γρ. Καντακουζηνός (7 Ιουλίου 1900 Πέτρε Π. Καρπ).
- 14 Φεβρουαρίου 1901, **Εθνικό-Φιλελεύθεροι**: Δ.Α. Στούρτζα.
- 22 Δεκεμβρίου 1904, **Συντηρητικοί**: Γ. Γρ. Καντακουζηνός.
- 12 Μαρτίου 1907, **Εθνικό-Φιλελεύθεροι**: Δ.Α. Στούρτζα.
- 29 Δεκεμβρίου 1910, **Συντηρητικοί**: Πέτρε Π. Καρπ (28 Μαρτίου 1912 Τίτου Μαγιορέσκου).
- 4 Ιανουαρίου 1914, **Εθνικό-Φιλελεύθεροι**: Ιονέλ Ι. Κ. Μπρατιάνου.

Ιδιαίτερος σημαντικά εθνικά και κοινωνικά προβλήματα αυτής της περιόδου αποτέλεσαν οι Ρουμάνοι της Τρανσυλβανίας και της Βεσσαραβίας, η αγροτική μεταρρύθμιση, η ενσωμάτωση της Δοβρουτσάς στον εθνικό κορμό και η βιομηχανική ανάπτυξη, για την οποία αναφερόμαστε στην παράγραφο 7.3.

Σε ότι αφορά το θέμα των Ρουμάνων στην Τρανσυλβανία και στη Βεσσαραβία, η κυβέρνηση της Ρουμανίας βρισκόταν σε αντικειμενικά δύσκολη θέση αφού έπρεπε να αντιμετωπίσει δύο Αυτοκρατορίες. Ιδιαίτερα στην Τρανσυλβανία, η προσπάθεια εκμαγαρισμού των Ρουμάνων ήταν συνεχής και συστηματική από τους Μαγυάρους σε όλη τη περίοδο που εξετάζουμε, ώστε το 1894 διέλυσαν το Εθνικό κόμμα της Ρουμανίας στην Τρανσυλβανία, καταδίκασαν την ηγεσία του και αρνούσαν την εθνικότητά του¹⁴¹². Η δυσκολία της Ρουμανικής κυβέρνησης γινόταν ακόμη μεγαλύτερη εξ αιτίας της μυστικής συμφωνίας του Βασιλιά Κάρολου Α΄ που «απέκλειε κάθε σοβαρή εκστρατεία υπέρ των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας», στοιχείο που οδήγησε στην εκστρατεία υπέρ των Κουτσόβλαχων στη Μακεδονία και στην Πίνδο. Αυτή η μυστική συμφωνία παρ' όλο που εξηγεί τη στάση της Ρουμανίας απέναντι στους Κουτσόβλαχους στα επόμενα χρόνια¹⁴¹³, αποτέλεσε επιλογή που απέκοψε τη Ρουμανία από τη συνεργασία της με την Ελλάδα, «... του μόνου άλλου μη σλαβικού χριστιανικού κράτους εν τη Εγγύς Ανατολή»¹⁴¹⁴.

Σε ότι αφορά το αγροτικό θέμα, η συνεχής αναβολή αντιμετώπισής του οδηγούσε σε συνεχείς αναταραχές των αγροτών σε διάφορους νομούς της χώρας και κατέληξε στη μεγάλη εξέγερση του 1907¹⁴¹⁵. Η αντιπαράθεση των κομμάτων στο

¹⁴¹² Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 923-928.

¹⁴¹³ Ibidem, σ. 928.

¹⁴¹⁴ Ουίλλιαμ Μίλλερ, *Η Τουρκία καταρρέουσα...*, ό.π, σ. 566.

¹⁴¹⁵ Philip Gabriel Eidelberg, *The great Rumanian Peasant Revolt...*, ό.π, σ. 138-154.

πρόβλημα αυτό υπήρξε σκληρή κατά την ψήφιση του νέου αγροτικού νόμου το 1908 και χρειάστηκε η παρέμβαση του Κάρολου Α¹⁴¹⁶. Αποδείχθηκε, ωστόσο, ότι το νέο νομικό πλαίσιο που ψηφίστηκε απείχε πολύ από του να βελτιώσει σημαντικά την κοινωνική κατάσταση των αγροτών. Οι εκπρόσωποι των κομμάτων στη Βουλή, ιδιαίτερα οι Συντηρητικοί, ήταν και οι ίδιοι κάτοχοι τεραστίων εκτάσεων γης και είχαν κάθε συμφέρον να προσπαθήσουν να διαιωνίσουν την ίδια κατάσταση, πράγμα που σε μεγάλο βαθμό επέτυχαν με τα τέσσερα διατάγματα που προωθήθηκαν. Ούτε, όμως, και ο Βασιλιάς Κάρολος Α΄ κινήθηκε υπέρ των αγροτών και το θέμα των απαλλοτριώσεων μετατέθηκε για μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, με Πρωθυπουργό τον Ιονέλ Ι.Κ. Μπρατιάνου¹⁴¹⁷.

Σε ότι αφορά τη Δοβρουτσά και την ενσωμάτωσή της στον εθνικό κορμό της Ρουμανίας, η προσπάθεια ήταν επίπονη και απαίτησε χρόνο, διότι επρόκειτο για περιοχή όπου οι Μουσουλμάνοι, Οθωμανοί και Τάταροι από την Κριμαία, αποτελούσαν παραπάνω από το μισό πληθυσμό της περιοχής και κατοικούσαν αμιγώς χωριά και περιοχές μέχρι τον πόλεμο της Κριμαίας¹⁴¹⁸, ενώ το 1873-1879¹⁴¹⁹ συνέχισαν να αποτελούν μεγάλη πλειοψηφία από τη Βάρνα έως την Τούλτσα. Μεγάλος ήταν, επίσης, ο πληθυσμός της ελληνικής διασποράς στη Δοβρουτσά το 1881, των Βουλγάρων, Ρώσων (Λιποβάνοι), κ.ά.¹⁴²⁰. Το ρουμανικό κράτος έλαβε ειδικά μέτρα ενσωμάτωσης της Δοβρουτσάς, όπως οι νόμοι «Για την Οργάνωση της Δοβρουτσάς» της 9^{ης} Μαρτίου 1880 και «Για τις περιουσίες ακινήτων ιδιοκτησιών στη Δοβρουτσά» της 3^{ης} Απριλίου 1882¹⁴²¹, που οδήγησαν στην εγκατάσταση στην περιοχή πολλών Ρουμάνων από την Τρανσυλβανία, αλλά και Κουτσόβλαχων από τις περιοχές της Οθωμανικής Μακεδονίας. Η ρουμανική κυβέρνηση εξαγόρασε το 1884 τη σιδηροδρομική γραμμή Τσερναβόντα-Κωνσταντσα, ενώ παράλληλα συνέδεσε τη Δοβρουτσά με την υπόλοιπη Ρουμανία με την κατασκευή μεγάλης γέφυρας στο Δούναβη. Σημαντικά έργα ύψους 30 εκατ. λεί ξεκίνησαν το 1896 στο λιμάνι της Κωνσταντσας από γαλλική εταιρεία, που μετά από καθυστερήσεις προχώρησαν το 1905¹⁴²². Το λιμάνι της Κωνσταντσας επιλέχθηκε ως κύριο εισαγωγικό και εξαγωγικό λιμάνι της Ρουμανίας, ιδιαίτερα για τις εξαγωγές πετρελαίου και η οικονομική σημασία του γινόταν μεγαλύτερη χρόνο με το χρόνο.

7.2 Η τροποποίηση του άρθρου 7 του Συντάγματος του 1866

Όπως σημειώθηκε ήδη, με τα άρθρα 44-46 της Συνθήκης του Βερολίνου οι Μεγάλες Δυνάμεις παραχωρούσαν Ανεξαρτησία στο ρουμανικό κράτος, υπό την αίρεση της παραχώρησης πλήρους ισονομίας και ισοπολιτείας για όλους τους πολίτες της Ρουμανίας, προϋπόθεση που παρέπεμπε ευθέως στο άρθρο 7 του Συντάγματος του

¹⁴¹⁶ Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondența privată...*, ό.π, σ. 445.

¹⁴¹⁷ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π, σ. 916-920.

¹⁴¹⁸ Alexandru P. Arbore, *Din etnografia Dobrogei*, București, 1920, σ. 17-20.

¹⁴¹⁹ Ibidem, σ. 23-24.

¹⁴²⁰ I.A. Nazarettean, *Notice istorice și geografice asupra provinciei Dobrogea*, Tulcea, 1882.

¹⁴²¹ Ibidem, σ. 41-64.

¹⁴²² Daniela Bușa, “Porturile de pe litoralul vestic al Mării Negre, modernizarea și activitatea lor comerciala la cumbana dintre secolul al XIX-lea și al XX-lea”, *Revista Istorică*, 7-8 (1996), București, σ. 569-579.

1866. Πράγματι, το άρθρο 7 του Συντάγματος που ήταν σε ισχύ προέβλεπε: «Η ιδιότητα του Ρουμάνου αποκτιέται, διατηρείται και χάνεται, σύμφωνα με τους κανόνες που θέτουν οι αστικοί νόμοι. Μόνον οι ξένοι χριστιανικής πίστης μπορούν να αποκτήσουν εντοπιότητα»¹⁴²³. Η ρύθμιση στρεφόταν εναντίον των Εβραίων της Ρουμανίας και έθετε περιοριστικούς όρους στα αστικά και πολιτικά τους δικαιώματα και οι Μεγάλες Δυνάμεις αρνούσαν να αναγνωρίσουν τη Ρουμανία εάν δεν επιλύετο το πρόβλημα των Εβραίων¹⁴²⁴. Κάτω από την πίεση του διεθνούς παράγοντα και τον κίνδυνο της μη αναγνώρισης της ανεξαρτησίας της Ρουμανίας, έγινε το 1879 η αναθεώρηση του άρθρου 7 του Συντάγματος του 1866.

Όπως επίσης σημειώθηκε, η νέα συνταγματική ρύθμιση του 1879 στο θέμα αυτό προέβλεπε ότι «η διαφορά της θρησκευτικής πίστης και δοξασίας στη Ρουμανία, δεν αποτελεί εμπόδιο για την απόκτηση και την άσκηση των πολιτικών και αστικών δικαιωμάτων», ενώ καθοριζόταν ο τρόπος απόκτησης υπηκοότητας, καθώς και ότι (παρ. 5), «μόνον οι Ρουμάνοι ή όσοι απέκτησαν ρουμανική υπηκοότητα μπορούν να αποκτήσουν αγροτικά ακίνητα στη Ρουμανία»¹⁴²⁵. Με τη ρύθμιση αυτή προδιαγράφηκε μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ο τρόπος αντιμετώπισης των αλλοδαπών στη Ρουμανία και όλοι οι αλλοδαποί μετά το 1879 αντιμετωπίστηκαν ως ένα ενιαίο σύνολο. Κοινός ήταν ο τρόπος απόκτησης της υπηκοότητας και, επίσης, ότι μέτρο λαμβάνονταν σε βάρος των Εβραίων για παράδειγμα, αφορούσε όλους τους αλλοδαπούς και, μεταξύ αυτών, την ελληνική διασπορά.

Ιδιαίτερα βλαπτικά για τη διασπορά υπήρξαν ο νόμος σχετικά για το καθεστώς εγκατάστασης των ξένων στην ύπαιθρο¹⁴²⁶, η απαγόρευση πώλησης οινοπνευματωδών ποτών και άσκησης του πλανόδιου έμπορου (1884)¹⁴²⁷, η μη αναγνώριση δικαιώματος ιδιοκτησίας σε αλλοδαπά νομικά πρόσωπα και μη αναγνώριση δικαιώματος παράστασής τους στα δικαστήρια¹⁴²⁸, καθώς και η απαγόρευση άσκησης ελεύθερων επαγγελματιών (φαρμακοποιοί, δικηγόροι, κ.ά), από αλλοδαπούς το 1885¹⁴²⁹.

Το κύριο θέμα, ωστόσο, που απασχολούσε μεγάλο τμήμα της πολιτικής τάξης της Ρουμανίας ήταν ο φραγμός στην απόκτηση γης από τους αλλοδαπούς, θέμα που περίπου ταύτιζε την εθνική ανεξαρτησία της χώρας με τη γαιοκτησία, πέραν των βιομηχανικών, τραπεζικών, κ.ά, επενδύσεων στις οποίες γίνεται αναφορά στη συνέχεια. Αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο στο τροποποιημένο άρθρο 7 του Συντάγματος του 1879 αναφέρεται ότι αγροτικά ακίνητα μπορούν να κατέχουν μόνον οι Ρουμάνοι πολίτες και ότι γινόταν σεβαστές οι διεθνείς συνθήκες. Σημειώνεται ότι

¹⁴²³ Συντάγμα της Ρουμανίας 1866, άρθρο 7, www.constitutia.ro/const1866.htm, 30/11/2007.

¹⁴²⁴ Șerban Rădulescu-Zoner, "Poziția internațională a României după Congresul...", *ό.π.*, σ. 48-50, όπου η Αυστρία και η Ρωσία αναγνώρισαν τη Ρουμανία το 1878, χωρίς τις προϋποθέσεις που έθετε η Συνθήκη.

¹⁴²⁵ Συντάγμα του 1879, άρθρο 7, με πέντε επιπλέον παραγράφους για τους αλλοδαπούς.

¹⁴²⁶ *Σύλλογοι*, 20/1 Απριλίου 1880.

¹⁴²⁷ Υπουργείο Εξωτερικών, *Έγγραφο περί του Μοναστηριακού ζητήματος*, Αθήνα, 1893, σ. 32.

¹⁴²⁸ *Ibidem*.

¹⁴²⁹ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, *ό.π.*, σ. 503.

τουλάχιστον μέχρι το 1879, οι αλλοδαποί που ήταν χριστιανοί, δηλαδή και τα μέλη της ελληνικής διασποράς, μπορούσαν να είναι κύριοι αγροτικής γης¹⁴³⁰.

Σύμφωνα με τις νέες ρυθμίσεις, αλλά και τη νέα νομολογία των δικαστηρίων, δικαίωμα κτήσης αγροκτημάτων είχαν, πλέον, μόνον οι Ρουμάνοι πολίτες (εντόπιοι ή αποκτήσαντες εντοπιότητα). Και ναι μεν έγιναν σεβαστά τα δικαιώματα επί της ιδιοκτησίας που απέρρεαν από συνθήκες, όμως αυτά διατηρήθηκαν μόνον για τον μέχρι τότε κάτοχο. Με αυτόν τον τρόπο δεν μπορούσε να μεταβιβαστεί η κυριότητα αγροτικής γης στους αλλοδαπούς, ούτε με αγοραπωλησία ούτε με κληρονομιά. Με άλλα λόγια μια κληρονομιά που περιείχε και αγροτικά ακίνητα, δεν εκτελούνταν ως προς το τμήμα που αφορούσε τα αγροτικά ακίνητα, εάν αυτή μεταβιβαζόταν σε αλλοδαπό¹⁴³¹. Από το 1880 και μετά μόνον Ρουμάνοι πολίτες μπορούσαν να είναι ιδιοκτήτες αγροτικών εκτάσεων, ενώ τα όποια μέλη της διασποράς κατείχαν αγροτική έκταση γνώριζαν ότι μπορούσαν να την μεταβιβάσουν μόνο σε Ρουμάνο πολίτη, γι' αυτό οι διάδοχοί τους έπρεπε να λάβουν τη Ρουμανική υπηκοότητα. Σε αντίθετη περίπτωση τα αγροτικά ακίνητα περιέρχονταν στο ρουμανικό δημόσιο, όπου και οδηγήθηκαν 1,2 εκατ. στρέμματα, σύμφωνα με δημοσιεύματα του 1884¹⁴³².

Τέλος, ιδιαίτερη αξία για τη διασπορά είχαν τα άρθρα 8 και 9 του νέου Συντάγματος της χώρας. Σύμφωνα με το άρθρο 8 του Συντάγματος για την εντοπιότητα, γινόταν απολύτως σαφές ότι μόνο η εντοπιότητα του αλλοδαπού μπορούσε να τον εξομοιώσει στην άσκηση των πολιτικών του δικαιωμάτων με τον Ρουμάνο πολίτη, θέση που επαναλήφθηκε στα άρθρα 6-21 του Αστικού Κώδικα. Με το άρθρο 9 παραχωρούνταν πολιτικά δικαιώματα στους Ρουμάνους που γεννήθηκαν σε ξένη χώρα, γίνονταν δηλαδή Ρουμάνοι πολίτες όλοι, αμέσως μόλις εγκατέλειπαν την ξένη υπηκοότητα που αναγκαστικά κατείχαν. Σύντομα η ελληνική διασπορά αλλά και το ελληνικό κράτος, θα διαπίστωνε ότι η ρύθμιση αυτή αφορούσε όχι μόνο του Ρουμάνους της Τρανσυλβανίας αλλά και τους Κουτσόβλαχους, για τους οποίους την ίδια χρονιά 1880 είχε δημιουργηθεί η απαραίτητη οργάνωση υπό τον Β. Α. Ουρέκια και είχε ψηφιστεί ο σχετικός νόμος στη Βουλή.

Είναι φανερό, λοιπόν, ότι από το 1879 και έπειτα, ένα σημαντικό τμήμα της πολιτικής τάξης της Ρουμανίας που έθεσε ως στόχο την κυριαρχία της ανερχόμενης αστικής τάξης της Ρουμανίας, έθεσε τις βάσεις για την προώθηση του θέματος των «Ρωμούνων πέραν του Δούναβη», δημιουργώντας την κατάλληλη υποδομή. Ο διακηρυγμένος στόχος εναντίον των οποίων στόχευαν τα αρνητικά μέτρα μιας τέτοιας πολιτικής των ρουμανικών κυβερνήσεων ήταν οι Εβραίοι, επειδή ήταν πολυπληθείς στη Ρουμανία¹⁴³³. Ωστόσο δεν υπήρχε διαφορά της ελληνικής από την εβραϊκή διασπορά ή τους άλλους ξένους υπηκόους στη Ρουμανία, διότι ο διακηρυγμένος στόχος της ανερχόμενης αστικής τάξης ήταν η υποκατάσταση της οικονομικής δραστηριότητας όλων των μη Ρουμάνων, όπως σημειώνεται στην επόμενη

¹⁴³⁰ Petru Th. Missir, *Dreptul de succesiune al străinilor la imobilele rurale în România*, București, 1885, σ. 63.

¹⁴³¹ Υπουργείο Εξωτερικών, *Εγγραφα περί του Μοναστηριακού ζητήματος...*, ό.π, σ. 32.

¹⁴³² Διονύσιος Π. Στεφάνου, *Περί της αστικής ικανότητας των αλλοδαπών εν Ρωμανία*, Αθήνα, 1892, σ. 21, σημ. 1.

¹⁴³³ Petru Th. Missir, *Dreptul de succesiune al străinilor la imobilele rurale...*, ό.π, σ. 66, όπου ο καθηγητής της Νομικής του Πανεπιστημίου διακηρύσσει ανοικτά ότι στόχος ήταν οι Εβραίοι.

παράγραφο. Ταυτόχρονα, η εβραϊκή διασπορά είχε αναπτύξει μια παγκόσμια οργάνωση αλληλεγγύης, που δεν αποτυπώθηκε μόνο στις διατάξεις της Συνθήκης του Βερολίνου, αλλά είχε έντονη και συνεχή παρουσία υπέρ της σε όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες αλλά και στις ΗΠΑ¹⁴³⁴, που οδήγησε και στη μαζική μετανάστευσή της στις ΗΠΑ αυτή την περίοδο¹⁴³⁵. Αντίθετα, το ελληνικό κράτος, έχοντας υποδεέστερο επίπεδο οργάνωσης και αδυναμία πρακτικής και διεθνούς υποστήριξης της διασποράς, διαπίστωνε την αναποτελεσματικότητα παρέμβασής του σε ρυθμίσεις βλαπτικές για τη διασπορά που έλαβαν χώρα στο διάστημα 1880-1914. Ωστόσο, το οπλοστάσιο που χρησιμοποιούσε μερίδα της πολιτικής τάξης της Ρουμανίας της το παρείχαν απλόχερα τα άρθρα 7,8 και 9 του Συντάγματος του 1879.

7.3 Οι οικονομικές εξελίξεις στη Ρουμανία στην περίοδο 1881-1914

Η μαζική εισβολή σύγχρονων ευρωπαϊκών κεφαλαίων στις Βαλκανικές χώρες και στη Ρουμανία μετά τη Συνθήκη του Βερολίνου αποτελεί τη μία πλευρά των νέας περιόδου, καθώς και της νέας μορφής ανταγωνισμού που συνάντησε η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία. Η άλλη πλευρά των νέων δεδομένων αφορούσε τις ιδέες που αναπτύσσονταν στο εσωτερικό της ρουμανικής κοινωνίας και ιδιαίτερα στο χώρο της ενδυναμούμενης αστικής τάξης, που μεταφράστηκαν σε μέτρα στήριξης της εγχώριας βιομηχανίας και των άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων. Στα παραπάνω πρέπει να προσθέσουμε και την αύξηση του πληθυσμού της Ρουμανίας μεταξύ των απογραφών 1859 και 1899, αύξηση που ενδυνάμωνε την παραγωγική δυνατότητα της χώρας. Στη Μολδαβία ο πληθυσμός σ' αυτό το διάστημα αυξήθηκε κατά 39% (από 1.463.927 κάτοικοι το 1859, σε 1.848.122 το 1899, δηλαδή αύξηση κατά 384.195 κατοίκους σε απόλυτους αριθμούς)¹⁴³⁶. Στη Βλαχία η πληθυσμιακή αύξηση ήταν ακόμη μεγαλύτερη στο ίδιο διάστημα και έφτασε το 68% (από 2.400.741 κάτοικοι το 1859, σε 3.840.760 κατοίκους το 1899, από τους οποίους 1.181.243 στην Ολτένια, δηλαδή αύξηση κατά 1.440.019 κατοίκους σε απόλυτους αριθμούς).

Η θεωρητική διαμάχη μεταξύ των υποστηρικτών των ελεύθερων ανταλλαγών και του προστατευτισμού¹⁴³⁷, κατέληξε αυτήν την περίοδο υπέρ του προστατευτισμού, με κύριο εκπρόσωπο το Εθνικό Φιλελεύθερο Κόμμα που εμπλουτίστηκε με νέες πολιτικές προσωπικότητες, φανατικούς υπέρμαχους του προστατευτισμού. Μεταξύ αυτών σημειώνουμε τους Δ.Π. Μαρτσιάν, Μιχαήλ Κογκαλιτσεάνου, Β.Π. Χαζντέου, Α.Δ. Ξενόπολ¹⁴³⁸, κ.ά, ενώ «... ο κύριος εκφραστής εθνικιστικών απόψεων στην ρουμανική οικονομική πολιτική στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα υπήρξε ο Π.Σ. Αουρελιάν»¹⁴³⁹, που χρημάτισε πολλές φορές

¹⁴³⁴ Dumitru Vîțcu, “Chestiunea Evreiască, instrument de presiune diplomatică asupra României la sfîrșitul secolului al XIX-lea”, in, *Minoritățile Etnice în România în secolul al XIX-lea*, București, 2010, σ. 227-244.

¹⁴³⁵ Ibidem, σ. 237-239.

¹⁴³⁶ Grigore Chirița, “Populația Principatelor Unite...”, *ό.π.*, σ. 47.

¹⁴³⁷ Victor Jinga, “Le concept de liberté dans l’idéologie du commerce extérieur de la Roumanie au XIXe siècle”, *Revue Roumaine d’Histoire*, 3 (1973), București, σ. 415-438.

¹⁴³⁸ D. Bodin, “A.D. Xenopol și Junimea”, *Extras, Convorbiri Literare*, LXX (1937), București, όπου ο Ξενόπολ δηλώνει ότι «υπήρξα εθνικιστής από την πρώτη στιγμή της ύπαρξής μου...», σ. 27.

¹⁴³⁹ Radu-Dan Vlad, *Petre S. Aurelian, omul și epoca*, Timișoara, 1994, σ. 97.

Υπουργός και Πρωθυπουργός στο διάστημα 1896-1897. Ωστόσο, η έννοια του προστατευτισμού δεν περιείχε μόνο τη διάσταση οικονομικών μέτρων προστασίας της εγχώριας παραγωγής, αποτροπής εισαγωγών με διάφορα δασμολογικά μέτρα και μέτρα βελτίωσης της εγχώριας οικονομικής δραστηριότητας. Περιείχε εξ ίσου, εάν όχι περισσότερο, μέτρα που οδηγούσαν σε υποκατάσταση των οικονομικών δραστηριοτήτων που βρίσκονταν σε χέρια αλλοδαπών, ώστε οι οικονομικές δραστηριότητες να κατέληγαν, πλέον, στα χέρια των εντόπιων, των Ρουμάνων επιχειρηματιών¹⁴⁴⁰. Για να επιτευχθεί ο παραπάνω στόχος και επειδή δεν υπήρχε «η τρίτη τάξη» εμπόρων, βιομηχάνων, σύγχρονων αγροτών, κ.ά, που θα επωμιζόταν το βάρος της ανάπτυξης της χώρας, οι υπέρμαχοι του «εθνικού προστατευτισμού» θέλησαν να τη δημιουργήσουν χρησιμοποιώντας τις κρατικές θεσμικές δομές. Έχοντας αυτή την κατευθυντήρια γραμμή, ο Ι. Κ. Μπρατιάνου διακήρυσσε ότι η προσπάθεια των Εθνικό-Φιλελεύθερων στόχευε στο «να βρεθεί ένα σύστημα θεσμών και νόμων που να διευκολύνει τη μεγαλύτερη δυνατή ενότητα δράσης της κοινωνίας και, ταυτόχρονα, να επιτρέψει και να εξασφαλίσει στον ιδιώτη τη μεγαλύτερη δυνατή ελευθερία δράσης για τα δικά του συμφέροντα...»¹⁴⁴¹.

Η πολιτική τάξη της Ρουμανίας διευκολύνθηκε σε αυτές τις επιλογές της από τη μαζική παρουσία αλλοδαπών, που κρατούσαν στα χέρια τους σημαντικό μέρος της οικονομικής ζωής της χώρας¹⁴⁴². Ιδιαίτερα η παρουσία των Εβραίων έλαβε μαζικό χαρακτήρα, εξ αιτίας των διώξεων του νέου Αυτοκράτορα Αλέξανδρου Γ΄ της Ρωσίας (1881-1894)¹⁴⁴³, ενώ ο πληθυσμός τους ξεπέρασε τις 500 χιλ. κατοίκους το 1880, σε ένα συνολικό πληθυσμό της Ρουμανίας 4,5 εκατ. κατοίκων περίπου, ποσοστό που ξεπερνούσε κάθε άλλη ευρωπαϊκή χώρα¹⁴⁴⁴.

Η οικονομική φιλοσοφία που κυριάρχησε αυτήν την περίοδο συμπυκνώθηκε στο σύνθημα «Με τις δικές μας δυνάμεις» (*Prin noi insine*), που πρόβαλε από παλαιότερα ο Ηγέτης του Εθνικού Φιλελεύθερου Κόμματος Ι.Κ. Μπρατιάνου, σύνθημα που προσδιόρισε για όλη αυτή την περίοδο την οικονομική κατεύθυνση και τα ληπτέα οικονομικά μέτρα για την προώθηση και ανάπτυξη των εθνικών παραγωγικών δυνάμεων, αλλά και τα μέτρα απομάκρυνσης των αλλοδαπών από οικονομικές δραστηριότητες που μπορούσαν να υλοποιηθούν από Ρουμάνους κεφαλαιούχους. Στην πράξη ο Ι.Κ. Μπρατιάνου διατύπωνε την αντίθεσή του με τον εκπρόσωπο του Συντηρητικού Κόμματος Πέτρο Μαυρογένη, που πρέσβευε την παρουσία των ξένων στο πιστωτικό σύστημα της Ρουμανίας. Ο Ι. Κ. Μπρατιάνου υποστήριξε συστηματικά τη δημιουργία εθνικής βιομηχανίας, το να μην παραμείνει το εμπόριο στα χέρια των αλλοδαπών και να διασφαλιστεί υπέρ των εντοπίων η ιδιοκτησία της γης¹⁴⁴⁵. Το σύνθημα «Με τις δικές μας δυνάμεις» σήμαινε την πίστη στις παραγωγικές δυνάμεις της χώρας και συσπείρωσε γύρω από το Εθνικό

¹⁴⁴⁰ Ibidem, σ. 97-123.

¹⁴⁴¹ Noronica-Maria Cojescu, "Liberalismul European și Liberalismul Românesc în secolul al XIX-lea", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XIX (2006), București, σ. 15-17.

¹⁴⁴² Radu-Dan Vlad, *Petre S. Aurelian, omul și epoca...*, ό.π, σ. 99-100.

¹⁴⁴³ Dumitru Vîtcu, "Chestiunea Evreiască- instrument de presiune diplomatică...", ό.π, σ. 236.

¹⁴⁴⁴ Radu-Dan Vlad, *Petre S. Aurelian...*, ό.π, σ. 104.

¹⁴⁴⁵ Mircea Iosa, "Aspecte ale politicii economice liberale după cucerirea Independenței", *Revista de Istorie*, 1 (1986), București, σ. 32.

Φιλελεύθερο κόμμα εμπόρους, επαγγελματίες, βιομήχανους, διανοούμενους, κ.ά, καθώς και όσων είχαν ενδιαφέρον για την ανάπτυξη¹⁴⁴⁶.

Στις 12/24 Μαΐου 1887 ψηφίστηκε ο νόμος «Γενικά μέτρα για την υποβοήθηση της εθνικής βιομηχανίας», παρέχοντας δασμολογικές, φορολογικές και άλλες διευκολύνσεις για επενδύσεις μεγαλύτερες των 50 χιλ. λεί, που αποτέλεσε τη βάση των κρατικών ενισχύσεων σε βιομηχανικές επενδύσεις και επιβολής προστατευτικών δασμών εισαγωγής¹⁴⁴⁷. Στο διάστημα 1887-1899 εντάχθηκαν στον παραπάνω νόμο 228 επενδύσεις, συμβάλλοντας καθοριστικά στη δημιουργία βιομηχανικής υποδομής στη Ρουμανία¹⁴⁴⁸, ενώ εξαιρέθηκε από αυτές τις κρατικές ενισχύσεις η αλευροβιομηχανία¹⁴⁴⁹. Μέχρι το 1907 οι επιχειρήσεις που ζήτησαν την ένταξή τους στα «Γενικά μέτρα για την υποβοήθηση της εθνικής βιομηχανίας» ανήλθαν σε 603, ενώ στο διάστημα 1887-1907 ιδρύονταν κάθε χρόνο 30 νέες μονάδες. Σύμφωνα με τη *Βιομηχανική Έρευνα*, το 1901-1902 υπήρχαν στη χώρα 62.188 βιομηχανικές μονάδες, από τις οποίες 625 μεγάλες επιχειρήσεις, 6.923 μεσαίες, 54.405 μικρές, καθώς και 235 μονάδες εξόρυξης. Ωστόσο οι ειδικοί διευκρινίζουν ότι «στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η βιομηχανία της χώρας μας διέθετε 500 εργοστάσια με την πραγματική έννοια του όρου», με πρώτη τη βιομηχανία διατροφών (30,5% των 625 μονάδων), ακολουθούμενη από τη χημική βιομηχανία και τη βιομηχανία ξύλου και χαρτιού¹⁴⁵⁰. Λαμβάνοντας υπ' όψη ότι στη βιομηχανική απογραφή του 1901-1902 οι μεγάλες βιομηχανικές μονάδες στη χώρα ανέρχονταν σε 625 συνολικά¹⁴⁵¹, γίνεται φανερό η αξία και η επιτυχία του συνθήματος «Με τις δικές μας δυνάμεις».

Σημειώνουμε, επίσης, ότι από το σύνολο των 625 βιομηχανικών επενδύσεων που επιδοτήθηκαν το παραπάνω διάστημα, οι ένδεκα αφορούσαν επενδύσεις της διασποράς¹⁴⁵². Συγκεκριμένα στο διάστημα 1887-1889 τα μέλη της διασποράς, πιθανότατα Ρουμάνοι υπήκοοι, που ευεργετήθηκαν από τον παραπάνω νόμο ήταν τα ακόλουθα:

- Οδ. Ι. Νεγρεπόντης, μονάδα ασβέστη και τσιμέντου, νομός Μπακάου, επένδυση ύψους 140 χιλ. λεί, 43 εργαζόμενοι,
- Οδ. Ι. Νεγρεπόντης, μονάδα ξυλείας, νομός Πούτνα, επένδυση ύψους 50 χιλ λεί, 82 εργαζόμενοι,
- Α.Λ. Πλαγινός, μονάδα ξυλείας, νομός Ρ. Σαράτ, επένδυση ύψους 55 χιλ. λεί,

¹⁴⁴⁶ Daniela Buşa, “Consecvența și concesiile în politica comercială a României (şfirşitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea), Studii și Materiale de Istorie Modernă, XVIII (2005), Bucureşti, σ. 5-24.

¹⁴⁴⁷ Victor Jinga, *Principii și orientări ale comerțului exterior al României 1859-1916*, Cluj-Napoca, 1975, σ. 130.

¹⁴⁴⁸ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1900*, București, 1900, σ. 2-10.

¹⁴⁴⁹ B.G. Assan, *Industria morăriei...*, ό.π, σ. 47-51, παρ' όλο που «η επεξεργασία οδηγεί στην αύξηση της τιμής του σταριού κατά 50%... που την απολαμβάνουν οι μύλοι της Πέστης», ό.π, σ. 11.

¹⁴⁵⁰ Mircea Iosa, “Despre dezvoltarea industriei în România la şfirşitul...” , ό.π, σ. 351-429.

¹⁴⁵¹ L. Colescu, *Ancheta Industrială din 1901-1902*, București, 1904.

¹⁴⁵² Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1900...*, ό.π, σ. 2-10.

- Οδ. Ι. Νεγρεπόντης, μονάδα ξυλείας, νομός Μπακάου, επένδυση ύψους 169.735 λεί, 30 εργαζόμενοι,
- Εμ. Καλαβρέζος & Θεμ. Ανδρεάδης, μονάδα χαλβά, λουκουμιών, κ.ά, Βουκουρέστι, επένδυση ύψους 109 χιλ. λεί,
- Ε. Οικονόμου & Σία, μονάδα διατροφών, Βουκουρέστι, επένδυση ύψους 92.770 λεί, 50 εργαζόμενοι,
- Θ. Μεταξάς, μονάδα κονιάκ, νομός Μπακάου, επένδυση ύψους 70 χιλ. λεί, 30 εργαζόμενοι,
- Δ. Χατζή Θεοδωράκης, κεραμοποιείο, Βουκουρέστι, επένδυση ύψους 50 χιλ. λεί,
- Ν. Κουτσαρίδας & Σία, κεραμοποιείο, Βουκουρέστι, επένδυση ύψους 240 χιλ. λεί, 150 εργαζόμενοι,
- Νεγρεπόντης – Οικονόμου – Χρυσοβελώνης, μονάδα ζάχαρης, νομός Πούτνα,
- Αδελφοί Ασσάν, φυτικά έλαια, Βουκουρέστι, 15 εργαζόμενοι.

Η κρατική στήριξη στο εργοστάσιο ζάχαρης των Νεγρεπόντη-Οικονόμου και Χρυσοβελώνη, οδήγησε το 1904 σε μια μονοπωλιακή εκμετάλλευση του προϊόντος και σε τεράστια κέρδη στις τρεις τράπεζες που έλεγχαν τον κλάδο¹⁴⁵³, ενώ μόνο στο διάστημα 1889-1900 ιδρύθηκαν στη Ρουμανία 24 νέες ιδιωτικές τράπεζες¹⁴⁵⁴. Παράλληλα επενδύθηκαν σημαντικά ποσά για έργα υποδομής (λιμάνια, σιδηρόδρομοι, αρτηρίες, γέφυρες, κρατικά μονοπώλια, κ.ά) με κεφάλαια από δανεισμό, με τις ξένες επενδύσεις να κατευθύνονται στα κρατικά δάνεια, πετρέλαιο, τράπεζες, τσιμέντα, κ.ά. Η φιλοσοφία που πρέσβευε το σύνθημα «Με τις δικές μας δυνάμεις» του Ι.Κ. Μπρατιάνου, έβαλε τη σφραγίδα της πολιτικής του στη δεκαετία του 1880 και η δεκαετία του 1880 έβαλε τη σφραγίδα της στον τρόπο εξέλιξης της Ρουμανίας για τα επόμενα χρόνια.

Στο πλαίσιο αυτό, όπως σημειώθηκε, είχε ιδρυθεί το 1880 η Εθνική Τράπεζα της Ρουμανίας με το εκδοτικό δικαίωμα, ως «ο καταλληλότερος μοχλός ανάπτυξης», που προχώρησε σε σημαντικές χρηματοδοτήσεις προς τους εμπόρους, βιομήχανους και αγρότες και «στήριξε τα συμφέροντα των κεφαλαιούχων, διασφαλίζοντάς τους με κεφάλαια που είχαν ανάγκη»¹⁴⁵⁵. Σύμφωνα με τα ήθη της εποχής, οι *Σημαιοφόροι* του Εθνικού Φιλελεύθερου Κόμματος ίδρυσαν το 1897 τη Γενική Τράπεζα της Ρουμανίας, με κεφάλαιο 10 (δέκα) εκατ. λεί και με Πρόεδρο τον Π. Σ. Αουρελιάν (μεταξύ των μετόχων ήταν ο Μενέλαος Γερμάνης και ξένοι τραπεζίτες)¹⁴⁵⁶. Στον αντίποδα, οι γαιοκτήμονες είχαν το δικό τους πιστωτικό ίδρυμα, την Τράπεζα Έγγειων Πιστώσεων, ενώ για τους μικρούς αγρότες δημιουργήθηκαν το 1881 οι Οίκοι Αγροτικών Πιστώσεων σε κάθε νομό με κρατικά κεφάλαια, που γνώρισαν

¹⁴⁵³ Mircea Iosa, “Despre dezvoltarea industriei în România la sfîrșitul...”, *ό.π.*, σ. 377-379.

¹⁴⁵⁴ Mircea Iosa, “Comerțul exterior al României în primul deceniu...”, *ό.π.*, σ. 30.

¹⁴⁵⁵ Mircea Iosa, “Aspecte ale politicii economice liberale după cucerirea...”, *ό.π.*, σ. 34-37.

¹⁴⁵⁶ Radu-Dan Vlad, *P.S. Aurelian...*, *ό.π.*, σ. 194-195.

μεγάλη άνθιση και το 1892 αναδιοργανώθηκαν στην Αγροτική Πίστη, καθώς επίσης και οι λαϊκές τράπεζες κατά το Γερμανικό πρότυπο¹⁴⁵⁷.

Η δεύτερη πλευρά στήριξης της βιομηχανίας αφορούσε την εμπορική πολιτική της χώρας, τη σύναψη, δηλαδή, δασμολογικών συμβάσεων με διάφορες χώρες κατά τρόπο που να ευνοείται, και πάντως να μη θίγεται, η δυνατότητα εγχώριας παραγωγής. Χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα προς αποφυγή την εμπορική σύμβαση του 1875 με την Αυστρία που είχε διάρκεια δέκα χρόνων, από το 1886 και έπειτα, ιδίως μετά το 1891-1892 καθώς και το 1904, συνάφθηκαν σειρά δασμολογικών συμφωνιών με Δυτικές χώρες, όπου οι τελωνιακοί δασμοί κατά κανόνα ήταν μεγαλύτεροι για πρώτες ύλες και για προϊόντα που παράγονταν στη χώρα ενθαρρύνοντας την εγχώρια παραγωγή, ενώ παράλληλα καθοριζόταν νέο ύψος δασμών εισαγωγής με τη λήξη των συμβάσεων. Τα έσοδα των τελωνειακών δασμών αυξήθηκαν προστατεύοντας την εθνική βιομηχανία, αλλά και δημιουργώντας προϋποθέσεις ανάπτυξης νέων κλάδων της βιομηχανίας, ενέργεια που εκτιμάται ως η πρώτη εκδήλωση της ανεξάρτητης οικονομικής πολιτικής της χώρας¹⁴⁵⁸. Τέλος, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι την υποβάθμιση των εμπορικών σχέσεων με τον τελωνειακό πόλεμο Ρουμανίας-Αυστρίας μετά το 1886¹⁴⁵⁹, την αντικατέστησε κατά τρόπο συστηματικό προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα η Γερμανία. Οι εισαγωγές της Ρουμανίας από τη Γερμανία από 7,9% των συνολικών εισαγωγών το 1871-1880, πέρασαν στο 20,8% το 1881-1890, στο 28,1% το 1891-1900 και στο 40,3% το 1913¹⁴⁶⁰. Αντίθετα, στη δεκαετία 1881-1900 η Ρουμανία εξήγγε προς τη Γερμανία το 8,4% και το 1913 το 7,8% των συνολικών εξαγωγών της¹⁴⁶¹.

Σημαντική παράμετρο στην οικονομική εξέλιξη της οικονομίας της Ρουμανίας αποτέλεσε η εξόρυξη και εξαγωγή πετρελαίου, που πριν ακόμη το 1880 απέδιδε στον προϋπολογισμό του κράτους μόνον 2,3 εκατ. λεί¹⁴⁶². Η συστηματική εξόρυξή του έγινε μετά το 1895 από μεγάλες γερμανικές, βρετανικές, ολλανδικές, αμερικανικές, γαλλικές και βελγικές εταιρείες, όπου το ρουμανικό κεφάλαιο συμμετείχε με ποσοστό 1%¹⁴⁶³. Στο τέλος της περιόδου που εξετάζεται οι εξαγωγές κατευθύνονταν στη Γερμανία (12,9 εκατ. φράγκα), Βρετανία (12,3 εκατ.), Γαλλία (16,9 εκατ.), Αίγυπτο (7 εκατ.) και Αυστρία (4,7 εκατ.)¹⁴⁶⁴, ενώ το 1911 τα πετρελαιοειδή απέφεραν 40,6 εκατ. λεί στον προϋπολογισμό του κράτους και το 1913 απέδωσαν 131,5 εκατ. λεί¹⁴⁶⁵.

Η παρουσία ξένων επενδυτών αυτή την περίοδο υπήρξε καθοριστική και σε άλλους τομείς της οικονομίας, όπως ο δανεισμός του Ρουμανικού κράτους. Μετά το

¹⁴⁵⁷ Gheorghe Platon, *De la constituirea națiunii la Marea Unire*, Iași, 2006, σ. 168.

¹⁴⁵⁸ Daniela Bușa, “Consecvență și concesii în politica comercială a României...”, *ό.π.*, σ. 10-11.

¹⁴⁵⁹ Gheorge Bărbăntan, “Unele aspecte privind relațiile comerciale Româno-Austro-Ungare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea”, *Anuarul Institutului G. Barițiu*, XLIX (2010), Cluj-Napoca, σ. 299-308.

¹⁴⁶⁰ Daniela Bușa, “Germany’s Trade with Countries in Southeast Europe (1900-1914)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XVI (2003), σ. 120.

¹⁴⁶¹ *Ibidem*, σ. 120.

¹⁴⁶² Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, *ό.π.*, σ. 181.

¹⁴⁶³ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά...*, *ό.π.*, σ. 921.

¹⁴⁶⁴ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, *ό.π.*, σ. 183-184.

¹⁴⁶⁵ Mircea Iosa, “Aspecte privind comerțul exterior al României în ajunul primului război mondial”, *Revista Istorică*, 11-12 (1990), București, σ. 961.

1881 οι όροι δανεισμού βελτιώθηκαν, με τον τόκο να κυμαίνεται κάτω από 7%. Ωστόσο, τα δάνεια παραχωρούνταν αποκλειστικά από γερμανικές και γαλλικές τράπεζες και συνοδεύονταν από παραγγελίες προμήθειας προϊόντων από γερμανικά εργοστάσια. Τα συνολικά δάνεια ξεπέρασαν το 1,87 δις λεί το 1914, ενώ μέχρι το 1912 η χώρα πλήρωσε μόνο για τόκους δανείων 2,05 δις λεί¹⁴⁶⁶. Το 68% των δανειακών κεφαλαίων χρησιμοποιήθηκαν στην κατασκευή σιδηροδρόμων, γεφυρών, κ.ά, το 25% στο στρατό και το 9% στην κάλυψη αναγκών του προϋπολογισμού, ενώ το δημόσιο χρέος από 5,4% του ΑΕΠ το 1864, έφτασε στο 100,6% το 1911¹⁴⁶⁷.

Ο φυσικός πλούτος και οι δυνατότητες κέρδους οδήγησαν ώστε οι επενδύσεις ξένου κεφαλαίου να αρχίσουν να δημιουργούν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα μια μονοπωλιακή δομή στους τομείς της βιομηχανίας διατροφών, οινοπνεύματος, ζάχαρης, χαρτιού, πετρελαίου, τσιμέντου, μύρας, κ.ά¹⁴⁶⁸. Το 1907, τρεις εταιρείες παρήγαγαν το 82,4% των αναγκών κάρβουνου της χώρας, μια Αυστριακή εταιρεία κάλυπτε το 86,7% των αναγκών σε σίδηρο, ενώ οι 625 μεγαλύτερες επιχειρήσεις της χώρας στις οποίες αναφερθήκαμε προηγουμένως, συγκέντρωναν το 60% των συνολικών κεφαλαίων το 1901¹⁴⁶⁹. Το 1915 το ξένο κεφάλαιο είχε υπό τον έλεγχο του το 91,9% της βιομηχανίας πετρελαίου, το 69,7% της βιομηχανίας ξύλου, το 96,3% του ηλεκτρισμού, φυσικού αερίου και νερού, το 94% της ζάχαρης, το 66,3% της μεταλλουργίας, το 71,1% της χημικής βιομηχανίας, ενώ το «αυτόχθονο» κεφάλαιο έλεγχε το 69,2% της βιομηχανίας διατροφών όπου συμπεριλαμβάνονται οι αλευρόμυλοι, το 73,8% των μεταφορών, κ.ά¹⁴⁷⁰. Ωστόσο, μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στους τομείς της γεωργίας, των μεταφορών, του εσωτερικού και εξωτερικού εμπορίου, της πίστης, κ.ά, δεν υπήρχε μονοπωλιακή δομή και συγκέντρωση¹⁴⁷¹.

Η πολιτική του προστατευτισμού που κυριάρχησε στην οικονομική πολιτική αυτής της περιόδου, είχε ως εκπρόσωπό του από το Εθνικό Φιλελεύθερο Κόμμα τον Π.Σ. Αουρελιάν και τους *Σημαιοφόρους* του όπως σημειώθηκε, που πρωτοστάτησαν σε σειρά προστατευτικών μέτρων. Οι νόμοι για το κρατικό μονοπώλιο καπνού, φορολόγηση των οινοπνευματωδών ποτών, ενοικίαση κρατικών αγροκτημάτων, ίδρυση ποτάμιου και θαλάσσιου στόλου στο Δούναβη και στη Μαύρη Θάλασσα, νέα εμπορική σύμβαση με την Αυστρία, νόμος για τη Βιομηχανική Πίστη, κ.ά, υπήρξαν κατά μέγα ποσοστό ρυθμίσεις του Π.Σ. Αουρελιάν, του «Μπαλτσέσκου της εθνικής οικονομίας» της Ρουμανίας και των συνεργατών του¹⁴⁷². Το 1893-1894 ο Π.Σ. Αουρελιάν αντιτάχθηκε στην ίδρυση Αγροτικής Τράπεζας διότι θα έπρεπε να είναι

---

¹⁴⁶⁶ Victor Axenciuc, "Penetrația capitalului străin în România până la primul război mondial", I, Revista de Istorie, 5 (1981), București, σ. 821-851.

¹⁴⁶⁷ Ibidem, σ. 850-851.

¹⁴⁶⁸ Victor Axenciuc, "Les monopoles dans l'industrie de la Roumanie", Revue Roumaine d'Histoire, 1-6 (1965), București, σ. 55-79.

¹⁴⁶⁹ Ibidem, σ. 60-63.

¹⁴⁷⁰ Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României*, vol. I, Industria, București, 1992, σ. 455.

¹⁴⁷¹ Ibidem.

¹⁴⁷² Radu-Dan Vlad, *Petre S. Aurelian...*, ό.π, σ. 97, 132-133.

«ένα ίδρυμα καθαρά ρουμανικό και όχι μια ξένη τράπεζα»¹⁴⁷³, ενώ το 1906 λειτουργούσαν ήδη κρατικά μονοπώλια¹⁴⁷⁴.

Ο αγροτικός τομέας παρέμεινε χωρίς σημαντικές μεταβολές, μετά τη δήμευση της εκκλησιαστικής περιουσίας και την κατάργηση της αγγαρείας το 1864. Παρ' όλη την ίδρυση της Αγροτικής Πίστης για τη χρηματοδότηση των εργασιών των αγροτών, η ιδιοκτησία τεράστιων εκτάσεων παρέμενε στα χέρια μιας μικρής μερίδας των παλαιών Βογιάρων μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Το 1905, το 48,5% της γης βρισκόταν στην ιδιοκτησία 5.385 οικογενειών που κατείχαν εκτάσεις 38 εκατ. στρεμμάτων περίπου, ενώ μόνο 66 οικογένειες Βογιάρων κατείχαν 5,2 εκατ. στρέμματα, ήτοι το 13,7% της αγροτικής έκτασης της χώρας¹⁴⁷⁵. Την ίδια περίοδο η εκμετάλλευση της γης μέσω της ενοικιάσής της, αποτελούσε τον κύριο τρόπο παραγωγής στη γεωργία και 5.196 ενοικιαστές γης καλλιεργούσαν το 58% των κτημάτων που ήταν πάνω από 500 στρέμματα. Στην περίοδο 1870-1906, ο γενικευμένος τρόπος παραγωγής στη Ρουμανία ήταν η καλλιέργεια λίγων στρεμμάτων του αγροκτήματος του Βογιάρου ή του ενοικιαστή από πλήθος μικρών αγροτών με μικρό κλήρο ή χωρίς γη καταβάλλοντας το δέκατο της παραγωγής, ενώ υπήρχαν και ακόμη χειρότερες μορφές καλλιέργειας για τον αγρότη¹⁴⁷⁶.

Τις νέες διαμαρτυρίες των αγροτών του 1888 με αίτημα «Θέλουμε γη», ακολούθησε ο νόμος του 1889 «Για την πώληση των κρατικών γαιών» που οδήγησε στην πώληση κτημάτων του Δημοσίου στους μικρούς αγρότες¹⁴⁷⁷. Με βάση τις ρυθμίσεις του νέου νόμου, οι αγρότες μπορούσαν να αγοράσουν κρατική γη 25, 50 ή 125 στρεμμάτων¹⁴⁷⁸, δανειζόμενοι με μεγάλες δυσκολίες και με υποθήκες από την *Αγροτική Πίστη*, παρ' όλο που υπήρχαν 200 χιλ. οικογένειες χωρίς να κατέχουν γη¹⁴⁷⁹. Στο διάστημα 1878-1889 αποκαταστάθηκαν 161.742 αγρότες σε 8.462 χιλ. στρέμματα γης¹⁴⁸⁰, οι εκτάσεις παραγωγής δημητριακών αυξανόταν σταθερά και από 5 εκατ. στρέμματα το 1880 έφτασαν στα 15 εκατ. το 1892¹⁴⁸¹, ενώ ο όγκος παραγωγής διαμορφωνόταν όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

¹⁴⁷³ Academia de științe sociale și politice, *Istoria parlamentului și a vieții...*, ό.π, σ. 292.

¹⁴⁷⁴ Th. C. Aslan, *Studiu asupra monopolurilor în România*, București, 1906, όπου τα μονοπώλια πυρίτιδας, καπνού, άλατος, ταχυδρομείων, σπύρων, κ.ά.

¹⁴⁷⁵ D. Hurezeanu, "Situația social-economică a țărănimii înainte de răscoala din 1907", *Studii revista de Istorie*, 4 (1955), București, σ. 41-66.

¹⁴⁷⁶ *Ibidem*, σ. 51-52.

¹⁴⁷⁷ Vasile Rusu, "Contribuții la cunuașterea problemei agrare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Legea de vânzare a bunurilor statului din 1889", *Studii și articole de Istorie*, VII (1965), București, σ. 265-287.

¹⁴⁷⁸ *Ibidem*, σ. 270.

¹⁴⁷⁹ *Ibidem*, σ. 275

¹⁴⁸⁰ Gheorghe Platon, *De la constituirea națiunii la Marea Unire*, Iași, 2006, σ. 167.

¹⁴⁸¹ B.G. Assan, *Industria morăriei...*, ό.π, σ. 17.

Πίνακας 19

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ (μ.ο. 1892-1894)

Ποσότητες (τόνοι)	Σιτάρι	%	Καλαμπόκι	%
Παραγωγή	1.432.200		1.866.000	
Εισαγωγές	2.000		1.800	
Εξαχθέντα άλευρα	25.400	1,7	---	
Εσωτ. κατανάλωση	37.250	26,0	772.800	41,4
Επανασπορά	288.000	20,1	44.300	2,4
Εξαγωγές	748.300	52,1	854.700	45,7
Μετατροπή σε αλκοόλ	---	---	19.600	10,5

Πηγή: B.G. Assan, *Industria morăriei...*, ό.π, σ. 23.

Το 1894 που οι εξαγωγές της Ρουμανίας ανέρχονταν σε 370 εκατ. λεί, τα δημητριακά αντιπροσώπευαν το 91% των εξαγωγών (339 εκατ. λεί). Το 1904 εξήχθη το 94% της παραγωγής καλαμποκιού και το 1914 η παραγωγή δημητριακών έφτασε τα 3 (τρία) εκατ. τόνους¹⁴⁸². Το 1911, η Ρουμανία εισήγαγε προϊόντα αξίας 570,3 εκατ. λεί και εξήγε προϊόντα αξίας 691,7 εκατ. λεί, από τα οποία τα 557,7 εκατ. λεί (80,6%) ήταν εξαγωγές δημητριακών¹⁴⁸³.

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα η Γερμανία άρχισε να διεισδύει συστηματικά στην αγορά της Ρουμανίας και σύντομα κατέστη ο κύριος εταίρος των ρουμανικών εξαγωγών. Στο διάστημα 1903-1913 τριπλασίασε τις εισαγωγές της από τη Ρουμανία, από 80 εκατ. λεί σε 290 εκατ. λεί, ακολουθούμενη από την Αύστρο-Ουγγαρία που οι εισαγωγές της ανέρχονταν σε 234 εκατ. λεί¹⁴⁸⁴, ενώ ταυτόχρονα πολλές από τις εξαγωγές της Ρουμανίας προς το Βέλγιο οδηγούνταν στη Γερμανία¹⁴⁸⁵. Στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι δύο γερμανικές χώρες κάλυπταν το 63,7% των εισαγωγών της Ρουμανίας και απορροφούσαν το 22,1% των εξαγωγών της, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

Πίνακας 20

Το εμπόριο της Ρουμανίας το 1913 (σε χιλ. λεί)

Χώρα	Εισαγωγές	%	Εξαγωγές	%
Γερμανία	237.819	40,31	52.407	7,81
Αυστρία	138.192	23,42	95.858	14,29
Βρετανία	55.737	9,45	44.840	6,69
Γαλλία	34.135	5,79	63.525	9,47
Ιταλία	21.887	3,71	71.307	10,63
Βέλγιο	16.942	2,79	182.027	27,14
Υψηλή Πύλη	15.255	2,59	36.852	5,49
Ολλανδία	5.149	0,89	45.024	6,71

Πηγή: Daniela Busa, “Germany’s trade with Countries in...”, ό.π, σ. 120.

¹⁴⁸² D. Hurezeanu, “Situația social-economică a țărănimii înainte...”, ό.π, σ. 59.

¹⁴⁸³ Mircea Iosa, “Comerțul exterior al României în primul deceniu...”, II, ό.π, σ. 300.

¹⁴⁸⁴ Daniela Bușa, “Germany’s Trade with Countries...”, ό.π, σ. 119.

¹⁴⁸⁵ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, ό.π, σ. 186.

Την ίδια περίοδο το εμπόριο της Ρουμανίας με τα άλλα Βαλκανικά κράτη εξελισσόταν σε χαμηλά επίπεδα κατά τον παρακάτω τρόπο.

Πίνακας 21

Το εμπόριο της Ρουμανίας με τις άλλες Βαλκανικές γώρες (σε χιλ. λεί)

Έτος	Εισαγωγές Ρουμανίας από			Εξαγωγές Ρουμανίας προς		
	Βουλγαρία	Σερβία	Ελλάδα	Βουλγαρία	Σερβία	Ελλάδα
1882	4.033	986	4.721	4.620	1.619	1.914
1892	2.251	1.091	2.053	2.225	932	323
1902	2.495	220	3.733	2.769	930	1.349
1912	2.048	510	2.073	8.209	1.694	636

Πηγή: Victor Jinga, *Principii și orientări ale comerțului exterior...*, ό.π, σ. 162.

7.4 Ο Δούναβης και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δουνάβεως μετά το 1881

Το Συνέδριο του Βερολίνου της 13 Ιουλίου 1878 έλαβε αποφάσεις και για την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στο Δούναβη, αφού η τεράστια κοιλάδα του ποταμού ενδιέφερε στρατηγικά και οικονομικά το σύνολο των Μεγάλων Δυνάμεων και ιδιαίτερα τη Βρετανία, όπως σημειώθηκε. Οι ρυθμίσεις αυτές αποτυπώνονται στα άρθρα 52-57 της Συνθήκης, δίνοντας πλήρη ελευθερία ενεργειών στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δουνάβεως (Ε.Ε.Δ) (άρθρο 53) και ιδρύοντας μία Μικτή Επιτροπή των Παρόχθιων Χωρών (άρθρο 55), με σκοπό τη δημιουργία προϋποθέσεων ελεύθερης ναυσιπλοΐας στο τμήμα του ποταμού από τις Σιδηρές Πύλες έως το Γαλάτσι (Άνω Δούναβης), ανάλογες με αυτές που είχαν δημιουργηθεί ήδη στο τμήμα Μαύρη Θάλασσα-Γαλάτσι (Κάτω Δούναβης) από τη Συνθήκη των Παρισίων το 1856¹⁴⁸⁶.

Στη Μικτή Επιτροπή (Αυστρία, Σερβία, Βουλγαρία, Ρουμανία), έγινε σαφές από την αρχή, ωστόσο, ότι η Αύστρο-Ουγγαρία εννοούσε την κυριαρχία της επί του Άνω Δούναβη, πράγμα για το οποίο εξέφρασαν την αντίθεσή τους στην Ε.Ε.Δ οι εκπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων στις συνεδριάσεις του 1879-1880. Ο εκπρόσωπος της Βρετανίας υπογράμμισε ότι ο στόχος ήταν να συμμετέχουν όλοι οι Ευρωπαίοι στη διοίκηση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας στο Δούναβη και να μην έχει αποκλειστικό λόγο μια μεγάλη Ευρωπαϊκή δύναμη, δηλαδή η Αύστρο-Ουγγαρία¹⁴⁸⁷.

Μετά από διαφωνίες δύο ετών φάνηκε ότι το θέμα της Μικτής Επιτροπής θα επιλυόταν υπέρ των Αψβούργων με τη Ρουμανία απομονωμένη στο σημαντικό αυτό πρόβλημα, διότι στις 24 Απριλίου 1883 έληγε η λειτουργία της Ε.Ε.Δ και έπρεπε να της δοθεί παράταση λειτουργίας. Ο εκπρόσωπος της Βρετανίας δήλωνε πως άξιζε να γίνουν θυσίες στο έλασσον (τμήμα Σιδηρές Πύλες - Γαλάτσι), για να επιτευχθεί το μείζον (παράταση λειτουργίας της Ε.Ε.Δ.), αφού τα Βρετανικά και Γαλλικά συμφέροντα εξυπηρετούνταν ικανοποιητικά με την ελεύθερη ναυσιπλοΐα στον Κάτω

¹⁴⁸⁶ Charles Samwer et Jules Hopf, *Recueil General de Traités*, Gottingue, 1878.

¹⁴⁸⁷ Constantin Ardeleanu, "British Diplomacy and the Danube Question (1878-1883)", *Historical Review*, II, 5-6 (2008), București, σ. 413-433.

Δούναβη¹⁴⁸⁸. Την ίδια χρονιά καταργήθηκαν τα προνόμια που είχαν τα ελεύθερα λιμάνια στον Κάτω Δούναβη, δηλαδή το Γαλάτσι, η Βραΐλα και η Κωνσταντσα και η Κυβέρνηση παρέσχε ως αντάλλαγμα την ελευθερία αποθήκευσης προϊόντων στα λιμάνια Γαλάτσι, Βραΐλα, Ισμαήλ, Γιούργεβο και Τούρνου Σεβερίν¹⁴⁸⁹.

Η ειδική Διάσκεψη αφιερωμένη στο θέμα του Δούναβη συνήλθε στο Λονδίνο το Φεβρουάριο-Μάρτιο 1883, με θέματα την επέκταση της αρμοδιότητας της Ε.Ε.Δ μέχρι τη Βραΐλα (Θαλάσσιος ή Κάτω Δούναβης), έγκριση του κανονισμού ναυσιπλοΐας στο τμήμα Σιδηρές Πύλες – Βραΐλα και παράταση λειτουργίας της Ε.Ε.Δ¹⁴⁹⁰. Η Διάσκεψη με τις αποφάσεις της υιοθέτησε τις Γαλλικές προτάσεις επεκτείνοντας την αρμοδιότητα της Ε.Ε.Δ μέχρι τη Βραΐλα, επέκτεινε, δηλαδή, το διεθνή χαρακτήρα της ναυσιπλοΐας στο Δούναβη κατά το τμήμα του ποταμού Γαλάτσι-Βραΐλα και ικανοποίησε την Αυστρία στο τμήμα, πλέον, του Δούναβη από τις Σιδηρές Πύλες έως τη Βραΐλα (Άνω Δούναβης)¹⁴⁹¹. Σε ότι αφορά την παράταση λειτουργίας της Ε.Ε.Δ, η Διάσκεψη την παρέτεινε για 21 ακόμη χρόνια, με τη λήξη της οποίας θα παρατεινέτο ανά τρία χρόνια με σιωπηλή συμφωνία των Μεγάλων Δυνάμεων, εκτός εάν κάποια από αυτές κατήγγειλε τη συμφωνία. Οι παρόχθιες χώρες Ρουμανία και Σερβία έγιναν δεκτές συμβουλευτικά στη Διάσκεψη, ενώ η Βουλγαρία μέσω της κυριάρχου της Υψηλής Πύλης¹⁴⁹².

Ο συμβιβασμός της Διάσκεψης του Λονδίνου το 1883 αποδείχθηκε λειτουργικός για τις Μεγάλες Δυνάμεις, παρά την κραυγή αγонίας του Ρουμάνου Πρεσβευτή στο Παρίσι Μιχαήλ Κογκαλιντσεάνου «.. ετοιμάζονται να μας πάρουν το Δούναβη». Στο τμήμα του Άνω Δούναβη (Σιδηρές Πύλες – Βραΐλα) συνολικού μήκους 761 χιλιομέτρων και βάθους 2-2,5 μέτρων, η Αύστρο-Ουγγαρία ανέπτυξε εμπορικές δραστηριότητες επιβάλλοντας την οικονομική της κυριαρχία. Το 1914 η Αυστριακή *Εταιρεία Ναυσιπλοΐας στο Δούναβη* διέθετε 140 ατμόπλοια ισχύος 65.120 Η.Ρ και 850 σλέπια δυναμικότητας 476.592 τόνων, ενώ επέβαλε εμπορικούς δασμούς για τα έργα που είχε υλοποιήσει στις Σιδηρές Πύλες¹⁴⁹³. Στον Κάτω Δούναβη (τμήμα από Σουλινά έως Βραΐλα), η Ε.Ε.Δ με επικεφαλής το Βρετανό Τσαρλς Χάρτλεη, προχώρησε σε σημαντικές τεχνικές εργασίες διευκόλυνσης της ναυσιπλοΐας (εκβάθυνση ποταμού στα 6,3 μέτρα), έχοντας σημαντικά έσοδα από τη φορολόγηση της κίνησης των πλοίων στο Δούναβη που απέδιδαν το 94% των εσόδων της¹⁴⁹⁴. Η σημαία της Βρετανίας αποτελούσε τον κυρίαρχο επισκέπτη στο Γαλάτσι και στη Βραΐλα, τόσο αριθμητικά όσο και σε όγκο μεταφερόμενων προϊόντων, ενώ η ελληνική βρισκόταν σταθερά στη δεύτερη θέση. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δουνάβεως (ΕΕΔ), η κίνηση πλοίων στη εικοσαετία 1881-1900 ήταν η ακόλουθη.

¹⁴⁸⁸ Ibidem, σ. 419.

¹⁴⁸⁹ Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port-franc...*, ό.π., σ.185-190.

¹⁴⁹⁰ Constantin Ardeleanu, “British Diplomacy and the Danube Question...”, ό.π., σ. 425.

¹⁴⁹¹ Richard Charles Frucht, “War, Peace and Internationality...”, ό.π., σ. 90-91.

¹⁴⁹² Constantin Ardeleanu, “British Diplomacy and the Danube Question...”, ό.π., σ. 430.

¹⁴⁹³ Grigore Antipa, “*Chestiunea Dunărei*”, in *Politica Externă a României*, București, 1924.

¹⁴⁹⁴ Constantin Ardeleanu, “Schimburile economice româno-britanice pe calea Dunării în contextul politicii danubiene britanice (1883-1901)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XVIII (2005), București, σ. 25-60.

Πίνακας 22

Θαλάσσια ναυσιπλοΐα στα λιμάνια του Κάτω Δούναβη (1881-1900)

Σημαία	1881-1890		1891-1900	
	Πλοία	Φορτίο	Πλοία	Φορτίο
Βρετανίας	6.334	7.042.892	5.879	8.638.473
Αυστρίας	1.011	642.721	931	1.000.202
Βελγίου	15	17.166	22	42.326
Γαλλίας	564	540.151	315	395.255
Γερμανίας	123	106.044	223	270.049
Ελλάδας	3.058	1.121.103	2.147	2.090.670
Ιταλίας	378	264.039	605	722.998
Ρουμανίας	60	13.522	278	237.407
Ρωσίας	735	414.474	1.248	536.153
Υψηλής Πύλης	3.462	417.718	3.029	723.648
Διάφορες	163	154.409	313	333.957
ΣΥΝΟΛΑ	15.907	10.504.138	14.999	13.991.216

Πηγή : C. Ardeleanu, “Schimburile economice româno-britanice...”, *ό.π.*, σ. 36.

Ο Δούναβης και η Μαύρη Θάλασσα αποτελούσαν τις κύριες αρτηρίες εισαγωγών και εξαγωγών της Ρουμανίας καλύπτοντας το 80-84% των αναγκών της, με κύρια λιμάνια τη Βραΐλα, Γαλάτσι, Σουλινά, Τούλτσα και Κωνσταντία, ενώ στα άλλα λιμάνια (Ισμαήλ, Ρένι, Γιούργεβο, Τούρνου Σεβερίν, κ.ά), η εμπορική κίνηση ήταν πολύ μικρότερη¹⁴⁹⁵. Το 1885 από τους 1.427.140 τόνους εξαχθέντος σιταριού, οι 1.006.139 τόνοι διακινήθηκαν από το λιμάνι της Βραΐλας και μόνο 95.239 τόνοι από το λιμάνι του Γαλατσίου, ενώ τα ίδια περίπου ποσοστά παρέμειναν και το 1900¹⁴⁹⁶. Αντιθέτως, στον τομέα των εισαγωγών το λιμάνι του Γαλατσίου παρουσίαζε μεγαλύτερη κίνηση, που σε μέσο όρο στο διάστημα 1881-1900 κάλυπτε το 17,2% των συνολικών εισαγωγών, έναντι 12,1% της Βραΐλας, 2,3% της Κωνσταντίας, 0,8% της Τούλτσα και 0,03% του Σουλινά¹⁴⁹⁷. Θεαματική υπήρξε η ανάπτυξη της εμπορικής δραστηριότητας από το λιμάνι της Κωνσταντίας μετά τα έργα υποδομής στο λιμάνι της πόλης το 1905, συμμετέχοντας με ποσοστό 17,2% στη διακίνηση των προϊόντων το 1910¹⁴⁹⁸. Οι χώρες που πραγματοποιούσαν τις μεγαλύτερες εξαγωγές στη Ρουμανία ήταν η Αύστρο-Ουγγαρία (45,9% το 1885 και 28,4% το 1900), η Βρετανία (19,4% το 1885 και 19,5% το 1900), η Γερμανία (13% το 1885 και 27,7% το 1900), η Γαλλία (8,2% το 1885 και 7% το 1900) και οι άλλες χώρες (4,1% το 1885 και 12,3% το 1900). Σε ότι αφορά τις εξαγωγές της Ρουμανίας, αυτές κατευθύνονταν πρωτίστως στην Αύστρο-Ουγγαρία (33,7% σε αξία το 1885 και 20,3% το 1900), Βρετανία (37,6% το 1885 και 18,3% το 1900), Οθωμανική Αυτοκρατορία (5,2% το 1885 και 4,7% το 1900), Γαλλία (8,5% το 1885 και 2,7% το 1900), Γερμανία (1,4% το 1885 και 5,1% το 1900), κ.ά.¹⁴⁹⁹.

¹⁴⁹⁵ Mircea Iosa, “Comerțul cerealiier și piața de cereale...”, *ό.π.*, σ. 247.

¹⁴⁹⁶ Constantin Ardeleanu, “Schimburile economice româno-britanice...”, *ό.π.*, σ. 48.

¹⁴⁹⁷ Ibidem, σ. 49.

¹⁴⁹⁸ Daniela Bușa, “Comerțul exterior al României prin marile porturi...”, *ό.π.*, σ. 966.

¹⁴⁹⁹ Constantin Ardeleanu, “Schimburile economice româno-britanice pe calea Dunării...”, *ό.π.*, σ.51.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα υπήρξε μείωση των εμπορικών ανταλλαγών Βρετανίας-Ρουμανίας, παρ' όλη την υπογραφή της νέας εμπορικής και ναυτιλιακής συμφωνίας μεταξύ των δύο κρατών το 1905, σε αντικατάσταση αυτής του 1886 που είχε λήξει και της παραχώρησης της ρήτρας του πλέον ευνοούμενου κράτους από το ένα κράτος προς το άλλο. Οι εισαγωγές δημητριακών της Βρετανίας από τη Ρουμανία μειώθηκαν εξ αιτίας του Αμερικανικού ανταγωνισμού, από 685.670 τόνους το 1907, σε 285.848 τόνους το 1909, ενώ αντίστοιχη μείωση παρουσίασαν και οι εισαγωγές βιομηχανικών προϊόντων της Ρουμανίας από τη Βρετανία, που από 337.784 τόνους το 1907 έφτασαν τους 223.848 τόνους το 1909¹⁵⁰⁰.

Ένα σημαντικό θέμα αυτής της περιόδου για το σύνολο της οικονομίας της Ρουμανίας αλλά και για τη διασπορά, αποτέλεσε η κατάργηση των ελεύθερων λιμανιών Βραΐλας και Γαλατσίου την 1 Απριλίου 1883 και η παροχή κινήτρων αποθήκευσης προϊόντων στη Βραΐλα, Γαλάτσι και Κωνσταντσα¹⁵⁰¹. Η μία άποψη που σημειώσαμε στο πρώτο μέρος, υποστήριζε ότι η κατάργηση οφειλόταν στην δεσμευτική εμπορική κατεύθυνση της Ρουμανίας προς την Αυστρία και ότι η επιλογή αυτή ήταν ένα καταστροφικό οικονομικό λάθος¹⁵⁰². Άλλοι αναλυτές υποστηρίζουν, ωστόσο, ότι αυτό ήταν επιβεβλημένο εξ αιτίας της προστατευτικής πολιτικής που ετοιμαζόταν και ότι τα οικονομικά αποτελέσματα ήταν θετικά, τόσο για τα λιμάνια του Κάτω Δούναβη όσο και για το σύνολο της χώρας¹⁵⁰³. Για παράδειγμα η αξία των εξαγωγών από το λιμάνι του Γαλατσίου στο διάστημα 1880-1882 ανερχόταν σε 59,2 εκατ. λεί, ενώ στο διάστημα 1883-1885 ανήλθαν σε 79,2 εκατ. λεί¹⁵⁰⁴.

Η καθιέρωση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας και εμπορίας στο Δούναβη και στη Μαύρη Θάλασσα υπήρξε ιδιαίτερα ευεργητική για την ελληνική διασπορά. Τα έργα εκβάθυνσης στον Κάτω Δούναβη, η διευθέτηση των λιμανιών, των εκβολών του ποταμού, κ.ά., λειτούργησαν υπέρ της δυνατότητας ανάπτυξης της ελληνικής διασποράς που είχε εγκατασταθεί στα λιμάνια του Δούναβη και στη Δοβρουτσά και κατείχε ήδη δεσπίζουσα θέση στην ναυτιλία και στο εμπόριο την προηγούμενη περίοδο. Ο εμπορικός στόλος της διασποράς εκσυγχρονίστηκε, όπως μαρτυρούν τα εμπορικά πλοία με ελληνική σημαία στον Κάτω Δούναβη. Οι πλόες των ατμόπλοιων, από 663 στη δεκαετία 1881-1890, ανήλθαν σε 1.344 στη δεκαετία 1891-1900, ενώ όγκος των μεταφερόμενων προϊόντων υπέρ-διπλασιάστηκε. Αντίθετα, τα ιστιοφόρα εμπορικά πλοία στον Κάτω Δούναβη από 2.395, μειώθηκαν σε 803 στο ίδιο διάστημα και υποτριπλασιάστηκε η μεταφορική τους δυνατότητα. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ε.Ε.Δ τα σκάφη με ελληνική σημαία παρουσίαζαν μια συνεχή αύξηση ως ατμόπλοια, με παράλληλη αύξηση της μεταφορικής τους δυνατότητας και υπολείπονταν αριθμητικά και σε μεταφορική δυνατότητα μόνον έναντι της Βρετανίας, κατέχοντας σταθερά τη δεύτερη θέση σε όλη την περίοδο¹⁵⁰⁵.

¹⁵⁰⁰ Ileana Bulz, "Evoluția relațiilor româno-engleze, la începutul secolului XX, reflectată în corespondența diplomatică engleză", Revista Arhivelor, I (1977), București, σ.114.

¹⁵⁰¹ Constantin Ardeleanu, "Schimburile economice româno-britanice...", *ό.π.*, σ. 42.

¹⁵⁰² Moise N. Pacu, *Cartea județului Corvuluiu...*, *ό.π.*, σ. 222-224.

¹⁵⁰³ Constantin Ardeleanu, "Schimburile economice româno-britanice...", *ό.π.*, σ. 42.

¹⁵⁰⁴ Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați...*, *ό.π.*, σ. 187-190.

¹⁵⁰⁵ Constantin Ardeleanu, "Schimburile economice româno-britanice...", *ό.π.*, σ. 36.

Εξ ίσου σημαντική υπήρξε και η ανάπτυξη της ποτάμιας ναυτιλίας, που αποτελούνταν από ποτάμια πλοία (σλέπια, ρυμουλκά, φορτωτές, κ.ά), με τα οποία μεταφέρονταν προϊόντα από και προς τη Βραΐλα και το Γαλάτσι για εξαγωγή. Ιδιοκτήτες σλεπιών, ρυμουλκών, κ.ά, της διασποράς, συναντούμε σε όλα τα λιμάνια στο Δούναβη, δηλαδή από τη Βραΐλα, μέχρι το Γιούργεβο, την Κοράμπια και το Τούρνου Σεβερίν, όπως και από το Γαλάτσι προς τον ποταμό Προύθο και προς Σουλινά. Παράλληλα, η νέα ελληνική διασπορά εμβολιάστηκε ως ένα βαθμό, με την παλαιότερη διασπορά σε αυτές τις περιοχές και, παρ' όλα τα προβλήματα και τις συστηματικές αντιξοότητες που συνάντησε, απέδειξε τρομακτικές δυνατότητες δημιουργίας, παρ' όλη την απουσία του ελληνικού κράτους. Τα αποτελέσματα υπήρξαν θεαματικά, πρώτα για την ίδια την ελληνική διασπορά, αλλά επίσης και για τη Ρουμανία και την Ελλάδα.

Πίνακας 23

Αφίξεις και αναχωρήσεις πλοίων στο Δούναβη το 1911

Σημαία	Ποτάμια Ναυσιπλοΐα		Θαλάσσια Ναυσιπλοΐα	
	Αφίξεις	Αναχωρήσεις	Αφίξεις	Αναχωρήσεις
Ρουμανίας	12.263	12.116	240	238
Αυστρίας	8.683	8.657	441	442
Ουγγαρίας	4.792	4.804	63	63
Ελλάδας	3.422	3.380	425	425
Ρωσίας	2.879	2.875	148	148
Βουλγαρίας	1.287	1.263	9	7
Υψ. Πύλης	981	986	657	656
Ιταλίας	263	261	249	247
Σερβίας	162	162	---	---
Βρετανίας	133	129	547	541
Γαλλίας	126	127	57	58
Γερμανίας	63	69	84	83

Πηγή: C.I. Baicoianu, *Dunarea, privire istorică, economică...*, ό.π, σ. 144.

Στην περίοδο αυτή και μετά την εκβάθυνση και διευθέτηση του ρου του Δούναβη σε όλο το μήκος του, άρχισε η συστηματική επικοινωνία μεταξύ των λιμανιών με την καθιέρωση τακτικών δρομολογίων από ναυτιλιακές εταιρείες, που συνέδεαν όχι μόνον τα παραδουνάβια λιμάνια μεταξύ τους αλλά και τα μεγάλα λιμάνια Βραΐλα, Γαλάτσι και Κωνσταντίντσα με την Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Πειραιά, Μασσαλία και όλα τα λιμάνια της Δυτικής Ευρώπης. Οι εταιρείες αυτές μεταφέραν ταξιδιώτες, αλληλογραφία αλλά και προϊόντα, ενώ το συνηθέστερο ήταν τα ταξίδια από Κωνσταντινούπολη προς τη Δυτική Ευρώπη να γίνονται με πλοίο μέσω του Δούναβη μέχρι τη Βιέννη και από εκεί με τρένο προς κάθε κατεύθυνση της Δύσης. Η διασπορά είχε σημαντική παρουσία και σε αυτό τον τομέα, παρ' όλο που ο Αυστριακός, Ρωσικός, Γαλλικός και, αργότερα, Ρουμανικός ανταγωνισμός ήταν σκληρός, κυρίως διότι πολλές Ναυτιλιακές Εταιρείες ήταν κρατικές ή είχαν κρατικές ενισχύσεις (ρωσική, αυστριακή, ρουμανική, κ.ά).

Τέλος, για την ελεύθερη κυκλοφορία των πλοίων στο Δούναβη, η Ε.Ε.Δ επέβαλε νέο τιμολόγιο δασμών στα πλοία το 1881, εξομοιώνοντας τα ατμόπλοια με

τα ιστιοφόρα, εξαρτώντας το ύψος των δασμών από τη μεταφορική ικανότητα των πλοίων και παρέχοντας εκπτώσεις στα πλοία που έκαναν δεύτερο ταξίδι στο Δούναβη (5%), τρίτο ταξίδι (10%), μέχρι συνολική έκπτωση ύψους 40%¹⁵⁰⁶. Με τη νέα ρύθμιση του 1889 τα πλοία χρεώνονταν με 16 σεντίμια τον τόνο, για κάθε πλοίο που ξεπερνούσε τους 200 τόνους χωρητικότητα. Η νέα ρύθμιση οδήγησε ώστε οι Βρετανοί πλοιοκτήτες πλήρωσαν στην Ε.Ε.Δ το 1886 το 73,5% των εσόδων της, έναντι 9,7% των Ελλήνων πλοιοκτητών (σύνολο εσόδων της Ε.Ε.Δ 1,6 εκατ. φράγκα), ενώ το 1893 τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 73,3% για τους Βρετανούς και 12,8% για τους Έλληνες (σύνολο εσόδων της Ε.Ε.Δ 2,9 εκατ. φράγκα)¹⁵⁰⁷.

7.5 Το Κουτσοβλαχικό ζήτημα

Στο «Κουτσοβλαχικό ζήτημα» δόθηκε αυτή την περίοδο από μερίδα της πολιτικής τάξης και του Τύπου της Ρουμανίας η σπουδαιότητα που είχε η ρητορική εναντίον των Φαναριωτών στην προηγούμενη περίοδο. Η πολιτική σκοπιμότητα της επιλογής ήταν προφανής. Όπως η ρητορική εναντίον των Φαναριωτών κατόρθωσε να συσπειρώσει ένα σημαντικό τμήμα του ρουμάνικου λαού και της διανοήσης στρέφοντάς το προς μια δημιουργική κατεύθυνση, έτσι και με το «Κουτσοβλαχικό ζήτημα» υπήρχε η ελπίδα ανάλογης συσπείρωσης. Επιπλέον, ευρισκόμενοι σε μια περίοδο αποσύνθεσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όπου οι «αντιπαροχές» στις διαπραγματεύσεις για διάφορα θέματα ήταν στην ημερήσια διάταξη, υπήρχε η ελπίδα «αποζημίωσης» της Ρουμανίας γι' αυτό το θέμα σε κάποια μελλοντική διαπραγμάτευση. Η εξέλιξη αυτή ήταν πιθανή, διότι στις σημαντικές κτήσεις στη Βαλκανική που παρέμειναν υπό Οθωμανική διοίκηση, υπήρχαν συμπαγείς ομάδες Κουτσοβλαχων, ιδίως στις ορεινές περιοχές της Πίνδου, της Μακεδονίας, αλλά και της Βουλγαρίας, Αλβανίας, κ.ά. Σε αυτούς τους κατοίκους, λοιπόν, η ρουμανική προπαγάνδα αυτής της περιόδου έλαβε εντατικότερη και συστηματικότερη μορφή, με επιπτώσεις στην ελληνική διασπορά στη Ρουμανία.

Το Σεπτέμβριο του 1879 είχε ψηφιστεί το Καταστατικό λειτουργίας στο *Μακεδονορωμουνικό Σύλλογο* που είχε Πρόεδρο τον καθηγητή και Υπουργό Β. Α. Ουρέκια, ενώ με νόμο που ψηφίστηκε σε ένα βράδυ στις 2 Απριλίου 1880, το παραπάνω σωματείο έγινε νομικό πρόσωπο και ανέλαβε να εκφράσει «τους Ρωμούνους πέραν του Δούναβη», εκδίδοντας τη δίγλωσση εφημερίδα *Frăția intru Dreptate*¹⁵⁰⁸. Το στίγμα της προσπάθειας ήταν φανερό από την πρώτη στιγμή, από το περιεχόμενο του κύριου άρθρου της εφημερίδας με τίτλο «Ελληνικά ραδιουργία εν ταις Ρουμανικαίς Κοινότησι»¹⁵⁰⁹, που συνεχίστηκε με το «Επιπολαιότης και δολιότης Γραικών» και όπου εκφραζόταν η πρωτοφανής άποψη ότι «... εκ των πραγμάτων πλέον αποδεικνύεται ότι εχθρός των Ρουμάνων και των λοιπών λαών της Ανατολής είναι ουχί ο Τούρκος, αλλ' ο Έλλην...»¹⁵¹⁰. Ταυτόχρονα το άρθρο 3 του

¹⁵⁰⁶ Constantin Ardeleanu, *Evoluția intereselor economice și politice Britanice la gurile Dunării (1829-1914)*, Brăila, 2008, σ. 216.

¹⁵⁰⁷ Ibidem, σ. 218-218.

¹⁵⁰⁸ *Frăția intru Dreptate*, nr. 1 (22 Μαρτίου 1880) και 3 (5 Απριλίου 1880).

¹⁵⁰⁹ *Frăția intru Dreptate*, nr. 2 (29 Μαρτίου 1880).

¹⁵¹⁰ *Frăția intru Dreptate*, nr. 4 (10 Απριλίου 1880).

καταστατικού έθεσε ως στόχο τα κληροδοτήματα της διασποράς στη Ρουμανία, ακόμη και όσα συστάθηκαν πριν από την ίδρυση του Συλλόγου, ώστε να λειτουργήσουν για το σκοπό που διατέθηκαν¹⁵¹¹. Κριτής, φυσικά, του τρόπου αξιοποίησης των κληροδοτημάτων, ανέλαβε σύμφωνα με το καταστατικό του, ο *Μακεδονορωμουνικός Σύλλογος*.

Από την ίδρυση του παραπάνω Συλλόγου το 1880 έως την Συνθήκη του Βουκουρεστίου το 1913, το «Κουτσοβλαχικό θέμα» πέρασε από διάφορα στάδια εξέλιξης, που οδήγησαν μέχρι τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων Ελλάδας – Ρουμανίας το 1892-1896 και το 1905-1911. Η πολιτική τάξη της Ρουμανίας μπόρεσε να συσπειρώσει μεγάλο μέρος της κοινωνίας γύρω από αυτό το θέμα, ενώ η ελληνική διασπορά βρέθηκε σε θέση άμυνας και απολογίας. Στην ίδια αρνητική θέση βρέθηκαν αυτό το διάστημα και οι Κουτσοβλαχοί που βρίσκονταν υπό Οθωμανική διοίκηση, που πολλές φορές ήταν θύματα των φανατισμένων Ελλήνων, Ρουμάνων, Βουλγάρων, ή της Οθωμανικής Διοίκησης. Ωστόσο, όπως σημειώνει ο βιογράφος του αρμόδιου Υπουργού Εξωτερικών της Ρουμανίας Τάκε Ιονέσκου, αυτά γίνονταν ώστε «...στην υποθετική περίπτωση που θα δημιουργείτο κάποτε μια αυτόνομη Μακεδονία, όπως φαινόταν, ή όταν αυτή η ταραγμένη περιοχή θα διαιρείτο μεταξύ των Βαλκανικών κρατών, τότε η Ρουμανία θα μπορούσε να διεκδικήσει αποζημίωση για τους ομοεθνείς που έχανε...»¹⁵¹². Η διαπίστωση αυτή εξηγεί και τη συμπεριφορά μερίδας της πολιτικής τάξης της Ρουμανίας έναντι του κοινού εχθρού που ήταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Όπως σημειώνει ένας αναλυτής των βαλκανικών εξελίξεων, οι ενέργειες των άλλων Βαλκανικών κρατών απέναντι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν εξτρεμιστικές και μόνον η Ρουμανία προώθησε μία συνεκτική διπλωματική πολιτική για τη διατήρηση της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ώστε «...κατά τρόπο συστηματικό, το ρουμανικό κράτος αρνήθηκε τις επανειλημμένες προτάσεις της Σόφιας, Βελιγραδίου και Αθήνας για μια συμμαχία εναντίον της Πύλης...»¹⁵¹³. Αυτή η προσέγγιση του προβλήματος αποτέλεσε την αιτία για την οποία το Βουκουρέστι δεν συμμετείχε στη Βαλκανική Συμμαχία και αιφνιδιάστηκε από τις νίκες των συμμάχων το 1912 στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο¹⁵¹⁴.

Γίνεται φανερό, λοιπόν, ότι ένα τμήμα της πολιτικής τάξης της Ρουμανίας προωθούσε το θέμα των Κουτσοβλαχών αναμένοντας «αποζημίωση» από την Υψηλή Πύλη, ενώ ταυτόχρονα πιέζοντας την ελληνική διασπορά (σωστότερα όλους τους ξένους στη Ρουμανία), συσπείρωνε δημιουργικά μεγάλες κοινωνικές δυνάμεις και διανοούμενους υπέρ της. Είναι βεβαιωμένο, επίσης, ότι οι θρησκευτικές, μορφωτικές και άλλες κινήσεις στις περιοχές της Μακεδονίας, Ηπείρου, Αλβανίας, κ.ά, όπου υπήρχαν Κουτσοβλαχοί, γινόταν με πόρους αποκλειστικά του Ρουμανικού κράτους¹⁵¹⁵. Τέλος, όλα αυτά εξελίσσονταν μέσα σε ένα περιβάλλον έντονων πιέσεων

¹⁵¹¹ Καταστατικό του Συλλόγου, άρθρο 3, *Frăția intru Dreptate*, nr 1 (22 Μαρτίου 1880).

¹⁵¹² C. Xenii, *Take Ionescu 1858-1922...*, ό.π., σ. 165.

¹⁵¹³ Gheorghe Zbucnea, “Atitudinea statului Român față de problema Macedoneană în anii 1903-1913”, *Hrisovul X-XI* (2004-2005) București, σ. 141.

¹⁵¹⁴ C. Xenii, *Take Ionescu 1858-1922...*, ό.π., σ. 224.

¹⁵¹⁵ Ștefan Petrescu, “Naționalismul Românesc și Grecesc în Turcia Europeană 1878-1913”, *Analele Universității București*, București, 2001, σ. 63-78.

των οικονομικών και στρατηγικών συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων προς την Πύλη και τις άλλες Βαλκανικές χώρες¹⁵¹⁶, καθώς και της νέας κατάστασης που δημιούργησε το νεαρό κράτος της Βουλγαρίας, με την ενσωμάτωση της Ανατολικής Ρωμυλίας το 1885¹⁵¹⁷. Είναι ενδεικτική η εγκύκλιος-ενημέρωση του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας προς τις ελληνικές πρεσβείες τον Απρίλιο του 1885, όπου ο Υπουργός εξωτερικών σημειώνει ότι η ρουμανική κυβέρνηση λαμβάνει μέτρα εναντίον των αλλοδαπών, «...ακολουθούσα προδήλως προδιαγεγραμμένον σχέδιον σκοπούν είτε εις την φυγάδευσιν των εν τω εδάφει αυτής εγκαταστημένων ξένων υπηκόων, είτε εις τον εξαναγκασμόν αυτών εις το να αποκτήσωσι και άκοντες την Ρουμανικήν ιθαγένειαν...»¹⁵¹⁸.

Παράλληλα με τη δραστηριότητα του *Μακεδονορωμουνικού Συλλόγου* στο Βουκουρέστι, δημιουργήθηκε το 1887 ένας ειδικός λογαριασμός στην Εθνική Τράπεζα της Ρουμανίας για αποστολή χρημάτων για τη λειτουργία των σχολείων και των εκκλησιών στη Μακεδονία¹⁵¹⁹, ενώ από το 1896 στήθηκε μηχανισμός υποστήριξης για την εκλογή του Μητροπολίτη Άνθιμου στη Μακεδονία, με κορυφή τον Πρωθυπουργό Δ.Α. Στούρτζα¹⁵²⁰. Η χρηματοδότηση των σχολείων, εκκλησιών, δασκάλων, υλικού, κ.ά. στη Μακεδονία, Ήπειρο και Αλβανία έγινε από τον προϋπολογισμό της Ρουμανίας¹⁵²¹. Από το 1892 ιδρύθηκαν κατά σειρά Προξενεία στο Μοναστήρι, Θεσσαλονίκη και Ιωάννινα, ενώ εμφανίστηκαν και νέες εφημερίδες και περιοδικά με κρατική χρηματοδότηση¹⁵²². Ο Απόστολος Μαργαρίτης ήταν γενικός επιθεωρητής των ρουμανικών σχολείων στη Μακεδονία (1878-1902) με έδρα το Μοναστήρι, που ανέρχονταν σε 60 συνολικά το 1902-1903¹⁵²³.

Παραθέτουμε ένα ακόμη περιστατικό μεταξύ των πολλών, που καταδεικνύει το κλίμα της εποχής και προϊδεάζει για την κατάληξη της προπαγάνδας για τους Κουτσόβλαχους που προωθούσε μερίδα του Τύπου της Ρουμανίας.

«... φρυάττον οι προπαγανδισταί κατά του αιιδίμου Ν. Παπάζογλου, διότι ούτος διά διαθήκης του όρισεν ποσόν τι υπέρ των σχολείων της πατρίδος του Καστοριάς. Αμφισβητούν δε και την ελληνικήν του εθνικότητα και ισχυρίζονται ότι οι τυχών πολιτογραφηθέντες Ρωμούνοι πρέπει να λησμονώσιν την καταγωγήν των και να ώσι τυφλά των Ρωμόνων όργανα, μόνον αυτών δικαιουμένων να καρπώνται και τους ιδρώτας αυτών. Δεν ηξέρωμεν εάν υπάρχει κράτος τι αφαιρούν το δικαίωμα της εθνικότητος εις τους υπηκόους του... αυτοί οι εν Αυστρία Ρωμούνοι, υπήκοοι Αυστροουγγρικοί, διατί στασιάζουν διεκδικούντες την εθνικήν των ιθαγένειαν, αφού οι προπαγανδισταί δεν επιτρέπουν τούτο εις τους πολιτογραφηθέντες ξένους; Εις όλα τα

¹⁵¹⁶ C. Xenii, *Take Ionescu...*, ό.π, σ. 169-171.

¹⁵¹⁷ Ștefan Petrescu, "Naționalismul Românesc și Grecesc în Turcia...", ό.π, σ. 67.

¹⁵¹⁸ Υπουργείο Εξωτερικών, *Έγγραφο περί του Μοναστηριακού ζητήματος*, Αθήνα, 1893, σ. 30-33.

¹⁵¹⁹ Adina Berciu-Draghicescu, Maria Petre, *Școli și Biserici românești din peninsula Balcanică, Documente 1864-1948*, București, 2004, σ. 117-118.

¹⁵²⁰ Ibidem, σ. 124-126.

¹⁵²¹ Ibidem, σ. 136-146 και 169-171, όπου μόνο για το τετράμηνο Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 1897, οι δαπάνες ανήλθαν σε 85,5 χιλ. λεί, ενώ το 1900 ο προϋπολογισμός τους αυξήθηκε σε 300 χιλιάδες.

¹⁵²² S. Țovaru, *Problema școllei Românești din Balcani*, București, 1934, σ. 30-31, όπου το περιοδικό «Ο ταχυδρόμος των Βαλκανίων» (Γαλλικά, 1904-1911) και «Η επιθεώρηση της Μακεδονίας».

¹⁵²³ Ibidem, σ. 43.

κράτη του κόσμου αι ατομικαί περιουσίαι εισίν ιεραί και έκαστος δύναται να τας διαθέτει ως βούλεται. Μόνον εδώ οι προπαγανδισταί απαιτούν να οικιοποιώνται αυτάς. Πανταχού οι αρνησιπάτριδες στιγματίζονται, εδώ δε το προς την γενέτειραν καθήκον θεωρείται έγκλημα... εδώ μόνον αι διαθήκαι των Ελλήνων μηδενίζονται και τα ελληνικά κληροδοτήματα σφετερίζονται... ένεκα των ψευδολογιών των προπαγανδιστών αφού ούτοι πασχίζουν να απατούν το κοινόν ότι η Μακεδονία υπό Βλάχων οικείται μόνον...»¹⁵²⁴.

Ο Ιραδές του Σουλτάνου της 9/22 Μαΐου 1905, με τον οποίο αποδόθηκαν στους Κουτσοβλάχους πολιτική και εκκλησιαστική ισότητα καθώς και το δικαίωμα λειτουργίας εκκλησιών στη γλώσσα τους, αποτέλεσε σημείο καμπής για το Κουτσοβλαχικό θέμα στην Ελλάδα και στη Ρουμανία. Οι σχέσεις των δύο χωρών ψυχράνθηκαν ιδιαίτερα όταν στις 1/14 Οκτωβρίου 1905 η Κυβέρνηση της Ρουμανίας κατήγγειλε την εμπορική Σύμβαση του 1900 καθώς και το συνοδευτικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης με την αναγνώριση οκτώ ελληνικών κοινοτήτων στη Ρουμανία. Η διακοπή των διπλωματικών σχέσεων ήταν αποτέλεσμα της καταγγελίας της εμπορικής Συμφωνίας και του Πρωτοκόλλου¹⁵²⁵ και η συνέχειά της υπήρξε αρνητικότερη για το μέλλον της διασποράς. Στο διάστημα 1905-1911 ένα μεγάλο τμήμα της διασποράς αναγκάστηκε είτε να ενσωματωθεί στην τοπική κοινωνία είτε να εγκαταλείψει τη Ρουμανία και να εγκατασταθεί οριστικά στην Ελλάδα ή αλλού. Με αφορμή το Κουτσοβλαχικό θέμα εκδηλώθηκε ένα πρωτοφανές ανθελληνικό κλίμα, απέναντι στο οποίο κυβερνητικά στελέχη και μερίδα του τύπου λειτούργησαν πολλαπλασιαστικά. Τις απελάσεις Ελλήνων το 1905 και 1906¹⁵²⁶, ακολούθησε φυγή απλών Ελλήνων αγροτών, πολλοί από τους οποίους αποκαταστάθηκαν με αγροτικό κλήρο στη Θεσσαλία κατά τη διάρκεια του 1907-1909¹⁵²⁷, μέσω της ίδρυσης του Θεσσαλικού αγροτικού ταμείου, κ.ά.¹⁵²⁸.

¹⁵²⁴ *Η Τρις*, Ιανουάριος 1900, φύλλο 1366.

¹⁵²⁵ I. Gheorghiu și I. Sendrulescu, "Relațiile externe ale României...", *ό.π.*, σ. 90.

¹⁵²⁶ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, φάκελος 138.1.

¹⁵²⁷ ΦΕΚ, αρ. 1/4 Ιανουαρίου, 19/29 Ιανουαρίου 1907, αρ. 62/7 Απριλίου 1907.

¹⁵²⁸ ΦΕΚ, αρ.86/4 Μαΐου 1907.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

8. ΟΙ ΕΛΛΗΝΟ-ΡΟΥΜΑΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1881-1914

8.1 Οι δημοθείσες μοναστηριακές περιουσίες επί Αλέξανδρου Κούζα.....σ. 228

8.2 Οι σχέσεις Ελλάδας-Ρουμανίας στο διάστημα 1881-1912.....σ. 229

8.3 Βαλκανικοί Πόλεμοι και Συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913).....σ. 242

8.1 Οι δημευθείσες μοναστηριακές περιουσίες επί Αλέξανδρου Κούζα

Το θέμα της δήμευσης των περιουσιών των μοναστηριών στη Ρουμανία το 1863 που ήταν αφιερωμένα στα Πατριαρχεία, επανήλθε στο Συνέδριο του Βερολίνου το 1878. Με βάση τη συμφωνία στο 15^ο πρωτόκολλο της Συνθήκης, οι αντιπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων στο Συνέδριο του Βερολίνου αποφάσισαν ότι θα ενημέρωναν τις κυβερνήσεις τους ώστε το θέμα να εξεταζόταν και πάλιν, είτε επί τη βάσει των παλαιών ρυθμίσεων, είτε επί τη βάσει των αποφάσεων του Συνεδρίου του Βερολίνου¹⁵²⁹.

Στις 26 Ιανουαρίου 1881, σε μια ενέργεια δημιουργίας τετελεσμένων, το θέμα τελείωσε οριστικά για τη Βουλή της Ρουμανίας. Μετά από παρέμβαση του βουλευτή Β. Α. Ουρέκια, η Βουλή ψήφισε ότι «το λεγόμενο Μοναστηριακό ζήτημα έκλεισε οριστικά...»¹⁵³⁰. Σημειώνεται ότι με την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας την ίδια χρονιά, ο νέος πρεσβευτής στο Βουκουρέστι Μ. Δραγούμης πίστευε ότι ο χρόνος δεν ήταν πρόσφορος για συζητήσεις με τη Ρουμανική κυβέρνηση γι' αυτό το θέμα¹⁵³¹.

Με βάση το 15^ο πρωτόκολλο του Βερολίνου, ωστόσο, η Υψηλή Πύλη απηύθυνε εγκύκλιο στις 21 Αυγούστου 1881 προς τις υπόλοιπες δυνάμεις που υπέγραψαν τη Συνθήκη του Βερολίνου, ζητώντας να προχωρήσουν σε διαιτησία για το θέμα αυτό και τον ορισμό διαιτητών από τη ρουμανική πλευρά¹⁵³². Και ενώ όλες οι χώρες συμφώνησαν με την παραπάνω διαδικασία, η Γερμανία αρνήθηκε θεωρώντας ότι η Ρουμανία έπρεπε εκ των προτέρων να αποδεχθεί τη διαδικασία διαιτησίας. Υποστήριζε δηλαδή ότι δεν είχαν υποχρεωτική εφαρμογή οι αποφάσεις της Συνθήκης του Βερολίνου στο θέμα αυτό.

Με επιστολή του προς στον Οικουμενικό Πατριάρχη από τις 19 Νοεμβρίου 1879, ο Ηγεμόνας της Ρουμανίας Κάρολος Α΄ είχε ζητήσει την αποστολή ειδικών εκπροσώπων του στο Βουκουρέστι, για μια απ' ευθείας επίλυση του προβλήματος¹⁵³³. Ωστόσο, οι ειδικοί απεσταλμένοι του Πατριαρχείου δεν έγιναν δεκτοί και ο Βασιλιάς της Ρουμανίας το 1882 διατύπωνε την θέση ότι το Μοναστηριακό θέμα ήταν εσωτερικό ρουμανικό πρόβλημα και ότι δεν είχαν καμία απολύτως αρμοδιότητα οι Μεγάλες Δυνάμεις¹⁵³⁴. Χωρίς αποτέλεσμα έμεινε, λοιπόν, η διακοίνωση των Πατριαρχείων, μέσω της Πύλης, προς τις Μεγάλες Δυνάμεις¹⁵³⁵.

Το ενδιαφέρον του ελληνικού κράτους υπέρ του Οικουμενικού και των Πατριαρχείων της Ανατολής εκδηλώθηκε, πέραν της διπλωματικής υποστήριξης, με την αναζήτηση νομικών επιχειρημάτων καθώς και με την υποστήριξη του διεθνούς χαρακτήρα της διένεξης, όμως οι εισηγήσεις διεθνών νομικών πανεπιστημιακών

¹⁵²⁹ Charles Samwer et Jules Hopf, *Recueil General de Traités*, Gottingue, 1878, Πρωτόκολλο 15.

¹⁵³⁰ Υπουργείο Εξωτερικών, *Έγγραφα περί του Μοναστηριακού ζητήματος...*, ό.π, σ. 15.

¹⁵³¹ Ștefan Petrescu, "Secularizarea averilor mănăstirești în lumina rapoartelor diplomatice grecești (1860-1880)", *Revista Institutului diplomatic Român*, II-IV (2007), București.

¹⁵³² *Ibidem*, σ. 2-5.

¹⁵³³ *Ibidem*, σ. 3.

¹⁵³⁴ Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondenta privată...*, ό.π, σ. 117, όπου ο Κάρολος Α΄ σημειώνει ότι «... στο πρόβλημα των αφιερωμένων μοναστηριών δε δίνουμε σε κανέναν το δικαίωμα, είναι ένα εσωτερικό πρόβλημα στο οποίο οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν έχουν δικαίωμα να αναμειγνύονται και οι αποφάσεις τους θα συναντήσουν ένα κατηγορηματικό δε μπορούμε».

¹⁵³⁵ *Πατρίς*, 3/15 Αυγούστου 1893.

προσωπικότητων το 1895 κατέληγαν στην άποψη ότι, σύμφωνα με τις αποφάσεις της Συνθήκης του Βερολίνου, το θέμα είχε χάσει τον χαρακτήρα της διεθνούς διαφοράς. Το Μοναστηριακό ζήτημα, παρ' όλο που «δεν απώλεσεν εισέτι εντελώς την διεθνή αυτού θέσιν», εν τούτοις αφ' ενός είχε παραπεμφθεί μόνο για ιδιαίτερη εξέταση (ad separatum) από το Συνέδριο του Βερολίνου και αφ' ετέρου δεν είχαν δικαίωμα άμεσης παρέμβασης οι Μεγάλες Δυνάμεις και ότι μόνον η Υψηλή Πύλη κατείχε μian «ιδιαίτερη θέση»¹⁵³⁶. Το ανθελληνικό κλίμα, επίσης, που είχε δημιουργηθεί στη Ρουμανία αυτή την περίοδο αποτελούσε ανασταλτικό, αν όχι αρνητικό, παράγοντα για την επίλυση του προβλήματος. Το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας το 1885, ενημέρωνε τις ελληνικές πρεσβείες για το ανθελληνικό κλίμα στη Ρουμανία, καθώς και για ορισμένα από τα μέτρα που είχαν ληφθεί σε βάρος της διασποράς¹⁵³⁷. Η προσπάθεια επαναφοράς του θέματος προς συζήτηση από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, λοιπόν, είχε άδοξο τέλος και το θέμα έκλεισε εκεί οριστικά. Παράλληλα, μετά από πολλές διαπραγματεύσεις, έλαβε τέλος και η απομόνωση της ρουμανικής εκκλησίας και ο Πατριάρχης Ιωακείμ Δ' εξέδωσε στις 25 Απριλίου 1885 «Συνοδικό Τόμο», αναγνωρίζοντας το Αυτοκέφαλο της Ρουμανικής Εκκλησίας¹⁵³⁸.

8.2 Οι σχέσεις Ελλάδας- Ρουμανίας στο διάστημα 1881-1912

Το διάστημα 1880-1912 χαρακτηρίστηκε ως περίοδος παρανόησης και παρεξήγησης μεταξύ του ελληνικού και του ρουμανικού κράτους¹⁵³⁹. Μια άλλη προσέγγιση ερμηνεύει αυτή την περίοδο ως διαμάχη των δύο κρατών για ηγεμονία στη Βαλκανική χερσόνησο¹⁵⁴⁰. Συχνά υπερτονίζεται ο αρνητικός ρόλος του εθνικισμού στη Βαλκανική χερσόνησο και ο τρόπος διαχείρισής του από τις Μεγάλες Δυνάμεις, της Υψηλής Πύλης συμπεριλαμβανομένης.

Ωστόσο, τα παραπάνω στοιχεία παρ' όλο που ήταν υπαρκτά στην περίοδο που εξετάζεται δεν ήταν τα κυρίαρχα, ούτε καθόρισαν τη συμπεριφορά των πολιτικών ηγεσιών των χωρών. Ακριβέστερα, μπορεί να σηματοδότησαν την έναρξη ή να επηρέασαν σε ορισμένες φάσεις την εξέλιξη των σχέσεων των δύο κρατών, κανένα όμως δεν αποτέλεσε από μόνο του την αιτία της αρνητικής πορείας των γεγονότων. Υποστηρίζουμε, δηλαδή, ότι ο εθνικισμός που ήταν διάχυτος αυτή την περίοδο σε όλες τις Βαλκανικές χώρες, στη Ρουμανία ιδιαίτερα «...αφομοίωσε τις αξίες του Φιλελευθερισμού, ενώ εξελίχθηκε και προς συμπεριφορές διακρίσεων, απορρίπτοντας τη διαφορετικότητα»¹⁵⁴¹. Η Ρουμανία ξεκίνησε τη σύγχρονη πολιτική της περίοδο προσθέτοντας στις αρχές του ευρωπαϊκού Φιλελευθερισμού τη δική της συμβολή¹⁵⁴². Η γενιά των επαναστατών του 1848 δημιουργούσε το νέο κράτος στη βάση των αρχών του συγκεντρωτισμού και της ομογενοποίησης¹⁵⁴³, αρχές προς τις

¹⁵³⁶ Υπουργείο Εξωτερικών, *Έγγραφα περί του Μοναστηριακού ζητήματος...*, ό.π, σ. 1-67.

¹⁵³⁷ Ibidem, σ. 30-33.

¹⁵³⁸ Μ.Θ. Λάσκαρις, *Το Ανατολικόν ζήτημα 1800-1923*, τόμος Α', Θεσσαλονίκη, 1948, σ. 157.

¹⁵³⁹ Michel Lheritier, *L'évolution des rapports Greco-Roumains...*, ό.π, σ. 583.

¹⁵⁴⁰ Ștefan Petrescu, "Naționalism Românesc și Grecesc în Turcia Europeană...", ό.π, σ. 75.

¹⁵⁴¹ Dinu Balan, "Le nationalisme Roumain pendant la periode 1831-1866. Quelques précisions generales", *Codrul Cosminului*, nr 13 (2007), București, σ. 157-166.

¹⁵⁴² Ibidem, σ. 158.

¹⁵⁴³ Ibidem, σ. 158.

οποίες ήταν δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να αντισταχθούν οι συντηρητικές πολιτικές δυνάμεις. Ωστόσο, παρ' όλο που το λάβαρο της εθνότητας αποτέλεσε την επιταγή της εθνικής αναγέννησης, «η μόνιμη αναφορά ήταν στους ξένους, η εικόνα του πολίτη σε σχέση με τον ξένο, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης... (και) η νομοθεσία αναδείκνυε τη μειονεκτική θέση του ξένου... τα νομοθετικά μέτρα καθιέρωναν μια διαχωριστική γραμμή μεταξύ εντόπιων και ξένων...»¹⁵⁴⁴. Οι απόψεις αυτές κυριάρχησαν, τελικά, σε όλες τις πολιτικές εκφράσεις της Ρουμανίας και επηρέασαν τόσο την εξέλιξη των ελληνο-ρουμανικών σχέσεων, όσο και την ελληνική διασπορά.

Σε ότι αφορά τις ελληνο-ρουμανικές σχέσεις, αυτές επιβαρύνονταν από το Κουτσοβλαχικό θέμα που προωθούσε κυρίως το Εθνικό-Φιλελεύθερο κόμμα, καθώς και από τη διαφορετική επιλογή των πολιτικών ηγεσιών της Ρουμανίας στο θέμα των σχέσεων με την Υψηλή Πύλη¹⁵⁴⁵. Ταυτόχρονα, οι πολιτικές και οικονομικές επιλογές των Κυβερνήσεων των δύο κομμάτων είχαν άμεσα αποτελέσματα στη διασπορά. Για παράδειγμα η απόφαση του Εθνικού Φιλελεύθερου κόμματος για δημιουργία εθνικής αστικής τάξης, καθώς και ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας του κράτους που προωθούσε, δημιουργούσαν προβλήματα στη συμβολή της διασποράς στην ανάπτυξη της χώρας όπως και στη δική της εξέλιξη. Αντίθετα οι Συντηρητικοί και το Κίνημα της Νεολαίας ήταν περισσότερο μετριοπαθείς, με δική τους κυβέρνηση υπογράφηκε η Εμπορική Σύμβαση Ελλάδας-Ρουμανίας και το ειδικό Πρωτόκολλο για τις ελληνικές κοινότητες που το συνόδευε, ενώ με κυβέρνηση των Συντηρητικών αποκαταστάθηκαν οι διακοπείσες διπλωματικές σχέσεις 1905-1911. Σε ότι αφορά τις σχέσεις Ρουμανίας-Πύλης, είναι ενδεικτική η επιλογή της Ρουμανίας να αρνείται την όποια συνεργασία των μικρών Βαλκανικών κρατών εναντίον της κυρίαρχης Πύλης, επιλέγοντας πεισματικά τα διπλωματικά μέσα επίλυσης των διαφορών¹⁵⁴⁶.

Στην περίοδο αυτή τα σημαντικότερα θέματα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος αποτέλεσαν η διακοπή των διπλωματικών σχέσεων των δύο κρατών (1892-1896 και 1905-1911), η υπογραφή της νέας Εμπορικής Σύμβασης Ελλάδας-Ρουμανίας το 1900 με συνακόλουθη αναγνώριση οκτώ ελληνικών κοινοτήτων στη Ρουμανία, η εκκλησιαστική και γλωσσική αναγνώριση των Κουτσόβλαχων με ιραδέ του Σουλτάνου το 1905 και τα επακολουθήσαντα γεγονότα, καθώς και η συνεργασία των δύο κρατών κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913 που κατέληξαν στην υπογραφή της Συμφωνίας του Βουκουρεστίου το 1913. Ταυτόχρονα, όμως, υπήρξαν και διαφορές που έγιναν λιγότερο γνωστές και που έδωσαν την ευκαιρία σε ορισμένους κύκλους να συμβάλλουν στη δημιουργία αρνητικού κλίματος στις σχέσεις των δύο χωρών και στην ελληνική διασπορά.

Η περίοδος αυτή ξεκίνησε, όπως σημειώθηκε ήδη, με τη δημιουργία του *Μακεδονορωμανικού Συλλόγου* με επικεφαλής τον Φιλελεύθερο πρώην Υπουργό Β.Α. Ουρέκια και την δίγλωσση εφημερίδα *Frațilia intru Dreptate* που εξέδιδε, καθώς, επίσης, και διάφορα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα που ακολούθησαν.

¹⁵⁴⁴ Ibidem, σ. 160-161.

¹⁵⁴⁵ Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondența privată...*, ό.π, σ. 366, όπου στον πόλεμο του 1897 μεταξύ Ελλάδας-Πύλης, ο Βασιλιάς Κάρολος σημειώνει, «στεκόμαστε αδιάφοροι... οι συμπάθειες των Ρουμάνων είναι υπέρ των Τούρκων και χαιρόμαστε που οι Έλληνες πήραν ένα θαυμάσιο μάθημα».

¹⁵⁴⁶ Gheorghe Zbucnea, "Atitudinea statului Român față de problema Macedoneană...", ό.π, σ. 141.

Σημείο-καμπή για το νέο τρόπο θεώρησης των σχέσεων των δύο χωρών, αποτελεί η ενέργεια του 1885 και που αφορά τη διαχείριση του κληροδοτήματος Φιλίττη.

Όπως είναι γνωστό, ο Ηπειρώτης Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας Δοσίθεος Φιλίττης με τη διαθήκη του το 1825 στο Μπρασόβ, όρισε τους εκτελεστές της¹⁵⁴⁷ και την επιθυμία του να αποδίδονται ετήσια 2.000 λίρες στην ιδιαίτερη πατρίδα του Ζίτσα και με τα υπόλοιπα να δημιουργηθεί πνευματικό ίδρυμα παρέχοντας υποτροφίες στους φτωχούς και ικανούς νέους από την Ήπειρο και «όλη την Ελλάδα»¹⁵⁴⁸. Το Ίδρυμα δημιουργήθηκε μετά από προσπάθειες ετών και πολλοί νέοι όχι μόνο από την Ελλάδα αλλά και από τη Ρουμανία, ενισχύθηκαν με υποτροφίες του Ιδρύματος Φιλίττη, μεταξύ των οποίων ελληνόφωνοι και βλαχόφωνοι της διασποράς στη Ρουμανία¹⁵⁴⁹.

Αυτή την περίοδο, επίσης, ο στόχος που έθεσε ο *Μακεδονορωμουνικός Σύλλογος* για τα κληροδοτήματα των «Μακεδονορωμούνων» και τον τρόπο αξιοποίησής τους, άρχισε να υλοποιείται μετά το *υπόμνημα Μισαήλ*, στο οποίο έγινε ήδη αναφορά. Ο πυρήνας των απόψεων των στελεχών του *Μακεδονορωμουνικού Συλλόγου* ήταν ότι τα κληροδοτήματα αυτά διέθεταν «κεφάλαια ρωμουνικά, εν Ρωμουνία παρά Ρωμούνων αποκτηθέντα και προορισμένα προς φωτισμόν των ιδίων, (ενώ) σήμερον χρησιμοποιούνται εις συντήρησιν των ξένων σχολείων, άπερ ουδέν έτερον ή την εξαφάνισιν των Ρωμούνων σκοπούσι...»¹⁵⁵⁰. Στο πλαίσιο τέτοιου είδους απόψεων, έγινε ριζική αλλαγή της διοίκησης του ιδρύματος Φιλίττη το 1885¹⁵⁵¹ και στη διοίκησή του διορίστηκαν μόνο Ρουμάνοι επίτροποι πολλοί από τους οποίους είχαν ελληνική καταγωγή¹⁵⁵². Στο διάστημα 1885-1910 δόθηκαν 110 υποτροφίες σπουδών σε νέους από τα κεφάλαια του ιδρύματος, από τις οποίες μόνο 2 (δύο) δόθηκαν σε Έλληνες¹⁵⁵³. Παρόμοια αρπακτική τακτική ακολουθήθηκε και για άλλες κληρονομίες της διασποράς, όπως η κληρονομιά της Ηπειρώτισσας Ελισάβετ Καστρισιού¹⁵⁵⁴, κ.ά. Τα γεγονότα αυτά εκτυλίσσονταν με Κυβέρνηση Εθνικό-Φιλελευθέρων και με Πρωθυπουργό στην αρχή τον Ι.Κ. Μπρατιάνου, ενώ οι σχέσεις με τη διασπορά επιβαρύνθηκαν και από άλλα περιστατικά, όπως για παράδειγμα από μία εσωτερική εγκύκλιο της ρουμανικής διοίκησης για τους ξένους υπηκόους και, στη συνέχεια, από την υπόθεση Σάρρου.

Συγκεκριμένα, με εσωτερική εγκύκλιο της ρουμανικής διοίκησης υποχρεώνονταν όλοι οι ξένοι υπήκοοι που διέμεναν στη Ρουμανία να προσκομίζουν

¹⁵⁴⁷ Dumitru și Elena Limona, *Catalogul documentelor grecești din arhivele statului de la orașul Stalin*, vol. I, București, 1958, σ. 686.

¹⁵⁴⁸ Η διαθήκη δημοσιεύτηκε στο Monitor Oficial, nr 30/1864.

¹⁵⁴⁹ Ioan C. Filitti, *Asezământul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti*, București, 1910, σ. 173-180, όπου και τα ονόματα των Ελλήνων και Ρουμάνων υποτρόφων του ιδρύματος.

¹⁵⁵⁰ *Σύλλογοι του Βουκουρεστίου*, 14 Απριλίου 1880.

¹⁵⁵¹ *Πατρίς*, 29/10 Απριλίου 1892, όπου πρωτοσέλιδο ειδικό άρθρο.

¹⁵⁵² Ioan C. Filitti, *Asezământul cultural al Mitropolitului...*, ό.π, σ. 106-107.

¹⁵⁵³ Ibidem, σ. 173-180, όπου ο Ι.Κ. Φιλίττης, απόγονος της οικογένειας Φιλίττη, προσπάθησε να δικαιολογήσει αυτή την ενέργεια με το επιχειρήμα ότι «ο Δοσίθεος ήταν Μητροπολίτης της Βλαχίας, παρ' όλο που δεν ήταν Βλάχος. Η περιουσία του αντιπροσωπεύεται από ένα αγρόκτημα στη Βλαχία και οι συγγενείς του εγκαταστάθηκαν, επίσης, στη Βλαχία. Οι επίτροποι (της περιουσίας του) όντας Ρουμάνοι, δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν την εμπιστευθείσα περιουσία παρά προς όφελος των Ρουμάνων» !!! (σ. 103-104).

¹⁵⁵⁴ Διονύσιος Π. Στεφάνου, *Περί της αστικής ικανότητας των αλλοδαπών εν Ρωμουνία...*, ό.π, σ. 19.

πιστοποιητικό εγγραφής τους στα μητρώα των δήμων που γεννήθηκαν και βεβαίωση ότι είχαν υπηρετήσει στο στρατό της πατρίδας τους ή ότι είχαν απαλλαχθεί νόμιμα. Μόνο με αυτές τις βεβαιώσεις μπορούσε να αναγνωριστεί η ξένη υπηκοότητα του αλλοδαπού στη Ρουμανία. Ήταν φανερό ότι μέτρο αυτό στρεφόταν εναντίον των ξένων υπηκόων της διασποράς, αφού πολλοί κατάγονταν από τις περιοχές που βρίσκονταν υπό την εξουσία της Πύλης και δεν μπορούσαν να προσκομίσουν τα ανάλογα δικαιολογητικά¹⁵⁵⁵. Το θέμα είχε σημαντικές επιπτώσεις και οδηγούσε σε ενσωμάτωση μέρους της διασποράς, αφού πολλά μέλη της υποχρεώνονταν να αναζητήσουν τη ρουμανική υπηκοότητα. Το πρόβλημα επέτεινε η αδυναμία παρέμβασης του Πρέσβη και του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας. Ο ιδιοκτήτης της εφημερίδας *Η Τρις* στο Βουκουρέστι Ζαχαρίας Π. Σαρδέλης, που διαπίστωνε καθημερινά την οξύτητα του προβλήματος, έστειλε επιστολή στις 13 Ιουνίου 1887 προς τον Υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδας, όπου διεκτραγωδεί την κατάσταση της διασποράς με τα νέα διοικητικά μέτρα του ρουμανικού κράτους, όπου αναφέρει.

«Ουδέποτε η ενταύθα προξενική αρχή έφτασεν εις τοιαύτην κατάπτωσησιν έως σήμερον, όπως υπό την διεύθυνσιν του κ. Δουρούτη. Ουδέποτε οι ενταύθα Έλληνες κατεδιώχθησαν όπως σήμερον. Και άλλοτε εγένοντο καταχρήσεις και πιέσεις αλλά νυν υπερβαίνουν παν όριον. Οι Έλληνες σύρονται εις τας (δυσανάγνωστη λέξη), ο δε κύριος Δουρούτης υπεχώρησεν εις τας απαιτήσεις των εγχωρίων όπως μη θεωρούνται Έλληνες οι εκτός της Ελλάδας γεννηθέντες ή καταγόμενους εκ δούλων επαρχιών. Ζητεί δημοτικά, βαπτιστικά, κλπ, ενώ οι Ρωμούνιοι στρατολογούν πάντας εκ των δούλων ελληνικών χωρών. Ο Δουρούτης ουν αναγνωρίζει δικαιώματα των Ρωμούνων και αρνείται τη Ελλάδι ταύτα επί δούλων χωρών της. Μη χειρότερα...»¹⁵⁵⁶.

Η παράταση και μη επίλυση του θέματος ανάγκασε το Ζαχαρία Π. Σαρδέλη να στείλει δεύτερη επιστολή στον Πρωθυπουργό στις 5 Σεπτεμβρίου 1887¹⁵⁵⁷, ενώ το θέμα ήλθε σε συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου στην Ελλάδα. Η απαίτηση προσκόμισης των παραπάνω δικαιολογητικών ήταν απόλυτη, όπως και η αδυναμία παρέμβασης της Ελλάδας σε ένα εσωτερικό ζήτημα της Ρουμανίας. Για το «περί του ζητήματος της εθνικότητας των εν Ρουμανία Ελλήνων» ο Πρεσβευτής Μιχ. Δουρούτης ενημέρωνε τον Υπουργό Εξωτερικών στην Ελλάδα για τις συζητήσεις που είχε το Μάιο του 1888 με τον αρμόδιο υπουργό Πέτρε Π. Καρπ, όπου και πάλι «... πολλοί των δημάρχων και νομαρχών αρνούνται να εγγράψωσι εν ταις δημοτολογίαις τους παρά της Πρεσβείας και των Προξενικών αρχών αναγνωριζομένων ως υπηκόους Έλληνας ομογενείς...»¹⁵⁵⁸. Το θέμα παρέμεινε άλυτο για την Ελλάδα και οδήγησε σε ενσωμάτωση ενός σημαντικού τμήματος της διασποράς¹⁵⁵⁹.

Πριν τελειώσει το 1887, ένα νέο θέμα οδήγησε σε όξυνση τις σχέσεις Ελλάδας – Ρουμανίας. Ο γιατρός στο Βουκουρέστι Στέφανος Σάρρος, υπήκοος της Ελλάδας και δημότης της Αθήνας από το 1842¹⁵⁶⁰, πέθανε το 1887 αφήνοντας

¹⁵⁵⁵ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, φάκελος 20, υποφάκελος 20.2, έγγραφο 13.

¹⁵⁵⁶ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, φάκελος 14, υποφάκελος 14.2, έγγραφο 90.

¹⁵⁵⁷ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, υποφάκελος 20.2, έγγραφο 15.

¹⁵⁵⁸ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, υποφάκελος 14.3, έγγραφο 94.

¹⁵⁵⁹ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, υποφάκελος 20.2, έγγραφο 16.

¹⁵⁶⁰ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, υποφάκελος 14.1, έγγραφα 1 και 2.

σημαντική περιουσία στο ελληνικό κράτος. Το ρουμανικό δικαστήριο του Ιλόβ (Βουκουρέστι), έσπευσε να διορίσει διαχειριστή της κινητής και ακίνητης περιουσίας του αποθανόντος, παρ' όλο που ο Στέφ. Σάρρος δεν ήταν Ρουμάνος πολίτης. Το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας με διπλωματική νότα τον Οκτώβριο του 1887 χαρακτήρισε άκυρη και ανυπόστατη την απόφαση του ρουμανικού δικαστηρίου που προέβλεπε τη διαχείριση και εκκαθάριση της περιουσίας του Στέφ. Σάρρου και το Υπουργείο Εξωτερικών της Ρουμανίας απάντησε με ανάλογη νότα¹⁵⁶¹. Ο Υπουργός Εξωτερικών της Ρουμανίας Μιχαήλ Φερεκύδης δεν αρκέστηκε στη διαβεβαίωση του Ρουμάνου Πρεσβευτή στην Αθήνα ότι ο Στέφανος Σάρρος ήταν πολιτογραφημένος και εγγεγραμμένος στους εκλογικούς καταλόγους της Αθήνας και «... ο ίδιος ο Ρουμάνος Υπουργός Εξωτερικών ζητούσε και άλλες διευκρινήσεις... (διότι) κατά τη ρουμανική κυβέρνηση ο Σάρρος ήταν Οθωμανός πολίτης»¹⁵⁶². Ο Υπουργός Εξωτερικών Στέφανος Δραγούμης θεώρησε επιθετική τη στάση της Ρουμανίας και έδωσε εντολή στον Πρεσβευτή Μιχαήλ Δουρούτη να αναχωρήσει από το Βουκουρέστι¹⁵⁶³. Ο κίνδυνος διακοπής των διπλωματικών σχέσεων των δύο χωρών ήταν ορατός με την αναχώρηση του Πρεσβευτή Μιχ. Δουρούτη στις 27 Οκτωβρίου 1887¹⁵⁶⁴. Το θέμα έληξε υπέρ της Ελλάδας με επιστολή του Στέφανου Δραγούμη προς τον Υπουργό Εξωτερικών της Ρουμανίας Μιχ. Φερεκύδη στις 16 Ιανουαρίου 1888 και ο Πρεσβευτής Μιχαήλ Δουρούτης επέστρεψε στη Ρουμανία¹⁵⁶⁵.

Παρ' όλο που στη διπλωματία το θέμα χαρακτηρίστηκε ως «ατύχημα Σάρρου-Φερεκύδη», στην πραγματικότητα δεν επρόκειτο για διπλωματικό λάθος ή ατύχημα¹⁵⁶⁶, όπως επίσης η μη αναγνώριση της ελληνικής υπηκοότητας του Αργυριάδη και ο εξαναγκασμός του από τον Νομάρχη του Χούσι (Μολδαβία) σε στράτευση στο ρουμανικό στρατό¹⁵⁶⁷. Σήμερα μπορούμε να ισχυριστούμε ότι στη δεκαετία του 1880 που ήταν στην κυβέρνηση το Εθνικό Φιλελεύθερο κόμμα η στάση του ρουμανικού κράτους γινόταν πιο επιθετική, ενώ θεωρούμε πιθανό να συνέβαλλε στην όξυνση των σχέσεων των δύο χωρών η παρουσία στο Υπουργείο εξωτερικών του Μιχαήλ Φερεκύδη, βλαχόφωνου, που επηρεαζόταν από την προπαγάνδα στο γνωστό Κουτσοβλαχικό θέμα. Μόλις για παράδειγμα έληξε το παραπάνω επεισόδιο, τον Απρίλιο του 1888 δόθηκε άδεια λειτουργίας στο κοινοτικό σχολείο της Τούλτσα που κρατούσαν κλειστό οι ρουμανικές αρχές¹⁵⁶⁸. Στην εξέλιξη αυτή θεωρούμε ότι συνέβαλε σημαντικά η πτώση της Κυβέρνησης Ι.Κ. Μπρατιάνου το Μάρτιο του 1888 και η άνοδος στην εξουσία του Συντηρητικού κόμματος.

¹⁵⁶¹ Radu Tudorancea, "Minoritari și majoritari. Tensiuni în relațiile Româno-Elene la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea", in, *Minoritățile etnice în România...*, ό.π, σ. 123-135.

¹⁵⁶² Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές των ελληνο-ρουμανικών σχέσεων κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Ιωάννινα, 2008, (διδακτορική διατριβή), σ. 241-249.

¹⁵⁶³ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, φάκελος 14.1, έγγραφο 14.

¹⁵⁶⁴ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, φάκελος 14.1, έγγραφο 22^α, 22β.

¹⁵⁶⁵ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, φάκελος 14.1, έγγραφο 17.

¹⁵⁶⁶ *Σύλλογοι*, 28, 29 και 30 Οκτωβρίου 1887.

¹⁵⁶⁷ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές...*, ό.π, σ. 249, 252.

¹⁵⁶⁸ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, φάκελος 14.3, έγγραφο 93.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου το Κουτσοβλαχικό θέμα αποτέλεσε σημαντική παράμετρο στον καθορισμό των σχέσεων Ρουμανίας-Ελλάδας, επί του οποίου συνέπιπταν οι επιλογές του Βασιλιά Κάρολου Α΄ και του Εθνικού Φιλελεύθερου κόμματος. Συγκεκριμένα «...ο Κάρολος Α΄ κατέβαλε προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό της χώρας και τον προσανατολισμό της πολιτικής της προς τη Γερμανία»¹⁵⁶⁹, πράγμα που υλοποιήθηκε από το 1883 με την υπογραφή μυστικής συμφωνίας ένταξης της Ρουμανίας στην Τριπλή Συμμαχία¹⁵⁷⁰. Όμως η Αυστρία επιθυμούσε διακαώς να μη θιγεί το πρόβλημα των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας, στοιχείο που οδήγησε μερίδα της πολιτικής ελίτ της Ρουμανίας, ιδιαίτερα από το Εθνικό Φιλελεύθερο κόμμα, να στραφεί προς τους «Ρωμούνους πέραν του Δούναβη». Αυτή η επιλογή συνέπιπτε με τη στρατηγική του Εθνικού Φιλελεύθερου κόμματος, με συνέπεια οι ελληνο-ρουμανικές σχέσεις αυτής της περιόδου να αποτελούνται από ένα σύνολο θετικών και αρνητικών ενεργειών των πολιτικών ηγεσιών των δύο χωρών, που, οδηγημένες από ιδεολογικές αγκυλώσεις και ερασιτεχνικούς χειρισμούς, χρησιμοποιούσαν την ελληνική διασπορά ως πεδίο επιβεβαίωσης βραχύβιων κερδών, που έβλαπταν μακροπρόθεσμα και τις δύο χώρες.

Μια νέα απόφαση του ρουμανικού κράτους ήλθε να δημιουργήσει τεράστιες αναταράξεις στις σχέσεις Ελλάδας-Ρουμανίας το 1892 και να δημιουργήσει προβλήματα στην οικονομική εξέλιξη της διασποράς στη Ρουμανία. Επρόκειτο για την «υπόθεση Ζάππα» που έλαβε διεθνείς διαστάσεις και οδήγησε σε διακοπή τις διπλωματικές σχέσεις των δύο χωρών στο διάστημα 1892-1896¹⁵⁷¹.

Ο Ευαγγέλης Ζάππας ήταν ιδιοκτήτης τεράστιας κινητής και ακίνητης περιουσίας στη Ρουμανία και ευεργέτης της Ελλάδας και της Ρουμανίας σε πολλές ευκαιρίες και πέθανε στις 20 Ιουνίου 1865. Την τεράστια περιουσία του κληροδότησε στο Ίδρυμα των Ολυμπίων στην Ελλάδα¹⁵⁷² με διαθήκη που έκανε στις 30 Νοεμβρίου 1860 στο Μπροστένι (Ρουμανία)¹⁵⁷³, ενώ την επικαρπία της διαχειρίστηκε ο εξάδελφός του Κωνσταντίνος Ζάππας, που επαύξησε την περιουσία των Ζάππα¹⁵⁷⁴. Σημειώνεται ότι ο Ευαγγέλης Ζάππας, Οθωμανός πολίτης με ελληνική υπηκοότητα¹⁵⁷⁵, ήταν ο ιδρυτής των Ολυμπίων στην Αθήνα¹⁵⁷⁶ και για την εκτέλεση διαφόρων έργων και εκδηλώσεων είχε ήδη δαπανήσει σημαντικά ποσά από τη δεκαετία του 1850¹⁵⁷⁷.

Μετά το θάνατο του Κωνσταντίνου Ζάππα στις 20 Ιανουαρίου 1892, οι ρουμανικές αρχές παρενέβησαν στην εκτέλεση της διαθήκης του Ευαγγέλη Ζάππα, υποστηρίζοντας ότι μεταξύ των κληρονόμων του υπήρχαν και Ρουμάνοι πολίτες που

¹⁵⁶⁹ Gheorghe Iavorschi, “Brăila, de la regimul de porto-franco la cel de zona liberă”, Revista Arhivelor, 1-2 (1999), Bucuresti, σ. 134.

¹⁵⁷⁰ Institutul Diplomatic Român, *Documente Diplomatice Romane*, vol. 11 (1883), București, 2006, σ. XXXI.

¹⁵⁷¹ F. De Martens, *Mémoire sur le conflit entre la Grèce et la Roumanie concernant l'affaire Zappa*, Athènes, 1893.

¹⁵⁷² Michel Lheritier, *L'évolution des rapports Greco-Roumains depuis un siècle...*, ό.π, σ. 584.

¹⁵⁷³ Αθανάσιος Παπαχριστόπουλος, *Κληροδοτήματα*, τεύχος Α΄, Αθήνα, 1914, σ. 127-134.

¹⁵⁷⁴ Διονύσιος Π. Στεφάνου, *Περί της αστικής ικανότητος των αλλοδαπών εν Ρωμονία...*, ό.π, σ. 19.

¹⁵⁷⁵ Michel Lheritier, *L'évolution des rapports Greco-Roumains depuis un siècle...*, ό.π, σ. 583-584.

¹⁵⁷⁶ Αθανάσιος Παπαχριστόπουλος, *Κληροδοτήματα...*, ό.π, σ. 124-127.

¹⁵⁷⁷ Radu Tudorancea, “Minoritari și majoritari. Tensiuni în relațiile...”, ό.π, σ. 124.

προσέφυγαν σε ρουμανικά δικαστήρια¹⁵⁷⁸. Με το ελληνικό δημόσιο συντάχθηκαν και οι κληρονόμοι ανειψιοί του Ζάππα, οι Απόστολος και Χρίστος Ζάππας¹⁵⁷⁹. Η ελληνική κυβέρνηση παρενέβη προτείνοντας συμβιβασμό, η κυβέρνηση της Ρουμανίας τον απέρριψε και η Ελλάδα ανακάλεσε τον Πρεσβευτή της από το Βουκουρέστι. Οι διπλωματικές σχέσεις των χωρών διεκόπησαν για τέσσερα χρόνια (1892-1896)¹⁵⁸⁰. Οι νομικές προεκτάσεις του θέματος έλαβαν διεθνή χαρακτήρα, διήρκησαν επί χρόνια και εκδικάζονταν ακόμη και το 1909¹⁵⁸¹. Σημειώνουμε μόνο την προσπάθεια της ρουμανικής κυβέρνησης να δώσει αναδρομική ισχύ σε νόμους που θα οδηγούσαν σε ιδιοποίηση μέρους της περιουσίας του Ευαγγέλη και του Κωνσταντίνου Ζάππα¹⁵⁸² και το ότι η ελληνική Κυβέρνηση αποδέχθηκε το διαχωρισμό της περιουσίας σε «κληροδοτήμα Ευαγγέλη Ζάππα» και «κληροδοτήμα Κωνσταντίνου Ζάππα»¹⁵⁸³. Τέλος, ήταν τεράστια η αναταραχή και η ανησυχία που διακατείχε τη διασπορά από την εξέλιξη των γεγονότων και τις επιθέσεις του τύπου παρά την αρθρογραφία των εφημερίδων της διασποράς¹⁵⁸⁴.

Η αξία του κληροδοτήματος Ζάππα γίνεται καλύτερα κατανοητή εάν σημειώσουμε το ακόλουθο συγκριτικό στοιχείο. Για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της πολεμικής ήττας της Ελλάδας από την Υψηλή Πύλη το 1897, η Ελλάδα προσέφυγε σε διεθνή δανεισμό ύψους 170 εκατ. φράγκων σε ρήτρα χρυσού το 1898¹⁵⁸⁵. Το κληροδοτήμα Ευαγγέλη Ζάππα, μόνο σε ότι αφορά την αξία της περιουσίας στη Ρουμανία, «... υπερβαίνει κατά τους μετριοτέρους υπολογισμούς τα 28 εκατ. χρυσά φράγκα»¹⁵⁸⁶. Με άλλα λόγια η αξία του κληροδοτήματος του Ευαγγέλη Ζάππα στη Ρουμανία μπορούσε να καλύψει κατά 17% περίπου τις πληγές της Ελλάδας από μια οδυνηρή πολεμική ήττα. Σημειώνουμε ότι από το κολοσσιαίο αυτό ποσό το ελληνικό δημόσιο έλαβε μόνο 280 χιλ. χρυσά φράγκα, που ήταν το μερίδιο του Πέτρου Ζάππα και το εκχώρησε στο ελληνικό δημόσιο¹⁵⁸⁷. Εξ ίσου σημαντικό θέμα αποτέλεσε και η διαθήκη του Έλληνα υπηκόου Κωνσταντίνου Ζάππα¹⁵⁸⁸, από την εκτέλεση της οποίας το ρουμανικό δημόσιο κατ' αρχήν παραιτήθηκε κάθε διεκδίκησης, αλλά στη συνέχεια το 1893 διεκδίκησε μερίδιο και επί της περιουσίας αυτής¹⁵⁸⁹. Ήταν φανερό ότι η νομική πλευρά του θέματος ήταν η

¹⁵⁷⁸ J.N. Lahovary (Verax), *Grèce et Roumanie*, Paris, 1906, σ. 2.

¹⁵⁷⁹ *Πατρίς*, 1/13 Αυγούστου 1893.

¹⁵⁸⁰ Michel Lheritier, *L'évolution des rapports Greco-Roumains depuis un siècle...*, ό.π, σ. 584, όπου οι σχέσεις αποκαταστάθηκαν το 1896, (31 Ιουλίου ο Ρουμάνος Πρέσβης G. Bengescu στην Αθήνα και στις 9 Αυγούστου ο Πρέσβης Κλέων Ραγκαβής στο Βουκουρέστι).

¹⁵⁸¹ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές...*, ό.π, σ. 260-280, όπου επιχειρείται λεπτομερής νομική παρουσίαση του θέματος.

¹⁵⁸² *Πατρίς*, 27/9 Δεκεμβρίου 1893, όπου η συνέντευξη του Δ.Π. Στεφάνου, Υπουργού Εξωτερικών της Ελλάδας.

¹⁵⁸³ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές...*, ό.π, σ. 279.

¹⁵⁸⁴ *Σύλλογοι*, (ενδεικτικά) 9/21, 11/23 Αυγούστου, 10/22, 13/25, 14/26, 18/30 Οκτωβρίου, 20/1, 22/2 Νοεμβρίου 1892, κ.ά.

¹⁵⁸⁵ ΦΕΚ, αρ. 47/21 Μαρτίου 1898 και 121/8 Ιουλίου 1898.

¹⁵⁸⁶ Αθανάσιος Παπαχριστόπουλος, *Κληροδοτήματα...*, ό.π, σ. 123.

¹⁵⁸⁷ *Ibidem*, σ. 124.

¹⁵⁸⁸ ΦΕΚ, αρ. 33/11 Μαΐου 1882.

¹⁵⁸⁹ *Πατρίς*, 20/2 Ιουλίου 1893.

πρόφαση¹⁵⁹⁰, ενώ η ουσία ήταν η αξιοποίηση της τεράστιας περιουσίας που ήταν σημαντική και για τα δύο κράτη. Υπογραμμίζουμε με αφορμή την υπόθεση Ζάππα την πολιτική διάσταση του θέματος, ότι δηλαδή η πολιτική τάξη της Ρουμανίας από το 1885 και έπειτα άλλαξε τρόπο αντιμετώπισης των κληρονομιών των Ελλήνων υπηκόων στη Ρουμανία, παρ' όλο που μέχρι τότε αναγνώριζε το δικαίωμα αυτό στην ελληνική πρεσβεία¹⁵⁹¹. Από το 1885 και έπειτα θεωρούσε ότι αυτό ήταν ένα «αυστηρά νομικό θέμα», αποκλειστικής αρμοδιότητας των ρουμανικών δικαστηρίων, διότι «... τα ακίνητα αγαθά δε μπορούσαν να κληρονομηθούν από ξένους υπηκόους»¹⁵⁹². Η επίκληση νομικών επιχειρημάτων, όψιμη σε κάθε περίπτωση, δε μπορούσε να δικαιολογήσει την επί σειρά ετών παρέμβαση των ρουμανικών αρχών στις κληρονομικές υποθέσεις Ελλήνων της διασποράς στη Ρουμανία¹⁵⁹³. Σύμφωνα με τους ειδικούς, άλλωστε, οι διομολογήσεις υπέρ των ξένων υπηκόων ήταν σε ισχύ στη Ρουμανία τουλάχιστον μέχρι τη Συνθήκη του Βερολίνου το 1878¹⁵⁹⁴.

Παρά την αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων των δύο χωρών το 1896, ήταν διάχυτη, πλέον, μια ανθελληνική συμπεριφορά. Με αφορμή την «υπόθεση Ζάππα», τα μέτρα εναντίον της διασποράς εκδηλώνονταν με κάθε ευκαιρία, ώστε «... τα υπάρχοντα ελληνικά σχολεία διατελώσιν υπό την μανιώδη καταδίωξιν αρνησιεθνούς τινός επιθεωρητού ευρίσκοντος φανταστικά... τα τέκνα των Ελλήνων αποκλείονται των εγχαρίων σχολείων, αι διαθήκαι των ελλήνων σχίζονται και τα ελληνικά κληροδοτήματα σφετερίζονται, κλπ»¹⁵⁹⁵. Για μισελληνισμό μιλά δημόσια και ο Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας Δ.Π. Στεφάνου από το 1893¹⁵⁹⁶.

Αποτυπώνοντας την κατάσταση αυτή σε βάρος της διασποράς η εφημερίδα *Η Τρις* επανέρχεται στο θέμα του μισελληνισμού, τον οποίο υποδαύλιζε «ο Πανσλαβισμός¹⁵⁹⁷ και ο Παγγερμανισμός», για να σημειώσει ότι,

«... ο μισελληνισμός εισήχθη, δυστυχώς, εις αμφοτέρας τας παριστρίους χώρας... ο Έλλην θεωρείται ως αποδιοπομπαίος τράγος... οι παρίστριοι, υπό σκοτοδίνης καταλειφθέντες, υπετάχθησαν ταις ξέναις εισηγήσεσι και το κατά των Ελλήνων μίσος εκορύφωσαν... (ο ελληνισμός) προσβάλλεται εις τας εκκλησίας του, εις τα σχολεία του, εις τας διαθήκας του, εις τα τέκνα του αναιδώς στρατολογούμενα και εις ανακρίσεις ιησουιτικές υποβαλλόμενα... Ρουμανία δια τους Έλληνας είναι μόνον η πόλις, ουχί δε και τα χωρία, εζ' ων αυστηρώς διώκονται. Εις τους Έλληνας ενταύθα έμειναν μέχρι τούδε ελευθέρα, η πάκτωσις κτημάτων και το εμπόριο σιτηρών...»¹⁵⁹⁸.

Μετά τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων των δύο χωρών (1892-1896), έγινε προσπάθεια να μετριαστεί ο ανθελληνισμός που είχε δημιουργηθεί συστηματικά

¹⁵⁹⁰ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές...*, ό.π, σ. 264.

¹⁵⁹¹ Διονύσιος Π. Στεφάνου, *Περί της αστικής ικανότητας των αλλοδαπών εν Ρωμανία...*, ό.π, σ. 19.

¹⁵⁹² Radu Tudorancea, “Minoritari și majoritari. Tensiuni în relațiile Româno-Elene...”, ό.π, σ. 124.

¹⁵⁹³ *Πατρίς*, 17/29 Απριλίου 1893, όπου αναφέρεται στη διαθήκη της Καστρισιού το 1862, με κληρονομιά 200 χιλ. φράγκων από ακίνητα στη Ρουμανία.

¹⁵⁹⁴ Mircea Malița, “A Century of Political and Diplomatic Action for Abolition of the Consular Jurisdiction in Romania”, *Revue Roumaine d’Histoire*, VI (2004), București, σ. 601-602.

¹⁵⁹⁵ *Η Τρις*, 27 Δεκεμβρίου 1899.

¹⁵⁹⁶ *Πατρίς*, 27/9 Δεκεμβρίου 1893.

¹⁵⁹⁷ Μ.Θ. Λάσκαρις, *Το Ανατολικόν Ζήτημα...*, ό.π, σ. 228-246.

¹⁵⁹⁸ *Η Τρις*, 11 Ιανουαρίου 1900.

από μερίδα της πολιτικής τάξης και του Τύπου. Την προσπάθεια ανέλαβε με επιμονή προς τον Βασιλιά Κάρολο Α΄ η διπλωματία της Αυστρίας, η οποία ανησυχούσε για την επιθετική συμπεριφορά της Βουλγαρίας και για τα γεγονότα στη Μακεδονία από ομάδες Βούλγαρων ανταρτών, που μπορεί να οδηγούσε σε σύγκρουση Βουλγαρίας-Ρουμανίας¹⁵⁹⁹. Με την άνοδο στην εξουσία του Συντηρητικού κόμματος το 1899, οι προσπάθειες της διπλωματίας της Αυστρίας είχαν θετικά αποτελέσματα¹⁶⁰⁰.

Πρώτο βήμα προσέγγισης αποτέλεσε η υπογραφή νέας Εμπορικής Συμφωνίας Ελλάδας-Ρουμανίας στις 6/19 Δεκεμβρίου 1900, με κυβέρνηση του Συντηρητικού κόμματος. Η Συμφωνία υπογράφηκε στο Βουκουρέστι από τον Υπουργό Εξωτερικών Α. Μαργκιλομάν και τον Έλληνα Πρεσβευτή Γ.Α. Αργυρόπουλο¹⁶⁰¹ και τέθηκε σε ισχύ στις 22 Ιανουαρίου 1901¹⁶⁰², ενώ είχαν προηγηθεί συζητήσεις πολλών ετών με την Κυβέρνηση του Εθνικού Φιλελεύθερου κόμματος χωρίς αποτέλεσμα¹⁶⁰³. Με ειδικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση αναγνωρίστηκαν ως νομικά πρόσωπα 8 (οκτώ) ελληνικές κοινότητες στη Ρουμανία με τα ιδρύματά τους (εκκλησίες, σχολεία, κ.ά). Οι κοινότητες που αναγνωρίστηκαν βρίσκονταν στις πόλεις Βραΐλα, Γαλάτσι, Γιούργεβο, Καλαφάτι, Κωνσταντσα, Μαγγάλια, Σουλινά και Τούλτσα¹⁶⁰⁴.

Λίγους μήνες αργότερα η Αυστρο-Ουγγαρία οργάνωσε συνάντηση των Βασιλιάδων Γεώργιου Α΄ και Κάρολου Α΄ στις Δαλματικές ακτές, στις 1/13 Μαΐου 1901¹⁶⁰⁵. Ο Βασιλιάς Κάρολος Α΄ ζήτησε τη διαμεσολάβηση της Ελλάδας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο για την εκλογή Κουτσόβλαχου Μητροπολίτη στη Μακεδονία ως ανάχωμα στις Βουλγαρικές επιδιώξεις, ενώ ο Γεώργιος Α΄ έθιξε το πρόβλημα της κληρονομιάς Ζάππα. Ο φόβος της Ρουμανίας περιλάμβανε και τις πιθανές Βουλγαρικές διεκδικήσεις στη Δοβρουτσά, όμως οι συνομιλίες δεν είχαν κανένα πρακτικό αποτέλεσμα¹⁶⁰⁶.

Τα γεγονότα του 1903 στη Μακεδονία ως μέρος του Ανατολικού ζητήματος¹⁶⁰⁷, επέτειναν τα προβλήματα ανταγωνισμών και διεκδικήσεων στις Οθωμανικές κτήσεις της βαλκανικής και στις 24 Απριλίου 1904 εκπρόσωποι των Κουτσόβλαχων υπέβαλλαν υπόμνημα στο Οικουμενικό Πατριαρχείο ζητώντας αυτοτέλεια και δυνατότητα ίδρυσης ναών, πράγμα που το Οικουμενικό Πατριαρχείο απέρριψε στις 3 Μαΐου 1904¹⁶⁰⁸. Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και η νέα συντηρητική ρουμανική κυβέρνηση, που διασφάλισε την υποστήριξη της Τριπλής Συμμαχίας στο θέμα αυτό¹⁶⁰⁹. Η δραστηριοποίηση της ρουμανικής διπλωματίας, αλλά

¹⁵⁹⁹ Σπυρίδων Σφέτας, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνο-ρουμανικών σχέσεων 1866-1913», *Μακεδονικά*, 23 (2001-2002), Θεσσαλονίκη, σ. 35-36.

¹⁶⁰⁰ I. Gheorghiu și I. Sendrulescu, “Relațiile externe ale României în perioada 1900-1914”, *Studii și Articole de Istorie*, XXVII-XXVIII (1974), București, σ. 90.

¹⁶⁰¹ G. Streit, *Mémoire sur la question des communautés Helleniques...*, *ό.π.*, σ. 26.

¹⁶⁰² Constantin N. Velichi, “Les relations roumano-grecques pendant la période...”, *ό.π.*, σ. 531.

¹⁶⁰³ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές...*, *ό.π.*, σ. 212-224.

¹⁶⁰⁴ ΦΕΚ, αρ. 16/23 Ιανουαρίου 1901.

¹⁶⁰⁵ Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondența privată...*, *ό.π.*, σ. 399.

¹⁶⁰⁶ I. Gheorghiu și I. Sendrulescu, “Relațiile externe ale României...”, *ό.π.*, σ. 91.

¹⁶⁰⁷ Βασίλης Κ. Γούναρης, *Το Μακεδονικό Ζήτημα από τον 19^ο έως τον 21^ο...*, *ό.π.*, σ. 25-66.

¹⁶⁰⁸ Σπυρίδων Σφέτας, «Το Ιστορικό πλαίσιο των ελληνο-ρουμανικών...», *ό.π.*, σ. 37, όπου και τα αιτήματα μέσω του υποβληθέντος υπομνήματος.

¹⁶⁰⁹ *Ibidem*, σ. 37-38, όπου επιφυλάξεις εξέφρασε η Βιέννη.

και η υποστήριξη του Γερμανού και Αυστριακού Πρεσβευτή, οδήγησαν το Σουλτάνο στην ικανοποίηση μιας διεκδίκησης ετών της Ρουμανίας. Συγκεκριμένα, με Ιραδέ του Σουλτάνου στις 9/22 Μαΐου 1905 αναγνωρίστηκε στους Κουτσόβλαχους το δικαίωμα να συγκροτούν χωριστές κοινότητες στα πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και να εκλέγουν δικούς τους Προέδρους και συμβούλους, ενώ ταυτόχρονα διέταξε τις υπηρεσίες του κράτους να διευκολύνουν τους δασκάλους των κοινοτήτων τους για τη λειτουργία των σχολείων τους. Με άλλα λόγια αποδόθηκαν στους Κουτσόβλαχους ίσα πολιτικά δικαιώματα χωρίς να αναφέρεται ότι αναγνωρίζονται ως ξεχωριστή εθνική ομάδα (Μιλλέτ), ενώ στις 10/23 Ιουνίου 1905 τους αναγνωρίζόταν το δικαίωμα χρήσης της Βλάχικης γλώσσας στα σχολεία και στις εκκλησίες τους¹⁶¹⁰. Ήταν φανερό ότι η απόφαση του Σουλτάνου είχε πολιτικές σκοπιμότητες και ήταν ένα μέτρο διαίρεσης των Βαλκανικών λαών, αλλά και υποβάθμισης του ρόλου του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Αμέσως μετά την έκδοση του παραπάνω Ιραδέ στην Κωνσταντινούπολη, ο Ρουμάνος Πρέσβης στην Αθήνα Παπινίου επισκέφθηκε επείγοντως τον Υπουργό Εξωτερικών Ράλλη στις 28 Ιουνίου 1905, για να του δηλώσει ότι η Κυβέρνησή του παρακολουθούσε με αγανάκτηση τα γεγονότα εναντίον «των Ρουμάνων της Μακεδονίας» σε διάφορες περιοχές της και ότι η κατάσταση αυτή «δεν είναι δυνατόν ή να έχη τον αντίκτυπον αυτής εν αυτή τη Ρουμανία, ένθα υπήρχε φόβος χρήσεως αντιποίνων κατά των Ελλήνων...»¹⁶¹¹. Τα αντίποινα εκδηλώθηκαν στις 31 Ιουλίου 1905 στην κεντρική πλατεία του Γιούργεβο, με επιθέσεις «αγανακτισμένων» Ρουμάνων εναντίον ελληνικών καταστημάτων και καύση της ελληνικής σημαίας¹⁶¹², καθώς και στο Γαλάτσι, Καλαφάτ, κ.ά.¹⁶¹³. Στις 2 Αυγούστου 1905 οργανώθηκε ανθελληνικό συλλαλητήριο στο Βουκουρέστι από την *Εταιρεία Μακεδονο-Ρουμανικής Κουλτούρας* παρουσία φοιτητών, αξιωματικών κ.ά.¹⁶¹⁴, όπου «αγανακτισμένοι πολίτες» κατέστρεψαν το καφεενείο «Ρουμανία» και τραυμάτισαν τον ιδιοκτήτη Παύλο Σταμούλη¹⁶¹⁵. Η Ρουμανική κυβέρνηση συνέδεε την «αγανάκτηση» των πολιτών με τις επιθέσεις ανταρτών εναντίον Κουτσόβλαχων στην Μακεδονία, που αποδίδονταν στην οργάνωση *Μακεδονικός Σύλλογος* και που, υποτίθεται ότι, τελούσε υπό τη σκέπη του ελληνικού κράτους¹⁶¹⁶.

Τα γεγονότα εξελίχθηκαν ταχύτατα και στις 10 Αυγούστου 1905 απελάθηκαν από τη Ρουμανία οι Έλληνες υπήκοοι Σπύρος Σίμος, ιδιοκτήτης και διευθυντής της ελληνικής εφημερίδας *Πατρίς* στο Βουκουρέστι¹⁶¹⁷, καθώς και οι συντάκτες της εφημερίδας Χ. Παππάς και Θεόδωρος Μοσχόπουλος, ως «επικίνδunami για τη δημόσια τάξη»¹⁶¹⁸. Η ρουμανική πλευρά καταγράφει (5) πέντε, τουλάχιστον, επιθέσεις και

¹⁶¹⁰ Virgil Coman, "Meglenoromanii la începutul secolului XX. Evoluții în plan politic", *Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza*, XLVI-XLVII (2000-2001), Iași, σ. 152-153.

¹⁶¹¹ Υπουργείον Εξωτερικών, *Διπλωματικά έγγραφα*, Αθήνα, 1906, σ. 2-7.

¹⁶¹² Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 163-164.

¹⁶¹³ S. Țovaru, *Problema școalei Românești...*, ό.π, σ. 47.

¹⁶¹⁴ Σπυρίδων Σφέτας, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνο-ρουμανικών σχέσεων...», ό.π, σ. 41-42.

¹⁶¹⁵ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 164.

¹⁶¹⁶ Υπουργείον Εξωτερικών, *Διπλωματικά έγγραφα...*, ό.π, σ. 19.

¹⁶¹⁷ Η εφημερίδα *Πατρίς* συνέχισε την έκδοσή της στην Αθήνα, με μεγάλη εκδοτική επιτυχία.

¹⁶¹⁸ Υπουργείον Εξωτερικών, *Διπλωματικά έγγραφα...*, ό.π, σ. 15 και 18.

δολοφονίες Κουτσόβλαχων το καλοκαίρι του 1905 στη Μακεδονία από οργανωμένες ανταρτικές ομάδες με την κάλυψη του ελληνικού κράτους, που προσπάθησε να τις εξομοιώσει με τα γεγονότα κατά της διασποράς στη Ρουμανία¹⁶¹⁹. Στις 3 Σεπτεμβρίου 1905 ο Πρέσβης της Ελλάδας στο Βουκουρέστι αναχώρησε «με άδεια» και στις 4 (τέσσερις) Οκτωβρίου ο Υπουργός Εξωτερικών Ράλλης παραδέχθηκε ότι διακόπηκαν οι διπλωματικές σχέσεις των δύο χωρών, διότι οι απαντήσεις της ρουμανικής κυβέρνησης ήταν σε «ύφος λίαν βίαιον»¹⁶²⁰. Η ρουμανική κυβέρνηση κατήγγειλε από 1^{ης} Οκτωβρίου 1905 την Εμπορική Σύμβαση των δύο χωρών και το Πρωτόκολλο που τη συνόδευε¹⁶²¹, με αποτέλεσμα την αδυναμία, πλέον, των ελληνικών κοινοτήτων να λαμβάνουν δωρεές και κληροδοτήματα και να εξαναγκάζονται να ρευστοποιούν τις περιουσίες τους¹⁶²². Όπως σημειώνει ο Σπύρος Σίμος της εφημερίδας *Πατρίς* που είχε ήδη απελαθεί,

«...ο κύριος σκοπός της καταγγελίας της εμπορικής συμβάσεως υπό των Ρωμούνων ήτο να προσβάλλουν την ισχύν του επισυναπτομένου τη συμβάσει πρωτοκόλλου περί της αναγνωρίσεως οκτώ εν Ρωμουνία ελληνικών κοινοτήτων ως ηθικών (νομικών) προσώπων απέναντι των ρωμουνικών δικαστηρίων... διά της τιαυτής μεθόδου το Ρωμουνικόν κράτος κατεβρόχθησε περιουσίας εκατομμυρίων όλων, τα οποία διάφοροι φιλογενείς και ευσεβείς Έλληνες της Ρωμουνίας είχαν δωρίσει εις διάφορα ελληνικά καθιδρύματα...»¹⁶²³.

Ακόμη και η συμπεριφορά του Βασιλιά Κάρολου Α΄ υπήρξε υπεροπτική και σε βάρος της Ελλάδας αυτή την περίοδο¹⁶²⁴ και στα απομνημονεύματά του μιλούσε με πλήρη περιφρόνηση «... για το ελληνικό αίμα που ρέει στις φλέβες του ρουμανικού λαού»¹⁶²⁵.

Τα άμεσα αποτελέσματα αυτής της εξέλιξης έγιναν ορατά στη λειτουργία των περισσότερων σχολείων της διασποράς το Φθινόπωρο του 1905. Στη Βραίλα έκλεισαν μετά από «δίκη» δύο σχολεία, το ιδιωτικό *Η Πρόοδος* με 140 μαθητές και το κοινοτικό με 250 μαθητές, όπως και το Αρρεναγωγείο της Τούλτσα, τα κοινοτικά σχολεία της Κωνσταντίας, το κοινοτικό Αρρεναγωγείο του Σουλινά, καθώς και το κοινοτικό σχολείο του Καλαφάτ, του οποίου οι δύο δάσκαλοι Α. Νέτσος και Π. Βουρόπουλος απελάθηκαν¹⁶²⁶. Δημόσια επίπληξη έγινε στο ιδιωτικό σχολείο *Αθηνά* (Πυλαρινού) και στα δύο κοινοτικά στο Γαλάτσι, όπως και στο ΠαρθENAγωγείο της Τούλτσα¹⁶²⁷. Τα πιθανά υπαρκτά λειτουργικά προβλήματα ορισμένων σχολείων μεταβλήθηκαν σε ευκαιρία υπενθύμισης της εξωτερικής πολιτικής της Ρουμανίας.

Στις 30 Ιανουαρίου 1906 «αγανακτισμένοι πολίτες» εισήλθαν στην ελληνική εκκλησία του Βουκουρεστίου υποχρεώνοντας τον ιερέα να διαβάσει το Ευαγγέλιο στη ρουμανική γλώσσα και το επόμενο βράδυ πλήθη διαδήλωναν στους δρόμους της

¹⁶¹⁹ J. Lahovari (Verax), (Υπουργός Εξωτερικών Ρουμανίας), *Grèce et Roumanie*, Paris, 1906, σ. 12.

¹⁶²⁰ Υπουργείον Εξωτερικών, *Διπλωματικά έγγραφα...*, ό.π, σ. 37.

¹⁶²¹ G. Streit, *Mémoire sur la question des communautés...*, ό.π, σ. 25-28.

¹⁶²² Σπυρίδων Σφέτας, « Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνο-ρουμανικών σχέσεων...», ό.π, σ. 42.

¹⁶²³ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, φάκελος 138.1, όπου η εφημερίδα *Πατρίς*, έγγραφο 19-27.

¹⁶²⁴ Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondența privată...*, ό.π, σ. 367, 364, 366, 376-377, 436, κ.ά.

¹⁶²⁵ *Ibidem*, σ. 465.

¹⁶²⁶ Υπουργείον Εξωτερικών, *Διπλωματικά έγγραφα...*, ό.π, σ. 38-39.

¹⁶²⁷ *Η Τρις*, 11 Νοεμβρίου και 10 Δεκεμβρίου 1905.

πρωτεύουσας λεηλατώντας ελληνικά καταστήματα¹⁶²⁸. Οι διώξεις εναντίον της διασποράς συνεχίστηκαν και στις 3 Φεβρουαρίου 1906 απελάθηκαν οι μεγαλέμποροι και εφοπλιστές αδελφοί Σταθάτου, Όθων Τετενές, Δ. Ματαράγκας, Τσούχλος & Λεκός, καθώς και οι κτηματίες και έμποροι Γ. Σκιαδαρέσης, Ν. Βερόνης, Κ. Κώττης, Ασημάκης Αρτέμης, Π. Βαλιανάτος, Π. Ζανάτος και Ν. Αθανασίου, «οι οποίοι φοβούνται να επιστρέψουν εις την Ρωμουνίαν...»¹⁶²⁹. Λίγο αργότερα, στις 9 Μαΐου 1906, απελάθηκαν οι Ιωάννης Τσέτσικας ιατρός, Ζήσης Πρωτόπαπας κτηματίας και ενοικιαστής αγροκτημάτων, Ι. Άστρας μεγαλέμπορος, Στυλιανός Σαπατίνος βιομήχανος, Αντ. Τσιρικλιάνος βιομήχανος, Διονύσιος Γιαννουλόπουλος δικηγόρος, Διαμαντής Μαργαρίτης οινέμπορος, Σωτηρόπουλος έμπορος αποικιακών, Χρ. Καφές οινέμπορος, Καραγιαννόπουλος έμπορος δερμάτων, Γεωργιάδης έμπορος και Ιωαννίδης έμπορος¹⁶³⁰, καθώς και ο μεγαλέμπορος στο Βουκουρέστι Αντώνιος Βαλσαμάκης¹⁶³¹. Ταυτόχρονα πολλοί Έλληνες αγρότες εγκατέλειπαν τη Ρουμανία κάτω από το πρωτοφανές ανθελληνικό κλίμα.

Το πρώτο μέτρο που αναγκάστηκε να λάβει η ελληνική κυβέρνηση την 1^η Ιανουαρίου 1907 αφορούσε την «απονομή της ελληνικής ιθαγενείας εις τους εξ Ανατολικής Ρωμυλίας, Βουλγαρίας και Ρωμουνίας ομογενείς πρόσφυγας»¹⁶³². Τον Απρίλιο του ίδιου χρόνου ιδρύθηκε το «Θεσσαλικό Γεωργικό Ταμείο»¹⁶³³, το Μάιο το ελληνικό δημόσιο προχώρησε σε σύναψη δανείου ύψους 10 εκ. δρχ. για την εξαγορά αγροκτημάτων στη Θεσσαλία και αποκατάσταση σε αγροτικούς κλήρους Ελλήνων από τη Βουλγαρία, Ανατολική Ρωμυλία και Ρουμανία¹⁶³⁴, ενώ για την αποπεράτωση της αποκατάστασης το 1909 συνήψε νέο δάνειο ύψους 5 (πέντε) εκατ. δρχ.¹⁶³⁵. Πάνω από 500 οικογένειες Ελλήνων αγροτών από τη Ρουμανία αποκαταστάθηκαν στη Θεσσαλία μόνον κατά τη διάρκεια του Φθινοπώρου του 1907¹⁶³⁶.

Παρ' όλη τη στάση της Ρουμανικής Κυβέρνησης, η Ελλάδα μείωσε το 1907 τους δασμούς εισαγωγών από τη Ρουμανία¹⁶³⁷ και το 1909 κύρωσε τη Σύμβαση για δρομολόγια της Ρουμανικής Θαλάσσιας Ατμοπλοΐας στον Πειραιά, ως ένδειξη επιθυμίας αποκατάστασης των διπλωματικών σχέσεων¹⁶³⁸. Οι ρουμανικές αρχές από το 1907 άρχισαν την ανάκληση εντολών απέλασης Ελλήνων υπηκόων¹⁶³⁹, που πολλοί

¹⁶²⁸ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 164.

¹⁶²⁹ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, φάκελος 138.1, έγγραφο 26.

¹⁶³⁰ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, φάκελος 138.1^α.

¹⁶³¹ Constantin N. Velichi, "Les relations roumano-greques pendant la periode...", ό.π, σ. 539.

¹⁶³² ΦΕΚ, αρ. 1/4 Ιανουαρίου 1907.

¹⁶³³ ΦΕΚ, αρ. 62/7 Απριλίου 1907.

¹⁶³⁴ ΦΕΚ, αρ. 90/11 Μαΐου 1907, όπου οι περισσότεροι ήταν αγρότες από τη Βουλγαρία.

¹⁶³⁵ ΦΕΚ, αρ. 123/6 Ιουνίου 1909.

¹⁶³⁶ ΦΕΚ, αρ. 172/7 Σεπτεμβρίου 1907, 192/8 Οκτωβρίου 1907, 196/10 Οκτωβρίου 1907, 207/22 Οκτωβρίου 1907, κ.ά, και ΦΕΚ, αρ. 205/1 Αυγούστου 1908 και 294/28 Νοεμβρίου 1908.

¹⁶³⁷ ΦΕΚ, αρ. 124/1 Ιουλίου 1907.

¹⁶³⁸ ΦΕΚ, αρ. 296/16 Δεκεμβρίου 1909. Εκπρόσωπος της Ρουμανικής Ακτοπλοΐας ήταν ο Αλέξ. Βαλλιάνος, ενώ η Ρουμανική Ακτοπλοΐα αποκτούσε το δικαίωμα τακτικής εβδομαδιαίας συγκοινωνίας στη γραμμή Πειραιάς-Κωνσταντία.

¹⁶³⁹ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 164.

εν τω μεταξύ είχαν υποβάλλει αιτήσεις άδειας επανόδου στη Ρουμανία¹⁶⁴⁰, ενώ σημαντικό ρόλο στην κατεύθυνση της εξομάλυνσης των σχέσεων των δύο χωρών είχαν η Ιταλία και η Ρωσία¹⁶⁴¹. Μεγάλη δημοσιότητα έλαβε ένα, ατυχέστατο από κάθε άποψη γεγονός στον Πειραιά, με εισβολή οργισμένου πλήθους στο ατμόπλοιο της Ρουμανικής Θαλάσσιας Ατμοπλοΐας το καλοκαίρι του 1910, που προκάλεσε ανάλογες εκδηλώσεις στη Ρουμανία¹⁶⁴². Οι απαιτήσεις της Ρουμανίας για τιμωρία των ενόχων και αποζημιώσεις ορθώς ικανοποιήθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση, ενώ η Ρουμανία συνέχιζε να απαγορεύει ακόμη και την είσοδο ελληνικών εφημερίδων στο ρουμανικό έδαφος¹⁶⁴³.

Η αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων των δύο χωρών έγινε στις 5 Απριλίου του 1911 και οφειλόταν, πέραν των πιέσεων του διεθνούς παράγοντα, στην άνοδο νέων κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων στην Ελλάδα υπό τον Ελευθέριο Βενιζέλο, αλλά και στην Κυβέρνηση των Συντηρητικών και στη διαφορετική προσέγγιση της εξωτερικής πολιτικής του Πρωθυπουργού Πέτρε Π. Καρπ. Ο Πρεσβευτής της Ελλάδας Δ. Καρούζος έφτασε στο Βουκουρέστι στη 1^η Ιουνίου 1911 και ο Πρεσβευτής της Ρουμανίας Αλέξανδρος Φλορέσκου στην Αθήνα στις 11 Ιουνίου της ίδιας χρονιάς¹⁶⁴⁴.

Τα προβλήματα που σημειώθηκαν προηγουμένως αποτέλεσαν τις αιτίες της μη ικανοποιητικής ανάπτυξης των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των δύο χωρών. Στην περίοδο 1891-1900 οι ρουμανικές εξαγωγές προς την Ελλάδα δεν ξεπερνούσαν το 1 (ένα) εκατ. λεί¹⁶⁴⁵, ενώ σημείωσαν μικρή βελτίωση παρά την υπογραφή της εμπορικής Σύμβασης Ελλάδας-Ρουμανίας το 1900. Η διακοπή των διπλωματικών σχέσεων το 1905, η καταγγελία της εμπορικής Σύμβασης και η ταυτόχρονη επιβολή περιοριστικών δασμών εισαγωγών από τις δύο χώρες τον Ιούλιο του 1906, είχε αρνητική επίπτωση στην ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων των δύο χωρών, περισσότερο όμως έβλαψε τις ρουμανικές εξαγωγές, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

---

¹⁶⁴⁰ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές πτυχές...*, ό.π, σ. 229-230, όπου μεταξύ αυτών οι Τιμολέων Ρουμπίνης, Λυκούργος Νικολαΐδης, Ι. Δελλαγραμμάτικας, Γεώργιος Εμπειρικός.

¹⁶⁴¹ *Ibidem*, σ. 229-237.

¹⁶⁴² Gheorhe Zbucnea, *Românii și Balcanii în epoca modernă...*, ό.π, σ. 61, όπου ως αιτία της εισβολής του πλήθους αναφέρεται η απαίτηση σύλληψης δύο Ελλήνων λιποτακτών, ενώ ο Alexandru A. Mares, ("Casul Pireu. Context și consesiune", *Studii si Articole de Istorie*, LXXIII (2008), σ. 27), θεωρεί ότι οι εισβολείς αναζητούσαν χρήματα που μεταφέρονταν στο πλοίο.

¹⁶⁴³ *Egalitatea Brăilei*, 16 Οκτωβρίου 1909, με εξαίρεση την εφημερίδα Ταχυδρόμος της Κωνσταντινούπολης.

¹⁶⁴⁴ Michel Lheritier, *L'evolution des rapports Greco-Roumains...*, ό.π, σ. 587.

¹⁶⁴⁵ Daniela Bușă, "România și comerțul cu statele din Sud-Estul Europei (1900-1914)", *Revista Istorică*, 9-10 (1997), București, σ. 640-645.

Πίνακας 24

Το εξωτερικό εμπόριο της Ρουμανίας με την Ελλάδα (1900-1914)

Έτος	Εισαγωγές		Εξαγωγές	
	Αξία (λέι)	% συνόλου	Αξία (λέι)	% συνόλου
1900	1.224.952	0,56	188.773	0,07
1902	3.732.986	1,32	1.349.184	0,36
1904	2.837.529	0,91	1.456.565	0,55
1906	944.788	0,22	1.056.511	0,22
1908	1.469.926	0,35	631.334	0,17
1910	1.737.490	0,43	895.533	0,14
1912	2.072.775	0,33	635.789	0,10
1914	1.657.278	0,33	6.871.159	1,52

Πηγή: Daniela Bușă, "România și comerțul cu statele...", *ό.π.*, σ. 641-642.

Η Γαλλική Πρεσβεία στην Αθήνα εκτιμούσε, ωστόσο, ότι οι ρουμανικές εξαγωγές προς την Ελλάδα ξεπερνούσαν τα 2 (δύο) εκατ. λέι και ότι η διακοπή των οικονομικών συναλλαγών έβλαψε περισσότερο τα ρουμανικά συμφέροντα. Σημειώνεται ότι οι ρουμανικές εξαγωγές περιλάμβαναν κατασκευαστική ξυλεία, σιτηρά και άλευρα και ζωικά προϊόντα (86,6% της αξίας των εξαγωγών προς την Ελλάδα στο διάστημα 1885-1904), ενώ οι ελληνικές εξαγωγές προς τη Ρουμανία περιλάμβαναν ελαιόλαδο, ελιές, σύκα, σταφίδες, φύλλα καπνού, κρασιά, μάρμαρα, επεξεργασμένα δέρματα, χαρούπια, φρούτα και λουκούμια (89,4% της αξίας των ελληνικών εξαγωγών προς τη Ρουμανία στο διάστημα 1885-1904)¹⁶⁴⁶. Σε κάθε περίπτωση, η εκρηκτική άνοδος των ρουμανικών εξαγωγών προς την Ελλάδα μετά το 1912 αποδεικνύει τις τεράστιες δυνατότητες που υπήρχαν για την ανάπτυξη του εμπορίου μεταξύ των δύο χωρών, προϋποθέσεις που δεν καλλιέργησαν οι δύο χώρες, όπως συνέβη και με την έλλειψη οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των χωρών της Βαλκανικής αυτή την περίοδο.

8.3 Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) και η Συνθήκη του Βουκουρεστίου

Οι Βαλκανικές αντί-Οθωμανικές εξελίξεις βρίσκονταν σε ταχεία κίνηση κατά την περίοδο 1911-1912, με στόχο τη σύναψη Βαλκανικού Συμφώνου. Μετά από πίεση του Τσάρου της Ρωσίας το σύμφωνο μεταξύ Βουλγαρίας και Σερβίας υπογράφηκε τελικά στις 29 Απριλίου 1912, συνοδευόμενο από μυστικά πρωτόκολλα και τον Τσάρο επιδιαιτητή¹⁶⁴⁷, που συμπληρώθηκε από το Σύμφωνο Ελλάδας και Βουλγαρίας στις 16 Μαΐου 1912 και αντίστοιχο Σερβίας και Μαυροβουνίου στις 23 Σεπτεμβρίου 1912. Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος ξεκίνησε στις 18 Οκτωβρίου 1912¹⁶⁴⁸ και τα νικηφόρα αποτελέσματα των Βαλκάνιων συμμαχών συζητούνταν, στη Συνδιάσκεψη

¹⁶⁴⁶ Ibidem, σ. 642.

¹⁶⁴⁷ Βασιλική Παπούλια, «Το Βαλκανικό Σύμφωνο», στο *Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 13-31.

¹⁶⁴⁸ Helen Gardikas-Katsiadakis, *Greece and the Balkan Imbroglia...*, *ό.π.*, σ. 124-136.

του Λονδίνου (Δεκέμβριος 1912)¹⁶⁴⁹. Από το πλήθος των θεμάτων που δημιουργούνταν με τη σχηματιζόμενη νέα κατάσταση στα Βακάνια, σημειώνεται μόνο το Κουτσοβλαχικό θέμα που σημάδεψε τις σχέσεις Ελλάδας-Ρουμανίας επί σειρά δεκαετιών¹⁶⁵⁰.

Η Ρουμανία δε συμμετείχε στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο, υιοθετώντας από την αρχή τη θέση των Μεγάλων Δυνάμεων για μη ανάμιξη στη διαμάχη, αλλά «... πρώτη και μόνη ζήτησε αποζημίωση για την ουδετερότητά της», με αποτέλεσμα να της παραχωρηθεί η Σιλίστρια τον Απρίλιο του 1913¹⁶⁵¹. Ταυτόχρονα η ρουμανική κυβέρνηση μετέθετε τη λήψη απόφασης στις προτάσεις συμμαχίας από τη Σερβία και την Ελλάδα τον Απρίλιο του 1913, «παρά την επίμονη επανάληψη (πίεση) από τους δύο διπλωμάτες τους (Σερβίας και Ελλάδας)» στο Βουκουρέστι¹⁶⁵². Όμως ο Πρωθυπουργός της Ελλάδας Ελευθέριος Βενιζέλος που συνεργαζόταν άριστα με τον Υπουργό Εσωτερικών της Ρουμανίας Τάκε Ιονέσκου «... πρόσφερε πολιτιστική και θρησκευτική αυτονομία στους Κουτσόβλαχους της Μακεδονίας και της Ηπείρου και ζήτησε τη συμμαχία της Ρουμανίας κατά της Βουλγαρίας. Μάταια, ωστόσο, επαναλάμβανε την προσφορά του μέχρι την έκρηξη του πολέμου με τη Βουλγαρία». Παρ' όλη την πρόταση του Έλληνα Πρωθυπουργού για το τόσο σημαντικό θέμα για τη Ρουμανία, ο Πρωθυπουργός Τίτου Μαγιορέσκου, σε συμφωνία με το Βασιλιά Κάρολο Α΄, αρνήθηκε τη Συμμαχία¹⁶⁵³.

Η επιδεινούμενη κατάσταση στη Βαλκανική μεταξύ των πρώην συμμάχων Ελλάδας – Βουλγαρίας – Σερβίας, οδήγησε στην σύναψη συνθήκης μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας την 1^η Ιουνίου 1913, στην οποία προσχώρησε και το Μαυροβούνιο, όπου επιδιαιτητής οριζόταν η Αντάντ¹⁶⁵⁴. Η Ρουμανική πλευρά ανέβαλε συνεχώς τη συμμετοχή της στη Συμμαχία, παρ' όλο που ο Έλληνας Πρεσβευτής στο Βουκουρέστι Παππαδιαμαντόπουλος επανέλαβε τις δεσμεύσεις του Πρωθυπουργού Ελευθέριου Βενιζέλου σχετικά με τους Κουτσόβλαχους που θα βρίσκονταν στη μελλοντική ελληνική επικράτεια¹⁶⁵⁵. Ο Β΄ Βαλκανικός πόλεμος ξέσπασε το βράδυ της 29^{ης}-30^{ης} Ιουνίου 1913, η Ρουμανία εισήλθε στον πόλεμο στις 10 Ιουλίου μετά τις πρώτες σαρωτικές νίκες των Ελλήνων και των Σέρβων¹⁶⁵⁶ και η ανακωχή μεταξύ των εμπολέμων υπογράφηκε στις 31 Ιουλίου 1913¹⁶⁵⁷. Λίγες μέρες προηγουμένως η Ρουμανία δήλωσε ότι «... για μια μόνιμη συμμαχία ήταν απαραίτητος ο κοινός προσανατολισμός τους προς τη Γερμανία και επί πλέον αδιαφορούσε, έλεγε, για το

¹⁶⁴⁹ Ibidem, σ. 137-177.

¹⁶⁵⁰ Constantin Iordan, *Venizélos și Români*, București, 2010, σ. 95-127.

¹⁶⁵¹ Ελένη Γαρδίκι - Κατσιαδάκη, «Ο συσχετισμός των δυνάμεων και η Ελλάδα μπροστά στη Συνθήκη του Βουκουρεστίου», στο *Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα...*, ό.π., σ. 44.

¹⁶⁵² I. Gheorghiu și I. Sendrulescu, «Relațiile externe ale României...», ό.π., σ. 94.

¹⁶⁵³ Ελένη Γαρδίκι - Κατσιαδάκη, «Ο συσχετισμός των δυνάμεων και η Ελλάδα...», ό.π., σ. 45.

¹⁶⁵⁴ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βακάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π., σ. 1004-1005.

¹⁶⁵⁵ Constantin Iordan, *Venizélos și Români*..., ό.π., σ. 102, όπου η δέσμευση του Ελευθέριου Βενιζέλου στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου ότι «... οι Μακεδονορωμούνοι που θα βρίσκονται μετά την υπογραφή της Συμφωνίας υπό ελληνική διοίκηση, θα απολαμβάνουν για τις εκκλησίες και τα σχολεία τους τουλάχιστον τα ίδια δικαιώματα που θα τους δώσουν και οι Βούλγαροι».

¹⁶⁵⁶ Ελένη Γαρδίκι - Κατσιαδάκη, «Ο συσχετισμός των δυνάμεων και η Ελλάδα...», ό.π., σ. 45.

¹⁶⁵⁷ Λ.Σ. Σταυριανός, *Τα Βακάνια από το 1453 και μετά...*, ό.π., σ. 1006-1007.

μέλλον των πέραν του Αίμου εδαφών, το οποίο τα Βαλκανικά κράτη ήταν ελεύθερα να ρυθμίσουν όπως ήθελαν»¹⁶⁵⁸.

Η Συνθήκη Ειρήνης του Βουκουρεστίου υπογράφηκε στις 10 Αυγούστου 1913. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο Βουκουρέστι για την υπογραφή της Συνθήκης, ο Ελευθέριος Βενιζέλος επανέλαβε δημόσια τις δηλώσεις που έκανε στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου σχετικά με τους Κουτσόβλαχους που βρίσκονταν, τώρα πλέον, στην ελληνική επικράτεια, όπως το έκανε και γραπτά με επιστολή του στις 5 Αυγούστου 1913 προς τον Πρωθυπουργό της Ρουμανίας Τίτου Μαγιορέσκου. Στην κατεύθυνση αυτή συμφωνούσε και ο Διεθνής παράγοντας, με πρώτες τη Γερμανία και τη Γαλλία¹⁶⁵⁹. Η ρουμανική πλευρά έμενε ικανοποιημένη, διότι ένα σημαντικό θέμα πολλών ετών για την εξωτερική της πολιτική είχε αίσια κατάληξη, ενώ η ελληνική προσδοκούσε ότι η διασπορά στη Ρουμανία θα μπορούσε στο εξής να αναπτυχθεί μέσα σε ένα περιβάλλον ασφάλειας και σεβασμού των δικαιωμάτων της.

Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου αποτέλεσε σημαντικό σταθμό στην ιστορία των Βαλκανικών λαών και του Ανατολικού ζητήματος, χωρίς φυσικά να επιλύσει το σύνολο των προβλημάτων, ιδιαίτερα των πραγματικών ή προβαλλόμενων μειονοτήτων. Η αρχή των εθνοτήτων, ωστόσο, έκανε ένα τεράστιο βήμα εφαρμογής μετά από αιώνες αμφισβητήσεων και συγκρούσεων, ενώ ρυθμιζόταν και το ζήτημα των ισορροπιών των Μεγάλων Δυνάμεων στα Βαλκάνια για την περίοδο αυτή. Ταυτόχρονα η διασπορά στη Ρουμανία μπορούσε δικαίως να ελπίζει ότι η εχθρότητα και η υπερβολή που έζησε, ιδιαίτερα στο πρόσφατο διάστημα 1906-1911 με τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων Ελλάδας-Ρουμανίας, είχε οριστικά παρέλθει και ότι μπορούσε να προσδοκά καλύτερες συνθήκες για την ανάπτυξη και την οικονομική της παρουσία και ευημερία των μελών της. Πολύ σύντομα, όμως, τα αλληλοσυγκρουόμενα στρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων επέβαλλαν νέες επιλογές λίγους μήνες αργότερα, παρασύροντας και τα κράτη των Βαλκανίων στη δίνη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

---

¹⁶⁵⁸ Ελένη Γαρδίκι – Κατσιαδάκη, «Ο συσχετισμός των δυνάμεων και η Ελλάδα...», *ό.π.*, σ. 45.

¹⁶⁵⁹ Constantin Iordan, *Venizélos și Români...*, *ό.π.*, σ. 101-110.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

9. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ 1881-1914

- 9.1** Οικονομικές δραστηριότητες της διασποράς .....σ. 246
- 9.2** Ο τομέας της ναυτιλίας.....σ. 247
- 9.3** Ο τομέας του εμπορίου .....σ. 258
- 9.4** Ο τομέας της βιομηχανίας .....σ. 262
- 9.5** Ο τομέας των τραπεζών .....σ. 266
- 9.6** Ο τομέας της αλευροβιομηχανίας.....σ. 268
- 9.7** Άλλες οικονομικές δραστηριότητες της διασποράς .....σ. 273
- 9.8** Πρόσθετες επισημάνσεις για τη διασπορά στη Ρουμανία .....σ. 279
- 9.9** Κοινωνική διαστρωμάτωση και αφομοίωση της διασποράς.....σ. 282

9.1 Οικονομικές δραστηριότητες της διασποράς

Η οικονομική παρουσία της διασποράς στη Ρουμανία συνέχισε και αυτή την περίοδο να είναι σημαντική και ισχυρή σε ορισμένους κλάδους, αλλά ταυτόχρονα αρκετά διαφοροποιημένη ως προς τους τομείς δραστηριοποίησής της σε σχέση με το παρελθόν. Αιτία αποτέλεσε, πρωτίστως, η ασκούμενη οικονομική πολιτική από τις κυβερνήσεις της χώρας καθώς και η διαφοροποίηση της ίδιας της ρουμανικής οικονομίας, αφού η είσοδος δυτικού κεφαλαίου και η ανάπτυξη σημαντικών οικονομικών κλάδων, καθιστούσε εντονότερο τον ανταγωνισμό και καθόριζε νέους τομείς ανάπτυξης. Όπως σημειώθηκε ήδη, η παρουσία δυτικού κεφαλαίου στη Ρουμανία, με ένταση στις αρχές του 20^{ου} αιώνα σε ορισμένους βιομηχανικούς τομείς, ήταν πολύ ισχυρή¹⁶⁶⁰ και ιδιαίτερα σε κλάδους όπως το πετρέλαιο, τράπεζες, σιδηρόδρομοι, λιμάνια, κρατικός δανεισμός, κ.ά.¹⁶⁶¹. Επιπλέον η διασπορά είχε να ανταγωνιστεί, σε σημαντικούς παραδοσιακούς γι' αυτήν τομείς, τόσο τους ισχυρούς εντόπιους κεφαλαιούχους, όσο και την εβραϊκή διασπορά, αλλά και τις Αυστριακές επενδύσεις στη δυτική Ρουμανία, όπως και την Αυστριακή ποτάμια ναυσιπλοΐα στον Άνω Δούναβη¹⁶⁶².

Η διασπορά σ' αυτή την περίοδο δεν είχε σημαντική παρουσία στους τομείς της βιομηχανίας όπου κατευθύνονταν οι επενδύσεις των δυτικών εταιρειών. Οι περισσότερες επενδύσεις της κατευθύνθηκαν στη βιομηχανία διατροφών στις πόλεις κατά μήκος του Δούναβη και στη Δοβρουτσά, ιδιαίτερα δε σε Βουκουρέστι, Βραΐλα (αλευρόμυλοι), Γαλάτσι, Κωνσταντσα, Τούλτσα, κ.ά, όπου το μεταφορικό κόστος ήταν χαμηλό και οι εξαγωγές ευκολότερες¹⁶⁶³. Δυναμικότερη απ' ότι στο παρελθόν υπήρξε η παρουσία της στον τομέα της ποτάμιας πλοιοκτησίας, όπου έγινε ορατή η συστηματική επιλογή δραστηριοποίησής της και κατείχε μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, περίπου, την πρώτη θέση στο Δούναβη. Σημαντική παρέμεινε η θέση της στην εμπορία δημητριακών σε όλα τα λιμάνια του Δούναβη και στους τόπους παραγωγής του προϊόντος, στις εισαγωγές και εμπορία αποικιακών ειδών, στις ενοικιάσεις αγροκτημάτων και στην αγροτική παραγωγή γενικότερα, στις εξαγωγές κατασκευαστικής ξυλείας, ενώ συμμετείχε με σημαντικά κεφάλαια σε νέες τραπεζικές και ασφαλιστικές εργασίες, πολλές φορές χωρίς επιτυχή κατάληξη. Αυτή την περίοδο, επίσης, έβαινε μειούμενη η παρουσία της στις εξαγωγές δημητριακών καθώς και στη θαλάσσια ναυσιπλοΐα. Ταυτόχρονα, παρέμενε πολυπληθής και ισχυροποιείτο η παρουσία των μικρών και μεσαίων εμπόρων και επαγγελματιών σε όλη την έκταση της Ρουμανίας, σε επαγγέλματα όπως ξενοδόχοι, μεσίτες, καταστηματάρχες διαφόρων εμπορευμάτων, γιατροί, δάσκαλοι, κ.ά, καθώς και ως καπετάνιοι, ναύτες και γενικά δραστηριότητες που σχετίζονταν με τις ανάγκες των πλοίων και των πληρωμάτων τους, όπως σημειώνεται στη συνέχεια.

¹⁶⁶⁰ V. Axenciuc, "Les monopoles dans l'industrie de la Roumanie", *Revue Roumaine d'Histoire*, 1 (1965), București, 55-79.

¹⁶⁶¹ M. Iosa, "Despre dezvoltarea industriei în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, III (1963), București, σ. 351-429.

¹⁶⁶² Gheorghe Bărbăntan, "Aspecte privind dezvoltarea navigației Dunărene...", *ό.π.*, σ. 194-196.

¹⁶⁶³ Mircea Iosa, "Despre dezvoltarea industriei în România...", *ό.π.*, σ. 377-379, όπου και το εργοστάσιο ζάχαρης των Νεγρεπόντη-Τράπεζα Χρυσοβελώνη-Οικονόμου, κοντά στο Γαλάτσι.

9.2 Ο τομέας της ναυτιλίας

Την πλοιοκτησία της διασποράς στο Δούναβη μετά το 1856 αποτελούσαν πρωτίστως μέλη της διασποράς που κατάγονταν από τα νησιά του Ιονίου Πελάγους, κυρίως από Κεφαλλονιά και Ιθάκη, που αποτέλεσαν μέλη του Ιόνιου δικτύου πλοιοκτητών στο Δούναβη και σημείωσαν μεγάλες οικονομικές επιτυχίες, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην ανάπτυξη της Ρουμανίας, όπως σημειώθηκε¹⁶⁶⁴. Οι συγγένειες μεταξύ των πλοιοκτητών της διασποράς στο Δούναβη, αποτελούν σημαντική πλευρά της ιστορίας της ελληνόκτητης ναυτιλίας¹⁶⁶⁵. Σημαντικός αριθμός πλοιοκτητών της διασποράς ξεκίνησαν από απλοί ναύτες, αγοράζοντας και αξιοποιώντας συνεταιρικά παλαιά σκάφη¹⁶⁶⁶ και, πάντως, δε βρέθηκαν στο Δούναβη «προς επένδυσιν ανυπάρκτων κεφαλαίων, αλλά προς δημιουργίαν αυτών...»¹⁶⁶⁷. Η συνεταιρική πλοιοκτησία αποτελούσε παραδοσιακό τρόπο ιδιοκτησίας συγγενών ή συνεταίρων που είχαν κοινή καταγωγή¹⁶⁶⁸, ενώ σημαντικός αριθμός καπετάνιων έγιναν, επίσης, πλοιοκτήτες ή συμπλοιοκτήτες¹⁶⁶⁹. Πλοιοκτήτες στο Δούναβη έγιναν, τέλος, αρκετοί πετυχημένοι έμποροι, ενοικιαστές αγροκτημάτων, κ.ά, όπως σημειώθηκε στο κεφάλαιο 4.2. Αυτή την περίοδο που ολοκληρώθηκε η μετάβαση από τα ιστιοφόρα στα ατμόπλοια, η πλοιοκτησία στα ατμόπλοια «... αποτελούσε συνέχεια των πρακτικών που ίσχυαν κατά την περίοδο της ιστιοφόρου ναυτιλίας»¹⁶⁷⁰.

Η πλοιοκτησία αυτή την περίοδο στα παραδουνάβια λιμάνια διακρινόταν, σχηματικά, σε τρεις μεγάλες κατηγορίες. Η πρώτη περιλάμβανε πλοία θαλάσσιας ναυτιλίας για εισαγωγές και εξαγωγές προϊόντων, δηλαδή την Ποντοπόρο ναυτιλία, με πλοία που μπορούσαν να προσορμιστούν μέχρι το Γαλάτσι και τη Βραΐλα που το επέτρεπε το βάθος του Δούναβη, για να φορτώσουν ή να ξεφορτώσουν εκεί τα προϊόντα τους. Κατά τη διάρκεια του χειμώνα και όταν ο Δούναβης ήταν παγωμένος, η φόρτωση των πλοίων γινόταν στο Σουλινά¹⁶⁷¹. Η δεύτερη κατηγορία περιλάμβανε πλοιοκτησίες σε πλοία μεταφοράς προϊόντων από λιμάνι σε λιμάνι στο Δούναβη, δηλαδή την Ποτάμια ναυτιλία (ποταμόπλοια, ρυμουλκά, φωρτωτές, κ.ά). Η τρίτη κατηγορία πλοιοκτησίας αφορούσε Ατμοπλοϊκές Εταιρίες τακτικών επιβατηγών πλοίων, με τακτικά δρομολόγια προς και από συγκεκριμένα λιμάνια. Οι πλοιοκτησίες αυτής της κατηγορίας ήταν ιδιωτικές όπως της διασποράς, ή κρατικών εταιρειών όπως ρουμανικές, αυστριακές, ρωσικές, κ.ά. Πολλές φορές ο ίδιος επιχειρηματίας μπορεί να διέθετε και τα τρία παραπάνω είδη πλοιοκτησίας, ανάλογα με την επαγγελματική του επιλογή και τις οικονομικές του δυνατότητες, όπως οι αδελφοί Εμπειρικού¹⁶⁷², οι αδελφοί Σταθάτου¹⁶⁷³, κ.ά. Άλλες φορές πάλι, ένα πρόσωπο μπορεί να ήταν συνιδιοκτήτης σε ένα ή περισσότερα ποταμόπλοια (σλέπια) ή συνεταίρος σε

¹⁶⁶⁴ Constantin Ardeleanu, “Aspecte calitative și cantitative privind rolul grecilor...”, *ό.π.*, σ. 27-38.

¹⁶⁶⁵ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, *ό.π.*, σ. 458.

¹⁶⁶⁶ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβεως...*, *ό.π.*, σ. 120.

¹⁶⁶⁷ *Ibidem*, σ. 118.

¹⁶⁶⁸ Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας, 19^{ος}-20^{ος} αιώνας*, Αθήνα, 2001, σ. 258.

¹⁶⁶⁹ *Ibidem*, σ. 262-263 και 267.

¹⁶⁷⁰ *Ibidem*, σ. 266.

¹⁶⁷¹ Georges D. Cioriceanu, *La Roumanie économique*, Paris, 1928, σ. 263.

¹⁶⁷² ΦΕΚ, αρ. 10/10 Ιουλίου 1895.

¹⁶⁷³ ΦΕΚ, αρ. 150/20 Ιουλίου 1899.

εταιρεία. Επίσης, ένας έμπορος δημητριακών ή ενοικιαστής αγροκτημάτων μπορεί να ήταν και ιδιοκτήτης σλεπιών για μεταφορά των προϊόντων του στη Βραΐλα ή στο Γαλάτσι για εξαγωγές, κ.ά. Τέλος, για τη λειτουργία της ποταμοπλοΐας στο Δούναβη, αναπτύχθηκε μια σειρά επαγγελματών αναγκαίων για την μεταφορά αγροτικών προϊόντων μέχρι τα λιμάνια εξαγωγής, όπως οδηγοί ρυμουλκών, φορτοεκφορτωτές, προμηθευτές, μεσίτες, κ.ά. Για τη λειτουργία των Ατμοπλοϊκών Εταιρειών αναπτύχθηκαν τα ναυτιλιακά, ταξιδιωτικά γραφεία πρακτόρων, κ.ά.

Η θαλάσσια πλοιοκτησία ήταν τομέας έντονης παρουσίας της διασποράς από την προηγούμενη περίοδο, όπως σημειώθηκε στο κεφάλαιο 4.2 του πρώτου μέρους. Για την περίοδο που εξετάζουμε σημειώνεται ο οίκος των αδελφών Α. Εμπειρικός με έδρα τη Βραΐλα, που το 1893 ήταν ιδιοκτήτης τεσσάρων ατμόπλοιων συνολικού εκτοπίσματος 10 χιλ. τόνων, εκ των οποίων τα δύο ναυπηγήθηκαν στη Βρετανία¹⁶⁷⁴, όπως και ο Ε. Βλασσόπουλος που το 1892 «έριξε» στο Δούναβη το πρώτο μεγάλο ατμόπλοιο 4.400 κιλών¹⁶⁷⁵. Στο διάστημα 1884-1898 τα τρία αδέρφια Σταθάτου ναυπήγησαν στη Βρετανία 10 ατμόπλοια¹⁶⁷⁶, ενώ μια καταγραφή πλοίων θαλάσσιας ναυτιλίας για τους Ιθακήσιους και τους Κεφαλλήνες το 1893 απέδωσε 24 πλοία, δώδεκα για κάθε νησί¹⁶⁷⁷. Το 1898-1899 και μόνο στη Βραΐλα καταγράφηκαν 16 ατμόπλοια, που ανήκαν στις εταιρείες Α. Εμπειρικός (4), Α. Θεοφιλάτος (2), Ζ.Μ. Χρυσοβελώνης (2), αδελφοί Σταθάτου (4) και F. Carnevali & L. Mendl (4)¹⁶⁷⁸.

Στα λιμάνια Βραΐλα, Γαλάτσι και Σουλινά στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, από τους πλοιοκτήτες του Ιόνιου δικτύου ισχυρότεροι ήταν οι αδελφοί Σταθάτου με δέκα σκάφη, αδελφοί Θεοφιλάτου με οκτώ σκάφη, Ευστάθιος Βλασσόπουλος-Πετσενές με τρία σκάφη, αδελφοί Καλλίνικοι¹⁶⁷⁹, αδελφοί Χρυσοβελώνη, Κουκλέλης & Μιχαηλίδης, Α.Π. Μαρούλης, Α. Εμπειρικός, Ξ. Καρούσσο, Γ.Α. Καραβίας, κ.ά.¹⁶⁸⁰.

Δύο επιπλέον στοιχεία ισχυροποίησαν αυτήν την περίοδο την πλοιοκτησία της ελληνικής διασποράς στο Δούναβη. Το πρώτο αφορούσε τη στενή συνεργασία με πάνω από 50 ναυτιλιακά πρακτορεία της διασποράς στο Αζόφ, Νικολάγιεφ, Οδησό, Βατούμ, Κωνσταντινούπολη, κ.ά.¹⁶⁸¹, και το δεύτερο τις συγγενικές σχέσεις που αναπτύχθηκαν μεταξύ των ισχυρών πλοιοκτητών του Δούναβη¹⁶⁸².

¹⁶⁷⁴ *Πατρίς*, 11/23 Αυγούστου 1893, όπου τα ατμόπλοια Κωνσταντίνος, Αριάδνη, Μαρία και Εμπειρικός.

¹⁶⁷⁵ *Πατρίς*, 14/26 Μαρτίου 1892, όπου ο Ευστάθιος Βλασσόπουλος ναυπήγησε και 3 (τρία) σλέπια στην Πέστη, χωρητικότητας 3.000 κιλών το κάθε ένα και ένα ρυμουλκό.

¹⁶⁷⁶ Π. Καπετανάκης, *Οικογένεια Σταθάτου*, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού (18 Μαΐου 2012).

¹⁶⁷⁷ *Πατρίς*, 20/1 Μαρτίου 1893, όπου οι Ιθακήσιοι αδελφοί Σταθάτου (3 πλοία), αδελφοί Θεοφιλάτου (3), Ευστ. Βλασσόπουλος (3), και οι Κεφαλλήνες αδελφοί Βαλλιάνου (3), Π. Τσετσέλης (2), Βαλσαμάκης (2), Ι. Μήλλας (2), Κούπας (2) και Γ. Φωκάς (1).

¹⁶⁷⁸ Emil Octavian Mocanu, "Negustori de cereale și armatori în portul Brăila la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea", *Analele Brăilei* 8 (2007), Brăila, σ. 37.

¹⁶⁷⁹ Νίκος Στ. Βλασσόπουλος, *Η ναυτιλία της Ιθάκης*, Αθήνα, 2001, σ. 107-112.

¹⁶⁸⁰ Constantin Ardeleanu, "Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic...", *ό.π.*, σ. 30-31.

¹⁶⁸¹ *Ibidem*, *ό.π.*, σ. 31.

¹⁶⁸² *Ibidem*, *ό.π.*, σ. 31 και Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας...*, *ό.π.*, σ. 353-356.

Πίνακας 25

Πλοιοκτησία ατμόπλοιων της διασποράς στη Ρουμανία (1890-1914)

Πλοιοκτήτης και ατμόπλοια 1890	Πλοιοκτήτης και ατμόπλοια 1900	Πλοιοκτήτης και ατμόπλοια 1910	Πλοιοκτήτης και ατμόπλοια 1914
A. Εμπειρικός 2	Λ.Μ. Εμπειρικός 2	Γ.Κ. Δρακούλης 3	Αραβαντινός-Καραβίας 1
Γ.Μ. Εμπειρικός 1	Αδελφοί Σταθάτου 4	Λυκιαρδόπουλος Β.Ε 1	Βαζιριαντζίκης 1
Θεοφιλάτος-Σταθάτος 2	Θεοφιλάτος-Σταθάτος 1	Χαροκόπος Κ.Γ 1	Αδελφοί Δρακούλη 6
Αδελφοί Θεοφιλάτου 3			Μ. Εμπειρικός 1
Αδελφοί Σταθάτου 7			Γ.Ν. Κυριακίδης 2
Χρυσοβελώνης 1			Αδελφοί Νικολαΐδη 2
			Θεοφιλάτος-Σταθάτος 1
Σύνολο 16	Σύνολο 7	Σύνολο 5	Σύνολο 14
Τονάζ 13.625	Τονάζ 9.938	Τονάζ 10.047	Τονάζ 32.327

Πηγή: Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης...*, ό.π, σ. 536-552.

Οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων αποτελούσαν τον καθοριστικό παράγοντα των εξαγωγών της Ρουμανίας και αντιπροσώπευαν το 84,5% των συνολικών εξαγωγών της χώρας, ενώ οι εξαγωγές δημητριακών αποτελούσαν το 72% περίπου της αξίας των συνολικών εξαγωγών. Οι εξαγωγές δημητριακών αυξήθηκαν από 1,9 εκατ. τόνους το 1871-1890, σε 2,5 εκατ. τόνους το 1891-1900 και σε 3 (τρία) εκατ. τόνους το 1914¹⁶⁸³, αφήνοντας ένα αυξανόμενο πλεόνασμα από 69,4 εκατ. λεί το 1871-1890, σε 95,5 εκατ. λεί το 1891-1900¹⁶⁸⁴.

Πίνακας 26

Κύριοι προορισμοί των εξαγωγών της Ρουμανίας (χιλ. λεί)

Χώρα	1882	1885	1890	1895	1900
Αυστρία	74.700	83.800	8.900	42.100	44.300
Βρετανία	97.700	85.100	161.400	75.400	16.800
Γερμανία	5.500	2.900	72.600	26.200	79.200
Γαλλία	26.700	11.600	17.200	5.600	7.700
Ιταλία	4.600	12.900	11.600	10.600	18.300
Διάφορες	35.500	52.000	64.300	105.200	182.700
ΣΥΝΟΛΟ	244.700	248.000	276.000	265.100	280.000

Πηγή: Georges D. Cioriceanu, *La Roumanie economique...*, ό.π, σ. 282-283.

¹⁶⁸³ D. Hurezeanu, "Situația social-economică a țărănimii...", ό.π, σ. 59.

¹⁶⁸⁴ Georges D. Cioriceanu, *La Roumanie économique*, Paris, 1928, σ. 279-280.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα τα πλοία θαλάσσιας ναυτιλίας της διασποράς κατείχαν τη δεύτερη θέση στην κίνηση των λιμανιών του Κάτω Δούναβη, όπου η Βρετανική σημαία είχε κυρίαρχη παρουσία όλη αυτή την περίοδο, τόσο σε αριθμό πλοίων όσο και σε όγκο μεταφερόμενων προϊόντων. Η βρετανική πλοιοκτησία αντιπροσώπευε ποσοστό του συνολικού όγκου των μεταφερόμενων προϊόντων από 66% (1881-1890), μέχρι 43% (1901-1912). Τα ποσοστά του όγκου των μεταφερόμενων προϊόντων από πλοία μελών της διασποράς ανέρχονταν σε 15% (1881-1890), 17% (1891-1900) και 22% (1901-1912)¹⁶⁸⁵.

Πίνακας 27

Θαλάσσια ναυτιλία στο Δούναβη 1881-1900

Σημαία	Αριθμός πλοίων %	Μεταφερόμενα προϊόντα %
Βρετανίας	40	62
Ελλάδας	17	13
Υψηλής Πύλης	21	4
Αυστρίας	6	6
Ρωσίας	6	3
Άλλη	10	12
Σύνολο	100	100

Πηγή: C. Ardeleanu, *Evolutia intereselor economice...*, ό.π, σ. 218-222.

Στην περίοδο που εξετάζεται, εντατικότερα μετά το 1885, συντελέστηκε σε μεγάλο βαθμό η μετάβαση του ελληνόκτητου στόλου από τα ιστιοφόρα στα ατμόπλοια. Όπως σημειώνουν ειδικοί αναλυτές «... η διαδικασία της αναπροσαρμογής του ελληνικού εμπορικού στόλου ξεκίνησε και σε μεγάλο βαθμό ολοκληρώθηκε έξω από τα σύνορα του ελληνικού κράτους... στη Μαύρη Θάλασσα και ειδικότερα στη Νότια Ρωσία και στο δέλτα του Δούναβη»¹⁶⁸⁶. Μεταξύ των πλοιοκτητών που προσαρμόστηκαν γρήγορα στις νέες απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού ήταν αρκετά μέλη της διασποράς στη Ρουμανία, όπως οι αδελφοί Θεοφιλάτου, αδελφοί Σταθάτου, αδελφοί Εμπειρικού, οι οικογένειες Νικολόπουλου, Ροδοκανάκη, κ.ά. Ταυτόχρονα, οι ανάγκες του ανταγωνισμού επέβαλαν την εγκατάλειψη των άλλων δραστηριοτήτων και την αποκλειστική ενασχόληση των πλοιοκτητών με τις θαλάσσιες μεταφορές, οδηγώντας πολλούς πλοιοκτήτες να μετατραπούν σε εφοπλιστές και να εγκατασταθούν στον Πειραιά και στο Λονδίνο¹⁶⁸⁷.

Αυτή την περίοδο οι πλοιοκτήτες της διασποράς κατείχαν την πρώτη θέση στην **ποτάμια πλοιοκτησία**, δηλαδή στην μεταφορά και εμπορία προϊόντων στο

¹⁶⁸⁵ Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας...*, ό.π, σ. 180-181, όπου εμφανίζονται μικρές αποκλίσεις από τα στοιχεία της Ε.Ε.Δ.

¹⁶⁸⁶ Ibidem, σ. 238.

¹⁶⁸⁷ Ibidem, σ. 237-247.

Δούναβη και στους παραποτάμους του με ποταμόπλοια υπό διάφορες σημαίες. Πλοιοκτήτες αυτού του είδους υπήρχαν σε όλα τα παραδουνάβια λιμάνια, ο κύριος, όμως, πληθυσμός τους βρισκόταν συγκεντρωμένος σε Βραΐλα, Γαλάτσι και Σουλινά. Στη Βραΐλα κατευθύνονταν όλα τα σλέπια από τον Άνω Δούναβη, μεταφέροντας αγροτικά προϊόντα της Βλαχίας και της βόρειας Βουλγαρίας για εξαγωγή. Ωστόσο το μεγαλύτερο οικονομικό ρόλο στον Άνω Δούναβη το διαδραμάτιζε η ναυσιπλοΐα της Αυστρίας¹⁶⁸⁸. Το Γαλάτσι αποτελούσε το κέντρο της οικονομικής δραστηριότητας για τα σλέπια που μετέφεραν προϊόντα από τη Μολδαβία μέσω των ποταμών Προύθου και Σιρέτη. Το 1880 η διασπορά κατείχε, περίπου, 260 μικρά ποταμόπλοια, ενώ άλλα 148 μικρότερα έπλεαν στον Προύθο¹⁶⁸⁹, αν και παραμένει ασαφές, ελλείψει στοιχείων, το θέμα της σημαίας που ύψωνε στο ή στα σκάφη του κάθε πλοιοκτήτη.

Στην καθιέρωση της διασποράς στην ποτάμια πλοιοκτησία στο Δούναβη, καθώς και στη μετάβασή της από τα μικρά ξύλινα στα μεγάλα σιδερένια κατασκευής ποταμόπλοια, συνέβαλαν καθοριστικά δύο αιτίες. Η πρώτη σχετίζεται με τη λήξη της Ρουμάνο-Αυστριακής Εμπορικής Συμφωνίας (1885). Μέχρι τότε ο κύριος όγκος των εξαγωγών δημητριακών κατευθυνόταν στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων, που απορροφούσε το 49,9% των εξαγωγών δημητριακών της Ρουμανίας το 1885¹⁶⁹⁰. Μετά το 1886 αυξήθηκε η εξαγωγική δραστηριότητα από τα κύρια λιμάνια εξαγωγής δημητριακών της Ρουμανίας Βραΐλα, Γαλάτσι και Σουλινά προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, ώστε από τα 2,1 εκατ. τόνους παραγωγή το 1890 να εξαχθούν τα 1,94 εκατ. τόνοι (92%) προς τις χώρες Βρετανία¹⁶⁹¹, Ολλανδία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, κ.ά.¹⁶⁹². Η ευνοϊκή αυτή συγκυρία λειτούργησε για τη διασπορά κατά τρόπο ανάλογο με τον Κριμαϊκό πόλεμο και οι τολμηροί και εργατικοί ναυτικοί της διασποράς επέτυχαν συσσώρευση που τους επέτρεψε να εκσυγχρονίσουν σε ποιότητα τον ποτάμιο στόλο τους, παρ' όλη την πτώση των τιμών των σιτηρών διεθνώς¹⁶⁹³. Με τη στροφή, δηλαδή, των εξαγωγών δημητριακών προς τη Δυτική Ευρώπη, οι πλοιοκτήτες της διασποράς επωφελήθηκαν από την αύξηση του μεταφορικού έργου και μπόρεσαν να ναυπηγήσουν μεγαλύτερα και καλύτερα ποταμόπλοια, ρυμουλκά, κ.ά. Σε μία καταγραφή του 1890 υπήρχαν 195 μέλη της διασποράς ιδιοκτήτες ποταμόπλοιων, που κατείχαν 271 σλέπια και 31 ρυμουλκά¹⁶⁹⁴. Σε ότι αφορά ειδικά την πλοιοκτησία ρυμουλκών, μια καταγραφή του 1893 που αφορούσε στην ιδιοκτησία μόνο Ιθακήσιων και Κεφαλλήνιων πλοιοκτητών, απέδωσε 31 ρυμουλκά σε πλοιοκτήτες που κατάγονταν από τα δύο αυτά νησιά¹⁶⁹⁵. Τα μέλη της διασποράς διέθεταν 46 ρυμουλκά το 1894-95 (52,3% του συνόλου) και το 1900 διέθεταν 31

¹⁶⁸⁸ Gheorghe Bărbăntan, "Unele aspecte privind relațiile comerciale Româno...", *ό.π.*, σ. 300-308.

¹⁶⁸⁹ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, *ό.π.*, σ. 452.

¹⁶⁹⁰ Mircea Iosa, "Comerțul cerealier și piața de cereale din România...", *ό.π.*, σ. 247.

¹⁶⁹¹ C. Ardeleanu, "Evoluția intereselor economice...", *ό.π.*, σ. 233-234.

¹⁶⁹² Mircea Iosa, "Comerțul cerealier și piața de cereale din România...", *ό.π.*, σ. 278-249.

¹⁶⁹³ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, *ό.π.*, σ. 394.

¹⁶⁹⁴ Νίκος Στ. Βλασσόπουλος, *Η ναυτιλία της Ιθάκης...*, *ό.π.*, σ. 101.

¹⁶⁹⁵ *Πατρίς*, 20/1 Μαρτίου 1893, όπου οι Ιθακήσιοι αδελφοί Θεοφιλάτου 4 ρυμουλκά, αδελφοί Σταθάτου 4, Ευστ. Βλασσόπουλος 3, Καραβίας & Αραβαντινός 2, αδελφοί Πέρρου 1, Π. Μαρούλης 1, αδελφοί Καλλίνικου 1, Μαράτος & Βλασσόπουλος 1, καθώς και οι Κεφαλλήνες Δ. Βάλσαμος 3, Ν. Σουλαριώτης 2, Κουρβισιάνος 2, Φ. Φραγκόπουλος 2, Π. Στεφανίτζης 1, Ξ. Καρούσος 1, Α. Αρσένης 1, Γ. Κατσιγέρας 1.

ρυμουλκά¹⁶⁹⁶, ενώ δε διέθεταν κανένα γερανό φόρτωσης πριν από το 1900, όπου την πρωτοπορία κατείχε ο ισχυρός εβραϊκός οίκος L. Mendl & Co¹⁶⁹⁷.

Η εξέλιξη της πλοιοκτησίας σε σιδηρά ποταμόπλοια αυτή την περίοδο ήταν η παρακάτω.

Πίνακας 28

Σιδηρά ποταμόπλοια στο Δούναβη (1894-1912)

Έτος	Σύνολο (Πλοία)	ελληνική διασπορά	%	Σύνολο (Φορτίο)	ελληνική διασπορά	%
1894-95	454	313	68,9	389.650	255.850	65,7
1898-99	450	289	64,2	388.270	227.903	58,7
1902-03	449	270	60,1	383.800	201.400	52,5
1911-12	622	363	58,4	586.040	298.325	50,9

Πηγή: Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά...*, ό.π, σ. 453.

Η δεύτερη αιτία της καθιέρωσης της διασποράς στην ποταμοπλοία σχετίζεται με το χαρακτήρα και τον τρόπο λειτουργίας των πλοιοκτητών της διασποράς, μεταξύ των οποίων οι φθηνοί και ανταγωνιστικοί ναύλοι που προσέφεραν στην αγορά¹⁶⁹⁸. Παράλληλα, η εκ του σύνεγγυς εργασία των πλοιοκτητών της διασποράς, τα δοκιμασμένα και έμπειρα πληρώματα των συμπατριωτών τους, οι έμπειροι καπετάνιοι, κ.ά, βοήθησαν τους πλοιοκτήτες της διασποράς να ανταπεξέλθουν στις δυσκολίες και να καθιερωθούν στο κρίσιμο διάστημα μετά το 1881.

Πίνακας 29

Πλοιοκτήτες του ποτάμιου στόλου στο Δούναβη πριν το 1900

Χρυσοβελώνης (Βραΐλα)	12 σλέπια	3 ρυμουλκά
Αδελφοί Σταθάτου »	22 σλέπια	3 ρυμουλκά
Όθων Σταθάτος »	13 σλέπια	3 ρυμουλκά
Ιωάννης Θεοφιλάτος »	13 σλέπια	2 ρυμουλκά
Αδελφοί Θεοφιλάτου »	15 σλέπια	2 ρυμουλκά
Αδελφοί Καλλίνικου »	14 σλέπια	3 ρυμουλκά
Κουκλής »	9 σλέπια	1 ρυμουλκό
Φ. Φραγκόπουλος »	7 σλέπια	1 ρυμουλκό
Α.Π. Μαρούλης »	7 σλέπια	1 ρυμουλκό
Γρ. Καραβίας »	6 σλέπια	1 ρυμουλκό
Γεώργιος Πόρτολος »		8 ρυμουλκά, 1 σκάφος θαλάσσης

¹⁶⁹⁶ Ibidem, σ. 176, και Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν...*, ό.π,σ. 141-142, όπου μεταξύ των εφοπλιστών σλεπιών στο Δούναβη το 1900 περιλαμβάνονται οι Δ.Π. Μπαρούνος (5 σλέπια), Μ. Καραβίας (7 σλέπια), Ζ.Μ. Χρυσοβελώνης (9 σλέπια, 3 ρυμουλκά), Ηλίας Λαζαρής (6 σλέπια), Δ. Μακρής (3 σλέπια), αδελφοί Ρίγος & Δ.Ι. Μαρκόπουλοι (10 σλέπια, 3 ρυμουλκά), Π.Κ. Πλατής (5 σλέπια), Όθων Σταθάτος (12 σλέπια, 3 ρυμουλκά), Αντώνιος Θεοφιλάτος (10 σλέπια), κ.ά.

¹⁶⁹⁷ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβη...*, ό.π, σ, 82.

¹⁶⁹⁸ D. Bodin, *Documente privitoare la legăturile economice...*, ό.π, σ. 275, όπου από τη δεκαετία του 1850 τονίζεται από τους Ιταλούς ανταγωνιστές «... η μεγάλη οικονομία που μπορούν να κάνουν αυτοί οι πλοιοκτήτες (σ. της διασποράς), στους μισθούς και στην τροφοδοσία των πληρωμάτων τους...».

Δ. & Π. Αντύπας »	3 σλέπια	2 ρυμουλκά
Γεράσιμος Άννινος »	3 σλέπια	2 ρυμουλκά
Ι. Ματσούκης »	8 σλέπια	2 ρυμουλκά, 1 ατμόπλοιο
Εμπειρικός »	14 σλέπια	2 ρυμουλκά, 6 γερανοί
Βαλεριάνος »	6 σλέπια	
Γ. & Κ. Π. Δρακούλης »	6 σλέπια	ρυμουλκά και γερανοί
Γρ. Κουταβάς (Γαλάτσι)	10 σλέπια	
Ιωάννης Γαλάτης »	6 σλέπια	1 ρυμουλκό
Αδελφοί Μελισσαράτου »	3 σλέπια	
Π.Σ. και Γ.Σ. Αντύπας »	4 σλέπια	2 ρυμουλκά
Ν. Σουλαριώτης »	2 σλέπια	1 ρυμουλκό
Σπ. Σκουταράκος »	2 σλέπια	
Μ.Ν. Αθανασούλης »	5 σλέπια	2 ρυμουλκά
Ζ.Χ. Ζαφειράτος »	2 σλέπια	
Αδελφοί Δερνίκου »	2 σλέπια	
Αδελφοί Τρωιάνου (Σουλινάς)	16 σλέπια	
Α. και Γ. Κοντογούρης »	5 σλέπια	1 ρυμουλκό
Π.Δ. Μπαρούνος (Κραϊόβα)	5 σλέπια	
Δ. Ν. Πουλόπουλος (Ζιμνίτσα)	3 σλέπια	

Πηγές: Σπυρίδων Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοϊαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 119-121 και 390-400, ομοίως, Emil Octavian Mocanu, “Negustori de cereale și armatori în portul Brăila...”, ό.π, σ. 48-50, Anexe, 1, 2, ομοίως, Νίκος Στ. Βλασσόπουλος, *Η ναυτιλία της Ιθάκης...*, ό.π, σ. 101-103.

Η εκμετάλλευση των ποταμόπλοιων (σλεπιών) ήταν οικονομικά η πλέον επικερδής επένδυση αυτή την περίοδο και η αξία τους εξαρτιόταν από την χωρητικότητά τους. Η μέση τιμή ενός ποταμόπλοιου το 1898 ανερχόταν σε 60-80 χιλ. φράγκα¹⁶⁹⁹, ενώ το κόστος της μεταφοράς ενός κιλού σιταριού ή καλαμποκιού (1 κιλό=500-550 kg) στο Δούναβη, ανέβηκε από τα 17,5 λεί το 1889-1890, στα 22 λεί το κιλό το 1902-1903 και στα 32-36 λεί το κιλό το 1912-1913¹⁷⁰⁰.

Στο λιμάνι της Βραϊλας «... είναι βεβαιωμένο ότι η πλειοψηφία των εφοπλιστών είναι ελληνικής και εβραϊκής εθνικότητας, λιγότεροι Ιταλοί, σχεδόν καθόλου Ρουμάνοι... που για είκοσι περίπου χρόνια, μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, κυριαρχούν στη Βραϊλα»¹⁷⁰¹. Οι 10 μεγαλύτεροι ιδιοκτήτες ποταμόπλοιων της διασποράς κατείχαν το 36% του αριθμού και το 43% της χωρητικότητας των σλεπιών της διασποράς¹⁷⁰². Η αύξηση του αριθμού των πλοιοκτητών της διασποράς στα ποτάμια πλοία, ρυμουλκά, κ.ά, εξηγείται από την είσοδο νέων πετυχημένων εμπόρων σε διάφορους τομείς, που αγόραζαν συνεταιρικά, συγγενικά, κ.ά, ποταμόπλοια στο Δούναβη¹⁷⁰³.

¹⁶⁹⁹ Γ.Π. Παρασκευόπουλος, *Η Μεγάλη Ελλάς...*, ό.π., σ. 143.

¹⁷⁰⁰ Emil Octavian Mocanu, “Negustori de cereale și armatori în portul Brăila...”, ό.π, σ. 35.

¹⁷⁰¹ Emil Octavian Mocanu, “Negustori de cereale și armatori la portul Brăila...”, ό.π, σ. 36.

¹⁷⁰² Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας...*, ό.π, σ. 178.

¹⁷⁰³ Spiridon G. Focas, “The Greeks and Navigation on the Lower Danube...”, ό.π, σ. 121.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, από τα 88 καταγραμμένα ρυμουλκά, τα 49 ανήκαν στη διασπορά¹⁷⁰⁴, ενώ το 1900 στο Δούναβη υπήρχαν 168 πλοιοκτήτες σλεπιών (140 ιδιοκτήτες και 28 συνιδιοκτήτες) και 27 πλοιοκτήτες ρυμουλκών μέλη της διασποράς (23 ιδιοκτήτες και 4 συνιδιοκτήτες), καθώς και 116 μικρά ξύλινα σκάφη (λείπουν στοιχεία για τους ιδιοκτήτες γερανών)¹⁷⁰⁵. Οι παραπάνω 168 πλοιοκτήτες κατείχαν 271 σλέπια, συνολικής χωρητικότητας 198,7 χιλ. τόνων, που αντιπροσώπευαν το 54% του συνολικού αριθμού σλεπιών και το 48% της συνολικής χωρητικότητας των σλεπιών στο Δούναβη¹⁷⁰⁶. Με βάση τα παραπάνω στοιχεία, μια γενική οικονομική εκτίμηση στα τέλη του 19^{ου} αιώνα μας δείχνει ότι η διασπορά που ασχολείτο με την ποτάμια πλοιοκτησία, είχε επενδύσει συνολικά ένα κεφάλαιο πάνω από 200 εκατ. φράγκα περίπου στον τομέα της ποτάμιας ναυσιπλοΐας στη Ρουμανία.

Η ανανέωση του τεχνολογικού εξοπλισμού στην ποταμοπλοΐα της εβραϊκής διασποράς γινόταν με ταχύτερα βήματα σε σχέση με αυτήν της ελληνικής διασποράς, ώστε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η εβραϊκή διασπορά κατείχε το 31% των ατμοκίνητων ρυμουλκών. Ωστόσο η ελληνική διασπορά διατηρούσε την πρωτεύουσα θέση στην ιδιοκτησία επί των ρυμουλκών στο Δούναβη αυτή την περίοδο, κατέχοντας τα μισά, περίπου, ατμοκίνητα ρυμουλκά όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

Πίνακας 30

Ατμοκίνητα ρυμουλκά στο Δούναβη (1894-1902)

Έτος	Σύνολο	Διασπορά	Ποσοστό %
1894-1895	88	49	55,7
1898-1899	75	34	45,3
1902-1903	64	30	46,9

Πηγή: Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά...*, ό.π, σ. 457.

Η περίοδος μετά το 1900 και μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αποτελεί διάστημα μερικής υποχώρησης για την ελληνική πλοιοκτησία στο Δούναβη. Αιτίες της υποχώρησής της αποτέλεσαν ο ανταγωνισμός με τις ξένες σημαίες, η αδυναμία πρόσβασής της στις διεθνείς αγορές, αλλά και το γενικότερο ανθελληνικό κλίμα που καλλιεργήθηκε στη χώρα, καθώς και η κρατική παρέμβαση της ρουμανικής πολιτείας. Επακόλουθο του φανατισμού και της οξύτητας της περιόδου υπήρξε η επιβολή ειδικής φορολογίας στα ποταμόπλοια υπό ελληνική σημαία και η άσκηση πιέσεων σε πλοιοκτήτες της διασποράς να πάρουν ρουμανική υπηκοότητα¹⁷⁰⁷. Κάτω από αυτή την κατάσταση και παρά την ανάκληση των παραπάνω αρνητικών μέτρων μετά το 1907, πολλοί πλοιοκτήτες ύψωσαν ξένες σημαίες και μετέφεραν την έδρα

¹⁷⁰⁴ Spiridon G. Focas, "The Greeks and Navigation on the Lower Danube, 1879-1913", in, *Southeast European Maritime Commerce and Naval Policies...*, ό.π, σ. 123.

¹⁷⁰⁵ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβω...*, ό.π, σ. 136, όπου Βραΐλα 85, Γαλάτσι 51, Σουλινάς 8, Κραϊόβα 3, Τούλτσεα 3, Τούρνου Μαγκουρέλε 3, Φαλτσίου 2, Πίοια Πιέτρε 2, Ζμνίτσεα 1, Ολτένιτσα 1, κ.ά.

¹⁷⁰⁶ Ibidem, σ. 135.

¹⁷⁰⁷ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 454.

τους στο ρωσικό λιμάνι Ρένι στο βόρειο Δούναβη¹⁷⁰⁸, ενώ πολλά μέλη της διασποράς πήραν τη ρουμανική υπηκοότητα¹⁷⁰⁹, με αποτέλεσμα «... στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 50% της ναυσιπλοΐας στον Κάτω Δούναβη να βρίσκεται στα χέρια των Ρουμάνων»¹⁷¹⁰. Στην εξέλιξη αυτή συνέβαλε, επίσης, και η αποχώρηση πολλών παλαιών ισχυρών οικογενειών από την ενεργή οικονομική δραστηριότητα στις αρχές του 20ου αιώνα¹⁷¹¹.

Σύμφωνα με άλλες προσεγγίσεις, δεν υπήρξε σημαντική υποχώρηση της ποτάμιας πλοιοκτησίας της διασποράς κατά τη διάρκεια της διακοπής των διπλωματικών σχέσεων Ελλάδας-Ρουμανίας το 1905-1911 και τις απελάσεις πλοιοκτητών της διασποράς που αποφάσισε το Ρουμανικό κράτος, παρόλο που αρκετοί πλοιοκτήτες της διασποράς εγκατέλειψαν οριστικά τη Ρουμανία (Εμπειρικός, Ν.Κ. Κυριακίδης, Γ. Δρακούλης, κ.ά)¹⁷¹². Αυτό που συνέβη με βεβαιότητα, ωστόσο, ήταν η αύξηση των ρουμανικών πλοιοκτησιών, στοιχείο που αποδεικνύει ότι πολλοί πλοιοκτήτες της διασποράς επέλεξαν τη ρουμανική ιθαγένεια.

Μια άλλη πλευρά της πίεσης και του ανταγωνισμού προς τους πλοιοκτήτες της διασποράς στο Δούναβη αποτέλεσε η απόφαση δημιουργίας ποτάμιου στόλου από τις παραδουνάβιες χώρες αυτή την περίοδο. Συγκεκριμένα το 1890 το Σερβικό κράτος πήρε απόφαση αλλαγής του τρόπου προμήθειας αλατιού από τη Ρουμανία, ενώ η Βουλγαρία στο ίδιο διάστημα ίδρυσε ναυτιλιακή εταιρεία επιδοτώντας την ετήσια με 100 χιλ. φράγκα¹⁷¹³. Το 1890, επίσης, η Ρουμανία ίδρυσε την Ποτάμια Ναυτιλιακή Εταιρεία (N.F.R) μέσω του κρατικού μονοπωλίου, με τέσσερα σλέπια και ένα φορτωτή και με στόχο την μεταφορά αλατιού στη Σερβία¹⁷¹⁴, ενώ σε δέκα χρόνια διέθετε ένα στόλο από 53 σλέπια και 11 ρυμουλκά στο Δούναβη¹⁷¹⁵. Με μέτρα ενίσχυσης της εντόπιας ποτάμιας πλοιοκτησίας στο Δούναβη αυτού του είδους, τα υπό ρουμανική σημαία σλέπια το 1916 ανέρχονταν σε 364 (163 των ιδιωτών και 201 διάφορων κρατικών φορέων), 59 ρυμουλκά (20 ιδιωτικά και 39 κρατικά) και 28 γερανοί (16 ιδιωτικοί και 12 του κράτους). Η πλοιοκτησία της ελληνικής διασποράς, παρ' όλο που αυξήθηκε από 271 σλέπια και 31 ρυμουλκά το 1900 σε 332 σλέπια και 21 ρυμουλκά το 1916, ήταν υποδεέστερη της ρουμανικής¹⁷¹⁶. Ταυτόχρονα αυξήθηκε ο ανταγωνισμός με τους Εβραίους, που αγόραζαν συστηματικά σλέπια της ελληνικής πλοιοκτησίας και το 1900 διέθεταν 79 σλέπια και 12 ρυμουλκά.

Το 1911 το σύνολο των πλοιοκτητών με σλέπια ανερχόταν σε 320 άτομα σε όλη τη Ρουμανία, με συνολικό αριθμό σλεπιών 603 και δυναμικότητα μεταφοράς 486.995 τόνους προϊόντων. Στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου η ελληνική

¹⁷⁰⁸ Ibidem, σ. 454.

¹⁷⁰⁹ *Egalitatea Brăilei*, αρ. 814/10 Φεβρουαρίου 1912 και αρ. 823/20 Απριλίου 1912, όπου ο ιδιοκτήτης και ενοικιαστής αγροκτημάτων Νικ. Κ. Δημητριάδης και οι βιομήχανοι και ενοικιαστές αγροκτημάτων αδελφοί Λεωνίδας και Αριστοτέλης Γ. Γαλιατσάτου, έγιναν Ρουμάνοι υπήκοοι.

¹⁷¹⁰ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului Românesc...*, ό.π, σ. 183.

¹⁷¹¹ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 413-414, όπου η αποχώρηση των Χρυσοβελώνη, Κώττη, Χατζηπέτρου, Ανδρέα Καραντινού, Γ. Νικολόπουλου, κ.ά.

¹⁷¹² Ibidem, σ. 123.

¹⁷¹³ Gheorghe Bărbăntan, "Unele aspecte privind relațiile comerciale Româno-Austro...", ό.π, σ. 305.

¹⁷¹⁴ Ibidem, σ. 305.

¹⁷¹⁵ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 133.

¹⁷¹⁶ Ibidem, σ. 140.

σημαία στο Δούναβη αντιπροσώπευε το 42,5% των σλεπιών και το 43% του όγκου των μεταφερόμενων προϊόντων, σύμφωνα με τον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 31

Αριθμός σλεπιών που κατείχαν 320 ιδιώτες στο Δούναβη το 1911

Σημαία	Αριθμός σλεπιών	Όγκος μεταφοράς (τόνοι)
Ρουμανική	231	225.670
Ελληνική	257	210.935
Αυστριακή	59	72.880
Ιταλική	28	20.850
Βρετανική	9	10.350
Γερμανική	5	6.950
Γαλλική	12	17.005
Βουλγαρική	10	12.730
Οθωμανική	12	9.125
Σύνολα	603	486.995

Πηγή: C.I. Baicoianu, *Dunarea, privire istorica, economica...*, ό.π, σ. 144.

Τέλος, με νόμο του ελληνικού κράτους του 1887¹⁷¹⁷, ρυθμιζόταν προβλήματα ασφάλισης των εργαζομένων στα ποταμόπλοια στο Δούναβη και στον Προύθο, θέματα αναγνώρισης της ελληνικής εθνικότητας των εργαζομένων σε αυτά και αρμοδιότητας των Προξενίων Βραΐλας και Γαλατσίου, θέματα δικαιωμάτων των εργαζομένων σε ναυτοδάνεια, τήρησης Μητρώου ναυτοδάνειων από τα δύο παραπάνω Προξενεία, κ.ά. Με Βασιλικό διάταγμα του 1887, τα προσορμιζόμενα ελληνικά πλοία στο λιμάνι του Γαλατσίου πλήρωναν φόρο δύο λεπτά τον τόνο, που διατίθεντο αποκλειστικά για την λειτουργία του Παρθεναγωγείου της ελληνικής κοινότητας¹⁷¹⁸.

Οι **Ατμοπλοϊκές Εταιρείες** αποτέλεσαν την τρίτη κατηγορία πλοιοκτησίας της διασποράς στη Ρουμανία. Από την προηγούμενη περίοδο γνωρίζουμε ότι η πρώτη μεγάλη εταιρεία αυτής της μορφής που λειτούργησε στο Δούναβη ήταν το Αυστριακό *Αλόυντ*, με δρομολόγια από Βιέννη προς Βραΐλα, Γαλάτσι, Κωνσταντσα και Κωνσταντινούπολη, ενώ αυτή την περίοδο ιδρύθηκε και δεύτερη Αυστριακή ναυτιλιακή εταιρεία στο Δούναβη¹⁷¹⁹. Το 1877-1878 ιδρύθηκε η ρωσική ναυτιλιακή εταιρεία *Πρίγκιπας Γκαγκάριν*, που εκτελούσε τακτικά δρομολόγια Οδησσός – Σιστόφ (Βουλγαρία) επί του Δούναβη¹⁷²⁰, που το 1886 αναδιοργανώθηκε¹⁷²¹. Το 1891 άρχισε να λειτουργεί με 7 (επτά) ατμόπλοια η Γαλλική Εταιρεία *Fraissinet et Fils* με έδρα τη Μασσαλία¹⁷²², ενώ από το 1881 λειτουργούσε η Ιταλική Εταιρεία *Florio e*

¹⁷¹⁷ ΦΕΚ, αρ. 158/16 Ιουνίου 1887.

¹⁷¹⁸ ΦΕΚ, αρ.86/14 Απριλίου 1887.

¹⁷¹⁹ Georges D. Cioriceanu, *La Roumanie économique...*, ό.π, σ. 261-263.

¹⁷²⁰ Paul Păltănea, *Istoria oraşului Galaţi...*, ό.π, σ. 122.

¹⁷²¹ Moise N. Pacu, *Cartea judeţului Corvuluiu...*, ό.π, σ. 408-409.

¹⁷²² Lucia Taftă, “Documente inedite despre companiile franceze de navigaţie la Dunărea de Jos şi pe Marea Neagră în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, *Revista Arhivelor*, 1-2 (1999), Bucureşti, σ. 163-173.

*Rubatino*¹⁷²³. Στην περίοδο που εξετάζουμε λειτουργούσαν, επίσης, ναυτιλιακές εταιρείες από τη Βρετανία, Γερμανία, Βέλγιο, Βουδαπέστη, Κωνσταντινούπολη, κ.ά, που συνέδεαν με τακτικά δρομολόγια τη Βραΐλα, Γαλάτσι, Κωνσταντσα, Σουλινά, κ.ά, με χώρες της Δύσης¹⁷²⁴. Με νόμο του 1888 που άρχισε να υλοποιείται το 1895, δημιουργήθηκε, επίσης, η *Ρουμανική Θαλάσσια Υπηρεσία (S.M.R)*, με στόχο τη δημιουργία θαλάσσιου εμπορικού στόλου¹⁷²⁵. Το πρώτο ταξίδι του Ρουμανικού ατμόπλοιου *Μήδεια* από τη Βραΐλα προς την Κωνσταντινούπολη έγινε στις 14 Αυγούστου 1895, ημέρα των εγκαινίων της νέας γέφυρας του Δούναβη προς την Κωνσταντσα, με 25 ταξιδιώτες και 600 τόνους προϊόντα¹⁷²⁶. Με πλοία που κατασκευάστηκαν σε ναυπηγεία της Βρετανίας και της Γερμανίας¹⁷²⁷, η Ρουμανική Θαλάσσια Υπηρεσία το 1905 διέθετε ήδη 11 θαλάσσια σκάφη (εμπορικά και ταξιδιωτικά), που συνέδεαν την Κωνσταντσα με διάφορα λιμάνια της Δύσης, όπως επίσης και ένα (1) σλέπι και δύο (2) ρυμουλκά¹⁷²⁸.

Οι οικονομικές ευκαιρίες που προσέφερε ο τομέας της ατμοπλοΐας έγιναν αντικείμενο επενδύσεων τόσο από την ελληνική διασπορά στη Ρουμανία, όσο και από άλλες εταιρίες της διασποράς εκτός Ρουμανίας. Στα πλαίσια αυτά το ελληνικό κράτος παρείχε το δικαίωμα εκμετάλλευσης των ατμοπλοϊκών γραμμών, αφού τους παρείχε το δικαίωμα να προσεγγίζουν και σε ελληνικά λιμάνια. Το 1895 με νόμο του ελληνικού κράτους παραχωρήθηκε το δικαίωμα στην ατμοπλοϊκή εταιρία των Εμπειρικών με έδρα τη Βραΐλα, να εκτελεί τακτική ανά δεκαπενθήμερο συγκοινωνία από τα λιμάνια του Δούναβη και της Κωνσταντινούπολης, προς τον Πειραιά και σε λιμάνια της Δύσης¹⁷²⁹. Το 1899 το ελληνικό δημόσιο παραχώρησε τα ίδια δικαιώματα ατμοπλοϊκής σύνδεσης στην εταιρεία των αδελφών Σταθάτου με έδρα τη Βραΐλα. Η εταιρεία *Αδελφοί Σταθάτου* αποκτούσε το δικαίωμα της ανά δεκαπενθήμερο σύνδεσης του Πειραιά με δρομολόγιο από τα λιμάνια του Δούναβη και της Μαύρης Θάλασσας προς Κωνσταντινούπολη και τα λιμάνια της Δυτικής Ευρώπης και της Βρετανίας¹⁷³⁰. Το 1899 παραχωρήθηκε, επίσης, το δικαίωμα εκμετάλλευσης της ίδιας ατμοπλοϊκής γραμμής Μαύρη Θάλασσα-Δυτική Ευρώπη, στην εταιρεία των αδελφών *Αλέξανδρου & Ζωρζή Μιχαλινού*, που διέθετε τέσσερα ατμόπλοια¹⁷³¹.

Με παρόμοια ρύθμιση το 1903 παραχωρήθηκε με νόμο στην Ατμοπλοϊκή εταιρεία *Δεστούνης - Γιαννουλάτος*, που είχε έδρα τον Πειραιά, το δικαίωμα της ανά δεκαπενθήμερο εκμετάλλευσης της ατμοπλοϊκής γραμμής από Πειραιά προς Κωνσταντινούπολη και όλα τα λιμάνια του Δούναβη (Κωνσταντσα, Σουλινά,

¹⁷²³ Moise N. Pacu, *Cartea judefului Corvului...*, ό.π, σ. 410-411, το 1889 η Ιταλική Ναυτιλιακή εταιρεία εισήγαγε στη Ρουμανία 1.029 τόνους προϊόντα και εξήγαγε 34.948 τόνους δημητριακά.

¹⁷²⁴ Paul Păltânea, *Istoria oraşului Galaţi...*, ό.π, σ. 181-183.

¹⁷²⁵ G. Christodorescu, *Portul Constanţa în 1903*, Constanţa, 1905, σ. 158-195.

¹⁷²⁶ Carmen-Irene Atanasiu, "Marina comercială Română, scurt istoric", Muzeul Constanţa (2011), σ. 13-30.

¹⁷²⁷ Ibidem, σ. 21.

¹⁷²⁸ G. Christodorescu, *Portul Constanţa in 1903...*, ό.π, σ. 161-162.

¹⁷²⁹ ΦΕΚ, αρ. 10/10 Ιουλίου 1895.

¹⁷³⁰ ΦΕΚ, αρ. 150/20 Ιουλίου 1899.

¹⁷³¹ Ibidem.

Τούλτσα, Γαλάτσι, Βραΐλα), με επιστροφή στον Πειραιά¹⁷³². Το 1903, επίσης, παραχωρήθηκε η δυνατότητα εκμετάλλευσης της συγκοινωνίας των λιμένων του Δούναβη στην εταιρεία του Δημ. Γ. Μωραΐτη που διέθετε πέντε ατμόπλοια¹⁷³³, στην εταιρεία *Ατμοπλοΐα Αιγαίου* του Π.Μ. Κουρτζή & Σια που είχε έδρα την Κωνσταντινούπολη και παλαιότερη παρουσία στα λιμάνια του Δούναβη¹⁷³⁴, στην εταιρεία του Σ. Μπαλτατζή & Γεωργίου Μαρλά που διέθετε δύο ατμόπλοια, ενώ ανανεώθηκε η σύμβαση του 1895 με την εταιρεία των Εμπειρικών της Βραΐλας, που διέθεταν τρία ατμόπλοια¹⁷³⁵.

9.3 Ο τομέας του εμπορίου

Το εμπόριο αποτέλεσε παραδοσιακό τομέα οικονομικής δραστηριότητας της διασποράς από τα παλαιότερα χρόνια στις περιοχές βόρεια του Δούναβη. Στην περίοδο αυτή το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο και, κυρίως, η παραγωγή και το εμπόριο δημητριακών, συνέχισαν να αποτελούν τομέα δραστηριοποίησης σημαντικού αριθμού μελών της διασποράς στο Δούναβη. Οι εξαγωγές δημητριακών της Ρουμανίας αυξήθηκαν από 1,2 εκατ. τόνους το 1876, σε 1,5 εκατ. τόνους το 1886 και σε 3,15 εκατ. τόνους το 1906, με κύριους προορισμούς την Αυστρία, Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Βέλγιο, Γερμανία, κ.ά. με μέση τιμή 184-225 λεί ο τόνος, ενώ στο διάστημα 1900-1910 αποτελούσαν το 80% της αξίας των εξαγωγών της χώρας¹⁷³⁶.

Η εμπορία δημητριακών ξεκινούσε από το αγρόκτημα του παραγωγού ή του ενοικιαστή και έφτανε μέχρι την εξαγωγή στο λιμάνι φόρτωσης ή στον αλευρόμυλο του επιχειρηματία. Ένα σύνολο μικροεμπόρων, μεταφορέων και μεταφορικών μέσων (σλέπια), μεσιτών στα λιμάνια εξαγωγών, ειδικών στις πωλήσεις σιτηρών μέσω του χρηματιστηρίου, αγοραστών στον τόπο παραγωγής (προαγορές) ή στο λιμάνι φόρτωσης, κ.ά. συνέθεταν την εμπορική κίνηση που διαρκούσε όλο το έτος. Κύριοι τόποι προορισμού ήταν οι αγορές της Πύλης και των Δυτικών χωρών. Ο μεγαλύτερος αριθμός των εμπορών της διασποράς βρισκόταν στα κύρια λιμάνια εξαγωγών και εισαγωγών, δηλαδή σε όλο το μήκος του Δούναβη και στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας. Παράλληλα, πολλοί από τους ιδιοκτήτες ποταμόπλοιων στο Δούναβη ήταν έμποροι δημητριακών¹⁷³⁷. Μεγαλέμποροι δημητριακών καταγράφονται μερικά από τα ισχυρότερα οικονομικά μέλη της διασποράς¹⁷³⁸, ενώ τα όρια μεταξύ μεγαλέμπορου δημητριακών και ιδιοκτήτη ποταμόπλοιου ήταν αρκετά δυσδιάκριτα πολλές φορές. Μεγαλέμπορος και ιδιοκτήτης σλεπιών ήταν οι Τσούγλος & Λεκκός, Καλαντζής, Βρυώνης, αδελφοί Γαλιατσάτου, Γ. Πουλόπουλος¹⁷³⁹, κ.ά.

¹⁷³² ΦΕΚ, αρ.109/28 Μαΐου 1903 και ΦΕΚ, αρ. 20/30 Ιανουαρίου 1908.

¹⁷³³ Ibidem.

¹⁷³⁴ Ibidem.

¹⁷³⁵ Ibidem.

¹⁷³⁶ Mircea Iosa, "Comerțul cerealiier și piața de cereale din România la sfîrșitul...", *ό.π.*, σ. 247-253.

¹⁷³⁷ Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας...*, *ό.π.*, σ. 177.

¹⁷³⁸ Emil Octavian Mocanu, "Negustori de cereale și armatori în portul Brăila...", *ό.π.*, σ. 48-49, όπου καταγράφονται οι Π. Καλατζής, Εμπειρικός & Σια, αδελφοί Νικολόπουλου, Ι. Νεγρεπόντης, Γ. Νεόφυτος, Τζούγκλος & Λεκός, αδελφοί Σταθάτου, Μ.Ζ. Χρυσοβελώνης, Σταύρος Καββαδίας, κ.ά.

¹⁷³⁹ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβεως...*, *ό.π.*, σ. 122, όπου οι έμποροι δημητριακών Σεκιάρης, Τσούγλος και Λεκός, Στ. Καββαδίας, Οδ. Νεγρεπόντης, Λεωνίδα Χρυσοβελώνης, Α. Εμπειρικός, Κωνσταντίνος Κώττης, κ.ά.

Ο ισχυρός διεθνής ανταγωνισμός στις αγορές της Δύσης οδηγούσε πολλές φορές σε πτώση των τιμών, που εν μέρει μόνο αντισταθμιζόταν από την αύξηση της στρεμματικής απόδοσης στη Ρουμανία. Ισχυρός ήταν ο ανταγωνισμός στη βρετανική και γαλλική αγορά εξ αιτίας των δημητριακών από την Αμερική, ενώ ιδιαίτερα στη βρετανική αγορά η παρουσία των ρουμανικών δημητριακών μειώθηκε από 16% του συνόλου το 1860, στο 4% το 1870 και στο 2,5% το 1873¹⁷⁴⁰. Ορισμένες χρονιές, όπως το 1894 και το 1900, οι τιμές έπεσαν τόσο πολύ, που οι ενοικιαστές έπαθαν πολύ μεγάλες ζημιές¹⁷⁴¹. Η γενική τάση διεθνώς μετά το 1875, περίπου, ήταν η μείωση της διεθνούς τιμής των δημητριακών, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

Πίνακας 32

Μέση τιμή δημητριακών Ρωσίας, ΗΠΑ, Αργεντινής και Καναδά

Πενταετία	Μ.Ο τιμής δημητριακών (τόνος)
1860-1864	276
1865-1869	297
1870-1874	305
1875-1879	264
1880-1884	235
1885-1889	175
1890-1894	163

Πηγή: Philip Gabriel Eidelberg, *The Great Rumanian...*, ό.π, σ. 32.

Οι οικονομικές δραστηριότητες των εμπόρων, πλοιοκτητών, αλευροβιομήχανων, κ.ά, δεν ήταν στατικές, ούτε ως προς το αντικείμενο δραστηριότητας, ούτε ως προς την περιοχή δραστηριοποίησης. Η πτωτική τάση των τιμών διεθνώς καθώς και τα προβλήματα στην εσωτερική παραγωγική διαδικασία, αποτέλεσαν την αιτία που οδήγησε σημαντικούς εμπόρους εξαγωγής δημητριακών να στραφούν σε αναζήτηση νέων ευκαιριών που επέβαλλε ο ανταγωνισμός της εποχής. Ο Όθων Τετενές για παράδειγμα, ήταν ταυτόχρονα ενοικιαστής αγροκτημάτων, διέθετε στόλο ποταμόπλοιων και πραγματοποιούσε εμπορία δημητριακών και εξαγωγές. Σημειώσαμε προηγουμένως τις συνεργασίες τους με τη διασπορά στο Αζόφ, Νικολάγιεφ, Οδησό και άλλα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας, την ανάπτυξη συγγενικών δεσμών μεταξύ των μελών της διασποράς, κ.ά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι Ιθακήσιοι αδελφοί Όθων, Διονύσιος και Κωνσταντίνος Σταθάτος, που με επικεφαλής τον Όθωνα διέθεταν ένα εκτεταμένο δίκτυο παραγωγής προϊόντων, μεταφοράς με σλέπια στο Δούναβη και εξαγωγές δημητριακών, ενώ εμπορικοί πράκτορές τους αγόραζαν δημητριακά για λογαριασμό τους σε όλη τη Ρουμανία¹⁷⁴². Η εταιρεία του Εμπειρικού στη Βραΐλα έχοντας ως στόχο την ενίσχυση των εξαγωγών της και τη μείωση του κόστους, πρώτη από τη διασπορά έθεσε σε

¹⁷⁴⁰ Paul Cernovodeanu, *Relațiile comerciale Româno-Engleze...*, ό.π, σ. 299-300.

¹⁷⁴¹ Sorin Cristescu, *Carol I, Corespondența privată...*, ό.π, σ. 347-348, 391.

¹⁷⁴² Παν. Καπετανάκης, *Οικογένεια Σταθάτου*, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, (18 Μαΐου 2012).

λειτουργία στο διάστημα 1898-1910 τέσσερις γερανούς φορτοεκφόρτωσης¹⁷⁴³. Παράλληλα υπήρχαν και έμποροι δημητριακών στην ενδοχώρα και στα μικρότερα λιμάνια της χώρας, που αγόραζαν προϊόντα από τους ενοικιαστές αγροκτημάτων και τα προμήθευαν μεταπουλώντας τα στα λιμάνια για εξαγωγές. Αρκετοί έμποροι δημητριακών, αγοραστές και πωλητές στο λιμάνι της Βραΐλας το 1880, σημειώθηκαν στο κεφάλαιο 4.3 του πρώτου μέρους. Πολλοί έμποροι της διασποράς συνδύαζαν τη μεταφορά της παραγωγής τους με ποταμόπλοια και την εξαγωγική τους δραστηριότητα, που αύξανε το ποσοστό κέρδους τους και τους έδινε δυνατότητα ανταγωνιστικών τιμών, όπως καταγράφονται στο πέμπτο κεφάλαιο, αναφερόμενοι στις ελληνικές κοινότητες.

Αυτή την περίοδο εντεινόταν ο ανταγωνισμός των εμπόρων της ελληνικής διασποράς με τους Εβραίους εμπόρους, που βαθμιαία κατέκτησαν την πρώτη θέση στις αγοραπωλησίες δημητριακών στο λιμάνι της Βραΐλας. Η ανάπτυξη των εμπόρων της εβραϊκής διασποράς υπήρξε ραγδαία στο διάστημα 1880-1900, ώστε το 1898 πραγματοποιούσαν το 72% των αγорών και το 45,7% των πωλήσεων των δημητριακών, με τους εμπόρους της διασποράς στη δεύτερη θέση στις αγορές (13%) και στην τρίτη θέση στις πωλήσεις (18,5%)¹⁷⁴⁴. Την ίδια θέση, με μικρή βελτίωση στα ποσοστά αγορών, διατήρησαν οι έμποροι δημητριακών της διασποράς και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με τους Εβραίους εμπόρους να κρατούν μακράν την πρώτη θέση, με 69,2% στις αγορές και 46,2% στις πωλήσεις το 1908, έναντι 18% και 12,4% αντίστοιχα των εμπόρων της διασποράς¹⁷⁴⁵. Η ίδια υποχώρηση της διασποράς στην εμπορία δημητριακών υπήρχε στην Κωνσταντίνα το 1909, όπου «... κανείς από τους τρεις σημαντικότερους εμπορικούς οίκους που είχαν ειδικευτεί στις εξαγωγές δημητριακών δεν ήταν ελληνικός»¹⁷⁴⁶, καθώς και στο Γαλάτσι το 1905, όπου οι μόνοι εξαγωγείς που είχαν απομείνει ήταν οι Ν. Κουρβισιάνος και Γ. Σφαέλος¹⁷⁴⁷. Το 1916 στο Γαλάτσι, παρ' όλο που 15 από τους 40 εμπόρους δημητριακών ήταν μέλη της διασποράς, δεν καταγραφόταν κανείς ως εξαγωγέας δημητριακών¹⁷⁴⁸, ενώ στη Βραΐλα παρ' όλο που καταγράφονταν περισσότεροι από 20 έμποροι και μεσίτες δημητριακών, μόνο οι Σταύρος Καββαδίας και Γ. Μαυροκέφαλος πραγματοποιούσαν εξαγωγές¹⁷⁴⁹. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η εβραϊκή διασπορά ήταν, πλέον, ισχυρή τόσο στην εμπορία όσο και στην πλοιοκτησία ποταμόπλοιων και διέθετε ισχυρές

¹⁷⁴³ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοϊαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 140-141.

¹⁷⁴⁴ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 409-411, όπου οι κυριότεροι έμποροι δημητριακών της διασποράς ήταν οι Θεμ. Δημητριάδης, Τσούγλος & Λεκκός, Κ. Κώττης, Αλκιβιάδης Εμπειρικός, Ζ.Μ. Χρυσοβελώνης, Ι. Δημόπουλος, αδελφοί Βαλεριάνου, Οδ. Ι. Νεγρεπόντης, αδελφοί Παπαστελάτου, Δ.Π. Βαμβούρης, κ.ά, ενώ τη δεύτερη θέση στην κατηγορία των πωλητών κατείχαν οι Ρουμάνοι έμποροι.

¹⁷⁴⁵ Ibidem, σ. 413, όπου οι έμποροι της διασποράς αδελφοί Τετενέ, Οδ. Ι. Νεγρεπόντης, Γαλιατσάτος και Κομηνός, Ιωάννης Δημόπουλος, Γ. Κονιδάρης, Τσούγλος & Λεκκός.

¹⁷⁴⁶ Ibidem, σ. 416.

¹⁷⁴⁷ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 109.

¹⁷⁴⁸ Anuarul Național al României 1916..., ό.π, σ. 97, όπου καταγράφονται οι Π. Αθανασούλης, Ι. Καλλιγιάς, Ν. Κρουστάλης, Δ. Δενδρινός & Γ. Πάσχου, Άγγελος Δημητριάδης, Χ. Πολύζος, κ.ά.

¹⁷⁴⁹ Ibidem, σ. 25-26, όπου οι Α. Καλαμάκης, Στ. Καββαδίας, Κ. Κώττης, Ι.Δ. Χρυσικός, Οδ. Νεγρεπόντης, Σ.Ε. Πετσάνης, Μ. Χρυσοβελώνης, Κ. Δημητριάδης, Ν.Ι. Τσούκλος, Ν.Π. Κατσιγέρας, Γ. Δράκος, Π.Α. Σγαρδέλλης, κ.ά.

εμπορικές εταιρείες στη Βραΐλα¹⁷⁵⁰. Προχώρησε, μάλιστα, σε συνεννοήσεις και συνεργασίες τραστ μεταξύ των μελών της, εντείνοντας τον ανταγωνισμό μεταξύ εβραϊκής και ελληνικής διασποράς. Η εβραϊκή διασπορά υπερείχε έναντι της ελληνικής, διότι διέθετε καλύτερη χρηματοοικονομική οργάνωση (τράπεζες), καθώς και ισχυρό εβραϊκό δίκτυο στο εμπόριο δημητριακών στην Ευρωπαϊκή αγορά¹⁷⁵¹. Τελικά, «τα δύο αυτά στοιχεία συνεργάστησαν... και ευρέθησαν αντιμέτωποι προς τρίτον ανταγωνιστήν, τους Αυστριακούς...»¹⁷⁵². Στις παραμονές του Α΄ Παγκόσμιου Πόλεμου η διασπορά είχε μικρή παρουσία στις εξαγωγές δημητριακών, ενώ αντιθέτως κατείχε δεσπόζουσα θέση στην εμπορία του προϊόντος στα λιμάνια του Δούναβη (Καλαφάτι, Καράκαλ, Κοράμπια, Καλαράσι, κ.ά)¹⁷⁵³, στη Δοβρουτσά (Ισαάκτσα, Οστρόφ, Μετζιντιέ, Μαγκάλια, Χάρσοβα, Τσερναβόντα, κ.ά)¹⁷⁵⁴, καθώς και στη μεσημβρινή Βλαχία (Αλεξάνδρεια, Γκαέστι, Πιτέστι, Ροσιόρι, κ.ά)¹⁷⁵⁵.

Εκτιμούμε ότι το συμπέρασμα για τους εμπόρους της διασποράς αυτή την περίοδο έχει διπλή ανάγνωση. Ο σκληρός, δηλαδή, ανταγωνισμός στον τομέα, αποτέλεσε την αιτία μείωσης της οικονομικής τους δραστηριότητας στις εξαγωγές δημητριακών, ενώ ταυτόχρονα οδήγησε πολλούς προς στην πλοιοκτησία και στην εμπορία του προϊόντος στο Δούναβη, ώστε πολλοί έμποροι αγόρασαν ποταμόπλοια όπως σημειώθηκε στο κεφάλαιο 4.2, τομέας που συμβάδιζε εξ άλλου με την εμπορία δημητριακών.

Τομέα με σημαντική εμπορική παρουσία της διασποράς αποτέλεσε αυτή την περίοδο η διακίνηση και εξαγωγή κατασκευαστικής ξυλείας με τους Γρ. Καστρινό (Βραΐλα), Κ. Κωστόπουλο (Γαλάτσι)¹⁷⁵⁶, αδελφοί Μπουργασλή, αδελφοί Τζαμπάζου, Παρ. Χειροπέδης και Νικ. Διαμαντόπουλος (Κωνσταντσα)¹⁷⁵⁷. Στο Γαλάτσι η παρουσία της διασποράς ήταν ιδιαίτερα σημαντική, αφού οι έξι (6) από τους 15 χονδρέμπορους το 1916 ήταν μέλη της διασποράς και ένας πραγματοποιούσε εξαγωγές του είδους¹⁷⁵⁸, ενώ στη Βραΐλα στην ίδια καταγραφή έμπορος του είδους ήταν ο Οδ. Βασιλείου¹⁷⁵⁹ και στην Κωνσταντσα ο Α.Ν. Μπογιατζίογλου¹⁷⁶⁰.

Στον τομέα των εισαγωγών αποικιακών προϊόντων και προϊόντων της Ανατολής (*coloniale orientale*), ο ρόλος της διασποράς σε Γαλάτσι, Βραΐλα, Βουκουρέστι και Κωνσταντσα από όπου γινόταν προώθηση στην εσωτερική αγορά, ήταν ιδιαίτερα σημαντικός σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε¹⁷⁶¹. Το 1896 σημαντικός αριθμός της διασποράς στο Βουκουρέστι ήταν πετυχημένοι έμποροι σ'

¹⁷⁵⁰ Emil Octavian Mocanu, "Negustori de cereale și armatori în portul..." ό.π, σ. 48-50.

¹⁷⁵¹ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 410-411.

¹⁷⁵² Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοϊαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 99-100

¹⁷⁵³ Anuarul Național al României 1916..., ό.π, σ. 40-58, 159.

¹⁷⁵⁴ Ibidem, σ. 50, 120, 129, 152, 154, 160.

¹⁷⁵⁵ Ibidem, σ. 1-2, 91, 165, 190.

¹⁷⁵⁶ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. XIX και XXXII.

¹⁷⁵⁷ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική κοινότης Κωνσταντζής Ρουμανίας...*, ό.π, σ. 37.

¹⁷⁵⁸ Anuarul Național al României 1916..., ό.π, σ. 104, όπου οι Στ. Καλογερόπουλος, Ν. Ηλιάδης, Δημ. Χριστοφορίδης, Χ.Μ. Κεσσεόγλου (εξαγωγέας), Α.Μ. Κεσσεόγλου, Μ.Β. Τασόγλου.

¹⁷⁵⁹ Ibidem, σ. 30.

¹⁷⁶⁰ Ibidem, σ. 56.

¹⁷⁶¹ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. XIX και XXXII, όπου οι αδελφοί Θεολόγου (Γαλάτσι), Αν. Δελημπακάλης, Κλωντηράς & Λεβέντης, Κατσικάς (Βραΐλα), κ.ά.

αυτό το είδος¹⁷⁶², ενώ το 1905 ο ρόλος των εμπόρων της διασποράς στην εισαγωγή αποικιακών ήταν καθοριστικός στη Βραΐλα, όπου και οι πέντε χονδρέμποροι αποικιακών ήταν μέλη της διασποράς¹⁷⁶³. Στην Κωνσταντσα, μέλη της διασποράς ήταν οι έξι από τους οκτώ εμπόρους του είδους¹⁷⁶⁴, στην Τούλτσα ένας από τους πέντε χονδρέμπορους του είδους ήταν ο Ι.Π. Λυκιαρδόπουλος, ενώ στο Γαλάτσι από τους 23 εισαγωγικούς οίκους, οι 13 ανήκαν σε μέλη της διασποράς¹⁷⁶⁵. Το 1915 στην Κραϊόβα οι δύο από τους επτά χονδρέμπορους αποικιακών της πόλης ήταν μέλη της διασποράς¹⁷⁶⁶, ενώ σημειώνεται η ιδιαίτερα πετυχημένη συνέχεια της δραστηριότητας της διασποράς στην εμπορία αποικιακών στο Γαλάτσι, όπου οι 20 από τους 34 χονδρέμπορους του είδους το 1916 ήταν μέλη της διασποράς¹⁷⁶⁷. Πολυπληθής, τέλος, υπήρξε η παρουσία της διασποράς στο λιανεμπόριο στις πόλεις και στα χωριά της επαρχίας, όπως θα διαπιστώσουμε στο επόμενο κεφάλαιο αναφερόμενοι στις ελληνικές κοινότητες αυτής της περιόδου.

9.4 Ο τομέας της βιομηχανίας

Στη βιομηχανική απογραφή της Ρουμανίας του 1901-1902 καταγράφεται η παρουσία της διασποράς στον βιομηχανικό τομέα της χώρας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα¹⁷⁶⁸. Με δεδομένη την αντίστοιχη καταγραφή του 1865, μπορούμε να καταλήξουμε σε σημαντικά συμπεράσματα για την οικονομική παρουσία της στον τομέα αυτό, παρ' όλο που θα πρέπει να θεωρούμε ότι πολλά μέλη της διασποράς που είχαν βιομηχανίες είχαν γίνει ήδη Ρουμάνοι πολίτες. Σημειώνουμε ότι, ενώ στην απογραφή του 1865 καταγραφόταν και η υπηκοότητα του επιχειρηματία, στην απογραφή του 1901-1902 δεν υπάρχει παρόμοια κατάταξη.

Ενδεικτικά σημειώνουμε ότι στο Βουκουρέστι οι Ν. Κουτσαρίδας (1881)¹⁷⁶⁹ και Δ. Χατζή Θεοδωράκης (1894) κατείχαν κεραμοποιεία και η επιχείρηση Ν. Κουτσαρίδας & Σια (1895) παρήγε προϊόντα τσιμέντου. Ο Σ. Εμμανουήλ διέθετε μονάδα επεξεργασίας ξύλου (1893), ο Μ. Οικονόμου διέθετε εργοστάσιο κονσερβών (1890), ενώ συνέχιζε τη λειτουργία του το εργοστάσιο μακαρονιών που είχαν οι αδελφοί Α. Σολάκογλου από το 1828, επίσης στην περιοχή Βουκουρεστίου.

¹⁷⁶² Karol Gobl, *Anuarul Bucurescilor 1896...*, ό.π., σ. 251-252, όπου οι Καββαδίας & Βλαστός, Ν. Ιωαννίδης & Σια, Μ. Οικονόμου & Σια, Περδίκης & Ξυδιός.

¹⁷⁶³ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π., σ. 48, όπου οι Π. Λεβέντης, Β. Σεραφίδης & Γ. Ιωσηφάκης, Ιωάννης Μιχαλάκης και Ι. Γεωργιάδης.

¹⁷⁶⁴ Ibidem, σ. 82, όπου οι Σπ. Διαμαντόπουλος, Δ. Καλδερίνης, αδελφοί Χαλκούτση, Ν.Δ. Πετράς, Σ.Ι. Μαγκούφης και Θ. Σαπατίνος.

¹⁷⁶⁵ Ibidem, σ. 111, όπου οι αδελφοί Αντωνιάδη, Στ. Ι. Αποστολίδης & σια, Β. Μπαρλάς, Α. Χατζή Αποστόλης, Χατζή Αποστόλης & Μόσχος, Ι. Καλαβρέζος, Δ.Ν. Μόσχος, Μ. Κ. Παπαλάς, Ι. Λ. Σαρρής, Γ. Σφαέλος & σια, Π. Γ. Σαράφης & σια, Κουταβάς & Κούπτσα και Ι. Γεωργίου.

¹⁷⁶⁶ *Anuarul Național al României 1915...*, ό.π., σ. 266, όπου οι Π. Αντωνίου και αφοί Κ. Γερασιμάτου.

¹⁷⁶⁷ *Anuarul Național al României 1916...*, ό.π., σ. 99, όπου οι χονδρέμποροι Ι. Καλαβρέζος & σια, Β. Μπάρολος, Δ. Καστάνης, Γ.Π. Κουταβάς, Γ.Ε. Χατζηαποστόλης, Χατζόπουλος & Ρωσίδης, Κ.Α. Λοΐζος & σια, Ι. Μαργκούλης, Δ.Ν. Μόσχος, Μ.Σ. Παπαλάς, Ι. Πλατής & Γ. Μπαρλάς, Ν. Πιτινίκης, Πολάτος Β. Πολάκης, Αντ. Σαράφης & σια, Γ.Π. Σαράφης, Λουκάς Ι. Σαρρής, Π.Π. Σκαρλάτος, Γ.Γ. Σφαέλος, Αρ. Τριανταφυλλίδης και Ν. Γρ. Γκιουράκης.

¹⁷⁶⁸ L. Colescu, *Ancheta Industrială din 1901-1902*, Industria Mare, Bucuresci, 1904, τόμος Ι, σ. 3-25.

¹⁷⁶⁹ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π., σ. 151.

Στη Βραΐλα, οι Α. Φώτης & Α. Μαναράς από το 1869 διέθεταν μονάδα κατασκευής μηχανημάτων, νέα μονάδα σιδηρουργείου και τόνων ίδρυσε ο Β. Αποστολίδης το (1897)¹⁷⁷⁰, ενώ μονάδα επεξεργασίας δερμάτων διέθετε ο Ν. Γαβαλάς (1886)¹⁷⁷¹. Συνολικά στη Βραΐλα η διασπορά διέθετε επτά (7) μονάδες το 1901-1902, που αυξήθηκαν σε 11 το 1912, από τις οποίες οι πέντε (5) ήταν μονάδες επεξεργασίας δημητριακών, ενώ στο μηχανουργείο των Α. Φώτης & Α. Μαναράς κατασκευάστηκαν δύο μικρά ατμόπλοια το 1880, στοιχείο που πείθει ότι πιθανόν να λειτουργούσε και ως ναυπηγείο¹⁷⁷².

Στο Μπακάου ο Οδ. Ι. Νεγρεπόντης (1893) διέθετε εργοστάσιο επεξεργασίας ξύλου, ενώ ανάλογες μονάδες είχαν οι Αλέξης Αβραμίδης & Ν. Σωτηρίου στην Τούλτσα (1896), καθώς και ο Δ. Κωνσταντάκης στην Τούτοβα (1894). Στο Γαλάτσι συνέχιζε τη λειτουργία του από το 1860 το εργοστάσιο παρασκευής μύρας του Στ. Πετρινού και λειτουργούσαν, επίσης, οι μονάδες παρασκευής ψωμιού του Θεόδωρου Μαλκότση (1882) και του Σπύρου Δεστούμη (1887), όπως και το εργοστάσιο μακαρονιών του Παν. Ζαφειράτου (1864)¹⁷⁷³.

Η ισχυρότερη, ωστόσο, παρουσία της διασποράς στο βιομηχανικό τομέα της Ρουμανίας καταγράφεται στις πόλεις Βουκουρέστι, Βραΐλα και Γαλάτσι, ενώ μικρότερη σε αριθμό επενδύσεων αλλά σημαντική για τις εν λόγω περιοχές, ήταν οι επενδύσεις σε Κωνσταντσα, Γιούργεβο, Τούτοβα, Μπακάου, Τούλτσα κ.ά. Παράλληλα διαπιστώνουμε διαφοροποίηση στις επενδύσεις της διασποράς, διαφοροποίηση που, ωστόσο, περιστρεφόταν κυρίως σε επενδύσεις σε προϊόντα διατροφών. Αιτία αυτής της ιδιαιτερότητας θεωρούμε την ισχυρή οικονομική παράδοση της διασποράς σ' αυτό τον τομέα, καθώς και την αδυναμία της να επεκταθεί σε τομείς όπου επένδυε το δυτικό κεφάλαιο, με εμπειρία και στήριξη των κυβερνήσεων των χωρών τους.

Η διασπορά κατείχε σημαντική θέση στην παραγωγή οινοπνεύματος με τρία (3) εργοστάσια από τα 31 σε όλη τη χώρα. Μονάδες παραγωγής οινοπνεύματος είχαν οι αδελφοί Παξινού στην Πράχοβα (1885), Ν. Χρυσοβελώνης στην Τούτοβα (1895) και Παναγής Σπ. Τοπάλης στη Βασλούη (1884), ενώ Θ. Κ. Μεταξάς ήταν ιδιοκτήτης μονάδας παρασκευής κονιάκ στο Μπακάου (1892). Εργοστάσιο παρασκευής κονιάκ διέθετε, επίσης, ο Κ. Γεωργόπουλος από την Κεφαλληνιά (1890)¹⁷⁷⁴, ενώ στην ίδια κατηγορία εντάσσονταν και τα εργοστάσια παρασκευής χαλβάδων στο Γαλάτσι, ένα του Δ. Μαρκεζίνη (1883) και το δεύτερο του Β.Γ. Λυμπερόπουλου (1896)¹⁷⁷⁵.

Στην ελληνική διασπορά ανήκε το πρώτο ατμοκίνητο εργοστάσιο χρωμάτων στη Ρουμανία του Τάκη Μανικατίδη στην Κωνσταντσα (1900)¹⁷⁷⁶, ενώ στο Μπακάου ο Οδ. Ι. Νεγρεπόντης είχε εργοστάσιο χαρτιού (1899) και στην Κραϊόβα ο Γρ. Πετρινός μονάδα διαλογής σπόρων σποράς (1895). Στον τομέα της ένδυσης

¹⁷⁷⁰ Ibidem, σ. 10-11.

¹⁷⁷¹ Ibidem, σ. 13-14.

¹⁷⁷² Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 482, 499.

¹⁷⁷³ L. Colescu, *Ancheta Industrială din 1901-1902...*, ό.π, Industria Mare, σ. 17-18.

¹⁷⁷⁴ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 498.

¹⁷⁷⁵ L. Colescu, *Ancheta Industrială din 1901-1902...*, ό.π, Industria Mare, σ. 18-19.

¹⁷⁷⁶ Paul Dominte, "Realități etnice în orașul Constanța la începutul secolului al XIX-lea", *Studii și articole de Istorie*, LXXII (2007), Râmnicu Vâlcea, σ. 45-55.

καταγράφονται η Σαβοπούλου (1897) και η Σαγιά (1891)¹⁷⁷⁷, ενώ πολλές παραγωγικές μονάδες καταγράφονται με τον τίτλο της εταιρείας και δεν μπορούν να γίνουν γνωστοί οι μέτοχοί τους.

Συγκεντρωτικά, στην απογραφή των 625 μεγάλων βιομηχανικών μονάδων στη Ρουμανία το 1901-1902, η διασπορά κατείχε τουλάχιστον 50 από τις παραπάνω βιομηχανίες σε διάφορες πόλεις της χώρας (ποσοστό 8%), σύμφωνα με τον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 33

Βιομηχανικές μονάδες της διασποράς στη Ρουμανία το 1901-1902

	Ιδιοκτήτης	Είδος βιομηχανίας	Έδρα	Έτος ίδρυσης
1	N. Κουτσαρίδας	Κεραμοποιείο	Βουκουρέστι	1895
2	N. Κουτσαρίδας & Σια	Τσιμέντα	Βουκουρέστι	1895
3	E. Κυριακ(ός)	Μηχανήματα	Βουκουρέστι	1882
4	Σ. Εμμανουήλ	Έπιπλα	Βουκουρέστι	1883
5	Αντ. Αμπρούζης	Βυρσοδευείο	Βουκουρέστι	1893
6	Κ.Γ. Σολάκογλου	Αλευρόμυλος	Βουκουρέστι	1885
7	Αδελφοί Ασσάν	Αλευρόμυλος	Βουκουρέστι	1853
8	Γρ. Κάψας	Γλυκά	Βουκουρέστι	1868
9	Μ. Οικονόμου	Κονσέρβες	Βουκουρέστι	1890
10	Αφοί Σολάκογλου	Μακαρόνια	Βουκουρέστι	1828
11	E. Σαβοπούλου	Υφάσματα	Βουκουρέστι	1897
12	Γιαννούλα Σαγιά	Ενδύματα	Βουκουρέστι	1891
13	Θωμάς Ι. Τζαμής	Βυρσοδευείο	Βουκουρέστι	1893
14	Αναστάσιος Φώττης – B. Μαναράς	Κατασκευές μηχανών - Τόρνοι	Βραΐλα	1869
15	B. Αποστολίδης	Σιδηρές κατασκευές	Βραΐλα	1897
16	Ι.Γ. Καντακουζηνός	Τσιμέντα	Βραΐλα	1890
17	Π.Φ. Βιολλάτος	Αλευρόμυλος	Βραΐλα	1899
18	Αφοί Γαλιατσάτου	Αλευρόμυλος	Βραΐλα	1883
19	Ι. Μήλλας	Αλευρόμυλος	Βραΐλα	1881
20	Καλλιόπη Καίσαρη	Αλευρ. Β΄ τάξεως	Βραΐλα	1887
21	Ρουνίκης- Νικολόπουλος	Καθαρισμός δημητριακών	Βραΐλα	1890
22	Στ. Πετρινός	Μπύρα	Γαλάτσι	1860
23	Σπ. Δεστούμης	Αρτοποιείο	Γαλάτσι	1887
24	Θ. Μαλκότσης	Αρτοποιείο	Γαλάτσι	1882
25	Παν. Ζαφειράτος	Μακαρόνια	Γαλάτσι	1864
26	B.Γ Λυμπερόπουλος	Λουκούμια	Γαλάτσι	1896
27	Δ. Μαρκεζίνης	Λουκούμια	Γαλάτσι	1883

¹⁷⁷⁷ L. Colescu, *Ancheta Industrială din 1901-1902...*, ό.π, σ. 21-24.

28	Αποστολίδης	Υφάσματα	Γαλάτσι	1897
29	Απ. Αντωνιάδης	Τυπογραφείο	Γαλάτσι	1892
30	Μ. Ζαχαρίας & σια	Υαλουργείο	Μπακάου	1889
31	Οδ. Νεγρεπόντης	Επεξεργασία ξύλου	Μπακάου	1893
32	Οδ. Νεγρεπόντης	Χαρτί	Μπακάου	1899
33	Θ.Κ. Μεταξάς	Κονιάκ	Μπακάου	1892
34	Οδ. Νεγρεπόντης	Ζάχαρη	Σασκούτ	1874
35	Β. Μουρέλλης	Αλευρόμυλος	Κωνσταντσα	1880
37	Τ. Μανικατίδης	Χρώματα	Κωνσταντσα	1900
38	Αβραμίδης-Σωτηρίου	Επεξεργασία ξύλου	Τούλτσα	1896
39	Ξεν. Βλαστός	Αλευρόμυλος	Ιάσιο	1867
40	Αφοί Παξινού	Αλευρόμυλος	Πράχοβα	1888
41	Αφοί Παξινού	Οινόπνευμα	Πράχοβα	1885
42	Έλενα Σχοινά	Αλευρόμυλος	Πράχοβα	1888
43	Κλ. Π. Μητρέλης	Αλευρόμυλος	Κοράμπια	1896
44	Αφοί Κωνσταντάτου	Αλευρόμυλος	Γιούργεβο	1881
45	Λ. Προσαλέντης	Αλευρ. Β΄ τάξεως	Γιαλομίτσα	1895
46	Ν. Βερόπουλος	Αλευρ. Β΄ τάξεως	Ζιμνίτσα	1885
47	Ι.Μ. Θεοχάρης	Αλευρόμυλος	Νεάμισου	1883
48	Ν. Χρυσοβελώνης	Οινόπνευμα	Τούτοβα	1885
49	Παν. Σπ. Τοπάλης	Οινόπνευμα	Βασλούη	1884
50	Γρ. Πετρινός & σια	Σπόροι σποράς	Κραϊόβα	1895

Πηγή: L. Colescu, *Ancheta Industrială 1901-1902...*, ό.π, σ. 9-25.

Είναι πιθανόν ορισμένα από τα παραπάνω μέλη της διασποράς να είχαν ενταχθεί στην τοπική κοινωνία, όπως οι παρακάτω ιδιοκτήτες γης τους οποίους συναντούμε αυτή την περίοδο να παραχωρούν τα κτήματά τους για εκμετάλλευση του υπεδάφους των. Η Αθηνά Παπαδοπούλου παραχώρησε τα χωράφια της από την Πράχοβα για εκμετάλλευση κάρβουνου (1901), όπως και οι Αχιλλέας Θεοχάρης από το Μεχεντίντσι, Αλ. Βρανάς από το Άρτζες και ο Ι. Ζωγράφου από το Μπακάου την ίδια χρονιά. Ομοίως ο Β. Θάνος από την Ντιμπόβιτσα παραχώρησε τα χωράφια του για εκμετάλλευση χρυσού το 1906 και η Κλεοπάτρα Κυριαζή στον ίδιο νομό για εκμετάλλευση κάρβουνου το 1907¹⁷⁷⁸, κ.ά.

Από τα στοιχεία της παραπάνω βιομηχανικής απογραφής του 1901-1902 μπορούμε να εξάγουμε τα παρακάτω συμπεράσματα σε σχέση με τη διασπορά.

- 1) Οι επενδύσεις της διασποράς στο βιομηχανικό τομέα της Ρουμανίας κατέγραψαν σημαντική υποχώρηση μετά το 1881, με εξαίρεση τον τομέα της αλευροποιίας για τον οποίο γίνεται αναφορά σε ιδιαίτερη παράγραφο. Παρ' όλο που τα στοιχεία δεν είναι απολύτως συγκρίσιμα, στην απογραφή 1865 τα μέλη της διασποράς κατείχαν 222 βιομηχανικές μονάδες, ενώ από τις 625 μεγάλες βιομηχανικές επιχειρήσεις της χώρας το 1901-1902, σε μέλη της διασποράς ανήκαν 50 μονάδες περίπου, (ποσοστό 8%).

¹⁷⁷⁸ ANIC, Ministerul Industriei și Comerțului, Inventar 805, Direcția Generală a Minelor.

Θεωρούμε, ωστόσο, σημαντικό τον αριθμό των επενδύσεων της διασποράς, ενώ αρκετοί ήταν ήδη Ρουμάνοι πολίτες (Νεγρεπόντης, Ασσάν, Σολάκογλου, κ.ά).

- 2) Ενισχυτικό ρόλο για την ανάπτυξη της εγχώριας βιομηχανίας έπαιξε ο νόμος «Γενικά μέτρα προς υποβοήθηση της εθνικής βιομηχανίας» του 1887, από τον οποίο ενισχύθηκαν ελάχιστες επενδύσεις της διασποράς, ενώ εξαιρείτο των ενισχύσεων ο τομέας της αλευροβιομηχανίας. Ταυτόχρονα στη ρουμανική Βουλή σχεδιαζόταν μέτρα «για την απομάκρυνση των ξένων από την οικονομική ζωή και την ενδυνάμωση της ρουμανικής πλουτοκρατίας...»¹⁷⁷⁹.

Σημειώνουμε την ιδιαίτερος σημαντική συμβολή που είχε στη βιομηχανική ανάπτυξη της Ρουμανίας η Τράπεζα Χρυσοβελώνη¹⁷⁸⁰, που παράλληλα με την αμιγή τραπεζική της δραστηριότητα συμμετείχε σε περισσότερες από 25 βιομηχανικές επενδύσεις στη Ρουμανία πριν και μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁷⁸¹.

9.5 Ο τομέας των τραπεζών

Ο τραπεζικός τομέας αποτέλεσε από παλαιά τομέα οικονομικής παρουσίας της διασποράς, όπως σημειώθηκε στο πρώτο μέρος. Στην περίοδο που εξετάζεται ιδρύθηκε το Χρηματιστήριο του Βουκουρεστίου το 1882. Πρόδρομος, ωστόσο, του χρηματιστηρίου υπήρξε η προσπάθεια που έγινε από ορισμένους τραπεζίτες για ίδρυση Χρηματιστηρίου με τη συνεργασία των τραπεζών μεταξύ τους. Μεταξύ των τραπεζιτών που συμμετείχαν σ' αυτήν την προσπάθεια καταγράφονται τα μέλη της διασποράς αδελφοί Ν. Γερμάνη & υιοί, Στέφανος Ιωαννίδης, Α. Καλέργης & Νικοκλής, Θ.Ι. Νεγρεπόντης, Σεκιάρης, καθώς και οι Ροδοκανάκης & Δερούσσης¹⁷⁸². Στους παραπάνω τραπεζίτες πρέπει να προσθέσουμε τους Μ. Π. Αδαμιάδης, Π.Σ. Καραβιάς & Φέρμο, Χριστοφής Λ. Ζερλέντης, αδελφοί Χαΐτα, Περ. Πολυμερίδης, αδελφοί Δημητριάδη¹⁷⁸³, Δ. Αντωνιάδης, Ι. Μόσχου, Δ. Μαρούσης, Τράπεζα Ν. Χρυσοβελώνη (Βουκουρέστι), Ανδρέας Παύλου (Ιάσιο), Γεώργιος Βλαστός υπήκοος Αυστρίας¹⁷⁸⁴, Σεκιάρης & Ροδοκανάκης, Κ.Γ. Βαλσαμάκης από τα προηγούμενα χρόνια¹⁷⁸⁵, καθώς και τους Ν. & Β. Αποστολίδης¹⁷⁸⁶, Προκόπιος Προκοπίου¹⁷⁸⁷ (Γαλάτσι), τους Νίκο Σγαρδέλη και Λαζαρή (Βραΐλα)¹⁷⁸⁸, τους Κυρ. Ζαΐμη, Π.

¹⁷⁷⁹ Institutul de Istorie "N. Iorga", *Istoria Parlamentului și a vieții Parlamentare din România până la 1918*, București, 1983, σ. 297-298.

¹⁷⁸⁰ Civilizatia Bancară Romanească, *Banca Chrissoveloni*, București, 2001.

¹⁷⁸¹ Victor Slăvescu, *Organizația de credit a României*, București, 1922, σ. 100-101 και 123-133, όπου η συμμετοχή της τράπεζας σε βιομηχανίες υφαντών, φυτικών ελαίων, κάρβουνου, δέρματος, στρατιωτικού ρουχισμού, πλεκτών, επεξεργασίας βαμβακιού, οινοπνεύματος, κεραμοποιείων, ξυδιού, μηχανών και αυτοκινήτων, χημικών προϊόντων, σύρματος, κ.ά.

¹⁷⁸² Nicolae I. Angelescu, "Constantin D. Athanasiu 1828-1889", *Camera de Comerț și Industrie din București*, 1940, București, σ. 3-16.

¹⁷⁸³ Carol Gobl, *Anuarul General al României 1896...*, ό.π, σ. 207-208.

¹⁷⁸⁴ Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei...", ό.π, σ. 75.

¹⁷⁸⁵ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, ό.π., σ. 117.

¹⁷⁸⁶ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 103.

¹⁷⁸⁷ Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, ό.π, σ. 178.

¹⁷⁸⁸ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 45.

Γεωργιάδη, Χρόνη Ερμείδη¹⁷⁸⁹ (Κωνσταντσα)¹⁷⁹⁰, ώστε να έχουμε τους κύριους τραπεζίτες της διασποράς στη Ρουμανία αυτή την περίοδο.

Η εξέλιξη των τραπεζιτών της διασποράς ακολούθησε σε γενικές γραμμές τον κανόνα της εποχής. Τα μικρά κεφάλαια που διέθεταν όπως και παραδοσιακός τρόπος οργάνωσής τους, δε μπορούσαν να σταθούν στον ανταγωνισμό των δυτικών τραπεζικών κεφαλαίων που εισέρχονταν με ορμή στην παρθένα αγορά της Ρουμανίας δημιουργώντας συνεχώς νέες τράπεζες. Άλλωστε, πολλοί από τους τραπεζίτες της διασποράς ήταν σαράφηδες, εξαντλούσαν δηλαδή την οικονομική τους δραστηριότητα στο κέρδος που απέφερε η ανταλλαγή νομισμάτων και γραμματίων, εργασία που τους απέφερε μεν σημαντικά κέρδη, όχι όμως αρκετά κεφάλαια που να τους παρείχαν δυνατότητα ανταγωνισμού¹⁷⁹¹. Η μόνη λύση στις νέες συνθήκες ήταν οι συνεργασίες για δημιουργία οικονομιών κλίμακας και η προσεκτική διαχείριση, λύση που ακολούθησε μόνο η τράπεζα Χρυσοβελώνη¹⁷⁹², στην οποία έγινε αναφορά προηγουμένως, καθώς και μικρότεροι οίκοι. Η συνεργασία μεταξύ των οικονομικά ισχυρών της διασποράς ήταν επιπλέον απαραίτητη, λόγω αφ' ενός του ισχυρού και εντεινόμενου ανταγωνισμού ιδιαίτερα σε ορισμένους τομείς με τους Εβραίους¹⁷⁹³ και αφ' ετέρου λόγω του ότι η κυβέρνηση του Ι.Κ. Μπρατιάνου προχώρησε στην ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας της Ρουμανίας το 1880, παρέχοντας πλέον χαμηλότοκα δάνεια σε επενδυτές και εμπόρους¹⁷⁹⁴. Οικονομικά ισχυρά μέλη της διασποράς συμμετείχαν ως μέτοχοι στη δημιουργία τραπεζών στη Βραΐλα στη δεκαετία του 1900 όπως σημειώνεται, χωρίς όμως πρακτικό αποτέλεσμα λόγω αδυναμίας ανταγωνισμού. Σημαντική υπήρξε, επίσης, η προσπάθεια συμμετοχής της διασποράς στην ίδρυση ασφαλιστικών εταιρειών, με μεγαλύτερη επιτυχία στο Βουκουρέστι¹⁷⁹⁵ και χωρίς επιτυχία στη Βραΐλα¹⁷⁹⁶. Οι συνθήκες αγοράς οδήγησαν στην περίοδο αυτή στην εγκατάσταση πολλών ξένων τραπεζών στη Ρουμανία, που το 1913 ανέρχονταν σε 197, με κεφάλαια ύψους 215,8 εκατ. λεί¹⁷⁹⁷.

Πολλοί κεφαλαιούχοι της διασποράς στη Ρουμανία, παράλληλα, ήταν κοσμοπολίτες και είχαν σχέσεις με τράπεζες του Λονδίνου, Κωνσταντινούπολης, Παρισιού, Βιέννης, κ.ά, όπως οι Αντώνιος Βλαστός, Ροδοκανάκης, Βαλλιάνος, ή ακόμη και οι Αλέξανδρος Μουρούζης και Αλ. Πλαγινός κ.ά¹⁷⁹⁸. Η αδελφή του τραπεζίτη Χριστόφορου Ζερλέντη, η Δανάη Ζερλέντη, ήταν η σύζυγος του μεγαλέμπορου και τραπεζίτη Μ. Ροδοκανάκη¹⁷⁹⁹. Ο Οδυσσέας Νεγρεπόντης παντρεύτηκε τη Σοφία και ο Αντώνιος Βλαστός τη Τερέζα Ζαρίφη, αδελφές του

¹⁷⁸⁹ Ibidem, σ. 81.

¹⁷⁹⁰ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 152.

¹⁷⁹¹ Anuarul General al României 1897-1898, Bucuresti, 1898, σ. 258.

¹⁷⁹² Civilizația Bancară Românească, *Banca Chrissoveloni*, București, 2001, σ. 22.

¹⁷⁹³ Casia Silvia Filipe, "Contribuția Evreilor la dezvoltarea sistemului bancar în România", *Studia Hebraica*, 2 (2002), București, σ. 233-241.

¹⁷⁹⁴ Mircea Iosa, "Aspecte ale politicii economice liberale...", ό.π, σ. 34-36.

¹⁷⁹⁵ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. 363-364.

¹⁷⁹⁶ N. Mocioiu, "Dezvoltarea economică și socială a portului și orașului Brăila...", ό.π, σ. 352.

¹⁷⁹⁷ Arnaldo Mauri e Claudia Gabriela Baicu, *Storia della banca in Romania*, Milano, 2002, σ. 26.

¹⁷⁹⁸ G. Zane, "Politica economică în epoca Unirii și capitalul strain...", ό.π, σ. 223-261.

¹⁷⁹⁹ Oana Barbălată, "L'activité de bienfaisance de certains Grecs dans la deuxième moitié du 19ème siècle", in *Greeks in Romania in the 19th century*, Bucuresti, 2008, (ανέκδοτη μελέτη).

ισχυρού τραπεζίτη της Κωνσταντινούπολης Γεώργιου Ζαρίφη¹⁸⁰⁰, γαμπρός του τραπεζίτη Σίνα στη Βιέννη ήταν ο πρίγκιπας Γρηγόριος Υψηλάντης, ένα μέλος της οικογένειας Χρυσοβελώνη στη Βραΐλα πάντρεψε την κόρη του με τον γιο του ισχυρού Εβραίου εφοπλιστή και τραπεζίτη Μάρκου Πίνκα με διακλαδώσεις σε Βιέννη και Παρίσι¹⁸⁰¹, κ.ά.

Συμπεραίνουμε ότι πολλά κεφάλαια της διασποράς και ιδιαίτερα των τραπεζιτών, συνεργάζονταν με τράπεζες εκτός Ρουμανίας, ενώ άλλοι δημιούργησαν συγγένειες και επένδυσαν σε άλλους τομείς εντός της χώρας. Σημειώνουμε, εν κατακλείδι, την ισχυρή τάση πολλών κεφαλαιούχων της διασποράς να μεταφέρουν και να επενδύουν τα κεφάλαιά τους ή μέρος τους και εκτός των ορίων της Ρουμανίας. Μερικοί είχαν σχέσεις με την τραπεζική αγορά της Αθήνας, όπως η οικογένεια Νεγρεπόντη που επένδυσε ένα μέρος των κεφαλαίων της στη Γενική Πιστωτική Τράπεζα στην Αθήνα¹⁸⁰², ο Αντώνιος Καλέργης (Τράπεζα Αθηνών), κ.ά. Το αποτέλεσμα ήταν ότι μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο από τους τραπεζίτες της διασποράς στη Ρουμανία έμειναν μόνον η ισχυρή Τράπεζα Χρυσοβελώνη, καθώς και μερικοί μικρότεροι οίκοι, τράπεζα Ηλία Λαζαρή (Βραΐλα)¹⁸⁰³, οίκος Ξενάκη, κ.ά.

9.6 Ο τομέας της αλευροβιομηχανίας

Η αλευροβιομηχανία ήταν ο τομέας στον οποίο διακρίθηκε περισσότερο απ' όλους η διασπορά στη Ρουμανία, μαζί με το εμπόριο και την πλοιοκτησία. Αιτία αποτέλεσε η στενή επαφή πολλών μελών της διασποράς με την παραγωγή και εμπορία δημητριακών, θέση που τους έδωσε την ευκαιρία τόσο να γνωρίζουν πλήρως το αντικείμενο, όσο και τη δυνατότητα να διαπιστώνουν τα κέρδη που θα μπορούσαν να αποκομίσουν εάν επένδυαν στην επεξεργασία των δημητριακών. Όπως μάλιστα είδαμε στην απογραφή του 1865, ένας μεγάλος αριθμός της διασποράς είχε επενδύσεις σε αλευρόμυλους, στοιχείο που ενθάρρυνε αυτή την προσπάθειά τους στη συνέχεια. Αναμφίβολα λειτούργησε θετικά, επίσης, ο μεγάλος αριθμός γαιοκτημόνων και ενοικιαστών αγροκτημάτων της διασποράς, όπως και οι έμποροι και οι πλοιοκτήτες, που παρείχαν ευκαιρίες ανταγωνισμού των προϊόντων των αλευροβιομηχανών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και στις δυτικές αγορές.

Το 1892-1894 η Ρουμανία κατείχε την 18^η θέση παγκοσμίως στις εξαγωγές δημητριακών και αλεύρων με ποσοστό 5,4%. Η αξία των εξαγωγών δημητριακών και αλεύρων ανερχόταν σε 339 εκατ. λεί, που αντιπροσώπευαν το 91% των συνολικών εξαγωγών, δηλαδή αποτελούσαν τον καθοριστικό εξαγωγικό βραχίονα της Ρουμανίας. Η συνολική παραγωγή δημητριακών ανερχόταν σε 1,43 εκατ. τόνους, από την οποία η εσωτερική κατανάλωση απορροφούσε 370 χιλ. τόνους και η επανασπορά (σπόροι) 280 χιλ. τόνους¹⁸⁰⁴. Ωστόσο, μόνο οι 18 χιλ. τόνοι οδηγούνταν στους αλευρόμυλους της χώρας, ενώ οι 740 χιλ. τόνοι δημητριακών εξάγονταν χωρίς

¹⁸⁰⁰ Γεώργιος Λ. Ζαρίφης, *Οι Αναμνήσεις μου*, Αθήνα, 2002, σ. 166-170.

¹⁸⁰¹ *Egalitatea Brăilei*, 1 Ianuarie 1912.

¹⁸⁰² ΦΕΚ 10/10 Ιανουαρίου 1884.

¹⁸⁰³ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η Ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π., σ. 428.

¹⁸⁰⁴ B.G. Assan, *Industria morăriei în România*, București, 1896, σ.18-19.

επεξεργασία¹⁸⁰⁵. Ένα μεγάλο ποσοστό των δημητριακών της Ρουμανίας, που στην περίοδο 1890-1913 αντιπροσώπευε το 54% της παραγωγής, εξαγόταν στις αγορές της Δύσης (Βέλγιο, Γερμανία, Αύστρο-Ουγγαρία, Βρετανία, κ.ά) και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, χωρίς επεξεργασία¹⁸⁰⁶. Παρ' όλα αυτά, η αλευροβιομηχανία εντάχθηκε στο σύστημα των κρατικών ενισχύσεων μόλις το 1904¹⁸⁰⁷.

Η ελληνική διασπορά κατείχε κυρίαρχη θέση στον τομέα της επεξεργασίας των δημητριακών και των εξαγωγών αλεύρων της χώρας αυτήν την περίοδο. Σε ειδική απογραφή των σύγχρονων αλευρόμυλων το 1894 και σε ένα σύνολο 98 μονάδων σε όλη την έκταση της Ρουμανίας, η ελληνική διασπορά κατείχε 25 αλευρόμυλους (25,5%), από τους οποίους οι 19 βρίσκονταν στη Βλαχία (επί συνόλου 64), 3 στη Μολδαβία (επί συνόλου 29) και 3 στη Δοβρουτσά (επί συνόλου 5)¹⁸⁰⁸. Η οικονομική παρουσία και συμμετοχή της ελληνικής διασποράς στην αλευροβιομηχανία το 1894 καταγραφόταν κατά τον ακόλουθο τρόπο.

Πίνακας 34

Η αλευροβιομηχανία της διασποράς στη Ρουμανία (1894)

Πόλη	Ιδιοκτήτης	Ύψος επένδυσης (λεϊ)	Εργαζόμενοι
Βουκουρέστι	Κ. & Ν. Ζαχαριάδης	650.000	53
	Αδελφοί Ασάν	556.000	33
Πλοιέστι	Κων. Νασόπουλος	150.000	22
	Αδελφοί Παξινού	120.000	24
Μπουζέου	Γεώργιος Νικολάου	40.000	14
Βραΐλα	Ιωάννης Μήλλας & υιός	650.000	49
	Ιωάννης Μήλλας	250.000	24
	Αδελφοί Γαλιατσάτου	750.000	69
	Χριστοφοράτος & Καμπανός	250.000	26
	Ρομάλο (Γρηγοριάδης)	200.000	22
Καλαράσι	Κ. Ζάππας (διάδοχοι)	100.000	22
Λεχλίου	Οδ. Ι. Νεγρεπόντης	74.000	19
Μπροστένι	Κ. Ζάππας (διάδοχοι)	125.000	22
Ολτενίτσα	Λουκάς Προσαλέντης	85.000	19
Γιούργεβο	Θωμαΐδης (συνεταίρος)	125.000	22
Ζιμνίτσα	Ορέστης Φωτεινός	60.000	14
Γαλάτσι	Αδελφοί Χριστοφοράτου	750.000	40
	Ι. Μήλλας (πρώην Λαμπρινίδη)	300.000	26
	Γ. Νικολάου	35.000	14
Νεάμτσου	Αλ. Θεοχάρης	125.000	23
Κωνσταντσα	Φώσκολος	90.000	19
Μάτσια	Γ. Σταμάτης	30.000	16
Τσέρναβοντα	Παπαγιανόπουλος	45.000	19

¹⁸⁰⁵ Ibidem, σ. 6.

¹⁸⁰⁶ Daniela Buşa, "Comertul exterior al României prin marile porturi cu țările din Sud-Estul Europei la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea", Revista Istorică, 9-10 (1992), București.

¹⁸⁰⁷ M. Iosa, Despre dezvoltarea industriei în România..., ό.π, σ. 375.

¹⁸⁰⁸ B.G. Assan, Industria morăriei în România..., ό.π, σ. 25-28.

Σύνολα		5.560.000	517
---------------	--	------------------	------------

Πηγή: B.G. Assan, *Industria morăriei în România...*, ό.π, σ. 26-28.

Από τον παραπάνω πίνακα διαπιστώνεται ότι σε ένα επενδεδυμένο κεφάλαιο συνολικού ύψους 15,9 εκατ. λεί το 1894 στον τομέα της επεξεργασίας δημητριακών, τα 5,6 εκατ. είχαν επενδυθεί από την ελληνική διασπορά (35,2%), στις εταιρείες της οποίας εργαζόταν 517 άτομα (24,8%) από το σύνολο των 2.083 εργαζομένων στον κλάδο της αλευροποιίας. Ταυτόχρονα διαπιστώνεται ότι από τους 98 αλευρόμυλους σε όλη τη χώρα, ο μεγαλύτερος ήταν αυτός των αδελφών Γαλιατσάτου στη Βραΐλα, ακολουθούμενος από τους αλευρόμυλους των αδελφών Ζαχαριάδη και των αδελφών Ασάν στο Βουκουρέστι, καθώς και τους αλευρόμυλους Ι. Μήλλα στη Βραΐλα και Χριστοφοράτου στο Γαλάτσι¹⁸⁰⁹.

Μία από τις μεγάλες αγορές για τα άλευρα της Ρουμανίας ήταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία, που τα προμηθευόταν κυρίως από τη Βραΐλα και όπου τους τρεις μεγαλύτερους από τους επτά αλευρόμυλους της πόλης τους κατείχαν τα μέλη της διασποράς, δηλαδή οι Γαλιατσάτος, Βιολλάτος, καθώς και Μήλλας & υιός. Το 1891 οι εξαγωγές αλεύρων από τη Βραΐλα στην Κωνσταντινούπολη ανήλθαν σε 3.122 τόνους, το 1892 σε 7.500 χιλ. τόνους και το 1893 σε 15.000 χιλ. τόνους¹⁸¹⁰. Σε χαμηλό επίπεδο παρέμειναν οι εξαγωγές αλεύρων και στην πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, που ανήλθαν από 11.979 τόνους το 1905, σε 74.096 τόνους το 1906, σε 65.590 τόνους το 1907, ενώ το πρώτο εξάμηνο του 1908 το 80% των αναγκών της Κωνσταντινούπολης καλύφθηκε με εισαγωγές από τη Ρουμανία¹⁸¹¹.

Η ποιότητα, ωστόσο, των παραγόμενων προϊόντων σιτηρών στη Ρουμανία αυτήν την περίοδο, δεν ανταποκρινόταν στις απαιτήσεις των αγορών της Δύσης και ιδίως της Βρετανίας. Έτσι η αξία των εξαγωγών της κατηγορίας «άλευρα και παράγωγα»¹⁸¹² προς τη Βρετανία που κάλυπταν το 96,1% το 1881-1885, περιορίστηκαν στο 89,1% στην πενταετία 1896-1900, διότι «τα ρουμανικά άλευρα δεν ήταν ανταγωνιστικά στην αγορά του Μάντσεστερ, εκτιμώμενα ως κατώτερα ποιοτικά» το 1898¹⁸¹³, ενώ η αξία των εξαγωγών δημητριακών και αλεύρων μειώθηκε από 84, 5% στη δεκαετία 1891-1900 στο 83,3% στη δεκαετία 1901-1910 επί των συνολικών εξαγωγών¹⁸¹⁴. Η εξέλιξη αυτή ήταν αρνητική για τη διασπορά που κατείχε δεσπόζουσα θέση στην παραγωγή αλεύρων, που έπρεπε, πλέον, να προχωρήσει σε νέες επενδύσεις εκσυγχρονισμού ή να στραφεί προς νέες αγορές.

Το 1895 η ρουμανική κυβέρνηση παραχώρησε οικονομικές διευκολύνσεις στους αλευροβιομήχανους της Βουδαπέστης για τις εξαγωγές τους προς την Κωνσταντινούπολη μέσω Δούναβη. Ο ανταγωνισμός με τις βιομηχανίες της διασποράς εντάθηκε και πιθανόν αυτή να ήταν η αιτία που πτώχευσε η εταιρεία Ι. Μήλλας & υιός. Στην πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, ωστόσο, οι εξαγωγές αλεύρων

¹⁸⁰⁹ Ibidem, σ. 28.

¹⁸¹⁰ Daniela Buşa, “Comerțul exterior al României prin marile porturi...”, ό.π, σ. 963-977.

¹⁸¹¹ Ibidem, σ. 967.

¹⁸¹² Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει άλευρα και δημητριακά.

¹⁸¹³ Constantin Ardeleanu, “Schimburile economice româno-britanice...”, ό.π, σ. 55.

¹⁸¹⁴ Daniela Buşa, “Comerțul exterior al României prin marile porturi...”, ό.π, σ. 966.

από τις βιομηχανίες της Βραΐλας αυξήθηκαν¹⁸¹⁵. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1890 έγινε προσπάθεια συνεργασιών και δημιουργίας καρτέλ μεταξύ ορισμένων βιομηχάνων του είδους, με τη συμμετοχή των Ι. Μήλλα και Β. Ασσάν, όμως φαίνεται να μην υπήρξε συμφωνία τελικά. Πάντως οι αλευροβιομήχανοι συνέχισαν να πιέζουν τις κυβερνήσεις για ένταξη των επενδύσεών τους στους προνομιούχους νόμους κρατικών επιδοτήσεων, πράγμα που τελικά επέτυχαν το 1904 όπως σημειώθηκε, και έκτοτε η βιομηχανία αλεύρων στη Ρουμανία γνώρισε μεγαλύτερη άνθιση και σκληρό εσωτερικό ανταγωνισμό¹⁸¹⁶.

Σημειώνουμε την περιγραφή του καινούργιου αλευρόμυλου του Π. Βιολάτου στη Βραΐλα, που μας δίνει η εφημερίδα *Η Τρις* το 1899¹⁸¹⁷.

«... επισκέφθημεν το μεγαλοπρεπές ίδρυμα του κ. Π. Βιολάτου κείμενον παρά τον λιμένα. Είναι κτίριον τεράστιον με επτά οροφάς. Αι μηχαναί του δυνάμεως 1.200-1.400 ίππων κινούσι το δαιδαλώδες και πολύπλοκον σύμπλεγμα των μηχανών. Αμφιβάλλομεν αν υπάρχη καθ' όλην την Ανατολήν μεγαλύτερον και τελειότερον εργοστάσιον ατμομούλου, φωτιζομένου δι' ηλεκτρισμού. Τας μυλοπέτρας αντικαθιστώσι κύλινδροι σιδηροί και αλέθουσι 4 χιλιάδας σάκκων το ημερονύκτιον. Αι αίθουσαι εισίν ευρύταται, ώστε εν ανάγκη δύνανται να διπλασιάσωσι τας μηχανάς. Είναι αδύνατον να σκιαγραφήσωμεν το όλον του εξαισίου τούτου οικοδομήματος αλλά και αυτός ο Αρχιμήδης θα ευρίσκετο περιπεπλεγμένος αν επισκέπτετο αυτό. Εις τον ιδιοκτήτην κ. Π. Βιολάτον είπομεν ότι τοιούτον έργον επιθυμούμεν να εστόλιζε μίαν πόλιν της Ελλάδος... το ίδρυμα τούτο ήρξατο εργαζόμενον από της 9 του παρελθόντος Μαΐου (1899), ήδη δε εργαζονται ίνα διά μηχανών φορτώνουσι και εκφορτώνουσι τα προϊόντα του ατμομούλου. Σημειούμεν προς τούτοις ότι ο αρχιμηχανικός του εργοστασίου τούτου είναι Έλλην...».

Στη βιομηχανική απογραφή του 1901-1902 διαπιστώνεται ότι η ελληνική διασπορά συνέχισε να κατέχει ιδιαίτερα σημαντική θέση στον τομέα της επεξεργασίας δημητριακών και παραγωγής αλεύρων. Σύμφωνα με την κατάταξη της στατιστικής υπηρεσίας, από τους 61 αλευρόμυλους πρώτης τάξεως σε όλη τη Ρουμανία τα μέλη της ελληνικής διασποράς κατείχαν 14 αλευρόμυλους (22,9%)¹⁸¹⁸. Στη Βραΐλα αλευρόμυλους κατείχαν οι Ι. Μήλλας, αδελφοί Γαλιατσάτου και Παναγιώτης Φ. Βιολλάτος, στην Κωνσταντσα ο Β. Μουρέλλης, στο Ιάσιο ο Ξενοφών Βλαστός, στο Γιούργεβο ο Κωνσταντάτος, στο Νεάμτσου ο Ι. Αλ. Θεοχάρης, στην Τούτοβα (Μπαρλάτ) ο Γ. Κεφάλας, στο Ρομανάτσι ο Κλεάνθης Μητρέλης, στην Πράχοβα (Πλοιέστι) οι αδελφοί Παξινού καθώς και η Έλενα Σχοινά, στο Βουκουρέστι οι αδελφοί Γ. και Β. Ασσάν και ο Κ.Γ. Σολάκογλου, κ.ά. Σε μέλη της ελληνικής διασποράς ανήκαν, επίσης, τρεις (3) αλευρόμυλοι δεύτερης τάξεως από τους 11 συνολικά, εκ των οποίων ένας στο Τελέορμαν (Ζιμνίτσα) του Φωτεινού, με ενοικιαστή τον Ν. Βερόπουλο, δεύτερος της Καλλιόπης Καίσαρη (Βραΐλα) και τρίτος αυτός του Λουκά Προσαλέντη (Γιαλομίτσα), ενώ μονάδα καθαρισμού δημητριακών στη Βραΐλα κατείχε ο Νικολόπουλος. Ωστόσο η στατιστική δεν μας παρουσιάζει τη

¹⁸¹⁵ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 494.

¹⁸¹⁶ Μ. Iosa, "Despre dezvoltarea industriei în România...", ό.π, σ. 375.

¹⁸¹⁷ *Η Τρις*, 26 Ιουνίου 1899.

¹⁸¹⁸ L. Colescu, *Ancheta Industrială 1901-1902*, vol. I, Industria mare..., ό.π, σ. 13-14.

δυναμικότητα άλεσης των αλευρόμυλων, όπως αυτή του 1894. Συγκεκριμένα η παρουσία της διασποράς στην αλευροβιομηχανία της Ρουμανίας το 1901-1902 ήταν η παρακάτω.

Πίνακας 35

Παρουσία της διασποράς στην αλευροβιομηχανία της Ρουμανίας (1901-1902)

	Ιδιοκτήτης	Έδρα της επιχείρησης	Έτος ίδρυσης
1	Παν. Φ. Βιολλάτος	Βραΐλα	1899
2	Αφοί Γαλιατσάτου	Βραΐλα	1883
3	Ι. Μήλλας	Βραΐλα	1881
4	Β. Μουρέλλης	Κωνσταντσα	1880
5	Ξενοφών Βλαστός	Ιάσιο	1867
6	Κ.Γ. Σολάκογλου	Βουκουρέστι	1885
7	Αφοί Γ. & Β. Ασσάν	Βουκουρέστι	1853
8	Ι. Αλ. Θεοχάρης	Νεάμτσου	1883
9	Αφοί Παξινού	Πράχοβα	1888
10	Έλενα Σχοινά	Πράχοβα	1888
11	Κλεάνθης Μητρέλης	Κοράμπια	1896
12	Κωνσταντάτος	Γιούργεβο	1881
13	Γ. Νικολάου	Μπουζέου	1895
14	Γ. Νικολάου	Γαλάτσι	1889

Πηγή: L. Colescu, *Ancheta Industrială 1901-1902...*, ό.π, σ. 13-14.

Όμως η οικονομική παρουσία της διασποράς στον τομέα δεν εξαντλείτο στις μεγάλες μονάδες επεξεργασίας και εξαγωγών. Πλήθος μικρότερων αλευρόμυλων καταγράφονται αυτήν την περίοδο σε όλα τα μήκη της ρουμανικής επικράτειας, πολλοί από τους οποίους δημιουργήθηκαν μετά την απογραφή του 1901-1902. Μεταξύ αυτών σημειώνουμε τους αλευρόμυλους που είχαν οι Λάζαρος Πατερόπουλος (Ντιμπόβιτσα), Μυστακίδης στο Μεχεντίντσι (Τούρνου Σεβερίν), Παναγιώτης Καρακάσης στο Ιλόβ (Βουκουρέστι), Β. Καλούδης (Νεάμτσου), Α. Ευθυμιάδης & Β. Π. Μουρέλης (Κωνσταντσα), Κλεάνθης Γεωργιάδης (Ροσιόρι), Α. Αβραμίδης (Τούλτσα), Ι. Παναγιωτόπουλος (Βουκουρέστι), Παπαζησόπουλος (Βουκουρέστι), κ.ά.¹⁸¹⁹. Σημειώνουμε, επίσης, τους Φάραγκας στη Βραΐλα, Βέλλιος στην Τουρτοκάγια, Άγγελος Πηγάς και Δ. Πρασσάς στο Μπουζέου, Βεντούρας στο Κουβούρ (Γαλάτσι), κ.ά.¹⁸²⁰.

Λίγο πριν την έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η αλευροβιομηχανία συνέχισε να αποτελεί τομέα ουσιαστικής και ισχυρής οικονομικής παρουσίας της διασποράς και το 1912 μέλη της κατείχαν δώδεκα αλευρόμυλους σε διάφορες πόλεις, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

¹⁸¹⁹ ANIC, Ministerul Industriei și Comerțului, Inventar 805, Industria Alimentară.

¹⁸²⁰ Ibidem, Inventar 806.

Πίνακας 36

Ιδιοκτησίες αλευροβιομηχανιών της διασποράς στη Ρουμανία το 1912

Ιδιοκτήτης	Πόλη	Ιπποδύναμη	Δυναμικότητα (σε βαγόνια)	Εργάτες
Γ. Βιολλάτος	Βραΐλα	750	20	25
Αδελφοί Γαλιατσάτου	Βραΐλα	750	20	22
Λυκιαρδόπουλος & Βαλεριάνος	Βραΐλα	800	20	25
Β. Σεραφίδης	Βραΐλα	250	5	18
Πέτρος Ζαγκόπουλος	Μπουζέου	200	2	13
Αδελφοί Κωνσταντάτου	Γιούργεβο	300	6	18
Γεωργιάδης	Ροσιόρι	---	2	12
Δρακόπουλος	Καλαφάτι	100	1	10
Σ. Βρυώνης	Μπαρλάτ	100	2,5	13
Β. Μουρέλλης	Κωνσταντσα	100	3	15
Παναγιωτόπουλος	Τσερναβόντα	120	1,5	10
Σακελαρίδης	Γκαέστι	100	2	12

Πηγή: D.M. Kontogeorgis, “The Greek dimension of the Romanian...”, *ό.π.*, σ. 9, (σημ: το βαγόνι=10 τόνοι).

Ωστόσο, παρά τη σημαντική θέση της διασποράς στον τομέα, τις σημαντικές επενδύσεις που είχε πραγματοποιήσει, την εμπειρία και τη γνώση του αντικειμένου που είχε αποκτήσει επί σειρά δεκαετιών, μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο η οικονομική της παρουσία γνώρισε μεγάλη υποχώρηση¹⁸²¹.

9.7 Άλλοι τομείς οικονομικής δραστηριότητας της διασποράς

Μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, περίπου, η γεωργία αποτελούσε τον καθοριστικό μοχλό ανάπτυξης της Ρουμανίας και η εκμετάλλευση αγροκτημάτων για παραγωγή αγροτικών προϊόντων, κυρίως δημητριακών, ήταν καθοριστικής σημασίας για την ανάπτυξη της χώρας. Η ευφορία του εδάφους και οι εξαγωγές δημητριακών παρείχαν ευκαιρίες οικονομικής επιτυχίας, παρ’ όλο τον έντονο ανταγωνισμό από τα δημητριακά των ΗΠΑ κατά το β΄ μισό του 19^{ου} αιώνα και οι ενοικιαστές αγροκτημάτων της διασποράς συνέβαλλαν σημαντικά στην καθιέρωση των ρουμανικών δημητριακών στην ευρωπαϊκή αγορά σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε¹⁸²².

¹⁸²¹ Dimitrios M. Kontogeorgis, “The Greek Dimension of the Romanian Flour Industry in the Nineteenth and Early Twentieth Century”, in, *Greeks in Romania in 19th century...*, *ό.π.*, σ. 11.

¹⁸²² Mircea Iosa, “Despre dezvoltarea industriei în România...”, *ό.π.*, σ. 353, σημ. 4, όπου ενώ το 1860 τα δημητριακά της Ρουμανίας κάλυπταν το 16% των αναγκών της Γαλλίας και της Βρετανίας, το 1874 περιορίστηκαν στο 1,4%, εξ αιτίας των φθηνών αμερικανικών δημητριακών.

Αιτία της ανάπτυξης αυτής της οικονομικής δραστηριότητας αποτελούσαν οι ευκαιρίες οικονομικής επιτυχίας που παρείχαν στους ενοικιαστές οι τεράστιες γόνιμες εκτάσεις γης, που από 25 εκατ. στρέμματα περίπου το 1860, αυξήθηκαν σε 55 εκατ. στρέμματα το 1904¹⁸²³, ενώ οι εκτάσεις για παραγωγή δημητριακών αυξήθηκαν από πέντε (5) εκατ. στρέμματα το 1880, σε 15 εκατ. στρέμματα το 1892¹⁸²⁴. Ωστόσο, οι συνθήκες παραγωγής και το επίπεδο ζωής των χωρικών, ιδιαίτερα πριν την εξέγερση του 1907, ήταν τρομακτικά αρνητικές για τους μικρούς αγρότες¹⁸²⁵. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, 5.385 γαιοκτήμονες εκμεταλλεύονταν το 48,5% της γόνιμης γης, ενώ 920.831 οικογένειες αγροτών εκμεταλλεύονταν έκταση 31,5 εκατ. στρεμμάτων, ή το 40,6% της γόνιμης γης της χώρας. Το 1905 βρισκόταν στα χέρια των ενοικιαστών αγροκτημάτων το 58% της γόνιμης γης, που σε απόλυτους αριθμούς ανέρχονταν σε 5.196 άτομα¹⁸²⁶, ενώ μέχρι το 1914 πάνω από το 50% της καλλιεργούμενης έκτασης της χώρας βρισκόταν στα χέρια των ενοικιαστών¹⁸²⁷. Παράλληλα, πολλοί από των ενοικιαστές υπενοικίαζαν τμήματα των αγροκτημάτων σε αγρότες των περιοχών των αγροκτημάτων τους¹⁸²⁸.

Οι άθλιες συνθήκες ζωής των αγροτών αποτελούσαν κοινωνικό αλλά και οικονομικό πρόβλημα τεράστιας σημασίας και οδήγησε στην ψήφιση του νόμου «Για την πώληση των κρατικών γαιών» το 1889¹⁸²⁹. Επρόκειτο για την πρώτη σημαντική νομοθετική παρέμβαση, μετά από αυτήν του Αλέξανδρου Κούζα το 1864, που έγινε με κυβέρνηση του Συντηρητικού κόμματος¹⁸³⁰. Ωστόσο, από τα 4,5 εκατ. στρέμματα που αποτελούσαν κρατική ιδιοκτησία, μέχρι το 1905 δεν είχαν πωληθεί στους αγρότες περισσότερο από το 15% της παραπάνω έκτασης¹⁸³¹. Δεν λειτούργησε υπέρ των αγροτών ούτε ο νόμος «Περί των αγροτικών συμβολαίων» που ψηφίστηκε το 1893¹⁸³². Οι ενοικιαστές αγροκτημάτων (αρεντάσι) συνέχιζαν να εκμεταλλεύονται το μέγιστο ποσοστό της εύφορης γης, ενώ ιδιαίτερα στη Μολδαβία ο αριθμός των Εβραίων ενοικιαστών με Αυστριακή, συνήθως, υπηκοότητα ήταν ιδιαίτερα μεγάλος, με αποτέλεσμα την αύξηση της τιμής ενοικίασης της γης σε βάρος των μικρών αγροτών. Το 1905 Εβραίοι ενοικιαστές αγροκτημάτων στη βόρεια Μολδαβία, εκμεταλλεύονταν πάνω από το 50% των αγροκτημάτων που είχαν έκταση πάνω από 500 στρέμματα, προσφέροντας συμφέρουσες τιμές στους ιδιοκτήτες και ανταγωνιζόμενοι με όλους τους άλλους ενοικιαστές¹⁸³³.

¹⁸²³ Philip Gabriel Eidelberg, *The Great Rumanian Peasant Revolt...*, ό.π, σ. 41.

¹⁸²⁴ M. Iosa, “Despre dezvoltarea industriei în România...”, ό.π, σ. 374.

¹⁸²⁵ D. Hurezeanu, “Situația social-economică a țărănimii înainte...”, ό.π, σ. 41-66.

¹⁸²⁶ Ibidem, σ. 47.

¹⁸²⁷ Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României*, vol. II, București, 1996, σ. 114.

¹⁸²⁸ D. Hurezeanu, “Situația social-economică a țărănimii...”, ό.π, σ. 49.

¹⁸²⁹ Vasile Rusu, “Contribuții la cunuașterea problemei agrare la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Legea de vânzare a bunurilor statului”, *Studii și articole de Istorie*, VII (1965), București, σ. 265-287.

¹⁸³⁰ Philip Gabriel Eidelberg, *The Great Rumanian Peasant Revolt...*, ό.π, σ. 29.

¹⁸³¹ Ibidem, σ. 30.

¹⁸³² Ibidem, σ. 46-52.

¹⁸³³ Ibidem, σ. 38-39.

Οι ενοικιαστές αγροκτημάτων που δεν ήταν Ρουμάνοι ανέρχονταν στο 1/3 του συνολικού αριθμού των ενοικιαστών το 1905¹⁸³⁴, ενώ η κυριαρχία των Εβραίων ενοικιαστών στη Μολδαβία δεν ίσχυε στη Βλαχία, όπου υπήρχε σημαντικός αριθμός ενοικιαστών που ήταν μέλη της διασποράς. Όμως, οι δυσμενείς συνθήκες εργασίας των αγροτών στην εκμετάλλευση των αγροκτημάτων καθώς και οι όροι των συμβολαίων εκμετάλλευσης, αποτέλεσαν αφορμές επιθέσεων εναντίον της και της αποδόθηκε η κακή κοινωνική κατάσταση των αγροτών κατά την εξέγερση του 1907¹⁸³⁵. Ωστόσο, η καλλιεργήσιμη έκταση αυξανόταν συνεχώς¹⁸³⁶, με αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγής και των εξαγωγών δημητριακών.

Το ρουμανικό κράτος έβγαζε σε πλειοδοτικό διαγωνισμό κάθε πέντε χρόνια κρατικά κτήματα και οι κατακυρώσεις γινόταν δημόσια υπέρ των πλειοδοτών. Στην πενταετία 1893-1898 καταγράφονται ορισμένοι ενοικιαστές της διασποράς που ενοικίασαν αρκετά κτήματα και κατέβαλαν σημαντικά ποσά, όπως οι Π.Α. Χαροκόπος 230 χιλ. λεί ετήσιο ενοίκιο, Κ.Ι. Πανάς 160 χιλ., Εμμανουήλ Καβαδιάς 132,5 χιλ., κ.ά.¹⁸³⁷.

Πολλοί από τους ενοικιαστές αγροκτημάτων δεν περιορίζονταν μόνο στην παραγωγή δημητριακών, αλλά ασχολούνταν ταυτόχρονα με την εμπορία της παραγωγής τους και ορισμένοι διέθεταν ποταμόπλοια για την προώθησή της στα λιμάνια εξαγωγής, μεγεθύνοντας το ποσοστό κέρδους τους¹⁸³⁸. Κοντά σε αυτούς, κοντά στις ανάγκες παραγωγής των προϊόντων δηλαδή, δημιουργήθηκαν νέα επαγγέλματα όπου δραστηριοποιήθηκαν μέλη της διασποράς όπως ασφαλιστές, επιστάτες, έμποροι σπόρων, έμποροι σάκων, εμπορομεσίτες, κ.ά.

Μερική καταγραφή ιδιοκτητών και ενοικιαστών αγροκτημάτων παραθέτουμε στο επόμενο κεφάλαιο για τις κοινότητες, ενώ μία συνολική καταγραφή σε όλους τους νομούς της Ρουμανίας που δημοσιεύτηκε το 1916, μας δείχνει ότι σημαντικός αριθμός της διασποράς συνέχισε να ασχολείται με την ενοικίαση αγροκτημάτων και την παραγωγή αγροτικών προϊόντων, παρ' όλα όσα συνέβησαν στο διάστημα 1905-1911¹⁸³⁹. Με βάση αυτή την καταγραφή μπορούμε αβίαστα να οδηγηθούμε στο

¹⁸³⁴ D. Hurezeanu, "Situația social-economică a țărănimii...", *ό.π.*, σ. 48.

¹⁸³⁵ Ibidem, σ. 48.

¹⁸³⁶ Philip Gabriel Eidelberg, *The Great Rumanian Peasant Revolt...*, *ό.π.*, σ. 41.

¹⁸³⁷ *Πατρίς*, 16/28 Απριλίου 1892, όπου, επίσης, οι Ι. Καραπάνος, Εμ. Καβαδιάς, Ι. Μυλωνάς, Δημ. Χαρίτων, Κ.Ι. Πανάς, Χριστόδουλος Ξανθός, Κ.Γ. Πανάς, Ηλίας Παπαντωνίου, Λεοντόπουλος, Α. Δημόπουλος, Χαρ. Κωνσταντίνου, Γ. Λυκιαρδόπουλος, κ.ά.

¹⁸³⁸ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβευς...*, *ό.π.*, σ. 121, όπου για παράδειγμα οι αδελφοί Πουλόπουλοι (ιδιοκτήτες και ενοικιαστές αγροκτημάτων, κάτοχοι 15 σλεπιών), Οδ. Ι. Νεγρεπόντης (ενοικιαστής αγροκτημάτων, κάτοχος 3 σλεπιών), αδελφοί Μελισσαράτου (αλευρόμυλοι, ενοικιαστές αγροκτημάτων, κάτοχοι 2 σλεπιών), Όθων Τετενές (ενοικιαστής αγροκτημάτων, κάτοχος σλεπιών), κ.ά.

¹⁸³⁹ Anuarul Național al României 1916..., *ό.π.*, παράρτημα, σ. 1-29, όπου ενδεικτικά τα μέλη της διασποράς ιδιοκτήτες και ενοικιαστές αγροκτημάτων, Μ. Μιντσιόπουλος, Α.Κ. Σεργιάδης, Κ. Αρσένης, Μ. Φορτουνάτος, Δ. Δάρβαρης, Θωμάς Κυριάκου, Αθ. Ζαΐμης, Χαρ. Πρωτοπαπός (Νομός Άρτζες), Ι. Λουλουδάκης, Οδ. Ι. Νεγρεπόντης, Δ.Ν. Πουλόπουλος, Βιργινία Λαμπρινού, Μυτιληναίος, Αρ. Φουρναράκης, Εμμανουήλ Λασκαράκης, Δημ. Κοντόπουλος, (Νομός Μπακάου), Αλέξης Ι. Σουλιώτης, Γ. Χαρακόπουλος, Σ. Καβαδιάς, Αλ. Πολέμης, Αναστάσιος Γαγόλης, Μαρία Νοτταρά, Ι. Καβαδιάς, Δ. Κουκλέκης, Ν.Κ. Πετρόπουλος, αδελφοί Πολυχρονιάδη, Παν. Ζήνδρος, Ι. Α. Έξαρχος (Νομός Βραΐλας), Β. Κ. Χιώττου, Κ. Πολάτος, Β. Καβαδιάς, Α. Τετενές, Γ. Χαρακόπουλος,

συμπέρασμα της μεγάλης συμβολής των ενοικιαστών αγροκτημάτων της διασποράς τόσο στην οικονομική ανάπτυξη της Ρουμανίας, όσο και στην κατάκτηση μέρους της ευρωπαϊκής αγοράς δημητριακών από τα ρουμανικά σιτηρά, διότι οι εξαγωγές δημητριακών παρουσίασαν την ακόλουθη εξέλιξη: 647.648 τόνοι το 1866, 1.205.511 το 1876, 1.483.054 το 1886 και 3.148.588 το 1906¹⁸⁴⁰. Δε μπορούμε, τέλος, να αποδώσουμε τις άθλιες συνθήκες ζωής των αγροτών και το καθυστερημένο επίπεδο παραγωγής στους ενοικιαστές της διασποράς. Η κύρια αιτία της παραμονής σε αυτό το επίπεδο παραγωγής και διαβίωσης πρέπει να αποδοθεί στον σημαντικό ρόλο των ιδιοκτητών αγροκτημάτων (Βογιάροι) στην πολιτική εξουσία επί σειρά ετών, που αρνούσαν την παραχώρηση γης στους αγρότες υπερασπιζόμενοι τα δικά τους συμφέροντα¹⁸⁴¹.

Μια άλλη πλευρά της οικονομικής δραστηριότητας της διασποράς στη Ρουμανία αποτέλεσαν οι επενδύσεις στην Ελλάδα. Στην περίοδο που εξετάζουμε η είσοδος κεφαλαίων στην Ελλάδα από τη διασπορά στη Ρουμανία υπήρξε περισσότερο δραστήρια σε σχέση με την περίοδο 1856-1881, όμως έγινε χωρίς προγραμματισμό, παρ' όλο που οι συνθήκες ήταν ωριμότερες και οι ανάγκες της Ελλάδας για επενδυτικά κεφάλαια μεγαλύτερες. Αυτή την περίοδο επίσης, συγκεκριμένα από το 1879-1880, το ελληνικό κράτος άρχισε να εξοφλεί τα δάνεια των ετών 1824-1825, έχοντας ανάγκη από ρευστά κεφάλαια για εξόφληση των παραπάνω δανείων¹⁸⁴². Πολύ περισσότερο, όμως, είχε ανάγκη κεφαλαίων για τα έργα που προγραμματίζε η Κυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη¹⁸⁴³.

Μία κατηγορία κεφαλαίων που τοποθετήθηκαν στην Ελλάδα από ισχυρά οικονομικά μέλη της διασποράς της Ρουμανίας αποτέλεσαν οι αγορές αγροκτημάτων, κυρίως στη Θεσσαλία μετά το 1881. Μεταξύ αυτών σημειώνουμε τον Κωνσταντίνο Ζάππα¹⁸⁴⁴, που είχε αγοράσει στη Θεσσαλία τα αγροκτήματα Μεγάλα Καλύβια, μικρή Πολιάνα, Μαγουλίτσα, Μπαλτσάκη, Καρυές, Αγία Κυριακή, κ.ά.¹⁸⁴⁵. Τοποθετήσεις με αγορές αγροκτημάτων στη Θεσσαλία είχε, επίσης ο Παναγής Χαροκόπος με πέντε αγροκτήματα¹⁸⁴⁶, ενώ το 1907 δώρισε ένα αγρόκτημά του 11.000 στρεμμάτων στα Καλογρηανά Καρδίτσας στο πλαίσιο του «Θεσσαλικού Γεωργικού Ταμείου» αποκατάστασης αγροτών και προσφύγων, με τον όρο να ανταμείβεται με 14 χιλ. δρχ. το χρόνο από το ελληνικό δημόσιο η Επαγγελματική Σχολή που θα ίδρυε, όπως και έγινε, στην Αθήνα¹⁸⁴⁷. Επενδύσεις αυτού του είδους πραγματοποίησε στη Θεσσαλία, επίσης, ο Καραντινός¹⁸⁴⁸, ενώ το 1892 ο Δημήτριος

κληρονόμοι Ε. και Κ. Ζάππα, Παν. Πανάς, Ν. Πετρόπουλος, Χρ. Κωνσταντινίδης, Ι.Χ. Χατζόπουλος, Ι. Καραγιανόπουλος, Κ. Πετρόπουλος, Αλ. Φωκίδης, Σ. Αλ. Ζήσσου (Γιαλομίτσα), κ.ά.

¹⁸⁴⁰ Mircea Iosa, "Comerțul cerealier și piața de cereale din România...", *ό.π.*, σ. 247.

¹⁸⁴¹ Vasile Rusu, "Contribuții la cunuașterea problemei agrare...", *ό.π.*, σ. 265-287.

¹⁸⁴² ΦΕΚ, αρ.5/30 Ιανουαρίου 1882, 6/2 Φεβρουαρίου 1882, 28/24 Απριλίου 1882, 265/7 Ιουλίου 1883.

¹⁸⁴³ Αικατερίνη Φλεριανού (Επιμέλεια), *Χαρίλαος Τρικούπης. Η ζωή...*, *ό.π.*, σ. 711-758.

¹⁸⁴⁴ *Πατρίς*, 22/3 Φεβρουαρίου 1892.

¹⁸⁴⁵ ΦΕΚ, αρ. 217/4 Ιουλίου 1892, όπου και καταθέσεις 1 (ενός) εκατ. χρυσών φράγκων στην τράπεζα Χριστοφή Α. Ζερλέντη στο Βουκουρέστι καθώς και στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας.

¹⁸⁴⁶ Ευαγγελία Ν. Γεωργιτισογιάννη, *Παναγής Α. Χαροκόπος...*, *ό.π.*, σ. 87-98, 146, 176-179.

¹⁸⁴⁷ ΦΕΚ, αρ.110/7 Ιουνίου 1907.

¹⁸⁴⁸ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, *ό.π.*, σ. 414.

Σταματόπουλος ίδρυσε αλευρόμυλο στον Πειραιά και, μετά από λίγο, αγόρασε αγροκτήματα στη Θεσσαλία, θέλοντας προφανώς να συνδέσει επιχειρηματικά τις δύο δραστηριότητες¹⁸⁴⁹, κ.ά.

Κεφάλαια της διασποράς από τη Ρουμανία επενδύθηκαν και σε άλλους τομείς της ελληνικής οικονομίας στην περίοδο που εξετάζουμε. Το 1882 κεφάλαια της διασποράς συνέβαλαν στη δημιουργία της *Τράπεζας Ηπειροθεσσαλίας*, όπου την πρωτοβουλία ίδρυσης της Τράπεζας είχε ο Ανδρέας Συγγρός και το ομογενειακό κεφάλαιο από την Κωνσταντινούπολη¹⁸⁵⁰. Η Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας, αφού παραχώρησε διάφορα δάνεια προς το ελληνικό κράτος το 1892, 1894 και το 1896, συγχωνεύτηκε με την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας το 1899¹⁸⁵¹. Διαπιστώνουμε τη συμμετοχή της διασποράς από τη Ρουμανία στο κεφάλαιο της τράπεζας, αν και με μικρό αριθμό μετοχών (Π. Χαροκόπος 400 μετοχές, Π. Νεγρεπόντης 200 μετοχές, Π. Αρκουδάρης 200 μετοχές, Γ. Αρκουδάρης 75 μετοχές)¹⁸⁵².

Το 1883 ιδρύθηκε στην Αθήνα η *Πανελλήνιος Ατμοπλοΐα* με κεφάλαιο 5 (πέντε) εκατ. δραχμές, διαιρημένο σε 25 χιλ. μετοχές, αξίας 200 δρχ. η κάθε μία που καταβάλλονταν άμεσα¹⁸⁵³. Κύριοι μέτοχοι ήταν η Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως, η Τράπεζα Βιομηχανικής Πίστεως της Ελλάδας, η Γενική Πιστωτική Τράπεζα, κ.ά, καθώς και τα μέλη της διασποράς στη Ρουμανία Παντιάς Ράλλης με 500 μετοχές, Ιωάννης Θεοφιλάτος με 500 μετοχές και Ιωάννης Π. Νεγρεπόντης με 1250 μετοχές. Η Εταιρεία διέθετε 5 (πέντε) ατμόπλοια και στο πρώτο Συμβούλιό της συμμετείχε ο Ιωάννης Θεοφιλάτος. Η επιχείρηση αυτή, όπως και άλλες όμοιές της, έτυχαν κρατικών ενισχύσεων για να σταθούν στον ανταγωνισμό της εποχής¹⁸⁵⁴.

Το 1883 ιδρύθηκε στην Αθήνα η *Χρηματιστηριακή Εταιρεία Ερμής* με μετοχικό κεφάλαιο 350.000 δρχ., διαιρημένο σε 3.500 μετοχές, αξίας 100 δρχ. η κάθε μία. Μέτοχος στην εταιρεία και μέλος στο πρώτο τριμελές Δ.Σ ήταν ο Ιωάννης Π. Νεγρεπόντης¹⁸⁵⁵.

Το 1884 η Γενική Πιστωτική Τράπεζα της Ελλάδας, μαζί με την Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως, την Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας, κ.ά, συμμετείχε στο δάνειο 170 εκατ. δρχ. που συνήψε η κυβέρνηση Χαρ. Τρικούπη¹⁸⁵⁶.

Το κληροδότημα Ζάππα ενίσχυε όλα αυτά τα χρόνια την ισχνή οικονομική κατάσταση της Ελλάδας, ενώ το 1888 συνομολογήθηκε ακόμη και δάνειο 500 χιλ. δρχ. σε βάρος της περιουσίας του Ζάππα, για εκτέλεση εργασιών που σχετίζονταν με την αξιοποίηση της παραπάνω περιουσίας¹⁸⁵⁷.

---

¹⁸⁴⁹ Γιάννης Γιαννιτσιώτης, *Η κοινωνική ιστορία του Πειραιά.. Η συγκρότηση της αστικής τάξης*, Αθήνα, 2006, σ. 120.

¹⁸⁵⁰ ΦΕΚ, αρ. 24/8 Απριλίου 1882 και παράρτημα.

¹⁸⁵¹ ΦΕΚ, αρ. 281/23 Δεκεμβρίου 1899.

¹⁸⁵² Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας, ΙΑΕΤΕ, *Αρχείο Τράπεζας Ηπειροθεσσαλίας*, Αθήνα.

¹⁸⁵³ ΦΕΚ, αρ. 279/16 Ιουλίου 1883.

¹⁸⁵⁴ ΦΕΚ, αρ. 189/23 Ιουλίου 1888, αρ. 333/31 Δεκεμβρίου 1888.

¹⁸⁵⁵ ΦΕΚ, αρ. 428/14 Οκτωβρίου 1883.

¹⁸⁵⁶ ΦΕΚ, αρ. 10/10 Ιανουαρίου 1884.

¹⁸⁵⁷ ΦΕΚ, αρ. 327/23 Δεκεμβρίου 1888.

Το 1892 ο Κωνσταντίνος Ζάππας κατείχε το 4% των σιδηροδρόμων Αθηνών-Πειραιώς-Πελοποννήσου αξίας 245.504 δρχ., μετοχές της Εθνικής Τράπεζας, κ.ά, που τα δώρισε στο ελληνικό κράτος¹⁸⁵⁸.

Το 1893 έγινε αναδιοργάνωση της *Βιομηχανικής Τράπεζας Αθηνών*¹⁸⁵⁹ με τη συμμετοχή του Αντωνίου Καλέργη, τραπεζίτη στο Βουκουρέστι. Υψηλόβαθμο στέλεχος της νέας τράπεζας Αθηνών, με τη θέση του Γενικού Διευθυντή, ανέλαβε ο Αντώνιος Καλέργης¹⁸⁶⁰, ενώ ιδρυτικό στέλεχος της τράπεζας ήταν και ο Επαμεινώνδας Εμπειρικός. Η Τράπεζα Αθηνών εξελίχθηκε σε δεύτερη σε μέγεθος τράπεζα στην Ελλάδα σε λίγα χρόνια, με υποκαταστήματα σε Κωνσταντινούπολη, Αλεξάνδρεια, Λονδίνο, κ.ά, ενώ παράλληλα χρηματοδότησε με κεφάλαια για την απόκτηση του 1/3 των πλοίων του ελληνόκτητου στόλου στο διάστημα 1900-1910¹⁸⁶¹.

Το 1896 η ελληνική κυβέρνηση παραχώρησε στον Ι. Θεοφιλάτο για εκμετάλλευση μεταλλείο σιδήρου και ψευδαργύρου στην Κύθνο, που οι κληρονόμοι του Θεοφιλάτου το πούλησαν το 1906¹⁸⁶². Το 1899 η ελληνική Κυβέρνηση παραχώρησε, επίσης, το δικαίωμα εκμετάλλευσης των μαγγανιούχων κοιτασμάτων στην Κύθνο στους αδελφούς Νικόλαο, Δημήτριο, Σπυρίδωνα και Γρηγόριο Ι. Θεοφιλάτου, εμπόρων στη Ρουμανία¹⁸⁶³.

Το 1899 ιδρύθηκε η *Ελληνική Ηλεκτρική Εταιρεία* στην Αθήνα, όπου ένας από τους μεγαλύτερους μετόχους ήταν ο Παναγής Χαροκόπος μετέχοντας στη διοίκηση της Εταιρείας, ενώ κατείχε παράλληλα και μεγάλα ποσά χρεογράφων των δανείων του ελληνικού κράτους¹⁸⁶⁴.

Το 1905 ιδρύθηκε στην Αθήνα η *Λαϊκή Τράπεζα* με μετοχικό κεφάλαιο 3 (τρία) εκατ. δρχ. Μεταξύ των μετόχων της περιλαμβανόταν ο έμπορος και πλοιοκτήτης στη Βραΐλα Όθων Τετενές και οι αδελφοί Μεταξά, παλαιοί έμποροι δημητριακών στη Ρουμανία¹⁸⁶⁵, καθώς και ο μεγάλος πρώην ενοικιαστής και γαιοκτήμονας στη Ρουμανία Παναγής Χαροκόπος¹⁸⁶⁶.

Το 1908 ιδρύθηκε στην Αθήνα η εταιρεία Ασφαλειών *Η Άγκυρα*, με μετοχικό κεφάλαιο τουλάχιστον 5 (πέντε) εκατ. χρυσά φράγκα και αξία κάθε μετοχής 100 χρυσά φράγκα. Στο πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο της εταιρείας συμμετείχε ο εφοπλιστής Σταμάτης Γ. Εμπειρικός¹⁸⁶⁷.

Στην κατηγορία αυτή πρέπει να εντάξουμε, τέλος, και μερικούς από τους πλοιοκτήτες στο Δούναβη που μετέφεραν τις δραστηριότητές τους στο Λονδίνο και στον Πειραιά, ασχολούμενοι με το θαλάσσιο μεταφορικό έργο (εφοπλιστές). Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι Α. Σταθάτος, Δ.Α.

¹⁸⁵⁸ ΦΕΚ, αρ. 217/4 Ιουλίου 1892.

¹⁸⁵⁹ Κ. Κωστής – Β. Τσοκόπουλος, *Οι Τράπεζες στην Ελλάδα 1898-1928*, Αθήνα, 1988, σ. 42-50.

¹⁸⁶⁰ Ibidem, σ. 107, ομοίως, *Πατρίς*, 28/12 Μαρτίου 1893.

¹⁸⁶¹ Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας...*, ό.π, σ. 252-253.

¹⁸⁶² ΦΕΚ, αρ. 2/5 Ιανουαρίου 1907.

¹⁸⁶³ ΦΕΚ, αρ. 27/9 Φεβρουαρίου 1899.

¹⁸⁶⁴ Ευαγγελία Ν. Γεωργιτσογιάννη, *Παναγής Α. Χαροκόπος...*, ό.π, σ. 102-103.

¹⁸⁶⁵ ΦΕΚ, αρ. 107/25 Ιουνίου 1905.

¹⁸⁶⁶ Ευαγγελία Ν. Γεωργιτσογιάννη, *Παναγής Α. Χαροκόπος...*, ό.π, σ. 100-101.

¹⁸⁶⁷ ΦΕΚ, αρ. 20/30 Ιανουαρίου 1908.

Σταθάτος, Κ.Α. Σταθάτος, Α.Ν. Θεοφιλάτος, Ν. Δ. Λυκιαρδόπουλος, αδελφοί Δρακούλη, Γ.Μ. Εμπειρικός και Κ.Γ. Κυριακίδης, που μετέφεραν την έδρα των επιχειρήσεών τους στον Πειραιά¹⁸⁶⁸.

Η γενική διαπίστωση για ολόκληρη την περίοδο που εξετάζεται είναι ότι οι κεφαλαιούχοι της διασποράς από τη Ρουμανία προτιμούσαν τις επενδύσεις σε δάνεια του ελληνικού κράτους που απέδιδαν τόκο 5-7%¹⁸⁶⁹ και λιγότερο τις παραγωγικές επενδύσεις¹⁸⁷⁰, αν και υπήρξε και αυτός ο προσανατολισμός αυτή την περίοδο¹⁸⁷¹. Πάντως οι επενδύσεις τους σε εταιρείες και ακίνητα υπήρξαν περισσότερες σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο, ενώ το ελληνικό κράτος παραχώρησε πολλές άδειες για εκμετάλλευση μεταλλευμάτων, από τις οποίες αρκετές δόθηκαν σε μέλη της διασποράς¹⁸⁷². Ωστόσο, τα μέλη της διασποράς από τη Ρουμανία δεν ανταποκρίθηκαν στην πρόκληση της εποχής για την ανάληψη αναπτυξιακών πρωτοβουλιών στην Ελλάδα. Οι συμμετοχή τους ή οι επιτυχίες τους υπήρξαν οι εξαιρέσεις από τον γενικό κανόνα.

9.8 Πρόσθετες επισημάνσεις για τη διασπορά στη Ρουμανία

Η προσπάθεια καταγραφής της διασποράς στη Ρουμανία μέχρι το 1914 προσκρούει στη δυσκολία συλλογής στοιχείων. Ωστόσο, οι Εθνικές Επετηρίδες της Ρουμανίας, ο ελληνικός τύπος της εποχής στη Ρουμανία, αρχεία και βιβλιογραφία της περιόδου που εξετάζεται, καλύπτουν ως ένα σημαντικό βαθμό το θέμα, ιδίως για τη διασπορά στο εμπόριο, στην πλοιοκτησία, στη βιομηχανία, στις υπηρεσίες και, ως ένα σημείο, στους ιδιοκτήτες και ενοικιαστές αγροκτημάτων. Απομένει ένας σημαντικός αλλά απροσδιόριστος αριθμητικά πληθυσμός της διασποράς που δεν καταγράφεται πουθενά και αφορά τους φτωχούς βιοπαλαιστές του καθημερινού μόχθου, όσους αναζήτησαν καλύτερη τύχη στη Ρουμανία και δεν μπόρεσαν να έχουν οικονομική επιτυχία. Η πρώτη επισήμανση για τη διασπορά στη Ρουμανία αφορά αυτόν ακριβώς τον πληθυσμό, που μπορεί να χωριστεί σχηματικά σε τρεις κατηγορίες: στους αγρότες, στους ναύτες και στους εργάτες των λιμανιών.

Σε ότι αφορά τους αγρότες της διασποράς, τα στοιχεία μας πείθουν για το σημαντικό πληθυσμό τους. Το πρώτο στοιχείο αφορά το 1897, όταν πολλά μέλη της ελληνικής διασποράς χωρίς περιουσία μετανάστευσαν για αγροτική εργασία από τη Δοβρουτσά προς τη Βλαχία και την Ολτένια¹⁸⁷³, στοιχείο που αποδεικνύει το σημαντικό πληθυσμό τους, αλλά και το ότι ένα σημαντικό τμήμα τους ενσωματώθηκε και αφομοιώθηκε στις τοπικές κοινωνίες. Λίγα χρόνια αργότερα και συγκεκριμένα το 1900, η εφημερίδα της διασποράς *Η Ίρις*, σε κεντρικό άρθρο της προέτρεπε τους ομογενείς να προτιμήσουν να εργαστούν ως θεριστές στη Θεσσαλία με 4 ή 5 δραχμές

¹⁸⁶⁸ Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας...*, ό.π, σ. 247.

¹⁸⁶⁹ ΦΕΚ, αρ. 65/11 Μαΐου 1896, αρ. 121/14 Οκτωβρίου 1896, αρ. 25/19 Φεβρουαρίου 1898, κ.ά.

¹⁸⁷⁰ ΦΕΚ, αρ. 30/3 Φεβρουαρίου 1886, αρ. 106/28 Αυγούστου 1886, αρ. 189/17 Ιουλίου 1886, αρ. 355/23 Δεκεμβρίου 1886, αρ. 132/2 Νοεμβρίου 1896, αρ. 144/2 Δεκεμβρίου 1896, κ.ά.

¹⁸⁷¹ Κ. Κωστής – Β. Τσοκόπουλος, *Οι Τράπεζες στην Ελλάδα...*, ό.π, σ. 87-113.

¹⁸⁷² ΦΕΚ, αρ. 47/3 Ιουνίου, 62/15 Ιουλίου, 68/29 Ιουλίου 1881, κ.ά.

¹⁸⁷³ Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei...", ό.π, σ. 65.

«ημερομίσθιον», από του να «τρέχουν» στη Ρουμανία¹⁸⁷⁴, στοιχείο που μας πείθει ότι πολλοί Έλληνες έφταναν στη Ρουμανία για να εργαστούν ως αγρότες και πιθανόν να παρέμεναν εκεί οριστικά. Μόνο στη νότια Δοβρουτσά (Νομός Κωνσταντίας) γύρω στο 1900, καταγράφηκαν 1.095 αγρότες Έλληνες υπήκοοι¹⁸⁷⁵. Τέλος, κατά τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων Ελλάδας-Ρουμανίας το 1905 και συγκεκριμένα το 1906-1907, αγρότες της διασποράς από τη Ρουμανία επέστρεφαν στην Ελλάδα κάτω από την πίεση του ανθελληνικού κλίματος που είχε δημιουργηθεί. Πάνω από 500 αγρότες μέλη της διασποράς από τη Ρουμανία πήραν ελληνική ιθαγένεια στις αρχές του 1907 και αποκαταστάθηκαν με αγροτικούς κλήρους στη Θεσσαλία από το νεοσυσταθέν Θεσσαλικό Γεωργικό Ταμείο¹⁸⁷⁶, όπως ήδη σημειώθηκε.

Η παρουσία ναυτών μελών της διασποράς, ιδιαίτερα στα ποταμόπλοια είναι αναμφισβήτητη, πολύ περισσότερο γιατί αυτό απέβαινε και υπέρ των συμφερόντων των ίδιων των πλοιοκτητών της διασποράς. Σε πολλά σημεία των ποταμών χρειάζονταν έμπειροι καπετάνιοι και τολμηροί ναύτες και οι νησιώτες ναυτικοί της διασποράς αποτελούσαν εγγύηση για τους πλοιοκτήτες της διασποράς. Το 1852 στα 440 ποταμόπλοια στον Άνω Δούναβη για τη μεταφορά προϊόντων στα λιμάνια εξαγωγής εργάζονταν «3.520 άνθρωποι που ήταν Βλάχοι, Μολδαβοί, Έλληνες και Βούλγαροι»¹⁸⁷⁷. Ο σημαντικός αριθμός της διασποράς που εργαζόταν στα ποταμόπλοια στο Δούναβη και στον Προύθο αποδεικνύεται από το συμπληρωματικό του 1880 νόμο¹⁸⁷⁸ που ψηφίστηκε στην ελληνική Βουλή το 1887, βάσει του οποίου οι Ελληνικές Προξενικές αρχές του Σουλινά και της Βραΐλας αναγνώριζαν την ελληνική εθνικότητα των ποταμόπλοιων, οι δε Έλληνες εργαζόμενοι σε αυτά μπορούσαν να ασφαλιστούν στο Ναυτικό Απομαχικό Ταμείο, καθώς και να απολαμβάνουν «ναυτοδανείων» και άλλων ευεργετημάτων¹⁸⁷⁹. Η οικογένεια Βαλσαμάκη, πλοιοκτήτες στη Βραΐλα, προσέλαβε πάνω από 200 πλοιάρχους, ναύτες, κ.ά, για τις ανάγκες της επιχείρησής της¹⁸⁸⁰, ενώ στην αυστριακή ναυσιπλοΐα στον Άνω Δούναβη, εργαζόταν μεγάλος αριθμός ναυτικών της διασποράς¹⁸⁸¹. Σύμφωνα με στοιχεία του 1892, οι πλοίαρχοι της διασποράς στη Ρουμανία ανέρχονταν σε 722 και οι ναύτες σε 2.065, ενώ το 1895 μόνο στα ποταμόπλοια και στα ρυμουλκά της Βραΐλας και του Γαλατσίου οι ναύτες της διασποράς ανέρχονταν σε 2.970 άτομα, εκ των οποίων οι 840 εργάζονταν στον Προύθο, όπως ήδη σημειώθηκε¹⁸⁸².

Σε ότι αφορά τους εργάτες χειρονακτικής εργασίας, μία πληροφορία για το λιμάνι της Βραΐλας αναφέρει ότι στις αρχές του 19^{ου} αιώνα εργάζονταν σ' αυτό 2.500 άτομα σε ομάδες, που «υπό την επίβλεψη των οίκων και των διαταγών των

¹⁸⁷⁴ *Η Τρις*, 16 Ιουλίου 1890, όπου η προτροπή προς τη διασπορά και η περιγραφή της δύσκολης οικονομικής κατάστασης στη Βραΐλα.

¹⁸⁷⁵ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική κοινότης Κωνσταντίας Ρουμανίας...*, ό.π, σ. 26.

¹⁸⁷⁶ ΦΕΚ, αρ. 62/7 Απριλίου 1907, όπου οι περισσότεροι εγκατασταθέντες ήταν από τη Βουλγαρία.

¹⁸⁷⁷ D. Bodin, *Documente privitoare la legăturile economice...*, ό.π, σ. 252.

¹⁸⁷⁸ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 451, Νόμος ΩΞ' 1880, (Περί αναγνώρισεως των ελληνικών εν τω Βοσπόρω ρυμουλκών και των εν Ίστρο ποταμοπλοίων).

¹⁸⁷⁹ ΦΕΚ, αρ. 158/19 Ιουλίου 1887.

¹⁸⁸⁰ Γαβριέλα Φλόρεα, *Κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές πτυχές...*, ό.π, σ. 326.

¹⁸⁸¹ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοϊαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 103.

¹⁸⁸² Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Βραΐλα...*, ό.π, σ. 466.

επιστατών, ξεφορτώνουν τα βαγόνια και μεταφέρουν τα σακιά με σιτάρι είτε στις αποθήκες είτε στα πλοία»¹⁸⁸³. Χειρόνακτοι εργάτες της διασποράς εργάζονταν και στο λιμάνι του Σουλινά, όπου εκπρόσωποι των λιμενεργατών στις διαπραγματεύσεις με τους εξαγωγείς δημητριακών ήταν και μέλη της διασποράς¹⁸⁸⁴. Στην Κωνσταντσα η διασπορά αυτή την περίοδο «κατά 40% είναι έμποροι, κατ' ίσον ποσοστόν εργάται-τεχνίται και κατά μικρόν υπάλληλοι ιδιωτικοί και δημόσιοι...»¹⁸⁸⁵, ενώ το ίδιο εκτιμούμε ότι συνέβαινε και στα άλλα λιμάνια του Δούναβη. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι ο πληθυσμός της διασποράς στις τρεις παραπάνω κατηγορίες εργαζομένων στη Ρουμανία ήταν σημαντικός, όμως πρόκειται περί εκτιμήσεων αφού δεν υπάρχουν στατιστικές, κ.ά, καταγραφές.

Η δεύτερη παρατήρηση αφορά τον ελληνικό Τύπο στη Ρουμανία αυτή την περίοδο. Οι εφημερίδες έγιναν αναγκαίο εργαλείο τακτικής ενημέρωσης της διασποράς αλλά και σημαντικός μοχλός οικονομικής επέκτασης των δραστηριοτήτων πολλών ιδιωτών στη Ρουμανία. Η τελευταία σελίδα των εφημερίδων της διασποράς ήταν αφιερωμένη σε διαφημίσεις, αποδίδοντας έσοδα στους εκδότες αλλά και δυνατότητες οικονομικής ενδυνάμωσης στους επιχειρηματίες.

Ο ελληνικός τύπος στη Ρουμανία αυτή την περίοδο εκδιδόταν είτε στην ελληνική γλώσσα είτε στην ελληνική και στη ρουμανική ταυτόχρονα, άλλες εφημερίδες ήταν ημερήσιες και άλλες περιοδικές, ενώ υπήρχαν και επετειακές, πέραν των εκδόσεων διαφόρων βιβλίων. Συνολικά στη Ρουμανία οι εκδόσεις ελληνικών εφημερίδων όλων των ειδών ξεπέρασαν τις 45, περίπου, ενώ ελληνικά τυπογραφεία υπήρχαν στο Βουκουρέστι, Βραϊλα, Κωνσταντσα, Τούλτσα, κ.ά.¹⁸⁸⁶. Ο ρόλος των εφημερίδων υπήρξε σημαντικός στην προώθηση οικονομικών επιλογών, όπως και στην κοινωνική ζωή της διασποράς και των κοινοτήτων, ενώ αποτελούν σημαντική πηγή πρωτογενούς ενημέρωσης για οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα της διασποράς¹⁸⁸⁷.

Αναφερόμαστε στον τύπο της Ρουμανίας παρ' όλο που δεν συνδέεται ευθέως με το θέμα της παρούσης εργασίας, διότι εμμέσως συνέβαλλε σε σημαντικό βαθμό στην ανάπτυξη και εδραίωση των κοινοτήτων, των σχολείων και άλλων συλλογικών δραστηριοτήτων της διασποράς. Υπερασπίστηκε με σθένος την προσφορά του ελληνισμού στην περιοχή και πρόβαλε τεκμηριωμένες θέσεις στην υπόθεση Ζάππα, στο Κουτσοβλαχικό, στις δωρεές και κληροδοτήματα της διασποράς, κ.ά. Δεν έλειψαν και οι επιχειρηματικές δραστηριότητες στον τομέα των εκδόσεων-εκτυπώσεων, με σημαντικότερη αυτήν του Περικλή Μ. Πεστεμαλτζιόγλου με έδρα τη Βραϊλα, όπου τυπώθηκαν πλήθος εκδόσεων στην ελληνική γλώσσα.

Μία εντελώς ξεχωριστή δυσκολία που συνάντησε η διασπορά στην ανάπτυξη της αφορά την οικονομική δραστηριότητα της εβραϊκής διασποράς, ιδιαίτερα μετά το 1870, περίπου, και τη μαζική εγκατάστασή της στη Ρουμανία. Μέρος της

¹⁸⁸³ N. Mocioiu, "Dezvoltarea economică și socială a portului Brăila...", *ό.π.*, σ. 359.

¹⁸⁸⁴ Τζελίνα Χαρλαύτη, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας...*, *ό.π.*, σ. 179, όπου οι Διον. Κανούλης, Πέτρος Καλλίνικος, Γ. Δώρυζας, Αθανάσιος Ταμβίσκος, Κ. Μαρούλης, Αν. Α. Βούρος.

¹⁸⁸⁵ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική κοινότης Κωνσταντζής Ρουμανίας...*, *ό.π.*, σ. 21.

¹⁸⁸⁶ Olga Cicanci, *Presa de limba greacă din România în veacul al XIX-lea*, București, 1995.

¹⁸⁸⁷ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, *ό.π.*, σ. 139-167.

δραστηριότητας της εβραϊκής διασποράς περιγράφουμε στα οικεία σημεία. Εδώ θέλουμε να υπογραμμίσουμε την συστηματική παρουσία της στον πιστωτικό τομέα, καθώς και στην ποταμοπλοΐα, στη θαλάσσια ναυτιλία, στις ενοικιάσεις αγροκτημάτων και στις εξαγωγές δημητριακών, τομείς όπου δραστηριοποιούνταν η ελληνική διασπορά. Ο ανταγωνισμός ήταν σκληρός και η εβραϊκή διασπορά υποσκέλιζε την ελληνική στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, τουλάχιστον, στις εξαγωγές δημητριακών¹⁸⁸⁸ και στις πιστωτικές εργασίες, ενώ βελτίωνε συνεχώς τη θέση της στην ποταμοπλοΐα¹⁸⁸⁹.

9.9 Κοινωνική διαστρωμάτωση και αφομοίωση της διασποράς

Σημειώσαμε ήδη τις επαναστατικές συνέπειες της οικονομίας της αγοράς στη Βαλκανική που σηματοδότησε ιδιαίτερα η Συνθήκη του Βερολίνου, καθώς και τη στρατηγική και οικονομική διείσδυση των Μεγάλων Δυνάμεων. Οδηγός της νέας εποχής ήταν η οικονομία της αγοράς και το κέρδος του κεφαλαίου που επενδύονταν σε διάφορους τομείς, με ταυτόχρονο σεβασμό των ισορροπιών των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά και οι προσπάθειες «βιαστικής» οργάνωσης και ανάπτυξης των νεαρών βαλκανικών κρατών. Ταυτόχρονα, ιδιαίτερα μετά τη Συνθήκη του Βερολίνου και την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Ρουμανίας, η ανερχόμενη τάξη αστών, κεφαλαιούχων, εμπόρων, διανοήσης, κ.ά, της χώρας, έθετε τις βάσεις ενός σύγχρονου Ρουμανικού κράτους. Η επιλογή υποκατάστασης των αλλοδαπών από εντόπιους κεφαλαιούχους ήταν απόρροια της φιλοσοφίας που προώθησε επί σειρά ετών στη ρουμανική κοινωνία, κυρίως, το Εθνικό Φιλελεύθερο κόμμα. Το παραπάνω πλαίσιο προδιέγραψε, σε μεγάλο βαθμό, τις δυνατότητες και τις δυσκολίες οικονομικής παρουσίας της διασποράς στη Ρουμανία.

Η διασπορά στη Ρουμανία αυτή την περίοδο αποτελείτο, σχηματικά, από τρεις μεγάλες κατηγορίες. Η πρώτη περιλάμβανε τους πλοιοκτήτες, τραπεζίτες, βιομήχανους, εισαγωγείς προϊόντων, εμπόρους αγροτικών προϊόντων, καθώς και τους ενοικιαστές και ιδιοκτήτες αγροκτημάτων, που αποτελούσαν, γενικά, τα ισχυρά οικονομικά μέλη της ελληνικής διασποράς. Η κατηγορία αυτή ήταν ολιγομελής σε σχέση με τον συνολικό πληθυσμό της διασποράς, αλλά ήταν αυτή που αποτελούσε την «όψη», το προφίλ της διασποράς εν γένει και αυτή που πρωτίστως «συντηρούσε» τις κοινότητες, εκκλησίες, σχολεία και άλλες συλλογικές δραστηριότητες.

Οι παραπάνω ομάδες των κεφαλαιούχων της διασποράς δεν αντιμετώπισαν με τον ίδιο τρόπο την ένταξή τους στην τοπική κοινωνία, παρ' όλο που όλοι τους διατηρούσαν ισχυρούς δεσμούς με τη γενέθλια γη. Οι πλοιοκτήτες για παράδειγμα, είχαν ισχυρότερους δεσμούς με την Ελλάδα σε σχέση με τους βιομήχανους, ενώ οι ιδιοκτήτες αγροκτημάτων και πολλοί τραπεζίτες ενσωματώθηκαν γρηγορότερα στην τοπική κοινωνία. Πολλοί πετυχημένοι έμποροι μεταπήδησαν στην πλοιοκτησία, ιδιαίτερα στην ποταμοπλοΐα, τα κέρδη τους έδωσαν τη δυνατότητα εκσυγχρονισμού του στόλου τους και συνέχισαν την οικονομική τους δραστηριότητα στο Δούναβη και μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αρκετοί που ασχολούνταν με τη θαλάσσια

¹⁸⁸⁸ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 413.

¹⁸⁸⁹ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 129-130.

ναυσιπλοΐα συνέχισαν τη δραστηριότητά τους ως εφοπλιστές, άλλοι εγκαταστάθηκαν στο Λονδίνο, συνεχίζοντας σε άλλο επίπεδο την πλοιοκτησία και την εμπορία προϊόντων. Τάσεις ένταξης και ενσωμάτωσης στην τοπική κοινωνία χαρακτήρισαν αρκετούς, όχι όμως όλους από τους τραπεζίτες, καθώς και τους ιδιοκτήτες αλευρόμυλων.

Ιδιαίτερη μνεία από αυτή την κατηγορία της διασποράς αξίζει στους έμπορους. Η ουσία του εμπορίου για τη διασπορά κατά την εξεταζόμενη περίοδο ήταν η δραστηριοποίηση γύρω από την παραγωγή και την εμπορία δημητριακών και τις εισαγωγές αποικιακών προϊόντων. Σημαντικό ποσοστό των πλοιοκτητών της διασποράς στη Ρουμανία ξεκίνησαν ως έμποροι και η επιτυχία τους σ' αυτό τον τομέα τους οδήγησε στην πλοιοκτησία ποταμόπλοιων, θαλάσσια ναυτιλία, αλευροβιομηχανία, κ.ά. Παράλληλα υπήρχε μία αλληλεξάρτηση επιχειρηματιών από την παραγωγή του προϊόντος (ιδιοκτήτης ή ενοικιαστής αγροκτήματος), μέχρι την εξαγωγή του στις αγορές της Δύσης. Αρκετοί επιχειρηματίες της διασποράς (Τετενές, Δρακούλης, Θεοφιλάτος, Εμπειρικός, κ.ά.), είχαν τη δυνατότητα ολοκλήρωσης αυτής της διαδικασίας μέσα από τη δική τους επιχείρηση, διαθέτοντας ή νοικιάζοντας αγροκτήματα και όντας ιδιοκτήτες ποταμόπλοιων για τη μεταφορά των προϊόντων στα λιμάνια, όπου οι ίδιοι ήταν και οι εξαγωγείς. Οι περισσότεροι, ωστόσο, όπως σημειώθηκε προηγουμένως, δεν είχαν τέτοιου βαθμού οικονομική δυνατότητα και η εμπορική τους δραστηριότητα περιλάμβανε την παραγωγή των προϊόντων, μεσιτεία, μεταφορά με ποταμόπλοια, κ.ά. Πολλά ήταν τα μέλη της διασποράς με ιδιοκτησία ενός, ή τμήματος ενός ποταμόπλοιου.

Η χρονική διάρκεια και το είδος της δραστηριότητας στις οποίες κατέγραψαν οικονομικές επιτυχίες οι παραπάνω ομάδες επιχειρηματιών της διασποράς, δεν ήταν αμετάβλητοι. Αυτές εξαρτήθηκαν από την εξέλιξη του ανταγωνισμού στις δυτικές αγορές, από τη συμπεριφορά του Ρουμανικού κράτους, από τις επενδύσεις των ανταγωνιστών, κ.ά. Πολλοί επιτυχημένοι έμποροι στράφηκαν προς την πλοιοκτησία σε ποταμόπλοια, άλλοι προς την αλευροποιία, ενώ αλευροβιομήχανοι ήταν και ιδιοκτήτες ποταμόπλοιων που τους καθιστούσε ανταγωνιστικότερους στην αγορά. Αρκετά μέλη αυτής της κατηγορίας μετακόμισαν στην Ελλάδα, επιλέγοντας πολλές φορές διαφορετικό τομέα οικονομικής δραστηριότητας, ενώ άλλοι μετατράπηκαν σε εφοπλιστές, επιλέγοντας ως έδρα των εργασιών τους τον Πειραιά ή το Λονδίνο.

Η κατηγορία αυτή της διασποράς, προωθώντας πρωτίστως τα δικά της συμφέροντα, προσέφερε ταυτόχρονα ανεκτίμητες υπηρεσίες στη ρουμανική οικονομία ιδιαίτερα ως πλοιοκτήτες, ενοικιαστές αγροκτημάτων και βιομήχανοι. Πέραν των οικονομικών επιτυχιών, η διασπορά συνέβαλε επί πολλά χρόνια κατά ουσιαστικό τρόπο στον παραγωγικό εκσυγχρονισμό των δομών της ρουμανικής οικονομίας και υπήρξε σε σημαντικό βαθμό «... πρόξενος του εκσυγχρονισμού δυτικού τύπου στις Ηγεμονίες»¹⁸⁹⁰. Ο σκληρός ανταγωνισμός ιδιαίτερα με την εβραϊκή διασπορά, οι διεθνείς τιμές, καθώς και τα μέτρα σε βάρος της που προέρχονταν από άλλες αιτίες, οδήγησαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα σε υποχώρηση την οικονομική άνθιση πολλών μελών αυτής της κατηγορίας. Διαπιστώνουμε,

---

¹⁸⁹⁰ Constantin Ardeleanu, "Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic...", *ό.π.*, σ. 38.

δηλαδή, τη δραστική μείωση του αριθμού των βιομηχάνων της διασποράς στη βιομηχανική απογραφή του 1901-1902 και σε μικρότερο βαθμό των τραπεζιτών, ενώ θεαματική ήταν οι μείωση των εξαγωγέων δημητριακών μετά το 1890. Ταυτόχρονα διαπιστώνουμε τη σημαντική αύξηση του αριθμού των πλοιοκτητών, ιδιαίτερα των ποταμόπλοιων και των ρυμουλκών, καθώς και την ενίσχυση των μελών της διασποράς στην αλευροποιία μέχρι το 1912, περίπου.

Στη δεύτερη κατηγορία της διασποράς μπορούμε να κατατάξουμε τους επαγγελματίες, εμπόρους μικρού και μεσαίου μεγέθους, επιστάτες, μεσίτες, υπαλλήλους, ελεύθερους επαγγελματίες (γιατρούς, δικηγόρους, μηχανικούς, κ.ά), ξενοδόχους, κ.ά. Η κατηγορία αυτή αποτελούσε τον κύριο πληθυσμιακό κορμό της διασποράς στη Ρουμανία και είχε συνεχή παρουσία σε όλη, σχεδόν, την έκταση της χώρας. Αυτή την κατηγορία της διασποράς την συναντούμε και εκεί όπου δεν υπάρχουν στατιστικές καταγραφές. Είναι σχεδόν απίθανο να μη συναντήσει κανείς μέλη της διασποράς και στα πιο μακρινά σημεία της υπαίθρου ως οινοπώλες, αρτοποιούς, εμπόρους αποικιακών, μεσίτες, κ.ά, μαζί με τους ενοικιαστές αγροκτημάτων και εμπόρους δημητριακών¹⁸⁹¹. Οικονομικά ήταν σε ικανοποιητικό βαθμό πετυχημένοι, ενώ δεν έλειπαν περιπτώσεις μεγαλύτερης επιτυχίας, όπως βεβαιώνουν διαθήκες και δωρεές. Σύμφωνα με πρόσφατη εκτίμηση ειδικού, κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα «...οι μικροί και μεσαίοι επιχειρηματίες ελληνικής καταγωγής συγκέντρωναν περίπου το 80% της οικονομικής δραστηριότητας στις παραδουνάβιες πόλεις-λιμάνια»¹⁸⁹². Κοινωνικά διατηρούσε ένα επίπεδο ζωής υψηλότερο από τον μέσο κάτοικο της Ρουμανίας και οι συλλογικές δραστηριότητες της διασποράς (εκκλησία, σχολείο, κοινότητα, προξενικές αρχές, κ.ά), αποτελούσαν σημαντικό σημείο αναφοράς και συνεκτικό κρίκο στην κοινωνική της συμπεριφορά. Η αγάπη της για τη γενέθλια γη ήταν παροιμιώδης, είναι σπάνιο να υπάρχει διαθήκη χωρίς δωρεά στη γενέτειρα για παράδειγμα, ενώ πολλές φορές σημαντικά ποσά κληροδοτούνταν στο ελληνικό κράτος και σε ιδρύματα στη Ρουμανία. Σημαντικό στοιχείο για την επιβίωσή της αποτελούσε η αλληλεγγύη, που ήταν ακόμη εντονότερη μεταξύ Ηπειρωτών, Δυτικομακεδόνων, βλαχόφωνων, συντοπιτών, που κατά την περίοδο που εξετάζουμε εκφράστηκε ως εθνική αλληλεγγύη πολλές φορές με την εμφάνιση διάφορων προβλημάτων στην Ελλάδα. Η εκμάθηση και η διατήρηση της ελληνικής γλώσσας αποτελούσε μέλημά της, ακόμη και για μέλη της διασποράς που ήταν Οθωμανοί πολίτες και ο ελληνικός Τύπος συνέβαλε σημαντικά στην ενημέρωσή του για θέματα που το ελληνικό κράτος αδυνατούσε ή ήταν αναποτελεσματικό. Εκτιμούμε, δηλαδή, ότι στη Ρουμανία μετά το 1860, περίπου, τα εθνικά προβλήματα και οι ανάγκες της Ελλάδας συγκινούσαν και συσπείρωναν περισσότερο αυτή την κατηγορία της διασποράς. Η αποστολή, για παράδειγμα, 700 περίπου εθελοντών στην επιστράτευση της Ελλάδας το 1880, αφορά αυτή κυρίως την κατηγορία της διασποράς, όπως σημειώθηκε στο πέμπτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους. Το ίδιο αποδεικνύουν η συγκέντρωση 14,4 χιλ. φράγκων υπέρ του ελληνικού

¹⁸⁹¹ Διονύσιος Μ. Λασκαράτος, *Πικραί Αλήθειαι...*, ό.π, σ. 20-29.

¹⁸⁹² Ștefan Petrescu, "Stat, religie și naționalitate în formarea și organizarea comunităților grecești din România (secolul XIX-lea)", in, *Minoritățile Etnice în România în secolul...*, ό.π, σ. 109-110.

στρατού από 400 περίπου μέλη της διασποράς της Βραΐλας το 1880¹⁸⁹³, η συγκέντρωση χρημάτων υπέρ του ελληνικού στρατού στο Γιούργεβο¹⁸⁹⁴, η συγκέντρωση χρημάτων υπέρ των σεισμοπαθών της Ζακύνθου το 1893¹⁸⁹⁵, κ.ά. Εκδήλωση τέτοιου είδους αισθημάτων αποτελούν πολλά από τα κληροδοτήματα, όπως το κληροδοτήμα Ξενοκράτη στο Βουκουρέστι που «αφέθη εις τον Εθνικόν στόλον»¹⁸⁹⁶, η «φλογερή επιθυμία του Δημήτριου Κ. Φιλίτη να μεταβιβαστεί όλη η κινητή και ακίνητη περιουσία του στο Σύλλογο της Αθήνας που είχε Πρόεδρο τον Νικόλαο Μαυροκορδάτο...»¹⁸⁹⁷, όπως και τη δεύτερη διαθήκη του το 1886 που κληροδοτούσε «ολόκληρη την κινητή και ακίνητη περιουσία του στο Σύλλογο προς διάδοση των ελληνικών γραμμάτων με πρόεδρο τον Κ. Παπαρρηγόπουλο»¹⁸⁹⁸, το κληροδοτήμα του Νικόλαου Παπάζογλου (1838-1908) από την Καστοριά, του Ξενοφώντα Βήκα από την Ήπειρο¹⁸⁹⁹, ενώ άλλοι κληροδότησαν στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, στο Οικουμενικό Πατριαρχείο¹⁹⁰⁰, κ.ά. Εκτιμούμε ότι σημαντική συμβολή προς αυτή την κατεύθυνση είχαν οι κοινότητες, τα σχολεία και γενικότερα οι συλλογικές οργανώσεις, που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη χρονική διάρκεια παρουσίας της διασποράς στη Ρουμανία.

Την τρίτη κατηγορία της διασποράς, τέλος, αποτελούσαν οι αγρότες, οι ναύτες και οι εργάτες χειρονακτικής εργασίας που ήταν συγκεντρωμένοι στα μεγάλα λιμάνια. Για τη σημαντική αυτή κατηγορία της διασποράς διαθέτουμε ελάχιστα στοιχεία, όπως σημειώθηκε ήδη. Αξίζει να σημειώσουμε ότι πολλοί από τους αγρότες της διασποράς συνέχιζαν να είναι Οθωμανοί πολίτες, ενώ για τους εργάτες και τους ναύτες η οικονομική τους κατάσταση ήταν πολύ δύσκολη, ιδιαίτερα τις χρονιές που ήταν μειωμένη η αγροτική παραγωγή και η κίνηση στα λιμάνια υποτονική. Γνωρίζουμε, επίσης, ότι τα κοινοτικά σχολεία δέχονταν δωρεάν τη φοίτηση των παιδιών για τέτοιες κατηγορίες μελών της διασποράς, επωμιζόμενη το βάρος η κοινότητα. Μόνο στο κοινοτικό Αρρεναγωγείο Γαλατσίου, με τέσσερις τάξεις και επτά δασκάλους, φοιτούσαν 120-150 αγόρια, ενώ στο Παρθεναγωγείο, με τέσσερις τάξεις και πέντε δασκάλους, φοιτούσαν 100-120 κορίτσια αυτής της κατηγορίας.

Σημειώθηκε ήδη ότι κατά τη διάρκεια της διαμόρφωσης του σύγχρονου εθνικού ρουμανικού κράτους, μέτρα διοικητικής μορφής εναντίον της διασποράς αποτέλεσαν και οι παρεμβάσεις στα κληροδοτήματά της. Η στόχευση αυτών των ενεργειών αφορούσε, κυρίως, τα μέλη της διασποράς της δεύτερης κατηγορίας που σημειώθηκε προηγουμένως. Τα μέλη αυτής της κατηγορίας βρίσκονταν αυτή την περίοδο συνεχώς υπό την πίεση διοικητικών μέτρων, της λειτουργίας ή μη των σχολείων, της ύπαρξης ή μη προξενικών αρχών της Ελλάδας, κ.ά. Το ανθελληνικό

¹⁸⁹³ *Σύλλογοι*, 1482/1880, 1491/1880, 1506/1880, κ.ά.

¹⁸⁹⁴ *Ibidem*, 1514/1880, 1516/1880.

¹⁸⁹⁵ *Πατρίς*, 6/18 Απριλίου 1893 (Κοινότητες Γαλατσίου και Κραϊόβας), 22 Απριλίου/4 Μαΐου 1893 Κοινότητα Κωνσταντίας, 15/27 Μαΐου Κοινότητα Τούλτσεας, κ.ά).

¹⁸⁹⁶ Διονύσιος Μ. Λασκαράτος, *Πικράι Αλήθειαι...*, ό.π, σ. 6.

¹⁸⁹⁷ Oana Barbălată, “L’ activité de bienfaisance de certains Grecs dans la deuxième...”, ό.π, σ. 2.

¹⁸⁹⁸ *Ibidem*, σ. 3.

¹⁸⁹⁹ *Ibidem*, σ. 4-5, ο πρώτος 30 χιλ. χρυσές λίρες και ο δεύτερος 20 χιλ. φράγκα.

¹⁹⁰⁰ *Πατρίς*, 6/18 Απριλίου 1893, όπου ο Σύλλογος *Ελπίς* της Κωνσταντίας αγόρασε χρεόγραφα της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας.

κλίμα γνώρισε μεγάλη έξαρση στο διάστημα 1892-1896 με τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων Ελλάδας-Ρουμανίας με αφορμή τα κληροδοτήματα Ζάππα, για να φτάσει στο απόγειό του στο διάστημα 1905-1911, με αφορμή το Κουτσοβλαχικό ζήτημα. Η συνέντευξη του Υπουργού Εξωτερικών της Ελλάδας στην εφημερίδα *Πατρίς* στο Βουκουρέστι το Νοέμβριο του 1893, όπου μιλά ανοικτά για «το πνεύμα του επικρατούντος εν Ρουμανία μισελληνισμού», αποτύπωνε την πραγματικότητα της περιόδου και ήταν σκόπιμη, με στόχο να συσπειρώσει τη διασπορά¹⁹⁰¹.

Εκτιμούμε ότι ο πληθυσμός των 20.103 Ελλήνων υπηκόων που καταγράφηκε στην απογραφή του 1899, παρά τη συνεχή άφιξη ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία¹⁹⁰², αποδεικνύει ταυτόχρονα, δύο διαφορετικά στοιχεία. Πρώτον ότι σημαντικός αριθμός της διασποράς, κυρίως της ενδοχώρας, αλλά και όσοι από τη διασπορά απέκτησαν συγγενικές σχέσεις, κ.ά, εντάσσονταν στην τοπική κοινωνία υιοθετώντας τη ρουμανική υπηκοότητα και αφομοιώνονταν. Η εξέλιξη αυτή, ωστόσο, δεν υλοποιήθηκε κατά ενιαίο τρόπο από όλα τα μέλη των τριών παραπάνω κατηγοριών της διασποράς. Εκτιμούμε ότι μαζικότερα συνέβη στην τρίτη κατηγορία (εκτός των ναυτικών), καθώς σε ομάδες της πρώτης κατηγορίας, πέραν της ιδιαιτερότητας της διασποράς στη Μολδαβία. Το δεύτερο στοιχείο που αναδεικνύει η απογραφή του 1899 είναι ότι η πορεία ενσωμάτωσης και αφομοίωσης συντελέστηκε με βραδύτερο ρυθμό στους ναυτικούς, σε ορισμένες κατηγορίες των οικονομικά ισχυρών (πλοιοκτήτες για παράδειγμα), καθώς και στη διασπορά της Δοβρουτσάς και όσους δραστηριοποιούνταν στο Δούναβη και στον Προύθο. Για τους τελευταίους μάλιστα, σύγχρονος μελετητής σημειώνει ότι «στις πόλεις όπως Βραΐλα, Γιούργεβο, Τούρνου Μαγκουρέλε και Τούρνου Σεβερίν, οι ξένοι κεφαλαιούχοι, βουλγαρικής ή ελληνικής καταγωγής, αντιστάθηκαν περισσότερο εναντίον της ρουμανοποίησής τους»¹⁹⁰³. Οι 20.103 Έλληνες υπήκοοι που καταγράφει η απογραφή του 1899 βρίσκονταν κατά κύριο λόγο σε όλο το μήκος του Δούναβη και του Προύθου, στο Βουκουρέστι και στη Δοβρουτσά. Από τους 4.815 Έλληνες υπηκόους της Μολδαβίας, οι 3.760 (78%) βρίσκονταν στο νομό Κουβούρ (Γαλάτσι), ενώ κατά μήκος του Δούναβη βρίσκονταν στους νομούς Βραΐλας 5.050 (Βραΐλα 4.929), Γιαλομίτσα 647 (Καλαράσι 113), Ρομανάτσι 485 (Καράκαλ 110), Τελέορμαν 546 (Τούρνου Μαγκουρέλε 238), Μεχεντίντσι 148 (Τούρνου Σεβερίν 72), Ιλφόβ 2.039 (1.667 σε Βουκουρέστι και Γιούργεβο), κ.ά.

Κατά τη δεύτερη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων Ελλάδας – Ρουμανίας (1905-1911), το ανθελληνικό κλίμα που δημιουργήθηκε δεν είχε, πλέον, ως κύριο στόχο τη στήριξη των αιτημάτων, κ.ά, των Κουτσοβλαχων στην Οθωμανική Μακεδονία και αλλού, αλλά την ελληνική διασπορά στη Ρουμανία. Κατ' αρχήν η ρουμανική πολιτική τάξη έστειλε ένα ηχηρό μήνυμα στήριξης στους Κουτσοβλαχους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με παραλήπτες την Ελλάδα, τη Βουλγαρία, την Υψηλή Πύλη, κ.ά. Η ρουμανική ηγεσία περίμενε σταθερά την «αποζημίωσή της» για

¹⁹⁰¹ *Πατρίς*, 27/9 Δεκεμβρίου 1893.

¹⁹⁰² Olga Cicanci, “Două condici provenite de la viceconsulatele grecești...”, *ό.π.*, σ. 348-351.

¹⁹⁰³ Gheorghe Bărbăntan, “Aspecte privind dezvoltarea navigației Dunărene...”, *ό.π.*, σ. 194.

το θέμα των Κουτσόβλαχων από την Πύλη, όταν θα επιλυόταν το θέμα της Μακεδονίας. Ταυτόχρονα απευθυνόταν στις ελληνικές κοινότητες και τις συλλογικές οργανώσεις της διασποράς, όχι φυσικά για προσπορισμό κεφαλαίων, αλλά ως μήνυμα αυτοπεποίθησης μερίδας της ρουμανικής πολιτικής τάξης, της διανόησης και του Τύπου. Η καταγγελία του Πρωτόκολλου στην Εμπορική Σύμβαση Ελλάδας-Ρουμανίας το 1905, ήταν επίδειξη αποφασιστικότητας αυτής της επιλογής.

Ο κύριος, όμως, στόχος ήταν το μήνυμα προς τη διασπορά, ότι δηλαδή έπρεπε να ενταχθεί στη ρουμανική κοινωνία παίρνοντας υπηκοότητα Ρουμάνου ή θα οδηγούνταν σε υποκατάσταση της οικονομικής της δραστηριότητας από εντόπιους κεφαλαιούχους. Η δίωξη και η απέλαση προσώπων από όλες τις κατηγορίες της διασποράς, δηλαδή επιχειρηματιών, εμπόρων, επαγγελματιών, διανοουμένων, ανθρώπων του Τύπου αλλά και φτωχών αγροτών το 1905-1906, επιβεβαιώνει ότι αυτός ήταν ο στόχος αυτής της επιλογής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

10. ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1881-1914

- 10.1** Πληθυσμός της ελληνικής διασποράς .....σ. 289
- 10.2** Η διασπορά στο Βουκουρέστι .....σ. 295
- 10.3** Η διασπορά στην Κωνσταντία.....σ. 299
- 10.4** Η διασπορά στην Τούλτσα και στο Σουλινά .....σ. 311
- 10.5** Η διασπορά στο Γαλάτσι .....σ. 318
- 10.6** Η διασπορά στη Βραΐλα.....σ. 327
- 10.7** Η διασπορά στο Καλαράσι και Ολτένιτσα .....σ. 335
- 10.8** Η διασπορά στο Γιούργεβο.....σ. 339
- 10.9** Η διασπορά στο Τούρνου Σεβερίν.....σ. 341
- 10.10** Η διασπορά σε άλλες πόλεις της Ρουμανίας.....σ. 343
- 10.11** Ιδιαιτερότητες της διασποράς σε διάφορα σημεία της Ρουμανίας.....σ. 355

10.1 Πληθυσμός και οικονομική παρουσία της διασποράς στη Ρουμανία

Οι αντίξοες οικονομικές συνθήκες στο ελληνικό κράτος, η αύξηση του πληθυσμού αλλά και η πολιτική αβεβαιότητα και καταπίεση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αποτέλεσαν τις κύριες αιτίες της συνέχισης της εγκατάστασης ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία κατά τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζεται. Η ανάπτυξη της ελληνόκτητης ναυτιλίας στα παραδουνάβια λιμάνια, η δυνατότητα ανάληψης εμπορικών πρωτοβουλιών, η ενοικίαση αγροκτημάτων για παραγωγή και εξαγωγές αγροτικών προϊόντων, ακόμη και ο κλάδος του μικρεμπορίου και της χειρονακτικής εργασίας, αποτελούσαν κλάδους έλξης για τη διασπορά αλλά και κλάδους γνώριμης εργασίας. Παράλληλα υπήρχαν πολλές οργανωμένες Κοινότητες, με σχολεία, εκκλησίες και φιλανθρωπικό έργο, καθώς και οργανωμένες και τακτικές θαλάσσιες επικοινωνίες, που καθιστούσαν την πρόσβαση ευκολότερη, ασφαλέστερη και ταχύτερη. Οι παράγοντες που οδήγησαν μεγάλο αριθμό της διασποράς στη Ρουμανία την προηγούμενη περίοδο συνέχισαν να αποτελούν την αιτία της αύξησης του αριθμού της, παρ' όλο που οι συνθήκες βιοπορισμού γινόταν δυσκολότερες πλέον, ακόμη και στα μεγάλα λιμάνια Βραϊλα και Γαλάτσι. Μάλιστα, η εφημερίδα *Η Τρις* καταλήγοντας σε ειδικό άρθρο της, αποθάρρυνε την έλευση νέας διασποράς, διότι «...το στάδιον πάσης ενεργείας από των οχθών του Δουνάβεως εξέλιπε, πλέον, διά τον ελληνισμόν»¹⁹⁰⁴. Παρ' όλο ωστόσο, που αυτές οι απόψεις είχαν τονιστεί και σε προγενέστερο χρόνο¹⁹⁰⁵, φαίνεται πως δεν απηχούσαν τις απόψεις της πλειοψηφίας της διασποράς, όπως άλλωστε αποδεικνύει η συνέχιση της εγκατάστασης νέων μελών της διασποράς στη Ρουμανία.

Και στην περίοδο αυτή, λοιπόν, όπως και στην προηγούμενη, μεγάλος αριθμός Ελλήνων κατέφθανε προς αναζήτηση εργασίας, έχοντας ως πρώτιστο στόχο το βιοπορισμό και «μέχρι το 1913 συνέχισαν να έρχονται Έλληνες στη Ρουμανία από τη δυτική Θράκη, βόρεια Μακεδονία και περισσότερο από την Ήπειρο...»¹⁹⁰⁶, καθώς και από τα νησιά του Ιονίου (ιδιαίτερα από Ιθάκη και Κεφαλληνία) και του Αιγαίου Πελάγους (Χίος, Λέσβος, Άνδρος, κ.ά), την Πελοπόννησο, την Κύμη, κ.ά.¹⁹⁰⁷. Για την παρουσία της διασποράς στο δέλτα του Δούναβη ο Βρετανός πρόξενος ενημέρωνε την Κυβέρνησή του από το 1856 ακόμη ότι «ο αριθμός των Κεφαλλήνιων που τα τελευταία χρόνια ήλθαν στο Δούναβη είναι υπερβολικά μεγάλος, αλλά πολύ λίγοι απ' αυτούς έχουν κάποιο επάγγελμα ή κάποιο μέσο για να κερδίσουν το ψωμί τους...»¹⁹⁰⁸. Στην Κωνσταντινούπολη, τη Θράκη (Σαράντα Εκκλησίες, Περίσταση, Βασιλικό, Αγχιάλος, κ.ά), τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου, την Ήπειρο, κ.ά.¹⁹⁰⁹, ενώ στη δυτική Ρουμανία (περιοχή Τούρνου Σεβερίν), η διασπορά προερχόταν, σχεδόν αποκλειστικά, από την Ήπειρο¹⁹¹⁰.

¹⁹⁰⁴ *Η Τρις*, 16 Ιουλίου 1890.

¹⁹⁰⁵ *Η Αλήθεια*, 27 Μαρτίου 1874.

¹⁹⁰⁶ Paula Scalcău, *Elenismul în România*, București, 2006, σ. 155.

¹⁹⁰⁷ Γ.Π. Παρασκευόπουλος, *Η Μεγάλη Ελλάς*, Αθήνα, 1898, σ. 136, 187, 196.

¹⁹⁰⁸ Constantin Ardeleanu, "Aspecte calitative și cantitative privind rolul economic...", *ό.π.*, σ. 35.

¹⁹⁰⁹ Σταύρος Μάνεσης, *Η Ελληνική Κοινότητα Κωνσταντινής Ρουμανίας*, Αθήνα, 1952, σ. 21.

¹⁹¹⁰ Paula Scalcău-Tudor Rățoi, *Prezenta Elenă la Mehedinți*, București, 2008.

Ταυτόχρονα, η αύξηση του πληθυσμού της διασποράς δεν οδηγούσε αναγκαστικά σε αντίστοιχη οικονομική επιτυχία των μελών της. Συγκεκριμένα, η πληθυσμιακή αύξηση δεν σήμαινε και αντίστοιχη μεγέθυνση του οικονομικού της ρόλου στη Ρουμανία, όπως στην προηγούμενη περίοδο. Αιτία αποτελούσε τόσο η πολιτειακή οργάνωση του Ρουμανικού κράτους, όσο και η είσοδος κεφαλαίων της Δύσης σε επιλεγμένους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα, που συνοδεύονταν από καλύτερη οργάνωση και υποστήριξη των κυβερνήσεών τους. Η νέα μορφή οργάνωσης των επενδύσεων στη Ρουμανία που έφερε αυτή η περίοδος, δημιούργησε νέα δεδομένα για την οικονομική δραστηριότητα της διασποράς και την προσανατόλισε να αναπτυχθεί και σε νέους τομείς ή τομείς που είχε μικρή παρουσία μέχρι το 1881. Ταυτόχρονα, εξ αιτίας των μέτρων της κυβέρνησης υπέρ της ενθάρρυνσης της εντόπιας οικονομικής δραστηριότητας, αλλά και του κλίματος που δημιουργήθηκε σε βάρος της διασποράς και των ξένων γενικότερα, πολλά οικονομικά ισχυρά μέλη της διασποράς, κυρίως κτηματίες και τραπεζίτες, πολιτογραφήθηκαν Ρουμάνοι, ενώ μεγάλος αριθμός απλών εργαζόμενων της διασποράς ενσωματωνόταν στην τοπική κοινωνία, εξ αιτίας της ανάγκης του βιοπορισμού και διάφορων αρνητικών διοικητικών μέτρων. Εξάιρεση από αυτή την πορεία αφομοίωσης αποτέλεσαν πρωτίστως, οι ασχολούμενοι με τη ναυτιλία, που «... διατήρησαν την υπηκοότητα και την εθνικότητά τους»¹⁹¹¹.

Το αποτέλεσμα όλων των παραπάνω παραγόντων ήταν ότι η οικονομική παρουσία της διασποράς άρχισε σταδιακά να παρουσιάζει διαφοροποιήσεις ως προς την εμβέλειά της σε τομείς δραστηριότητας που θεωρούνταν παραδοσιακοί και να αναζητεί επενδύσεις και δραστηριότητα σε τομείς που η νέα εποχή επέβαλε. Ωστόσο η οικονομική της παρουσία παρέμεινε ισχυρή στα λιμάνια Βραΐλα, Γαλάτσι, Κωνσταντσα, Τούλτσα, Γιούργεβο, Σουλινά, Τούρνου Μαγκουρέλε, κ.ά, στην περιοχή της Δοβρουτσάς που η ανάπτυξή της σημειώθηκε, κυρίως, μετά το 1881, καθώς και στους τομείς του εμπορίου, της ενοικίασης αγροκτημάτων, στην πλοιοκτησία και στην αλευροβιομηχανία.

Ο πληθυσμός της διασποράς αυξανόταν συνεχώς αυτή την περίοδο και μία ενδεικτική καταγραφή της, σημαντική για ορισμένες πόλεις της Ρουμανίας όπου δε διαθέτουμε άλλες πηγές, αποτελεί η κατάθεση υπογραφών της διασποράς στην ελληνική Βουλή υπέρ του Χαρ. Τρικούπη το 1891¹⁹¹². Συγκεκριμένα, η νέα κυβέρνηση Δελγιάννη στην Ελλάδα το 1890 επεχείρησε να εφαρμόσει το νόμο «περί ευθύνης Υπουργών», στρεφόμενη εναντίον του πρώην Πρωθυπουργού Χαρίλαου Τρικούπη. Τότε, πολλές κοινότητες στη Ρουμανία συγκέντρωσαν υπογραφές των μελών τους και τις κατέθεσαν στην ελληνική Βουλή, διαμαρτυρούμενες για τον τρόπο των πολιτικών χειρισμών στην Ελλάδα¹⁹¹³. Οι υπογραφές που συγκεντρώθηκαν ανέρχονταν σε 3.241 συνολικά και προέρχονταν από 19 ελληνικές κοινότητες (με την έννοια της μαζικής παρουσίας της διασποράς σ' αυτές τις πόλεις), ενώ δεν περιλαμβάνονταν υπογραφές από πολλές πόλεις όπου

¹⁹¹¹ Spiridon G. Focas, "The Greeks and Navigation on the Lower Danube...", *ό.π.*, σ. 125.

¹⁹¹² *Αναφοραί των εν Ρουμανία και Βεσσαραβία ελληνικών Κοινοτήτων προς την Βουλήν της Ελλάδος κατά του εναντίον του Υπουργείου Τρικούπη κατηγορητηρίου*, Εν Γαλαζίω, Μάϊος 1891.

¹⁹¹³ *Ibidem*, σ. 1-8.

γνωρίζουμε ότι υπήρχε ελληνική διασπορά (Βουκουρέστι, Ιάσιο, Κραϊόβα, Πιτέστι, Πλοϊέστι, Τούρνου Σεβερίν, Καλαφάτ, κ.ά). Αντίθετα, συγκεντρώθηκαν υπογραφές από πόλεις για τις οποίες δε διαθέτουμε καθόλου ή έχουμε λίγες πληροφορίες για τη διασπορά. Δυστυχώς, όμως, υπάρχουν μόνον τα ονόματα, χωρίς τα επαγγέλματα και τους τόπους καταγωγής των υπογραψάντων. Ακόμη και έτσι, όμως, μπορούμε να έχουμε μερικά χρήσιμα συμπεράσματα.

Η προσεκτική μελέτη του κειμένου μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι υπογραφές συγκεντρώθηκαν αρκετά βιαστικά και οι συντάκτες του κειμένου επικεντρώθηκαν στη διασπορά που κατοικούσε στην ανατολική πλευρά της Ρουμανίας, κυρίως στο Δούναβη και στη νότια Μολδαβία επί του Προύθου. Οι περισσότερες υπογραφές ήταν από τις πόλεις Βραΐλα (1.083), Γαλάτσι (746), Σουλινάς (255), Γιούργεβο (171), Τούρνου Μαγκουρέλε (141), Τούλτσα (111), Κωνσταντσα (83), Ολτένιτσα (75), Ισμαήλ (73), Ροσιόρι (67), Φαλτσίου (52), Μπαρλάτ (52), Λεόβα (51), κ.ά, στοιχείο που επιβεβαιώνει την άποψή μας ότι ο πληθυσμός της διασποράς ήταν μεγαλύτερος από αυτόν των επίσημων στατιστικών.

Επιπλέον ενδεικτικό της μεγάλης πληθυσμιακής παρουσίας της διασποράς αποτελεί ο αριθμός των ναυτικών. Μόνο στα λιμάνια της Βραΐλας και του Γαλατσίου εργάζονταν 722 πλοίαρχοι και 2.065 ναύτες το 1892, που το 1895 ανέρχονταν σε 2.970 άτομα, σύμφωνα με εκτιμήσεις του Γάλλου προξενικού πράκτορα, ενώ το 1910 ο αριθμός των εργαζομένων σε ποταμόπλοια και ρυμουλκά υπό ελληνική σημαία ανέρχονταν σε 6.844 άτομα¹⁹¹⁴. Σημειώνουμε ότι από τους 2.970 ναυτικούς του 1895, οι 840 εργάζονταν σε ποταμόπλοια στον ποταμό Προύθο (Γαλάτσι).

Ένα άλλο στοιχείο που μας οδηγεί στη βεβαιότητα ότι ο πληθυσμός της διασποράς αυξανόταν πέραν των επίσημων στατιστικών, αποτελούν τα μέλη της διασποράς που ήταν ξένοι υπήκοοι στη Ρουμανία. Τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα ήταν η Τούλτσα, όπου από τις 5.000 μέλη της διασποράς μόνον οι 350-400 ήταν Έλληνες υπήκοοι και η Κωνσταντσα (3.000 και 150 αντίστοιχα)¹⁹¹⁵, που αποδεικνύουν το μεγαλύτερο πληθυσμό της διασποράς από αυτόν των επίσημων στατιστικών. Ακόμη και το 1905 από τους 250 μαθητές στο κοινοτικό σχολείο της Βραΐλας, οι 45 (ποσοστό 18%), ήταν παιδιά Ελλήνων Οθωμανών υπηκόων¹⁹¹⁶.

Σημαντικά πληθυσμιακά και οικονομικά στοιχεία για την ελληνική διασπορά σε ορισμένες πόλεις, αν και δημοσιογραφικού χαρακτήρα, μας δίνει η εφημερίδα *Πατρίς* του Βουκουρεστίου το καλοκαίρι του 1900, που δείχνουν τον τόπο καταγωγής των μελών της διασποράς, το χρόνο άφιξής τους στη Ρουμανία και το επάγγελμά τους. Τα στοιχεία αυτά υπάρχουν διότι ο Ηπειρώτης διευθυντής της εφημερίδας Σπύρος Μ. Σίμος πραγματοποίησε ένα ταξίδι σε ορισμένους νομούς της Βλαχίας και κατέγραψε, όχι λεπτομερειακά δυστυχώς, την ελληνική διασπορά σε διάφορες πόλεις όπως, στο Πιτέστι¹⁹¹⁷, Τούρνου Μαγκουρέλε, Ροσιόρι, Καράκαλ¹⁹¹⁸, Λεοντένι¹⁹¹⁹,

¹⁹¹⁴ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 466.

¹⁹¹⁵ Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», ό.π, σ. 18-19.

¹⁹¹⁶ Leonidas Rados, *Școlile grecești din România (1857-1905)*, București, 2006, σ. 110-115.

¹⁹¹⁷ *Πατρίς*, 1 και 10 Ιουλίου 1900.

¹⁹¹⁸ *Ibidem*, 4 Ιουλίου 1900.

¹⁹¹⁹ *Ibidem*, 10 Ιουλίου 1900.

Τίτου και Γκαέστι¹⁹²⁰, Ταργκόβιστε και Πίστοβα¹⁹²¹, Κραϊόβα¹⁹²² και Τούρνου Σεβερίν¹⁹²³.

Συνοψίζουμε τα συμπεράσματα που εξάγονται από αυτή την καταγραφή:

- 1) Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία αυξανόταν αριθμητικά διαρκώς αυτή την περίοδο και τα μέλη της δραστηριοποιούνταν σε πολλές πόλεις και χωριά της μεσημβρινής Βλαχίας, όπου δεν υπήρχαν Κοινότητες ή άλλης μορφής συλλογική οργάνωση της διασποράς.
- 2) Τόποι καταγωγής των μελών της διασποράς σ' αυτές τις πόλεις ήταν, κυρίως, η Ήπειρος, η Πελοπόννησος, η Κωνσταντινούπολη, τα νησιά του Αιγαίου (Μυτιλήνη, Άνδρος, Σπέτσες, Σκόπελος, Σάμος, κ.ά), η Κεφαλονιά, η Θράκη, η Δυτική Μακεδονία (Κοζάνη, Σιάτιστα, Βλάστη, Καστοριά, κ.ά), η Μικρά Ασία, κ.ά.
- 3) Η επαγγελματική τους δραστηριότητα ήταν ποικίλη: πρωτίστως έμποροι δημητριακών, κτηματίες, ενοικιαστές αγροκτημάτων, εμπορομεσίτες, αλλά και επαγγελματίες όπως εστιάτορες, οινοπώλες, αρτοποιοί, κρεοπώλες, παντοπώλες, έμποροι δερμάτων, ιδιοκτήτες ξενοδοχείων και καφενείων, γιατροί, δικηγόροι, κ.ά.
- 4) Πολλά μέλη της διασποράς σε όλες τις παραπάνω πόλεις ήταν πετυχημένοι οικονομικά και ήταν κτηματίες. Το νέο νομικό καθεστώς που υπήρχε, ωστόσο, με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 1879, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι μεγάλο μέρος της διασποράς είχε κάνει το πρώτο βήμα ενσωμάτωσης στην τοπική κοινωνία.
- 5) Κατά τρόπο εντελώς ιδιαίτερο, η ελληνική διασπορά στο Τούρνου Σεβερίν επί του Δούναβη απαρτιζόταν, σχεδόν αποκλειστικά, από Ηπειρώτες και ιδιαίτερα από το Πάπιγκο, με λίγες εξαιρέσεις μελών της που κατάγονταν από τις Σέρρες, Μελένοικο, Βλάστη, Γρεβενά, κ.ά.
- 6) Για τρεις περιπτώσεις από τις παραπάνω πόλεις, γίνεται εκτίμηση του ύψους των κεφαλαίων που κατείχε η ελληνική διασπορά το 1900. Πρόκειται για την Κραϊόβα, όπου τα συνολικά της κεφάλαιά της εκτιμούνταν σε 12,5 εκατ. φράγκα¹⁹²⁴, για το Καράκαλ, όπου το ύψος των κεφαλαίων της ανερχόταν στα 14-15 εκατ. φράγκα και για το Ροσιόρι & Τούρνου Μαγκουρέλε, όπου το ύψος τους ανερχόταν σε 2-3 εκατ. φράγκα¹⁹²⁵. Η ίδια εφημερίδα εκτιμούσε ότι η διασπορά που κατοικούσε στις παραπάνω πόλεις που καταγράφει ο Σπύρος Μ. Σίμος, διέθετε συνολικά κεφάλαια που ανέρχονταν το 1900 σε 30 εκατ. φράγκα.

Κρίνοντας από τους ανταποκριτές της εφημερίδας *Σύλλογοι*, η αύξηση του αριθμού της ελληνικής διασποράς ήταν σημαντική, αφού μόνη της αυτή η εφημερίδα είχε ανταποκριτές σε 21 πόλεις της Ρουμανίας, εκτός του Βουκουρεστίου όπου

¹⁹²⁰ Ibidem, 12 Ιουλίου 1900.

¹⁹²¹ Ibidem, 15 Ιουλίου 1900.

¹⁹²² Ibidem, 19, 24 και 28 Ιουλίου 1900.

¹⁹²³ Ibidem, 16, 17, 19 Αυγούστου και 28 Σεπτεμβρίου 1900.

¹⁹²⁴ *Πατρίς*, 28 Ιουλίου 1900.

¹⁹²⁵ *Πατρίς*, 4 Ιουλίου 1900.

εκδιδόταν η εφημερίδα.¹⁹²⁶ Σημαντική είναι, επίσης, η περιγραφή της διασποράς μεταξύ Βουκουρεστίου και Τούρνου Σεβερίν από την εφημερίδα *Η Ίρις* τον Ιανουάριο του 1899, όμως η καταγραφή που προσφέρει για διάφορες πόλεις είναι εντελώς ενδεικτική και σχετίζεται αυστηρά με τις ανάγκες κυκλοφορίας της εφημερίδας¹⁹²⁷.

Μια άλλη απόδειξη αύξησης του πληθυσμού της διασποράς αυτή την περίοδο αποτελεί η ίδρυση νέων διπλωματικών αρχών από το ελληνικό κράτος. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία το 1883 συστήθηκαν προξενικά πρακτορεία στην Κραϊόβα (επανασύσταση), καθώς και στο Μπαλτσίκ και στη Σιλίστρια (στις όχθες του Δούναβη επί βουλγαρικού εδάφους)¹⁹²⁸. Το 1884 ο υποπρόξενος στο Γιούργεβο Α. Λεονάρδος προήχθη σε πρόξενο β' τάξεως¹⁹²⁹, το 1886 συστήθηκε άμισθο προξενείο στην Τούλτσα¹⁹³⁰, το 1887 επεκτάθηκε η δικαιοδοσία του υποπροξενείου στο Τούρνου Μαγκουρέλε στους νομούς Ρωμανάτσι και Όλτουλ διότι (προφανώς) αυξήθηκε ο πληθυσμός και οι ανάγκες της διασποράς¹⁹³¹, το 1891 προήχθη σε υποπροξενείο το προξενικό πρακτορείο του Τούρνου Σεβερίν¹⁹³² και την ίδια χρονιά προήχθη σε άμισθο υποπροξενείο το μέχρι τότε προξενικό πρακτορείο στο Τεκούτσι¹⁹³³. Την αύξηση του πληθυσμού της διασποράς στη Ρουμανία αυτή την περίοδο σημειώνει και ο Georges Cioriceanu παρουσιάζοντας την οικονομική κατάσταση της Ρουμανίας στο επιστημονικό κοινό της Γαλλίας το 1928, παρ' όλο που τα στοιχεία για την ελληνική διασπορά είναι πολύ μετριοπαθή¹⁹³⁴. Τέλος, η διασπορά από την Κεφαλλονιά, Ιθάκη, Ζάκυνθο, Σύρο, Μύκονο, Νάξο, Πάρο, κ.ά, που εγκαταστάθηκε στη Βεσσαραβία προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αργότερα εγκαταστάθηκε στην Τούλτσα, Σουλινά, Βραΐλα, κ.ά, διατηρώντας τις περιουσίες της στη Βεσσαραβία¹⁹³⁵. Υπήρχε, δηλαδή, μια συνεχής επαγγελματική συνεργασία της διασποράς στις εκβολές του Δούναβη με τη διασπορά στη Βεσσαραβία, ενώ έμποροι και πλοιοκτήτες της διασποράς μονοπωλούσαν, για ένα μικρό διάστημα, τη διακίνηση των δημητριακών από τη Βεσσαραβία προς το Γαλάτσι, μέσω του ποταμού Προύθου.

Ισχυριζόμαστε, λοιπόν, ότι ο πληθυσμός της ελληνικής διασποράς αυτή την περίοδο ανερχόταν στις 100 χιλιάδες κατοίκους περίπου και αποτελούσε πληθυσμιακά τη δεύτερη μεγαλύτερη μειονότητα μετά τους Εβραίους στη

---

¹⁹²⁶ *Σύλλογοι*, 20 Σεπτεμβρίου 1890, κ.ά, όπου οι ανταποκριτές στις πόλεις Μπουζέου, Μπαρλάτ, Βραΐλα, Γαλάτσι, Γιούργεβο, Ισμαήλ, Καλαράσι, Κοράμπια, Κισινέφ, Κωνσταντσα, Καχούλ, Μπεκέτ, Καλαφάτ, Ολτένιτσα, Ρένι, Τούρνου Μαγκουρέλε, Πλοϊέστι, Τούλτσα, Λεόβα, Τσερναβόντα, Ρουστσιούκ.

¹⁹²⁷ *Η Ίρις*, Ιανουάριος 1899.

¹⁹²⁸ ΦΕΚ, αρ. 25/21 Ιανουαρίου 1883 και αρ. 7/8 Ιανουαρίου 1883.

¹⁹²⁹ ΦΕΚ, αρ. 374/19 Σεπτεμβρίου 1884.

¹⁹³⁰ ΦΕΚ, αρ. 167/25 Ιουνίου 1886.

¹⁹³¹ ΦΕΚ, αρ. 246/5 Σεπτεμβρίου 1887.

¹⁹³² ΦΕΚ, αρ. 189/3 Ιουλίου 1891.

¹⁹³³ ΦΕΚ, αρ. 360/21 Δεκεμβρίου 1891.

¹⁹³⁴ Georges D. Cioriceanu, *La Roumanie economique...*, ό.π, σ. 317, όπου υπολογίζει την ελληνική διασπορά στη Ρουμανία σε 50.000 το 1915, από 40.000 το 1899.

¹⁹³⁵ Olga Cicanici, "La specificite de la Diaspora grecque dans l' espace Roumain pendant le XIXe siècle", in *Greeks in Romania in 19th century*, București, 2008.

Ρουμανία¹⁹³⁶. Η διαφορά της από την προηγούμενη περίοδο ήταν ότι ο κύριος όγκος της ήταν, πλέον, οριστικά εγκατεστημένος κυρίως στο Βουκουρέστι, στα μεσόγεια της Βλαχίας, κατά μήκος του Δούναβη, νότια του ποταμού Προύθου με κέντρο το Γαλάτσι καθώς και σε όλη την έκταση της Δοβρουτσάς.

Η επίσημη στατιστική της Ρουμανίας το 1899 καταγράφει 20.103 Έλληνες υπηκόους σε όλη τη Ρουμανία¹⁹³⁷. Ισχυριζόμαστε ότι η απογραφή αυτή ενισχύει την άποψή μας για πληθυσμό της ελληνικής διασποράς στις 100 χιλ. περίπου αυτή την περίοδο, για δύο βασικούς λόγους. Ο πρώτος σχετίζεται με τους αριθμούς της διασποράς στη Βλαχία, Δοβρουτσά, Βουκουρέστι, Βραΐλα, Γαλάτσι, Κωνσταντσα, κ.ά. Η στατιστική δίνει στη Βλαχία 9.883 άτομα, στη Δοβρουτσά 4.225, στο Βουκουρέστι 1.667, στη Βραΐλα 4.929, στο Γαλάτσι 3.587, στην Κωνσταντσα 883, κ.ά. Ωστόσο, αφού η άφιξη νέας διασποράς συνεχιζόταν μέχρι το 1913¹⁹³⁸ και δεν καταγράφεται αποχώρησή της από τη Ρουμανία παρά το 1905, η εξήγηση της μείωσης του πληθυσμού της στις παραπάνω πόλεις ως Ελλήνων υπηκόων είναι ότι πήραν τη ρουμανική υπηκοότητα. Η μείωση του αριθμού των Ελλήνων υπηκόων δε σημαίνει και τη μείωση του συνολικού πληθυσμού της διασποράς στη Ρουμανία.

Ο δεύτερος λόγος σχετίζεται με την υπηκοότητα που προτιμούσαν από παράδοση πολλοί Έλληνες και γνωρίζουμε ότι ακόμη και το 1905 το 18% των παιδιών στο κοινοτικό αρρεναγωγείο Βραΐλας ήταν παιδιά που οι γονείς τους ήταν Οθωμανοί υπήκοοι¹⁹³⁹. Ισχυριζόμαστε, λοιπόν, ότι σημαντικό ποσοστό των 23.756 «Τούρκων» υπηκόων (δυσεξήγητο το ότι 11.172 ήταν κάτοικοι Βλαχίας και μόνο 6.120 κάτοικοι Δοβρουτσάς), ήταν Έλληνες με οθωμανική υπηκοότητα. Παράλληλα σημειώνουμε την εμπειρία του αυστηρού δημοσιογράφου Διον. Μ. Λασκαράτου στην περιοχή επί του Προύθου και στη βόρεια πλευρά του Δούναβη που ήταν ρουμανική περιοχή μέχρι το 1878¹⁹⁴⁰. Καταγράφει ότι στο Καχούλ τα περισσότερα από τα αγροκτήματα ήταν νοικιασμένα από μέλη της διασποράς, το χωριό Γκοτέστι βρισκόταν επί αγροκτήματος ιδιοκτησίας του Αλκιβιάδη Εμπειρικού με ενοικιαστή τους αδελφούς Καβαλιώτη, ότι στο Φαλτσίου τα σλέπια της διασποράς μετάφεραν την αγροτική παραγωγή της περιοχής, για να καταλήξει τονίζοντας ότι «εις κάθε χωρίον είναι αδύνατον να μη συναντήσετε και από κανένα Ρωμιό, μετερχόμενο τον παντοπόλη ή τον οινοπόλη ή το φούρναρη ή και τα τρία μαζί, το πλείστον καταγόμενους εξ Άνδρου, Κεφαλληνίας, Βόλου, Ναυπάκτου, κ.ά...», ενώ σημειώνει παράλληλα πολλά μέλη της διασποράς στη Λεόβα, Πογκονέστι, Καλματσένι, Νεμιτσένι, που «ως κέντρον εργασιών έχουσι το Γαλάζιον...», κ.ά¹⁹⁴¹.

¹⁹³⁶ Πατρίς, 14/26 Αυγούστου 1893.

¹⁹³⁷ L. Colescu, *Recensământul general al României, rezultate definitive*, București, 1905, σ. 88-89.

¹⁹³⁸ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 194-195.

¹⁹³⁹ Leonidas Rados, *Școlile grecești din România...*, ό.π, σ. 110-115.

¹⁹⁴⁰ Διονύσιος Μεταξά Λασκαράτος, *Πικράι Αλήθειαι*, Αθήναι, 1909, σ. 22-26.

¹⁹⁴¹ Ibidem, όπου σημειώνονται οι Ζ. Βυζάντης, Στ. Βουδούρης, Γερ. Αντύπας, Γερ. Αθανασούλης, Σπ. Λυμπεράτος, Γ. Σταυρίδης, Χαρ. Τσελέντης, Ανδρέας Μαραθέας, Ζ. Μαμίδης, αδελφοί Ζησιμάτοι, Χρίστος Μενεγάτος, Χρίστος Καββαδίας, αδελφοί Κοτσιλίνιοι, κ.ά.

10.2 Η ελληνική διασπορά στο Βουκουρέστι

Η Πρωτεύουσα της Ρουμανίας Βουκουρέστι είχε πληθυσμό 121.734 κατοίκους το 1860, που αυξήθηκε σε 276.178 κατοίκους το 1899¹⁹⁴² και σε 338.109 το 1912¹⁹⁴³. Η διασπορά το 1899 αριθμούσε 1.667 Έλληνες υπηκόους στην πόλη και 2.039 στο νομό (περιλάμβανε διοικητικά και το Γιούργεβο)¹⁹⁴⁴, ενώ, σύμφωνα με άλλη στατιστική εκδοχή, στην πόλη υπήρχαν 1.771 Έλληνες υπήκοοι, τρίτοι σε πληθυσμό αλλοδαπών στην πόλη μετά τους Γερμανούς και τους Ούγγρους¹⁹⁴⁵.

Το 1881 εγκαινιάστηκε στην πόλη το νέο σύγχρονο νοσοκομείο δωρεά των αδελφών Ξενοκράτη, ενώ προς το τέλος του αιώνα λειτουργούσαν τα ξενοδοχεία της διασποράς του Κολάρου, του Κυριαζή¹⁹⁴⁶, το Ξενοδοχείο των Αθηνών, που ήταν ιδιοκτησία του Ζάππα¹⁹⁴⁷ και το ξενοδοχείο Λονδίνο ιδιοκτησίας του Κορνήλιου Καλενδέρογλου¹⁹⁴⁸. Η τράπεζα Χρυσοβελώνη που ιδρύθηκε το 1848 στο Γαλάτσι από τον Ζανή Μανώλη Χρυσοβελώνη, είχε μετά το 1881 ακόμη ποιο στέρεα υποδομή στο Βουκουρέστι, όταν ενώθηκε με την τράπεζα του Α. Καλέργη, υπό τον Νικόλαο Ζανή Χρυσοβελώνη και είχε εντυπωσιακή συνέχεια υπό τους Ιωάννη και Δημήτριο Ν. Χρυσοβελώνη¹⁹⁴⁹.

Στην καταγραφή του 1885 η διασπορά στο Βουκουρέστι είχε ισχυρή οικονομική παρουσία σε πολλούς τομείς, όπως στην εμπορία αποικιακών προϊόντων¹⁹⁵⁰, στον τομέα των τραπεζιτών¹⁹⁵¹, στην εμπορία ζάχαρης¹⁹⁵², στην εμπορία κρασιών¹⁹⁵³, κ.ά. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η παρουσία των οικονομικά ισχυρών μελών της διασποράς αυτή την περίοδο σε ασφαλιστικές εταιρείες, όπως καταγράφονται οι διοικήσεις τους. Στη διοίκηση της ασφαλιστικής εταιρείας *Δακία-Ρουμανία* συμμετείχαν οι Ν. Χρυσοβελώνης, Γρ. Κοζαντίνης και Στ. Ιωαννίδης, στο Δ.Σ. της εταιρείας *Νατσιονάλα* συμμετείχαν οι Μ. Δούμπας, Μενέλαος Γερμάνης, Κωνσταντίνος Ζάππας και Χρ. Α. Ζερλέντης, στο Δ.Σ της εταιρείας *Ουνίρεα* συμμετείχαν οι Θ. Οικονόμου και Δ.Π. Οικονόμου και στην εταιρεία έγγειων

¹⁹⁴² Georges D. Cioriceanu, *La Roumanie économique*, Paris, 1928, σ. 198.

¹⁹⁴³ Cojoc Marioara, *Constanța –Port Internațional. Comerțul exterior al României prin portul Constanța 1878-1939*, (Teza de doctorat), București, 2005, σ. 50.

¹⁹⁴⁴ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, ό.π, σ. 88-89.

¹⁹⁴⁵ Direcția Generală de statistică, *Anuar demografic municipiul București*, București, 1977, σ. 14.

¹⁹⁴⁶ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 173.

¹⁹⁴⁷ *Σύλλογοι*, 11 Ιουλίου 1875.

¹⁹⁴⁸ Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, *Αρχείο Στέφανου Δραγούμη*, υποφάκελος 14.1, έγγραφο 27.

¹⁹⁴⁹ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 166.

¹⁹⁵⁰ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885*, Bucuresci, 1885, σ. 328-331, όπου οι Καββαδίας & Βλαστός, Μ. Οικονόμου & Σια, Ν. Ιωαννίδης & Σια, Περγίκης & Ξυδής (χονδρέμποροι αποικιακών ειδών), Ι. Χαρακόπουλος, Ι. Κύπριος, αδελφοί Κρομούδα, Π. Κρητικός, Ν. Κ. Οικονόμου, Κ. Π. Δασκαλόπουλος, Π. Ενιτομόπουλος, Π. Χριστόδουλος, Κ. Ιατρόπουλος, Δ. Νικολαΐδης, Γρ. Παπαδόπουλος, Ν. Πανόπουλος, Πολυχρονιάδης & Σια, Ι.Ν. Πολυχρονιάδης αδελφοί Στεριάν & Παυλίδης, Απ. Κ. Ευρομερίτης, Εμ. Καλαβρέζος, Κ.Π. Δασκαλόπουλος, κ.ά. (λιανεμπόριο).

¹⁹⁵¹ *Ibidem*, σ. 313, όπου οι τραπεζίτες Ν. Γερμάνης & υιοί, υιοί Χρυσοβελώνη & Σια, Κ. Δ. Αθανασίου, Σεκιάρης & Δερούσης, Ζερλέντης, καθώς και Π.Μ. Αδαμιάδης, Β.Α. Λάμπρου, Στέργιου & Ιωαννίδης (προεξοφλήσεις γραμματίων).

¹⁹⁵² *Ibidem*, σ. 366, όπου οι Καββαδίας, Μ. Οικονόμου & Σια.

¹⁹⁵³ *Ibidem*, σ. 372, όπου οι Β.Κ. Μπέλλου, Κ. Χριστόδουλος, Νικόλαος Καραμπίνας, Π. Κρητικός, Κογκόπουλος, Τ. Κοργκούζης, Γ.Δ. Χρηστίδης, Β. Χριστόδουλος, Θ.Π. Χριστόδουλος, Παντελής Χρίστου, Δ. Ιωννίδης, Τ. Μιχαηλίδης, Μ. Βαρλής.

χρηματοδοτήσεων οι Μ. Γερμάνης, Ν. Χρυσοβελώνης, Στ. Ιωαννίδης και Χρ. Λ. Ζερλέντης¹⁹⁵⁴. Πολλά μέλη της διασποράς στην πόλη ήταν δικηγόροι¹⁹⁵⁵, γιατροί, καθηγητές στο Πανεπιστήμιο, μηχανικοί, ιδιοκτήτες ξενοδοχείων, διέθεταν καταστήματα υφασμάτων, υαλικών, εργαστήρια μαρμάρου, εφημερίδες, εμπόριο αλεύρων, φαρμάκων, κ.ά.¹⁹⁵⁶. Ο μεγάλος αριθμός, επίσης, σε αρτοποιούς, ιδιοκτήτες καφενείων, εστιατορίων, κ.ά.¹⁹⁵⁷, αποδεικνύουν τη σημαντική οικονομική παρουσία της διασποράς στην πρωτεύουσα της Ρουμανίας αυτή την περίοδο. Σημειώνονται ιδιαίτερα επίσης, τουλάχιστον πέντε βιομηχανικές μονάδες μελών της διασποράς που καταγράφηκαν το 1885 και ανήκαν στους Εμ. Καλαβρέζος, Γρ. Παπαδόπουλος (εργοστάσια λουκουμιών), Ε. Κυριακός (μηχανήματα), αδελφοί Σολάκογλου (μακαρόνια) και Γρ. Παπαδόπουλος (αποστακτήρας οινόπνευματος), καθώς και δύο γραφεία διεθνών εμπορικών δραστηριοτήτων των Κωνσταντίνου Μάνου και Δημήτριου Ρίζου¹⁹⁵⁸.

Σημαντική συνέχισε να είναι η παρουσία της διασποράς στις τραπεζικές εργασίες στο Βουκουρέστι το 1896, με τους Π. Μ. Αδαμιάδης, Σ.Π. Καραβιάς & Φέρμο, Ν. Χρυσοβελώνης, Ν. Γερμάνης & υιοί, αδελφοί Χάϊτα, κ.ά.¹⁹⁵⁹, ενώ χονδρέμποροι δημητριακών ήταν οι Ζησιάδης & Παπάζογλου¹⁹⁶⁰. Μέλη της διασποράς είχαν καταστήματα αποικιακών¹⁹⁶¹, αρτοποιεία¹⁹⁶², εστιατόρια, ενώ στο κέντρο της πόλης βρισκόταν το πολυτελές ξενοδοχείο του Κολλάρου¹⁹⁶³, κ.ά. Σημειώνεται ότι ένα τμήμα αυτών των επιχειρηματιών της διασποράς είχε στη διάρκεια των ετών ενσωματωθεί στην τοπική κοινωνία, ώστε να συναντούμε μέλη της διασποράς και ως Ρουμάνους πολίτες σε πολλούς τομείς της οικονομικής δραστηριότητας (για παράδειγμα αδελφοί Ασσάν, οικογένεια Κάψα, Καλενδέρογλου, Γερμάνης, κ.ά). Ωστόσο, πολλοί από αυτούς τους επιχειρηματίες συμμετείχαν στις

---

¹⁹⁵⁴ Ibidem, σ. 363-364.

¹⁹⁵⁵ Ibidem, σ. 311-312, όπου οι Γ. Δανηλόπουλος, Γρ. Νικολαΐδης, Ι. Αθανασιάδης, Ν. Φωτιάδης, Κ. Πολύζου, Περικλής Βερόπουλος, Δ. Βορέας, Κ. Φορτουνάτος, Κ.Π. Βλαχούτσης, Γ. Κανδύλης, κ.ά.

¹⁹⁵⁶ Ibidem, σ. 307-376, όπου οι Μπαστάκης, Χρ. Βουγιουκλής, Ν. Καλιντέρου, Α. Δημοσθένης, Δάρβαρης, Α. Φωτεινός, Τ. Υπίτης, Γ.Π. Κυριαζής, Μανακίδης, Γ. Πολύζου, Ι. Πολύζου, Στ. Σάρρος, Α. Σούτζος, Κ. Ζητσέος, κ.ά (γιατροί), Επ. Φραγκούδης, Γ. Δανηλόπουλος, Γ. Πολύζου (καθηγητές στο Πανεπιστήμιο), ξενοδοχεία των Αθηνών, του Κυριαζή, *Unirea* ιδιοκτησίας του Χρ. Ι. Ξανθόπουλου, του Μάνου, καθώς επίσης Α. Ξενίδης (φαρμακείο), Απ. Κολιός, Βάλακας-Χαλεπάς & Λαμπρινίδης (εργαστήρια μαρμάρου), Λ. Οικονόμου, Κ. Πολυχρονιάδης, Μ. Κύπριος (εμπόριο ελαίων), Λ. Βουρουκλός (άλευρα), Σβάλος & Σια (υφάσματα), Ίρις, Σύλλογοι, (ημερήσιες εφημερίδες), Δ. Μ. Ατζέμογλου (υαλικά), Μαργκούλης (εμπόριο χαρτιού), Μ. Παπαδόπουλος, Κ. Πηλίδης, Ν. Κουτσαρίδας, Αλ. Ν. Σούτσος (μηχανικοί), κ.ά.

¹⁹⁵⁷ Ibidem, σ. 316, 317, και 361.

¹⁹⁵⁸ Ibidem, σ. 331, 347, 356, 360, και 361.

¹⁹⁵⁹ Karol Gobl, *Anuarul Bucurescilor 1896...*, ό.π, σ. 207-208, όπου επίσης οι αδελφοί Δημητριάδη, Ι. Μόσχου και Π. Πολυμερίδης, καθώς και Ηλίας Αθ. Λαπτής, Ι.Ν. Μητράνης, Δ.Δ. Βορέας (σ. 229).

¹⁹⁶⁰ Ibidem, σ. 204.

¹⁹⁶¹ Ibidem, σ. 208-215, όπου οι Στ. Αγαπιάδης, Θωμάς Αντωνιάδης, Ι. Αθανασόπουλος, Ιωάννης Καρδανίτσας, Δημ. Καββαδίας, Γ. Χρηστίδης, Β. Χριστοδουλόπουλος, Θεόδωρος Μάλαμας, Κ.Ν. Μαμουρόπουλος, Κ. Νικολαΐδης, Νικ. Παπαδόπουλος, Γρ. Παπαδόπουλος, Ιωάννης Πανόπουλος, Μανώλης Γ. Βάλβης, Σταμάτης Ξύδης, Στέφανος Ζηνόπουλος, Κ. Ι. Κικόπουλος, κ.ά.

¹⁹⁶² Ibidem, σ. 226-227, όπου οι Ι. Αμαρόπουλος, Ι. Αβραμόπουλος, Γ.Ι. Βασιλειάδης, Ε. Κοτούλας, Π. Θ. Οικονόμου, Α. Χαριστίδης, Χρ. Παπανίδης, Ζήσος Κ. Ξινός, Γ. Ζαχαριάς, Α. Ν. Ζώττου, κ.ά.

¹⁹⁶³ Ibidem, σ. 275.

εκδηλώσεις της διασποράς, όπως για παράδειγμα η παραχώρηση της εκκλησίας του Καλενδέρογλου για τις ανάγκες εκκλησιάσματος της διασποράς της πρωτεύουσας.

Το 1897-1898 στο Βουκουρέστι καταγράφονται περισσότεροι από 25 γιατροί της διασποράς¹⁹⁶⁴, περίπου 10 καθηγητές της ελληνικής γλώσσας¹⁹⁶⁵, εστιατορές¹⁹⁶⁶, μεσίτες, καθώς και καφεενία με κυρίαρχο αυτό του Κολάρου στο κέντρο του Βουκουρεστίου¹⁹⁶⁷, καταστήματα αποικιακών ειδών¹⁹⁶⁸, εφημερίδες και δημοσιογράφοι¹⁹⁶⁹, δικηγόροι και άνθρωποι του πνεύματος¹⁹⁷⁰, κ.ά. Σημειώνεται ιδιαίτερα ότι ο αριθμός των ιδιωτών καθηγητών της ελληνικής γλώσσας (10 καθηγητές ελληνικών, έναντι 15 των γαλλικών, ενός της ιταλικής και εννέα της γερμανικής γλώσσας), πιστοποιεί την απήχηση της ελληνικής γλώσσας γενικότερα στη Ρουμανία¹⁹⁷¹.

Στον τομέα της βιομηχανίας η διασπορά στο Βουκουρέστι πραγματοποίησε σημαντικές επενδύσεις, μερικοί ως υπήκοοι Ρουμανίας, που εκτεινόταν σε όλους σχεδόν τους τομείς της σχηματιζόμενης βιομηχανικής υποδομής και προϊόντων κατανάλωσης. Σύμφωνα με την καταγραφή του 1896, μέλη της διασποράς διέθεταν τις παρακάτω μονάδες¹⁹⁷².

- Κ. Οικονόμου, Εμ. Ευθυμίου, μονάδες πόσιμου νερού,
- Γρ. Κάψας, καραμέλες και σοκολάτες,
- Ι.Μ. Κουμπιάς, Αχ. Κωνσταντινίδης, βιβλιοδεσία,
- Ιωάννης Κουτσαρίδας, κεραμοποιείο,
- Ν. Αναπλίτης, Νικ. Σιμίνο, υποδήματα,
- Μ. Οικονόμου, κονσέρβες,
- Αδελφοί Μητράνη, γραβάτες,
- Αδελφοί Ασσάν, αλευρόμυλοι,
- Κ.Ι. Αυξέντιος, παραγωγή ξυδιού,
- Π. Αργυρόπουλος, αδελφοί Ανδριανόπουλοι, Εμ. Καλαβρέζος & Θεμιστοκλής Ανδρεάδης, Γ. Παπαδόπουλος, χαλβάδες-λουκούμια,

¹⁹⁶⁴ Anuarul General al României 1897-1898, Bucuresci, 1898, σ. 222-224, όπου οι Ν. Καλιντέρου (Καλενδέρογλου), Δ. Κοτοπούλης, Γ. Δημητριάδης, Ι. Δάρβαρης, Μ. Δημητρόπουλος, Ν. Μανακίδης, Ν. Μηλλιαρέσης, Ι. Μενδονίδης, Α. Σούτζος, Β. Ζυγούρας, Λ. Βάρναλης, Θωμάς Κ. Επίτης, Ι. Πολύζου, Μαρία Κουτσαρίδα, Γ. Ζήσου, κ.ά.

¹⁹⁶⁵ Ibidem, σ. 243-244, όπου οι καθηγητές ξένων γλωσσών Ι.Δ. Μπαλής, Γ. Καντίλης, Αθηνά Μαυρομάτη, Ε.Ι. Παγκράτης, Μαρία Παρθενίου, Μιχάλης Σπύρου, Ι. Σούτσος, Ελένη Βασιλειάδου, Μιχαήλ Ζενίδης, κ.ά, ελληνικής γλώσσας οι Ε. Φραγκοϋδής, Δ. Βαλαώρης, Λ. και Π. Ιονέσκου, κ.ά.

¹⁹⁶⁶ Ibidem, σ. 223-224, όπου οι Λάμπρος Απέργης, Ι. Κινιόπουλος, Κ.Θ. Οικονόμου, Σπύρος Γεωργίου, Α.Π. Μητρόπουλος, Παπαδόπουλος & Αποστολέσκου, κ.ά.

¹⁹⁶⁷ Ibidem, σ. 227-229, όπου τα καφεενία των Δ. Κυριακόπουλος, Γ. Χρηστίδης, Κ. Χρυσικόπουλος, Δ. Κοματάς, Αλκιβιάδης Δουκόπουλος, Ευάγγελος Γεωργιάδης, Μιχάλης ο Έλληνας, Παπαδόπουλος Π., Στέργιος Παυλίδης, Ζήσος Πετρίδης, Ν. Δ. Βενιέρης, κ.ά.

¹⁹⁶⁸ Ibidem, σ. 251-252, όπου οι Κωνσταντίνος Αντωνίου, Σταύρος Αναστασίου, Εμ. Καλαβρέζος, Ε.Ι. Καραμάνης & εταιρεία, Ευθύμιος Ι. Τζανόπουλος, Οικονόμου Μ. & εταιρεία, Λεωνίδα Νικολάου, Νικόλαος Πενόπουλος, Α.Γ. Ευδιάς, κ.ά.

¹⁹⁶⁹ Ibidem, σ. 246, όπου οι Γ. Καρατζαλής, Δ. Διαμαντής, Μάρκος Χαράς, Ηλίας Μόσχου, Χ.Γ. Οσίας, Ι. Λίμπος, Σ. Γεωργίου, κ.ά.

¹⁹⁷⁰ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, ό.π, σ. 22.

¹⁹⁷¹ Anuarul General al României 1897-1898..., ό.π, σ. 244.

¹⁹⁷² Carol Gobl, *Anuarul Bucurescilor 1896...*, ό.π, σ. 259-266.

- Σ. Αθανασίου, Γρ. Παπαδόπουλος, παρασκευή λικέρ,
- Αδελφοί Γ. Ασάν, μακαρόνια,
- Χρ. Σισμανόπουλος, Γ. Θεοδοσιάδης, σαπούνια,
- Ι. Δημητριάδης, Δ. Πεδιρίδης, Γρ. Παπαδόπουλος, Ιωάννης Ξανθόπουλος, παραγωγή οινοπνεύματος,
- Τ. Γεωργιάδης, επεξεργασία ξύλου,
- Τσιρικλιάνος & Φωτεινός, στρατιωτικά είδη¹⁹⁷³.

Η σημαντική οικονομική παρουσία της διασποράς στη βιομηχανία του Βουκουρεστίου συνεχίστηκε και στα επόμενα χρόνια, ώστε στη βιομηχανική απογραφή του 1901-1902 οι επενδύσεις της διασποράς να ανέρχονται περίπου σε 15 τον αριθμό. Σημειώνουμε ενδεικτικά τους δύο μεγαλύτερους αλευρόμυλους στο Βουκουρέστι (αδελφοί Ζαχαριάδη και αδελφοί Γ. και Β. Ασάν)¹⁹⁷⁴, μονάδα φυτικών ελαίων (Ι.Χ. Σιγάλας, 1901), μονάδα επεξεργασίας πετρελαίου (Γρ. Α. Φιλίττης, 1898), πλαστικών ειδών (Αλ. Δημητρίου 1895), εργοστάσιο επίπλων (Σ. Εμμανουήλ, 1883), κ.ά.¹⁹⁷⁵.

Αυτή την περίοδο και παρά την αντίθετη εξέλιξη στις άλλες πόλεις της Ρουμανίας με μεγάλο πληθυσμό της διασποράς, η κοινότητα του Βουκουρεστίου δεν διέθετε ιδιόκτητη εκκλησία, ούτε, επίσης, κοινοτικά σχολεία. Από το 1893, ωστόσο, ο επιτετραμμένος της ελληνικής Πρεσβείας Ιωάννης Αλεξανδρόπουλος ξεκίνησε τη συγκέντρωση χρημάτων με εράνους στη διασπορά για ανέγερση πρεσβείας και εκκλησίας, που οδήγησε σε αγορά ακινήτου το 1898. Και για μεν το κτίριο της πρεσβείας συνέβαλλε χρηματικά η ελληνική διασπορά, όμως τη χρηματοδότηση για την ανέγερση εκκλησίας ανέλαβε ο Παναγής Χαροκόπος, που είχε ήδη ευεργετήσει με σημαντικά ποσά την Ελλάδα και με άλλες ευκαιρίες¹⁹⁷⁶. Ο θεμέλιος λίθος του καλαίσθητου νεοκλασικού ναού τέθηκε στις 25 Μαρτίου 1899 και η δοξολογία των εγκαινίων της πρεσβείας και της εκκλησίας έγινε στις 25 Μαρτίου 1901. Σημειώνεται η διαφορά που υπήρχε σε σχέση με τις άλλες πόλεις με διασπορά, ότι δηλαδή στο Βουκουρέστι η εκκλησία αποτελούσε περιουσία του ελληνικού κράτους, ενώ σε άλλες πόλεις ήταν περιουσία της κοινότητας (Βραΐλα, Γαλάτσι, Κωνσταντσα, Σουλινά, κ.ά.)¹⁹⁷⁷. Στο διάστημα 1902-1904 ολοκληρώθηκε η επένδυση της εκκλησίας σε γλυπτά μαρμάρου (γλύπτης ο Θ. Μ. Τόμπρος και αρχιτέκτων ο Αν. Μεταξάς) και σε ζωγραφική (ζωγράφοι οι Κων. Λειβαδάς - Λιόκης από την Κεφαλλονιά και Σ. Αποστόλου)¹⁹⁷⁸.

Το 1890-1891 ιδρύθηκε στο Βουκουρέστι ο Σύλλογος *Ευαγγελισμός*, που συσπείρωσε γύρω του πάνω από 400 μέλη της διασποράς. Στις εκλογές του Μαρτίου του 1891 εξέλεξε νέα διοίκηση με Πρόεδρο το Νικ. Κολλάρο, αντιπρόεδρο τον Ανδρέα Γκιόκα, ταμιά τον Πάνο Καραβιά και μέλη τους Ν. Χαλεπά, Δ. Βαλσαμάκη,

¹⁹⁷³ Anuarul General al României 1897-1898..., *ό.π.*, σ. 262-266.

¹⁹⁷⁴ B.G. Assan, *Industria morăriei în România*, București, 1896, σ. 26.

¹⁹⁷⁵ L. Colescu, *Ancheta Industrială 1901-1902*, București, 1904.

¹⁹⁷⁶ Ευαγγελία Ν. Γεωργιτσογιάννη, *Παναγής Α. Χαροκόπος (1835-1911)*, Αθήνα, 2000, σ. 63-84.

¹⁹⁷⁷ π. Βικέντιος Κουρελάρου, *Οι εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων της Ρουμανίας...*, *ό.π.*, σ. 523-541, όπου οι κτήτορες των ελληνικών εκκλησιών στη Μολδοβλαχία και στη Δοβρουτσά.

¹⁹⁷⁸ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, *ό.π.*, σ. 163.

Θ. Σαπατίνο και Δ. Καμπουρόπουλο¹⁹⁷⁹, ενώ το 1893 νέος Πρόεδρος εξελέγη ο γιατρός Μανακίδης¹⁹⁸⁰. Μεταξύ των καταξιωμένων κοινωνικά και οικονομικά μελών της διασποράς στο Βουκουρέστι το 1891 καταγράφονται οι αδελφοί Πανά, αδελφοί Βαλταδώροι, αδελφοί Μαυράκη, Χρίστος Ζάππας, Φ. Χάϊτας, Μ. Βρεττός, Α. Τσιρικλιάνος, Π. Καραβιάς, Ν. Κολλάρος, Ν. Δελαδέστιμας, Ν. Χαλεπάς, Κ. Ιωαννίδης, Π. Σπανδωνίδης, κ.ά.¹⁹⁸¹.

Από το 1874, όπως σημειώθηκε ήδη, χρονολογείται η ίδρυση της ελληνικής κοινότητας Βουκουρεστίου, με πρωτεργάτη τον Πρόξενο Κλέωνα Ραγκαβή. Το 1892 η κοινότητα αριθμούσε περισσότερα από 200 μέλη και ο κανονισμός λειτουργίας της ολοκληρώθηκε το 1903, για να αναθεωρηθεί εκ νέου το 1914¹⁹⁸². Το 1899 καταγράφεται η εξαγγελία ίδρυσης σχολείου από τον Γ. Δ. Χρυσοχοϊδή, που από το 1882 είχε παρόμοιο εκπαιδευτήριο στη Βραΐλα¹⁹⁸³. Ωστόσο κοινοτικό σχολείο της διασποράς λειτούργησε στο Βουκουρέστι το 1906, ενώ όλα τα προηγθέντα σχολεία και οικοτροφεία ήταν ιδιωτικά (Σταματόπουλου, Νένοβιτς, Μυτιληναίου, Σταυρίδη, αδελφών Χρηστίδη, Αποστολάτου, Λουτσάτου, Δημητριάδη, κ.ά)¹⁹⁸⁴.

Η παράδοση που υπήρχε από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα με το μεγάλο αριθμό επιστημόνων και ιδίως ιατρών στη Ρουμανία, συνεχίστηκε και αυτή την περίοδο, όπως τους καταγράφει ο γιατρός Έκτωρ Σαραφίδης¹⁹⁸⁵. Μεταξύ των ιατρών της διασποράς στο Βουκουρέστι αυτή την περίοδο σημειώνουμε την πρώτη γυναίκα διδάκτορα της ιατρικής στη Ρουμανία Μαρία Κουτσαρίδου (1856-1916)¹⁹⁸⁶.

10.3 Η ελληνική διασπορά στην Κωνσταντία και στη νότια Δοβρουτσά

Στην **Κωνσταντία (Constanța)**, που έγινε το κύριο λιμάνι της Ρουμανίας στη Μαύρη Θάλασσα στην περίοδο αυτή, η συγκέντρωση της ελληνικής διασποράς συνεχιζόταν με γοργούς ρυθμούς, ιδιαίτερα μετά το 1881. Ο πληθυσμός της πόλης ανερχόταν σε 5.203 κατοίκους το 1883 (1.543 Έλληνες ή 29,7% και 279 Ρουμάνοι ή 5,4% του συνόλου)¹⁹⁸⁷, που αυξήθηκε σε 12.942 κατοίκους το 1905¹⁹⁸⁸ και σε 15.495

¹⁹⁷⁹ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, ό.π, σ. 23.

¹⁹⁸⁰ *Πατρίς*, 20 Απριλίου/2 Μαΐου 1893.

¹⁹⁸¹ *Πατρίς*, 26/7 Ιουνίου 1891, όπου, επίσης, οι Δ. Βαλσαμάκης, Θ. Λαζαρίδης, Α. Παξινός, Α. Βοσκόφ, Στ. Πουλόπουλος, Εμ. Αντωνιάκης, Π. Κρητικός, Σ. Ρηγόπουλος, Θ. Νικολαΐδης, Γερ. Ζαβός, Κ. Σιμωνίδης, Κ. Δαμαλίδης, αδελφοί Σαβατινί, Τσιμισιτζίς, Οικονόμου, Γ. Δαμαλίδης, Ζουτούλας, Τζελέπης, Καλαβρέζος, Φουρναράκης, Σακελλαρίδης, κ.ά.

¹⁹⁸² Oana Barbălată, "Cadrul normativ privind organizarea grecilor din București...", ό.π, σ. 233

¹⁹⁸³ *Η Τρίς*, 24 Δεκεμβρίου 1899.

¹⁹⁸⁴ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 245.

¹⁹⁸⁵ Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες Ιατροί εν Ρουμανία...*, ό.π, σ. 33-41, όπου οι Γεώργιος Κυριαζής, Στέφανος Σάρρος, Αναστάσιος Κολοβός, Εμμανουήλ Τριανταφυλλίδης, Κ. Θ. Βαρθολομαίος, Καριάδης, Νικόλαος Γαρυφαλλίδης, Κ. Έξαρχος (1836-1898), Αλέξανδρος Σούτσος, Νικόλαος Καλενδέρης (1835-1902), Αθανάσιος Δημοσθένης, Ι. Βάρναλης (1875-1903), Ιωάννης Μενδωνίδης, Δημ. Παπαδόπουλος, Κωνσταντίνος Παρισίδης, Γεώργιος Βλαχλείδης, Δανιηλόπουλος, κ.ά, ενώ ο Ανδροκλής Φωτεινός ήταν εγγονός του γνωστού ιστορικού Διονύσιου Φωτεινού.

¹⁹⁸⁶ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 178.

¹⁹⁸⁷ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. CXX, όπου από τους 5.203 κατοίκους οι 1.543 ήταν Έλληνες, 410 Τούρκοι, 348 Βούλγαροι, 323 Εβραίοι, 279 Ρουμάνοι, κ.ά.

¹⁹⁸⁸ Emile Melbert, *Anuarul Național, al Comerțului, Industriei și Administrațiunei României 1905*, București, 1905, σ. 74.

άτομα το 1916¹⁹⁸⁹. Η ελληνική διασπορά από 1.543 κατοίκους το 1883 αυξήθηκε σε 3.170 κατοίκους το 1913¹⁹⁹⁰, κατέχοντας τη δεύτερη θέση πληθυσμιακά. Ωστόσο, στην απογραφή του 1899 καταγράφηκαν 883 Έλληνες υπήκοοι στην πόλη και 1.172 συνολικά στο νομό Κωνσταντίας¹⁹⁹¹.

Το εύφορο έδαφος της περιοχής, η αποχώρηση των Οθωμανών, η δυνατότητα ανάπτυξης των παράλιων περιοχών καθώς και τα μέτρα συγκέντρωσης ρουμανικού πληθυσμού στη Δοβρουτσά, οδήγησαν στην εγκατάσταση Ρουμάνων, κυρίως, από την Τρανσυλβανία¹⁹⁹², ενώ διαπιστώνεται η εγκατάσταση και βλαχόφωνων από την Οθωμανική Μακεδονία¹⁹⁹³. Ωστόσο μέχρι το 1896, περίπου, η ελληνική διασπορά αποτελούσε την πλειοψηφία των κατοίκων της Κωνσταντίας και ανερχόταν το 1896 σε 2.416 κατοίκους. Ένας δημοσιογράφος της εποχής περιγράφει την Κωνσταντία των αρχών του 20^{ου} αιώνα ως «ένα τεράστιο ελληνικό νησί», όπου «όλα αποτελούν ιδιοκτησίες των Ελλήνων», που ήταν επικεφαλείς του χονδρεμπορίου δημητριακών, επιχειρηματίες, ιδιοκτήτες ξενοδοχείων, πλοιοκτήτες, ιδιοκτήτες δημόσιων λουτρών, κ.ά¹⁹⁹⁴. Ανάμεσα σε αυτούς σημειώνει τους Τάκη Μανικατίδη ιδιοκτήτη εργοστασίου χρωμάτων, Αλέξανδρο Λογαρίδη εξαγωγέα δημητριακών, την οικογένεια Μακρή με πολλά οικονομικά ισχυρά μέλη και τον Κωνσταντίνο Σαρρή δημοσιογράφο¹⁹⁹⁵.

Το 1885 η Κωνσταντία ήταν μια μικρή καθυστερημένη πόλη, όπου ήταν καθοριστική τόσο η πληθυσμιακή¹⁹⁹⁶ όσο και η οικονομική παρουσία της διασποράς σε καφενεία, ασφαλίσεις, εμπόριο δερμάτων, ναυτιλιακούς πράκτορες, ανταλλακτήρια νομισμάτων, ζαχαροπλαστεία, άλευρα, κ.ά¹⁹⁹⁷. Στον τομέα της εμπορίας μαλλιού και δημητριακών, οι τέσσερις από τους επτά μεγάλεμπορους του είδους ήταν μέλη της διασποράς, καθώς και τρεις μεγάλοι παραγωγοί δημητριακών¹⁹⁹⁸. Αυτή την περίοδο ιδρύθηκε στην Κωνσταντία η Τράπεζα Λαζαρή (1884)¹⁹⁹⁹, εργοστάσιο σαπωναποιίας από τον Παρασκευά Κόκκινο (1895), εργοστάσιο παραγωγής οινοπνεύματος από το Θ. Δρακόπουλο (1887), κεραμοποιείο από τον Ελευθέριο Πολύτιμο, κ.ά²⁰⁰⁰. Στο διάστημα 1872-1903 ασκούσε την ιατρική και τη φαρμακευτική στην Κωνσταντία ο Νικόλαος Τσιτσιλιανόπουλος με σπουδές στην Αθήνα μαζί με τον γιο του, όπως και ο Νικόλαος Νικολετόπουλος από τη

¹⁹⁸⁹ Anuarul Național al României 1916..., *ό.π.*, σ. 52.

¹⁹⁹⁰ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική Κοινότητα Κωνσταντίας Ρουμανίας*, Αθήνα, 1952, σ. 26.

¹⁹⁹¹ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, *ό.π.*, σ. 88-89.

¹⁹⁹² Paul Dominte, "Realități entice în orașul Constanța...", *ό.π.*, σ. 46.

¹⁹⁹³ Petru Vulcan, *Albumul Național al Dobrogei 1866-1877-1906*, București, 1906, ομοίως, I. Ghiulămilă, "Documente vechi privitoare la emigrările Aromânilor", *Revista Macedoromână*, 1 (1961), București, σ. 5, Extras.

¹⁹⁹⁴ Paul Dominte, "Realități entice în orașul Constanța...", *ό.π.*, σ. 48.

¹⁹⁹⁵ Ibidem, σ. 48.

¹⁹⁹⁶ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, *ό.π.*, σ. CXX.

¹⁹⁹⁷ Ibidem, σ. CXX-CXXI, όπου οι Σπ. Ραφτόπουλος, Ν. Περωτής (καφενεία), Π. Μαυρογιάννης, αδελφοί Τσιρικλιάνοι (έμποροι δερμάτων), Στ. Παπαγιαννόπουλος (ασφαλίσεις), αδελφοί Καρίδα (ναυτιλιακοί πράκτορες), Κυρ. Ζαΐμης (ανταλλακτήριο χρημάτων), Σ. Παπαγιαννόπουλος (άλευρα), Κ. Παπαδόπουλος (ζαχαροπλαστείο), Μ. Βιολάτος (μικρεμπόριο), Νικ. Γ. Βεργωτής (αρχιτέκτων), κ.ά.

¹⁹⁹⁸ Ibidem, όπου οι Ι. Ψαραύτης, Στ. Π. Παπαγιαννόπουλος, Οδυσσέας Δεσπότης και Α. Λογαρίδης (δημητριακά), Δ. Βαρθολομαίος, Γ. Γωγόπουλος και Δ.Α. Παπαγιαννόπουλος (παραγωγοί).

¹⁹⁹⁹ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, *ό.π.*, σ. 152.

²⁰⁰⁰ Cojoc Marioara, *Constanța-Port internațional...*, *ό.π.*, σ. 57-58.

Σπάρτη στο διάστημα 1896-1913. Στον ιατρικό τομέα η παρουσία της διασποράς ήταν κυρίαρχη²⁰⁰¹.

Πρέπει να υπογραμμίσουμε την προσπάθεια που κατέβαλε το ρουμανικό κράτος για ενσωμάτωση της περιοχής στη Ρουμανία, καθώς και τα σημαντικά έργα που έγιναν στην περιφέρεια και στο λιμάνι της Κωνσταντίας, που ολοκληρώθηκαν μετά το 1906²⁰⁰². Το λιμάνι της Κωνσταντίας διέθετε, πλέον, τις υποδομές για εξαγωγές προϊόντων πετρελαίου, από όπου διακινείτο το 90% της συνολικής εξαγωγής της χώρας, ενώ η Βραΐλα κατείχε τα πρωτεία στις εξαγωγές δημητριακών και το Γαλάτσι ήταν το κύριο λιμάνι εξαγωγών προϊόντων ξύλου και εισαγωγών αποικιακών προϊόντων²⁰⁰³. Μετά την κατασκευή γέφυρας στο Δούναβη και την οδική σύνδεση της Δοβρουτσάς με το Βουκουρέστι το 1895, η Κωνσταντία έγινε το δεύτερο λιμάνι της Ρουμανίας, απ' όπου οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων γίνονταν στο διάστημα Σεπτεμβρίου-Απριλίου, όταν ο Δούναβης ήταν παγωμένος²⁰⁰⁴.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο συνολικός πληθυσμός της διασποράς στη νότια Δοβρουτσά με κέντρο την Κωνσταντία ανερχόταν σε 5.231 κατοίκους, από τους οποίους οι 4.136 ήταν αστοί και οι 1.095 αγρότες, ενώ από τους 4.136 αστούς κατοίκους οι 3.170 ήταν κάτοικοι Κωνσταντίας και οι 966 των άλλων μικρών αστικών κέντρων²⁰⁰⁵. Το 1905 η διασπορά συμμετείχε ενεργά και δημιουργικά στην οικονομική ζωή της πόλης, έχοντας πρωταγωνιστικό ρόλο σε όλους, σχεδόν, τους τομείς του εμπορίου. Σύμφωνα με την επίσημη καταγραφή αυτής της χρονιάς, ο Τάκης Μανικατίδης συνέχισε να είναι Πρόεδρος και ο Ν. Ρήγανης μέλος του Εμπορικού Επιμελητηρίου της πόλης, στην Ένωση των Επαγγελματιών μέλος ήταν ο Κ. Κοντονιάρης και ταμίας ο Ι. Μαρκάτος, ενώ τέσσερις από τους πέντε μεσίτες εμπορευμάτων στο χρηματιστήριο της Κωνσταντίας ήταν μέλη της διασποράς²⁰⁰⁶. Μέλη της διασποράς ήταν, επίσης, δικηγόροι, γιατροί, φαρμακοποιοί, ναυτιλιακοί πράκτορες, κουρείς, αρτοποιοί, ράφτες, έμποροι φρούτων, έμποροι μαλλιού, έμποροι αλεύρων, καταστηματάρχες αποικιακών προϊόντων, εστιατορες, έμποροι κρασιών, τσιμέντων, τυριών, σιδηρικών, κ.ά.²⁰⁰⁷. Σημαντική παρουσία αποτελούσαν, επίσης, οι

---

²⁰⁰¹ Έκτωρ Σαραφίδης, *Έλληνες ιατροί εν Ρουμανία...*, ό.π, σ. 33-41, όπου οι Βάλληνδας, Βαλλιάνος, Δημήτριος Κεφαλός (φαρμακοποιός) από την Κεφαλλονιά, Νικόλαος Ρηγάνης (φαρμακοποιός), Έκτωρ Σαραφίδης, Κ. Γεωργιάδης (γυναικολόγος), Αριστείδης Καράτζαλης (παθολόγος), Χρ. Καλντερίμης (μικροβιολόγος), Ε. Καραμπατάκης (οδοντίατρος), Σιλβέστρος Καρώνης (παθολόγος), Βασίλειος Βασιλείου και η αδελφή του (φαρμακοποιοί), καθώς και οι (Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, ό.π, σ. 70), Γ. Κονκιανός, Δημήτριος Γ. Παππάς, Αχιλλέας Ζήσης από την Ήπειρο, Ι. Ιάμπολης, Θ. Βασιλόπουλος, κ.ά.

²⁰⁰² Daniela Buşa, "Porturile de pe litoralul vestic al Mării Negre...", ό.π, σ. 571.

²⁰⁰³ Mircea Iosa, "Comerțul exterior al României în primul deceniu al secolului al XX-lea", I, *Revista de Istorie*, 2 (1988), Bucuresti, σ. 175.

²⁰⁰⁴ Daniela Buşa, "Porturile de pe litoralul vestic al Mării Negre...", ό.π, σ. 574.

²⁰⁰⁵ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική κοινότητα Κωνσταντίας Ρουμανίας...*, ό.π, σ. 26.

²⁰⁰⁶ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 76, όπου οι Αριστ. Μπεντερλής, Οδ. Ν. Δεσπότης, Αν. Δασκαλόπουλος και Αχ. Μακρής.

²⁰⁰⁷ *Ibidem*, σ. 80-87, όπου οι Στ. Χ. Μακρής, Αλ. Μαλκότσης (δικηγόροι), Κωνσταντινίδης, Ν. Ρήγανης (φαρμακεία), Α. Μακρής & Σβορώνος, Ν. Κυριακίδης (ναυτιλιακοί πράκτορες), Σ. Αθανασίου, Χρ. Ευθυμιάδης (κουρείς), Π.Β. Μουρέλλης, Λ. Σπάσος, Φ. Αποστόλου (αρτοποιεία), Ι. Κασαπίδης, Λεωνίδα Νικολαΐδης (καφενεία), Γ.Β. Λυμπερόπουλος (εμπόριο καφέ), Κλεόβουλος Φουντούκας, Δ. Χρυσικός, Ι. Σπ. Μακρής, Μ. Μαυρομάτης, Ι. Βουτυράς (καπηλεία), Γ.Σ. Φουντούκας (εμπόριο σιδήρου), Λ. Μπαμπής, Σ. Ασημακόπουλος, Δρακούλης & Μουτζούρης, Τ.Κ. Σαπατούρης, Ι.

χονδρέμποροι αποικιακών ειδών Σπ. Διαμαντόπουλος, αδελφοί Χαλκούση, Δ.Ν. Πετράς και Θ. Σαπατίνος, οι τραπεζίτες Χρόνης Ερμείδης, Π. Γεωργιάδης και Κυρ. Ζαΐμης, ο αλευροβιομήχανος Β.Π. Μουρέλλης, ο κεραμοποιός Σεβαστιανός Αναστασίου, οι έμποροι δημητριακών Π.Σ. Μαυρογιάννης, Σπύρος Μακρής, Π.Β. Μουρέλλης, Δ.Ι. Ξανθόπουλος και Β. Ασημακόπουλος καθώς και οι εργοστασιάρχες Λ. & Ι. Λασκαρίδης και Χ. Βιολάτος. Αρκετά μέλη της διασποράς ήταν ιδιοκτήτες αγροκτημάτων στο νομό της Κωνσταντίας²⁰⁰⁸, ενώ την ίδια χρονιά στην περιφέρεια της πόλης δραστηριοποιούνταν οι έμποροι δημητριακών Γιάννης Γεωργιάδης, Γιάννης Κομηνός, Ι. Καρνούτζος και Θ.Γ. Θεοδώρου (Μαγγάλια), Β. Μουρέλλης, Κ. Σκλαβούνος και Ι. Ξανθόπουλος (Μετζιντιέ), Λογαρίδης & Σένης, Κυρ. Ζαΐμης (Μουρφατλάρ)²⁰⁰⁹, κ.ά.

Σε ειδική έκδοση για τη Δοβρουτσά το 1906, καταγράφονται επιλεκτικά διάφορες προσωπικότητες της περιοχής που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη και στην ανάπτυξή της. Μεταξύ αυτών καταγράφονται μερικά μέλη της διασποράς όπως οι Κωνσταντίνος Παριανός συντηρητικός βουλευτής και νομάρχης της Κωνσταντίας, Τάκης Μανικατίδης πρόεδρος του Επιμελητηρίου το 1903 και ιδιοκτήτης εργοστασίου χρωμάτων το 1899, Αλέξανδρος Λογαρίδης μεγαλέμπορος δημητριακών και μαλλιού από την Κωνσταντινούπολη, Στέφανος Λ. Μαρκάτος πρόεδρος των επαγγελματιών της πόλης, Περικλής Χ. Μακρής, κ.ά. Ταυτόχρονα καταγράφονται και βλαχόφωνοι, όπως οι Μιχαήλ Κ. Κόττα, έμπορος και γαιοκτήμονας, «... πάντοτε στην ηγεσία οποιασδήποτε εθνικιστικής κίνησης», ο αδελφός του Βασίλει Κόττα επίσης γαιοκτήμονας, Τ. Ντάμπο πρόεδρος του «Μακεδονορωμουνικού Συλλόγου» στην πόλη, Εφτίμιε Ράντου «εθνικιστής» γαιοκτήμονας, Αλ. Γιόργκοβιτς-Ροβίνε γαιοκτήμονας, «... στην εμπροσθοφυλακή όλων των εθνικιστικών κινήσεων στη Μακεδονία...»²⁰¹⁰, κ.ά.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα τα μέλη της ελληνικής διασποράς κατηγορούνταν από τους Ρουμάνους για δήθεν εθνικισμό και κρυφές επιδιώξεις, διότι είχαν στα σπίτια τους τη φωτογραφία του Βασιλιά Γεώργιου Α΄, οι μαθητές δε μάθαιναν τη ρουμανική γλώσσα και ότι οι νέοι της διασποράς δεν παντρεύονταν με Ρουμάνες. Το 1910 η εφημερίδα *Ο Συντηρητικός της Κωνσταντίας* σημείωνε τον κίνδυνο των Ελλήνων, διότι επεδίωκαν την κυριαρχία στην Κωνσταντία και για το σκοπό αυτό υπήρχαν δήθεν μυστικές συμφωνίες μεταξύ του Βασιλιά της Ελλάδας και του Τσάρου της Ρωσίας²⁰¹¹. Όλα αυτά, φυσικά, αποτύπωναν το κλίμα ανταγωνισμού μέσα στο οποίο έπρεπε να ζήσει και να δημιουργήσει η διασπορά και, η περίοδος

Σταύρος & Ασημάκης, Ι.Π. Βουτσινάς, Οδ. Ξενοφών (καταστήματα αποικιακών ειδών), Ι. Κασαπίδης, Δ. Σφυρής (ραφεία), Σπ. Μακρής, Δ. Μηλιαρέσης (εμπόριο αλεύρων), Χρόνης Κ. Ερμείδης, αφοί Χαλκούση, Μ. Πετράς, Ι. Στυλιανόπουλος (εμπόριο φρούτων), Ζαχαριάδης (μηχανικός), Σ. Λυμπίδης (μουσικά είδη), Καπάτος, Δ. Χρυσικός, Κ. Χριστοδούλου, Κ.Σ. Ρόντος (εστιατόρια), τυπογραφείο «Οβίδιος», Β. Ασημακόπουλος (εμπόριο μαλλιού), Σ. Διαμαντόπουλος, Σ.Ε. Μαγκούπης (σάκοι εμπορίου δημητριακών), Σ.Γ. Φουντούκας, Σπ. Μακρής (εμπόριο κρασιών), κ.ά.

²⁰⁰⁸ Ibidem, σ. 78-80, όπου οι ιδιοκτήτες Οδ. Μπεντερλής, Χρ. Κωνσταντινίδης, Ι. Ενδέκατος, Κ. Μάρκου, Στ. Μελισσόπουλος, Ελ. Παλαιολόγου, Ν. Παπαδόπουλος, Ν. Σαρλής, Θεόδωρος. Σαρλής, Κ. Σταμάτης, Δημ. Θεοχάρης, κ.ά.

²⁰⁰⁹ Ibidem, σ. 90-91.

²⁰¹⁰ Petru Vulcan, *Albumul național al Dobrogei...*, ό.π, σ. 77-87.

²⁰¹¹ Paul Dominte, “Realitățile entice în orașul Constanța...”, ό.π, σ. 49.

κατά την οποία συνέβαιναν ήταν η περίοδος των διώξεών της, ιδιαίτερα όταν είχαν διακοπεί οι διπλωματικές σχέσεις των δύο χωρών (1905-1911) και η διασπορά κατηγορείται ότι ήθελε να μονοπωλήσει το εμπόριο στη Δοβρουτσά²⁰¹². Το κλίμα της περιόδου δε μπορούσε να δεχθεί τις οικονομικές επιτυχίες της διασποράς, όπως για παράδειγμα στο εμπόριο δημητριακών με τους Δημ. Γ. Χουρμουζιάδη, Ιωάννη Λίμπεν, αδελφοί Ασκητοπούλου, Γ. Ρούσο, αδελφοί Βυζαντιάδου²⁰¹³, στο εμπόριο ξυλείας με τους αδελφούς Μπουργασλή, Κων. Τζουρή, αδελφοί Τζαμπάζου, Παρ. Χειροπέδη, Νικ. Διαμαντόπουλο, στο εμπόριο αποικιακών-τροφίμων με τους Α. Λουκά, αδελφοί Δανηλόπουλοι, αδελφοί Δαλιδάκη, αδελφοί Αντωνιάδη, κ.ά. Ανάλογη ήταν η οικονομική παρουσία της διασποράς της Κωνσταντίας και στο εμπόριο ελαιών και φρούτων, ζώων, οίνου και οινοπνευμάτων, αλλαντικών, υφασμάτων, υαλικών, επίπλων, γουναρικών, υποδημάτων, μεταλλουργικών προϊόντων, ζαχαροπλαστικών, εστιατορίων, καφενείων, κρεοπωλείων, βιβλιοπωλείων, αρτοποιείων, ψιλικών, κ.ά.²⁰¹⁴. Την εικόνα συμπλήρωναν γιατροί, δικηγόροι²⁰¹⁵, μηχανικοί, ιδιοκτήτες τυπογραφείων και εφημερίδων, κ.ά, ενώ πολλοί από τους παραπάνω συνέχισαν τις οικονομικές τους δραστηριότητες και μετά το 1918²⁰¹⁶.

Στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα μέλη της διασποράς ήταν ιδιοκτήτες ξενοδοχείων όπως οι Δημητράκης Δημητρίου (ξενοδοχείο Grand) και Πασχάλης Κόκκινος (ξενοδοχείο Regal), καθώς και τραπεζών όπως οι Α. Λαζαρή από το 1884 όπως σημειώθηκε και ο Χαράλαμπος Ν. Μαγκογιάννης το 1914²⁰¹⁷. Σημαντική ήταν, επίσης, η συμμετοχή της διασποράς στη βιομηχανία με την ιδιοκτησία αλευρόμυλων με τους αδελφούς Νικολάου (μύλος του Βασ. Μουρέλη), Γεώργιος Καρόπουλος, Πάνος Γεωργίου & Χρ. Χριστοδούλου και Αντώνιος Ιωαννίδης, της σαπωνοποιίας (Κ. & Μιχ. Φωστέρης), της παρασκευής χαλβιάδων (Αρ. Νικολάου, Αλ. Λουκάς, Μιχ. Σαρασλάνογλου), οινοπνεύματος (Αντ. Φωστέρης), των αεριούχων ποτών (Αντ. Κρητικός, αδελφοί Κωνσταντινίδη, Διονύσιος Μεδρινός), αλλαντικών, εριουργίας, κεραμοποιίας, κ.ά.²⁰¹⁸. Σημειώνουμε επίσης την παρουσία των γαιοκτημόνων Χρ. Φραγκόπουλος και Σταύρος Δραγώνας, που προφανώς ήταν Ρουμάνοι πολίτες.

Εντελώς ιδιαίτερη θέση για τη διασπορά κατείχαν οι υπηρεσίες των ναυτιλιακών εταιρειών και αφορούσαν τη μεταφορά πολιτών, εμπορευμάτων και ταχυδρομείου, καθώς και των εργασιών που σχετιζόταν με τη ναυτιλία. Πολλά μέλη

---

²⁰¹² Ibidem, σ. 49.

²⁰¹³ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική Κοινότητα Κωνσταντζής Ρουμανίας*, Αθήνα, 1952, σ. 37.

²⁰¹⁴ Ibidem, σ. 35-39 όπου οι Μιχαήλ Κόκκινος, αδελφοί Φραγόπουλοι, Κων. Καλοφορίου, Παν. Κουλουμούνδρας, Σπ. Σέλελης, Ανδρέας Κόκκινος, Ανδρέας Χασαπάκης & Παύλος Δημητρίου, Σίμος Κλεόβουλος, Δημ. Κινάλης, Κων. Χατζηγιάννου, αδελφοί Βασιλείου (έμποροι αποικιακών και τροφίμων), αδελφοί Τραμουντάνα, Ν. Γκίγκης, Κλεόβουλος Σίμος, Δημ. Κινάλης, αδελφοί Αντωνιάδη, αδελφοί Βασιλείου, (αλλαντικά), αδελφοί Λασκαρίδη, Διονύσιος Μουσουρής, Σπ. Καρδαμίτσης, αδελφοί Παυλίδη (υφάσματα), Αλ. Καραμπιμπέρης, Λεωνίδα Στεφανίδη, Διονύσιος Μεταξάς, Ι. Φουντούκας, αδελφοί Αθανασίου (υποδήματα) κ.ά.

²⁰¹⁵ Ibidem, σ. 36, όπου οι Αναστάσιος Περίδης, Αριστοφάνης Κουγιουμτζόγλου, Π. Θεοδώρου, Θεόδωρος Μοίρας και Αμηνάς.

²⁰¹⁶ Ibidem, σ. 36-39.

²⁰¹⁷ Paula Scalcau, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 165.

²⁰¹⁸ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική Κοινότητα Κωνσταντζής Ρουμανίας...*, ό.π, σ. 39.

της διασποράς εργάζονταν στις ναυτιλιακές εταιρείες που εκτελούσαν τακτικά δρομολόγια με διάφορες γραμμές. Ναυτιλιακά γραφεία κατείχαν οι Στέφανος Μπέζης, αδελφοί Συγγρού, αδελφοί Λουλουδή, Δημ. Γαϊτάνος & Παν. Ξανθόπουλος και Αχ. Καπάτος & Όθων Μακρής. Η δραστηριότητα αυτού του τομέα ήταν σημαντική διότι υπήρχε απευθείας ακτοπλοϊκή σύνδεση Πειραιάς – Κωνσταντινούπολη – Κωνσταντία, μεταφέροντας προϊόντα, επιβάτες και αλληλογραφία. Το 1903 ξεκίνησε τη λειτουργία της η *Ιόνια Ναυσιπλοΐα* των Δεστούνης & Γιαννουλάτος, συνδέοντας τον Πειραιά με τα λιμάνια Κωνσταντία – Γαλάτσι – Βραΐλα. Η εταιρεία διέθετε 8 (οκτώ) πλοία και η γραμμή του Δούναβη εκτελούσε δύο δρομολόγια την εβδομάδα. Στους πρώτους τέσσερις μήνες του 1903 εισήγαγε στη Ρουμανία 834,5 τόνους, εξήγαγε 452,3 τόνους προϊόντων και μετέφερε 208 ταξιδιώτες²⁰¹⁹. Το 1905 έγινε απευθείας σύνδεση με τον Πειραιά και από την *Ρουμανική Ναυτική Υπηρεσία* με ένα δρομολόγιο την εβδομάδα, ενώ υπήρχε και ένα ακόμη δρομολόγιο Κωνσταντία - Κωνσταντινούπολη - Μυτιλήνη - Σμύρνη²⁰²⁰.

Στην κατηγορία των εξαγωγών – εισαγωγών αγροτικών και άλλων προϊόντων σημαντικό ρόλο έπαιζαν οι εφοπλιστές και οι χονδρέμποροι εισαγωγείς – εξαγωγείς. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονταν οι Δημήτριος Σβορώνος, Αλκαίος Λουκάς, Αλέξανδρος Λογαρίδης, αδελφοί Δανηλόπουλοι, αδελφοί Αντωνιάδη, αδελφοί Φραγκόπουλοι²⁰²¹, καθώς και οι χονδρέμποροι αποικιακών Διαμαντής Θ. Διαμαντόπουλος, αδελφοί Χρόνη Ερμείδη, Χαλκότσης & Σκουρουμπλίδης, Ν. Γεωργίου & συνεταιίροι, Άγγελος Μακρής, Δ. Ν. Πετράς, Γ. Σαριανόπουλος και Γ.Ι. Βασιλείου²⁰²². Δίπλα σ' αυτούς δραστηριοποιούνταν τα γραφεία τροφοδοσίας πλοίων που κατείχαν οι Ν. Μακρής, Γερ. Βλασόπουλος και Κων. Οικονόμου²⁰²³.

Η κίνηση των εμπορικών πλοίων στο λιμάνι της Κωνσταντίας καθώς και το μεταφερόμενο φορτίο αυξανόταν συνεχώς, ενώ η ελληνική σημαία καταλάμβανε την έκτη θέση μεταξύ των ανταγωνιστών, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

Πίνακας 37

Σημαίες των πλοίων στο λιμάνι της Κωνσταντίας το 1903

Σημαία	Αφιχθέντα πλοία	Αναχωρούντα πλοία
Ρουμανική	113	116
Αυστριακή	106	106
Ιταλική	105	104
Βρετανική	101	97
Οθωμανική	69	73
Ελληνική	55	55
Γερμανική	33	32
Ουγγρική	24	24
Γαλλική	23	23
Βουλγαρική	4	3

²⁰¹⁹ G. Christodorescu, *Portul Constanța...*, ό.π, σ. 207-208.

²⁰²⁰ Ibidem, σ. 163, σημείωση.

²⁰²¹ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική Κοινότητα Κωνσταντίας Ρουμανίας...*, ό.π, σ. 37-38.

²⁰²² Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 163.

²⁰²³ Ibidem, σ. 38.

Ολλανδική	1	1
Βελγική	1	1

Πηγή: G. Christodorescu, *Portul Constanța...*, ό.π, σ. 137.

Το 1911 καταγραφόταν σημαντικός αριθμός της διασποράς που ήταν έμποροι, μεσίτες δημητριακών και δανειστές²⁰²⁴, ενώ στον τομέα της βιομηχανίας μονάδες διέθεταν οι Σπύρος Λιμπέρης, Λάσκαρης & Ι. Λασκαρίδης και Κ. Φραγκόπουλος²⁰²⁵. Μέλη της διασποράς ήταν οι τέσσερις από τους έξι χονδρέμπορους αποικιακών²⁰²⁶, ιδιοκτήτες καταστημάτων αποικιακών και ενδυμάτων²⁰²⁷, καθώς και δικηγόροι, γιατροί, φαρμακοποιοί, εστίατορες, αρτοποιοί, κ.ά.²⁰²⁸. Η οικονομική παρουσία της διασποράς παρέμενε ισχυρή σε όλους, σχεδόν, τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας στην πόλη μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο²⁰²⁹. Στον τομέα των υπηρεσιών, μέλη της διασποράς ήταν πέντε (5) από τους 33 δικηγόρους, άλλοι κατείχαν ναυτιλιακά γραφεία, καθώς και οκτώ (8) από τα 27 ξενοδοχεία²⁰³⁰. Στον τομέα του εμπορίου, πολλά μέλη της διασποράς κατείχαν παντοπωλεία, ξυλουργεία, κουρεία, μπυραρίες, καφενεία και ταβέρνες, εστιατόρια, καταστήματα πώλησης κάρβουνου και φρούτων, κ.ά.²⁰³¹. Έμποροι δημητριακών ήταν οι Γ. Λιβαδάς, Σπύρος Ι. Μακρής, Σ.Π. Μαυρογιάννης, Δ. Μοίρας, Δ.Ν. Παπαδογιάννης, Παν. Κώντσας, Χρ. Φραγκόπουλος, Παναής Μακρής και αδελφοί Σταύρακα, εξαγωγείς δημητριακών ήταν οι Π.Σ. Μαυρογιάννης και Β.Π. Μουρέλης, ενώ οι μεσίτες εμπορίου δημητριακών στην πόλη ήταν σχεδόν αποκλειστικά μέλη της διασποράς²⁰³². Τέλος στον τομέα της βιομηχανίας μέλη της διασποράς στην πόλη κατείχαν τις παρακάτω μονάδες²⁰³³:

- Π. Κωνσταντινίδης, εμφιάλωση πόσιμου νερού,
- Αδελφοί Κ. και Σ. Οικονόμου, εμφιάλωση πόσιμου νερού,

²⁰²⁴ S. Comfort, *Albumul Dobrogean pe anul 1911*, Constanța, 1911, σ. 5, όπου οι Ι. Ε. Αθανασίου, Β.Α. Ασημακόπουλος, Μ. Οικονόμου & Σ. Λασκαρίδης, Α.Α. Αδαμίδης, Γ. Ρόντος, Β.Π. Μουρέλης, Ν. Λαμπέρης, Στέφανος Μαρκάτος, Παναής Ρόντος, Σαραφίδης & Παπατζιάν, Λουκάς & Σια, Σ.Π. Μαυρογιάννης, Σπύρος Ι. Μακρής και Παύλος Δ. Γεωργιάδης.

²⁰²⁵ Ibidem, σ. 6-7.

²⁰²⁶ Ibidem, σ. 8, όπου οι χονδρέμποροι αποικιακών Άγγελος Μακρής, Λ. Χαλκούτσης & Ν. Γεωργίου, Ν.Δ. Πετράς και Ν. Γιαλινάς.

²⁰²⁷ Ibidem, σ. 8, όπου οι Δ. Ι. Διαμαντόπουλος, Ν. Φωτόπουλος, Γ. Κωνσταντίνου, Π.Ι. Βοντίρας, Αργύρης Λασκαρίδης, Κ. Σταθάκης, Περικλής Γιαννόπουλος, αδελφοί Γιακουμάτου, Ι.Κ. Κοντόπουλος, Δ. Κόκκινος, Ζ. Μεταξάς, Ελευθέριος Ι. Οικονόμου (εμπορία αποικιακών), Παναής & Κ. Καντιάς, Σωτήριος Φουντούκας, Χρίστος Ευθυμιάδης, Ι.Κ. Χασαπίδης και Αντώνιος Μικελάτος (καταστήματα ενδυμάτων).

²⁰²⁸ Ibidem, σ. 5-9, όπου οι Στέφανος Μακρής, Πολ. Σαραφίδης, Αν. Κ. Διαμαντόπουλος (δικηγόροι), Ν. Ρήγανης (φαρμακοποιός), Γ. Σταυρίδης, Δ.Γ. Χρυσικός, Δ. Βαρθολομαίος, κ.ά (εστιατόρια), Λεων. Νικολαΐδης, Δημ. Παντελίδης, κ.ά (καφενεία), αδελφοί Χρόνη Κ. Ερμείδη, Τ. Λεονταρίδης, Π. Μηλλιαρέσης, Κυρ. Φραγκόπουλος, Β. Κωνσταντινίδης, Γ. Σεριανόπουλος (καταστηματάρχες), κ.ά.

²⁰²⁹ Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 157-168.

²⁰³⁰ Ibidem, σ. 166 όπου τα ξενοδοχεία Κεντρικό (Γ. Φραγκόπουλος), Κοντινεντάλ (Κ. Λιβαδάς), Ευρώπη (Γ. Σταυρίδης), Γκρίβιτσα (Δ. Κόκκινος), Ιταλία (Ι.Ε. Οικονόμου), Παρίσι (Χρ. Βασιλείου), Βασιλικό (αδελφοί Μ. Γεωργίου) και ξενοδοχείο Γιάννινα (δεν αναφέρεται ο ιδιοκτήτης).

²⁰³¹ Ibidem, σ. 158-164.

²⁰³² Ibidem, σ. 162, όπου οι Αριστείδης Βεντερλής, Μίνως Μπένδρος, Π. Κουλακρούδος, Ανδρέας Δασκαλόπουλος, Φ. Λιβαδάς, Αλ. Β. Λογαρίδης, Αχιλλέας Μακρής, Π.Ι. Καλύβης και Δ.Ι. Ξανθόπουλος.

²⁰³³ Ibidem, σ. 158-168.

- Πηλίδης & Κρητικός, εμφιάλωση πόσιμου νερού,
- Βασίλειος Π. Μουρέλλης, αλευρόμυλοι,
- Λάσκαρης Λασκαρίδης,
- Δελλατόλας & Καρνούσος, έπιπλα,
- Δ. Δημητριάδης & Σια, μονάδα ασβέστη,
- Τάκης Μανικατίδης, κεραμοποιείο,
- Δ. Ρ. Φραγκόπουλος (*εργοστάσιο Μήδεια*), έλαια και παράγωγα, και
- Κ. Σ. Φουντούκας, μηχανήματα.

Ισχυρός ήταν ο ανταγωνισμός που συνάντησε η διασπορά της Κωνσταντίας από την εβραϊκή διασπορά στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, παρ' όλο που οι Εβραίοι έφτασαν στην Κωνσταντία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και ήταν λίγοι αριθμητικά, καθώς και από τους Αρμένιους²⁰³⁴. Παρ' όλα αυτά, στο εμπορικό επιμελητήριο της πόλης στη δεκαετία του 1900-1910, η διασπορά κατείχε τις πρώτες θέσεις στους τομείς της εμπορίας δημητριακών, επιχειρήσεων, κατοχή ξενοδοχείων, δανεισμό χρημάτων, κ.ά.²⁰³⁵.

Η διασπορά στην Κωνσταντία από την προηγούμενη ακόμη περίοδο δημιούργησε κοινότητα, εκκλησία και σχολείο. Η κοινότητα διέθετε το 1893 νηπιαγωγείο, αρρεναγωγείο και παρθεναγωγείο²⁰³⁶. Στο πλαίσιο της κοινότητας ιδρύθηκε ο σύλλογος *Ελπίς* στις 24 Σεπτεμβρίου 1890, που ίδρυσε αναγνωστήριο και λέσχη για τη διασπορά, ενίσχυε οικονομικά σε τακτική βάση τα δύο ελληνικά σχολεία και φρόντιζε για τους άπορους της πόλης «ανεξαρτήτως εθνικότητας, θρησκευματος και φύλλου»²⁰³⁷. Η Διοίκησή του αποτελείτο από τους Χαρίλαος Ψαραύτης, Ελευθέριος Γιοβάνογλου, Παν. Κουλουμούνδρας, Μενέλαος Τριαντάφυλλος και Γεώργιος Ρίζος²⁰³⁸. Το 1893 με Πρόεδρο τον Ανδρέα Γεωργιάδη η λειτουργία του συλλόγου ήταν υποδειγματική, όπως φανερώνει ο δημόσιος απολογισμός του για την περίοδο 1892-1893²⁰³⁹. Με έξοδα του συλλόγου οικοδομήθηκε το θέατρο *Ελπίς* το 1898, το πρώτο θέατρο στην Κωνσταντία, που αποτέλεσε μαζί με την εκκλησία το έμβλημα της ελληνικής παρουσίας στην Κωνσταντία. Πλούσια υπήρξε, επίσης, η πνευματική και εκδοτική του δραστηριότητα με έκδοση εφημερίδας (1904), λειτουργία βιβλιοπωλείου, τυπογραφείου και, αργότερα, περιοδικού. Το 1899 ιδρύθηκε ο *Σύλλογος ερασιτεχνών ηθοποιών*, ως παράρτημα του Συλλόγου *Ελπίς* με πρόεδρο τον Αριστείδη Στράτη, το 1905 ιδρύθηκε *Μουσικό τμήμα* υπό τους Ζ. Κωνσταντινίδη, Χρ. Φραγκόπουλο και Μ. Καραβασίλη, ενώ το 1915 ιδρύθηκε η *Φιλόπτωχος αδελφότητα κυριών* υπό τις Γεωργιάδου και Φραγκοπούλου. Η ελληνική διασπορά ίδρυσε τον πρώτο αθλητικό σύλλογο της Κωνσταντίας²⁰⁴⁰, ενώ εμβληματική μορφή με σημαντικότατη προσφορά

²⁰³⁴ Paul Dominte, “Realităţi etnice în oraşul Constanţa...”, *ό.π.*, σ. 51, όπου ο πληθυσμός της εβραϊκής διασποράς ανερχόταν σε 855 άτομα το 1896 και σε 1.092 το 1916.

²⁰³⁵ Ibidem, σ. 49.

²⁰³⁶ *Πατρίς*, 24/6 Ιουλίου 1893.

²⁰³⁷ Δημήτριος Κοντογεώργης, *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού*, λήμμα Κωνσταντία.

²⁰³⁸ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunităţile greceşti din România...*, *ό.π.*, σ. 92.

²⁰³⁹ *Πατρίς*, 6/18 Απριλίου 1893.

²⁰⁴⁰ Paul Dominte, “Realităţi entice în oraşul Constanţa...”, *ό.π.*, σ. 49.

στην Ιατρική, στη Ρουμανία και στη διασπορά υπήρξε ο γιατρός Έκτωρ Σαραφίδης²⁰⁴¹.

Η εκπαίδευση των νέων αποτέλεσε πρωταρχική φροντίδα της κοινότητας και από το 1875 κτίστηκε καινούργιο σχολείο για τους νέους και τις νέες της Κωνσταντίας. Η καθιέρωση των κοινοτικών σχολείων της πόλης έγινε, ωστόσο, στο διάστημα 1881-1885 από την μεγάλη μορφή των γραμμάτων, διδάκτορα Αντώνιο Οικονόμου και τους δασκάλους Λιτσούτση και Δημακόπουλο, ενώ στο σχολείο φοιτούσαν πάνω από 100 μαθητές. Τον διαδέχθηκε ο Κολιόπουλος στο διάστημα 1885-1887 με τρεις δασκάλους και 120 μαθητές και με ταυτόχρονη ίδρυση Παρθεναγωγείου, το 1889-1890 διευθυντής ήταν ο Πληθυνίδης, το 1891-1896 ο Γ. Κούζος²⁰⁴², το 1897-1900 ο Διογένης Χαρίτων με μαθητές υπέρ τους 300, το 1900-1901 διευθυντής ήταν ο Σπύρος Παναγιωτόπουλος, το 1902-1905 οι Φ. Μάνος και Αποστολίδης και το 1908-1912 ο Βουτσινάς με δάσκαλο το Γεώργιο Φιλανθίδη²⁰⁴³. Σύμφωνα με την καταγραφή του 1905, τα δύο από τα τέσσερα ιδιωτικά σχολεία στην πόλη ήταν ελληνικά, με Διευθυντές τον Α. Χαρίωνα στο Αρρεναγωγείο και Ι. Πασχαλίδη στο Παρθεναγωγείο²⁰⁴⁴. Το σχολείο της Κωνσταντίας έκλεισε στο διάστημα 1905-1908, εξ αιτίας των γνωστών γεγονότων μεταξύ Ελλάδας και Ρουμανίας²⁰⁴⁵. Τέλος, η πορεία της πληθυσμιακής εξέλιξης της διασποράς στην Κωνσταντία παρουσίασε την εξέλιξη σύμφωνα με τον πίνακα 38, ενώ πολλά μέλη της διασποράς σε όλη τη Δοβρουτσά συνέχισαν να έχουν την υπηκοότητα του Οθωμανού πολίτη.

Πίνακας 38

Πληθυσμιακή εξέλιξη της διασποράς στην Κωνσταντία

Εθνότητα	1885	1896	1900	1905
Ρουμάνοι	279	2.519	5.663	9.165
Έλληνες	1.543	2.416	3.170	2.327
Μουσουλμάνοι	410	2.202	1.451	1.315
Βούλγαροι	348	1.060	940	831
Εβραίοι	323	855	1.266	812
Αρμένιοι	175	559	502	601
Γερμανοί	66	512	-	309
Ιταλοί	18	109	-	207
Γάλλοι	-	51	-	95
Άλλοι	-	92	-	105
Σύνολο	5.203	10.419	12.725	15.777

Πηγές: Paul Dominte, “Realităţi etnice în oraşul...”, *ό.π.*, σ. 54-55, ομοίως, Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική κοινότητα Κωνσταντίας...*, *ό.π.*, σ. 26, και, Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, *ό.π.*, σ. CXX.

²⁰⁴¹ Συγγραφέας, μεταξύ άλλων, της πραγματείας «*Έλληνες Ιατροί εν Ρουμανία*», Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 1940.

²⁰⁴² *Σύλλογοι*, 11/23 Ιουλίου 1892.

²⁰⁴³ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική κοινότητα Κωνσταντίας Ρουμανίας*, *ό.π.*, σ. 19-20.

²⁰⁴⁴ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, *ό.π.*, σ. 86.

²⁰⁴⁵ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, *ό.π.*, σ. 91.

Η Τσερναβόντα (Cernavoda), πόλη της νότιας Δοβρουτσάς επί του Δούναβη στο νομό Κωνσταντίας, είχε πληθυσμό 2.635 κατοίκους το 1885, η ελληνική διασπορά αριθμούσε 500 κατοίκους (Τάταροι 680, Ρουμάνοι 650, Βούλγαροι 180, κ.ά) και η μοναδική εκκλησία στην πόλη ήταν η ελληνική²⁰⁴⁶. Οι τρεις έμποροι δημητριακών στην πόλη ήταν οι Δ. Βαρθολομαίος, Γ. Γωγόπουλος και Δ. Α. Παπαγιαννόπουλος, σημαντική ήταν η παρουσία της διασποράς στην εμπορία αποικιακών ειδών, κρασιών, κ.ά, ενώ ο Α. Κλαδάς ήταν ιδιοκτήτης του μοναδικού ξενοδοχείου της πόλης²⁰⁴⁷. Η οικονομική παρουσία της διασποράς καταγράφεται αυξημένη σε πολλούς τομείς το 1905, με τον πληθυσμό της πόλης να παραμένει στάσιμος στις 2.752 κατοίκους²⁰⁴⁸. Το 1915 η πόλη είχε πληθυσμό 5.863 κατοίκους και η παρουσία της διασποράς ήταν αξιοσημείωτη, παρ' όλο που αποτελείτο από 164 κατοίκους το 1913²⁰⁴⁹. Μέλη της διασποράς ήταν παντοπώλες, οινοπώλες, κατάστημα χρωμάτων είχε ο Β. Κ. Τσακανίκας και εφημερίδες διέθετε ο Χρίστος Φαρμάκης. Ξενοδοχείο διέθετε ο Αθανάσιος Νικολάου, τους δύο αλευρόμυλους της πόλης είχαν οι Κ. & Ι. Φαρμάκης και Αντώνης Καραγιαννόπουλος, έμποροι δημητριακών στην πόλη ήταν οι Αριστείδης Τσακαλόπουλος και Χρίστος Φαρμάκης, ενώ στη γύρω περιοχή εμπορεύονταν δημητριακά οι Διαμαντής Βαλαώρης, Γεώργιος Κωνσταντινίδης, Σπύρος Καλαμάρας, Χρίστος Ι. Χρίστου και Διονύσιος Βαρθολομαίος²⁰⁵⁰.

Στη **Χάρσοβα (Hârșova)** στο νομό της Κωνσταντίας με πληθυσμό 2.130 κατοίκους το 1885 (426 οικογένειες), ο Ι. Νικολαΐδης διέθετε το μοναδικό ξενοδοχείο, ο Ι. Μανθόπουλος το μοναδικό αλευρόμυλο και άλλα μέλη της διασποράς διάφορα καταστήματα στην πόλη²⁰⁵¹. Το 1905 η παρουσία της διασποράς καταγράφεται περιορισμένη²⁰⁵², ενώ ο 1913 αριθμούσε μόνον 96 κατοίκους²⁰⁵³. Ωστόσο οι αδελφοί Ν. & Μ. Λαμπίρη κατείχαν το μοναδικό ξενοδοχείο στην πόλη, ήταν έμποροι δημητριακών και διέθεταν κατάστημα αποικιακών ειδών, ο Ν. Λαμπίρης είχε οινοπωλείο, ο Πέτρος Β. Σωτηρίου ήταν έμπορος ξυλείας²⁰⁵⁴. Το 1915 που η πόλη είχε 3.987 κατοίκους, τα μέλη της διασποράς κατείχαν ένα από τα τρία

²⁰⁴⁶ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. CXXI.

²⁰⁴⁷ Ibidem, σ. CXXI-CXXII, όπου οι Δ. Τσακανίκας, Αρ. Δούκας, Ι.Β. Δημητρόπουλος, Γ. Παπαδανυΐδ, Γ. Τσαγκάρης, Ν. Καλαμάρης (αποικιακά είδη), Ι.Β. Δημητρόπουλος, Χ. Κυριαζής, Γ. Τσαγκάρης, Ν. Καλαμάρης (κρασιά), Κυριαζής (καφενείο), Α. Κυριαζής (κατασκευαστική ξυλεία).

²⁰⁴⁸ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 88-89, όπου οι Γ. Γωγόπουλος, Δ. Βαρθολομαίος, Χ. Φαρμάκης (μεσίτες δημητριακών), Κ. Τσακανίκας, Χ. Φαρμάκης, Α. Δούκας, Π. Ι. Φαρμάκης (αποικιακά είδη), Π. Ι. Φαρμάκης (βιβλία), Κ. Τσακανίκας, Χ. Φαρμάκης (αποθήκη πετρελαίων), Κ. Τσακανίκας, Χ. Φαρμάκης (υαλικά), Κ. Τσακανίκας (χρώματα), Ι. Τσαγκάρης, Ι. Δούκας, Χ. Φαρμάκης, Δ. Τσακαλόπουλος (καπηλειά), Α. Κωνσταντινίδης (υποδήματα), Α. Παπαγιαννόπουλος (αρτοποιείο), κ.ά.

²⁰⁴⁹ Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 169.

²⁰⁵⁰ S. Comfort, *Albumul Dobrogean pe anul 1911...*, ό.π, σ. 25-27, όπου οι Χρίστος Φαρμάκης και Παναγής Φαρμάκης (παντοπώλες), Νίκος Καλαμάρας, Σπύρος Καλαμάρας, Κ. Τσακαλόπουλος, Γ. Τσακαλόπουλος και Θεόδωρος Τσακαλόπουλος (οινοπώλες).

²⁰⁵¹ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. CXXII, όπου οι Κ. Δημητρίου (ξυλεία κατασκευών), Δ. Σ. Γεωργίου (κρασιά), κ.ά.

²⁰⁵² Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 89-90, όπου οι Ασπασία Νικολαΐδου (δασκάλα), Αντ. Λαμπίρης (αποικιακά), αδελφοί Ν. & Μ. Λαμπίρη (δημητριακά), κ.ά.

²⁰⁵³ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική Κοινότητα Κωνσταντίας Ρουμανίας...*, ό.π, σ. 26.

²⁰⁵⁴ S. Comfort, *Albumul Dobrogean pe anul 1911...*, ό.π, σ. 20-21.

ξενοδοχεία της πόλης (Ν. Παπαθανασίου), ένα αρτοποιείο (Αντ. Λαμπίρης) και οι αδελφοί Λαμπίρη ήταν έμποροι δημητριακών²⁰⁵⁵. Έμποροι δημητριακών στη γύρω περιοχή ήταν οι Γ. Φλαμαρόπουλος, Δανηλάκης, Γεώργιος Σ. Μπέλλου, Κ. Ψαθάς, Ν. Πανάς και Απόστολος Μακρής²⁰⁵⁶.

Η **Μαγγάλια (Mangalia)**, ήταν μικρό λιμάνι στη Μαύρη Θάλασσα νότια της Κωνσταντίας. Κατά τη διάρκεια του πολέμου 1877-1878 ο πληθυσμός της αποτελούνταν από Μουσουλμάνους και Έλληνες, που υποδέχθηκαν με υπερβολικό ενθουσιασμό το ρουμανικό στρατό. Επρόκειτο για ένα αγροτικό και αλιευτικό κέντρο, όπου μέλη της διασποράς κατείχαν μικρές παραγωγικές μονάδες και ασκούσαν εμπόριο δημητριακών στην περιοχή. Ταυτόχρονα οι διαμάχες μεταξύ Ρουμάνων και Βουλγάρων σε όλη την περιοχή ήταν συνεχείς²⁰⁵⁷, ενώ το λιμάνι της, παρά τα τεράστια φυσικά πλεονεκτήματα που διέθετε, χρειαζόταν διευθετήσεις²⁰⁵⁸.

Ο πληθυσμός της το 1885 ανερχόταν σε 1.100 κατοίκους (215 οικογένειες), έμποροι δημητριακών ήταν οι Μουρέλλης & Γεωργιάδης, αποικιακά είδη εμπορευόταν ο Κ. Σταματόπουλος που διατηρούσε και καφενείο, ενώ υποδήματα διέθετε ο Γ. Γεωργίου²⁰⁵⁹. Στην απογραφή του 1899 οι κάτοικοι της πολίχνης ανέρχονταν σε 1.507 άτομα και οι Έλληνες υπήκοοι σε 84²⁰⁶⁰.

Το 1905 η πόλη ήταν επαρχιακό κέντρο στη νότια Δοβρουτσά και ο πληθυσμός της πόλης ανερχόταν σε 1.459 κατοίκους. Η οικονομική δραστηριότητα της διασποράς ήταν κυρίαρχη στην περιοχή των 17 χωριών και 68 οικισμών της περιφέρειας και λίγα μέλη της (5-6 άτομα), ασκούσαν αποκλειστικά το εμπόριο δημητριακών, ήταν ιδιοκτήτες των τριών ξενοδοχείων της πολίχνης, κατείχαν τρία από τα έξι εργοστάσια της περιοχής, ενώ άλλα μέλη της διασποράς κατείχαν καταστήματα αποικιακών, αλεύρων, αρτοποιεία, κ.ά²⁰⁶¹.

Το 1911 τα μέλη της διασποράς είχαν κυρίαρχη οικονομική παρουσία με δύο εργοστάσια στην πολίχνη, τρία (3) από τα έξι (6) καταστήματα αποικιακών, καφενεία, κ.ά, ενώ στα γύρω χωριά δραστηριοποιούνταν οι έμποροι δημητριακών Αλέκος Μαυρομαλίδης, Ιωάννης Δ. Γεωργίου, Αλ. Ζ. Αλεξανδρίδης, Ηλέκτρα Ν. Σοφιανού, Κωστής Βελισάριος, Χ. και Αθ. Σταματόπουλος, κ.ά²⁰⁶². Το 1913 η

²⁰⁵⁵ Anuarul Național al României 1915..., *ό.π.*, σ. 170.

²⁰⁵⁶ S. Comfort, *Albumul Dobrogean pe anul 1911...*, *ό.π.*, σ. 22-23.

²⁰⁵⁷ Ion Bulei – Paul Dominte, “Efectele preluării Dobrogei dub administrația românească asupra vieții politice și cotidiane”, *Studii și articole de Istorie, LXXIV* (2009), București, σ. 220-226.

²⁰⁵⁸ Ibidem, σ. 222.

²⁰⁵⁹ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, *ό.π.*, σ. CXXII.

²⁰⁶⁰ Δημήτριος Κοντογεώργης, *Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού*, λήμμα Μαγκάλια, (25/9/2007).

²⁰⁶¹ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, *ό.π.*, σ. 90, όπου οι Ι. Γεωργιάδης, Ι. Κομηνός (κάρβουνα), Ι. Γεωργιάδης, Ι. Κομηνός, (εμπόριο δημητριακών), Ι. Γεωργιάδης, Ι. Κομηνός, (ξενοδοχεία), Δημ. Γεωργιάδης, Χ. Γ. Νικολάκης, Γ. Αριστείδης (εργοστάσια), Ι. Γεωργιάδης, Ι. Κομηνός, Κ. Σταματόπουλος (καπηλεία), Γ. Αριστείδης, Ι. Κούρτης, Κ. Σταματόπουλος, Τ.Γ. Θεοδώρου, Σπ. Χαρδούβελης, Χ.Γ. Νικολάκης (αποικιακά), Κων. Σταματόπουλος, Θεοχάρης του Χαραλάμπου, Σπ. Βασιλείου (αρτοποιεία), Στ. Γεωργίου (άλευρα), Χρ. Καραμπατάκης (ραφείο), κ.ά.

²⁰⁶² S. Comfort, *Albumul Dobrogean pe anul 1911...*, *ό.π.*, σ. 16-19, όπου οι Ι. Γεωργιάδης, Λασκαρίδης (εργοστάσια), Ι.Κ. Σταματόπουλος, Θ. Μπρούσαλης, Γ.Ε. Νικολαΐδης (αποικιακά), Αρ. Λαμπρινίδης, Ιωάννης Φραγκόπουλος, Αναστάσιος Αργυρόπουλος (καφενεία).

διασπορά αριθμούσε 299²⁰⁶³ και η πόλη 1.945 κατοίκους το 1914²⁰⁶⁴, όμως η οικονομική παρουσία της διασποράς συνέχισε να είναι σημαντικότερη.

Το 1915 η διασπορά είχε κυρίαρχη παρουσία και κατείχε τα δύο από τα τρία ξενοδοχεία της πόλης (Θ. Μπρούσαλης, Εμ. Κομηνός), παντοπωλεία, μπουραρίες, καφεενεία, αρτοποιείο, ταβέρνες και καταστήματα ρούχων. Έμπορος ήταν ο Γεώργιος Αριστείδης, έμποροι δημητριακών οι Θ. Μπρούσαλης, Οδυσσεάς Καζαντζιόγλου, αδελφοί Χαρτένη και Γεώργιος Σταύρακας, ενώ εργοστάσια είχαν οι αδελφοί Καζαντζιόγλου και ο Χαρτένης Π. Λάσκαρης²⁰⁶⁵. Περισσότερο δραστήρια οικονομικά καταγράφηκε η διασπορά το 1916²⁰⁶⁶.

Η **Μετζιντιέ (Medjidie)**, πολίχνη στη νότια Δοβρουτσά που ίδρυσαν οι Οθωμανοί μετά το 1856, είχε πληθυσμό 1.500 κατοίκους από διάφορες εθνικότητες το 1880 και 1.942 κατοίκους το 1890²⁰⁶⁷, που αυξήθηκε σε 6.830 το 1914²⁰⁶⁸. Η ελληνική διασπορά το 1885 συμμετείχε δημιουργικά στην οικονομικές δραστηριότητες στους τομείς του εμπορίου δημητριακών, βιομηχανικών ειδών, αποικιακών ειδών, κρασιών, αλεύρων, κ.ά, ενώ ο Χ. Τομπαλάκης είχε το ένα από τα δύο ξενοδοχείο στην πόλη²⁰⁶⁹. Ο πληθυσμός της διασποράς ανερχόταν σε 91 άτομα το 1890²⁰⁷⁰ που αυξήθηκαν σε 357 κατοίκους το 1913²⁰⁷¹, ενώ η οικονομική δραστηριότητά της ήταν εντυπωσιακή σε όλη αυτή την περίοδο²⁰⁷². Μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο Άγγελος Γεωργίου είχε το ένα από τα πέντε ξενοδοχεία της πόλης, ο Αλέξανδρος Καλφαγιάννης ήταν εργοστασιάρχης, ο Αχιλλέας Κυριάκου έμπορος δημητριακών και ο Β. Π. Μουρέλλης είχε αλευρόμυλο στην πόλη. Ταυτόχρονα υπήρχαν μέλη της διασποράς μεσίτες δημητριακών, έμποροι κατασκευαστικής ξυλείας, οινοπώλες και παντοπώλες²⁰⁷³. Στην απογραφή του 1905 η πόλη αριθμούσε 3.568 κατοίκους και η διασπορά εμφάνιζε αυξημένη οικονομική παρουσία με κεραμοποιείο, εμπόρους δημητριακών, αποικιακών, αλεύρων, ενός εργοστασίου που δεν καταγράφεται το είδος του και επαγγελματιών σε διάφορα είδη²⁰⁷⁴.

²⁰⁶³ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική κοινότης Κωνσταντζής Ρουμανίας...*, ό.π, σ. 26.

²⁰⁶⁴ Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 171.

²⁰⁶⁵ Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 171, όπου οι Θ. Μπρούσαλης, Κ. Πιφτίτης, Ι. Κ. Σταματόπουλος (αποικιακά), Κ. Σταματόπουλος (μπουραρία), Χαρ. Θεοχαρίδης (αρτοποιείο), Αρ. Χ. Δημητρίου, Αν. Αργυρόπουλος (καφεενεία), Θ. Μπρούσαλης, Ι. Φούρογλου, Ι. Σταματόπουλος, Γ. Ι. Θεοδώρου (καπηλειά), Ν. Φούρογλου (ραφείο), Θ. Μπρούσαλης (ξύλα), κ.ά.

²⁰⁶⁶ Anuarul Național al României 1916..., ό.π, σ. 154.

²⁰⁶⁷ Adrian Ilie, "Aspecte privind viața politică și demografică a orașului Medgidia", Revista Arhivelor, 2 (2007), București.

²⁰⁶⁸ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική Κοινότης Κωνσταντζής Ρουμανίας...*, ό.π, σ. 26.

²⁰⁶⁹ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. CXXII, όπου οι Χ. Τομπαλάκης (είδη βιομηχανίας), Μουρέλλης & Γεωργιάδης, Π.Ι. Καρέλλας (δημητριακά), Ζ.Γ. Κοντόπουλος, Β. Τσακανίκας (αποικιακά είδη), Β. Τσακανίκας (κρασιά), Π.Κ. Παπαγιανόπουλος, Π.Ι. Καρέλλας (άλευρα), κ.ά.

²⁰⁷⁰ Adrian Ilie, "Aspecte privind viața politică și demografică...", ό.π, σ. 115, όπου το 1890 οι 1.942 κάτοικοι της πόλης ήταν 1.206 Τούρκοι και Τάταροι, 507 Ρουμάνοι, 91 Έλληνες, 75 Βούλγαροι, κ.ά.

²⁰⁷¹ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική κοινότης Κωνσταντζής Ρουμανίας...*, ό.π, σ. 26.

²⁰⁷² Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 171-172.

²⁰⁷³ S. Comfort, *Albumul Dobrogean pe anul 1911...*, ό.π, σ. 23-24.

²⁰⁷⁴ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 90-91, όπου οι Ν. Λεμιάδης & Δ. Πιπέλης (κεραμοποιεία), Β. Μουρέλλης, Κ. Σαββόπουλος & Ι. Ξανθόπουλος (εμπόριο δημητριακών), Ζ.Α. Μαυρομάτης, Γ. Νικολαΐδης, Επαμεινώντας Ζαχαριάδης (αποικιακά είδη), Π.Σ. Μαυρογιάννης,

Το 1915 που ο πληθυσμός της πόλης ανερχόταν σε 6.830 κατοίκους, η παρουσία της διασποράς ήταν περισσότερο δυναμική και τα μέλη της κατείχαν μπουραρίες, εστιατόρια, αρτοποιεία, ταβέρνες, ραφεία, ένα βιβλιοπωλείο, ένα κατάστημα κατασκευαστικής ξυλείας (Ιωάννης & Φαρμάκης), ενώ ένα (1) από τα έξι (6) ξενοδοχεία της πόλης ανήκε στον Ζ. Μαυρομάτη, αλλά και ένα φωτογραφείο²⁰⁷⁵. Σημαντική ήταν η παρουσία της διασποράς στην εμπορία δημητριακών και την επόμενη χρονιά, όπου ο πληθυσμός της πόλης εμφανιζόταν σημαντικά μειωμένος²⁰⁷⁶.

Στο **Οστρόφ (Ostrov)**, λιμάνι επί του Δούναβη στη Δοβρουτσά με πληθυσμό 2.250 κατοίκους (450 οικογένειες) το 1885, η οικονομική παρουσία της διασποράς ήταν ισχυρή στην εμπορία δημητριακών, αποικιακών ειδών και ποτών²⁰⁷⁷, ενώ ποιο αδύναμη καταγράφεται το 1905, σε πληθυσμό της πόλης 3.997 κατοίκους²⁰⁷⁸. Το 1914 η πόλη αριθμούσε 3.410 κατοίκους, η παρουσία της ελληνικής διασποράς ήταν περιορισμένη και ο πληθυσμός της ανερχόταν σε 43 κατοίκους το 1913²⁰⁷⁹. Διέθεταν μόνο λίγα καταστήματα²⁰⁸⁰, ενώ το 1916 η οικονομική της παρουσία καταγράφηκε ακόμη ποιο περιορισμένη²⁰⁸¹. Σημαντική καταγράφεται, επίσης, η παρουσία της διασποράς στην κοινότητα **Παλάς (Palas)** με πληθυσμό 2.940 κατοίκους το 1905, με ιδιοκτήτες αγροκτημάτων τους Γ. Δούκας και Δημήτριος Ζωσιμάς²⁰⁸², κ.ά.

10.4 Η διασπορά στην Τούλτσα και στο Σουλινά

Στην **Τούλτσα (Tulcea)**, λιμάνι επί του βόρειου βραχίονα του Δούναβη και πρωτεύουσα του ομώνυμου νομού στη βόρεια Δοβρουτσά, ο πληθυσμός της διασποράς αυξανόταν σταθερά, ενώ τα στατιστικά στοιχεία καθιστούν δύσκολη την πληθυσμιακή της αποτίμηση, εξ αιτίας των διαφορετικών υπηκοοτήτων των μελών της. Θεωρούμε ως πιθανή, ωστόσο, την καταγραφή σύμφωνα με την οποία ο πληθυσμός της πόλης ήταν 17.948 το 1879 από τους οποίους 324 Έλληνες υπήκοοι

Γ. Νικολαΐδης (αποθήκη αλεύρων), Α. Μιχαηλίδης (αρτοποιείο), Ν. Λεμιάδης, Α. Ανεζίρης, Δ. Τρανός, Αν. Ζάππας (καπηλεία), Μ. Ελευθερίου (ασβέστης), Π. Καντήλης (ζωγράφος), κ.ά.

²⁰⁷⁵ Anuarul Național al României 1915..., *ό.π.*, σ. 171-172, όπου οι Ν. Λεμιάδης (μπουραρία), Δημήτριος Αρχοντίδης, Αχιλλέας Κυριάκου, Ν. Λεμιάδης (εστιατόριο), Δημήτριος Αλέξη (αρτοποιείο), Δ. Αρχοντίδης, Αχ. Κυριάκου, Ν. Λεμιάδης, Π. Νικολάου, Α. Τσογκαρίδης (ταβέρνες), αδελφοί Χατζόπουλοι (ράφτες), Κ. Λασκαρίδης (βιβλιοπωλείο), Ν. Καρόπουλος (φωτογραφείο).

²⁰⁷⁶ Anuarul Național al României 1916..., *ό.π.*, σ. 154-155, όπου οι Απ. Πηλίδης (αποικιακά), Ν. Λεμιάδης, Δ. Κρουστάλας, Κ. Κορομιάδης (καφενεύα), Δ. Αρχοντίδης, Τ. Νικολαΐδης, Οδ. Στάθης (καπηλεία), Ι. Μακρής, Β. Π. Μουρέλης, Δ. Βαρθολομαίου (εμπόριο δημητριακών), Νικολαΐδης, Φ. Τσιτσικόπουλος, Σ. Θεογνώστης, Μ. Θεογνώστης, Δ. Βαρθολομαίου (μεσίτες δημητριακών), κ.ά.

²⁰⁷⁷ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, *ό.π.*, σ. CXXIII, όπου οι Β. Σταυρόπουλος, αδελφοί Κίτσου (αποικιακά), Ι.Γ. Διαμαντόπουλος (οιονοπνευματώδη), αδελφοί Κίτσου (δημητριακά).

²⁰⁷⁸ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, *ό.π.*, σ. 91-92, όπου οι Ι. Κοκκινάκης, Μ. Μαχαΐρας, Λ. Σταυρόπουλος, Άγγελος Λαμπάκης (αποικιακά), Μ. Μαχαΐρας & Τ. Μοκασάνου (εστιατόριο), Άγγελος Λαμπάκης, Μιχ. Μαχαΐρας, Θεόδωρος Σταυρόπουλος (καπηλεία), κ.ά.

²⁰⁷⁹ Σταύρος Μάνεσης, *Η ελληνική Κοινότης Κωνσταντζής Ρουμανίας...*, *ό.π.*, σ. 26.

²⁰⁸⁰ Anuarul Național al României 1915..., *ό.π.*, σ. 172, όπου οι Θεωδωρής Σταυρόπουλος και Παναγής Δημητρίου (παντοπωλεία), Β. Σταυρόπουλος (εστιατόριο) και Δημήτριος Γεωργίου (ταβέρνα).

²⁰⁸¹ Anuarul National al Romaniei 1916..., *ό.π.*, σ. 16, όπου οι Θεόδωρος Σταυρόπουλος (αρτοποιείο), Άγγελος Λαμπάκης (καπηλεία), Βασ. Σταυρόπουλος (εστιατόριο) Μ. Μωσιδής (έμπορος δημητριακών).

²⁰⁸² Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, *ό.π.*, σ. 92, όπου οι Κ. Ν. Γεωργιάδης (εστιατόριο), Γ. Π. Σταυρογιάννης (καφενεύα), Αριστοτέλης Ιωαννίδης, Δημ. Μιχαηλίδης, Αλέξανδρος Νεστορίδης (καπηλεία), Ι. Μακρής (κρεοπωλείο), Κ. Κοντονιάρης (ξυλουργός), κ.ά.

από τα 5.000 μέλη της διασποράς περίπου, που αυξήθηκαν σε 1.066 μέλη το 1913, επί συνολικού πληθυσμού της πόλης 21.727²⁰⁸³. Τα περισσότερα μέλη της διασποράς ήταν Οθωμανοί υπήκοοι²⁰⁸⁴, ενώ αρκετά νέα μέλη της ήλθαν στην Τούλτσα από τη Βεσσαραβία. Στην απογραφή του 1899 καταγράφηκαν 616 Έλληνες υπήκοοι στην πόλη και 3.053 συνολικά στο νομό, στον οποίο ανήκε διοικητικά και ο Σουλινάς²⁰⁸⁵.

Η επαγγελματική απασχόληση των μελών της διασποράς εκτεινόταν σε όλες τις δραστηριότητες που παρείχε η θάλασσα. Βαρκάρηδες, ναύτες, οδηγοί πλοίων, αλλά και παντοπώλες, καφετζήδες, δάσκαλοι, καταστηματάρχες, κ.ά.²⁰⁸⁶. Ταυτόχρονα υπήρχαν πλούσιες οικογένειες εμπόρων δημητριακών, όπως οι Δημήτριος Τραμουντάνας, Νικόλαος Βελιάτης, Κωνσταντίνος Βέλουρης, Παναγιώτης Ροσάκης, Λευτέρης Στεριόπουλος, Δανιήλ Πετρόπουλος, Κυριάκος Κατινιώτης, Παναγιώτης Βέργος, κ.ά. Πολλά μέλη της διασποράς ήταν κρατικοί υπάλληλοι ως Ρουμάνοι πολίτες, όπως ο Αθανάσιος και Νίκος Βαλασόγλου, Αλέξανδρος Ν. Βασιλείου, κ.ά.

Το 1885 η πόλη αριθμούσε 19.234 κατοίκους, από τους οποίους οι 1.600 ήταν μέλη της διασποράς²⁰⁸⁷. Η στατιστική, ωστόσο, σημειώνει μόνον ότι γιατρός του νομού ήταν ο Ν. Καραντινός, ότι υπήρχαν δύο σχολεία της διασποράς όπου δάσκαλοι ήταν οι Περικλής Μιχαηλίδης και Κων. Αδριανού, αλλά δεν περιλαμβάνει καθόλου στοιχεία για την εμπορική δραστηριότητα στην πόλη²⁰⁸⁸. Το 1887 λειτουργούσε το τυπογραφείο *Απόλλων*, όπου εκδόθηκε η «Πολιτική γεωγραφία της νήσου Κύπρου» του Κύπριου δάσκαλου Περικλή Μιχαηλίδη²⁰⁸⁹.

Το 1905 η Τούλτσα αριθμούσε 20 χιλ. κατοίκους και η ελληνική διασπορά κατείχε πρωτεύουσα οικονομική παρουσία στην πόλη. Μέλη της διασποράς καταγράφονταν έξι (6) από τους 16 εμπόρους δημητριακών, τέσσερις (4) από τους 24 εμπόρους αποικιακών, ενώ χονδρέμπορος αποικιακών ήταν ο Π.Ι. Λυκιαρδόπουλος²⁰⁹⁰. Μέλη της διασποράς ήταν, επίσης, γιατροί, δικηγόροι, ασφαλιστές, τραπεζίτες, φαρμακοποιοί, βιβλιοπώλες, έμποροι κατασκευαστικής ξυλείας²⁰⁹¹, κ.ά. Μέλη της διασποράς είχαν επενδύσεις και σε βιομηχανικές μονάδες, όπως οι Α. Αβραμίδης & Ν. Σωτηρίου (ιδιοκτήτες αλευρόμυλου), Γ. Νικολαΐδης (μονάδα πόσιμου νερού), Ν. Γεωργίου (κεραμοποιείο), ενώ ο Οδυσσέας Καραβίας ήταν ιδιοκτήτης του ξενοδοχείου Κεντρικό, στο κέντρο της πόλης, που το κληρονόμησε η αδελφή του Ασπασία Ζαχαριάδη το 1916. Μέλη της διασποράς κατείχαν, επίσης, μπουραρίες, εστιατόρια, καφεενεία, τυροπωλεία, καπηλεία,

²⁰⁸³ Victor Hernich Baumann, *Prezența Elenilor la Tulcea...*, ό.π, σ. 101.

²⁰⁸⁴ Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα 1835-1878...», ό.π, σ. 18-19

²⁰⁸⁵ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, ό.π, σ. 88-89.

²⁰⁸⁶ Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα 1835-1878...», ό.π, σ. 86-88.

²⁰⁸⁷ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. CXXIII, όπου 3.000 χιλ. Ρώσοι, 1.600 Έλληνες, 800 Μουσουλμάνοι, 700 Τάταροι, κ.ά.

²⁰⁸⁸ Ibidem, σ. CXXIII.

²⁰⁸⁹ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 153.

²⁰⁹⁰ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 421-425, όπου οι αδελφοί Καραβία, Ηλίας Λυκιαρδόπουλος, Ν.Π. Λυκιαρδόπουλος & υιοί, Μ.Ζ. Παπαδάτος, Ι. Αντύπας, Οδ. Καραβίας (δημητριακά), Α.Ι. Καραβέλας, Σ. Ορκούλας, Μ.Ζ. Παπαδάτος και Φ. Παπαμανώλης (αποικιακά).

²⁰⁹¹ Ibidem, σ. 424-425 όπου οι Αλέξ. Δενδρινός και Παπαδάτος (γιατροί), Ν. Λυκιαρδόπουλος (δικηγόρος - ασφαλίσεις), Α. Αβραμίδης (τραπεζίτης), Ι. Ιωαννίδης (φαρμακοποιός), Σ.Α. Παπαδόπουλος (βιβλιοπώλης).

καταστήματα πώλησης τσιμέντων, ρουχισμού, κρασιών, παπουτσιών, σάκων για δημητριακά²⁰⁹², ενώ καταστήματα με οιοπνευματώδη και τσάι, τόσο αναγκαίων για τους ναυτικούς, είχαν οι Γεράσιμος Στρατιώτης, Χαράλαμπος & Σωτήριος Φλαμαρόπουλος και Ιωάννης Ν. Πεταλάς²⁰⁹³. Διαπιστώνουμε, δηλαδή, την ισχυρή οικονομική παρουσία της διασποράς στο εμπόριο δημητριακών, στην πλοιοκτησία, στις υπηρεσίες, στους επαγγελματίες και στη βιομηχανία.

Ακμαία παρέμεινε η παρουσία της διασποράς στην καταγραφή του 1916 σε καφεενία, μπουραρίες, αρτοποιεία, εμπόρους αποικιακών, μαλλιού, φαρμακείο, κ.ά, καθώς και σε βιομηχανικές επενδύσεις, όπου υπήρχαν οι παρακάτω μονάδες²⁰⁹⁴.

- Χ. Νικολαΐδης, μονάδα πόσιμου νερού,
- Κ. Μιχαηλίδης, κεραμοποιείο,
- Χ. Φλαμαρόπουλος, μονάδα παραγωγής κονιάκ,
- Αλ. Αβραμίδης, εργοστάσιο ξυλείας,
- Αλ. Αβραμίδης, αλευρόμυλος,
- Αβ. Σωτηρίου, αλευρόμυλος.

Οικογένειες της διασποράς με μεγάλη οικονομική παρουσία στην Τούλτσα υπήρξαν η οικογένεια Π. Λυκιαρδόπουλου από την Κεφαλλονιά, η οικογένεια Παναγιώτη Καλκανδή με συγγένειες στην Οδησό και στη Βραΐλα²⁰⁹⁵, η οικογένεια Γεράσιμου Καλλιγά από την Κεφαλλονιά²⁰⁹⁶, η οικογένεια Γεώργιου Βέργου από το Βόλο²⁰⁹⁷, η οικογένεια Διαμαντή Βαφίνου, οι οικογένειες Απόστολου Δενδρινού, Εμμανουήλ Κουκούλη, Αντώνιου Παπαδόπουλου από τις Κυκλάδες, αδελφοί Νικόλαος και Μιχαήλ Παπαδάτος από την Κεφαλλονιά, οι οικογένειες Θεόδωρου Φλαμαρόπουλου, Στρατιώτη, Ευσταθόπουλου, κ.ά. Πολλοί απόγονοί τους εντάχθηκαν στην τοπική κοινωνία, ενώ πολλοί συνήπταν γάμους μεταξύ τους²⁰⁹⁸.

Όπως σημειώθηκε στο κεφάλαιο 5.7, η διασπορά στην Τούλτσα είχε εκκλησία (1850), κοινότητα (1871) και ελληνική Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα (1874). Το 1879 δάσκαλος ήταν ο Δημ. Γ. Παλαμάρης και το 1881 εγκαταστάθηκε στην πόλη ο επίσης δάσκαλος Κυριάκος Σταματιάδης από την Κωνσταντινούπολη. Το 1893 η κοινότητα με Πρόεδρο τον Ν. Ζαφείρη, λειτουργούσε αρρεναγωγείο όπου δίδασκαν δύο δασκάλες, καθώς και παρθεναγωγείο²⁰⁹⁹. Το 1905 διευθυντής στο κοινοτικό αρρεναγωγείο ήταν ο Λουκάς Παναγάκης και στο παρθεναγωγείο ο Ε. Λαμπρινίδης²¹⁰⁰. Λόγω της διακοπής των διπλωματικών σχέσεων των δύο χωρών το

²⁰⁹² Ibidem, όπου οι Αγγελετάκης, Ν. Αρμαράκης, Ν. Μπαρμπέρης, Ν. Λυκιαρδόπουλος (μπουραρίες), Ν. Μπαρμπέρης, Π. Μαστέλος (εστιατόρια), Ν. Αγγελάκης, Ν. Αρμαράκης, Π. Αρμαράκης, Μ. Χατζόπουλος (καφεενία), Καρβέλας, Π.Ν. Λυκιαρδόπουλος, Ι. Ροζανίτης (τυριά), Ι.Α. Καραβέλας, αδελφοί Παπαμανώλη, αδελφοί Ροζανίτη (κρασιά), Δ. Βαμβακάρης, Ε. Σαντοριναίος (παπούτσια), Χ. Φλαμαρόπουλος, Γ. Λυκιαρδόπουλος, Α. Ουρκούλας (καπηλειά), Αν. Παγκιώτης (φρούτα), κ.ά.

²⁰⁹³ Victor Hernich Baumann, *Prezenta Elenilor la Tulcea...*, ό.π, σ. 53, 99-100.

²⁰⁹⁴ Anuarul României 1916..., ό.π, σ. 213-215.

²⁰⁹⁵ Victor Hernich Baumann, *Prezența Elenilor la Tulcea...*, ό.π, σ. 41-45.

²⁰⁹⁶ Ibidem, σ. 46-49.

²⁰⁹⁷ Ibidem, σ. 49-50.

²⁰⁹⁸ Ibidem, σ. 35-88.

²⁰⁹⁹ Πατρίς, 7/19 Φεβρουαρίου 1893, όπου τα υπόλοιπα μέλη της κοινοτικής επιτροπής Α. Δενδρινός, Μ. Παπαδάτος, Π. Λυκιαρδόπουλος, Ι. Αντύπας, Θ. Κοντογούρης και Σπ. Ούρκούλας.

²¹⁰⁰ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 421-425.

1905, οι επιθεωρητές των σχολείων έκλεισαν το αρρεναγωγείο και τιμώρησαν με δημόσια επίπληξη το παρθεναγωγείο της πόλης²¹⁰¹.

Η κοινότητα **Πηγές (Izvoarele)**, (Alibeichioi μέχρι το 1923, Regele Ferdinand το 1923-1947, Στρατηγός Μάρκος το 1947-1948 και Filimon Sarbu το 1948-1964)²¹⁰² στην περιφέρεια της Τούλτσα από αμιγή ελληνικό πληθυσμό, αποτελεί συσσωμάτωση με εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτά των κοινοτήτων που παρατίθενται εδώ. Η εγκατάσταση των πρώτων 20 οικογενειών από την περιοχή της Θεσσαλονίκης και της Βάρνας το 1820-1821 στην περιοχή της Τούλτσα, σχετιζόταν με την αναζήτηση ασφάλειας για τη ζωή και το μέλλον των κατοίκων εξ αιτίας της ελληνικής επανάστασης του 1821²¹⁰³. Το 1894 το σχολείο της κοινότητας αριθμούσε 58 μαθητές και στο διάστημα 1881-1894 δασκάλα ήταν η Ολυμπία Νικολάου²¹⁰⁴. Ο δάσκαλος Nichita Bonjug (1910-1912) ήταν ο πρώτος που έγραψε μονογραφία για την ελληνική διασπορά των Πηγών με λαογραφικά στοιχεία²¹⁰⁵, ενώ ο πληθυσμός της κοινότητας το 2011 ανερχόταν σε 350 κατοίκους²¹⁰⁶.

Ο **Σουλινάς (Sulina)** στο νομό Τούλτσα, λιμάνι της Δοβρουτσάς στη Μαύρη Θάλασσα στο δέλτα του Δούναβη, γνώρισε σημαντική ανάπτυξη μετά τη Συνθήκη των Παρισίων, όπως συνολικά η Δοβρουτσά. Με βάση το άρθρο 53 της Συνθήκης του Βερολίνου, ο Σουλινάς διατήρησε το καθεστώς του ελεύθερου λιμανιού που είχε από το 1870 από τους Οθωμανούς²¹⁰⁷, ώστε μέχρι το 1917 ήταν ελεύθερα δασμών όλα τα προϊόντα στο λιμάνι, εκτός από αυτά που διακινούνταν δια ξηράς²¹⁰⁸. Όλα τα διοικητικά προβλήματα της πόλης επιλύονταν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δουνάβεως (Ε.Ε.Δ), σημαντικά έργα επέκτασης και εκσυγχρονισμού του λιμανιού εκτελούνταν στο διάστημα 1890-1910 επίσης από την Ε.Ε.Δ²¹⁰⁹, ενώ από το 1878 λιμενάρχης στην πόλη ήταν ένας εκπρόσωπος της Ε.Ε.Δ και στην πόλη υπήρχαν αντιπροσωπείες όλων των ναυτιλιακών εταιρειών²¹¹⁰.

Το 1880 η πόλη αριθμούσε 1.800 κατοίκους, που αυξήθηκαν σε 6.145 το 1889, ενώ η διασπορά αριθμούσε 1.065 κατοίκους το 1880 και 2.339 το 1889, που αυξανόταν εποχιακά, κυρίως το χειμώνα, αναλόγως των εργασιών φορτοεκφόρτωσης δημητριακών για εξαγωγές. Τόποι καταγωγής της διασποράς στην πόλη το 1889 ήταν κυρίως η Κεφαλλονιά, Ιθάκη, Μύκονος και Ανατολική Θράκη²¹¹¹. Ωστόσο, η απογραφή του 1899 που έγινε με κριτήριο την υπηκοότητα, πολλά μέλη της

²¹⁰¹ Λεωνίδας Ράδος, «Τα ελληνικά σχολεία της Ρουμανίας στο τέλος του 19^{ου} και αρχή του 20^{ου} αιώνα...», *ό.π.*, όπου σημειώνει ότι το Αρρεναγωγείο είχε διευθυντή τον Ε. Κορδή και το Παρθεναγωγείο την Ασπασία Νικολαΐδου.

²¹⁰² Mihai Albotă, *Istoria învătăământului tulcean de la începutul până în anul 2007*, Tulcea, 2008, σ. 33.

²¹⁰³ Comunitatea Elena din Izvoarele, www.unibuc.ro/prof/stinca_n_a/.

²¹⁰⁴ Mihai Albotă, *Istoria învățământului tulcean...*, *ό.π.*, σ. 33.

²¹⁰⁵ Nichita Bonjug, «Note asupra grecilor din satul Ferdinand I – Alibeichioi», *Analele Dobrogei*, X (1929).

²¹⁰⁶ Comunitatea Elena din Izvoarele..., *ό.π.*

²¹⁰⁷ Petru Zaharia, «Sulina – Porto-Franc (1870-1939)», *Revista Peuce*, (1977-1978), Tulcea, σ. 515.

²¹⁰⁸ *Ibidem*, σ. 515-529.

²¹⁰⁹ Daniela Bușa, «Potrurile de pe litoralul vestic al Mării Negre...», *ό.π.*, σ. 573.

²¹¹⁰ Petru Zaharia, «Sulina – Porto-Franc (1870-1939)...», *ό.π.*, σ. 520,524.

²¹¹¹ Δημήτριος Κοντογεώργης, *Σουλινάς, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού*, (26 Ιουλίου 2007).

διασποράς δεν απογράφτηκαν ως Έλληνες γιατί ήταν Οθωμανοί πολίτες, πράγμα που συνέβη και σε άλλες πόλεις της Δοβρουτσάς.

Η σπουδαιότητα του λιμανιού του Σουλινά οφειλόταν τόσο στο ότι ήταν λιμάνι ελεύθερο δασμών, όσο και στη δυνατότητα φόρτωσης των πλοίων χωρίς να υπόκεινται στη διαδικασία εισέλευσης στο Δούναβη για προσέγγιση στο Γαλάτσι ή στη Βραΐλα, πράγμα που απαιτούσε χρόνο και δαπάνες. Επιπλέον τα πλοία μπορούσαν να φορτώνουν το χειμώνα, όταν ο Δούναβης ήταν παγωμένος. Για τους λόγους αυτούς η ναυσιπλοΐα στο Σουλινά αναπτύχθηκε σε όλη την περίοδο που αναφερόμαστε, ιδιαίτερα με μεταφορά προϊόντων με ποταμόπλοια από τη Βραΐλα και το Γαλάτσι (φόρτωση λίμπο). Η κίνηση στο λιμάνι του Σουλινά, λοιπόν, ήταν δύο ειδών. Κατ' αρχήν η ναυσιπλοΐα του ελεύθερου λιμανιού του Σουλινά και, επίσης, η ναυσιπλοΐα «λίμπο», η μεταφόρτωση, δηλαδή, προϊόντων που έφταναν με ποταμόπλοια από τα λιμάνια του Κάτω Δούναβη.

Πίνακας 39

Η ναυσιπλοΐα στο Σουλινά το 1883 και το 1900

Σημαία	Αριθμός πλοίων(1883)	Φορτίο (τόνοι 1883)	Αριθμός πλοίων (1900)	Φορτίο (τόνοι 1900)
Βρετανική	532	549.942	260	458.721
Ελληνική	285	87.226	197	256.128
Γαλλική	66	65.125		
Οθωμανική	394	34.718		
Αυστριακή	14	12.777	81	131.503
Ρωσική	62	10.553		
Δανική	5	5.397		
Ιταλική	16	5.059	86	127.426
Ρουμανική	10	3.179		
Άλλες	13	10.927		
ΣΥΝΟΛΟ	1.352	784.903	1.101	1.151.509

Πηγή: Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. XXX, (1883), D. Buşa, "Porturile pe litoralul vestic al Marii...", ό.π, σ. 576, (1900).

Η ναυσιπλοΐα «λίμπο» αποτελούσε σημαντική οικονομική παράμετρο τόσο για το λιμάνι του Σουλινά όσο και για την εμπορία προϊόντων της Ρουμανίας, αφού σημαντικό ποσοστό των εξαγωγών της χώρας γινόταν με αυτό τον τρόπο, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

Πίνακας 40

Εξαγωγές δημητριακών «λίμπο» από το Σουλινά (εκατόλιτρα)

Έτος	Σύνολο εξαγωγών	Εξαγωγές «λίμπο»	% «λίμπο»
1887	23.871.574	1.562.885	6
1893	41.881.709	5.321.421	13
1902	51.017.555	3.616.725	7

Πηγή: Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν...*, ό.π, σ. 84.

Αυτή την περίοδο το περιβάλλον στο Σουλινά ήταν ταυτόχρονα Ανατολίτικο και κοσμοπολίτικο, όπου κυριαρχούσε επίσημα η ελληνική γλώσσα, όλοι οι κάτοικοι είχαν την προστασία των διαβατηρίων Ρουμανίας, Ελλάδας, Ρωσίας, Βρετανίας, Αυστρίας και Πύλης και ο Σουλινάς χαρακτηριζόταν ως «Ευρώπολις»²¹¹². Είναι χαρακτηριστικό ότι υπήρχαν ρουμανική, ελληνική, καθολική, αγγλικανική, αρμενική και εβραϊκή εκκλησία καθώς και δύο τζαμιά.

Το 1885 η διασπορά είχε πρωταγωνιστική παρουσία στην οικονομία της πόλης, αφού μέλη της ήταν τρεις (3) από τους πέντε εξαγωγείς δημητριακών, οι δύο (2) χονδρέμποροι αποικιακών της πόλης, έξι (6) από τους οκτώ (8) καταστηματάρχες αποικιακών, εμπόριο κρασιών ασκούσαν οι Καμπέρης & Παρπαριάς, φαρμακείο είχε ο Τ. Ζερβός, ξενοδοχείο ο Θ.Α. Συνοδινός και ναυτιλιακοί πράκτορες ήταν οι αδελφοί Σταθάτου, Β. Καραντινός, Φώσκολος & Σαρσολόζο και Πυλαρινός. Μέλη της διασποράς ήταν ιδιοκτήτες καφενείου, ασφαλιστικού γραφείου, εργολαβίας κατασκευής έργων, γυναικείων ενδυμάτων, κ.ά.²¹¹³.

Το 1905 η πόλη αριθμούσε 5.770 κατοίκους, όμως η οικονομική της σημασία λόγω της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δουνάβεως και των εξαγωγών δημητριακών ήταν μεγάλη, ώστε να υπάρχουν Προξενία από εννέα ξένες χώρες, μεταξύ των οποίων και της Ελλάδας με Πρόξενο τον Αναστάσιο Μαυράτο, του Βελγίου με τον Γ. Ιγγλέση και της Ολλανδίας με τον Χ. Σκριβάνο²¹¹⁴. Η διασπορά είχε κυρίαρχη παρουσία που ξεκινούσε με τα ελληνικά που ήταν η ομιλούμενη γλώσσα στην πόλη²¹¹⁵, καθώς και στο εμπόριο με καταστήματα αποικιακών ειδών, καταστήματα αλεύρων, καταστήματα ρουχισμού, αποθήκες πετρελαίου, κατασκευαστικής ξυλείας, αρτοποιεία, βιβλιοπωλεία, καφενεία, καπηλειά, εστιατόρια, ασφαλίσεις, ναυτιλιακούς πράκτορες, κουρείς, οδοντίατρο, καταστήματα πώλησης κρασιών, αλευρόμυλο²¹¹⁶, κ.ά. Τη μεγαλύτερη, όμως, εμπορική κίνηση στην πόλη προσέφεραν οι τρεις κάτοχοι εργοστασίων Γ. Δελαδέστιμας, Σ. Παϊζης και Σ. Σουρβίνος²¹¹⁷, οι οκτώ (8) πλοιοκτήτες της διασποράς από τους εννέα (9) συνολικά στην πόλη και οι επτά (7) έμποροι δημητριακών από του 13 συνολικά, που ήταν από τους μεγαλύτερους έμπορους στη Ρουμανία²¹¹⁸. Στη μεταφορά δημητριακών για φόρτωση σε πλοία

²¹¹² Spiridon G. Focas, "The Greeks and Navigation on the Lower Danube...", *ό.π.*, σ. 124.

²¹¹³ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, *ό.π.*, σ. CXXIV, όπου οι Σ. Δρακούλης, Καρβούνης και Ι. Μαράτος (εξαγωγείς), Γ. Σορμπάνος και Γ. Κοντογούρης (αποικιακά), Ι. Ξενάκης, Κ. Ζωσάτος, Γ. Κουρκούλας, Παρασχάκης, Σ. Βλασόπουλος (λιανεμπόριο), Ι. Ζερβός (καφενείο), Προύσος (κατασκευές), Αικ. Γεωργίου (γυναικεία ενδύματα), Β. Καραντινός (ασφαλίσεις).

²¹¹⁴ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, *ό.π.*, σ. 430-431.

²¹¹⁵ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, *ό.π.*, σ. 164.

²¹¹⁶ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, *ό.π.*, σ. 430-431, όπου οι Αυγουστής Αλέξη, Γρ. Κοντογούρης, Καμπέρης & Παρπαριάς, Σπ. Ραϊζης, Β. Ζερβός, κ.ά (αποικιακά), Δ. Πατρίκιος, Δ. Στεφανίτζης, Παν. Στεφανίτζης, (αρτοποιεία), Π. Αγγιουλάτος, Π. Μπύρης, Ι. Μαρούλης, Μ. Ευδιάς, Π. Παπαθανασίου, Ι. Ρουμπάτος (καφενεία), Ι. Αρσένης, Κ. Κόκκινος, Γ. Καλογεράς, Ε. Μυλωνάς, αδελφοί Χριστοδούλου, κ.ά (καπηλειά), Β.Σ. Καραβιάς (βιβλία), Γ. Π. Αυγερινός (τυπογραφεία και εφημερίδες), Παν. Στεφανίτζης (αλευρόμυλος), Α. Αυγουστής, Καμπέρης & Παρπαριάς, Γρ. Κοντογούρης, Οδ. Γαρμπής, Σπ. Λυκιαρδόπουλος, Διονύσιος Ζερβός (κρασιά), Ν. Μαγγίνας, Γ. Π. Αυγερινός (εστιατόρια), Δ. Πρασάς, Ι. Βλασόπουλος (κατασκευαστική ξυλεία), κ.ά.

²¹¹⁷ Ibidem, σ. 431.

²¹¹⁸ Ibidem, σ. 430-431, όπου οι Γρ. Κοντογούρης, Γ. Δόριζας, Α. Αυγουστής, αδελφοί Δρακούλη, Π. Στεφανίτζης, Ν. Κυριακίδης και Γ. Τρωιάνος (πλοιοκτήτες), Σπ. Καρβούνης, αδελφοί Δρακούλη, Γ. Ιγγλέσης, Ν. Κυριακίδης, Α. Μαράτος και Ν. Βαλσαμάκης (έμποροι δημητριακών).

θαλάσσης για εξαγωγές, διακρίνονταν οι πλοιοκτήτες σλεπιών και ρυμουλκών Γ. Δόριζας, αδελφοί Δρακούλη (2 σλέπια), Αρ. Κοντογούρης (2 σλέπια), Γρ. Κοντογούρης (ρυμουλκό), Π. Στεφανίτζης (2 σλέπια), Αντώνιος Φωκάς²¹¹⁹. Στο Σουλινά «...μαζεύονταν το χειμώνα εκατοντάδες ποταμόπλοια φορτωμένα με δημητριακά, που φορτώνονταν μετά στα ατμόπλοια»²¹²⁰.

Η ελληνική διασπορά στο Σουλινά διέθετε κοινοτική οργάνωση, σχολείο και εκκλησία πριν από το 1878, δηλαδή όταν η Δοβρουτσά ήταν υπό την εξουσία της Πύλης, όπως σημειώθηκε στο κεφάλαιο 5.7 του πρώτου μέρους. Το 1891-1892 εγγράφηκαν στο Αρρεναγωγείο της πόλης 88 μαθητές και στο Παρθεναγωγείο 106 μαθήτριες²¹²¹. Το 1893 ο Πρόεδρος της κοινότητας Γεράσιμος Ζερβός μαζί με τον ιερέα Νικόλαο Οικονόμου και ειδική επιτροπή κατοίκων, συγκέντρωσαν χρήματα για την ανακαίνιση της ελληνικής εκκλησίας του *Αγίου Νικολάου*²¹²², ενώ ο μεγάλος αριθμός της διασποράς αποδεικνύεται και από το ότι περισσότερα από 190 μέλη της συνέβαλλαν στον έρανο ανακαίνισής της εκκλησίας²¹²³. Το 1895-1896 το Παρθεναγωγείο διέθετε τέσσερις τάξεις και 81 μαθήτριες, με 46 μαθήτριες στην πρώτη, 12 στη δεύτερη, 15 στην τρίτη και 8 (οκτώ) στην τέταρτη τάξη²¹²⁴.

Η διακοπή των διπλωματικών σχέσεων Ελλάδας- Ρουμανίας στο διάστημα 1905-1911 με αφορμή το Κουτσοβλαχικό ζήτημα είχε αρνητικές συνέπειες και για τη διασπορά στο Σουλινά. Συγκεκριμένα ο έμπορος Σταύρος Βιδόπουλος, Δήμαρχος του Σουλινά, καθώς και οι Ν.Γ. Κυριακίδης, πλοιοκτήτης και ναυτιλιακός πράκτορας, καθώς και οι Γεράσιμος Αυγερινός, Παν. Μπίρης και Σπύρος Ραϊζης έμποροι, διακήρυξαν δημόσια ότι δεν ήταν ούτε Έλληνες ούτε Ρουμάνοι αλλά Σουλινιώτες, συμβάλλοντας έτσι στην ταχύτερη ενσωμάτωση της διασποράς της πόλης στην τοπική κοινωνία²¹²⁵. Ταυτόχρονα οι επιθεωρητές εκπαίδευσης της Ρουμανίας έκλεισαν το Αρρεναγωγείο (διευθυντής Πολύτιμος Κελαϊδίτης) και το Παρθεναγωγείο (διευθύντρια η Ζηνοβία Πορφύρα) της διασποράς στην πόλη.

Παρ' όλα αυτά, στην καταγραφή του 1916 η διασπορά συνέχισε να έχει κυρίαρχη οικονομική θέση μεταξύ των 7.018 κατοίκων της πόλης κατέχοντας:

- Τις πέντε από τις οκτώ εταιρείες πλοιοκτησίας,
- το σύνολο των τεσσάρων γραφείων προμηθειών των πλοίων,
- τα δύο από τα πέντε ρυμουλκά,
- το σύνολο των 12 καφενείων,
- το ένα από τα δύο εργοστάσια πόσιμου νερού,
- τα 20 από τα 22 καταστήματα αποικιακών,
- τα πέντε από τα έξι καταστήματα ενδυμάτων,
- τους τέσσερις από τους πέντε κουρείς στην πόλη,
- το μοναδικό οδοντιατρείο (Σπύρος Πορφυράτος),

²¹¹⁹ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοϊαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 390-400.

²¹²⁰ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 164.

²¹²¹ Δημήτριος Κοντογεώργης, *Σουλινάς*, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, ό.π.

²¹²² *Πατρίς*, 11/23 Ιουνίου 1893.

²¹²³ *Πατρίς*, 7/19 Ιουλίου 1893.

²¹²⁴ Leonidas Rados, *Școlile grecești din România (1857-1905)*, București, 2006, σ. 302-308.

²¹²⁵ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοϊαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 123.

- τρεις από τους έξι εμπόρους κατασκευαστικής ξυλείας,
- το μοναδικό βιβλιοπωλείο (Σωκράτης Αυγερινός),
- το ένα από τα δύο τυπογραφεία της πόλης, κ.ά.²¹²⁶.

Στην **Ισάκτσα (Isaccea)**, κωμόπολη της Δοβρουτσάς επί του Δούναβη στην περιφέρεια της Τούλτσα με 3.372 κατοίκους το 1905, η διασπορά είχε σημαντική οικονομική παρουσία. Συγκεκριμένα διέθετε καταστήματα αποικιακών, αρτοποιείο, καφενείο, κουρείο, καπηλειά, ένα ξενοδοχείο (Γιάννης Ινδιανός), ένα κατάστημα εμπορίας ξυλείας (Ηλίας Αβραμίδης), καθώς και έναν αλευρόμυλο (Οδυσσεάς Μόρφης)²¹²⁷. Στα τέλη της περιόδου που εξετάζεται, ωστόσο, η διασπορά καταγράφεται ολιγομελής, παρ' όλο που ο πληθυσμός της πόλης ανήλθε σε 4.800 κατοίκους²¹²⁸. Ισχυρή οικονομική παρουσία στην περιοχή είχε ο έμπορος δημητριακών, αποικιακών και ιδιοκτήτης μονάδας πόσιμου νερού Σπ. Καμιλάτος, καθώς και ο αρτοποιός Αλέξιος Μαζαρίδης. Στη διπλανή κωμόπολη **Μπαμπαντάγ (Babadag)** με 1.920 κατοίκους το 1905, ο Ιωάννης Ψαρός είχε κατάστημα αποικιακών, γυναικεία ενδύματα η Πηνελόπη Ιγγλέση, έμπορος δημητριακών ήταν ο Νέστωρ Δημητρίου, ενώ ο Επιφάνειος Στεφανίδης είχε αλευρόμυλο²¹²⁹. Τέλος σε όλη την περιφέρεια της Τούλτσα (βόρεια Δοβρουτσά), συναντούμε μέλη της διασποράς με διάφορες εμπορικές δραστηριότητες²¹³⁰.

10.5 Η διασπορά στο Γαλάτσι

Το **Γαλάτσι (Galați)**, πρωτεύουσα του νομού Κουβούρ (Cunur) στη νότια Μολδαβία, αποτελούσε το λιμάνι της Μολδαβίας και είχε πληθυσμό 40.022 κατοίκους το 1881²¹³¹, που αυξήθηκε σε 59.143 το 1890²¹³², σε 66.216 το 1899 και σε 71.719 κατοίκους το 1912²¹³³. Όπως δείχνει η πληθυσμιακή αύξηση, το Γαλάτσι εξελίχθηκε δυναμικά δημιουργώντας συνεχώς νέες θέσεις απασχόλησης και ελκύνοντας νέους κατοίκους, μεταξύ των οποίων και ελληνική διασπορά, παρά την κατάργηση (1883) του προνομίου που είχε ως ελεύθερο λιμάνι από το 1836-1837. Ωστόσο, μετά το 1880, η οικονομική σημασία του λιμανιού του Γαλατσίου υποχώρησε υπέρ της Βραΐλας, που έγινε το πρώτο λιμάνι εξαγωγής δημητριακών της Ρουμανίας. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η Κωνσταντσα κατέστη το δεύτερο εισαγωγικό και εξαγωγικό λιμάνι της Ρουμανίας, εξ αιτίας των έργων υποδομής και των εξαγωγών πετρελαίου, ώστε το Γαλάτσι αποτελούσε πλέον το τρίτο σε οικονομική σπουδαιότητα λιμάνι της

²¹²⁶ *Anuarul Național al României 1916...*, ό.π, σ. 196-197.

²¹²⁷ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 427-428, όπου οι Σπύρος Καμελάτος, Χρίστος Λεοστάτος (αποικιακά), Χρίστος Λεοστάτος (αρτοποιείο), Γιάννης Ινδιανός (καφενείο), Φώτης Αφεντούλης (κουρείο), Ι. Αβραμίδης, Σπύρος Καμελάτος (καπηλειά), κ.ά.

²¹²⁸ *Anuarul Național al României 1916...*, ό.π, σ. 152.

²¹²⁹ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 425-426.

²¹³⁰ *Ibidem*, σ. 428-430, όπου οι αδελφοί Παπαδόπουλοι, Απ., Αθην. και Κων. Βούλγαρης, Μόσχος Σιμιτόπουλος (εργοστάσιο στην κοινότητα Άγιος Γεώργιος), Ι. Φαρδούλης, Έλενα Καρανικόλα (δασκάλα), Ι. Μανασής, κ.ά.

²¹³¹ Mariana-Delia Pohrib, "Statutele comunității Elene din Galați adoptate în anii 1899 și 1924", în *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, București, 2010, σ. 55-61.

²¹³² Moise N. Pacu, *Cartea județului Corvuluiu*, București, 1891, σ. 15.

²¹³³ Cojoc Marioara, *Constanța – Port Internațional...*, ό.π, σ. 50.

χώρας. Το 1906 οι εξαγωγές της Ρουμανίας καταγράφονταν σε 1.161.738 τόνους από τη Βραΐλα, 828.149 από την Κωνσταντσα και 630.940 από το Γαλάτσι²¹³⁴.

Το 1881 η ελληνική διασπορά αριθμούσε 4.423 κατοίκους αποτελώντας το 11% περίπου του συνολικού αριθμού των 40.022 κατοίκων²¹³⁵. Σε μία καταγραφή του 1885 η διασπορά ανερχόταν σε 3.433 άτομα, εκ των οποίων οι 533 ήταν από την Κεφαλληνία, 378 από τις Κυκλάδες, 133 από την Ιθάκη και τους Παξούς, 84 από τις Σπέτσες, Πάρο και Ύδρα και 59 από την Αττική και Βοιωτία²¹³⁶. Το 1890 η διασπορά αριθμούσε 4.196 κατοίκους, δηλαδή το 7% των 59.143 κατοίκων της πόλης²¹³⁷ και το 1899 αριθμούσε 3.587 κατοίκους Έλληνες υπηκόους και στο νομό συνολικά 3.760²¹³⁸. Η μείωση του πληθυσμού της διασποράς μεταξύ 1881-1890 μπορεί να εξηγηθεί μόνο με την ενσωμάτωση σημαντικού αριθμού της στην τοπική κοινωνία, διότι οι αφίξεις Ελλήνων συνεχιζόταν και ο πληθυσμός της διασποράς έπρεπε να καταγραφεί περισσότερος. Τα παραπάνω στοιχεία ενισχύουν την άποψή μας ότι η διασπορά στο Γαλάτσι ξεπερνούσε τις 8 (οκτώ) χιλ. κατοίκους συνυπολογίζοντας την ενσωματωμένη διασπορά.

Τομέα με ιδιαίτερη παρουσία για τη διασπορά αυτή την περίοδο αποτελούσε η εμπορία δημητριακών και η μεταφορά δημητριακών από τη Μολδαβία με ποταμόπλοια μέσω του ποταμού Προύθου για εξαγωγές από το λιμάνι του Γαλασίου. Από τα 741 ποταμόπλοια που εισήλθαν στον Προύθο το 1882, τα 589 ήταν της διασποράς (ποσοστό 79,5%), που μετέφεραν το 78,5% του συνολικού φορτίου, ενώ ακόμη μεγαλύτερα ήταν τα αντίστοιχα ποσοστά το 1888 (83,5% σε αριθμό σλεπιών και 85,7% σε φορτίο)²¹³⁹. Στην εμπορία δημητριακών δραστηριοποιούνταν πάνω από 25 έμποροι της διασποράς και το 1881 λειτουργούσε χρηματιστήριο υπό τη διεύθυνση του Εμπορικού Επιμελητηρίου, μέσω του οποίου πουλήθηκαν στο διάστημα 1883-1887 αγροτικά προϊόντα ύψους 61,8 εκατ. λει²¹⁴⁰. Το 1887-1888 Νομάρχης ήταν ο Επαμεινώντας Περίδης²¹⁴¹, ενώ το 1893 Πρόεδρος του Επιμελητηρίου που αποτελούνταν από 32 μέλη εκλέχτηκε ο Π. Θ. Σεκιάρης²¹⁴².

Το 1885 η διασπορά διαδραμάτιζε σημαντικότερο ρόλο στην οικονομική ζωή της πόλης, με εντονότατη παρουσία πρωτίστως στον τομέα της πλοιοκτησίας και στις εξαγωγές δημητριακών. Πλοιοκτήτες στο λιμάνι καταγράφονταν αποκλειστικά μέλη της διασποράς, ενώ μέλη της κατείχαν τους πέντε από τους οκτώ εξαγωγικούς οίκους δημητριακών και άλλους έξι στην εσωτερική μεσιτεία του προϊόντος²¹⁴³. Μέλη της

²¹³⁴ Daniela Buşa, "Potrurile pe litoralul vestic al Mării Negre..." *ό.π.*, σ. 574.

²¹³⁵ Mariana-Delia Pohrib, "Statutele Comunității Elene..." *ό.π.*, σ. 56.

²¹³⁶ Cornelia Papacostea-Danielopolu, "La vie culturelle des communautés grecques..." *ό.π.*, σ. 479.

²¹³⁷ Moise N. Pacu, *Cartea județului Covurluiu...*, *ό.π.*, σ. 109.

²¹³⁸ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, *ό.π.*, σ. 88-89.

²¹³⁹ Moise N. Pacu, *Cartea județului Cuvurluiu...*, *ό.π.*, σ. 386-388.

²¹⁴⁰ Ibidem, σ. 267, 269.

²¹⁴¹ Ibidem, σ. 318.

²¹⁴² *Πατρίς*, 7/19 Ιουλίου 1893.

²¹⁴³ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, *ό.π.*, σ. XXIX-XXXVII, όπου οι Κ. Γ. Βαλσαμάκης, Χρυσοβελώνης & υιοί, Οδ. Νεγρεπόντης, Φώσκολος & σια, Σ. Βλασσόπουλος, Α. Αρσένης και Ι. Πεταλάς (πλοιοκτήτες), αδελφοί Σεκιάρη & Σια, Οδ. Νεγρεπόντης, Κ.Γ. Βαλσαμάκης, υιοί Χρυσοβελώνη & σια και Δ. Βρυώνης (εξαγωγείς δημητριακών), αδελφοί Λουλούδη, Δ. Κουρβισιάνος, Χρ. Δ. Ζαφειράτος, Ν. Κυριακόπουλος, Ν. Μακρής και Οδ. Ντουνιάς (μεσίτες).

διασποράς ήταν δικηγόροι, γιατροί, τραπεζίτες, έμποροι αποικιακών προϊόντων, έμποροι ενδυμάτων, έμποροι κρασιών, κ.ά.²¹⁴⁴ και διέθεταν βιομηχανικές μονάδες, όπως αποστακτήρες οινοπνεύματος (υιοί Χρυσοβελώνη, Σ. Τοπάλης, Βασιλειάδης & Καλφογιάννης, Αρ. Π. Παπαδόπουλος), ένα εργοστάσιο παρασκευής κεριών φωτισμού (Αρ. Παπαδόπουλος), ένα εργαστήριο αγροτικών μηχανημάτων (Ε.Α. Λαμπρινίδης) και ένα βυρσοδευείο (Μ.Π. Μαυρογιάννης). Τέλος, μέλη της διασποράς κατείχαν τρεις αλευρόμυλους (Επαμεινώνδας Λαμπρινίδης, αδελφοί Χριστοφοράτου και Δ. Δελαπόρτας), ενώ 10 μέλη της ήταν ιδιοκτήτες αγροκτημάτων και Έλληνας Πρόξενος στην πόλη ήταν ο Μ.Γ. Φοντάνας²¹⁴⁵.

Η ανάπτυξη του λιμανιού της πόλης οφειλόταν βεβαίως στη γενικότερη ανάπτυξη της χώρας. Όμως η απόδοση της Βεσσαραβίας στη Ρωσία με τη Συνθήκη του Βερολίνου, αφαίρεσε από το Γαλάτσι τη δυνατότητα αξιοποίησης της παραγωγής αγροτικών προϊόντων της ενδοχώρας της Βεσσαραβίας, από όπου μεταφέρονταν τα δημητριακά και άλλα προϊόντα με ποταμόπλοια μέσω του Προύθου για εξαγωγές²¹⁴⁶. Αρνητικά λειτούργησε για το Γαλάτσι, επίσης, η κατάργηση το 1883 των προνομίων που είχε ως ελεύθερο λιμάνι, με αποτέλεσμα την εμπορική αβεβαιότητα στο λιμάνι σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1880-1890 και την πτώχευση εταιριών, μεταξύ των οποίων ο οίκος των αδελφών Καραβία²¹⁴⁷. Πέραν όλων των ανωτέρω, η Ε.Ε.Δ επέβαλε υπερβολική φορολογία στη διακίνηση δημητριακών από το λιμάνι της πόλης²¹⁴⁸, με αποτέλεσμα «ένα μέρος της εξαγωγής ρουμανικών δημητριακών να γίνεται μέσω της Οδησού», γεγονός που οδήγησε σε διαμαρτυρίες τους εμπόρους του Γαλατσιού²¹⁴⁹. Αυτές οι αρνητικές εξελίξεις οδήγησαν σε κάμψη την οικονομική δραστηριότητα στο λιμάνι της πόλης, καθιστώντας το δεύτερο σε εμπορική κίνηση λιμάνι της χώρας μετά το 1887 όπως σημειώθηκε ήδη, με τον όγκο της εμπορικής κίνησης να κυμαίνεται αυτή την περίοδο για μεν τις εξαγωγές σε ποσοστό μεταξύ 11-15% του συνόλου, για δε τις εισαγωγές σε ποσοστό μεταξύ 20,1% και 29%²¹⁵⁰.

---

²¹⁴⁴ Ibidem, όπου οι Κ. Παγώνης, Γ. Βολέντης, Α. Ζαφειρόπουλος (δικηγόροι), Κ.Γ. Βαλσαμάκης, Οδ. Νεγρεπόντης, Χρυσοβελώνης & σια (τραπεζίτες), Αρ. Σερφιώτης, Καραβίας, Σταυρίδης, Λατούφης, Μομφεράτος (γιατροί), Ξ. Αγγελής, Δ.Β. Δελαδέστιμας, Σ. Ταξόπουλος (εμπόριο κρασιών), Κ. Κωστόπουλος (εμπόριο ξυλείας), Θ. Οικονομίδης, Ζωγράφος & Κολογέροβιτς (ανταλλακτήρια), Θωμαΐδης, Μ. Κόκκαλης, Αντωνιάδης, Γ.Χ. Αποστόλης & Σια, Αθ. Ν. Ζαρίφης, αδελφοί Θεολόγου, Β. Γεωργίου, Δ.Β. Δελαδέστιμας, Α. Ταπόπουλος (αποικιακά), κ.ά.

²¹⁴⁵ Ibidem, σ. XXXI, όπου οι ιδιοκτήτες αγροκτημάτων Κ.Γ. Βαλσαμάκης, Ε. Λαμπρινίδης, Ε. Μητάκης (:), Σ. Δέτσιος, Α. Παπαδόπουλος, Σ. Τοπάλης, υιοί Χρυσοβελώνη, Οδ. Β. Νεγρεπόντης, Αρ. Σερφιώτης και Π. Μαλαξάς.

²¹⁴⁶ Paul Păltănea, *Istoria oraşului Galaţi...*, ό.π, σ. 166, όπου οι τρεις νομοί Cahul, Ismail και Bolgrad που επεστράφησαν στη Ρωσία.

²¹⁴⁷ Ibidem, σ. 166-172. Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, η πτώχευση των Καραβία στο Γαλάτσι, Καββαδία στη Βραΐλα και Νικολόπουλος & υιός, οφειλόταν στη στάση πληρωμών του μεγαλέμπορου Μιχαήλ Σπάρταλη στο Λονδίνο, τον οποίο συμπαρέσυρε ο αιφνίδιος θάνατος (1884) του Ιωάννη Σεκιάρη, (Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 407).

²¹⁴⁸ Ibidem, σ. 177.

²¹⁴⁹ Ibidem, σ. 179, σημείωση.

²¹⁵⁰ Ibidem, σ. 173-174, 178 ενώ διαφορετικά είναι τα ποσοστά που δίνει ο Moise N. Pacu (πίνακας).

Πίνακας 41

Όγκος εισαγωγών και εξαγωγών στη Ρουμανία το 1887 (χιλ. τόνοι)

Πόλη	Εισαγωγές	Ποσοστό %	Εξαγωγές	Ποσοστό %
Βουκουρέστι	91.618	29,1	13.278	5,0
Γαλάτσι	51.556	16,4	36.493	13,7
Βραΐλα	49.321	15,7	73.528	27,7
Γιούργεβο			19.597	7,4
Κοράμπια			16.306	6,2
Καλαφάτι			15.697	5,9
Τούρνου Μαγκουρέλε			12.882	4,8
Κωνσταντία			11.100	4,2

Πηγή: Moise N. Pacu, *Cartea județului Covurluiu...*, ό.π, σ. 228.

Σύμφωνα με άλλες πληροφορίες, ο ανταγωνισμός που αντιμετώπιζαν οι πλοιοκτήτες μέλη της διασποράς στη δεκαετία του 1880-1890 ήταν τόσο έντονος, ώστε ορισμένα μέλη της αναγκάστηκαν να μεταφέρουν την έδρα των δραστηριοτήτων τους στη Βραΐλα²¹⁵¹. Ωστόσο μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο το Γαλάτσι συγκέντρωνε νέους κατοίκους και ήταν η τρίτη σε πληθυσμό πόλη της Ρουμανίας²¹⁵².

Το 1894-1895 καταγράφηκαν 353 ποταμόπλοια και ρυμουλκά που κατείχαν περίπου 140 πλοιοκτήτες της διασποράς στο Γαλάτσι και στη Βραΐλα²¹⁵³. Σημειώνεται η συνεχής βελτίωση της θέσης της διασποράς στον τομέα της πλοιοκτησίας ποταμόπλοιων μεταξύ 1885 και 1905 και η σχετική μείωση της παρουσίας της στην εξαγωγή δημητριακών στο αντίστοιχο διάστημα. Σημειώθηκε ότι μία από τις αιτίες αυτής της εξέλιξης ήταν ο σκληρός ανταγωνισμός με την εβραϊκή διασπορά του Γαλατσίου, της οποίας ο πληθυσμός αυξήθηκε σε 15.600 άτομα το 1885²¹⁵⁴, καθώς και η κάμψη των διεθνών τιμών των δημητριακών.

Η πληθυσμιακή παρουσία της διασποράς στο Γαλάτσι στην απογραφή του 1905 καταγράφεται πολυπληθέστερη και η οικονομική της παρουσία ακόμη περισσότερο ουσιαστική σε πολλούς τομείς²¹⁵⁵. Ιδιαίτερα στον τομέα της πλοιοκτησίας υπήρχε κυριαρχία της διασποράς, αφού από τις 32 εταιρείες πλοιοκτησίας στην πόλη οι 25 ανήκαν σε μέλη της διασποράς²¹⁵⁶. Σημαντική ήταν η

²¹⁵¹ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία. Η περίπτωση της ελληνικής παροικίας της Βραΐλας*, Αθήνα, 2012, σ. 389, (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), όπου οι περιπτώσεις των πλοιοκτητών Ιωάννης Σεκιάρης (παλαιότερα), Λεωνίδα και Εμμανουήλ Χρυσοβελώνης, Κων. Κώττης.

²¹⁵² Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, ό.π, σ. 189.

²¹⁵³ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοϊαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 390-400.

²¹⁵⁴ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. XXX.

²¹⁵⁵ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 94- 124.

²¹⁵⁶ Ibidem, σ. 102, όπου οι πλοιοκτήτες Μ.Ν. Αθανασούλης, Παν. Αθανασούλης, Π. Μπαρτζούκας, Αντ. Μπουγάς, Καλιμάνης & Βαλιανάτος, Παν. Καρούσος, Κ. Κονιδάρης, Ν. Κουρβισιάνος, αδελφοί Κουταβά, Σπύρος Δελαπόρτας, αδελφοί Μανιάτη & Λ. Δημησιάνος, αδελφοί Μελισσαράτου, Νεόφυτος & Α. Αμπατιέλος, Ι. Πιάγκος, Κ. Μόσκας, Στ. Χάνος, Κ. Πιπίνος, Γ. Σαραντόπουλος, Διονύσιος Σκουταράκος, Νικ. Συνοδινός, Θωμάς Τσαύλος, Βαλλιάνος & Βεντούρας, Γ. & Δ. Βάρναλης, Γ. & Ι. Βάρναλης, Ζ. Χ. Ζαφειράτος.

οικονομική δραστηριότητά της στην εμπορία δημητριακών, καθώς και στην εμπορία αποικιακών ειδών όπου υπήρχαν 10 επιχειρήσεις του είδους²¹⁵⁷. Ωστόσο υπήρχαν μόνο δύο εξαγωγείς δημητριακών²¹⁵⁸, στοιχείο που πιστοποιεί τη σημαντική στροφή των πλοιοκτητών και εμπόρων δημητριακών της πόλης στην εμπορία και διακίνηση του προϊόντος στο εσωτερικό, δηλαδή στα λιμάνια του Δούναβη. Σημαντική ήταν η παρουσία της διασποράς, επίσης, σε γιατρούς, δικηγόρους, καθώς και σε αρτοποιεία, κουρεία, καφενεία, καπηλειά, εστιατόρια, εμπόρους αλεύρων, κρασιών, τυροκομικών ειδών²¹⁵⁹, κ.ά.

Μεγαλύτερη από ότι σε πολλές άλλες πόλεις της Ρουμανίας και ιδιαίτερα σημαντική για τη βιομηχανική ανάπτυξη της Ρουμανίας ήταν η συμμετοχή της διασποράς στη βιομηχανικές επενδύσεις στην πόλη του Γαλατσίου. Οι επενδύσεις αυτές αποδεικνύουν την πολύπλευρη συμβολή της διασποράς στην ανάπτυξη της Ρουμανίας, που δεν ταυτιζόταν μόνο με την πλοιοκτησία και το εμπόριο. Συγκεκριμένα το 1891 υπήρχαν συνολικά στο Γαλάτσι 47 βιομηχανικές μονάδες, από τις οποίες οι 15, δηλαδή σε ποσοστό μεγαλύτερο του 30%, ανήκαν σε μέλη της ελληνικής διασποράς και συγκεκριμένα:

- Αδελφοί Δροσούλη, εργοστάσιο λουκουμιών,
- Χ. Πολάκης, εργοστάσιο λουκουμιών,
- Κ. Ι. Φωτιάδης, εργοστάσιο καραμέλας και σοκολάτας,
- Γεράσιμος Νικηφοράτος, μονάδα μακαρονιών,
- Α. Ζαφειράτος, μονάδα μακαρονιών,
- Π. Ζαφειράτος, μονάδα μακαρονιών,
- Γ. Γεωργιάδης, εργοστάσιο μελάνης,
- Απόστολος Π. Παπαδόπουλος, οινοπνευματώδη ποτά,
- Ι. Ηγουμενίδης, παστά ψάρια,
- Αδελφοί Χριστοφοράτου, αλευρόμυλοι,
- Σάββας Χριστοφοράτος, αλευρόμυλοι,
- Αριστείδης Π. Παπαδόπουλος, μονάδα φωτιστικών κεριών,
- Ν. Σπύρου, τόννοι,
- Αθανάσιος Μανουηλίδης, παρασκευή οινοπνεύματος, και

---

²¹⁵⁷ Ibidem, όπου οι Αληπράντης, Δ. Καρούσσοι, Ι. Καραγιαννόπουλος, Α. Λαμπρινίδης, Σπύρος Μεταξάς, Ι. Μιχαηλίδης (μεσίτες δημητριακών), αδελφοί Αντωνιάδη, Στ. Ι. Αποστολίδης & Σια, Α. Χατζηαποστόλης, Χατζηαποστόλης & Μόσχος, Ι. Καλαβρέζος & Σια, Δ.Ν. Μόσχος, Μ.Κ. Πασχάλης, Π.Γ. Σαράφης, Ι.Α. Σαρρή και Γ. Σφαέλος (χονδρέμποροι αποικιακών).

²¹⁵⁸ Ibidem, σ. 109, όπου οι Ν. Κουρβισιάνος και Ν. Παππασάββας.

²¹⁵⁹ Ibidem, σ. 101 κ.ε., όπου οι Γ. Καβαλιώτης, Ι.Ν. Φιλιππίδης, Γ. Γεωργαλάς, Βίκτωρ Μακρής, Π. Μακρής, Γρ. Μαλαξάς, Γ. Μαυρομάτης, Ι.Ε. Βασιλείου (δικηγόροι), Σ. Καραβιάς, Ν. Μαλκότσης, Ι. Μοίρας, Ι. Μομφεράτος, Ι. Παπανικόλας, Αρ. Σερφιώτης, Κ. Σταυρίδης (γιατρός), Γ. Κουρβισιάνος, Π. Μοσχόπουλος, Κ. Νικολόπουλος, Ι. Παλικαρδής, Δ. Γ. Σίμος, Ι. Σταθάτος, Χ.Α. Σταυρίδης, κ.ά (καφενεία), Τ. Αφεντούλης, Β. Αντύπας, Στ. Χ. Αποστολάτος, Π. Χριστοφοράτος, Σ. Χριστοφοράτος, Ηλ. Κατιόπουλος, Τ. Μαλκότσης, Ι. Σπυράτος, αδελφοί Βασιλάτου, κ.ά (αρτοποιεία), Ν. Ραϊκόπουλος, Ι. Βρεττός, Ν. Ζώταλης (εστιατόρια), Ι. Αναστασιάδης, Α. Αποστολίδης, Ι. Μαγιόπουλος (τυριά), Π. Ν. Αντωνάτος, Γ. Αντωνιάδης, Γ. Βακαγιαννόπουλος, Ευφροσύνη Καλλιγά, Β. Καλλιγάς, Ι. Κουλούρης, Γ. Κωνσταντινίδης, Ελ Παπαδόπουλος, Χρ. Ευλογημένος, Χρ. Μάντζορος, Ι. Ευδόκιμος, Χρ. Πανταζής, Ν. Ραφτόπουλος, Δ. Δαμήρης, κ.ά (καπηλειά), κ.ά.

- Επαμεινώντας Λαμπρινίδης, αλευρόμυλοι (μέχρι το 1888)²¹⁶⁰.

Οι επενδύσεις της διασποράς στο βιομηχανικό τομέα αποκτούν μεγαλύτερη σημασία εάν λάβουμε υπ' όψη ότι στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα στο Γαλάτσι λειτούργησαν συνολικά 55 σύγχρονα εργοστάσια, από τα οποία τα 35 (ποσοστό 63%) ήταν επενδύσεις στη βιομηχανία διατροφών²¹⁶¹. Από τις 35 βιομηχανίες διατροφών συνολικά στην πόλη, οι 15 (ποσοστό περίπου 43%), ανήκαν σε μέλη της διασποράς. Η μεγαλύτερη από τις τρεις μονάδες παρασκευής μακαρονιών στη δεκαετία του 1890 ήταν αυτή του Παναγιώτη Ζαμφειράτου, που είχε ιδρυθεί το 1864²¹⁶². Βρισκόταν στην όχθη του Δούναβη σε ιδιόκτητο κτίριο με δύο ορόφους και πολλές αίθουσες, όπου ήταν εγκαταστημένα πολυάριθμα μηχανήματα, πρέσες, κ.ά. Στις αρχές της δεκαετίας του 1890 εργαζόνταν σ' αυτήν 20 άτομα, η παραγωγή ανερχόταν σε 615.500 χιλιόγραμμα μακαρόνια και συναφή προϊόντα και η αξία τους σε 540.000 λεί. Ο αριθμός των εργαζομένων και η αξία της παραγωγής καταγραφόταν μειωμένος (250-300.000 χιλιόγραμμα) το 1908²¹⁶³.

Η διασπορά συνέχισε να επενδύει στον τομέα της βιομηχανίας και στα επόμενα χρόνια, δημιουργώντας σημαντικές μονάδες. Το 1890 οι Δ. Γεωργίου & Ι. Αλεξίου ίδρυσαν μονάδα οινοπνευματωδών ποτών, το 1894 ο Ι.Δ. Προδρόμ(ου) αγόρασε το εργοστάσιο κονιάκ του Α.Π. Παπαδόπουλου που λειτουργούσε από το 1872, το 1897 η εταιρεία Μ. Αποστολίδης & Σια ίδρυσε μονάδα υφαντουργίας που το 1908 απασχολούσε 60 εργαζόμενους²¹⁶⁴, το 1902 ο Γ.Ι. Γρηγορόπουλος ίδρυσε μονάδα λουκουμιών και χαλβά, το 1907 ο Ιωάννης Π. Μαυρογιάννης ίδρυσε μονάδα χημικών και φαρμακευτικών ειδών και ο Σ. Α. Πρωτόπαπας αγόρασε τη μονάδα ζυμαρικών του Π. Ζαφειράτου²¹⁶⁵. Μια στατιστική του 1897 για μονάδες λουκουμιών, χαλβά και ταχίνι στο Γαλάτσι, έδειχνε ως σημαντικότερες επενδύσεις αυτές του Δ. Μαρκεζίνη και του Β. Λυμπερόπουλου²¹⁶⁶. Η πρώτη απασχολούσε 5-8 άτομα και παρήγε ετήσια 4.000-5.000 κιλά λουκούμια, 30.000-40.000 κιλά χαλβά, 25.000-30.000 κιλά γλυκίσματα και 5.000-10.000 κιλά καραμέλες, που κάλυπταν ανάγκες όχι μόνο του Γαλατσίου αλλά και άλλων πόλεων της Ρουμανίας²¹⁶⁷. Στην περίοδο αυτή φαίνεται να συνέχισε τη λειτουργία της η μονάδα οινοπνευματωδών ποτών από μαστίχα του Στράτου Θωμαΐδη²¹⁶⁸.

Στην καταγραφή του 1905 η παρουσία της διασποράς στις βιομηχανικές επενδύσεις στο Γαλάτσι παρέμενε σημαντική. Συγκεκριμένα καταγράφηκαν 12 μονάδες της διασποράς στους παρακάτω τομείς οικονομικής δραστηριότητας:²¹⁶⁹

- Ιορδάνης Λανδάρης, εργαστήριο μηχανημάτων,

²¹⁶⁰ Moise N. Pacu, *Cartea județului Corvuluiu...*, ό.π, σ. 260, σημ 1.

²¹⁶¹ E. Mihaly și S. Mihaly, "Din istoria industriei alimentare din Galați în a doua jumătate a secolului al XIX-lea", *Danubius*, I (1967), Galați, σ. 234.

²¹⁶² *Ibidem*, σ. 237.

²¹⁶³ *Ibidem*, σ. 237.

²¹⁶⁴ Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei...", ό.π, σ. 79.

²¹⁶⁵ G. Codreanu, *Monografia fabricilor din Galați...*, ό.π, σ. 140-292.

²¹⁶⁶ E. Mihaly și S. Mihaly, "Din istoria industriei alimentare...", ό.π, σ. 237-238.

²¹⁶⁷ *Ibidem*, σ. 238.

²¹⁶⁸ Emeric Mihaly și Sara Mihaly, "Contribuții la istoria meșteșugurilor din Galați în a doua jumătate a secolului al XIX-lea", *Danubius*, II-III (1969), Galați, σ. 155.

²¹⁶⁹ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 94-124.

- Δ. Γεωργίου & Αλεξίου, οινοπνευματώδη ποτά,
- Ι. Κ. Φωτιάδης, καραμέλες, χαλβάς, κ.ά.,
- Παν. Ζαφειράτος, μακαρόνια,
- Ν. Αθανασίου, κεριά φωτισμού,
- Π. Μόρφης – Μ. Αποστολίδης, υφάσματα,
- Ι. Ηγουμενίδης, παστά ψάρια,
- Δ. Μαρκεζίνης, λουκούμια, χαλβάς, γλυκίσματα,
- Γ. Γρηγορόπουλος, λουκούμια, χαλβάς, γλυκίσματα,
- Β. Γ. Λυμπερόπουλος, λουκούμια, χαλβάς,
- Κωστής Καραμπής, λουκούμια, χαλβάς,
- Ν. Θεοχάρης, λουκούμια, χαλβάς.

Η παρουσία της διασποράς στη βιομηχανία συνεχίστηκε και ήταν ουσιαστική, όπου δραστηριοποιούνταν σύμφωνα με την καταγραφή του 1915 πολλά μέλη της σε πολλούς κλάδους της οικονομίας²¹⁷⁰. Εργοστάσιο κονσερβών είχε ο Ευστάθιος Ρουκλιώτης, εργοστάσιο κεριών ο Ανδρέας Αγγελόπουλος²¹⁷¹, εργοστάσιο μακαρονιών ο Θ. Ζαφειράτος, εργοστάσια λουκουμιών ο Κ. Καραμπής και ο Δ.Γ. Θεοφιλάτος, εργοστάσια σαπουνιών ο Εμμανουήλ Νικολάου και ο Αναστάσιος Πεταλάς²¹⁷². Μονάδα παρασκευής ασβέστη είχε ο Χρίστος Γεωργίου και μονάδα παρασκευής καραμέλας διέθετε ο Κ.Ι Φωτιάδης & Σια²¹⁷³.

Στην περίοδο αυτή αναπτύχθηκαν οι θαλάσσιες επικοινωνίες, που είχαν ως αποτέλεσμα την καθιέρωση των Ναυτιλιακών γραφείων σε κεντρικά λιμάνια. Στο Γαλάτσι ναυτιλιακά γραφεία διέθεταν οι Π.Μ. Κουρτζής, Χρηστίδης & Βασιλειάδης, Γ. Δρακούλης, Μ. Εμπειρικός, Γ.Ν. Κυριακίδης, Δ. Βαλλιάνος και Κ.Ν. Βασιλειάδης. ενώ τραπεζίτης ήταν ο Δ. Μαρούσης. Εντυπωσιακή ήταν η παρουσία της διασποράς στην κατοχή αρτοποιείων²¹⁷⁴, ενώ υπήρχαν πάνω από 30 καφενεία της διασποράς²¹⁷⁵, πάνω από 40 ταβέρνες²¹⁷⁶, πάνω από 20 καταστήματα αποικιακών ειδών²¹⁷⁷, εστιατόρια²¹⁷⁸, καταστήματα φρούτων, αποθήκες αλεύρων, καταστήματα

²¹⁷⁰ Anuarul Național al României 1916..., *ό.π.*, σ. 92-108.

²¹⁷¹ Ibidem, σ. 99 και 105.

²¹⁷² Ibidem, σ. 106, 107, 108.

²¹⁷³ Ibidem, σ. 94 και 110.

²¹⁷⁴ Anuarul Național al României 1916..., *ό.π.*, σ. 94, όπου οι Θεοχάρης Αφεντούλης, πέντε διαφορετικά καταστήματα από τα αδέρφια Χριστοφοράτου, Κρουστάλης Πανταζής, Σπύρος Δεστούνης, Φώτης, Χρίστος και Θεόδωρος Ι. Μαλκότσης, Βασίλειος Μορφέτας, Ηρακλής Σπυράτος, Γρηγόρης Βασιλάτος, Θ. Ζαφειράτος, κ.ά.

²¹⁷⁵ Ibidem, σ. 95, όπου οι Δ. Αναστασίου, Γ. Κυριάκος, Παναγής Λοβέρδος, Κ. Φερεντίνος, Πέτρος Χριστοφίδης, Β. Παναγιωτόπουλος, Νίκος και Σπύρος Βαγγελάτος, Ιωάννης Βικάτος, Παναγής Βικάτος, Κ. Πολύζος, Ν. Κρητικός, Γεράσιμος Λογαράς, κ.ά.

²¹⁷⁶ Ibidem, σ. 96-97, όπου οι Γ. Αντωνιάδης, Μαρία Καλλιγά, Μάρκος Καρούζος, Γ. Ευλογημάτος, Γ. Μάντζαρος, Ελευθέριος Πεردίκης, Χρ. Παπαδόπουλος, Κ.Ι. Περτούλης, Αρτέμιος Ρουσιόπουλος, Δ.Χ. Θεοφανάτος, Γ. Τυπάλδος, Αλ. Τρανούλης, κ.ά.

²¹⁷⁷ Ibidem, σ. 99, όπου οι Π.Ν. Αντωνάτος, Κ. Μπενετάτος, Γ. Μπάρλας, Σ.Β. Χριστοφοράτος, Κ. & Δ. Δερνίκος, Άννα Ιγγλέση, Ν. Χριστόπουλος, Αλ. Λυμπρίδης, Ανδρέας Μιχαλόπουλος, Γεράσιμος Πατρίκης, Ι. Βενέρης, Ν.Β. Ζήκας, κ.ά.

²¹⁷⁸ Ibidem, σ. 108, όπου οι Ι. Καλκανδής, Ι. Α. Γρηγορόπουλος, Μιχάλης Μαντούρης, Κ. Παρίσης, Ν. Παρίσης, Π. Γ. Ραϊκόπουλος, Ε. Γ. Βρεττός, Ι.Γ. Βροντήσης, Μ. Κουρής, κ.ά.

τυροκομικών, κουρείς²¹⁷⁹, κλειδαράδες και μαρμαρογλύπτες²¹⁸⁰. Σημειώνουμε επίσης το μεγάλο βιβλιοπωλείο του Κ. Γερογιάννη, που διέθετε περισσότερους από 250 τίτλους βιβλίων²¹⁸¹, κ.ά.

Σημαντική ήταν η παρουσία της διασποράς στον τομέα της ναυπήγησης πλοίων σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Μεταξύ των ειδικών στις κατασκευές πλοίων, από το 1860 ακόμη, σημειώσαμε ήδη τους Σάββας Παναήτης, Θεόδ. Κατούφας και Αναστάσιος Σιδέρης. Ο ειδικός Σωτηράκης Παναγιωτίδης κατασκεύασε τέσσερα πλοία για λογαριασμό της Κυβέρνησης της Μολδαβίας, πλοία 5.500 τόνων συνολικά για τον έμπορο έλληνα υπήκοο Παντελή Λαζάρου, καθώς και το πλοίο *Ελένη* ιδιοκτησίας του Πάνου Πατρίκη²¹⁸². Ναυπηγείο διέθετε, επίσης, το 1916 ο Κυριάκος Μόσχου²¹⁸³. Οι δυνατότητες ναυπήγησης, όμως, περιοριζόταν σε μικρά πλοία 300-350 τόνων²¹⁸⁴, ώστε πολλά μέλη της διασποράς προχώρησαν στην κατασκευή πλοίων κάθε μορφής σε ναυπηγεία του εξωτερικού, ιδιαίτερα στη Βουδαπέστη και στη Βρετανία (Λιντς). Στα δύο αυτά ναυπηγεία κατασκευάστηκαν 370 ποταμόπλοια το 1902-1903 (82,3% του συνολικού αριθμού κατασκευής και 90,6% της χωρητικότητάς τους) και 515 ποταμόπλοια το 1911-1912 (81,2% του αριθμού κατασκευής και 87,8% της χωρητικότητάς τους), όπου κατευθύνονταν και οι πλοιοκτήτες της διασποράς, επωφελούμενοι από τους ευνοϊκούς όρους χρηματοδότησης²¹⁸⁵. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι στα ναυπηγεία του Γαλασίου κατασκευάζονταν μικρότερα πλοία και γίνονταν επισκευές και συντηρήσεις, πολύ περισσότερο αφού τα αναγκαία υλικά έρχονταν από το εξωτερικό, με εξαίρεση το ξύλο κατασκευής²¹⁸⁶. Το 1905, επίσης, οικονομικά ισχυρά μέλη της διασποράς ήταν ιδιοκτήτες αγροκτημάτων, όπου καταγράφονταν οι Δ. Κ. Κλήμης, Χρ. Μακρής (γιατρός), Αρ. Παπαδόπουλος, Αρ. Σερφιώτης (γιατρός) και Ε. Τομπάζης²¹⁸⁷.

Σημειώνουμε, επίσης, μερικά ισχυρά οικονομικά μέλη της διασποράς που εκλέχθηκαν Δήμαρχοι και Βουλευτές της πόλης του Γαλασίου και του νομού, όπως οι Κων. Μαλαξιάς (Βουλευτής 1883 και 1884, Δήμαρχος Γαλασίου 1895-1896), Απόστολος Παπαδόπουλος (Βουλευτής του νομού 1895), Σεβ. Μουρούζης (Νομάρχης)²¹⁸⁸.

Όπως σημειώθηκε στο κεφάλαιο 5.3 του πρώτου μέρους, η κοινότητα της διασποράς στο Γαλάτσι ιδρύθηκε από το 1864, που αναγνωρίστηκε επισήμως από τα δικαστήρια ως νομικό πρόσωπο το 1899 με Πρόεδρο τον Ηλία Λατούφη²¹⁸⁹, γεγονός που της έδινε τη δυνατότητα να είναι ιδιοκτήτης ακινήτων. Το 1899, επίσης,

²¹⁷⁹ Ibidem, σ. 92-93, όπου οι Γ. Κωνσταντινίδης, Σπ. Δήμας, Παντελής Δημητρίου, Κωστής Γρ. Βλαχάκης, Βασίλειος Σερριανός, κ.ά.

²¹⁸⁰ Ibidem, σ. 104 και 108.

²¹⁸¹ *Σύλλογοι*, 29 Δεκεμβρίου/10 Ιανουαρίου 1888.

²¹⁸² Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...* "ό.π, σ. 7.

²¹⁸³ Anuarul Național al României 1916..., ό.π, σ. 99.

²¹⁸⁴ Emeric și Sara Mihaly, "Dezvoltarea industriei orașului Galați în perioada 1859-1878", *Studii și Articole de Istorie*, IX (1967), București, (extras), σ. 130.

²¹⁸⁵ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 462-463.

²¹⁸⁶ Emeric și Sara Mihaly, "Dezvoltarea industriei orașului Galați...", ό.π, σ. 130.

²¹⁸⁷ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 101-102.

²¹⁸⁸ Elena-Ingrid Bahamat, "Liberalism și liberali Gălățeni...", ό.π, σ. 118-119.

²¹⁸⁹ Mariana-Delia Pohrib, "Statutele Comunității Elene din Galați...", ό.π, σ. 55-66.

εγκρίθηκε το νέο καταστατικό της²¹⁹⁰, ενώ τον επόμενο χρόνο συμπεριλήφθηκε και στο Παράρτημα της Ελληνο-Ρουμανικής εμπορικής Σύμβασης, μαζί με άλλες επτά κοινότητες της διασποράς στη Ρουμανία. Η ελληνική κοινότητα Γαλατσίου ίδρυσε και συντηρούσε κοινοτικά σχολεία, έκτισε την εκκλησία της *Μεταμορφώσεως* στο διάστημα 1866-1872 και την προικοδότησε με ακίνητα που της απέδιδαν σταθερό εισόδημα 14 χιλ. λεί ετησίως²¹⁹¹. Η διακόσμηση της εκκλησίας έγινε το 1885, με εικόνες από την Κωνσταντινούπολη του γνωστού ζωγράφου της εποχής Σ. Μαγκλή²¹⁹².

Η εκπαίδευση σε ορισμένα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια είχε υψηλό επίπεδο στο Γαλάτσι. Πρώτο και ιστορικότερο κατά σειράν υπήρξε το *Ελληνικό Εκπαιδευτήριο* του Αναστάσιου Βενιέρη που ιδρύθηκε το 1857, το 1882 είχε 218 μαθητές και διέθετε ονομαστούς καθηγητές, μεταξύ των οποίων οι Δημοσθένης Ρούσσοις, Ν. Γ. Δόσσιος και Δ. Γ. Δασκαλόπουλος. Το 1893 ο Αν. Βενιέρης αποχώρησε από την ενεργό δράση και το εκπαιδευτήριο ανέλαβε ο Ι. Α. Φουμαγάλης²¹⁹³, ενώ έφοροι ήταν οι Σ. Καραβίας, Μ. Χρυσοβελώνης, Κ. Σταυρίδης, Π. Άκατος και Χ. Ζαφειράτος. Μέχρι το 1885 λειτούργησε στην πόλη, επίσης, το Εκπαιδευτήριο του Χ. Π. Μητρόπουλου, που είχε ιδρυθεί από το 1858²¹⁹⁴, καθώς και το *Εμπορικό Ινστιτούτο Γαλατσίου*²¹⁹⁵.

Το 1881 ιδρύθηκε το *Εκπαιδευτήριο Κορασίδων* της Αγλαΐας Λεβίδη που το 1889-1890 είχε 77 μαθήτριες, ενώ στο διάστημα 1881-1890 φοίτησαν στο εκπαιδευτήριο 345 μαθήτριες. Το 1884 επανιδρύθηκε το κοινοτικό σχολείο κορασίδων που συγκέντρωνε 100-120 μαθήτριες με πέντε καθηγητές. Το 1887 ιδρύθηκε το Λύκειο της κοινότητας για τα κορίτσια με διευθύντρια την Μαρία Βώλου²¹⁹⁶ και το 1895 ιδρύθηκε το εκπαιδευτήριο *Αθηνά* από τον Διονύσιο Πυλαρινό (μεταφορά από τη Βραΐλα στο Γαλάτσι)²¹⁹⁷, με τμήμα κορασίδων υπό την Αγλαΐα Λεβίδη και το 1898 ιδρύθηκε οικοτροφείο κορασίδων από την Αγγελική Α. Δρικούλη²¹⁹⁸.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύνθεση των μαθητών του Ινστιτούτου *Αθηνά* του Διονύσιου Πυλαρινού τον Οκτώβριο του 1905²¹⁹⁹. Στο εκπαιδευτήριο φοιτούσαν εκείνη τη χρονιά 63 μαθητές, που κατάγονταν από διάφορα διαμερίσματα της Ρουμανίας, αλλά και από Κεφαλλονιά, Ζάκυνθο και Κωνσταντινούπολη, ενώ δύο από μαθητές ήταν Οθωμανοί πολίτες, ένας Βρετανός και ένας Εβραίος. Από τους 59 εν ζωή Έλληνες γονείς οι 53 ήταν έμποροι, δύο κτηματίες, δύο ενοικιαστές αγροκτημάτων, ένας καθηγητής και ένας ναυτικός. Διαπιστώνεται, επίσης, ότι

²¹⁹⁰ Ibidem, σ. 64, όπου οι συντάκτες του καταστατικού Περικλής Άκατος, Γεώργιος Σφαέλος, Χ. Ανδρούτσος, Γ. Χατζηαποστόλης, Χ. Αποστολίδης, Σπύρος Καλλιγιάς και Κ. Μ. Λαμπρινίδης.

²¹⁹¹ Moise N. Pacu, *Cartea județului Corvuluiu...*, ό.π, σ. 132.

²¹⁹² Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, ό.π, σ.76.

²¹⁹³ *Πατρίς*, 17/29 Αυγούστου 1893.

²¹⁹⁴ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, ό.π, σ. 85.

²¹⁹⁵ Ibidem, σ. 86-89

²¹⁹⁶ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 153.

²¹⁹⁷ *Πατρίς*, 17/29 Αυγούστου 1893.

²¹⁹⁸ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, ό.π, σ. 89.

²¹⁹⁹ Rados Leonidas, *Școlile grecești din România...*, ό.π, σ. 248-253.

αρκετοί ισχυροί οικονομικοί παράγοντες από το Γαλάτσι, Βραΐλα, κ.ά, έστελναν τα παιδιά τους στο Ινστιτούτο Αθηνά.

Τέλος, στις κοινότητες γύρω από το Γαλάτσι στο νομό Κουβούρ καταγράφεται πλήθος μελών της διασποράς να ασκούν διάφορες δραστηριότητες, όπως ιδιοκτήτες παντοπωλείων, αρτοποιείων, καπηλειών, κ.ά²²⁰⁰. Ιδιαίτερη, όμως, ήταν η παρουσία τους στην κατοχή εργοστασίων (Σπύρος Μπαλτατζής, κοινότητα Independența), αλευρόμυλων (Χριστόφορος Μακρής, κοινότητα Smulți), αγροκτημάτων (Γ. Βλαστός, κοινότητα Cucea, Γ. Γεωργιάδης, κοινότητα Vlădești, Βασίλειος Π. Βασιλείου κοινότητα Pachea), καθώς και ενοικιαστές αγροκτημάτων (Βασίλειος Δούμας, Σπ. Βαλιανάτος, Σοφία Α. Παπαδοπούλου, Δ. Σταματιάδης, Σερφιώτης, Κίμων Βασματζίδης, Ανδρέας Φ. Μομφεράτος, Χριστόφορος Μακρής, κ.ά).

10.6 Η διασπορά στη Βραΐλα

Η Βραΐλα (Brăila) ήταν το λιμάνι της Βλαχίας, που εξελίχθηκε βαθμιαία μετά το 1863 στο μεγαλύτερο λιμάνι της χώρας και στο κύριο εξαγωγικό λιμάνι δημητριακών της Ρουμανίας. Καθημερινά 200-400 πλοία περίμεναν για φόρτωση ή εκφόρτωση προϊόντων και ο πληθυσμός της πόλης αυξήθηκε σε 46.715 κατοίκους το 1891²²⁰¹, σε 56.330 το 1899²²⁰² και σε 59.376 κατοίκους το 1909²²⁰³. Η ελληνική διασπορά ανερχόταν το 1891 σε 4.238 και το 1899 σε 4.929 κατοίκους (5.050 Έλληνες υπήκοοι στο νομό Βραΐλας συνολικά)²²⁰⁴, ενώ «ένα σημαντικό τμήμα των απογόνων των παλαιών (παλαιότερων) Ελλήνων εγκαταστάθηκαν οριστικά στη Βραΐλα...»²²⁰⁵. Τα στοιχεία αυτά συμφωνούν με την προσέγγιση του πληθυσμού που επιχειρήθηκε στο κεφάλαιο 5.1, ώστε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ο πληθυσμός της διασποράς στη Βραΐλα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ξεπερνούσε τις 10 χιλιάδες κατοίκους με διάφορες υπηκοότητες, δηλαδή ποσοστό περίπου 16% των κατοίκων. Την εκτίμηση ότι ο πληθυσμός της διασποράς ανερχόταν σε 10 χιλιάδες αυτή την περίοδο διατυπώνει η εφημερίδα της Βραΐλας *Ο Έλληνας*, στις 13 Ιανουαρίου 1889²²⁰⁶.

Η διασπορά συνέβαλλε αποφασιστικά στην οικονομική ανάπτυξη της Βραΐλας, όπου καταγραφόταν ισχυρή παρουσία της το 1885. Σύμφωνα με την καταγραφή αυτής της χρονιάς στην ελληνική διασπορά ανήκαν οι δέκα από τους 16 εξαγωγικούς οίκους δημητριακών καθώς και εννέα μεσιτικά γραφεία του είδους, ενώ σε μέλη της διασποράς ανήκαν, επίσης, οκτώ (8) από τους 17 οίκους εμπορίας αποικιακών προϊόντων²²⁰⁷. Μέλη της διασποράς το 1885 ήταν, επίσης, δικηγόροι,

²²⁰⁰ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 124-128, όπου οι Μιλτιάδης Ραϊκόπουλος, Ιωάννης Μαραγκός, Νικ. Δημητριάδης, Νικ. Σούρλας, Ιωάννης Κουνάβης, Κων. Αθανασίου, Σπύρος Μπαλτατζής, Παν. Αγγελίδης, κ.ά.

²²⁰¹ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 156.

²²⁰² L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei României...*, ό.π, σ. 89.

²²⁰³ N. Mocioiu, "Dezvoltarea economică și socială a portului și orașului Brăila în perioada 1829-1921", *Istros*, II-III (1983), Brăila, σ. 359.

²²⁰⁴ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei României...*, ό.π, σ. 88-89.

²²⁰⁵ Gh. Mihăilescu, "Populația Brăilei", *Analele Brăilei*, IV (2-3), 1932, σ. 118-119.

²²⁰⁶ Ionel Căndea, *Comunitatea Greacă de la Brăila*, Brăila, 2004, σ. 164.

²²⁰⁷ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. XX, όπου οι Σ. Τοπάλης, υιοί Λ. Χρυσοβελώνη & Σια, Carnevali & Χ. Οικονόμου, Λ. Λαμπρινίδης & Σια, Κ. Νικολαΐδης, Ι.

γιατροί, φαρμακοποιοί, καθώς και ένας έμπορος ξυλείας, ένας ιδιοκτήτης αλευρόμυλου, ένας έμπορος αγροτικών μηχανημάτων, έμποροι χημικών προϊόντων, κρασιών, ασφαλιστές, κ.ά. Σε μέλη της διασποράς ανήκαν, επίσης, ένα τυπογραφείο, ένα οικοτροφείο αρρένων του Χρυσοχοΐδη, ένα ξενοδοχείο ιδιοκτησίας του Ράλλη, ένα φωτογραφείο, καταστήματα ειδών καπνιστού, ζαχαροπλαστεία²²⁰⁸, κ.ά.

Η οικονομική ανάπτυξη της Βραΐλας ήταν στενά συνδεδεμένη με το εξαγωγικό και εισαγωγικό εμπόριο και ιδιαίτερα με τις εξαγωγές δημητριακών. Το 1897 καταγράφηκαν 37 οίκοι εξαγωγής δημητριακών, που το 1912 αυξήθηκαν σε 49, με ιδιοκτήτες κυρίως Έλληνες, Εβραίους και Ιταλούς²²⁰⁹. Η παρουσία της εβραϊκής διασποράς²²¹⁰ στην εξαγωγή δημητριακών καταγράφεται συστηματική και με μεγάλους οίκους, το 1898 ήταν πρώτη σε όγκο αγοραπωλησιών δημητριακών στη Βραΐλα, ενώ τα μέλη της ελληνικής διασποράς ήταν δεύτεροι σε αγορές και τρίτοι σε πωλήσεις δημητριακών. Η διασπορά δεν αντιλήφθηκε έγκαιρα τις συντελούμενες αλλαγές στο εμπόριο δημητριακών, ούτε την ανάγκη δημιουργίας τεχνικής υποδομής, ενώ θεωρούμε βέβαιο ότι λειτούργησε σε βάρος της και η ανυπαρξία χρηματοδοτικών οίκων (τράπεζες), που διέθετε η εβραϊκή διασπορά. Η ίδια υπεροχή των Εβραίων εμπόρων δημητριακών διαπιστώνεται και το 1908²²¹¹.

Το 1905 πωλήσεις δημητριακών στο χρηματιστήριο και στο λιμάνι της Βραΐλας διενεργούσαν 12 μέλη της διασποράς (σε σύνολο 47 ατόμων στον τομέα)²²¹², 12 μέλη της είχαν πρακτορεία για αγορές και πωλήσεις δημητριακών (σε σύνολο 55 πρακτορείων)²²¹³, τρεις διενεργούσαν εξαγωγές δημητριακών (σε σύνολο 24 εξαγωγέων)²²¹⁴, ενώ τέσσερις ήταν χονδρέμποροι αποικιακών ειδών (σε σύνολο πέντε χονδρεμπόρων) στην πόλη²²¹⁵. Μέλη της διασποράς ήταν δικηγόροι, γιατροί

Νικολόπουλος, υιοί Σεκιάρη και Θεμιστοκλής Δημητριάδης, Περτσινάκης, Θεμ. Δημητριάδης και Ευλόγιος Γκεοργκίεφ (εξαγωγές δημητριακών), Αν. Κουκούλας, Χαρακόπουλος (Χαροκόπος), Μ. Γριμάνης, Θ. Δημητριάδης, Κ. Παπούδωφ, Ν. Βρυώνης, Βαμβούρης, Δ. Ζαβός και Ι. Βασαλόπουλος (μεσίτες), Αναγνώστης Δεληβακάλης, Κλωντηράς & Λεβέντης, Κατσικάς, Οδ. Μόρφης, Ν. Βεντουράτος, Πέτρου & Γεωργιάδης, Ν. Γεωργιάδης και Ι. Πετρίκης (εμπόριο αποικιακών).

²²⁰⁸ Ibidem, όπου οι Α. Μιχαλόπουλος, Χρ. Σουλιώτης και Β. Μακρής (δικηγόροι), Ευστρατιάδης, Πετζάλης, Γ. Πανάς (γιατροί), Σ.Ρ. Πετζάλης και Ν. Γεωργιάδης (φαρμακοποιοί), Χρ. Σουλιώτης, Γ. Καββαδίας, Μ. Καββαδίας (γαιοκτήμονες), Γρ. Καστρινός & Β. Ποπέσκου (εμπόριο ξυλείας), Ν. Γεωργιάδης (χρώματα), Ι. Κρομμύδας, Κ. Πετράκης, Ι. Πετρίκης, Ι. Αγγελάκης (εμπόριο κρασιών), Α. Καπάτος (καφενείο), Π.Μ. Πεστεματζιόγλου (τυπογραφείο-λιθογραφείο), Κ. Νικολόπουλος (αγροτικά μηχανήματα), Τ.Σ. Νικολάου (αλευρόμυλος), Ν. Γεωργιάδης, Σ.Ρ. Πετζάλης (χημικά προϊόντα), Λ. Καφόγλου, Μ. Ροδοκανάκης (ασφαλίσεις), Ρ. Ρηγόπουλος (φωτογραφείο), Ν. Γεωργιάδης, Σ. Ρ. Πετζάλης (είδη καπνιστού), Κ. Καραμάνης, Κ. Σταυρόπουλος (ζαχαροπλαστεία), κ.ά.

²²⁰⁹ Emil Octavian Mocanu, "Negustori de cereale și armatori în portul Brăila la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea", *Analele Brăilei*, 8 (2007), Brăila, σ. 27-29.

²²¹⁰ Ibidem, σ. 48-49, όπου Familia Mendl, Leon Brauer, Henri Cohen, Gustav Mayer, Iosef Lobl, M. Roth, Marcus Pincas, κ.ά.

²²¹¹ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 409-413.

²²¹² Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 44, όπου οι Ι.Ι. Παπάζογλου, Κ. Νικολόπουλος, Ν.Π. Κατσίγερας, Κ. Γ. Αρχοντής, Παύλος Σγαρδέλης, Ι. Δράκος, Αθ. Ν. Καρανδινός, Γ.Ν. Γεωργιάδης, Θ. Δημητριάδης και Β. Μαλκότσης.

²²¹³ Ibidem, σ. 47, όπου οι Ι. Αρχοντής, Κ. Κώττης, Ν. Κουτροπάκης, Ι. Διαμαντόπουλος, Ι. Δράκος, Θεμ. Δημητριάδης, αδελφοί Γιαβέτη, Ι. & Σ.Π. Μαυρομάτης, Τζούκλος & Λεκκός, Π.Π. Βαμβούρης και Δ. Βαλασσόπουλος.

²²¹⁴ Ibidem, σ. 47, όπου οι Ν. Καρανδινός, Μ.Ζ. Χρυσοβελώνης και Α. Εμπειρίκος.

²²¹⁵ Ibidem, σ. 48, όπου οι Β. Σεραφίδης & Γ. Ιωσηφάκης, Π. Λεβέντης, Ι. Γεωργιάδης και Ι. Μιχαλάκης.

και φαρμακοποιοί²²¹⁶, ενώ υπήρχαν αρτοποιεία, καφενεία, καπηλειά, έμποροι καφέ²²¹⁷, βιβλιοπωλεία²²¹⁸, εστιατόρια, έμποροι σάκων για δημητριακά, καταστήματα ελαίων, καταστήματα χρωμάτων, πρακτορεία εφημερίδων και βιβλιοπωλεία, ένα εργαστήριο μαρμάρων²²¹⁹, δύο μονάδες τόννων του Βασ. Αποστολίδη και των Α. Φώτης & Β. Μαναράς, ναυτιλιακοί πράκτορες, κ.ά.

Η καταγραφή εμπορών και εξαγωγέων δημητριακών που σημειώθηκε παραπάνω, δείχνει ότι στην περίοδο αυτή πάνω από 20 οίκοι της διασποράς εμπορεύονταν δημητριακά από το λιμάνι της Βραΐλας, ενώ πολλοί από αυτούς ήταν παράλληλα κάτοχοι ποταμόπλοιων, ενοικιαστές αγροκτημάτων, κ.ά.²²²⁰. Οι οίκοι της διασποράς αποκόμιζαν σημαντικά κέρδη από την εμπορία δημητριακών, αφού στην πενταετία 1890-1894 τα δημητριακά αποτελούσαν το 71,3% των συνολικών εξαγωγών της Ρουμανίας ενώ 1898 οι έμποροι δημητριακών της διασποράς εμπορεύτηκαν το 18,5% της ποσότητας δημητριακών που πουλήθηκε στη Βραΐλα²²²¹. Στο σύνολο των ετών 1890-1913 τα δημητριακά (κυρίως σιτάρι και καλαμπόκι), αποτελούσαν το 54% των εξαγωγών της χώρας μέσω της Βραΐλας²²²². Στις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα οι εξαγωγές δημητριακών αντιπροσώπευαν το 79,3% της αξίας των συνολικών εξαγωγών της Ρουμανίας, με κύριες αγορές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, Βρετανία, Γαλλία, Βέλγιο, Γερμανία, κ.ά.²²²³.

Στην εμπορία δημητριακών για εξαγωγή από το λιμάνι της Βραΐλας σημαντικό ρόλο διαδραμάτιζαν οι εξαγωγείς που ήταν, ταυτόχρονα, και ιδιοκτήτες ατμόπλοιων. Μεταξύ των πλοιοκτητών ατμόπλοιων στη Βραΐλα σημειώνονται οι Α. Εμπειρικός, αδελφοί Σταθάτου, αδελφοί Θεοφιλάτου, καθώς και οι αδελφοί

²²¹⁶ Ibidem, σ. 44 και 49, όπου οι Μ. Αγγελίδης, Σ. Ευστρατιάδης, Ξ. Ευστρατιάδης, Α. Μομφεράτος, Π. Πανάς, Χρ. Σουλιώτης, κ.ά (δικηγόροι), Χρ. Καραντινός, Γερ. Κοντούρης, Αριστ. Κουτσούδης, Μ. Γεωργαντόπουλος, Ν. Μουράτης, Κων. Παλλάδης, Δ.Α. Σγαρδέλλης, Στ. Παντέλλης, κ.ά. (γιατροί), Ρ. Πετζάλης, Μιχ. Στ. Παντέλλης, Αλ. Β. Σιμάτος, κ.ά. (φαρμακεία).

²²¹⁷ Ibidem, σ. 46, όπου οι Μιχ. Κόκκινος, αδελφοί Γαλιατσάτου, Σ. Λασκαράτος, Β. Μανάς, Ι. Μήλλας, Φρ. Παραπούλος, αδελφοί Βαλεριάνου, Κ. Ζερβός, κ.ά (αρτοποιεία), Θ. Αντύπας, Δ. Κύπρος, Ν. Κοντοπάνος, Στ. Κωστούρας, Β. Διαμαντόπουλος, Τραυλός & Μεταξάς, Ι. Βοτζηνέρος & Σ. Γκαβουλάτος, Π. Γουλάνδης, κ.ά (καφενεία), Λ. Αργυρόπουλος, Π. Καραμόσχος, Ι. Μ. Μαρκόπουλος, Φωκάς Γ. Παγουλάτος, αδελφοί Παραπούλοι, Γ.Τ. Σπυριδάκης, Ι. Ρ. Στάθης, κ.ά (καπηλειά), κ.ά.

²²¹⁸ Ibidem, σ. 51, όπου οι Γ.Δ. Χαλικιάς, Γ. Κοστομύρης και Β. Θεολογίδης.

²²¹⁹ Ibidem, σ. 51-55, του Συμεών Δ. Λυρίτης (μάρμαρα), Κατσικάς & σία, Σεραφίδης & Ιωσηφάκης, αδελφοί Βαλεριάνου, Γ. Ζαγκαρίδης, Ρ. Ζαγκαρίδης, Μ. Ζερβός (σάκοι δημητριακών), Γ. Χαλικιάς, Β. Θεολογίδης, Γ. Κοστομοίρης (βιβλιοπωλεία - εφημερίδες), κ.ά.

²²²⁰ Σημειώνουμε τους Σταύρος Καββαδίας, Π. Καλαντζής, Εμπειρικός & Σια (Helen Beneki, "From Local to International, from Sail to Steam: Commercial and Maritime Activities of an Andros Family in Romania in the long 19th Century", in *Greeks in Romania in the 19th century*, Bucuresti, 2008, αδημοσίευτη μελέτη), αδελφοί Νικολόπουλου, Ιωάννης Νεγροπόντης, Γεώργιος Νεόφυτος, Δ. Παπαδημόπουλος, Τζούκλος & Λεκός (Emil Octavian Mocanu, «Negustori de cereale...», ό.π, σ. 48-49), Π. Κατσιγέρας, Γ. Δράκος, Αθανάσιος Ν. Καραντινός, Κ.Γ. Αρχοντής (Anuarul Național al României 1905..., ό.π, σ. 42), Δ.Δ. Μαλκότσης, Αλ. Σουλιώτης (*Egalitatea Brailei*, 25 Ιανουαρίου 1908), καθώς και τους Ζ.Μ. Χρυσοβελώνης, αδελφοί Σταθάτου, Όθων Σταθάτος, Α. Εμπειρικός, κ.ά.

²²²¹ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 411, όπου οι έμποροι Θ. Δημητριάδης, Τσούγλος & Λεκκός, Δ.Π. Βαμβούρης, Κ. Κώττης, Α. Εμπειρικός, Ζ.Μ. Χρυσοβελώνης, Ι. Δημόπουλος, αδελφοί Βαλεριάνου, Γ.Κ. Χαροκόπος, Ι.Ο Νεγρεπόντης, αδελφοί Παπαστελάτου, κ.ά.

²²²² Mircea Iosa, "Comerțul cerealier și piața de cereale din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea", *Revista de Istorie*, 3 (1989), București, σ. 248.

²²²³ Ibidem, σ. 248-249.

Δρακούλη, που ήταν ο μεγαλύτερος εφοπλιστικός οίκος της διασποράς στη Ρουμανία λίγο πριν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με έξι (6) ατμόπλοια χωρητικότητας άνω των 20 χιλ. κόρων²²²⁴. Το 1899 ιδιοκτήτες ατμόπλοιων στη Βραΐλα ήταν οι Α. Εμπειρικός (4 ατμόπλοια), Α. Θεοφιλάτος (2 ατμόπλοια), Ζ.Μ. Χρυσοβελώνης (2 ατμόπλοια) και αδελφοί Σταθάτου (4 ατμόπλοια)²²²⁵.

Το 1890 εισήλθαν στο λιμάνι της Βραΐλας 6.395 και αναχώρησαν 6.599 πλοία, ενώ στο χρηματιστήριο δημητριακών της πόλης πουλήθηκαν το 1909 πάνω από 1 (ένα) εκατ. τόνοι δημητριακών, το 1911 ανήλθαν σε 1,2 εκατ. τόνους και το 1912 μειώθηκαν σε 912,4 χιλ. τόνους²²²⁶. Το 1905 από τους 23 εμπόρους δημητριακών που ορίστηκαν ως οι επίσημοι ενδιαμέσοι πώλησης δημητριακών στο χρηματιστήριο και στο λιμάνι, οι εννέα ήταν μέλη της διασποράς²²²⁷.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι εξαγωγές της Ρουμανίας ανέρχονταν ετήσια σε 950 χιλ. τόνους σιτάρι και 40 χιλ. τόνους άλευρα, ενώ μικρότερη ήταν η εξαγωγή καλαμποκιού, κριθαριού, κ.ά.²²²⁸. Η τιμή του σιταριού ανά εκατόλιτρο κατά το χρόνο φόρτωσης (Βραΐλα) ήταν 9,53 λεί το 1892, 10,61 λεί το 1900, 10,93 λεί το 1903, 11,43 λεί το 1905 και 10, 21 λεί το 1906, ενώ η τιμή πώλησής του στην Αμβέρσα ήταν 19 λεί το εκατόλιτρο το 1902 και στην Μασσαλία 23 λεί²²²⁹. Τα κέρδη των εμπόρων και των εφοπλιστών ήταν μεγάλα και ακόμη μεγαλύτερα εάν ο έμπορος και ο πλοιοκτήτης συνέπιπταν στο ίδιο πρόσωπο.

Ταυτόχρονα, σημαντική ήταν η εξαγωγή αλεύρων από τα λιμάνια του Δούναβη, που από 15,6 χιλ. τόνους το 1888, ανήλθαν σε 74,4 χιλ. τόνους το 1912, με κύριο προμηθευτή την αγορά των Οθωμανών²²³⁰. Κατά την περίοδο αυτή η διασπορά της Βραΐλας κατείχε τους τρεις πλέον σύγχρονους και μεγαλύτερους αλευρόμυλους της Ρουμανίας, αυτούς του Ιωάννη Μήλλα (1881), του Βιολάττου²²³¹ και των αδελφών Λεωνίδα και Αριστοτέλη Γ. Γαλιατσάτου (1893). Ο αλευρόμυλος του Μήλλα χρησιμοποίησε πρώτος στη Βραΐλα το ηλεκτρικό ρεύμα το 1896, από γεννήτρια που εγκατέστησε ο Μήλλας στη μονάδα του, ενώ ο αλευρόμυλος του Βιολάττου ήταν επένδυση ύψους 300 χιλ. λεί της εποχής, έχοντας το προνόμιο να βρίσκεται επί της όχθης του Δούναβη και να μην επιβαρύνεται με μεταφορικά κόστη. Το 1908 αλέστηκαν στις εγκαταστάσεις του 27,9 χιλ. τόνοι σταριού και εξήχθησαν 6,24 χιλ. τόνοι αλεύρων στην Κωνσταντινούπολη, Αίγυπτο και Ελλάδα. Οι αλευρόμυλοι των αδελφών Γαλιατσάτου από 22,6 χιλ. τόνους σιτάρι το 1909, εξήγαγαν 2,7 χιλ. τόνους άλευρα στην Κωνσταντινούπολη και στην Αίγυπτο²²³².

²²²⁴ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, ό.π, σ. 443.

²²²⁵ Emil Octavian Mocanu, "Negustori de cereale și armatori în portul Brăila...", ό.π, σ. 37.

²²²⁶ N. Mocioiu, "Dezvoltarea economică și socială a orașului și portului Brăila...", ό.π, σ. 360.

²²²⁷ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 42, όπου οι Π.Ν. Κατσίγερας, Γ.Ι. Παπάζογλου, Παύλος Σγαρδέλης, Γ. Δράκος, Ν. Καρανδινός, Κ.Γ. Αρχοντής, Γ.Ν. Γεωργιάδης, Θ. Δημητριάδης και Κ. Νικολόπουλος.

²²²⁸ Mircea Iosa, "Comerțul cerealier și piața de cereale din România...", ό.π, σ. 252.

²²²⁹ Ibidem, σ. 251.

²²³⁰ Daniela Bușa, "Comerțul exterior al României prin marile porturi...", ό.π, σ. 968.

²²³¹ Nicolae Mocioiu, "Dezvoltarea economică și socială a portului...", ό.π, σ. 355-356.

²²³² Ibidem, σ. 358.

Το 1909 οι αλευρόμυλοι της Βραΐλας άλεσαν συνολικά 63,5 χιλ. τόνους σιτάρι, από τους οποίους 30 χιλ. τόνοι (1908) αλέστηκαν στους μύλους του Βιολάττου και 22,6 χιλ. τόνοι (1909) στου Γαλιατσάτου, ενώ το 1911 οι Βαλεριάνος & Λυκιαρδόπουλος άρχισαν την κατασκευή ενός νέου σύγχρονου αλευρόμυλου στην όχθη του Δούναβη που συνδέθηκε αμέσως με το δίκτυο σιδηροδρόμων²²³³. Οι τρεις αλευρόμυλοι των Λυκιαρδόπουλου, Βιολάτου και Μήλλας & υιός ήταν οι μεγαλύτεροι στη Ρουμανία²²³⁴, ενώ η διασπορά κατείχε στην πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα τέσσερις από τους πέντε μεγάλους αλευρόμυλους της Βραΐλας, δηλαδή αυτούς των Βιολάτου, Γαλιατσάτου, Λυκιαρδόπουλου-Βαλεριανού και Βασίλη Σεραφίδη, που νοίκιαζε τον αλευρόμυλο Oriental. Ο μεγάλη επένδυση Ι. Μήλλας & υιός δεν άντεξε τον ανταγωνισμό και πτώχευσε²²³⁵. Στην ίδια δεκαετία ιδρύθηκαν από μέλη της διασποράς δύο μονάδες ζυμαρικών, μία των αδελφών Μελισσαράτου το 1900 και η δεύτερη του Ιωσήφ Αμπάτη το 1908²²³⁶.

Πίνακας 42

Εξαγωγές ρουμανικών αλεύρων στην Κωνσταντινούπολη (τόνοι)

	1891	1892	1893	1904	1906	1907
Σύνολο	3.049	---	---	6.500	40.000	
Βραΐλα		12.750	30.000			3.106

Πηγή: D. Buşă, "Comerţul exterior al României...", *ό.π.*, σ. 968.

Αυτή την περίοδο η παρουσία της διασποράς στη Βραΐλα ήταν μαζικότερη στην εκμετάλλευση της ποτάμιας ναυσιπλοΐας με ποταμόπλοια, ρυμουλκά και φορτωτές, που μετάφερναν αγροτικά προϊόντα από τα μικρότερα λιμάνια του Δούναβη στη Βραΐλα για εξαγωγές²²³⁷. Ιδιοκτήτες σε ποτάμια σκάφη καταγράφονται πολλά μέλη της διασποράς, που μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην οικονομία της Ρουμανίας, ενώ είχαν παρουσία και στην Ελλάδα²²³⁸. Το 1900 μέλη της διασποράς της Βραΐλας ιδιοκτήτες σλεπιών στο Δούναβη ήταν πάνω από 70 άτομα και διέθεταν πάνω από 175 σλέπια²²³⁹, ενώ το 1905 από τις 99 εταιρείες πλοιοκτησίας ποταμόπλοιων και ρυμουλκών, οι 57 ανήκαν σε μέλη της διασποράς, όπου συμμετείχαν 80, τουλάχιστον, πλοιοκτήτες²²⁴⁰.

²²³³ Ibidem, σ. 358-359.

²²³⁴ Daniela Buşă, "Comerţul exterior al României prin marile porturi...", *ό.π.*, σ. 968.

²²³⁵ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, *ό.π.*, σ. 494-495.

²²³⁶ Ibidem, σ. 496.

²²³⁷ Emile Melbert, *Anuarul Naţional al României 1905...*, *ό.π.*, σ. 44.

²²³⁸ *Egalitatea Brăilei*, 13 Απριλίου 1912, ομοίως, Σπύρος Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβειος...*, *ό.π.*, σ. 119-121, όπου οι αδελφοί Σταθάτου, αδελφοί Θεοφιλάτου, Ζ.Μ. Χρυσοβελώνης, Όθων Σταθάτος, Φωτεινός Φραγκόπουλος, Α. Εμπειρικός, Σταύρος Καββαδίας, Κωνσταντίνος Σταθάτος, Στ. Πουλόπουλος, Ιωάννης Γ. Μαντζούκης, Κ.Π. Πλατής, αδελφοί Εκτωρ, Γεώργιος και Περικλής Δρακούλη, Ηλίας Λαζαρής, κ.ά.

²²³⁹ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβειος...*, *ό.π.*, σ. 390-400.

²²⁴⁰ Emile Melbert, *Anuarul Naţional al României 1905...*, *ό.π.*, σ. 44, όπου οι Δημοσθένης Α. Άκατος, Κ. Άννινος, Αυγερινός & Κώττης, Μ.Ζ. Χρυσοβελώνης, Γ.Κ. Καραντινός, Ανάργυρος Κοντούρης, Γ.Κ. Δρακούλης, Κ. Δημητριάδης, Φραγκόπουλος & Κατσιγέρας, Δ. Ματαράγκας, Γεράσιμος Ματζούκης, αδελφοί Φουρνιώτη, Π. Μαυραγάνης & Παπαντωνάτος, Όθων Σταθάτος, Ευστάθιος Κυδωνεύς, Π.Ι. Πεταλάς & αδελφοί, Δ. Βλασόπουλος, αδελφοί Βαλεριάνου, Αθ. Βαλλιάνος, κ.ά.

Σημειώνεται ότι το 1888-1889 ήταν εγγεγραμμένα στο λιμάνι της Βραΐλας 275 σλέπια και 51 ρυμουλκά, το 1902-1903 ήταν 293 σλέπια και 57 ρυμουλκά και το 1911-1912 ανήλθαν σε 459 σλέπια και 53 ρυμουλκά²²⁴¹. Η εταιρεία των αδελφών Εμπειρικού ήταν η πρώτη ελληνική εταιρεία που εισήγαγε το 1908 μηχανικούς φορτωτές δημητριακών, αντικαθιστώντας σταδιακά τους 2.500 φορτοεκφορτωτές που καθημερινά φόρτωναν και ξεφόρτωναν τα πλοία με χειρονακτική εργασία από τις αποθήκες στα πλοία στο Δούναβη²²⁴². Οι εμπορικές δραστηριότητες από το λιμάνι της Βραΐλας ήταν τόσο κερδοφόρες, ώστε ενώ το 1888 άφησαν ένα πλεόνασμα ύψους 37,1 εκατ. χρυσών λεί, είκοσι χρόνια αργότερα, το 1911, το πλεόνασμα σχεδόν τριπλασιάστηκε, φτάνοντας στο ύψος των 105,4 εκατ. χρυσών λεί²²⁴³.

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος και το κλείσιμο των στενών του Βοσπόρου υπήρξε αρνητική εξέλιξη για τους πλοιοκτήτες και τους εμπόρους της Βραΐλας και της Ρουμανίας. Η αξίες των ατιμόπλοιων και των ποταμόπλοιων υποχώρησαν ως αποτέλεσμα της πτώσης των ναύλων, ενώ παράλληλα οι πλοιοκτήτες και έμποροι της διασποράς στο λιμάνι της Βραΐλας και του Σουλινά δε συμμετείχαν μετά το 1908 στην εταιρεία μηχανικών φορτωτών που δημιουργήθηκε, κυρίως από Εβραίους ανταγωνιστές, με αποτέλεσμα οι ανταγωνιστικοί οίκοι να κατέχουν 23 φορτωτές το 1912. Η εβραϊκών συμφερόντων τράπεζα Marmorosch Blank & Co, η ισχυρότερη από τις πολλές τράπεζες της Βραΐλας, κατείχε το 1911 ένα στόλο αποτελούμενο από 11 ποταμόπλοια, ένα ρυμουλκό και δύο φορτωτές, συμμετέχοντας εμμέσως στο εμπόριο δημητριακών²²⁴⁴. Στο εμπόριο δημητριακών επιδίδονταν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και άλλες, επίσης, τράπεζες²²⁴⁵. Ο ανταγωνισμός με την εβραϊκή διασπορά στην εμπορία δημητριακών και στην πλοιοκτησία, όπως σημειώθηκε ήδη, ήταν ισχυρός και η εβραϊκή διασπορά κατείχε ήδη την πρώτη θέση στην εμπορία δημητριακών στο λιμάνι της Βραΐλας.

Στο χρηματοπιστωτικό τομέα, σε όλη τη δεκαετία του 1880 λειτουργούσε στη Βραΐλα η τράπεζα των αδελφών Ηλία και Πέτρου Γ. Λαζαρή, στην οποία ήταν μέτοχος και ο αλευροβιομήχανος Ιωάννης Μήλλας, ενώ μελετήθηκε, χωρίς να υλοποιηθεί, η ίδρυση υποκαταστήματος της Τράπεζας Αθηνών²²⁴⁶. Το 1904 υπήρχαν τέσσερις τράπεζες στη Βραΐλα, που το 1913 είχαν αυξηθεί σε 12²²⁴⁷, ενώ από το 1880 διέθετε υποκατάστημα και η Εθνική Τράπεζα Ρουμανίας²²⁴⁸. Πλοιοκτήτες και έμποροι της Βραΐλας, μεταξύ των οποίων και μέλη της διασποράς, συμμετείχαν στις πρωτοβουλίες ίδρυσης τραπεζών διαφοροποιώντας ή συμπληρώνοντας την επιχειρηματική τους δραστηριότητα, ενώ λειτουργούσε στην πόλη υποκατάστημα της Τράπεζας Χρυσοβελώνη. Μεταξύ των νέων τραπεζών στη Βραΐλα ήταν η *Τράπεζα Ρουμανίας* που ιδρύθηκε το 1910 με μετοχικό κεφάλαιο 1 (ένα) εκατ. λεί, διαιρημένο σε 5.000 μετοχές, αξίας 200 λεί η κάθε μία. Στην ίδρυση και στο μετοχικό κεφάλαιο

²²⁴¹ Emil Octavian Mocanu, “Negustori de cereale și armatori în portul Brăila...”, *ό.π.*, σ. 36.

²²⁴² Nicolae Mocioiu, “Dezvoltarea economică și socială a portului...”, *ό.π.*, σ. 359.

²²⁴³ C.C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, București, 1968, σ. 223.

²²⁴⁴ Ibidem, σ. 38-40.

²²⁴⁵ Emil Octavian Mocanu, “Negustori de cereale și armatori în portul Brăila...”, *ό.π.*, σ. 40.

²²⁴⁶ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, *ό.π.*, σ. 428-430.

²²⁴⁷ C.C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila...*, *ό.π.*, σ. 40.

²²⁴⁸ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία...*, *ό.π.*, σ. 428.

της νέας τράπεζας συμμετείχαν τα μέλη της διασποράς Σταύρος Καββαδίας, Αριστοτέλης Γαλιατσάτος, Μ.Γ. Χαροκόπος και Αντώνης Θεοδωρίδης, ενώ στη διοίκησή της τοποθετήθηκαν οι Σταύρος Καββαδίας, Αριστοτέλης Γαλιατσάτος, Αντώνης Θεοδωρίδης και Σπύρος Φραγκόπουλος²²⁴⁹.

Το 1911 ιδρύθηκε η *Τράπεζα του Λιμανιού* από 14 ιδρυτικά μέλη με έδρα τη Βραΐλα, από τα οποία τα 12 είχαν οικονομικές δραστηριότητες στο λιμάνι της πόλης και μεταξύ τους ήταν τα μέλη της διασποράς Α. Καλαντζής (έμπορος), Π. Δρακούλης και Α. Εμπειρικός (πλοιοκτήτες και έμποροι)²²⁵⁰.

Το 1912 ιδρύθηκε η *Τράπεζα των εμπορών αγροτικών προϊόντων* με έδρα τη Βραΐλα, με κεφάλαιο 1 (ένα) εκατ. λεί, διαιρημένο σε 2.000 μετοχές αξίας 500 λεί η κάθε μία. Από τα μέλη της διασποράς μέτοχοι της τράπεζας ήταν οι Σταύρος Καββαδίας, Ν. Φάραγκας, Γ.Γ. Πανάς, Στ. Πουλόπουλος, Λ. Γαλιατσάτος, Β. Χιώτης, Α. Πολυχρονιάδης, ενώ μέλη της Διοίκησης ήταν οι Σταύρος Καββαδίας και Ν. Φάραγκας²²⁵¹. Ωστόσο, δε διαθέτουμε πληροφορίες για το συνολικά επενδεδυμένο κεφάλαιο της διασποράς στον τομέα.

Η οικονομική παρουσία της διασποράς στη Βραΐλα ήταν, επίσης, έντονη και στον τομέα της βιομηχανίας. Το 1905 καταγράφηκαν στην πόλη τουλάχιστον 13 βιομηχανικές μονάδες μελών της διασποράς, αναμφίβολα ανάμεσά τους μερικές με μικρό ύψος επενδύσεων, που δεν παύουν όμως να αποδεικνύουν τη σημαντική συμβολή της διασποράς στην ανάπτυξη και αυτού του τομέα στη Ρουμανία. Συγκεκριμένα καταγράφηκαν οι εξής μονάδες:²²⁵²

- Αδελφοί Γαλιατσάτου, αλευρόμυλοι,
- Αδελφοί Βιολάτου, αλευρόμυλοι,
- Αδελφοί Βαλεριάνου, αλευρόμυλοι,
- Γ. Δ. Καπάτος, εμφιάλωση πόσιμου νερού,
- Α. Φώττης & Β. Μαναράς, μηχανήματα – τόρνοι – ναυπηγείο,
- Γ. Δ. Παναγάκος, καραμέλες,
- Α. Παναγάκος, παραγωγή γλυκόζης,
- Κ. Α. Γεωργόπουλος, κονιάκ,
- Συμεών Δ. Λυρίτης, μάρμαρα,
- Αδελφοί Μελισσαράτου, μακαρόνια,
- Ι. Δ. Παπάζογλου, εργοστάσιο μακαρονιών *Η Πρόοδος*,
- Ν. Γαβαλλάς, βυρσοδεψείο – καπέλα,
- Δημ. Κ. Παναγάκος, οινόπνευμα.

Η κοινοτική οργάνωση της διασποράς στη Βραΐλα που ξεκίνησε από την προηγούμενη περίοδο, γνώρισε μία δεύτερη κρίση το 1893, ανάλογη με αυτήν του 1874. Συγκεκριμένα και μετά από πολλές γνωστοποιήσεις, παραιτήθηκε²²⁵³ η διοίκηση της Κοινότητας τον Οκτώβριο του 1893 για λόγους οικονομικής

²²⁴⁹ *Egalitatea Brăilei*, 29 Octombrie 1910.

²²⁵⁰ Emil Octavian Mocanu, “Negustori de cereale și armatori în portul Brăila...” *ό.π.*, σ. 43.

²²⁵¹ *Egalitatea Brăilei*, 12 Aprilie 1912.

²²⁵² Emil Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, *ό.π.*, σ. 44-56.

²²⁵³ *Πατρίς*, 3/15 Οκτωβρίου 1893.

δυσπραγίας, γεγονός που είχε άμεση αντανάκλαση στην κοινοτική εκπαίδευση και στην αδυναμία λειτουργίας των κοινοτικών σχολείων όπου φοιτούσαν 500, περίπου, μαθητές και μαθήτριες²²⁵⁴. Δεν έλειψαν και κατηγορίες εναντίον των οικονομικά ισχυρών της διασποράς στην πόλη για αδιαφορία, αφού αυτοί επωμίζονταν το κύριο βάρος της λειτουργίας των κοινοτικών σχολείων²²⁵⁵. Πράγματι, η κοινότητα δαπανούσε ετήσια 30 χιλ. φράγκα, περίπου, για τη λειτουργία των δύο κοινοτικών σχολείων (Αρρεναγωγείο και Παρθенаγωγείο)²²⁵⁶, πέραν των σημαντικών δαπανών σε φιλανθρωπικό έργο, κ.ά. Η κρίση επαναλήφθηκε το 1889 και έληξε με «νίκη» των οικονομικά ισχυρών της διασποράς στην πόλη, που αρνούσαν να παραχωρήσουν καθοριστικό ρόλο στα κοινοτικά θέματα στους οικονομικά ασθενέστερους και επέβαλαν, τελικά, νέο κανονισμό λειτουργίας της κοινότητας, με ρυθμίσεις «αυτονομίας» έναντι του ελληνικού προξενείου, μη ελευθερίας άμεσης εγγραφής μελών, κ.ά²²⁵⁷. Στη νέα διοίκηση εκλέχθηκαν οι Α. Εμπειρικός, Κ. Σταθάτος, Ι. Μήλλας, Π.Φ. Βιολάτος και Ι.Ν. Πολίτης.

Η εκπαίδευση αποτέλεσε σημαντικό τομέα δραστηριότητας, επίσης, των ιδιωτών στη Βραΐλα και απευθυνόταν στο σύνολο της νεολαίας της διασποράς, αγόρια και κορίτσια. Το 1882 ιδρύθηκε το Αρρεναγωγείο *Ελληνικό Ινστιτούτο* του Γ.Δ. Χρυσοχοΐδη, που ανταγωνιζόταν ποιοτικά τα ευρωπαϊκά αντίστοιχα σχολεία, έφοροι του οποίου ήταν το 1885 οι Λ. Χρυσοβελώνης, Α. Θεοφιλάτος, Α. Καραντινός, Δ. Ευστρατιάδης ιατρός, Δ. Κουντούρης ιατρός, Δ. Καρδέλης ιατρός, Οδ. Σταθάτος, Φ. Φραγκόπουλος και Ι. Βλασσόπουλος²²⁵⁸. Το 1883 ιδρύθηκαν τα Εκπαιδευτήρια του Στέφανου Γεωργιάδη, που το 1892 είχαν διευθυντή τον Πυλαρινό²²⁵⁹. Το 1886 ιδρύθηκε το Εκπαιδευτήριο *Το Φως* των Παναγιώτη Σπετσιέρη και Μιχαήλ Σπορίδη, που το 1890 απέκτησε νέα διεύθυνση υπό τον Αριστεΐδη Ιεροκλή. Το 1890 είχε 104 μαθητές²²⁶⁰, τα δίδακτρα ήταν υψηλά, αλλά παραδίδονταν και δωρεάν μαθήματα για τα παιδιά των φτωχών οικογενειών²²⁶¹. Το 1889 οι Π. Δόγκας και Κ. Παπαζαχαρίου ίδρυσαν το Εκπαιδευτήριο *Πρόδος*. Το 1892 είχε 130 μαθητές και 20 άτομα διδακτικό προσωπικό και το 1898 συγχωνεύτηκε με το κοινοτικό σχολείο της πόλης. Το 1894-1895 λειτούργησε το Εκπαιδευτήριο του Χρίστου Νικολαΐδη, με την επωνυμία *Ελικών*²²⁶². Το κοινοτικό Αρρεναγωγείο μετά το 1886 πέρασε στη διαχείριση της κοινότητας, εξ αιτίας της αποτυχίας του Φιλανθρωπικού Συλλόγου *Ερμής* που το λειτουργούσε, να αναγείρει νέο εκπαιδευτήριο όπως είχε δεσμευτεί.

Σε ότι αφορά την εκπαίδευση των κοριτσιών, από το 1878 που ιδρύθηκε το Παρθенаγωγείο της κοινότητας και μέχρι το 1885, είχε επικεφαλής την Πολυξένη Λαμπαδοπούλου. Το 1881-1882 φοιτούσαν 150 μαθήτριες φτωχών οικογενειών της

²²⁵⁴ Πατρής, 28/10 Οκτωβρίου 1893. Το 1893-1894 δε λειτούργησαν τα κοινοτικά σχολεία.

²²⁵⁵ Ibidem, 29/11 Οκτωβρίου και 2/14 Οκτωβρίου 1893.

²²⁵⁶ Cristian Filipe, *Comunitatea greacă de la Brăila*, Braïla, 2004, σ. 94.

²²⁵⁷ Κανονισμός της εν Βραΐλα Ελληνικής Κοινότητος, Βραΐλα, 1890.

²²⁵⁸ Cornelia Papacostea – Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, ό.π, σ. 82.

²²⁵⁹ *Σύλλογοι*, 19/31 Δεκεμβρίου 1887.

²²⁶⁰ *Σύλλογοι*, 25/6 Αυγούστου 1891.

²²⁶¹ Cristian Filipe, *Comunitatea greacă de la Brăila...*, ό.π, σ. 79.

²²⁶² Ibidem, σ. 80.

Βραΐλας²²⁶³, ενώ ο αριθμός τους αυξήθηκε σε 228 το 1884-1885 και σε 255 το 1885-1886²²⁶⁴. Το μεγαλύτερο ποσοστό του διδακτικού προσωπικού του κοινοτικού Παρθεναγωγείου, όπως και στα άλλα σχολεία, προερχόταν από την Ελλάδα, μέσω του Συλλόγου προς διάδοση των ελληνικών βιβλίων²²⁶⁵. Το 1883 ιδρύθηκε το Παρθεναγωγείο της Ιουλίας Αναργύρου, με εφόρους τους Α. Εμπειρικός, Δ. Ζαβός, Γερ. Τραυλός, Κλ. Παπάζογλης, Εμμ. Κ. Γκίκας. Το 1892 λειτουργούσε το Εκπαιδευτήριο της Λίζας Ν. Δημόπουλου (*Ελβετικό Ινστιτούτο*), ενώ το 1897 ιδρύθηκαν τα εκπαιδευτήρια *Νέα Σχολή* της Πηνελόπης Δευτέρου και της Ευρυδίκης Κ. Πανταζίδου²²⁶⁶.

Από τον κατάλογο των μαθητών του Αρρεναγωγείου της κοινότητας που συνέταξε ο διευθυντής Α.Δ. Παπακωνσταντινίδης το 1905, διαπιστώνουμε ότι σε αυτό φοιτούσαν 253 Έλληνες μαθητές, από τους οποίους οι 45 ήταν Οθωμανοί υπήκοοι. Το στοιχείο αυτό μας πείθει ακόμη περισσότερο ότι ο πληθυσμός της ελληνικής διασποράς στη Βραΐλα ήταν κατά πολύ μεγαλύτερος των όποιων στατιστικών απογραφών, γιατί αποδεικνύει ότι ακόμη και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα πολλά μέλη της ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία ήταν Οθωμανοί πολίτες²²⁶⁷.

Τέλος, στις γύρω κοινότητες του νομού Βραΐλας, συναντούμε πολλά μέλη της διασποράς να είναι ενοικιαστές αγροκτημάτων²²⁶⁸.

10.7 Η διασπορά στο Καλαράσι και στη Γιαλομίτσα

Στο Καλαράσι (Calarași), πρωτεύουσα του νομού Γιαλομίτσα (Ialomița) στην ανατολική Βλαχία, η ελληνική διασπορά αριθμούσε 850, περίπου, μέλη το 1876, από τα οποία τα 250 ήταν γραμμένα στα αρχεία του Προξενείου, 200 άτομα περίπου το 1881²²⁶⁹ και 113 Έλληνες υπηκόους το 1899²²⁷⁰.

Το 1885 ο πληθυσμός της πόλης ανερχόταν σε 8.500 κατοίκους και της διασποράς σε 200 άτομα²²⁷¹, με πολλά μέλη της διασποράς να καταγράφονται ως ιδιοκτήτες και ενοικιαστές αγροκτημάτων²²⁷², ενώ πολλά ασκούσαν διάφορες εμπορικές δραστηριότητες²²⁷³. Στους ιδιοκτήτες και ενοικιαστές αγροκτημάτων στο Καλαράσι περιλαμβάνονταν οι Γερ. Χαροκόπος, Ι. Κ. Ιωαννίδης, Παντελής & Γρηγορίου, Α. Τοχίδης, Ι. Καραγιαννόπουλος, Μ. Γ. Πολυχρονιάδης, Τετενές & Πανάς, Ξανθός, κ.ά.²²⁷⁴. Το 1893 η διασπορά της πόλης έκανε έρανο υπέρ των

²²⁶³ Ibidem, σ. 86.

²²⁶⁴ Cornelia Papacostea – Danielopolu, *Comunitățile grecești din România*, ό.π, σ. 82-83, 85.

²²⁶⁵ Cristian Filipe, *Comunitatea greacă de la Brăila...*, ό.π, σ. 90.

²²⁶⁶ Ibidem, σ. 81.

²²⁶⁷ Leonidas Rados, *Școlile grecești din România...*, ό.π, σ. 110-115.

²²⁶⁸ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 56-57, όπου οι Μιχαήλ Χαροκόπος, Σ. Καββαδίας, Β. Μακρής, Θ. Πανάς, Αν. Γκάγκαλης, κ.ά.

²²⁶⁹ Ευαγγελία Ν. Γεωργιτισογιάννη, *Παναγής Α. Χαροκόπος (1835-1911)*, Αθήνα, 2000, σ. 214.

²²⁷⁰ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, ό.π, σ. 89.

²²⁷¹ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. LXIV.

²²⁷² Ibidem, όπου οι Π.Α. Χαροκόπος, Α. Φωκίδης, Π. Πανάς, Νεγρεπόντης, Κ. Ζάππας, καθώς και οι Εμ. Ζεκόπουλος, Ν. Γερμάνης, Π.Ι. Τσιρώνης, Α.Κ. Πλατανιώτης & Β. Ρετσίνας, Δ. Ι. Αποστόλου.

²²⁷³ Ibidem, όπου μονάδα παρασκευής οινοπνεύματος είχε ο Κ. Ζάππας, εμπόριο κατασκευαστικής ξυλείας έκανε ο Γ. Νικολαΐδης, καφενείο είχε ο Μανουλίδης, αποικιακά διέθεταν οι Χ. Γεωργιάδης και Α.Τ. Γεωργίου, εμπόριο κρασιών ο Ξυδιάς και δημητριακά οι Οδ. & Δ. Μητράνης.

²²⁷⁴ Ευαγγελία Ν. Γεωργιτισογιάννη, *Παναγής Α. Χαροκόπος...*, ό.π, , σ. 216.

θυμάτων του σεισμού στη Ζάκυνθο²²⁷⁵. Το 1898 υπήρχαν, περίπου, 100 Έλληνες υπήκοοι που ασχολούνταν με το εμπόριο δημητριακών²²⁷⁶, ενώ το 1900 καταγράφονται οι έμποροι και ενοικιαστές αγροκτημάτων Π.Α. Χαροκόπος, Ι.Σ. Καραγιάννης & Κ. Ιωαννίδης, Α.Κ. Πλατανιώτης & Β. Ρετσίνας, Δ.Ι. Αποστόλου, Α. Φωκίδης, Π. Πανάς, Νεγρεπόντης, Κ. Ζάππας, κ.ά²²⁷⁷. Κοντά στην πόλη ήταν το εργοστάσιο (αλευρόμυλος) του Ευαγγέλη Ζάππα και η έδρα των δραστηριοτήτων του, το περίφημο Μπροστένι στην ομώνυμη κοινότητα.

Το 1905 η πόλη είχε πληθυσμό 10.992 κατοίκους και η παρουσία της διασποράς ήταν ιδιαίτερα σημαντική στην εμπορία δημητριακών όπου δραστηριοποιούνταν πάνω από 20 έμποροι και μεσίτες²²⁷⁸. Μέλη της διασποράς στην πόλη ήταν, επίσης, εκπρόσωποι ασφαλιστικών εταιρειών, ιδιοκτήτες αρτοποιείων, καταστηματάρχες αποικιακών ειδών, εστιατορες, έμποροι καφέ, ιδιοκτήτες καφενείων, έμποροι υποδημάτων, κ.ά²²⁷⁹. Καταγράφονται, επίσης, ένας έμπορος αλεύρων (Γ. Αντωνιάδης), ένας κατασκευαστής αρωμάτων (Στέφανος Φερεντίνος), ένας έμπορος θεριστικών μηχανών (Β. Γεωργιάδης) και δύο έμποροι κατασκευαστικής ξυλείας (Δημοσθένης Ε. Κωνσταντινίδης, και Γ. Νικολαΐδης).

Στην περιφέρεια της πόλης μεγαλέμπορος δημητριακών, αποικιακών και ιδιοκτήτης αλευρόμυλου και εργοστασίου ήταν ο Ευθύμιος Καραγιανόπουλος και ενοικιαστής αγροκτημάτων ο Σταύρος Καββαδίας από τη Βραΐλα (κοινότητα Jazu), ενώ έμποροι δημητριακών ήταν οι Μ. Λομβάρδος, Π. Παπαδόπουλος και Β. Πλατής (κοινότητα Lehliu)²²⁸⁰. Έμποροι δημητριακών στην περιοχή καταγράφονται, επίσης, οι Μιχαήλ Παπαδογιάννης (κοινότητα Mirsilieni), Ι. Καραγιανόπουλος (κοινότητα Sarateni), Αρτέμης Ασημάκης (κοινότητα Rîua Petri- Brailița), Χρίστος Πετρόπουλος (κοινότητα Tandarei), Κ.Μ. Γκιώνης, Μιλτιάδης Β. Θεοδώρου (κοινότητα Urziceni), ενώ εργοστάσιο πόσιμου νερού διέθετε ο Σάββας Σαββόπουλος (Slobozia)²²⁸¹.

Το 1915 η πόλη είχε πληθυσμό 13.050 κατοίκους και η οικονομική παρουσία της διασποράς συνέχισε να είναι σημαντική. Στο εμπόριο δημητριακών επιδίδονταν οι Γ. Αγγελίδης, Σπ. Αφεντούλης, Ι. Οικονόμου (μεσίτες δημητριακών), Δημοσθένης Ε. Κωνσταντινίδης (έμπορος κατασκευαστικής ξυλείας), Μ.Ν. Αγαλίδης (καυσόξυλα), Ηλίας Διακογεωργάκης (κεριά φωτισμού), Δημ. Βαμβέρης (αγροτικά

²²⁷⁵ Πατρίς, 1/13 Απριλίου 1893.

²²⁷⁶ Γ. Π. Παρασκευόπουλος, *Η Μεγάλη Ελλάς*, Αθήνα, 1898, σ. 184.

²²⁷⁷ Ευαγγελία Ν. Γεωργιτισογιάννη, *Παναγής Α. Χαροκόπος...*, ό.π., σ. 216.

²²⁷⁸ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π., σ. 204, όπου οι Χρίστος Γ. Αθανασίου, Χρίστος Δ. Αθανασίου, Γ. Κωνσταντινίδης, αδελφοί Γεωργιάδη, Κ. Χαρίτος, Ι. Οικονόμου, Κυριάκος & Βερόνας, Δ. Βαρβέρης, Δ. Ματαράγκας, Σ.Π. Ρωσόλυμος, Ι. Ταΐφας (έμποροι δημητριακών), Σπ. Αφεντούλης, Γ. Αγγελίδης, Τ. Τσαούσογλου, Θ. Λομβάρδος, Νίκος Βρεττός, Βασ. Γεωργιάδης, Ν. Αγαλίδης (μεσίτες δημητριακών).

²²⁷⁹ Ibidem, σ. 201-205, όπου οι Μ. Μητράνης (ασφαλίσεις), Γ. Μαραθάς, Ι. Πασαλινόπουλος (αρτοποιεία), Θ. Αρδαβάνης (καφέ), Δ. Κωνσταντινίδης (εμπόριο κάρβουνου), Β. Κυριαζής, Ι. Σκλαβούνος (καπηλειά), Β. Γεωργιάδης (σιδηρικά), Γ. Κωνσταντινίδης, Ι. Σκλαβούνος (αποικιακά είδη), Γ. Αντωνιάδης (άλευρα), Ν. Αγαλίδης (αλωνιστικά μηχανήματα), Ι. Σκλαβούνος (πετρέλαια), Δ.Κ. Μηλώσης (εκμετάλλευση δάσους), Γ. Κούρτης, Δ. Νικολαΐδης (μεσίτες ενοικίασης σλεπιών), Αλ. Σαββόπουλος (εστιατόριο), κ.ά.

²²⁸⁰ Ibidem, σ. 208.

²²⁸¹ Ibidem, σ. 209-212.

μηχανήματα), ενώ άλλα μέλη της διασποράς κατείχαν καταστήματα αποικιακών, φρούτων, οικιακών εργαλείων, καφενεία, καπηλειά, κ.ά.²²⁸².

Στην Ολτένιτσα (Oltenița), πόλη στα νότια του Βουκουρεστίου, τα μέλη της διασποράς κατάγονταν, κυρίως, από την Ιθάκη, καθώς και από την Κεφαλλονιά, Πελοπόννησο και Μυτιλήνη²²⁸³.

Το 1885 η πόλη είχε πληθυσμό 4.588 κατοίκους (550 οικογένειες Ρουμάνων, 250 οικογένειες Ελλήνων, 50 οικογένειες Βουλγάρων, 35 Εβραίων και 25 Αυστριακών). Στη διασπορά ανήκε, σχεδόν αποκλειστικά, το εμπόριο δημητριακών, ενώ ο Δ. Βεντούρας είχε το μοναδικό ξενοδοχείο της πόλης. Μέλη της διασποράς ήταν οι εννέα από τους έντεκα εμπόρους δημητριακών, όπου καταγράφονται οι Δ. Άκατος, Παρ. Κ. Αρχοντής, Π.Ν. Βαλσαμάκης, Θ. Λουκόπουλος, Α. Αθανασόπουλος, Στ. Λειβαδάς, Σπ. Βαλσαμάκης, Α.Β. Δασκαλόπουλος και Γ.Δ. Σταματελάτος, ενώ έμποροι αποικιακών ήταν οι Σπ. Δ. Συριόπουλος και Γ.Μ. Χαβόπουλος, κρασιά εμπορευόταν ο Σπ. Δ. Συριόπουλος και δάσκαλος ήταν ο Ερ. Αγγελίδης²²⁸⁴. Το 1893 ενοικιαστής αγροκτημάτων στην περιοχή ήταν ο Κεφαλλονίτης επιχειρηματίας Όθων Τετενές, ένα δε από τα αγροκτήματα που ενοικίαζε είχε έκταση 450 χιλ. στρέμματα και ετήσιο ενοίκιο 160 χιλ. φράγκα²²⁸⁵, καθώς και ο έμπορος στη Βραΐλα Γ. Δ. Σταματελάτος²²⁸⁶. Το 1900 είχε την έδρα του στην Ολτένιτσα ο πλοιοκτήτης Β. Βεντούρας, που με το σλέπι του χωρητικότητας 800 τόνων περίπου, μετέφερε τα δημητριακά της περιοχής στη Βραΐλα για εξαγωγή²²⁸⁷. Γενικός αντιπρόσωπος του ελληνικού κονιάκ Καμπά στη Ρουμανία ήταν ο Νικόλαος Καλλίνικος με έδρα κατ' αρχάς την Ολτένιτσα, που αργότερα μεταφέρθηκε στο Βουκουρέστι²²⁸⁸.

Το 1904 η πόλη είχε πληθυσμό 5.800 κατοίκους και η διασπορά συνέχισε να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στο εμπόριο της περιοχής²²⁸⁹. Ενοικιαστές αγροκτημάτων ήταν οι Κ. Αργυριάδης, Τ. Λουκόπουλος, Δ. Πουλόπουλος & υιός, οι Β. Γρηγορόπουλος & Π. Ιωάννης είχαν το ξενοδοχείο *Ρουμανία*, έμποροι δημητριακών ήταν οι Ι. Χρ. ο Έλληνας, Κ. Αλ. Μανωλέλης, ενώ αλευρόμυλους είχαν οι Κ. Αργυριάδης, Δ. Πασχαλόπουλος, Αρ. Πουλόπουλος και Λουκάς Προσαλέντης. Μέλη της διασποράς είχαν, επίσης, καταστήματα αποικιακών, μονάδα παρασκευής κεριών και ένα κατάστημα εμπορίας καυσόξυλων²²⁹⁰. Στην Ολτένιτσα ήταν εγκατεστημένος, επίσης, ο μεγαλέμπορος από την Κεφαλλονιά Αντώνιος

²²⁸² Anuarul Național al României 1915..., *ό.π.*, σ. 368-371, όπου οι Πρ. Χατζημιχάλης, Ιωάννης Σκλαβούνος (αποικιακά), Ανδρέας Κοτρούτσης (καφενείο), Πρ. Χατζημιχάλης, Ιωάννης Σκλαβούνος (καπηλειά), Ηλ. Διακογεωργάκης, Μιχ. Πρωτοφάνουσης (φρούτα), Β. Γεωργιάδης, Δ. Παπατριανταφύλλου (μουσαμάδες), κ.ά.

²²⁸³ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, *ό.π.*, σ. 169.

²²⁸⁴ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, *ό.π.*, σ. LXXXII, όπου και οι Δ. Βεντούρας (καφενείο), Δ. Ι. Βερόπουλος (πλανόδιο εμπόριο, ψηλικά), Ι. Χρ. ο Έλληνας (κρασιά).

²²⁸⁵ *Πατρίς*, 20/1 Απριλίου 1893.

²²⁸⁶ *Egalitatea Brăilei*, 10 Απριλίου 1909.

²²⁸⁷ Σπύρος Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπολιάν του Κάτω Δουνάβεως...*, *ό.π.*, σ. 391.

²²⁸⁸ *Πατρίς*, 11/23 Απριλίου 1893.

²²⁸⁹ Anuarul Național al României, al comerțului, industriei și administrațiunei 1904, București, 1904, σ. 259.

²²⁹⁰ *Ibidem*, σ. 259-260, όπου οι Καρασάββας & Ασλάνης, Ι. Στ. Καρώνης, Ι. Χρ. Έλληνας, Γ. Σαρόπουλος, Γ. Παντόπουλος (αποικιακά), Γ. Σαρόπουλος (μονάδα κεριών), Α. Β. Θεοδώρου (ξύλα).

Βαλσαμάκης, που απελάθηκε οικογενειακά το 1906, ενώ ο γιος του Επαμεινώντας Βαλσαμάκης είχε λαμπρή προσφορά στην Ελλάδα.

Στη Σλομποζία (Slobozia), κωμόπολη επί του παραπόταμου του Δούναβη Ολτένιτσα στον ίδιο νομό και με πληθυσμό 4.455 κατοίκους το 1905, η παρουσία της διασποράς ήταν πολύ μικρή, σε αντίθεση με την οικονομική της παρουσία στο νομό και καταγράφεται με λίγα μέλη της²²⁹¹. Η πόλη είχε 4.833 κατοίκους το 1915, έμποροι δημητριακών ήταν οι Κ. Γερμανός, Διονύσιος Λιβιεράτος και Γ. Ματαράγκας, ενώ αποικιακά εμπορεύονταν οι Α.Κ. Νικολαΐδης και Π. Τσαγκαρίδης²²⁹².

Στο Ουρζιτσένι (Urziceni), αγροτική κωμόπολη στον ίδιο νομό με πληθυσμό 2.234 κατοίκους το 1905, η οικονομική παρουσία της διασποράς ήταν σημαντική στην ιδιοκτησία και ενοικίαση αγροκτημάτων, εμπόριο αποικιακών και ξυλείας κατασκευών, μονάδα οينوπνεύματος, κ.ά²²⁹³. Αντίθετα, στην απογραφή του 1915 που η κωμόπολη είχε 3.370 κατοίκους, η οικονομική της παρουσία περιοριζόταν στους αδελφούς Χολέβα (εμπόριο σιδηροκατασκευών) και Ιωάννη Τολμίδα (εμπόριο δημητριακών)²²⁹⁴.

Στο νομό Γιαλομίτσα, γενικά, ο αριθμός της μονίμως εγκαταστημένης διασποράς ήταν σχετικά μικρός, αλλά η οικονομική της δραστηριότητα και παρουσία ήταν πολλαπλάσια του πληθυσμού της. Αιτία αποτελούσε η αξιοποίηση του έφορου εδάφους της περιοχής και η άμεση πρόσβαση στο λιμάνι της Βραΐλας μέσω του Δούναβη, ενώ η οικονομική της παρουσία ταυτιζόταν, σχεδόν απόλυτα, με την παραγωγή και εμπορία αγροτικών προϊόντων. Πολλά μέλη της διασποράς ενοικιάζαν από το 1885 κρατικά αγροκτήματα στο νομό (Π. Ι. Τσιρώνης, Π. Πανάς, Π.Α. Χαροκόπουλος (Π. Α. Χαροκόπος), Α. Κ. Πλατανιώτης & Β. Ρετσίνας, Ν. Γερμάνης), ενώ άλλοι ήταν ιδιοκτήτες αγροκτημάτων (Π. Χαροκόπος, Κ. Ζάππας, Νεγρεπόντης, Π. Πανάς, Α. Φωκίδης)²²⁹⁵. Δεν ήταν τυχαία η επιλογή της έδρας των δραστηριοτήτων του Ευαγγέλη Ζάππα στο Μπροστένι (όπου είχε, επίσης, αλευρόμυλο και μονάδα παραγωγής οينوπνεύματος), όπως και οι ενοικιάσεις αγροκτημάτων από τους Όθωνα Τετενέ, Π. Χαροκόπο, Επ. Βαλσαμάκη, Δ. Πουλόπουλο, κ.ά, μεγαλέμπορους και ενοικιαστές αγροκτημάτων της διασποράς. Οφειλόταν στα πλεονεκτήματα που παρείχε το παραγωγικό έδαφος και ο Δούναβης.

---

²²⁹¹ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 210-212, όπου οι Σαββόπουλος Σάββας (μονάδα πόσιμο νερού), Στ. Σίμωνος (εμπόριο δημητριακών), Τ. Κοσμάτος (μεσίτης), κ.ά.

²²⁹² *Anuarul Național al României 1915...*, ό.π, σ. 371.

²²⁹³ Emil Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 212-213, όπου οι Μιλτιάδης Β. Θεοδώρου (ενοικιαστής), Έλενα Κ. Φιλίττη, Αλέξ. Φωκίδης, Μαρία Νοταρά, Κων. Ζάππας, Δημ. Χαρίτων (ιδιοκτήτες), αδελφοί Χολέβα (αποικιακά), Κων. Γ. Νάνου (γιατρός), αδελφοί Παξινού (άλευρα), αδελφοί Χολέβα (κατασκευαστική ξυλεία), Κων. Ζάππας (μονάδα οينوπνεύματος), κ.ά.

²²⁹⁴ *Anuarul Național al României 1915...*, ό.π, σ. 371.

²²⁹⁵ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. LXIV-LXV.

10.8 Η ελληνική διασπορά στο Γιούργεβο

Το Γιούργεβο (Giurgiu), πρωτεύουσα του νομού Βλάσκα (Vlasca) στη Βλαχία και επίγειο του Βουκουρεστίου επί του Δούναβη, είχε πληθυσμό 16 χιλ. κατοίκους το 1885²²⁹⁶, ενώ η διασπορά διέθετε από παλαιότερα σχολείο και την εκκλησία του *Ευαγγελισμού*²²⁹⁷. Το 1879 εκδιδόταν στην πόλη η εφημερίδα *Ο Κόσμος*²²⁹⁸. Ο πληθυσμός της πόλης, σύμφωνα με μία καταγραφή, μειώθηκε σε 10.298 κατοίκους το 1912, οπότε και η ελληνική διασπορά αριθμούσε 590 κατοίκους, τέταρτη κατά σειρά πληθυσμιακά μετά τους Ρουμάνους, Βούλγαρους και Εβραίους²²⁹⁹.

Τα στοιχεία του 1885 καταγράφουν τη σημαντικότερη οικονομική παρουσία της διασποράς αυτή την περίοδο στην πόλη και στην περιοχή. Εξαγωγείς δημητριακών ήταν οι Γ. Δρακόπουλος, Μ.Δ. Βαμβούρης και Κ. Ρήγας, ενώ υπήρχαν επιπλέον 12 έμποροι και μεσίτες δημητριακών και έμποροι αποικιακών ειδών²³⁰⁰. Το μέλος της διασποράς Δ. Αντωνιάδης είχε ξενοδοχείο και ο Β. Πατερινόπουλος εργοστάσιο κεριών και σαπουνιών. Μέλη της διασποράς ήταν, ένας γιατρός, ένας ασφαλιστής, ένας τυπογράφος, ένας έμπορος καφέ, έμποροι ξυλείας κατασκευών, αρτοποιοί, έμποροι κρασιών, ενώ διέθεταν, επίσης, ένα κατάστημα εμπορίας μηχανημάτων, ένα κατάστημα προϊόντων από τις δυτικές χώρες, κ.ά.²³⁰¹.

Το 1890 η διασπορά λειτούργησε μικτό σχολείο, υπό τη διεύθυνση της Ολυμπίας Γιοβανάκη, απόφοιτο του Ζάππειου της Κωνσταντινούπολης²³⁰². Ωστόσο και αυτό είχε την τύχη πολλών άλλων ιδρυμάτων της διασποράς, όταν το 1905 διεκόπησαν οι διπλωματικές σχέσεις των δύο χωρών. Το 1892 πέθανε ο επί σειρά ετών γιατρός στο Γιούργεβο Χρίστος Θεοχάρης²³⁰³.

Η οικονομική εμβέλεια της διασποράς μειώθηκε σημαντικά μετά τα γεγονότα του 1905, αν και πολλοί συνέχισαν την οικονομική τους δραστηριότητα και πολλοί βελτίωσαν την οικονομική τους θέση. Παράδειγμα αποτελεί ο Λεωνίδας Δαπόντες που ίδρυσε Τράπεζα το 1906 με κεφάλαιο 200 χιλ. λεί, μιμούμενος τους Χριστόδουλο & Κοέν που ίδρυσαν τράπεζα με κεφάλαιο 60 χιλ. λεί το 1903²³⁰⁴. Στο διάστημα

²²⁹⁶ Ibidem, σ. CXVII-CXIX, (διότι για πολλά χρόνια ο νομός Vlasca υπαγόταν στο νομό Pfov).

²²⁹⁷ Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Σύσταση και οργάνωση ελληνικών κοινοτήτων στη Ρουμανία. Η περίπτωση του Τζιούρτζιου και της Τούλτσεας*, Ανάπτυξη, Μνήμων, 28 (2006-2007), σ. 211-221.

²²⁹⁸ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 150.

²²⁹⁹ I. Boldescu, *Monografia oraşului Giurgiu*, Giurgiu, 1912, σ. 209-210.

²³⁰⁰ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. CXVIII-CXIX, όπου οι Γ. Δρακόπουλος, Κ.Γ. Κόκκινος, Ν. Κ. Πεταλάς, Στ. Χριστόπουλος, Γ.Π. Βάρναλης, Κ. Βασματζίδης και Β. Θάνος (έμποροι), Κ.Γ. Κόκκινος, Β. Θωμάϊδης, Π. Νικολαΐδης και Δούκας Δ. Καρβουνίδης (μεσίτες δημητριακών), Σ.Σ. Ηλιόπουλος, Μ. Μανικατίδης, Δ. Θεοδωρίδης, Οδ. Ι. Καλούδης, Κ. Παναγιωτόπουλος, Λάσκαρης & Σνάϊντερ, Σπ. Ζωΐδης, Ι. Τ. Μακρής, Π. Λαζαρίδης (αποικιακά είδη).

²³⁰¹ Ibidem, όπου οι Χρ. Θεοχάρης (γιατρός), Α. Συγκνίδης, Γ.Τ. Βίναλης (ξύλεια κατασκευών), Α.Γ. Αρχοντής (ασφαλίσεις), Ρ. Μαντζαβίνος, Δημ. Α. Μαντζαβίνος, Σπ. Ζωΐδης (αρτοποιεία), Μόσχος Μιχαηλίδης (εμπόριο καφέ), Μανικατίδης, Δ. Θεοδωρίδης, Οδ.Ι. Καλούδης, Σ.Π. Ηλιόπουλος, Σ. Αγγελίδης (εμπόριο κρασιών), Κ.Π. Κονδουράτος (τυπογραφείο), Λ. Λουκάτος (δυτικά προϊόντα).

²³⁰² I. Boldescu, *Monografia oraşului Giurgiu*, Giurgiu, 1912, σ. 205.

²³⁰³ *Πατρίς*, 12/24 Μαρτίου 1892.

²³⁰⁴ I. Boldescu, *Monografia oraşului Giurgiu...*, ό.π, σ. 149-150.

1905-1911 είχαν εγκατασταθεί στο Γιούργεβο 57 νέες οικογένειες Ελλήνων υπηκόων και μετοίκισαν για οριστική εγκατάσταση στην Ελλάδα 23 οικογένειες²³⁰⁵.

Ο πληθυσμός της πόλης αυξήθηκε σε 20.895 κατοίκους το 1915 και η οικονομική παρουσία της διασποράς καταγραφόταν σημαντική²³⁰⁶. Σύμφωνα με αυτή την καταγραφή τα μέλη της διασποράς κατείχαν καταστήματα αποικιακών, εστιατόρια, μπουραρία, κουρείο, αρτοποιεία, καφενεία, καπηλειά, ένα κατάστημα πώλησης κρασιών, δύο ανταλλακτήρια, κατάστημα καφέ, ιχθυοπωλείο, κ.ά.²³⁰⁷. Ταυτόχρονα μέλη της διασποράς στην πόλη ήταν δικηγόροι, ασφαλιστές, ένας τραπεζίτης, γιατροί, μηχανικοί, κ.ά.²³⁰⁸. Μέλη της διασποράς κατείχαν, επίσης, τέσσερις βιομηχανικές μονάδες, ήτοι αλευρόμυλο (Ζανέττος & αδελφοί Κωνσταντάτου), εργοστάσιο κατασκευαστικής ξυλείας (Χριστόδουλος - Φιλτισέσκου & Σια), αλλαντικά (Στέφανος Μάνου) και μονάδα ασβέστη (Στέφανος Μπέλλου)²³⁰⁹. Η ουσιαστικότερη παρουσία της διασποράς, ωστόσο, ήταν στο εμπόριο δημητριακών, όπου καταγράφονταν οι Αγ. Κασιγέρας, Αθ. Παπαστελάτος, Γερ. Κ. Κατράβας (μεσίτες), Αντώνιος Αρχοντής, Α.Γ. Αρχοντής, Π. Καπώνης, Κ. Χριστόδουλος, κ.ά. (εμπόριο δημητριακών)²³¹⁰. Ταυτόχρονα στην περιφέρεια του νομού και σε απόσταση 20 χιλ. από το Γιούργεβο, υπήρχε η **κοινότητα Αρσάκης**, αποτελούμενη από δύο χωριά με πληθυσμό 3.650 κατοίκους, όπου βρίσκονταν τα αγροκτήματα του πρώην Πρωθυπουργού της Ρουμανίας και που περιήλθαν, πλέον, στην κυριότητα των κληρονόμων του, όπως του Αλ. Εμ. Λαχωβάρη (20 χιλ. στρέμματα), Ιωάννη Καλλιμάχη (10 χιλ. στρέμματα)²³¹¹, κ.ά.

Η ελληνική κοινότητα είχε σημαντική δράση, όπως σημειώθηκε στο κεφάλαιο 5.5 του πρώτου μέρους. Το μικτό σχολείο υπό την Ολυμπία Γιοβανάκη, πτυχιούχου του Ζάππειου της Κωνσταντινούπολης, συνέχισε τη λειτουργία του μέχρι το 1906²³¹². Η Θεανώ, κόρη του δάσκαλου ελληνικών και γαλλικών Νικόλαου Μαργαριτιάδη από το Γιούργεβο, ήταν η πρώτη ελληνίδα από τη Ρουμανία που πέτυχε στο ελληνικό Πανεπιστήμιο το 1897, ενώ την ίδια περίοδο ζούσε στην πόλη ο δικηγόρος

²³⁰⁵ Ibidem, σ. 212.

²³⁰⁶ Anuarul României 1915..., ό.π., σ. 889-896.

²³⁰⁷ Ibidem, όπου οι Γ.Α. Αυγουστίδης, Ι. Κωνσταντάτος & Σια, Ν. Δαπόντες & Γ. Ζήσου (αποικιακά), Γ.Γ. Ζήσου & Γκιτσέσκου, Γρ. Πασχαλίδης (εστιατόρια), Γ. Γιαννόπουλος & Χρ. Βαγγέλης (μπουραρία), Γ. Πρωτογερόπουλος (κουρείο), Α. & Ι. Κωνσταντάτος, Λ. Ιωαννίδης, Κ. Ιωαννίδης (αρτοποιεία), Γ.Α. Αυγουστίδης, Ι. Κωνσταντάτος & Σια, Λ. Δαπόντες & Α. Γραμμάτικας, Ν. Δαπόντες & Ζήσος Γεωργίου, Σ.Π. Ηλιόπουλος, Γ. Γιαννόπουλος, Δημ. Πούλιος (καπηλειά), Δαπόντες & Γραμμάτικας (κρασιά), Κ. Μαχαιρόπουλος (αλιεύματα), Δημοσθένης Παναγέας (καφέ), Σ.Κ. Χριστόδουλος & Ν.Α. Κοέν, Λεωνίδας Δαπόντες (ανταλλακτήρια).

²³⁰⁸ Ibidem, σ. 889-895, όπου οι Γ. Θεοχαρίδης, Αλ. Μ. Ηλιάδης (δικηγόροι), Αντώνιος Γ. Αρχοντής, Θ. Πανόπουλος, Γ. Βυζάντης, Λ. Δαπόντες (ασφαλιστές), Λεωνίδας Δαπόντες (τραπεζίτης), Ορέστης Αυδής, Ι. Προκοπίου (γιατροί), Κ. Κουτσαρίδας, Ν.Κ. Ζήσου (μηχανικοί).

²³⁰⁹ Ibidem, σ. 889-896.

²³¹⁰ Ibidem, σ. 892, όπου επίσης οι Μ.Γ. Αρχοντής, Ν. & Φ. Γερμάνης, Λεωνίδας Ιωαννίδης, Παρ. Λυκαρδόπουλος, Λουκάς Λουκάτος, Σπ. Γ. Μέξας, Σπ. Μέξας, Β. Νικολαΐδης, Σ. Παπαντωνάτος, Β. Πελικούδης, Κ.Α. Θεοχαρίδης, Αλ. Λαχωβάρης - Λ. Ιωαννίδης, Κ. Νικολαΐδης, κ.ά.

²³¹¹ Ibidem, σ. 897.

²³¹² Ibidem, σ. 205.

Κωνσταντίνος Βέρκος από τις Σέρρες, εκτελώντας χρέη δικηγόρου και διπλωματικού πράκτορα επί 15 χρόνια²³¹³.

10.9 Η ελληνική διασπορά στο Τούρνου Σεβερίν

Το Τούρνου Σεβερίν (Turnu Severin), πρωτεύουσα του νομού Μεχεντίντσι (Mehedinți), ήταν το τελευταίο πριν την Αυστρία λιμάνι της Ρουμανίας επί του Δούναβη, στα δυτικά της χώρας. Η ελληνική διασπορά περιλάμβανε μεγάλο αριθμό Ηπειρωτών, ιδίως από το Πάπιγκο²³¹⁴, ενώ υπήρχαν αρκετές οικογένειες με καταγωγή από το Τσοτύλι, Βλάστη, Σιάτιστα, Σέρρες, Καστοριά, κ.ά.²³¹⁵.

Ο πληθυσμός της πόλης αυξήθηκε από 3 (τρεις) χιλιάδες κατοίκους το 1867, σε 14 χιλ. το 1887, σε 18,6 χιλ. το 1889 και σε 21 χιλ. περίπου το 1910²³¹⁶, ενώ η ελληνική διασπορά στο νομό Μεχεντίντσι καταγράφηκε το 1899 σε 148 κατοίκους Έλληνες υπηκόους, από τους οποίους στην πόλη Τούρνου Σεβερίν κατοικούσαν οι 72²³¹⁷. Πολλά μέλη της διασποράς επεξέτειναν τις οικονομικές τους δραστηριότητες στη γύρω περιοχή²³¹⁸, όπου ο Γεώργιος Μυστακίδης διέθετε αλευρόμυλο, ο Μιχαήλ Αναστασίου ξυλουργείο και μονάδα παραγωγής ασβέστη²³¹⁹, ενώ οι Θεόδ. Θεμέλκου, Κων. Νικολαΐδης και Θεόδ. Ζανλής από το Μελένικο ήταν έμποροι δημητριακών στη διπλανή πόλη Σιμιάν²³²⁰, κ.ά.

Το 1885 η πόλη είχε οκτώ (8) χιλ. κατοίκους και η διασπορά είχε κυρίαρχη θέση στην εμπορία αποικιακών, στα εστιατόρια και στην εμπορία κρασιών²³²¹. Η εγκατάσταση νέας διασποράς συνεχιζόταν και η προμήθεια αποικιακών προϊόντων, η ιδιοκτησία ξενοδοχείων και η εμπορία δημητριακών βρισκόταν στα χέρια των μελών της στην πόλη και στην περιοχή γύρω στο 1900, σύμφωνα με την καταγραφή της εφημερίδας *Πατρίς* που ήδη αναφέρθηκε²³²². Ιδιοκτήτες ξενοδοχείων το 1900 ήταν οι Κωνσταντίνος Παναγιωτέσκου από το Πάπιγκο (ξενοδοχείο Ευρώπη), Γ. Πανταζόπουλος από την Ήπειρο (ξενοδοχείο της Ανατολής), Ιωάννης Σακελλαρίδης από το Πάπιγκο (ξενοδοχείο Ρεγκάλ), Κ. Δαλαγιαννόπουλος από το Πάπιγκο (ξενοδοχείο αδελφών Πολυχρονίου) και Στ. Χατζόπουλος & Απ. Δημητρίου επίσης από το Πάπιγκο (ξενοδοχείο Κεντρικό)²³²³.

²³¹³ Cornelia Papacostea – Danielopolu, *Comunitățile grecești din România...*, ό.π, σ. 69-70.

²³¹⁴ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 170-171.

²³¹⁵ Paula Scalcău-Tudor Rățoi, *Prezenta Elenă la Mehedinți...*, ό.π, σ. 68-69.

²³¹⁶ C. Pajura-D.T. Giurescu, *Istoricul orașului Turnu-Severin*, București, 1933, σ. 76.

²³¹⁷ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, ό.π, σ. 88-89.

²³¹⁸ Paula Scalcău-Tudor Rățoi, *Prezenta Elenă la Mehedinți...*, ό.π., σ. 74-77, όπου οι Γιαννάκης Πολιάδης, Διαμαντής Βαβούρας, Θανάσης Ι. Αποστόλου, Δημήτριος Δέμπας, Αργύρης και Τριαντάφυλλος Ευθυμίου, Ευάγγελος Ε. Βασιλειάδης, αδελφοί Ευάγγελος και Παναγής Βλάχος, αδελφοί Δημήτριος, Γεώργιος, Ιωάννης και Κωνσταντίνος Βασιλείου, Τρύφων Δημητρίου, κ.ά.

²³¹⁹ C. Pajura-D.T. Giurescu, *Istoricul orașului Turnu-Severin...*, ό.π, σ. 170.

²³²⁰ *Πατρίς*, 15/28 Αυγούστου 1900, ομοίως, Paula Scalcău-Tudor Rățoi, *Prezenta Elenă la Mehedinți...*, ό.π, σ. 283-286.

²³²¹ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. LXXXIII-LXXXIV, όπου οι Απ. Πανταζόπουλος (καφενείο και εστιατόριο), αδελφοί Μηνόπουλοι, Δημ. Σαψόπουλος, Κ. Κοσορίδης, Χριστόδουλος Αναγνωστόπουλος, Χ. Κοσορίδης & Κ. Μασούλας, Κ.Ι. Σκουρτόπουλος, Κ.Γ. Οικονόμου, Γ.Χ. Πανταζόγλου, Γ.Κ. Λειβαδάς (κρασιά και αποικιακά προϊόντα), αδελφοί Πολυχρόνη και Γ. Χ. Πανταζόγλου (ξενοδοχεία), κ.ά.

²³²² *Πατρίς*, 4/17 Ιουλίου, 6/19 Ιουλίου και 15/28 Αυγούστου 1900.

²³²³ *Πατρίς*, 4/17 Ιουλίου 1900.

Οι πλέον επιτυχημένοι οικονομικά, ωστόσο, ήταν οι Μιχάλης Αναστασίου και Μιχάλης Πολυχρονίου από το Πάπιγκο, ευεργέτες του τόπου καταγωγής των. Ιδιαίτερα ο Μιχάλης Αναστασίου που ήταν μεγάλος κτηματίας, τραπεζίτης, έμπορος δημητριακών, μισθωτής αγροκτημάτων και Πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας, δώρισε το 1888 ένα σπίτι του για να στεγαστεί νοσοκομείο για τους φτωχούς της πόλης και το 1894 δώρισε, επίσης, ένα διώροφο οίκημα, ώστε από τα έσοδά του να συντηρούνται τα σχολεία του Τούρνου Σεβερίν²³²⁴. Το 1901 έγιναν τα εγκαίνια του Ξενοδοχείου *Πανταζόπουλος* (αργότερα *Μεγάλη Ρουμανία*), ενώ ο Ηπειρώτης ιδιοκτήτης Γεώργιος Πανταζόπουλος ήταν Πρόεδρος της κοινότητας της διασποράς στο Τούρνου Σεβερίν αυτή την περίοδο²³²⁵.

Το 1900 καταγράφονται, ακόμη, 13 κτηματίες²³²⁶, 23 έμποροι αποικιακών στην πόλη και στην περιοχή²³²⁷, 5 (πέντε) έμποροι δημητριακών, οι Κ. Κάππιας (Σιάτιστα), Κ. Ιωαννίδης (Σέρρες), Στέργιος Λιτσέας (Μακεδονία), Θεόδ. Ν. Στεφίκης (Μακεδονία) και Ι. Κ. Ιωαννόπουλος (Πάπιγκο)²³²⁸, καθώς και αρτοποιοί, οινοπώλες, εστιάτορες, παντοπώλες, έμποροι γούνας, κ.ά, ενώ καφενεΐα διέθεταν οι Ιωάννης Μουζάς και ο Σταυρίδης. Από τη Βλάστη καταγόταν η οικογένεια Θεμελή, ο ενοικιαστής αγροκτημάτων Γεώργιος Παπαδόπουλος, όπως και ο έμπορος δημητριακών Γεώργιος Καραγώγος²³²⁹. Η μεγαλύτερη, ωστόσο, οικογένεια από τη Βλάστη στο Μεχεντίντσι ήταν η οικογένεια του Δημήτριου Τοπτσή-Τριανταφύλλου, που διασκορπίστηκε σε όλη τη γύρω περιφέρεια μέχρι Κραϊόβα, Βουκουρέστι, Κωνσταντίνα και συγγένεψε με τα μέλη της διασποράς Αδάμ Νικολάου, Κουντουράς, Στέφανος Λέκκας γιατρός, κ.ά²³³⁰. Αντίστοιχα, η μεγαλύτερη οικογένεια από το Τσοτύλι ή τη Σιάτιστα, ήταν η οικογένεια Παπαλιάγκα (και Πιπιλιάγκα), όπου τα αδέρφια Κωνσταντίνος, Γεώργιος και Γιαννάκης ήταν μεγαλέμποροι, πέραν των αδελφών του Μεχεντίντσι²³³¹.

Ο πρόεδρος της κοινότητας Γεώργιος Πανταζόπουλος ίδρυσε κοινοτικό σχολείο το 1901 που λειτούργησε μέχρι το 1906, με δασκάλους ελληνικών και ρουμανικών²³³². Μεταξύ των γιατρών της διασποράς στην πόλη σημειώνουμε τους Γ.

²³²⁴ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 154.

²³²⁵ *Ibidem*, σ. 162.

²³²⁶ *Πατρίς*, 4/17 Ιουλίου, 6/19 Ιουλίου και 15/28 Αυγούστου 1900, όπου οι κτηματίες Απόστολος Κικουλέσκου (Πάπιγκο), Γεώργιος Χριστοδούλου (Πάπιγκο), Γεώργιος Πανταζόπουλος (Ηπειρος), Κ. Κάππιας (Σιάτιστα), Κ. Ιωαννίδης (Σέρρες), Θεόδ. Δόγας (Μακεδονία), Απόστολος Δ. Πανταζόπουλος (Πάπιγκο), Ι. Κωνσταντινίδης (Πάπιγκο), Ι. Αθανασίου (Πάπιγκο), Ι.Κ. Ιωαννόπουλος (Πάπιγκο), Νικ. Κοτζιάς (Μακεδονία), Νικ. Ιωάννου (Κορυτσά) και Εμ. Π. Καρζιάς (Κλεισούρα).

²³²⁷ *Ibidem*, όπου οι έμποροι αποικιακών Ι. Πασχάλης & Αν. Α. Αναστασίου (Ηπειρος), αδελφοί Λαζαρίδη (Πάπιγκο), Δημ. Λιτσέας (Μακεδονία), Δημ. Αναγνωστόπουλος (Πάπιγκο), Παν. Κωνσταντίνου (Πάπιγκο), Ι.Κ. Σκορτόπουλος (Πάπιγκο), Ν. Αναστασίου (Πάπιγκο), Δημ. & Ιωάννης Σαυόπουλος (Πάπιγκο), Κ. Χριστοδούλου (Ηπειρος), Ι. Π. Κυρίδης (Σιάτιστα), Σπύρος Αλεξίου (Πάπιγκο), Χρ. Στεριάδης (Κόνιτσα), Πολ. Αποστόλου (Πάπιγκο), Στέργιος Τόσιος (Μακεδονία), Ν. Σαουλέσκου (Ηπειρος), Δημ. Σταυρίδης (Ηπειρος), Απ. Λάππας (Πάπιγκο), Ι. Κεφαλάς (Καστοριά), Αθ. Νικολάου (Ηπειρος), Απ. Χ. Αποστόλου (Πάπιγκο), Βασ. Μ. Ζησολέσκου (Πάπιγκο), Στ. Σλαμπάκος (Μακεδονία), Παν. Χριστοδούλου (Πάπιγκο) και Κ. Αντωνίου (Πάπιγκο).

²³²⁸ *Ibidem*.

²³²⁹ Paula Scalcău-Tudor Rățoi, *Prezenta Elenă la Mehedinți...*, ό.π, σ. 71.

²³³⁰ *Ibidem*, σ. 68-70.

²³³¹ *Ibidem*, σ. 72-74.

²³³² Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 162.

Γκικουλέσκου, Οδυσσέας Αποστόλου (έγινε αντιπρόεδρος της Ρουμανικής Ιατρικής Εταιρείας) και Πολυχρονίου, μεταξύ των δικηγόρων τους Χριστόδουλος Τσιοτίδης, Αριστείδης Αναστασίου και Δημήτριος Γκικουλέσκου, ενώ δάσκαλοι ήταν οι Αγγελική Αναστασίου- Κρίστεα και Κ. Παπακώστας, όλοι από το Πάπιγκο²³³³.

Η διασπορά στην περιοχή αυτή και στο Τούρνου Σεβερίν συνέχισε την πετυχημένη οικονομική της εξέλιξη και μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο²³³⁴.

Τέλος θεωρούμε χρήσιμο να σημειώσουμε τη σημαντική παρουσία της διασποράς στη Νότια Βεσσαραβία, περιοχή της οποίας τμήμα ανήκε στη Ρουμανία μέχρι το 1878 και περιήλθε στη συνέχεια στη Ρωσία, με κύρια πόλη αναφοράς για τη διασπορά **το Ισμαήλ**. Σημαντικός αριθμός της διασποράς στην περιοχή ασχολούνταν με την παραγωγή και εμπορία δημητριακών, μεταφέροντας τα προϊόντα για εξαγωγές με σλέπια από τον ποταμό Προύθο στο Γαλάτσι, που ήταν το κέντρο των οικονομικών δραστηριοτήτων της²³³⁵. Η ενσωμάτωσή της, όμως, στην τοπική ρωσική κοινωνία ήταν γρήγορη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, παρ' όλο που ήταν οικονομικά ισχυρή κατά μήκος του ποταμού Προύθου, κυρίως κατέχοντας και ενοικιάζοντας αγροκτήματα, κ.ά.

10.10 Η ελληνική διασπορά σε άλλες πόλεις της Ρουμανίας

Η οικονομική παρουσία της διασποράς στη Μολδαβία αυτή την περίοδο γνώρισε πλήρη υποχώρηση και αντικαταστάθηκε, σχεδόν στο σύνολο της παρουσίας της, από την εβραϊκή διασπορά που κυριαρχούσε πληθυσμιακά, οικονομικά, γλωσσικά, κ.ά, στη Μολδαβία. Η ελληνική διασπορά «εις το Ιάσιον όπως και εις όλην την Μολδαβίαν... όλα τα καταστήματα κατέχουν οι Εβραίοι... Έλληνες δε ούτε πέντε. Δύο-τρεις ζαχαροπλάστια και αποικιακέμποροι. Υπάρχουν πολλοί επιστήμονες Έλληνες, σπουδαίας κοινωνικές θέσεις κατέχοντες... αλλά πλην τούτου ουδέν άλλο διέσωσαν, ούτε την γλώσσαν, ούτε τας οικογενειακάς παραδόσεις...»²³³⁶. Έλληνες υπήκοοι στο Ιάσιο το 1899 είχαν απογραφεί 34 στην πόλη και 48 στο νομό²³³⁷. Η διασπορά στη Μολδαβία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα είχε περιοριστεί μόνο στη νότια Μολδαβία, σε πόλεις και χωριά που συνεργάζονταν και είχαν προσβάσεις στο μεγάλο λιμάνι του Γαλατσίου.

Στο Χούσι (Husi), πρωτεύουσα του νομού Φαλτσίου (Falcu) στην κεντρική Μολδαβία με πληθυσμό 16 χιλ. κατοίκους το 1905, η παρουσία της διασποράς ήταν ολιγομελής αλλά δυναμική, ιδιαίτερα στον τομέα της εμπορίας δημητριακών²³³⁸. Συγκεκριμένα, μέλη της διασποράς διέθεταν κατάστημα αποικιακών και αλεύρων, καπηλειά, κατάστημα εμπορίας κρασιών, ενώ μέλος της ήταν ένας εργολάβος. Δύο μέλη της διασποράς είχαν αλευρόμυλους (Α. Γεωργιάδης, Αλέξ. Καλέργης) και τέσσερα μέλη ήταν έμποροι δημητριακών (Δ. Καββαδίας, αδελφοί Κουταβά, Γ.

²³³³ Paula Scalcău-Tudor Rățoi, *Prezenta Elenă la Mehedinți...*, ό.π, σ. 282.

²³³⁴ Ibidem, σ. 71-81 και 234.

²³³⁵ Διονύσιος Μ. Λασκαράτος, *Πικραί Αλήθειαι*, Αθήνα, 1909.

²³³⁶ Γ.Π. Παρασκευόπουλος, *Η Μεγάλη Ελλάς...*, ό.π, σ. 151.

²³³⁷ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei României...*, ό.π, σ. 88-89.

²³³⁸ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 188-191, όπου οι Β. Πανάς & αδελφοί (αποικιακά), Δ. Μ. Νικολάου, Στ. ο Έλληνας (καπηλειά), Μ. Λεοντάρης (κρασιά), Δ. Μικρόπουλος (εργολάβος).

Γαζής, Ι. Γαζής). Στο Χούσι γεννήθηκε το 1884 ο Νικόλαος Κ. Μαλαξιάς, ένας από τους μεγαλύτερους επιχειρηματίες της Ρουμανίας τον 20^ο αιώνα. Τέλος, στις γύρω κοινότητες ιδιοκτήτες και ενοικιαστές αγροκτημάτων ήταν οι Γεώργιος Χριστοδουλίδης, Σμαράγδα Παπαδοπούλου και Κ. Γ. Λεωνίδα²³³⁹, ενώ στην απογραφή του 1899 οι έλληνες υπήκοοι ανέρχονταν σε επτά (7) άτομα²³⁴⁰. Στο **Φαλτσίου (Falcium)** στον ίδιο νομό με 1.605 κατοίκους το 1885, η διασπορά είχε κυρίαρχη οικονομική παρουσία με τέσσερις από τους πέντε εμπόρους δημητριακών, εμπόριο αποικιακών, κ.ά.²³⁴¹.

Στο Τεκούτσι (Tecuci), πρωτεύουσα του ομώνυμου νομού στη νότια Μολδαβία, η παρουσία της διασποράς δεν ήταν πολυπληθής. Το 1885 που η πόλη είχε 16.890 κατοίκους, καταγράφονταν δύο γιατροί της διασποράς οι Γρ. Κ. Ηπίτης και Καραγιάννης²³⁴². Το 1905 η πόλη είχε 13.604 κατοίκους και μέλη της διασποράς ήταν οι δικηγόροι Α.Γ. Παπαδόπουλος και Στέφανος Πλυτάς, γιατρός ήταν ο Αλ. Καραγιάννης, αλευρόμυλο είχε ο Ι. Σακαλής και καταστήματα αλεύρων διέθεταν οι Π. Κατσιγέρας και Λ. Ιωαννίδης. Μέλη της διασποράς διέθεταν, επίσης, αρτοποιείο, καφεενεία, κατάστημα εμπορίας σάκων και κατάστημα εμπορίας κρασιών²³⁴³, ενώ στις γύρω κοινότητες καταγράφονται ιδιοκτήτες αγροκτημάτων και ενοικιαστές της διασποράς, όπως οι Δημ. Μαυρίδης, Οδ. Γ. Νεγρεπόντης, Σπύρος Διβάρης, Ξενοφών Λαζαρής, κ.ά. Το 1889 η ελληνική διασπορά απογράφηκε με πληθυσμό 81 κατοίκων Ελλήνων υπηκόων στην πόλη και 116 κατοίκων στο νομό²³⁴⁴. Ο γιατρός της διασποράς Πέτρος Σακελάρης υπήρξε δωρητής στο νοσοκομείο της πόλης (1904), ενώ ο Τάκης Αναστασίου δώρισε στο Δημαρχείο ένα κτίριο για σχολείο και ο Πέτρος Αναστασίου χρήματα για αντιμετώπιση προβλημάτων των ασθενών του Τεκούτσι²³⁴⁵. Στο Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης εκλέχθηκαν στο διάστημα 1873-1900 τα μέλη της διασποράς Τάκης Αναστασίου, Θανάσης Δημητρίου, Ιωάννης Γεωργιάδης, Στέφανος Πλυτάς, Κωνσταντίνος Πλυτάς και Σπύρος Αδαμίδης²³⁴⁶.

Το Μπαρλάντ (Bârlad), πρωτεύουσα του νομού Τούτοβα στην κεντρική Μολδαβία, είχε 24.590 κατοίκους το 1885²³⁴⁷ και 25 χιλ. κατοίκους το 1905²³⁴⁸. Στην καταγραφή του 1885 η ολιγομελής διασπορά είχε σημαντική παρουσία στην οικονομική κίνηση της πόλης, όπου καταγράφονταν οι αδελφοί Παξιμιάδη (ασφαλιστές), Γ. Φωτιάδης (αρτοποιείο), Γ. Θεοχάρης (εμπόριο δημητριακών), Ι. Αντωνίου (γιατρός), Μαλαξιάς (εστιατόριο), Γ. Θεοχάρης (εργοστάσιο σαπουνιών),

²³³⁹ Ibidem, σ. 192-193.

²³⁴⁰ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, ό.π, σ. 89.

²³⁴¹ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. LVII-LVIII, όπου οι Σ. Λιβιεράτος, Χρ. Μακρής, Ι. Γεωργιάδης, Γ. Βασιλάτος (δημητριακά), Ε. Πακόπουλος (αποικιακά), Ι. Πατινιώτης, κ.ά.

²³⁴² Ibidem, σ. CVII-VIX.

²³⁴³ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 400-404.

²³⁴⁴ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, ό.π, σ. 88-89.

²³⁴⁵ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 143.

²³⁴⁶ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 176.

²³⁴⁷ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. CXIII.

²³⁴⁸ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 432-437.

Αρ. Φ. Κυριάκου (πλανόδιο εμπόριο-ψιλικά)²³⁴⁹. Στην απογραφή 1899 ο πληθυσμός της διασποράς ανερχόταν σε 176 κατοίκους²³⁵⁰.

Το 1905 η διασπορά ήταν πολυπληθέστερη με παρουσία σε αρκετούς τομείς της οικονομικής ζωής της πόλης. Συγκεκριμένα μέλη της διασποράς ήταν οι δικηγόροι Κ. Λεκάκης, Α. Πανταζής και Α. Πωγωνάτος, οι ενοικιαστές αγροκτημάτων Καραντινός & Σια, Σπύρος Δελαπόρτας, Σπύρος Διβάρης, Ν. Φραγκόπουλος, Ν.Κ. Παγώνης, Επαμεινώντας Ρώσσης, καθώς και οι ιδιοκτήτες αγροκτημάτων Γ. Δημόπουλος, Ν. Κυριαζής, Νίκος Χρυσοβελώνης και Ι. Ζαμφειράτος. Παράλληλα μέλη της διασποράς διέθεταν μία μονάδα για πόσιμο νερό (Γρηγοριάδης), έναν αλευρόμυλο (Γ. Μανιάδης), δύο αποστακτήρια οινοπνεύματος (Χρυσοβελώνης, Τοπάλης) ενώ σε μέλη της διασποράς ανήκαν, επίσης, ναυτιλιακό γραφείο, εστιατόρια, αρτοποιείο, μπουραρία, καφεενεία, κατάστημα εμπορίας καφέ, κατάστημα κρασιών και αποικιακών, κατάστημα πώλησης κονιάκ, καπηλειό, φαρμακείο και κατάστημα πώλησης σάκων για δημητριακά²³⁵¹. Τέλος, έμποροι δημητριακών ήταν οι αδελφοί Λουλούδη και γιατρός ο Ι. Αντωνίου²³⁵². Μέλη της διασποράς, παράλληλα, δραστηριοποιούνταν στις γύρω κοινότητες, όπου καταγράφονται οι ενοικιαστές αγροκτημάτων Αριστείδης Λιναρδάτος, Αντώνιος Ταμπανέλης, Σταύρος Αγγελίδης, Ιωάννης Λουλουδάκης και Ανδρέας Φ. Μομφεράτος, καθώς και οι ιδιοκτήτες αγροκτημάτων Αριστείδης Χρ. Αθανασιάδης, Νίκος Χρυσοβελώνης και Κλεοπάτρα Κωνσταντινίδου²³⁵³.

Στην καταγραφή του 1915 που πληθυσμός του Μπαρλάντ ανήλθε στις 25.381 κατοίκους και η διασπορά είχε εντονότερη παρουσία στην οικονομική ζωή της πόλης²³⁵⁴. Μέλη της διασποράς ήταν δικηγόροι, καταστηματάρχες αποικιακών προϊόντων, ενώ άλλοι ήταν ιδιοκτήτες σε μπουραρίες, αρτοποιείο, εστιατόριο, καπηλειά και καφεενεία²³⁵⁵. Ταυτόχρονα, μέλη της διασποράς ήταν οι Ν.Ν. Γρηγοριάδης (διευθυντής τράπεζας και ιδιοκτήτης φαρμακείου), Δημ. Κολιός (μάρμαρα), Παναγής Γεωργάτος (ιδιοκτήτης του ξενοδοχείου Monde Carlo), καθώς και οι έμποροι δημητριακών Βρανάς & Ισμαηλέρ, Σπύρος Π. Διβάρης, Γαβριήλ Σταθάτος, Γ. Ποταμιάνος και Σωτήριος Βρυώνης.

²³⁴⁹ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. CXIII-CXIV.

²³⁵⁰ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, ό.π, σ. 89.

²³⁵¹ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 437-440, όπου οι αδελφοί Ζήσου (ναυτιλιακοί πράκτορες), Μακρής, Μασιβενάτος (εστιατόρια), αδελφοί Μαντζαβινάτου (μπουραρία), Χ. Σαρλός & Γ. Σταθάτος, Π. Σπυράτος (καφεενεία), Γ. Μαρκεζίνης (εμπόριο καφέ), Β. Γ. Κεφαλάς (αρτοποιείο), Ν. Φραγκόπουλος (κονιάκ), Ι. Κυριανός (καπηλειό), Π. Μαντζαβινάτος (κρασιά - αποικιακά), Γ. Ζαγκαρίδης (σάκοι για δημητριακά), Γρηγοριάδης (φαρμακείο), κ.ά.

²³⁵² Ibidem.

²³⁵³ Ibidem.

²³⁵⁴ Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 823-831.

²³⁵⁵ Ibidem, όπου οι Γ.Χ. Δημόπουλος, Χριστόδωρος Δημόπουλος, Κων. Λεκάκης, Αλ. Πωγωνάτος, Ι. Αλ. Πωγωνάτος (δικηγόροι), Δ. Δανηλάτος, Διονύσιος Ι. Μαντζαβινάτος, Δημ. Δημητράτος, Π. Μαντζαβινάτος, Ανδρέας Μαντζαβινάτος (αποικιακά), Π. Γεωργάτος, Γερ. Μαντζαβινάτος, Π. Πετρίκης (μπουραρίες), Αντώνης Δρακόπουλος (αρτοποιείο), Π. Μαντζαβινάτος (εστιατόριο), Παναγής Γεωργάτος, Γαβριήλ Λουβέρδης (καφεενεία), Δημ. Κ. Δανηλάτος, Π. Μαντζαβινάτος (καπηλειά), Γ.Ε. Χριστινάκης, Γερ. Μαντζαβινάτος (καφεενεία).

Στη Βλαχία, τόσο στις μεσόγειες περιοχές, αλλά περισσότερο στα παραδουνάβιες πόλεις και λιμάνια, η οικονομική παρουσία της διασποράς συνέχισε να είναι σημαντική και να αυξάνεται από την εγκατάσταση νέων μελών.

Στο Μπουζέου (Buzău), πρωτεύουσα του ομώνυμου νομού στην ανατολική Βλαχία, η διασπορά ήταν ολιγάριθμη το 1885 που η πόλη είχε πληθυσμό 10.750 κατοίκους και μέλη της ήταν δικηγόροι (Αλ. Δημητριάδης-βουλευτής, Ι. Δημητριάδης), ένας έμπορος αποικιακών προϊόντων (Μ. Αναστασιάδης) και ο αρχίατρος του νομού Δημ. Νικολαΐδης²³⁵⁶. Στην απογραφή του 1899 η ελληνική διασπορά αριθμούσε 153 μέλη στην πόλη και 302 συνολικά Έλληνες υπηκόους στο νομό²³⁵⁷. Το 1915 που η πόλη είχε πληθυσμό 28.721 κατοίκους, λίγα μέλη της διασποράς καταγράφονταν με σημαντική οικονομική παρουσία όπως αρτοποιοί, παντοπώλες, εστιατορες, ενώ ένα μέλος της ήταν γιατρός (Κ. Θεοχαρίδης), ένα διέθετε κατάστημα πώλησης σάκκων (Ανδρέας Β. Μάνου & Σία), ο Πέτρος Β. Ζαγκόπουλος διέθετε αλευρόμυλο και ο Κ.Ι. Φωτιάδης είχε το ξενοδοχείο *Ομόνοια* που διέθετε, επιπλέον, καζίνο και καφενείο²³⁵⁸.

Το Πιτέστι (Pitești), πρωτεύουσα του νομού Άρτζες στην κεντρική Βλαχία, είχε πληθυσμό 7.000 κατοίκους το 1859, 10.949 κατοίκους το 1890 και 15.857 το 1906²³⁵⁹. Η ελληνική διασπορά στην πόλη ήταν μικρή και ανερχόταν σε 69 άτομα το 1899 (113 στο νομό συνολικά)²³⁶⁰ και η συντριπτική της πλειοψηφία καταγόταν από την Ήπειρο, σύμφωνα με τη μερική καταγραφή της το 1900 από την εφημερίδα *Πατρίς*²³⁶¹.

Στην καταγραφή του 1885 η διασπορά ήταν ολιγομελής και καταγράφηκαν μόνο τρεις έμποροι δημητριακών, δύο αρτοποιοί και μία δασκάλα (Μαρία Αναγνωστοπούλου)²³⁶². Το 1900, ωστόσο, η διασπορά ήταν πολυπληθής και η ελληνική κοινότητα ίδρυσε το φιλανθρωπικό σωματείο αλληλοβοήθειας «Νεομάρτυς Γεώργιος των Ιωαννίνων» με 60 μέλη²³⁶³. Μέλη της διασποράς κατείχαν αρτοποιεία, παντοπωλεία, οινοπωλεία, καφενεία, ραφεία, λογιστικά γραφεία²³⁶⁴, το ξενοδοχείο του Γ. Αθανασόπουλου, ο Γ. Δημητρίου ήταν έμπορος δερμάτων, ο Αλέξ. Φωστηρόπουλος δικηγόρος, κ.ά. Ωστόσο, το προφίλ της διασποράς διαμόρφωναν οι κτηματίες της Ν. Καραμήτρος, Χρ. Βασζόκας, Μάρκος και Γεώργιος Κωνσταντίνου, Δ. Λεβεζόπουλος, Δ. Εμμανουήλ, Αλ. Λουκάς, Νικ. Αυγαζόπουλος, Θεόδωρος

²³⁵⁶ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. XXIII-XXVII.

²³⁵⁷ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, ό.π, σ. 88-89.

²³⁵⁸ Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 127-132, όπου οι Αν. Αγγελίδης, Χαρ. Νικολάου και Λεωνίδας Τριανταφυλλίδης (αρτοποιεία), Β. Βαλτεράτος, Ζήσος Ζαγκόπουλος (παντοπωλεία), Β. Σεγκάλης (χονδρέμπορος αποικιακών), Β. Βαλτεράτος (καπηλειό).

²³⁵⁹ Arhivele Statului, *Pitești, mărturii documentare 1388-1944*, vol. I, București, 1988, σ. 176, 227.

²³⁶⁰ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, ό.π, σ. 88-89.

²³⁶¹ Πατρίς, 24/7 Ιουλίου και 27/9 Ιουλίου 1900.

²³⁶² Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. III-VIII, όπου οι Ν. Γλύπτης, Α.Ι. Ρήγας Ι.Γ. Νικολάου (έμποροι δημητριακών), Ν. Γλύπτης, Γ.Β. Γκιουρίδης (αρτοποιοί).

²³⁶³ *Η Ήρις*, 29 Αυγούστου 1900.

²³⁶⁴ Πατρίς, 24/7 Ιουλίου και 27/9 Ιουλίου 1900, όπου οι Ηπειρώτες Αθ. Γκλάβας, Κ. Μαλάμης, Θεοφάνης Πισπυρής, Κ. Κωλέττης, Αθ. Κωλέττης, Ι. Ζαρίδης & Δ. Πελένης, αδελφοί Λευκόπουλοι (αρτοποιεία), Ξενοφών Διαμαντόπουλος, Μ. Γρίτσας, Γ. Παπαδόπουλος, Χ. Παπανικολάου και Ζ. Νικολάου (παντοπωλεία), Ν. Καούνης, Χρ. Καρύδης και Ιωάννης Χαρισόπουλος (οινοπωλεία), Ν. Βαρούτας (καφενείο).

Χατζόπουλος, Γ. Δημητρίου, κ.ά, καθώς και οι έμποροι και ενοικιαστές αγροκτημάτων Κ. Δακόπουλος, Γ. Χρ. Βαργκελής, αδελφοί Τσιρόπουλοι, Δ. Νικολάου, Κ. Βίκης, Χαρ. Πρωτόπαπας, κ.ά. Προς το τέλος της περιόδου που εξετάζεται, ωστόσο, τα μέλη της διασποράς που καταγράφονταν στην πόλη είχαν μειωθεί κατά πολύ και μόνο ο Θ. Γλύπτης ασκούσε εμπορία δημητριακών²³⁶⁵.

Από τη δεκαετία του 1880²³⁶⁶ μέχρι το 1899 λειτουργούσε το σχολείο του Ηπειρώτη Αλέξανδρου Θεοδοσιάδη²³⁶⁷.

Στο Γκαέστι (Găiești), πολίχνη σε μικρή απόσταση ανατολικά του Βουκουρεστίου, με πληθυσμό 1.532 κατοίκους το 1885 και 4.050 κατοίκους το 1915, η οικονομική παρουσία της διασποράς ήταν σημαντική. Μέλη της διασποράς κατείχαν αρτοποιεία, καπηλειά και παντοπωλεία, έμποροι δημητριακών ήταν οι Βατ. Άννινος, Ι. Μπαρμπαγιάννης και Νικ. Σακελαρίδης, ενώ ιδιοκτήτες αγροκτημάτων στην περιοχή ήταν οι Σκαρλάτος Ιορδανίδης, Ιωάννης Καλινδέρου και Γεώργιος Σωτηρίου (αγρόκτημα των Ελλήνων)²³⁶⁸.

Το Πλοϊέστι (Ploiești), πρωτεύουσα του νομού Πράχοβα στη Βλαχία βόρεια του Βουκουρεστίου, γνώρισε σημαντική ανάπτυξη λόγω της εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων πετρελαίου και ο πληθυσμός του από τις 26.468 κατοίκους το 1860²³⁶⁹ αυξήθηκε σε 45.107 το 1899 και σε 56.594 το 1915²³⁷⁰. Το 1881 δήμαρχος στην πόλη εκλέχθηκε το μέλος της διασποράς Παναγής Μιχαηλόπουλος²³⁷¹, το 1899 απογράφηκαν σε 156 άτομα Έλληνες υπήκοοι στην πόλη και 277 στο νομό²³⁷², ενώ το 1893 λειτουργούσε το *Εκπαιδευτήριον Ηλιάδη*²³⁷³.

Το 1885 καταγράφηκαν αρκετά μέλη της διασποράς που ασχολούνταν με το εμπόριο, ασφαλίσεις, εστιατόρια, αρτοποιεία, κ.ά, ενώ μέλη της διασποράς ήταν δύο γιατροί και ο Γ. Τικόπουλος, συνιδιοκτήτης του ξενοδοχείου *Βουκουρέστι*²³⁷⁴.

Το 1900, κατά την δωρεά ίδρυσης της ελληνικής εκκλησίας στο Βουκουρέστι από τους αδελφούς Χαροκόπου, με συγχαρητήρια επιστολή τους συγχαίρουν από το Πλοϊέστι «τους μεγάλους τούτους άνδρας... τους φέροντας το ελληνικόν όνομα... οι παρεπιδημούντες Έλληνες» Γ.Ι. Παξινός, Θ. Βασσόπουλος, Δ.Ι. Λογιωτατίδης,

²³⁶⁵ Anuarul Național al României 1916..., *ό.π.*, σ. 164, όπου οι Ι.Β. Αλεξανδρής, Γ. Αθανασιάδης, Χρ. Καρύδης, Χ.Κ. Πετινίτης (αποικιακά), Θαν. Πατερόπουλος, Γρ. Καραγεώργης, Δ. Πελένης (αρτοποιεία), Ι. Κουτσουρέλης (καφενείο), Γ. Φ. Απάτης, Χριστόδωρος. Καρύδης, Στ. Ε. Χαρισόπουλος (καπηλειά), Στ. Πισπυρής (άλευρα), κ.ά.

²³⁶⁶ *Πατρίς*, 30/12 Μαΐου 1893.

²³⁶⁷ *Η Τρις*, 24 Δεκεμβρίου 1899.

²³⁶⁸ Anuarul Național al României 1915..., *ό.π.*, σ. 230, όπου οι Μίσου Νικολάου (παντοπωλείο), Δημ. Μονόπουλος, αδελφοί Πατεόπουλοι, Ζήσου Νικολάου, Τασούλα Ζηνοπούλου (αρτοποιεία), Δημ. Μονόπουλος και αδελφοί Πατεόπουλοι (καπηλειά).

²³⁶⁹ Dan Berindei, "Industria în perioada 1859-1864...", *ό.π.*, σ. 116.

²³⁷⁰ Anuarul Național al României 1915..., *ό.π.*, σ. 577.

²³⁷¹ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, *ό.π.*, σ. 151.

²³⁷² L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, *ό.π.*, σ. 88-89.

²³⁷³ *Πατρίς*, 8/20 Ιουνίου 1893.

²³⁷⁴ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, *ό.π.*, σ. CXII-CXVI, όπου οι Δ. Αδαμόπουλος (ασφαλίσεις), Ι.Ν. Κουνιδάς (αρτοποιείο), Παπαδόπουλος & Παντελέσκου (υποδήματα), Δ. Πετρίδης (ζαχαροπλαστείο), Νασόπουλος & Νικοντινέσκου (άλευρα), Δ.Ρ. Πανταζής (ψιλικά), Ε. Πανταζής (εστιατόριο), Τ.Α. Βογορίδης (κρασιά), Ν. Δανιηλόπουλος, Καντίλης (γιατροί), κ.ά.

Γεράσιμος Μ. Αρδαβάνης, Γερ. Δ. Πολλάτος, Αρ. Δ. Πολλάτος, Ευάγγελος Νόμπλης, Ιωάννης Χρηστίδης, Βασ. Λεοντίδης, κ.ά.²³⁷⁵.

Το 1915 που η πόλη είχε πληθυσμό 56.594 κατοίκους η διασπορά φαίνεται πως ήταν ολιγομελής, όμως η οικονομική της παρουσία στην πόλη ήταν σημαντική σε διάφορους τομείς. Δικηγόροι ήταν οι Γ. Γεωργιάδης, Χρ. Λαζαρίδης, Ιωάννης Ν. Παπάζογλου και Αριστείδης Κ. Νασόπουλος²³⁷⁶. Στον τομέα της βιομηχανίας οι Πολύζου Δ. Ευθύμιος και Πολύζου Στελιάν είχαν μονάδες εμφιάλωσης νερού και οι αδελφοί Παξινού εργοστάσιο οινοπνεύματος²³⁷⁷. Χονδρέμποροι αλεύρων ήταν οι Κ. Καλογερόπουλος & Βασιλείου, αδελφοί Νασόπουλοι, Αντ. Νικολάου & Μακρής και Κ. Βασιλάτος, εμπορία θεριστικών μηχανημάτων είχαν οι Π. Δημητριάδης και Χαρ. Νικολαΐδης, φαρμακείο είχε ο Ν.Π. Δημητριάδης, ενώ μέλη της διασποράς ήταν, επίσης, έμποροι αποικιακών ειδών, αρτοποιοί, ιδιοκτήτες καπηλειών, ένας έμπορος δερμάτων και κατείχαν κατάστημα ανταλλακτικών, καφενείο, ραφείο, κ.ά.²³⁷⁸. Σημαντική διασπορά καταγράφεται, επίσης στον ίδιο νομό στην **Κίμπινα (Câmpina)**, με μονάδα πόσιμου νερού (Τ. Παλαμίδας), δημητριακά (Κ. Ιωαννίδης), κ.ά.²³⁷⁹

Η Ταργκόβιστε (Târgoviște), πρωτεύουσα του νομού Ντιμπόβιτσα (Dâmbovița) στην κεντρική Βλαχία, το 1885 είχε πληθυσμό 7.410 κατοίκους, Νομάρχης ήταν το μέλος της διασποράς ο Κ. Πολύτιμος, άλλα μέλη της κατείχαν αρκετά καταστήματα στην πόλη, ενώ εκπαιδευτήριο είχε ο Π. Κονδουράτος²³⁸⁰. Η διασπορά παρέμεινε ολιγομελής και ανερχόταν σε 27 μέλη στην πόλη και 169 κατοίκους στο νομό το 1899²³⁸¹, σε πληθυσμό της πόλης 9.519 το 1899 και 12.765 κατοίκων το 1915. Αρκετά μέλη της διασποράς καταγράφονται, ωστόσο, ως δικηγόροι, αρτοποιοί, τοπογράφοι, γαιοκτήμονες, ενώ ο Σκαρλάτος Ιορδανίδης ήταν τραπεζίτης και ο Θωμάς Μέξης είχε καφενείο²³⁸².

Το Τούρνου Μαγκουρέλε (Turnu Magurele), πρωτεύουσα του νομού Τελέορμαν στη μεσημβρινή Βλαχία, ήταν λιμάνι επί του Άνω Δούναβη και είχε πληθυσμό 8.698 κατοίκους το 1889²³⁸³. Η διασπορά αριθμούσε πάνω από 300 κατοίκους το 1898 και πολλοί ήταν έμποροι δημητριακών και μεσίτες μεγάλων εμπορικών οίκων της Βραΐλας και του Γαλατσίου²³⁸⁴. Χώροι συνάντησής τους ήταν

²³⁷⁵ Ευαγγελία Ν. Γεωργιτσιγιάννη, *Παναγής Α. Χαροκόπος...*, ό.π, σ. 82-83.

²³⁷⁶ Anuarul Românie 1915..., ό.π, σ. 578.

²³⁷⁷ Ibidem, σ. 579.

²³⁷⁸ Ibidem, ό.π, σ. 577-600, όπου οι Ι. Λαζαρίδης (ασφαλίσεις), Χρίστος Β. Δρακόπουλος, Περικλής Ι. Ιωαννίδης, Βασ. Τ. Βασιλείου (αποικιακά), Δημ. Καμπούροπουλος, Ηρ. Φ. Γιανίδης, Δημ. Μαρκόπουλος, Αντ. Νικολάου & Μακρής, Αλ. Πισπιρής, Δημ. Βουκάκης, Στ. Ν. Λαϊνάς, Βασ. Ν. Μακρής, Χρ. Κουπόπουλος (αρτοποιεία), Απ. Λάμπρου, Παπαμιχαλόπουλος (καπηλεία), Π. Δημητριάδης (ανταλλακτήριο), Θ. Θέμελης (δέρματα), Ι.Δ. Βέλιος (καφέ), Βηχοδήλης (ραφείο), κ.ά.

²³⁷⁹ Ibidem, σ. 600-601.

²³⁸⁰ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. XL-XLII, όπου οι Π. Σπαθής, Κ. Μπουδουκίδης (αρτοποιεία), Τ. Λεκόπουλος (καφέ), Χ. Μαρινίδης, Τ. Λεκόπουλος, Γ. Σταυρίδης (ζαχαροπλαστεία), Γ. Σταυρίδης (ποτά), Γ. Μαρινίδης, Ι. Στανιάδης (κρασιά).

²³⁸¹ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, ό.π, σ. 88-89.

²³⁸² Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 226-229, όπου οι Αρ. Δημητρίου (δικηγόρος), Κ. Βαρονίδης, Δ. Φωτιάδης (αρτοποιοί), Στ. Σακελαρίδης (τοπογράφος), Σκαρλάτος Ιορδανίδης, Ιωάννης Καλιντέρου (γαιοκτήμονες).

²³⁸³ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, ό.π, σ. 89.

²³⁸⁴ Γ. Π. Παρασκευόπουλος, *Η Μεγάλη Ελλάδα...*, ό.π, σ. 183-184.

τα δύο καφενεία του Αθηναίου στον κήπο της πόλης, δεν υπήρχε οργανωμένη κοινότητα στην πόλη, ενώ μία προσπάθεια δημιουργίας ιδιωτικού σχολείου από το Σπύρο Παπαδόπουλο το 1877 είχε απορριφθεί από το Υπουργείο Παιδείας της Ρουμανίας²³⁸⁵. Στην απογραφή του 1899 η διασπορά στην πόλη αριθμούσε 238 Έλληνες υπηκόους, ενώ στο νομό συνολικά οι Έλληνες υπήκοοι ανέρχονταν σε 546 κατοίκους²³⁸⁶.

Το 1885 η οικονομική παρουσία της διασποράς ήταν έντονη²³⁸⁷ και μέλη της κυριαρχούσαν στο εμπόριο δημητριακών και κατασκευαστικής ξυλείας²³⁸⁸. Διέθεταν, επίσης, καφενεία, ζαχαροπλαστεία, αρτοποιεία, αποστακτήρα οινοπνεύματος, καταστήματα κρασιών, κατάστημα αποικιακών, γραφεία ασφαλίσεων, κ.ά.²³⁸⁹. Στην πόλη είχαν την έδρα τους οι πλοιοκτήτες σλεπιών Τ.Π. Μεταξάς, με σλέπι 600 τόνων και Δ. Μαρκόπουλος με δύο σλέπια 1.100 τόνων και ένα ρυμουλκό, που μετέφεραν τα αγροτικά προϊόντα της περιοχής στη Βραΐλα για εξαγωγή²³⁹⁰.

Το 1905 η πόλη αριθμούσε 10 χιλ. κατοίκους²³⁹¹ και η διασπορά είχε ισχυρή παρουσία της στην εμπορική ζωή της με δύο δικηγόρους (Ν. Κεκροπίδης, Ν. Μαϊμαρόπουλος), εμπόρους δημητριακών (Β. Καραβιάς, Α. Π. Δενδρινός), τον ιδιοκτήτη του ξενοδοχείου *Unirea* Ζώτου, τους συνεταιίρους στο εργοστάσιο ρουχισμού Κουτσαφτάκης & Τασιόπουλος που διέθεταν και κατάστημα ρουχισμού, ενώ διέθεταν, επίσης, γραφεία ασφαλειών, καταστήματα παιχνιδιών, καφενεία, ξυλουργεία, αποθήκη εμπορίας πετρελαίων, κ.ά.²³⁹². Παράλληλα στις γύρω κοινότητες του νομού καταγράφονταν ιδιοκτήτες, ενοικιαστές αγροκτημάτων και έμποροι δημητριακών, όπως οι Γ. Μηλλιαρέσης, Κ. Τ. Λόγγης, Δημ. Αναγνωστιάδης, Ι.Ν. Πολίτης, Γ. Στεφανίδης, Ορέστης Φωτεινός, Στέφανος Β. Γρηγορίου, Γερ. Λειβαδάς, Ν. Τρούπος, (ενοικιαστές), Στέφανος Μπέλλου, Ν. Δούμπας, Κ. Δούμπας Θ. Δούμπας, Ορ. Φωτεινός, (ιδιοκτήτες αγροκτημάτων), Ανδρέας Δενδρινός, Γερ. Λειβαδάς, Α. Πανάς (έμποροι δημητριακών), κ.ά.²³⁹³.

Η Ζιμνίτσα (Zimnicea), μικρό λιμάνι στο Δούναβη απέναντι από το Σιστόφ (Βουλγαρία) στον ίδιο νομό Τελέορμαν, είχε πληθυσμό 5.060 κατοίκους τι 1885²³⁹⁴

²³⁸⁵ Leonidas Rados, *Școlile grecești din România (1857-1905)*, București, 2006, σ. 311-317.

²³⁸⁶ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, ό.π, σ. 88-89.

²³⁸⁷ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. CIX-CX.

²³⁸⁸ Ibidem, όπου οι Τ.Δ. Παπάζογλου, Γ. Παπαγιανόπουλος, Γριμάνης & Συνετός, Στ. Νικολάου, Παπαγιανόπουλος & Ελευθερέσκου (εμπόριο δημητριακών), Δημ. Βλαχόπουλος, Γ. Μπαρώτσης, Ν. Κουτσαφτάκης (εμπόριο ξυλείας).

²³⁸⁹ Ibidem, όπου οι Γ. Αποστολάτος, Α. Δρακούλης, Βουτσινάς (καφενεία), Μ. Ραφτόπουλος, Ι. Διαμαντής (ζαχαροπλαστεία), Α. Μ. Αυγουστάτος, Κ. Καλουδιάδης (αρτοποιεία), Μ. Ραφτόπουλος (αποστακτήρα), Σ. Μαρκόπουλος, Α. Τασιόπουλος (κρασιά), Ζήσου Μιχαήλ (αποικιακά), Γ. Καραβιάς, Γ. Παπαδόπουλος & Hebbberling (ασφαλίσεις), Γ. Λουκάτος, Σ. Μ. Δημητράκης (πλανόδιο εμπόριο), Βουτσινάς (εστιατόριο), Μ. Ραφτόπουλος (ζαχαροπλαστείο), Α. Πανάς (άλευρα), κ.ά.

²³⁹⁰ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπολιάν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π., σ. 390-400.

²³⁹¹ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 408.

²³⁹² Ibidem, σ. 408-411, όπου οι Ε. Π. Δενδρινός, Κουμάνης (ασφαλίσεις), Γερ. Λουκάτος (γυναικεία ενδύματα και ομπρέλες), Β. Αθηναίος (καφενείο), Μελισσαράτος (ξυλουργός), Χ.Μ. Δημηράκης (πετρέλαιο), Α. Λουκάτος (παιχνίδια), Γ. Αλεξανδράτος (αλλαντικά), Γ. Λουκάτος (αρώματα), κ.ά.

²³⁹³ Ibidem, σ. 413-416.

²³⁹⁴ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. CXII-CXIII.

και 6.215 το 1905²³⁹⁵. Το 1885 η διασπορά είχε ελάχιστη οικονομική παρουσία²³⁹⁶, ενώ το 1905 η παρουσία της ήταν αξιόλογη. Μέλη της διασποράς ήταν ενοικιαστές αγροκτημάτων και έμποροι δημητριακών (Δημ. Αρσένης, Ορέστης Φωτεινός και Νίκος Πουλόπουλος), ιδιοκτήτης αγροκτήματος (Ορέστης Φωτεινός), ιδιοκτήτης αλευρόμυλου (Ορέστης Φωτεινός), έμπορος κατασκευαστικής ξυλείας και καυσόξυλων (Ι. Χέλμης), ασφαλιστής (Ν. Πουλόπουλος), κ.ά.²³⁹⁷.

Η Αλεξάνδρεια (Alexandria), πόλη επίσης στο νομό Τελέορμαν, η διασπορά το 1885 ήταν πολύ περιορισμένη αριθμητικά²³⁹⁸, ενώ το 1905 που η πόλη συγκέντρωσε πληθυσμό 16 χιλ. κατοίκους, σημαντικός αριθμός της διασποράς ασχολούνταν με όλους τους τομείς του εμπορίου²³⁹⁹. Μέλη της διασποράς ασκούσαν σχεδόν μονοπωλιακά το εμπόριο των δημητριακών, με πέντε από τους επτά εμπόρους του είδους (Μενέλαος Γ. Μουσούλης, Π. Θωμά Παντελίδης, Θωμάς Παντελίδης, Νικ. Δ. Πουλόπουλος, Α. Βαλσάμος), Βασίλειος Ζώτος (αλευρόμυλοι), ενώ άλλα μέλη της ήταν ιδιοκτήτες σε εστιατόρια, καπηλειά, ασφαλίσεις, καφενεία, αποικιακά προϊόντα, εμπόριο κατασκευαστικής ξυλείας και αγροτικών μηχανημάτων, κ.ά.²⁴⁰⁰.

Στο Ροσιόρι (Rosiori), πολίχνη βόρεια του Τούρνου Μαγκουρέλε στον ίδιο νομό, η διασπορά που κατέγραψε επίσης η εφημερίδα *Πατρίς* το 1900 ήταν πολυπληθής και ασχολείτο, κυρίως, με το εμπόριο δημητριακών. Παράλληλα, μέλη της διασποράς κατείχαν αρτοποιεία, οινοπωλεία, εστιατόριο, παντοπωλείο, κρεοπωλείο, κουρείο, έναν αλευρόμυλο και το ξενοδοχείο Εμπορικό της πόλης. Η οικονομική παρουσία της διασποράς στην περιοχή, ωστόσο, ήταν κυρίαρχη μέσω των εμπορών και μεσιτών δημητριακών, καθώς και των ενοικιαστών αγροκτημάτων, που ήταν πολλοί και καταγράφονται από την παραπάνω εφημερίδα²⁴⁰¹.

Το 1905 το Ροσιόρι είχε πληθυσμό 8.672 κατοίκους και η διασπορά συνέχιζε να έχει δυναμική παρουσία στην οικονομική ζωή της πόλης. Μέλη της διασποράς καταγράφονται οι πέντε από τους οκτώ εμπόρους δημητριακών στην πόλη, δηλαδή οι Σταμάτης Ανδρεάδης, Πέτρος Καίσαρης, Σπύρος Ιγγλέσης, Κλεάνθης Γεωργιάδης και Κ. Βεηκούσης, καθώς και οι Ι. Γιανέλλης (γιατρός), Ν. Κελαδινός (φαρμακοποιός), Σωτ. Νικολάου (ιδιοκτήτης ξενοδοχείου), Γεωργίου & Γκάνης

²³⁹⁵ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 420.

²³⁹⁶ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, όπου οι Α. Κωστινάς, Σ. Μαραθάς (εμπόριο ξυλείας), Λυκιαρδόπουλος (εμπόριο κρασιών) και Κ. Παπάζογλου (ασφαλίσεις).

²³⁹⁷ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 420, όπου οι Νικ. Καλοτάκης (καφέ και μπυραρία), υιοί Δ. Πουλόπουλου (μεσίτες δημητριακών), κ.ά.

²³⁹⁸ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. CXI-CXII, όπου οι Γ. Ηλιάδης (ασφαλίσεις), Γ. Δημητρίου (ξυλεία), Κ. Δ. Μακρής (αρτοποιός), Α. Τοπάλης (εμπόριο δημητριακών), Παπαντωνάτος (εστιατόριο), Γ. Δημητρίου, Σ. Παπαντωνάτος (κρασιά), κ.ά.

²³⁹⁹ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 411-412.

²⁴⁰⁰ Ibidem, σ. 412-416, όπου οι Δημ. Νικολόπουλος (εστιατόριο), Ι.Ζ. Εξάρχου (καπηλειό), Φωκίων Λειβαδάς (ασφαλίσεις), Δ. Τονόπουλος (καφενείο), Μαρίνος Ν. Καρακάσης, Γ. Ηλιάδης, Ι. Ηλιάδης (αποικιακά), Π. Νικολαΐδης (ξυλεία), Λειβαδάς & Πάστερνακ (αγροτικά μηχανήματα), κ.ά.

²⁴⁰¹ *Πατρίς*, 18/1 Ιουλίου 1900, όπου οι Μιχ. & Παναγής Μεταξάς, Κων. Ιγγλέσης, Κων. Βεηκούσης, Κλ. Γεωργιάδης, Νικόλαος & Γεράσιμος Ιγγλέσης, Χρ. Αθανασίου, Β. Νικολαΐδης, Ν. Μηνάς, Κ. & Δημ. Χατζηστάθης, Ν. Γλύπτης, Χρ. & Ηρακλής Γριμάνης, Κ. Καραδήμος, Δημ. Δουνιάς, Πέτρος Καίσαρης (αντιπρόσωπος των εμπορών αδελφοί Πουλόπουλοι από το Γιούργεβο), μαζί με τους ενοικιαστές αγροκτημάτων Οδ. & Χρ. Χρησιτίδης, Δ. Αναστασίου, Στ. Γιαννουλίδης, Σωτήριος Γιαννόπουλος και τους μεσίτες δημητριακών Άγγελος & Ν. Γαρμπής, Γ. & Παναγής Πανάς, Λουκάς και Γερ. Πανάς, Ι. Καρούλης, Αλέξ. Λάιος, Χρ. Κουρεμένος, Ορ. Λεωνιάδης, κ.ά.

(αγροτικά μηχανήματα και έλαια), Μ. Γαρμπής & Σια (αποικιακά), Στ. Ανδρεάδης (ανταλλακτήριο)²⁴⁰², κ.ά. Ο έμπορος Νικ. Παπάζογλου κληροδότησε το 1906 σημαντικά ποσά, τόσο σε ρουμανικά κοινωφελή ιδρύματα όσο και στο σχολείο και στην εκκλησία του χωριού του στην Ήπειρο²⁴⁰³, ενώ το 1916 που η πόλη αριθμούσε 9.245 κατοίκους, η διασπορά καταγραφόταν να έχει σημαντικό ρόλο στην εμπορία δημητριακών, στην εμπορία αγροτικών μηχανημάτων, κατείχε έναν από τους δύο αλευρόμυλους, κ.ά.²⁴⁰⁴

Στην Κραϊόβα (Craiova), πρωτεύουσα της Ολτένια (Μικρή Βλαχία) και του νομού Ντόλζ (Dolj), ο πληθυσμός αυξήθηκε από 45.579 το 1899, σε 51.970 το 1915²⁴⁰⁵, ενώ η διασπορά είχε μικρή πληθυσμιακή παρουσία αλλά σημαντική οικονομική δραστηριότητα. Καταγράφονται πάνω από 50 μέλη της που συνέβαλαν οικονομικά το 1893 στον έρανο υπέρ των σεισμοπαθών της Ζακύνθου συγκεντρώνοντας 2,1 χιλ. φράγκα²⁴⁰⁶, το 1898 ιδιοκτήτης του Ξενοδοχείου *Παρίσι* ήταν ο Κουρής από το Καρπενήσι, ενώ άλλο μέλος της διασποράς είχε το Ξενοδοχείο του *Θεόδωρου*²⁴⁰⁷. Το 1899 καταγράφηκαν στην πόλη 169 κάτοικοι και στο νομό συνολικά 490 Έλληνες υπήκοοι²⁴⁰⁸.

Το 1885 μέλη της διασποράς στην πόλη ήταν δάσκαλοι, μηχανικοί, γιατροί, δικηγόροι, κ.ά.²⁴⁰⁹, ενώ μερική καταγραφή της έγινε, επίσης, το 1900 από την εφημερίδα *Πατρίς* και σχετιζόταν με τα ενδιαφέροντα του Ηπειρώτη ιδιοκτήτη της εφημερίδας Σπύρου Μ. Σίμου και τη λειτουργία της²⁴¹⁰. Σύμφωνα με την καταγραφή της εφημερίδας (πιθανόν συνδρομητές της), διαπιστώνουμε ότι από τα 60, περίπου, μέλη της διασποράς που καταγράφονται, οι περισσότεροι κατάγονταν από την Ήπειρο, Κεφαλλονιά, Πελοπόννησο, Μακεδονία (ιδίως Σιάτιστα), νησιά Αιγαίου, Θεσσαλία, κ.ά. Στην επαγγελματική τους δραστηριότητα κατατάσσονταν σε 11 κτηματίες²⁴¹¹, 15 μισθωτές αγροκτημάτων και εμπόρους δημητριακών²⁴¹², 11

²⁴⁰² Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 416-419, όπου οι Π. Καίσαρης, Στ. Ανδρεάδης, Γεωργίου & Γκάνης (ασφάλειες), Αν. Ρηγόπουλος (μπυραρία και εστιατόριο), Γαρμπής Μ. & Σια (φρούτα), Ι. Γιαννόπουλος (σάκοι δημητριακών), Β. Μιχαλόπουλος, Π. Σβωλόπουλος (επιστάτες), Π. Χαλβόπουλος (ζωγράφος), Χρ. Κουρκουμέλης (καφενείο), κ.ά.

²⁴⁰³ Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 164.

²⁴⁰⁴ Anuarul Național al României 1916..., ό.π, σ. 189-191, όπου οι Σταμ. Ανδρεάδης, Χριστόδουλος Αναστασιού, Ι. Αρχοντής, Πέτρος Καίσαρης, Κλεάνθης Γεωργιάδης, Γ. Μάρας, Μιχαήλ Μεταξάς, Βασίλειος Νικολαΐδης (εμπόριο δημητριακών), Κλ. Γεωργιάδης (ιδιοκτήτης αλευρόμυλου), Γεωργίου & Γκάνης (εμπόριο αγροτικών μηχανημάτων), Α.Π. Αλεξανδράτος (εμπόριο επίπλων), κ.ά.

²⁴⁰⁵ Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 256.

²⁴⁰⁶ *Πατρίς*, 6/18 Απριλίου 1893.

²⁴⁰⁷ Γ. Π. Παρασκευόπουλος, *Η Μεγάλη Ελλάς...*, ό.π, σ. 195.

²⁴⁰⁸ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei...*, ό.π, σ. 88-89.

²⁴⁰⁹ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. XLVI-L, όπου οι Στ. Νικολόπουλος, Μαρία Βαλσαμάκη (δάσκαλοι), Λ. Ντινόπουλος (μηχανικός), Αλ. Νικολαΐδης (δικηγόρος), Δημητριάδης, Νικολαΐδης (γιατροί), Στ. Οικονόμου (αρτοποιείο), Ν. Δ. Αποστόλου (κρασιά), κ.ά.

²⁴¹⁰ *Πατρίς*, 6/19 Ιουλίου, 8/24 Ιουλίου και 15/28 Ιουλίου 1900.

²⁴¹¹ *Ibidem*, όπου οι Δ. Γεωργιάδης (Μακεδονία), Ν. Κλώνης (Κεφαλλονιά), Λυκούργος Νικολαΐδης (Αίγιο), Βασ. Μπίκας (Σιάτιστα), Κωστάκης Δούμπας (Μακεδονία), Γ. Καρατζάς (Δημητσάνα), Ιωάννης και Κ. Δημητριάδης (Θεσσαλία), Δ. Κοκολέτσος (Μακεδονία), Γ. Τζοριάδης (Ήπειρος), Ξ. Χουρμούζης (Κωνσταντινούπολη).

²⁴¹² *Ibidem*, όπου οι Γ. Μουρογιάννης (Μυτιλήνη), Χριστόδουλος Καφασίδης (Ήπειρος), Κωστάκης Βασιλείου (Σιάτιστα), αδελφοί Χριστοδούλου (Μακεδονία), Παν. Πετρόπουλος (Πελοπόννησος), Δ. Κωνσταντινίδης (Βόλος), Βασ. Αθανασίου (Μακεδονία), Γ. Γερασιμάτος (Κεφαλλονιά), Αθανάσιος

καταστηματαρχες που ασκούσαν διάφορα επαγγέλματα (δύο αρτοποιεία, δύο έμποροι αποικιακών, τέσσερις οινοπώλες, ένας έμπορος υφασμάτων και δύο αδελφοί Μαρκίδη έμποροι υποδημάτων), τέσσερις διευθυντές ξενοδοχείων της πόλης, ένας γιατρός (Ν. Νικολαΐδης), ένας ασφαλιστής (Δ. Κινταλίδης της εταιρείας Unirea), έξι επιστάτες αγροκτημάτων²⁴¹³, καθώς και αρκετοί που δε δηλώνεται το επάγγελμά τους. Στην Κραϊόβα είχε, επίσης, την έδρα του ο ισχυρός πλοιοκτήτης της διασποράς Π.Δ. Μπαρούνος, που διέθετε 5 (πέντε) ποταμόπλοια στο Δούναβη χωρητικότητας 6.000 τόνων περίπου, για μεταφορές αγροτικών προϊόντων της περιοχής σε Γιούργεβο και Βραΐλα για εξαγωγή²⁴¹⁴. Ιδιωτικό σχολείο διατηρούσε ο Αναγνωστάκης, στο οποίο φοιτούσαν τα παιδιά των οικογενειών Οικονόμου, Θεοχάρη, Παπαρίζου, Καραγιανόπουλου, Παπαδόπουλου, Πολύζου, Σπυρόπουλου, Βαλσαμάκη Νικολόπουλου, Δημητρόπουλου, Γιαννακόπουλου, Φωτεινού, κ.ά.²⁴¹⁵.

Το 1915 καταγράφηκε ολιγάριθμη διασπορά στην πόλη, με σημαντικότερη οικονομική δραστηριότητα το χονδρεμπόριο αποικιακών (Περικλής Γ. Αντωνίου και αδελφοί Γερασιμάτου), μία μονάδα παραγωγής σαπουνιών (Απ. Ευστρατίου), καθώς και οι ξενοδόχοι Ν. Χριστόδουλος (Ξενοδοχείο Regal) και το ξενοδοχείο του Θεόδωρου²⁴¹⁶.

Το Καλαφάτι (Calafat), ήταν λιμάνι επί του Δούναβη προς τις Σιδηρές Πύλες, επίσης στο νομό Dolj (Κραϊόβα, με νέα όρια νομών) και ιδρύθηκε το 1855²⁴¹⁷. Στην πόλη λειτουργούσε το 1892 κοινοτικό σχολείο και εκκλησία, ενώ Πρόεδρος της κοινότητας ήταν ο Νικόλαος Κουκλέλης που είχε στενή συνεργασία με τον υποπρόξενο Κυριακούλη Γιανουζάκο²⁴¹⁸. Το κοινοτικό σχολείο είχε τρεις καθηγητές το 1893, με μαθήματα στα ελληνικά, ρουμανικά και γαλλικά²⁴¹⁹, ενώ υπήρχαν και τα ιδιωτικά Ελληνικά Εκπαιδευτήρια του Α.Σ. Βουτσινά²⁴²⁰.

Το 1892 τα οικονομικώς ευκατάστατα μέλη της διασποράς στην πόλη συγκέντρωσαν 18 χιλ. φράγκα, που τα κατέθεσαν στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας, ώστε από τους τόκους να λειτουργεί το σχολείο και η εκκλησία²⁴²¹. Παρόμοιος έρανος έγινε υπέρ όλων των ιδρυμάτων της διασποράς το 1893, όπου συνέβαλλαν 70, περίπου, μέλη της διασποράς με 1.000 φράγκα²⁴²².

Δωρητές στο κοινοτικό σχολείο και στην εκκλησία το 1893 υπήρξαν τα ευκατάστατα μέλη της διασποράς Ιωάννης Γεωργιάδης (4.000 φράγκα) και Κων.

Γιαννακόπουλος (Πελοπόννησος), Εμ. Κίπας (Μακεδονία), Ν. Στεργίου (Μακεδονία), Αρ. Δημητρίου (Ηπειρος), Οδ. Βασιλόπουλος (Σίφνος), Δ. Κυρίνης (Σιάτιστα), Δ. Πετρόπουλος (Θεσσαλία) και Παν. Νικολαΐδης (Αίγιο).

²⁴¹³ Ibidem, όπου οι Γ. και Στ. Ραζής (Κεφαλλονιά), Ι. Παραμυθιώτης (Ηπειρος), Αθ. Κοντοφώτης (Ηπειρος), Δ. Νικολάου (Μακεδονία) και Γ. Βλάχου (Ηπειρος).

²⁴¹⁴ Σπύρος Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουναβέως...*, ό.π, σ. 390-400

²⁴¹⁵ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, ό.π, σ. 174.

²⁴¹⁶ Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 256-276.

²⁴¹⁷ Gheorghe Bărbăntan, "Aspecte privind dezvoltarea navigației dunărene...", ό.π, σ. 193.

²⁴¹⁸ *Πατρίς*, 6/18 Μαρτίου 1892.

²⁴¹⁹ *Πατρίς*, 10/22 Ιουλίου 1893.

²⁴²⁰ *Πατρίς*, 6/18 Αυγούστου 1893.

²⁴²¹ *Πατρίς*, 6/18 Μαρτίου 1892, όπου οι Γ. Ζούρογλου, Ι. Γεωργιάδης, Ν. Κουκλέλης, Κ. Χριστοδούλου, Ε.Ν. Λαζαρή, Δημ. Παναγιωτόπουλος και Τ. Χρήστου.

²⁴²² *Πατρίς*, 2/14 Φεβρουαρίου 1893.

Χριστοδούλου, γιατροί στο επάγγελμα²⁴²³. Από άλλη πηγή πληροφορούμαστε ότι το 1900-1901 υπήρχε ελληνική εκκλησία *Η Ζωοδόχος Πηγή* και ότι λειτουργούσε ελληνική κοινότητα η οποία διατηρούσε νοσοκομείο για τη διασπορά²⁴²⁴.

Στην εμπορική δραστηριότητα της διασποράς στην πόλη καθοριστικό ρόλο διαδραμάτιζαν οι αδελφοί Κουμπάς από τη Λέσβο, που καλλιεργούσαν δημητριακά σε αγρόκτημα έκτασης 21.000 στρεμμάτων, καθώς και σε άλλα αγροκτήματα στα διπλανά χωριά Τσετάτ και Ρεσιπιτσιού και έκαναν εξαγωγές²⁴²⁵. Η οικονομική δραστηριότητα της διασποράς βρισκόταν σε υποχώρηση το 1898, ωστόσο ένα μέλος της κατείχε το *Αλόυδ*, το μοναδικό ξενοδοχείο της πόλης²⁴²⁶.

Παρ' όλο του αναγνωρίστηκε επισήμως η ελληνική κοινότητα της πόλης με το Πρωτόκολλο στην Εμπορική Συμφωνία Ελλάδας-Ρουμανίας το 1900, η διασπορά στην πόλη περιοριζόταν σε λίγες δεκάδες παρουσίας στην εμπορική της δραστηριότητα. Στην απογραφή του 1915 που η πόλη είχε πληθυσμό 7.625 κατοίκους, σημαντικότερη οικονομική δραστηριότητα είχαν οι Κ. Ντουνιάς (δημητριακά) και Δημ. Δρακόπουλος (αλευρόμυλοι)²⁴²⁷. Στις διπλάνες κοινότητες, ιδιοκτήτες και ενοικιαστές αγροκτημάτων καταγράφονται οι Θεόδωρος Ι. Σταματόπουλος, Μιχαήλ Ι. Δημητριάδης, Τιμολέων Κιντιλίδης, Λεοντόπουλος, Γ. Ι. Δημητριάδης, Αλέξ. Δάρβαρης²⁴²⁸, κ.ά.

Θεωρούμε ιδιαίτερα σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι τα λιμάνια και οι πόλεις που βρίσκονταν στο ρου του Άνω Δούναβη από το Γιούργεβο έως το Τούρνου Σεβερίν, δηλαδή Γιούργεβο, Ζιμνίτσα, Τούρνου Μαγκουρέλε, Κοράμπια, Καλαφάτι και Τούρνου Σεβερίν, είχαν ένα κοινό χαρακτηριστικό σε όλην αυτή την περίοδο. Συγκεκριμένα η οικονομική παρουσία της διασποράς στον Άνω Δούναβη ήταν μεν σημαντική, όμως η οικονομική δραστηριότητα της Αυστρίας ήταν κατά πολύ ισχυρότερη και σχετιζόταν τόσο με την επιλογή της για την επέκταση του εμπορίου της στην Ανατολή, όσο και με την αξιοποίηση των αγροτικών προϊόντων από την Ολτένια (Κραϊόβα και Τούρνου Σεβερίν)²⁴²⁹, όπως σημειώνεται στη συνέχεια.

Στο Καράκαλ (Caracal), πρωτεύουσα του νομού Ρομανάτσι (Romanați) στην Ολτένια, η διασπορά ήταν ολιγομελής. Το 1885 η πόλη αριθμούσε 9.000 κατοίκους και η διασπορά καταγραφόταν με μικρή οικονομική παρουσία²⁴³⁰. Το 1899 η πόλη είχε 12.947 κατοίκους και καταγράφηκαν 110 Έλληνες υπήκοοι στην πόλη

²⁴²³ *Πατρίς*, 25 Μαρτίου/6 Απριλίου 1893.

²⁴²⁴ Αθανάσιος Παπαχριστόπουλος, *Κληροδοτήματα*, Αθήνα, 1914, σ. 256-260.

²⁴²⁵ Evrydiki Sifneos, "From the Aegean Sea to the Upper Danube: searching Opportunities in the Grain Trade", *Greeks in Romania in the 19th century*, București, 2008, (αδημοσίευτη μελέτη).

²⁴²⁶ Γ.Π. Παρασκευόπουλος, *Η Μεγάλη Ελλάς...*, ό.π, σ. 189.

²⁴²⁷ Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 277-278, όπου οι Ν. Οικονομόπουλος (ναυτιλιακός πράκτορας), Δ. Αδαμάκης (μυραριά), αδελφοί Ρούσου (κατάστημα βιομηχανικών προϊόντων), κ.ά.

²⁴²⁸ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 388-391.

²⁴²⁹ Gheorhe Bărbăntan, "Unele aspecte privind relațiile comerciale Româno-Austro-Ungare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea", *Anuarul Institutului de Istorie G. Barițiu*, XLIX (2010), Cluj-Napoca, σ. 299-308.

²⁴³⁰ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. CIII-CIV, όπου οι Κ. Βλαχούτζης (ιδιοκτήτης αγροκτήματος και δικηγόρος), Τ. Γριμάνης (ασφαλίσεις), Μαν. Μανωκίδης (καφεενείο), Ν. Νικολαΐδης (κατάστημα νεωτερισμών), κ.ά.

και 485 συνολικά στο νομό²⁴³¹. Πληροφορούμαστε ότι το 1898 τα μέλη της διασποράς ήταν «Κυνουριείς και Άνδριοι» στην καταγωγή, που «συγκεντρώνονται εις το *Κεντρικό* (καφενείο) του Ι. Κανάρη»²⁴³².

Το 1905 η πόλη είχε πληθυσμό 12.500 κατοίκους²⁴³³ και 15.100 το 1915, ενώ μερική καταγραφή της διασποράς του 1900 διαθέτουμε από την εφημερίδα *Πατρίς*²⁴³⁴. Σύμφωνα με την εφημερίδα, πολλά μέλη της διασποράς ασχολούντο, πρωτίστως, με το εμπόριο δημητριακών, ή ήταν ιδιοκτήτες και ενοικιαστές αγροκτημάτων. Το 1905 μεσίτες δημητριακών ήταν οι Γ. Λεφάκης, Ι. Λεφάκης, Α. Λομβάρδος, Λ. Λουλούδης και Γ. Τζουκάτος²⁴³⁵, ενώ μέλη της διασποράς διέθεταν παντοπωλεία, καφενεία, ένα ξενοδοχείο (Παν. Κωνσταντάρας), μέλη της ήταν τραπεζίτης (Γ. Γονιός), δικηγόρος (Κ. Παυλίδης), φαρμακοποιός (Σ. Καρακάσης), κ.ά. Στην περιφέρεια του νομού καταγράφονται, επίσης το 1905, μέλη της διασποράς να είναι ιδιοκτήτες ή ενοικιαστές αγροκτημάτων, όπως οι Θεόδωρος Σταματόπουλος (κοινότητα Deveselu), Γ. Σκιαδαρέσης (Falcoiu), Τιμολέων Καντιλίδης (Farcasele), Συμεών Δούμας (Golfinu), Αλ. Δάρβαρης (Strejești de Sus), κ.ά.²⁴³⁶.

Το 1915 η πόλη αριθμούσε 15.100 κατοίκους και η οικονομική παρουσία της διασποράς συνέχισε να είναι σημαντική. Μέλη της ήταν δικηγόροι, εργολάβοι, ενώ παράλληλα διέθεταν κρεοπωλεία, καπηλειά και καφενεία²⁴³⁷. Ο πλέον πετυχημένος οικονομικά στην πόλη ήταν ο Κ.Ι. Θεοδωρακόπουλος που κατείχε μονάδα πόσιμου νερού, κατάστημα αποικιακών και ποτών και αποθήκη με πετρέλαια και σίδηρα. Στην πόλη κυριαρχούσαν οι έμποροι δημητριακών της διασποράς Θεμ. Καραβιάς, Ι. Λεφάκης, Στ. Λεφάκης, Θρασύβουλος Δ. Λεφάκης, Στ. Π. Μαραγκός, Νικ. Μαυρομιχάλης, Ανδρέας Λομβάρδος, Γ. Σαραβάνος και Ι. Τσουκάτος.

Στην Κοράμπια (Corabia), σημαντικό λιμάνι της Βλαχίας επί του Δούναβη επίσης στο νομό Ρομανάτσι, η διασπορά το 1898 ήταν «πυκνοτάτη», ενώ μεταξύ των μελών της υπερτερούσαν «... οι Κυνουριείς, οι Σπαρτιάται και οι Άνδριοι»²⁴³⁸.

Το 1905 ο πληθυσμός της πόλης ανερχόταν σε 9.060 κατοίκους και η συμμετοχή της διασποράς στην οικονομική εξέλιξη της πόλης ήταν σημαντική, αποτελώντας τη μεγάλη πλειοψηφία των εμπόρων δημητριακών της περιοχής²⁴³⁹. Μέλη της διασποράς κατείχαν αρτοποιεία, καφενεία, καπηλειά και ένα κατάστημα

²⁴³¹ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei României...*, ό.π, σ. 88-89.

²⁴³² Γ.Π. Παρασκευόπουλος, *Η Μεγάλη Ελλάς...*, ό.π, σ. 188.

²⁴³³ Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 383.

²⁴³⁴ *Πατρίς*, 21/4 Ιουλίου 1900, όπου οι Θ. Ν. Σταματόπουλος, Νικ. Τσουκάτος, Γ. Ν. Λεφάκης, Νικ. Μαυρομιχάλης, Ανδρέας Λομβάρδος, Εμ. Πολιτόπουλος, Απ. Μουρελάτος, Δημ. Καρούσος, Λ. Λουλούδης (έμποροι δημητριακών), Β. Κοντόπουλος, Γεώργιος Σκιαδαρέσης, Ιωάννης Νικολαΐδης, Αθ. Κολυβόπουλος, Τιμ. Κιντιλίδης (ενοικιαστές αγροκτημάτων).

²⁴³⁵ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, σ. 384-386, όπου οι Κ. Θεοδωρόπουλος (παντοπωλεία), Ιωάννης Κουρμούσης, Κ. Δούδος & Ιωάννης Κανάρης (καφενεία).

²⁴³⁶ *Ibidem*, σ. 388-391.

²⁴³⁷ Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 708-711, όπου οι Μανασσής Τ. Νικολάου, Δημ. Παυλίδης (δικηγόροι), Κ. Μανόπουλος (εργολάβος ξυλεια), Δημοσθένης Μουρελάτος (κρεοπωλείο), Στ. Οικονόμου, Χρ. Λοΐζος, Γ. Σαρρής, Γ.Ν. Νίκας (καπηλειά), Δήμος Γεώργιος (καφενείο), κ.ά.

²⁴³⁸ Γ.Π. Παρασκευόπουλος, *Η Μεγάλη Ελλάς...*, ό.π, σ. 187.

²⁴³⁹ Emile Melbert, *Anuarul Național al României 1905...*, ό.π, 338, όπου οι Παν. Καραβιάς, Νικ. Καρδάρης, Μανώλης Κρητικός, Γ. Λεκκός, Γ. Μελιανίδης, Γ. Παπανικολάου, Χρ. Βροντής, Κ. Τσουκάτος, Δ. Τσουκάτος, Γ. Τσουκάτος και Γρ. Πετρινός.

εμπορίας αλεύρων, καταστήματα αποικιακών, ξενοδοχείο (Μ. Γραμματικόπουλος), αλευρόμυλο (Κλεάνθης Π. Μητρέλης), κατάστημα εμπορίας ξυλείας (Γ. Γραμματικόπουλος), εργοστάσιο (Γρ. Πετρινός) και φαρμακείο (Ι. Παγώνης)²⁴⁴⁰.

Η οικονομική παρουσία της διασποράς σύμφωνα με την καταγραφή του 1915, που η πόλη αριθμούσε 9.835 κατοίκους ήταν ακόμη ισχυρότερη²⁴⁴¹. Μέλη της διασποράς διέθεταν στην πόλη παντοπωλεία, αρτοποιεία, καπηλειά, ένα κεραμοποιείο, ενώ ο Δ. Στεργιόπουλος ήταν δικηγόρος. Εργοστάσιο κατείχε, επίσης, ο Γ. Πετρινός, ενώ δύο από τα τρία ξενοδοχεία της πόλης κατείχαν οι Π. Καραβιάς και Μ. Γραμματικόπουλος. Έμποροι δημητριακών ήταν οι Α. Καμπάνης, Π. Καραβιάς, Α. Κορολόγος, Χ. Γαρμπής, Κ. Γούναρης, Γ. Λεκκός, Γ. Τζουκάτος, Φ. Βροντής, Χ. Βροντής, μεσίτες δημητριακών οι Δ. Αθανασάκης, Γ. Καρδάρης, Σ. Νάνου και εξαγωγείς δημητριακών ήταν οι Π. Καραβιάς και Χρ. Ροζάνης²⁴⁴².

10.11 Ιδιαιτερότητες της διασποράς σε διάφορα σημεία της Ρουμανίας

Η οικονομική δραστηριότητα και η συλλογική οργάνωση της διασποράς καταγράφεται σε πολλές πόλεις και χωριά της Βλαχίας, της Μολδαβίας και της Δοβρουτσάς. Ωστόσο στη Μολδαβία, παρ' όλο που η οικονομική παρουσία της ήταν σημαντική από την προηγούμενη ακόμη περίοδο²⁴⁴³, εν τούτοις, μετά το 1859 και ιδιαίτερα μετά το 1878, η οικονομική της επιτυχία καταγράφεται να έχει μια φθίνουσα πορεία και μόνο στο Γαλάτσι καταγράφει θεαματική ανάπτυξη.

Αιτία αυτής της εξέλιξης αποτέλεσαν δύο αρνητικοί παράγοντες. Ο πρώτος αφορούσε τη ρύθμιση της Συνθήκης του Βερολίνου που απέδωσε τη Βεσσαραβία στη Ρωσία, οδηγώντας την εκεί διασπορά να έχει στραμμένο το οικονομικό της ενδιαφέρον προς την Οδησό, παρ' όλο που «... ο Προύθος έγινε πλοηγήσιμος από μια εταιρεία Μολδαβών, Ελλήνων και Εγγλέζων υπό Μολδαβική σημαία»²⁴⁴⁴. Οι οικονομικές της συναλλαγές δεν είχαν, πλέον, ως σημείο αναφοράς το Γαλάτσι όπως στην προηγούμενη περίοδο, με αποτέλεσμα τη συνεχή υποχώρηση της οικονομικής της παρουσίας και της πληθυσμιακής της καταγραφής. Ο δεύτερος λόγος της περιορισμένης οικονομικής δραστηριότητάς της στη Μολδαβία προήλθε από τη μαζική εγκατάσταση Εβραίων μεταναστών από τη Ρωσία, ιδιαίτερα μετά το 1881. Ο πληθυσμός τους το 1885 στο Γαλάτσι ήταν 15,5 χιλιάδες (σε σύνολο 36 χιλιάδες κατοίκων της πόλης), στη Φωξάνη 5,5 χιλιάδες (σε σύνολο 25,3 χιλ.), στο Ντοροχόι 7 χιλιάδες (σε σύνολο 14 χιλ.), στο Νεάμτς 10,4 (σε σύνολο 21 χιλ.), ενώ ο συνολικός πληθυσμός του Ιασίου το 1885 ήταν 66.393 κάτοικοι, από τους οποίους 28.767

²⁴⁴⁰ Ibidem, σ. 387-388, όπου οι Λεωνίδα Βούγκας, Κ. Γραμματικόπουλος, Γ. Γραμματικόπουλος και Β. Βροντής (αποικιακά).

²⁴⁴¹ Anuarul Național al României 1915..., ό.π, σ. 711-712.

²⁴⁴² Ibidem, όπου οι Μ. Γραμματικόπουλος, Κ. Γραμματικόπουλος (αποικιακά), Χ. Γαρμπής, Δ. Χαβόπουλος, Ανδρέας Παπαντωνάτος, Διονύσιος Παπαντωνάτος (αρτοποιεία), Μ. Γραμματικόπουλος, Κ. Γραμματικόπουλος, Ε.Α. Μαρκόπουλος, Ν. Μαρκόπουλος, Β.Κ. Βροντής (καπηλειά), Βαγγέλης Καρδάρης (κεραμοποιείο), Σπ. Μακρής, Κ. Τσαγκαράτος (κρέατα), κ.ά.

²⁴⁴³ Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei...", ό.π, σ. 61-86, Paul Păltănea, *Istoria orașului Galați...*, ό.π, σ. 149-193, Ε. și Sara Mihaly, "Din istoria industriei alimentare din Galați...", ό.π, σ. 227-242, Ε. și Sara Mihaly, "Contribuții la istoria meșteșugurilor din Galați...", ό.π, σ. 149-167.

²⁴⁴⁴ Ecaterina Negruți, "Grecii în viața economică a Moldovei...", ό.π, σ. 81.

Ρουμάνοι, 35.928 Εβραίοι και μόνο 1.898 μέλη των άλλων εθνικοτήτων²⁴⁴⁵. Η επαγγελματική κατάρτιση της εβραϊκής διασποράς (βιοτέχνες, γιατροί, φαρμακοποιοί, έμποροι, φοιτητές αλλά και εργάτες)²⁴⁴⁶, η οργανωμένη αλληλεγγύη μεταξύ τους και οι οικονομικές δυνατότητες σημαντικού αριθμού τους, της έδωσαν τη δυνατότητα να ανταγωνιστεί, ακόμη και να εκτοπίσει την ελληνική διασπορά από ορισμένους τομείς στη Μολδαβία²⁴⁴⁷. Μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα είχε επεκταθεί και στην πλοιοκτησία στη Βραΐλα και στο Γαλάτσι, κατέχοντας σημαντικό ποσοστό της ναυσιπλοΐας στο Δούναβη²⁴⁴⁸, ενώ ανταγωνιζόταν την ελληνική διασπορά ακόμη και στην Κωνσταντίνα, σε πολλούς τομείς του εμπορίου²⁴⁴⁹. Οι παραπάνω λόγοι οδήγησαν στη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας της διασποράς σε όλες, σχεδόν, τις πόλεις στη Μολδαβία, με εξαίρεση την περιοχή του Γαλατσίου.

Συνθήκες έντονου ανταγωνισμού συνάντησε, επίσης, η διασπορά στον Άνω Δούναβη από την οικονομική δραστηριότητα της Αυστρίας, όπου υπήρχε, επίσης, σημαντικός πληθυσμός υπηκόων Αυστρίας. Στην απογραφή του 1899 οι υπήκοοι Αυστρίας στον Άνω Δούναβη και Ολτένια ήταν στο Γιούργεβο 537 άτομα (ελληνική διασπορά 327 άτομα), Καράκαλ 350 (110), Κραϊόβα 4.136 (169), Σλάτινα 272 (23), Τούρνου Μαγκουρέλε 531 (238), Τούρνου Σεβερίν 3.744 (72), κ.ά.²⁴⁵⁰. Το οικονομικό ενδιαφέρον της Αυστρίας για εισαγωγές από τη Ρουμανία όπως και για εξαγωγές βιομηχανικών της προϊόντων ήταν τεράστιο, με αποτέλεσμα να αναπτύξει μεγάλη ναυτική δύναμη στο Δούναβη και ναυτιλιακές εταιρείες²⁴⁵¹. Η Αυστρία μετέφερε το 1851 στο Τούρνου Σεβερίν την έδρα της Ναυτιλιακής της Εταιρείας του Δούναβη, όπου δημιούργησε το 1857-1858 και ναυπηγεία επισκευών του ποτάμιου στόλου της. Το 1853 διέθετε ένα κεφάλαιο 18 εκατ. φλορινιών και 60 πλοία στον Άνω Δούναβη, ενώ μετά τη Συνθήκη των Παρισίων η οικονομική της δραστηριότητα αυξήθηκε ακόμη περισσότερο. Στην περιοχή του Άνω Δούναβη το 1861 διέθετε 1.420 πλοία (1.019 ιστιοφόρα και 401 ατμόπλοια), μεταφορικής ικανότητας 195 τόνων με 12.076 ναύτες προσωπικό²⁴⁵². Η δύναμη αυτή της Αυστρίας γνώρισε ακόμη μεγαλύτερη βελτίωση με την Εμπορική Σύμβαση Αυστρίας-Ρουμανίας (1875-1885), ώστε στο διάστημα 1879-1897 από το σύνολο των 51.134 εξερχόμενων πλοίων από τα λιμάνια του Άνω Δούναβη, τα πλοία με Αυστριακή σημαία ανέρχονταν σε 32.134 (ποσοστό 65% περίπου), μεταφέροντας αγροτικά προϊόντα σε Βουδαπέστη και Βιέννη²⁴⁵³. Η κυριαρχία της Αυστρίας στον Άνω Δούναβη ήταν αποτέλεσμα του συμβιβασμού των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου το 1883 για το Δούναβη, βάσει της οποίας όπως σημειώθηκε, το τμήμα του Κάτω Δούναβη (Θαλάσσια

²⁴⁴⁵ Frédéric Damé, *Annuaire de Roumanie 1885...*, ό.π, σ. XXX-C.

²⁴⁴⁶ Ibidem, σ. 273.

²⁴⁴⁷ Γ. Π. Παρασκευόπουλος, *Η Μεγάλη Ελλάδα...*, ό.π, σ. 151.

²⁴⁴⁸ Andronikos Falangas, "Reflections on Greek-Jewish Co-existence in Romania during the 19th Century", in *Greeks in Romania in 19th Century...*, ό.π, σ. 1-6.

²⁴⁴⁹ Paul Dominte, "Realități etnice în orașul Constanța...", ό.π, σ. 51.

²⁴⁵⁰ L. Colescu, *Recensământul general al populațiunei României...*, ό.π, σ. 88-89.

²⁴⁵¹ Gr. Antipa, "Chestiunea Dunărei...", ό.π, σ. 145.

²⁴⁵² Gheorghe Bărbăntan, "Aspecte privind dezvoltarea navigației Dunărene în spațiul Românesc (1829-1878)", *Revista Banatică*, 19 (2009), Resița, σ. 187-202.

²⁴⁵³ Gheorghe Bărbăntan, "Unele aspecte privind relațiile comerciale...", ό.π, σ. 300.

ναυτιλία) επεκτάθηκε από το Γαλάτσι στη Βραΐλα, ικανοποιώντας έτσι τις άλλες δυτικές δυνάμεις. Με βάση αυτή τη συμφωνία, η Αυστρία προχώρησε σε έργα βελτίωσης της ναυτιλίας στο Δούναβη στο σημείο Σιδηρές Πύλες, ώστε οι μεταφερόμενες ποσότητες προϊόντων προς την Αυστρία από 2,9 εκατ. τόνους το 1900, ανήλθαν σε 3,6 εκατ. τόνους το 1907²⁴⁵⁴. Η ανάπτυξη, ωστόσο, της Αυστριακής ποτάμιας ναυτιλίας στον Άνω Δούναβη είχε και θετικές πλευρές για τη διασπορά. Πρώτον διότι απασχολούσε ναύτες, πλοηγούς καπετάνιους, κ.ά, από την ελληνική διασπορά και δεύτερον διότι έφερε σε επαφή τους πλοιοκτήτες της διασποράς με τα ναυπηγεία της Αυστρίας, που τα αξιοποίησαν κατά τον εκσυγχρονισμό του στόλου της με σιδηρά σλέπια, αφού τα ποταμόπλοια που κατασκευάζονταν στα αυστριακά ναυπηγεία ήταν φθηνότερα από τα βρετανικά²⁴⁵⁵.

Το 1914 Αυστριακή εταιρεία ναυσιπλοΐας στο Δούναβη κατείχε 140 ατμόπλοια και 850 ποταμόπλοια²⁴⁵⁶, ενώ διέθετε, επίσης, ναυπηγεία στο Τούρνου Σεβερίν όπου ήταν και η έδρα της ναυτιλιακής της εταιρείας του Δούναβη²⁴⁵⁷. Ωστόσο, η οικονομική δραστηριότητα της διασποράς στον Άνω Δούναβη δεν σημείωσε υποχώρηση ανάλογη με αυτήν της Μολδαβίας, αλλά ο προσανατολισμός και η εξέλιξή της βρισκόταν σε άμεση συνάρτηση με την οικονομική δραστηριότητα της Αυστρίας στο Δούναβη και στην περιοχή. Υπήρχαν περιπτώσεις εμπόρων δημητριακών στον Άνω Δούναβη (για παράδειγμα Πουλόπουλος στο Γιούργεβο, Τσούκλος και Λεκκός, κ.ά), που εμπορεύονταν με τη Βραΐλα, ωστόσο ο προσανατολισμός και η οικονομική ανάπτυξη της διασποράς στον Άνω Δούναβη βρίσκονταν σε συνάρτηση με την Αυστριακή οικονομική δραστηριότητα.

Σημαντική ιδιαιτερότητα της διασποράς στη Ρουμανία στη σχέση της με το ρουμανικό κράτος, αποτέλεσε η προσπάθεια ένταξης και αφομοίωσής της στην τοπική κοινωνία, όπως σημειώθηκε. Παράλληλα, στους ενδογενείς παράγοντες που συντέλεσαν στην αφομοίωση μέρους της διασποράς κατά τη χρονική περίοδο που εξετάζεται, περιλαμβάνουμε την οικονομική δραστηριότητα του μέλους της διασποράς, τη λειτουργία των συλλογικών της θεσμών (εκκλησία, κοινότητα, γλώσσα), την περιοχή εγκατάστασής της και τις σχέσεις με το ελληνικό κράτος (πρεσβεία) και τον τύπο, ενώ σημαντικό ρόλο έπαιξε, επίσης, η δυνατότητα επαφών και μετακινήσεων σε σημεία όπου υπήρχε οργανωμένη διασπορά.

Οι στατιστικές, οι καταγραφές, οι εκκλησίες, ο Τύπος, κ.ά, αποδεικνύουν ότι, πέραν της καταγραφής που επιχειρήθηκε παραπάνω, διασπορά σε μικρότερους αριθμούς καταγράφεται και σε πολλές άλλες πόλεις και στην ύπαιθρο της Ρουμανίας²⁴⁵⁸. Η ελληνική διασπορά είχε πρωταγωνιστικό οικονομικό ρόλο στις πόλεις Βραΐλα, Γαλάτσι, Καλαράσι, Κωνσταντσα, Μαγγάλια, Ολτένιτσα, Σουλινά, Τούλτσα, και σημαντικό στις πόλεις Βουκουρέστι, Γιούργεβο, Γκαέστι, Καράκαλ, Καλαφάτι, Κοράμπια, Ροσιόρι, Τούρνου Μαγκουρέλε, Τούρνου Σεβερίν, κ.ά, χωρίς

²⁴⁵⁴ Ibidem, σ. 307.

²⁴⁵⁵ Σπυρίδων Γ. Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβεως...*, ό.π, σ. 103.

²⁴⁵⁶ Ibidem, σ. 145.

²⁴⁵⁷ Gheorghe Bărbăntan, "Aspecte privind dezvoltarea navigației Dunărene...", ό.π, σ. 198.

²⁴⁵⁸ Cornelia Papacostea Danielopolu, "La vie culturelle des communautés grecques...", II, ό.π, σ. 476, όπου οι πόλεις Δραγασάνι, Κίμπου Λουνγκ, Ουρλάτσι, Οντομπέστι, Κίμπινα, Ρίμνικου Σαράτ, κ.ά.

ποτέ να αποτελεί την πλειοψηφία των κατοίκων σ' αυτές τις πόλεις (με εξαίρεση το Σουλινά, όπου η διασπορά αποτελούσε πλειοψηφία μέχρι τα χρόνια του μεσοπολέμου). Μικρότερο αλλά εμφανή οικονομικό ρόλο διαδραμάτισε σε πολύ περισσότερες πόλεις και στην ύπαιθρο. Η οργανωμένη, ωστόσο, παρουσία της υπήρχε μόνο σε πόλεις όπου η πληθυσμιακή και οικονομική παρουσία της ήταν σημαντική, αφού η λειτουργία κοινότητας, σχολείων, εκκλησίας και άλλων συλλογικών δραστηριοτήτων απαιτούσε σημαντικές δαπάνες που μόνο ένας σημαντικός αριθμός εύπορων της διασποράς μπορούσε να επωμισθεί. Έτσι εξηγείται και ο περιορισμένος αριθμός κοινοτήτων, σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό της διασποράς. Σύμφωνα με μια πρόσφατη μελέτη, λιγότερο συντηρητική, «μεταξύ του 1860 με 1890, βρίσκονταν στη Ρουμανία ογδόντα πέντε με ενενήντα χιλιάδες Έλληνες, κατανομημένοι σε περίπου σαράντα πόλεις και πολίχνες... και μέχρι το τέλος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου έφυγαν περισσότεροι από σαράντα χιλιάδες»²⁴⁵⁹. Αιτία ατής της εξέλιξης ήταν, σύμφωνα με την ίδια έρευνα, το ότι «οι ξένες κοινότητες της Ρουμανίας ένιωθαν ολοένα και πιο ανεπιθύμητες, με αποτέλεσμα να εμφανιστεί ένα κύμα φυγής από τη χώρα...»²⁴⁶⁰. Το μεγαλύτερο ποσοστό της ήταν εγκατεστημένο σε όλη την έκταση της Δοβρουτσάς, στο Γαλάτσι και κατά μήκος του ποταμού Προύθου σε μικρό βάθος προς βορρά στη Μολδαβία, καθώς και σε όλη τη διαδρομή του Δούναβη από τη Βραΐλα μέχρι το Τούρνου Σεβερίν. Σημαντικό όγκο της διασποράς διαπιστώνουμε, επίσης, στο Βουκουρέστι αλλά και σε όλες τις περιοχές της μεσημβρινής Βλαχίας, πολύ περισσότερο όταν υπήρχε δυνατότητα σχέσεων με το Βουκουρέστι και μετακίνησης μέσω του Δούναβη. Ένας αριθμός της διασποράς, κυρίως ενοικιαστές αγροκτημάτων και έμποροι, δεν είχαν μόνιμη κατοικία στους τόπους εργασίας τους.

Ο τόπος εγκατάστασης προσδιόριζε, πολλές φορές, και το αντικείμενο της οικονομικής δραστηριότητας της διασποράς. Στις πόλεις και στα χωριά της μεσημβρινής Βλαχίας για παράδειγμα, η παρουσία της διασποράς σχετιζόταν με την παραγωγή και εμπορία δημητριακών, καθώς και με ελευθέρια επαγγέλματα (καφενεία, αρτοποιεία, καπηλειά, πανδοχεία, μεσίτες, επιστάτες, κ.ά), καθώς και γιατροί, δικηγόροι, φαρμακοποιοί, κ.ά. Στις περιοχές αυτές καταγράφεται αύξηση του πληθυσμού της διασποράς, στοιχείο που λειτούργησε θετικά στην οργάνωση κοινοτήτων, σχολείων, κ.ά, και αποτρεπτικά σε όποια πορεία αφομοίωσης. Θετικά λειτούργησε, επίσης, η δυνατότητα εύκολης πρόσβασης στο Βουκουρέστι.

Ταυτόχρονα υπήρχε και ένα τμήμα της διασποράς με διαφορετικά χαρακτηριστικά, κυρίως σε Βουκουρέστι, Ιάσιο, κ.ά. Αυτή συγκροτείτο από την παλαιότερη του 1859 διασπορά, ακόμη και παλαιότερη από το 1829, δηλαδή από τις παλαιότερες γενιές Ελλήνων που είχαν εγκατασταθεί στη Μολδαβία και στη Βλαχία, αλλά και στη Βεσσαραβία και, λιγότερο, στη Δοβρουτσά, αναζητώντας καλύτερες και ασφαλέστερες συνθήκες ζωής και δημιουργίας. Η σχέση τους με την Ελλάδα περιοριζόταν πλέον στην ιστορία, στη γλώσσα, στην εκκλησία, στην οικογενειακή παράδοση και στο όνομα. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1835 καταγράφηκαν έξι (6)

²⁴⁵⁹ π. Βικέντιος Κουρελάρου, *Οι εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων...*, ό.π, σ. 19.

²⁴⁶⁰ Ibidem, σ. 19.

από τους συνολικά 25-30 χονδρέμπορους στο Βουκουρέστι να είναι μέλη της παλαιότερης διασποράς²⁴⁶¹, και έτσι ερμηνεύεται, επίσης, η ύπαρξη τουλάχιστον 10 δικηγόρων της διασποράς στο Ιάσιο το 1904²⁴⁶², καθώς η πλειάδα γιατρών, μηχανικών, δημοσίων υπαλλήλων, κ.ά, σε πολλά σημεία της Ρουμανίας.

Στη βόρεια Μολδαβία η ενσωμάτωση της διασποράς στην τοπική κοινωνία είχε ξεκινήσει σχετικά σύντομα, διότι ο ανταγωνισμός με την πολυπληθέστερη και οικονομικά ισχυρή εβραϊκή διασπορά της στέρησε τη δυνατότητα επαγγελματικής επιτυχίας και οικονομικής ανάπτυξης γενικότερα, ενώ ταυτόχρονα ο μικρός και μη ανανεωόμενος πληθυσμός την οδήγησε στην εγκατάλειψη της γλώσσας. Ο τόπος εγκατάστασης έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην περίπτωση της διασποράς στη Μολδαβία, στοιχείο που οδήγησε ώστε η διασπορά που υπήρχε από παλαιότερα σε πολλές πόλεις (Ιάσιο, Τεκούτσι, Χούσι, Ρομάν, Λεόβα, Μποτοσάνι, Φαλτιτσένι, Μπακάου, Φωξάνη, κ.ά)²⁴⁶³, να είχε σχεδόν αφομοιωθεί στην τοπική κοινωνία αυτή την περίοδο, γρηγορότερα απ' ότι η διασπορά κατά μήκος του Δούναβη και στη Δοβρουτσά, παρ' όλο που δημιουργήθηκαν συλλογικοί θεσμοί σε πολλές από τις παραπάνω πόλεις²⁴⁶⁴. Φυσικά σε αυτό συνέβαλε το γεγονός της μη ανανέωσής της με νέες εγκαταστάσεις²⁴⁶⁵, παρ' όλο που παρατηρούνται αναλαμπές κατά μήκος του ποταμού Προύθου, σε πόλεις κοντινές στο Γαλάτσι, όπως για παράδειγμα στο Μπακάου²⁴⁶⁶, καθώς και στις Ρίμνικου Σαράτ, Κίμπου Λούγκ²⁴⁶⁷, κ.ά.

Στη μεσημβρινή Βλαχία μέρος της διασποράς έτεινε να ενσωματωθεί ιδιαίτερα εάν κατείχε ακίνητα, ήταν μόνιμα εγκαταστημένη και ήταν υψηλών εισοδηματικών δυνατοτήτων ή ελεύθεροι επαγγελματίες (συμβολαιογράφοι, δικηγόροι, κ.ά). Η κατάσταση ήταν εντελώς διαφορετική για τους εμπόρους, ενοικιαστές αγροκτημάτων, επαγγελματίες, κ.ά, που είχαν την ευκαιρία να έρχονται σε επαφή με τη διασπορά που ασκούσε διάφορα επαγγέλματα επί του Δούναβη και των παραποτάμων του. Η διασπορά στο Βουκουρέστι λειτουργούσε, ακόμη από την προηγούμενη περίοδο, κατά ένα «αυτόνομο» τρόπο, στοιχείο που πιστοποιείται από τη αδυναμία συγκρότησης κοινοτικών θεσμών αντίστοιχων με τις άλλες πόλεις με πολυπληθή διασπορά, παρ' όλο που πολλά μέλη της διέθεταν οικονομική ευρωστία, υπήρχε συνεχής παρουσία της ελληνικής διπλωματίας και εκδίδονταν εφημερίδες. Η καθυστέρηση ίδρυσης κοινότητας, η αδυναμία ανέγερσης εκκλησίας και δημιουργίας σχολείων, πρέπει να αποδοθεί στο ότι πολλά ισχυρά οικονομικά μέλη της είχαν

²⁴⁶¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII..., *ό.π.*, σ. 514.

²⁴⁶² Anuarul Național al României 1904, București, 1904, σ. 215, όπου οι Γ.Αντωνιάδης, Ι.Ν. Καλέργης, Χ.Α. Ηρακλείδης, Μ.Β. Καντακουζηνός, Δημ.Ευγενίδης, Τ. Μαυρομάτης, Ν. Νικολαΐδης Ν. Νεγρεπόντε, Γρ. Μακρή, Γ.Ι. Σπυρίδων (δικηγόροι), καθώς και οι (Anuarul Național al României 1916..., *ό.π.*, σ. 125-152) Γ. Δημητριάδης, Δ. Δημητριάδης, Ν. Μαλκότσης, Μιχ. Μανικατίδης (γιατροί), Κ. Αργυρόπουλος, Ι.Κ. Μαργαρίτης (αποικιακά), Β. Αντωνίου & Σκολάρης (εργολάβοι), κ.ά.

²⁴⁶³ Paula Scalcău, *Grecii din România...*, *ό.π.*, σ. 175.

²⁴⁶⁴ Spiridon G. Focas, "The Greeks and Navigation on the Lower Danube...", *ό.π.*, σ. 125.

²⁴⁶⁵ Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc...*, *ό.π.*, σ. 106, όπου το δίστιχο που παραθέτει «εκεί όπου υπήρχαν ο Θεοτόκης και ο Ευγένιος, σήμερα πωλούν αγαθά οι Εβραίοι, πάλι με μικρομάγαζα».

²⁴⁶⁶ Anuarul Național al României 1915..., *ό.π.*, σ. 41-46, όπου οι Αιμίλιος και Ευγένιος Φουρναράκης (δικηγόροι), Ι. Διαμαντής (γιατρός), Ι. Γεωργιάδης (κτηνίατρος), Φ. Μεταξάς & Σια (βιομηχανία παρασκευής κονιάκ), Ι. Κακαρούμπας (αρτοποιείο), κ.ά.

²⁴⁶⁷ Cornelia Papacostea-Danielopolu, "La vie culturelle des communautés Grecques...", *ό.π.*, σ. 476.

ενσωματωθεί σε υψηλές πολιτικές θέσεις και στην κρατική διοίκηση γενικά, πολλοί ήταν ελεύθεροι επαγγελματίες (δικηγόροι, φαρμακοποιοί, κ.ά), ενώ άλλοι επηρεάζονταν από την πορεία των σχέσεων των δύο κρατών. Ωστόσο παρέμενε πολυπληθής και οι νέες αφίξεις δημιουργούσαν αναλαμπές κοινοτικής και συλλογικής δραστηριότητας, που εντεινόταν από την αποτελεσματική ή μη λειτουργία της πρεσβείας, (θετικά παραδείγματα οι πρεσβευτές Ραγκαβής, Αργυρόπουλος και ο επιτετραμμένος Ι. Αλεξανδρόπουλος) και του ελληνικού τύπου.

Η διασπορά αναπτύχθηκε πολύ αποτελεσματικότερα κατά μήκος του Δούναβη και στη Δοβρουτσά. Ιδιαίτερα η διασπορά στη Δοβρουτσά, που εγκαταστάθηκε κυρίως μετά το 1879, παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά με τη διασπορά κατά μήκος του Δούναβη. Η διασπορά επί του Δούναβη και στη Δοβρουτσά υπήρξε δημιουργική σε παραδοσιακούς τομείς, αλλά επεκτάθηκε και σε νέες δραστηριότητες, προωθώντας τη γενικότερη ανάπτυξη της περιοχής. Μάλιστα στις πόλεις που βρίσκονταν επί του Δούναβη «όπως η Βραΐλα, Γιούργεβο, Τούρνου Μαγκουρέλε και Τούρνου Σεβερίν, η ξένη πλουτοκρατία ελληνικής και βουλγαρικής καταγωγής αντιστάθηκε περισσότερο στη ρουμανοποίησή της»²⁴⁶⁸. Φυσικά δεν επρόκειτο για «αντίσταση», αλλά για την ύπαρξη προϋποθέσεων οικονομικής ανάπτυξης, που βεβαίως εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα των μελών της διασποράς, αλλά σε μεγάλο βαθμό ταυτιζόταν, επίσης, με την ανάπτυξη της Ρουμανίας. Μεταξύ των μελών της διασποράς στις περιοχές αυτές, ορισμένες κατηγορίες της όπως οι βιομήχανοι, ιδιοκτήτες αγροκτημάτων, τραπεζίτες, κ.ά, εντάχθηκαν στις τοπικές κοινωνίες και αρκετοί αφομοιώθηκαν. Ωστόσο οι διεργασίες προς αυτή την κατεύθυνση ήταν αργές, ένα μεγάλο τμήμα της σ' αυτές τις περιοχές παρέμεινε με την ελληνική υπηκοότητα και πολλά μέλη της συνέχισαν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη και μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως Έλληνες υπήκοοι.

Μία εντελώς ιδιαίτερη κατηγορία της διασποράς αποτέλεσαν τα βλαχόφωνα μέλη της, των οποίων ο πληθυσμός ήταν σημαντικός αλλά δεν μπορεί να προσδιοριστεί αριθμητικά²⁴⁶⁹. Οι οικονομικές επιτυχίες του, τόσο στο παρελθόν όσο και σ' αυτή την περίοδο, υπήρξαν τεράστιες και πολλά μέλη της επιζήτησαν την ένταξή τους στη ρουμανική κοινωνία πριν ή μετά το 1881. Πολλά μέλη της βλαχόφωνης διασποράς υπήρξαν επιφανή στελέχη της οικονομίας και της πολιτικής στη Ρουμανία, όπως ο Μενέλαος Γερμάνης και η οικογένεια Γερμάνη, η οικογένεια Φερεκύδη, η οικογένεια Ασσάν, η οικογένεια Αμάν, Κάψας, Δ. Ιωαννίδης, κ.ά, ενώ μεγάλο μέρος της βλαχόφωνης διασποράς ευδοκίμησε οικονομικά στην Κωνσταντσα και γενικά στην περιοχή της Δοβρουτσάς. Ωστόσο, η συντριπτική πλειοψηφία των Βλαχόφωνων που κατέφθαναν αυτή την περίοδο στη Ρουμανία δεν εντάσσονται σ' αυτή την κατηγορία.

Εντελώς ιδιαίτερη περίπτωση αποτελούν ορισμένα ισχυρά οικονομικά και πολιτικά πρόσωπα, που, παρ' όλο που είχαν ελληνική καταγωγή, ενσωματώθηκαν στην τοπική κοινωνία και έγιναν πολλές φορές εκφραστές της όξυνσης των σχέσεων

²⁴⁶⁸ Gheorghe Bărbăntan, "Aspecte privind dezvoltarea navigației Dunărene...", *ό.π.*, σ. 194.

²⁴⁶⁹ Gigi Orman, "Din trecutul Craiovei", in *Arhivele Olteniei*, 36 (1928), Craiova, σ. 110-117 και 216-230, επίσης, Artur Gorovei, "Teodor Teodorini", in *Arhivele Olteniei*, 37-38 (1928), Craiova, σ. 185-215.

Ελλάδας-Ρουμανίας. Χαρακτηριστικό, αλλά όχι αποκλειστικό, παράδειγμα αποτελεί η οικογένεια Λαχωβάρη, από την Κωνσταντινούπολη²⁴⁷⁰. Η ιστορία της οικογένειας στη Ρουμανία ξεκινά το 1811 περίπου, όταν ο Μανωλάκης Λαχωβάρης ήταν Καϊμακάμης (Τοποτηρητής) του Ηγεμόνα στην Κραϊόβα και ο Ιωάννης Λαχωβάρης, γιος του γαμπρού του Γεώργιου Λουκή-Λαχωβάρη, ήταν συνεργάτης σε οικονομικές δραστηριότητες με τους Πολυζάκη Δημητρίου, κ.ά, το 1820²⁴⁷¹. Σημειώνουμε ότι ο Εμ. Λαχωβάρης παντρεύτηκε την Ολυμπία Απ. Αρσάκη²⁴⁷² και ο γιος τους Γρηγόριος Λαχωβάρης με σπουδές στο Παρίσι παντρεύτηκε τη Αικατερίνη Βακαρέσκου, από μεγάλη οικογένεια Βογιάρων της Βλαχίας²⁴⁷³. Ο Εμ. Εμ. Λαχωβάρης, Πρεσβευτής της Ρουμανίας στην Κωνσταντινούπολη το 1905, συνέβαλε σημαντικά στη διακοπή των σχέσεων Ελλάδας-Ρουμανίας, μετά την παραχώρηση δικαιωμάτων στους Κουτσόβλαχους με τον ιραδέ του Σουλτάνου το 1905. Ο εξάδελφός του Αλέξανδρος Νικ. Λαχωβάρης ήταν Υπουργός Εξωτερικών της Ρουμανίας (1889-1895)²⁴⁷⁴, ενώ υπουργός Εξωτερικών επίσης, ήταν ένα άλλο μέλος της οικογένειας, ο στρατηγός Ιάκωβος Λαχωβάρης, ξάδελφος του Εμμανουήλ Λαχωβάρη, συγγραφέας, που με υπερηφάνεια παρουσίαζε στο κοινό της Γαλλίας την οικονομική καθυστέρηση της Ελλάδας σε σχέση με τη Ρουμανία²⁴⁷⁵, κ.ά.

---

²⁴⁷⁰ Octav-George Lecca, *Familiile Boierești Române...*, ό.π, σ. 624-626.

²⁴⁷¹ Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, σ. 271-272.

²⁴⁷² Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Αρσάκης, η σκέψη και η πολιτική του δράση...*, ό.π, σ. 120.

²⁴⁷³ Constantin Argetoianu, *Memorii...*, ό.π, σ. 115.

²⁴⁷⁴ Jules Brun, *Alexandre Lahovary 1840-1897*, Bucarest, 1899, σ. 36-37.

²⁴⁷⁵ Verax (J. N. Lahovary), *Grèce & Roumanie*, Paris, 1906.

Συμπεράσματα

Η Συνθήκη της Αδριανούπολης μεταξύ Ρωσίας και Υψηλής Πύλης στις 2/14 Σεπτεμβρίου 1829 αποτέλεσε σημαντική καμπή στην πορεία του Ανατολικού ζητήματος. Οι ρυθμίσεις της καθόρισαν τις εξελίξεις στη Βαλκανική χερσόνησο, ιδιαίτερα στις περιοχές του Δούναβη και τη Μολδοβλαχία, μέχρι τον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1855) και τη Συνθήκη των Παρισίων (30 Μαρτίου 1856). Ταυτόχρονα και εξ αιτίας των ρυθμίσεών της, η Συνθήκη αποτέλεσε ορόσημο για την εγκατάσταση της νέας ελληνικής διασποράς στο Δούναβη και στη Μολδοβλαχία. Αξιοποιώντας τη δυνατότητα κάλυψης των αναγκών των κατοίκων των περιοχών σε προϊόντα κατανάλωσης και των αγορών της Δύσης σε αγροτικά προϊόντα, η διασπορά κατεύθηκε στα λιμάνια του Δούναβη και στην ενδοχώρα της Μολδοβλαχίας. Οι περιοχές αυτές, άλλωστε, δεν ήταν ξένες για την ελληνική διασπορά. Ο μεγάλος αριθμός συγγενών, φίλων, συντοπιτών και, πλέον, συμπατριωτών από την παλαιότερη διασπορά, αποδείκνυαν τις οικονομικές δυνατότητες της περιοχής. Η αναπροσαρμογή των στρατηγικών και οικονομικών συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων και της Πύλης στην περιοχή, καθόριζε και την οικονομική παρουσία της διασποράς στο Δούναβη και τη Μολδοβλαχία.

Από τη δεκαετία του 1830 άρχισαν να εγκαθίστανται μαζικά στην περιοχή απόδημοι Έλληνες με ελληνική, οθωμανική, ρωσική, βρετανική και άλλες υπηκοότητες και με τόπους καταγωγής τα νησιά του Αιγαίου, την Πελοπόννησο, την Ήπειρο και τη Μακεδονία, τη Θράκη, την Κωνσταντινούπολη και τη Μικρά Ασία, τα Ιόνια νησιά με την βρετανική υπηκοότητα, κ.ά. Μέχρι τον Κριμαϊκό Πόλεμο και μέσα σε ένα χωνευτήρι λαών και συμφερόντων, η νέα ελληνική διασπορά έθεσε ουσιαστικές βάσεις οικονομικής επιτυχίας ταυτιζόμενη με τις οικονομικές δυνατότητες της περιοχής, οπότε συντελέστηκε μία τεράστια συσσώρευση πλούτου της διασποράς στο Δούναβη. Η συσσώρευση αυτή έλαβε μεγάλες διαστάσεις κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, εξ αιτίας της απαγόρευσης εξαγωγής ρωσικών δημητριακών, ενώ παράλληλα τα πλοία των εμπόλεμων κρατών δεν εισέρχονταν στο Δούναβη. Οι ανάγκες του συμμαχικού στρατού στην Κωνσταντινούπολη και στην Κριμαία αλλά και οι εξαγωγές στη Δύση, καλύπτονταν την περίοδο αυτή από δημητριακά, κ.ά, των εμπορών και ναυτικών της διασποράς στο Δούναβη. Τα ιστιοφόρα υπό ελληνική σημαία αποτελούσαν πάνω από το 40% των πλοίων και του όγκου των προϊόντων που διακινούνταν στα λιμάνια του Κάτω Δούναβη το 1856-1860. Παράλληλα η βρετανική υπηκοότητα των κατοίκων του Ιονίου Πελάγους, έδινε μεγάλα πλεονεκτήματα στην *εμπορική διασπορά* των Κεφαλλήνιων και των Ιθακήσιων, που έθεσαν ισχυρές βάσεις του *Ιονίου δικτύου*.

Η νίκη των συμμαχικών δυνάμεων επί της Ρωσίας στον Κριμαϊκό Πόλεμο άλλαξε τους διεθνείς συσχετισμούς δυνάμεων στην περιοχή, ενώ τα έργα εκβάθυνσης και διευθετήσεων στον Κάτω Δούναβη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δουνάβεως (Ε.Ε.Δ) που δημιούργησε η Συνθήκη των Παρισίων, συνέβαλλαν στη συστηματική αξιοποίηση των οικονομικών δυνατοτήτων της περιοχής. Παράλληλα τα αναπτυξιακά μέτρα της Πύλης στη Δοβρουτσά δημιούργησαν ένα νέο κύμα διασποράς, από Έλληνες των παραλίων της Μαύρης Θάλασσας, της Θράκης, της

Κωνσταντινούπολης, των νησιών του Αιγαίου, κ.ά, σε μεγάλο ποσοστό με οθωμανική υπηκοότητα.

Στις αρχές του 1860 η διασπορά στη Μολδοβλαχία (ανάμεσά της και σημαντικός αριθμός της παλαιότερης διασποράς σε Βουκουρέστι, Ιάσιο, κ.ά), ήταν εγκαταστημένη σε όλο το μήκος του Δούναβη και του Προύθου, στη Μολδαβία, στα μεσόγεια της Βλαχίας και ιδιαίτερα στο Βουκουρέστι, καθώς και σε μικρότερο βαθμό στη Δοβρουτσά, όπου είχε κυρίως την οθωμανική υπηκοότητα. Μέχρι το 1860, επίσης, είχαν δημιουργηθεί οι πρώτοι ισχυροί έμποροι εξαγωγείς και εισαγωγείς σε Βραΐλα, Γαλάτσι, Γιούργεβο, Τούλτσα και Σουλινά, καθώς και ένας πυρήνας πλοιοκτητών στη Βραΐλα και στο Γαλάτσι. Οι ανάγκες της Δύσης σε δημητριακά (ήταν ακόμη άγνωστα τα δημητριακά των ΗΠΑ), ήταν φυσικό να στρέψουν το ενδιαφέρον των εμπόρων και πλοιοκτητών της διασποράς σ' αυτό τον τομέα. Παράλληλα η διασπορά είχε επεκτείνει ήδη τις δραστηριότητές της στην ενοικίαση αγροκτημάτων, στην ίδρυση τραπεζών (για παράδειγμα σε Βραΐλα, Γαλάτσι και Βουκουρέστι), στη δημιουργία μικρών βιομηχανικών μονάδων (κυρίως αλευρόμυλοι και αποστακτήρες οινοπνεύματος), στην πλοιοκτησία μικρών ξύλινων ποταμόπλοιων, εμπόριο αποικιακών, ιδιοκτησίες πανδοχείων και ξενοδοχείων, μικρεμπόριο με αρτοποιεία, αποικιακά, κ.ά. Σημαντικό ρόλο στην πλοιοκτησία ιστιοφόρων στο Δούναβη είχαν οι συλλογικές ιδιοκτησίες στα πλοία ή στα εμπορεύματα των καπετάνιων και ναυτών από τα Ιόνια νησιά, που με την επιτυχή εμπορία μετατρέπονταν σε πλοιοκτήτες. Σημαντικός αριθμός της διασποράς με ξένη υπηκοότητα σε Βραΐλα, Γαλάτσι και άλλα λιμάνια αυτή την περίοδο ήταν «μεσίτες, ναύτες, παντοπώλες, κουρείς, μεταφραστές, караγωγείς, πανδοχείς, ακόμη και βοσκοί», ενώ στα λιμάνια του Δούναβη κατείχε «το 80% των εστιατορίων, παντοπωλείων, κουρείων, καφενείων και άλλων μικροεπιχειρήσεων τροφοδοσίας (των πλοίων)». Η νέα ελληνική διασπορά «ήταν μετρίας κοινωνικής και οικονομικής συγκροτήσεως... (και κατέφτανε) προς ανεύρεση καλύτερας, έστω, διαβιώσεως και ουχί προς επένδυσιν ανυπάρκτων κεφαλαίων». Πολλά μέλη της από την παλαιότερη διασπορά ήταν ιδιοκτήτες αγροκτημάτων, έμποροι, υπάλληλοι, σαράφηδες, βιομήχανοι, επαγγελματίες, δάσκαλοι, κ.ά.

Η ελληνική διασπορά στη Ρουμανία στην περίοδο 1856-1914 ήταν πλέον οριστικά εγκατεστημένη κατά μήκος του ποταμού Δούναβη από το Τούρνου Σεβερίν μέχρι το Σουλινά, σε όλη τη Δοβρουτσά και στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας από Σουλινά μέχρι Μαγγάλια, στη Μολδαβία κατά μήκος του ποταμού Προύθου, στο Βουκουρέστι, καθώς και στα μεσόγεια της Βλαχίας, ιδιαίτερα στις περιοχές που είχαν δυνατότητες επικοινωνίας με το Βουκουρέστι ή το Δούναβη. Εκτιμούμε ότι ο συνολικός πληθυσμός της ανερχόταν στις 70 χιλ. περίπου το 1881, για να αυξηθεί στις 100 χιλ. περίπου γύρω στο 1905, αν και Έλληνες υπήκοοι ήταν πολύ λιγότεροι. Συγκεκριμένα στην απογραφή του 1899 καταγράφηκαν 20.193 Έλληνες υπήκοοι σε όλη τη Ρουμανία, ενώ ειδικοί εκτιμούν ότι υπήρχαν επιπλέον περίπου 30 χιλ. μέλη της διασποράς που δεν ήταν Έλληνες υπήκοοι. Άλλες εκτιμήσεις αριθμούν τη διασπορά στη Μολδοβλαχία στο διάστημα 1869- 1890, σε 85 με 90 χιλιάδες άτομα.

Την οικονομική παρουσία της ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία στην περίοδο 1856-1914 μπορούμε να τη διακρίνουμε σε δύο περιόδους με διαφορετικά

χαρακτηριστικά μεταξύ τους, που συμπίπτουν με την πορεία συγκρότησης του σύγχρονου ρουμανικού κράτους, δηλαδή στις περιόδους 1856-1881 και 1881-1914.

Στην πρώτη περίοδο, όπως προέβλεπε η Συνθήκη των Παρισίων, κοινός Ηγεμόνας στις *Ηνωμένες Ηγεμονίες Μολδαβίας και Βλαχίας* εκλέχθηκε τον Ιανουάριο του 1859 ο Μολδαβός, από ελληνίδα μητέρα, Αλέξανδρος Ι. Κούζα (1859-1866), μαχητής της Ένωσης και Εθνικό-Φιλελεύθερων πεποιθήσεων, που σε διάστημα λίγων ετών πέτυχε την Ένωση των Ηγεμονιών και την έναρξη συγκρότησης σύγχρονου κράτους. Ιδιαίτερη πολιτική επιρροή στην περιοχή είχε η Γαλλία μέσω των Ρουμάνων αγωνιστών με Φιλελεύθερες απόψεις, όπως και οι Αυστρία και Ρωσία, ενώ οι χώρες παρέμεναν οθωμανική επικράτεια. Η σημαντικότερη προσφορά του Αλέξανδρου Κούζα, επιβάλλοντας αυταρχική διοίκηση, υπήρξε η κατάργηση της δουλοπαροικίας και η απόδοση γης σε 251.962 οικογένειες άκληρων αγροτών με τη δήμευση της εκκλησιαστικής περιουσίας, μεγάλο ποσοστό της οποίας ανήκε στα Ανατολικά Πατριαρχεία. Ωστόσο, στο διάστημα της Ηγεμονίας του αναπτύχθηκε και έλαβε σχεδόν ιδεολογική χροιά ο αντί - Φαναριωτισμός, που εύκολα μετατρέπεται σε ανθελληνισμό, καθώς και το Κουτσοβλαχικό θέμα που έμελε να δηλητηριάσει αρκετές φορές τις ελληνο-ρουμανικές σχέσεις. Τον Αλέξανδρο Κούζα διαδέχθηκε ως Ηγεμόνας ο Κάρολος Α΄ Χοετζόλερν (1866-1881), που διέθετε μεγάλες εξουσίες με το νέο Σύνταγμα (1866), ενώ άρχισαν να συγκροτούνται σύγχρονα πολιτικά κόμματα, το Εθνικό-Φιλελεύθερο, το Συντηρητικό και το κίνημα της Νεολαίας. Ο νέος Ρώσο-Τουρκικός πόλεμος (1877-1878), στον οποίο η Ρουμανία πολέμησε ως σύμμαχος της Ρωσίας, οδήγησε στη Συνθήκη του Βερολίνου (1878) και στην τυπική ανεξαρτησία της Ρουμανίας από την Πύλη, την ανακήρυξή της σε βασίλειο (1881) και τον Κάρολο Α΄ σε Βασιλιά της Ρουμανίας (1881-1914). Η Ελλάδα ήταν μία από τις πρώτες χώρες που αναγνώρισαν επίσημα το νέο κράτος (11/23 Φεβρουαρίου 1880). Με τις ρυθμίσεις της Συνθήκης του Βερολίνου η Ρουμανία προσάρτησε τη Δοβρουτσά αποκτώντας διέξοδο στη Μαύρη Θάλασσα και απέδωσε τη νότια Βεσσαραβία στη Ρωσία, ενώ ο Βασιλιάς Κάρολος Α΄ εμπιστεύτηκε τον προσανατολισμό και την ανάπτυξή της κυρίως στους Εθνικό-Φιλελεύθερους Ι. Κ. Μπρατιάνου και Δ.Α. Στούρτζα, αλλά και στους Συντηρητικούς Λάσκαρ Καταρτζή, Πέτρε Π. Καρπ, Τίτου Μαγιορέσκου, κ.ά. Στην εξωτερική πολιτική, ωστόσο, ήταν σταθερά προσανατολισμένος προς τη Γερμανία και υπέγραψε μυστική αμυντική συνθήκη με την Αυστρία (18/30 Οκτωβρίου 1883).

Τα δύο μεγάλα κυβερνητικά κόμματα της Ρουμανίας, το Εθνικό-Φιλελεύθερο (1875) και το Συντηρητικό (1880) μαζί με το κίνημα της Νεολαίας, είχαν ουσιώδεις διαφορές και οι κυβερνητικές τους θητείες επηρέασαν καθοριστικά τον προσανατολισμό της Ρουμανίας. Ιδιαίτερα το Εθνικό-Φιλελεύθερο κόμμα μαζί με Ριζοσπάστες υπό την ηγεσία του Ι.Κ. Μπρατιάνου (Πρωθυπουργός 1876-1888), πίστευαν στον κρατικό συγκεντρωτισμό, ότι έπρεπε να οικοδομήσουν θεσμούς ανάλογους με «τα πολιτισμένα δυτικά έθνη», και ότι, παράλληλα, έπρεπε να αναπτυχθεί η εθνική βιομηχανία, να μην αφεθεί το εμπόριο στα χέρια των ξένων, και η ιδιοκτησία της γης να βρίσκεται στα χέρια των Ρουμάνων. Προς αυτή την κατεύθυνση ήταν θεσμοθετημένο το αναθεωρημένο Σύνταγμα της Ρουμανίας (1879), ενώ στην ίδια κατεύθυνση εντάσσεται η ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας της Ρουμανίας

(17/29 Απριλίου 1880) από το Εθνικό-Φιλελεύθερο κόμμα. Η ανερχόμενη αστική τάξη αντιτίθετο τόσο σε κάθε μη ρουμανική οικονομική δραστηριότητα στη χώρα όσο και στον εισαγόμενο ανταγωνισμό. Στον αντίποδα το Συντηρητικό κόμμα, εκφραστής κυρίως των γαιοκτημόνων, αντιτίθονταν στον κρατικό συγκεντρωτισμό των αντιπάλων του, προσέβλεπε στην ανάπτυξη με την παρουσία και ξένων κεφαλαιούχων και προτιμούσε τη συνεργασία με τις γερμανικές χώρες.

Η οικονομική παρουσία της διασποράς στην περίοδο 1856-1881 στη Ρουμανία χαρακτηρίζεται από συνεχή βελτίωση της θέσης της και από τη σημαντική συμβολή της στην ανάπτυξη του εμπορίου, των εξαγωγών, της βιομηχανίας, της πλοιοκτησίας, της ενοικίασης αγροκτημάτων, κ.ά, παρά τα διοικητικά ή άλλα προσκόμματα που συνάντησε. Σημειώνεται ότι η βελτίωση της οικονομικής παρουσίας της δε λειτουργούσε μονοσήμαντα υπέρ των δικών της συμφερόντων και μόνο. Η ενοικίαση αγροκτημάτων, για παράδειγμα, αύξησε την παραγωγή δημητριακών της Ρουμανίας και έθεσε στην παραγωγική διαδικασία νέες εκτάσεις, η εξαγωγική δραστηριότητα των εμπορών και πλοιοκτητών οδήγησε τα ρουμανικά δημητριακά να κερδίσουν μερίδιο στην ευρωπαϊκή αγορά επί σειρά δεκαετιών, κ.ο.κ. Κορυφαίες οικονομικές επιτυχίες της διασποράς αυτή την περίοδο θεωρούμε την πρώτη θέση της μεταξύ των ξένων υπηκόων στην απογραφή του 1865 στην κατοχή βιομηχανικών μονάδων, στη μεγάλη παρουσία της στις εξαγωγές, στην πλοιοκτησία, στην ενοικίαση και κατοχή αγροκτημάτων, κ.ά. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1872 ο Βρετανός πρόξενος στο Βουκουρέστι ομολογούσε ότι η εξαγωγή δημητριακών και η εισαγωγή βρετανικών προϊόντων «βρίσκονται εδώ και καιρό στα χέρια των Ελλήνων», ενώ πολλοί έμποροι της διασποράς συμμετείχαν στο Παγκόσμιο κέντρο εμπορίας δημητριακών στο Λονδίνο. Αρνητική εξέλιξη για τη Ρουμανία και την ανάπτυξη της διασποράς υπήρξε η Εμπορική Σύμβαση Ρουμανίας – Αυστρίας (1875-1885), που προέβλεπε χαμηλούς δασμούς εισαγωγής, με αποτέλεσμα φθηνά βιομηχανικά προϊόντα της Αυστρίας να κατακλύζουν τη ρουμανική αγορά.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό για τη διασπορά αυτής της περιόδου αποτέλεσε η έναρξη δημιουργίας ελληνικών κοινοτήτων (1863), ανέγερσης εκκλησιών, σχολείων, αναγνωστηρίων, θεάτρων, κ.ά, που συνέβαλλαν αποφασιστικά στη συσπείρωση και στη διακριτή λειτουργία της, ενώ δεν ήταν μικρότερης σημασίας το κοινωνικό έργο των κοινοτήτων. Ιδιαίτερα σημαντική στη λειτουργία των συλλογικών θεσμών υπήρξε η προσφορά των οικονομικά ισχυρών μελών της διασποράς (βιομήχανοι, τραπεζίτες, πλοιοκτήτες, έμποροι, κ.ά), αλλά και πολλών μελών με μικρότερη οικονομική επιφάνεια. Παράλληλα, στη συσπείρωση της διασποράς γύρω από τους συλλογικούς της θεσμούς συνέβαλλαν σημαντικά οι αποφάσεις του Ηγεμόνα Κούζα τόσο με την κατάργηση της ελληνικής γλώσσας από τη λειτουργία στις εκκλησίες, όσο και με τη δήμευση της εκκλησιαστικής περιουσίας (1863). Στην περίοδο αυτή, επίσης, πολλά οικονομικά ισχυρά μέλη της διασποράς εντάχθηκαν στις τοπικές κοινωνίες, με κορυφαία παραδείγματα προσφοράς στη Ρουμανία τους Αποστόλη Αρσάκη (Πρωθυπουργός της Ρουμανίας), Νικόλαο Α. Σούτσο (σημαντικότερο πολιτικό μέλος στην Κυβέρνηση της Μολδαβίας), Πέτρο Μαυρογέννη, Αλέξανδρο Κ. Μουρούζη (Πρωθυπουργός της Μολδαβίας), Μενέλαο Γερμάνη, κ.ά.

Η περίοδος 1881-1914 υπήρξε περισσότερο σύνθετη για την οικονομική παρουσία και εξέλιξη της διασποράς, απόρροια της ανάπτυξης της χώρας, της συστηματικής εισόδου δυτικών κεφαλαίων, αλλά και του γενικότερου κλίματος εθνικισμού που κυριάρχησε στη Ρουμανία και στη Βαλκανική. Σημειώνουμε ιδιαίτερα τις τεράστιες ανάγκες σε δανεισμό όλων των βαλκανικών κρατών και της Πύλης, ανάγκες που καλύπτονταν με δανεισμό από τράπεζες της Δύσης, ενώ αυτή την περίοδο ξεκίνησαν οι ξένες επενδύσεις από δυτικές τράπεζες και εταιρείες σε επιλεγμένους τομείς. Στα παραπάνω πρέπει να προσθέσουμε την απόφαση της ρουμανικής πολιτικής τάξης για «γρήγορη» δημιουργία σύγχρονου κράτους, την έλλειψη εμπιστοσύνης στους ξένους, την αναζήτηση τρόπων για τη δημιουργία εθνικής αστικής τάξης, κ.ά, που δημιούργησαν προβλήματα στην οικονομική παρουσία της διασποράς. Στη δεκαετία του 1880 η προσπάθεια δημιουργίας εθνικής αστικής τάξης έγινε κατά τρόπο συγκροτημένο και βρήκε απήχηση το σύνθημα «Με τις δικές μας δυνάμεις» που προέβαλε το Εθνικό Φιλελεύθερο κόμμα με Πρωθυπουργό τον Ι.Κ. Μπρατιάνου (1876-1888). Στο πλαίσιο αυτό ψηφίστηκε ο νόμος «Γενικά μέτρα για την ενίσχυση της εθνικής βιομηχανίας» (12/24 Μαΐου 1887), παρέχοντας ποικίλες κρατικές ενισχύσεις για βιομηχανικές επενδύσεις, ιδρύθηκε το κρατικό μονοπώλιο καπνού (Μάρτιος 1887), η Ποτάμια Ρουμανική Ναυσιπλοΐα (N.F.R- Απρίλιος 1890), καθιερώθηκαν υψηλοί δασμοί εισαγωγής με τις εμπορικές συμβάσεις, κ.ά. Στη δεκαετία του 1890 ο προστατευτισμός στην οικονομία αντικατέστησε επίσημα την πίστη στο ελεύθερο εμπόριο από τον Εθνικό-Φιλελεύθερο Πρωθυπουργό Π.Σ. Αουρελιάν (1896-1897), που «υπήρξε ο κύριος εκπρόσωπος του εθνικισμού στην πολιτική οικονομία της Ρουμανίας...», και «πεπεισμένος μαχητής της ανάγκης ανάπτυξης μιας εθνικής βιομηχανίας», ενώ σ' αυτό το διάστημα ψηφίστηκαν σωρεία προστατευτικών νόμων. Η διακοπή των διπλωματικών σχέσεων Ελλάδας – Ρουμανίας 1892-1896 με αφορμή την υπόθεση Ζάππα, καθώς και το 1905-1911 με αφορμή το Κουτσοβλαχικό θέμα, αποτελούσαν πλευρές της ίδιας επιλογής, δηλαδή της υποκατάστασης των δραστηριοτήτων των κεφαλαιούχων της διασποράς (σωστότερα, όλων των ξένων) από εντόπιους κεφαλαιούχους, παράλληλα με τους στόχους εξωτερικής πολιτικής (σχέσεις με Αυστρία, Υψηλή Πύλη, κ.ά). Το ανθελληνικό κλίμα που δημιουργήθηκε σε μερίδα των πολιτικών και του Τύπου αυτή την περίοδο (για μισελληνισμό της ρουμανικής πολιτικής μιλούσε δημόσια ο Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας), αποτελούσε πίεση προς την κατεύθυνση που σημειώθηκε προηγουμένως. Τον ίδιο στόχο είχαν τα μέτρα εναντίον της διασποράς το 1905-1906, που περιλάμβαναν απελάσεις επιχειρηματιών, πλοιοκτητών, εμπόρων, γιατρών, δασκάλων, κλείσιμο σχολείων, κλείσιμο και απέλαση του εκδότη της εφημερίδας *Πατρίς*, απαγόρευση εισόδου ελληνικών εφημερίδων στη Ρουμανία, κ.ά, παρ' όλο που τα μέτρα αυτά άρθηκαν στη συνέχεια. Παράλληλα με αυτά πρέπει να προσθέσουμε τον ισχυρό οικονομικό ανταγωνισμό της εβραϊκής διασποράς ακόμα και σε τομείς όπου η διασπορά ήταν παραδοσιακά ισχυρή, καθώς και τη ναυτική κυριαρχία της Αυστρίας στον Άνω Δούναβη (τμήμα Βραΐλα- Όρσοβα), στοιχείο που οδήγησε σε υποχώρηση την οικονομική παρουσία της διασποράς σ' αυτό το τμήμα του ποταμού. Τέλος, ένα σημαντικό τμήμα της διασποράς που κατοικούσε στο βόρειο δέλτα του Δούναβη,

περιοχή που αποτελούσε τμήμα της Ρουμανίας μέχρι το 1878 και αποδόθηκε στη Ρωσία με τη Συνθήκη του Βερολίνου (Καχούλ, Ισμαήλιο, Ρένι, κ.ά), αφομοιώθηκε στη Ρωσική κοινωνία της Βεσσαραβίας.

Στην περίοδο αυτή, ταυτόχρονα με την οικονομική ανάπτυξη, υπήρξε και διαφοροποίηση στην οικονομική παρουσία της διασποράς. Η οικονομική της δραστηριότητα δεν περιοριζόταν μόνο σε ορισμένες μεγάλες πόλεις - λιμάνια της χώρας και σε εργασίες εμπορίου και ναυτιλίας, αλλά εκτεινόταν σε όλη τη Ρουμανία και κάλυπτε πολλούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Από τη δεκαετία του 1880, ένας αριθμός των πλοιοκτητών μπόρεσε να εκσυγχρονιστεί περνώντας από την ιστιοφόρα στην ατμοκίνητη ναυτιλία, ενώ «τα μέλη του Ιόνιου δικτύου που επένδυσαν σε ατμόπλοια, εγκατέλειψαν σταδιακά τις άλλες δραστηριότητες και μεταβλήθηκαν αποκλειστικά σε εφοπλιστές». Ωστόσο ένας αριθμός τους καθώς και πετυχημένοι έμποροι επένδυσαν στην ποταμοπλοΐα, εξ αιτίας της συνεχούς πτώσης των τιμών των δημητριακών στις διεθνείς αγορές. Σημαντική ήταν, επίσης, η παρουσία της στις Ναυτιλιακές Εταιρείες, με δρομολόγια από τα λιμάνια του Δούναβη προς τη Δύση. Στη βιομηχανική απογραφή 1901-1902 διαπιστώνουμε τη σημαντική παρουσία της διασποράς σε βιομηχανικές επενδύσεις, ιδιαίτερα στο Βουκουρέστι, Βραΐλα, Γαλάτσι, Κωνσταντσα και άλλες πόλεις, αλλά σε μικρότερο ποσοστό σε σύγκριση με το 1865 (τα στοιχεία δεν είναι απολύτως συγκρίσιμα). Στον κλάδο της αλευροποιίας, η παρουσία της διασποράς ήταν ιδιαίτερα σημαντική σε διάφορες πόλεις και ιδιαίτερα στη Βραΐλα από όπου πραγματοποιούσαν σημαντικές εξαγωγές αλεύρων, καθώς και σε βιομηχανικές επενδύσεις σε Βουκουρέστι, Γαλάτσι, Βραΐλα, Κωνσταντσα, κ.ά, στην ενοικίαση αγροκτημάτων στη Βλαχία και στη Δοβρουτσά, σε τραπεζικές εργασίες (τράπεζα Χρυσοβελώνη, Λαζαρή, κ.ά), στο εμπόριο αποικιακών, κ.ά.

Ταυτόχρονα αυτή την περίοδο έγινε εντονότερα εμφανής η εξάρτηση της οικονομικής επιτυχίας των μελών της διασποράς από την περιοχή εγκατάστασής τους. Το παράδειγμα της διασποράς στη Μολδαβία υπήρξε χαρακτηριστικό. Η αθρόα είσοδος εβραϊκής διασποράς στη Μολδαβία από τη Ρωσία, ιδιαίτερα μετά το 1870, είχε άμεσες επιπτώσεις στην οικονομική παρουσία της διασποράς. Η εβραϊκή διασπορά κυριάρχησε στην οικονομία της Μολδαβίας, στον τομέα ενοικίασης αγροκτημάτων η παρουσία της ελληνικής διασποράς ήταν ελάχιστη για παράδειγμα, ενώ στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η εβραϊκή διασπορά κατείχε την πρώτη θέση στις εξαγωγές δημητριακών σε Βραΐλα, Γαλάτσι και Κωνσταντσα και είχε πολύ ισχυρή παρουσία στον τραπεζικό τομέα καθώς και στην πλοιοκτησία. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η διασπορά στη Μολδαβία είχε ενσωματωθεί και, σχεδόν πλήρως, αφομοιωθεί, ενώ στην κατεύθυνση αυτή συνέβαλε και η μη πληθυσμιακή ανανέωσή της. Διασπορά στη Μολδαβία παρέμεινε μόνο στο Γαλάτσι και σε διπλανές περιοχές με δυνατότητες σχέσεων, συναλλαγών, κ.ά, με τη διασπορά στο Γαλάτσι.

Η διασπορά στη Ρουμανία προς τα τέλη του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα βρισκόταν εγκαταστημένη σε όλο το μήκος του Δούναβη, στο Βουκουρέστι, στη μεσημβρινή Βλαχία ιδιαίτερα σε πόλεις και χωριά που μπορούσαν να έχουν επαφές με το Βουκουρέστι ή το Δούναβη, καθώς και στη Δοβρουτσά, όπου πολλοί συνέχισαν να έχουν την Οθωμανική υπηκοότητα. Σχηματικά μπορούμε να την κατατάξουμε σε

τρεις μεγάλες κατηγορίες. Στην πρώτη κατατάσσονται οι έμποροι εισαγωγείς-εξαγωγείς, πλοιοκτήτες, τραπεζίτες, βιομήχανοι, ενοικιαστές και ιδιοκτήτες αγροκτημάτων, κ.ά. Στη δεύτερη κατατάσσονται οι μικρέμποροι, επαγγελματίες (παντοπώλες, οινοπώλες, αρτοποιεία, καφενεία, κ.ά), ασφαλιστές, επιστάτες, μεσίτες, υπάλληλοι εταιρειών, ελεύθεροι επαγγελματίες (κυρίως γιατροί, φαρμακοποιοί, δικηγόροι, δάσκαλοι, κ.ά), ξενοδόχοι, κ.ά. Στην τρίτη κατατάσσονται οι αγρότες, οι ναύτες και οι εργάτες στα λιμάνια. Μέλη της διασποράς που ανήκαν στις παραπάνω κατηγορίες συναντούμε σε όλες τις πόλεις με σημαντικό πληθυσμό διασποράς, δηλαδή Τούρνου Σεβερίν, Καλαφάτι, Καράκαλ, Τούρνου Μαγκουρέλε, Ροσιόρι, Γιούργεβο, Βουκουρέστι, Καλαράσι, Ολτένιτσα, Τσερναβόντα, Βραΐλα, Γαλάτσι, Τούλτσα, Σουλινά, Κωνσταντσα, Μαγγάλια, κ.ά. Ωστόσο στη Βραΐλα τον τόνο στην οικονομική παρουσία της διασποράς τον έδιναν οι πλοιοκτήτες (από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα κυρίως ως πλοιοκτήτες ποταμόπλοιων και ρυμουλκών), οι έμποροι αγροτικών προϊόντων και οι μικρέμποροι και επαγγελματίες, και λιγότερο οι βιομήχανοι, εξαγωγείς, τραπεζίτες, κ.ά. Στο Γαλάτσι, τον τόνο της παρουσίας της διασποράς έδιναν περισσότερο οι βιομήχανοι, οι πλοιοκτήτες ποταμόπλοιων, οι εισαγωγείς αποικιακών προϊόντων και οι μικρέμποροι και επαγγελματίες, και λιγότερο οι εξαγωγείς αγροτικών προϊόντων. Στην Τούλτσα και στο Σουλινά η διασπορά ταυτιζόταν, σχεδόν αποκλειστικά, με τις θαλάσσιες υπηρεσίες (ποταμόπλοια και ναυτιλιακές εταιρείες). Σε πολλές πόλεις, όπως Καλαράσι, Ολτένιτσα, Καράκαλ, Κοράμπια, Ροσιόρι, Τσερναβόντα, λιγότερο το Γιούργεβο, κ.ά, καθώς και ιδιαίτερα στα χωριά της μεσημβρινής Βλαχίας που είχαν πρόσβαση στο Δούναβη, η διασπορά ταυτιζόταν με την παραγωγή και εμπορία αγροτικών προϊόντων. Ακόμη και στην Κραϊόβα όπου απέμεινε μικρός αριθμός της διασποράς (το 1899 απογράφηκαν στην πόλη 169 και στο νομό συνολικά 490 Έλληνες υπήκοοι), ο πλοιοκτήτης Δ.Π. Μπαρούνος διέθετε πέντε σλέπια για μεταφορά προϊόντων που παράγονταν στη μεσημβρινή Βλαχία. Στην Κωνσταντσα, όπου ο πληθυσμός της αυξήθηκε σημαντικά στο διάστημα 1881-1895 περίπου, η διασπορά ταυτιζόταν με το εμπόριο και τη ναυτιλία, ενώ στη συνέχεια, όπως και στο Βουκουρέστι, η οικονομική της δραστηριότητα εκτεινόταν σε μεγάλο εύρος τομέων οικονομικής δράσης και δεν μπορεί να ταυτιστεί με μία μόνο δραστηριότητα που να αποτελούσε το κύριο χαρακτηριστικό της. Σημειώνουμε ότι η ιδιαιτερότητα του Βουκουρεστίου σε σχέση με τις άλλες πόλεις ήταν ότι υπήρχε σημαντική διασπορά εγκαταστημένη πριν από το 1856, αλλά ακόμη και πριν το 1829.

Παράγοντες που συνέβαλλαν στην εξέλιξη της οικονομικής δραστηριότητας των μελών της διασποράς αποτέλεσαν η περιοχή εγκατάστασής τους, ο ανταγωνισμός με τους ξένους και εντόπιους κεφαλαιούχους, το είδος των οικονομικών μέτρων των κυβερνήσεων της χώρας, οι οικονομικές, συγγενικές και άλλου είδους σχέσεις που αναπτύχθηκαν μεταξύ των μελών της διασποράς αλλά και με μη μέλη της διασποράς, η πορεία των ελληνο-ρουμανικών σχέσεων και η παρουσία του επίσημου ελληνικού κράτους, η ανάπτυξη των κοινοτήτων και ο ελληνικός Τύπος. Οι παραπάνω παράγοντες αποτέλεσαν τις κύριες αιτίες ενσωμάτωσης και αφομοίωσης της διασποράς, αν και την επηρέασαν σε διαφορετικό βαθμό και όλα τα μέλη μιας από τις τρεις παραπάνω κατηγορίες της διασποράς δεν συμπεριφέρθηκαν κατά ενιαίο τρόπο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι μεγάλοι τραπεζίτες της διασποράς. Η οικογένεια Χρυσοβελώνη, ιδιοκτήτες μιας από τις μεγαλύτερες τράπεζες της Ρουμανίας μετά το 1881, υιοθέτησε τη ρουμανική υπηκοότητα και είχε μια πετυχημένη συνέχεια, τραπεζική και βιομηχανική μέχρι το μεσοπόλεμο, ως Ρουμάνοι πολίτες. Αντίθετα ο τραπεζίτης Α. Καλέργης επέστρεψε στην Ελλάδα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ήταν εκ των βασικών συνιδρυτών της Τράπεζας Αθηνών, κ.ά.

Μία κατηγορία μελών της διασποράς έγιναν Ρουμάνοι πολίτες, σύμφωνα με το νόμο του 1885 (δικηγόροι, φαρμακοποιοί, συμβολαιογράφοι, κ.ά) και αφομοιώθηκαν στη ρουμανική κοινωνία. Στην κατηγορία που αφομοιώθηκε αυτή την περίοδο κατατάξαμε ήδη τη διασπορά στη Μολδαβία. Στην ίδια κατηγορία μπορούμε να συμπεριλάβουμε και πολλά βλαχόφωνα μέλη της διασποράς (πολλά μέλη της προέρχονταν από την παλαιότερη διασπορά στη Μολδοβλαχία), που επέλεξαν ως νέα οριστική τους εγκατάσταση τη Ρουμανία και πολλοί είχαν λαμπρή εξέλιξη (οικογένεια Αδάμ Γερμάνη, Γεώργιος Ασάν, Κάψας, Μενέλαος Γερμάνης, Δούμπας, βλαχόφωνοι στην Ολτένια, κ.ά). Όμοιο ήταν το αποτέλεσμα για ορισμένους απογόνους επιφανών ελληνικών οικογενειών (Φλέβας, Κοσταφόρου, Λαχωβάρης, οικογένειες Φαναριωτών, κ.ά), που είχαν πετυχημένη οικονομική αλλά και πολιτική πορεία. Μας είναι γνωστό, επίσης, ότι διάφορα διοικητικά μέτρα (για παράδειγμα νόμος για τα οινοπνευματώδη, κ.ά), οδήγησε μέλη της διασποράς στην αφομοίωσή τους από την τοπική κοινωνία.

Τα οικονομικά ισχυρά μέλη της διασποράς (βιομήχανοι, πλοιοκτήτες, εξαγωγείς-εισαγωγείς, τραπεζίτες, ιδιοκτήτες και ενοικιαστές αγροκτημάτων, κ.ά), ακολούθησαν αποκλίνουσες πορείες στο θέμα της ένταξης και αφομοίωσης στη ρουμανική κοινωνία. Πολλοί βιομήχανοι, έμποροι, τραπεζίτες και, ιδιαίτερα, ιδιοκτήτες αγροκτημάτων, υιοθέτησαν τη ρουμανική υπηκοότητα. Μία από τις αιτίες αποτέλεσε η νεώτερη γενεά που επέστρεψε στη Ρουμανία μετά από σπουδές στη Δύση και δεν ήθελε να συνεχίσει την οικογενειακή επιχειρηματικότητα. Οι συγγένειες, οι γάμοι με εντόπιους πολίτες αλλά και ο εγκλιματισμός στα τοπικά δεδομένα αποτέλεσε, επίσης, σημαντική αιτία υιοθέτησης της εντόπιας υπηκοότητας. Ορισμένοι βιομήχανοι, όπως για παράδειγμα οι αδελφοί Γαλιατσάτου, προτίμησαν τη ρουμανική υπηκοότητα το 1912, που τους απέφερε και σημαντικά οικονομικά οφέλη. Αντίθετη συμπεριφορά παρατηρείται στους ενοικιαστές αγροκτημάτων και, ιδιαίτερα, στους πλοιοκτήτες, που συνέχισαν την οικονομική τους δραστηριότητα με τον ίδιο τρόπο μέχρι το μεσοπόλεμο ή εγκαταστάθηκαν ως εφοπλιστές στη Δύση. Πρέπει όμως να σημειωθεί, ότι η υιοθέτηση της ρουμανικής υπηκοότητας δεν σήμαινε αναγκαστικά και την αφομοίωση του μέλους της διασποράς, γι' αυτό και οι κανονισμοί των κοινοτήτων δεν απαγόρευαν τη συμμετοχή τους στην κοινότητα. Τέλος, αρκετά μέλη αυτής της κατηγορίας μετέφεραν σημαντικά κεφάλαια στην Ελλάδα, όπου και συνέχισαν την οικονομική τους δραστηριότητα.

Τα μέλη της διασποράς της δεύτερης κατηγορίας που σημειώσαμε παραπάνω, αποτελούσαν το πολυπληθέστερο τμήμα της και ήταν διασπαρμένο σε όλα τα σημεία της Ρουμανίας. Ο Διονύσιος Μ. Λασκαράτος, επτανήσιος δημοσιογράφος της Βραΐλας και στη συνέχεια της Αθήνας, περιγράφει να έχει συναντήσει μικρέμπορους και επαγγελματίες της διασποράς στα πλέον απομακρυσμένα σημεία της Ρουμανίας.

Από περιγραφές των εφημερίδων *Η Ίρις*, *Πατρίς*, *Σύλλογοι*, κ.ά, τους συναντούμε σε πόλεις και χωριά στα μεσόγεια της Βλαχίας, ενώ στις ετήσιες στατιστικές της Ρουμανίας καταγράφονται σε όλες τις πόλεις κατά δεκάδες, τουλάχιστον με ονόματα που προδίδουν την καταγωγή τους. Ιδιαίτερα κατά μήκος του Δούναβη, παρ' όλα τα προβλήματα που συνάντησαν με τον ανταγωνισμό ή με το ρουμανικό κράτος, η οικονομική τους επιτυχία ήταν τόση, ώστε «στα τέλη του 19^{ου} αιώνα... οι μικροί και μεσαίοι επιχειρηματίες ελληνικής καταγωγής συγκέντρωναν περίπου το 80% της οικονομικής δραστηριότητας στα λιμάνια-πόλεις του Δούναβη».

Μικρότερη αριθμητικά αλλά ισχυρή παραγωγικά, υπήρξε η διασπορά των ναυτικών, αγροτών και εργατών στα λιμάνια της Ρουμανίας. Τα στοιχεία δείχνουν ότι στα λιμάνια της Βραΐλας και του Γαλατσίου, στο Δούναβη και στον Προύθο, ο αριθμός των καπετάνιων και των ναυτών ήταν σημαντικός, όπως και ο αριθμός των εργατών της διασποράς στα λιμάνια του Σουλινά και της Κωνσταντίας. Πολλοί ναυτικοί εργάστηκαν στον Άνω Δούναβη, όπου η Αυστριακή εταιρεία του Δούναβη εκτιμούσε ιδιαίτερα τις ικανότητές τους. Για τους αγρότες της διασποράς γνωρίζουμε ότι πολλοί αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της κρίσης μεταξύ των δύο χωρών 1905-1911 και αποκαταστάθηκαν στη Θεσσαλία.

Οι τρεις παραπάνω κοινωνικές κατηγορίες της διασποράς είχαν ισχυρούς δεσμούς με τις κοινότητες και τις συλλογικές δραστηριότητές της. Όμως, ιδιαίτερα για τις δύο τελευταίες κατηγορίες, οι κοινότητες στη Ρουμανία υπήρξαν σημαντικό μέσον διατήρησης της ελληνικής γλώσσας, της συνέχειας της διασποράς και της εθνικής της συσπείρωσης, όταν εμφανίζονταν προβλήματα τέτοιας μορφής στην Ελλάδα (επιστράτευση του 1880, Κρητικό ζήτημα, σεισμοί της Ζακύνθου, οικονομικές ενισχύσεις στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, κ.ά). Για πολλούς οι κοινότητες υπήρξαν βραχίονες κοινωνικής προσφοράς και σημαντικός αριθμός τους σε όλη τη Ρουμανία έκανε δωρεές ή κληροδοτούσε σημαντικά ποσά για τέτοιους σκοπούς. Για πολλά μέλη αυτών των δύο κατηγοριών η κοινότητα, αλλά και η εκκλησία και τα σχολεία, υπήρξαν σημεία αναφοράς και «εθνική» υπόθεση. Ωστόσο, η ανάπτυξη των κοινοτήτων σε όλη την περίοδο 1863-1914 προχώρησε με σημαντικά εσωτερικά προβλήματα και πολλές φορές χρειάστηκε η παρέμβαση των προξενείων ή της ελληνικής πρεσβείας για την επίλυση των διαφορών (Βουκουρέστι, Βραΐλα, Γαλάτσι, Τούλτσα, Σουλινά, κ.ά). Ίσως η μοναδική εξαίρεση με υποδειγματική λειτουργία και εξέλιξη να ήταν η ελληνική κοινότητα της Κωνσταντίας.

Η αναγνώριση των ελληνικών κοινοτήτων στις πόλεις Μαγγάλια, Κωνσταντία, Σουλινά, Τούλτσα, Γαλάτσι, Βραΐλα, Γιούργεβο και Καλαφάτι ως νομικών προσώπων με το παράρτημα στην Εμπορική Συμφωνία Ελλάδας – Ρουμανίας (Δεκέμβριος 1900), αποτέλεσε ιδιαίτερα θετική εξέλιξη για τη διασπορά. Μία από τις πρώτες ενέργειες της ρουμανικής πλευράς, ωστόσο, στην κρίση του 1905-1911 με αφορμή το Κουτσοβλαχικό θέμα, ήταν η καταγγελία αυτού του παραρτήματος. Οι διώξεις και απελάσεις επλεγμένων μελών της διασποράς το 1905-1906, αποτελούν ένα από τα μελανότερα σημεία των σχέσεων των δύο χωρών και είχαν ως αποτέλεσμα την υποχώρηση της οικονομικής της παρουσίας στη Ρουμανία, καθώς και στην επιστροφή στην Ελλάδα επιχειρηματιών και άλλων μελών της διασποράς.

Στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η διασπορά στη Ρουμανία συνέχισε να έχει σημαντική οικονομική παρουσία, ενώ το μέλλον προδιαγραφόταν καλύτερο. Η οξύτητα στις σχέσεις Ελλάδας – Ρουμανίας είχε παρέλθει, η λειτουργία των κοινοτήτων ξανάρχισε, τα κοινοτικά σχολεία άνοιξαν το 1910, πολλά από τα απελαθέντα μέλη της διασποράς επέστρεφαν και οι δυνατότητες οικονομικής ανάπτυξης της διασποράς βελτιώθηκε. Νέες κοινωνικές δυνάμεις με τον Ελευθέριο Βενιζέλο στην Ελλάδα και τον Πέτρε Π. Καρπ και Τάκε Ιονέσκου στη Ρουμανία έθεσαν στέρεες βάσεις συνεργασίας, που έγιναν ορατές με τη συνεργασία στο Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο (1913) και τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου (Αύγουστος 1913). Το Κουτσοβλαχικό θέμα, που τόσο είχε ταλαιπωρήσει τις σχέσεις των δύο κρατών και τη διασπορά, αντιμετωπίστηκε με ευκολία και ένα κλίμα αποκατάστασης εμπιστοσύνης διαπερνούσε τις σχέσεις των δύο κρατών, που μόνο θετικές επιπτώσεις μπορούσε να έχει για τη συνέχεια της οικονομικής παρουσίας της διασποράς στη Ρουμανία.

Λίγους μήνες αργότερα, ωστόσο, οι ανακατατάξεις συσχετισμών των Μεγάλων ευρωπαϊκών χωρών οδήγησαν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918), που παρέσυρε σε νέα δίνη τα μικρά βαλκανικά κράτη και δημιούργησε νέα δεδομένα για την οικονομική παρουσία της ελληνικής διασποράς στη Ρουμανία.

Βιβλιογραφία

A. Ανέκδοτες πηγές

A.1. Ελλάδα

Γεννάδιος Βιβλιοθήκη - Αρχείο Στέφανου Δραγούμη

Φάκελος 14 (υποφάκελοι 14.1, 14.2 και 14.3).

Φάκελος 15 (υποφάκελοι 15.1 και 15.2).

Φάκελος 20 (υποφάκελος 20.2).

Φάκελος 50 (υποφάκελος 50.2).

Φάκελος 138 (υποφάκελοι 138.1, 138.1^α, 138.2 και 138.3).

Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας

Αρχείο Τράπεζας Ηπειροθεσσαλίας.

Έγγραφα σχετικά με μετοχές, επιταγές, τοκομερίδια Χρ. Λ. Ζερλέντη (1891-1896).

A.2. Ρουμανία

(ANIC), Arhivele Nationale Istorice Centrale, București

Ms 521, (Registru al comisiunei pentru administrarea averii Casei fraților Nanu).

Mss 808-817, (Condică reprezentanței Casei Sina din București 1817-1837).

Ms 816 (Condică de consilii ale reprezentanței din București a Casei Baronului Sina din Vienna pe anii 1835-1836).

Ms 1847, (Catastif grec al unui neguțator din Craiova).

Ministerul Afacerilor Interne (MAI), Administrative, dos. 1/1835.

MAI, Administrative Vechi, dos. 34/220.

MAI, Administrative Vechi, dos. 227/1830 (Sudiți Englezi).

MAI, Administrative Vechi, dos. 235/1830 (Sudiți Francezi).

MAI, Administrative, 186/1860 (Directia generală a statisticii).

MAI, Comunale, 109/1845.

Directia generală a statisticii 1844-1901, dos. 290 (Corabii sosite și pornite din portul Galați).

Ministerul Industriei și Comerțului, Inventar 805, Direcția generală a minelor.

Ministerul Industriei și Comerțului, Inventar 805, Direcția industria alimentară Diplomatice, dos. 147 (Statistica de neguțatori 1832).

Documente Istorice, CXXII/119, CXXXIII/119 (Moșiile eteristilor Greci).

Documente Istorice, DCLIV/170, DCLIV/173-176 (Arendărea moșiilor).

Documente Istorice, DLXIII/55, DCLV/18-23, DCLV/88.

Documente Istorice, DCCCXXVII/25, DCCCXXVII/27, DCCCXXVII/34.

(ANIC) Arhive personale și familiale

Inventar nr 609, Căstrișoia Safta, (dos. 4/1868, 5/1869, 6/1870, 8/1871, 15/1876).

Inventar nr 1065, Niculae Alexandrescu, (dos. 54/1830, 55/1830, 58/1830, 62/1830, 367/1855, 376/1855, 393/1857, 436/1862, 463/1865, 525/1876, 526/1876, 542/1877).

Inventar nr 1288, Ion C. Cantacuzino, (dos. II/86/1847, II/94/1850, II/107/1851).

Inventar nr. 1516, Vasile Adamachi.

Inventar nr. 1653, Familial Romalo.

Inventar nr. 1708, Panaiot Spahi, (dos. 23/1824, 25/1825, 32/1826, 42/1827, 47/1829, 48/1830).

Inventar nr. 1839, Familia Crețulescu, (dos. 609/1858, 610/1858, 611/1874, 617/1861, 618/1887).

Inventar nr. 2178, Apostol Arsache, (dos. 80/1817, 325/1837, 351/1840, 352/1840, 356/1840, 361/1840, 375/1841, 632/1854, 677/1860, 682/1860, 685/1861, 687/1861, 696/1862, 704/1863, 719/1865, 728/1865, 737/1863).

(BAR) Biblioteca Academiei Romane

Ms grecești nr. 231 (Κάσσα μετρητών Γρηγόριος Μιχαήλ Μαυρίδης, 1840, Βουκουρέστι).

Ms grecești nr. 858 (Κατάστοιχον δοσοληψιών εμπόρου, Ιάσιο, 1851).

Ms grecești nr. 978 (Κομπανία Σιμπίου).

Ms grecești nr. 1058 (Κατάσταση συναλλαγών, Αδαμάκης).

Ms grecești nr. 1061 (Κατάστοιχον χρεωφειλετών, Αδαμάκης, Ιάσιο, 1837).

B. Εκδεδομένες πηγές μέχρι το 1914

B.1. Ελληνικές εκδεδομένες πηγές

Αθανασίου Θεόδωρος, *Περί των Ελληνικών Σχολών εν Ρουμανία*, Αθήναι, 1898.

Αναφοραί των εν Ρουμανία και Βεσσαραβία ελληνικών κοινοτήτων προς την Βουλήν της Ελλάδος κατά του εναντίον του Υπουργείου Τρικούπη κατηγορητηρίου, Εν Γαλαζίω, 1891.

Αντίοχος Σπυρίδων, *Υπόμνημα περί των εν Ρουμανία μοναστηριακών κτημάτων των Αγίων Τόπων*, Αθήναι, 1901.

Απάντησις των Ανατολικών Ορθοδόξων Εκκλησιών προς το υπόμνημα της Ηγεμονικής Κυβερνήσεως των Ηνωμένων Ηγεμονιών Βλαχίας και Μολδαβίας, Κωνσταντινούπολις, 1863.

Αρχιμανδρίτης Γερμανός, *Απάντησις προς τα υπομνήματα, το των 14/26 Δεκεμβρίου 1864 το του μηνός Απριλίου και το της 1^{ης} Ιουνίου 1865 μετά και του Παραρτήματος αυτού, τα παρουσιασθέντα υπό του Κ. Νέγρη...*, (Κωνσταντινούπολις), 1865.

Γεδεών Μανουήλ Ι., *Βραχεία σημείωσις περί των εκκλησιαστικών ημών δικαίων*, Κωνσταντινούπολις, 1909.

Ιστορική Έκθεσις του μοναστηριακού ζητήματος, Κωνσταντινούπολις, 1882.

Κωστάκης Νικόλαος, *Η διεθνής ειρήνη προ της διαιτησίας (απομνημονεύματα)*, Κέρκυρα, 1905.

Λαμπρίδης Ιωάννης, *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, τόμοι I, II, Αθήναι, 1880.

Λαμπρίδης Ιωάννης, *Αι Ελληνικαί Αποικίαι*, Αθήναι, 1895.

Λάμπρου Σπυρίδων, *Σελίδες του εν Ουγγαρία και Αυστρία Μακεδονικού ελλητισμού*, Αθήναι, 1912.

Λασκαράτος Διονύσιος Μεταξά, *Πικραί Αλήθειαι*, Αθήναι, 1909.

Λεβίδης Νικόλαος Δ., *Τα εν Ρουμανία Ελληνικά μοναστηριακά κτήματα*, Αθήναι, 1898.

Μοσχόπουλος Θεόδωρος, *Οι Φαναριώται*, Βουκουρέστι, 1898.

Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος, *εικοσιπενταετηρίς 1861-1886*, Κωνσταντινούπολις, 1888.

Πασχίδης Θωμάς Α., *1887 Το ημερολόγιον των Ελλήνων*, Βουκουρέστι, 1887.

Ράδος Κωνσταντίνος Ν., *Η Ρουμανία και το εν Γιουργέβω Συνέδριον*, Αθήναι, 1891.

Στεφάνου Διονύσιος Π., *Περί της αστικής ικανότητος των αλλοδαπών εν Ρουμανία*, Αθήναι, 1892.

Συγγρός Ανδρέας, *Απομνημονεύματα*, τόμοι Ι,ΙΙ,ΙΙΙ, Αθήναι, 1908.

Υπουργείον Εξωτερικών, *Έγγραφα περί του μοναστηριακού ζητήματος*, Αθήναι, 1893.

Υπουργείον Εξωτερικών, *Διπλωματικά έγγραφα εις την Βουλήν* (Ελληνορουμανική διαφορά), Αθήναι, 1906.

Φωτεινός Διονύσιος, *Ιστορία της πάλαι Δακίας, τα νυν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας και Μολδαβίας*, τόμος Γ', Βιέννη, 1819.

B.2. Ρουμανικές εκδεδομένες πηγές

Anuarul Național al României 1915, București, 1915.

Anuarul Național al României 1916, București, 1916.

Anuarul General al României 1897-1898, Editat de la ziarul *L'Indépendance Roumaine*, Bucuresci.

Arnaud Lévy, *La Russie sur le Danube*, Paris, 1853.

Arnaud Lévy, *L'Empereur Napoléon III et les Principautés Roumaines*, Paris, 1858.

Arsake Apostol, *La question de la propriété devant les Assemblées Législatives*, Bucarest, 1860.

Assan B.G., *Industria morăriei în România*, Bucuresci, 1896.

Baicoianu C.I., *Relațiunile noastre comerciale cu Turcia de la 1860 până în prezent*, Bucuresci, 1901.

Benger G., *La Roumanie en 1900*, Paris, 1900.

Boerescu B., *Codicele Române, Suplimentu*, Bucuresci, 1873.

Boerescu B., *Discursuri Politice 1859-1883*, I, II, București, 1910.

Boerescu Vasile, *Codicele Române Alexandru Ion (Cuza)*, Bucuresci, 1865.

Boldescu I., *Monografia orașului Giurgiu*, Giurgiu, 1912.

Bolindineano M.D., *Les Principautés Roumaines*, Paris, 1854.

Bolintineanu Dim., *Viața lui Cuza-Voda*, Iași, 1904.

Bolliac César, "Domnul Tudor, épisode de la Révolution Roumaine de 1821", στο, *La Russie sur le Danube*, Paris (1853), 3-31.

Bratiano C. J., "Mémoire sur l' Empire d' Autriche dans la question d' Orient", στο, *La Russie sur le Danube*, Paris (1853), 3-48.

Brun Jules, *Alexandre Lahovary 1840-1897*, Bucarest, 1899.

Caian Dimitrie F., *Istoricul orașului Focșani*, Focșani, 1906.

Charles Samwer et Jules Hopf, *Traité de Berlin*, tome III, Gottingue, 1878.

Christodorescu Gheorghe, *Portul Constanța*, Constanța, 1905.

- Codreanu G.**, *Monografia fabricelor din Galați*, Galați, 1908.
- Colescu Leonida**, *Ancheta Industrială din 1901-1902*, vol. I, Industria mare, București, 1904.
- Colescu Leonida**, *Recensământul General al Populațiunii României din 1899*, Rezultate definitive, București, 1905.
- Congres de Paris**, Paris, Imprimerie Imperiale, Avril 1856.
- Damé Frédéric**, *Annuaire de Roumanie 1885*, Bucarest, 1885.
- Défense du Ministère du 30 Avril 1860**, prononcé par M. Kogalnicean, Iassy, 1861.
- Demetrescu Ang.**, *Discursurile politice lui Barbu Katargiu*, București, 1886.
- Discursurile D-loru Ioan Brătianu și Mihail Cogălniceanu*, București, 1868.
- Documente Hurmuzaki**, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. V, VI, XV, XVI, XVII, București, 1897-1913.
- Filitti Ioan C.**, *Les Principautés Roumaines sous l'occupation Russe*, Bucarest, 1904.
- Filitti Ioan C.**, *Așezământul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti*, București, 1910.
- Furnica Dumitru Z.**, *Din Istoria comerțului la Români*, București, 1908.
- Golesco G. A.**, "De l'abolition du servage dans les Principautés Danubiennes", στο, *La Russie sur le Danube*, Paris (1853), 1-156.
- Gobl Carol**, *Anuarul Bucurescilor 1896*, București, 1896.
- Ionescu M.D.**, *Cercetari asupra orașului Constanța*, București, 1897.
- Iorga Nicolae**, *Studii și Documente cu privire la Istoria Românilor*, vol. XI, București, 1906.
- Kisseleff Paul**, *Les Principautés de Valachie et de Moldavie*, Paris, 1841.
- Kogălniceanu Mihail**, *Desrobirea țiganilor. Ștergerea privilegiilor boierești. Emanciparea țăranilor*, București, 1908.
- Lahovari Alexandru**, *Discursuri Politice 1881-1896*, București, 1888.
- Maiorescu Titu**, *Ministeriul Brătianu – Cogălniceanu și Tractatul de la Berlin*, București, 1878.
- Melbert Emile**, *Anuarul Național al României 1900*, București, 1900.
- Melbert Emile**, *Anuarul Național al României 1905*, București, 1905.
- Missir Petru Th.**, *Dreptul de succesiune al străinilor la imobilele rurale în România*, București, 1885.
- Nazarettean I.A.**, *Notice istorice și geografice asupra provinciei Dobrogea*, Tulcea, 1882.
- Negri C.**, *Mémoire présenté à la Commission Internationale pour les Couvents dédiés*, Constantinople, 1865.
- Negri C.**, *Supplément au mémoire présenté*, Constantinople, 1865.
- Pacu Moise N.**, *Cartea județului Corvuluiu*, București, 1891.
- Petrescu Ghenadie - Sturdza Dimitrie A. - Sturdza Dimitrie C.**, *Acte și documente relative la Istoria renascerei României*, vol. VII., București, 1892.
- Protocols of Conferences of London**, *Respecting the Navigation of the Danube*, London, 1883.
- Regulamentul Organic**, București, 1847.
- Suțu Nicolae**, *Notice statistice asupra Moldovei*, Iași, 1852.

Streit G., *Mémoire sur la question des communautés Helléniques en Roumanie*, Athenes, 1905.

Sturdza Alexandre A.C., *Règne de Michel Sturdza*, Paris, 1907.

Sturdza-Scheeanu D.C., *Acte și Legiuri privitoare la Chestia Țărănească*, vol. II, București, 1907.

Sturdza Dimitrie A. și Golescu-Vartic C., *Acte și documente relative la Istoria renascerei României*, tomul I (Bucuresci 1900), tomul VI (Bucuresci 1896).

Sturdza Dimitrie A. și Skupiewski J.J., *Acte și documente relative la Istoria renascerei României*, tomul VIII (1858-1859), Bucuresci, 1900.

Verax (J.N. Lahovary), *Grèce & Roumanie*, Paris, 1906.

Wimpffen Ch.de, *La rivalité Russo-autrichienne*, Paris, 1913.

Xenopol A.D., *Domnia lui Cuza Voda*, Iași, 1903.

Γ. Εκδεδομένες πηγές μετά το 1914

Γ.1. Ελληνόγλωσσα βιβλία

Kahl Thede, *Για την ταυτότητα των Βλάχων*, Αθήνα, 2009.

Ristelhueber Rene, *Ιστορία των Βαλκανικών λαών*, Αθήνα, 2003.

Zurcher Erik J., *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, Αθήνα, 2004.

Αιλιανός Κωνσταντίνος Ι., *Η Αύστρο-Ουγγαρία και η προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Ηπείρου (1878-1881)*, Θεσσαλονίκη, 1988.

Αποστολόπουλος Δημήτριος Γ., *Για τους Φαναριώτες*, Αθήνα, 2003.

Ασδραχάς Σπύρος Ι. (επιμέλεια), *Η οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας (ιε΄-ιθ΄ αιώνας)*, Αθήνα, 1979.

Αυγητίδης Κ. Γ., *Ο ελληνικός εμπορικός κόσμος της Οδησσού και η Ελλάδα (1794-1900)*, Αθήνα – Γιάννινα, 1998.

Βακαλόπουλος Απόστολος, *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Θεσσαλονίκη, 1992.

Βερέμης Θάνος, *Βαλκάνια, από το 19^ο στον 20^ο αιώνα*, Αθήνα, 2004.

Βερέμης Θάνος (Επιμέλεια), *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεώτερη Ελλάδα*, Αθήνα, 2003.

Βλασσόπουλος Νίκος Στ., *Η ναυτιλία της Ιθάκης (1700-1900)*, Αθήνα, 2001.

Βλασσόπουλος Νίκος Στ., *Η ναυτιλία των Ιόνιων νήσων (1700-1864)*, τόμοι I, II, Αθήνα, 1995.

Γεωργιτσογιάννη Ευαγγελία, *Παναγής Α. Χαροκόπος (1835-1911)*, Αθήνα, 2000.

Γούναρης Βασίλης Κ., *Τα Βαλκάνια των Ελλήνων*, Θεσσαλονίκη, 2007.

Γούναρης Βασίλης Κ., *Το Μακεδονικό Ζήτημα από τον 19^ο έως τον 21^ο αιώνα*, Αθήνα, 2010.

Δένδιας Μιχαήλ, *Αι ελληνικαί αποικίαι ανά τον κόσμον*, Αθήνα, 1919.

Δερτιλής Γ.Β., *Το ζήτημα των Τραπεζών (1871-1873)*, Αθήνα, 1989.

Δημαράς Κ.Θ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Ένατη έκδοση, Αθήνα, 2007.

Διαμαντής Απόστολος, *Τύποι εμπόρων και μορφές συνείδησης στη Νεώτερη Ελλάδα*, Αθήνα, 2007.

- Δοντά Δόμνα**, *Η Ελλάς και αι Δυνάμεις κατά τον Κριμαϊκόν Πόλεμον*, Θεσσαλονίκη, 1973.
- Έξαρχος Γιώργης**, *Οι Ελληνόβλαχοι (Αρμάνοι)*, τόμος Α΄, Αθήνα, 2001.
- Εξερτζόγλου Χάρης**, *Εθνική ταυτότητα στην Κωνσταντινούπολη τον 19^ο αιώνα, ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως 1861-1912*, Αθήνα, 1996.
- Εξερτζόγλου Χάρης**, *Προσαρμοστικότητα και πολιτική ομογενειακών κεφαλαίων*, Αθήνα, 1989.
- Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας**, Επιμέλεια Θάνος Βερέμης, *Έθνος – Κράτος – Εθνικισμός*, Αθήνα, 1994.
- Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών**, Γ΄ Συνέδριο, Βουκουρέστι, 2006.
- Ζαρίφης Γεώργιος Λ.**, *Οι αναμνήσεις μου*, Αθήνα, 2002.
- Ηλιάδου-Τάχου Σοφία**, *Τα Βαλκάνια στη δίνη των εθνικιστικών αντιπαραθέσεων*, Θεσσαλονίκη, 2004.
- Ιγγλέση Αγγελική**, *Βορειοελλαδίτες έμποροι στο τέλος της Τουρκοκρατίας. Ο Σταύρος Ιωάννου*, Αθήνα, 2004.
- Ιεροδ. Τζέζαρ Κυπριανός Σπυρίδων**, *Οι Έλληνες αρχιερείς των Μητροπόλεων Ουγγροβλαχίας και Μολδαβίας*, Θεσσαλονίκη, 1998.
- Ινστιτούτο Μελετών Χερσονήσου του Αίμου (ΙΜΧΑ)**, *Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα*, Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 1988.
- Καραθανάσης Αθανάσιος Ε.**, *Ο Ελληνισμός της Τρανσυλβανίας*, Θεσσαλονίκη, 2003.
- Καραθανάσης Αθανάσιος Ε.**, *Οι Έλληνες λόγιοι στη Βλαχία (1670-1714)*, Θεσσαλονίκη, 1982.
- Καρδάσης Βασίλης Α.**, *Σύρος, Σταυροδρόμι της Ανατολικής Μεσογείου (1832-1857)*, Αθήνα, 1987.
- Καστελλάν Ζώρζ**, *Η Ιστορία των Βαλκανίων*, Αθήνα, 1991.
- Κιτρομηλίδης Π.Μ.**, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ*, Αθήνα, 2004.
- Κουκούδης Αστέριος Ι.**, *Οι Μητροπόλεις και η διασπορά των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη, 2000.
- Κρεμμύδας Βασίλης**, *Ελληνική Ναυτιλία 1776-1835*, Αθήνα, 1985.
- Κωστής Κώστας - Πετμεζάς Σωκράτης**, *Η ανάπτυξη της Ελληνικής Οικονομίας τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα, 2006.
- Κωστής Κώστας – Τσοκόπουλος Β.**, *Οι Τράπεζες στην Ελλάδα 1898-1928*, Αθήνα, 1988.
- Κωφός Ευάγγελος**, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό ζήτημα 1875-1881*, Αθήνα, 2001.
- Λάσκαρις Θ. Μ.**, *Το Ανατολικόν ζήτημα 1800-1923*, Θεσσαλονίκη, 1978.
- Μαζάουερ Μαρκ**, *Τα Βαλκάνια*, Αθήνα, 2002.
- Μαμμόπουλος Αλέξανδρος**, *Ο Απόστολος Αρσάκης και η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία*, Αθήνα, 1970.
- Μάνεσης Σταύρος**, *Η Ελληνική κοινότης Κωνσταντζής Ρουμανίας (ανάτυπο)*, Αθήνα, 1952.
- Μάνθος Άλκης (Άλκης Μυρσίνης)**, *Ηπειρώται εις την Ρουμανίαν, Α΄ και Β΄ μέρος*, Αθήνα, 1967.

- Μαρτινιανός Ιωακείμ**, Μητροπολίτης Ξάνθης, *Η Μοσχόπολις 1330-1930*, Θεσσαλονίκη, 1957.
- Μητροφάνης Γιώργος Ν.**, *Η κίνηση των τιμών του σταριού στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1991.
- Μίλλερ Ουίλλιαμ**, *Η Τουρκία καταρρέουσα*, Αθήνα, 1994 (ανάτυπο).
- Μιχαλόπουλος Δημήτριος**, *Αρσάκης, η σκέψη και η πολιτική του δράση*, Αθήνα, 2005.
- Μπελοούσοβα Λίλια**, *Το γένος των Πετροκόκκινων*, Χίος, 2007.
- Νάλτσας Χριστόφορος Α.**, *Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και ο Ελληνισμός*, Θεσσαλονίκη, 1953.
- Νάτσινας Μ. Θεόδωρος**, *Οι Μακεδόνες πραιματευτάδες εις τας χώρας της Αυστρίας και Ουγγαρίας*, Θεσσαλονίκη, 1939.
- Νικολαΐδου Ελευθερία Ι.**, *Η ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων και στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου*, τόμος Α', Ιωάννινα, 1995.
- π. Κουρελάρου Βικέντιος**, *Οι Εκκλησίες των ελληνικών κοινοτήτων της Ρουμανίας τον ΙΘ' αιώνα*, Θεσσαλονίκη, 2008.
- Παπαγιώργης Κωστής**, *Εμμανουήλ Ξάνθος ο Φιλικός*, Αθήνα, 2005.
- Παπαθανασόπουλος Κωνσταντίνος**, *Εταιρεία Ελληνικής Ατμοπλοΐας (1855-1872)*, Αθήνα, 1988.
- Παπαχριστόπουλος Αθανάσιος**, *Κληροδοτήματα*, Αθήνα, 1914.
- Παρασκευόπουλος Γ.Π.**, *Η Μεγάλη Ελλάς*, Αθήνα, 1898.
- Σαραφίδου Έκτορος**, *Έλληνες Ιατροί εν Ρουμανία, Πραγματεΐαι της Ακαδημίας Αθηνών*, 1, 12, (1940), Αθήνα.
- Σβορώνος Νίκος Γ.**, *Το εμπόριο της Θεσσαλονίκης τον 18^ο αιώνα*, Αθήνα, 1996.
- Σταυριανός Λ.Σ.**, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά*, Θεσσαλονίκη, 2007.
- Τσούρκα-Παπαστάθη Δέσποινα**, *Η Ελληνική εμπορική κομπανία του Σιμπίου Τρανσυλβανίας 1636-1848*, Θεσσαλονίκη, 1994.
- Υπουργείον Παιδείας και Θρησκευμάτων**, *Μητρώον κληροδοτημάτων*, Αθήνα, 1929.
- Φλεριανού Αικατερίνη** (επιμέλεια), *Χαρίλαος Τρικούπης. Η ζωή και το έργο του*, τόμοι, I, II, Αθήνα, 1999.
- Φραγκοπούλου Μαρία Ι.**, *Οι Κεφαλλήνες και οι Ιθακήσιοι στη ναυτιλία του Δουνάβεως*, Αθήνα, 1967.
- Φωκάς Σπυρίδων Γ.**, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβεως*, Θεσσαλονίκη, 1975.
- Χαρλαύτη Τζελίνα**, *Ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας, 19^{ος}-20^{ος} αιώνας*, Αθήνα, 2001.
- Χασιώτης Ιωάννης Κ.**, *Επισκόπηση της Ιστορίας της Νεοελληνικής Διασποράς*, Θεσσαλονίκη, 1993.
- Χασιώτης Ιωάννης Κ., Κατσιαρδή-Hering Όλγα, Αμπατζή Ευρυδίκη Α.** (επιμέλεια), *Οι Έλληνες στη Διασπορά 15^{ος} -21^{ος} αιώνας*, Αθήνα, 2006.
- Χρυσόχου Αθανάσιος**, *Οι Βλάχοι της Μακεδονίας, Θεσσαλίας και Ηπείρου*, Θεσσαλονίκη, 2007.

Γ.2. Ελληνόγλωσσα άρθρα

Mehlan Arno, “Οι εμπορικοί δρόμοι στα Βαλκάνια κατά την Τουρκοκρατία”, στο, *Η οικονομική δομή των Βαλκανικών κρατών (15^{ος}- 19^{ος} αιώνας)*, Αθήνα, (1979), 367-407.

Ostafe Oana-Maria, “Ο Απόστολος Αρσάκης – ο πολιτικός άνθρωπος”, *Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών*, Γ΄ Συνέδριο, Βουκουρέστι, 2006, (αδημοσίευτη μελέτη).

Radulescu Mihai Sorin, “Βυζαντινές οικογένειες στη ρουμανική γη”, *Νέα Κοινωνιολογία*, 38 (2004), 71-81.

Stoianovich Traian, “Ο κατακτητής Ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος”, στο, *Η Οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών (15^{ος}-19^{ος} αιώνας)*, Αθήνα, (1979), 289-330.

Κοντογεώργης Δημήτριος Μ., “Οι ελληνικοί σύλλογοι στη Ρουμανία κατά το 19^ο αιώνα. Συμβολή στη μελέτη της ανάπτυξης του συλλογικού φαινομένου στον παροικιακό ελληνισμό”, [www.academia.edu/.../ 19](http://www.academia.edu/.../19).

Κοντογεώργης Δημήτριος Μ., “Σύσταση και οργάνωση ελληνικών κοινοτήτων στη Ρουμανία. Η περίπτωση του Τζιούρτζιου και της Τούλτσεας (β΄ μισό 19^{ου} αιώνα)”, *Μνήμων*, 28 (2006-2007), 210-239, (Ανάτυπο).

Μάνεσης Σταύρος, “Η ελληνική κοινότης Κωνσταντζής Ρουμανίας”, (Extrait des Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier, 1952), 1-43.

Μαντούβαλος Ίκαρος, “Μία οικογένεια μεταναστών εμπόρων στην Πέστη (19^{ος} αιώνας). Περιθώρια και προοπτικές για κοινωνική κινητικότητα”, www.hdoisto.uoa.gr/.

Μαντούβαλος Ίκαρος, “Το εμπορικό αρχείο της οικογένειας Μάνου (1780-1850)”, <http://www.ine-notebooks.org/index>.

Μπελιά Ελένη Δ., “Ο Ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα 1835-1878”, *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνογραφικής Εταιρείας της Ελλάδος*, 6 (1983), 5-62.

Μυρσίνης-Μάνθου Άλκης, “Ηπειρώται δημοσιογράφοι στη Ρουμανία”, *Ανάτυπο εκ της Ηπειρωτικής Εστίας, Ιωάννινα*, (1972), 4-16.

Οικονομίδης Δημήτριος, “Ελληνο-Ρουμανικές σχέσεις”, *Η εν Αθήναις Επιστημονική Εταιρεία Αθηνά*, 73 (1978-1979), 57-140.

Οικονομίδης Δημήτριος, “Σημειώσεις διά την ιστορίαν των εν Ρουμανία ελληνικών εφημερίδων και πρώτων βιβλιοπωλείων”, *Εταιρεία Ιστορικών Σπουδών*, 6 (1976-1977), 68-93.

Παπακωνσταντίνου Κατερίνα, “Όταν ο μετανάστης ήταν έμπορος: Έλληνες στην Κεντρική Ευρώπη του 18^{ου} αιώνα”, <http://www.ine-notebooks.org/index>.

Πετρέσκου Στεφάν, “Η ρουμανική ιθαγένεια και οι Έλληνες της Ρουμανίας”, *Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών*, Γ΄ Συνέδριο, Βουκουρέστι, 2006, (αδημοσίευτη μελέτη).

Σειρηνίδου Βάσω, “Βαλκάνιοι έμποροι στην Αψβουργική Μοναρχία (18^{ος}-μέσα 19^{ου} αιώνα). Εθνοτικές ταυτότητες και ερευνητικές αμηχανίες”, <http://www.ine-notebooks.org/index>.

Σιφναίου Ευρυδίκη, “Εθνικός αυτοπροσδιορισμός σε ένα οικονομικά μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Η μαρτυρία ενός Έλληνα εμποροϋπαλλήλου από το ρωσικό εμπόριο σιτηρών”, <http://www.ine-notebooks.org/index>.

Σοφή Μαρία, “Αστική εμπορική τάξη στις ρουμανικές χώρες κατά το 19^ο αιώνα – η περίπτωση των Ελλήνων επιχειρηματιών”, *Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ)*, Γ΄ Συνέδριο, Βουκουρέστι, 2006, (αδημοσίευτη μελέτη).

Σφέτας Σπυρίδων, “Το Ιστορικό πλαίσιο των Ελληνο-Ρουμανικών σχέσεων (1866-1913)”, *Μακεδονικά*, 23, (2001-2002), 23-48.

Φιούβες Έντεν, “Οι κατάλογοι των πολιτογραφηθέντων Ελλήνων παροίκων της Πέστης και Βούδας στην περίοδο 1687-1848”, <http://ems.gr/ems/client/>.

Φλόρεα Γαβριέλα, “Οι προσπάθειες για τη σύναψη στρατιωτικής συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και Ρουμανίας κατά την περίοδο 1866-1869”, *Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών*, Γ΄ Συνέδριο, Βουκουρέστι, 2006, (αδημοσίευτη μελέτη).

Γ.3. Ξενόγλωσσα βιβλία

Academia de științe sociale și politice, Institutul de Istorie ”N. Iorga”, *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, București, 1983.

Achim Venera - Achim Viorel (Coordonatori), *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, București, 2010.

Albota Mihai, *Istoria învățământului Tulcean de la începutul până în anul 2007*, Tulcea, 2008.

Alpha Bank Historical Archives, *Greeks in Romania in the 19th Century*, Bucarest, 2008, (αδημοσίευτη μελέτη).

Arbore Alexandru P., *Din etnografia Dobrogei*, București, 1920.

Ardeleanu Constantin, *Evoluția intereselor economice și politice Britanice la gurile Dunării (1829-1914)*, Brăila, 2008.

Argetoianu Constantin, *Memorii*, București, 2008.

Arhivele Olteniei, Anii 1928, 1929, 1930, Craiova.

Arhivele Statului, *Meșteșugari și neguțători din trecutul Craiovei, Documente (1666-1856)*, București, 1957.

Arhivele Statului, *Pitești- Marturii documentare 1388-1944*, București, 1988.

Baicoianu C.I., *Dunărea, privire istorică, economică și politică*, București, 1915.

Baumann Victor Henrich, *Prezența Elenilor la Tulcea*, București, 2005.

Berciu-Draghicescu Adina, *Scoli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente 1864-1948*, București, 2004.

Bodin D., *Documente privitoare la legaturile economice dintre Principatele Române și Regatul Sardiniei*, București, 1941.

Bușe Constantin, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port-franc (1837-1883)*, București, 1976.

Camariano Nestor, *Athanasios Christopoulos*, Thessaloniki, 1981.

Camariano-Cioran Ariadna, *L'Epire et les pays Roumains*, Iannina, 1984.

Camariano-Cioran Ariadna, *Les Académies Princieres de Bucarest et de Iassy et leurs professeurs*, Thessaloniki, 1974.

Cândea Ionel, *Comunitatea Greacă de la Brăila*, Brăila, 2004.

Cernovodeanu Paul, *Relațiile comerciale Româno-Engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Cluj-Napoca, 1986.

Chipurici Nicolae - Maneanu Mite, *Catalog de documente privitoare la istoria municipiului Drobeta Turnu Severin*, Turnu Severin, 1972.

Cicanci Olga, *Presa de limba greacă din România în veacul al XIX-lea*, București, 1995.

Cioriceanu Georges D., *La Roumanie économique*, Paris, 1928.

Cojocaru I., *Documente privitoare la economia Țării Românești (1800-1850)*, vol I, II, București, 1958.

Constantinescu Ioana, *Arendășia în agricultura Țării Românești și a Moldovei până la Regulamentul Organic*, București, 1985.

Corfus Ilie, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1969.

Cristescu Sorin, *Carol I, Corespondența privată*, București, 2005.

Diculescu Vladimir, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830-1848)*, București, 1973.

Direcția generală de statistică a municipiului București, *Anuar demografic municipiul București*, București, 1977.

Duță Marcel, *Petre P. Carp, Discursuri Parlamentare*, București, 2000.

Eidelberg Philip Gabriel, *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907*, New York, 1974.

Emmerit Marcel, *Victor Place et la politique Française en Roumanie à l'époque de l'Union*, București, 1931.

Filipe Cristian, *Comunitatea Greacă de la Brăila (1864-1900)*, Brăila, 2004.

Filitti Georgeta, *România-Grecia, Mereu împreună 1880-2010*, București, 2010.

Filitti Ioan C., *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919.

Filitti Ioan C., *Domniile Române sub Regulamentul Organic 1834-1848*, București, 1915.

Filitti Ioan C., *Principatele Române de la 1828 la 1834*, București, 1934.

Frangakis-Syrett Elena, *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century (1700-1820)*, Athens, 1992.

Furnica Dumitru Z., *Documente privitoare la comerțul Românesc*, București, 1931.

Gardikas Katsiadakis Helen, *Greece and the Balkan Imbroglia*, Athens, 1995.

Georgesco Jean, *Petit guide de Constantza*, Bucarest, 1928.

Giurescu Constantin C., *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei Române până la 1848*, București, 1972.

Giurescu Constantin C., *Istoria Bucureștilor*, București, 1979.

Giurescu Constantin C., *Istoricul orașului Brăila*, București, 1968.

Gorovei Artur, *Monografia orașului Botoșani*, Botoșani, 1926.

Iacobescu Mihai, *Din Istoria Bucovinei*, vol I (1774-1862), București, 1993.

Institutul Diplomatic Român, *Documente Diplomatice Române*, 1, 11 (1883), XI-XXXIV, 2006, București.

- Ionita Maria-Magdalena**, *Casa și Familia Capșa în România modernă 1852-1950*, București, 2010.
- Iorga Nicolae**, *Istoria comerțului românesc*, vol. II, București, 1929.
- Iorga Nicolae**, *Points de vue sur l'histoire du commerce de l'Orient à l'époque moderne*, Paris, 1925.
- Iorga Nicolae**, *Correspondance diplomatique Roumaine sous le Roi Charles Ier 1866-1880*, Bucarest, 1938.
- Jinga Victor**, *Principii și orientări ale comerțului exterior al României (1859-1916)*, Cluj-Napoca, 1975.
- Lascaris S. Th.**, *La politique exterieure de la Grèce (1875-1878)*, Paris, 1924.
- Lecca Octav - George**, *Famiile Boierești Române*, București, 2000.
- Lhéritier Michel**, *L'évolution des rapports Greco-Roumains depuis un siècle (1821-1931)*, Paris, 1933.
- Limona D. și E.**, *Catalogul documentelor grecești din arhivele statului de la orașul Stalin, vol I, II*, București, 1958.
- Limona Dumitru**, *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a Țărilor Române din arhivele statului Sibiu, vol I,II*, București, 1966.
- Maiorescu Titu**, *Istoria politica a României dub domnia lui Carol I*, București, 1994.
- Marinescu G. - Grecescu C.**, *Ion C. Brătianu, Acte și Cuvântări*, București, I, IIa, 1935.
- Ministerul Afacerilor Externe**, *Alexandru Em. Lahovary, Amintiri Diplomatice*, București, 2009.
- Netea Vasile**, *C. A. Rosetti*, București, 1970.
- Oțetea Andrei**, *Patrunderea comerțului românesc în circuitul internațional*, București, 1977.
- Pajura C. și Giurescu T. D.**, *Istoricul orașului Turnu-Severin (1833-1933)*, București, 1933.
- Păltănea Paul**, *Istoria orașului Galați, II*, Galați, 1995.
- Panait I. Panait**, *Aspecte din lupta populației Bucureștene împotriva regimului Turco-Fanariot (1716-1821)*, București, xx.
- Pantazi Radu**, *Simion Barnuțiu, Opera și gândirea*, București, 1967.
- Papacostea-Danielopolu Cornelia**, *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX-lea*, București, 1996.
- Papacostea-Danielopolu Cornelia**, *Convergences culturelles Gréco-Roumaines (1774-1859)*, Thessaloniki, 1998.
- Papadima Ovidiu**, *Anton Pann, cântecele de lume și folclorul Bucureștilor*, București, 2009.
- Penelea Filitti Georgeta**, *Memoriile Prințului Nicolae Suțu*, București, 1997.
- Penelea Filitti Georgeta**, *Mihail Kogălniceanu, Discursuri Parlamentare*, București, 1994.
- Platon Gheorghe**, *De la constituirea națiunii la Marea Unire*, Iași, 2006.
- Potra George**, *Documente privitoare la istoria orașului București (1821-1848)*, București, 1975.
- Potra George**, *Istoria Hanurilor Bucureștene*, București, 1985.

- Rados Leonidas**, *Sub semnul acvilei*, București, 2005.
- Russo D.**, *Studii istorice Greco-Române*, tom. I, II, București, 1939.
- Scalcău Paula**, *Relatiile Româno-Elene*, București, 2003.
- Scalcău Paula**, *Grecii din România*, București, 2005.
- Scalcău Paula**, *Elenismul în România*, București, 2006.
- Scalcău Paula**, *De la Papingo la Turnu Severin*, București, 2008.
- Scalcău Paula și Rățoi Tudor**, *Prezența Elenă în Mehedinți*, București, 2008.
- Seton-Watson R. W.**, *A History of the Romanians, from Roman Times to the Completion of Unity*, London, 1963.
- Slăvescu Victor**, *Vieața și opera economistului Alexandru D. Moruzi (1815-1878)*, București, 1941.
- Slăvescu Victor**, *Vieața și opera economistului Nicolae Suțu (1798-1871)*, București, 1941.
- Slăvescu Victor**, *Vieața și opera lui Petre Mavrogheni*, București, 1941.
- Slăvescu Victor**, *Domnitorul Cuza și Victor Place*, București, 1942.
- Southeast European Maritime commerce and Naval Policies from the Mid-Eighteenth Century to 1914**, Apostolos E. Vacalopoulos, Constantinos D. Svolopoulos, Bela K. Kiraly editors, Thessaloniki, 1988.
- Stan Apostol – Iosa Mircea**, *Liberalismul politic în România de la origini până la 1918*, București, 1996.
- Suciu Ioan-Alexandru**, *România și Comisia Europeană a Dunării*, Constanța, 2005.
- Țipău Mihai**, *Domnii Fanarioți în Țările Române (1711-1821)*, Ediția a 2-a, București, 2008.
- Vacalopoulos Constantinos A.**, *Données statistiques sur la prédominance du potentiel Hellénique dans la navigation et le commerce au Bas-Danube (1837-1858)*, Thessaloniki, 1980.
- Velichi Constantin**, *Reprezentanțele diplomatice ale României 1859-1917*, București, 1967.
- Veverca Ion**, *Niculae Suțu (1798-1871)*, București, 1936.
- Vlad Radu – Dan**, *Petre S. Aurelian (1833-1909), omul și epoca*, Timișoara, 1994.
- Xeni C.**, *Take Ionescu 1858-1922*, București, 1933.
- Zane G. – Zane Elena**, *Nicolae Balcescu, Opere*, I, București, 1974.

Γ.4. Ξενόγλωσσα άρθρα

- Adaniloaie N.**, “Abordarea problemei agrare în timpul revoluției din 1848 și soluționarea ei prin reforma din 1864”, *Studii și articole de istorie*, XXVII-XXVIII (1974), 72-84.
- Adaniloaie N.**, “Atitudinea moșierilor și arendașilor față de reforma agrară din 1864”, *Studii revista de Istorie*, 3 (1964), 547-565.
- Antipa Gr.**, “Chestiunea Dunărei”, *Institutul Social Roman*, (1924), 127-163.
- Angelescu Nicolae**, “Negustori de odinioară, Nicolae Hagi Stoica 1818-1900”, *Camera de Comerț și Industrie din București*, (1929), 1-13.
- Angelescu Nicolae**, “Negustori de odinioară, C.A. Rosetti 1816-1885”, *Camera de Comerț și Industrie din București*, (1932), 1-33.

- Angelescu Nicolae**, “Negustori de odinioară, Constantin D. Athanasiu 1828-1889”, *Camera de Comerț și Industrie din București*, (1940), 3-16.
- Ardeleanu Constantin**, “Schimburile Româno-britanice la Dunărea de Jos în cadrul comerțului exterior al României (1901-1914)”, *Muzeul de Istorie Galați, Danubius*, XXII (2004), 87-127.
- Ardeleanu Constantin**, “Schimburile economice româno-britanice pe calea Dunării în contextul politicii dunărene britanice (1883-1901)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XVIII (2005), 25-60.
- Ardeleanu Constantin**, “Efectele construirii căii ferate Cernavodă-Constanța asupra navigației Dunărene”, *Analele Universității Ovidius Constanța*, 3 (2006), 41-54.
- Ardeleanu Constantin**, “Geneza contradicțiilor anglo – ruse în privința navigației la gurile Dunării (prima jumătate a secolului al XIX-lea)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XX (2007), 87-116.
- Ardeleanu Constantin**, “Diplomația Britanică și chestiunea Dunării (1878-1883)”, II, *Revista Istorică*, 5-6 (2008), 413-433.
- Atanasiu Carmen-Irene**, “Marina comercială Româna, scurt istoric”, *Muzeul Constanța*, (2011), 13-30.
- Atanasiu-Croitoru Andreea**, “Traficul fluvial-maritim în apele românești și importanța sa în dezvoltarea economică a Țărilor Române”, *Analele Universității Ovidius, Constanța*, 3 (2006), 27-39.
- Axenciuc Victor Gh.**, “Les monopoles dans l’industrie de la Roumanie”, *Revue Roumaine d’Histoire*, 1 (1965), 55-79.
- Axenciuc Victor**, “Penetrația capitalului strain în România până la primul război mondial”, *Revista de Istorie*, 5 (1981), 821-851.
- Bahamat Elena-Ingrid**, “Liberalism și liberali Galațeni la sfârșitul secolului al XIX-lea”, *Muzeul de Istorie Galați, Danubius*, XXIV (2006), 115-120.
- Barbălată Oana**, “Cadrul normativ privind organizarea grecilor din București în prima jumătate a secolului al XX-lea. Regulamentele comunității grecești”, www.arhivelenationale.ro/images/custom/, 230-242.
- Barbălată Oana**, “L’activité de bienfaisance de certains Grecs dans le deuxième moitié du 19e siècle”, *Greeks in Romania in 19th century*, 2008, (αδημοσίευτη μελέτη).
- Bărbăntan Gheorghe**, “Aspecte privind dezvoltarea navigației Dunărene în spațiul Românesc (1829-1878)”, *Revista Banatică*, 19 (2009), 187-202.
- Bărbăntan Gheorghe**, “Unele aspecte privind relațiile comerciale Româno-Austro-Ungare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea”, *Anuarul Institutului de Istorie G. Barițiu din Cluj-Napoca*, XLIX (2010), 299-308.
- Bârcoanu Luisa-Georgiana**, “La société roumaine à la lumière des rapports du consul Victor Place pendant les années antérieures à l’union des principautés (1856-1859)”, *Universitatea Suceava*, 1 (2011), 62-69.
- Beneki Helen**, “From local to International, from Sail to Steam: Commercial and Maritime Activities of an Andros Family in the long 19th century”, in *Greeks in Romania in the 19th century*, Alpha Bank, Bucharest, 2008, (αδημοσίευτη μελέτη).

- Berceanu Barbu B.**, “Modificarea din 1879 a articolului 7 din Constituție”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, VI (1979), 67-89.
- Berindei Dan – Vlasiu Ioan**, “Documentele privind politica externă a Principatelor (1859-1861)”, *Studii revista de istorie*, 1-3 (1959), 275-304.
- Berindei Dan**, “Aspecte ale problemei agrare în Țara Românească la începutul domniei lui Cuza Voda”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, I (1957), 167-245.
- Berindei Dan**, “Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866), liste de Miniștri”, *Revista Arhivelor*, 1 (1859), 147-163.
- Berindei Dan**, “Industria în perioada 1859-1864: Muntenia”, I, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, VII (1983), 115-145.
- Berindei Dan**, “Industria în perioada 1859-1864: Țara Românească”, II, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XVI (2003), 69-110.
- Berindei Dan**, “Problema reformei agrare în Principatele la mijlocul veacului trecut. Legea rurală din 1864”, *Studii revista de Istorie*, 3 (1964), 519-545.
- Berindei Dan**, “Representants etrangers a Bucuresti et l’ independence de la Roumanie (1875-1877)”, *Revue Roumaine d’Histoire*, 2 (1977), 279-295.
- Bodea Cornelia C.**, “Figuri puțin cunoscute din revoluția de la 1848”, *Studii revista de Istorie*, 2 (1960), 131-164.
- Bodea Cornelia**, “Din activitatea revoluționară a Junimii Române de la Paris între 1851-1853”, *Studii revista de Istorie*, 5 (1961), 1169-1185.
- Bodea Cornelia**, “Vasile Alexandri – l’un des fondateurs de la Roumanie moderne”, *Revue Roumaine d’Histoire*, 6 (1971), 1047-1061.
- Bodin D.**, “A.D. Xenopol și Junimea”, *Convorbiri Literare*, LXX (1937), 3-31, (Extras).
- Bolindineanu Dimitrie**, “Călătorii la Românii Macedoneni”, *Revista Pindului, Macedoniei și a Tomocului*, (1929), 1-31.
- Botez Eugeniu P.**, “Dunărea și comisiile ei”, *Institutul Social Român*, (1924), 195-204.
- Botoran Constantin**, “Participarea populației evrești la viața economică a României până la cel al doilea război mondial”, *Revista Istorică*, 3-4 (1992), 345-356.
- Bozgan Evantia**, “Studenți aromâni la Facultatea de drept din București (sfârșitul secolului al XIX-lea începutul secolului al XX-lea)”, *Revista Istorică*, 11-12 (1997), 751-762.
- Brătescu Liviu**, “I.C. Brătianu și primele forme de manifestare ale liberalismului românesc”, www.bratescu.ro/doc/, 71-94.
- Brătescu Liviu**, “I.C. Brătianu și problema prințului străin”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol Iași*, XLI (2004), 263-278.
- Brătescu Liviu**, “Iașii la 1866: între acceptarea schimbării de regim și tentația separatismului”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol Iași*, XLVI (2009), 273-285.
- Bulei Ion**, “Conservatorism”, *Analele Universității București*, XLV (1996), 99-108, (Extras).
- Bulei Ion –Dominte Paul**, “Efectele preluării Dobrogei sub administrație românească asupra vieții politice cotidiene”, *Studii și Articole de Istorie*, LXXIV (2009), 210-231.

Bulz Ileana, “Evoluția relațiilor Româno-Engleze la începutul secolului XX, reflectată în corespondența diplomatică Engleză”, *Revista Arhivelor*, 1 (1977), 113-115.

Bușă Daniela, “Comerțul exterior al României prin marile porturi cu țările din Sud-Estul Europei la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”, *Revista Istorică*, 9-10 (1992), 963-977.

Bușă Daniela, “Finanța franceză în Sud-Estul Europei (1900-1914)”, I, *Revista Istorică*, 1-2 (1995), 23-42.

Bușă Daniela, “Finanța franceză în Sud-Estul Europei (1900-1914)”, II, *Revista Istorică*, 3-4 (1995), 309-327.

Bușă Daniela, “Finanța occidentală și investițiile în Sud-Estul Europei”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XIX (2006), 165-182.

Bușă Daniela, “Franța și comerțul cu statele din Sud-Estul Europei (1900-1914)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, IX, (1995), 77-93.

Bușă Daniela, “Germany’s trade with countries in Southeast Europe (1900-1914)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XVI (2003), 111-128.

Bușă Daniela, “Internaționalizarea Dunării, rolul C.E.D și drepturile riverănilor (1856-1914)”, *Revista Istorică*, 5-6 (2005), 11-24.

Bușă Daniela, “Politica comercială a României în Sud-Estul Europei: Convenții, tratate și aranjamente comerciale (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, VIII (1994), 115-146.

Bușă Daniela, “Porturile de pe litoral vestic al Mării Negre. Modernizarea și activitatea lor comercială la cumpăna dintre secolul al XIX-lea și al XX-lea”, *Revista Istorică*, 7-8 (1996), 569-579.

Bușă Daniela, “România și comerțul cu statele din Sud-Estul Europei (1900-1911)”, *Revista Istorică*, 9-10 (1997), 633-654.

Bușă Daniela, “Spațiul sud-est European și realitățile economice (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XV (2002), 31-90.

Bușă Daniela, “Consecvență și concesiuni în politica comercială a României (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XVIII (2005), 5-24.

Bușe Constantin et Georgeta Filitti, “Structure démographique, sociale et économique des ports Danubiens de Braila et Galati au milieu de XIXe siècle”, *Analele Universității București*, (1980), 91-97.

Bușe Constantin, “Comerțul exterior al Moldovei prin portul Galați între anii 1856-1861”, *Studii revista de Istorie*, 2 (1970), 313-339.

Bușe Constantin, “Consecințe imediate ale înființării porto-franco la Galați (1837-1841)”, *Revista Arhivelor*, 1 (1970), 87-109.

Bușe Constantin, “Dezvoltarea orașului Galați (1848-1861)”, *Studii revista de Istorie*, 6 (1973), 1195-1217.

Camariano-Cioran Ariadna, “Aides pécuniaires fournis par les pays Roumains aux écoles grecques”, *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 1 (1979), 123-151.

- Camariano Nestor**, "Revoluția de la 1848 în Țara Românească și Grecii", *Studia et acta muzei Nicolae Balcescu*, V-VI (1979), 101-110.
- Camariano Nestor**, "Quelques renseignements sur la vie et l'activité commerciale de l'Épiscopat de Constanța en Oltenie (Valachie)", *Balkan Studies*, 19 (1978), 313-326.
- Camariano Nestor**, "Le premier journal grec de Bucarest", *Balkanica*, VIII (MCMXLV), 221-227.
- Câncea P.**, "Formarea opoziției unite și acțiunile sale în Februarie – Martie 1888", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, III (1963), 315-349.
- Câncea P.**, "Disidența Liberal-Radicală condusă de C.A. Rosetti (1878-1885)", *Studii revista de Istorie*, 2 (1965), 363-381.
- Câncea P.**, "Din Istoricul radicalismului burghez: activitatea parlamentară a lui Gh. Panu (1888-1894)", *Studii revista de Istorie*, 1 (1967), 81-98.
- Cândea Ionel**, "Din documentele familiei Portocală", *Analele Brailei*, 10 (2010), 223-238.
- Catalan Sever-Mircea**, "Politica bisericească a domnitorului Alexandru Cuza (1859-1866)", I, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XV (2002), 91-110.
- Căzănișteanu Constantin**, "Urmările războaielor Ruso-Austro-Turce din secolul al XVIII-lea asupra Țărilor Române", *Revista de Istorie*, 2 (1981), 259-269.
- Cernovodeanu Paul**, "An Unpublished British Source Concerning the International Trade through Galatz and Braila between 1837 and 1848", *Revue Roumaine d'Histoire*, 3 (1977), 517-531.
- Cernovodeanu Paul**, "Importanța rapoartelor consulare Engleze pentru istoria Principatelor Române în perioada regulamentară (1835-1848)", *Revista de Istorie*, 6 (1981), 1098-1110.
- Cernovodeanu Paul**, "L'activité des maisons de commerce et des négociants Ioniens du Bas-Danube durant l'intervalle 1829-1853", *IIe Colloque International d'Histoire*, I (1985), 91-105, (Athenes).
- Cernovodeanu Paul, Marinescu Beatrice, Gavrila Irina**, "Comerțul Britanic prin Galați și Brăila între 1837-1852", *Revista de Istorie*, 4 (1978), 629-650.
- Chioveanu Mihai**, "Discursul antifanariot ca strategie a alterității: Structurarea identității naționale la Românii Moldo-Valahi în secolul al XIX-lea", *Revista Erasmus*, 8 (1977), 27-33.
- Chirița Grigore**, "România în 1866. Concordanțe ale politicii interne și internaționale", *Revista de Istorie*, 12 (1978), 2197-2220.
- Chirița Grigore**, "Populația Principatelor Unite Române în 1859", *Revista de Istorie*, 1 (1989), 45-57.
- Chirița Grigore**, "De la domnia pământească la dinastia de Hohenzollern (1859-1866). Prerogativele și însemnătatea domniei în edificarea statului Român modern", I, *Revista de Istorie*, 7-8 (1994), 729-741.
- Chirița Grigore**, "De la domnia pământească la dinastia de Hohenzollern (1859-1866). Prerogativele și însemnătatea domniei în edificarea statului Român modern", II, *Revista de Istorie*, 1-2 (1995), 89-106.

- Ciachir Nicolae**, “La conclusion de la paix de Bucarest en 1886 au lendemain des evenements Balkaniques des 1885-1886”, *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 3-4 (1965), 563-584.
- Ciachir Nicolae**, “The Adrianople Treaty (1829) and its European implications”, *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 4 (1979), 695-713.
- Cicanci Olga**, “Le statut juridique et le régime de fonctionnement de la Compagnie de commerce de Braşov”, *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 2 (1979), 241-255.
- Cicanci Olga**, “Două condici provenite de la viceconsulatele greceşti din Ismail şi Chişinau”, *Hrisovul*, VIII (2002), 348-351.
- Cicanci Olga**, “La spécificité de diaspora grecque dans l’espace roumain pendant le XIXe siècle”, in, *Greeks in Romania in the 19th century*, Alpha Bank, Bucarest, 2008 (αδημοσίευτη μελέτη).
- Ciupală Alin**, “Începuturile şcolii româneşti în Macedonia, Epir şi Thesalia (1864-1877)”, *Revista Erasmus*, 6 (1996), 28-38.
- Cojescu Norocica – Maria**, “Liberalismul European şi Liberalismul Românesc în secolul al XIX-lea”, *Studii şi Materiale de Istorie Modernă*, XIX (2006), 7-40.
- Cojocariu Mihai**, “Problema evreiască în contextul luptei pentru Unirea Principatelor”, *Analele ale Universităţii Al. I. Cuza Iaşi*, XLVI-XLVII (2000-2001), 131-147.
- Cojocariu Mihai**, “Un candidat de tronul Moldovei (1858-1859): Petre P. Mavrogheni”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol Iaşi*, XLVI (2009), 59-76.
- Cojocaru Ion**, “Cum s-a introdus forţa aburului în industria morăritului din Moldova şi Ţara Românească”, *Revista Arhivelor*, 1 (1969), 91-94.
- Cojocaru Ion**, “Ţara Românească după statistica generală din 1832”, *Studii şi articole de Istorie*, VII (1965), 147-162.
- Columbeanu S.**, “O statistică negustorească şi fiscală de la 1824 în Ţara Românească”, *Revista de Istorie*, 4-6 (1960), 193-199.
- Coman Virgil**, “Meglenoromâni la începutul secolului XX. Evoluţii în plan politic”, *Analele ale Universităţii Al. I. Cuza, Iaşi*, XLVI-XLVII (2002-2002), 149-160.
- Commerce of the Danube**, *Hunt’s and Commercial Review*, New York, 27 (1852), 289-309.
- Constantinescu Ioana**, “Arendarea moşiilor în Moldova până la Regulamentul Organic”, *Studii şi Materiale de Istorie Modernă*, VI (1973), 259-268.
- Cosmin Dariecu**, “Norme de drept internaţional privat în Moldova, în prima jumătate a secolului XIX-lea”, *Analele stiintifice Universităţii Al. I. CUZA Iaşi*, LIV (2008), 55-69.
- Cristea Gheorhe**, “Antecedente şi consecinţe ale războiului vamal cu Austroungaria”, *Studii şi Materiale de Istorie Modernă*, VI (1979), 91-137.
- Cristian V.**, “La Roumanie et les Traités de paix de San Stafano et de Berlin”, *Revue Roumaine d’Histoire*, 1 (1978), 51-76.
- Damianov Simeon**, “French Commerce with the Bulgarian Territories from the Eighteenth Century to 1914”, in, *Southeast European Maritime Commerce and Naval Policies*, 13-33.
- Diamanty C.**, “Problema Strâmtorilor”, *Institutul Social Român*, (1924), 205-222.

Dinu Rudolf, “King Charles I and Decision Making Process in the Romanian Foreign Policy before the First World War”, *Revista Arhivelor*, LXXXV (2008), 121-139.

Dominte Paul, “Realități etnice în orasul Constanța la începutul secolului al XX-lea”, *Studii și articole de Istorie*, LXXII (2007), 45-55.

Dumitru Angela-Ramona, ”Relațiile româno-franceze. Istoria unei prietenii”, *Revista de Științe Politice*, 9-10 (2006), 58-68.

Evrydiki Sifneos, “From The Aegean Sea to Upper Danube: searching opportunities in the grain trade”, in, *Greeks in Romania in the 19th Century*, Bucharest, 2008, (αδημοσίευτη μελέτη).

Falangas Andronicos, “Reflections on the Greek-Jewish Coexistence in Romania during the 19th Century”, in, *Greeks in Romania in the 19th Century*, Bucharest, 2008, (αδημοσίευτη μελέτη).

Filipe Casia Silvia, “Contribuția Evreilor la dezvoltarea sistemului bancar în România”, *Studia Hebraica*, 2 (2002), 233-241.

Filitti Georgeta, “Observații pe marginea catagrafiei din 1838 (Vopseaua galbenă, București)”, *Revista Arhivelor*, 1-2 (2004), 216-233.

Florescu G.G., “Misiunea diplomatica a lui N. Balcescu la Constantinopol (August 1848)”, *Studii revista de Istorie*, 6 (1961), 1519-1532.

Florescu G.G., “Rolul și activitatea agenției Principatelor Unite la Constantinopol (1859-1866)”, *Studii și Articole de Istorie*, V (1963), 275-290.

Florescu G.G., “Aspecte privind dezvoltarea relațiilor internaționale ale Principatelor Unite (1859-1866)”, *Studii revista de Istorie*, 1 (1964), 67-85.

Focas Spiridon G., “The Greeks and Navigation on the Lower Danube, 1789-1913”, in, *Southeast European Maritime Commerce and Naval Policies*, 115-130.

Fotino Coralia, “Unele date social-economice în Arhiva creditului funciar rural”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, II (1960), 321-328.

Frangakis Elena, “The Port of Smyrna in the Nineteenth Century”, in, *Southeast European Maritime Commerce and Naval Policies*, 261-272.

Frucht Richard Charles, “War, Peace and Internationatity: The Danube, 1789-1916”, in, *Southeast European Maritime Commerce and Naval Policies*, 79-97.

Georgescu-Buzău Gh., “Un mare latifundiar în Moldova după Tratatul de la Adrianopol: Mihail Sturdza”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, I (1957), 3-69.

Georgitsoyanni Evangelia N., “Grecs éminentes de Roumanie au XIXe siècle”, *Revue Roumaine d’Histoire*, XLIII (2004), 81-87.

Georgitsoyanni Evangelia, “Funeral Monuments of Greek Economic Agents in Romania during 19th Century, with Special Reference to Greek Bankers”, in *Greeks in Romania in the 19th century*, Alpha Bank, Bucharest, 2008, (αδημοσίευτη μελέτη).

Gheorghiu I. și Sendulescu I., “Relațiile externe ale României în perioada 1900-1914”, *Studii și articole de Istorie*, XXVII-XXVIII (1974), 85-98.

Ghiata Anca, “Les Roumains en Dobroudja au milieu du XIXe siècle d’ apres les informations de Ion Ionescu de la Brad”, *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 1 (1977), 131-157.

Ghiulămilă I., “Documente vechi privitoare la emigrările Aromânilor”, *Revista Macedoromână*, 1 (1961), 3-16, (Extras).

Giurescu C.C., “Suprafața moșiilor mănăstirești secularizate la 1863”, *Studii revista de Istorie*, 2 (1859), 149-156.

Gounaris Basil C., “Social Cleavages and National “awakening” in Ottoman Macedonia”, *East European Quartely*, 29 (1995), 409-426.

Grozav V., “Știri noi privitoare la bursierii Români în străinătate (1820-1877)”, *Revista Arhivelor*, 1 (1970), 111-129.

Hudița Ioan, "Contribuțiuni la Istoria lui Cuza-Voda", *Arhivă*, XXXVI (1931), 1-23, (Extras).

Hudița Ioan, “Franța și Cuza Voda, dupa documente inedite”, *Hrisovul*, 1 (1941), 269-429.

Hurezeanu D., “Situția social economică a țărănimii înainte de răscoala din 1907”, *Studii revista de Istorie*, 4 (1955), 41-66.

Iavorschi Gheorghe, “Brăila, de la porto-franco la cel de zonă liberă”, *Revista Arhivelor*, LXI (1999), 128-135.

Ilie Adrian, “Aspecte privind viața politică, economică și demografică a orașului Medgidia (1878-începutul secolului XX)”, *Revista Arhivelor*, 2 (2007), 112-120.

Ionescu Dumitru P., "Atitudinea Angliei față de independența României", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, III (1963), 83-110.

Ionescu Traian, "L'échange maritime de marchandises entre les Principautés Danubiennes et la France durant la periode 1829-1848", *Revue Roumaine d'Histoire*, 2 (1974), 269-284.

Ionescu Traian, “Atitudinea diplomației franceze în problema Mării Negre și Dunării de Jos, de la Congresul de la Paris (1856) până la Congresul de la Berlin (1878)”, *Revista de Istorie*, (Extras), 11 (1980), 2125-2143.

Ionița Mioara, "Documente de arhiva despre începuturile Casei de comerț și ale familiei Capsa", *Revista Arhivelor*, 1-2 (2000), 47-53.

Iorga Nicolae, “Doctrina naționalistă”, *Institutul Social Român*, (1924), (Extras din volumul *Doctrinile Partidelor Politice*), 1-16.

Iorga Nicolae, ”Un Boier de provincie în timpul Eteriei și Regulamentului Organic”, *Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice*, IX (1929), 239-253.

Iorga Filipe-Lucian și Constantin L. Erbiceanu, “Buiuclii, Bâznoșeni și Erbiceni, de la succesul economic la dinastia culturală”, www.fundatie-erbiceanu.ro/.../, 1-12.

Iosa Mircea, “Aspecte ale politicii economice liberale după cucerirea independenței”, *Revista de Istorie*, 1 (1986), 31-43.

Iosa Mircea, “Aspecte privind comerțul exterior al României în ajunul primului razboi mondial”, *Revista Istorică*, 11-12 (1990), 975-992.

Iosa Mircea, “Comerțul cerealier și piața de cereale din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea”, *Revista de Istorie*, 3 (1989), 247-268.

Iosa Mircea, “Comerțul exterior al României în primul deceniu al secolului al XX-lea”, *Revista de Istorie*, 2 (1988), 171-190.

Iosa Mircea, “Despre dezvoltarea industriei în România la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (1880-1914)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, III (1963), 351-429.

- Isar Nicolae**, “Românii la studii în Franța în anii 1800-1834”, *Analele Universității București*, XXVIII (1979), 41-59.
- Isar Nicolae**, “La propagande Roumanophile de Félix Colson et ses échos dans la correspondance diplomatique étrangère. Contributions documentaires”, *Analele Universității București*, XLV (1996), 51-63.
- Itu Maria și Potorac Elena**, “Activitatea lui V.A. Urechia privind organizarea școlii din timpul său”, *Studii și articole de Istorie*, VIII (1966), 165-183.
- Jinga Alexandru**, “L’idéologie nationale et la nécessité de l’autolégitimation. Messages officiels de la hiérarchie Orthodoxe (1874-1866)”, *Revista Erasmus*, nr 9-10 (1999), 108-117.
- Jinga Victor**, “Le concept de liberté dans l’idéologie du commerce extérieur de la Roumanie au XIXe siècle”, *Revue Roumaine d’Histoire*, 3 (1972), 415-438.
- Kapetanakis Panayotis S.**, “The Ionian Danube: Terms and Conditions of the Ionian presence and Supremacy, in Shipping and Commerce of Danube River during the 19th Century (1815-1864)”, in *Greeks in Romania in the 19th century*, Alpha Bank, Bucharest, 2008, (αδημοσίευτη μελέτη).
- Kardassis Vassilis**, “The Port of Syra during the Nineteenth Century”, in *Southeast European Maritime Commerce and Naval Policies*, 245-260.
- Kitroeff Alexander**, “The Greek Diaspora in the Mediterranean and the Black Sea as Seen Through American Eyes (1815-1861)”, in *The Greeks and the Sea*, New York University, (1993), 153-171.
- Kontogeorgis Dimitrios M.**, “The Greek dimension of the Romanian Flour Industry the late 19th and early 20th Century” in *Greeks in Romania in the 19th century*, Alpha Bank, Bucharest, 2008, (αδημοσίευτη μελέτη).
- Limona Dumitru**, “Un catastih al unui companist Sibian din veacul al XVIII-lea”, *Arhivele Statului*, (1957), extras, 407-415.
- Limona E. și D.**, “Catastihlele casei comerciale Ioan Marcu din Sibiu”, *Revista Arhivelor*, 2 (1959), 225-243.
- Limona E. și D.**, “Aspecte ale comerțului brașovean în veacul al XVIII-lea. negustorul Aromân Mihail Țumbru”, *Studii și materiale de Istorie Medie*, IV (1960), 525-564.
- Limona E. și D.**, “Negustori Bucureșteni la sfârșitul veacului al XVIII-lea: relațiile lor cu Brașovul și Sibiul”, *Studii revista de Istorie*, 4-6 (1960), 107-141.
- Limona D.**, “Casa de comerț Nicolae D. Paciura din Sibiu”, *Revista Arhivelor*, 1 (1965), 265-285.
- Limona D. – Moisuc Elena**, “Casa comerciala Ioan Hagi Moscu și Stefan I. Moscu din București”, *Revista Arhivelor*, 3 (1975), 256-270.
- Maciu Vasile**, “La Roumanie et la Conférence de Constantinople de Décembre 1876-Janvier 1877”, *Revue Roumaine d’Histoire*, 2 (1962), 325-350.
- Maciu Vasile**, “Un centre révolutionnaire Roumain dans les années 1845-1848: La société des étudiants Roumains de Paris”, *Nouvelles Etudes d’Histoire*, (1965), 243-270.
- Maciu Vasile**, “La participatin de Gh. Costaforu a la lutte pour l’Union des Principautes Roumains”, *Revue Roumaine d’Histoire*, 1 (1966), 89-120.

- Maciu Vasile**, “Premisele proclamării independenței României”, *Studii revista de Istorie*, 3 (1967), 411-438.
- Maciu Vasile**, “Partidele și grupurile politice și atitudinea lor față de problema independenței României”, *Studii și articole de Istorie*, XII (1968), 7-24.
- Malița Mircea**, “A Century of Political and Diplomatic Action for the Abolition of the Consular Jurisdiction in Romania”, *Revue Roumaine d’Histoire*, VI (1994), 587-604.
- Mamina Alexandru**, “Conservatorismul românesc în secolul al XIX-lea. Intre paseism și evoluționism”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XV (2002), 149-167.
- Maniu Iuliu**, “Problema minorităților”, *Institutul Social Român*, (1924), 223-243.
- Mareș Alexandru A.**, “Cazul Pireu. Context și consecințe”, *Studii și articole de Istorie*, LXXIII (2008), 26-35.
- Marieș Stela**, “Proprietatea imobiliară a supusilor străini din Moldova în perioada preregulamentară”, *Revista de Istorie*, 11 (1975), 1671-1693.
- Marieș Stela**, “La statistique de 1824-1825 des sujets étrangers en Moldavie et son importance démographique», *Ερανιστής*, 15 (1978-1979), 131-153.
- Marinescu Beatrice and Stan Valeriu**, “The Union of the Principalities as Viewer by Henry L. Bulwer, the British Ambassador at Constantinopol”, *Revue Roumaine d’Histoire*, 1 (1984), 3-13.
- Marinescu Beatrice**, “Les événements des Balkan après le Congrès de Berlin reflétés dans la presse de Roumanie (1878-1886)”, *Revue Roumaine d’Histoire*, 2 (1981), 287-308.
- Marinescu Beatrice**, “Romania and South Europe at the End of the 19th Century”, *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 4 (1983), 323-340.
- Mazălu Dan Mircea**, “Aspecte ale domniei Alexandru Ioan Cuza în opera istoricului Alexandru Lapedatu”, *Annals Universitatis Apulensis*, 13 (2009), 147-160.
- Mihai A.**, “O statistică a industriei Prahovene din 1858”, *Revista Arhivelor*, 2 (1960), 145-149.
- Mihaly E. și Mihaly Sara**, “Din istoria industriei alimentare din Galați în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, *Muzeul de Istorie Galați, Danubius*, I (1967), 227-243.
- Mihaly Emeric – Mihaly Sara**, “Contribuții la istoria meșteșugurilor din Galați în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, *Muzeul de Istorie Galați, Danubius*, II-III (1969), 149-167.
- Mihaly Emeric și Mihaly Sara**, “Dezvoltarea industriei orașului Galați în perioada 1859-1878”, *Studii și articole de Istorie*, IX (1967), 123-138, (Extras).
- Moșa Ruxandra**, “Instrucția negustorilor din Brașov la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XIX-lea”, *Revista Erasmus*, 6 (1996), 16-28.
- Mocanu Emil Octavian**, “Negustori de cereale și armatori în portul Brăila la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”, *Analele Brăilei*, 8 (2007), 25-50.
- Mocioiu Nicolae**, “Dezvoltarea economică și socială a portului și orașului Brăila în perioada 1829-1921”, *Buletinul Muzeului Brăilei Istros*, II-III (1983), 349-368.

- Mocioiu Nicolae**, “Din istoria economică, politică și socială a orașului și județului Brăila în anii Unirii Principatelor”, *Studii și Articole de Istorie*, V (1963), 467-477, (Extras).
- Muller Dietmar**, ”Cetățenie și națiune 1878-1882. Evreii că alteritate în dezbateră cu privire la articolul 7 din Constituție”, în *Minoritățile Etnice în România*, (Traducere de Andrei Avram), 201-226.
- Munteanu Ion**, “Începutul lucrărilor de modernizare a portului maritim Constanța (1895-1900)”, *Revista Arhivelor*, 1 (1977), 107-112.
- Negruți Ecaterina**, “Clasificarea localităților urbane din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Considerații demografice”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol, Iași*, XII (1975), 1-20.
- Negruți Ecaterina**, “Grecii în viața economică a Moldovei în secolul al XIX”, *Institutul de Istorie A.D. Xenopol, Iași*, (2003), 61-86.
- Negruți Ecaterina**, “Noi contribuții la cunoașterea situației demografice a orașelor din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea”, *Revista de Istorie*, 10 (1977), 1825-1838.
- Negruți Ecaterina**, “Situația demografică a Moldovei în secolul al XIX-lea”, *Revista de Istorie*, 2 (1981), 243-257.
- Netea Vasile**, “Inițierea agenției diplomatice Române de la Vienna și recunoașterea Independenței României de către Austro – Ungaria”, *Studii revista de Istorie*, 3 (1967), 475-495.
- Oțetea A. și G.**, “Țărăni sub Regulamentul Organic”, *Studii și Articole de Istorie*, I (1956), 136-150.
- Oțetea A.**, ”Geneza Regulamentului Organic”, *Studii și Articole de Istorie*, II (1957), 387-402.
- Oțetea A.**, “Mihail Kogălniceanu istoric și om de stat”, *Studii revista de Istorie*, 5 (1966), 849-862.
- Oțetea A.**, “Un făuritor al României moderne: Mihail Kogălniceanu”, *Studii revista de Istorie*, 5 (1967), 905-914.
- Pali Vasile**, “România și Conferința de pace de la Paris”, *Revista Istorică*, 5-6 (2008), 527-545.
- Palotàs Emil**, “The problems of International Navigation on the Danube in Austro-Hungarian Politics during the Second Half of the Nineteenth Century”, în, *Southeast European Maritime Commerce and Naval Policies*, 99-113.
- Pămuța Gh.**, "Figure de dăscăli revoluționari la anul 1848", *Revista Arhivelor*, 2 (1960), 150-167.
- Panaite Viorel**, “Wallachia and Moldavia from the Ottoman Juridical and Political Viewpoint 1774-1829”, *University of Crete*, (2007), 21-44, Rethymno.
- Papacostea-Danielopolu Cornelia**, “La vie culturelle de la communauté grecque de Bucarest dans la seconde moitié du XIXe siècle”, *Revue des études Sud-est Européennes*, I, 1 (1969), 311-333, și II, 3 (1969), 475-493.
- Papacostea-Danielopolu Cornelia**, “Les lectures Grecques dans les Principautés Roumaines après 1821 (1821-1866)”, *Balkan Studies*, 1 (1970), 157-168.

Papacostea-Danielopolu Cornelia, "Les cours de grec dans les écoles roumains après 1821 (1821-1866)", *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 1 (1971), 71-90.

Papacostea-Danielopolu Cornelia, "La geurre d'Indépendance de la Roumanie (1877-1878) vue par la presse Grecque de Bucarest", *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 2 (1978), 289-295.

Papacostea-Danielopolu Cornelia, "Le commerce Balkanique des ports Danubiens et les progrès de la marine marchande Française (1848-1859)", *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 1-4 (1986), 17-26.

Papoulidis Constantin, "La politique du Sultan Hamit II envers les Chrétiens, vue par les diplomates Français", *Balkan Studies*, 2 (1994), 317-336.

Penelea-Filitti Georgeta, "O prosopografie Munteană de la sfârșitul epocii regulamentare", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, IX (1995), 151-170.

Petre Maria, "Aromânii și relațiile culturale româno-otomane la începutul secolului al XX-lea", *Revista Istorică*, 11-12 (1997), 739-743.

Petre Maria, "Studentii aromâni ai Universității București în prima jumătate a secolului XX", *Revista Arhivelor*, 1-2 (2005), 165-169.

Petrescu Ileana, "Din activitatea Casei de comerț Hagi Constantin Pop din Sibiu în Oltenia", *Arhivele Olteniei*, 2 (1983), 98-106.

Petrescu Stefan, "Naționalism Românesc și Grecesc în Turcia Europeană (1878-1913)", *Analele Universității București*, L (2001), 63-78.

Petrescu Stefan, "Secularizarea averilor mănăstirești în lumina rapoartelor diplomatice grecești (1860-1880)", *Revista Institutului diplomatic Român*, II- IV (2007), 420-434.

Pippidi Andrei, "Phanar, Phanariot, Phanariotism", *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 2 (1965), 231-239.

Pippidi Andrei, "Nicolas Soutso (1798-1871) et le faillite du régime phanariote dans les Principautés Roumaines", *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 2 (1968), 313-338.

Platon Gheorghe, "Din lupta maselor țărănești din Moldova în preasma și în timpul anului revopuționar 1848", *Studii și articole de Istorie*, VII (1965), 209-242.

Pohrib Mariana-Delia, "Statutele Comunității Elene din Galați adoptate în anii 1899 și 1924", in, *Minoritățile Etnice în România în secolul al XIX-lea*, 55-66.

Popescu Anicuța, "Unificarea și modernizarea legislației în timpul Domniei lui Alexandru I. Cuza", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, VII (1983), 61-114.

Popescu Mihail, "Starea politică internă a Moldovei între anii 1854-1857", *Arhiva Românească*, IV (1940), 1-30, (Extras).

Popovici Valerian, "Începuturile exploatării capitaliste a petrolului în Moldova", *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, I (1957), 247-283.

Potra Gheorghe, "Gheorghe Ioanid – Librar și editor de la mijlocul secolului trecut (1818-1906)", *Institutul Național de Informare și Documentare*, (1977), 105-126.

Rados Leonidas, "Bursieri Români la Universitatea din Atena în secolul al XIX: Portretul unui grup", *Anuarul Institutului de Istorie G. Barițiu din Cluj-Napoca*, XLV (2006), 83-112.

Rados Leonidas, “Influența Greacă în disputele istoriografice din spațiul Românesc în a doua jumătate a secolului XIX”, *Anuarul Institutului de Istorie G. Barițiu din Cluj-Napoca*, XLVII (2008), 123-142.

Rados Leonidas, “Societatea Junimea și interesul pentru studiile Bizantine”, *Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol*, XLI (2004), 513-528.

Rados Leonidas, “Unirea Principatelor în interpretarea unui controversat Universitar Iesean: Grigore Pascu”, *Anuarul Institutului de Istorie A. D. Xenopol*, XLVI (2009), 83-96.

Rădulescu Florin, ”Un ilustru Brăilean – Stefan C. Hepites (1851-1922)”, *Analele Brăilei*, 10 (2010), 169-177.

Rădulescu-Zoner Șerban, “Poziția internațională a României după Congresul de la Berlin. Premise ale unei opțiuni”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, VI (1979), 39-65.

Rusu Vasile, “Contribuții la cunoașterea problemei agrare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Legea de vânzare a bunurilor statului din 1889”, *Studii și Articole de Istorie*, VII (1965), 265-287.

Sifneos Evrydiki, “From the Aegean sea o the Uber Danube: Searching Opportunities in the Grain Trade”, in *Greeks in Romania in the 19th century*, Alpha Bank, Bucarest, 2008 (αδημοσίευτη μελέτη).

Siupur Elena, “L’Emigration: condition humaine et politique dans le Sud-est Européen aux XVe – XIXe siècles. Quelques remarques”, *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 1-4 (2007), 279-306.

Siupur Elena, “Les intellectuelles roumaines du XIXème siècle et la réorganisation de la classe politique et de système institutionnel”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, 1 (1995), 75-95.

Slăvescu Victor, “Corespondența Petre Mavrogheni – D. A. Sturdza 1860-1863”, *Revista Istorică Română*, XI-XII (MCMXLI), 9-34.

Sora Andrei-Florin, “Les fonctionnaires publics en Roumanie: Les sous-préfets (1866-1916)”, *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 1-4 (2006), 233-249.

Stan Apostol, “Arendășia în Țara Românească în epoca Regulamentară (1831-1848). Aspecte social-economice”, *Studii revista de Istorie*, 6 (1967), 1177-1197.

Stan Apostol, “L’organisation de la lutte de libération des peuples Balkaniques dans les Principautés Roumaines pendant la phase Danubienne de la guerre de Crimée (1853-1854)”, *Revue Roumaine d’Histoire*, 5 (1972), 833-841.

Stan Apostol, “Petre P. Carp (1837-1918)”, *Revista Istorică*, 9-10 (1995), 875-878.

Stan Valeriu, “Aspecte ale luptei revoluționare pașoptiști exilați pentru Unirea Principatelor (1853-1857)”, II, *Revista Istorică*, 1-2 (1995).

Stan Valeriu, “Desăvârșirea Unirii Principatelor Române pe plan administrativ (1859-1864)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, VII (1983), 7-60.

Stanciu Ștefan, “Comisia Europeană a Dunării și României în prima perioadă de activitate (1856-1861)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XV (2002), 5-30.

Stanciu Ștefan, “Transporturi de marfuri efectuate de flota Elenă pe Dunărea maritime în perioada 1847-1861”, *Muzeul de Istorie Galați, Danubius*, XXIII (2005), 97-106.

- Stroia Marian**, “Rusia și Românii de la războiul Crimeii la unirea Principatelor. Sinteza unei atitudini”, *Revista Istorică*, 5-6 (2003), 69-86.
- Stroia Marian**, “Rusia și Românii de la războiul Crimeii la Unirea Principatelor. Sinteza unei atitudini”, *Revista Istorică*, 1-2 (2005), 69-86.
- Taftă Lucia**, “Companii franceze de navigație la Dunărea de jos și pe Marea Neagră în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, *Revista Arhivelor*, 1-2 (1999), 136-149.
- Taftă Lucia**, “Documente inedite despre companiile franceze de navigație la Dunărea de Jos și Marea Neagră în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, *Revista Istorică*, 1-2 (1999), 163-173.
- Taftă Lucia**, “Atitudinea Franței în chestiunea evreiască din România dintre anii 1868-1878”, *Revista Istorică*, 3-4 (2003), 147-158.
- Taftă Lucia**, ”Relații româno-franceze în timpul războiului de independență în rapoarte diplomatice franceze”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XVI (2003), 49-68.
- Todorova Maria N.**, “The Greek Volunteers in the Crimean War”, *Balkan Studies*, 2 (1984), 539-563.
- Todorova Maria**, “The Category Time in the Study of Balkan Nationalism”, *Revue des Etudes Sud-Est Europeennes*, 1-4 (2003), 85-96.
- Tomî Raluca**, “Marturii despre regimul străinilor în Principate: cazul italienilor (1834-1876)”, *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, XX (2007), 117-138.
- Typaldo-Bassia A.**, “Le legs Zappa, conflit Greco-Roumain”, *Revue Politique et Parlementaire, Paris*, (1895), 1-7, (Extrait).
- Țipău Mihai**, “Les Grecs en Roumanie à la fin du XIIIe siècle”, *Institut d' études Balkaniques*, 1 (2006), 45-51.
- Ungureanu Al.**, “O misiune franceză în Țara Românească, Moldova și Dobrogea în anul 1848”, *Revista Arhivelor*, 1 (1969), 81-90.
- Vele Ana-Maria**, “Perspectiva emigrării Evreilor după Congresul de la Berlin (1878)”, in, *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, 267-278.
- Velichi Constantin**, “Bulgares, Serbes, Grecs et Roumains dans le mouvement revolutionnaire de Braila de 1841”, *Romanoslavica*, 1 (1958), 237-261, (Extras).
- Velichi Constantin**, “Les relations roumano-greques pendant la periode 1879-1911”, *Revue des Etudes Sud-est Europeennes*, 3 (1969), 509-542.
- Velichi Constantin**, “Les relation roumano-greques durant la periode 1866-1879”, *Revue des Etudes Sud-est Europeennes*, 3 (1970), 525-548.
- Velichi Constantin**, “Problema Orientală între anii 1821-1841”, *Studii și Articole de Istorie*, XXIV (1973), 72-82.
- Vîrtosu Ion**, “Trei catagrafii pentru Brăila anului 1837”, *Analele Brăilei*, 2-3 (1939), 17-56.
- Vîtcu Dumitru**, "La question juive dans les relations externes de la Roumanie a la fin du XIXème siècle", *Codrul Cosminului*, 15 (2009), 135-154.
- Vîtcu Dumitru**, "Chestiunea evreiască - instrument de presiune diplomatică asupra României la sfîrșitul secolului al XIX-lea", in, *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, 227-244.

Vlad Radu-Dan, “Opinii privind dezvoltarea industriei naționale în anii 1859-1866”, *Revista de Istorie*, 1 (1989), 59-78.

Zaharia Petru, “Sulina – porto franc (1870-1939)”, *Muzeul Delta Dunării, Peuce*, VIII (1977-1978), 515-529.

Zaitsef Victor, “Russia, Austro-Hungary and the Legal Reform in Macedonia in 1907”, *Balkan Studies*, 1 (1995), 31-49.

Zane G., “Les problèmes économiques de l’union a la lumière du message du 6 décembre 1859 d’Alexandre Ioan Cuza”, *Revue Roumaine d’Histoire*, 1 (1966), 35-44.

Zane G., “Politica economică a Principatelor în epoca Unirii și capitalul străin”, *Studii revista de Istorie*, 1-3 (1959), 223-261.

Zbucea Gheorghe, “Atitudinea statului Român față de problema Macedoneană în anii 1903-1913”, *Hrisovul*, X-XI (2005), 137-146.

Δ. Εφημερίδες

Δ.1. Ελληνόγλωσσες εφημερίδες

Η Αλήθεια (Βραΐλα), 27 Μαρτίου 1874.

Οι Λαοί της Ανατολής (Γαλάτσι), έτος 1874, 1876, (τεύχη 1-25).

Η Γνώμη (Βουκουρέστι), έτος 1875, (τεύχη 2-6).

Δελτίον Ημερησίων Ειδήσεων Συλλόγων, Απρίλιος-Μάιος 1877, Γαλάτσι.

Οι Σύλλογοι της Βραΐλας, έτη 1873, 1874, 1875, 1876 (έως 26 Μαΐου).

Οι Σύλλογοι (Βουκουρέστι), έτη 1873 έως 1876, 1880, 1883, 1884 (έως 24 Ιανουαρίου), 8/20 Σεπτεμβρίου (1890), 27/8, 29/10, Φεβρουαρίου, 25/6 Αυγούστου (1891), 1892, 1893 (έως Φεβρουάριο).

Ο Θεατής – *Spectatorul*, αρ. 12/1860, αρ. 27/1860.

Πατρίς, Δεκέμβριος 1891, 1892, 1893, Μάρτιος 1904, 1905 (Ιανουάριος – Αύγουστος).

Η Τρις των Λαών της Ανατολής, 7 Οκτωβρίου (1898), 1,2 Φεβρουαρίου, 14 Απριλίου, 24 Μαΐου, 26 Ιουνίου (1899), 6 Ιανουαρίου, 27 Μαρτίου, 8 Ιουλίου, Οκτώβριος (1900).

Δ.2. Ξενόγλωσσες εφημερίδες

Κουριέρουλ Ρουμανέσκ (Σλαβονική γραφή), αρ. 20/1831, 22/1831, 57/1831, 58/1831, 59/1831, 84/1931, 85/1831, 86/1831, 89/183.

Μπουλετίν Φοάια Οφιτσιάλα (Σλαβονική γραφή), αρ. 80, 81, 82 (1835), αρ. 63 (1836), αρ. 43, 44, 45, 46 (1837), αρ. 60, 61 (1838).

Μπουλετίν Γκαζέτα Οφιτσιάλα (Σλαβονική γραφή), αρ. 1-116 (1845).

Zurnalul Oficialu, Noembrie 1860, 22 Noemvrie 1863, 14 Dechemvrie 1863, 3/15, 18/30 Ianuarie 1864, 23/4, 30/11 Fevruarie 1864, 16/28 Martie 1864, 22/3 Iunie 1864, 7/19, 15/27 August 1864, 20/1 Septemvrie 1864, 8/20 Octomvrie 1864, 21/2, 23/4, 25/6, 28/9 Aprilie 1865, 28/10 Maiu 1865.

Monitor Oficial, Iulie, August 1867.

Anunțatorul Român, 27 Iulie, 21 August 1857, Decemvrie 1859.

Egalitatea Brăilei, αρ. 564 (1907), 581, 585 (1908), 635, 644, 645, 662, 668, 669, 672, 677, 678, 679, 680 (1909), 683, 686, 698, 706, 711, 712, 714, 715, 724, 756, 757 (1910), 761, 764, 766, 767, 773, 781, 789, 790, 796, 798, 801 (1911), αρ. 808, 814, 819, 822, 823, 824, 827, 829, 839, 837 (1912).

Frațilia intru Dreptate, φύλλα 1-12/1880 και 16/1880.

Trombetta Carpatiloru, 19/31 Decemvre 1865.

Timpul, φύλλα αρ. 48, 65, 69, 73, 77 (1876).

Dreptatea, φύλλα αρ. 949, 951, 1028 (1899).

Ε. Καταστατικά, υπομνήματα, λογοδοσίες, ΦΕΚ, κ.ά.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος (ΦΕΚ), έτη 1881 έως 1912, (Θέματα σχετικά με τη Ρουμανία).

ΦΕΚ, αρ. 59/27 Μαΐου 1880, (Εμπορική Σύμβασις Ελλάδος - Ρουμανίας).

Έκθεσις περί του ελληνικού εκπαιδευτηρίου κατά το σχολικόν έτος 1858-1859, προτέτακται Λόγος περί του εν Βλάχοις ελληνισμού υπό του καθηγητού Γ.Γ. Παπαδοπούλου, Αθήναι, 1859.

Δ. Παρρησιάδου, Έκθεσις περί του εν Γαλατσίω ελληνικού εκπαιδευτηρίου επί των κατά το Γ΄ Σχολικόν έτος Γενικών Εξετάσεων, 1861.

Κανονισμός της εν Βραΐλα Ελληνικής Κοινότητος, Βραΐλα, 1890.

Η εικοστή Πέμπτη Μαρτίου του 1872, εν Βραΐλα της Ρωμανίας εορτασθείσα, Βραΐλα, 1872.

Αναφοραί των εν Ρουμανία και Βεσσαραβία Ελληνικών Κοινοτήτων προς την Βουλήν των Ελλήνων, Γαλάτσι, 1891.

Statutele societății generale de Illuminare și incaldire prin gaz în România, Bucuresci, 1871.

Επίμετρο της ελληνικής διασποράς

Μέλη της διασποράς στο Βουκουρέστι το 1830, Βρετανοί υπήκοοι, (ANIC, *Administrative Vechi, dos. 277/1830*), Μιχαήλ Χρησταρής, Θεοχάρης Καστρισιού, Δημήτριος Ασπρέας, Παππά Αρσένιος, Μιχαήλ Παφθίτης, Κ. Παπαδόπουλος, Δ. Βούλκας, Γαβριήλ Δαυίδ, Κ. Γαρουφλίτης, Γ. Γαγκάδης, Ι. Πολίτης, Αννέτα σύζυγος Ι. Μούα, Μαριόρα σύζυγος Ι. Βλαστού (Κέρκυρα), Διαμαντής Μισιρλής, Δημήτριος ..., Ιωσήφ Βεντούρας, Δ. Μανιάκης, Πανάγος Παυλίδης, Ιωάννης του Γεωργίου (Ζάκυνθος), Μάρκος Τυπάλδος, Ιωάννης Μαυροκέφαλος, Αθανάσιος Μαρίνος, Ι. Χατζή Σωτήρης, Κυριάκος Σταθάτος, Φωτεινός Κουτσουμέλης, Άγγελος Παπαδούκας, Δημήτριος Ματαράγκας, Πέτρος Μουλιστάνος, Παππά Αντώνης (Κεφαλλονιά), Χριστόδουλος Σαϊτζής, Χριστόδουλος Καρακώστας, Ιωάννης ... (Ιθάκη), Νικόλας Κοψίδας, Χριστόδουλος Μαρίνος, Πέτρος & Δήμος, Δανιήλ Φάραγκας, Στέφανος Φωτεινός, Νικόλας Παν. Παναγόπουλος, Γεώργιος Βεντούρας, Νικόλας Μ. Λιβανός, Χατζή Αθανάσιος Παμπούκογλου (Τσιρίγο), Αντώνιος Οικονόμου, Αντώνιος Βούλτζος, Χαρ. Δημ. Κωτάκης (Παξοί), Ιωάννης Βασιλόπουλος (Ζάκυνθος), Ιωάννης του Γεωργίου (Ζάκυνθος), Κ. Γεράνης (Ζάκυνθος), Λεονάρδος Ι. Χλωρός (Ζάκυνθος), Κομνηνάκης ... (Κεφαλλονιά), Νικόλας Ζήννης (Κεφαλλονιά), Παππά Σαμουήλ του Σπύρου (Ζάκυνθος), Πέτρος Συνοδινός (Κεφαλλονιά), Μιχαήλ Αμηράς (Ζάκυνθος), Α. Ηλιάδης (Κέρκυρα), Αν. Σπολιάδης (Κέρκυρα), Κ. Ελευθέριος (Ελληνας), Νικόλαος Κεκροπίδης (Ελληνας), Ευστάθιος Ιωάννου (Ζάκυνθος), Σταυράκης Γ. Παρίσης (Ιθάκη), Σταμάτης Παρασκευά (Αγία Μαύρα), Δημήτριος Στρατηγάκης (Τσιρίγο), Χαρ. Σπύρος (Κεφαλλονιά), Ελ. Μουράτης (Ελληνας), Παγκράτης ιερομόναχος (Ιθάκη), Ιάκωβος Χριστοδούλου (Ιθάκη), Χ. Καλογιάννης (Αγία Μαύρα), Χριστόδουλος Νταλαμπίρας (Αγία Μαύρα), Μιχαήλ Βασιλόπουλος (Ζάκυνθος), Απόστολος Νταλαμπίρας (Αγία Μαύρα), Παν. Τριανταφύλλου (Κέρκυρα), Σαμψών Σουσάνα (Κέρκυρα), Δημ. Πουμπλικά (Κέρκυρα), Διαμαντής Δημήτριος (Κέρκυρα), Θεοχάρης Σαββόπουλος (Ζάκυνθος), Μιχαήλ Φωκιανός (Ελληνας), Σταμάτιος Μωράκης (Ελληνας από την Πάτμο), Μιχαήλ Παπαδούκας (Κεφαλλονιά), Γεώργιος Αποστόλου (Κέρκυρα), Σπυρίδων Παντρεμένος (Κεφαλλονιά), Χατζή Ιωάννης Χατζή Δημητρίου (Ελληνας), Ιωάννης Πανταζής (Κέρκυρα), Ι. Χριστοδούλου (Ζάκυνθος), Τριαντάφυλλος Μοίρας (Αγία Μαύρα) και Ι. Π. Πλασκοβίτης (Κέρκυρα).

Έμποροι, ιδιοκτήτες γανιών, κ.ά, μέλη της διασποράς στο Βουκουρέστι (δεκαετία 1830), (George Potra, *Documente privitoare la istoria orasului...*, ό.π), Γεώργιος Ανδρέα Τουρναβίτης (σ. 295), Μαρίνος Χατζή Βασιλείου (σ.320), Ποστέλνικος Πανταζής (σ. 335), Ιωάννης Γ. Σκουφάς (σ. 385), Νικόλαος Σούτσος, Μιχαήλ Σαλλός (σ. 419), Κ. Ιατρόπουλος (σ. 422), Δημήτριος Τοπάλης, Νικόλαος Τριανταφύλλου (σ. 428), Θωμάς Καστάνας, Ιωάννης Βαλιάδης, Αθανάσιος Βερόπουλος, οικογένεια Πολύζου (σ. 491), Δ. Βαρτιάδης γιατρός (σ. 501), Α. Γερμάνης, Δ. Σιμωνίδης (σ. 512), αδελφοί Ζουπανιώτη (σ. 513), αδελφοί Γεώργιος και Κωνσταντίνος Ραστής (σ. 516), Ματθαίος Περδίκης, δικηγόρος Λογοθέτης Μανωλάκης Αργυρόπουλος, Αντώνιος Θεοδωρίδης, Αικατερίνη και Γιαννάκης Ναούμ, Αδελφοί Νικόλαος, Ν.

Ραστής (σ. 516), Μαρία Βασιλείου, Νικόλαος Σταματιάδης (σ. 533), Αλέκος Σκοπελίτης (539).

Ευχαριστήρια επιστολή των εμπόρων της Βραΐλας προς τον Π. Ρουμπίνη, Πρόεδρο των ξένων της Βραΐλας (1831-1834), (ANIC, MAI, Administrative, 1/1835, πρωτότυπο στα ελληνικά).

Εντιμότητα και Ευγενή κύριε Π. Ρουμπίνη,
Εδουλεύσατε κατ' ενιαύσιον εκλογήν τρεις κατά σειράν χρόνους ως Πρόεδρος του Μαγιστράτου ταύτης της πόλεως και καθ' όλον το διάστημα τούτο εδείχθητε αντάξιος τιμής και ευγνωμοσύνης ημών των Συμπολιτών σας και του σεβάσματος των παροίκων εδώ εμπόρων..., κ.ά, 1^η Νοεμβρίου 1834, Ιμπραΐλα, (υπογραφές), Αναστάσιος Ξανθός, Α. Παυλίδης, Ζερλέντης, αδελφοί Διαμαντίδη, Γεώργιος Εμμανουήλ, Διαμαντής Διαμαντόπουλος, Κωνσταντίνος Μάνος, Φρ. Δεδομένος, Ιωάννης Λυκιαρδόπουλος, Απόστολος Βλασόπουλος, Δημ. Διβάνης, Ιωάννης Ματαράγκας, Θ. Ρώσσου, Πυλαρινός Βαλσαμάκης, Γεώργιος Οικονόμου, Ιωάννης Βλασόπουλος, Βασίλειος Ν. Παλαιολόγος, Γρηγόριος Αλεξιάδης, Χ. Βέλλιος, Γεώργιος Ιωάννου, Κωνσταντίνος Πάνου, Πέτρος Γεωργίου, κ.ά.

Εμποροδικείο Βουκουρεστίου, εκδικάσεις υποθέσεων ξένων υπηκόων, (Κουριέρουλ Ρουμανέσκ, 5 Απριλίου 1831), Στέφανος Μαυρόπουλος, καμηνάρης Στέφανος (Χατζή) Μόσχου, Βαρόνος Χριστόφορος Σακελάριος, Εμμανουήλ Ν. Ξένος, Παναής Φωκιανός, χάτμανος Κοντούρης, Ζαχαρίας Νικολάου, Μουστάκωφ, Ανδρέας Παπάζογλου, Ιωάννης Αναστασίου, Ιωάννης Σιλμίνσκις ιδιοκτήτης σχολείου, (23 Αυγούστου 1831), οίκος Βρανά, Γιαννάκης Γ. Σκουφάς χονδρέμπορος, Ζήσος Καραπάνου, Μιχαλάκης Στεριόπουλος, Ιωάννης Σκαρλάτος, Ζουπανιώτης, Δημήτριος Χαρισιάδης, Νικόλαος και Παρασκευάς Σακελάριος, Παναής Παυλίδης, Νικόλαος Βλαστός, Γεώργιος Ρήγας, Μανωλάκης Χρυσοσκολέος, Σπύρος Γκαζότης, Ιωάννης Νικολόπουλος, Βασίλειος Ανανίας ιατρός, (27 Δεκεμβρίου 1831), Βασιλάκης Παπαδόπουλος, Θεοχάρης Σακελαρίου, Ζωίτσα Σχοινά, Πανταζής Μπακάλογλου, Κ. Νικολαΐδης, Ν. Ζήνης, Αθανάσιος Γκούμας, Αντώνιος Σαμαρτζόπουλος, Κ. Αντωνιάδης, Ι. Οικονομίδης, Ελ. Μουρούζη, κ.ά.

Αίτηση για απόκτηση υπηκοότητας Βλάχου πολίτη από μέλος της διασποράς, (ANIC, MAI, Administrative 1/1835, f. 82, πρωτότυπο στα ελληνικά).

Υψηλότητα Αυθέντα,

Ο υποφαινόμενος, πολίτης ών της νήσου Κεφαλληνίας και διαμένων εν τη Βλαχία περίπου δέκα μήνας, τολμώ με βαθύτατον σέβας να καθικετεύσω το θεοφρούρητον Ύψος της ίνα ευδοκιμήση κατά την έμφυτον καλοκαγαθίαν της να εγκαταταχθώ εις τον κατάλογον των Αυτοχθόνων και να απολαύσω καγώ της πατρικής αυτής υπερασπίσεως επί των λαμπρών ημερών του θεοφρουρήτου Ύψους της, το οποίον δεν παύει ποτέ από του να ευεργετεί άπαντας τους καταφεύγοντας εις αυτό χάριν ελπίδος και βοήθειας και της πατρικής αυτής προστασίας.

Της Υψηλότητός του ελάχιστος δούλος,

Μαρίνος Φωκάς.

22 Ιουνίου 1836, Βουκουρέστι.

Μέλη της διασποράς στο Βουκουρέστι που συναλλάσσονταν με τον έμπορο Βουκουρεστίου Νικόλαο Μ. Μαυρίδη, έτη 1840-1841, (Ακαδημία Ρουμανίας, *ελληνικό χειρόγραφο 231*), Μιχαήλ Κωνσταντίνου, Ιωάννης Σακελάριος, Γρηγόριος Μιχαήλ, Μανώλης Αρβανίτης, Αργύριος Θεοδώρου, Λεωνής Τζεβλάντης, Μιχαήλ Δημητρίου, Κωστής Χαρίτου, Αντώνιος Στεφάνου, Στέφανος Χριστοδούλου, Νικόλαος Θ. Σταματιάδης, Ηλίας Γούναρης, Ιώβ Έξαρχος, Νικόλαος Θεοδώρου, Ηλίας Στεφανίδης, Ιωάννης Χρίστου, Δημήτριος Χαλβατζής, Γρηγόριος Χατζημιχάλης, Μιχαήλ Στέργιου, Μιχαήλ Δημητρίου, κ.ά, έτος 1840, (σύνολο εσόδων 82.874,35 γρόσια).

Μέλη της διασποράς ξένοι υπήκοοι στη Μολδαβία (*Μπουλετίν Φοάια Οφισιάλα, αρ. 80 και 82/1835*), όπου οι Σπύρος Πανάς (Γαλάτσι), Κ. Δρακάκης (Γαλάτσι, υπήκοος Αυστρίας), Αναγνώστης Μπογιατζιόγλου (Βρετανός υπήκοος), Κ. Καραγιάννης (Γαλάτσι), Αθ. Δήμας (Ρώσος υπήκοος), Στέργιος Ξυδιάς (Γαλάτσι), Ιωάννης Βαλσαμάκης (Γαλάτσι), Γαβριήλ Πανάς (Φαλτσίου), Γ. Μάνθου (Γαλάτσι), Ιωάννης Ιγγλέσης (Γαλάτσι, Βρετανός υπήκοος), Κ. Χριστοδώρου (Ιάσιο, Βρετανός υπήκοος), Κ. Παπάζογλου (Ιάσιο, Ρώσος υπήκοος), Ι. Παπαδόπουλος (Ιάσιο, Βρετανός υπήκοος), Σπύρος Παύλου (Ιάσιο, Βρετανός υπήκοος), Ελένη Κομηνού (Ιάσιο, υπήκοος Ρωσίας), κ.α.

Μέλη της διασποράς στο Ιάσιο, που συναλλάσσονταν με τον εμπορικό οίκο αδελφών Αδαμάκη 1826-1851, (Ακαδημία Ρουμανίας, *ελληνικά χειρόγραφα 858 και 1061*), (*χειρόγραφο 858*), Κωνσταντίνος Παλάδης, Δόμνα Ζωή Μουρούζη, Πετράκης Αργυρόπουλος, Μιχαήλ Παπαλιάρης, Γιαννάκης Τίμος, Δημήτριος Μουρούζης, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος Χάτμανος, Σκαρλάτος Γκίκας Μπετζαδέ, Πέτρος Λίπος Ιατρός, Άρχων Αλέξανδρος Χαδενός, Δομνίτσα Ευφροσύνη Μαυρογένη, Νικόλαος Κουκούλης Παχάρνικος, Άρχων Λογοθέτης Κωνσταντίνος Πασχάλης, Αρχιμανδρίτης Θεοδώριτος, κυρ Γρηγόριος Μαρασλής και κυρ Γρηγόριος Ιωάννης Μαρασλή, (*χειρόγραφο 1061*), Δημήτριος Λεοντάρης, Δημητράκης Καραστάθης, Δημητράκης Πλαγινός, Ευφροσύνη Αδαμάκη, Θεόδωρος Μπουζάνης, Ιωάννης Χατζηθεοδώρου, Ιωάννης Αδαμάκης, Κωνσταντίνος Παλάδης, Ματθαίος Μήλιου, Ματθαίος Παναγιώτου, Νικόλαος Δημάκης και Νικόλαος Κωνσταντάκης.

Μέλη της διασποράς του Γαλατσίου που το 1857 ευχαρίστησαν εγγράφως τον Πρίγκιπα Αλέξανδρο Α. Μουρούζη για την προσφορά του στην πόλη (Victor Slăvescu, *Vieața și opera economistului A.D. Moruzi 1815-1878...*, ό.π, σ. 20-21), Δ. Βλαστός, Στ. Ν. Ροΐδης, Γεώργιος Βλαστός, Γ. Σ. Σεβαστόπουλος, Ε. Πανάς, Αδελφοί Νικολού, Κωνσταντίνος Π. Πράσιнос, Π. Α. Βάρναλης, Α. Ζ. Πετροκόκκινος, Θεόδωρος Ζήσσου, Α. Τολνιάδης, Ι. Νικολαΐδης, Δ. Λουριάτης, Ι.Δ. Βάρος, Χ. Ευγενιάδης, Ν. Ελευθεριάδης, Μεν. Ν. Νεγροπόντης, Α. Δούκας, Γ. Αλεξάκης, Αδελφοί Κ. Γερασίου, Α. Ουνετόπουλος, Π.Α. Σκλάβος, Γ. Λουλούδης, Ρ. Ζωΐδης, Ε. Κωστάλας, Ν. Βαλής, Ι.Α. Θεοδωρίδης, Μ. Μεγκλής, Μ.Κ. Διαμαντίδης, Α.Ο. Ραζής, Α. Ζυγονιάνος, Α. Δηγουμώτης, Γ. Κουγιουμπάρης, Αδελφοί Χατζή Θεοχάρη, Δ. Μικρομιχάλης, Δ. Καρτάλης, Γ. Μικρόπουλος, Ε. Λαμπρινίδης, Κ.Δ. Σταματόπουλος, Α.Ζ. Γκελάδης, Ο.Ζ. Νεγρεπόντης, Ο.Α. Ηγουμενίδης, Ν.Ε. Γκελάδης, Αλέξ. Μιχαλόπουλος, Σπυρίδων Φωκάς, Νικόλαος Γιανούλης, Ν. Φωκάς, Δ. Κραντζής, Ν. Κωνσταντινίδης, Π. Κώτζος, Στ. Ζανάμας, Ι. Χατζή Κιόκου, Κ.

Αντωνιάδης, Γ. Μωραγιάννης, Π. Ξένος, Ν. Κακούδης, Φ. Μομφεράτος, Ζ. Πατεριμιάνος, Α.Α. Κιράζιος, Κ. Γιακουμάτος, Α. Καραβιάς, Ι. Ευσταθιάδης, Σταματούλης, Α. Βλαχόπουλος, Ε. Γιωργαντόπουλος, Ν.Γ. Βακαλός, Κων. Χρήστου, Γ. Τριανταφύλλου, Σταύρος Ν. Ηβοκίνος, Δ. Γαννάκης, Βαρσάμης Γ. Κοντοκούρης, Β. Γιάνκου Δημητρίου, Ευλόγιος Γεωργίου, Μιχαήλ Δημητρίου, Α.Χ. Καλούδης, Π.Ν. Ιγγλέσης, Συμεών Δημητρίου, Χ. Θωμαΐδης, Γ. Παναγιωτόπουλος, Θ. Λουλούδης, Κωστάκης Ιωάννη, Αντώνης Γεωργίου, Λεωνίδα Χήρος, Γ. Δημητρίου, Πετράκης Χ. Αβραάμ, Ν. Γρηγορίου, Στάθης Αθανασίου, Γ. Ιωάννου, Ιωάννης Γεωργίου, Γεώργιος Μπόρος, Ιωάννης Καραγιάννης, Γ. Κυριαζής, Πασχάλης Αλεξίου, Αποστόλης Γρηγορίου, Νικόλαος Καζάκος, Γεώργιος Στ. Κίφου, Ι. Αλεξάνδρου, Χριστόφορος Αποστόλου, Αλέξανδρος Γεωργίου, Μαργαρίτης Γεωργίου και Αλέξανδρος Βαμέζος.

Πλοιοκτήτες και έμποροι της διασποράς, που αγόρασαν το 1857 το 45% της ασφαλιστικής εταιρείας Concordia (Ομόνοια) στη Βραΐλα, ύψους 60 χιλ. λιρών .

(Σπυρίδων Φωκάς, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπολιαν του κάτω Δουνάβεως...*, ό.π., σ. 96-97), Ι.Α. Ψαλίδης, Τ.Α. Πάνου, Β. Μιχαηλίδης, Ι. Μηλέσης, Α. Λομβαρδής, Χ. Μαυρομάτης, Α. Κωνσταντίνου, Α. Μαυρομάτης, Δ. Σταματούπουλος, Ν. Μαρασκής, Α. Δουκιάδης, Τ.Π. Παπάζογλου, Γ. Ζ. Βλαστός, Β. Μακρής, Σ.Τ. Καραπιόσης, Γ. Ράλλης, Α. Καρολίδης, Δρ. Νικολαΐδης, Μ. Λεμονής, Χριστ. Μιχαήλ, Π. Μιχαηλίδης, Δρ. Ε. Γεωργαντόπουλος, Αδελφοί Καραβία, Γερ. Αλεξανδράτος, Μαν. Λυμπερόπουλος, Κ. Σταυρίδης, Γ. Καραπάνος, Σταματιάδης, Πανταζής Κατηρέπος, Μάνος Θεοχαρίδης, Γ. Αβασιώτης, Ντέριος Καλούδης, Ιωάννης Φάραγγας, Σ. Καββαδίας, Στέπη Βιπάζη, Ν.Κ. Πασχάλης, Π. Αρκουδάρης, Α. Αυξεντιάδης και Γ. Σαράπης.

Μέλη της διασποράς, μέλη του καζίου Βουκουρεστίου το 1858, (George Potra, *Istoricul Hanurilor Bucurestene...*, ό.π., σ. 90), Αλ. Γαρυφάλλου, Αλ. Ξανθός, Μ.Σ. Βλαστός, Π.Α. Νεντέλκοβιτς, Λάζαρος Καλεντέρογλου, Λάζαρος Γεράσης, Γ. Στ. Κοεμτζόπουλος, Π. Σορδόνης, Χρίστος Γεωργίου, Ιωάννης Χατζή Μπακάλογλου, Χρ. Πολυχρονιάδης, Αλ. Χατζή Παντελής, Α. Δημητριάδης, Α. Ψαλίδης, Ν. Γερμάνης, Ο. Ρωσέτης, Στέφανος Χατζή Παντελής, Σ. Μιχαηλίδης, αδελφοί Παπάζογλου, Γ. Νικολαΐδης, Δ. Ζερκάρης, Π.Σ. Χρήστου, Ρ. Σιμωνίδης και Μ. Γεράσης.

Μέλη της διασποράς στο Βουκουρέστι που υπέγραψαν υπέρ της έλευσης ξένου Συνταγματικού Ηγεμόνα, (*Anunțatorul Români*, 27 Ιουλίου 1857), Α. Καλιντέρου, Γ.

Κοσταφόρου, Δ. Κούλογλου, Χρ. Πολυχρονιάδης, Δ. Καριάδης, Δ. Μόσχου, Ρ. Κασασίδης, Δ. Ζαχαριάδης, Σ. Αλεξιάδης, Γ. Μουστάκωφ, Κ. Παριανός, Ι. Ζαχαριάδης, Ι. Μαυροδόγλου, Κ. Καρίπογλου, Ι. Νικολαΐδης, Κ. Κατινάς, Ν. Παλαιολόγου, Γ. Μπακάλογλου, Γρ. Αργυρόπουλος, Στ. Τουρναβίτης, Γρ. Χρυσοσκολέου, Ι. Παλαιολόγου, Ι. Ιωαννίδης, Αντ. Στοϊάνοβιτς, Αθ. Συμεών, Ι. Γεωργίου, Γρ. Ηλία, Ι. Αλεξάνδρου, Γ. Δημητρίου, Προκόπιος Δημητρίου, Θεόδωρος Ηλία, Ι. Στέφανου, Στ. Πάγκου, Κ. Χατζηγεωργίου, Σταμάτης Νικολάου, Θ. Γεωργίου, Αθ. Αντωνίου, Ι. Στεφάνου, Θεόδωρος, Παν. Σαφύρης, Γρ. Χατζηγιώργης.

Γαιοκτήμονες της διασποράς που πολιτογραφήθηκαν Ρουμάνοι και συμμετείχαν στην εκλογή του Αλέξανδρου Κούζα, (*Anunțatorul Români*, 13-18 Decembrie 1858),

Αλεξιάδης Στανίτσας, Κλουζιάρης Αλτζής Κωστάκης, Αθανασιάδης Κωνσταντίνος, Βασιλειάδης Νικόλαος γιατρός, Βασιλειάδης Γεώργιος, Βουτσόπουλος Παναγιωτάκης, Βασιλόπουλος Γεώργιος, Βοριάς Δημήτριος, Γούσης Νικόλαος γιατρός, Δανιηλόπουλος Νικόλαος, Ζήσου Δημήτριος, Ζεφκάρης Ιωάννης, Ηλιάδης Στέφανος, Ιωαννίδης Ιωάννης, Ιωαννίδης Γεώργιος, Καλιφόπουλος Μιχαήλ, Κούλογλου Δημήτριος, Νοταράς Γεώργιος, Πάαπα Βασίλειος, Πολύζου Κωνσταντίνος, Πορφυριάδης Δημήτριος, Σολάκογλου Νικόλαος, Χριστόπουλος Στέφανος, Χατζηπαντελής Στέφανος, Χατζόπουλος Στέφανος, Φερεκύδης Στέφανος, Φιλίτης Αναστάσιος.

Μέλη της διασποράς ενοικιαστές αγροκτημάτων των νοσοκομείων στη Βλαγία,

(*Monitor Oficial nr. 271 (16 Noembre 1860) και nr. 280 (28 Noembre 1860)*), Χρίστος Καντήλης, Ιωάννης Μάνου, Κων. Μιμής, Δημάκης Πολυμερίδης, Αναστάσιος Μόσχου, Δημ. Κωστόπουλος, Ιωάννης Στάμου, Δημ. Παπάζογλου, Ζωσιμάς, Δ. Δενδρινός, Δημ. Δούμπας, Π. Φιλίττης, Ν. Φραγκόπουλος, σύζυγος γιατρού Αλεξανδρίδη, Κ. Σαββόπουλος, Ι. Αντωνίου, Π. Δημητρίου, Αλ. Καραγιανόπουλος, Ν. Ευδιάς, Δ. Παπαδόπουλος, Μ. Δημητρόπουλος, Πολ. Κλεάρχου, Κ. Καΐρης, Α. Γεωργιάδης, Χρ. Κ. Ζωιάδης, Διαμ. Δούκας, Β. Βασιλόπουλος, Κ.Λ. Θεοδώρου, κ.ά.

Μέλη της διασποράς του Βουκουρεστίου που συνέβαλαν οικονομικά υπέρ των Χριστιανών της Συρίας, (*Θεατής, αρ. 25/1860*), Κωνσταντίνος Σ. Χαραλάμπης

Γενικός Πρόξενος, Μικές, Αρχιμανδρίτης Νείλος, Κωνσταντίνος Τσόκανος, Κωνσταντίνος Αριστίας, Ανώνυμος, Παναγιώτης Τριανταφυλλίδης, Αντώνιος Μπούχλιας, Ιωάννης Στάμου, Τριαντάφυλλος Πατσιούρας, Ελένη Καλλιάδη & υιός Κωνσταντίνος, Δημ. και Νικ. Ν. Γερμάνη, Τσερλέντης και Δερούσης, Ν. Γεράσης, Μ. Βλαστός, Κων. Σούτσος, ο Πωγωνίου Πανάρετος, Χρ. Γεωργίου, Περικλής Αργυρόπουλος, Πύρρος Βλαχούτσης, Ελένη Μπέλλου, Πολύκαρπος Μιχαλιώτης, Δημ. Πολυμερίδης, Νικηφόρος Μισλιάνος, Γ. Τσηνός, Στέφανος Σαρανταριάνος, Α. Ζώτος, Δημ. Ζητσαίος, Μ. Τριανταφυλλίδης, Ρωξάνδρα Σούτσου, Θ. Β. Δημητρακόπουλος γραμματέας του ελληνικού Προξενείου, Κων. Μ. Οικονόμου, Σπ. Κουλουμπής, Αναστάσιος Κολοβός, Ιωάννης Λυκιαρδόπουλος, Νικ. Κομπότης, Ευλόγιος Συμοπετρίτης, Ι.Α. Μάνος, ο Αγαθονικεΐας Γρηγόριος, Αριστείδης Μαυροκορδάτος.

Μέλη της διασποράς στο Γαλάτσι, διαμαρτυρόμενοι για λιβελογράφημα κατά του Προξένου Στ. Γκιώνη (*Θεατής, αρ. 10/1860*), Δημ. Κλήμης, Α.Ζ. Πετροκόκκινος, Δ. Ροδοκανάκης, Ανδρέας Πανάς, Ν. Άκατος, Ν. Κουκούλης, Χ.

Ευγενειάδης, Στ. Αποστολίδης, Δ. Κορδαλής, Χ.Δ. Βάρναλης, Α. Μιχαλόπουλος, Αθ. Κανάκης, Α. Αποστολίδης, Ε. Λαμπρινίδης, Δ. Μαυρομιχάλης, Π. Ευστρατίδης, Ευστ. Γεωργαντόπουλος, Γ. Αλεξάκης, Αριστείδης Φωκιανός.

Μέλη της διασποράς που πολιτογραφήθηκαν Ρουμάνοι και συμμετείχαν στην εκλογή του Αλέξανδρου Κούζα, (*Monitor Oficial, nr 17, 23 Ianuarie-4 Fevruarie 1864*), Φιλίτης, Δανιηλόπουλος, Σαμουρκάσης, Κυρόπουλος, Βοριάς, Προφυριάδης, Κώστα Φόρου, Ιωαννίδης, Βασιλειάδης, Βασιλόπουλος, Μιμής, Πρωτόπαπας, Γεράσης, Παπαδάτος, Βουτσόπουλος, Αλεξιάδης, Φερεκύδης, Οικονόμου, Αθανασίου.

Μέλη της διασποράς στο Γαλάτσι, δωρητές στην ανέγερση (1866-1872) της εκκλησίας της Μεταμόρφωσης, (Paula Scalcau, *Elenismul în Romania...*, ό.π, σ. 141), Αναστάσιος Στοϊδης, Παναγής Βάρναλης, Δημ. Ροδοκανάκης, Γ. Σαρηγιάννης, Νικ. Κωνσταντινίδης, Κ. Ζώγιας, Ηλίας Καραμολέγκος, Κ. Βαλσαμάκης, Οδυσσεάς Νεγροπόντης, Παπαχουρμούζης Χατζή Δράκος, Επαμεινώντας Λαμπρινίδης, Σπυρίδων Καραβιάς, Σπυρίδων Τοπάλης, Αν. Νικολαΐδης, Πουλχερία Κωνσταντινίδου, Μαρία Μεταξά, Χαρίκλεια Β. Μπαρλά, Ηλίας Κ. Λατούφης, Πολυξένη Κ. Αγγελή, Στ. Α. Σοφιανός, Μ.Σ. Τσομλεκτσόγλου, Ν. και Ελ. Μαγκαφάς, Χριστόφορος Κτενάς, Μαρία Μαντέλη, Ζώρζης Βάρναλης και Δ. Τζαβούρης.

Έμποροι του Βουκουρεστίου το 1869, με αρμοδιότητα επίλυσης διαφορών Ελλήνων υπηκόων, (Ελένη Δ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα...», ό.π, σ. 50), Αναστάσιος Ξανθός, Πύρρος Βλαχούτζης, Εμμανουήλ Τριανταφυλλίδης, Αναστάσιος Κολοβός, Δημ. Ζητσαίος, Γεώργιος Κυριαζής, Μιχ. Χατζή Βαχλείδης, Ι. Πότζος, Γ. Κατελούζος, Αντ. Πρωτονερίδης, Π. Κατζουλίδης, Α. Τσιρικλιάνος, Δημ. Θεοχαρίδης, Κίμων Ράϊνεκ, Θεόδ. Σιμωνίδης, Γεώργιος Κωσταφόρου, Κων. Βοερέσκος, Κων. Ζάππας, Μιχ. Ξανθός, Κων. Δερούσης, Λ. Καλενδέρογλου, Μαγ. Μ. Αναστάσοβιτς, Π. Ξενοκράτης, Κων. Γ. Σούτσος, Γρηγόριος Π. Σούτσος, Δημάκης Πολυμερίδης, Δημ. Γκικουλέσκος, Π. Πρότες, Γ. Καντήλης, Σκαρλάτος Πέτροβιτς, Δ. Καββαδάς, Γ. Κροκίτζας, Νικ. Αντύπας, Ξ. Δειμέζης, Ευστ. Σοφής, Σοφ. Ρηγόπουλος, Σταύρος Μιρασιγίδης, Επαμεινώντας Φραγκούδης, Γ. Μαυράκης, Απόστολος Δημητριάδης, Νικ. Κομπότης, Νικ. Δημητριάδης, Ι. Σκλιβάδης, Αν. Ψαλίδας, Νικ. Νααμπετιδης, Γ. Κουμτζόπουλος, Λάζαρος Σαμπέκης, Π. Δενδρινός, Ι. Παπάζογλου.

Μέλη της διασποράς, δωρητές της εκκλησίας της Βραΐλας (1873), Κ. Εργαστηριάρης μεγαλέμπορος, Ι.Γ. Δανασής, Α.Ι. Οικονόμου, Π. Ανδρούτσος, Μαρής, Γ. Μάτσας, Βασσαλόπουλος, Π. Καρδαμίτσης, Ι. Γιαννακούτσος, Γ. Σακελλαρίδης, Μ. Δημητρίου, Γ. Λακόπουλος, Γ. Μαυροκέφαλος, Μ. Καϊόπουλος, Γ. Πετρίτσης, Α.Α. Παναγιώτου, Ε.Δ. Ταβαλόπουλος, Ι. Ζούκας, Α. Μπότσαρης, Τ. Εμμανουήλ, Ν. Δημητριάδης, Γ.Α. Λαγατόπουλος, Δ. Νικολάου, Α. Κωνσταντινίδης, Γ. Ζαμπός, Σ.Β. Ζαβιτσάνος, Α.Ζ. Δαβής, Ν. Αθανασίου, Ανώνυμος, Ε. Κανδυλάκης, Δ.Μ. Διαμαντόπουλος, Α.Μ. Διαμαντόπουλος, Α. Δημητσάνος, Σ. Αγαλίδης, Γ.Ζ. Μάτσας, Ι. Σαμόλης, Ν. Σταμπολτζής, Κ. Βενέτης, Ν. Λουΐζος, Η.Γ. Πεζανός και Γ. Κοσμάτος.

Μέλη της διασποράς που κατέθεσαν γρήματα υπέρ της οικογένειας Μ. Κουτζούδη στη Βραΐλα, (Οι Σύλλογοι της Βραΐλας, 1 Ιουνίου 1873), Κ. Νικολαΐδης, Λ. Εμπειρικός, Αθανάσιος Λομβάρδος, Σ.Ρ. Πετσάλης, Γ.Ε. Αντύπας, Σεκιάρης-Ροδοκανάκης και Σια, Εμμ. Παλαιολόγος, Δ.Χ. Ζαβός, Ε.Γ. Δρακούλης, Γ.Ι. Μάτζας, Ι.Α. Σαρηγιάννης, Γ. Χαροκόπος, Σ. Λαούρδας, Γ. Παπαδόπουλος, Δ. Λειβαδάς, Δ. Αναγνωστόπουλος, Θ. Φάραγκας, Ι. Τσιμάρας, Γ. Οικονομίδης, Ν. Θεοχαρίδης, Κ. Ιωαννίδης, Μ. Γριμάνης, Π. Καρδαμίτσης, Γρ. Σακελλαρίδης, Ν. Πολίτης, Κ.Κ. Σούκας, Α. Κούρτοβιζ, Αδελφοί Καραμάνου.

Ευεργέτες του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Βραΐλας, (Οι Σύλλογοι της Βραΐλας, 28 Ιουνίου 1873), Ελισάβετ Λομβάρδου, Δανάη Ροδοκανάκη, Αθηνά

Ιωαννίδη, Μιχ. Στ. Ροδοκανάκης, Ιωάννης Φάραγγας, Κ. Χρηστίδης, Σοφοκλής Ραστής Πετζάλης, Γ. Οικονομίδης, Π. Λαζαράς, Αν. Κυριακού, Αδελφοί Ζαβίδη, Κ. Φασματζίδης, Κ. Αρχοντής.

Επιχειρηματίες της διασποράς του Γαλατσίου που ευχαρίστησαν το 1873 τον Δήμαρχο Αλ. Α. Μουρούζη για το έργο του, (Victor Slăvescu, *Vieța și opera economistului A.D. Moruzi...*, ό.π, σ. 37), Ζαχαράς Ροδοκανάκης, Οδ. Μ. Νεγρεπόντης, Π. Νικοκλής, Χρυσοβελώνης & υιοί, Ι.Μ. Βαλάντης, Γ. Θεολόγος, Μ. Πάρεμπλης, Ε.Α. Λαμπρινός, Χαρίλαος Λαμπρινίδης, Φ. Μομφεράτος, Περικλής Άκατος, Κ.Γ. Βαλσαμάκης, Π. Κουμπάρης, Π. Μακρής, Παν. Α. Άκατος, Ι.Κ. Κουμπάρης, Ι.Α. Θεοδωρίδης, Γ. Χριστόπουλος, Σ.Γ. Μετάξης, Γ. Αλεξάκης, Δ.Γ. Θεοδοσιάδης, Π.Σ. Λεβίδης & Σια, Δ. Βρυώνης, Στ. Ν. Σιμότας, Π. Κατσαγιάτης, Μ.Κ. Πλωτής, Π. Καραγιαννόπουλος, Σ. Πεταλάς, Ρωσέτος Χαλτάρης, Α. Στρατουδάκης, Θ. Αθανάσιος, Α. Βενισέρης, Ν. Κυριακόπουλος, Α. Διαμαντή, Μ. Βαλαώρης, Α. Οικονομάκης, Α. Μακρόπουλος, Δ. Θεοδωρίδης, Θ. Σπεράντζας, Σ. Μέτης, Α. Πανάς, Μ. Μαργούλης, Π. Βακάς και Γ.Κ. Πλωτής.

Νοσηλευθέντες στο Θεραπευτήριο Βραΐλας Δεκέμβριος 1874-Ιανουάριος 1875 (Πρόεδρος Γ. Οικονομίδης, Γιατροί Κατσουλίδης, Δ. Αλεξανδρίδης), (*Οι Σύλλογοι της Βραΐλας 15 Φεβρουαρίου 1875*), Ι.Σ. Παπαγεωργίου, Δημήτριος Κ. Ρόδης, Αν. Χριστοδούλου, Δημ. Πέκκας, Α. Χατζηδημητρίου, Γεώργιος Χ. Δημητρίου, Παν. Ιωάννου, Θεόδωρος Μ. Κουρμπέτης, Ιωάννης Λάσκαρης, Αθανάσιος Κύρος, Δημ. Βαλσαμής, Ιωάννης Πολυλάς, Δημ. Αγάλου, Γεώργιος Ηλιόπουλος, Γεώργιος Σταματίου, Γρηγόριος Καράμπηλας, Αν. Δρακόπουλος, Δημ. Γεράνης, Δημ. Αυγερινός, Φώτης Ιωάννου, Δημ. Ι. Ζέγκλας.

Νέα μέλη στην Ελληνική Φιλότητα Αδελφότητα Βραΐλας, (Πρόεδρος Γ. Οικονομίδης, Γραμματέας Κριτόλαος Καλλιοντσής), (*Σύλλογοι, 15 Φεβρουαρίου 1875*), Εμμανουήλ Μαυρομάτης, Υποπρόξενος Βραΐλας, Κ. Σταυρόπουλος, Ρήγας Ρηγόπουλος, Κ. Τριανταφύλλου, Πέτρος Νικολάου, Τιμολέων Ρουμπίνης, Ε. Βολιάτος & αδελφοί, Γεράσιμος Αλδαβάνης, Ιωάννης Λοβέρδος, Βασίλειος Κούμπας, Α. Μομοτιδής, Αθανάσιος Λομβάρδος, Π. Παστεμαλτζόγλου, Ν. Βεντουράτος, Ι.Δ. Ιωαννίδης, Δ.Γ. Διόμος, Δ. Καραμάμος, Εμμανουήλ Παλαιολόγος, Παναγής Ιωσηφίδης, Ιερεύς Ζήσιμος, Διονύσιος Ευσταθιάδης, Γεώργιος Λαχωβάρης, Ν. Κοντοπιθάρης, Σπυρίδων Κουντούρης, Ν. Καραμάνος, Μπάμπης Παναγιώτου, Ιάκωβος Σιγάλας, Ιωάννης Κάτσικας, Δημοσθένης Τζαβάρας, Ανδρέας Καρανδινός, Νικόλαος Γεωργιάδης, Μιχαήλ Κρονδηράς, Λεωνίδας Κρονδηράς, Ι. Γιαννακούτζος, Δ. Πολυχρονιάδης, Δημήτριος Αλεξανδρίδης, Σοφοκλής Ρ. Πετσάλης.

Ιδιοκτήτες γανιών, καπηλειών και εστιατορίων στο Τούρνο Σεβερίν το 1877, (Paula Scalcău – Tudor Ratoi, *Prezența Elenă la Mehedinți...*, ό.π, σ. 28-29), Δημήτριος Παναγιωτόπουλος, Χριστόδωρος Αναγνώστη, Μίχος Πολυχρόνη, Μίχος Ιωάννη, Στέφανος Αποστόλης, Απόστολος Πανταζόπουλος, Χριστόδωρος Δημητρίου, Κώστας Μιχαλόπουλος, Γεώργιος Χριστοδώρου, Γιάννης Αθανασίου, Σπύρος Αλ. Παναής, Μιχάλης Νεοφύτου και Ματθαίος Πρυμικιρίδης.

Βράβευση μελών της διασποράς από το Βασιλιά Κάρολο Α΄ για την προσφορά τους στον Πόλεμο 1877-1878, (Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 149), Αλ. Παπαδόπουλος, Κ. Φιλίττης, Διονύσιος Φωτεινός, Β. Υπίτης, Θεόδ.

Ιατρόπουλος, Π. Ρητορίδης, Κ. Στεριάδης, Γ. Γωγόπουλος, Γρ. Πολύζου, Στέφανος Υπίτης, Αλ. Ζωίδης, Γ. Δανηλόπουλος, Δημ. Σταυρής, Α. Χιώτου, Β. Ζώτου, οι γιατροί Ανδροκλής Φωτεινός, Ν. Καλινδέρου, Δ. Ζητσέος, Γ. Δάρβαρης, Ι. Διαμαντής, Περίδης, Πετρίνης, Πολυχρονίου, Ε. Ρίζου, Κ. Σταυρίδης, Χ. Θεοχάρης, Αχ. Ζήσης, Σερφιώτης, Τριανταφυλλίδης, καθώς και οι Δημ. Καριάδης, Μ. Φερεκύδης, Μ. Μυτιληναίου, Γ. Μάνθου, Καλλιμάχης, Ι. Καλιντέρου, Κ. Σχοινάς, Αλ. Αμάν, Αλ. Φιλίττης, Θ. Αμάν, Κωνσταντίνος Αριστίας- Κυριακός, Ν. Σιμωνίδης, Κ. Ζάππας, Αλ. Μαυροκορδάτος, Κ. Βαλσαμάκης.

Η ελληνική διασπορά μαρμαρογλυπτών από την Τήνο και τις Κυκλάδες (β' μισό 19^{ου}-αρχές 20^{ου} αιώνα), (Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη, egeorg@hua.gr), αδελφοί Καναγκίνη, Γεώργιος Βαλακάς, Λάζαρος Βιδάλης, Απόστολος Δ. Κολιός (1846-1917), Ιάκωβος Α. Κολιός (1870-1915), Γεώργιος Λυρίτης (1860-1919), Δημήτριος Λυρίτης (1856-1920), Νικόλαος Λαλούδης (1846-1939), Ιωάννης Ν. Λαλούδης (1870-1943), Ζανής Μιχελής (1842-1917), Νικόλαος Π. Ρενιέρης (1854-1910), Ιωάννης Ν. Ρενιέρης (1884-1947), Άγγελος Ν. Ρενιέρης, Φωρτομός, Φώσκολος, Γαΐτης, Γάσπαρης, Χαλεπάς, Χρυσός, Κελεμένης, Κολλάρος, Κουβαράς, Κουσκούρης, Λαμέρας, Πιπέρης, Προφωτής, Βασίλης, Βιδάλης, Ξυναριανός και Ξυπολητίδης.

Έκτακτες συνδρομές στο Γαλάτσι υπέρ της Ιερατικής Σχολής του Οικουμενικού Πατριαρχείου, (Σύλλογοι, αρ. 1231/1880), Κ. Χρυσοβελώνης, Ε. Λαμπρινίδης, Οδ. και Ν. Νεγρεπόντης, Τ. Θεολόγου, Αδελφοί Λουλούδη, Λ. και Θ. Παστελάς, Ξεν. Διαλεισμάς δι' Αρχάγγελον, Αδελφοί Κοκκάλη, Χ. Θωμαΐδης, Α. Θεοδωρίδης, Κων. Λουΐζος, Τζώρτζης Ψιχόπουλος, Ι. Ηγουμενίδης, Γ. Στυλιανός, Α. Λουΐζος, Α. Ζαφειράτος, Μαυρογιάννης και Δρακόπουλος, Ι. Γκιώκας, Κ. Αναστασιάδης, Δ. Μπαρμπαγιάννης, Ι. Γεωργίου, Α. Σφαέλος, Θ. Μαλκότσης, Ι.Π. Βλασσόπουλος, Ν.Δ. Παστραματζής, Ν. Κυριακόπουλος, Χ. Γκίτσας Γαϊτάνης, Δ. Μαζαράκης, Σπύρος Σουρβανός, Δ. Δελλαδέτσιμας, Στέργιος Μαργαρίτης, Αλ. Τοπάλης, Χατζή Δράκος, Π. Χουρμούζης, Δ. Σταματιάδης, Α. Ριζηνός, Δ. Πετρίδης, Α. Καραβίας, Γ. Ευστρατίου, Π. Καραγιανόπουλος, Γ.Σ. Γεωργιακόπουλος, Σ. Παναγιώτης, Ε. Βλασσόπουλος, Ν. Φουστάκης, Η. Σαρατσόπουλος, Σ. Μακρής, Χ. Βρασίμου, Ν. Μακρής, Ι. Πεταλάς, Σερφιώτης ιατρός, Ν. Κορδαλής, Α. Ζαφείρης, Δ. Μακρής, Χρίστος και Χαράλαμπος Καραμήτρου, Φρ. Κουφογιάννης, Γ. Βενέρης, Α. Κιμέλης, Π. Δανιήλ, Ι.Δ. Σουρές, Ε. Ρουκλιώτης, Γ. Διαμαντής, Θ. Ταγοβίδης, Θ. Γιαννακόπουλος, Αδελφοί Βακά, Αναστάσιος Ν. Βενιέρης, Ν. Καλαμάρης, Α.Ι. Μεταξάς, Δ.Μ. Βακάς, Δ. Βρυώνης, Γ. Κωνσταντινίδης, Π.Σ. Δάρας, Σ. Μπέλλου, Γ. Θεοφιλάτος, Κ. Σουκουμάνος, Σ. Αγρελίδης, Κ. Αγγέλης, Γ. Βασιλάτος, Σπ. Καραβίας ιατρός, Ν. Ανδρέου, Κ. Σταυρίδης ιατρός, Θ. Μαλανδάκης, Η. Γαζής, Κ. Βαλσαμάκης, Πρωθιερέυς Π. Γερακάκης, Ι. Σαριγιάνης και οι ιερείς του Ναού (Σύνολο 7.172 φράγκα).

Έκτακτες συνδρομές στη Βραΐλα υπέρ της Ιερατικής Σχολής του Οικουμενικού Πατριαρχείου, (Σύλλογοι, αρ. 1269/1880), Αρχιμανδρίτης Χρύσανθος Ιεροκλής, Ε. Οικονόμος, Κ. Νικολαΐδης, Α. Καρανδινός, Γερ. Τραυλός, Δ.Χ. Ζαβός, Μ. Γκιώνης & υιοί, Ν. Σταματόπουλος, Ι. Σουλιώτης, Λαζαρή & Μήλλας, Α.Π. Γουδής, Ι.Δ. Νικολόπουλος, Θεοφιλάτος & Σταθάτος, Π.Δ. Βαμβούρης, Γεράσιμος Χαρακόπος,

Ε.Γ. Δρακούλης, Μ. Γριμάνης, Γ. Γαρδέλης, Ι. Κατζίκας, Α.Α.Δ., Σ. Καλούδης, Γ.Δ. Διόμος, Ηλίας Γ. Λεκός, Δ. Ευστρατιάδης, Χριστ. Φιλίτης, Φ. Φραγκόπουλος, Ν. Κούπας, Αλέκος Α. Γκέρκης, Αλεξανδρίδης ιατρός, Π.Ρ. Ροδοκανάκης, Π. Πεστεματζιογλου, Αδελφοί Αναπλιώτη (Σύνολο 3.991 φράγκα).

Έκτακτες συνδρομές στο Γιούργεβο υπέρ της Ιερατικής Σχολής του Οικουμενικού Πατριαρχείου, (Σύλλογοι, αρ. 1279/1880), Δ. Βούγας, Ε. Πεταλάς, Π. Δημητρίου, Δ. Πουλόπουλος, Ν. Γεωργίου, Οδ. Καλούδης, Αδελφοί Τζάκωνα, Σπ. Ηλιόπουλος, Α.Α. Γαβριήλ, Π. Μαριετής, Μιχαήλ Ιωαννίδης, Β.Θ. Ζούλας, Α. Ιωαννίδης, Α.Δ. Βαρβέρης, Μ. Στελιανού, Γ. Θεοδώρου, Αρ. Πατεράκης, Δ. Καρύδας, Ανώνυμος, Αχ. Πλατής, Κλ. Νικολαΐδης, Ν. Βυζάντιος, Ανώνυμος, Σ.Ζ. Σπάθης, Κ.&Π. Πασγιάνος, Μ. Πετκούσης, Αδελφοί Γεωργίου, Λ. Λουκάτος, Ι. Σφέτκος, Ι. Μανικατίδης, Αδελφοί Διβάρη, Δ. Κομποθέρκας, Ροΐδης, Ι.Χ. Πέτρου, Κ. Μοσεζούνης & Μανιάτης, Ιωσήφ Μαναλδράκης, Μ. Γκόροβιτς, Η. Αποστόλου, Λάζαρος Αντωνίου και Ανώνυμος, Γ. Δημητρίου, Αδελφοί Ματζαβίνου, Λ.Δ. Ζαπάντες, Ι.Δ. Κορδέλος, Σπύρος Ζωΐδης, Α. Μαστραπάς, Δ. Γαρμπής, Ν. Μπεκατόρος, Κ. Βλασόπουλος, Γ.Α. Θεοχαρίδης, Επ.Σταματιάδης και Ανώνυμος, Γ. Οικονόμου, Ελευθέριος Ναΐπης, Γ. Σιράτος, Βλάδος, Ν. Γαβριήλ, Α.Λ. Σακελαρίδης, Αδελφοί Αρχοντή, Μ. Μανικατίδης ιατρός, Γ. Νέστορας, Κωνσταντίνος Κόκκινος, (Σύνολο 1.528 φράγκα).

Αγοραστές και πωλητές δημητριακών στο λιμάνι της Βραΐλας, (Σύλλογοι, αρ. 1248,1251,1277,1295,1306,1344,1408,1411,1418,1428/1880), Μ. Γριμάνης, Ε. Οικονόμου, Π. Καββαδίας, Λ. Μαρής, Ν. Βρυώνης, Α. Καρδιανός, Θ. Ζαβίδης, Αδελφοί Σεκιάρη, Κατσίκας, Ε. Ναΐπης, Β. Σάσσο, Αθανάσιος Δαβής, Αλεξανδράκης, Τοπάλης, Μαρκιάνης, Γ. Καμπανός, Κ. Βαρβέρης, Θ. Δημητριάδης, Γ. Νένοβιτς, Α. Κουκουλάς, Επ. Δρακούλης, Χρυσοβελώνης, Ν. Πολίτης, Δημ. Σίμου, Ροδοκανάκης, Νικολαΐδης, Ευλόγιος Γεωργίου, Χαροκόπος, Αντύπας (Μύλοι), Ζαβός, Εμπειρικός, Καγγελάρης, Ευαγγελίδης, Σταματόπουλος, Φάραγγας, Εγγλέζος, Ι. Δ. Νικολόπουλος, Παναγιώτου, Λαζαρή (Μύλοι), Βάρναλης, Καρναβάλης, Σούκας, Σίμος, Αλέκος Παναγιώτης, Αβασιώτης, Τετενές, Σπεκολάντης, Λειβαδάς, Τραυλός, Βερόνας, Διομήδης, Σταυρινάκος, Καλαμάρης, Κοκκίνης, Γουδής, Ασλάνης, Γκιώνης, Βελισάριος, Ζλάτης.

Κάτοικοι του Σουλινά που ευχαρίστησαν τον Γενικό Πρόξενο Κλ. Ραγκαβή για την προσφορά του, (Σύλλογοι, αρ. 1327/1880), Ι. Διαμαντόπουλος, Λ. Θεοφιλάτος, Α. Φορέστης, Γ. Ιγγλέσης, Ν. Βαρβάτης, Μ. Μοϊράν, Σπ. Βλασσόπουλος, Κ. Μπάρλας, Αρ. Κοντογούρης, Σπ. Ραΐζης, Γ. Ζερβός, Πάνος Μαρούλης, Γ. Αυγερινός, Ν. Καμπούρης.

Κάτοικοι της διασποράς του Γιούργεβο που ευχαρίστησαν τον Γενικό Πρόξενο Κλ. Ραγκαβή για την προσφορά του (Σύλλογοι, αρ. 1341/1880), Δ. Πουλόπουλος, Π. Δημητρίου, Β. Θάνος, Α. Δράκος, Ε.Β. Πεταλάς, Μ. Στυλιανός, Σ. Σπάθης, Μ. Λεότος, Αρ. Πατεράκης, Κ. Ρέζας, Σ. Μέξας, Β.Θ. Ζούλας, Δ.Λ. Μητρέλιας, Β. Μπεσλής, Γ.Α. Πυλαρινός, Α. Κατσιγέρας, Ι.Κ. Μαχαιρόπουλος, Ν. Παπακώστας ελληνοδιδάσκαλος, Ε.Θ. Βενλίδης, Δ. Παναγιωτίδης, Λ.Α. Γαβρίλης, Χρ. Τσάκωνας, Χρ. Ράλλης, Ι. Λαζαρίδης, Γ.Α. Ναΐπης, Αχ. Νικολαΐδης, Ι. Παπαγεωργίου, Κ.Ι. Κωνσταντινίδης, Χ. Πολυμερόπουλος, Χ. Νικολαΐδης, Π. Σωτηρόπουλος, Β.Κ.

Πελεκούδης, Α.Ι. Πλατής, Β. Δεληγιώργης, Ε. Σονιμέκας, Π. Νικολαΐδης, Λ. Λουκάτος, Ν. Γεωργίου, Π. Γεωργίου, Γ. Ραζής, Δ. Σταθάτος, Θ. Σιμάτος, Αχ. Πλατής, Δ. Αρσένης, Π. Κομινός, Χρ. Κ. Ξανθόπουλος, Α. Ν. Κοέν, Ν. Κασιμάκης, Μ.Π. Καλούτσης, Κ.Γ. Δατοράτος.

Σημαινόντα μέλη της Κοινότητας Βουκουρεστίου 1891, (Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 156), Χρίστος Ζάππας, Βασίλειος Παπάζογλου, Μ. Βρεττός, Ν. Μανικατίδης γιατρός, Φ. Χάϊτας, Θ. Λαζαρίδης, Α. Τσιρικλιάνος, Π. Καραβίας, Ν. Κολλάρος, Α. Παξεινός, Α. Βόσκωφ, Στ. Πουλόπουλος, Ν. Δελαδέστιμας, Εμ. Αντωνάκης, Π. Κρητικός, Ν. Χαλεπάς, Σ. Ρηγόπουλος, Α. Γκικόκας, Θ. Νικολαΐδης, Γεράσιμος Ζαβός, Γ. Ψαλτόγλου, Κ. Ιωαννίδης, Κ. Σιμωνίδης, Α. Τολμίδης, Ν. Βεργωτής, Δ. Καμπουρόπουλος, Ευάγγελος Κόκκινος, Π. Σπανδωνίδης, Κ. Δαμαλίδης, αδελφοί Σαβατινίνοι, αδελφοί Πανά, αδελφοί Βαλταδώροι, αδελφοί Μαυράκης, κ.ά.

Κατάλογος μαρμαράδων (πολλών η καταγωγή από την Τήνο) στο Βουκουρέστι, που συνέβαλλαν στον έρανο υπέρ της Κρήτης (1896) (Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη, Τηνιακά, 3 (2005), σ. 226, Γ. Αναστασίου, Γ. Βαρθολομαίος, Φ. Βασιλές, Ι. Βυδάλης, Λάζαρος Βυδάλης, Ι. Γαΐδης, Μ. Γάσπαρης, Κ. Γεωργίου, Ι. Δημητρακόπουλος, Α. Δρακόπουλος, Κ. Θεολόγος, Χ. Ιορδάνης, Ι. Καμπανίας, Α. Καργαρώτος, Π. Κελλεμένης, Κεχαγιάς, Α. Κολλιός, Ιάκωβος Κολλιός, Κ.Σ. Κολλάρος, Α. Κουβαράς, Ν. Κουβαράς, Ον. Κουβαράς, Ι. Κουβέλης, Ν. Κουσκουρής, Μ. Κουσκουρής, Θ. Κρύγκας, Ον. Κρυζάλης, Ζ. Κυλκές, Γ. Κωνσταντινίδης, Ι. Λαλούδης, Γ. Λαμέρας, Ι.Ζ. Λαμπαδίτης, Ν.Μ. Λαμπαδίτης, Γ.Α. Λυρίτης, Ι. Λυρίτης, Γ. Μαυρογένης, Δ. Μιχελής, Ζ. Μιχελής, Μπαλάνης, Α. Μπουντούρης, Ι. Μπουντούρης, Ν. Μπουντούρης, Δ. Νικολαΐδης, Ν. Νιπεργιάλος, Χ. Ξυκομνός, Φ. Ξυναργιανός, Ι. Ξυπολιτίδης, Αλ. Οικονόμου, Ν. Πανταζής, Ι. Παπαδόπουλος, Ι. Πειπέρης, Π. Προφώτης, Χ.Α. Ρουμειλιώτης, Α. Σελεπές, Γ. Σίμου, Α. Σπόρος, Ι. Σπόρος, Α. Σταυρίδης, Φρ. Φορτόμος, Μ. Φορτόμος, Αθ. Φουντάκος, Α. Χαλεπάς, Ν. Χαλεπάς, Πρ. Χαλεπάς και Δ. Χρυσός.

Ευεργέτες και Δωρητές της εκκλησίας της Βραΐλας το 1896, (Paula Scalcău, *Elenismul în România...*, ό.π, σ. 158-159), Ιωάννης Σεκιάρης, Δημ. Αναγνωστόπουλος, Εμμανουήλ Παναγάκος, Ανδρέας Καραντινός, Αλ. Γεργής, Γερ. Φωκάς, Αναστάσιος Μπότσαρης, Γ. Αντύπας, Παν. Φ. Βιολάτος, Ι. Κάτσικας, Μιχαήλ Ροδοκανάκης, Εμμανουήλ Χρυσοβελώνης, Νικ. Δενδρινός, Π. Σβορώνος, Νικ. Γαλιατσάτος, Μιχ. Χαροκόπος, Καλλιόπη και Ιωάννης Μπότσαρης, Αθηνά Ηλιάδου, Β. Ζαβός, Αθ. Κωνσταντίνου, Στ. Παυλόπουλος, Δημ. Καββαδίας, Διον. Καββαδίας, Μαρία Καββαδία, Ηρακλής Γ. και Αλεξάνδρα Μιχαλάκης, Αλκιβιάδης Εμπειρικός, Γ. Καββαδίας, Εμμανουήλ Καββαδίας, Σπυρίδων Τοπάλης, Κ. Σερέλος, Μαρία Ζήση, Χριστίνα Καραντινού, Κ. Δενδρινός, Γαβριήλ Βιολλάτος, Β. Αναγνωστόπουλος, Δανάη Ροδοκανάκη, Πολυξένη Ι. Κάτσικα, Σοφία Χρυσοβελώνη, Αριστοτέλης Γαλιατσάτος, Ρ. Ν. Παπαφιλιππου, Παν. Ποταμιάνος, Φώτιος Χαροκόπος, Λεωνίδας Βιολλάτος, Ζανής Χρυσοβελώνης, Στέργιος Μπότσαρης, Ιωάννης Μιχαλάκης και Γεώργιος Μιχαλάκης.

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
1859 - 1877

Πηγή: Pascu Stefan, Atlas României, Bucuresti, 1983, σ. 50.
Γράφημα: Νίκος Αφεντούλης

Η Ρουμανία μετά τη συνθήκη των Παρισίων (1856)

ΡΟΥΜΑΝΙΑ
1878 - 1914

Πηγή: Pasca Stefan, Atlas României, Bucuresti, 1983, σ. 58.
Γράφημα: Νίκος Αρσιστοβίτης

Η Ρουμανία μετά τη συνθήκη του Βερολίνου (1878)